

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

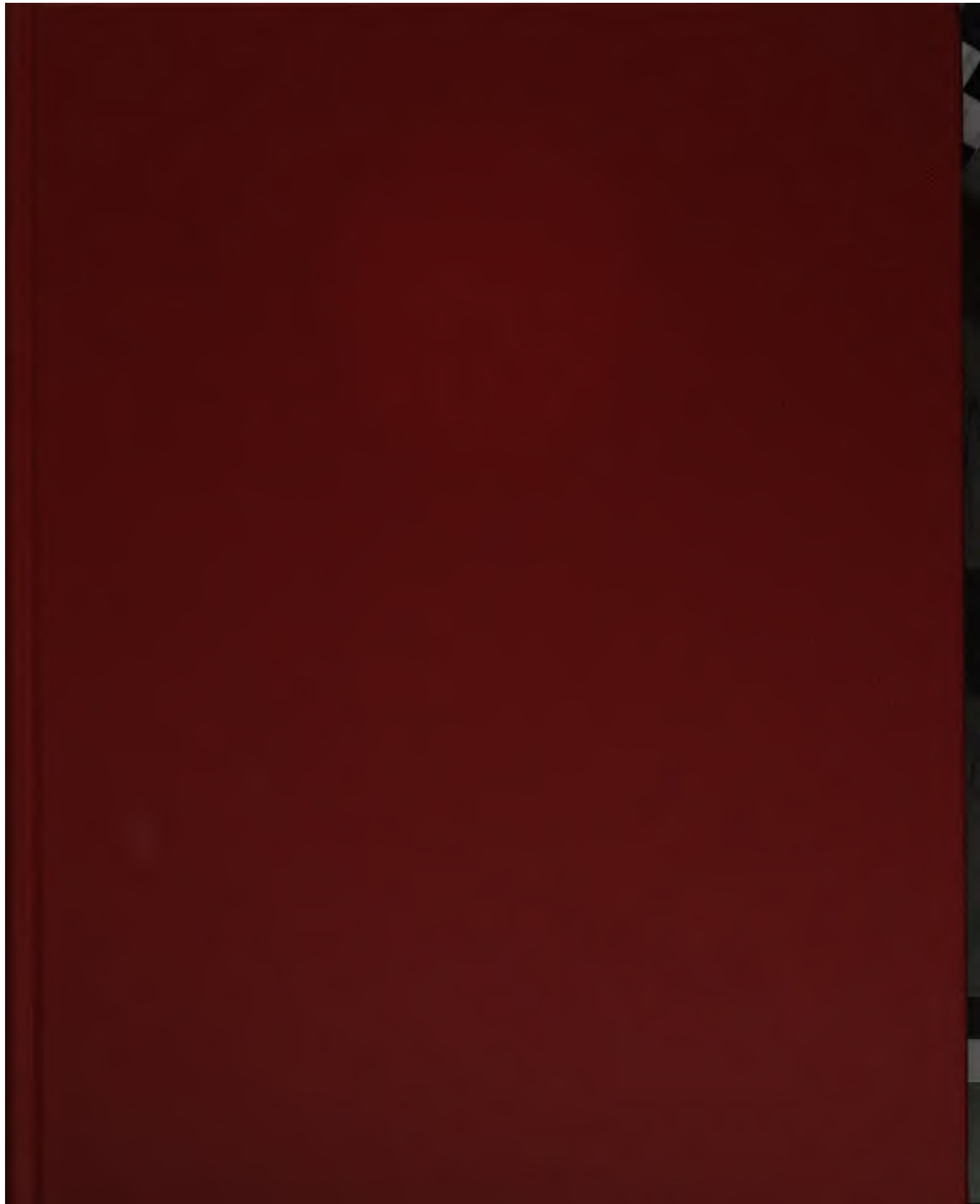
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

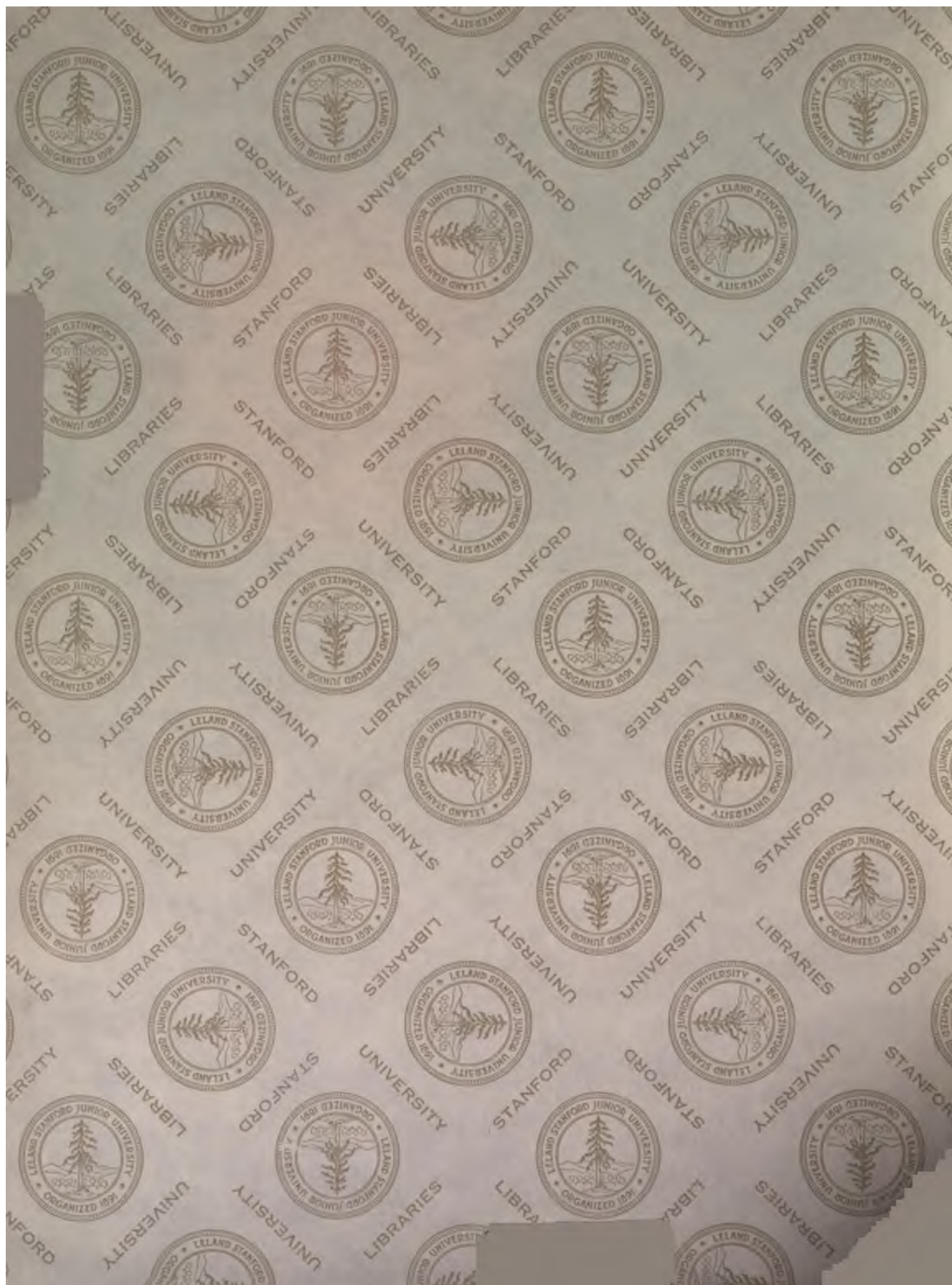
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

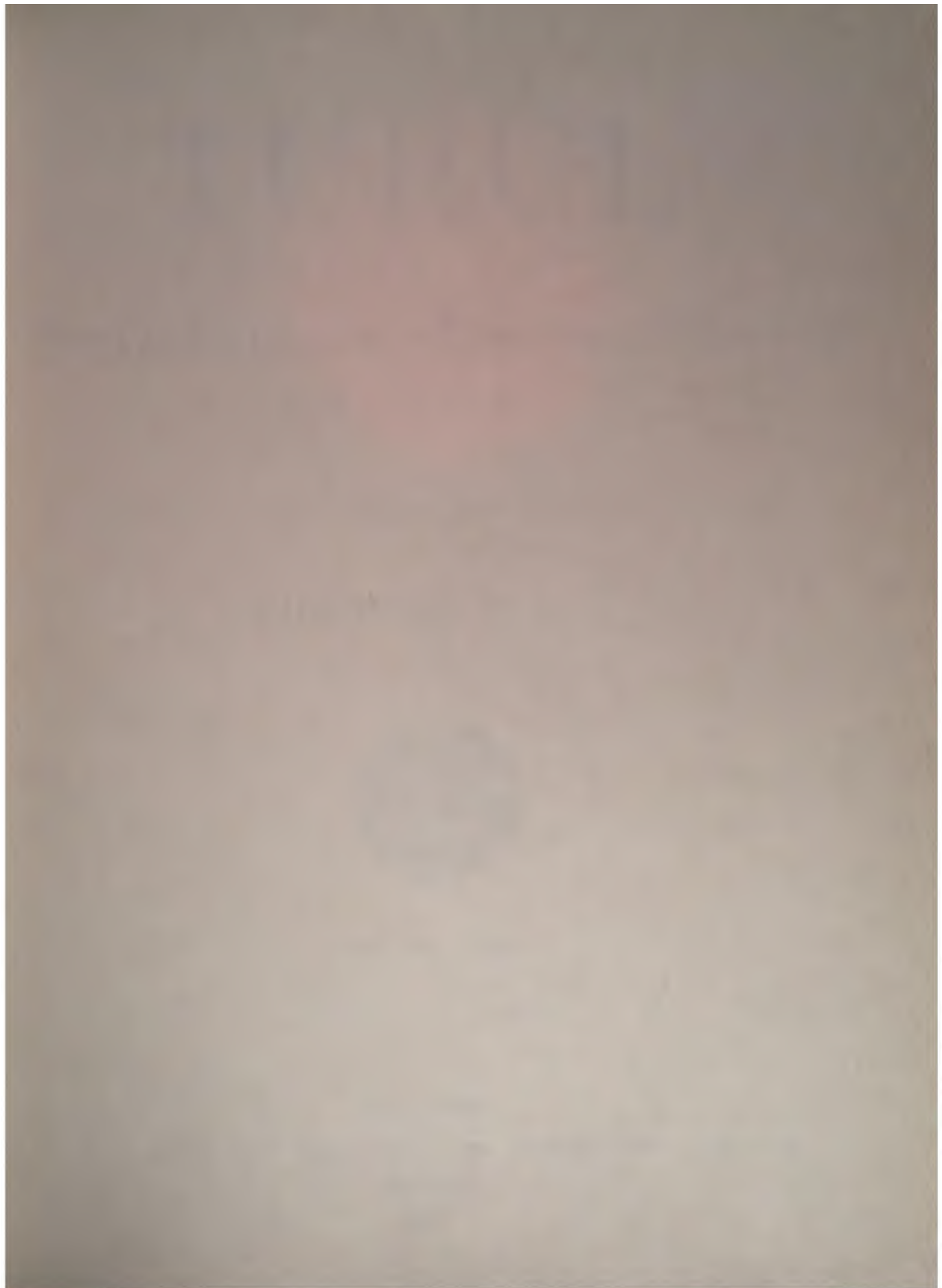
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR

HETEDIK KÖTET.

1889-DIK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCLXXXIX.

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARY

STACKS
DEC 14 1971

ES 56

M 33

V. 7

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
BAY ILONA A ludányi Bay család genealogiájához	170
BUNYITAY VINCZE ... Micz bán és a Bocskay, Soós stb. családok származása	30
Dr. CSÁNKI DEZSŐ ... Pogány Miklós címerlevele 1447. évből <i>(színes címerképpel)</i>	78
CSERGHEŐ GÉZA ... Magyar sírkövek. Telegdy István sírköve <i>(egy rajzzal)</i>	34
— — — A Káta nemzetség címere <i>(egy pecséttrajzzal)</i>	118
— — — Petőfi Sándor származása és címere <i>(egy címerrajzzal)</i>	185
CSOMA JÓZSEF ... A kassai dóm szentségházán lévő címerek <i>(egy tábla melléklettel)</i>	21
DÉCSÉNYI ... Felsőbánya városa régi pecsétje <i>(egy pecséttrajzzal)</i>	139
DUDÁS GYULA ... Szeged címerei <i>(négy pecséttrajzzal)</i>	186
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ A Leővey család nemzedékrendjéhez	54
— — — Oklevelek kiadása	131
FRAKNÓI VILMOS ... Az Erdődi-címer <i>(két színes címerképpel)</i>	105
Dr. KARÁCSONYI JÁNOS Hogy kell kiejtenünk az utolsó magyar fejedelem nevét?	36
Dr. KOMÁROMY ANDRÁS Forgách Imre naplója	70
— — — Gyulay Balázs címeres-levele <i>(egy címerrajzzal)</i>	97
— — — A Nagy-Idai család leszármazása <i>(egy címerrajzzal)</i>	108
— — — A Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata	145
KUBINYI FERENCZ ... Miként eszközöljük az oklevelek kiadását? <i>(Két közlemény)</i>	94, 128
PÓR ANTAL ... Amade (Omode) nádorok	47
— — — A Nagymartoniak	57
— — — Rénold nádor és ivadéka	114
— — — László erdélyi vajda nemzetsége	137
Dr. PÓSTA BÉLA ... Két címer a XVII. századból <i>(két címerrajzzal)</i>	99
Br. RADVÁNSZKY BÉLA Nyomtatott házassági jelentés 1676. évből <i>(egy melléklettel)</i>	168
Dr. SCHÖNHERR GYULA A gróf Berényi család címeres levele 1431. évből <i>(színes címerképpel)</i>	25
— — — Ritka pecsétkölcsonzési eset a XV. századból <i>(három pecséttrajzzal)</i>	125
— — — Címeres nemeslevelek a máramarosi levéltárakban	193
SVÁHY FRIGYES ... Közlemények Szepes vármegye levéltárából. I. Szepesmegye ősgyökeres családai, II. Címeres nemeslevelek Szepesmegye levéltárában	122
SZÉLL FARKAS... A nagybesseneyi Besseney család <i>(két pecséttrajzzal)</i>	1
Dr. SZENDREI JÁNOS... Három címeres nemeslevél <i>(három címerrajzzal)</i>	48
— — — A kövesdi Boér-család címere <i>(egy címerrajzzal)</i>	140
Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ A vecse-börözlő-izsákfai Vecsey család <i>(egy címerrajzzal)</i>	83
THALY KÁLMÁN ... Gróf Bercsényi ivadékok Franciaországban	39
— — — A dalmadi Dalmady család leszármazása. <i>(Két közlemény)</i>	42, 88

2. Könyvismertetések.

A magyar királyság és társországainak címerei. 140 nevezetesebb város és helység címere, valamint az országos címerek és nemzeti színek gyűjteménye. Bécs, 1887. Schroll Antal és társa műkiadók.

Ismerteti Dr. BELICZAY JÓNÁS 45

	Lap
A magyar királyi országos levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója. Budapest 1889. Ismer- teti Sch. Gy.	46
A nagymihályi és sztárai gr. Sztáray család oklevéltára. Kiadja gr. SZTÁRAY ANTAL. Szerkeszti NAGY GYULA. Második kötet. 1397—1457. Budapest 1889. Ism. Y. S. (<i>egy színes címerképpel és egy pecséttrajzzal</i>)	175
Sopron vármegye története. Kiadja Sopron vármegye közönsége. Oklevéltár. Első kötet. 1156—1411. Szerkeszti NAGY IMRE. Sopron 1889. Ism. dr. SCHÖNHERR GYULA.	179

3. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	52, 101, 141, 188, 191
† Gróf Lázár Miklós (1819—1889.)	53
† Rómer Flóris (1815—1889.)	103
† Pesty Frigyes (1823—1889.)	192
Czímerkérdés a képviselőházban P. A.-tól	102
A címerkérdés a magyar államjog szempontjából (—rr)	141
Hibaigazítás. A gr. Berényi család.	104
A brebiri Melith család címere	142
A Vécsey család címere	143
Magyar vitéz mint címerkép (<i>egy címerrajzzal</i>)	193
<i>Szakirodalom.</i> A gr. Zichy család okmánytárának V. kötete....	55
A Siebmacher-féle magyar címereskönyv XIV., XV., XVI., XVII. füzetek.	55, 143
A Bay család leszármazásához	56
A berlini Herold M. Nemzetiségi Zsebkönyvről	56
Bresslau H. oklevéltára	56
Az Árpádkori új okmánytár névmutatója	104
A magyar címer (—rr)	144
A Sopronmegyei oklevéltár első kötete ..	144
A római Sz.-Lélek társaság anyakönyve	195
Régi magyar sírkövek	195
A régi vármegye	196
A német nemesség kézikönyve	196

A NAGYBESENYŐI BESSENYEY CSALÁD.

(Két pecséttrajzzal.)

A nagybesenyői Bessenyeiek arról a Besenyőről származnak, mely Heves vármegyében, a Tarna-járásban ma népes község, és a hozzá tartozó Tepély pusztával együtt a múlt század közepéig a család tulajdona volt.

Ez a Besenyő, miként ismeretes, úgy beszélő helynév mivolta, valamint az okiratok tanúsága szerint besenyő telep; már a zástyai apátság XI. századi alapító levelében «puteum Bissenorum» ... «ad sepulturas Bissenorum» kifejezésekkel meghatárolt földterületet eme helyen találta fel az oknyomozó buvárlat.¹

Ez a körülmény, és az, hogy a tárgyalásunk alá vett család több ősi javai, névszerint Farnos, Dormándháza, Vécs és Sév (a mai Szőke puszta) Heves vármegyében, és pedig nagyobb részt Besenyő helység körül feküdtek, valamint továbbá az, hogy az említett Dormándháza a XIII. században Bugar-Besenyőnek neveztetett,² végre hogy a régi Csanád vármegyében is volt a családnak birtoka: önként előtérbe tolja azt a kérdést, vajon nem hozható-e összefüggésbe a nagybesenyői Bessenyei család a hadviselő *besenyőkkel*, a kik Heves vármegyének délkeleti részét, úgy Csanád vármegyének egy nagy területét nagyobb telepeken megszállották? Vajon a család neve egyszersmind nem a besenyő nép-

fajt jelzi-e, vagy csak a hasonló nevű birtokra vezethető vissza?

E tekintetben vannak némi jelenségek; ugyanis az okiratok következő nyomokat szolgáltatnak.

1436-ban Bessenyei László birtokpert indított az Izsákai család több tagja ellen; Izsáka, Thanchkereke, Chekehyda, Orod, Aka, Ösvény, Szerep, Bakonyszeg, Martonteleke, Keme és Udvari birtokok iránt, mely perben azt vitatta, hogy ő az Izsákaiakkal ugyanegy törzstől ered, kik magokat a *Szodrd* nemből származó András comestől, a ki Wéch unokájának *Bodon*-nak volt a fia, eredeztetik.

Bessenyei László vérségi összeköttetésének bizonyítására a választott bírák előtt két láda oklevelet mutatott fel, melyeknek csak egy kis töredéke foglaltatott be, a további nyomozás nagy kárára, a reánk maradt ítéletlevélbe «pergamen és papiros szűke miatt».¹

Eme bemutatott oklevelek alapján az említett választott bírák ítélt dologként kimondották, hogy Bessenyei László ugyancsak Wéch másik unokájától, Miklóstól származott, és így a *Szodrd* nemzetségből való eredetét, illetőleg követelésének jogos voltát elismerték.

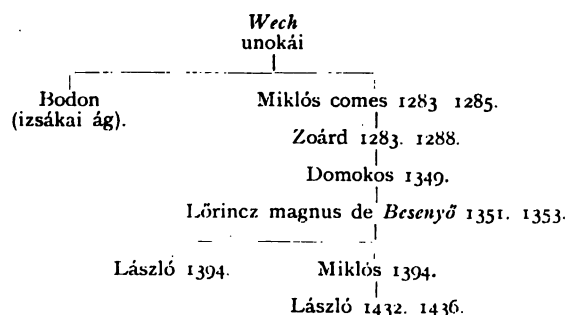
Az említett oklevelekből elhagyva a czélunkra nem tartozókat, a következő leszármazás tűnik ki:

¹ Századok. 1870. 434. l.

² Kandra. Adatok. II. füzet.

Turul. 1889. I.

¹ Orsz. ltár. DL. 1148.

Ez okiratok azt is tanúsítják, hogy Besenyey László nagyapja: Laurentius magnus de *Besenyő*, borsodmegyei vala.

Annálfogva is, hogy úgy az itt említett, mint más számos oklevélben, a *Szoárd* nemzetség tagjai, atyjok megnevezését elhallgatva, Wéch unokájától származottaként említetnek, méltán tarthatjuk Wéchet a *Szoárd* nemzetség legkiválóbb tagjának, úgyszólván alapítójának, ki, minthogy unokái a XIII. század végéről említetnek: a tatárjárást jóval előző időben élhetett, fiával *Bodon*-nal egyetemben.

A mai Heves vármegyében, a régi *Pata* megye területén, Borsodmegye és a besenyő telepek szomszédságában, ott találjuk *Vécs* és *Bodon* helységeket. Úgy látszik, hogy a miként a Szoárd nemzetségbeli Izsáka a mai *Zsáka* helységre nevét örökölt hagyta,¹ úgy *Vécs* és *Bodon* helységekre is a Szoárd nemzetség első ismert törzse Wech és annak fia: Bodon ütötték nemzetségük bélyegét.

Érdekes további fejtegetésre szolgáltatathatna alkalmat, hogy Béla király névtelen jegyzője, ki Heves vármegyét oly jól ismerte, Szoárd és Kadicha által hódoltatja meg e vidéket, valamint az is, hogy a Szoárd nemzetség XIII. századbeli tagjai közt «Kadycha de genere Zoard» oklevelesen mint Mauritius comes fia előfordúl, egy comes Lőrincz pedig «de Kadycha» említetik.²

Nem lehet e helyütt a Szoárd nemzetséggel tüzetesebben foglalkoznom; de céломhoz képest még meg kell említenem, hogy azon kívül, miszerint e nemzetségből egyik ág a borsodmegyei Besenyőről alkot családot, ugyanez az ág a többek közt Dancsházát is bírja Biharban, mely

hajdan Besenyőnek neveztetett,¹ a másik ág pedig Fudi-Vásárhelynek, szintén Biharban, kölcsönzött előnevet, hasonlóképen besenyő telep közelében birt, ott levén a biharmegyei egyik Besenyő, a Szoárd nemzetségnek a karvai nemeseket megalkotó ágával Komárommegyében és a Csallóközben ott találkozunk, hol szintén besenyők tartózkodásáról értesülünk.

Sőt Erdélyben is nyoma van a Szoárd nemzetségnek. A kolozsmonostori konvent iratai² tanúsítják, hogy 1438-ban Besseney László a Miklós fia, tehát ugyanaz, a ki fent érintett birtokpert indította, Szoárd Miklóssal pert folytatott némely, az erdélyi részekben feküdt ingatlanok iránt.³

Erdélyben találjuk ismét a Szoárd nembeli Wechre és Bodonra emlékeztető *Vécs* várát és ahhoz nem messze *Bodon* községet körülvéve besenyő telepek által, melyeknek emlékét a Háromszékbeli, a besztercze-naszódmegyei Besenyő, úgy a kis-küküllőmegyei Búzás-Besenyő stb. helységek maig fentartották.

A Szoárd nemzetségnek a besenyő telepekkel való illetén találkozása aligha pusztán véletlen, hanem valószínűleg annak a kifolyása, hogy maga a Szoárd nemzetség is a besenyő fajhoz tartozott.

A kapcsolatot tehát a nagybesenyői Besseney család és a Szoárd nemzetség közt az jelelné, hogy a Szoárd genusból, a fentebb előadottak szerint, származottnak elismert Besseney László nagyatyja «Laurentius magnus de Besenyő» borsodmegyeinek neveztetik e megyében levő Besenyőről: a XIV. században, és még későbbben is a nagybesenyőiek származási helye Besenyő, szintén Borsodmegyében feküdt; továbbá hogy a Szoárd nemzetség által birt egyéb birtokok közül nem egy van olyan, jelesen *Maga* helység Szabolcsban, a Nagybj mellett fekvő *Gyarak* Biharban és főleg a hevesmegyei *Vécs*, melyet a nagybesenyői Besseney család birt, részben — Gyarakon — ma is bir.

De minthogy az a kérdés, hogy bebizonyítható-e a többször említett Szoárd nembeli Bes-

¹ Bunyitay: Nagyvárad püsp.

² Orsz. ltár. DL. 1148.

¹ Haan. Békés vármegye hajdana. I. 262. 1.

² Besseney család levéltárának múlt századi kivenet nála.

³ U. o.

senyey László rokonsága a nagybesenyői Besseney család nemzedékrendjén jelentkezőkkel: oklevelek hiányában teljes biztossággal el nem dönthető, valamint a birtokszerzés többféle címen fordulhat elő, ugyanazért csakis, mint valószínűséget lehet állítanom a nagybesenyői Besseneyeknek a Szoárd nemzetségből való kiválását.

Nem lehet felemlítetlenül hagynom egyéb-
iránt, hogy az 1455. évi május 19-én kelt abban az oklevélben, mely nagybesenyői Besseney Mihály alnádor és Terpesi Miklós között a hevesmegyei Terpesre nézve létrejött kölcsönös öröklést tárgyalja,¹ a nevezett Besseney Mihály magát Terpesi Miklóssal egy ágból eredőnek nyilvánítja.

Minthogy a *Terpesi* név nyilvánvalólag birtokból származott vezetéknév: a hevesmegyei Terpest pedig már a XIV. században az Abaffy családbeliek birták,² kik az Aba nemzetségből származtatnak, ebből az látszik folyni, hogy a nagy-besenyőiek szintén Aba nembeliek, és hogy talán a Szoárd nemzetség, mely előadásom szerint Heves vármegyében épen az Aba nemzetség által elfoglalt ős Pata megyei területen nyomoztatott — tulajdonképen nem volna egyéb mint az Aba nemzetségnek egy hatalmas kiágazása.

Említettem, hogy a nagybesenyői Besseney család a régi Csanádban is birtokos volt: Bessenyőn.

A további nyom tehát, mely e családot a hadviselő besenyőkhöz vezethetné, az volna: hogy innen, és nem a hevesmegyei Besenyőről vette nagybesenyői előnevét.³

Ismeretes ugyanis, hogy az ős Csanádmegyében feküdt Besenyő hivatott Nagybesenyőnek; az itteni nemesek örökadományba nyertek nagy kiterjedésű földeket és több falukat: jelesül Besenyő, Sáp, Domevár, Veres Dob, Kocha, Tompa-Valkány, Hegyes-Valkány és Vég-Val-

kány nevűeket még Károly királytól, és eme birtokaikon Lajos király által 1369-ben, Zsigmond által 1390-ben, Ulászló által 1495-ben kiadott oltalomlevelek alapján szép szabadsággal éltek.¹

A család iratai között van a váradi káptalannak egy 1617-ki kiadványa, mely a nagybesenyői nemeseknek eddig nem ismert kiváltságát tartalmazza újabb átiratban, a mely kiváltságot nevezett nemeseknek Zsigmond király 1435-ben Pozsonyban (feria sexta proxima ante festum Beatorum Philippi et Jacobi Apost.) adott, és melynek eredetijét a káptalan előtt Besseney János mutatta fel.

Ez a kiváltság-levél kiveszi a nagybesenyői nemes besenyőket «conditione Bissenatus eorum requirente» minden más bírák hatalma alól; kijelenti abban Zsigmond, hogy különb-különb-féle bírák eleibe való idézéssel ne terheltessenek, meghagyja tehát a nádornak, országbírájának, Csanád vármegye fő- és alispánjának, úgy az ország összes bíróságainak, hogy nevezett besenyők felett ne bíráskodjanak, mert az azok elleni panaszokat ő maga fogja elintézni.²

Ámde ez a nyom is csak feltevési értékkel bírván, valószínűbbnek mutatkozik, hogy a név, mint az előnév, a tárgyalásunk alatti családnál, a hevesmegyei Besenyő birtokról keletkezett, mely a XVII. századi családi oklevelekben már sűrűn említetik mint Nagy-Besenyő.

Czímerlevelét a nagybesenyői Besseney család 1452. évben, Bécsben, Borbála ünnepén kapta V. Lászlótól. Minthogy a címér a Siebmacher-féle gyűjteményben némi eltéréssel közöltetett, adom annak részletes leírását: «balra dőlt pajzs, szegletén megkoronázott sisakból egy kar-vassal és keztyűvel felövedzett, egyenesen fennálló emberi egész kar és kéz, mely a könyök és kéz között a kézszáron egy nyíllal keresztül van úgy szúrva, hogy mind a két felől vér folyni látszik; a beszorított kéz pedig egy egyenes pallost tart, melynek felső éle a közepén alól, a hegye felé értvén, véres. Alól a pajzsban kék mezőben, ugyanolyan jobb kéz pallossal és nyíllal szemléltetik; a pajzst pedig

¹ Családi iratok.

² Nagy Iván. Magy. Csal. Pótlékkötet.

³ A nagybesenyői előnévvel a Pozsonymegyében megtelepült galánthai Besseney család tagjai is éltek, sőt még a XVI. században Nagy-Besenyőhöz jogot is formáltak. A XVIII. század végén a két család egymással atyafiságos érintkezésben állott, azonban oklevelesen összetartozásuk ki nem mutatható.

¹ Jerney. Keleti utazás.

² Családi iratok közt, nálam.

mind a két oldalról kék és fehér lemniscusok futják körül.¹

Elsők, kik oklevelesen a család fészkeről előfordúlnak: 1291-ben Gergely kácsi apátúr által, egyházának Buger-Besenyő eladását tartalmazó oklevélben neveztetnek meg.²

Ezek: Lőrincz, úgynevezett Churka, Péter és Demeter fiaival; továbbá Benedek; végre István, Ivacinus és Miklós fiaival.

Az erre vonatkozó oklevél az egri káptalan 1380-ki átiratában maradt fen, mely transumptum Ságghi Mihály és Ferencz, valamint Vratarics János és Polgár Boldizsár kérelmére ugyancsak az egri káptalan által 1714. évben ismét hiteles könyvbe beiratott.³

Emez adat nem hagy fent kétséget az iránt, hogy a nevezett Lőrincz (dictus Churka) és társai a nagybesenyői család tagjaiul tekintendők.

Ugyanis az oklevél szerint ezek mind «de Besenyő» megjelöléssel említetnek, kik a Besenyővel szomszédos Buger-Besenyő eladásába bekegyeznek.

Buger-Besenyő a mai Dormándházával ugyanazonos helység, ennek egy harmadrészét pedig a nagybesenyői Bessenyei család adta el, mint ősi jószágát 1696-ban Sággy Pálnak és nejének Horváth Borbálának, úgy ezek gyermekeinek, ezek között az érintett oklevelet felmutató Sággy

¹ E címmer-levél eredetiben ma nem található; leírását az itt szó szerint adott alakban a családi oklevelek múlt században készült már említett kivonata tartalmazza. E leírás hitelességéhez azért sem férhet szó, mert egyezik a berczeli ref. templomon látható 1634-ki címmerrel, de különben is a család századokon át ezzel a címmerrel élt. Pecsétein ugyan, miként ezt a mellékelt rajzok mutatják, a címmer kétféle változatban fordul elő, mennyiben az egyiken a kar könyöklő, másikon pedig kinyújtott oszlopszerű helyzetben van.

B. Boldizsár pecsétje 1651. évből.

Pecsét 1838. évből.

² Kandra. Adatok. II. füz. 366—69. II.

³ U. o.

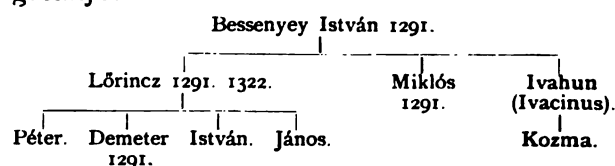
Mihálynak és társainak. Ezek jogutódai által átiratott okirat tehát csakis az eladó Bessenyei családtól juthatott a bemutatók kezeihez az ő szerzett joguk oltalmazására, viszont az eladók gyökös jogának bizonyítására szolgálhatott egyéb okiratokkal.

Igaz ugyan, hogy Dormándháza a XIV. és XV. században a Dormándházy család birtokában is találtatik; de ez még nem czáfolja meg, hogy nem volt a Bessenyei család birtoka. Dormándháza megszerzése a Bessenyei család által mikor történt, okiratok hiányában ki nem mutatható; a Dormándházyak itteni birtoklása akként is magyarázható, hogy a Dormándházának nevet adó Dormánd a Bessenyei családból kiválva, új családot alkotott, a mi a XIV. században gyakori eset volt.

A Besenyőn fenmaradt régi oklevelek,¹ melyek mint alantabb kimutatjuk, ugyancsak a nagybesenyői Bessenyei családtól jutottak a besenyői közbirtokossághoz, az említett Lőrincz és társai birtokviszonyait és összeköttetését még jobban megvilágosítják.

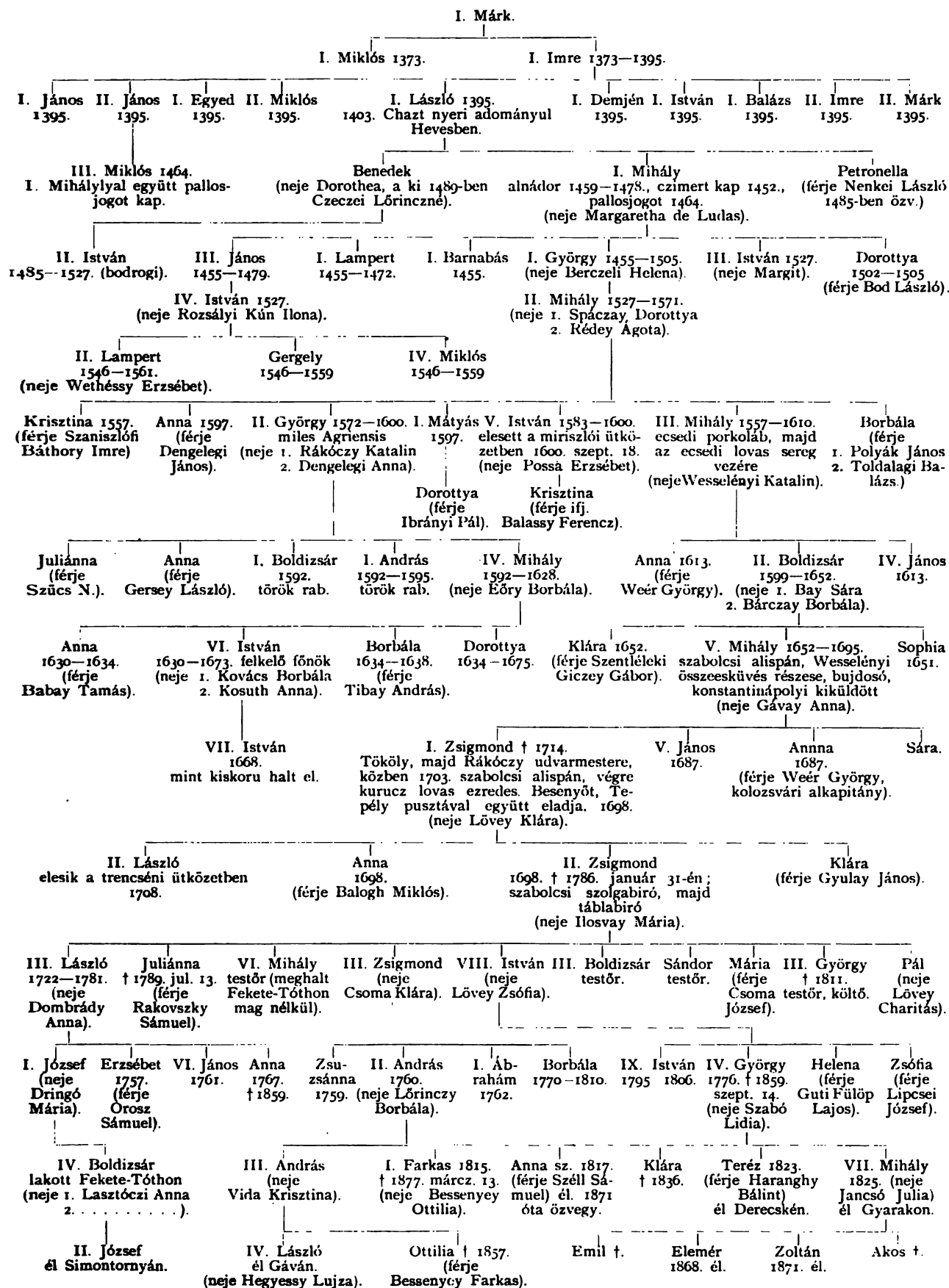
Ezekből tudjuk, hogy 1322-ben Lőrincz az egri káptalan előtt Besenyő földnek negyed részét és a beltelkek felét, a szent kereszt tiszteletére állított kápolna fele jussával együtt 12 márkáért eladta erdőtelki Márk fia Márk comesnek.

Az erről szóló oklevél, egybevetve az előbb közölt adattal a következő nemzedékrendet szolgáltatja:

A családfán a nemzedékrendet csakis a XIV. század elején élhetett Bessenyei Márkkal kezdem meg; mert a Bugár-Besenyő eladásánál fentebb felsorolt családtagok és a most említett Márk között a kapcsolat ez idáig nem volt helyrehozható.

¹ Közlötte Kandra: *Eger* című lap 1885. évi folyamában.

James Keirle is a television journalist who has been reporting on the activities of the Black Panther Party for several years. He is a member of the Black Panther Party and has been active in the movement since 1967. He is currently a member of the Black Panther Party in the San Francisco area. He is a member of the Black Panther Party and has been active in the movement since 1967. He is currently a member of the Black Panther Party in the San Francisco area.

On March 26, 1970, the following information was received from the Bureau of the Census:

Specimen Mark is from University Library of
London University Library London Mark is
from the University of London

[illegible]

Inn en gammel skole - et arkiv
klosteret - bygget med den til den
til den i den skolen.

Terve és boldog születésnapot kívánok a kedves
 bátyámnak. Remélem, minden jóval jár, és
 a szerencse kedélye mindig a pártos szívedben
 él. Mindenképpen jó életemre, és boldog
 szeptember legyen. Magyarországra a pártos-
 tal vezem meg mindent a kérésedre. Égjen
 Lászlónak Zsigmond pártos álma és bűnhődés
 kérésedre, és pártos megkészen. Meg
 nyugtatom ezen két kérésedre. Zsigmond
 kedély László bűnhődés megkészen, és

[illegible]

• KUNDEN UND VERKÄUFER •

permanik

parties körül állítottak erődöt: keményen mel-
lett neki állomáyoztak az egyetemen a kalom-
nial bűntudatát megóvó Chat, István és András-
tól, sőt a Chat belvárosi Hívespártjainak is.

Válaszadások tárgyát tekintve volt Lászlóknak az a Belső-pap Lászlóval és Zsigmond király trónkódása alatt letelepített városmesterek emlegetése:

Fiat Mihályt már napjelen gúski Ország Mihály adta mellett mint aludom találjuk, mely kőszeged mellett, tehát halála napjára vissza, mint 1871. éven ki már mint *„nagy”* emelkedik. Már 1871. 7. Jászai által ki kellett tölteni maguk, mint az adományozott részére, Beethoven 1871. éven Beethoven kőszeged, cizmer-landia.

[illegible]

High Honorable Members of Council
 of the City of New York

Ma este egy nekünk mintunkatest-
verek, a János és Miklósok mellett Márton-
kötőnk akadémia tagjainak legyek azok,
szóval egy akadémiai Magyar király.

Ezen kívül több ország államnyelvének is megismerése a tudományok tanulmányozásához szükséges. Így nyert államnyelvi oktatást a magyar nyelvben november 1-jén kelt kéréssel a Törvény. Miklós Havasmegegyezés. Ezzel törvény az iskolai nyelvi, melyekre a beiskolázás ellenőrzésének célját követi. Hozza törvény a Székelyek, Gyurgy, mint szomszédok jelen voltak. Törvény, Gyurgy, Székely Miklós és Gyurgy. Székely Gyurgy, Székely Miklós és Gyurgy. Székely Gyurgy, Székely Miklós és Gyurgy.

...ben a kőműveskapu és a név hely-
ség egy harmad részre fel oszlik. Ez
a két egyenlő rész a két székely. Em-
lékeztetlek, hogy a kőműveskapu Leuke Szoke
néven ism. a kőműveskapu egy részét szerint
saját a XV. század kőműveskapu és még egy
XVIII. század kőműveskapu a két részben az
egyik részét kőműveskapu: kőműveskapu tudni

1920 1919 1918

1. Business 2. General 3. Personal 4. Other

Subj: [redacted] b6
[redacted] b7C

• Stimulus response

1. 2000 年 10 月 1 日起, 凡在境内销售货物或提供应税劳务, 以及进口货物的单位和个人, 必须按照《中华人民共和国增值税暂行条例》(以下简称《条例》) 的规定缴纳增值税。

王 强 李 明

vélték, sőt határozottan állították, hogy a Szőke név egy hasonló nevű durva embertől származik, ki előbb Farnoson lakott, de rossz magaviselete miatt a farnosiak közt nem maradhatván, elvonta magát a *sevi* földre és annak *hátság* részét megülte.¹

1467-ben (Bude, feria secunda proxima post dominicam Oculi) adományt nyert Tepély pusztára a maga és Farmosiak részére, kiknek részét, később vagy magához váltotta, vagy megosztott velök,² mert még ugyanez évben egymaga vezettetett be Tepély birtokába.

1472-ben Sánthaméri György magvaszakadtával ennek Méra, Vakméra és Egyházasméra hevesmegyei helységeiben levő birtokát kapta adományul.³

De nem csak királya, hanem közvetlen fellettese Guthi Ország Mihály nádor is kitüntette Mihályunkat, érdemeit nagy dicséretekkel kiemelve, 1460 április 3-án úgy maga, mint Losonczi Albert és felesége, valamint ezek leánya: Anna részére tett hasznos szolgálataiért megjutalmazza két kerékre épített vizimalommal, mely Gyöngyös városában, a Gyöngyös folyón, Solmos utcában volt építve,⁴ és abban az időben nem csekély értéket képviselt.

Daczára annak, hogy alnádori tisztet viselt Mihály úr, még sem szabadulhatott meg ő sem attól, hogy a bírakat busítsa.

Már 1467-ben a Heves városa mellett több napokig tartott nádori gyűlésen kénytelen volt Besenyő birtokának háboríthatlanságát biztosítani és vizsgálatot kérni az iránt, hogy Besenyő régtől fogva mindenkor az ő családjáé és elődjeié volt; a mi megtörténvén, a gyűlés előkelői részéről esküvel pecsételt vizsgálat adatai nyomán a nádor, Besenyei Márk déd unokái, élükön alnádorunknak, Besenyőhöz való birtokjogát ki-mondotta.⁵

Sok baja volt mint *bőri* birtokosnak (Tisza-Ber), a szomszédos Kenderesi nemesekkel, ezek közt különösen Kenderesi Balázsszal, ki földjeit elfoglalta, kaszálóiról a szénát elhordatta.⁶ Ősi

fészket Besenyőt az ahhoz tartozó *Szöllőstelke* prædiummal, Rédei János, Bodonházi Bodon László, Fyzes Benedek és Dersi Benedek, a nánai várnagy 1475-ben elfoglalták, és a csak kevéssel előbb adományba nyert Egyházasméra, Zentmártonméra és Vakméra helységekbeli birtokaira pedig Szöllősi László és Fogacsi Bánó György tett erőszakosan kezet.¹

Az ekként való erőszakoskodások miatt indított perek végbefejezését Mihály úr nem érte meg, mint mondók, 1478-ban meghalt s adat van arra, hogy eme egyenetlenségeket fiai rendezték.

Alnádorunk neje szintén hevesmegyei volt, a Ludasi Mihály leánya Margit, ki 1505-ben már nem élt.² Házasságából öt fia: János, Lampert, Barnabás, György és István, egy leánya: Dorottya maradt, ki Bod Lászlóhoz ment férjhez.

Benedek, Mihály alnádor testvére 1466-ban jelen volt a leleszi convent előtt, midőn Domahidy János a Károlyiak ellen indított hatalmaskodási perben esküt tett, ő is több nemes társával Domahidy János igaza mellett megesküdött.³

Szabolcsmegyében lakott, de birtokai voltak a csanádmegyei Kovácsházán, Bekénfalván, Arad vármegyében Hodoson, Bodrogon, Köblösön és Szt.-Demeteren is.

1469—70-ben Kállay Jánossal perel csanádi birtokainak elfoglalása miatt, majd 1478-ban Kállay Andrással és Péterrel folytat pert a Napkorhoz tartozó bizonyos rét iránt.⁴

Nejét csak keresztnévén ismerjük, Dorottyanak hívták, 1489-ben mint Czecey Lőrinczné jó elő.⁵

Mihály úrnak egyetlen nővére: Petronella ismeretes, a ki Nenkei László neje volt. Annyit tudunk róla, hogy 1485-ben már mint özvegyet tilalmazza Nenkei Péter a saját, úgy testvérei Sebestyén, György és Károly nevében Zemplén vármegyei Golop helységbeli részirtokának Pohárnok István részére leendő eladásától.⁶

Benedeknek, úgy látszik csak egy fia maradt, István, ki aradmegyei birtokáról *Bodrogról* bod-

¹ Orsz. ltár.

² Kandra: Idézett közleménye.

³ Családi iratok.

⁴ Kaprinai II. 573—75. II.

⁵ Kandra. Idézett közleménye.

⁶ Károlyi ltár.

¹ Családi iratok közt. Eredeti.

² Orsz. ltár. Curiai oszt. említett per.

³ Károlyi okl. II. 377—83. I.

⁴ Kállay cs. ltára.

⁵ Jászói conv. ltára.

⁶ U. o.

roginak hivatott. Valószínűleg ez az István az, ki Ferdinánd királyt 1527-ben Budán üdvözölte.¹

Visszatérve Mihály alnádor gyermekeire: az okiratok hézagossága miatt nem ismerjük ugyan közelebbi személyes körülményeiket, de abból az adathból, hogy János és György mint kir. emberek jelen voltak 1459-ben szt.-péterszegi olasz Angelónak szatmármegyei Apáti birtokába való beigtatásánál, az látszik ki, hogy tekintélyes állásban lehettek.²

A reájok vonatkozólag fenmaradt oklevelek csakis birtokviszonyaikról szólnak, ebből értesülünk, hogy atyjok halála után mindjárt 1478-ban János és György végét szakították — mint említők — annak az egyenetlenségnek, mely Szöllősi László és az ő atyjok Besseney Mihály között Szentmártonméra, Vakméra és Felsőméra iránt felmerült; Szöllősi Lászlóval és ennek fiaival Ambrussal és Sándorral kiegyezkedtek.³

Ugyancsak már 1479-ben rendezték a *Sev* helységhez való birtokjogukat. Sóvári Soós Pétertől — ki nevezett helység egyharmad részét birta — ezt a részt, valamint Tepélybeli részjóságát 80 arany forinton megvették.⁴

János a következő 1480. évben Gechei György nejétől Abádi Borbálától 2000 arany frt erejéig zálogba vette Abád, Mező-Szt-György másképp Pály, Zent Imreh más néven Kőláb, Nagyiván, Szt-Jakab, Szt-Kozmadamján, Kis Igar, Szöllős, Gyama, Cserőköz, Szt-Miklós, Petry, Kagymad hevesmegyei helységekben levő javait; de ugyanazokat ugyanabban az évben Szöllősi Györgynek 1000 arany forintért hasonlólag zálogba adta.⁵

György és Tarczay Nagy Demeterné Ludasi Katalin, a ki úgy látszik György anyjának Ludasi Margitnak nővére volt, 1505-ben bevezetnek a Békés vármegyében levő ecsegi, úgy a Hevesben fekvő kenderesi, böi, fogacsi rész-birtokokba, valamint Ivánka és Csókás prædiu-mokba, mely bevezetésnek Ludasi János és András ellentmondott.⁶

Lampert úgylátszik mag nélkül halt el, valamint Barnabás és István is.

Jánosnak nejét nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy fia István Rozsályi Kún Ilonát, a Rozsályi Kún Jakab leányát birta nőül s ettől Lampert, Gergely és Miklós fiai származtak, kik ellen 1546-ban Csomaközi Lőrincz és testvérei osztályos pert folytattak.¹ Lampert neje Wetéssy Erzsébet volt, a Péter leánya.²

I. György Berczeli Helenát vette nőül s ezzel kapta a szabolcsmegyei berczeli javakat.³

I. György ágából csakis II. Mihályt tünnetik fel okleveleink. A XVI. század legelején születhetett. 1571-ben már nem élt. 1570. évben kelt végrendeletében⁴ írva hagyta ugyan, hogy «Bécsbe hová járt», de élettörténetére vonatkozó egyéb adataink nincsenek. Kétszer nősült. Első felesége Spáczay Dorottya, a Spáczay Boldizsár és Káthay Margit leánya volt. Minthogy Spáczay Boldizsár 1527-ben Eger vár porkolábja volt — valószínű, hogy a mohácsi vész után II. Mihály is Egerbe huzódott s ott ismerkedett meg Dorottyával, kivel Spáczán Alsó-, Felső-Korompán és a Káthay jogon: Nagy-Kágyán (Biharmegyében) szép birtokot kapott. Második neje Rédei Ágota volt, a Rédei László leánya, kit mint már Czompor Gergely özvegyét elemedettebb korában vett nőül. Rédei Ágota a varaszoí birtokból kapott hozományt, míg neki két telket Berczelen, tizet pedig Besenyőn (Hevesben) kötött le férje hitbérül.

Három leánya: Krisztina, Anna, Borbála és négy fia: György, Mátyás, István és Mihály maradt, kik közül tudjuk, hogy Krisztina, Anna, György, Mátyás és István Spáczay Dorottyától származott.

II. Mihály berczeli udvarháza messze vidéken ismeretes lehetett, leányai is példás nevelésben részesülhettek, mert háztűznézőbe előkelő családok sarjadékai közül keresték fel s jelentkeztek vőlegényekül. Így Krisztinát Szaniszlófi Báthory Imre vezette oltárhoz, Annával Dengelegi János lakodalmazott, a legkisebbik

György beigtatásáról emlékezik. (Békésmegye Hajdán I. 164. l.)

¹ Orsz. ltár.

² Károlyi ltár 58. fiók 49.

³ Családi iratok.

⁴ Rédey cs. ltár.

¹ Buday. Lex. I. 393.

² Károlyi oklt. II. 323.

³ Orsz. ltár. Dl. 18035.

⁴ Teleki XII. 91—94.

⁵ Orsz. ltár. Dl. 18341.

⁶ Jászói conv. S. B. 17. Ez adatot érthette félre Haán, midőn Ecsegbe a Ludasi családból származott Besseney

leányt Borbálát elébb Polyák János bucsesdi birtokos, később Toldalagi Balázs nevezte hitvestársának.¹

A fiúk közül hárommal a hadi pályán találkozunk.

Vegyük őket sorba.

II. György valószínűség szerint Eger városban nőtt fel. Már mint tekintélyes embert látjuk 1578-ban Egerben, midőn Melleg Boldizsár csanádi püspök és Recsky György a hevesi alispán társaságában Csetneky László adóssági ügye elintézésében részt vesz.² 1580. április 19-én Ernest főherczeg Bátori Annától dupliczai Horváth Boldizsár nejtől származott árvafiúk részére őt rendelte egyik gondnokul, megfosztván az elébbi gondnokot, Dóczy Kelement e tisztétől, minthogy az árvák javait vesztegette.³ 1583-ban pedig mint fogott bíró Bajony Zsófiának Pásztohy Jánostól született gyermekei közt a Pásztohy jószágban osztályt tesz.⁴

E tekintélyét nem családi összeköttetéseknek, hanem személyes tulajdonainak köszönheté, melyek az akkori kor fiai szemében őt a végbeli itézek példánya gyanánt tüntetheték fel.

Nem üzött politikát, hanem ott volt, a hol törökverésre alkalma lehetett. Mint egri vitéz rendszerint Egerben tartózkodott, de nyoma van annak, hogy Csáktornyára is ellátogatott a Tahiakkal, Zrinyihez.⁵ Kereste a hírt, nevet személyes bátorságával, erre az eszközt nem válogatta; nem kimélte saját fáját sem, mert adat van reá, hogy Debreczenbe is be-becsapott.⁶ A fősúlyt arra fektette, mint akkori vitéz társai legtöbbszörre, hogy mentül több zsákmányt és foglyot nyerjen, kik jó váltságdíjt adjanak.

Egerből folyton nyugtalanította a szolnoki és füleki törököt. A török defterek is megemlékeznek egy ily Szolnok elleni kicsapásáról, emlékeztetül hagyván, hogy az «Egerből Szolnok ellen gonosz szándékkal vonuló Bese György lator cselebasinak Ramazán Ferhád esztergomi

volt lovas ellent állott» és ennek alapján vitézsége jutalmául Kisujszállást és több helységet 10800 akcse évi jövedelemmel timárba kapta.¹

Az egri őrségnek a szolnoki végek elleni eme kicsapásai az 1592. évben mind sűrűbbek lőnek, ezekben György úr nem csak maga vett élénk részt, hanem fiait Boldizsárt és Andrást magával vitte. Ő maga szerencsétlenül nem járt soha, de 1592-ben, egy ily összetűzés alkalmával, elfogták a törökök fiát, Boldizsárt.

Többen voltak már ekkor a szolnoki vár tömlöczében az egri várbeli őrség tagjai közül. Boldizsár úrfi a mögötte becsapódott vasajton belől ismerősök csoportja vette körül. Ott találta Zay Andrást, Bodó Istvánt, Bory Pált, Molnár Boldizsárt, Németh Jánost, Csoknyay Benedeket, Reimundus Reninger vallón vitézt és több másokat.²

A mennyire beletalálta nehéz helyzetébe magát Boldizsár úrfi, annyira felháborodott érzékeny veszteségén György úr. Meg kellett torolnia, hogy ennyire szíven találta a kontyos. Szemet szemért gondolta, és a közelebbi egyik kicsapásnál annyira kedvezett neki a szerencse, hogy sikerült elfognia a szolnoki vajdának Ibrahimnak fiát *Halull*.

Megkezdődtek aztán a kicserélési tárgyalások. György úr attól tartott, noha a vajda fia volt kezeiben, hogy még ráadásul sarczot kell fizetnie. Úgy látszik, másfelől a török urak akadályt gördítettek a kicserélés elé, legalább ez tűnik ki a vajdának eredetiben fenmaradt 1592. május 6. kelt leveléből, melyben Bessenyei Györgyhez írja «én az kegyelmed hitlevelére is elbocsátanám egy ideig, de sok felől rágják fületem, még hogy úgy is kibocsátom, neheztelnek reám az urak». Bizonyára örültek rajta, hogy az őket sokszorosan háborgató «cselebas» fia hatalmukba került.

A vajda ennek daczára kinyilvánítván, hogy ha két kövára volna is a fiúnak, a maga részéről fel nem üti sarczát, hanem «fő fejet szabaddítson», addig is «míg az Isten elhozza az óráját» György úr hitlevelére 12 napi tartamra kibocsátotta Boldizsár úrfi, erősen kikötve, hogy Egernél tovább ne menjen.³

¹ Velics-Kammerer. Török defterek. I. 389.

² Ezek levele B. Györgyhez. Eredeti nálam.

³ Eredeti csal. iratok közt.

¹ Családi iratok.

² Károlyi okltár III. 411. l.

³ Csal. iratok.

⁴ Károlyi okltár III. 431. l.

⁵ Családi iratok.

⁶ Taar István debreczeni polgár házában Bessenyei György által való feldúlása miatti panasz az erdélyi és magyarországi biztosok előtt tárgyalatott 1597. Orsz. ltár.

Hazament tehát Boldizsár úrfi szüleihez, de csak azért, hogy azok fájdalmát növelje. A 12 nap elteltével visszatért, a mi bizonyos a szolnoki rabság szintén eredetiben meglevő 1592. évi július 24-én írott leveléből, mely szerint, minthogy a kicserélési akadályok még mindig fenforogtak, a fentebb említett szolnoki rabok, Zay András és társai értesítik György urat, hogy kezesek lettek Boldizsárért három hónapig, és rahtársuk Pelley János által az egri főkapitány kezébe küldötték, úgy, hogy «ez jövőd vasárnap, azaz július 26-án kezdetik el Boldizsárnak az napja,» «Az kegyelmed becsületesen írott hitlevelét megtartjuk az napig — írják tovább — úgy hogy az napra vagy ő maga Boldizsár személye szerint, vagy Halul itt bent leszen.»¹

Kérik egyszersmind György urat viszontszolgáltatásképen, hogy egy szegény megnyomorodott régi rab éjjel-nappal sír és könyörög, hogy egy némü-némü hitetlen rabért, Nagy Gáspárért kibocsátanak, kit Debreczenben hallanak hogy csavarog s ki miatt Kis Lőrincz nagy nyomorúságban vagyon.

Ez alkalmat felhasználta Horvát János Szolnokban fogva tartott vitéz is, hogy a hazatérő Boldizsártól külön levelet intézzen György úrhoz megszabadíthatása iránt «melyben — György úrnak — módja vagyon». Igéri Horvát, hogy miatta egy mákszemnyi kárt sem vall, hivatkozik Tahy István, Tahy Gábor urakra, kik — ha György úr Csáktornyára megy — s azok történet szerint ott lesznek Zrínyi urammal — az ő személye iránt bő felvilágosítást nyújthatnak. A többit elmondja Boldizsár szóval.²

Tehát Boldizsár úrfi másod ízben hagyta el a szolnoki tömlöczöt.

Még most sem véglegesen. A török húzta-halasztotta az ügy kiegyenlítését, míg letelt a három hónap, mely ideig a «szolnoki rabság» kezességét vállalt a fiúért.

Már 1592. évi november hó 11-én, tehát a három hónap letelte után kevéssel, a szolnoki vár tömlöczében találjuk ismét Boldizsár úrfit, honnan e napról kelezve atyjához, rabságából keserves levelet küldött.³ György úr mint becsü-

letes magyar vitéz, pontosan megtartotta hitlevelét. Pedig atyai szívének, bármennyire el-kérgeződött is az a hosszú harci élet folyása alatt, nagy kínjába kerülhetett Boldizsárt fogságába visszavitetni, mert ez idő alatt másik fiát: Andrást is elfogta a török és ugyancsak Szolnok várába szállította.⁴

Mit tehetett mást keservében a vén sas: kettőztetett erélylyel folytatta a szolnoki végek elleni kiütéseit; mert alig hihette többé, hogy két Bessenyei fiú levén a török kezében, az egy Halulért kiadja mind a kettőt, midőn biztatása daczára egyért sem akarta elfogadni.

A mennyire nehezen szívelte György úr gyermekeinek fogságban létét, annyira türelmetlenkedve várta Ibrahim vajda neje, Halul anyja, rab fiának szabadulását.

Anyai szívének gyöngéd nyiladozása árad felénk abból a levélből, melyet a fiáért sóvárgó török asszony mondott tollba a magyarul tudó török író deáknak, s melyet egész terjedelmében nem tartok érdektelennek ide igtatni.

«Becsületes vitéz apám uram, szolgálatomat írom kedgnek, mint jó akarattal való apám uramnak.

Kivánom, hogy az Úr isten sokáig éltesse kedget kis fiával Mihókkal, és az több rab fiadot szabadítsa meg ő szent felsége hamar való napon és tisztességes módon.

Az te kegyed szolgáló leánya ennek előtte is irtam vala kegyednek egy levelet, kire csak választ sem tön kegd, sem írás, sem penig izenet által, kinek mi legyen az oka, nem tudom. Én mit vétettem kegdnek? Ha az én vitéz urammal háborog, isten látja szívemet, éjjel-nappal bánkodom az ti kegték háborúságán, sőt kegd rab fiainak rabságukat gyakor való könyhullatásommal keserültem és táplálásokról még ez ideig gondot viseltem. Boldizsárt immár házunknál tartjuk, jóllehet bégnél még volt, titkon nem hagytam éhezni és az nemes bég, uram akarattja ellen vitette volt tömlöczéhez, ez okáért mert tudta Boldizsárnak urammal való végezését azért vitette volt tömlöczéhez; de ott is mi rabunk volt, és most immár szemem előtt gondját viselem. Az mi én rajtam áll, kegyd tartsa jobb állapotban szegény árva rabot, ső

¹ Eredeti csal. iratok közt.

² Horvát János levele B. Györgyhez. Eredeti nálam.

³ Eredeti nálam.

⁴ Családi iratok.

te kegd ne hagyja el kegdől szakadt szerelmes rab fiadat, mert sem az kegd fia, sem az szegény rab Halul meg nem szabadúlhat, ha kegte meg nem engeszteli magatok között való haragot. *Alkudjék meg kegd urammal*, hiszen az kegd fia Boldizsár meg tudja szolgálni kegdnek vele való jótéteményit, az istenért is kérem kegd, birjon kegd az haragval, mert csak kár, kegdnek ennekutána is azt kell cselekedni, az én vitéz urammal velem egyetemben kegdnek szolgálni akarunk, mint apánknek, nem jó embernek haragot üzni, halandó az üdö. Kegd írjon uramnak és előbbeli atyafiságunk¹ jó kezdetit bizonyítsa meg kegte, szegény rabok is szabadúlhassanak, semmi haszon az ő nyomorúságokban. Szóval bővebben megérti kegd az én jó akaratomat. Erről kegdől választ várok.

Az Isten sok áldott esztendeig áldja és tartsa meg kegdet szerencsés jó egészségben és minden javaiban.

Zolnokban, szent András nap előtt való szerdán, secundum vetus calendarium anno 1592.

Kegd szolgáló leánya: Ibrahim Wajdané.»

Midőn az íródeák e levelet bevégezte, utánna iratta még a szegény anya: «Valami pomagránát és narancsot is küldtem kegdnek és a szegény rabnak, azt sem tudom, megadták-e kegdnek, írja meg azt is.»²

Mint említők, Boldizsár úrfi atyjának keserves levelet írt a tömlöczből, melyet Csoknyay Benedek rabtársa vitt el György úrhoz 1592. évi november 11-én.

Úgy látszik, hogy e levél írása a Halul iránt aggódo Ibrahim vajdané befolyásának eredménye volt s eszközül akart szolgálni arra, hogy György úrra hatást gyakoroljon, mert abban nemcsak kínos tömlöczben létét festi Boldizsár, hanem azt is megírja, hogy a bég kijelenté, miszerint «ha a bőrét arannyal megtöltenék is, de soha meg nem szabadúl, ha Halulnak holta történik».

Mínthogy mindkét fiát nem tudta kicserélni, kénytelen volt György úr a vajdával utóljára is akként egyezkedni, hogy Halul és Boldizsár kölcsönösen kicseréltesse. Szegény András

még 1595-ben is a szolnoki tömlöczben volt; innen írt könyörgő levelet apjának, és kedveskedett akkori nagy ujsággal «szegény asszonyanyjának valami kevés riskásával».¹ Valószínűleg nem is szabadult ki András úrfi soha, mert 1595. évi június hó 6-án kelt levelében Lutfi szolnoki vajda harmadfél ezer forintban, tehát oly magas árban szabta meg a váltságot, hogy azt az akkori viszonyok között György úr megfizetni képes nem lehetett.²

Ez időben György úr a történeti nevezetességű *Ungnád*-féle házban lakott; de e miatt az a kellemetlenség érte, hogy az egri volt főkapitány hátrahagyott özvegye Losonczy Anna most már Forgách Simonné 1591-ben Heves és Külső Szolnok alispánja Székely Pál és bírótársai előtt perbe fogta Pasztohy Gergely és Bodi Menyhérttel úgy Ketzer Zsuzsánnával egyetemben a miatt, hogy az ő Eger városában levő kőházát, nemesi curiáját erőszakkal elfoglalták.³

E per nemcsak a felperes kiváló történeti személyiségénél, de annál fogva is érdekes, mert adatokat nyújt Eger helytörténetéhez s az egri végbeli élet eddig nem ismert mozzanatát tárja fel.

Az említett ház a periratok szerint a Szt-Miklós utcájában, a hasonló nevű szentről nevezett, lerombolt kolostor helyén építettett Ungnád Kristóf által Losonczy Anna atyai örökségből.

A perben felperest Losonczy Annát Bácsmegyei Balázs deák képviselte, míg alperesekért Meleticz György ügyvéd jelent meg, a ki védelmül előterjesztette, hogy erőszakos elfoglalás egyáltalán fent nem forog, hanem Ungnád Kristóf mint egri főkapitány eme tisztsége alatt az egri őrség zsoldját nem levén képes fizetni, erre a végre Ketzer Zsuzsánnától özv. Basó Mihálynétól 500 frtot vett fel kölcsön s ennek biztosítására lekötötte a kir. kincstárra néző Sajó-Hidvég helységet, mely annakelőtte Basó Mihálynak és nejének Ketzer Zsuzsánnak ezer frtban inscribálva volt; Pasztohy Gergelytől pedig hasonlólag az egri őrség zsoldjának kifizetésére 1300 frtot kölcsönzött, és emez összegre zálogul adta a kir. kincstárnak Békés vármegyé-

¹ Úgy hiszem, csak keleti képes kifejezés.

² Kulczfm: Böcsöletes vitéz Beseney György uramnak, mint jó akarattal való apámnak adassék. (Török gyűrűpecsét nyoma, szakadozott eredetije nálam.)

¹ Eredetije nálam.

² Eredetije nálam.

³ Eredetije nálam.

ben fekvő *Szénás* nevű birtokát, mindkét birtokot azonban oly feltétellel, hogyha azoknak békés birtoklásában háborgattatnának: jogosítva legyenek Ungnád Kristófnak bárhol fekvő javaiból hasonértékűeket elfoglalni.

A védelem felmutatta az erre vonatkozó okiratokat, valamint azt is bizonyította, hogy békésen nem bírhatták a zálogba adott javakat, mert az ellen Báthori István országbíró tiltakozott.

Losonczy Anna részéről ellenvetetett, hogy az ügy ilyen állásában is az ő atyai örökségéből épített házat nem volt jogosítva alperesek egyike sem elfoglalni.

A bíróság ez érvelésnek nem adott helyet, és Losonczy Annát keresetével elutasította.

György urat Eger várának 1596-ki ostroma még ott találta. Az ostrom leírásával e helyen nem foglalkozhatván, csak a vár feladására vonatkozó és Bessenyei György személyével kapcsolatban levő adatokat emeljük ki. A várban — a történetírók egyező értelmé szerint — ez ostrom alatt több vallon és német volt, mint magyar. Ezeknek is nagyobb része az alsó vár megvételekor elvesze.¹ «Az idegen nemzet megrettene az várban — írja Illésházy — és pártot ütének, rátámadván kapitányokra: szót adának az törököknek, kapitányok akarata nélkül, hogy hitre ők a várat megadják.» A lázongást Nyári és Terskó parancsnokok nem tudták elfojtani, hiába léptek fel erélyesen, majd fogták esdeklésre a dolgot: a lázongás mind nagyobb mérvet öltött; s átragadt a magyarokra is, kik közül Balog Mihály a vár falába tört résre lépven, az ellenséggel alkudozni kezdett. A török a fal alá gyűlt és a szultán és pasák nevében ígérte a podgyászszal való szabad elvonulást. A lázongó őrség ekkor, parancsnokai mellőzésével, Kerskát a cseh hadnagyot, és Bessenyei György hadnagyot két káptalani pappal, Paczona Márton és Gyöngyösi Mátéval kiküldé a török császárhoz, hogy a feladás iránt szerződjenek. Ezeknek rögtön aranyos, a szultán aláírásával ellátott hitlevél adatott, s a török a várat elfoglalta, s a hitlevél ellenére Nyáry Pált, Bárczay Jánost és egyéb főnépeket fogva vivé el; a vallonokat, németeket inkább levágatá, a magyarokat nem öleté, inkább rabbá tevé.

¹ Illésházy feljegyzései 30, 31. l.

Bessenyei György azonban még a táborból menekült.¹

György urat, Szamosközy akként tünteti föl, mint a ki egyik oka volt az őrség lázadásának.

Ez ítéletnek értéke, a többi egykorú írók feljegyzései alapján, csak is arra szállítható le, hogy György úr akkor, midőn az őrség túlnyomó része az «idegen nemzet» teljességgel megtagadta az engedelmisséget, belátva a további védelem lehetetlenségét, kénytelen-kelletlen beleegyezett a vár feladásába, s a törökkel való alkuvásnál a szerepet valószínűleg azért vállalta el, hogy a török előtt jól ismert személye az alku megkötésénél nyomatékul szolgáljon. Vagy talán szíve legmélyén egy hűr rezdült meg a szolnoki tömlöczben nyomorgó András fia iránt?

Eger eleste után szabolcsmegyei birtokára, Berczelre vonult a vén vitéz, s ott élte le agg napjait.

1597-ben Zokoly Miklós és Herczeg Ferencz előtt megosztozott testvérével Mihálylyal az addig osztatlanul volt atyai és anyai birtokon. Gazdálkodással és a mi zajhoz szokott lényétől el nem maradhatott: perlekedéssel töltötte idejét. Perelte rokonait.

Nem sokáig élvezhette a visszavonultság nyugodalmát, 1600-ban már haláláról értesít Paczoth Ferencz szabolcsi alispán.²

Jellemző, hogy halála után hagyatékában egy török rab találtatott, valami szegény szabó.³

Kétszer nősült, első neje Rákóczy Katalin, második Dengelegi Anna volt. Említett gyermekein kívül ágazatát a nemzedékrend tünteti elő.

István, a György úr testvére, a Báthoryak oldalához állott, kikkel néne Krisztina, Szaniszlófi Báthory Imréné után, atyafiságban volt. Szolgálatát már Báthory István alatt kezdette, a mit tanúsít az, hogy ez által nagykágyai birtokában⁴ Varsón 1582 okt. 20. kelt adománylevéllel megerősítettett. Oláh-Csesztvét, és a kutyfalvai részirtokot hűséges szolgálataiért kapta.

Báthory Endre alatt, midőn Mihály vajda

¹ Illésházy id. m. Istvánfi XXX. 696. l.

² Eredeti nálam.

³ U. o.

⁴ Bessenyei Mihály, István atyja már 1552-ben bir 5 telket Nagy-Kágyán, Biharban. Bielek: Majores Hung.

Erdélybe lopódzott, szintén a fejedelem oldala mellett találjuk Bessenyei Istvánt, ekkor már mint kipróbált tekintélyes egyénre a nagyszabados csatánál (1599 okt. 28.) a harmadik hadtest — a tartalék — vezénylete bízott, Mindszenti Benedekkel és több társaival.¹

Mikor pedig Mihály vajda Moldovába ment volt és Szamosközy szerint «az fü-fü nemesek közül harminczat Havasalföldébe küldött az okáért, hogyha Moldovába valami gonosz szerencse találna: ott az nemesség zálog volna neki»,² a harmincz főnemes között Bessenyei István is ott volt.

Öt hónap múlva megszabadulván Mihály vajda keze alól, ismét Báthory Endréhez csatlakozva, részt vett az 1600 sept. 18-kán vívott miriszlói döntő ütközetben, valószínűleg ismét mint valamelyik hadtest vezénylője.

Az egykorú írók feljegyezték, mily vitézül harcoltak az erdélyiek. «A mint Mihály vajda lőttette az magyarokat, úgy állottak, mint az kőszikla, hogy csak nézni is szörnyű dolog volt», írja Szamosközy. «De kevés kárt tett a vajda a lövéssel — veszi át a szót Enyedi Pál krónikás. — Egy főembernek Bessenyei Istvánnak az fejét találák taraczkkal — meghala.»

Sírhát nem jelöli emlék, de épen minthogy a miriszlói hős személy-ugyanazonossága kérdésessé tétetett: emlék legyen e néhány sor fölötté. A Bercsényi család történetének kitűnő írója ugyanis valószínűnek mondja,³ hogy az Enyedi Pál említett adata nem Bessenyei Istvánra, hanem Bercsényi Istvánra vonatkozik, s a két név sajtó- vagy tollhibából felcseréltetett. A felcserélést kizártnak kell tartanunk az által, mert más egykorú történetíró: Szamosközy két ízben is szerepelteti Mihály vajda idejében — mint láttuk — Bessenyei Istvánt mindenütt határozottan Bessenyeinek írva, ellenben Bercsényi István Mihály vajda idejéből Szamosközy által egyszer sem említetik. Bizonyos tehát, hogy az Enyedi Pál Bessenyei Istvánja, és a Szamosközy által említett Bessenyei István ugyanazon személy s a két kézről jövő feljegyzés egymást egészíti ki. Minthogy Bessenyei Istvánnak mint

említém Erdélyben *Kutyfalván* is volt részbirtoka, minthogy Bercsényi István *Kutfalván* birt és lakott: a további tévedések elkerülése végett arra is reá kell mutatnom, hogy Kutyfalva nem torzítás Kutfalva névből mint Thaly állítja,¹ hanem két külön helység, Kutyfalva van Alsó-Fehérmegyében a marosujvári járásban, Kutfalva pedig ugyancsak Alsó-Fehérmegyében, de a kisenyedi járásban.²

Visszatérve Bessenyei Istvánra, mielőtt a nagy Báthory István megerősítette vala nagykágyai birtokában, e miatt szegénynek sok baja volt. El akarták tőle perelni Horvát Menyhért és Nagyörszi Klára gerlei Ábránfi István özvegye.

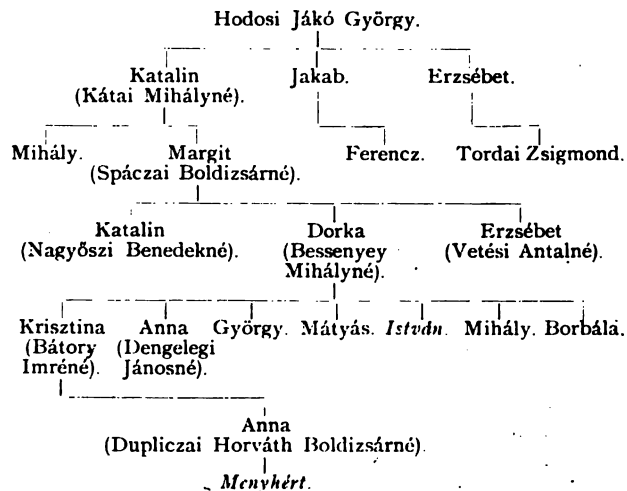
Az ezek részére 1580 évi május 1-én kivett tanúvallomásokból nem érdektelen megemlítenem, hogy ekkor a bizonyítandó kérdés a körül forgott, volt-e Verbőczy Istvánnak és Tordai Györgynek Bihar vármegyében Nagykágyán valaha birtokuk csak egy óráig is.³

A kihallgatott 30 tanú átaljában azt vallotta, hogy Verbőczy Istvánt magát és gyermekeit Imrét és Orsolyát, mind Tordai Györgyöt jól ismerték, de ezek Nagykágyán nem birtak soha. Spáczay Menyhért tanú vallomásában közérdekű, hogy emlékezett arról, miszerint Cibak Imre, Péter pappal vette meg Gyulát; egy másik tanú pedig azt érintette meg, hogy Pázmán Péter (a bibornok nagyapja) Nagykágyán halt meg.⁴

¹ Thaly: Bercsényi család. I. 36. l.

² Lipszky. Repert.

³ A felperesek és Bessenyei István közti rokonsági fokot mutatja e tábla:

¹ Szamosközy és Szádeczky: Mihály vajda 61. l.

² Szamosközy. IV. 117. l.

³ Thaly: Bercsényi család. I. 36. l.

⁴ Családi iratok.

Bessenyei István neje Possa Erzsébet¹ volt; csak egy leány származott e házasságból: Krisztina, ki Balassy Ferencz tanácsúr fiához, ifj. Balassy Ferenczhez, Udvarhelyszék kapitányához ment férjhez. 1619-ben már nem élt. És minthogy fia legifjabb Balassy Ferencz is meghalt: Oláh-Csesztve és Kutyalva apáról származott birtokai elidegenítése ellen az oldalági rokonok a gyulafehérvári káptalan előtt tiltakoztak.²

A harmadik testvér, ki a hadi pályát választá: III. Mihály volt. Ő az ecsedi Báthoryak szárnyai alatt nőtt fel. 1591-ben mint a Báthory-István cserepi várának prefectusát találjuk,³ de már kevéssel később úgy a következő évben (1592) Egerben van, hol egyik tanú Nyáry Mihály, a Nyáry Pál fia végrendelkezésénél.⁴ 1596-ban újból Cserép vára védelmét bízta rá Báthory, de azt Eger elestével, kénytelen volt Mihály úr odahagyni.⁵

Báthory István különösen kedvelte; tanúsítja nemcsak az a levele, melyet 1591-ben hozzá írt Egerbe, s melyben atyafiságos szeretettel vigasztalja azon, közelebből meg nem jelölt, bánalomért, mely az egri vár főkapitánya részéről Mihályunkat érte,⁶ hanem azok az adományok is, melyekkel kitüntette.

1598-ban inscribálta neki Szabolcsmegyében egész Vencsellót, majd Timár helyéget 2 ezer frtban.⁷

Személyes vonzalmát az is tanúsítja, hogy megajándékozta egy szép mivű, tojás alakú, tömör ezüst serleggel, mely még III. Mihály unokái előtt is nagy becsben tartatott és el nem idegeníthetőnek jelentetett ki az osztály alkalmával.⁸

Báthory Gábor szintén elismerte érdemeit, melyeket mint az *ecsedí várbeli lovasság vezére* szerzett; 1608-ban Rakamaz helységet adta neki;

¹ Torma József geneal. szerint neje volt Sarvasági Mária. Lehetséges, hogy ez második neje volt.

² Gyulafehérvári kápt. Prot. Joann. Debreczeni fol. 293, 295. l.

³ Csal. iratok.

⁴ Századok. 1870. 486. l.

⁵ Istvánfi.

⁶ Csal. iratok.

⁷ Ugyanott és orsz. ltár.

⁸ V. Mihály és Giczey Gáborné osztály-levele 1652-ről. Eredeti.

de ennek békés birtokába nem léphetett, mert Thurzó György azon a czímen, hogy az a tokaji vár tartozékát képezi, és mint ilyen onnan el nem szakítható, a beigtatásnál ellenmondott.¹

Különben III. Mihály szerző ember volt; Spáczay Ferencztől, ki Olgyay György vérdíja megfizetésében marasztaltatván, szorult helyzetben volt, 1589-ben a hevesmegyei Zsadány helység negyed részét megszerezte, s így az egész Zsadánynak birtokosává levén, ősi birtokát szépen kikerekítette, a mi által pótolta azt a nagy veszteséget, hogy a török beütése óta csanád-megyei birtokait épen nem, vagy nagyon jelentéktelen részben hasznosíthatta.²

III. Mihály neje Wesselényi Katalin volt, a Wesselényi Farkas és Segnei Dorka leánya, ki a Wesselényi családnak nevetadó nógrádmegyei *Veselény* pusztát apaí ágról, anyairól pedig örökölte a sármaskői budaméri curiát és hozzá tartozó telkeket.³

III. Mihály már 1610-ben nem élt.

Fitestvére volt még Mátyás, kiről csak annyit tudunk, hogy leánya Dorottya Ibrányi Pálnál volt férjnél, és vejével kölcsönös túlélés esetére 1587-ben végrendelkezett.⁴

Vejét ő élte túl, s az említett végrendelet következtében Ibrányi Ferencz és közötté támadt egyenlenségeket Szabolcsmegye alispánja Vay Péter és Dengeleghy Miklós 1594-ben akként intézték el, hogy Bessenyei Mátyás a neki hagyottakból átad Ibrányi Ferencznek tiz tehenet, 2 kanczalovat, az eszlári és löki, a jánosi és ibrányi vetést, egy viselet szablyát, egy kocsit, egy pánczért, a szakállasokat, egy hosszú puskát; ellenben minden ezeken kívül találtató

¹ Orsz. ltár N. R. A. fasc. 916.

² Zsadányt a Bessenyei család a XVII. század végéig bírta. 1698-ban adta el Bessenyei Zsigmond, Rákóczy későbbi ezredese, Cselőháza egész pusztával együtt Almási Jánosnak és neje Deák Juditnak, valamint Mihályi Pál deáknak «Császár és koronás királyunk ő Felsége magyar rendén levő vitézek egyik Colonellusának» és neje Almási Ágnesnek «3000 magyar forintokért». Eme vétel folytán képezte aztán a vett birtok az Almási családnak zsadányi előnevét. (Orsz. ltár. 4—348.)

³ Nagy Iván. XII. k. 158. l. Volt még Katalinnak egy húga is: *Sára*, kivel a Wesselényi családfa bővül, mert Deák Farkas nem ismerte. Lásd W. család őseiről cz. értekezését. (Csal. iratok nálam.)

⁴ Csal. iratok és egri kápt. ltár.

marhák, disznók, vetések, asztagok, tehenek, juhok, ökrök, ménes, ezüst, arany, készpénz, fehérruhák, öltözetek, *rab, daru, pávák*, bor, tál, tányér, vas és rézeszközök, Bessenyei Mátyáséi legyenek.¹

Visszatérve III. Mihály ágára, egy leánya: Anna, és két fia: Boldizsár és János maradt.

Az özvegy Wesselényi Katával még kétszer találkozunk, 1610. április 30. a leleszi káptalan előtt, hol magával vivén fiát, Boldizsárt, bizonyíttatni kérte, hogy az 11 éves légyen; és ugyanazon év folyamán, midőn zemplénmegyei zombori szőlőjét eladta. 1614-ben már nem élhetett, mert ekkor fiának, II. Boldizsárnak, gondnoka id. Dengeleghi Miklós volt.²

A két fiú Kolozsvárott tanult, innen írnak nényökhöz Annához, Weér Györgynéhez, 1613. sept. 7-én, hogy «a kapitányság jövedelméből 2 övet küldjön nekik, valamint némely keszkenők is igen kívántatnának.»³

Ez adatot azért emlitem fel, mert ennek az Annának volt a leánya Weér Judit, ki a nagy Teleki Mihály felesége lett.⁴

II. Boldizsárról, habár fiához V. Mihályhoz írt leveleiből értesülünk arról, hogy az «1651. telet Bécsben töltötte sok haszontalan heverésben, mulatásban»,⁵ s emez adatból az látszik is, hogy valószínűleg közügyekben kellett ez alkalommal fáradoznia, bővebb megvilágosítás nélkül szerepléséről nem szólhatunk, csakis birtokviszonyaira nézve említjük fel, hogy gyámja Dengeleghi Miklós 1615-ben a Rakamaz iránt gr. Thurzó Györggyel — ki mint láttuk, III. Mihály beigtatásának ellent mondott, — peregyességet kötött a leleszi káptalan előtt, mely szerint Thurzó 1500 frtot lefizetvén, ő a további perlekedéstől elállott.⁶

Vencsellő inscriptionalis summáját pedig Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony a Boldizsárunk által 1649. ápril 7-én kiállított nyugta szerint kifizetvén, eme jószágot vissza kellett bocsátania.⁷

¹ Nemz. Múz. Ibrányi Itár. Ibrányi Ferencz a János fia volt, Miklós unokája.

² Orsz. Itár. N. R. A. 1706. Nro 8.

³ Eredeti nálam.

⁴ Vesd össze: Tört. Tár. 1885. 401 s. köv. 1.

⁵ Eredeti nálam.

⁶ Orsz. Itár.

⁷ U. o.

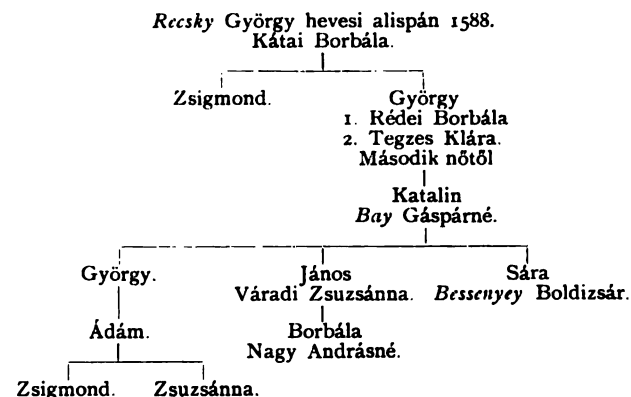
Elesett tehát II. Boldizsár az atyjának adományozott szép terjedelmű javaktól, de ezt helyrepótolta némileg az által, hogy két ízben is tehetős családból házasodván, első nejével Bay Sárával, kinek apja Bay Gáspár, anyja pedig a Recsky György hevesi alispán unokája Katalin volt,¹ valamint második feleségével Bárczay Borbálával szép javakat kapott, úgy hogy midőn Boldizsár 1652. év vége felé meghalt, nem számítva a török miatt még mindig számba nem vehető csanádi javait, következő helyeken birt: Recsk, Dobfenék, Derecske, Péterfalú, Belesér, Kökényes, Sáros, Domaháza, Budamér, Besenyő, Tepély, Süly, Terpes, Kér (Abauj), Nagykágya, Zombor, Szegi, Kisfalud (Zemplén), Paszab, Kenézlő és Berczel (Szabolcs).

II. Boldizsár vallásos buzgóságát bizonyítja, hogy ő építtette újra a romlatag berczeli templomot s öntetett bele harangot, melynek emlékét a templom falába illesztett, címerével ellátott felirat ma is fentartja.²

Gyermeke három maradt, Klára, kit szentléleki Giczey Gábor vett nőül, a híres gömöri alispán Giczey Farkas unokája, és Zsófia, ki úgylátszik gyermekkorában meghalt, végre egyetlen fia: V. Mihály.

Klárának férje Giczey Gábor, épen úgy mint nagyatyja Farkas, Gömörmegye alispánja volt

¹ A Recsky-Bay-féle összeköttetést mutatja e tábla:

A Bay család ez ága *Kenézlői* előnevet viselt és Szabolcsmegyében volt birtokos. Bay János — Bessenyei Boldizsár sógora — 1651. évi pecsétnyomatán levő címer azonos a Siebmacher-Cseörgheő-féle címergyűjteményben Bay II. alatt közlöttel: hármass halomból kiemelkedő pánczélos férfi, nyakán keresztül szúrt zászlóval.

² Ballagi, Testőrség Tört. 421. l.

1680—1683-ban, és 1687 folyamán szintén fog-ságba hurczoltatott Eperjesre, onnan azonban csakhamar kiszabadult.¹

Klárát Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony kegyeivel tüntette ki, mint férjéről, Giczey Gáborról való atyjafiát.² Már 1655-ben neki és férjének adományozta a gávai és encsencsi azokat a részbirtokokat, melyeket előzőleg királydaróczi Debreczeni Györgytől 1000 frtban magokhoz váltottak.³

Fia Zsigmond nevéssé tette magát, mint II. Rákóczy Ferencz főlovászmestere.

V. Mihály valószínűleg a szabolcsmegyei Berczelhez, szülőföldjéhez, igen közel levő Sárospatakon nyerte kiképeztetését; hogy alaposan képzett és megyéjében köztisztvisletben állott férfiú volt, tanúsítja az, hogy már 1658-ban mint szabolcsi alispánt találjuk, mely előkelő állást több éven keresztül viselte, minthogy a családi iratok szerint alispánul jön elő 1660, 1662, 1663, sőt 1666. évben is.

Szabolcsmegyében tehát, állásánál fogva is, egyik központját képezte V. Mihály az ottani tekintélyes nemességnek.

A Wesselényi-Frangepan-Zrinyi-féle összeesküvés pernek számai, mint általában ismeretes, elnyúltak Szabolcsmegyébe s azok közül, kik e porbe bevonattak, Szabolcsmegyéből feles számmal vannak, többek közt nem egy olyan, a ki birtokos társa, rokona volt V. Mihálynak. Rákóczy Ferencz — írja nagy művében tudós Paulerünk⁴ — abban az irányban is kihallgattatott, hogy milyen ügyben járt Erdélyben Bessenyei

Mihály? Tehát a vád részéről sem tekintetett közönséges szereplőnek.

Mihályunkat 1671 ápril 6-ra, a husvét utáni első terminusra idézték meg Gyulafi László és több tiszántúli társaival. Közülök egy sem jelent meg s ennél fogva mint makacsokra kimondatott a fej- és jószágvesztés büntetése.⁵

E helyütt kell felemlítenünk, hogy ugyan-ezen összeesküvésnél találkozunk egy másik Bessenyei-vel, t. i. Istvánnal, ki az egri vitéz Bessenyei Györgynek, a szolnoki vajdáné levelében is említett Mihók-(Mihály)-tól származott fia volt, kinek Volfgang Frigyes cs. tábornok Rózsahegyről 1672 október 6-án a megyékhez intézett rendeletében fejeért ezer tallért ígért jutalmul, azzal a kijelentéssel, hogy a ki elevenen fogja el, két annyi díjat kap.⁶

Ennek az Istvánnak első neje volt Kovács Borbála.³ 1645 után vette nőül Kosuth Annát, kitől származott István fia kiskorában elhalván, ágazatának magva szakadt.

Nyakas jellemét visszatükrözi, még 1668. évi márcz. 1-én tett végrendelete, melynek utolsó pontjában nejének Kosuth Annának meghagyja, hogy kis fiát isteni félelemben, de pápisták között soha se neveltesse.⁴

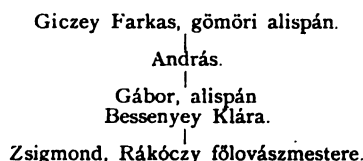
Vele az említett körrendelet után többé nem találkozunk.

V. Mihály, kiről előbb volt szó, a haza, valás elnyomott szabadságáért harczoló bujdosó magyarokhoz csatolta magát és Erdélybe ment.

Már 1672 szeptember 16-án Kővárrott találjuk, a honnan tudósítja sógorát Gávai Miklóst: «két—három ezeren harmad nap alatt Szathmár alá szállunk»;⁵ a miből bizonyos, hogy Teleki-nek Szathmár ellen intézett hadi műveletében részt vett.

A bujdosó nemesek között nem utolsó szerepet játszott. Ott látjuk nevét majd minden ünnepélyes okiraton az elsők között, melyet a bujdosó rendek Apafi fejedelemnek adtak.⁶

¹ Nagy Iván. IV. 405. Minthogy ez alapvető munkában a Giczey család leszármazása nem tüntettetik ki, világosításul a családi iratok alapján készült táblát iktatom ide:

² Ez atyafiságot tanúsítja serkei Lorántfi Mihály végrendeletének következő tétele: «az édes anyámról Horti Erzsébetről a mely jószág maradt volt, annak felét *osztály szerént* a Giczey Farkas fiai elvették és birják.» (Egykorú másolat nálam.)

³ Orsz. ltár. N. R. A. 762. Nro 8.

⁴ Pauler. Wesselényi összeesküvése. II. 257. I.

⁵ Pauler. Wesselényi összeesküvése. II. 312. I.

⁶ Győri Tört. és rég. füz. III. 343. I.

⁷ Ő adta férjével együtt a berczeli ref. egyháznak azt az ezüst poharat, melyet Ballagi Aladár M. Testőrség Története cz. művében felemlít. 421. I.

⁸ Csal. iratok és orsz. ltár.

⁹ Orsz. ltár.

¹⁰ Deák F. Bujdosók levéltára.

1677 július 9-én Radnóton, és kevéssel utóbb július 19-én Tótiban kelt ily ünnepélyes nyilatkozat szerint őt és Szepesi Pált bízták meg az Erdélyen kívül volt bujdosó rendek, hogy assecurálják Apafit, «miszerint ő nagyságához és az nemes hazához való hűségüket megtartják, és a velük kiküldendő tanácsúr hívét Teleki Mihályt nagy becsülettel veszik és mindenekben ő neki engedelmeskednek».

A Teleki nejéhez, Weér Judithhoz való atyafisága megmagyarázza, hogy Bessenyey Mihály Teleki pártjára állott, és a bujdosók között, még alispánsága alatt szerzett, s azóta fentartott népszerűségével igyekezett Teleki terveit előmozdítani.

Erre annál nagyobb oka volt, mert bujdosása alatt megkésztetődött emez atyafiság, mennyiben leányát Annát, Weér Judit testvére Weér György vette nőül, ki kolozsvári alkaptányságot viselt már 1665-ben, és első neje Pongrác Mária vala.¹

Nem lehet feladatunk a bujdosók történetét e helyütt tovább követnünk, csak azt említjük meg, hogy Bessenyey Mihály két ízben, először 1677, illetőleg 1678-ban Kubinyi megvakulása következtében, azután 1681-ben Ruszkai Andrással együtt volt a török portán a bujdosó rendek ügyének konstantinápolyi szószólója, kiket 1682. évi márczius 17-én kelt levelükben hívtak vissza, hogy Gálfi Ferencz és Székely László által helyettesíttessenek.²

Valószínű, hogy nem érkezett még vissza konstantinápolyi követségéből Bessenyey Mihály, midőn Tökölly megkoronáztatása utáni napon Szepesi Pál és társai Tököllyhez csatlakoztak, de az bizonyos, hogy ő nem pártolt át Tököllyhez, hanem végig Teleki híve maradt.

Róla az említett összeköttetésénél fogva sem lehet mást feltételezni. De különben ezt írott adat is mutatja. Midőn Tökölly a török fogságból megszabadult és pártját ismét újabb erőre emelni törekedett: Bessenyey Mihály Apafi fejedelem környezetében volt, sőt a fejedelmet Fogaras várába követte. Innen írja 1687 júl. 4-én fiához Zsigmondhoz:

¹ Torma József genealogiája. Vesd össze: Tört. Tár 1885. 401. és köv. II.

² Mon. Hung. Hist. II. oszt. 18. köt. 96. l. és Török m. kori Tört. Eml. VI. 223. l.

Turul. 1889. I.

«az én keserves bujdosásomban az én istenem már alkalmasint megáldott vala az én kicsiny sorsomhoz képest megnyugvásomra alkalmas helyen levén, de ezelőtt mintegy másfél hónappal csak igen reménytelen jövőnk ki Kolozsvárrúl, anyáddal, sok szép majorságom, mely nekem annyi Bogárteleken (t. i. otthon) nem volt, elveszett, s elpredálták, a városon is minden portékám ott maradt, magunk elsőben Szebenbe mentünk, ott egy hétig alig voltunk, a mlgs Fejedelemmel ide Fogarasba jöttünk, leánnyommal Vér Györgynével, fiammal János-sal . . . itt rettenetes költséggel élünk.»³

Bujdosását még keserűbbé tette, hogy leánya Weér Györgyné csakhamar özvegyen maradt, és nemsokára el is halt. Legalább 1690-ben már mint özvegyet említi a szép fiatal asszonyt a jó öreg Cserei, — és ha neki hihetünk — özvegységét a szintén özvegységre jutott Apafi fejedelem akarta megvigasztalni, de hogy nőül vehesse: annak Teleki Mihály gátot vetett.⁴

Árváit a szép özvegynek az öreg «méltóságos asszony» Weér Judit vette szárnyai alá és 1697-ben Losonczy Bánfi Pál, Hatházi Balku Pál, Kabos Mihály, Szentjóni György és Ujhelyi Ferencz előtt tétetett osztályt az általa híven megörzött apai és anyai ingó javaik felett.⁵

Bessenyey Mihályt is mennyire istápolta Weér Judit: kitűnik onnan, hogy a Weér család birtokaiban adott neki gazdálkodásra földet: Kodorban és egyebütt.

Teleki Mihály halála után is el-ellátogatott az öreg bujdosó a rendi gyűlésekre, de nagyobb politikai szereplést nem vitt.

Agg korában különös szenvedélye az Erdélyben akkortájt lábra kapott agarászat vala; ha labanczot nem kergethetett: üzte paripáján a nyulat. Örömmel írja fiának 1694. szept. 30. «nekem egy jó barátom az szamosújvári commendáns igen fű három agarat ígért, hanem ha isten kiviszen, Ibrányi uramnak teljesítem régi kívánságát kettejével; már magamnak is szép agarkölykeim nevednek Kodorban s Polyánban, csak esztendő múlva is agaras ember lesz, osztozzatok azzal is».⁶

³ Orsz. ltár. Eredeti.

⁴ Cserei Hist. 195. l.

⁵ Tört. Tár. 1885. 401. s köv. II.

⁶ Csal. iratok közt nálam. Eredeti.

Mikor és hol végezte be hányatott életét Bessenyei Mihály, visszajuthatott-e szülőföldjére, hova vágyakozott, vagy bujdosása helyén, Erdély hantjai takarják, nem tudhatjuk.

Neje Gávay Anna volt, a Gávay János és Sándor Anna leánya, kivel már 1657-ben összekelve találjuk. Anyjáról megjegyezzük, hogy apja Sándor Mihály, anyja Kende Margit volt, ki később (1606-ban) Károlyi Mihály neje lőn.¹

Fia, úgy leánya is kettő maradt, Zsigmond és János; Anna — kiről szólottunk, és Sára. Ez utóbbiról közelebbi adatok hiányzanak. János együtt bujdosott apjával, későbbi sorsát homály fedi.

I. Zsigmond a XVII. század közepe táján születhetett és gondos nevelésben részesült, Kolozsvárott is tanult. Atyját követve már ifjanta kuruczcza lett, de a Tökölly pártjára állott és Tököllynek udvarmestere volt, ki reá még élete utolsó napjaiban is jól emlékezett és Nicomediából 1705-ben levelére válaszával tisztelte meg.²

De fegyverrel és csapat élén is szolgált a Tököllyt. 1683—1685 jobbadán Kisvárdában tartózkodott, innen hívta őt segítségül a kállai kapitány Nagy András, midőn 1684 ápril. 8. körül a szathmári és ecsedi labanczok tizenegy zászlóval reá támadának, és itt érte 1685 évi május 19. táján az a szerencsétlenség, hogy a labanczok elleni kiütés alkalmával Zsigmondunk kezében a puska elszakadozván, mint az egykorú jelentésben foglaltatik «az por és puska csője igen megvesztegette ő kegyelme kezét».³

1687-ben őt is elfogatta Caraffa és Eperjesre hurcoltatta; de rabsága rövid idejű volt, mert már ugyanazon év július 4. kelt levelében atyja örvendez fia szerencsés megszabadulásán.⁴

Úgy látszik, hogy Tökölly szerencsecsillagát nem követte tovább, csak annak a török által való elfogatásáig, azután félre huzódott szabolcs-megyei magányába, Berczelre.

Csakugyan atyja V. Mihály bujdosásából 1693—1695. években ide írja hozzá leveleit.

1703. év elején már ismét a közélet terén

¹ Csal. iratok közt nálam. Eredeti.

² Tökölly Naplói. Kiad. Thaly. 1868. 377—8. l.

³ Török m. kori Áll. október VI. 344. és 416. VII. 38—9. l.

⁴ Orsz. ltár.

találjuk; és pedig mint Szabolcsmegye egyik alispánját.¹ Első volt azok között, kik Rákóczyhoz csatlakoztak; előbb nem fegyveresen ugyan, hanem mint Tököllynél hajdan, udvarmesteri állásban,² s már 1704-ben, bizonyára tekintettel előbbi szolgálataira, érdemeiért a tokaji hegyek között nagy darab szőlőt kapott adományba Rákóczytól.³ 1705 elején újra visszament vármegyéje élére, de csak azért, hogy a nagyváradi vár körülzárolására sereget szervezzen, s rövid idő múltán mint lovas ezres kapitány vezeti is eme hadműveletet.⁴

1706-ban az Almás völgyét védelmezte Erdélyben, de leszáguldozott lovasaival Abrudbányára és Zalatnára is,⁵ 1708-ban a rácok elleni operációban vett részt; 1709-ben Kerepes és Hatvan közt táboroz, majd bevonul Hatvanra, 1710 végén Szabolcsban Ecseden van, honnan sóhajtván írja szeretett generálisának Károlynak december 21-ről: «csak szintén utójjára ne maradnék az igaz confoederatusok között».⁶

Nem volt katonai tehetség, fegyvertényeket nem vitt véghez: de a mint csak tőle telt: hűséggel, önzetlenül, öreg és beteges volta daczára teljes odaadással szolgáltá végig a szabadságharc ügyét.

Tábori élete alatt szeretett jó asztalt tartani, főbb tiszteit mindig maga körül gyűjtven; de seregében példás fegyelmet gyakorolt, a miért Rákóczy is elismeréssel adózott neki;⁷ nagy szigorúságáért, a mint maga írja, elnevezték «armás kapitánynak».⁸

Levelei jó ízű magyar irányáról tanúskodnak s duzzadnak a népies szólamoktól.

Az öreg kurucz a szathmári békét nem sokáig élte túl: 1714-ben már nem volt életben.

Nem csak maga, hanem fia László is lelkesedéssel követte Rákóczyt. A gyermekifju mint compániás kapitány vett részt a szerencsétlen trencsényi ütközetben. Aszalay Ferencz fejedelmi titkárnak Berthóti Ferencz kassai viczegene-

¹ Rákóczy-tár I. 68. l.

² U. o. 280. l.

³ Nálam. Eredeti.

⁴ Károlyi ltár.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ Rákóczy-tár.

⁸ Levelei, gr. Károlyi ltár.

rálíshoz 1708. aug. 8-ról intézett levele¹ szerint ott is lelte a csatamezőn halálát.

I. Zsigmond neje Lövey Klára volt; Anna és Klára és Zsigmond gyermekei maradtak. Annát Balogh Miklós vette nőül. Klára Gyulai Jánosné lett.

II. Zsigmond élete pályája szűk körre szorított. 1732-ben Szabolcsmegye szolgabírája volt. 1741-ben az akkor Károlyi Sándor által felállított Haller gyalog regiment kapitányává neveztetett ki,² majd mint táblabíró szolgálta megyéjét.

Nehéz gondokat örökölt atyjáról, ki a hosszú szabadságharc alatt gazdasági ügyeit teljesen elhanyagolta. Ősi birtokai nagy részben elzálogosítva, örökbevallásokkal terhelve, részint nagypja V. Mihály hűtlensége bélyegén eladományozva voltak. Aztán a neoaquistica commissióval is meg kellett küzdenie.

Családjának utolsó férfi sarja volt.

De mintha a gondviselés azt akarta volna, hogy fordított címer ne álljon felette, midőn több mint 90 évi küzdelmes élet után 1786. január 31-én a berczeli templom alatti családi sírbolt befogadja: neje Ilosvay Mária³ nyolcz fiú- és két leánygyermeket ajándékozott neki.

A fiúk mind magas termetűek és rendkívüli testi erejűek voltak.

A szabolcsi Berczelen maig is *Vas-Bessenyeieknek* emlegetik őket és roppant erejükről egész kis mondakör keletkezett, mely az irodalomba is átment.⁴

A gyermekekkel bőven megáldott apának most már kétszeresen kellett anyagi gondokkal küzödni, s habár nejével Ilosvay Máriával Berczemenyében szép javakat kapott, kénytelen volt végleg eladni a családnak nevet adó Besenyőt és Tepélyt, melyet már 1698-ban apja I. Zsigmond Eger városában lakó öreg Szabó Andrásnak, feleségének Illyés Annának és fiainak bevallott volt, és a nevezettek utódaival névszerint Szabó Sándor, Szabó Zsigmond, Szabó Miklós, Mlinkó József és Tóth Pállal 1751. évi márczius 5-én megkötött az adás-vételi szerződés,

melynek erejénél fogva a Szabó familia még 8000 frtot lefizetvén, Besenyő helység és Tepély pusztá birtokába jutott.¹

A birtokviszonyok taglalását elhagyva, térjünk vissza II. Zsigmond gyermekeihez.

A leányok egyike Juliánna tudományos voltáról volt nevezetes kortársai előtt, miként ezt gr. Vay László «Német Hívség» cz. munkájában feljegyezte. Egyszerű, de szintén tudományosan művelt ref. paphoz, Rakovszky Sámuelhez ment férjhez; fia volt Rakovszky Dániel, Debreczen városnak e század elején hírneves főbírája, unokája pedig Rakovszky Sámuel az 1848/9-iki honvéd huszár-ezredes.²

A nyolcz fiú közül egy: László a Vetési ezred zászlótartójaként végig harczolta az olaszországi hadjáratot, bámulatot keltve óriás termetével;³ négy a magyar testőrség felállításakor egymást követve testőr lett: Mihály, Boldizsár, Sándor és György; Sándor a bajor örökösödési háborúban mint dragonyos kapitány vett részt és nyugalmába vonulva «Milton» magyarratételével próbálkozott meg; végre — kiről először kellett volna szólnunk — György, a költő-bölcsész, mint irodalmunk egyik úttörője tette halhatatlanná nevét.

Élettörténete adatait tehát mellőzve, csupán ezek némi pótlására szorítkozunk.

Műveiben emlékezett Olaszországban tett utazásáról; de emez utazás ideje nem tűnven ki, az okon, mert 1775-ben külön munkája Bessenyei Györgynek nem jelent meg, Toldy Ferencz azt véli, hogy az említett olaszországi utazás 1775. évben történt.⁴

A családi iratok erre nézve felvilágosítást nyújtanak. Bessenyei György a pármái herczegasszony, Amália, Bécsből való hazautazásakor 1768 november havában, mint testőr, az említett herczegasszony kíséretébe rendeltetvén, ez alkalommal volt Olaszországban, honnan a következő tavaszon Velenczén át tért vissza.

¹ Orsz. ltár. Curiai oszt. 4—453. Ez adás-vétel magyarázza meg, miképen kerültek a fent említett, az «Eger» című lapban közölt, oklevelek, a Szabó család kezébe, illetőleg a jelenlegi besenyői közbirtokosság tulajdonába.

² Életére vonatkozó adatokat lásd Szinnyi: Komárom cz. művében.

³ Eredeti levelei nálam.

⁴ Toldy: Költészet kézi könyve 1855. I. 359. l.

¹ Thaly K. t. barátom szives közleménye.

² Eredeti levele a gr. Károlyi ltárban.

³ Apja Ilosvay Bálint, anyja Ignéczy Krisztina. Lásd Nagy Iván. V. 131. l.

⁴ Vas. Ujság 1855. évf.

Bécsből Pusztakovácsiba, Biharmegyébe való elköltözése idejét Bessenyei Györgynek életírói 1784-re teszik.¹ E tekintetben érdekes, és eddig nem ismert részletet tartalmaz Rakovszky Dániel, az említett debreczeni főbíró, feljegyzése: «Bessenyei György úr — írja Rakovszky — Bécsből Berczelre Szabolcs vármegyébe 1782 lejött lakni, és Berczelen még akkor életben levő nagy uramatyám és nagyasszony anyám házoknál (t. i. szüleinél) lakott; azt pedig, hogy ezen időtájban jött le Bessenyei György úr Bécsből Berczelre lakni, onnan tudom, hogy azon négy pej lovon és katonai társzekéren, mely holmiaért Bessenyei György úrnak és magáért Pestre a «Medve» című vendégfogadóhoz felment Gáváról, én egészen Isaszegig mentem Bessenyei Boldizsár urambátyámmal (György testvérbátyja) és a kocsissal, kit Gönczi Istvának hívtak Bessenyei György úr Berczelre lejövén lakni, egynehány esztendőig lakott ott, és a mint magamat reflectálok, 1785. esztendőben jött lakni a biharmegyei jószágba Pusztakovácsiba.»²

Bessenyei György testvérével Sándorral, féltekeny szeretettel csüggött családja múltján, s midőn Bécsben Kollártól még oly kalandos adatokat nyert, hogy András király alatt Spanyolországból hazánkba jött Simon gróftól származott gróf Nagymartoniak voltak az ő elei, és Kollár azzal is kecsegtette, hogy nem csak a deductiót arragoniai Simonig kidolgozná, hanem azt is kimutatná, hogy az általok birt sok dominiumok miképen mentek a mások kezére:³ mindinkább elfogta a vágy, hogy ne csak családjának tapasztalt anyagi hátramenetelét gátolja, hanem felemelésén munkálkodjék.

Míg testvére Sándor kir. parancsolatokat eszközölt, hogy a káptalanokban őrzött vagyoni jogi okiratokat fáradhatlanul kutassa és gyűjtse egybe, addig György élemedett atyját bírta reá, hogy az örökbevallásokkal terhelt javak visszaszerzése iránt pereket kezdjen; különösen Besenyő eladását fájalta⁴ és pedig azon az okon, mert

ennek 1751-ben történt elidegenítésekor ő és Sándor, úgy Pál testvérei kiskorúak lévén, az eladás róluk nélkülök történt.

Majd a gyakorlati térre lépett, hogy tervei megvalósítására anyagi segélyeszközöket ő is szerezhessen. Bécsben 1781. évi október hó 1-én kelt szerződés szavai szerint «nemes és nztés, Tokajban ülő Kefala János urammal asszú szőlő borokkal kereskedésbe állott.»¹

1781 november 14-én vette át az első szállítmányt: hét átalag fő tokaji asszú szőlő bort és hat gönczi hordó más lást, mint nyugtatójában maga elismeri.

Ám Györgyünk e vállalata nem sikerült, mert a borok árát 2758 Rfrtot sem tudta kifizetni, arról már 1783 aug. 10-én Berczelen állított ki albát.

1782 márczius 21-én tudósítja atyját, hogy Sándorral együtt gazdaságot akarnak kezdeni, mely tervbe elaggott atyja, ki a család osztatlan javain eddig tervszerűtlenül gazdálkodott, és pazarló László fiának befolyása alatt állott, ennek nem sokkal előbb történt elhalálózásával beleegyezett, és a birtokok feletti rendelkezést György fiának engedte át.²

Berczeli, majd pusztakovácsii remetesége alatt sem adta fel kedvencz eszméjét Bessenyei György,

legelő és 19 hold nádas volt benne. Heves és K.-Szolnok. Leírása. Eger, 1868. 97. l.

¹ Csal. iratok.

² E javak felett az osztály csakhamar megtörtént, a Boldizsár és György osztályrészéről hiteles kimutatás maradt fent 1784 év június 19-ről, melyet Szabolcs megye jegyzője Strankay János állított ki, e szerint 1. Fekete-Tóth, Kávásd, Gyarak, Dalom és Győrös jövedelme. Erdőbér 600 frt. Hamuhuta 400 frt. Dézmabúza, kukorica 100 frt. Taxa 50 frt. Korcsma 50 frt. Egyházások taxái 20 frt. Majorság 100 frt. 2. Kovács pusztának jövedelme, melynek substratuma áll 300 köből alá való gyep földből és 200 szekér szénát termő kaszálóból. Vetésből jövő termés 800 köből 1000 frt. Kétszáz szekér széna 400 frt. Hatvan fejős juhok a haszna 20 frt. 3. Berczeli jószág jövedelme. Esztendeig való majorság ideértvén a jobbágyság taxáit és dézmáit: 300 frt. A malom hoz be 300 köblöt: 300 frt. Korcsma-arenda 160 frt. 4. Ilosvai jószág jövedelme 33 jobbágyság és egy curia appertinentiájával 200 frt. 5. Ingó jószág: marha 40 db, sertés 300 db, juh 80 db, ló 10 db. 6. Jobbágyság és taxás Szabolcs, Bihar és Bereg vármegyékben vagynak in summa 134. E kimutatás azt is kitünteti, hogy Bessenyei Györgynek ez időben évi 586 frt nyugdíja volt.

¹ Toldy: Költészet kézi könyve 1855, I. 606. l.

² Nálam eredeti.

³ Csal. iratok.

⁴ Besenyő tekintélyes birtok is volt, 1868. évi kimutatás szerint 4708 hold szántóföld, 1639 hold rét, 905 hold

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

melyet családja felemelése iránt testvérével Sándorral együtt táplált.

Sághy Mihály — előbb hevesi alispán, később ítélőmester, majd báró — 1791 április 26-án Bessenyei Sándor felszólítása folytán, hajlandónak nyilatkozik, hogy a Bessenyei familia felemelése tekintetében minden törvényes módokkal közreműködik, s azt a tervet adta: hogy a megindítandó és a folyamatban levő birtokperekre való költségeket egészen ő és fia, Ignác, fogja adni, a kikeresendő jószágokon fekvő investíciókat is mind ők fizetik, a perekre való felvigyázás az ő gondja leendő, azonban Szőke pusztá (Sevhalom) adassék neki által.¹

Bessenyei György azonban emez ajánlatot nem fogadván el: a befolyásos, de kapzsi pártfogó közreműködése nem is érvényesült.

Az 1811. év tavasza a költő-bölcsészt ősei-

¹ A Hevesmegyében fekvő ezt a pusztát, mely mint láttuk még az alnádor Bessenyei Mihály idejétől fogva volt a családé, már Bessenyei Györgynek emez ajánlatot előzőleg sikerült fele részben visszaperelni, fele azonban az egri káptalan birtokában maradt.

hez szólította el; családbeliei javát czélozó végrendelete¹ tanúsítja, hogyha nem sikerült is neki, a mi felől ábrándozott: visszaszerezni az elődjei által elidegenített birtokokat, de szigorú gazdálkodási elvei mégis lehetővé tették nemcsak azt, hogy az atyjától átvett javakat fentartotta, hanem azokat, különösen a sévhalmi (Szőke) pusztá iránt indított birtokper megnyerése által, tekintélyesen gyarapította.

Ismeretes, hogy Bessenyei György utódokat nem hagyott; testvérei közül csakis László, Zsigmond és István vezette tovább ágazatát, kiknek tagjai közül maig is többen vannak életben, mint ezt a családfa előtűnteti; ezek egyikének, Bessenyei László gávai birtokos úrnak, nem mulaszthatom el nyilvánosan köszönetem kifejezni az általa kegyelettel megőrzött családi iratok részemre való szíves átengedéseért, mely által vált csak lehetségessé vázlatos ismertetésem összeállítása.

SZÉLL FARKAS.

¹ Lásd: «Bessenyei György végrendelete» cz. cikkemet. Reform 1872. évf. 341. sz.

A KASSAI DOM SZENTSÉGHÁZÁN LÉVŐ CZÍMEREK.

(Egy tábla melléklettel.)

A heraldikának kétségtelenül becses forrásai: a levéltárak pergamenjeiről függő pecsétek. Ezek mentették meg az utókor részére sok, már századokkal ezelőtt kihalt családunk címérét, ismertették meg most élő régi családokét ősi eredetiségében és szépségében.

Azonban a mily hitelesek és fontosak e függő pecsétek címerei, épen oly hiányosak is. Megösmérkedünk általuk a címerek heraldikusan szép alakjaival, de színei előttünk ismeretlenek maradnak. Azon csekély színjelzés, mely itt-ott középkori pecséteinken a damaszkolás által mutatkozik, mely a szín ellenében a fémet jelezte — minthogy e korban színt csak a legritkább esetben damaszkoltak — semmi előnyt nem nyújt, valamely címer színeinek meghatározására. A külföld e tekintetben sokkal szerencsésebb, ő nekik vannak régi festett címercodexaik már a XIII. század végétől kezdve, holott nálunk

a legrégebb festett címerkönyv a XVI. s legtöbbje már a XVIII. századból származik. — Mi egyegy portól lepett színes epitaphiumot valamely templom falán, az üvegfestményeket székesegyházaink ablakain, kihalt családok címereivel történt címerbővítéseket fontos kútforrásokul tekintünk s használunk fel hazai heraldikánkra nézve. Ily körülmények között örömmel kell üdvözlönnünk a kassai szentségház címereit, ezen XV. századbeli ércbe vésett címer-codexet, mely a heraldikának, ha nem is már fénykorából, de mindenesetre jó korszakából, öt országos s hatósági címer mellett 12 főrangú családunk címerével s annak színeivel ismertet meg bennünket.

A szentségház keletre nyíló ajtaján öt címer van, három egy sorban felül, kettő alul, a többi oldalon: 4—4, kettő felül, kettő alul, összesen 17.

Az ajtón, a főhelyen balról (heraldice jobbról) első pajzs:

1. *Az ország címere*, fehér s veressel hétszer osztott. Az osztás számait tekintve megfelel ma elfogadott ország-címerünknek, melyben — bár általánosan nyolczpólyásnak mondatik, — tulajdonképen egy pólya sincs, mert csak páros osztási vonalak képeznek pólyákat, páratlanok csak osztásokat.

2. A mellette következő ezüst címerpajzsban kettős farkú koronás természetes színű oroszán ágaskodik. E címert mint a sorrendben másodikat kétségtelenül *Csehország címerének* kell tartanunk, daczára hibás színezésének. — Ez annyival szembe ötlőbb, mert a szentségház ajtaján utolsó helyen álló összetett országos címerben, Csehorszáé egészen helyes színezéssel látható.

3. *Kassa városának címere*: kék pajzsfeben három arany liliom, alul fehér s veressel hétszer osztott.

Kassa sz. kir. város címere színeire is teljesen egyezik azzal, melyet Nagy Lajos 1369-ben s Zsigmond király 1423-ban adományozott a városnak.¹ Az V. Lászlótól adományozott (1453) csak az osztások színeinek sorrendjében tér el, a mennyiben ez veres s fehérrel hétszer osztott.

4. *Szlavonia címere* kék pajzsban, balharánt szökő nyest.

5. *Az orszóg címere* Mátyás korában: négyelt pajzs, közép pajzsza, melynek kék mezéjében arany faágon fekete holló, csőrében gyűrűt tart. 1. Fehér s veressel hétszer osztott; 2. veresben zöld hármashalmon álló ezüst patriarchakereszt; 3. kékben három (2—1) koronás arany oroszánfő; 4. veresben koronás, kettős farkú ezüst oroszán.

Ezek után következnek a főúri magán címerek, még pedig a déli oldalon felül:

6. *Perényi címere*, kék pajzsban liliomos koronán, terpesztett lábbal álló, balra néző, kiterjesztett szárnyú, hosszú farkú, feketén fegyverzett fekete madár alak, hosszú szakállú emberfejjel. E címer egyikét képezi azon torzított variánsoknak,² melyek az ősi címer alak meg-

nem értése következtében álltak elő, s főfontossága abban rejlik, hogy a színezett Perényi címerek számát egygyel szaporítja, s az azoknál elfogadott színezést igazolja.

7. A déli oldalon a felső sorban második címer: kék pajzsban¹ arany leveles koronából emelkedő sastollas barna kalpagú, hosszú hajú és szakállú, fedetlen nyakú, veres ruhás férfi alak. — E címer főalakja, a koronából növekvő férfialak: hasonlít a *Palóczy* család címerének főalakjához, Palóczy Imre Mátyás király kedvencz főpohárnok-mesterének címere is helyén volna e főúri címerek sorozatában. De a Palóczy címer fő-typusai mégis hiányzanak e szentségház címeréről. Az alak itt oldalt, amott szemben áll; itt fiatal, erőteljes, amott hosszú szakállú agg; itt fejét tollas kalpag fedi, ott ó német módra nyírott hosszú haja fedetlen; ott jobbajával szakállát markolja, baljában kapcsos könyvet tart, itt inkább elötünő (hervorbrechend) az alak helyzete s kezei nem látszanak. Ily erős eltérések mellett nehéz e címert a Palóczyakénak határozni, csupán reá mutattunk, megfejtését a jövő kutatásoknak tartva fenn.

8. *A Szentgyörgyi s Bazini grófok címere*: kék pajzsban hatágú arany csillag. — Ez tehát a Szentgyörgyi grófok címerének színezésére nézve, a harmadik változat. Egyik Nagy Iván után: négyelt pajzs, 1—4. aranyban hatágú veres csillag, másik Wisgrill után: kék pajzsban arannyal s veressel jobb haránt osztott hatágú csillag. — E színes osztás a csillagon okvetetlen megvolt, mert ez Szentgyörgyi Tamás 1394. évi pecsétének vésetén,² de sőt Szentgyörgyi és Bazini György gróf szentgyörgyi sírkövének címerében is világosan kivehető.

9. A déli oldalon alul az utolsó címer a *Butkay* családé: kék pajzsban czölöpösen álló arany állkapocs, balra álló s felfelé hajló három foggal, — a pajzs felső sarkaiban jobbról ezüst

a gyöngyösi címeres albumban (L. Turul VI. 177.), s a most használt bárói címer 1—4. mezejében.

¹ Ezen címerpajzs színe a szentségházon tulajdonképen zöld, de e színelterés valószínűleg egy múltszázadbeli újítás alkalmával történt átfestés eredménye, mely alól az eredeti kék szín, több helyen elötünik.

² E pecsét vésetét figyelemmel vizsgálva, úgy látszik, mintha e címerpajzs jobb haránt osztott volna s a hatágú csillag egyik szarvával az osztási vonalat követve az osztások szerint változtatja színeit.

¹ Archivum Civ. Cassov. Secretum. C. Insignia Nr. 2. Fel. Magy. Múzeum évk. IV. 40.

² Perényi Péter abauji főispán köriratot pecsétjén,

befelé fordult holdsarlótól, balról hatágú arany csillagtól kísérve. E címéralak, mint tudjuk, a Guthkeled-nemzetség három oldalékéből fokozatosan torzult; annyiban feltűnő, hogy e címér ez alakban itt előfordul, mert kútfőink 1496-ról emlegetik a Butkayak, Keszegek, Sándorok, Ráskayak és Málczayak címérbővítését, midőn Ulászló azt kék mezőben egy arany csillaggal bővíté.¹ — Ezen látszólagos ellenmondás úgy egyeztetethető össze, hogy ha ezen idézett oklevél valóban létezett, vagy létezik is, az nem címérbővítő, hanem címérmegerősítő oklevél lehet vagy lehetett, mert mint látjuk a Butkayak már Mátyás korában is ugyanazon címet használták.

A nyugati oldalon felül első

10. A *Drugeth* címér. Egy arany szegélyzetű — három arany ékpólyával (Sparren) rakott — kék pólya által osztott, veres pajzs, melyben felül négy, alul három fekete rigó látható.

Ez a homonnai Drugeth család címere, mely úgy a pajzs alakot, mint a sisakdísz s annak színeit tekintve, temérdek változatban maradt reánk. — Minthogy térszűke nem engedi, hogy a külföldi címér- emlékekre is kiterjeszkedjem (L. Hampel. «Századok» 1881. 133., 207.), itt csak a magyarországiakra szorítkozom. — Ezek egynémely variánsai következők:

a) Legrégibb ezek között a Drugeth Fülöp nádor lovaspecsétje 1324-ből,² hol a ló nyakára és oldalára illesztett két címérpajzsban, kétféleképen látjuk a Drugeth címet ábrázolva: a ló nyakán lévő háromszög pajzs, pólyával osztott, felül (rongált lévén a pecsét) csak az első, alól három csonka rigó, — a ló oldalára illesztett pajzsban a pólya felett három, alól egy rigó látható.

b) Drugeth János nádor és kunok birájának pecsétje 1332-ből,³ hol a pólya már három tojásdad csattal rakott, s alul a 3 rigó két sorban áll (2—1).

c) Az előbbihez teljesen hasonló Drugeth

Vilmos nádor s kunok birájának pecsétje 1337-ből.⁴

d) Drugeth I. Miklós országbíró pecsétjén 1354-ből,⁵ a címéralak az előbbiekkal egyező, de már itt sisakdísz is látunk, mely két szarv között, hat szegletű csat, mindenik szegletére egyenszerű kereszt illesztve.

e) Az ungvári vár-kastély egyik kapuzata felett levő közcíméren alul a három rigó «alapon áll», mi a címérpajzs idétlen alakjából is következhetett, s a rigók csonkasága is megszünt (1600).

f) Drugeth János országbíró (1641—42) pecsétjén a pajzs pólyája öt, négyszögletű csattal rakott, alul a három rigó «alapon» áll. Sisakdísz: nyitott szárny, melynek mindenikére a pajzsalak van illesztve, de itt a pólyára rakott csatok száma 4—4.³

g) Drugeth János pecsétje 1600.⁴ Négyelt pajzs balharántpólyával, mely három tojásdad csattal rakott; 1—4 három rigó, 2—3 üres és damaszkolt.

A Drugeth címér színeire nézve útba igazítanak:

h) A sz. Mária Congregatio Albumában Ungváron⁵ a Drugeth-címér pajzsa veres, a pólya zöld, arannyal szegélyezett, rajta a csatok aranyosak, alul a három rigó zöld alapon áll. A sisakdísz nyitott fekete sasszárnyára illesztett címéralak mezeje arany.

i) A Széchy Györgyné Homonnay Mária epitaphiumán (+ 1643.) a radványi kastélyban⁶ a pajzs színe arany, a pólyáé veres, a csatok aranyosak. A sisakdísz nyitott sasszárny, egyik fekete, másik veres, amaz 3 arany csattal rakott veres pólya, erre négy rigóval rakott arany pólya van illesztve; takarók: fekete-arany, veres-arany.

k) A gr. Zichy Edmund tulajdonában levő címéralbumban (1649)⁷ a Drugeth György címérpajzsa veres s ezüstben háromszor osztott, s így az eredeti pólya színe ezüst, róla a csatok hiányzanak.

¹ Siebmacher. 92. I. 73. tábla. Nagy Iván II. 266 Szirmay Not. Com. Zempl. hist. 73.

² Drugeth Fülöp nádor szepesi és abauji főispán Visolyban 1324. április 6-án kelt kiadványáról — A kövecsesi Dancs család levéltárában. — Archæologiai Értesítő XI. 185.

³ Máriássy levéltár Markusfalván. «Századok» 1875. 57.

⁴ Máriássy levéltár. «Századok» 1875. 58.

⁵ Arch. Ért. XIII. 185. Siebm. 146. 115. stb.

⁶ Eredetije gyűjteményemben.

⁷ Siebm. 146., 115. tb. Ungvári levéltár.

⁸ L. Turul. III. 42.

⁹ L. Turul. III. 84.

¹⁰ Turul VI. 23.

E különféle változatokat egybevetve, a Drugeth címert túlnyomólag egy-három csattal rakott pólyával osztott pajzs képezi, felül négy, alul három rigóval.

A szentségházon levő Drugeth címér a rigók száma és elhelyezésére nézve azzal teljesen egyezik, csupán a pólyánál tér el, még pedig nagyon lényegesen, bár ez eltérés mint nem okadatolható, minden valószínűség mellett, az eredeti címeralak fel nem ismeréséből származhatott.

Az általam eddig ismert s itt felsorolt színezett Drugeth címerek száma négy; ezek között a pajzs színe háromnál veres (ezek egyike a tulajdonos által alájegyzett), s egynél arany, a rigók mindenütt feketék, s már seholsem csonkák, a pólya a szentségházén kék, az ungvárin zöld, a Zichy-félén ezüst, a radványin arany. Erre nézve látható a legnagyobb eltérés.

11. *Garay címér.* Kék pajzsban czölöpösen állított hétszer csavarodó csipkés-hátú kigyó, szájában arany ország-almát tart, reá illesztett keresztel. E címeren főképen az figyelemre méltó, hogy a kigyó fejéről hiányzik a korona, mely a Garay nemzetség címerének egyik jellemző attributumát képezi.

12. A következő címér: veres pajzsban zöld hármás halmon álló ezüst patriarcha-kereszt. E címert a szentségházon való elhelyezése határozza meg. Ha az, az első 1—5. sz. alatt leírt címerek között foglalna helyet, vagy ha a mester a sorrendben hatodiknak helyezte volna el, oly szándékkal, hogy azzal a következő főúri címerek sorát nyissa meg, nem tarthattuk volna egyébként mint az országczímér egyik alkotórészének, melyet mestere az 1-ső, 2-dik s 4-ik számoknak megfelelőleg külön pajzsba foglalt. De így a nyugati oldal alsó sorába — az ország címereitől távol s nem is előkelő helyre — helyezve: e sorrend mintegy rávezet bennünket, hogy e patriarcha keresztet a címert az Ákos nemből származó *pelsőczy Bebek* családjának tartjuk. Ez egyik fontos momentum a szentségház címereinek, mert általa ismét egy előkelő főúri család címereinek színével (bár csak a pajzsalakot illetőleg) ismerkedünk meg.

Ezen Bebek címérben — miként a krasznahorkai ágyúk egyikén is — a patriarcha-kereszt hármás halomra illesztve fordul elő.

13. A következő címér: kék pajzsban leveles arany koronából növekvő koronás, veres ruhás női alak, melynek karjait kiterjesztett ezüst szárnyak képezik. — Mielőtt e címér meghatározásáról szólanék, egy tévedésemet kell helyre igazítanom, melyet a *«Turul»* múlt (1888. IV.) füzetében a Bebek címér leírásánál követtem el, midőn a színek meghatározásánál ezen címert hoztam fel kútfőül.

E tévedésre több körülmény vezetett. Először a kassai dom, újítás alatt lévén, a bejuthatás meg van nehezítve, s a címerek elhelyezését a szentségházon valóságban nem láthattam, másodszor azon nézet vezérelt, hogy a felvidéken hatalmas, Gömör, Tornában roppant birtokokat bíró Bebek nemzetségnek, melynek tagjai mindig az ország zászlósai között foglaltak helyet — címere, e főúri címerek sorozatából nem hiányozhatott; harmadszor, miután a sorrendet nem ismertem, a 12. sz. alatt leírt címert, mely úgy alakjára, mint színezésére nézve teljesen egyezik az ország címerével, valósággal is annak tartottam, s végül tudtam, hogy e 13. sz. címér pajzsában egy eltorzított címeralak van dolgunk, melynél a mester félreértésből szárnyas nőalakot alkotott. E női **alak** szárnyai csak oly könnyen alakulhattak a Bebek sisakdísz halaiból, mint a Forgách címér befelé fordított holdsarlóiból. — Miután azonban az ezt megelőző címérben felismertük a Bebekét, ezen szárnyas női alakban a *Forgách* család címér alakját kell keresnünk. A Forgách család már a II. Lajos által adományozott címér előtt is, azzal nagyrésztben egyező címert használt,¹ mint azt Forgách Péter 1413-ki s Forgách

¹ A Forgách címérre vonatkozólag Mocsáry Nógrádmegye IV. 36. megjegyzi (Bél, Mednyánszky s Hormayr után), hogy az eredetileg fél farkas volt. *«Arma gessit in clypeo cerulei coloris, lupum album umbilicotenius erectum»*, mit ő a bécsi képes krónika nyomán inkább vadaskutyának tart, minthogy a család a Hunt-Páznán nemből származott. A család mostani címerének eredetéről beszéli, hogy a koronás női alak Mária királynő, ki Forgách Balázsnak, II. Károly megölésénél szerzett érdemeiért megengedte, hogy képét címerében hordhassa s a két holdsarló a címérben, a királyné két hú emberét Garay Miklóst és Forgách Balázst jelképezi. E címér-mondákat, bár legtöbb esetben minden alapot nélkülöznek, de azért nem tartom teljesen mellőzendőnek, mert sokszor (talán ez esetben is) útba igazítanak annak

János 1441-ki pecsétein láthatjuk¹ Péter pecsétjén hosszú hajú női törzs látható, koronához hasonló főveggel, tetején kettős toll forgóval, mely mellé baloldalt két kisebb toll is van szúrva, kísérve két oldalt két befelé fordult holdsarlótól; Jánosén (1441) női törzs, koronához hasonló főveggel fején, reá tűzött kereszttel, kétoldalt szintén két befelé fordult holdsarlótól kísérve. Ezen nagy holdsarlóktól kísért címerek alaknál elég volt egy homályos pecsétlenyomat, hogy a festőt tévútra vezesse, s megalkossa az alak vállán a nyitott szárnyakat. — E pecsételen a korona, melyből a női alak kinő, nem látható, de, hogy az nem az 1525-ben adományozott, épen a szentségházon levő címér bizonyítja, mely azt korban körülbelül félszázaddal megelőzte.

Az újabb címér-variánsoknál a veres ruhás női alak meztelenül, csipőre illesztett karokkal ábrázoltatik, a koronára néhol kereszt van illesztve, másutt a jobbról kísérő ezüst félhold helyett hatágú arany csillag jelenik meg.

14. A Szapolyai címér. Kék pajzsban zöld hármás halomból növekvő ezüst farkas, felül jobbról, befelé fordult ezüst holdsarlótól kísérve. — A Szapolyai címér reánk maradt nagyszámú változatait mellőzve, e helyen csupán Csergheő Géza t. barátom néhány sorát idézem: «Hogy a Szapolyai-féle két címér-állat (Wappenthier) közül melyik régibb, az egyszarvú-e vagy a farkas? Az még mostan biztosan meg nem állapítható, csupán annyi kétségtelen, hogy a farkas — mint Szapolyai címerrész, legyen bár korábbi vagy későbbi, fontosabb szerepet játszik amannál, minthogy ott, hol a Szapolyay-ak egyszerű címet használnak, csaknem kizárólag a farkast látjuk alkalmazva.»² Csergheő e szavait címérünk is igazolja. A színek egyeznek az eddig ismert Szapolyay címér-színekkel.³ A balról kísérő arany csillag hiányzik.

okára nézve, hogy egyes — oklevelek nyomán biztosan — gyökerez nemzetségekből származó családok a nemzetség ismert címérétől teljesen eltérőt használnak. — Hogy a családi tradíciók, címér-alkotásnál alapul szolgálhattak, mutatja a Fáyak, Irinyiek stb. címere, kiknek ősei bizonyosan nem viseltek ilyen szövevényes harci jelenekeket pajzsaikon.

¹ Mocsáry Nógrád ism. IV. 129. l.

² Csergheő «Kritikai észrevételek» stb. «Turul» V. 136.

³ Lásd a markusfalvi templomban lévő epitaphiumot.

Turul. 1889. I.

15. Kék pajzsban arany oroszlán, felül jobbról befelé fordult ezüst holdsarlótól kísérve. E címet meghatározni ez idő szerint nem tudom, valamint a következőt sem, mely

16. Kék pajzsban, sarkával lefelé fordult (lebegő) arany keretű, fehérrel koczkázott, veres négyzetben álló fekete szárnyú és farkú madár (szarka). E címér az országos ötvösműkiállításán a nyitrai egyházmegye által kiállított XV. századbéli kelyhen is látható volt sisakdíszével együtt, melyen a pajzsalak ismétlődik. Hogy melyik családé volt? azt ezuttal meg nem határozhatom. Ez a jövő kutatások vívmányául marad fenn s felfedezése a magyar heraldikára nézve első rangú fontosságú lesz. Hogy e címér alatt egyik legelőkelőbb, ha talán nem is magyar eredetű, családunk címere lappang, az kétségtelen, mutatja az, hogy a nyitrai kelyhen a Frangepánok címérével jön elő s szentségházunkon egyikét képezi azon korban legkiválóbb 12 családunk címereinek. A nyitrai kehely s a kassai szentségház címere egymást egészítik ki, amott a sisak díszét, itt színeit ismerjük meg, s e két forrás után a címet teljesen összeállítva, csak tulajdonosát kell felfedeznünk, hogy hazai heraldikánk egy kiváló adattal gazdagabb legyen.*

17. Az utolsó címér a *gutli Ország* családé. Egy felső jobb sarokból induló, öt oldalú, széles, rövidített jobb oldali arany ékvágással ezüst s veresben osztott pajzs. E címér teljesen egye-

* Ez érdekes címérre nézve *Csontos János* t. tagtársunktól a következő felvilágosítást kaptuk: «Ezen címér, melyet az 1882-iki ötvösmű-kiállítás katalógusa (72. l.) tévesen mond Corvin Jánosénak, a *monoszlai Csupor* családé, a mint erről a *Danica Hirska* című horvát folyóirat 1863-iki évfolyama tanúskodik, hol a horvát-szlavon bánok XIII—XVI. századi pecséteinek rajzai közt mint Csupor Pál szlavon bán 1411. évi pecsétje jelen alakjában előfordul. De így találjuk a monoszlai Csuporok pecsétjein is az országos levéltárban, még pedig az említett Csupor Pálnak mint körösi ispánnak (1408—1412.) s utóbb szlavon bánnak (1412—1415.) oklevelein (MODL 35339, 34772, 35251, 32952, 35379, 35383 stb. sz. okl.) Azt hisszük, hogy ezzel a címet kétségtelen bizonyossággal a monoszlai Csupor családnak ismertük föl.» — Megemlíjtük még, hogy a XV. század második felében, a szentségház készítése idejében kiváló tagja volt a családnak Csupor Demeter knini (1442—1465), utóbb zágrábi (1465—1466) s végül győri püspök (1466—1480).

Szerk.

zik a Wagner¹ s utána Nagy Iván² által közölt guthi Ország Mihály nádor 1482. évi pecsétével s azon XVI. század elejéről származó kelyhen levő címerrel, mely br. Révay adománya útján jutott a Nemzeti Múzeumba.³ Genealogusaink az újabb időben a guthi Ország családát a Guthkeled nemből származtatják. Nem tudom, oklevéli kutatások, vagy címerhasonlóság alapján? Az előbbeni esetben természetesen az czáfolhatatlan ténynyé válik, míg az utóbbi esetben csak két címer futólagos megtekintésénél észlelhető hasonlatosság vezet félre. Igaz, heroldkép a Guthkeled s az Ország címer is, csak hogy a Guthkeled címer *veres pajzsban* a három ezüst (jobb vagy bal) *oldal-ék* képezi a heroldképet, míg az Ország címerében az *ékvágás* a heroldkép, mely a pajzsot két színben osztja, s míg a Guthkeled genus nagyszámú címer-változatainál mindenütt teljes éket használnak, addig az Ország család kevés számú

czímermaradványainál szintén következetesen nem teljes éket találunk. Az Ország család címer színeit sem ismertük eddig, ezzel is szentségházunk ismertet meg először.

Ezzel befejeztük szentségházunk címereinek sorozatát. Hogy mily fontos e címersorozat hazai heraldikánkra nézve, az eléggé kitűnt az elmondottakból. Megismerjük általa a Bebekék, Országok címereinek eddig még ismeretlen színeit; ez egyik kútforrásunk a Perényi címer színeire s ez igazolja a Szapolyay címer színeinek helyességét, s bár a címeralakok technikája itt-ott nem eléggé heraldikus, némelyiknél, talán meg nem értés következtében, önkényes, de a színezés tekintetében — mely itt a legfontosabb — teljesen hitelesnek bizonyul. E hitelesség fő bizonyítványa az, hogy mindazon címereknél, melyeknek színeit már más források után ismertük (az egy Csehország címerét kivéve), sehol eltérés nem mutatkozik. E körülmény a kassai dom szentségházán levő címersorozatot első rangú hazai heraldikai kútforrássá emeli.

CSOMA JÓZSEF.

¹ Decades IV. fig. 8.

² Nagy Iván. VIII. 284.

³ Arch. Ért. XIV. 14.

A BERÉNYI CSALÁD CZÍMERES LEVELE 1431. ÉVBŐL.

(Színes címerképpel.)

Törzsökös régi nemesi családaink száma napról-napra csökken; az első honfoglalók unokái mindinkább kevesbednek, s az is nagy dolog, ha egy család az Árpád királyok idejéig tudja felvinni őseit.

Múlt év nyarán temették a karancsberényi gróf Berényi család utolsó férfisarját, s a magyar főúri családok aranykönyve ismét szegényebb lett egy névvel. Gróf Berényi Ferenczcel, ki 1888. május 29-én halt meg, egyik legrégebbi családunk nemzedékrendje zárul be, melynek elődeit a XIII. század elején keresi a családi hagyomány, s melynek első okleveleiből ismert ősei mint nógrádi várjobbágyok még V. István és IV. László királyok alatt szerzik meg családjuk részére a nemesi jogokat és kiváltságokat.

Az utolsó Berényi gróf, mintha nemzetsége közeli végét sejtette volna, a családi levéltárát

a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában helyezte el örök letéteményként, hogy midőn az ősi nemzetség immár csak nevében él, a gazdag levéltár szolgáljon méltó emlékeül egykori virágzó múltjának.

A levéltár a mohácsi vész előtti korból aránylag kevés oklevelet tartalmaz, de e kevesek között bírja azt, a mi a családi reliquiák legbecsesebbjei közé tartozik mindenha: a család XV. századbeli címerlevelét. A tudományos szempontoktól eltekintve, melyek középkori ármálisaink minél teljesebb számban ismertetését a heraldika egyik fő feladatává teszik, folyóiratunk a magvaszakadt grófi család emléke iránt való tartozást is véli leróhatni, midőn ez érdekes oklevelet e helyütt bemutatja.

A Berényiek címeres levele Zsigmond királytól származik. Berényi Kakas László fia, János szerzi meg a család kétszázados nemességé-

A BERÉNYI CSALÁD CZÍMERE

1431. évből.

ük küljelét, s a király minden különös nélkül, proprio motu adja meg azt a iak útján is jól ismert vitéznek, kinek sében atyja László s testvérei, István kanonok és Balázs is osztozkodnak. levél Nürnbergben, 1431. évi szent Gerán: márczius 12-én kelt; szövege követ-

undus de gracia Romanorum rex semper ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie Omnibus Christi fidelibus tam presentibus iriis, presencium noticiam habituris, salutem i dat regibus regnare et victoriose triumpho claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis a sole radii, nobilitates alie legitimo iure, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoris regia maiestate sic dependent, quod non licuius generositatis insignie (*ty*), quod a non proveniat cesaree vel regie claritatis. niversorum tam presencium, quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod fidelis *hannes filius Ladizlai dicti Kakas de Beiaris fidelium nostrorum dilectorum magnificenti et Georgii de Rozgon Posoniensis, et de Komaron comitatum comitum*, in renitatis accedens presenciam, propositis et suis fidelibus serviciis per ipsum maiestati tribitis et impensis, hec arma seu nobilitatis presencium scilicet literarum capite depicta, maiestate sibi ipsi ac patri et fratribus suis is ipsorumque heredibus ex nostra regia liberat et conferri humiliter et devote supplicavit. attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium m gratuitis meritis annotati Iohannis filii quibus ipse maiestati nostre in nonnullisendis et expedicionibus iuxta sue possibilitatem studuit eoque fervencius et diligenter antea studebit complacere, quo se et suos us honorum graciis senciet fore decoratos, arma seu nobilitatis insignia in principio e presencium literarum nostrarum depicta ctoria figurata ac distinccius expressata *prenni et per eum annotato Ladizlao Kakas honorabili viro Stephano canonico ecclesie densis et Blasio, filiis prefati Ladizlai e predicta Beren, fratribus scilicet eiusdem carnalibus*, ipsorumque Iohannis, Ladizlai heredibus et posteritatibus natis et nascituris animo deliberato et ex certa nostre maiestatis dedimus, donavimus et contulimus, imo danciori plenitudine specialis nostre gracie notu concedimus et presentibus elargimur, prundemque Iohannis, Ladizlai et Blasii herposteritates universe predicta arma more armis huiusmodi utencium a modo in antea preliis, hastiludiis et aliis omnibus exercitiis et militaribus, necnon sigillis, annulis, velis, papilionibus, domibus et generaliter bet rerum et expedicionum generibus sub sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque et gaudere valeant atque possint, quodque eorum quilibet cunctaque ipsorum Iohannis,

Ladizlai et Blasii posteritas eisdem graciis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri procures et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, gaudeant et fruuntur, ac de tanto singularis et specialis gracie antidoto exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intencio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere graciarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas, prefatis Iohanni filio Ladizlai aliisque prescriptis duximus concedendas. Datum in civitate nostra imperiali Newrumberga vocata, in festo beati Gregorii pape, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quarto, Romanorum vero vigesimo primo et Bohemie undecimo.

(Hártyán, vörös selyem zsinórról függő pecsétel.)

Az oklevél, mint látjuk, pusztá címertadó-mányozást tartalmaz, aminthogy a kétszáz év óta nemesi jogokat élvező családnak sem nemességadományozásra, sem annak megújítására nem volt szüksége; s miután a címert a szövegben nem írja le, mint az e korbéli címertlevelek legtöbbje, csonka ármálsnak tekintendő. Az adományozott címert rajzát rendes helyén, az oklevél élén találjuk, kétféle zölddel és világossárgával keretelt táblán, melynek rózsaszín alapját ezüst arabeszkok díszítik. A címert balra dőlt pajzs arany (illetőleg sárga) mezején ezüst koronából kiemelkedő balra fordult fekete mókust ábrázol, mely első lábaival mogyorót szorít szájához; a pajzs felső bal sarkában hatágú ezüst (vagy arany?) csillag látható. Az ezüst sisakon az oromdísz a pajzsalakot ismétli valamivel nagyobb méreteken; a címertakaró színei mindkét felől: fekete és arany (sárga).

A címerthez heraldikai szempontból kevés megjegyzésünk van. Szerkesztése elég ügyes; a címert-motívum egyszerű s mégsem közönséges — az evet aránylag a ritkább heraldikai átlatok közé tartozik — s a színek összeállítása helyes érzékre vall: fémre máz van alkalmazva, (hogy az aranyat itt egyszerűen a sárga szín pótolja, azon aligha fog valaki megütközni) — s minthogy a mező arany, a címert-motívumban előforduló fémtárgynál: a koronánál a festő igen ügyesen az ezüstöt alkalmazza. A címertakaró a címert két főrészének, a mezőnek és a címeralaknak színeit kölcsönzi, a mivel a címert szerkesztője a heraldika oly szabályának

tesz eleget, melyet egyébként nagyon ritkán szoktak tiszteletben tartani.

A címerrajz kivételére nézve, mely meglehetősen gyarló s a Zsigmondkori többi címerek jelesebbjeit el nem éri, megjegyezzük, hogy különösen a szintén Nürnbergben s alig pár hóval később kelt Tarkasis-féle címernél¹ a keret arabeszkjei nagyon emlékeztetnek a Berényi címer táblájának díszítésére, olyanformán, mintha ugyanazon mintáról egy ügyes és egy kevésbé gyakorlott festő vett volna másolatot. Ezt a jelenséget azért kívánjuk hangsúlyozni, mert épen az egykorú címerlevelek idő és hely szerinti összehasonlítása alapján remélhető régi magyar heraldikánk ama fontos kérdésének eldöntése, hogy a Zsigmond király utazásai alatt kiadott címereket a vándorló királyi udvar rendes címerfestői, vagy pedig külföldi erők termékének kell-e tekintenünk?

A Berényi család genealogiáját már századunk elején többen tették tanulmányaik tárgyává, így Lehóczky, a Stemmatographia szerzője, és Mocsáry Antal «Nógrád vármegye ismerete» című helyrajzi művében. Az ő adataikat értékesíti Nagy Iván is a család leszármazási táblájának összeállításánál.² Ez a családfa azonban a mohácsi vész előtti nemzedékeket illetőleg úgy genealogiai, mint életrajzi adatai tekintetében igen kevés igényt tarthat a hitelességre, a mi annál különösebb, miután Mocsárynak saját nyilatkozata szerint volt módjában a családi levéltár adatait használhatni. A levéltár középkori anyagának futólagos ismerete is elégséges annak konstataálására, mily könnyű szerrel jár-
tak el régi genealogusaink e családfa szerkesztésénél; s báró Radvánszky Béla, a kinek már 1875-ben alkalmá nyílt az akkor még Bodokon levő családi levéltárban behatóbb tanulmányokat tenni, nem késett az adatok alapján a Nagy Ivánnál közölt családfa nagyobb tévedéseit kiigazítani.³ Tőle tudtuk meg, hogy az 1231 körül élt, s Mocsáry által a család első ismert őseül a családfa élére állított *Berényi Mihály* és a nógrád vármegyei Berényiek között a kapcsolatot

semmi okleveles adat nem bizonyítja, s hogy az első ős, kinek emlékét a családi oklevelek megőrizték, *Bertalan* (Bartholomeus de villa Beryn) nógrádi várjobbágy, a ki a XIII. század első felében élt. E Bertalannak három fia van: *Ders*, *Köncséd* és *Jób*, mindhárman István ifjabb király állhatatos hívei. Ders a görög császár ellen viselt hadjáratban életét veszti; az életben maradt két testvért aztán bátyjuk és maguk hű szolgálataiért az ifjú király 1266-ban a várjobbágyi állapotból kiemelve, nemesi kiváltságokkal ruházta fel. Ugyane kitüntetés éri pár évvel később, 1274-ben, a család egy másik sarjadékát, *Berényi Decsk* fiát *Andrást*, ki Győr vára visszavételénél tette magát érdemessé IV. László király kegyére.

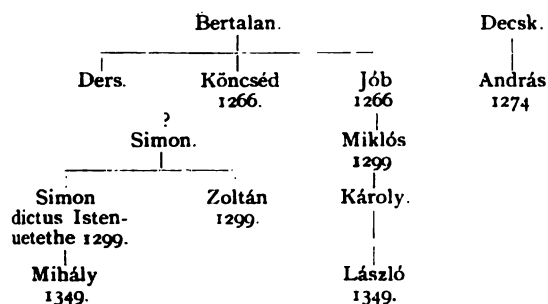
A régi családfa szerkesztői mindjárt e pontnál azt a hibát követik el, hogy ezt a Decsket azonosnak tartják a görög földön elesett Ders-vitézzel — holott maga a későbbi bárói diploma is két különböző személyként említi őket — s Decsk fia Andrástól hozzák le a család maig virágzott ágát, kissé naiv időszámítással az ő fiává tevéen az 1431-ben élő *Berényi Kakas László*, a címerszerző *János* atyját. A chronologiai baklövésről nem is szólva, a családi oklevelek mit sem tudnak az Andrásról való leszármazásról; ellenben igen érdekes adatokat találunk benőnek egyéb filiatiókról, miknek a régi családfán nincs nyomuk. Ezek szerint Berényi Jóbnak, XIII. század végén *Miklós* fia élt, s egy leánya, ki bizonyos Dacianushoz ment nőül. S velük egyidejűleg más ága is virágzik a családnak *Berényi Simon* és *Zoltán* testvérekben, kiknek atyjáról az idősb *Simon*ról csak annyit tudunk, hogy Jóbbal osztályos atyafi, helyét azonban a családfán nem vagyunk képesek kijelölni. 1299-ben e három Berényi: Miklós, Simon és Zoltán az egri káptalan előtt egyességre lépnek, hogy öröklött birtokait, melyeket atyáik közösen birtak, ezentúl is osztatlanul hagyják. Simonnak, kit egy oklevél «*Istenuetethe*» melléknévvel említ, fia *Mihály* 1349-ben *Berényi László*val, *Károly* fiával (a ki gyaníthatólag Berényi Miklóstól veszi eredetét) épen e családi jószágok ügyében tárgyal a nádor ítélőszéke előtt.

A családfa első ágairól ezek szerint a következő képet nyerjük:

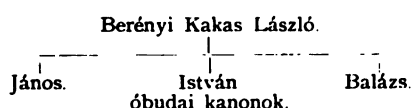
¹ Turul. 1884. 156. l.

² II. k. 16. l.

³ Századok. 1875. 702. l.

A XIV. század közepén a fonal megszakad, s a családi levéltár külföldben is meglehetősen szűkszavú adatai teljesen elhallgatnak. A házag 1431-ig tart, a címérszerzők nemzedékeig:

a hol az okleveles adatok ismét lényegesen el-
űtnek a régi családfa adataitól. Ez ugyanis
László fiaul ifjabb Lászlót, Balázst és János
budai kanonokat említi, sőt tovább megy, mi-
dőn az állítólagos II. László fiaul bizonyos szin-
tén igen kétes létezésű Simont téve, ettől szár-
maztatja le a XV. század végén élt *Berényi*
Ferenczet, holott egy 1524-iki oklevél Ferencz
atyjául *Berényi Mihályt* nevezi meg.

Berényi Ferencznek Köbölkuthy Erzsébettől
született fia *Berényi András*, kitől a családfát szá-
kadatlan sorban vezethetni le egész napjainkig.
Ő az első Berényi, ki a közéletben nevezetesebb
szerepet játszik, s a mohácsi vészt követő párt-
harcok alatt előbb mint János király, majd
Ferdinánd híve, jelentékeny vagyona s befo-
lyásra tesz szert, s nemzetsége felvirágzásának
új időszakát nyitja meg. A család ez időtől
fogva mindinkább gyarapodik gazdagságban és
rangban; virágzásának igen érdekes képét nyújtja
Komáromy András báró Berényi Györgyről írt
értekezésében.¹ Berényi András unokája, *György*
1655-ben báróságot szerez családjának, s két
nemzedékkal később egyszerre két Berényi
emelkedik grófi rangra: 1700 körül *Imre*, a
trencsényi ág őse, s 1720-ban *György*, kitől az
ifjabb ág veszi eredetét.

A bárói oklevél és Berényi György grófi
diplomája csak most, a család fiágának kihaltával
kerültek a Múzeumban őrzött családi levéltárba.

¹ Századok, 1885. 126. s. köv. l.

Az előbbi címérsíjtást nem tartalmaz, s reánk
nézve csak annyiban bír érdekl, a mennyi-
ben lehetővé teszi a báróság szerzésének idejéről
forgalomban levő hibás adatokat helyreigazít-
hatni. A Nemzetségi Zsebkönyv a régi genea-
logusok adatai nyomán 1642-ből keltezi a bárói
oklevelet,¹ a Siebmacher-féle címérsíjnyv adatai
1642. és 1693. évek között ingadoznak.² Leg-
közelebb jár az igazsághoz Komáromy András,
a ki idézett cikkében 1656 február 4-ét adja a
diploma kelteül. De ő is hibázik több mint fél-
évet: a bárói diplomát III. Ferdinánd 1655.
július 29-én írta alá s 1656. június 23-án
lett az Nyitra vármegye közgyűlésén kihir-
detve.

A grófi diplomák közül Imréét nem ismerjük
s így keltét sem határozhatjuk meg; az ifjabb
ág diplomája Bécsben, 1720. április 5-én kelt s
báró Berényi György, neje *báró Ujfalussy Klára*
és gyermekei: *Tamás, András, Zsigmond, György*
és *József, Judit, Borbála* és *Erzsébet* részére
van kiadva. Ez már heraldikai szempontból is
érdekes, a mennyiben a grófi címérsíj leírását
tartalmazza annak csinos kivitelű képével együtt.

Az oklevél idevágó részét, az első és egyet-
len hivatalos leírást, mely a család címérsíjéről
fent maradt, a következőkben adjuk:

• Scutum . . militare erectum, flavi coloris, in cuius
fundo supra coronam argenteam sciurus naturaliter
depictus, cauda ad tergum elevata, anterioribus pedi-
bus nucem avellanam tenere ac oppositam sibi sexa-
gonam rutilantem stellam intueri et ad sinistram
scuti partem conversus esse visitur. Scuto demum
incumbentem galeam militarem argenteam, regio dia-
demate, alium sciurum inferiori per omnia similem
proferente, ornatam; a summitate vero sive cono galeæ
lacinii seu lemniscis ab utrinque aureis et nigris in
scuti extremitates sese placide diffundentibus . . stb.

E leírás szerint a grófi címérsíj mindenben
megegyezik a család 1431-iki nemesi címérsíjével.
A használat azonban az egyes részleteknél in-
gadozást mutat: a korona néhol arany — így
adja azt Siebmacher is — de legtöbb az eltérés
a csillagnál, melyet hol hat, hol nyolcz ággal,
s váltakozva ezüst, arany vagy fekete színnel
rajzolnak. Idővel az egész címérsíj megfordul
s az eredetileg balra néző mókusz jobbfelé for-
dúlva jelenik meg. Majd a *Quo non ascendam*

¹ I. rész, I. kötet 44. l.

² Der Adel von Ungarn stb. 57. l.

büszke jelszava járúl kiegészítésül a címerhez, melynek eredetéről kissé bajos volna beszámolnunk. E változott címert használták a Berényi grófok pecséteiken s egyébütt szelvében egész

napjainkig, mignem gróf Berényi Feren sója felett a megfordított címerpajzs egykor virágzó főúri nemzetség kihalt
Dr. SCHÖNHERI

MICZ BÁN ÉS A BOCSKAY, SOÓS STB. CSALÁDOK SZÁRMAZÁSA

Történelmünknek egyik, mondhatni, mesés alakja Micz bán. Mint Toldy Miklós, ma is él a nép emlékezetében, s kivált Zemplénben, a szép Bodroghközön, egész mondanakört fűznek nevéhez. E vidéknek valóságos hőse, kivel kapcsolatban kell állnia mulhatatlanul mindannak, a mi ott feltűnő vagy éppen rendkívüli.

Ott van a karcsai egyház, mely a jáki híres bazilikával együtt a kései román stíl alkotása, csak hogy ennél szerényebb, egyszerűbb kiállítással; de mert e stíllel járó szokatlan alakokat, szörnyeket a nép ma már nem érti: csak csodálkozni tud rajtuk, s a csodálatos mű keletkezését kinek is tulajdoníthatná másnak, mint Micz bánnak?

Karcsáról nem messze, a Kárpátok egyik legvégső kiágazásának csúcsán emelkednek a kövesdi vár romjai. A még mindig magas és szokatlan alakú falak a mint ott, az alföldi síkság kezdetén felmagaslanak, megkapó látványt nyújtnak nappal is, hát még holdvilágos éjjelen! E várat is, a népmonda szerint, csak Micz bán építhette, s annak falai között adta volna elő magát az a megható történet az egy anyától egyszerre született hét fiugyermekről, kiknek atyjok ki lehetett volna más, mint ismét Micz bán?

Gyermekkoromban hallottam először a történetet éppen a kövesdi vár alatt. És azóta elég-szer volt alkalmam újra és újra találkozni vele, mert alig van könyv, még a legkomolyabbakat sem véve ki, hol az helyet ne nyert volna, mi-helyt annak felvételére megvolt az alkalom.

Így szinte nehezen esik ilyen szép, költői történetet megzavarnom ama száraz kijelentéssel, hogy volt ugyan egy apának nem hét, hanem hat fia, kik ugyanannyi jeles családot alapítottak; de azok nem a kövesdi várban, nem is egyszerre születtek, és éppen nem Micz bán fiai voltak.

Mikor, mi okból keletkezett Micz ivásu hét fiának mondája? azt ma lehetne biztosan kimutatni. Csak hogy Bocskay Istvánnak nevezetes fidelemmé létele szolgáltatott rá alkalm fogás, hogy rendkívüli férfiak nem sznak közönséges halandók módjára, leoly régi, mint Romulus és Remus any. Annyi bizonyos, hogy a kérdéses moikay István fejedelem korában, s az kapcsolatosan tűnik fel.

Először Bocskay Gábor sírírata 1616-ban húnyt el s a kolosmegyei Egségben lelte sírját,¹ hol a Micz bán-fé szintén ismeretes.²

Ugyanazt vésték szóról-szóra egy mikay, Miklós sírkövére, ki kevéssel utóben, a zemplénmegyei Szerdahelyen, szomszédságában temettetett el.³

Egy harmadik sírirat, a Sónári Soós ki 1617-ben a sárosmegyei Sónáron lát, szintén említi a Micz bántól való zást, és csak annyiban tér el, hogy együttes születéséről hallgat.⁴

Legrészletesebben adja elő a dolgc ezen korban Alvinczy Péter, ki Kársánna, Bethlen Gábor fejedelem hitv 1622-ben tartott halotti predikációjáb kezöleg szól: «El igen előve volt egy

¹ «Hic genus a Micz-Ban Simone trahebat Cuius septena prole erat aucta domus Sex iubet exponi Coniux, quos forte fere Obvius it Micz-Ban, res patefacta fuit. Infantes Micz-Ban famulis melioribus usu Cauté clam timida Coniuge curat ali. Atque ubi creverunt numeros auxere suor Ex his Bocskaius Vir pius ortus erat.»

Szirmay A.: Notitia topogr. Comitatus Zem

² Kővári L.: Erdély nevezetesebb család

³ Szirmay A.: i. h.

⁴ Budai F.: Polgári lexicon. II. 446. l.

mon Micz bán, kinek házastársa magtalan volt. Ehez megyen alamizsna-kérni egy szegény asszonyi állat, ki egy méhhez három magzatokat szült vala, kit a grófné igen megpirongatván, tisztátalan asszonynak monda, mivelhogy lehetetlen volna, hogy egy férjétől egyszersmind három magzatokat fogadhasson valaki, melyért a gróf igen megdorgálá az asszonyt (nejét). De ihon az Istennek csudálatos ítéleti; ottan hamar fogada az asszony méhébe, és midőn a szülésnek napjai eltöltenek volna, szüle hét magzatokat. Melyet midőn látott volna, megijede, jutván eszébe, mit mondott vala az három gyermekü asszonyi állatnak; és egyiket kiválasztván, hatát egy rocskába avagy dézsába rakatván, fejére parancsolta egy öreg asszonynak, hogy elvívén, elveszesse. Ez időtájban jött lova hátán a gróf mezőről, és előtálálván a vén asszonyt, kérdi, mit viszen? és midőn egyenesen nem felelne, lova hátáról leszállván, meglátja, és a dolgot, miben legyen, megértvén, élete vesztese alatt meghagyja a vén asszonynak, hogy a gyermekeket elveszetteknek mondja lenni, és így mindeniknek külön dajkát fogadván, felnevelteté. Midőn felserdültek volna, az minémű ruházatban jártatják vala a háznál felnevekedett gyermeket, a többinek is a gróf szintén olyan ruhát szabot, és *midőn ebédlenének*, azokat is udvarhoz felviteti, és egyenlők és hasonlók lévén, az otthon felnevelthez, nagyon gyönyörködik a grófasszony bennök. Kérdi a gróf: ha ki oly szép gyermekskét megöletne, mit érdemlene? Felel: egyáltalában halálnak fia volna. Mond az gróf: te vagy az asszonyi állat, a ki ezeket elveszteni parancsoltad volt. Melyről megemlékezvén az asszony, lábaihoz borul az úrnak, és úgy kér kegyelmet fejének. Ezekről, felnevekedések után, hét nemzetség származott, t. i. Csapy, Bocskay, Szörtey, Soós, Ráskay, Eszenyi, Kövesdy.¹

Budai Ferencz azt mondja, hogy Alvinczy «régi levelekből beszél így»; de maga Alvinczy egészen mással okolja meg előadását. «Ha valaki — úgymond — ez historiában kételkednék, abból elhiheti, hogy ez historia egy *előköttőre* mind fel vagy on hímmel varrva, mely csak *nem régen költ ki Ecsedvárából*».

Az «előköttő» szót Szirmay Antal már női kötényre egészíti ki,² s lehet, hogy igaza van; de az sem lehetetlen, hogy Alvinczy csupán «antipendium»-ot értett, a mi különösen azon megjegyzésénél fogva, hogy az «csak nem régen költ ki Ecsedvárából», valószínűbb is.

A váradi káptalan 1557-ben, végpusztulása küszöbén, egyházi ruhái és szerelvényei közül, akkori becslés szerint, ötvenezer forint értékűt szállíttatott át megmentés végett Ecsedvárába.³ Egy félszázad múlva Forgách Ferencz esztergomi bibornokérsek értesülvén az ecsedi vár ama kincseiről, de hihetőleg Báthory István országbíró ama végrendeleti intézkedéséről is, hogy a birtokában levő egyházi szerek megégettesse-nek, nehogy még valaha bálványozásra használ-tassanak: ajánlatot tőn II. Mátyás királynak az ecsedi letétemény megvételére. Ekkor a királyi kincstár meghagyta a bibornok testvérének gr. Forgách Zsigmond kassai kapitánynak, hogy a szóban levő egyházi szerelvényeket leltároztassa s vitesse Kassára. A leltározás Ecsedvárában 1615. febr. 1-én megtörtént, s a középkori szövő- és himző-iparnak annyi kincse, mint a fenmaradt leltárakból látható, 1617 márcz. 7-én már Kassán, épen Alvinczy Péter lakhelyén volt.³

Ezen egyházi ruhák között antipendium is, azaz olyan függönyféle szövet, melyet az oltár elé szoktak akasztani, nagyobb számmal van felsorolva. S a ki tudja, hogy az ilyen antipendiumokra gyakran egész szentírási vagy legendai jeleneteket szoktak felhimezni, azonnal sejtendi, hogy Alvinczy is olyan antipendiumot láthatott, melyen a hét Machabeus, vagy Szent-Sinforosa hét fiával, avagy, és leghamarabb, az Úrvacsora volt kihimezve. Ez utolsóra látszik mutatni előadásának az a kifejezése: «*midőn ebédlenének*». Alvinczy korában a kath. isteni tisztelet tárgyai s azok mély értelmű vonatkozásai a tiszai részeken már feledésbe mentek s egészen önkényes magyarázatoknak adtak helyet. Példa rá épen a kassai dóm ormán álló három kőszobor. Az Alvinczy korában meg-

¹ Notitia topogr. Comit. Zemplén. 68. l.

² *Bunyitay V.*: A váradi püspökség tört. III. 68 s köv. ll.

³ A váradi püspökség története. III. 70. l.

¹ *Budai F.*: Polgári lexicon. II. 443—444. ll.

jelent Ungarischer Simplicissimus szerint a három szobor már három óriás király, kik a felett vetekednek, hogy melyik tudja áthajítani a kezében levő buzogánnyal vagy kövel a templomot: pedig a három szobor, mint azt azelőtt nagyon jól tudták, nem óriások, hanem szent királyaink: István, Imre, László, kezökben kormánybottal s országalmával. De még újabban is a biharmegyei Siter község egyházáról s annak falképeiről világgá eresztették a hírt, hogy az régi pogány templom, s képei Astarte és Bél tiszteletére vonatkoznak; holott egyszerű román kori egyház, bibliai s legendás tárgyú képekkel.¹

Különben is, a ki mit keres, mindenütt azt látja. Alvinczy korában a Micz bán-féle monda, mint az idézett sűrű síratok mutatják, széltebben foglalkoztatá a kedélyeket, mondhatni, a levegőben volt; nem csoda, ha Alvinczy sem menekülhetett hatásától.

De legyen bár, hogy Alvinczy csakugyan női kötényt látott, vajjon a kötényt nem varrhatták-e épen úgy valamely antipendium vagy más Ecsedből kelt egyházi ruha szöveteiből, mint ahogy számtalan esetet tudunk rá, hogy a nők értékesebb ruháikat az egyháznak adták egyenesen azzal a kikötéssel, hogy azokból oltáröltözetet vagy más papi ruhát készítsenek. És ha mingyárt a Micz bán-monda fel is lett volna valamelyes női kötényre hímelve: vajjon e hímzés szolgálhat-e kielégítő forrásul oly eseményre nézve, mely azelőtt több, mint három századdal történt volna meg, s melyről a Bocskay fejedelem koránál régibb történetíróink mit sem tudnak? Az 1579-ben elhunyt, s a zemplénmegyei Gál-Szécsen eltemetett Bocskay András sírverse is hallgat róla.²

Szamosközy István *Történeti Maradványaiban* az 1604-ik évre, «Bocskay István genealogiája» cím alatt találjuk először egész terjedelmében ezt a mondát.³ S aligha tévedünk, ot, a fejedelmi udvari történetírót tartva e monda első világgá bocsátójának. Valószínű, hogy ő előtte is, mint Toldy Miklós első költője, Hosvai előtt,

egy régebbi népmonda lebegett; csakhogy Szamosközy az ő történetírói buzgalmában nagyon is komolyan vette azt s való esemény gyanánt dolgozta fel. Igaz, hogy dolgozata egész a legújabb korig csak kéziratban maradt; de hogy a «genealogiát» ne közölte volna fejedelmi urával, s annak ép oly számos, mint befolyásos atyafiságával: az nem hihető. Azok számára, mintegy mondva készült.

Csak egy a feltűnő a dologban, hogy t. i. a hét fiu atyja Szamosközy szerint: Simonit (így) bán; ellenben a síratokon: Mich-Bán Simon vagy Simon Mich-Bán; Alvinczynél és másolónál pedig már egyszerűen: Mitz bán. Ebből úgy látszik, hogy a hét fiu népmondája eredetileg Micz bánról szólt és a Bocskay, Soós stb. családok törzsatyja, Simon is ismeretes volt; de miután Szamosközy azt a népmondát eme törzsatyával összekötötte, az illetők nem hagyták ott azt a hangzatos, sőt fényes Micz bán nevet sem: összekötötték azt az ismeretes ösnek egyszerűbb nevével, mely utóbb lassan-lassan feledésbe is ment.

Történeti emlékeink szerint a Bocskay s az azzal rokon nemzetségek törzsatyja nem Micz bán, nem is épen Simonit, hanem Simon comes.

Az erdélyi káptalannak egy 1280-iki oklevele említi név szerint Simon comes hat fiát, mint zempléni birtokosokat; nevezetesen Kövesd urait.⁴ Károly királynak pedig egy 1321-iki levelében ugyanazok a fiúk, mint már családok emberei, s a szintén zemplénmegyei Patak, Ujhely ~~ok~~ birtokosai fordulnak elő.⁵ ~~Nem~~ mindkét oklevélben ugyanaz, t. i. 1. Baxa, 2. Tamás, 3. György, 4. Detre, 5. Simon és 6. Dénes, kiknek mindenikétől egy-egy jeles ~~nemzetség~~ származott, t. i. a Bocskay, Sövári Soós stb.⁶ Nem lesz talán érdektelen mellesleg itt megemlíteni, hogy a sátoralja-ujhelyi határon ma is van egy Baksí nevű malom, mely talán épen a hajdan újhelyi birtokos testvérek elsejétől, Baxa vagy Baksától vette nevét épen úgy, mint szintén ugyanott egy másik, Hartai nevű malom hasonlóképen egyik régi birtokosának, Hartay Gábor zempléni híres alispánnak örzi emlékét. Vagy az sem

¹ Rdmer F. F.: Régi falképek Magyarországon. 136—137. ll.

² Szirmay A.: Notitia topogr. Cot. Zemplén. 277. l.

³ Magyar történelmi emlékek. Irok. XXX. kötet. Kiadta Szilágyi Sándor. IV. 239—240. ll.

⁴ Erdő Gy.: Codex dipl. V. 3. 52. l. — VIII. 2. 294. l.

⁵ U. o.

⁶ Nagy Izid.: Magyarország családai. II. 128. l.

lehetetlen, hogy ama Baksi-malom nevének eredete még régebb keletű, mert Simon comes és fiai a Boksa vagy Baksa nemből származtak.¹ És ez a származás választja el teljesen Simon comest és utódait Micz bántól.

Történeti forrásaink két Micz bánt említnek. Az egyik a híres Bánk bán kortársa volt; 1212-ben viselte a báni méltóságot.² Egyéb körülményei a távolság kódében vesznek el. Mindössze még annyit tudunk meg róla egy 1268-iki oklevélből, hogy volt egy fia s hogy az a Bökény nemből származott.³

A másik Micz bán csaknem egy egész századdal későbbben élt, s a mi fő, a történeti emlékeinkben is oly nagy pusztítást tett tatárjárás után. Pályája teljesen meg is világítható.

Először 1314-ben találkozunk vele. Neve tulajdonképpen Mihály, de mert atyja is ezt a nevet viselte, őt megkülönböztetésül, kicsinyítve, Mikchnek, vagy még rövidebben, Micz-nek nevezték.

Mint Károly király leghívebbjeinek egyike, vérét hullatja, életét veti kockára koronás uráért, a miért azután vagyonában s tisztségeiben egyre emelkedik. 1317-ben sárosi főispán, pár év múlva egyszersmint zempléni is; utóbb országbíró, majd a királyné tárnoka; végre 1325-ben tótországi bán s Somogy és Sopron vármegyék főispánja. A történeti forrásainkban előforduló „Micz bán pénze”⁴ is e korból származik.

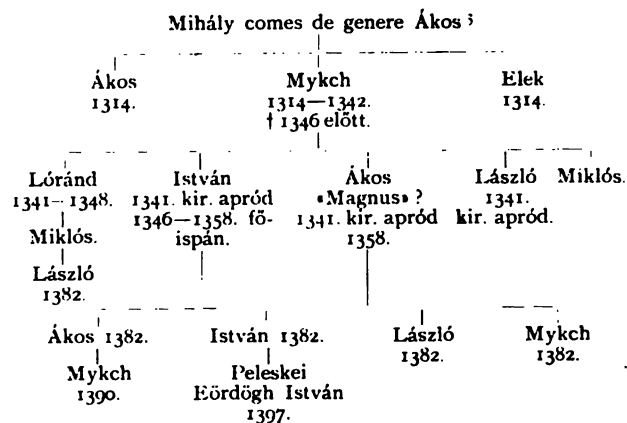
Birtokai, helyek közül leginkább a saját szerzeményei ismeretesek, Pest-, Bihar-, Zala-, Sáros- és Zemplénmegyében estek. Az ő szer-

zeménye volt a zalamegyei Peleske vára is, melytől, és nem a szatmármegyei Peleskétől vette nevét Peleskei Eördögh István,¹ ki az 1397-iki küzdelmek egyik vezérfőfia s Micz bán eddig ismeretlen unokája volt.

Micz bán 1342-ben még él, s még akkor is bán, de két év múlva már más viseli báni méltóságát,² egy 1346-iki oklevélben pedig mint „néhai” említetik.

Fiait, valamint testvéreit, egytől-egyig ismerjük, s ezek mindnyájan egészen különböző egyéniségek Simon comes fiaiól. Egészen más a nem is, a melyből származtak, mert míg Simon comes a Baksa, Micz bán az Ákos nem törzsfájának hajtása.

Simon comes neve mellé, s általában, a Bocskay, Soós stb. családok nemzedékrendébe tehát ez a Micz bán neve sem jöhet komolyan. Annál jogosabban igényelheti megillető helyét Micz bán következő, XIV-ik századi családfája:

BUNYITAY VINCZE.

¹ *Fejér Gy.*: Codex dipl. VIII. 4. 253–4. jegyz. és 521. ll.

² *Fejér Gy.*: i. m. III. 1. 116. l.

³ *Wenzel G.*: Árpádkori új okmánytár. VIII. 215–216. ll.

⁴ *Monumenta Vaticana Hung.* Ser. I. Tom. I. 403. és 435. ll.

¹ *Szirmay A.*: Szatmár vármegye esmérete. II. 232. l.

² *Fejér Gy.*: Codex dipl. IX. 1. 154. l.

³ *Nagy Imre*: Anjoukori okmánytár. I. 340, 411. II. 36, 71, 117, 178, 211, 102. — IV. 73, 263, 577–8. — Zala vármegye története. Oklevéltár. I. 182, 472, 530, 594. — *Fejér Gy.*: Cod. dipl. IX. 1, 56. — IX. 5, 609. — *Monumenta Vaticana Hung.* Series I. Tom. III. 83. l.

MAGYAR SÍRKÖVEK.

Telegdy István sírköve.

(Egy rajzzal.)

E sírkő Bunyítay Vincze jeles munkájának a «Nagyvárad püspökség történetének» III. kötetében már ismertetve és kiadva volt. Újból ismertetésére az ott közölt szakszerű leírás mellett is két ok vezetett. Egyik: hogy jelesebb sírköveinknek a «Turul» s «Archaeologiai értesítő» hasábjain lassanként lehetőleg teljes sorrendjét adjuk, másik: hogy ezen sírkövön látható Telegdy címert s annak változatait kissé bővebben részletezzem.

«Telegd központja a Csanád nemzetség úgynevezett erdőháti birtokainak. Egyháza csúcsíves. Ez egyház a Csanád nemzetség ősrökona. Sz. István király tiszteletére épült a XVI. század első éveiben, mikor Telegdy István volt az egyház kegyura s annak építője is.»¹

Ezen egyház szentélyének déli falába egy 1'78 mtr. magas és 0'76 széles veres márvány sírkő-lap van befalazva, melynek kimagasló keretén lapidaris betűkkel vésve, a legenda következő:

STEPHANVS THELEGDI REGIS
DEINDE REGNI HVNGARIE THESAURARIUS
EXTERNIS REGIBUS NO
TVS, CHARVSQUE, HOC SAXVM
PERPETVA SIBI, POSTERISQUE SVIS QUIETE
POSVIT. AO 15..

«Az évszám nem teljes, az egyes és tizes számok hiányzanak, a mint az nem egyszer előfordúl oly emlékköveknél, melyeket az illetők még életökben készíttettek, oly reménnyel, hogy halálok évét a hálás utódok majd kivésztik. Ez emlékkövet is a rajta megnevezett Telegdi István még éltében elkészíttette, de 1514 előtt, mert akkor már áldozatul esett a pórlázadásnak.»²

A mélyített s minden irányban jól betöltött képes mező közepét egy mindkét oldalt bekarnyarodó s alább kidomborodó, a XVI. század izlésének megfelelő címerpajzs foglalja el. A pajzsban egy kiterjesztett szárnyú madár

fekszik, ezen, másik — repülésre kész — rádozó madár áll, mely csőrét az alant fekvő jébe vágja.

A felső madár helyzete és kivitele sikertől még az alsóé egészben elhibázott. Ezen a hártayakkal ellátott lábú madárnak, a földön fekvő

¹ Bunyítay: Nagyvárad püspökség III. 431.

² U. o.

a földhöz lenyomva kellett volna ábrázoltatnia. a helyett az mint teljesen élettelen, kinyúlt, merev lábakkal, kitekert nyakkal, mintegy hátával a pajzsra felszegezve látszik lenni. Fel-tűnő ezen hiba, különösen ezen sírkövön, melyen a többi részletek ügyes, szabályos, sőt mond-hatnók, díszes kivitele ügyes mesterről tanús-kodik. E hiba a sisakdíszén is ismétlődik. Itt az alsó madár nyaka nincs kicsavarva, de a felső ma-dár csőrét — nem mint a pajzsalakban: fejébe, — hanem annak nyakába vágja, miáltal a mester önkényesen egy újabb heraldikai hibát követ el, a mennyiben itt a sisakdísznek, mely a pajzsalak ismétlése, ezzel minden kis részleté-ben szigorúan egyeznie kell.

A sisak és sisakdísz helyére egész szokatlá-núl és heraldice helytelenül sz. Mihály arkangyal kissé zömök, de eléggé plasticus alakja van he-lyezve. Szárnya kiterjesztett, hosszú haja vállaira omlik, természetét gazdag redőzetű bő ruha takarja egész kilátszó lába fejéig, emelt jobbában pal-lost tart, vízirányosan feje fölött, baljának kö-zépső ujjával mérleget emel, melynek serpe-nyőiben egyfelől az ember lelke, másfelől a gonosz szellem jelképei vannak ültetve.

Sz. Mihály arkangyal jelenlétét a pajzsban megmagyarázza a sz. Mihály-rend nyakláncza a pajzs körül. E rendet XI. Lajos francia király alapította. Jelvényei: fehér zománczú nyolcz hegyű kereszt, sarkain 4 arany lilium-mal, a kereszt közepére illesztett medaillonban sz. Mihály képe látható e körirattal: «Immensi tremor oceani». A nyakláncz arany kapcsokkal összefűzött ezüst kagylókból áll. Sírkövünkön csupán e nyakláncz látható.

A csőrsisak, mely a heraldikai szabályok ellenére a pajzs alá van helyezve, úgy alakjára, mint arányára nézve a pajzshoz kielégítő, bár kissé nagy, reá illesztve sisakdíszül a pajzsalak ismétlődik. Tetejéről két ágban többszörös ka-nyarulatokban takarók indulnak felfelé, díszes, könnyed, levél- s arabeszkyszerű ornamentációival ügyesen töltve ki a képes mező üres felületét, de épen ezen kissé túlságos mértékben alkal-mazott ornamentális rendeltetése következtében teljesen elvesztve — mint takaró — eredeti jel-legét.

A heraldika szabályaival homlokegyenest ellenkezik azon két ízléstelen és nehézkes ara-

beszkszerű díszítés is, mely a pajzs felső kari-májából indulva ki, az arkangyal szárnyai alatt tölti ki a tért.

A benyomás, melyet e sírkő első tekintetre tesz ránk, mindenesetre kedvező s ezt leginkább az egyes részletek szabatos kidolgozása idézi elő, tovább vizsgálva e részletek bizarr elhelye-zése lép előtérbe s bizonyos túlterheltség lesz észrevehető, melyet leginkább Mihály arkangyal alakja idéz elő.

Befejezésül a tárgyrokonság miatt, még a reánk maradt hitelesebb Telegdy-czímer-változa-tokat sorolom elő. Ezek következők: 1. A Wag-ner «Collectaneában»¹ közölt: Rostos sisakra illesztett, repülésre kész, ragadozó madár, mely egy másik, alatta (hátán) fekvő, nem ragadozó madarat, fegyvereivel (csőrével s karmaival) le-vernii igyekszik.

Itt az a kérdés merül fel: ha valjon ez, eredetileg is pajzsalak volt-e, vagy csak mint sisakpecsét, később foglaltatott pajzsba (mint ez hazai heraldikánkban gyakran előfordúl) s ezáltal sisakdíszből lett pajzsalakká?

E kérdés megfejtése a Telegdyek címer-kérdésére vonatkozólag, első rangú fontosságú volna, mert ha be tudnók bizonyítani azt, hogy a Wagner által közölt sisakot a reá illesztett madarakkal, e család több tagja, rég időktől pajzsalakul használta, ezáltal egy támpontot nyernénk a Csanád nemzetség genus címerére nézve, melyből a Telegdyek származtak. Tamás esztergomi érsek (a Csanád nemből) 1368. évi pecsétén levő címerekben, egy csőbőr-sisak látható, reá illesztett madárral.

2. A tárgyalt sírkövünkön levő címer: pajzs-alak, mint a fentebbi, csak hogy az alsó ma-dár nem hátán, hanem oldalán fekszik.

3. Telegdy Gáspár, kezdőbetűkkel ellátott címeres pecsété 1611-ből,² melyen a pajzsalak egyezik a 2. sz. a tárgyalt címerével; sisak-dísz: növekvő koronás oroszán, előre nyújtott első karmai között, leveles koronát tart.

4. Az elébbihez teljesen, hasonló pecsétet használ Telegdy Anna 1624-ben,³ az eltérés annyi, hogy az oroszán egyfarkú és nem koro-nás, a koronát jobb első karmában tartja.

¹ Decas III. fig. 9.

² Kölcsei Kende levéltár.

³ Ifj. Kubinyi Miklós gyűjteménye.

Úgyancsak Telegdy Annának egy 1631-iki címmeres pecsétjén,¹ az oroszlán kettős farkú s a koronát mindkét első karmában tartja.

Ezen reánk maradt címerváltozatokból láthatjuk, hogy a Telegdyek, a XVII. század elejétől kezdve — *állandó pajzsalak mellett* — sisakdíszűl, csaknem kivétel nélkül: növekvő (koronás) két farkú (néhol egyfarkú) oroszlánt első karmai között (vagy csak az egyikben) leveles koronát tartva használtak.

Hogy miként? Mily alapon? S mikor vették fel ez oroszlános sisakdíszet? S az egész család átvette-e azt, vagy egy része megmaradt a Telegdy István által használt mellett? Ezt mai napon meg nem határozhatjuk. Könnyen lehet, hogy Telegdy Mihály ága az ifjabb, megkülönböztetésül vette fel, István ága, az idősebbel szemben, minthogy Gáspár is, Anna is, az ifjabb ágból származtak.

Ily sisakdísz-cserék a heraldikában mindegyütt előfordulnak s legtöbbször annak fénykorában s leginkább az idősb s ifjabb ágak megkülönböztetésére szolgálnak. Gyakran vették fel a feleség vagy az anya címmerének sisakdíszét, sőt a sz. Christofori Bruderschaftsbuch említ egy esetet, hol két testvér, kölcsönösen felcseréli sisakdíszét. Ismerünk egyébként három oly esetet is, mikor a sisakdíszet megvették, illetőleg eladták. Az előbbi esetre már mi is hoztunk fel példát,² midőn a Villei Pribékek elébb — egyik őspanjuk után — egész címmerüket elhagyva, a Tibay családet veszik fel, utóbb ennek sisakdíszét ismét felcserélik, az anyai ágon rokon Szerencsy család oroszlános sisakdíszével. Bocatius nemesítése alkalmával, címmerébe sisakdíszűl, átvette nejének, egy eperjesi Belsy leánynak sisakdíszét.³

¹ Rajcsányi címtermásolatai az országos levéltárban.

² Pribék László sírköve. Arch. Ért. 1887.

³ A sisakdísz-változásoknak, csaknem kivétel nélkül

5. Végül azon Telegdy címerváltozatot említem meg, mely egy Kis-Várdán levő, 1635-ből származó, veres márvány sírkőre vésett kettős címmer egyikét képezi. Ez bedeghi Nyáry Istvánné, azon Telegdy Anna címere, kinek előbb már két pecsétét említettem.

E sírkövön a címeralak hasonlít az elébb felsoroltakhoz, csak hogy az alsó madár nem hátán fekszik, hanem természetes alapon vagy sziklán áll. Sisakdísz: növekvő kettős farkú koronás oroszlán emelt jobbában leveles koronát, előre nyújtott baljában mérleget tart.¹

E címmer főérdekességét sisakdíszre képezi, mint harmadik variáns, mely mindhárom, e nemzetség egy és ugyanazon, — még pedig előkelő — tagjára vonatkozik.

Ha nem ismernők Telegdy István sírkövét, aligha tudnók megmagyarázni, a mérleg jelentését az oroszlán karmaiban, de így a kegyelet — melylyel a család a borzasztó halállal kimúlt királyi kincstartó Telegdy István emléke iránt viseltetett — mintegy rávezet magyarázatára s azt azon mérlegnek kell tartanunk, melyet sírkövünkön sz. Mihály arkangyal tart, a címmerpajzs felett.

CSERGHEŐ GÉZA.

megvolt a maga oka és alapja, kivált előkelőbb családoknál, s ezek többnyire fejedelmi jóváhagyással erősítettek meg. E változtatások száma — ha eltekintjük a címerbővítéseket s rangemeléseket — koránt sem volt oly nagy, mint azt a látszat után gondolnók, mert azon eltéréseket, melyek a címertulajdonos, vagy a pecsétvéső értelmetlenségéből származtak — ezek sorába fel nem vehetjük. — Ezért nem állhat fenn azok véleménye, kik a magyar nemzetségi címerekre azért nem fektetnek súlyt, mert azok gyakran változtak. E vélemény ősi heraldikánkban való járatlanságról s kutatási vágy hiányáról tanúskodik.

¹ Kettős farka egyikének bojtja felfelé áll, s ennek alkotása oly sajátos, hogy azt első tekintere, farkára illesztett koronának tarthatnók.

HOGY KELL KIEJTENÜNK AZ UTOLSÓ MAGYAR FEJEDELEM NEVÉT?

Napjainkban szokássá vált az ősmagyar neveknek keresztnevekül való használása. Az ily Árpád, Zsolt, Szabolcs stb. nevek között alig nyerte meg egy is jobban a közönség tetszését, mint az utolsó magyar fejedelem neve. Gondol-

junk csak a tömérdek Gézára! Nem is csoda, hiszen már őseink előtt is oly kedves volt e név, hogy a miatt elhagyták keresztény nevüket és ezt használták. Szent László testvéréről p. o. tudjuk, hogy Magnusnak is hívták s min-

den bizonynyal ez volt a keresztségben kapott neve, ám ő mégis inkább a magyar nevet használta.

De mennyi zavar és eltérés van e különben kedvelt név kiírásánál és kiejtésénél. Már a közéletben is Géza, Geiza, Geyza három alakban használják. Történetíróink közül azok, kik általános történetet írtak, szintén e három alak közül válogattak. Ki használta így, ki amúgy? azt fölösleges volna mind felsorolni. Azonban azok, kik az első, magyar századokkal foglalkoztak, kénytelenek voltak belátni, hogy a Géza, Geiza, Geyza közül egy sem felel meg a valóságnak. Régi krónikáink és okleveleink oly határozottan ellentmondanak az ilyen kimondásnak és kiírásnak, hogy akaratlanul is hozzá kellett fogniok valami másféle kiejtés megállapításához, olyanhoz t. i., a mely inkább megfelelne az oklevelek kiírásának. Nevezetesen Szabó Károly e névre vonatkozólag a következőleg okoskodik: «Legrégibb íróink, Béla király névtelen jegyzője és Chartuicius, e nevet Geysa, Geisa, Kézai Geicha, Túróczi Geysa és Geycha alakban adják. Egykorú oklevélben Geche alak is jön elő. A XII. századi Kinnamos byzanti írónak Geitzas és Iatzas, a magyar szent korona feliratán Gewbitz, a nyugati íróknál Guotso, Guotsco, Joitsco, Jonotsa és Dewix leírással fordul elő e név. Mind e leírások többé-kevésbé eltérő hangoztatásából annyit bizonyosnak állíthatunk, hogy e magyar névben a *gy* és *cs* hang szerepelt, s az újabb korban íróink által használt Geiza, Géza vagy Gyéza kiejtés, annyival inkább a teljesen helytelen Győző név, az eredeti kiejtésnek, mely hazai íróink és okleveleink adatai nyomán csak Gyeicsa vagy utánhangzó nélkül Gyeics lehetett, meg nem felel.»¹

Némi változtatással Szabó kiírását követi Knauz is, állandóan Gyeicsanak írván e nevet;² de Pesty Frigyes³ és más íróink ma, Szabó felszólalása után is, megmaradnak a legáltalánosabban elterjedt Géza mellett.

Hogy a Szabó Károlytól szóba hozott kiejtés mód, épúgy mint a köznapi, nem felel meg a valóságnak, vagyis inkább a magyar nyelv mostani kiejtésének, azt egy egyszerű dolog fölemelésével igazolhatjuk, azzal t. i., hogy nincsen Gyeics vagy Gyeicsa helynevünk. Már pedig azt egész bátorsággal állíthatjuk: Lehetetlen, hogy az a név, melyet az Árpád-ház tagjai közül négyen is viseltek, s a mely őseinknél oly kedves volt,⁴ helyneveinkben meg ne maradt

volna. Hisz csak egy Solt fejedelmünk volt s nevének emlékét mégis három helynév⁵ tartotta fenn.

Géza és Gyeicsa helyett tehát mást kell keresnünk.

Ebben a kutatásban aztán nem az írók, kiváltképen nem a külföldi írók kiírásmódját kell irányadóul vennünk, mert, ha tudatlanoktól és járatlanoktól kérünk útmutatást, akkor czélt nem érhetünk; hanem okleveleink írásmódját kell tekintetbe vennünk és pedig csak az eredeti okleveleket, mert a másolatokba már hiba csúszhatott be.

A kérdéses nevű utolsó, magyar fejedelemtől, úgy szintén egy ilyen nevű királyunktól eredeti oklevél nem maradt ránk. Egy ilyen nevű királyunk pénzein azonban e név «Geuca» alakban fordul elő.

Második ilyen nevű királyunktól azonban több eredeti oklevél jutott el korunkra, s ezekhez hozzácsatolhatjuk még az ő fiainak III. Istvánnak és III. Bélának okleveleit is, mert ezek atyjuk nevét megkülönböztetés végett több helyt fölemlítik s bizonyára tudták azt is, miként kell azt kiejteni.

Az ezen oklevelekben előforduló, s legnagyobbbrészt Barnabás és Bicen királyi jegyzőktől⁶ használt kiírásmódok közül legjellemzőbb az, a mely a király, a maga nemében egyetlen ólompecsétetes oklevelében fordul elő: *Geythsa*.⁷ Ehhez legközelebb áll III. Istvánnak Pázmánfia Farkas részére adott okleveléé, a melyben: *Stephanus filius Geytse* olvasható.⁸ Ugyancsak III. Istvánnak 1166-iki levelében *Stephanus filius Geche*-t találunk.⁹ III. Béla 1188-iki és 1194-iki okleveleinek kiírásai is meglehetősen megközelítik az előbbieket: ebben ugyanis «Bela secundi *Geisce* filius»⁶ olvasható.

Ezen jellemzőbb kiírásmódokon kívül használják még eredetiben fennmaradt okleveleink (ismételjük, hogy csak ezeket vesszük tekintetbe) a következő alakokat: *Geyssa*-t háromszor,⁷ *Geysa*-t tizszer⁸ és *Geiza*-t háromszor.⁹

¹ Pest-, Csongrád- és Torontálmegyében. A csongrád- és torontálmegyei községek már elpusztultak.

² V. ö. Fejérpataky: A királyi kancellária az Árpádok korában 90, 91. ll.

³ Knauz i. m. I. k. 110. l.

⁴ U. o. 119. l.

⁵ Hazai okmánytár V. k. 1. l.

⁶ Knauz i. m. 137. Wenzel. Árpádkori új okmánytár XI. k. 56. l.

⁷ Knauz i. m. I. k. 116. l. Wenzel. Árp. új okmt. XI. k. 45. l. Zichy cs. okm. I. k. 2. l.

⁸ Wenzel. Árp. új okm. I. k. 56, 57, 60, 62, 66, 76. ll. XI. k. 47, 55. ll. Knauz i. m. I. k. 110, 131. ll.

⁹ Wenzel. I. k. 58, 60. Knauz i. m. I. k. 107. l. A Fejér által közölt oklevelek kiírásmódját, noha azok a mi nézetünket erősen támogatják, nem vettem tekintetbe, mert azok másolása megbízhatatlan.

¹ Emlékiratok a magyar keresztyénség első századából. Pest, 1869, 5. l.

² Monumenta eccl. Strigoniensis I. k.

³ Magyarország helynevei I. k. 53, 54. stb. ll.

⁴ Mások is használták e nevet. Fejér: Cod. Dipl. IV. 1. 191. Anjoukori okmánytár I. k. 452.

Ugyanezen királyunk pénzein *Geuca*, pecsétein *Geisa* olvasható.¹

Ezen egyszerű, statisztikai felsorolásból is mindjárt kitetszik az, hogy a Géza-féle kiejtés elvetendő, mert az eredeti oklevelek 23 eset közül csak 3-szor írják Geiza alakban e nevet, pedig, mint láthatjuk, lett volna betűjük a kiírásra.

Foglaljuk most betűnként ezt a hét-nyolcz-féle kiírásmódot.

Az első betű minden kiírásmódban a *G*. E betűt a XII. és XIII. században a *g* és *gy* hangok jelzésére használják. Itt melyiket jelenti? Szabó K., mint láttuk, a *gy* mellett van. De mi azt véljük, hogy itt e névnel szükségtelen a *G* betű lágyítására gondolnunk; s a *G* betű valósággal a *g* hangot jelzi. Bizonyítjuk ezt a) azzal, hogy eredeti oklevél a *G* betű helyett egyszer sem ír *ŷ*-t; már pedig, ha a kérdéses név első betűjét őseink *gy*-nek ejtették volna, akkor annak a kiírásában épen úgy használták volna a *ŷ*-t is, mint használták a *Gyula* és *Győr* nevek kiírásában. Tudjuk ugyanis, hogy ezeket sokszor *Jula*² és *Jeur*³ alakban olvashatjuk. Bizonyítjuk b) azzal, hogy a Váradi Regestrum már ismeri és használja a *gy* betűt, de a *Gecha* és *Geysa* nevek kiírásánál nem.⁴ Végre c) azzal, hogy okleveleink nem ugyan a királyok neveit, de más szintén e nevet viselő magyarokét *Guecha*-nak írják.⁵ Már pedig helyneveink révén kimutathatjuk, hogy a *G* után akkor tettek régi íróink *u* betűt, ha azt nem *gy*-nek, hanem *g*-nek kell kimondanunk. Pl. 1232-ben egy falut *Guesta*-nak írnak, ma *Geszte* (*Nyitram*).⁶ 1206-iki oklevélben egy bars megyei falu *Guerla*-nak van írva, ma *Gerle* pusztá.⁷ Még a XIV. században is előfordul, hogy egy veszprémi megyei falut 1319-iki oklevél *«Gueche»*-nek ír,⁸ ma pedig ezt *Gecsenek* hívjuk. Hogy *Gerzencze* gyakran van *Guerzence*-nek írva, azt bizonyítani is fölösleges. Azt hisszük, ezekkel eléggé igazolva van abbéli állításunk, hogy a kérdéses név első betűjét nem kell *Gy*-re lágyítanunk, hanem *G*-nek kell kimondanunk.

A második betű mindenütt *e*. Ennek hangoztatásáról nem lehet kétség.

A harmadik betű 23 eset közül 15-ször *y*. Ennélfogva a máskor előforduló *i* betűt csak az *y* pótolójának tarthatjuk; az egyszer előforduló *u* betűt, mert csak a pénzekben fordul elő, annak tulajdoníthatjuk, hogy a pénzen nem

volt helye az *y* szárának. — Ennek az *y*-nak a régi magyar nevekben olyan szerepe van, mint a Névtelen és a Váradi Regestrum által annyira használt *u*-nak; ha a régi magyarok valamiképpen ki is ejtették, később a kiejtésben egészen elkopott. Tehát ajakszellet vala, a melyet a mai magyar kiejtés elhagyott. A Névtelen-nek *«Topulucea, Oundunec, Bulsuu, Vsubuu»* stb. szavaiban az *u* mind ilyen, ma már kikopott, elhagyott ajakszellet volt. Ilyennek kell vennünk ezt az *y*-t is. Erre nézve bizonyoságul idézhetem a következő helyneveket. 1181-ben előfordul *Heney* most *Henye* zalamegyei falu.¹ 1240-ben a pannonthalmi apátság *Chuntey* nevű birtokot szerez, ennek nevét ma *Csente*-nek ejtjük.² Egy 1294-iki oklevél *Keysyg* falut említ, s első pillanatra majdnem *Köszegnek* olvashatnánk, de az oklevél e falut a *börzsönyi erdő* mellé teszi, világos tehát, hogy a *nógrádmegyei Keszeg* faluról szól;³ az *y* itt elkopott. Személyneveknél is előfordul az ilyen fölösleges vagy később elkopott *y*. *Megesik* pl. hogy okleveleink *Balla*-t *Barlay*-nak, *Keledet* *Keleyd*-nek írják.

Hogy a *Geytsa* név kiírásaiban előforduló *y*-t ilyen, elkopott ajak-szelletnek tekintjük, arra ez analogián kívül feljogosít bennünket az, hogy maguk az egykorú oklevelek is többször elhagyták, mint szükségtelent. Így III. István 1166-iki levele egyszerűen *Gecha*-t ír,⁴ a váradi regestrum két ízben használja az *y* nélkül szűkölködő *Gecha*-kiírást,⁵ egy pannonthalmi jobbágnak neve szintén csak *Gecha*-nak van írva.⁶ Egy 1236-iki oklevél a bars megyei főispánt több ízben egyszerűen *«Gecha»*-nak nevezi.⁷

A negyedik betű az, mely legtöbb *s* eltérő módon van írva; *ths, ts, ch, sc, ss, s, z* alakok váltakoznak egymással. De a három elsőről ki ne látná, hogy az nem mást akar jelölni, mint a *cs* hangot? Hiszen, ha tekintetbe vesszük, hogy az oklevelek *t* betűje a *c*-vel teljesen egyenlő, akkor a két első *chs, cs*-t is vehetjük, tehát mai *cs* betűnkkel teljesen egyenlőnek. Bátran elfogadhatjuk, el is kell fogadnunk az is, hogy e név negyedik, illetőleg az *y*-t jogosan elhagyva, harmadik betűjét *cs*-nek ejtették őseink, s úgy kell nekünk is kiejtenünk. Csak az az egy elfogadható oka van e sokféle változatnak, hogy a *cs* hangot mindenféleképpen próbálták kiírni, s mivel ilyet a latinban nem találtak, az ilyen megközelítő vagy körülíró írásmódhoz folyamodtak királyi jegyzőink.

¹ Knauz i. m. I. k. V. tábla.

² Knauz i. m. I. k. 232, 242, 246. ll.

³ Wenzel. II. k. 306, 307, XII. k. 613, 624. ll.

⁴ L. a 108, 214, 347. sz. okleveleket.

⁵ Wenzel. I. k. 172, Anjoukori okm. I. k. 452. ll.

⁶ Knauz i. m. I. k. 286. l.

⁷ U. o. 184. l.

⁸ Anjoukori okm. I. k. 526. l.

¹ Wenzel I. k. 77.

² U. o. II. k. 110. l.

³ U. o. X. k. 159. l.

⁴ Hazai okmánytár. V. k. 1. l.

⁵ 108-ik oklevél.

⁶ Wenzel. II. k. 15. l.

⁷ Hazai okmánytár VI. k. 31, 32, 33. ll.

Az egy cseppet sem ejthet bennünket zavarba, hogy e harmadik, illetőleg negyedik betű a legtöbb esetben (23 közül 13-szor) *ss* vagy *s*. Mert számtalan helynévből kimutathatjuk, hogy a tatárjárás előtt íróink rendszeren az *s* betűt használták *cs* hang jelzésére. Ott van először is a Névtelen, a ki Saak-nak írja Csákot, Sepelnek Csepelt, Zobulsu-nak Szabolcsot, Trusun-nak Trencsént, Gemelsen-nek Gyümölcsényt.¹ Ott van a váradi regestrum, a mely Sugunak írja Csögöt (Szilágymegye), Sunad-nak Csanádot, és a szó közepén is *s*-t használva Vansud-nak írja Váncsod-ot.² Ott vannak okleveleink, a melyeken a mai Csornát Surna,³ Családot Sulad,⁴ Bulcsot Bulsu⁵ alakban olvashatjuk.

Az ötödik, illetőleg negyedik betű az *a*. Ezt Szabó Károly elhagyható utánhangzónak tekinti. Azonban helyneveink nem igazolják ezen fölfogást. A Névtelen és a Váradi regestrum által annyszor használt *u* valóban utánhangzó, s később a kiejtésben kiírásban egyaránt elmaradt, de *a*-ra nézve Zulta = Solt néven kívül egyéb bizonyosságot felhozni nem lehet; ez pedig egymagában nem is elég, és mert csak egy író, nem oklevél hozza föl, nem is döntő.

Hanem más valamit, és tán érdekesebbet mondanak helyneveink erről az *a* betűről. Azt, hogy valahányszor a magyar nyelv hangtani törvénye úgy kívánta, vagyis a megelőző *e*, *i*, *ö* magánhangzók után idővel *ö* maga is *e*-re változott át. Számtalan példával igazolhatnók ezt, de elég lesz a következők fölemlítése. 1181-ben egy veszprémmegyei falut Merita-nak ír⁶ az oklevél *s* az most Merite pusztá; a régi Debrénta-nak⁷ írt falu most Döbrönte, Scemera⁸ most Szemere, Enezka⁹ most Enyiczke. A kéttagú helynevekben is épen így változott át az utolsó

a betű idővel *e*-re. Pl. 1093-ban egy komárommegyei birtok neve Dinna,¹ ma Dinnye. 1229-ben egy somogymegyei falu Keccha-nak írnak² ma Köttsé; 1261-iki oklevél egy csallóközi falút Tehna-nak ír,³ ma ennek neve Tönye. Egy 1311-iki oklevél párjával is adja a példát: «Gerbryan monustura, Thepa, Derechka» falvakat emleget,⁴ ma pedig Gáborján, Tépe, Derecske azoknak neve.

Mivel pedig a Geythsa névben is a megelőző magánhangzó nem más, mint *e*, azért az utolsó «a» betűnek a magyar nyelv törvényei szerint *e* névben is *e*-re kellett változnia.

Elhagyva már most a Geythsa névben a fölösleges *y*-t, és az utolsó «a» betűt *e*-re változtatva, előáll a névnek mai alakja: *Gecse*.

Hogy aztán ez az alak valóban megfelel a régi magyar Geythsanak, semmi sem bizonyíthatja ékebben, mint az, hogy ma is van három falu hazánkban, mely *e* nevet viseli, az egyik Beregmegyében (de még lenn a síkságon Vári, Csoma mellett), aztán Abauj- és Veszprémmegyében. Sőt mint családnév is több helyen él magyar vidéken, pl. Furtán Biharmegyében, és Pestmegyében Tápió-Györgyén.

Ha talán eddigi okoskodásom nem lett volna elég meggyőző, hivatkozom a Hazai oklevéltár e tekintetben nevezetes okleveleire. Egy Gecsehalma nevű sárosmegyei helyről szólnak azok; de hova tovább közelednek az oklevelek keltői a XVI. századhoz, annál egyszerűbb lesz az első Geychehalma kiírása és utoljára Gechehalma lesz belőle⁵ világos jeléül annak, hogy a Geycha nem más mint *Geche*.

Hagyjuk el tehát az alaptalan, idegenszerű Gézát vagy Geizát; *s* a helyett írjuk és mondjuk utolsó fejedelmünket *Gecse* vezérnek; Szent-László testvérét *I. Gecse*, Vak Béla fiát *II. Gecse* királynak.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 20, 31, 33, 36.

² 276, 75, 270. sz. okl.

³ Wenzel i. m. II. k. 75. l.

⁴ Knauz i. m. I. k. 108. l.

⁵ U. o. I. k. 186. l.

⁶ Wenzel. I. k. 77. l.

⁷ Szentén Veszprémmegyében 1240-ben. II. k. 112. l.

⁸ Komárommegyében 1210-ben. Knauz i. m. I. k. 195. l.

⁹ Wenzel. VIII. k. 173. l.

¹ U. o. I. k. 131. l.

² U. o. VI. k. 471. l.

³ U. o. XI. k. 503. l.

⁴ Zichy család okmánytára. I. k. 133. l.

⁵ Hazai oklevéltár. 204, 214, 221, 325. számú oklevelek.

GRÓF BERCSÉNYI IVADÉKOK FRANCZIAORSZÁGBAN.

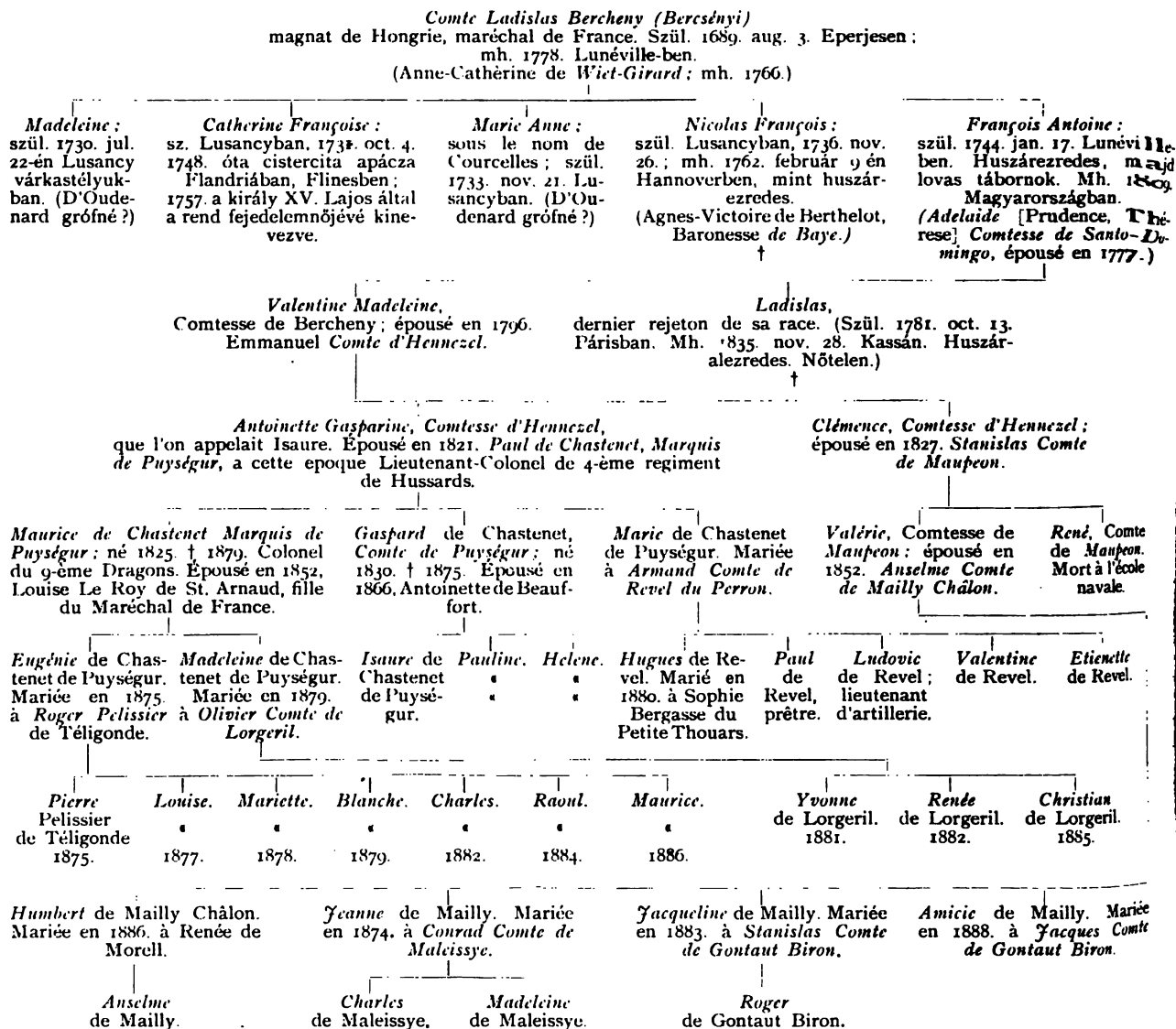
A Turul 1885-iki évfolyamában közlém a már kihúnyt, de halhatatlan emlékezetben élő Székesi gróf Bercsényi család nemzedékrendjét, úgy a mint azt a család monographiájának I. kötetéhez összeállítam. Az utolsó gróf Bercsényi (V. László) atyjánál Ferencz Antal grófnál és anyjánál Santo-Domingo Adelaide grófnőnél a

táblázaton csillag alatt megjegyzém, hogy az ősi hazába visszatért Lászlón kívül «állítólag még három leánygyermekük volt, kikkel a grófnő, férjének (Párisból) Bécsbe menekülésekor Hollandiában élt». Neveiket a fenmaradt házagos családi iratokból, úgy más forrásokból, szorgos kutatások után sem sikerült megtudnom; kény-

telen voltam idézett jegyzetemet ezzel zárni be: «Ott haltak-e el? és mikor? — többé semmi nyomuk».

Azonban ebben meg nem nyugodván, azóta is folyton nyomoztam e Bercsényi nő-sarjakat Franciaországban; mi lett belőlök? hagytak-e utódokat? kik ezek, és élnek-e még ma? S hála a szerencsés véletlennek egy részről, és — a francia aristocrata körökkel összeköttetésben álló — két t. barátom érdeklődése és szíves közvetítésének más részről: ma már igenlő, sőt teljesen kimerítő választ adhatok a fentebbi kérdésekre. Az utolsó fiavadék gr. Bercsényi

V. Lászlónak testvérnénjétől *Magdolna Valentina* grófnőtől — mint most már a keresztnévét is tudjuk — férje gróf D'Hennezel Emánuel után született utódok ma is élnek Franciaországban, és pedig a legfényesebb aristocraticus neveket viselik. Előttünk fekszik a legújabb nemzedékekig leágazó táblázat, mely a családi irományokból készült, s adatainak hitelességéhez kétség nem fér. Közöljük tehát ezt, mielőtt a még elmondandókat hozzája csatolnók; és mivel most már a Bercsényi *maréchal* (IV. László gróf) leányairól is bővebb tudomásunk van: a táblázatot ezek nevei s születési éveivel is kiegészítjük

Íme az egész 1888-ig levezetett táblázat.

A gr. Bercsényi László francia marsall gyermekeire vonatkozó adatokról megjegyezzük, hogy azokat *M. Aubert* lotharingiai és du bari udvari

és állami ügyésznek *«Le Politique Vertueux»* című, 1762-ben Nancyban megjelent, Bercsényinek ajánlott és a maréchal arczképével s családi címerével díszeskedő — ma már fölöttébb ritka —

könyvéből merítők. E könyv hosszú bevezetése ugyanis a híres maréchalnak dícteljes életét tartalmazza Aubert tollából, pontosan felsorolva családi viszonyait is, kétségbe vonhatatlanul magának a tábornagnak — vagy nejének — közlései szerint. E nálunk teljesen ismeretlen — bevezetéseért rendkívül becses — könyvről monographiánk I. kötetének megjelenésekor még nem volt tudomásunk; azóta sikerült Nancyból megszerezniünk.

A mi most már a nemzedékrendnek gróf Bercsényi Ferencz Antaltól leágazó részét illeti: annak oly csodálatos módon jutottunk birtokába, hogy méltó róla megemlékezni. A franciaországi Bercsényi utódokról több évig eredménytelenül nyomozódván, 1887-ben *Nemeskéri Kiss Pál* országgyűlési képviselő társamat — mint a ki Párisban született és ott előkelő rokoni összeköttetésekkel bír, — egyik párisi útja alkalmából fölkértem: tudakozódjék francia aristocrata körökben a gróf Bercsényi-leszármazásról; mert lehetetlennek tartom, hogy Franciaország nagynevű marsallja vérségi kapcsolatainak emlékezete ott kiveszett volna már! Kiss Pál barátom azután visszatérve, a következő válaszszal örvendeztetett meg: Párisban lakó nővére jól emlékszik a következő epizódra. Az 1870-es évek közepe táján, 1875-ben, vagy valamivel utána történt, hogy atyjuk, Kiss Miklós honvédezredesnek egyik párisi barátja, egy igen előkelő arczonásokkal és modorral bíró, daliás alakú francia lovas-ezredest mutatott be házuknál. Az ezredes már őszbe csavarodott, 50—60 év közötti férfi volt: *Puységur* örgróf, tagja a híres Chastenet-Puységur családnak, mely Franciaországnak több maréchalt, tengernagyot, tábornokot, diplomatát, püspököt és egypár jeles író is adott.¹ Beszélgetés után Kiss Miklós leánya zongorához ülven, néhány darabot eljátszott vendégeiknek, — s befejezésül rázendíté a *Rákóczi-indulót*.

E dallam hallattára a francia ezredes vére felforrott; el volt ragadtatva a még sosem hallott zenedarab lázas tűzétől, classicus szépségeitől; s föllekesülve monda, hogy ő ily vérig, velőig ható, ily lelkesítő harci indulót életében soha sem hallott. Kérte annak hangjegyeit, hogy ezredének zenekarával betaníttassa; s megkérdezé: miféle darab ez? — A *Rákóczi-induló*! hangzott a válasz. «Most értem már, — szóló marquis Puységur, — miért hevített úgy föl engemet; hiszen az én nagyanyám Bercsényi grófnő volt!»

Az ezredes büszke vala ezen magyarvérű származására, s a *Rákóczi és Bercsényi* nevek közötti elválaszthatlan történelmi kapcsolatot ismerte.

Íme, a Rákóczi-indulónak csodálatos hatása a kuruczok késő unokáinak vérére, — még ha ez már francia vérré vált is! Mert Puységur örgróf csakugyan nem tudta: miféle dallamot játszanak előtte; öntudatlanul buzdúlt föl az ereiben pezsgő magyar vér, e varázshangok hallattára.

Kiss Miklósék azután 1887-ben, kértémre, tudakozódni kezdtek egykori érdekes vendégük után; de csak arról értesülhettek, hogy az ezredes az 1870-es évek vége felé meghalt. (Ezen derék ezredes a nemzedékrendi táblázaton látható *Puységur-Chastenet Móríc* örgróf volt, a 9-ik számú francia dragonyos-ezred parancsnoka, a ki — mint látjuk — 1879-ben hunyt el.)

Tehát a lappangó Bercsényi-genealogiának — a Rákóczi-induló vezetett a nyomára. Mert oda-vezetett. A Puységur név nekem elég volt, hogy most már ezen irányban indítsam meg nyomozásaimat, — s a siker nem maradt el. 1888 elején ezen ügyben magyar történelmi társulatunk elnöke, gr. Szécsen Antal úr nagyreményű fiához gr. Szécsen Miklós, akkor párisi osztrák-magyar nagykövetségi titkár úrhoz fordulék, kérvén őt: szíveskednék fölkeresni valamelyik Párisban lakó Puységur marquis-t, s tudakozódjék a Bercsényi-leszármazás és családi irományok iránt. A nemes gróf szerencsésen járt el, s már 1888 május 11-iki levelében tudósított, hogy bemutatattá magát «egy özvegy *Puységur grófnő*nek, a ki jól emlékezik, hogy boldogult férjének nagyanyja Bercsényi-leány volt, — «Berzeni», mint francziásan mondják, — és hogy a *Puységur* családban ezen *alliance-ra* mindig sokat tartottak».

Ezen úrnő véletlenül épen az említett Puységur Móríc özvegye: Louise Le Roy de Saint-Arnaud asszony vala, St. Arnaud maréchal leánya. Ő volt aztán oly szíves megígérni, hogy a franciaországi gr. Bercsényi-ivadékok nemzedékrendét a családi iratokból összeállíttatja s céljaimra megküldi. Ezen iratok azonban más Puységur örgrófnál — s részben a vérség egyéb ágainál — őriztetvén, azok egybegyűjtésére s a legújabb adatokkal kiegészítésére nem kevés fáradság és idő kellett. Mindazáltal a lelkes örgrófné mindezeket túltétvén magát, a genealogiai táblázatot elkészíttette, s gr. Szécsen Miklós útján már a m. évi augustus havában kezeimhez küldötte.

Mint ezen táblázatból kitűnik: a Bercsényi-vér Franciaországban most is él női ágon, és számos nagyon előkelő családnak, — a *Chastenet-Puységur* örgrófoknak, a *Pélissier*-knek (ez is maréchal-i család), a *Lorgeril*, a *Revel du Peron*, a *Maupeon*, a *Mailly de Châlon*, a *Mailles* és a *Gontaut de Biron* grófoknak — tagjaiban virágzik, s kivált a Puységurok büszkén őrzik emlékezetét.

THALY KÁLMÁN.

¹ L. M. Firmin Didot frères: «Nouvelle Biographie Générale». Tome 41. Paris, 1862.

Книжки и журналы, выданные в библиотеку, возвращаются в библиотеку в срок, указанный в карточке.

Mihályt Ilsvai Leustach nádor 1395-iki levele említi, melyben róla mint Kaplai János comes és volt udvarbíró érdekében elrendelt határjárás egyik nádori küldöttjéről van szó.

Özvegye az esztergomi érseki helytartó egy rendelete szerint 1412-ben még él. E rendelet Csuda, másképp Széchényi Frank vajda fiának Lászlónak birtokait kívánja felbecsültetni, hogy azokból Demjén Lőrincz özvegyének Dorottyának és Dalmady Mihály özvegyének Apollóniának hozomány, hitbér és leányegyed címén megítélt követeléseit kiszolgáltassanak. Ha ez a megintéstől számított 15 nap alatt nem történnek meg, a szomszédos egyházak: Egec, Szemeréd és Szechen helységek lelkészei által egyháziilag kihirdetendő.

Dalmady Mihály gyermekei felett szerzők szerint nehéz eligazodni. Csak az bizonyos, hogy fia Gergely volt, kinek nevét, Mihálytól való származását, életének egy-két mozzanatával kapcsolatban több okmány fentartotta. Leánya Heléna, már csak mint Gergely testvére mellékesen említetik. Az okmányok jóval később Miklóst léptetik fel s ezt is Mihály fiának mondják.

Gergely 1411-ben a sághi prépostság nádasi részbirtokát és pedig a szüdi, maróthi, dalmadi és litasi birtokokkal határos részt, a prépostság felszólítására és a nádor intő parancsára visszadja. Gergelylyel és a sághi prépostsággal foglalkozik Gara Miklós nádornak Budán 1422-ben kelt ítélet levele is Egyházas-Dalmaid és Nádas birtokok cseréjéről és a csere megerősítéséről.

Dalmady Gergely életében a család további leszármazása tekintetéből nevezetes szerepet játszik azon adat, melyet a garammelletti szentbenedeki convent egy 1579-iki átíratára nyújt 1422-ből. Ez arról értesít, hogy Gergely, Mihály fia, 1422-ben Zsigmond beleegyezésével testvérré fogadja Thúry Mihályt, János fiát és ennek hitvesét saját nővérét, minden jogaiba, kivéve Nádason a sághi egyház földjét. Ebből azt következtetik szerzők, hogy Gergely a családnak Mihály ágán utolsó férfi sarjadéka volt. Ezt szem előtt tartva, a család további leszármazása az örökbefogadott s a családba beházasodott Thúry Mihály ágán következik, hol azután Miklóssal, Thúry Mihály fiával találkozunk, ki eddigi családi nevéhez «de Kis-Thúr» felveszi az új családi nevet is «de Dalmaid».

A család tehát az ismert adatok szerint nem Dalmady Mihálytól, hanem a Gergely által testvérré fogadott kishúri Thúry Mihálytól származik le tovább fiával Miklóssal, ki mint literatus fordul elő az okmányokban. Egy adat szerint lévai várnagy volt. Ez arról nevezetes, hogy a maga és Margit, Zsófia s Anna leányai számára új adománylevelet kér és nyer Mátyás királytól 1464-ben Dalmaid és Darázs hontmegyei

helységekre, melyeknek már elődjei is békés birtokában voltak. Miklós beiktatása még ugyan-ezen évben megtörtént ellenmondás nélkül. Királyi emberekül kijelöltettek az adománylevelben Túri János, Bory István, Bory János, Litassy János, ezek távollétében pedig Királyfia Péter. Miklósnak figyerméke nem maradt, csak 3 leánya. A család e szerint Miklós ágában kihalt volna. Ipolyi A. püspök azt hiszi a Dalmady-családról összeállított s kéziratban levő jegyzeteiben, melyeket a szerzőknek rendelkezésére bocsájtott, hogy Miklósnak 1464 után, az új adományt követő években fia született, kinek nevét nem tudja, s majd Anonymusnak mondja, majd Sebestyén gondolja s ettől a hasonnevű fiútól származónak le egyenes ágon a család. De ez kétes. Valószínűbb, hogy Sebestyén, ki a XV. század végén 1485-ben jelen meg, egyik mellékág sarjadéka, mely valamelyik közös őstől, István comes valamelyik fiától vagy unokájától ered, de nem lehet meghatározni, melyikből. E részben fontos a következő okmány.

A leányok egyike Margit, Horhy Péterné a sághi convent részére 1508-ban kiállított nyugtató levél szerint fiaival és leányaival megjelenik a garam-szt.-benedeki convent előtt s kijelenti, hogy férje nemes Horhy Péter és első férje dalmadi Horváth János, az előbbi években némely okleveleket, melyek Dalmaid birtoklási jogaira vonatkoztak, több más birtokokat illető iratokkal biztosabb megőrzés végett a sághi convent levéltárában letéteményeztek s valami szekrénybe helyeztek. Ezen iratokat idő múltával Imre prépost idejében Dalmady Sebestyén és Miklós, az említett dalmadi Horváth János fia, továbbá ő maga, a sághi conventben felkeresték, a mondott ládában fel is találták, átvizsgálták, a tökéletesen épségben talált iratokat ugyanott egy más szekrénybe áthelyezték és azt bezárva és pecsétjeikkel megjelelve, megőrzés végett újra letéteményezték és hátrahagyták. Ezen levelekre neki és gyermekeinek szükségük lévén, ők azokat II. Ulászló király parancsoló levele és engedélye alapján az említett ládából sértetlenül kivették. Ők tehát a sághi egyház conventjét a szóban levő s minden tekintetben épségben megőrzött iratok további őrizetéről felmentették, és visszavételük iránt megnyugtatták. Ez okmányhoz, mely a család birtokában hiteles kiadmányban megvan, a genealogia szerzői a következő megjegyzéseket fűzik: «Végig menve a Dalmady Miklós leányaival kapcsolatos töredékes adatokon, a Dalmady Margitra vonatkozó nevezetes eredményre vezetnek. Látjuk azokból hogy az adományos Dalmady Miklóssal a család fiága egészen nem halt ki. A garammelletti szentbenedeki convent 1508-ból fennmaradt oklevele szerint életben van Dalmady Sebestyén, Margit egyik leányának Juliannának

férje és Dalmady Pál, Margit másik leányának Agathának férje, kikkel személyesen jelen meg a sághi conventben a családi iratok átvétele végett. Ugyanazon okirat szerint megjelent ott több évvel előbb Imre prépost idejében nemes Dalmady Sebestyén is, ki az iratokat átvizsgálta, újra letéteményezte és a káptalanban hátrahagyta. Világos, hogy e két Dalmady Sebestyén két különböző személy s a családi leszármazás rendjét kettőjük közül nem a Julianna férjével, hanem azon Sebestyénnel kell újra összekötni, kit az okirat nemes Dalmady Sebestyénnek mond. Erre vezet fellépésük különböző ideje, mely nemes Dalmady Sebestyénél jóval korosabbnak gyaníttatja. De kérdés, kitől származott nemes Dalmady Sebestyén, kiről egyebet nem tudunk, mint hogy a sághi conventben régebben letett családi iratokat időközben átvizsgálta, más szekrénybe áttétette s ott újra hátrahagyta. Testvérje volt-e Dalmady Margitnak, ki ez alkalommal szintén megjelent vele? Beláthatlan homály előtt állunk, melyben elvesznek a nyomok. Ipolyi Arnold püspök a Dalmady-család leszármazásáról összeállított kéziratban levő vázlatában így okoskodik: «Dalmady deák Miklós impetrálja a régi család birtokára a nova donatit Mátyástól 1464-ben, hogy leányainak is biztosítsa az ősi birtokot, miután három leánya volt már, de még fia nem, ki később született.» A fiú nevét nem tudja biztosan meghatározni. Anonymusnak mondja, majd meg Sebestyénnek gondolja s a később előjövő Sebestyént, vagyis Horhy Julianna férjét ezen Anonymus fiának tartja. A kérdés azonban evvel nincs megoldva, a homály tovább is megmarad. A feltevés, hogy az adományos Miklósnak utólag fia született volna s a családi genealogiát ez vinné tovább, alig hihető. Szellemes ötlet, mely csak pillanatra világít s még nagyobb homályban hagy. Nem találjuk sem a családi oklevelek jegyzékében,

illetőleg az 1469-iki inquisitoriák extractusában, mely Miklós halála után is csak a három leányt említi, sem a régi családi iratoknak letéteményezéséről és visszavételéről 1508-ban kelt nyugtató levélben, mely egy szóval sem árulja el, hogy a sághi conventnél Dalmady Margit társaságában megforduló nemes Dalmady Sebestyén fia volna Miklósnak vagy testvére volna Margitnak. Mindent összevetve nemes Dalmady Sebestyént valamelyik mellékág sarjadékának kell tartanunk, mely valamelyik közös őssel kétségtávol összefügg, de az összefüggés ezen őssel ez idő szerint ki nem mutatható. Ismeretlen maradt, hogy nyomtalanul eltűnt az okmányokban. Felvihető Dalmady Tamásig, kinek fiai, a mint a genealogia kezdetén láttuk: István, Gergely, és János voltak, kik a XV. század második felében éltek, kik közül azonban István és János ága, utódok megemlézése nélkül nyomtalanul tűnik el szemeink elől.»

A további genealogia élére tehát nemes Dalmady Sebestyén jut. Fia, mint Ipolyi véli s a fennebbi adat mutatja, Dalmady Sebestyén, kinek neje Horhy Julianna. Innen a genealogiában mint ifjabb Dalmady Sebestyén szerepel.

Ifjabb Sebestyénről kevés adatot találunk. Egyik az esztergomi káptalan jelentése 1497-ről, Istvánnak a pilisi, szántói és apátmaróthi egyházak apátjának Hontmegyében fekvő birtokaiban teljesített határjárásról, melynek Fyssy János, Demsend Pál, Hyppolit esztergomi érsek, néhai lévai Vajdafi János fia Zsigmond, Bory Simon, Horhy Péter, Dalmady Sebestyén s mások ellenmondanak; 1505-ben Dalmady Pállal zálog címen beiktattatik Theszéry Péter és Demédy Mátyás újfalusi birtokrészeibe Barsmegyében. Előfordul még Pállal a fentebb ismertetett nyugtató levélben. Pállal vagy unokatestvéri vagy sógor-sági viszonyban állhatott.

(A leszármazási táblákat a jövő füzet közli.)

KÖNYVISMERTETÉS.

A magyar királyság és társországainak czímerai. 140 nevezetesebb város és helység czímere, valamint az országos czímerok és nemzeti színek gyűjteménye. Bécs, 1887, Schroll Antal és társa műkiadók, I, Getreidemarkt 18. 4-rét, czímlap és 6 lap színezett czímmel. Ára 6 frt, kemény kötésben.

A fennebbi művet, mint a czímlap tanúsítja: Böss C., bécsi czímerészeti műintézeti tulajdonos, Hrachowina C., cs. kir. műipar-iskolai tanár, Dachsenhausen Sándor, a cs. kir. heraldikai tár-

saság levelező tagja, Schulmeister V., ötvös műszaki iskolai tanító, Göhre A. és Brandlmeyer G., czímerészeti rajzoló, mindmegannyian Bécsben, készítették.

Csak örvendenünk kellene, ha külföldön s jelesül Bécsben, velünk s hazánk ügyeivel foglalkoznak; lehetetlen azonban épen bécsi kiadónál nem rosszallanunk, ha hasonló vállalatnál ők, kik e tekintetben a külföldiek közül a legkedvezőbb helyzetben vannak, a magyar szak-

férfiakat mellőzik s legalább ez úton nem iparkodnak a téves tanokat és hibákat a lehető minimumra redukálni. Ennek tulajdonítjuk azt, hogy a műbe két, vagy legalább egy sarkalatos hiba csúszott be, mert rosszhiszeműséget nincs elegendő okunk feltételeznünk.

Az első hiba az, hogy az ötödik lapon első helyen bemutatott ismeretes koczkás címér, mint Horvátországé van feltüntetve, a második pedig az, hogy a horvátországi nyestes címér ugyane lapon mint Szlavonia címere mutatattik be, holott épen megfordítva áll a dolog. E mellett azután az a következetlenség szúr szemet, hogy a vörös-fehér koczkás címér dacára Horvátország zászlójának színeiül a vörös-fehér-kék, Szlavonia vörös-ezüst-kék színű címerpajzs mellett zászlójának színeiül a kék-fehér van jelezve. A valóság az, hogy a Szlavóniának nevezett Pozsega, Szerém és Verőcze vármegyék, mint azt Bottka Tivadar már rég kimutatta s Pesty Frigyes újabban is kiemelte, Magyarországhoz tartoznak s mint ilyenek külön címerrel nem bírnak; továbbá, hogy a valódi Szlavónia (Körös, Varasd és Zágráb vármegye) címere a vörös-fehér koczkás pajzs; végül, hogy a nyestes címér által jelképezett ország (a régi Török-Horvátország) a magyar szent korona mai területén kívül esik. De ha már Horvátország címérét felvették s felveendőnek tartották, nem volt szabad Dalmáciaét sem elhagyni, főleg, mikor Erdélyét, a mely most már valóban csak voltak tekinthető, kiadták.

Helytelen az is, hogy előbb a szorosabb értelemben vett magyarországi címerek az erdélyiek nélkül, azután a horvátországiak és szlavóniaiak (5. lap), végül az erdélyiek (6. lap) adatnak, mert Erdély ma már csak geográfiai fogalom s nem politikai.

A mi egyébként a kiállítást illeti, azt feltétlenül dicsérnünk kell; a rajzok tetszetősek, a színezés élénk. S azt is meg kell vallani, hogy a címerképek és a színezés a magyarországi városoknál valószínűen kifogástalan. Valószínűen, mert a Lencsó Mihály János által tervezett és rajzolt, Armbruster által köré vésett s Pesten a harminczas évek vége felé megjelent, báró Bémer László egri székesegyházi kanonoknak stb. ajánlott címergyűjtemény a fennebbi műben közöltekétől Bártfa, Besztercebánya, Eperjes,

Esztergom, Kassa, Körmöcz, Modor, Pécs, Rust Szakolcza, Szathmár-Németi, Szeged, Temesvár Trencsén, Ujvidék és Zombornál egyben-másban eltér ugyan, de a többinél megegyez. Lencsónál ugyanis Bártfánál az alsó mezőben vörös-fehér a sorrend, Besztercebányánál fehér-vörös, Esztergomnál a szív-pajzs vörös-fehér, Kassánál a középső mező végig vörös-fehér, noha balfelében félsas látható, Modornál a bal mező vörös 3 fehér gerendával, Rustnál a pajzs lábában fehér-vörös, Debreczennél a báránnytartotta zászló vörös-fehér-vörös s ugyanilyen Trencsén-nél; Eperjesnél 1-ben van a jobbra, 4-ben a balra tekintő oroszlán, 2-ben és 3-ban az alapszín vörös; Kassánál a félsas ezüstös; Szakolczánál a kettős kereszt alsó keresztfája a rövidebb, Szathmár-Németinél a két pálmafa virágtalan, Temesvárnál a felső bal mező kék, a torony fehér, Zombornál a várkapuban nincsenek vitézek. Lényeges eltérés van még Esztergomnál a vár rajzában, Körmöcznél, Pécsnél, Szeged és Ujvidéknél.

Nem vagyok abban a helyzetben, hogy megítélhessem a kettő közül, melyik az alaposabb mű? de kifogásolhatónak tartom még Kecskemét városa címérét, a mely ezüst mezőben hármass zöld halmon barnás-szürkés ágaskodó kecskét ábrázol. Ez vörös mezőben hármass zöld halmon ágaskodó fehér kecske; «sem magasság, sem mélység vissza nem rettent» jelmonddal. E címér a város érdemes monografusa Hornyik János utasítása szerint készült 1872-ben, a kecskeméti kiállítás alkalmával s e kérdésben nálánál, ki a város levéltárát egészen átbúvárolta s annak történetét tövéről hegyére ismerte, illetékesnek mást alig lehet tartani.

Dr. BELICZAY JÓNÁS.

A magyar királyi országos levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója. Tizenkét fénynyomatú táblával, kiadja az országos levéltár. Budapest, 1889. 4-r. IV, 38 l. és 12 tábla.

Pecséttani irodalmunk igen becses munkával gyarapodott az országos levéltár legutolsó kiadványában, mely — a nemesi levelek jegyzékének méltó folytatásaként — a levéltár mohácsi vész előtti anyagán található pecséteknek adja kimerítő betűrendes jegyzékét. Ez anyag — a levéltár ú. n. diplomatikai osztálya — 35802 oklevelet számlál

nevezé,¹ s ezt annál inkább, minthogy egyik elődje (1280—1281), Finta nádor, testvérbátyja volt, az 1311-ik év pedig, mikor utószor fordult elő Amadé nádor, az ő halálzási éve.

Jelenleg azonban módosult nézetem. (Meglehet, másoké már régebben; csak hogy én erről távol a központtól, szerény könyvtáramra szorítkozva, nem tudok.)

Csák Mátéval foglalkozó tanulmányomban, ugyanis, miután teljes nyugodtsággal meghalattam a rozgonyi mezőn, 1312-ben a főntebbi Aba Amadé nádor Miklós nevű fiát, nem csekély megdöbbenésemre, 1323 június 24-én újra találkozzom bizonyos Miklóssal, ki magát Amadé nádor fiával adja ki, még pedig oly hiteles helyen, mint a zalavári convent.²

Kutatok utána; hát csakugyan úgy találom hogy ő a «nagyságos Amadé» fia, de nem az Aba nemzetségből, hanem a Gütkeled nemzetségből való Lindvai Amadé.³ Csakhamar szorosabb ismeretségre jutok a jeles férfiúnak, és hitelesen megtudom, hogy ő azon tiszteletre méltó párt egyik főtagja, mely a Dunán túl a garázda Német-Ujváriakat leverte; a szerb Uros ellen is vitézül küzdött; egy fél-tucat német főurat, kik a Német-Ujváriak segélyére az országba jöttek, elfogott; Csák Máté halála után, be se várva a királyt, annak «földjébe» ütött, és sebtében négy várat bevett;⁴ aztán Szlavonország bánja lett, s a napjainkban férfiágon kihalt Várkonyi Amadé grófi család őse.

Mindez érdekes dolog volt reám nézve akkor, de érdekesebb a mire aztán eszméltem, hogy hisz ennek következtében legalább is *kétféle Amadé* (Omode) nádort kell megkülönböztetnünk: egyet a Gut-Keledek, mást az Abák nemzetségből.

Érdekes tanulmány volna meghatározni, melyik Amadé mikor nádorkodott? De mivel tisztelettel alulírt főleg az Anjoukor tanulmányozását tűzte ki immár rövid élete céljául; e kitűzött céljától eltérni, s az Árpádok korszaka tömkelegébe elbukni, a mennyiben nem okvetlenül szükséges, a helyes munka-beosztás tekintetéből is vonakodik: tisztelettel kéri az Árpád-korszakkal foglalkozó tagtársakat, hogy e kérdést figyelmen kívül hagyni ne méltóztassanak.

PÓR ANTAL.

¹ *Katona*, Hist. crit. VIII, 114.

² Anjoukori Okmt. II. 77.

³ Anjoukori Okmt. I. 415.

⁴ Anjoukori Okmt. II. 69.

Három címeres nemeslevél.

(Három címerrajzzal.)

Történeti és régészeti kutatásaim közben rendszerint kiterjesztem figyelmemet a címeres nemeslevelekre is. Ily alkalommal különböző helyeken került kezembe az alább bemutatandó három nemeslevél, melyeket azonnal siettem bemutatni a heraldikai társulatban is.

Ismertetésüket, keltjük sorrendjében a következőkben adom:

1. *Balds*, másképp *Székely Mihálynak* címeres nemeslevele *Rudolf* királytól (kelt Prágában 1587 július 30-án), melylyel őt, «ki különben is nemes szülőktől származott s nemességnek örvendett,» a korona s a kereszténység érdekei iránt tanúsított odaadó buzgalmaért, *János, Márton és Bertalan* nevű testvéreivel, valamint *Czikó Borbála* nevű édesanyjával egyetemben Magyarország nemeseinek sorába emeli, illetőleg régi nemességét megerősíti.

A címér az armálisban üresen volt hagyva s később, úgy látszik a múlt század elején, ügyet-

len rajzoló által, durván festetett le a leírás után. Maga a címér következő: A pajzs vörös mezejében hármaz zöld halmon egész páncélos lovag áll, jobbában kivont kardot villogtatva, a sisakdísz jobbra ágaskodó, növekvő fehér ló; a takaró vörös-ezüst, vörös-arany.

A nemeslevél aláírásai: Rudolphus, Petrus episcopus Zagrabiensis és Tiburtius Himelreich.

Eredetije *Szentgyörgyi Lajos* m. kir. honvédelmi miniszteri osztálytanácsos családi levelei között van.

A nemesi levélre vezetett záradék magyarázza meg, hogy miként került az a Szentgyörgyi család birtokába. Kihirdettetett ugyan is Szatmár vármegyének Zsarolyánban 1711 nov. 2-án tar-

tott közgyűlésén *Szentgyörgyi József*nek, mint a bentírtak törvényes és kétségtelen örökösének és utódjának kérésére. Hogy mi módon lőn a Balás, vagy másként Székely családnak örökösévé a Szentgyörgyi család, ismét ezen utóbbi család iratainak áttekintéséből tudjuk meg. Szentgyörgyi Józsefnek ugyanis neje *Csögi* vagy *Csigy Borbála* volt, a ki több szatmármegyei községben bírt ősi nemes birtokokat s így a többek között Berében is egy nemesi curiát. E birtokoknak Csögi Borbálára, a Balás, másképp Székely család útján kellett szállaniok, mert midőn férje Szentgyörgyi József ezen curiát adómentessé akarja tenni, a Balás, vagy Székely család itt bemutatott armálisát hirdette ki annak bizonyítására, hogy az a curia régi idők óta fogva családi nemes birtok. Mindenesetre érdekes volna, ha több adat lehetségessé tenné e három család viszonyának megállapítását.

Maga Szentgyörgyi József kiterjedt családjának tekintélyes tagja volt s neje után is vagyonszerű ember. 1697-ben, illetőleg ez év márcz. 1-étől 1698 június 1-ig az ecsedi uradalom gondnoka volt. Aspermont gróf ugyanazon év szept. 22-én írja neki: jó püspöki újbort mentül többet és küldje sürgősen Zboróra. *Rákóczy Júlia* és férje Ferdinánd Gobert aspermonti gróf 1700-ban adják ki részére a felmentéséről szóló bizonyítványt.

A család birtokában levő iratokból a következő leszármazás állapítható meg:

2. *Miskolczi Her György* nemeslevele, *Bocskay István* erdélyi fejedelemtől (kelt Kassán 1606 április 17-én), melylyel őt Magyarországon, különböző helyeken és időben szerzett érdemei-

Turul. 1889. I.

ért Magyarország és Erdély nemesei sorába emeli.

Az érdekes nemeslevél szövege a következő:

Nos Stephanus, dei gratia Hungariae Transylvaniaeque princeps et Siculorum comes et cetera. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos, cum ad nonnulorum fidelium dominorum consiliariorum nostrorum singularem intercessionem, nobis propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis *Georgii Her de Miskolcz*, quae ipse nobis et regno nostro Hungariae pro locorum et temporum diversitate fideliter et summa cum animi sui promptitudine exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est. Ob id ergo tum vero ex liberalitate et munificentia nostra, qua omnes de nobis, et regnis nostris bene meritos ac virtutis studiosos antecessorum nostrorum exemplo prosequi, eisque certa virtutum monumenta, quae ad maiora eos incitare possint decernere consuevimus: eundem igitur *Georgium Her*, de speciali gratia nostra, et potestatis nostrae plenitudine ex statu et conditione plebea et ignobili, in qua natus est, et hactenus extitit, eximendum, ac in coetum et numerum verorum regni nostri Hungariae et Transylvaniae nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum, et ascribendum duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et ascribimus per praesentes, decernentes expresse, ut a modo deinceps idem *Georgius Her* ipsiusque haeredes et posteritates utriusque sexus universae pro veris et indubitatis nobilibus habeantur, et reputentur. In signum autem huiusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum haec arma, seu nobilitatis insignia: scutum videlicet militare erectum caelestini coloris, cuius fundum cespes viridis occupat, super quo ciconia naturalibus pennis depicta, sinistro pede innixa, dextro autem serpentem, quasi vivum recenter arreptum, sursum porrigere cernitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus variegatum, ex quo manus quaedam eminere et pugionem nudum, spicamque frumenti grano refertam, ac racemum botri comprimere visitur. Ex cono autem galeae laciniae, sive lemnisci, a dextra flavi et caerulei, a sinistra vero partibus albi et rubri colorum, utrinque defluentes, oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant, prout haec omnia in capite sive principio praesentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa scientia liberalitateque nostra praefato *Georgio Her*, ipsiusque haeredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis, clementer dedimus, donavimus, et contulimus. Annuentes et concedentes, ut ipsi praescripta arma, seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum, et insignitorum nobilium, armis utentium, ubique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis, nobilitaribus et militaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, annulis, auleis, domibus, clypeis, tentoriis, sepulchrisque, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae et sincerae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis, cuiuscunque status, conditionis, dignitatis et praeminentiae homines existant, dici, teneri, nominari et reputari volu-

mus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, libertatibus, immunitatibus, et prerogativis, quibus ceteri veri et nati, ac indubitati nobiles et militares homines praedicti regni nostri Ungariae et Transylvaniae quomodocunque de iure vel vel consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memorato *Georgio Her*, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dandas duximus et concedendas. Datum in libera civitate nostra Cassoviensi, decima septima die mensis Aprilis, anno Domini millesimo sexcentesimo sexto. Stephanus m. p. Kathay m. p. cancellarius. Georgius Kereszturi secretarius.

Senyei Péter alispán által kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén Miskolczon 1606 december 10-én. Érdekes, hogy a nemeslevél kihirdetésekor már sem a fejedelem, sem cancellárja nem voltak életben. Bocskay 1606 november 29-én közhiedelem szerint a Kátay Mihály által kevert méreg-italtól halt meg, Kátayt pedig e gyanú miatt a hajdúk konczolták fel.

A címer maga a következő: a pajzsban kék mezőben, zöld réten gölya áll, mely fölemelt jobb lábában tekergődző kigyót szorít; a sisakdísz: kardot, szőlőfürtöt és búzakalászt tartó kéz; a sisaktakaró jobbra kék-arany, balra ezüst-

vörös. Az egész címer arany virágokkal ékített zöld keretbe van foglalva, melynek háttére lilaszín alapon aranynyal damaszkolt. Általában az egész címerlevél igen díszesen van kiállítva, a kezdőbetűk renaissance modorban gazdagon kifestvék magyar motívumú virágokkal.

Eredetije czikkíró gyűjteményében. Rendkívül érdekes, hogy nyolcz nappal később vagyis 1606 április hó 25-én Bocskay ugyancsak miskolczy előnévvel egy Miskolczon lakozó másik *Herr* nevű embert, nevezetesen *Jánost*, szintén, mint fentebb Györgyöt, a nem nemesi rendből emelvén fel, nemesíti meg s neki egészen más czímert adományoz, melyben hármaz sziklán dává ugrik.¹ Ezen armális² ide vonatkozó szövegéből és czímerleírásából idézzük a következőket:

«Tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis *Joannis Herr de Miskolcz*, sub capitaneatu egregii Joannis Nagy militans, quæ ipse nobis et afflictissimæ patriæ nostræ in asservanda et vindicanda antiqua libertate eius, non minus utiliter, quam laudabiliter exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est».

«Scutum videlicet militare coelestini coloris, cuius fundum tres præcipites rupes occupant, quarum super unam a parte sinistra dama quadam naturali suo colore depicta, posterioribus pedibus stare, anterioribus autem elevatis, fugam eripienti similis collo sagitta traiecta esse cernitur, supra scutum, galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus exornatum. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utramque scuti partem pulcherrime ambiunt et exornant, prout hæc omnia in capite sive principio præsentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur.»

Ez a nemeslevél is Miskolczon, Borsodmegye közgyűlésén hirdettetett ki Senyey Péter alispán által 1606 július 9-én.

A két család között armálisában csak az a különbség mutatkozik, hogy az első egy, a második pedig két r-rel írja nevét. Miskolczon azonban csak egy Her volt s az a XVI. század második felétől kezdve, a múlt évtizedig, a midőn e család kihalt, felváltva egy, majd két r-rel írja nevét, — e különbségnek tehát jelentőséget nem tulajdoníthatunk.

Maga a Her család pedig mindvégig kiváló helyet foglalt el, s szerepet játszott Miskolcz város polgárai között. Így 1585-ben Her György és Balás mészárosok nagyobb birtokosok. Ugyan ez a Her György 1595-ben Miskolcz város főbirája, 1598-ban pedig ugyancsak ő a daróczi Tiboldok egy jobbágyát és Lőrincz deákot becsülteti ki a maga javára, a Pecze mellett, a Fábán bércezen fekvő irtványokból. Ugyan ez évben említetik Her Jósá is mint birtokos polgár.³ A György név, úgy látszik, tradicionális név volt e családban, mert 1705-ben ismét találkozzunk Her György-gyel, a ki ez év október 20-án

¹ Siebmacher-Csergheő 11. füzet, 182. tábla 234. lap.

² Csoma József gyűjteményében.

³ Annales Miskolcz város levéltárában. I. k.

a városi csapattal egyetemben Rákóczy táborába Ónodra megy mustrára, onnan pedig a rakamazi táborba küldetik, hol sebet kap.¹ A család legutolsó tagja volt, a kiből ki is halt, Vadnai Lajos legfőbb ítélőszéki bíró neje, Vadnai Károly ösmert írónk édesanyja.

3. *Hoffmann György* czímeres nemeslevele II. Leopoldtól (kelt Pozsonyban 1791 június hó 3-án), melyben a nevezett Antal György, Ferencz Kelemen és Nep. János, továbbá Terézia, Johanna, Katalin és Karolina nevű gyermekei, valamint felesége *Luthspech* Helenával egyetemben magyar nemességre emeltetnek.

Hoffmann György a bányaművelés a kincstári bányák kezelése és a geologia tudományos fejlesztése körül szerzett érdemeket, melyeket az armális következőkben emel ki:

• — *Georgius Hoffmann* fodinarum Saskensium, principalis urbarii, quæ idem vestigia maiorum suorum rem montanam excolentium imitando, ac inde a principio iuventutis suæ animum ad scientias metallurgicas adiiciendo, utilemque per id publico operam navando præstitit, fidem porro ac fidelitatem suam ea præprimis occasione probavit, cum videlicet anno millesimo septingentesimo octuagesimo octavo hoste in ditiones caesareo regias excursiones iteratis vicibus faciente, ipse posthabitis bonis propriis æraria metalla, opporam, locum quippe securum occasione propria transposuit, sed et alias etiam pro quarumvis circumstantiarum ratione etc.

A czímerlevél díszes könyvalakban van kiállítva s vörös bársonyba kötve. Fősz első lapját elfoglalja a szépen festett czímerkép, mely díszes márványcsarnokot ábrázol, vörös bársony függönyökkel s szép tájakra nyíló kilátással. Fent Magyarország, az oldalakon pedig Dalmátia, Horvátország, Szlavonia és Bosznia czímerei vannak alkalmazva. Elöl a czímer előtt babérosztorút tartó nemtő ül. Maga a középben álló czímer a következő: A vízszintesen egyenetlenül osztott pajzs alsó nagyobbik mezőjében domb emelkedik, tetején bánya üreggel, mely felett két bányász felhúzó-gépet hajt. A felső keskenyebb kék mezőben nap és hold ragyog. A sisakdísz három arany, kék és ezüst strucz toll, a sisaktakaró arany-kék és vörös-ezüst.

Az armális kihirdettetett 1792 ápril 18-án Temes vármegyében s ugyanazon szept. 20-án Krassómegyében.

¹ *Miskolcz* város levéltárában. Rákócziánúmok.

Eredetije a család birtokában Budapesten. Van ezenkívül még több más Hoffmann család, a melyek azonban más ágakhoz tartoznak s más czímerekkel is bírnak.

Nagy Iván leír egyet,¹ mely szintén Györgynek adatott, s úgy látszik, hogy ugyanazonos a miénkkel. *Siebmacher* szintén kiad egyet,² a melyet azonban már *Ferencz* király adományoz 1797-ben Hoffmann Györgynek. Ez ugyanazonos a mi czímerünkkel s úgy látszik csak megújítása volt a most tárgyalt armálisnak, a mi Györgyünk fia II. György részére.

Mindezekkel, a midőn családunk czímereinek és leszármazásának történetéhez adalékokkal kívántunk járulni, egyszersmind reméljük, hogy ösztönzésül is szolgáltunk arra, miszerint a családunk birtokában levő eredeti czímeres nemeslevelek minél számosabban küldessenek be társulatunkhoz, hol azok mindenkor azon méltánnyal fogadtatnak, a melylyel a történettudomány a nemzeti múlt emlékeit becsülni szokta.

Dr. SZENDREI JÁNOS.

¹ *Nagy Iván*. 5. k. 128. lap.

² *Siebmacher-Csergheő*. 11. f. 185. t. 240. lap.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 31-ére hirdetett és a Rudolf trónörökös halála által okozott országos gyász miatt elhalasztott választmányi ülését *Nagy Imre* másodelnök elnöklése alatt február hó 28-án tartotta meg.

A felolvasások sorát *Bunyitay Vincze* vál. tagnak «Micz bán és a Bocskay, Soós stb. családok származása» című dolgozata nyitotta meg, melyet dr. *Schönherr Gyula* tagtársunk olvasott fel. A tetszéssel fogadott értekezést folyóiratunk jelen füzeté közli. Ezután dr. *Szombathy Ignác* olvasta fel a «Vecse-böröllő-izsákfi Vecsey családról» írt dolgozatát, melyet egyik közelebbi füzetünkben közlünk.

A folyó ügyekre kerülven a sor, az elnök kegyelletes szavakkal emlékezett meg gr. *Lázár Miklós* vál. tagnak f. évi január hó 7-én bekövetkezett haláláról. A választmány a veszteség fölött érzett fájdalmát jegyzőkönyvileg fejezi ki.

Ezután a titkár előterjeszté a pénztárnok kimutatását az elmúlt évről, mely a következő:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság pénztári állása az 1888. év végén.

Bevétel.

Pénztári maradvány 1887. évről	488	frt	32	kr.
Értékpapírok kamatai	336	•	50	•
Alapítványok befizetése	790	•	—	•
Alapítványi kamatok	190	•	—	•
Pártoló tagdíjak	1700	•	—	•
Évdíjak	1098	•	50	•
A Turul egyes füzetének eladásából	39	•	—	•
Összesen	4642	frt	32	kr.

Kiadás.

Személyi, irodai stb. költségek	692	frt	35	kr.
A Turul költségei:				
Nyomda	1398	frt	87	kr.
Metszetek, rajzok, színnyomatok	638	•	98	•
Utánvételi expedálás	44	•	65	•
Írói tiszteletdíjak	659	•	95	•
Összesen	2742	frt	45	kr.
Tőkésítés	716	•	32	•
A Turul első évfolyamainak visszavétele	35	•	70	•
A Nemzeti Zsebkönyv céljaira felrétéve	180	•	—	•
Összesen	4366	frt	82	kr.
Készpénz maradvány	275	frt	50	kr.

A társaság vagyona:

Értékpapírokban	7000	frt	—	kr.
Rendes alapító levelekben	2600	•	—	•
Alapítólevelek nélkül fizetett kamatok tőkéje	1600	•	—	•
Készpénz	275	•	50	•
Összesen	11475	frt	50	kr.

Budapest, 1888 december hó 31-én.

Czanyuga József s. k.
pénztárnok.

E kimutatás felolvastatván, *Szinnyei József* vál. tag a pénztárvizsgáló-bizottság nevében a következő jelentést terjesztette a választmány elé:

Tisztelt választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság által alulírottak az 1888. évi pénztári kezelés megvizsgálására és a pénztári állás kimutatására kiküldetvén, feladatunkat f. évi január 30-án teljesítettük, és a társulat pénztári könyvének minden egyes tételét megvizsgálván, az utalványokkal és egyéb mellékletekkel összehasonlítottuk.

A számadásokat hibátlanoknak, a kiadásokat az utalványokkal összhangzóknak s egyáltalában a pénztári kezelést szabatosnak találtuk.

A pénztári állapot 1888 decz. 31-én:

4642	frt	32	kr.	bevételt
4366	•	82	•	kiadást
és így 275	frt	50	kr.	pénztári maradványt mutat.

A társaság actualis vagyona 1888 végén: (*L. előbb.*)

A 275 frt 50 kr. készpénz maradványra nézve indítványunk, hogy az a folyó év számlájára irassék.

Mindezeknél fogva indítványozzuk, hogy a mélyen tisztelt elnökség *Czanyuga József* pénztárnok úr részére a szokásos évi fölmentést kiszolgáltatni méltóztassék.

Végül a titkár által említett napon tartott ülésünkben bemutatott 1889. évi költségvetés teteleit, melyek 3659 frt 50 kr. bevétellel szemben 3316 frt kiadást tüntetnek föl, szerencsénk van a t. választmánynak pártolóláig ajánlani.

Budapesten, 1889 január 30-án.

Szinnyei József s. k. *Csontos János* s. k.
Nagy Gyula s. k.

mint a pénztárvizsgáló-bizottság tagjai.

A jelentés tudomásul vétetvén, a pénztárnoknak az évi fölmentés kiadatni határoztatott, s egyuttal a pénztárvizsgáló-bizottságnak fáradságos munkájáért köszönet mondatott.

A jelentéssel kapcsolatban *Csontos János* vál. tag indítványt tett, hogy azon alapító tagok, kik az eddigi felszólítások dacára alapítványaikat sem be nem fizették, sem pedig azokról kötelezvényeket ki nem állítottak, erre újból felszólíttassanak. A titkár indítványára elhatározott, kéressék fel az elnökség, hogy az említett alapítóknál társadalmi úton hatna oda, hogy az alapszabályok ez iránt való intézkedéseinek elég tétessék.

Ezután a titkár előterjeszté a társaság folyó évre szóló költségvetését, mely a következő:

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1888. évről ...	275	frt	50	kr.
2. A társaság tulajdonát képező 6900 frtnyi értékpapir 5% kamatja ...	345	•	—	•
3. A társaság tulajdonát képező 100 frtos nyeresemény kölcsön-kötvény 4% kamatja ...	4	•	—	•
4. Alapítványok (4200 frtnyi, és pedig 2600 frt kötelezvényekben, 1600 frt azok nélkül) 5% kamatja ...	210	•	—	•
5. 170 pártoló tag tagdíja ...	1700	•	—	•
6. 220 évdíjas tag tagdíja ...	1100	•	—	•
(A tagoknál az 1888. évi tényleges befizetést véve alapúl.)				
7. A Turul egyes füzetének eladásából várható ...	25	•	—	•
Összesen...	3659	frt	50	kr.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár, pénztárnok)...	500	frt	—	kr.
2. Írói tiszteletdíjak és szerkesztés ...	696	•	—	•
3. Nyomdai költség ...	1200	•	—	•
4. Színnyomatok készítése ...	400	•	—	•
5. Metszetek, rajzok, zinkographiák ...	250	•	—	•
6. Expediatio költségei (utánvétellel való expediálás) ...	80	•	—	•
7. Irodai átalány a titkárnak ...	40	•	—	•
8. Pénzbeszedési díjak, szolgák bére, újévi ajándékok, másolatok stb. ...	150	•	—	•
Összesen...	3316	frt	—	kr.
Előírányozott maradvány	343	•	—	•

A költségvetés elfogadtatván, a Nemzeti Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására, mihelyest a könyvtárusi leszámolás megtörtént, a számadás-vizsgáló bizottság kéretett meg.

Ezután a titkár előterjeszté a következő tagajánlásokat: Alapító tagul 200 frtnyi alapítvánnyal: *Az árvai közbirtokossági uradalom Árva-Váralján* (ajánlja ifj. Kubinyi Miklós). Pártoló tagokul: br. *Steiger Albert* Szeptencz-Ujfalun, gr. *Karátsonyi Jenő* Buda-

pesten (aj. a titkár). Évdíjas tagokul: *A m. kir. 5-ik honvéd feldandár tiszti könyvtára* Szegeden; *Ghyczy Imre* Csendes pusztán; *Bartosságh Imre* megyei főjegyző Pécsen; *Várossy Gyula* kanonok Kalocsán (aj. a titkár); *Téglásy József* Korláton, *Meczner József* Korláton, *Hedry Lőrincz* Kassán (aj. Csoma József). Az ajánlottak megválasztattak.

A folyó évi nagygyűlés idejére nézve határozott, hogy az október havában tartassék; tárgyai felől pedig a szeptemberben tartandó vál. ülésen történjék előterjesztés.

Végül felolvastatott *Kecskés Dezső* lev. tagnak az elnökséghez és választmányhoz intézett levele, melyben levelező taggá történt választásáért köszönetet mond. Tudomásul szolgál.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinnyei József* és *Csontos János* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Gróf Lázár Miklós.

(1819—1889.)

Igazgató-választmányunk az év első napjaiban súlyos veszteséget szenvedett. A hazai történet-tudománynak hivatott munkása és áldozatkész pártfogója, gr. *Lázár Miklós* f. évi január hó 7-én Kolozsvárott elköltözött az élők sorából. Hajlott kora, távoli lakása és hosszú ideig tartott betegsége nem engedték meg, hogy társulatunk ügyeinek vezetésében személyesen részt vegyen; de a távolból is élénken érdeklődött társulatunk sorsa iránt, mely alakulásakor sietett őt igazgató-választmánya tagjai közé iktatni; és folyóiratunkat nem egyszer gazdagította genealogiai dolgozatokkal, melyek több bonyodalmat hoztak tisztába és sok homályt derítettek föl.

Folyóiratunkban a következő dolgozatai láttak napvilágot: «Egy oklevél Nagy Iván: A Losoncziai és Bánffyak nemzedékrendje című közleményéhez» — «A két Laczk család eredete» — «Járai Péter alvajda és maradékai» a Turul 1884. évi és «A Kelneki család nemzedékrendje» az 1885-ik évi folyamaiban. Különös előszeretettel foglalkozott régi erdélyi családok nemzedékrendjével, folyton búvárolta az erdélyi Múzeum-egylet birtokában levő gr. Kemény József és Mike Sándor-féle oklevél-másolatokat és genealogiai följegyzéseket s belőlök tömérdek jegyzetet készített. Szerénysége gátolta abban, hogy tanulmányai eredményét a nagy közönség használatára nagyobb mérvben közzétegye, de tanácsos, útbaigazítással szívesen szolgált minden hozzáférőnek.

Legelső közzétett munkája is a genealogia köréből van véve. 1858-ban kiadta gr. Kemény Józsefnek a

Lázár családról írt értekezését, megtoldva saját jegyzeteivel és pótlásaival.

Gr. Lázár Miklós magának dolgozott, gyönyörűségből és lelki szükségből. Csak kevés munkáját bocsájtotta ki közhasználatra. 1881-ben kiadta a «Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig» című művét, oklevelek alapján összeállítván azoknak lehető teljes sorozatát. Hasonló természetű az «Erdély főispánjai 1540—1711» című nagy dolgozata, melyet a Századok 1887. évi folyama kezdett közölni, s melynek teljes megjelentét az érdemes szerző nem érthette meg. Úgy ezen munkája, valamint kéziratban sajtókészen hátrahagyott dolgozata «Székely főkapitányok és főkirálybírák» telve van becsesebbnél becsesebb genealogiai adatokkal Erdély összes kiváló családjairól.

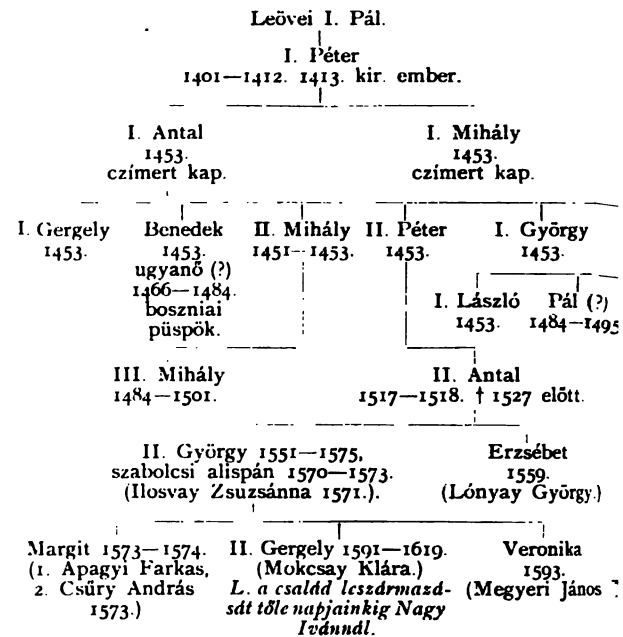
Áldozatkészségét és a történet-tudomány iránti igaz lelkesedését a legszebben hirdeti azon nemes tette, hogy mint a székely történelmi pályadíjra felügyelő bizottság elnöke a «Székely Oklevéltár» két első megjelent kötetének kiadási költségeit több mint fele részben sajátjából fedezte.

Életrajzi adataiból felemlítjük a következőket: Gr. Lázár Miklós, gr. Lázár Pál és gr. Bethlen Terézia fia, 1819 máj. 26-án született Nagy-Szebenben. Atyját alig féléves korában, 1820 febr. 29-én elvesztvén, fölneveltetésének gondja anyja vállaira nehezült. Tanulmányait befejezván, kormány-hivatalt vállalt s a volt erdélyi főkormányshéknél fogalmazósággig vitte. Hivatalát ott hagyván, a magán életbe vonult és egészen történelmi tanulmányainak és családjának élt. Kétszer nősült: első neje br. Splény Mária 1845 sept. 21-én meghalván, tizennégy év múlva házasságra lépett Matskási Klárával. Kimúltát hosszas betegskedés előzte meg, míg nem a halál f. évi jan. 7-én szenvedéseinek véget vetett. Özvegye és leánya, özv. gr. Bethlen Jánosné siratják halálát. Áldás emlékére!

A Leövey család nemzedékrendjéhez. Folyóiratunk megelőző füzetében közöltük a Leövey család 1453. évi címeres levelét, az adományozott címer színes képével együtt. A kisérő szövegben megemlékeztünk azon családtagokról, kikről a Nagy Ivánnál közölt családfát megnyitó *Gergely* korát megelőzőleg a családi iratokban említést találtunk; és megemlékeztünk arról, hogy a címernyerők és az említett Gergely közt a leszármazásban hézag van, melyet az előttünk ismert adatokból kitölteni képesek nem vagyunk.

Leövey Sándor úr, kinek a családi oklevelek felhasználását köszönhetjük, szíves volt megküldeni *Székely István* tagtársunknak jegyzeteit, melyekből e hézag nemcsak teljesen kitölthető s a család leszármazása napjainkig lehozható, hanem a családfa a címer szerzők nagyatyjáig, tehát a XIV. századig felvihető.

Ezek szerint a leszármazás a következő:

E leszármazás és a család ez idei történetének megvilágítására álljanak itt az előbbi közleményben említetteknek kívül a következő oklevél-kivonatok:

1401. Kisvárdai Domokos fiai: Mihály, Miklós és Pelbárt hatalmaskodási ügyben (Tatártelke és Kisvárdai iránt) törvényes kihallgatást tételnek *I. Péter* ellen, a ki Leövey *I. Pál*-nak a fia.

1412. Leövey *I. Péter*, *I. Pál*-nak fia, megint Leövey Lászlót és ennek fiait: Pétert, Kelement és Balázst, hogy a Lövére vonatkozó családi okiratokat melyek őt is illetik, neki adják ki.

1453. Leövey *I. Gergely* birtokba iktatást végezte a maga, atyja *I. Antal* és osztályos testvérei részére új adomány alapján, Lövé és Csomak-Lövé helységekbe Szabolcsmegyében.

1517. Leövey *II. Antal*-nak, *II. Péter* fiának és Kis-Gúthi Péter fiának, Istvánnak részére a leleszi convent bizonyos oklevélről hiteles másolatot ad ki.

1518. Leövey *II. Antal* egy részjóságát Jákón Szabolcsmegyében Pethry Lőrincznek 20 frtéért zálogba adja.

1527. Leövey *II. Antal* özvegyét bizonyos ügyben Kállay Lőkös János megidézeti.

1561. Leövey *II. György* Székely Dávid és László magvaszakadta következtében Székely szabolcsmegyei birtokba beiktattatik.

1563. Leövey *II. György*-nek birtoka van a zemplénmegyei Endesben.

1570. Leövey *II. Antal* fiának, *II. György* sz-

bolcsi alispánnak kiadatási parancs adatik némely oklevelek visszaszolgáltatása végett, melyeknél fogva atyja II. Antal a szabolcsmegyei Réw birtokot Kendessy Jánosnak zálogba adta volt.

1571. Leövey II. György és neje Ilosvay Zsuzsánna ügyvédet vallanak.

— Leövey II. György leánynegyedét ad testvérének Erzsébet-nek, Lónyay György nejének a lövői birtokból.

1573. Leövey II. György Szabolcsmegye alispánja egy pusztát udvarát és vele fél sessio földjét zálogba adja leányának Margit-nak, előbb Apagyi Farkas, most Csúry András nejének.

1591. Pethry Magdolna, Eöry Pál neje, összes apai ősi birtokát Lövd-Petriben Leövey II. Gergelynek és nejének Mokcsay Klárának 400 forintért zálogba adja.

1593. Leövey II. Gergely néhai II. György leányának Veronika-nak, Megyery János nejének nyugtatót ad az iránt, hogy az atyjuk után maradt összes ingóságokat neki visszaadta.

1600. Leövey Gergely 50 frt visszafizetéssel cserét tesz Pethry Györggyel Lövd-Petriben egy földre nézve, melyért Beregmegyében mást ad. Ezután «de Lövd-Petri» írja magát. (Ezt az előnevet használja Leövey III. Gergely munkácsi főkapitány is 1651. évben.) — Ugyanő bírja Endest.

Ezen, jobbra a leleszi convent levéltárából vett adatok teljesen indokoltá teszik a fentebbi táblázatot; s habár még mindig vannak oly családtagok, kiket a leszármazási sorrendbe beiktatni nem tudunk, de a nyert felvilágosító adatok alapján most már a család nemzedékrendje napjainktól a XIV. század második feléig megszakítás nélkül felvihető.

F. L.

SZAKIRODAIOM.

A gr. Zichy család okmánytárának ötödik kötet, mely gr. Zichy Ferencz a nemzetség seniorának és id. gr. Zichy Nep. Jánosnak elismerésre méltó áldozatkészségéből, Nagy Imre kitűnő szerkesztésében lát napvilágot, a múlt év utolsó napjaiban kikerült a sajtó alól; s ezzel a tíz év óta szünetelő nagybecsű kiadvány folytatása újból megindult, s mint az előszóból és a kiadást közvetítő Tört. Társulatnak egyik közlelbi ülésén felolvasott titkári jelentésből értesülünk, a további kötetek megjelenése is biztosítva van. A most megjelent kötet 1396—1409. évekből 504 oklevelet foglal magában; mily gazdag e családi levéltár, mutatja azon körülmény, hogy a mondott tizen-négy évi időszakból közel ezer darab oklevelet őriz; s a szerkesztőnek ugyancsak meg kellett válogatnia az

anyagot, hogy a kiadvány előre haladhasson. A Zichy család levéltára régóta ismeretes arról, hogy alig van az országnak megyéje s az illető kornak nevezetesebb családja, melyre nézve az oklevelekben felvilágosítást ne találunk; bebizonyították ezt az oklevéltár eddig megjelent kötetei, melyekhez érdekesség és változatoság tekintetében a mostani méltán csatlakozik. A jelen kötet okleveleinek legnagyobb része a báthmonostori Tóttós családra vonatkozik. Ezen kívül nagyobb számmal találunk adatokat a zelizi Vesszős és Kisvárdai családokra. Köztörténeti fontosságú okleveleket is fölös számmal találunk e kötetben, melynek részletesebb ismertetésére még visszatérünk. Men-nél több kötet lát e nagybecsű kiadványból napvilágot, annál inkább érezhetővé lesz az, hogy az eddigi öt kötetbe foglalt gazdag anyag használhatóságát egy index még jobban előmozdítaná; s ezért azon óhaj-tást fejezzük ki, vajha a nemes grófi család az eddigi kötetek anyagát felölelő tárgy- és névmutató kiadását eddig tanúsított áldozatkészségével lehetővé tenné.

A Siebmacher-féle magyar címeres könyv-nek legközelebb megjelent 14-ik füzet a Kiss-Kovácsy családokat foglalja magában. A gyűjtemény részletességét mutatja az, hogy pl. 47 Kiss, 10 Komáromy és 45 Kovács családot sorol fel, s így legalább némi támpontot nyújt azonos nevű családaink címereinek megállapításánál, melyek eddig úgy genealogiai mint heraldikai szempontból számos zavarnak voltak okozói. A jelen füzetben kevesebb 1526 előtt adományozott címerrel találkozunk, mint a megelőzőkben. Ilyenek: a Kisfaludy család 1419-ben adományozott címeres levele, melyet néhány évvel ezelőtt a Nemzeti Múzeumban letéteményezett családi levéltár eredetijéről folyóiratunk is közölt. Az egyik Komjáthy család állítólag 1415-ben nyerte címerét Zsigmond királytól; a címeres levél holléte azonban ismeretlen. Az egyik Komlóssy család, a hazagi Farkas és delnei Kakas családokkal egyetemben nyeri címerét 1418. évben; az oklevél eredetije Jászón van. A nevezetesebb történelmi szerepet vitt családok közül a következőkkel találkozunk a jelen füzetben: Kisvárdai, Klobusiczky, Koháry, Kollonich, Kornis stb. Némely családnál igen bő címertani vagy genealogiai kitérőket és magyarázatokat találunk. Így pl. a cseleji Kolosy családnál, melynek múltja a többi családhoz arányítva igen bőven adatik elő. A horti és rigyiczai Kovács családnál igen bő kitérést olvasunk azon érdekes heraldikai kérdésről, hogy ha valamely családnak armálisában a festett címer elűt a szövegbeli leírástól, melyik formának adandó elsőbbség; a szerkesztő, méltányolva ugyan a szövegbeli címerleírás jogi erejét, mint gyakorlati téren álló heraldikus, annak nyújtja az első-

séget, melyet a család tényleg használt; s ez jobbra a festett címer. Az ily kitérések mindenesetre változtatossá teszik a szöveget s a száraz lajstromozásba egy kis életet adnak. Örvidenünk kell, hogy a becses vállalat füzetei ily rövid időközökben követik egymást s hogy az egész gyűjtemény nem sokára teljesen rendelkezésünkre áll.

A Bay család leszármazásához. A Századok f. évi januári füzetében *Bay Ilona* tagtársunk «A ludányi Bay-ak beregvármegyei ágáról» cím alatt érdekes adatokat közöl a család leszármazásához és egyes tagjainak viselt dolgairól. A család ősi fészke a nógrádmegyei Ludány volt, honnan Barnabás 1453-ban Beregmegyebe szakadván, megalapítója lón a beregi ágának, melynek leszármazása napjainkig lehozható. A többi közt felemlíti Bay Ignácznak 1549. évben I. Ferdinánd királytól nyert címeres levelét, mely szerint a család címere: kék mezőben nyílt leveles arany koronából balra fordult kinövő fehér egyszarvú, lábában három rózsaszálát tartva; sisakdísz: a pajzsalak. Minthogy a Siebmacher-féle címeres gyűjtemény a Bay-címeréről nem emlékezik meg, e régi családnak címerét szükségesnek véltük itt felemlíteni, annyiaval is inkább, mert folyóiratunk múlt füzetében a biharvármegyei levéltárban őrzött címeres levelek közt említés történt Bay Péternek 1638. évben nyert címeréről, kiről azonban a t. frónó azt mondja, hogy a Bay-ak családfáján nem fordul elő s valószínűleg a család győri, borsodi vagy szabolesi nem pedig beregi ágának volt tagja. Ez ágak összefüggéséről azonban még hiányoznak az adatok. Felemlítendőnek tartjuk, hogy Bay Ilona úrnő, ki meleg érdeklődéssel viseltetik a történelmi tudományok iránt, nagy fáradsággal összeállította a Surányi, Csarnavodai és a tölök eredt Bay család leszármazási tábláját, melynek közzététele családtörténelmünk érdekében felette óhajtható.

A berlini Herold a M. Nemzetségi Zsebkönyvről. Társulatunk kiadványáról a Berlinben megjelenő «Der deutsche Herold» egyik legújabb füzete dr. *Wertner Alfr.* tollából igen méltányló ismertetést közölt, melynek annyiból örvendhetünk, hogy a külföld tudomást vesz a társulatunk által nagy anyagi áldozattal közzétett úttörő munkáról. Az ismertetés jó tanácsokkal is szolgál a jövőben megjelenendő kötetekre nézve, melyek közül néhány (pl. hogy a birtokoknál, lakóhelyeknél a megyék is kitéssenek, hogy a családtagok *igazi* polgári állása mondassék meg) mindenesetre követésre méltó, bár legtöbb esetben, kivált ha az utóbbit tudta, azt a megjelent kötet úgy is megtette. De nem írhatjuk alá az ismertető

azon kívánságát, hogy pl. célszerűbb volna a genealogiai részt családfa formában közölni; ilyesmi a Zsebkönyv alakjában technikailag kivihetetlen; valamint a történelmi részben is fölöslegesnek tartjuk a pontos forrás-ilezészt, mely egy családtani értekezésnek lehet feladata, de nem a Zsebkönyv terjedelmében közzétett kiadványnak, mely a családtörténetből úgy is csak a legfontosabb, a családra nézve döntő momentumok felemlítésére szorítkozik. — Az ismertetésnek kétségtelenül meg lesz az az eredménye, hogy a sok helyt csálthatatlannak tartott Gothai Almanach tudomást vesz a Zsebkönyv létezéséről, és a magyar főrangú családok nemzedékeit nem közli azokkal az évek óta meggyökerezett hibákkal telten, melyekben a legújabb 1889-iki kötetek is bővelkednek.

Bresslau H. oklevéltana. Múlt füzetünkben említettük, hogy *Harry Bresslau* berlini egyetem tanárnak általános oklevéltanából, mely kivált Német- és Olaszország diplomatikájával foglalkozik, az első kötet első fele elhagyta a sajtót; azóta megjelent a befejező része is s így a teljes első kötet (XXIV és 992 l.) előttünk fekszik. Ezzel be van fejezve az általános rész. A két kötetre tervezett munka második kötet a pápák, német és olasz királyok specialis diplomatikáját fogja tartalmazni. Az általános rész 19 fejezetben a következőkről szól: alapfogalmak és definitiók, az oklevéltan története, oklevelek részei és nemei, oklevelek fenntartása és többszörösítése, levéltárak, a római császárok és pápák kancelláriájának személyei, az olasz, frank és német királyok és császárok kancelláriája, egyéb kancelláriák és oklevélírók Német- és Olaszországban, az oklevelek mint jogi bizonyítékok a középkorban, az oklevelek nyelve, az oklevélminták, formulák, megelőző oklevelek, acták, az utánzás és a minta közötti viszony, kérelmek és megelőző tárgyalások, oklevél-adás, közbenjárók, tanúk, keltezés, oklevelek anyaga, oklevél-írás, megpecsételés. E fejezetekben a szerző felöleli az egész irodalmat s minden kérdést a tudomány mai állása szerint világít meg; sok esetben, eléggé fel nem derített kérdéseknél önálló kutatásokat tesz. Kétségtelenül hasznos, igen elismerésre méltó munkát végzett s a tudomány színvonalán álló általános diplomatikát nyújtott; azonban rövidebbre szabott fejezetek, pl. a pápai és német diplomatikának, melyek önálló fejlődést tüntetnek föl, úgy a kancellária, mint az oklevelek nemei, szövegezése, kiállítása stb. tekintetében, külön önálló részekben történő taglalása, az egybegyűjtött óriási anyagnak könnyebb áttekinthetőségét, és a becses munka használatosságát csak előmozdították volna.

A NAGY-MARTONIAK.

SZOPORI NAGY IMRÉNEK AJÁNLVA.¹

I.

Kezdetben fölvaltva *Bajóti*aknak és *Martoni*aknak, aztán hosszabb ideig *Nagy-Martoni*aknak, végre *Fraknói*aknak hitták magokat.

Voltaképen pedig Spanyolországból, Aragóniából származtak.

Midőn III. Béla király fia, Imre király 1198-ban feleségül vette II. Alfons aragon király és kastiliai Sancha leányát, *Konstancziát*, — úgy beszéli Kézai Simon, a koríró, — elkísérték a fejedelmi menyasszonyt új hazájába *Simon* és *Bertram* grófok, a Martoniak ősei. A nevezett grófok kivándorlásának oka, a kedvező alkalmon kívül — úgy mondják — az volt, hogy folytonos viszálykodásban éltek bizonyos „nagy gróffal”, kit elvégre is haddal megtámadtak, elfogtak és megöltek. Ez erőszakos tettök által, noha ügyök egyébként igazságos vala, ellenségeskedést vontak magokra, mi őket kiköltözködésre birta.

¹ A Nagy-Martoniak történetét *Nagy Imre* is megírta évek előtt és kiadta a Győri történeti és régészeti füzetek IV. kötetében. Minthogy adatainkat mindketten első sorban a Nagy-Martoniaknak előbb a bécsi udvari levéltárban őrzött, és Fejér György által részben kiadott okirataiból merítettük, kutatásaink eredményére nézve is egészben véve meg kellett egyeznünk. Azonban nem hiányzanak szétváló nézeteink sem. Előnyömet, hogy munkám húsz évvel később készült s így valamicskével több anyaggal rendelkeztem, igyekeztem kihasználni. Egyébiránt Nagy Imre szorgalmas munkájának nagy hasznát vettem. A miért, de történetirodalmi nagy érdemei elismeréseül is tisztelettel neki ajánlom ez értekezésemet.

Különben becsületes vitézek és előkelő nemzetségből valók voltak. Nemzetségök sast szokott pajzsán viselni, melyet használni más grófok és vitézek Spanyolországban nem bátorkodnak vala. Ők e kiváltságot a király és vitézek községének végzéséből azért kapták, mert a tunisi szultán seregét, mely Majorka és Minorka szigeteket hajóhaddal szállotta meg, megverték s e szigeteket visszafoglalták. Előbbi czímerök pusztán veres mező volt, minden reá rajzolt alak nélkül.

Imre király örömmel fogadta az érkezőket és terjedelmes jószágokkal adományozá meg őket Magyarország különböző részeiben. Mivel pedig a szóban forgó nemzetség fővára Spanyolországban Bajót nevet viselt, azért az említett grófok is legelső szállásokat Nyergedszeg (ma Nyerges-Ujfalu, Esztergom vármegyében) vidékén Bajótnak nevezték.

Elhozta Konstancia királyné magával Simon és Bertram grófok *Tota* nevű nővérét is. Oly gyönyörű leányt, hogy az időben párja is alig akadt a világon, ki midőn Benedek herczeggel Konrád fiával házasságra kelt, Martonfalvával együtt más ajándékokat is kapott Imre királytól és Konstancia királynétól.¹

Kézai Simon mester mintegy nyolczvan évvel később élt, mint a dolgok, melyeket elbeszél, megtörténtek, s így könnyen megeshetett, hogy egyben-másban téves tudósítások után indult. Eltekintve a spanyol eseményektől, me-

¹ *M. Florianus*, *Fontes domestici* II. 95.

lyekből egy kétségbe vonhatatlanul igaz, hogy tudniillik Simon nemzetsége sast viselt címerében, birjuk Imre királynak 1202-ben kelt, jeles alakú levelét, mely szintén azt vallja, hogy *Tota* asszony Konstancia királynéval jött Magyarországra; hogy itt nőül ment Benedek «vajda»-hoz, ki neki Marton nevű falvát, melyet ő épen Imre királytól kapott, nemkülönben Bajót hitbérül (pro dote) adta, és arra kérte a királyt, hogy ez adományt jóváhagyásával megerősítse. A király nemcsak készséggel teljesítette e kérést, de a királyné óhajására annál többet tett, a mennyiben megengedte, hogy a nevezett két helység minden adótól mentes és nemes *Tota* asszony által bárkinek: egyháznak, rokonainak vagy idegeneknek elajándékozható, sőt eladható legyen.¹

Nem épen lehetetlen az sem, hogy Benedek vajda völegényi kedvezésből a menyasszonyának szánt helységek egyikét Bajótnak nevezte el; efféle helynévcsere az időben se volt szokatlan. De hogy Simon és Bertram grófok már ez időben, Konstancia királyné megérkezéssel Magyarországra megtelepedtek, az valótlán: elsőben is azért, mert a fentebb idézett oklevélben az mondatik Totáról, hogy elhagyván szüleit, *testvéreit és rokonait*, (tehát egymaga) követte Konstanciát Magyarországra; aztán a dubniczi és vele rokon koriratok úgy tudják, hogy a nevezett grófok II. Endre király korában jöttek az országba;² de magának II. Endre királynak leveléből is azt olvassuk, hogy Simon gróf (Bertramról szó sincs) Aragoniából, hol nemes és tekintélyes rokonsága lakik, nem szükségből vagy kénytelenségből, hanem a király, II. Endre kegyességének híretől vonzatván, látogatni jött őt (no meg talán *Tota* asszonyt is) Magyarországra. Ez alkalommal kölcsönösen megszívelték egymást. Miután, ugyanis Endre király megismerte eddigi készségeiből Simon gróf jelleme nemességét, kéréseivel és ajándékaival maradásra készítette. Simon gróf engedett a király szavának és örökös szállóhelyet kért tőle a maga, a vele jött és *jövendő* rokonai számára. A király tehát fölvevén Simont az ország főnemesei közé (inter alios barones), neki adta *Röjtökőri*

(Rahtukeuri) nevű földtért az ott szedetni szokott vámmal együtt, s annak birtokába beigtatni rendelte. (1223.)³

Feküdt pedig Röjtökőri⁴ Sopron vármegyében, Sopron fölött, a mai pecsenyédi határban,⁵ Bessenyő (ma: Pecsényéd), Telek (ma: Uj-Telek), Földvár,⁶ Ekca (Ikka, Zillingdorf?) helységek közt, a Sár vagyis Lajta vize mellett az osztrák határon. Birtokával az ország végeinek ótalma a németek ellen volt összekötve.

Háboríthatatlan azonban már Simon se bírhatta a király adományát, mert bizonyos Theha zsidó annak Ausztria felé fekvő legnagyobb részét magának követelte azon állítólagos privilegium alapján, melyet ugyancsak II. Endre királytól kapott, és melynek alapján a mondott földtért el is foglalta. — II. Endre király, kihez Simon e miatt panaszosan fordult, háromszor is felszólította a zsidót jogigénye és emlegetett privilegiuma bemutatására; de a zsidó csak nem jelent meg. A király tehát őt is, állítólagos privilegiumát is hazugnak és hamisnak jelentvén ki, Simont Röjtökőribe újlag beigtatta. (1228.)⁷

Azonban Theha zsidó követelése még se lehetett teljesen alaptalan, mert IV. Béla király egyideig szükségesnek látta, hogy kárát pótolja, midőn az esztergom-vármegyei Csenkét, melyet II. Endre király szintén Simon grófnak adott volt, Theha zsidónak engedte át.

Miközben Simon gróf II. Endre király kedvezését nagy mértékben kiérdemelte, addig Benedek «herceg» a Korlát⁸ fia, *Tota* asszony férje, noha előbb vitézségének és hűségének kitünő jelét adta volt, azt elvesztette, száműzetett és összes birtokaitól megfosztatott. Ekkor idegen kézre kerültek a bajóti és martoni birtokok is, hanem csak rövid időre. Mert *Tota* asszony, ki Imre király halála és Konstancia királyné távozta⁹ után is megmaradt a királyi udvarban,

¹ *Fejér*, CD. III. 1, 393.

² Röviddel utóbb a *Röjtökőri* alak használatosb.

³ *Nagy Imre*, Századok V. 372.

⁴ A lajta-szent-miklósi határ *Wart* nevű dűlője melletti erdőben egy *földvár* nyomai maig is megvannak. (*Nagy Imre*, Győri tört. és régészeti füzetek IV, 99.)

⁵ *Fejér*, VIII. 2, 140.

⁶ Konrád, Korrád, Korlát, egy név.

⁷ Konstancia 1209. augusztusban II. Frigyes német császár neje lett. Meghalt 1222. június 23.

¹ *Fejér*, CD. III. 1, 318. V. ö. Tört. Tár IX. 5. 1.

² *M. Florianus*, Fontes domestici III. 37.

nem követte férjét sem a számkivetésbe, hanem II. Endre király nejének nemes és tisztos szolgálatával mutatta meg hűségét, — visszakövetelte jószágait, s Endre király méltányosnak találta részint jó szó, részint csere útján újból megszerezni azokat és törvényes birtokosának, Tota asszonynak visszaadni. (1221.)¹ Így maradt meg Marton (a későbbi Nagy-Marton) és Bajót továbbra is a család birtokában, daczára annak, hogy a hűtlen Aján fiai 1230-ban pörrel támadták meg Simon grófot (Bertramról még mindig nincs szó) Marton birtokáért. Úgy kell lenni, hogy Tota asszony ekkor már nem élt és Martont Simonra hagyta, ki ellen azon jogon, hogy Marton örökös birtokuk, indítottak pert Aján fiai. De a király nemcsak Simonnak ítélte oda a per tárgyát képző Martont, hanem a felpereket patvarkodásban is elmarasztaltatta.²

Aligha csalódunk állítván, hogy Bertram vagy Bertrand még akkor nem volt Magyarországon, mert se Röjtökőri adományozásánál, sem ez imént előadott pörben, se másutt 1241 előtt említés felőle nem történik. Ő sokkal fiatalabb is lehetett Simonnál, kit mintegy harmincz évvel túlélt.

A bőkezű vendégszeretetet, melyet Magyarországon tapasztalni szerencsések valának, Simon és az időközben megérkezett Bertrand hű és hasznos szolgálataikkal iparkodtak meghálálni. Már II. Endre korában tűntek ki sokféle jó szolgálataikkal.³ Midőn pedig a tatárok pusztították az országot, akkor mutatták ki főleg vitézi voltukat. Előbb valamelyik mezei ütközetben csaptak össze velők, aztán az esztergomi várba vetették magokat, melyet daczára annak, hogy a város magát megadni kényszerült, «számos faristárjok» segítségével férfiasan megvédték.⁴

¹ *Fejér*, CD. III. 1, 316.

² *Fejér*, CD. III. 2, 207.

³ «Multiplicia servitia fidelium . . . Simonis et Bertrandi comitum, quæ . . . Andreæ . . . regi . . . necnon regno . . . laudabiliter impenderunt», úgymond IV. Béla király 1243-ban.

⁴ Lásd IV. Béla király két rendbeli oklevelét *Fejér*.nél CD. IV. 1, 272, 274, és *Rogerus* mester siralmas éneke 40. fejezetét: «cum multis balistariis». *Balistarius*, a hadi vetőgépeket kezelő katonák régi magyar neve *faristár* vagy *falistár* lehetett. Felistál és Alistál nevű helységek maig is vannak Pozsony vármegyében; hajdan

A király visszaérkezvén a dalmát részekről, hova a tatárok elől meneküle, nagy hálával magasztalta a Martoni grófok jeles tetteit, és azonnal visszaadta Simonnak az esztergom-vármegyei Csenkét a hozzá tartozó szigettel együtt és megerősítette őt Röjtökőri birtokában.⁵ Szolgálatát is újra igényletette, a mennyiben elküldötte külföldi követségekbe, nevezet szerint Bertalan pécsi püspökhöz IV. Incze pápához, segélyért esdeklendő.⁶ És az időben terhes szolgálathoz egyéb nem lehetett, midőn harminczkét ekényi elhagyott földekkel, a mosonmegyei Gadundorffal, a sopronmegyei Zolontával, Puczinna és a komárommegyei, vágközi Keszövel ajándékozta meg Simon és Bertrand grófokat IV. Béla.⁷ Mert e vidéket újra kellett népesíteni, fölszerelni és a művelésre alkalmassá tenni.

«Nemes Martoni Bertrand gróf»⁸ utóbb is kimutatta vitézségét, főleg az ország határainak védelmében. Részt vett a németújhelyi ütközetben (1246. június 15.) Babenbergi Frigyes ellen, hol ez életét vesztette, viszont Bertrand gróf fogságba került, melyben sokat szenvedett. IV. Béla király hívének érdemeit és szenvedéseit három sopron-vármegyei Család nevű helységgel jutalmazta.⁹

Már előbb megnősült Bertrand gróf, s elvette néhai Salamon bán, még előbb Batiz gróf özvegyét.¹⁰ Ezt hitták-e Erzsébetnek, vagy talán már második felesége volt ez Erzsébet? nem tudjuk. A mit tudunk, hogy egyik leányát, Annát Gerlosoki nevű úr, a másikat az Osl nembeli Osl mester vette nőül, kinek ismét két fiát ismerjük: Oslt és Pétert.

Bertrand gróf szerző ember is volt, a mennyiben megvette a sopronmegyei Puginát,¹¹ és

kétségkívül «terra balistariorum» valának. Egy 1337-ben kelt oklevél (*Fejér*, CD. VIII. 4, 144) említ *Faristár* nevű helységet, mely Gyurikovics Mátyás szerint a mai csallóközi Bruck. Az *Anjouk. Okmt.* I, 51. szintén említ «particulam terræ *Faristár* vocatam» Pozsony vármegyében.

¹ *Fejér*, CD. VI. 1, 277.

² *Koller*, Hist. Eppatus Quinqueecl. II. 121.

³ *Fejér*, CD. IV. 1, 275.

⁴ «Comes Bertrandus nobilis de villa Mortun.»

⁵ *Fejér* CD. IV. 2, 227. IV. 3, 306.

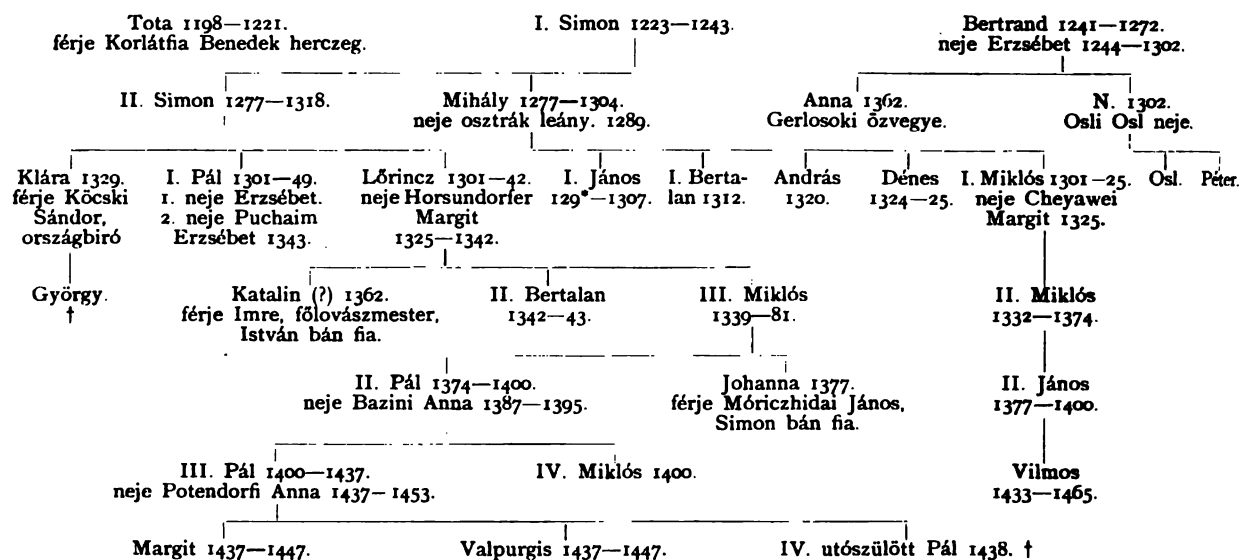
⁶ *Árpádokori új Okmt.* VII. 166.

⁷ Pagonyt, Bessený, Heren és Telek helységek szomszédságában 16 márkáért vette meg néhány soproni várbírból. (*Fejér*, CD. IV. 3, 301.)

nagy kort érhetett, mert noha csak 1272-ig történik felőle névszerinti emlékezés, azon körülmény, hogy Nagy-Martoni Simon és Mihály grófok csak 1302-ben elégitették ki imént nevezett özvegyét hitbére, — és leányait leánynegyedi illetőségeik czímén,¹ arra enged következtetni, hogy Bertrand gróf alighanem megérte a XIV. század hajnalát, de egyszersmind arra is, hogy fiutódot nem hagyott maga után.

Ellenben Simon, ki felől 1243 után szakadnak meg már tudósításaink, két fiat hagyott maga után: *Simont*, kit e néven II-nak fogunk nevezni, és *Mihályt*.

Simon tehát a Nagy-Martoni grófi család magyarországi őse, ki után a családfa harmadfél századon át, vagyis a nemzetség magszakadtáig így alakult:

II.

Vegyük sorra a családfa egyes ágait.

A második nemzedék, *II. Simon* és *Mihály* grófok, tekintélyes² és szerző emberek voltak. Megvették a sopronmegyei *Kövesdet* és pedig akkor igen tetemes összegben: 300 márka tiszta ezüstön; *Bogyoszlót* vagyis a mai Német-Kereszturt, *Gorboldnokot*, *Zillingtali* hét telket, *Peter-Németit*, *Sikremset* (?) és a Német-Ujváriaktól a Sár melletti két *Ikkdt*.³

¹ *Fejér*, CD. VIII. 1, 113.

² *Botka* Tivadar szerint (Győri tört. és rég. füzetek IV, 282.) II. Simon 1272-ben Bars vármegye ispánja volt. Botka szava nyomatékos ugyan, de bebizonyította e tételt nem találjuk. A Nagy-Martoniak tekintélyéről tanúskodik, hogy a vizsályt Wolffó soproni bíró és a Muzslai testvérek közt ők simították el. II. Simon gróf kezességét vállalt a Muzslaiak által két év alatt fizetendő összegekre nézve. Ha időközben meghalna, e kezességet áthárítja «in comitem Michaellem, fratrem nostrum». E kezességlelet így kezd: «Nos Symon comes». (Hazai Okmt. IV, 69.)

³ *Fejér*, CD. V. 3, 375. VIII. 1, 71, 72, 103, 104, 145. —

A Német-Ujváriak szomszédai, rokonai, sóbarátai¹ levén, igen valószínű, hogy azon zavaros időben, melyet V. István vetekedése atyjával támasztott, valamint Kún László szerencsétlen uralkodása alatt is ezekkel tartottak.² Minek meg is adták az árát. Mert mikoron, 1289 április végén Albert osztrák és stájer herceg Magyarországra tört, hogy a «ragadozó farkasokat»

Hazai Okmt. V. 71. Mind e vásárlások 1287 és 1302 között történtek. Hogy Nagy-Martoni Simon fia Mihályunké, kinek IV. Béla Garigfeu helységet adja 1263-ban, ki azt 1266-ban meg eladja: meghatározni nem tudjuk. (*Tkalčić*, Monum. hist. eppatus Zagrab. I. 128, 130. — *Árpádk. új Okmt.* XI. 525, 556.)

¹ Nagy-Martoni II. Simon és Mihály mint tanúk szerepelnek a Német-Ujvári Miklós nádor által kiállított egyik levélen, hol ez őket «chari nostri»-nak nevezi. (*Fejér*, CD. VIII. 5, 468.)

² 1277-ben megerősíti és átírja ugyan IV. László király IV. Bélának Csenkéről szóló, 1243. évi adományos levelét Simon és Mihály grófok, a Simon fiai részére, de érdemeiket nem, csak kérésök igazságos voltát említi. (*Fejér*, CD. V. 2, 393.)

kik tartományait annyiszor pusztították, megfenyítse, az első csapás a Nagy-Martoniakat érte. Az osztrákok legelőbb Nagy-Martont vetették ostrom alá. Az őrség bizva a Német-Ujváriak segélyébe tizenegy napig kitartott. Ekkor meg is érkezett Iván bán, de a várat fölmentenie nem sikerült, minthogy támadását az ellenség visszaverte. Nagy-Martoni Mihály tehát, kinek neje osztrák leány volt, Taufert Hugo osztrák úr közbenjárására oly feltétel alatt adta föl a várat, hogy az őrség minden vagyonával szabadon elvonulhasson.¹

III. Endre uralkodása alatt, épen úgy mint a Német-Ujváriak, a Nagy-Martoniak is hol jó, hol feszes viszonyban állottak a koronához. Midőn III. Endre király uralkodása elején a magyar határszéleket Albert osztrák hercegtől visszakövetelte, és követelésének súlyt adandó haddal támadta meg Ausztriát, a Nagy-Martoniak vele voltak, vele egyéb, «mind közönséges, mind részleges hadba szállások» alkalmával. A miért a király megerősítette őket Rőjtökör birtokában, sőt a *Suslan* (ma Schadendorf) nevű földtér is nekik adta, mert meg kellett nyugodniok abban, hogy Martonvára a haimburgi békekötés értelmében lerontassék, a minthogy csakugyan földig romboltatott.²

De a békekötés föltételeit csak oly nehezen tűrhették, talán zabolátlankodtak is miatta, mint a Német-Ujváriak. Ez volt az oka — úgy látszik — a miért III. Endre király Rőjtökörtőlök elidegeníteni akarta. Azonban a Nagy-Martoniak siettek hűségöket megmutatni és megjelentek az 1299. évi pesti országgyűlésen;³ felmutatták leveleiket, melyek mellett Rőjtökört bírják, mire aztán a király az egyházi és világi főurak tanácsára meghagyta azt nekik, de birtoklevelöket újra nem erősítette meg, hanem csak az ország főurai állítottak ki bizonyosságlevelet a történetekről.⁴

Az Árpádok fiágának magva szakadtával

¹ A stajer Otaker rímes krónikája *Peznél*, Scriptt. rer. Austr. III. 267—271. ll. és a Hagen-féle krónika ugyanott, I. 1101. l.

² *Fejér*, CD. VI. 1, 293. — *Árpádok új Okmt.* X. 333.

³ «In generali parlamento domini regis in Pest celebrato.»

⁴ De dato 1299. julius 14. *Fejérnél*, CD. VI. 2, 228.

valószínűleg a Venczel, később az Ottó pártjához szegődtek Nagy-Marton urai, ebben is a Német-Ujváriak nyomdokain járván. Legalább azon anjoupárti főurak ékes sorában, kik Pozsonyban 1304. augusztus 14-én Rudolf osztrák herceggel szövetséget kötöttek, aztán a cseh hadjáratban részt vettek, épúgy nem találkozunk nevökkel, mint nem Esztergom ostrománál és bevételénél, noha Pozsonyhoz Nagy-Marton, Esztergomhoz Bajót egyaránt közel esik. A rozgonyi csata hősei közt is hiába keressük őket.

Csak miután Károly királynak sikerült a dunántúli részek jobb elemeit, a Nádasd, Osl, Gutkeled nembelieket, s a Köcskieket a Német-Ujváriaktól elvonni és pártjára hódítani, találkozzunk a Nagy-Martoniakkal is a király táborában.

Birtokaik elpusztítása, jószágaik elhamvasztása lett ezért jutalmok a Német-Ujváriak részéről.¹ Tartózkodások Sopronmegyében tűrhetlenné vált; levonultak tehát bajóti uradalmokba, melytől magokat ez időtájt sűrűbben *Bajótiaknak* nevezgették.

A második nemzedék ekkor már lelépett a szinterről. Mihály gróffal 1303 után nem találkozunk; Simon gróf 1318-ban ugyan még Győr vármegye ispánjául jó elő, de a következő évben már csak mint «néhai» említetik.² — Nyomukba a harmadik nemzedék lép; II. Simon gyermekei: *Klára*, *I. Pál* és *Lőrincz*; Mihály fiai: *I. János*, *I. Bertalan*, *András*, *Dénes* és *I. Miklós*.

«Bajóti *Klára*, Simon gróf leánya, Pál és Lőrincz mesterek nővére» Köcski Sándornak, a jeles országbirónak volt neje, és lett 1328 elején özvegye.³

¹ *Fejér*, CD. VIII. 2, 241.

² U. o. 198, 199.

³ *Hazai Okmt.* I. 155. Köcski Sándornak egy fia maradt: György, ki atyja végrendeletének végrehajtója, tehát atyja halálakor nagykorú volt. Ennek — úgy látszik — Klára mostohája vala, egyszer azért, mert Klárával szemben nem neveztetik az ő, hanem csak Köcski Sándor fiának; aztán mert Klára férje halálakor java korában levő asszony lehetett, minthogy feltételezik róla, hogy még egyszer férjhez mehet; végre Köcski Sándor tíz évvel halála előtt a Nagy-Martoniakhoz arányítva szegény ember, mindössze szent-mártoni várnagy volt. Ekkor tehát alig vehette el a főrangú Nagy-Martoniak leányát. Egyébiránt Klárának száz márkát hagyott férje és jószágai egyikét özvegyi székül.

I. Jánosról csak kétszer történik említés: egyszer a XIII. század végén, midőn tanuvallo-mást tesz az esztergomi káptalan részére az esztergomi polgárok ellen;¹ másszor 1307-ben, mikor Halifa fiai péli (ma Péliföld-Szent-Kereszt, Bajót mellett) birtokrészeket eladják «Bajóti Jánosnak, a Mihály gróf fiának és Bajóti Pálnak a Simon gróf fiának».² Feleségéről, maradékáról nincs említés.

I. Bertalan, a Mihály fia 1312-ben szintén együtt említetik I. Pállal, a későbbi országbíróval.³

Mihály fia *Andrást* vagyis *Endurllt*, miként valószínűleg német anyja szólíthatása után nevezték a királyi apródot, édes testvérével *Nikullal* vagyis I. Miklóssal, nemkülönben unokatestvéreivel a Simon fia I. Pállal és Lőrinczczel 1320-ban együtt és első helyen említi Károly király, midőn vitézségük jutalmául átengedi nekik a kövesdi királyi vámot és a sopronmegyei Pomogyot.⁴ De már 1324-ben nem őt, hanem testvére, a most nevezett Nikul mellett, *Dénest* emeli ki vitézi szolgálataért a király, melynek jutalma ez alkalommal a németek által az ország határa megszakításával bitorolt Alramus nevű földtér volt a Sár folyó mellett.⁵

Mindezen Nagy-Martoni testvéreknek: Jánosnak, Bertalannak, Andrásnak és Dénesnek nem maradtak gyermekeik; csak az ötödiknek, I. Miklósnak maradt egy fia: II. Miklós — Cheyawei Ottó német úrnak Margit nevű leányától, kit 1325 körül vett I. Miklós feleségül. A jótállást az asszonynak «osztrák szokás» szerint fizetendő hitbéreért, illetve özvegytartási díjáért ekkor már csak Dénes vállalta el, mert a többi testvérek — úgy látszik — már nem éltek.⁶

¹ *Knausz*, Monum. eccl. Strigon. II. 474. — *Árpád-k. új Okmt.* X, 106.

² *Anjoukori okmt.* I. 124.

³ *Fejér*, CD. VIII. 1, 469. megveszik a magok és testvéreik nevében Bideskúti Márton suslani részbirtokát 100 márkáért.

⁴ *Fejér*, CD. VIII. 2, 241, 246.

⁵ U. o. 536.

⁶ *Fejér*, CD. VIII. 2, 652: I. Miklós nőül vevén «nobilem dominam Margaretam, filiam domini Ottonis de Cheyawe in Teutonia dote et dotalitiis mediantibus consuetudine terræ Austriæ exigente». A miért leköti neki birtokrészeit Ikkán, Kövesden és Bessenýőn 80 talentum bécsi denár évi jövedelem erejéig. Ha ő, a férj,

Nagyon megdöbbenő lehetett a Nagy-Martoniakra mondott fivérek halála, mert ugyancsak 1325-ben nősült meg *Lőrincz* is, a Simon-ág egyik sarja és feleségül vette néha Horsundorfer Volging, a történetünkben jó emléket hagyott főúr leányát Margitot.¹

Lőrincz gróf vitéz férfiú volt. Neki és testvérének köszönte Károly király, hogy míg ő Uros szerb király támadásait visszaverte és Macsó várát bevette, ők Német-Ujvári András ellen Győr és Sopron városokat megvédelmezték, és mikor a Német-Ujváriak hívására némely osztrák főurak segítségükre jöttek, ezek megverésében is részek voltak.² — Midőn pedig Károly király az oláh Basarab ellen indult, ama szerencsétlen hadjáratban Lőrincz gróf is vitéz részt vett, de része volt a szerencsétlenségben is, a mennyiben ez alkalommal balkeze gyógyíthatatlanul megsebesült.³ Mely jeles tettekért nemcsak többféle, alább felsorolandó adományban részesítette őt a király, de kinevezte pankotai várkapitánynak és zarándi vármegye-ispánnak. — 1342. évi júliusban már nem élt, özvegyet, két fiút és egy leányt hagyván hátra.⁴

Valamint a Nagy-Martoniak e harmadik nem-

előbb meghalna és örökösök nélkül, akkor rokonai a leköötött jószágrészeket megválthatják 800 talentumon. Ez volt a házasság osztrák módra. Míg a magyar nő mindig hozott a házhoz, példát erre magok a Nagy-Martoni leányok fognak szolgáltatni; addig a német nő csak vitt, és búsasan sokat, a háztól. Az osztrák urak leányaikkal valóságos vásárt ütöttek. Eléggé draszticus példája az ilyennek a kötés, mely mellett Iaczfí István erdélyi vajda néhai Puchaim Henrik leányát, Ágnest, Nagy-Martoni Pál országbíró sógornóját feleségül kapta. István vajda 1000 márka finom ezüstöt avagy 2000 bécsi talentumot (hat pensát számítva egy talentumra) ígér a leányért. Puchaim Albert és János, a menyasszony rokonai, készpénzt követelnek s ennek megszerzésére két heti időt engednek a vajdának. Ha fizet és a mely napon fizethet, megtörténik az egybekelés. («Cum virgine Agnete coniacendo aliquis commixtio.» A Puchaimok a mondott kötés teljesítése napján «tenentur virginem Agnetem assignare et apponere per copulam carnalem»). E kötetést az evangeliumra és keresztre tett eskü által erősítik és pecsétjeikkel hitelesítik mint tanuk Comes Paulus de Mærteinsdorf (az országbíró) és Piligramus Stræun. (*Fejér*, CD. IX. 1, 448.)

¹ *Fejér*, CD. VIII. 2, 605.

² U. o. 199.

³ U. o. 625.

⁴ U. o. 599 és IX. 3, 315.

zedéke jelességre nézve kivált valamennyi többi nemzedék közül, úgy magából e harmadik nemzedék sorából kimagaslott *I. Pál*, az országbiró, e nagytehetségű férfiú, ki nemcsak családjának volt fénye és legfőbb gyarapítója, de érdemei az ország törvényes állapotának helyreállításában is nagyok.¹

Neve eddig ismert történeti adatainkban legelőbb 1301-ben fordul elő,² aztán előfordul 1307-ben, 1312., 1318., 1319., 1320., 1221-ben többnyire vagy jószágvásárlásoknál, vagy adományos leveleken, melyek által a király őt hűséges vitézi szolgálataiért jutalmazza.³ — 1322-ben hatalmaskodása említetik, melylyel Bajótról a közel fekvő Látatlant megtámadta és kifosztotta.⁴ Mi volt oka e hatalmaskodásnak, közelebbről nem tudjuk. De aligha más, mint megtorlása valamely hasonló túlkapásnak, mi ama pártos világban szinte mindennapos vala. Értesülünk ugyanis, Károly király által, hogy Csák Máté Bajót elfoglalta, és ugyancsak Pál országbirótól magától, hogy (a Csák nemzetségből való) Márk fia István és ennek fia Péter tömérdek kárt okozott a Nagy-Martoniaknak főleg az által, hogy Bajót várát szétdulatta.⁵ — De hogy Pál gróf az országbiróság előtt hivatalt viselt, arról eleddig nem értesülünk. Azon nagyfontosságú szövetségi oklevelen is, melynek erejével Károly király 1323-ban az osztrák hercegekkel frigyét köt, az elsőrendű magyar főurak közt, kik e kötés megtartásáért szavatosságot vállaltak, Nagy-Martoni Pál neve olvasható ugyan, azonban hogy valamely országos tisztelet viselt volna, nincs megemlítve.⁶ — Jelen

volt 1328 elején testvérével Lőrinczczel együtt, midőn Köcski Sándor halála után nővérét, özvegy Köcski Sándornét kielégített; ott sincs valamely hivatala megemlítve, hanem egyszerűen Pál mesternek, Bajóti Simon fiának nevezetik a király által.⁷ Pedig ekkor legalább is ki volt már szemelve a királyi udvar birájának vagyis országbirónak,⁸ mely magas hivatalát az ország javára 1349. évi junius közepéig viselte.

Károly király mind haláláig megbízott Pál országbiró hűségében; fiában pedig, Lajos királyban, ha lehet, még növekedett e bizalom, a mennyiben Vitus baráttal a nyitrai püspökkel őt állította a fényes küldöttség élére, mely Avignonban, a pápai consistoriumban, 1344. évi januárius 19-én, az egyházi és világi jogból oly meggyőzőleg fejtette ki Endre királyfinak jogát a sicíliai koronára, miszerint a pápa megígérte, hogy Endrét királynak címeztetni, fölkenetni és megkoronáztatni fogja.⁹ — János, a kükkülei főesperes ugyan még azt is tudja, hogy e kedvezményt 44000 márkáért eszközölte ki ama követség, és hogy Lajos király nagy megütközéssel hallotta, hogy a jogot, mely Isten s az igazság szerint megillette Endrét, pénzen kell megvásárolnia; mégis, nehogy királyi fensége fősvénységgel, követői pedig hazugsággal vádoltassanak, szétküldötte végrehajtóit minden megyébe, a király és a királyné városaiba, kik az utolsó denárig behajtották ez összeget és biztos követek által átszolgáltatták a pápai kamarának.⁴

Mertensdorf, míg egy német levelen, melyet ő maga állított ki, ekként nevezi magát: «Ich Graff Paul von Merteinstorf». (*Duellius Hist. Ord. Teut. P. III. c. III. p. 83. nro XVI. Fejérenél CD. VIII. 4. 663.*)

¹ *Hazai Okmt. I. 156.*

² Először, mint ilyen 1328. márczius 23-án fordul elő az *Anjoukori Okmánytár* II. kötete 355. lapján.

³ *Theiner, Monum. Hung. I. 664.*

⁴ *Chronicon Budense* Podhradczkynál, 274. lap. — Hogy e második követségben Pál országbiró szintén részt vett, hozzávethető Erzsébet királyné 1345. évi május 1. kelt leveléből, melylyel bizonyos pör elhalasztását elrendeli, «ad quindenas diei reversionis comitis Pauli de curia romana». (*Hazai Okmt. I. 190.*) — Valamint Pál országbirónak év nélkül kelt leveléből, melyben megkéri István, királyi tárnokmestert, hogy egyik, vele Avignonba utazandó belső szolgájának 24 darab ökrét, melyeket Tót Lőrincz ok nélkül elhajtattott, szerezze vissza. (*Anjouk. Okmt. V. 164.*)

¹ Külön tanulmányt készülök — ha Isten segít — Pál országbiróról írni, a miért e helyt országos érdemeit csak röviden érintem.

² *Fejér, CD. VIII. 1. 72.* Hogy 1291-ben és 1299-ben győri, soproni és mosonyi vármegye-ispán volt, mint Ráth Károly állítja az Új M. Múzeum 1853. évi folyamában (V. ö. Győri tört. és régész. füzetek I. köt. 109. l.), kétségbe vonom. A *Fejér CD. VI. 1. 130. és VI. 2. 230.* említetik ugyan Pál nevű főispán, de hogy ez a Nagy-Martoni Pál, az idézett helyekből kideríteni nem lehet.

³ *Fejér, CD. VIII. 1. 469, 470. 2. 198, 199, 241, 246, 213.*

⁴ *Anjoukori Okmt. II. 15.*

⁵ *Knauz, Monum. eccl. Strigon. II. 737. — Fejér, CD. VIII. 3. 601.*

⁶ *Kurz, Österr. u. Friedrich d. Schönen, 467. l. — Ez oklevelen neve egyszerűen így van írva; «Paulus de*

Mindvégig azonban Nagy-Martoni Pál gróf a királyi udvar kegyét nem élvezte. Lajos király, ugyanis, megfosztotta őt 1349 közepe felé az országbírói méltóságtól s azt Szécsenyi Tamásra, előbb erdélyi vajdára ruházta.¹ Okát e rendszabálynak nem ismerjük; de irigykedésre sőt méltatlankodásra² elég okot adott Pál országbíró, ki felette jövedelmes hivatalát huszonegy évig viselvén, — mint látni fogjuk, — tömérdek gazdagságra tett szert, és nem mindig kifogástalan módon. Pedig futóda nem maradt, noha kétszer is nősült. Mind a két feleségét Erzsébetnek hitták. A második, kit 1343 elején vett el, néhai Lihtenbergi Puchaim Henrik leánya és előbbi feleségének negyedfokú rokona volt.³

Minthogy pedig időközben Lőrincz grófnak II. Bertalan nevű fia is elhunyt, 1346-ban már csak két termő rügye volt a Nagy-Martoniak főúri családfájának: II. Miklós, a Mihályági hasonnevű atyának, — és III. Miklós a Simonági Lőrincznek fia.

E két Miklóssal jelent meg Pál országbíró az esztergomi káptalan előtt, hogy az osztályt köztök a nemzetségi javakban megejtse. Az elv, mely az országbíró ez osztályban vezérelte, az volt, hogy a régibb szerzemények a két unokatestvér közt közősek maradjanak; az ő, az országbíró szerzeményei azonban kizárólag III. Miklósnak, édes testvére fiának jussanak. Kivételt képezett a kétes természetű Kabold vára a hozzá tartozó Veperddel és Péter-Németivel, melyeket noha tényleg az országbíró saját

emberségéből, nagy költséggel szerzett meg a családnak, minthogy névleg mégis régibb eredetű családi birtokok valának, — szeretettel felosztotta azokat mindkét Miklós közt.

Mivel pedig ez osztályos levél, melyet az esztergomi káptalan 1346. évi július hava 8. napján állított ki,⁴ felsorolja a Nagy-Martoniak összes birtokait névszerint, alkalmasint esik e helyt a Nagy-Martoniak birtokviszonyait részletesen előadni.

A régibb szerzemények a következők: 1. *Röjtőkör* az ott régidőtől szedetni szokott úti vámmal.⁵ 2. *Ábrám-Kéthida*.⁶ 3. *Kövesd* szintén az úti vámmal.⁷ 4. *Heren* (Hirm).⁸ 5. *Siklósd* ma: Sieglós. 6. *Nagy-Marton*.⁹ 7. *Fraknó vár* és *váralja*.¹⁰ 8. *Vyzum* (Rétfalu?). 9. *Sandorf* (talán Suslan) a mai Schattendorf.¹¹ — Az eddig elősorolt helységek Sopron vármegye felső részében fekszenek. Ugyanezen vármegye alsó részében voltak: 10. *Bogyoszló* másként *Keresztur*¹² és 11. *Csaldd*.¹³

¹ *Fejér*, CD. IX. 1, 407—411.

² Hogy Röjtökört II. András király adta szállóul főntebb eladtuk, a hol a kútfőket is idéztük.

³ Másként Ábrámos, melyet Károly király 1324-ben adott a Nagy-Martoniaknak (*Fejér*, CD. VIII. 2, 536.)

⁴ A mai Millendorf. Kövesdet Arnold mestertől vették meg II. Simon és Mihály 300 márká ezüstön 1287-ben. (*Fejér*, CD. V. 3, 375. V. 6. Ugyanott, VIII. 1, 143.) 1320-ban Károly király adta a Nagy-Martoniaknak a kövesdi vámot. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 241. IX. 1, 82.)

⁵ Hereni István sopronmegyei birtokait, köztök Herent Lőrincz grófnak elzálogosítja. (*Fejér*, CD. VIII. 3, 751.)

⁶ Mint juthatott Nagy-Marton a családra, tudjuk. Pál országbíró nagytotta templomát és alapította plebániáját. (Vatikáni levéltár. L. ily czímű értekezésem: *Kálmán, győri püspök*, Századok, XXIII, 382.)

⁷ Hogy Fraknó várát a Nagy-Martoniak építették, kétséget nem szenved. Főtornya, donjonja, egyik legalsó helyiségének zárkövét maig is, mint Thaly Kálmán fel-födözte és Könyöki tanár lerajzolta, a Nagymartoniak czímere, a sas diszíti. Építették valószínűleg azután, hogy Marton várát le kellett rombolniok, tehát a XIII. század végén. Ők építették ott a templomot is. VIII. Bonifácus pápa 1304-ben bucsút engedett mindazoknak, kik a fraknói templom építése költségeihez járultak. (*Fejér*, CD. IX. 7, 71.)

⁸ Miként jutott a Nagy-Martoniakra? 1. *Fejér*, CD. VI. 2, 128. VIII. 1, 469.

⁹ Bogyoszlót részben II. Simon és Mihály vették meg Prágai Marcel fiaitól 1288-ban. (*Hazai Okmánytár* V. 71.) Részben Szántói Harapától és testvéreitől 1299-ben. (*Árpádkori új Okmt.* X. 353.)

¹⁰ Család Bertrand gróf hagyatéka (*Fejér*, CD. IV. 2, 227. VIII. 1, 113.)

¹ Az új országbíró ezt maga mondja: «medio tempore ipso domino rege honore iudicatus curiae suae ab ipso comite Paulo ablatu, nostram personam sublimante.» *Zichy-Okmt.* II. 406.

² *Anjouk. Okmt.* V. 44. Miklós nádor által 1347. ápr. 30. tartott közgyűlésen Győr vármegye tisztségviselői jelentik, hogy Nagy Martoni Pál által «tempore potentie . . . tributarium exactionem . . . factam.»

³ Nagy-Martoni Pál 1344. évi, avignoni követsége alkalmával a szent-székhöz folyamodott a maga és neje: «Elizabet de Lihtenberg Saltburgensis diocesis» nevében, hogy a pápa utólagosan dispensálja őket a negyedfokú rokonság akadályai alól, melyet nem ismerve kötöttek házasságot. (*A vatikáni levéltárban*, Supplicationes Clementis VI. an. II. parte II. fol. 209. t.) Vesd össze Lajos király levelével, hol megengedi Pál országbírónak, hogy néhai Henrici Puhamarj leányát nőül vehesse, «cum ipsius nuptiae celebratio et conthoralis coniugium ex nostra benevolae admissione existat.» (*Fejér*, CD. IX. 1, 92.)

A Nagy-Martoniak Esztergom vármegyei birtokai: 12. *Kesző*.¹ 13. *Bajót*, melyről már beszéltünk. 14. *Ujfalú*, előbb Nyerged-Szeg, ma Nyerges-Ujfalú a Dunamentén. 15. *Pél*, ma Péli-föld-Szentkereszt.² 16. *Csenke*.³

A Nógrád vármegyei birtokok: 17. *Mohora*.⁴ 18. *Oroszd*. (Oroszi.)

Ezen régebben szerzett birtokokhoz sorolta még Pál országbíró: 19. *Kabold* várát az ott szedetni szokott úti vámmal,⁵ továbbá 20. *Veperét*⁶ és 21. *Péter-Németit*.⁷

Újabb, Pál országbíró által szerzett birtokok: 22. *Pomogy*⁸ a Fertő folyó mellett, a mai Czillingtál vidékén. 23. *Széleskút* (Breitenbrunn).⁹ 24. *Feukas* (Stepke fia) összes birtokai Vas vármegyében, melyeket Károly királytól kapott az országbíró. 25. *Pordány*.¹⁰ 26. *Dorog*. 27. *Teufel* a Seley folyó mellett, melyet ma Vulkának hírnak.¹¹ 28. *Höflein*.¹² 29. *Szerdahely* (a mai Stodra vagy Stettera Sopron felett).¹³ 30. *Morócz* (ma Márcz).

¹ L. főntebb és *Fejér*, CD. IV. 1, 275.

² I. János és I. Pál szerzeménye. (*Anjouk. Okmt.* I. 124.)

³ Csenkét II. Andrától kapta I. Simon. E helység birtoklasi fázisait előadtuk.

⁴ Pál országbíró Mohorát Liptó fia Paskának adja át benépesítés végett 1332-ben. (*Fejér*, CD. IX. 7, 736.)

⁵ II. Simon elsőben az osztrákoktól vette meg, aztán elfoglalták valószínűleg a Német-Ujváriak; 1319-ben Károly király visszaadja I. Pálnak és Lőrincznek. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 199, 428.) Csák Péter lemond jogáról Kaboldra. (*Fejér*, CD. VIII. 3, 601.)

⁶ Vepurnak is iratik, ma Veperd, Wepersdorf.

⁷ Előbb zálogba bírták, aztán örökáron, 200 márkáért vették meg II. Simon és Mihály. (*Fejér*, CD. VIII. 1, 103—4.)

⁸ Károly király elveszi némely hűtlen Biki nemesektől és Nagy-Martoni I. Pál, Lőrincz, András és Miklósnak adja. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 246. 449.) Később birtoklása kérdésessé válhatott, de Lajos királytól újlag Pál országbírónak adatott. (L. *Fejér*, CD. VIII. 1, 71. IX. 1, 82.)

⁹ Királyi adomány Pál országbíró részére, melynek eléggé botrányos történetét l. *Fejér*, CD. VIII. 3, 604. 607. 612. VIII. 5, 599.

¹⁰ Vétel útján került Pál országbíró és Lőrincz zarándi főispán birtokába. (*Fejér*, CD. VIII. 5, 89. V. ö. VIII. 4, 225. 314—316.)

¹¹ *Fejérnél*: Theseul (CD. VIII. 4, 89.)

¹² Osl Margit adta 1312-ben Pál országbírónak (*Fejér*, CD. VIII. 1, 470. V. ö. VII. 2, 254. VIII. 1, 24. 471.), miből hosszantartó pör lett.

¹³ I. Pál előbb zálogba, aztán 500 márka örök áron vette meg az Oslóktól 1318-ban. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 198. 312.)

Turul. 1889. II.

Mind e helyek Sopron vármegyében fekszenek. —

Pál országbíró Pozsony vármegyei szerzeményei:

31. *Stemeth* (Szemet, a Csallóközben). 32. *Sárfő*.

33. *Csataj*.¹ 34. *Kizey* (Kerzi?). 35. *Csánok*.²

36. *Nyárasd*.

Somogy vármegyében voltak: 37. *Iharos*.³

38. *Miháld*.⁴ 39. *Bogán*.

Zala vármegyében: 40. *Rokolyán*.⁵

Szabolcs vármegyében: 41. *Bolcs*. 42. *Szent-Lélek*.

Végre Komárom vármegyében: 43. *Althy*.

44. *Ruol*.⁶

Hogy ez osztzkodás a rövidséget szenvedett I. Miklós fia II. Miklósnak tetszését nem nyerte meg, könnyen elképzelhetjük. Jellemző azonban unokatestvére, Lőrincz fia III. Miklós könnyelmű jószívűsége, melylyel nagybátyjának, Pál országbírónak, röviddel aztán, hogy országos méltóságától megfosztatott, bekövetkezett halálával, a pozsonyi káptalan előtt 1351. június 23-án meg egyezett abban, hogy a nagybátyja által imént vázolt osztályos levél semmisnek nyilváníttassék és helyébe mindkét Miklós által létrejött azon egyesség tétessék, hogy javaikat közösen bírják, és ha valamelyikök örökösök nélkül halna meg, annak részét az őt túlélő, vagy utódai örököljék.⁷

¹ Az esztergomi káptalan 1337-ben arról tesz tanúbizonyságot, hogy Pál országbíró bizonyos, őt illető bírság fejében beiktatta Bogárfa Márton fiának, ifjabb Gergelynek Csataj és Sárfő nevű birtokaiba. (*Anjouk. Okmt.* III, 406.)

² Csánok a pozsonyi várjobbágyoké volt 1256-ban és Modor szomszédságában feküdt. (*Árpádkori új Okmt.* II, 270. XII, 644. V. ö. *Huzai Okmt.* I, 190.) Ma Senkovicz fekszik helyén.

³ 80 márkáért vette meg Pál országbíró Eddi Miklóstól. (*Fejér*, IX. 1, 198.)

⁴ Pál országbíró 100 márkán és összes őt illető bírságok elengedése árán szerezte meg Miháld, Bük és Keleviz nevű birtokokat Somogyban Koroncói Istvántól. (*Anjouk. Okmt.* II, 600. — *Fejér*, IX. 1, 61.) — Bakóczai Egyed *Miháld* nevű somogy-vármegyei birtokát eladja Nagy-Martoni Pál országbírónak 600 márkán. (*Anjouk. Okmt.* II, 579.)

⁵ Károly király adományozza Pál országbírónak és testvérének Lőrincznek a kihalt Rezneki Herbort összes zalamegyei birtokait 1337-ben. (*Fejér*, CD. VIII. 4, 229.)

⁶ Feltűnő, hogy az országbíró lkkát, Zillingdorfot nem említi meg birtokai közt. Valószínűleg nejeének hagyta, valaminthogy lkkát a Puchaimok később is bírták még. (*Teleki*, Hunyadiak kora. VI, 40.)

⁷ *Fejér*, CD. IX. 2, 107.

III.

I. Pálban, az országbíróban a Nagy-Martoniak nemzetsége tetőpontját érte el. Ő legtöbbször vitte. Ő az egyedüli, ki nemzetsége tagjai közül elsőrendű országos méltóságot viselt, az ország sorsa rendezésébe hatalmas befolyást és akkora gazdagságra tett szert, milyennel a két század múlva a Nagy-Martoniak örökébe lépett Esterházyak világra szóló vagyona vetekedhetett csak.

I. Pál halála után a negyedik nemzedék, II. és III. Miklós, vagy miként ők magokat nevezték: a két Nikl alatt a nagyság, tekintély, hatalom és gazdagság rohamosan alászállott.

Oka e hanyatlásnak, mint minden pusztulásé az vala, hogy az utódok megtagadták múltjukat; hűtlenné lettek a hazához, mely őseiket szeretettel fogadta, nagyra becsülte és magasra emelte. Ott az osztrák határon, a hol birtokaik főtömege hosszan elterült és rendesen laktak, sok alkalmok kínálkoztak a külfölddel érintkezniök, s ők nem tudtak ellen állani a külföldieskedés kísértésének.

Mintha csak korunk elzúllott vagy elzúllendő nagyjainak példáját látnók bennök!

Büszke, de szegény német leányokat vettek feleségül; ezeknek «osztrák módra» nagy jegyajándékokat biztosítottak; gyermekeiket németeknek nevelték; sógoraik és rokonaik, az osztrák és stájer urak társaságába vegyültek; köztök, hogy magyar uraságokat megmutassák, derűre, borúra költek; ez úton «keresztény és zsidó» uzorások hálójába kerültek; a hazafiakkal gyűlölködtek és perlekedtek; tönkre jutottak; végre minden fekvőségök idegen kézre ment át (mint ezt a következőkben látni fogjuk).

A két Nagy-Martoni Miklós, ifjú gavallér urak, nagy név és birtok örökösei lévén, úgy kezdték meg nyilvános életüket, mint a kik eddig nem szereztek semmit, s azt hiszik, hogy örökölt dús vagyonuk kimeríthetetlen. Midőn Lajos király leendő sógornéja, István herceg menyasszonya, Bajor Lajos római császár Anna nevű leánya elé küldé országa néhány nagyját, a két Miklós saját pazar költségén követte e díszes küldöttséget Passaubába (1350.). Ugyanezen lakadalmas szolgálatot végezték röviddel utóbb is, midőn Lajos király rokona, István bosnya király nővére, Mária hercegnő ment

feleségül Helseneer úrhoz.¹ Ekkor is feleségestül, nagy kísérettel vettek részt a nászútban, szintén Passauig kísérvén a menyasszonyt. De III. vagyis a Lőrinczfia Miklós vitézi szolgálatot is végzett, 1351. év tavaszán szép számú magyar fegyveres néppel vevén részt Lajos király litvai hadjáratán, e szeszélyes vállalatban, melyet János, a hőbörtös cseh király indíttványozott.²

E nagyzó életnek az lett a következtése, hogy tömérdek adósságba verte magát a két Nagy-Martoni. III. Miklós azon ezer talentumot, melyeket nővéreinek, Katalinnak, hozományaként készpénzben, atyjától és Pál országbírótól kezéhez kapott, az utolsó dénárig elköltötte. És midőn a leány Imréhez, a királyi lovászok mesteréhez feleségül méne, kénytelen volt Pordányt és a kövesdi vámtól felét zálogba adni az új házaspárnak.³ De ezen, akkor csaknem fejedelmi kincs nem volt elég III. Miklós pazarlásai fődözésére: még Izrael nevű pozsonyi zsidótól is kölcsön vett hetven talentumot, s úgy látszik, nagy uzsorás kamatra; mert midőn rokoni, Csornai János és Benedek mesterek ez adósságát kifizették, nagy hálálkodva megismerte, hogy «édes testvéreként» segítettek rajta, noha a Csornaiak is biztosítékul lekötötték III. Miklós esztergomvármegyei birtokait.⁴ Hanem azért e kellemetlenségek nem térítették észre a pazarlót. Nem sokkal később úgy látjuk, hogy Ikrényt Győr vármegyében a Kanizsayaknak és Széleskút jövedelmét is kényszerítve volt zálogba vetni.⁵ És hozzá vethetjük, hogy ez eseteknek folytatása is következett.

Unokatestvére példáját botorúl követte a Miklós fia II. Miklós is, ki magát megkülönböztetésül «magyar Miklós»-nak hitta, míg a másik magát tüntetőleg «német»-nek nevezte.⁶ Azonban úgy tetszik, ez utóbbi se volt külön német a «magyar»-nál; legalább a közönség nem tudta megkülönböztetni, és nem ritkán összetévesztette őket, és hol az egyiket, hol a másikat címezte

¹ Másutt (*Fejér*, CD. IX. 2, 218.) Helphstayrnak van írva a név.

² *Anjoukori Okmt.* V, 576.

³ *Fejér*, CD. IX. 3, 315.

⁴ U. o. CD. IX. 2, 218.

⁵ U. o. CD. IX. 3, 383.

⁶ «Wir Graf Niclas von Merteinsdorf der Teutsch» így kezdé leveleit. (*Fejér*, CD. IX. 4, 650.)

«német»-nek.¹ Tehát ezen Miklóstól is birunk különb-különb kötelezőket, melyek arról tanúskodnak, hogy hol az egyik, hol a másik zsidótól vett föl kölcsönt. 500 font dénaron kezdette, de utóbb 12 fontnál nem becsülték többre hitelét.²

A király ugyan iparkodott segíteni rajtok. Nagy-Martonnak hetivásárt engedett; megvette visegrádi, immár nélkülözhető házakat, úgy tesz, esztergomvármegyei birtokaikat is, mert midőn Zsigmond király 1388-ban Nyerges-Újfalút, Bajót, Csenkét és Pélt az esztergami érsekségnek adományozá, ezek — úgymond — már régen vannak a király kezén.³ Sőt mintha ez időben kerültek volna a többi, Sopron vármegyén és szomszédságán kívül fekvő javaik is új birtokosok kezébe — legalább nagy részint, mert említés felőlök ezentúl alig történik.

Ez elzúllott existenciának másik rossz következménye az volt, hogy a Nagy-Martoniak számos ellensége, kiket talán Pál országbíró mértéket nem tartott birvágya megkárosított, pert indítottak ellenök, és nem egy birtokukat elfoglalták. A király kezdetben itt is segélyökre sietett.

Mindazon, habár törvényszerű rendelkezéseket, melyeket 1352. évi április 26. napjáig ellenök végrehajtottak, megsemmisítette, elrendelvén: ha kinek panasa van a Nagy-Martoniak ellen, az kezdje meg újra a király, illetve a nádor vagy országbíró előtt perét, sőt a györmegyei Ikrényt, melyet Kónya mester elfoglalt, rövid úton visszavétette; azonképen a sopronmegyei Egeredet, melyet Köcski Kacsó Tamás elfoglalva tartott, egyszerűen visszafoglalta. Azonban hatalomszóval az elzúllendő nemzetség hanyatlását meggátolni nem lehetett. Egyik per a másikat érte. A Nagy-Martoniak vagy nem jelentek meg a kiírt határnapra, és e miatt bíróságokban marasztalták el őket, vagy erőszakos-

kodással akarták ellenfeleiket megfélemlíteni;¹ minek következménye az lett, hogy Bebek István országbíró Nagy-Martoni Lőrincz fia Miklóst hatalmaskodás miatt, melyet Ostfi János ellen elkövetett, összes javai elvesztésére ítélte; ezeket fölbecsültetni és elkoboztatni rendelte, kivévén ha a rokonságból az érdeklettek azokat magokhoz váltani akarnák.²

Hogyan és miként menekült e hinárból a «német» Miklós? nem tudjuk; de aligha tévedünk gyanítván, hogy Albert osztrák herczeg segélyével, mely segélynek a Nagy-Martoni részéről — hazaárulás volt az ára. Fönmaradt, ugyanis, a «német» Miklós egy levele, melyben a maga, fia és minden maradéka nevében kötelezi magát, hogy «szeretett és kegyelmes urának, Albert osztrák herczegnek» Fraknó várával és minden hatalmával szolgálatára áll — mindenki ellen, kivéve a magyar királyt. Ha azonban Albert herczeg netán hadat izenne Lajos magyar királynak, akkor ő nem segíti a magyar királyt;³ azon esetre, ha Lajos király elhűnyna, a Nagy-Martoni és fia híven szolgálandják Albert herczeget — senkit se véve ki — minden ember fia ellen. Egyébiránt nem szerződik Lajos királlyal se, nem kötelezi le magát neki se, hanem csak az ő osztrák urának tudtával és akarattal. Sőt felségi jogot engedett az osztrák herczegnek saját magyarországi jószágain, midőn felhatalmazta «urát», az osztrák herczeget és «minden övéit», hogy a rablókat, kik Ausztriában kárt okoztak, a Nagy-Martoniak magyarországi birtokain üldözhessék, elfoghassák, vagyonukban és éltökben megbüntethessék.⁴

Hanem már e hazaáruláson szerzett pártfogás se birta a Nagy-Martoniakat, — kik kezdék immár magokat vároktól, melyben rendesen laktak, *Fraknói grófoknak* nevezni, — lábra állítani. Bir-

¹ Példák Nagy Imrénél, Györi tört. és régész. füzetek, IV, 276.

² 1363-ben «500 phunt phennig wiener münz... von Steuzzen den iuden cze Wyenn» vett kölcsön; 1374-ben pedig «Hintz, Smerlein, Euerlein den Juden Eysacks sun ze Odenburch» 12 fontot hiteleznek neki. (Fejér, CD. IX. 3, 383. IX. 4, 652.)

³ «Apud manus regias ab antiquo habitas.» — A beiktatásnál se találkozott senki, ki ellenmondott volna. (Fejér, CD. IX. 2, 311. 382. X. 1, 454. 461. 499. X. 2, 264.)

¹ Fejér, CD. IX. 2, 462. 609. IX. 3, 678. — *Anjou-kori Okmt.* V, 597. — *Hazai Okmt.* II, 120. III, 182.

² Fejér, CD. IX. 7, 525. — Volt viszályok a Nagy-Martoniaknak a Szent-Györgyi grófokkal is, melynek kiegyenlítésére Bajor Otto herczeg Magyarországon járt. (Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung. 1888. évf. 590. l.)

³ Sollen wir in dem Kriege still sitzen.

⁴ Fejér, CD. IX. 4, 650. IX. 5, 236. — A tanúk, kik e honáruló kötelezőkön kezeskednek: Graf Iban von Pernstein, Herr Rudolf von Stadegg és Herr Haygenreich von Meissav.

tokaiknak, még a sopronmegyeieknek is legtöbbször «keresztény és zsidó hitelezők» zálogjogon bírtak. Családi tanácsot ültek tehát: a «német» Miklós, fia Pál és unokaöccse János, a «magyar» Miklós, ki — úgy tetszik — már nem élt, fia, és a győri káptalan előtt 1378-ban fölhatalmazták és megkérték sógorukat, Móríczhidai Jánost és feleségét Johannát, a «német» Miklós leányát, hogy minden zálogban levő birtokukat kiválthassák és birhassák, sőt másoknak újra zálogba adhassák.¹

Ime ezen kétségbeesett állapotra jutott a kevesebb, mint harmincz év előtt teljes virágjában pompázott nemzetség, midőn immár ötödik nemzedéke lépett előtérbe: II. Pál, a III. Miklós fia, Johanna, ugyanannak leánya és Móríczhidai János felesége² és II. János, vulgo Jensul, a II. Miklós fia.

Ezen Fraknói Jensul első ténye, melylyel a történet terén találkozunk, az volt, hogy Aszszonyfai Ostfi János moróczi (márczi) és egeredi (wandorfi) jobbágyságait megtámadta és kifosztotta (1379.).³ Fraknói II. Pál grófot is, kit ezer vörös forint fizetéssel udvari tisztjei (Hofgesinde) közé fogadott (1385.), megint Zsigmond király, hogy ugyanazon Ostfi János szerdahelyi birtokát, melyet unokafivérével, János gróffal szövetkezve elfoglalt és elfoglalva tart, adja vissza, és ha valamilyen keresete van ellene, azt törvényes úton keresse.⁴

Látjuk tehát, hogy a fiúk atyáik nyomdokain jártak a hatalmaskodásban úgy, mint egyebekben.

Fraknói II. Pál gróf megnősült és elvette a szintén elnémetesedett Bazini János gróf leányát a hírhedett Sebős unokáját; kilencszáz font bécsi denárt móríngolt neki és lekötötte ennek fejében Schadendorft, a mai Somfalút Drawstarffal (Traisdorf, másként Trauensdorf, magyarul Darázsfalva) együtt.⁵

¹ Fejér, CD. IX. 5, 280.

² E Móríczhidai család némely viselt dolgaiat lásd Rómer Flóristól a Győri tört. és régészeti füzetek II. kötetében és Fejérnél, CD. X. 8, 379.

³ Hazai Okmt. II, 138. III, 205.

⁴ Fejér, X. 1, 227. X. 8, 217.

⁵ «Graf Pawl graf Niclas sun ze dem Vorchtenstain . . han meiner Hausfrawn, Frau Annen graf Hensen tochter des Zavisch von Pössing 900 phunt wiener Pfennig ze rechten Morgab versagt» etc. Tanui: Albrecht von Potendorf és Hans von Schadendorf. (Fejér, CD. X. 1, 396.)

Ezen új sógorsággal járt, hogy Fraknói Pál és János grófok Szent-Györgyi Péterrel egyetemben jót állottak 500 font bécsi dénárért, mely összeget Bazini Sebős özvegye és fiai tartoztak fizetni Potendorfi Frigyesnek nászhozományúl (Haymste), a melylyel Bazini Sebős gróf leányát feleségül vette.¹

Pedig magok is hitelre szorultak, mi kitetszik abból, hogy Pál gróf egy telket adott zálogba tizenennyolcz font bécsi dénárért bizonyos Lintzer János gazdának,² mely aránylag csekély összegért lekötötte összes fekvősegeit.

Mégis úgy látszik, mintha II. Pál gróf,³ azóta hogy megnősült jobb gazda lett. Erre mutat, hogy Agyagosi Antalnak sopronmegyei Nagy-Heflán (Heufling) nevű birtoka háromnegyed-részt, — azonképen a Wolfart fiainak egy negyedét ugyanott megvette. Sőt örökölt is Pothly Angela után, ki leánynegyedi birtokrészeit Martonban (Merth), Potlin és Bideskúton, merő atyafiságos indulatból neki engedte át.⁴

Ezen Pál a XV. századot már nem érte meg, de két fiút hagyott maga után: III. Pált és IV. Miklóst, kiknek a föntebb érintett II. János Fraknó várában, betegágyán, 1400. febr. 19-én kelt levelében elzálogosította — mint írja — «szükségből» Fraknóvár és tartozékai felét, melyek az ő vagyonát képezték, továbbá mindazon birtokait, melyek «keresztényeknél és zsidóknál» vannak elzálogosítva vagy másként elidege-

¹ Fejér, CD. X. 1, 312.

² «den Gnecht Hannsen den Lintzer und Frau Ursula seiner Hausfrau» és leköti minden birtokát, «daz wir haben in Ostereich, in Steier, in Ungarn.» (Fejér, CD. X. 3, 91. X. 8, 274.)

³ «Magister Paulus, dictus Groff, filius Nikkel de Fraknow», így czímezi őt a vasvári káptalan.

⁴ Fejér, CD. X. 1, 315. 319. 422. X. 2, 149. — Érdekes az indokolás, melylyel Agyagosi Antal birtokát II. Pál grófnak előörökölti: «pro illis magnis rerum quantitibus et usurarum speciebus, quibus ipse (Antal t. i.) quamplures possessionarias portiones suas in diversis temporibus retroactis quibusdam duobus iudeis Smerel et Ewal vocatis olim in civitate Suproniensi, nunc vero in regno Austriae in civitate Uyhel appellata commorantibus, obligasset, et idem Paulus . . ab eisdem iudeis, ne in maius dampnum et periculum ammissionis ceterarum . . incurrere posset . . de gravamine praedictae pignoris redemisset . . Universae etiam literae super inipignoratione . . confectae . . quae per praedictos iudeos fraudulenter reservatae . . prorsus viribus (cariturae) etc.

nítve — 2000 font bécsi denárért.¹ János fiának tehát, Fraknói Vilmos grófnak nem sokja maradhatott atyja után.²

E hatodik nemzedékről, mely szereplését a XV. századdal kezdette meg, nem sokat jelennek eddig kiadott történeti emlékeink. IV. Miklósról épen csak annyit tudunk, hogy létezett.³ — Ellenben III. Pál gróf valóságos kalandornak tűnik föl, midőn 1430 körül azt állította, hogy Carrarai Marsilius évek előtt neki ajándékozta az állítólag a salzburgi érsekséghez tartozó Glaneck-várat és sanct-veithi vámot Karinthiában, melyekért — mi jogon? nincs említve — kárpótlást kért a salzburgi érsektől. Hasztalan adta a salzburgi érsek írásban, hogy se Glaneck, se a sanct-veithi vám soha sem tartozott birtokához; arra sem emlékezik, hogy akár a Carrarainak, akár a Fraknóinak valamivel is tartoznék: Pál gróf és czimborái tört vetettek az érsekség tisztjeinek, és azokat megkárosítani iparkodtak. Zsigmond császár és király tehát, ki elé a salzburgi érsek panaszszal járult, igen röstellte a dolgot, és megintette Pált, hagyjon békét az érseknek, ha nem akar hűtlenségbe keveredni és minden jószágától megfosztatni. Ha pedig panasza van az érsek ellen, ám láttasson törvényt róla.⁴

Pál grófnak 1437. tavaszán történt haláláról szintén Zsigmond király leveléből értesülünk, ki nehézkesen visszahagyott özvegye, Potendorfi Anna és két gyöngé korú leánya, Margit és Valpurgis iránti könyörületességből elhalasztatja az Ostfi János és László által az elhunyt gróf ellen folyamatban levő pert Nagy-Höfling miatt.⁵ E pörnek további halasztások után végre békés kiengesztelés vetett végett. Az Ostfiak 1438. jun. 1-én

lemondottak nyolczszáz arany forintért igényeikről Nagy-Höflingre, és átengedték e birtokot néhai Fraknói Pál¹ özvegyének, Anna asszonynak és szülötteinek: a kisdéd Pál gyermeknek, Margit és Valpurgis leányoknak.²

Tehát, mint íme értesülünk, fiú volt III. Pál gróf méhben hagyott gyermeke. Hanem ezen IV. Pál sokáig nem élhetett, mert nagybátyja, Fraknói Vilmos gróf mint felperes örökösödési pert indított Fraknói III. Pál özvegye és leányai ellen az alapon, hogy Pál fiutódok nélkül halván el, az általa bizonyos egyesség mellett bírt Fraknó őt illeti. Mivel pedig Hédervári Lőrincz nádor Fraknói Vilmos grófot az egész fraknói és kaboldi uradalom birtokába visszahelyezé, kétséget nem szenved, hogy a Nagy-Martoniak II. Simontól leszármazott ága kihalt.³

Vilmos gróf nem sokáig bírta a neki odaítélt birtokot, mert Fraknó, Kabold és Lanzasér várait minden tartozékaikkal együtt Albert osztrák hercegnek adta zálogba. Albert herceg a Nagy-Martoni leányok, Margit és Valpurgis jogait is magához váltotta, kik neki az imént nevezett várakat szintén átengedték. Viszont Albert herceg a pozsonyi káptalan előtt arra kötelezte magát, hogy a leányok mindegyikének kiházásául egyszer mindenkorra kétezer arany forintot ad, vagy pedig évi kétszáz arany forint jövedelmet biztosít.⁴

Miután pedig a leányok anyja 1453-ban elhala, IV. Frigyes római császár, kire időközben e birtokok átszármaztak, utasította Sopron városát, hogy az özvegy irományait őrizet alá vesse és ki ne adja senkinek.⁵ Ez úton kerültek ez iratok, melyekből e vázlatot nagyobb részben merítettük, a bécsi udvari levéltárba és osztoztak annak viszontagságaiban; honnan aztán egy részök a magyar országos levéltárba jutott.

Az 1463. évben a IV. Frigyes császár és

¹ Fejér, X. 2, 809.

² S e kevésből is elvesztette Vilmos gróf 1424-ben Athynai Zsigmond ellenében meg nem jelenés miatt Lanzasér vára és tartozékai két részét. (Teleki, Hunyadiak kora, VI, 40.)

³ Bonfin (Rerum Hungaricarum decas III. liber X.) említi, hogy Frigyes császárt pártolta Mátyás király ellenében bizonyos Grafnitz. Liszt János veszprémi püspök így javítja ki e nevet: «Graf Nickel, qui alias Graffenecker dictus, arcem Lanser possidebat.» (Kováchich, Scriptt. Minor. I, 336.) Ha ugyan e nevezet alatt nem IV. Miklós lappang?

⁴ Fejér, X. 8, 326.

⁵ Hazai Okmt. II, 266. III, 371.

¹ «Paulus Growff.»

² Fejér, XI, 35. 37. — Hazai Okmt. II, 284.

³ Győri tört. és régészeti füzetek, IV, 281. — E per ítélete szövegébe a Vilmos gróf által bemutatott német periratok föl nem vétettek «propter ignota idiomata.» Tagjai voltak ez ítéletet hozó bíróságnak: György esztergomi érsek, Kelemen győri, Mátyás váci püspökök, Hédervári Lőrincz nádor és Báthory István országbíró.

⁴ Teleki, Hunyadiak kora, X, 155. 221.

⁵ Hazai Okmt. IV, 371.

Hunyadi Mátyás magyar király közt létrejött békekötés első pontja pedig azt rendeli, hogy Fraknó és Kabold várak tartozékaikkal együtt maradjanak a császár kezén halálaig. Halála után a magyar király negyvenezer arany forinton

visszaválthassa azokat. Azonban már 1488-ban visszakerültek a magyar szent koronára.¹

PÓR ANTAL.

¹ Teleki, Hunyadiak kora, VI, 32. XI, 65. V. ö. Szalay, Magyarország tört. III, 196. — Hazai Okm. V, 272.

FORGÁCH IMRE NAPLÓJA.

Az országos levéltárban egy eredetileg a XVI. század közepéről származó s 29 negyedréti lapra terjedő kéziratot találtam, mely úgy tartalmánál, mint írója egyéniségénél fogva egyaránt érdekes.¹

Az író, a ki máskülönben a családi napló szerkesztésén kívül is szerzett némi jogot erre a névre, ősrégi, országos hírló, különösen pedig a XVI. századtól kezdve nagy szerepet vivő nemzetség sarja: ghymesí báró Forgách Imre.

A kézirat tartalmát genealogiai följegyzések képezik s ezek a Thurzó, Forgách, Zrinyi, Székely, Perényi stb. nemzetségeknek az íróval egykorú, vagy pedig őt közelebbről érdeklő ivadékaival foglalkoznak ugyan csaknem kizárólag, helylyel-közzel eddigelé ösmeretlen, vagy a már ösmereteket kiegészítő adatokat szolgáltatva, mindamellet egy pár tudósításuknál fogva, nem pusztán család-, de általános történeti szempontból is igazán becsesek s a többek között a magyarországi reformatio terjesztőinek egyik legérdekesebb alakja, *Huszdár Gdl* élete, különösen pedig halálának körülményeire is teljes világosságot derítenek.

Forgách Imre, ghymesí Forgách Zsigmond előbb Ferdinánd kincstárnoka, később János király híve és albísi Zólyomi Kata legkisebbik fia, saját vallomása szerint az 1580. év végén életének negyvenegyedik esztendejében járván,² 1539—40-ben születhetett.

Életviszonyainak felderítésével eddigelé alig foglalkozott valaki. Mocsáry Nógrád vármegyé-

ről írott monographiájában, a Forgách család le származását közölván, megemlékezik ugyan róla is, de közelebbről csak harmadik házassága érdeklő őt, mely a Forgách nemzetséget koronás fővel hozta összeköttetésbe;³ utána Nagy Iván mond el róla egyet-mást, a többek között azt is, hogy gyermekei nem maradtak,⁴ azonban Deák Farkas rábizonyítja, hogy *Forgách Zsuzsánna* atyja volt és hogy nevezett leányát Révay Ferenczhez adta feleségül. — Mindezekről naplója is biznyságot tesz s ha még néhány esztendeig él, emlékezetnek okáért azt is följegyezheti, hogy szerelmes Zsuzsánnáját Bakics Péter megszöktette, ezt azonban a sok keserűséggel látogatott apa már nem érte meg, s így egyedül Deák Farkas könyvében olvashatjuk meg ezt az érzékeny történetet.⁵

Hogy Forgách Imréről oly keveset tudunk, ennek egyszerű oka van. Testvérbátyjainak messze földre elhangzó zajos szereplése mellett, az ő szerény bár előkelő alakja homályban marad, s minthogy nem öltözködött a tőlük kölcsönzött fénybe, nem is igen siettek őt észrevenni, nem törődött vele senki, úgyannyira, hogy még a család történetírója sem vette magának azt a fáradságot, hogy életkörülményeit kutassa, lombtalan ágnak tüntetve őt fel a nyolczszázados törzsökön.

Idősebb testvérbátyja Forgách Simon I. Ferdinándnak jeles hadvezére, rettenhetetlen vitéz katona volt, s hőstetteinek messze földön keresni kellett párját. Ferencz a fiatalabb, történetíró, váradi püspök, kitűnő szónok s nagyszabású

¹ «Fasti memorabiles per Magnificum olim dominum Emericum Forgách de Ghymes etc. conscripti ab anno 1552 usque ad annum 1580.» *Orsz. Levéltár Actor. Thurz. Fasc. 7 nr. 35.* Az időtartam, mint alább látni fogjuk, helytelenül van kitüntetve, mert az első bejegyzés éve 1545.

² «Anno 1580 14. decembris cum agerem annum ætatis XLI... uxor vero mea 34» etc. etc.

³ Erre különben maga Forgách Imre is igen büszke volt s örömet emlegeti Kata Szidónia szász hercegnő őseit a római német császárok sorában.

⁴ Nagy Iván: Magyarország családai IV. 206. l.

⁵ Magyar tört. Életrajzok. Forgách Zsuzsánna. Írta Deák Farkas.

államférfi volt, elébb Ferdinándnak nagy befolyású tanácsosa, s midőn Magyarországból sértett önérzete, az új király részéről történt mellőztetése s ebből folyólag nagy törekvéseinek sikertelensége, kiköltözésre kényszerítették: Báthory István kancellárja s az erdélyi fejedelemnek leghatalmasabb oszlopa lett, magasabb eszményekért küzdő genialis ember, ki hazáját forrón szereti, s jóllehet maga politikai pártállásában szenvedélyes, a nemzet jobbainak osztatlan tiszteletét bírja.

Forgách Imre sokkal kisebb körben, kevesebb feltűnéssel munkálkodott, bár tagadhatatlanul inkább szemlélődő philosoph mint a tettek embere volt, de hazája és nemzete iránt való kötelességét ő is kifogástalanul teljesítette. — A magas műveltségű s tudományosan képzett váradi püspöknek bizonyára volt gondja öcsce neveltetésére, Simon vitéz pedig a hadi életben lehetett mestere is, követésre méltó példát mutatva neki egész életével.

Járt külföldön is, valószínűleg német egyetemeket látogatva és innen magyarázható meg, hogy a protestantismust követte és gyermekeit ebben a hitben neveltette. — Nagyon jellemző amaz időkre nézve, hogy testvérbátyja, kivel a legjobb egyetértésben élt, váradi püspök volt, maga pedig várai- és udvarházaiban protestáns praedikátoroknak nyújtott menedéket; tudjuk azonban, hogy Erdélybe költözködése után Forgách Ferencz is házasodni készült,¹ bárha ő erre a pápától nyervén engedélyt, nem szakított végkép a catholicismussal, mint öcsce, a ki végrendeletében is erős protestánsnak vallja magát.²

Forgách Imre, Thallóczy állítása szerint, külföldön való tartózkodása alatt megismerkedett a hírhedt Heraclides Jakab kalandorral, s midőn a genialis görög az 1560. év folyamán Zay Ferencz kassai kapitány által szorgalmaztatá ügyét az udvarnál, hogy Ferdinánd a moldvai vajdaságba segítse őt, állítólag épen Imre lett volna az, ki a még akkor nagy befolyású Forgách Ferencz püspök figyelmét fölhívta s jó akaratát megnyerte volna a kalandor részére, és az ő föllépésének köszönhető, hogy Ferdinánd végre is

actióba lépett mellette, a fényes ígéretek által megvesztegetett Zay pedig megszerezte neki a pünkösdi királyság dicsőségét.³ — Bár mint legyen is a dolog, Forgách Imre közbenjárását és pártfogását nagyon jelentéktelennek tartjuk ebben, mert alig vehető föl, hogy a váradi püspökhöz hasonló diplomata egy ily nagy fontosságú kérdésben, egy külföldi tanulmányaiból csak most hazaérkező 20 esztendő diák által befolyásoltatta volna magát, mert Forgách Imre 1560-ban még nem volt egyéb, és téved Thallóczy, midőn őt Trencsén vármegye főispánjának tartja.⁴

A mondott esztendőben azonban testvérei érdemeiért őt is báróságra emeli Ferdinánd³ s az ifjú zászlós úrnak legelső kötelessége volt fegyvert ragadva, méltóvá tenni magát e kitüntetésre. — A korszak hadi vállalataiban ettől kezdve tevékeny részt vett s midőn Ferdinánd halála után rövid idő múlva a törökkel kötött béke is felbomlott, Imre 1565-ben kétszáz magyar lovast vezényelt.⁴

A hadi láрма azonban az 1568. február 17-én létrejött drinápolyi békével egyelőre szünetelvén, ő is elérkezettnek hitte az időt arra, hogy végre feleség után nézzen, mert már harmincz felé közeledett. Az ezzel járó vesződségtől azonban a kor bevett szokása szerint, megkimélték őt jóakaró atyjafiai, talán épen maga Simon vitéz, a ki üres óráiban, mikor törököt nem verhetett, örömet segítésére volt az égieknek a házasságkötések nehéz munkájában, gondja lévén arra is, hogy a «*János fia*» pártján álló vagy jószágaiiban megfogyatkozott főember leányára ne vesse szemét az effélékben még tapasztalatlan öcsce.

Választása néhai Perényi Mihály Zemplén vármegyei főispán és királyi pohárnokmesternek kevéndi báró Székely Katalintól született Erzsébet nevű árvaleánykájára esett. Ezzel bizony meg is lehetett elégedve akárki fia, mert Perényi Mihály, ki Munkács vára alatt egy ágyúgolyótól találtatva már 1557-ben meghalt, sok szép ős

¹ Thallóczy Lajos: Csömöri Zay Ferencz. 127 s kk. II.

² Thallóczy id. m. 127. l. Forgách csak 1583-ban szerezte meg Trencsén várát s vele együtt a megye főispánságát is.

³ Forgách Ferencz. Comment. hung. Hist. XVI. a Függelékben. Eredetije a n. múzeumban lévő gr. Forgách levéltárban.

⁴ Forgách Comment. Akademia kiadása.

¹ Századok 1880. évf. 755 l. Dr. Károlyi Arpád. Új adat Forgách Ferencz a történetíró életéhez.

² Gr. Forgách család levéltára a n. múzeumban.

jóságot hagyott leányaira, de a menyasszony édes anyja is igen értékes özvegy vala s nagyatyja a vagyonszerzési szenvedélyéről ösmeretes Székely Lukács, Ormosd várának ura, nagy becsületben állott az udvarnál Ferdinánd alatt szerzett érdemeinél fogva. — A sógorság ellen sem lehetett semmi kifogás, mindnyájan előkelő nagybirtokú főnemesek voltak.

Hogy a fiatalok sohasem látták egymást s a menyasszony még nem töltötte be életének 14-ik esztendejét, abban bizony semmi rendkívülit nem találtak 1569-ben. Valószínűleg úgy okoskodtak, hogy lesz majd elég idejük egy hosszú életen keresztül megismerniök egymást, a fiatalság pedig olyan hiba, a mit az ember napról-napra jóvá tesz.

Hogy azonban az atyafiság sürgette-e az egybekelést, vagy talán maga a vőlegény is türelmetlenkedett már? bajos volna eldönteni s elég az hozzá, hogy 1569. január 9-én megvolt a kézfogó a zétényi kastélyban, s ugyanazon a napon lakadalmat tartottak ott, folytatva a Perényiek ősi birtokán Nagy-Idán,¹ hová ez alkalommal, mint rendesen történni szokott, a környékbeli főurak és nemesek nagy számmal sereglettek.

Forgách Imre gyermekefeleségével egyideig a nagy-idaï kastélyban lakott, s itt született 1571. december 1-én első fia *Mihály*. Ezután rövid idő múlva átköltözött az ifjú pár a Forgách nemzetség ősi Ghymes várába, melyet a testvérek uradalmaival együtt osztatlanul birtokoltak s néha közösen is laktak.

Ez alatt költözhetett a reformatio terjesztése, különösen nagyhatású szónoklatai miatt oly kérelhetlenül üldözött *Huszár Gál* Komjátira, a hol aztán Forgách Imre pártfogása következtében nyugalomban tölthetné napjait, sőt mint tudjuk, nyomdát is állított Komjátiban.

Forgách Imre nemcsak buzgó pártfogója, de tisztelő barátja is volt a maga korában apostoli hírben álló tudós férfiúnak s a vele való folytonos érintkezés és hit-dolgok felett folyó társalgás még jobban megerősítették Forgáchot a protestáns vallásban, s ez idő alatt született gyer-

mekeit is Huszár Gál által kereszteltetette meg. A tudós prädikátor azonban pár esztendő múlva Pápára költözködött, s mint e gyülekezet pásztora halt meg 1575. október 23-án.²

A gyermekekben azonban nem sok öröme telt a szülőknek, mert az anya éretlen korának megvoltak a maga káros következményei s nemcsak a gyermekek haltak el egymásután kised korokban, de 1575. július 3-án Perényi Erzsébet is megvált az élettől, épen annak tavaszán, 19 éves korában.

Forgách Imre nagy keserűséggel jegyzi fel ugyan naplójában, hogy ifjú társában lelkének felét s fejének ékességét veszítette el, mindamellett sokkal fiatalabb volt még, mintsem bús-özvegyiségben tölthette volna el hátralevő napjait.

Most azonban már nem volt szüksége közbenjárókra! Bicse várának fiatal úrnője, ki csak nem régg tette le a gyászfátyolt bethlenfalvi Thurzó Ferencz után s kit már Forgách élemedett férje, az egykori nyitrai püspök oldalánál is ösmerhetett, nagy mértékben megnyerte tetszését, és miután a viruló özvegy — nem volt több 25 esztendősnél — sem fogadta hidegen a minden tekintetben hozzá illő férfi udvarlását: 1576. június 24-én megtartották a fényes lakadalmat s gróf Zrinyi Katalin a *szigetvári hős* leánya, Forgách Imrében nem csak szerető férjet, de első házasságából született gyermekei részére második atyát, tisztalelkű becsületes gondviselőt is talált.³

Felesége óhajtasára ezután Forgách átköltözött Bicse várába, megosztván Zrinyi Katalinnal egy nő vállára, kiváltképen a rosszakaratú Thurzó atyafiság miatt, súlyosan nehezedő gyámi teendőket. Különösen sok gondot okozott neki a roppant kiterjedésű jóságok igazgatásán kívül mostoha gyermekeinek s köztük a már 10 esztendő Györgynek, Magyarország későbbi hírneves nádorának neveltetése, főleg a család szaporodása után, úgy, hogy bár műveltsége és tanulmányainál fogva maga is képes lett volna ugyan a gyermekeket oktatni, de nagy elfoglaltsága akadályozta őt ebben s oly nevelő után kellett néznie, kinek vezetése alatt György úri

¹ Anno Domini 1569 die vero nona Januarii conjugem meam pientissimam atque amantissimam Magn. Elisabet de Perén . . . desponsatam, quidem mihi ante nuptiarum celebrationem, ac nunquam ante a me visam, duxi in uxorem legitimam.

² L. alább.

³ L. erre vonatkozólag ifj. Kubinyi Miklós munkáját: Thurzó György nádor levelei nejéhez stb. A bevezető életrajzban.

születéséhez s a világban elfoglalandó állásához méltóan fejlődhessék.

Nem lehetetlen, hogy ha *Huszár Gál* még életben van, választása éppen erre esik, de a tudós férfiú, mint már említettük, az országosan dühöngő pestis áldozata lett, a bicsei protestáns praedikátor *Berger Péter* pedig úgy látszik nem volt alkalmas erre a célra. — Nem ment tehát oly könnyen a dolog, mint teszem fel napjainkban, midőn a nagybirtokú arisztokratia mellett a középsorsú ember is kiváló neveltetésben részesítheti gyermekeit, és Forgách Imrének minden bizonynyal sokat kellett fáradnia, a míg oly nevelőre tett szert, a minővel abban az időben széles Magyarországon kevesen dicsekedhettek, s a ki Thurzó Györgyöt, egykorú illetékes bírálók véleménye szerint, fejedelmi sarjakhoz is méltó nevelésben részesítette.¹

E férfiú Eccardus Kristóf bölcsész és orvos-tudor volt, ki Szászországból valószínűleg Forgách Imre egyenes meghívására jött hazánkba s könnyen hihető, hogy már külföldi tartózkodása alatt ösmerte őt Forgách, vagy valamelyik vele összeköttetésben álló német tudós ajánlotta.² Akármint legyen a dolog, elég az hozzá, hogy Eccárd, György úrfi nevelésének befejezte után is megmaradt Forgách Imre udvarában, mint annak barátja és házi orvosa.³

Időközben Zrinyi Katalin, Mária majd Ilona nevű leánygyermekkel örvendezteté meg férjét, de örömük csak akkor lett teljessé, midőn 1580. december 14-én első fiuk született, kit Forgách nagyhírű vitéz bátyja tiszteletére *Simon*-nak kereszteltetett.

A leányok szépen növekedtek s számuk elég gyorsan szaporodott, a fiúgyermekhez azonban nem volt szerencséje a szülőknek, mert pár év múlva az egyetlen *Simont* is elvesztették. *Az úr adta, az úr vette el, áldassék szent neve érte*, sóhajt fel naplójában 1585. június 12-én Forgách, mikor az isteni gondviselésbe vetett hite, fájdalmát már kissé enyhítette.

Mert ebben az esztendőben kettős csapást mért reá a gondviselés, egyetlen fia után alig

két hétre 1585. ápril 26-án szeretett hitvestársát is elvesztette.

1585. márczius 11-én már borús sejtelmek vették körül Zrinyi Katalint. Férje mint Trencsén vármegye főispánja hivatalos dolgaiban távol levén, a leggyöngédebb szavakban kéri őt, hogy siessen haza mentül előbb, mert már napról-napra *nehezebb.*

«Szívvel ajánlom kgdnek az holtomig való szolgálatomat, és az én tiszta szívből való szerelmemet, mint szerelmes szívem lelkem, én édes egyetlen egy uramnak» írja Bicséről keltezett levelében, ismételten kérve férjét, hogy ha szereti őt, hát ne késsék sokáig.¹

Alig múlt el egy hónap s a kis Simon, ki még a levél írásakor egészséges volt, ápril 13-án meghalt. E váratlan csapás roppant befolyással volt az anya szenvedő állapotára, ki miután egy leánygyermeknek életet adott, 38 éves korában bánatos férjét másodszor is özvegygé tette.²

Olvasva azon sorokat, melyeket Forgách Imre naplója ide vonatkozó részében elhunyt felesége emlékezetének szentel, első pillanatban szinte csodálkozunk rajta, hogy az ennyire lesújtott s már ötvenhez közeledő férfi újabb házasság kötésére szánta magát.

Pedig jól meggondolva a dolgot nincs okunk ezen csodálkozni, mert a mint első felesége halála után szíve sugallatát követve nősült, úgy most a józan ész tanácsára hallgatott, mely azt követelte, hogy kisdéd leánykáinak anyát adjon.

Legkevésbé sem lehet feladatomból elhatárolását bővebben indokolni s annak helyes vagy helytelen volta felett ítéletet mondani, mert utóvégre is megházasodni minden nőtlen embernek jogában állott 300 évvel ezelőtt ép úgy mint ma, Forgách Imre ez elvitázhatlan jogához pedig még a kötelességérzet is járult, és hogy nem utolsó kérőnek tartották 45 éves korában sem, eléggé bizonyítja, hogy harmadik felesége Kata Szidónia tescheni hercegnő, Ágost szász választófejedlem unokahuga lett.

Hogy jutott eszébe e különben nem nagyra-vágyó s eléggé visszavonultan élő magyar fő-

¹ L. Thurzó György nádor leveleit id. h.

² Ilyenmő összeköttetései mellett több adat bizonyít, p. o. Gommer is, Heraclides történetírója, neki ajánlotta Wittembergben megjelent munkáját.

³ L. alább.

Turul. 1889. II.

¹ Deák Farkas: Magyar hölgyek levelei.

² Forgách alig talál szavakat fájdalom kiöntésére s határtalanul magasztalja elhunyt hitvesét. Ebből azonban bőven kijutott Perényi Erzsébetnek is, még inkább pedig a harmadik feleségnek.

úrnak idegen földről s pláne uralkodóházból választani magának hitvestársat, arról hallgatnak az emlékek; még legvalószínűbb az a föltevés, hogy az említett szászországi tudós Dr. Eccardus Kristóf befolyásolta őt e tekintetben, ki még hazájában ösmerhette a hercegnőt s minden jót remélt e frigytől, mely urát koronás főkkel hozta összeköttetésbe.

Imre úr azonban, mikor már megerősödött elhatározásában, nem vágott bele mint mondani szokás *„Hű bele Baldzs!”* módjára, mert bölcsen kellett tudnia, hogy bármilyen jól hangzott is nálunk országszerte a Forgách név, a külföldön még sem lehetett oly nagy nimbusa, hogy a szász választófejedelem, egyszerű föllépésére minden habozás nélkül odaigérje huga kezét egy előtte ösmeretlen magyar főembernek, ha mindjárt Forgáchnak hívták is!

Báthory István lengyel királyhoz fordult tehát, hogy mint közlő való atyjafia vesse közbe magát ez ügyben s eszközölje ki számára a hercegnő kezét.

A lengyel király, ki Forgách Imre édes anyjának elsőfokú unokatestvére volt,¹ szívesen hajlott kérésére s 1585. szeptember 4-én kelt levelében Ágost szász választófejedelemtől ünnepélyesen megkérte Kata Szidónia szász hercegnő kezét öcsce számára, elmondván levelében, hogy Forgách, ki már két ízben volt nős, javakorában lévő férfi, neki rokona s Magyarországon előkelő főember.

Báthory fellépése nem tévesztette el hatását, s a szász választó készséggel nyilvánította a maga beleegyezését, természetesen azon föltétel alatt, ha maga az érdekelt sem idegenkedik az összeköttetéstől és ha a hitbérre nézve megegyezhetnek.

A lengyel király azonban ugyanakkor, midőn a választó fejedelemhez írt, Kata Szidónia her-

cegnőnél is elvégezte már levele által kéri tisztét² és Forgách ily körülmények között haláldektalanul útnak indította követét Eccard Kristóft, hogy kedvező válasz esetében a hercegnővel jegyet is váltson.

A dolog tehát igen gyorsan fejlődött. 1585. szeptember 26-án Forgách nagy hálaadással jegyzi naplójába, hogy követte a hercegné jegygyűrűvel már visszaérkezett s a házasság a következő év folyamán meg is történt, a fejedelmi menyasszonyhoz illendő pompával.³

De boldogságuk, a mennyiben ezt a szót házaseletük jellemzésére Forgách följegyzései alapján joggal alkalmazhatjuk, — nagyon rövid ideig tartott, mert a hercegnő 1589-ben Ghymes várában örökre lehúnyta szemét s a nagy fájdalomtól megtört Forgáchnak, mint ezt naplójában olvasuk, nem volt annyi ereje, hogy e gyászesetet sajátkezűleg jegyezze föl. Íródeákjára bízta, a ki elég hanyagúl teljesítette feladatát,⁴ maga pedig búbanatnak adván fejét, nem gondolt többé új házasságra, hanem leányai gondviselését Zay Péter özvegye poltári Sós Klárára bízván,⁵ eltemetkezett könyvei közé, a családi napló folytatását is abban hagyva. Egyetlen egyszer nyitotta még fel e sok szomorúságra emlékeztető

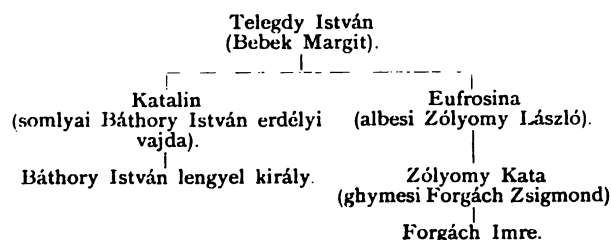
¹ E leveleket kiadta Mocsáry: Nógrád vármegye esmeretése IV. k. 178. kk. II.

² Mocsáry id. m.

³ A halálzásnak sem évét, sem napját föl nem jegyezte, s e tekintetben Deák Farkas tanúságtételén sem okúlhatunk, kinek értesülése szerint Forgách Imre 1587. elején tartotta kézfogóját herceg Lauenburg (Igy) Szidóniával, de már 1588. július 25-én azt írja *Forgách Ferencz a történetíró* Simon bátyjának Bicséről, hogy Forgách Imre nejének *Sziléziában* történt elhalálása miatt vigasztalhatatlan (Deák Farkas id. m. 16. l. jegyzet). Nem is említve, hogy e levél már tartalmánál fogva hamis, mert a hercegnő *Ghymes várában* halt meg, meg nem foghatjuk, miként láthatta Deák Farkas Forgách Ferencz történetírónak 1588. július 25-én keltezett levelét, mikor *Forgách Ferencz történetíró 1577. január 19-én már meghalt*. Mindamellett én utána néztem a n. múzeum levéltárában, a honnan állítólag közölte, de kutatásaim sikertelenek maradtak. — A levél keltezésének esetleges hibás olvasása sem deríti föl előttünk a nagy ellentmondás okát, mert hiszen Forgách Ferencz halála és testvéröcsének Kata Szidónia hercegnővel történt egybekelése között legalább is 10 esztendő folyt le s így azt a levelet semmiképen sem írhatta a váradi püspök, de hogy ki írta annak egyedül a jó Isten a megmondhatója!

⁴ Deák Farkas id. m.

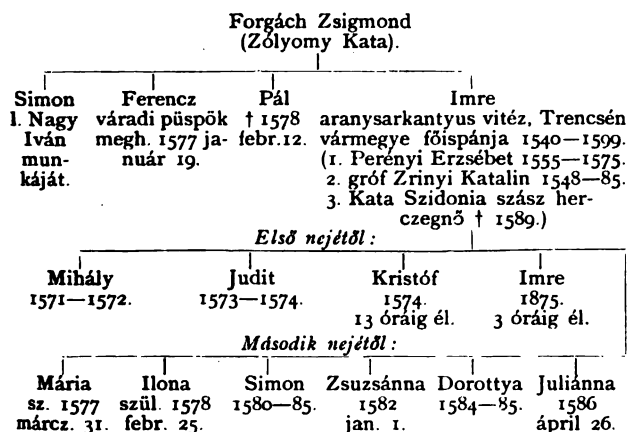
⁵ Rokoni ági összeköttetésüket a következő táblázat mutatja (Mocsáry: Nógrád vármegye IV. 169. l.):

könyvet, hogy első szülött Mária leányának menyegzőjét följegyezze, kit 1596. január 25-én (az ó-naptár szerint) Révay Péternek a későbbi hírneves koronaőrnek adott feleségül.

1598. április 1-én Zsuzsánna leányát is eljegyezte Révay Ferencz, ezt azonban a lakadalom után maga a vő jegyezte be a családi naplóba, mert Forgách Imrét úgy látszik már nem érdekelte semmi és rövid idő múlva ezután az 1599. év folyamán meg is halt.¹ Halálának idejét és körülményeit közelebbről meg nem határozhatjuk, mert a följegyzéseknek itt vége szakad, anélkül, hogy az ő emlékezetét ezen a helyen megöröktette volna valaki. Utolsó fennmaradt levelében Révay Ferencznek ad a házasságra vonatkozó bölcs tanácsokat² s hogy e részben alig lehetett volna valaki nálánál illetékesebb, azt hiszszük, nem szükséges bizonyítani.

A Forgách nemzetség leszármazási tábláján Imre következetesen gyermektelennek van feltüntetve s ezt Nagy Iván, ki jobbra Mocsáry adatait használta, még azzal is tetézi, hogy leányait a másik ágon álló *Forgách Péternek* tulajdonítja. — Minthogy azonban gersei Pethő Orsolyától ennek is származtak gyermekei, a legnagyobb zavar mutatkozik a családfán, minél fogva nem tartjuk feleslegesnek, minden további tévedések elkerülése céljából, a következő táblázatot állítani össze, megjegyezvén, hogy e tekintetben kizárólag a napló adataira szorítkozunk:

Egybefűzni a följegyzésekben elszórt más genealogiai adatokat, ez alkalommal nem tartom

¹ Révay Ferencz írja a naplóban reá vonatkozólag „anno 1599 vitam cum morte commutavit.”

² 1598. május 7-én. Deák Farkas id. m. 17. l.

szükségesnek. Használja fel, egészítse ki azokat, vagy pótoljon velök hézagot, kiki tetszése szerint.

Meg kell azonban említenem, hogy az egyes följegyzések legalább a családi naplónak általam használt példányában nem következnek időrendben egymásután, és nem kizárólag Forgách Imre kezétől származnak.

Hogy ki és mikor kezdette meg annak vezetését? nem nehéz dolog eldöntenünk; a legelső bejegyzés ugyanis az 1545. évet viseli homlokán, alá pedig a Forgách Imre neve van írva. — Ha tudjuk, hogy ő ebben az időben *öt esztendő*s gyermek volt, nem szükséges bizonyíthatnunk, hogy e bejegyzés jóval későbbben keletkezett, még pedig a legtöbb valószínűséggel 1576 után, a mikor Forgách, Thurzó Ferencz özvegyét nőül vette, mert első felesége életében, a vele közelebbi összeköttetésben sem álló Zrínyi és Thurzó családok benső viszonyait nem állott érdekében ennyire figyelemmel kísérni.

Azt a föltevést pedig, hogy a Thurzók vagy Zrínyiek lettek volna e családi naplónak első birtokosai, lerontja az a körülmény is, hogy az 1548-iki bejegyzés alatt a *Perényi Mihály* nevét olvassuk, kinek *Erzsébet* leányát Forgách Imre 1569-ben nőül vette. Ha most meggondoljuk, hogy Mihály úr 1557-ben, tehát *leánya lakadalmá előtt 12 évvel már meghalt* s így az a föltevés, hogy talán Forgách Imre családi naplójába iktatta be utólagosan saját gyermekeinek és atyjafiainak születésrendjét, — magától összeomlik: arra a következtetésre jutunk, *hogy e följegyzéseket ő kezdte meg*, még pedig szükségképen 1557 előtt, és Forgách utána örökölte a könyvet s tőle kapott kedvet a följegyzések folytatására.

Ebből egyszersmind az is világos, hogy Forgách legjobb esetben is csak 1569 óta vezethette a naplót, és minden tőle származó bejegyzés az 1569. esztendőnél hamarabb nem keletkezhetett, a Zrínyi és Thurzó nemzetségekre vonatkozók pedig, dacára hogy jóval régebbi eseményeket foglalnak magukban, mint említettük, épeenséggel 1576 után lettek abba beiktatva.

Ezek szerint tehát a napló 1545-től 1598-ig történt családi eseményeket tartalmaz. Vezetését pedig valószínűleg 1548-ban, de mindenestre 1557 előtt kezdte meg *Perényi Mihály*, 1569-től 1596-ig *folytatta Forgách Imre*, és bevégezte azt a XVI. század utolsó évében, vagy a XVII. elején

Révay Ferencz, de ha szinte volt is rövid ideig az ő kezében, kétségtelen, hogy ismét visszatért a Forgách család levéltárába, s arról a szintén közletről érdekelt Thurzók is másolatot készítettettek.

* * *

1545. szeptember 14-én született a világra gróf Zrinyi Miklósnak, ki a török szultán Szolimán által ostromlott Szigetvár védelmében a hazáért vitézül meghalt, gróf Frangepán Katalintól *János* nevű fia.

1546. február 11-én született gróf Zrinyi Miklós és Frangepán Katalin leánya *Iлона*, előbb guthi Országkristóf országbíró felesége, kitől gyermekei nem származván, másodszor Balassa István Detrekő és Tapolcsán várak urához ment férjhez, s ettől származott *Menyhért* nevű fia.

1548. ápril 30-án született gróf Zrinyi Miklós és Frangepán Katalin leánya, *Katalin*, előbb Thurzó Ferencz, később Forgách Imre hitestársa.

1548. ápril 21-én d. e. 10—11 óra között született Perényi Ferencz fia *György*. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1551. márczius 5-én Perényi Mihályné *Hagnin Katalin* meghalt Bécsben.¹ (Perényi Mihály feljegyzése.)

1552. december 11-én született Perényi Ferencznek nagy-idaí várában *Ferencz* fia. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1553-ban született pelsőczy Bebek Györgynek, *Margit* nevű leánya Krasznahorka várában. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1553-ban Perényi Ferencznek Nagy-Ida várában egy *Zsófia* nevű leánya született. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1554. augusztus 17-én született Perényi Mihály leánya *Magdolna*. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1555. aug. 14-én született Perényi Mihály leánya *Erzsébet*. (P. M. jegyzése.)

1557. december 25-én Perényi Mihály Munkács vára alatt meghalt.

1558. szept. 8-án született néhai Perényi Mihály Zemplén vármegyei főispán és királyi pohárnokmesternek *Borbála* nevű posthuma leánya.

1565. október 13-án született *Léthava* várában Bethlenfalvi Thurzó Ferencz leánya *Anna*.²

¹ Ennek halála után az 1552. év pünkösdi harmadnapján tartotta lakadalmát Ormosd várában Székely Lukács leányával, Katával, kitől itt felsorolt gyermekei származtak. *Scalay Á.*: Négyszáz magyar levél. 92. l.

² *«prigigna mea optima elegansque virgo»* mondja felöle Forgách. Világos tehát, hogy a bejegyzés 1576 után eszközöltetett.

1567. szeptember 2-ára virradólag született ugyanott Thurzó Ferencz fia *György*.

1569. január 9-én tartotta lakadalmát ghymesí báró Forgách Imre aranyarkantyús vitéz, *Perényi Erzsébet*tel, néhai Perényi Mihály és kevéndi Székely Katalin leányával a zétényi és folytatólag a nagy-idaí kastélyban.

1570. október 31-én született Thurzó Ferencznek *Léthava* várában *Orsolya* leánya.

1571. november 3-án született Thurzó Ferencznek *Katalin* nevű leánya.

1571. december 1-én született Nagy-Idán Forgách Imrének Perényi Erzsébettől első fia *Mihály*. Meghalt 1572. október 9.

1573. február 26-án született Ghymes várában Forgách Imrének *Judit* leánya, kit márczius 11-én *Huszár Gál* komjáti prädikátor keresztelt meg. Meghalt 1574. márczius 8-án.

1574. szeptember 9-én született és kereszteltetett meg *Czeglédy János* prädikátor által Forgách Imre *Kristóf* nevű fia. Élt 13 órát.

1575. február 8-án halt meg Ormosd várában Perényi Erzsébet nagyatyja *Székely Lukács* 71 éves korában. Eltemettetett az atyja által ugyanott épített kolostor kriptájában.

1575. márczius 8-án halt meg Nyaláb várában *Perényi István*.

1575. ápril 2-án született Czobor Imrének Perényi Borbálától *Mihály* nevű fia Sassinban.

1575. június 25-én született Forgách Imrének hasonlóképen *Imre* nevű fia. Élt 3 órát.

1575. július 3-án Forgách Imrének *Perényi Erzsébet* meghalt Nagy-Idán, eltemettetett az ottani templom sírboltjába.

1575. október 23-án, azaz az általa megjövendőlt napon *Huszár Gál* pápai prädikátor meghalt pestisben.¹

1576. június 24-én tartotta lakadalmát Forgách Imre Bicse várában Thurzó Ferencz özvegyével gróf Zrinyi Katalinnal.

Jelen voltak a következő atyafi főrendek: Forgách Simon, Krusich János, Balassa János, Balassa István, Révay Mihály, Révay Ferencz, Dóczy Gábor, Forgách Péter, Telekessy István, Ówary Gáspár, Forgách Miklós és mások.

1576. július 24-én született Bajmóczon, Thurzó Elek fia: *Szaniszló*.

1576. november 20-án meghalt pestisben Péchy Gáspár a classikus nyelvekben jártas tudós férfiú, Forgách Imre sógora.

1577. márczius 31-én született Bicse várában Forgách Imrének Zrinyi Katalintól *Mária* nevű leánya.

¹ L. erre vonatkozólag: Hol és mikor halt meg *Huszár Gál*? cz. közleményemet. *Magyar Könyvszemle* 1888. évi.

Megkereszteltetett ápril 12-én Pongrácz Gáspár és felesége Szunyogh Zsófia, Madachány Pál Trencsén vármegyei alispán, Sembery Boldizsár, és budetini Szunyogh Raphael, mint keresztkomák jelenlétében.

1577. január 19-én ghymesi *Forgách Ferencz* Imre testvérbátya Páduában meghalt.¹

1578. február 12-én *Forgách Pál* Komjátiban meghalt, ki nőtlen ember lévén, jószágát testvérei *Forgách Simonra* és *Imrére* hagyta.

1578. február 25-én született Bicsé várában *Forgách Imre* leánya *Ilona*, kit márczius 11-én keresztelt meg *Berger Péter* bicsői praedikátor; *Pongrácz Miklós*, budetini Szunyogh Raphael, neczpáli Just András és felesége Mérey Anna, valamint Ochkay Jánosné feleskei Eördegh Orsolya asszony, mint keresztkomák jelenlétében.

1579. május 23-án *Forgách Imre* mostoha leányát *Thurzó Annát* *Forgách Simon* ajánlatára *Perényi Györgynek* eljegyezte.

1580. december 14-én született *Forgách Imrének* Bicsé várában *Simon* nevű fia. — Keresztkomák voltak: *Ostrosich András* Illava várának ura, feleségével *Sárkándy N.* asszonynyal, és *Madachány Pál* Trencsén vármegye alispánja.

1582. január 1-én született *Forgách Imrének Zsuzsanna* leánya Bicsé várában. Megkereszteltetett *Berger* bicsői praedikátor által, Szunyogh János Budetin várának ura, Felső-Kubinyi Jakab és Ocskay Jánosné Eördegh Orsolya asszony «*faemina lectissima*» mint keresztkomák jelenlétében.

1582. «Ez mai napon vette ki az Úr Isten *Forgách Pétert* ez világból, az *Forgách Miklós* apját Peresztént, az maga házában, kinek az Úr Isten legyen kegyelmes.»

1583. január 5-én született *Forgách Imrének* Bicsé várában *Judith* leánya. A keresztelőn komák voltak: Just András a királyi tábla assessorja, Owcharskói Eördegh Orsolya, és Kubinyi Jakabné Beniczky Borbála asszony.

1583. február 23-án *Forgách Imre* Rudolf király adománya alapján Trencsén vármegye főispáni székébe ünnepélyesen beiktattatott és ezen a napon a kamarai kiküldöttek *Trencsén vár* bírodalmába is bevezették.²

¹ A váradi püspök és történetíró halálára vonatkozó eme följegyzés már régóta ösmeretes Mocsáry id. m. után, Toldy Ferencz *Forgách* életrajzában (Monumenta Hung. hist. tom. XVI.) már föl is használja ezt, mint fentebb láttuk azonban Deák Farkas nem tartja hitelesnek, különben nem mondaná a történetíró még 1588-ban is élőknek.

² Tudvalevő dolog, hogy Trencsén vár birtokával együtt járt a főispánság, és *Forgách* csak 1583-ban szerezte azt meg, nem pedig 1560-ban mint Thallóczynál olvassuk; nána Illésházy István lett annak örökös birtokosa.

1583. június 28-án *Forgách Imre* főispáni hivatalában megerősítettvén, az esküt Trencsén vármegye rendei előtt letette.

1584. február 6-án *Forgách Imrének* Bicsé várában *Dorottya* nevű leánya született. Keresztkomák voltak: Nádasdy Ferencz, Tamás nádor fia és feleskei Eördegh Orsolya asszony. Meghalt 1585. május 7-én.

1584. márczius 13-án *Forgách Péterné* gersei Petheő Orsolya Peresztlénben meghalt.

1585. ápril 13-án *Forgách Imre* egyetlen fia *Simon* meghalt Bicsén, eltemettetett Rajecz városban.

1585. ápril 26-án *Forgách Imrének* gróf Zrinyi Katalin, miután *Juliánna* nevű leányának életet adott, Bicsé várában meghalt. Eltemettetett Rajeczen.

Kesergő férje 'sírkövére a következő sorokat vésette:

«Catharinæ meæ svavissimæ: Emericus *Forgách*:
Hic pietatis honos hæc sunt pia dona mariti
Cui multum CATARINA fui dilecta ZERINI
Ergo video FORGACH, quæ nam pius hic mihi conjunx:
Jam quoque post obitum monumenta dicavit amoris.»

1585. szeptember 26-án *Dr. Eccardus Kristóf* *Forgách Imre* udvari orvosa² követségéből megérkezvén, ura számára *Kata Szidónia* szász hercegnőtől jegygyűrűt hozott.

Év és nap nélkül: *Kata Szidónia* szász hercegnő *Forgách Imre* hitvestársa *Ghymes* várában meghalt. Eltemettetett *Tessenben*.³

1596. január 25-én (az ó-naptár szerint) tartotta lakadalmát Révay Péter *Forgách Imre* és gróf Zrinyi Katalin első szülött leányával *Máridval*, *Forgáchnak* morvaországi *Brunó* várában.

1598. ápril 1-én Révay Ferencz eljegyezte *Forgách Imre* és gr. Zrinyi Katalin leányát *Zsuzsannát*, Nyitrán.

1598-ban tartotta lakadalmát Révay Ferencz *Forgách Zsuzsánnával*, *Forgách Zsigmond* nógrádi főispánnak (a *Simon* vitéz fia) *Tapolcsán* városában.⁴

¹ A följegyzés alá következőképen írta nevét: Emericus *Forgách* mærens ac lugens scripsit.

² «Excellentissimus doctor . . . meus medicus.»

³ Érdemesnek tartom az erre vonatkozó feljegyzést egész terjedelmében ide iktatni:

«Illustrissima Sidonia Catharina dei gratia Saxoniae, Angariae, Westphaliae ac Teschiniensis Ducissa. Mauritii Caroli quinti Imperatoris mallei ex germana sorore, atque Augusti Electorum potentissimorum neptis, paternum genus ducens recta linea a maximis romanorum imperatoribus, Lothario, Henrico Aucupe, Ottone primo, secundo et tertio. Emerici *Forgách* Comitis Trinchiniensis et Liberi Baronis in Ghymes, divi Stephani Poloniae Regis propinqui Conjunx vitæ ipsi marito charior, vitam cum morte commutavit, in Castro Hungariae Ghymes. Anno: (üres hely) *Tessini* sepulta. Cujus anima Deo vivit, vivat, vivatque.»

⁴ Különös, hogy nem az örömapa birtokán tartatott a lakadalom, és így téved Deák Farkas, midőn a *Kom-*

Ezek után kevés mondani valóm van hátra.

A följegyzések eredeti példányát a nemzeti múzeumban őrzött gróf Forgách család levéltárában hasztalanul kerestem, sőt úgy látszik, hogy már Mocsáry is csak töredékesen ösmerte, máskülönben alaposabban állította volna össze nemzedékrendjüket. Dr. Szádeczky Lajos azonban a Forgách grófok kemenczei és csákányi levéltárát az 1887-ik év tavaszán átvizsgálván, erről írott és a *«Századok»* 1887. évi 6-ik füzetében közzé tett jelentésében Forgách Imre naplójáról is megemlékezik, mint a melynek *«kevés szavú rövid feljegyzéseiben egy főúri család megható regeje tárul fel előttünk»* (i. h.). Ennek tartalma, Forgách Imre gyermekeinek születési és halálzási rendje, s midőn a kemenczei levéltárral együtt a n. múzeumba került, volt alkalmam azt közelebbről megtekinteni, s meggyőződni arról, hogy az eredetinek csak igen rövid kivonata és kizárólag Forgách Imre családi ügyeivel foglalkozik. Ezt különben már címe is elárúlja s a *«Liber-*

játírók kirohógó kocsikról beszél; pedig kétségtelen, hogy Forgách Imre még akkor életben volt, és a betegeskedés sem igen szokott ilyenkor akadály lenni.

rum d. Emerici Forgách diarium natalium series», összesen 8 lapra terjed és 17 bejegyzést foglal magában, s köztük van a Forgách Ferencz történetíró halálára vonatkozó is. Kétségtelen tehát, hogy Mocsáry ezt használta. — Szádeczky egész terjedelmében közölte a kis diariumot, melynek adatait valaki jóval későbbben jegyeztette össze az általunk ösmertetett naplóból, az idő, név és hely pontos meghatározásán kívül egyébre ki nem terjeszkedve.¹

Talán mondani is felesleges, hogy Forgách Imrének most ösmertetett naplója egyetlen magyar bejegyzésen kívül, egészen latinul van szerkesztve. Némelyek az eredeti szövegnek is vehetik hasznát, én azonban csak a lényeg, a tartalom közlésére szorítkoztam ez alkalommal, nem fordítást, mely néha a bőbeszédű eredeti után igen hosszúra terjedne, de rövid kivonatokat nyújtva, a genealogiai adatok pontos felsorolásával.

Nevek és dátumokról lévén szó, hitelességük-ből azt hiszem ez által semmit sem veszítettek.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

¹ N. múzeum gr. Forgách levéltár fasc. A. nr. 440.

POGÁNY MIKLÓS CZÍMERLEVELE 1447. ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

I.

Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernator tibi circumspecto Nicolao Pogan civi civitatis Thor-densis salutem et omnis boni continuum incrementum. A claro lumine troni principis velud a sole radii nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a principe sic dependeret liberalitate, ut non sit dare alicuius generositatis insignie, quod a gremio non proveniat principis claritatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus, quibus tu sub locorum et temporum varietate iuxta tue possibilitatis exigentiam cum sumpme fidelitatis constantia et sollicitudine indefessa sacre regni Hungarie corone et exposit nobis studuisti, eoque ferventius et diligentius in antea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honoribus et gratiis a nobis conspexeris fore insignitos, tibi tuisque heredibus et posteritatibus universis hec arma et nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta ac distinctius expressata, animo deliberato, et ex certa nostra scientia *auctoritate nostre gubernationis* dedimus, donavimus et

contulimus, imo damus, donamus et conferimus de plenitudine specialis gratie, concedimus et presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et posteritates universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis similiter utentium a modo in antea et in posterum ubique locis, in preliis videlicet et hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus scilicet et militibus, nec non sigillis, anulis, torquis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et nobilitatis sincere titulo, quali vos a quibuslibet conditionis, dignitatis et preeminentie atque status hominibus dici, nominari ac reputari, gerere, gestare ac omnibus et singulis generis (*igy*) honorum et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni Hungarie similiter armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavis, uti, frui et gaudere atque potiri valeatis, gaudeatis itaque de tali singulari et specialis gratie antidoto et merito exultetis, ac ampliori studio ad honorem nostrum vestra deinceps et in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore nostro preventos conspicietis et omne (*igy*) gratiarum. In cuius rei

POGÁNY MIKLÓSNAK HUNYADI JÁNOS KORMÁNYZÓTÓL 1447. ÉVBEN NYERT CZÍMERE.

memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras pendentis sigilli nostri quo uti gubernator regni Hungarie utimur, munimine roboratas duximus concedendas. Datum in Themeswar, feria sexta proxima ante festum beati Galli confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo quadragésimo septimo.

Így szól az oklevél, melynek hártýára írott eredetijét a gr. Bethlen család letéte gyanánt a M. Nemzeti Múzeum levéltára őrzi. Függő pecsétje, mely a Hunyadi János köriratot címerét veres viaszba nyomva ábrázolá, már nincs meg.¹

A címer magyar szokás szerint az oklevélnek felső jobb sarkán, diplomatikus kifejezés szerint: az oklevél kezdeténél vagy fejénél² foglal helyet. Külön leírását azonban nem tartották szükségesnek az oklevél szövegében is közölni.

A vörös mezejű tárcsa-pajzsban 3 hármast boglárú koronából³ előtűnő, balra néző, természetes színű pelikán mutatkozik, a pajzs felső jobb sarkára helyezett természetes színű csőr-sisak fölött hasonló oromdísz, a korona aljából leomló, fel s alá lengő, sárgás-fehér⁴ bélésű vörös takaró-foszlányokkal.

A pajzs azonban, melynek jobb és felső oldala (árnyékolással) vastagabbnak van rajzolva s alúl a tárcsa-pajzsoktól eltérőleg kicsücsösödik, — kissé balra dől, s felső baloldalán a szokottnál merészebben előrenyúló csúcsban végződik. Ebbe tartja előre nyakát a pelikán, kissé jobbra térve el a pajzs tengelyétől, mi heraldikai szempontból kétségtelen hibája a különben jól tervezett címerképnek. Helyesebb a testtartás az oromdísz pelikánjánál, mely hátraszegezven fejét, cső-

rét merészebben fölemeli, mi által azonban előtűnő teste valamivel megkisebbedik. Különben e helyen már a keret közelsége is kényszeríté a festőt, hogy a sisak fölé alacsonyabb madarat rajzoljon.

Az egész címerkép arany táblán nyugszik, melynek a korona színét viselő világos-sárga arabeszkjei előkelő ízlésre és a diszítő rajzban is jártas címerfestőre vallanak. Keret gyanánt egyszerű széles zöld csík veszi körül, melyben egymástól csekély távolságra a jobb és alsó oldalon sárga-zöld, a bal és felső oldalon zöld-sárga vonalak futnak végig.¹

A színek elhelyezése ha nem is mintaszerű, de ízléses és a heraldika főszabályait föltűnőbben nem sérti. A színre fém elve ugyan nincs szigorúan megtartva, de a koronának sárgára festésével a középkori heraldika általában meg szokott elégedni, a fémnek az oromdísz (arany alapon nyugvó) koronájánál pedig egyáltalában nem lehetett volna már helye. S bizonyára, hogy e fenyegető hibát elkerülje, választotta a festő a sárga színt a koronához. A készen levő arany alapra arany-koronát már nem festhetett.² A pelikán színe pedig mint természetes szín, bármely alapszínen jogosult.

Növeli az egész kép heraldikai és festői harmoniáját a takaró és bélés színeinek a pajzs és a pelikán színeivel való megegyezése, az arabeszk játékának a foszlányok lengéséhez alkalmazkodása s még tökéletesebbé teszi az összes élénk színeknek a ragyogó fém-alapra való elhelyezése.

E benyomást azonban az eredeti címerlevél némileg mérsékli. A minek első sorban természetesen ez oklevélnek tisztes korával járó törődöttsége és kopott volta az oka. Ezenkívül a színek sem teljesen azonosak a mellékelt másolatéval. A korona színe az eredetin valamivel sárgább, bár még mindig elég világos; a vörös pedig halványabb, hogy úgy mondjam: fakóbb.

Végül a pelikánok a takaró-béléssel együtt azt a különös tüneményt mutatják, hogy először a pelikán természetes színét viselték s csak ké-

¹ Ez az a pecsét, mely a «pendens sigillum nostrum, quo uti gubernator regni Hungariae utimur» stb. alatt értendő. Pajzsát, melyben ágon álló holló, gyűrű nélkül, feje mögött félhold látható, — angyal tartja. Körirata: S. Johannis D. Huniad regni Hu(n)garie gubernator(is) etc. (V. ö. 1446-ból: Orsz. Levéltár. Dl. 13936; 1447-ből: Dl. 33127.)

² In principio seu capite literarum...

³ Ennek a koronának — itt mellesleg megvallo — nem tudok ezuttal különös fontosságot tulajdonítani. Mert mint a címerkép szerves része és nem mint csupán a sisak különös díszje jelenik meg. S másfelől úgy tűnik föl előttem, hogy ennek a koronának a ragyogását kevésbé emelte az a körülmény, hogy a kitől eredt, a kormányzó szintén csak címerében s ott is csak később viselte a koronát és nem a fején. (Ámbár még ott sem viselte, mert Hunyadi V. Lászlótól nyert meg bővített címerét sohasem használta.)

⁴ Lehet mondani, hogy a pelikán színeinek felel meg.

¹ Az eredeti szerint. Másolatunkon e vonalak barnás ezüst színe eltér az eredetinek sötét-zöld színétől.

² Az eredetin megállapítható, hogy — a képet meg-rajzolva — előbb az arany-alapot készítette el a címerfestő s csak aztán fogott a színek felrakásához.

sőbb — talán heraldikus kifogásra — lettek tiszta fehér színnel bevonva, mely azonban ma már félig-meddig lekopván, az avúlt meszelés kétes benyomását kelti. Színes másolatunk ezt a körülményt nem is sejteti, de úgy vélem híven reprodukálni egyáltalában lehetetlen is.

Lényeges a különbség az arany-alapnál is. Másolatunk síma fehér papírra *nyomott* festéke, habár csak bronz, mégis tetszetősebb az eredetinek kissé durva hártýára (tojásfehérjével) *ragasztott* arany-lemezénél, mely azonkívül idő folytán kissé össze is töredezett. Azonban mivel tiszta, lemez-arany, ha nem is egyöntetű, de ragyogóbb s mélyebb ügyes utánzatunknál.

Nagyságra nézve a Berényi családnak a Turulban is közzétett¹ címérével egyezik meg legjobban.

II.

Armálisokat paraszt-származású vagy (még inkább) birtokos nemes embereknek osztogattak a kései középkorban, — az állam fejei: a koronás királyok. A tordai Pogány Miklós esete tudunkra az első, hogy *városi polgárt* ér e kitüntetés, az állam fejétől ugyan, a ki azonban *nem koronás király*.

E két körülmény találkozása első pillanatra érdekessé teszi címerlevelünket, s kiemeli eddig felkutatott társainak ékes sorozatából.

Tudjuk, Zsigmond király kezde nálunk — külföldi mintára — sűrűbben adományozni az érdem-jutalmazás emez olcsóbb fajtáját. Azonban a címer sohasem gyökeredzett nálunk a nemesi társadalom mélyebb szervezetében, miként a hűbéri és lovagi élet szabályos formái közé szorult nyugoton. Fölvehette és viselhette — valamint nevét — bármely birtokos nemes a címert is, mely szintén megkülönböztette másoktól s jelölé eredetét, rokonságát. És valóban a régi címereknek ma is ez legfőbb hasznuk a történettudományban: a genealogiák útmutatói, próbakövei. Jelentősebb, hogy úgy mondjuk: hivatalos szerepet csak az oklevelek pecsétein viseltek, a nélkül azonban, hogy egyes magános címer-

pecsétek végleges kötelező erejét a törvény valaha elismerte volna.¹

A királyi szentesítés azonban, valamint a fedelmi kegy részesévé tette a címer tulajdonosát, magát a címert is az előkelőség nimbusával ruházta föl. Ez úton ugyanabban a korszakban, mely a kisebb nemesség és általában a közép-osztályok politikai szerepének kezdetét látta, — válik önálló becsüvé a nemesi címer is, mely idáig csak egyszerű folyománya volt a földbirtokon alapúlt magyar nemességnek. Eddig a birtoknak királyi adománya ruházott föl az összes nemesi jogokkal, közte esetleg a címerválasztás és viselés jogával is; most már egyedül a címeres levél is nemessé tehetett. Azonban csak ha *ezt* határozottan kifejezé, úgy hogy a nemesség királyi adományához tulajdonkép címerre nem is volt szükség, s viszont egyedül a címer nem nemesített meg semmiféle polgárt vagy parasztot.²

Kétségtelen, hogy a címer-levelek eme nagyobb divatja óta a címerek értéke és jelentősége a köztudatban általában s azok előtt is meggyarapodott, a kik az egyszerű címeres levélre már nem voltak rászorúlva. Erről tanúskodnak a feltűnedező címerbővítések, a sisakot ékítő koronák, a pajzsot övező sárkányok, melyek már a címer előkelőségének fokozását célozzák s így a címerlevél-cultus fejlődését is jelzik. E célra szolgáló különös, állandó hatóság vagy kötelező szabály után azonban hasztalan kutatnánk, legfeljebb az udvari címerrajzoló kérdését vethetjük föl. A korszak végén Verböczy egyáltalán nem ismeri el a nemesi címer jogi szükségességét. A fő, a lényeg, a miről a törvénynek beszélni érdemes e kései középkorban s a miről szakadatlan beszél is: a birtokadomány.

Egyedül ez méltó jutalma a katonai és politikai érdemeknek. E józan felfogás a magyar jellemből foly, mely önérzetes, becsületre, mélt-

¹ Tripart. II. 13. 4.

² Bizonyára így kell értenünk a Hármaskönyv ama tételét: «Nam armorum collatio, simpliciter facta, non nobilitat quempiam. Cum etiam civium et plebeorum hominum multi habent armorum insignia, per Principem donata, per hæc tamen in numerum nobilium non computantur.» (P. I. T. 6. §. 1. Vesd össze a T. 6. bevezető soraival.)

¹ 1889. I. füzet. Különben a két címer közt más rokon vonást (a korona, a szőnyeg-diszítés) is találhatunk.

tóságra vágyik ugyan, de pusztán a külsőségeket csak elfajultában bálványozza s a társadalmi boldogulás alapjául is a közügy szolgálatában szerzett érdemeket tekinti.

Ama józan, jogász felfogás lengi át a Hunyadi János kormányzóvá választásakor alkotott decretumot is. Legfontosabb dolognak tartják a rendek a kormányzónak a birtokadományozásra nézve adott jogkörét részletezni és körülírni, korlátozván őt 32 sessióra, a király utólagos megerősítése mellett. A királyi hatalom többi ágairól semmi szó, beleértették ebbe a paragraphusba: «Item eligent... unum gubernatorem.» Csak nagyjából jelzik a saját pecsétjokról szóló cikkekben, hogy az ellenőrzés jogát nem engedik ki kezökből.

Mint csekélyebbet, a címer-adományozás jogát is beleértették abba a hatalomkörbe, melyet a kormányzó *a király nevében* gyakorolt. «Auctoritate nostræ gubernationis» adja 1447-ben Pogány Miklós tordai *polgárnak* a mi oklevelünket, 1448-ban pedig Berekszői Péter *nemesnek* egy szintén díszes armálist.¹

Jellemző, hogy mindkét adományos erdélyi, személyes híve és szolgálja (régí értelemben) a kormányzónak, mint voltak Zsigmond királynak a Csapiak, Barocz-ok, Mogyiaik, Csontos-ok, Kisfaludiak, zágrábi Dabiak stb., kiket címerleveleivel kitüntetett. E vidéken viselte Hunyadi első főtiszteit (a szörényi bánságot s az erdélyi vajdaságot), e tájon: Erdélyen kívül Magyarország délkeleti kisebb felében terültek el hatalmas uradalmi, innen újonczozta legelszántabb híveit, e vidék népét ismerte tehát személyes tapasztalásból legjobban, s emelte magával mint hatalma biztos támaszát — csodálatos s mégis oly egyszerű pályáján. Tömegesen hozta át az e részeken letelepült oláhságot is a nemesség kötelékébe, főleg Hunyad- és Temesmegyében, kijebb tolva ez által a *magyar nemesi társadalom* biztos határait az ország déli legszélsőbb határvonaláig.²

¹ Fejérfataky László szerkesztő barátom volt szives felkutatni s már jelen cikkem kiegészítésül közölni velem. Ez oklevél az erdélyi múzeum-egylet ritka kincse. — Ezenkívül Schönherr Gyula úr figyelmeztetett egy harmadik oklevélre, melyet a Karagyena-féle nemesi jegyzék mint a Földesiek armálisát az 1449. évhez jelez a váradi káptalan levéltárából. Utóbbi ha nem egyszerű protokollaris átírat, szintén eredhet a kormányzótól.

² A Forgách cs. levéltárában (elhelyezve 1487. év-

Birtok-adomány-levelei is nagyrészt e vidékre szólnak, északibb tájakon s a Dunántúl szembe-tűnően kevesebb a szerepe, hatalma, szerencséje. Így midőn az idegen Kasói Jodokot, Végles urát a magyar nemességgel felruházzák, e különben is jelentősebb tényről a kormányzó, Dénes bibornok, Garai László nádor, Ujlaki Miklós és Rozgonyi János erd. vajdák, és Pálóczi László országbíró, mint országnagyok neve és pecsétei alatt állítják ki az egyszerű nemesi levelet 1451-ben.¹

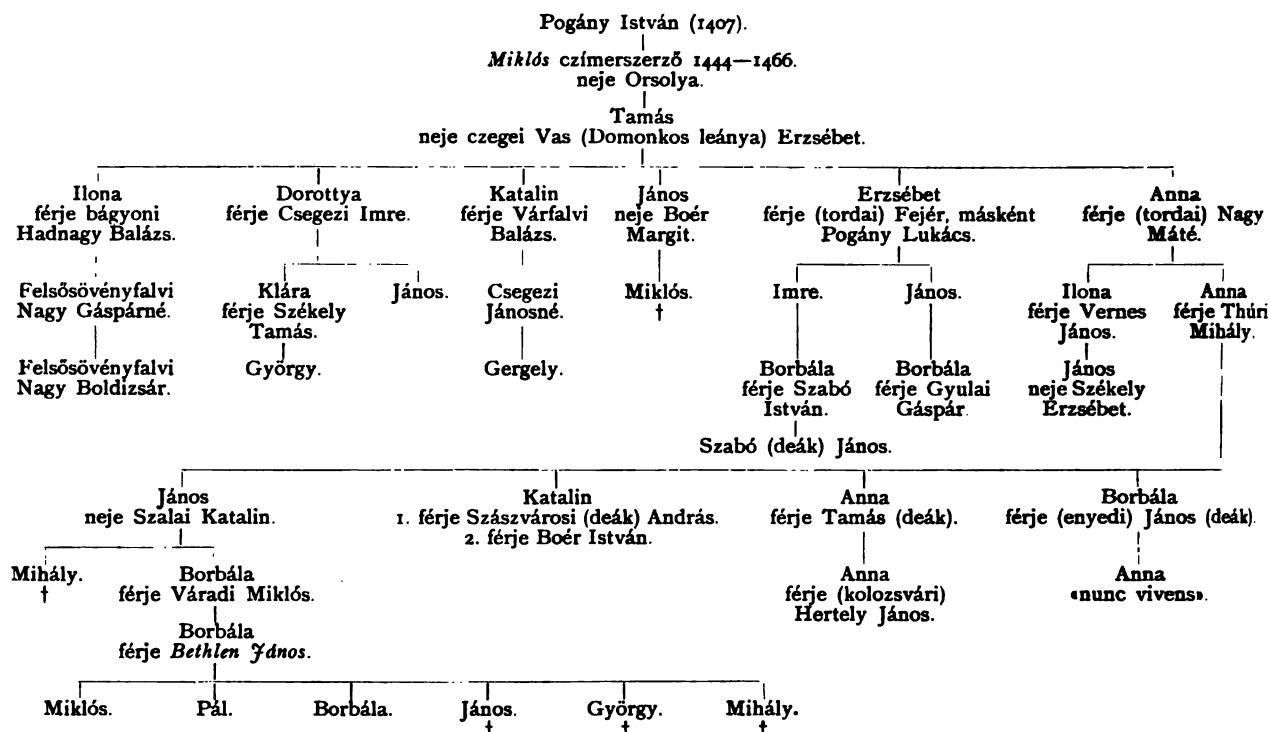
Egy erdélyi polgárra nézve azonban elég lehetett a kormányzó adomány-levele is.

Pogány Miklós élete pályájáról sok apró részletet nem mondhatunk. Magának a címerlevélnek sablonjaiból alig böngészhetnénk ki valamit, ha segítségünkre nem jönne némely más oklevél, szintén a gr. Bethlen-család gazdag levéltárából, — a Pogányok leveles-ládájának töredékei. A Miklós egyik hatod-ízi leányági unokája Váradi Borbála ugyanis Bethlen Jánoshoz ment férjhez s a tőle származó fiúk révén juthattak ez iratok a Bethlenek levéltárába, a Pogány-család egyetlen évszámot tartalmazó (XVII. századi eredetű) genealogiájával együtt, melyet bár kritikailag kellően méltányolni nem tudunk, a jövődő kutatás számára közzétenni szintén kötelességünknek tartottunk.²

szám a.) maradt fenn egy oklevél, melylyel Hunyadi, I. Ulászló király engedelmevel csoportosan veszi ki 1444-ben Zsidóvár hatósága alól az e vár tartozékaiban élő kenézeket, mint a kik őt a török elleni hadjárataiban szolgálták. A nagy fontosságú oklevél mintegy 20 családost sorol föl, kik részben most lépnek át ily módon a birtokos magyar nemesek sorába. (A többire nézve I. Századok 1887. évf. 8. füz.)

¹ Justh cs. levéltára a Nemz. Múzeumban.

² E genealogia hitelességét egyszerűen kétségbe vonni nincs jogunk. Bizonyára valamely perhez állították össze. Ezúttal csak annyit mondhatok, hogy a Bethlen-családnak Tagányi Károly barátom által a Torma-féle gyűjteményből velem közölt nagy családfáján genealogiánk Bethlenjeit nem sikerült megtalálnom. Nagy Iván ellenben (II. 85. l.) Jánost († 1678.) ismeri, mint a kinek első neje csakugyan Váradi Borbála volt. Ezeknek gyermekeit azonban már másként sorolja föl, de közülök Miklóst († 1642.), Pált, Borbálát ő is megnevezi. A további levéltári kutatások feladata leendő e részleteknek történelmi igazolása s e kérdés eldöntése, melyre mi ezúttal csak rámutathatunk.

E szerint Miklósnak István volt az atyja, a ki 1407-ben is élt. Ha családfánk ez adata hitelre méltó, Miklóst már nem képzelhetjük ifjú embernek a XV. század 40-es éveiben. Alakja 1444-ben bukkan föl előttünk, mint érdemes, becsült tordai polgáré, kinek e város előljárósága ünnepélyesen adományoz egy a város határában levő halas-tavat vagy víztartót, „meglévén győződve, hogy ebből az adományból a városnak inkább haszna mint kára lesz.”¹

Egyebet azonban még nem hallunk felőle. 1447-ben ismerjük meg őt közelebbről. A rá vonatkozó összes fontosabb iratok ebből az évből valók, ennek vége hozta meg címeres-levelét is.

Ekkor már a tordai királyi sókamrai hivatal élén áll mint kamarás,² Szindi Imre szintén Torda városi polgárral együtt. E tisztében gondos, lelkiismeretes, szorgalmas ember, — a kormányzó szavai szerint, kinek ebbeli dícsérete fölülmelkedik az oklevél-formulák megszokott színtelen

¹ Mennyire értékesnek tartá Pogány ez új birtokát, mutatja az, hogy 1446-ban (a király nevében) a kormányzóval, 1453-ban és 1457-ben pedig V. László királylyal, mint a város uraival ismételve is megerősítteté.

² Camerarius. E tisztt az erdélyi sókamara- vagy általában kamara-ispánnak (comes camerarum) volt alárendelve.

sablonjain. Közöséges látvány a középkorban, hogy egy-egy városi polgár — a mint ma mondanók — közgazdasági téren szerez érdemeket. Az azonban ritkább eset, hogy *magyar* ember tűnjék föl e pályán.¹ E felülről körülményt Torda városnak, ez elsőrangú sóbánya-telepnek tiszta magyar lakossága fejt meg, melynek előkelő polgárai: a Balogok, Szindiek, Csákányok, Szabók, Mézesek, Szőkék, Szőcsök, Pecsétesek stb., kimagaslóbb típusa pedig ez időben: Pogány Miklós.²

S a kormányzó, maga is nagy szerző és jó gazda, szívesen méltányolta egy oly férfiú működését, ki a középkori államgazdaság amaz egyik főágának jövedelmezőségét buzgósága által fokozni tudta, s ez által nehéz hadjárataihoz a

¹ Ezek közé tartozik ebből az időből pl. Kovács István budai polgár, 1468-ban: «comes camerarum reg. de Dees et Zek», ki szintén szerzett kir. adományúl nemesi birtokokat. (Kol. mon. prot.) Idegent már többet említhetnénk. Ilyenek pl. az oklevelek írásmódja szerint: «de Rassys Pero *nobilis* camerarius sal. reg. de Vyzakna», 1439-ből; «Angelus Italicus de Florencia camerarius», 1442-ből; «Paulus fil. condam Pape Maninii alias camerarius Maramorosien» 1467-ből stb. Utóbbiak szintén birtak nemesi jószágokat. (U. o.)

² 1446-ből: Orsz. Levéltár Dl. 30314. 1485-ből és 1492-ből: Kol. mon. protoc.

szükséges anyagi eszközöket biztosabban, bővebben szolgáltatá.¹

Ezenkívül Pogány Miklós — Szindi Imrével együtt — 1500 aranyat kölcsön is adott a kormányzónak, szintén eme közcélra: hadjáratai költségeire. S végül — ritka, csaknem példátlan látvány — egyszerű polgár léte részét vesz magokban e harczokban is: a Vaskapunál vívott híres csatában s a havaselyi és a Balkán-félszigeti hosszú hadjáratokban s társával Szindivel együtt «vérenek hullásával» is szolgálja urát és hazáját.

Ezzel a legméltóbb jutalomra: a magyar nemesi birtokra és címerre is bőven érdemesíté magát. S a kormányzó, ki valódi nagy emberek módjára nemcsak fölfelé követelte és méltányolta a hívséget és háládatosságot, hanem lefelé gyakorolni is kötelességének tartá, — egymásután részelteté Pogányt érdemei jutalmában.²

Február 19-én, főleg a sókamaránál kifejtett hasznos működéséért, tordai házát — a melyben lakott — a hozzátartozó malmokkal, szőlőkkel és szántóföldekkel örökre szabaddá teszi a királyi rendes és rendkívüli census és ajándék alól, elrendelvén, hogy a város évi adójából e révén évenként 4 forintot vonjanak le. Ápril 11-én pedig a kölcsönzött 1500 forintért a Küküllő-várhoz tartozó Tatárlaka falut — e vártól elkülönítvén — adja neki zálogba.³ E zálogot a kö-

¹ Az oklevelek szavai illetve értelme szerint.

² Elválhatatlan társa az említett Szindi Imre sókamárás. Utóbbinak csak a címerlevelét nem ismerjük, melyet természetesen nem kaphatott már *közösen* Pogányval. De valószínűnek látszik, hogy utóbbival egyidőben ő is szerzett armálist a kormányzótól. Különben 1447. okt. 12. óta fele Tatárlaka révén e nélkül is nemesnek tekinthette magát.

³ Statutio a kolozsmonostori konvent által: 1447. szept. 29. datum a. — A mandatum statutorium, hátán a

vetkező évben Vácson kelt levelükben az ország-nagyok is megerősítették.⁴ Végre október 12-én Temesváron örök adományul ruházza rá Tatárlakát,⁵ melylyel, immár mint nemesi birtokkal, együtt járt a magyar nemesség is; másnap pedig ez adományát a *nemesi* címerlevéllel diszíti föl.

Pogány Miklós sokáig élt még ezután. S az okiratokban, melyek róla szólnak, rendszerint «nobilis et circumspectus» címmel illetik. Csak Mátyás királynak az adóelengedést megerősítő leveléből felejtették ki a — nobilist. (1459.) V. László azonban 1453-ban, midőn a ház-adómentességről szóló levelet átírja, az oklevél régi szövegéhez a nemesi szabadságnak azt a sarkalatos pontját is csatolja, hogy: kivéve a bűnügyeket, semmi okért se lehessen bárkit is le tartóztatni ez adómentes házban és udvarán.⁶

1466-ban találkozunk utoljára *nemes tordai Pogány Miklóssal*. A kolozsmonostori konventben személyesen irat át egy levelet, melynek tartalmáról azonban a konvent jegyzője nem tartá érdemesnek megemlékezni.⁷

Közvetetlen utódja — genealogiánk szerint — Tamás volt, kinek unokájában Miklósban már kihalt⁸ a család fiága. Leányunokáiban azonban több nemesnek és (Torda, Kolozsvár és Enyed városi) polgárnak adott feleséget és anyát.

Dr. CSÁNKI DEZSŐ.

megtörtént beiktatás följegyzésével, az Orsz. Levéltárban is megvan: Dl. 27661.

¹ Junius 12-én.

² Már «új adomány»-ul. Az első adomány alatt bizonyára a zálogot értette a kancellária. Statutio az erd. káptalan által: 1447. okt. 12., a nov. 1-én kelt oklevél szerint.

³ A Tordalaka adományára vonatkozó diplomának (valamint az armalisknak) királyi megerősítését hiába keressük a Pogány család fönmaradt iratai közt.

⁴ Kol. mon. protocollum. 1466. fol. 7.

⁵ Számításom szerint 1550—1560 körül.

A VECSE-BÖRÖLLŐ-IZSÁKFAI VECSEY-CSALÁD.

(Egy címerrajzzal.)

Már Mátyás király korában a Vecsey család a veszprémmegyei Vecse helység birtokosa volt, és ugyanezen király statutiót elrendelt leirata követteztében 1476-ban Pápa mellett levő Böröllő pusztán nyert birtokrészeket. A veszprémi káp-

talan levéltárában őrzött eredeti okmány erre vonatkozó része magyar fordításban így szól:

«Mátyás Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya, hűveinknek a veszprémi egyház káptalanának üdvöt és kegyelmet. Előadatik nekünk

híveink nemes Vecsey János (Joannes de Veche), valamint neje Anasztázia urnó személyében: mikép ők Veszprémmegyébe kebeleztet Bőröllő (Berelleu) birtok egyik nemesi curiájának uralmába, valamint a Tapolca folyón levő, Pápa mezőváros határában keletről Csondor malmaival, nyugatról a porvai remete testvérek földével szomszédos malom egyenes és egyenlő felének negyedrésze tulajdonába — — — jogos cím alatt belépni kívánván stb. Miről hűségteknek erősen parancsolva meghagyjuk, hogy bizonyításra alkalmas hiteles emberteket küldjétek ki, a kinek jelenlétében Kovachi János vagy Gergely, avagy kovácsi Beukei Pál vagy János, valamint Achady Illés vagy gerseni Józsa Bálint a többiek távollétében, saját emberünk a mondott Bőröllő birtok színére, következőkép a föntírt nemesi curiába és az említett folyóra épített malom felének negyedrésszébe, ugyanazon birtok valamennyi szomszédai és határosai törvényes meghívása után ott megjelenvén, azok tulajdonába az említett Vecsey Jánost és nejét Anasztázia úrnőt vezesse be, és jelentse ki, hogy ők azokat minden hasznaikkal és tartozékaikkal együtt mindennemű azokat illető joggal örök időre bírják, ha nem lenne ellenmondás; ha pedig netalán ellenmondók találkoznának, idézze meg őket a nevezett felkérők ellen a mi személyes jelenlétünk elé, az, ő ellenmondásuk illetékes okának előadása végett. És ezek után a bevezetés és statutio sorát a netáni ellenmondók és idézetek, úgy az előző statutióban résztvett szomszédok és határosok neveivel, a kirendelt uradalommal együtt, személyünk jelenléte képviselőjének hűségesen megírjátok. Kelt Budán boldog Barnabás apostol ünnepét közvetlenül megelőző csütörtökön, az úr ezer négyszáz hetvenhatodik évében.*

Ezen iktatási parancs következtében megjelent Bőröllőn kovácsi Beukei János mint a király embere és Sándory Tamás kanonok mint a veszprémi káptalan embere, boldog keresztelő János születés-ünnepé előtti vasárnapon, és ekkor a birtokba vezetés előtt Bőrölley Antal fia Bálint a statutióknak ellenmondott, ki erre a király embere által a király jelenlét-képviselője elé idéztetett boldog Jakab apostol ünnepének nyolczadára. — A per három évig folyt a kir. curia előtt, midőn kitűnvén, hogy Bőrölley Miklós fia Benedek a peres nemestelket és malomrészt Vecsey Jánosnak és nejének a győri káptalan előtt jogosan ajándékozta: Bőrölley Antal fia Bálint tehát, saját fiai Mátyás, Lukács, Tamás és Móricz nevében is, a peres birtokot végleg átengedte Vecsey János és neje Anasztázia, valamint Ágota és Krisztina tulajdonába 1479-ben. Valószínűleg házasság erősítette meg a Bőrölley fiúk és Vecsey leányok között a békét.

Vecsey János fiaival továbbra is Vecsén lakott két leányának 1480-ban Bőröllőre költözése után is; de az ő halálát és örökösének nevét nem ismerjük. A mohácsi vész után a török uralom 1552-ben Veszprémmegyére is kiterjeszkedvén, a család bőröllői birtokára, innen Győrme gyébe költözött át, hol Vecsey Simon, mint közbirtokos, díjat fizetett az 1583-iki országgyűlésre küldött Póky Ambrus és Marczaltóy követek költ-

ségeihez.¹ Miután 1594-ben Győr vára és megyéje keleti része szintén török uralom alá jutott, a család Vasmegyében Izsákfán szerzett nemesi birtokot.

Itt ismét ismeretlen előttünk Vecsey Simon halálózási éve és öröklő fia neve; de az okmányokból kitűnik, hogy 1666 körül már életben voltak: Vecsey Gergely, ennek fiai János és Mihály testvérek, kik közül *Vecsey Gergely* Izsákfán lakott és életének végső éveiben pörösködni kényszerülvén, 1689-ben Vasmegye törvényszékén pörét megnyerte. Ennek fia *Vecsey János* Vecsén lakott, 1686-ban Budavár ostrománál Veszprémmegye nemessége zászlója alatt küzdött, később megyei esküdt volt; mintegy 66 éves korában maga és Izsákfán lakó testvéröccse Mihály számára Veszprémmegye 1733. márczius 16-án Pápán tartott közgyűlésén nemesi bizonyáglevelet vett ki.²

Ezen idősb *Vecsey Mihály* tartá fön a családot Izsákfán, ki a veszprémi bizonyáglevél alapján Vasmegye 1733. és 1735-iki nemesi összeírásába fölvétetett; később pedig a királyhoz is fölterjesztésben részesült, melyre 1756. máj. 6-án azon királyi határozat érkezett, hogy nemessé-

¹ A győrme gyei jegyzőkönyv így szól: 1583. Sabbatho post Conversionem B. Pauli Apli. Ad generalem dietam Posoniensem ad primum diem m. Martii expediendum deputati sunt Egregius Dnus Ambrosius Poky vicecomes et Georgius Marczalthewy. — Iisdem et Nobiles Possessionati debent dare: Illmus Dnus Hedervary fl. 3, Custos fl. 1 1/2, Cantor fl. 1 1/2, Praepositus Sti Salvatoris fl. 1 1/2, Amade fl. 1 1/2, Gaspar Darabos denarios 50, Martinus Thury d. 50, Marczalthewy si personaliter non aderit fl. 1 1/2, Dewreczky d. 50, Wytzay d. 50, Georgius Alswky d. 50, Lucas Baroth d. 50, Reolandus Bawswny d. 50, Sithkey d. 50, Joannes Goszthony d. 50, Georgius Zichy d. 32, Nicolaus Wagassy d. 50, Georgius Zarka d. 50, Ludovicus Thwlok d. 50, Michael Poky d. 50, Jacobus Osthy d. 50, Michael et Thomas Osthy fl. 1, Emericus Parnos d. 50, Melchior Koroncay d. 50, Stephanus Ensey et Egidius Pothyondy d. 50, Moniales de Moriczida fl. 1, Simon Wechey, Blasius Kysfaludy et Balthasar Niczky d. 50, Balthasar Gewrffy fl. 1, Balthasar Mesterhazy d. 50, Paulus Racz fl. 1 1/2, Moniales de Pathas fl. 1, Dewrsfy d. 50, Relicta Cristophori Nadasdy d. 50; — Nobiles vero unius sessionis singuli eorum denarios 32.

² A veszprémi 1733-iki nemesi bizonyítvány szavai: Eotum Nobilis Joannes senior Vecsey septuagenario major (qui et ipse pro sua persona ut nobilis sub vexillo huiusce Comitatus Nobilium obsidioni Budensi interfuit) suo et fratris sui congenerationalis Michaelis similiter Vecsey pro nunc in possessione Isákfalva I. Cottui Castriferrei existente residentis nominibus — produxisset primum authenticas litteras Venerabilis Capituli E. Veszprimiensis Testimoniales anno 1479. emanatas super eo, quod occasione peragenda statutionis per Joannem olim Vecsey certae curiae et portionis molendinariae — in praedio Bőröllő impetrata omnino hocce Cottu Veszprimiensi existente — Prater ea certas quoque Adjudicatorias e Sedria attachi I. Cottui Castriferrei de Anno 1689. pro parte et ad instantiam Gregorii condam Vecsey patris utpote huiusce producentis — memoratus producat seu Instans notabili tempore Jurassorum quoque huiusce Comitatus gessisset, quodve antenati ejusdem Registro Nobilium Cottus istius antiquiori nominanter inserti reperiantur.

gének további bizonyítása alól fölmentetik. Ezt a pozsonyi helytartótanács 1762-ben tudatta Vas-megyével.¹

Ennek fia szintén Mihály volt a család további folytatója; testvérei Ferencz, István és János magtalanul haltak el; esupán nővére Éva volt nőág alapítója Vörös Mihály férjével, ki azonban neje halála után új házasságra lépett Kethelyi Évával és ennek gyermekeit is részesíté első neje birtokaiban; ebből hosszantartó per származott.

Ezen *ifjabb Vecsey Mihály* 1740 körül házasságra lépett Jankó Ádám vönöczki közbirtokos Judit leányával, kitől 1748. ápril 15-én László, utána Sándor fia és három leánya született; de az atya már 1755. ápril 15-én meghalt. Néhány év múlva az elhunytak testvérei kérelmezék a királyi elismerést, melyre a helytartótanács 1764. jan. 3-ról válaszolt, mely Vas megye 1764. máj. 2-án Szombathelyen tartott közgyűlésén hirdettetett ki, miszerint Izsákfán Vecsey Ferencz, István és János valódi és kétségtelen nemesekül királyilag is elismertettek.²

Vecsey Mihály gyermekei korán árvaságra jutván, nevelésüket anyjuk Jankó Judit folytató. A két fiú *László* és *Sándor* a nagykorúságot elérvén, az első mint kir. táblai esküdt jegyző, a második mint az atyai birtokok kezelője, Vas megyétől 1768. nov. 7-én nemesi bizonyáglevelet vettek ki. *László* mint ügyvéd jó hírre vergődén, gr. Esterházy Károly egri püspök által 1772-ben a püspöki és családi jogügyek igazgatójává nevezetett ki, és Egerbe tevéen át lakását, itt ugyanazon év szept. 9-ikén Hevesmegyétől nemesi

¹ Vas megye 1762. szept. 5. Szombathelyen tartott közgyűlésén jegyzőkönyvbe vétetett: In continuationem eorum, quæ Consilium hoc Locumtenentiale Regium circa laborem Investigationis Nobilium per Præattactas Dominationes Vestras huic submissum, in conformitate eatenus interventæ Benignæ Resolutionis Regiæ Anno 1756. sub 6-a Maii intimavit: In Izsákfalva: Quod *Vecsey Michaellem adu-feriorem*, connexionis cum iis, ad quos provocat, probam, remittendus etc. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiali Posonii die 15-a Aprilis 1762. celebrato. Præattactarum Dominationum Vestrarum ad officia paratissimi: Comes Paulus Balassa mp. Ladislaus Balogh mp. Joannes Hlavács. Lectum et extradatum per Ladislaum Mikos I. Cottus Vicenotarium mp. (L. S.)

² Ezen királyi elismerés a M. Nemzetiségi Zsebkönyvben tévesen címeres nemeslevél gyanánt említettik, melynek szövege így s: ol: Super Investigationem Nobilitatis diversarum Familiarum per Præattactas Dominationes Vestras peractam et submissam, Sua Sacra Cæsareo-Regia Majestas, in continuationem priorum, sequentem benignam impertiri dignata est Resolutionem Cæsareo-Regiam, et quidem quos pro veris et indubitatis Regni Nobilibus agnoscendos esse clementer resolvit, sunt ordine sequentes: — In Izsáka Franciscus, Stephanus et Joannes Vecsey cum Condivisionalibus suis etc. Datum ex Consilio R. L. Hungarico Posonii, die 30. Januarii Anno Domini 1764 celebrato. Præattactarum Dominationum Vestrarum ad officia paratissimi Comes Paulus Balassa mp. Ladislaus Balogh mp. Joannes Hlavács mp. — Lectum et extradatum per Ladislaum Mikos Incl. Cottus Vicenotarium mp. (L. S.)

bizonyáglevelet vett ki. Ezután nőül vette *Torkos Jozefát*, kinek fehérmegyei Daj és Pötöle pusztákon volt nemesi öröksége; végre Tolna-megyében is Németi-Szentpéteren birtokot szerezvén, nemességét Veszprém, Vas, Heves, Fehér és Tolna megyékben is kihirdetteté. Gr. Esterházy Károly halála (1799) után az egri püspökség érsekségre emeltetvén, Vecsey László nyugalmaztatott; de 1807-ben kelt végrendeletével még tetemes vagyont hagyott öt fiának és egyetlen leányának.

Testvéröccse *Vecsey Sándor* Izsákfalván maradván, 1782. jul. 12-ikén testvéreivel megosztott: a Vas és Veszprém megyékben levő távolabbi birtokokat nővéreinek juttatá, magának Izsákfán a központot tartván meg: *Éva* özvegy Lipóth Istvánné Vönöczkre (északra), *Julianna* Bognár Józsefné Vecsére (keletre), Erzsébet Horváth Mihályné Vidra (Vecse közelébe) tereltette. Sándor az osztozás után az Egerben lakó *László* testvérbátyjának izsákfai birtokát is kezelte, utóbb pedig azt testvéries alku szerint megvette. Így szép vagyonra tevéen szert, gondosan nevelé egyetlen fiát *Pétert*, ki utóbb a katonai pályán tábornokságig fölvitte, és 1809. május 21-én Aspern mellett dandárát hősiessé csatára vezérelve elesett. Benne kihalt az izsákfalvi fiág.

A Vecsey család most élő tagjai mindnyájan Vecsey László egri püspöki jogügyek igazgatójától származnak:

Az első fiú János komáromi térhadnagy nejevel Nagy Klárával a *bárai ágat* alapította, melyről alább szólunk.

A második gyermek Anna hajadonkép halt meg.

A harmadik gyermek József cs. kir. százados, neje Csernovics Antonia, kinek egyetlen leánya Ida, Volnhofer Gyula cs. kir. századoshoz menvén nőül, a tekintélyes Volnhofer család egyik törzsanyjává lett.

A három utolsó fiú: László, Ferencz és Károly alapították a most élő *nemesi ágat*, kiknek családjaikról most együttesen és a bárai ágat megelőzőleg szólunk.

A *nemesi fiág* három családra oszlik:

1. Vecsey László negyedik gyermeke *László* atya kívánatára mint első éves jogász az iskolát elhagyván, a család birtokait kezelte és rendszeren Csányon lakott; nőül vevén Hamar Margitot, két fia és egy leánya született: *Zsiga*, kinek Gábor Anna nejétől Erzsébet leánya van; *László*, Laczkovics Emma nejétől Aladár fiát nyerte; *Jozsefa* Pauliny Pál férjétől Béla fiát szülte.

2. Vecsey László utolsóelőtti fia *Ferencz* ügyvéd és csányi közbirtokos volt, neje Csernovics Jozefa egy fiú és egy leány anyjává lett: a fiú *Albert* Hamar Máriát vette nőül, ki neki két fiút

szült; de férjét már 1860-ban a halál elragadván, Eperjessy Edével lépett új házasságra, kitől gyermeke nem lett és nem sokára ő másodszor is özvegygyé lőn. Az első fiú *Tivadar* festőművész, ki első neje Lósy Beatrix után szintén festőművésznőt vett nőül Szombathy Fannyt; gyermekei az első nőtől István, a másodiktól Edith és Alice. A második fiú *Lajos* m. kir. honvédminiszteriumi katonai hivatalnok; első neje Dolinay Ida, kitől Flóra, Valeria és Lajos gyermekei születtek; második neje Szentkirályi Margit, kitől Sarolta leánykája csecsemő korában meghalt. — Albert nővére *Flóra*, Torkos Sándor kir. mérnök neje volt, ki 1858-ban meghalván, Aurél fiát hagyta maga után; de már ez is meghalt.

3. Vecsey László utolsó fia *Károly* kezdetben egyházmegyei hivatalnok, később Hevesmegye levéltárnoka volt, neje Radics Teréz egy fiút és egy leányt szült neki. A fiú *József*, Györffy Rozáliától két fiút és egy leányt nyert: Dezső, Nógrádmegye mérnöke, Oroszy Mária nejétől Ferencz fiuk született; Miklós, pénzügyminiszteri titkár, neje Szathmáry Mária József fiát szülte; Berta férjhez ment Konkoly Dezsőhöz, ennek halála után pedig Bedekovics Istvánhoz, de egyik férjétől sem maradt gyermeke.

Hogy az egész család tagjait ismerhessük, még Vecsey László harmadik gyermekének *József* századosnak Csernovics Antonia nejétől származott *nőági* utódait kell bemutatnunk. Leányuk *Vecsey Ida* Volnhofer Gyula századoshoz menván nőül, szülte: *Volnhofer Gabrielt*, Szalay László nejét, kiktől Szalay Szeréna és Gyula születtek; továbbá *Volnhofer Emil* honvéddörnagyot, kinek Jekelfalussy Kornélia nejétől Volnhofer Emil és Kornélia gyermekeik vannak; végre *Volnhofer Bertát*, Petes Kálmán nejét, kinek gyermekei Petes Endre, Zsolt és Ilona.

A *bárai* ág Vecsey László egri püspöki jogügyek igazgatójának elsőszülött fiától Jánostól származik.

Vecsey János Egerben született 1777. febr. 18-án; fiatal korában Blankenstein lovas ezredében katonáskodván, hamar hadnagygyá lett; de utóbb betegeskedni kezdván, nyugalmasabb életmódot óhajtott, és így Komáromban térhadnagygyá neveztetett ki. Nőül vevén Nagy Klárát, ettől egyetlen fia József született, kit nagy gonddal kezdett nevelni; de a halál őt hamar elragadta.

Vecsey József-Alajos, vecse-böröllő-izsákfai Vecsey János komáromi térhadnagy és Nagy Klára egyetlen fia, korán árvaságra jutván, Vecsey Ferencz nagybátyja gyámsága alá került; utóbb édes anyja új házasságra lépven Tomaselly ezredessel, minthogy ettől sem lett új gyermeke, a mostoha atya is nagy szeretettel nevelte a gyermeket. Így kitűnő katonai nevelést nyervén, ezen pályán oly nagy előmeneteleket tett, hogy

utóbb tábornokká, kamarássá, altábornagygyá, belső titkos tanácsossá emelkedett föl. Különösen a boszniai hadjáratban 1878. szept. 21-én Senkovič-Badin mellett a harczot oly kiváló gondnal és ügyességgel vezérelte, hogy a csatát fényes győzelemmel fejezte be. Ezért 1879. május 2-án a Mária-Terézia rend vitézvé nevezetett és ugyanez év aug. 27-én *bárai rangra* emeltetett. Nejétől, Kopetzky Friderikától, kivel 1855-ben lépett házasságra, hét gyermeke született; de közülük Gyula, Imre és Rudolf még gyermekkorukban elhaltak. Utóljára Buda városban hadtest-parancsnok-helyettes volt; de néhány havi itt működése után saját kérelmére mint tábornagynagy nyugalmaztatott 1888-ban. Életben levő gyermekei:

Ernő, született 1859. jun. 19-én, cs. kir. főhadnagy a 3. sz. dragonyos-ezredben.

Emil, született 1863. márcz. 20-án, cs. kir. főhadnagy a 18. sz. gyalog-ezredben.

Gusztáv, született 1866. okt. 23-án, most végzi felsőbb tanulmányait.

Friderika, még hajadon.

Ezek után szóljunk még röviden a Vecsey család előnévéről és címeréről.

Az előadottakból kitűnik, hogy a család legrégibb birtoka veszprémmegyei Vecse helységben volt és legrégibb őse Joannes de Vecse (Vecsey János) névvel fordul elő Mátyás király 1476. évi okmányában. Midőn a család Pápa melletti Böröllő pusztán nyert birtokot, a szerző ős Joannes de Vecse et Berelleu (vecsei és böröllői Vecsey János) névvel írta magát 1480

után. Végre 1666. év táján az akkori ős már így írta magát: Gregorius de Vecse, Berelleu et Isákfa (vecsei, böröllői és izsákfai Vecsey Gergely). Minthogy azonban eme három birtok már részint leányágra, részint idegen kézre ment át, és így az előnév a más Vecsey családoktól való

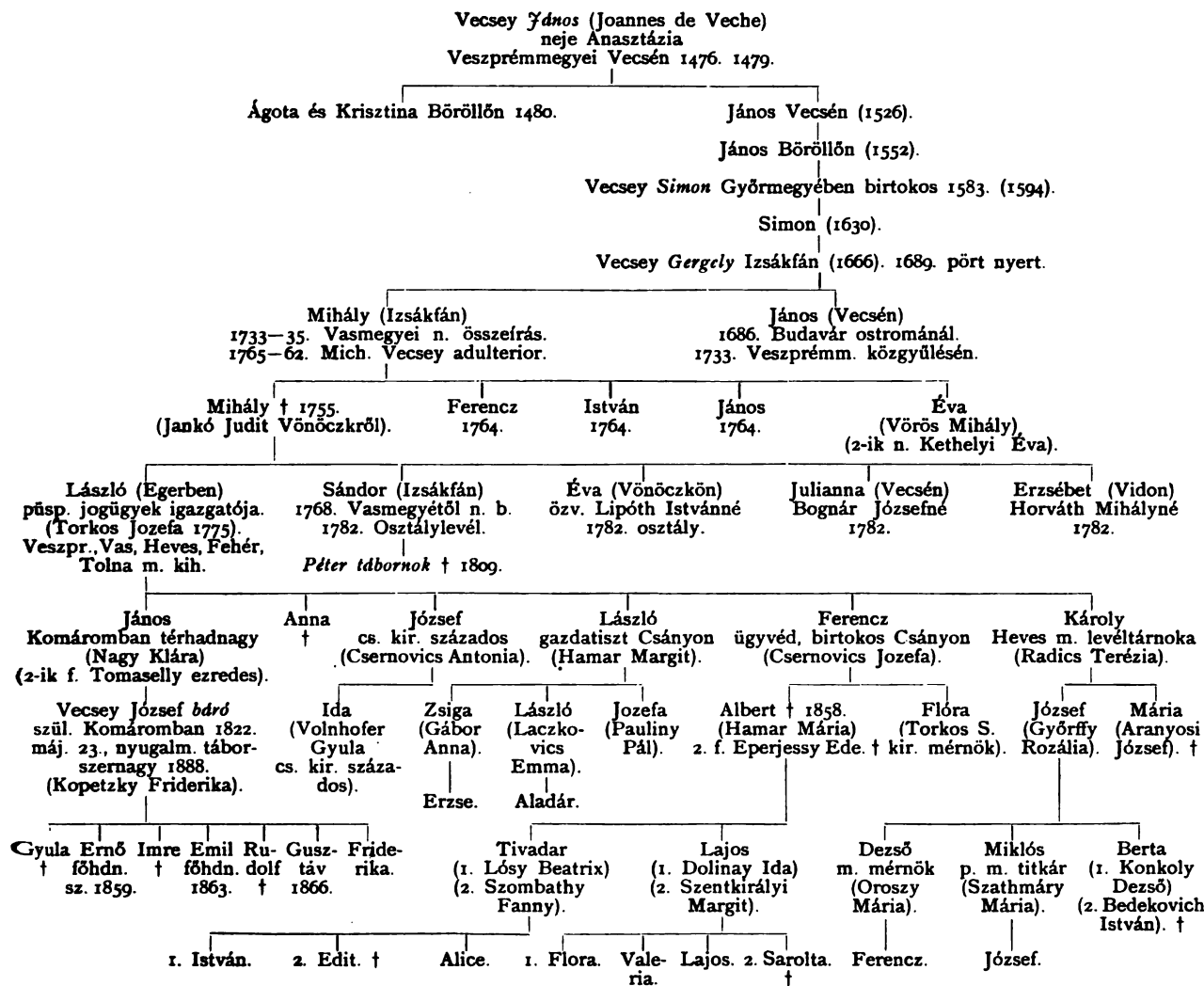
megkülönböztetésül szolgál, legczélszerűbb azt így írni: vecse-bőröllő-izsákfai Vecsey család.

A család címérének leírása ez:

Négylet pajzs: 1. kék mezőben ezüst lilium; 2. és 3. vörös mezőben ágaskodó arany oroszlán, fölemelt jobbiban arany markolatú kivont kard.

dot tart; 4. arany mezőben nyolczágú kék csil-
lag. Sisakdísz: egy ezüst-kékkel és egy arany-
vörössel vágott szárny között jobbra néző ezüst
egyszarvú. A bárói címberben pajzstartók: két
arany oroszlán.¹

A család leszármazási táblája a következő:

Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ.

¹ Az itt említett Vecsey család czímere a hagyomány szerint következő változásokon ment át: Mátyás király idejében csak Vecsén levén a család birtoka, a czímer egységes pajzson az oroszlán alakját mutatta a villogó karddal; de 1480-ban a börölli birtokot is megszerezvén, a családi czímer pajza kettő szellett, balról az oroszlánt, jobbról a fehér liliumot tüntetvén fel; végre Győr török

kézre kerülése (1594) után a család a törökmentes Vas-
megyében iszákfai birtokát is megszerezvén, a czímer
pajza négy részre osztatott és az alsó balnegyedbe a kék
csillag vétetett föl. A bárói czímer a nemesitől csak abban
különbözik, hogy az egész czímert (foszlányok helyett)
két oroszlán tartja.

A DALMADI DALMADY-CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Második és befejező közlemény. *)

Ifju Sebestyénnek két fiával találkozunk a genealogiában: Andrással és Gáspárral. Amarról az első adat 1546-ból való. E szerint ítéletet kap Dalmady Tamással 4 jobbágy telekre Darázson és egyre Dalmadon, melyek azelőtt Tarrody Tamás birtokában voltak mint zálogok. Egy másik adat ugyanazon évből «végrehajtó levél» nevet visel Tarrody Tamás és neje Zsófia ellen Dalmady András, Gáspár és Tamás birtokügyében. András 1549-ben adományt nyer Várday Pál esztergomi érsek és királyi helytartótól Palásthoffer Mátyás magszakadása következtében azon nemesi házra és telekre és az ezzel járó jogokra, melyek Bezenye helységben Mosonmegyében léteznek. Az adomány birtokába be is helyeztetik. András viszonyát Várday esztergomi érsekhez megvilágítja I. Ferdinánd király levele a pozsonyi kamarához 1550-ben, mely őt mint az érsek egyik szolgálattévő tisztjét nevezi meg. A király azon felmerült panasz következtében, hogy András s mások fizetéseiket nem kapták meg, rendeli, hogy az érsekség jövedelmeiből úgy fizessék őket mint az érsek életében. Úgy látszik hű tisztje volt az érseknek, kit követett útjában, midőn a török Esztergomot 1543-ban elfoglalta s az érsek a főkáptalannal Pozsonyba s innét Nagy-Szombatba menekült. Az adomány szolgálatainak lehetett jutalma.

Valamivel később 1560—1567 közt a tudós és két rendbeli törökországi követjárásáról is ismert Verancsics Antal esztergomi érsek tisztjei közt foglal helyet. Előfordul mint adománnyos 1565-ben is, a pozsonyi káptalannak Oláh Miklós esztergomi érsekhez intézett jelentésében. E szerint Bogáthi Nagyváthi Ferenczczel és Badicz Jánossal adományul kapja a pozsonymegyei Kis-Jolka, Nagy-Jolka és Hegy nevű helységekben mindazon birtokrészeket és Pozsonymegyében mindazon javakat és birtokjogokat, melyek kis-jolkai Czirják, máskép Alch Mátyás, nagy-jolkai Ágoston Péter és hegyi Hegyi István tulajdonához tartoztak s melyekből őket Oláh Miklós érsek hűtlenség bűne miatt örököseikkel együtt megfosztotta.

1570-ben fiával Sylvesterral Dalmadon levő nemesi udvartelküket és Dalmadon, Darázson, Horhiban Hontmegyében levő összes birtokrészeket zálogba adják Sembery Boldizsárnak

150 frtért a kiváltás idejéig. Az egyezkedések a birtokok felett meg-megújulnak. Így Ipolyi A. püspök adata szerint Hontmegye törvényszékének 1571-ben Selmeczbányán tartott üléséből bizonyítatik, hogy nemes Domaniky András személyesen, nemes Dalmady András pedig pozsonyi megbízottja Varsányi Tamás által egyezségre léptek bizonyos dalmadi birtok iránt.

1574-ben a pozsonyi káptalan előtt nemesiségét igazolja. Itt kimutatja, hogy nemcsak ő volt már valódi magyar nemes, ki Dalmadon Hontmegyében levő nemesi jószágán udvartelket bírt, hanem nagybátyja Dalmady Tamás is azonképen valódi birtokosa volt a szóban levő udvarteleknek, melyet azonban később ő (András), midőn a törökök Esztergomot elfoglalták, elhagyni kényszerült. Azon körülmény, hogy itt Tamás András nagybátyjának mondatik, azért feltűnő, mert Dalmady Tamás a szerzők szerint egyike a dobrovnikai Dalmadyaknak, kik Dalmady László fiai voltak, Dobrovnik trencsénymegyei helységet bírták és külön ághoz tartoztak. Ha Tamás csakugyan nagybátyja Andrásnak, akkor atyjának Sebestyénnek testvére lévén, vagy ő származott idősb Dalmady Sebestyén ágától, a mi azon adattal, hogy Dalmady László fia volt, ellentétben áll, vagy idősb Dalmady Sebestyén is a trencsényi külön ág sarja volt, mire azonban ez idő szerint nincsenek adatok.

Andrásnak sok baja volt birtokai miatt Sembery Boldizsárral és a Tharrodyaakkal, kik leányágon szintén a Dalmadyakhoz tartoztak. Hánytvetett élet tükröződik le a rá vonatkozó adatokból. Esztergomban, Pozsonyban, Nagy-Szombatban, Nyitrán, Bécsben telik életének nagy része. A családi birtokokat más megyékben újakkal gyarapítja, szükségét mégis gyakran lát, sőt az ősi birtokokat is csak nehezen és bajjal tartja meg. A «de Dalmad» családi előnév nála alakul át rendes vezetéknevvé: Dalmady. Ága Sylvester fiában úgy látszik kihalt.

Gáspár fivéréről s Katalin nővéréről, ki férjével Domaniky Pállal Zólyomba költözik, kevés adat szól. Gáspár Boriban telepszik meg s egy adat szerint 1590-ben osztozik ott Bory Mihálylyal. A Sebestyén ágat ő vinné tovább s több jel arra mutat, hogy ősatya a bori Dalmadyaknak.

A Sebestyén ággal egy időben új ág jelenik meg, melylyel párhuzamosan virágzik, míg utóbb a század végén csak ez maradt felszínen s viszi tovább a család leszármazását. A Dalma-

* *Hibaigazítás.* A jelen dolgozat első közleményében (Turul f. évi I. füzet 45. l. első hasáb 14. sor) «Dalmady Sebestyén» helyett «Dalmady Sebestyén» olvasandó.

Szerk.

dyak új ága, mint Rajcsányi genealogiája mondja: «nova linea Dalmadyana», II. Ulászló és II. Lajos királyok korában bontakozik ki ismeretlenségéből Dalmady Tamással, Kelemennel, Balázssal és Mihálylyal néhai Dalmady László fiaival és István unokáival, kik II. Ulászló királytól donatiót, II. Lajostól pedig 1519-ben új adományt kapnak Dobrovnik trencsénmegyei helység felerészére. Innen ez ágat szerzők a dobrovniki Dalmadyak ágának nevezik. Miképp függ össze ez ág a hontmegyei Dalmadyakkal, vagyis az eredeti törzsszel? nem lehet kimutatni. Ipolyi Dalmady Tamás fiaitól Istvántól és Jánostól származtatja, kik a XIV. század közepén éltek, de ez csak hozzávetés és a nevek azonosságán alapszik.

E dobrovniki Dalmadyaknak a hontmegyei Dalmadyakkal való vérségi kapcsolatát és Dalmadról az ősi fészekből való származását egyébiránt mi sem bizonyítja jobban, mint ezen helységgel való állandó összeköttetésük. Áll ez különösen Tamásra nézve, ki a Dalmady Andrásra vonatkozó adatokban nem egyszer fordul elő Andrással kapcsolatban közös családi vagy birtokügyekben. Ez a közösség az érdekekben a többenél is mutatkozik, különösen Kelemennél, ki Gáspárral, András fitestvérevel jut nem egyszer hasonló viszonyba. Így a két ág közt alig van más különbség, mint hogy az egyik Dalmadra vagy a Dalmad körül fekvő helységekre szorítkozik ősi birtokaival, míg a másik Trencsénmegyébe Dobrovnik helységbe is kiterjeszti birtoklását.

A négy testvér közül Tamás és Kelemen válnak ki. Amaz 1505-ben a bécsi egyetem hallgatója, később Selmeczbánya város ügyésze s magánosoknak, mint Bagi Mihálynak s Báthori András Szatmár és Szabolcs megyék főispánjának igaz és törvényes képviselője. 1548-ban Balázs és Mihály testvéreivel a dobrovniki kuriát eladja, mi ellen Szukorov István családja és Dalmady Kelemen özvegye tiltakoznak. Selmeczbánya várossal vitt levelezéséből több latin nyelven írt levele maradt fenn s őriztetik a Nemz. Múzeumban az 1531—1552. közötti időszakból. Nevét «literatus» jelzővel említik többször az iratok.

Kelemen Domaniky Pál Dalmady Katalin férje 1546-ban megölte Domaniky Balázs javai miatt támadt ellenkezés következtében. Kelemen megöletésének per lett a következménye, melyet Sembery Boldizsár és Dalmady Gáspár indítottak a gyilkos ellen. Ipolyi A. adata szerint a per 1579 táján megújítottatott s a királyi táblához felterjesztetett. Kelemen neje Litassy Erzsébet, Litassy Tamás leánya volt, kinek kezei közt özvegysege alatt a felhozott adatok szerint tekintélyes családi vagyon halmozódott

fel. A leszármazást öt gyermeke közül Mátyás viszi tovább.

Balázs és Mihály a másik két testvérral kapcsolatban fordulnak elő az okmányokban.

Kelemen gyermekei közül Mátyás jut önállásra s visz szerepet. A genealogia szerint «Mátyással új stádiumba lép a család leszármazása, melyhez az alapot atyjának a Litassy családba való beházasodása, jelentékeny új birtokok szerzése s befolyásos összeköttetések adják meg s fejlődési irányát is ezen új viszonyok jelölik meg. A osaládi név újra kilép Hontmegye határaiból s Trencsénmegyébe, majd Bars-, Nyitra- és Nógrádmegyébe, később pedig más megyékben is ismeretessé válik maig felismerhető nyomokkal s létezésének és virágzásának azon megyékben most is ápolt s a genealogia által fentartott emlékeivel.»

Mátyás 1548-ban jó elő s ekkor még kiskorú lehetett János testvérevel együtt, ki valószínűleg elhalt, mert más adatokban nem fordul elő. Ipolyitól nyert adat Mátyást 1578-ban zsolnai harminczad-tisztnek mondja, ki bizonyos ügyben reversalist ad a királyi kamarának. Meddig maradt ezen állásban, nem tudni. Neje Csúzy Zsófia, pusztaszentmihályi Csúzy Tamás leánya, ki gazdag hozománnyal gyarapítja a férj vagyonát s nagyban hozzájárult, hogy a család jólétben és tekintélyben azon kor legjobb s legismertebb családjai közé emelkedjék.

Mátyás gyermekei István és Erzsébet, kikről számos adatot gyűjtöttek össze a szerzők. A két testvér közt 1615-ben teljesített osztályos egyesség szerint a család vagyona Dalmaddal együtt — mely Erzsébetnek jutott s így leányágra szállt — 25 helységben és pusztán oszlik meg ez időben. A szerzőknél levő családi levéltár legrégibb eredeti okmánya 1616-ból Istvánal függ össze. István Nyitramegye táblabírája volt s kétszer nősült. Első neje Szerémi (Syrmiensis) Jusztina, a második Borssy Anna, Borssy György és Besseney Magdolna leánya. Istvántól bírja a család a legrégibb pecsét-címert is 1615-ből.

István testvére Erzsébet 1597—1600 közt Viddfy Kristóf özvegye volt; 1604-ben azonban már mint Kasza Pálné fordul elő, de csakhamar ismét özvegységre jut, mivel férjét Palásthy Tamás meggyilkolja. A szentbenedeki convent egy 1638-iki adata szerint Kasza Pál magvaszakadtával Palásthon és Gárdonban levő javaiba, melyeket Dalmady Erzsébet özvegye birt, beiktatják Rudnay Lászlót ellenmondás mellett.

István gyermekei közül ifjabb István és Sándor válnak ki. István a két Rákóczy György főkamara; 1648-ban svédországi követe Krisztina svéd királynőnél, majd követ a nádornál.

A Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétel miatt vád alatt volt, de felmentetett.

Sándor a heidelbergi választó fejedelem egyik dragonos regimentjének főstrázsamestere és udvari «cavallier»-je volt, a mint maga magát megnevezi. Buda visszavívása alatt 1686-ban Koháry dandárában találjuk. Szerzők kétségbe vonják Sándornak azon Dalmady Sándorral való azonosságát, kiről a Török-Magyarkori Okmánytárban 1671-ben az egyik vezérbasához és Olaj béghez intézett levelek közlése alkalmából szó van, s kiről az mondatik, hogy érsek-ujvári pribék volt, majd pedig Pauler Gyulánál a «Wesselényi-féle összeesküvés» című műben az, hogy 1668 körül lett pribékké, s hogy Sahin Ibrahim nevet vett fel, s később szeretett volna hazajönni. Ez a Dalmady Sándor más lehetett, nem a genealogia Sándora, mert ha igaz volna mindaz, mi róla mondatik, nem maradhattak volna 1671-ből eredeti levelei a család kezében, melyeket itthon írt, s nem futhatott volna meg oly pályát, a melyet fokozatos emelkedéséről tanúskodó többi levelei fentartottak.

Kelemen ága vagyonos nagy családokba (Litassy, Csúzy, Szulyovszky, Borssy, Besseney, Armpruszter, Baranyai) beházasodások által és egyébként is politikai, diplomáciai és hadi szerepléseivel kiváló állásra tett szert, míg a leányok új nevezetes és virágzásra jutott családok ősnéjává válnak. Ipolyi püspök adata szerint a család dús birtokai, melyek közt az ősi Dalmadnak már 1400 előtt régen birtokában volt, kiterjedtek ez időben Hont-, Bars-, Nyitra-, Gyékere és tán más megyékre is. Egy birtokjegyzék a család javait a XVII. század végéről névszerint elszámlálja. E szerint a család Bács-Bodrog-, Nyitra-, Pozsony-, Komárom-, Bars- és Trencsénmegyében 48 falut és pusztát vagy ezekben részt bírt volna. A XVII. század végén ez ág is kihalt. Leányágon a Lipthayak, Horváthyak, Dúlók, Palásthyak, Szmracsányiak, Stummerek függnek össze vele.

Ott, hol Ipolyi A. püspök a Dalmady-család leszármazásáról összeállított s a genealogiában többször idézett jegyzeteiben és Nagy Iván a «Magyarország családai» című ismert munkájában a család nemzedékrendjének tovább viteleiben az adatokból kifogy, s történeti feljegyzések nem pótolják a hiányt, a család birtokában levő oklevelek és genealogiai feljegyzések a XVII. század közepén a bori dalmadi Dalmadyak ágához vezetnek, mely ágon egy eredeti okirat szerint 1673-ban öreg Dalmady János jön elő, kinek atyja legöregebb Dalmady János volt a XVII. század elő felében. Szerzők a család további leszármazását ezektől biztosan vezetik le a mai napig. E részben a családi genealogiák, oklevelek, főképp pedig Hontmegyének 1801.

ápr. 16-ikán kiállított nemesi bizonyáglevelé határozott útbaigazítást nyújtanak. A bori ág a Sebestyén-ág folytatása ifjú Sebestyén egyik fiától Gáspártól, kiről fennebb mondtuk, hogy 1590-ben osztozott Bory Mihálylyal. Úgy látszik Boriban lakott, a Bory-családba beházasodott s ott birtokos volt. De az adatok hézagosak s az összekötő ízek ma még ki nem mutathatók.

Dalmady János utódai közül Miklós, Mihály és Pál tűnnek ki, kik 1730-ban ellentmondanak Rajcsányi Ádám adományának és beiktatásának Dalmadra nézve. Az adomány Pálffy Miklós nádortól származott s a család fiágának kihalására volt alapítva. Ellentmondásukat az adományos által megindított perben igazolták is, a Sebestyén-ággal kötve össze magukat s kimutatva, hogy Dalmady Sebestyéntől a Dalmadyak fiágából származnak. Rajcsányi Ádám adománya ennek következtében erejét és hatályát veszítette. Dalmad ekkor legnagyobb részt leányági osztályosok birtokában volt, de maguk az ellentmondók is bírták egy részét zálog címén.

Miklós, az ellentmondók egyike, két ágon viszi tovább a család leszármazását: ifjabb Miklós és János ágán. Ifjabb Miklóstól származik András, ettől Sámuel, ettől pedig a genealogia szerzői. Sámuel Boriból Komárom-megyébe költözött s fiai is ott születtek, a János ágán leszármazók ma is Boriban laknak.

A család leszármazásában, a mint e vázlat is mutatja, két helyen látszik hézag: a Sebestyén-ágnál, melyet sem Dalmady Miklóssal, az adományossal, sem valamely közös őssel, sem az egyidejűleg kibontakozó dobrovnikai Dalmadyak ágával határozottan összekötni nem lehet, és a bori Dalmadyak ágánál, mely a Rajcsányiper adatai szerint a Sebestyén-ág sarjadéka, de kétséges, ki volt névszerint a Sebestyén-ágból legöregebb Dalmady János apja vagy nagyapja. A valószínűség Gáspár mellett szól, de lehetett más is. Minderre csak újabb adatok felelhetnek.

A családot illető levelek az országos levéltáron, az esztergomi, pozsonyi és nyitrai káptalanok levéltárain kívül legnagyobb részt a Garam melletti szentbenedeki convent levéltárában őriztetnek. Ha ez utóbbi hozzá férhetőbb lesz, a család történetének és leszármazásának eme hézagai kipótolhatók. A családot érdeklő okmányok az egyes leányági rokon családoknál, kivált az adományos Miklós egyik leányától Zsófiától Tharrodý Tamás nejétől származó Bisztriczky és Sántha családoknál lappanghatnak nagyobb számmal.

A Dalmadyak családi címéről a munka 120. lapján ezeket olvassuk: «Dalmady István-tól 1615-ből bírjuk a legrégibb címet, melyet ismerünk. Futólag említettük ezt már Dalmady

Miklósnál Dalmad és Darázs hontmegyei helységek új adománya alkalmával, nem tartva lehetetlennek, hogy ez is de novo adományoztatott Mátyás által. Erre azonban adataink nincsenek. Az mégis bizonyosnak látszik, hogy Dalmady István az általa használt s tőle ránk maradt címer maga nem szerezte, ez ismét apjától Kelemen-től örökölte, ez pedig mint a Dalmadyakat illető közös családi jelvényt az akkor élő többi Dalmadyakkal együtt használta, akár Miklóstól vették azok azt át, akár Dalmady Sebestyén ágától. Mindkettőhöz elég közel állottak úgy a vérségi kapcsolat, mint a kor tekintetében, melyben éltek. Legalább nincs nyoma, hogy a címer István elődei: Mátyás vagy Kelemen szereztek volna. Ez tehát Dalmadra vezet vissza, a család bölcsőjéhez, hol mint közös jelvény a nemzetség szétszórt tagjait mint egy törzs hajtásait külsőleg is összetartotta. A kérdéses címer Siebmacher címerkönyve is hozza s ismerteti.

E címer azonban ifjú Dalmady Istvánnál némi változáson megy át. Erről a 154. lapon ezeket olvassuk: «Dalmady Istvántól is birunk egy pecsétet azon levelek egyikén, melyeket I. Rákóczy György megbízásából váltott Keviczky János kassai főbíróval 1646-ban. E pecséten István czimere: pajzs, alúl félgömb alakban hajolva, a pajzs szélességében négy pólya, a pajzs fölött sisak, ezen sas vagy sólyom kiterjesztett szárnyakkal. A címer körül a név: Stephanus Dalmady. E címer az apa, Dalmady Istvánnak 1615-ből fenmaradt fent említett címerével sokban megegyez, de a négy pólya eltérést mutat. A régi címerben ennek helyét, mint láttuk, kivont kardot tartó pánczélos kar foglalja el. Az eltérést nem tudjuk megmagyarázni. Alkalmasint nem az eredeti családi címerrel, hanem Istvánnak utólag készített, önmaga által összeállított saját címerével van dolgunk. Ilyen változtatást mások is tettek címerükön. Megerősít e nézetünkben István öccsének Sándornak később előkerülő pecsétje s azon levő címere, melyben szintén a kardot tartó pánczélos kart látjuk, egyezőleg az apa 1615-iki címerével. Miért kellett Istvánnak épen a négy pólyát, Magyarország címerének egyik jelképét felvennie címerébe — még kevésbé tudjuk eldönteni.»

Ismertetik még a szerzők Dalmady Sándor címerét is az Ipolyi püspök és a család birtokában levő eredeti levelek pecsétjei alapján. Ez megegyez az apa idősb Dalmady István címerével. Végül bemutatják nagybátyjuk Dalmady András pecsétcímerét 1828-ból egy eredeti osztálylevélről. Erről a 280. lapon ezt írják: «Visszatérve az 1828-ban kelt eredeti példányban meglevő osztálylevélre, ott találjuk

rajta a fítestvérek pecsétjeit is. Különös, hogy a pecsétek címerei nemcsak egymástól, hanem a Dalmady István után 1615-ből fenmaradt pecsétcímertől is nagyon eltérnek. Legközelebb áll ez utóbbihoz András pecsétje, kardot tartó pánczélos karral, de ez nem a vértben van, hanem a korona felett a sólyom vagy sas helyén, míg a vértben András nevének kezdő betűi láthatók. A másik két testvér pecsétjén még annyi sincs. Jele, hogy a családi címernek a régi családi levelekre fektetett nagy súly s a nemesség fentartására és kimutatására irányzott nagy gond daczára atyjukkal idősb Dalmady András-sal együtt nem tulajdonítottak jelentőséget, úgy látszik, mellékes dolognak tekintették, talán nem is foglalkoztak vele.

Mindezen pecsétcímereket rajzban is bemutatják a munka elején.

A család hitfelekezeti állásáról is találunk feljegyzést ifjú Dalmady István életénél, ki a tiszavidéki reformátusok főembere volt 1660-ben. Ez így szól: «Ő az első, kit vallása szerint is ismerünk. Valószínű, hogy atyja, idősb Dalmady István és nagyatya Dalmady Mátyás és szép apja Dalmady Kelemen is, vagyis az egész ágazat, melyből származott, a református hitet vallotta, annak első elterjedésétől s az új egyházi felekezetek megalakulásától kezdve, melynek színhelye a mint tudjuk a felvidék volt, mindjárt a mohácsi vész után I. Ferdinánd magán uralkodásának végén. A Dalmadyak új ága, az úgynevezett dobrovniki Dalmadyak, Tamás, Kelemen, Balázs és Mihály együtt és egyszerre vehették fel az új hitet, mely aztán gyökeret vert a család körében, a Dalmady Sebestyén ágát kivéve, mely kihaltáig katolikus maradt, a mint erről Dalmady András élete tanúskodik, ki katolikus főpapok mellett viselt csaknem állandóan tisztséget, sőt ha nem csal a sejtés, hogy Sebestyén mester a székesfehérvári majd soproni kerekesztes rendfőnök is ez ágból származott, benne előkelő papot is adott az egyháznak. Valószínű azonban, hogy az új hit a Sebestyén-ág körében is elterjedt. A bori Dalmadyak ugyanis reformátusok voltak s legnagyobb részben ma is azok.»

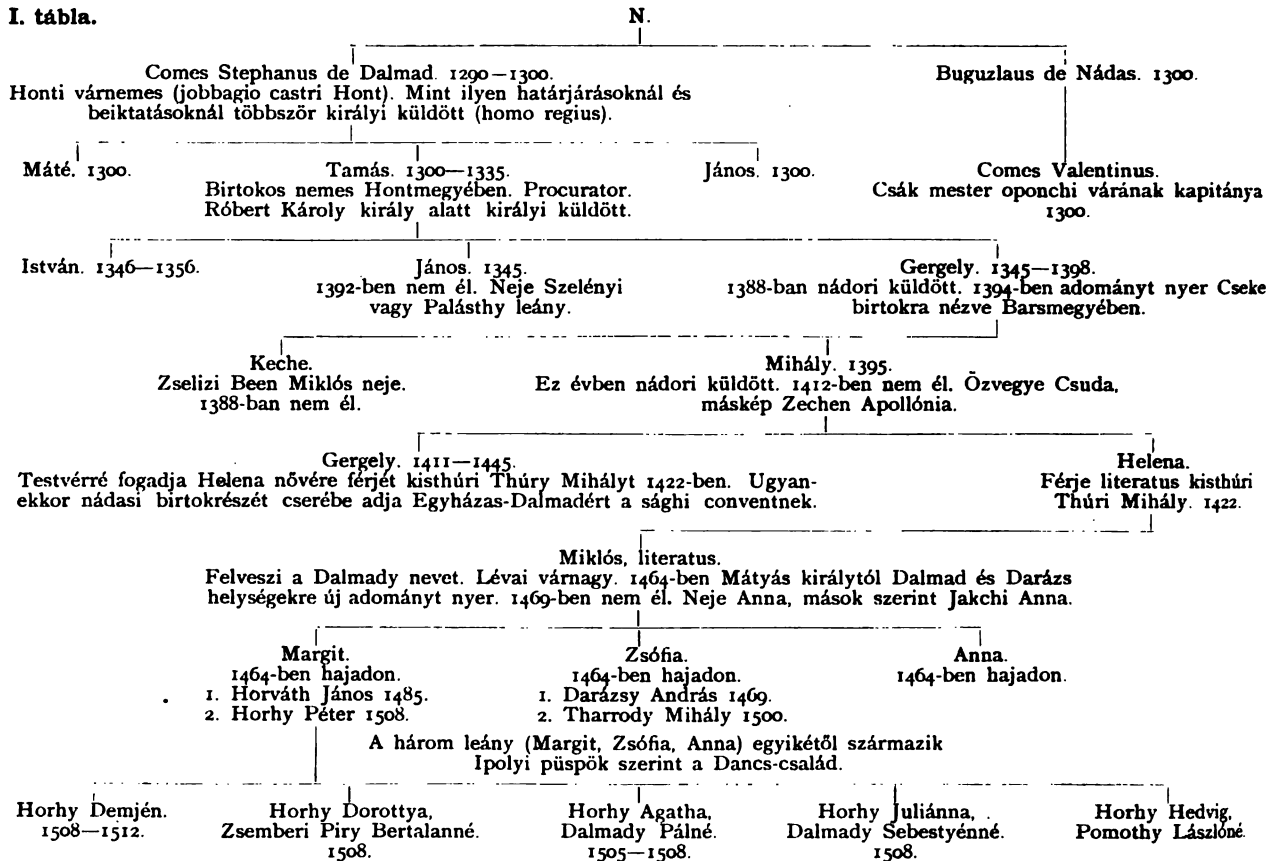
A munka megírására, a mint a 361 és 377—380. lapokon olvassuk, a heraldikai és genealogiai társaság «Nemzeti zsebkönyv» című vállalatának megindítása adott alkalmat 1886 végén, de az adatok régóta gyűlnek az apa leveles ládájában talált családi iratok adatainak kiegészítésére. Az anyag azonban csak 1886 óta vált ily teljessé tovább eszközölt kutatások által. Mai alakjában a mű oly teljes, a milyen csak lehet, s ha itt-ott kiegészítésre szorul is, azt, a mit nyújt, teljes hűségben nyújtja, s így a jövő számára elég jó alapot képez. Célja a

szerzők kijelentése szerint nem más, mint a családra s egyes tagjainak élettörténetére vonatkozó fenmaradt adatok könnyebb áttekintése és a későbbi generatio számára fentartása, hogy az a család eredeti bölcsőjétől el ne szakadjon,

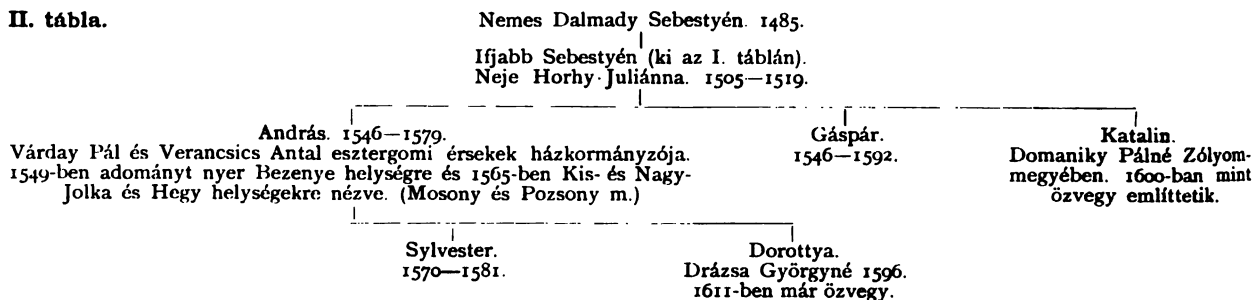
azt könnyebben feltalálja s az ősökkel magát összekapcsolja. Ép azért csakis tíz példányban nyomatták a családtagok számára, a mint már említettük.

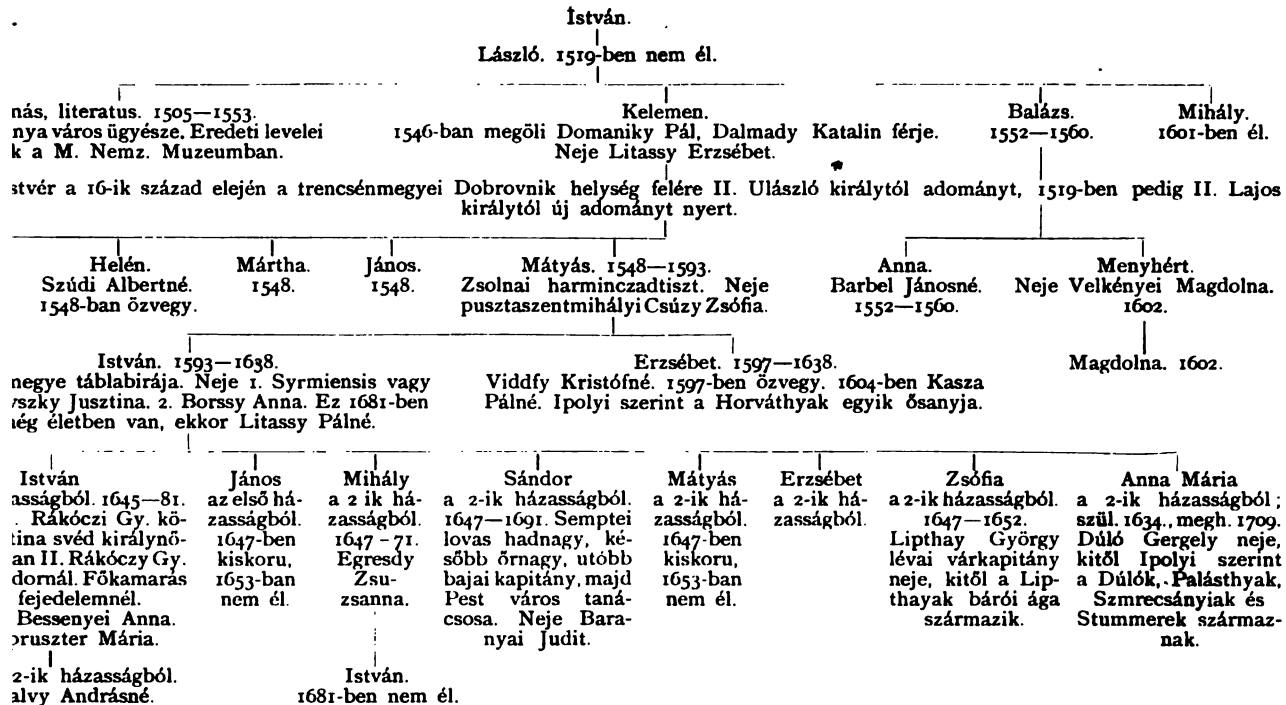
A család leszármazását mutató táblázatok a következők:

I. tábla.

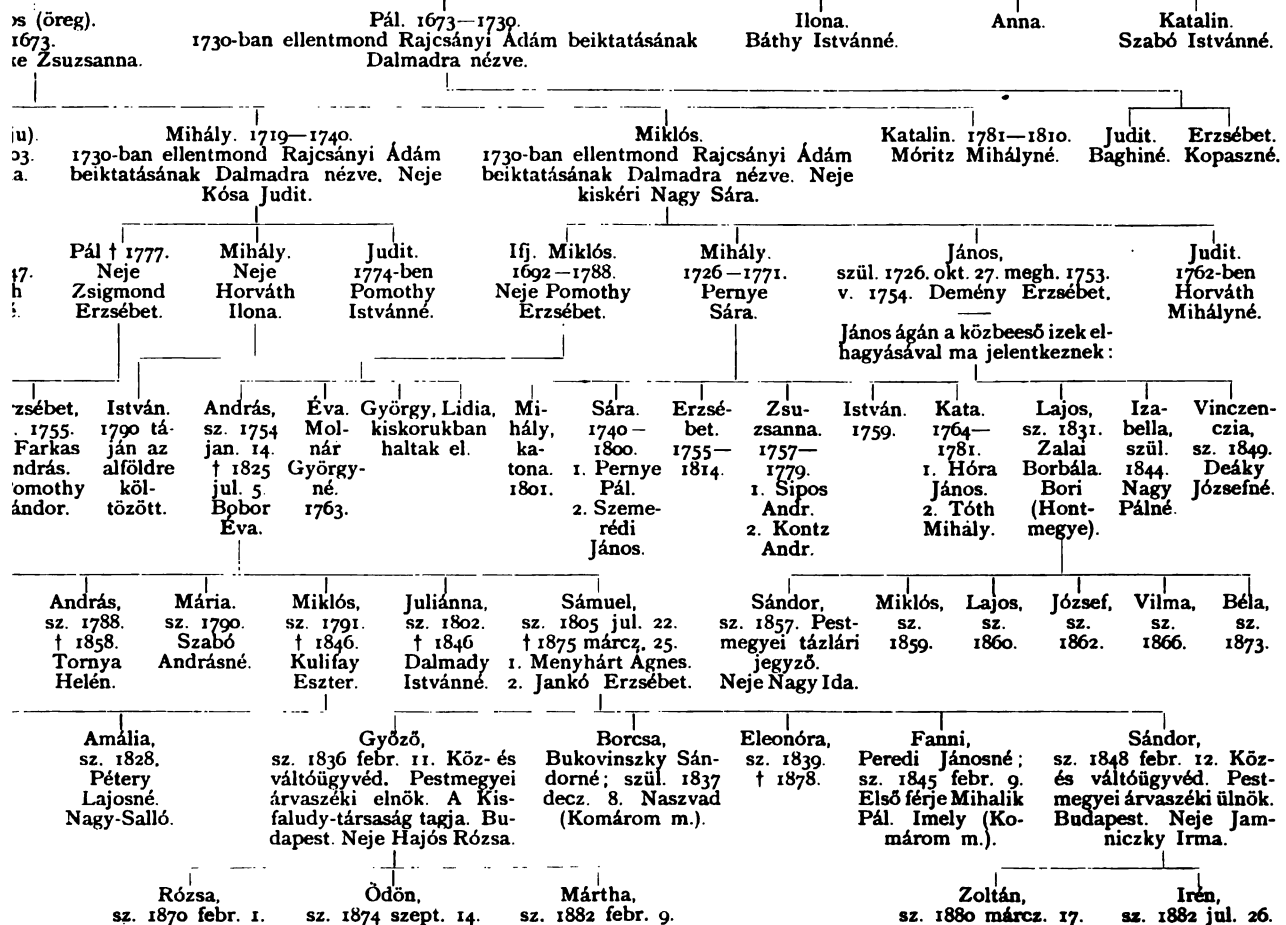
II. tábla.

A bori Dalmadyak ága.

b Dalmady János, él a 17. század első felében; neje Kinisi, másképp Galambos Anna, Galambos István és Lestár Dorottya leánya.

MIKÉNT ESZKÖZÖLJÜK AZ OKLEVELEK KIADÁSÁT?*

(Első közlemény.)

Történelmi emlékeim második kötetét a Turul múlt évi 4-ik füzetében megbírálás alá vette ismert tudósunk, Majláth Béla, a N. Múzeum könyvtárának őre, ki, mint néhai Horvát István a nagy diplomaticus hivatalbeli utóda a bírálói tollat hévvel forgatja.

Ezen bírálat oklevél-gyűjteményemben különféle fogyatkozásokat fedez fel s végre azt mondja, hogy »publicatióink terén határozott visszaesést képez». Ezen két szót »határozott visszaesés» jónak látta az érdemes bíráló vastagon aláhúzni, pedig ily kemény elítélés akkor is eléggé szembe ötlük, ha nincs dőlt betűkkel kinyomatva, — nekem legalább úgy tetszik. S miért lett oklevél-gyűjteményem ily kemény szavakkal lesújtva? Azért, mert ú. m. okleveleim szövegének közlésében nem vettem figyelembe azon elveket, melyek a Századok 1879. évi folyamában (223—238. és 320—335. ll.) két névtelenül megjelent cikkben ki lettek fejtve.

Bírálaton, ha még oly keményen hangzik is az, minden nyomtatásban megjelent munkának át kell esnie, — tehát oklevél-gyűjteményem sem kerülhetett el ezen sorsot, s e miatt felszólalni nem volna helyén, ha nem foglaltatnának a bírálatban alaptalan állítások s nem vetetnének fel elvi kérdések, melyeknek megvitatása diplomatikánk érdekében szükségesnek látszik, annival inkább, mivel az oklevelek közzétételénél követendő elvekre nézve nálunk egészen ellentétes álláspontok észlelhetők, az eszmék tisztázása tehát kívánatos.

Lássuk először is, hogy mik foglaltatnak a Századok idézett cikkeiben?

Az elsőben (223—238. ll.) a névtelen cikkíró ismerteti a Nagy Imre által szerkesztett s a M. T. Akadémia által kiadott Anjoukori okmánytár I. kötetét, valamint a Nagy Imre, Nagy Iván és Véghelyi Dezső által szerkesztett gr. Zichy okmánytár IV. kötetét, azokat a bennök foglalt történelmi adatok bősége és jelentősége szerint méltatva, — a másodikban (320—335. ll.) ugyanazon névtelen cikkíró megroja a nevezett két okmánytár szerkesztése körül észlelt mulasztásokat és hiányokat, nevezetesen hogy az előszóban a szerkesztők nem terjesz-

kedtek ki az okmánytáraikban előjövő érdekes kérdések fejtegetésére, hogy az oklevelek szövegében néhol olvasási és másolati hibák rejlenek, hogy a rövidítések és siglák nincsenek mindenütt feloldva, hogy az oklevelek pontozása (interpunctió) helyenként hiányos, hogy a szerkesztők nem követve a külföldön érvényre jutott közlési modort, betűhíven közlik az oklevelek szövegét, hogy az Anjoukori okmánytár okleveleinek keltei több helyütt hibásan lettek feloldva, a Zichy-okmánytárban pedig az okmányok kelteinek napjai ki nem irattak stb. Ezen felfedett fogyatkozások ellenében cikkíró több figyelemre és követésre méltó dolgot ajánl az oklevélkiadók figyelmébe, hogy t. i. oldják fel teljesen az oklevelek szövegében előforduló rövidítéseket és siglákat; hogy ne kövessék az oklevelek eredeti és gyakran értelem-rontó pontozását, hanem éljenek az értelemnek megfelelő pontozással; hogy a könnyebb áttekinthetőség céljából ne hagyják meg az oklevelek szövegében előforduló nagy kezdőbetűket kivétel nélkül, hanem csupán az önálló mondatok, valamint a hely- és személynevek bekezdéseinél; hogy az oklevelek szövegében válaszszaák el egymástól a külön tartozó szavakat s kössék össze az együvé tartozókat stb. Végre, a szavak helyesírására nézve ajánlja a névtelen cikkíró, hogy az oklevélkiadók a mostani modor helyett, mely a szavak betűhív visszaadásához ragaszkodik, a külföld példájára, a szabatos latin helyesírás szabályai szerint változtassák át az oklevelek szavait, kivéve a hely- és személyneveket, valamint a latin szövegben előjövő idegen s különösen a magyar szavakat stb.

Mily eredménye lett a névtelen cikkíró ezen felszólalásának? követték-e főntebbi tanácsait oklevélkiadóink?

Nézzük először is a m. történelmi társulat által kiadott Hazai Oklevéltárat, mely közvetlenül ama névtelen cikkek megjelenése után látott napvilágot. Szerkesztették Nagy Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula s közöltek benne okleveleket Fejérpataky László, Géresy Kálmán, Károlyi Árpád, Szabó Károly, Véghelyi Dezső s m. Ezen oklevéltárban az oklevelek egészen betűhíven vannak közölve, oly annyira, hogy a névtelen cikkíró sem a kezdőbetűkre, sem a helyesírásra vonatkozó ajánlásai figyelembe nem vétettek.

Előttünk fekszenek továbbá az 1879. év óta megjelent többi hazai oklevéltárak, ú. m. az esztergomi főegyháznak Knauz Nándor által szerkesztett Emlékei, az Ipolyi Arnold, Nagy

* A t. cikkíró úr óhaja szerint változatlanul közöljük a jelen dolgozatot, melynek befejezését — folyóiratunk csekély terjedelme és a közlendők nagy halmaza miatt — kénytelenek vagyunk jövő füzetünkre halasztani. Előre jelezhetjük, hogy az általa védett oklevélközlési elvekkel egyet nem értünk, s hogy alkalmunk lesz a dolgozat befejezte után a folyóirat álláspontját az oklevélkiadás kérdésében kifejtetni.

Szerk.

Imre és Véghegyi Dezső által szerkesztett Hazai Okmánytár VII. kötete, a M. T. Akadémia által kiadott s Nagy Imre által szerkesztett Anjoukori okmánytárnak II., III., IV. és V. kötetei, a Zala vármegyei okmánytár I. kötete és a Károlyi és Sztáray grófi családok okmánytárai.

Az elsőben, ú. m. a Hazai okmánytár VII. kötetében s az esztergomi főegyház Monumentáiban még a teljes betűhív modort látjuk érvényesítve, a többiekben azonban a szerkesztők már a legnagyobb rendszertelenség terére léptek. A szerkesztési módor, melyet követtek, illetőleg a helyesírási tekintetben követett eljárás nem felel meg teljesen sem a betűhív, sem pedig a humanisták által igényelt modornak, hanem mindkettőnek zagyvalékát tünteti fel. Az egyik nagy engedményt gondol a humanistáknak tehetni, ha az oklevelek szövegében az *u* betűt *v* betűvel s ezt viszont *u* betűvel cseréli fel; a másik pedig már a tökéletesség netovábbját véli elértnék, ha ezen felül a *t* betűt *i* betű előtt néhol, a humanisták kívánalma szerint *t* betűvel írja, máshol azonban, hol a kiejtésben *c*-nek hangzik, meghagyja az eredeti szövegben létező *c* betűt; az *ae* betű helyett pedig általánosan meghagyják az eredeti szöveg *e* betűjét.

Ezen kicsinyes szórszálhasogatásokban, melyek így összezavarva semmi tudományos értékkel nem bírnak, ismerjük fel azon színvonalat, melyen újabb oklevél-kiadásaink nagyobbrészt állanak s mely, habár a külföldön használatban volna is, tudományosnak épen nem nevezhető.

Kitűnik ezen rendszertelenségből, hogy oklevél-kiadóink nagyobb és kiváló része még folyton idegenkedik az oklevelek közzétételénél a humanisták modorának elfogadásától s csak habozva hagyja el lépésről-lépésre az eddig követett és jónak talált betűhív modort.

És ez a dolog természetében rejlik.

Birunk nagyszabású kútfőgyűjteménnyel, melynek kiadása a humanisták modorában lett eszközölve s mely e mellett a legnagyobb mértékben megbízhatatlan — értem Fejér Gy. Codex diplomaticus-át, — mivel ennek összeállítói a diplomatikai hűségre semmi súlyt nem fektetve, a szöveget nem csupán helyesírási, de írási és kritikai tekintetben is úgy tekintették, melyen belátásuk szerint javíthatnak és változtathatnak. Mikor tehát 25 évvel ezelőtt diplomaticusaink kis, de lelkes csoportja — melyhez Nagy Imre, Pesty Frigyes, Ráth Károly, Véghegyi Dezső s mások tartozának, — feladatúl tűzte ki magának a nagy számmal kiadatlanul heverő okleveles kincsek kiadását, az iránt mindnyájan megegyezének, hogy a Fejér Gy. Codex diplomaticus-ában érvényre jutott módor — mely rossznak bizo-

nyúlt, — elvetendő s helyében a szigorú betűhív módor követendő.

Nos, történetíróinknak nem volt okuk megbánni, hogy a nevezett kiadók fáradozásai folytán azóta megjelent kútfőgyűjtemények hosszú sora ily módorban lett kiadva — mert az ezekben nyújtott kútfői készlet a hibátlan olvasás és tökéletesen hű közlés következtében oly biztos anyagot szolgáltat a történelemnek, hogy annak irányában a bizalmatlanság előre ki van zárva.

Mert mi legyen célja a történelmi kútfők, tehát az oklevelek kiadásának? Nem egyéb, mint hogy ez oly híven legyen az eredetiek után eszközölve, hogy a történetíró teljes bizalommal fordulhasson ahhoz s meg lehessen győződve, hogy a benne foglalt adatok magokban az eredeti kútfőkben valóságosan és épp oly alakban megvannak.

Az ilyen hű kiadáshoz első fő kellék, mint ezt a Századok idézett névtelen cikkírója helyesen kiemeli, a helyes és hibátlan olvasás, — hozzá tehetjük másik két fő kellék gyanánt, hogy a hibátlanul és helyesen elolvasott eredeti szöveg épp oly hibátlanul és híven másoltassék le, a pontos másolat pedig épp oly pontosan és híven tétessék közzé.

A pontos és hű kiadás eszközzésére pedig legalkalmasabbnak mutatkozik a betűhív módor, mert ez nyújt legtöbb biztosítékot arra nézve, hogy a kiadó az eredeti szövegen mit sem változtatott. És éppen, ha a történetbúvár az illető kútfőket nem csupán saját tanulmányainak elősegítése, hanem közzétételük által a meglévő történelmi kútfői készlet meggazdagítása céljából gyűjti, tehát ha kútfő-kiadással foglalkozik — kell bírnia elég önmegtagadással, hogy az eredeti szöveget ne tekintse oly anyagnak, melyet belátása szerint idomíthat, hanem olyannak, a melyet, mint magának a történelemnek őseredeti szövegét híven, minden mez nélkül visszaadni kötelessége s melynek bármily csekély részét önkényesen megváltoztatni, kijavítani, megtoldani, vagy kihagyni, avagy más hasonértelmű szavakkal felcserélni nem szabad. Mert azzal, a mit a kútfő eredeti szövegén önkényesen megváltoztat, a történetírást hamisítja meg, a mit a kútfő szövegéhez toldólag hozzász, az lehet minden egyéb, csak nem kútfő; a mit belőle kihagy, attól a történetírást fosztja meg, a hasonértelmű szavak felcserélése által pedig könnyen oly árnyalat csúszik az értelembé, mely az eredeti kútfő szerkesztőjének szándékával nem egyezik.

Azt nem akarom állítani, hogy a humanisták modora, vagyis a szabatos latin helyesírás alkalmazása mellett hű és pontos kiadás nem volna lehetséges. Ámde ezen kiadási módor magában rejt a pontatlanság veszélyének csíráját.

Tudjuk, hogy a régi latin oklevelek nem

csupán helyesírási tekintetben, hanem irányuknál és mondat szerkezeiteknél fogva is gyarló fogalmazványok. Ha tehát a szöveget a szabatos latin helyesírás szabályai szerint átalakítjuk, az irány és mondat szerkezet gyarlósága még jobban fog szembe tűnni s ezen körülmény nem csekély kísértésbe fogja a kiadót hozni, hogy javítói szerepét az irányi és mondat szerkezeti hiányok kiigazítására is terjeszse ki — ezen esetben pedig oda jutnánk, a hova Fejér Gy. Codex diplomaticus-ának másolói jutottak, kik még a szokatlan s előttük érthetetlennek feltűnő személy- és helyneveken is változtattak s létre hoztak oly kútfőgyűjteményt, mely megbízhatóság és pontosság tekintetében semmi kezességet nem nyújt. Ez volna az igazi visszaesés, melyet minden áron el kell kerülnünk.

Miért kelljen tehát ezen veszélyesnek ígérkező közlési modort oklevél-kiadásainknál elfogadnunk? Azért — felelik a túlsó oldalról — mert ez a külföldön általánosan alkalmazásba vétetett s mert ezen közlési modor, habár fáradságosabb a szerkesztőkre, de háladatosabb a feldolgozókra nézve.

Azt irányadónak nem fogadhatjuk el, hogy a külföldön e tekintetben mi a szokás — mert azon túl vagyunk, hogy utánozzunk mindent, a mi külföldi, csak azért, mert külföldi. Ezen vitás kérdésben eligazodhatunk a külföld példájának figyelembe vétele nélkül is, ha elfogulatlanul és tárgyilagosan s egymás véleményének meghallgatása mellett megválasztjuk azt a modort, mely a legczélszerűbbnek bizonyul.

A második érv sem meggyőző.

A XVI. és XVII. századbeli, magyar nyelven írott okleveleknél inkább megállhat ezen érv, mivel azoknak helyesírása tudvalevőleg az elolvasást fölötte nehezíti, ennél fogva az olvasó érdeke megkívánja, hogy a szöveg az eredeti kiejtés megjelölése mellett, a mostani helyesírás szerint alakíttassék át.

De a XIII. és XIV. századbeli latin oklevelekkel nem így van. Az akkori helyesírás nem torzítja el annyira a szavakat, hogy azokat az olvasó legott megérteni képes nem volna. A ki latinul tud, az könnyen rá fog jönni, hogy pl. calumpnia: calumnia-t, assumptentes: assumptentes-t, ostenduntur: ostenduntur, sollempnia: sollempnia-t, nichil: nihil-t stb. jelent. A történészek, mint szakférniak a latin nyelv ismeretét nem nélkülözhetik s a diplomatikának, mint segédtudománynak alapelveit is kell annyira ismerniök, hogy a betűhíven közölt latin oklevél szövegét nehézség nélkül megérthetik. Legfőleg azon laicusokra nézve, kiket, ha *ae* betű helyett *e*-t, *l* betű helyett *c*-t, avagy *v* betű helyett *u*-t látnak, összes latin nyelv ismeretük cserben hagy — szolgálhatna könnyebbségül, ha a régi helyesírás átalakíttatnék a szabatos latin helyesírás

szabályai szerint, de ezek közül vajmi kevesen vesznek kezökbe okmánytárat s ha vesznek is, a haszon, mi ezáltal történelmünk ügyét éri, sokkal kisebb, mint a kár, mely reá hármlik, ha e miatt oklevél-kiadásaink hátráltatást szenvednek.

Mert kétségtelen, hogy a szöveg ily átalakítása az oklevél másolójának amúgy is fáradságos munkáját megnehezíti, ilykép nem csupán a rövidítések feloldásával s a rossz, olykor alig olvasható, hanyag írás kibetűzésével kellett volna megküzdnie, de ezenfelül a megfejtett szöveget még a szabatos latin helyesírás szabályai szerint át is alakítania. Azon idő alatt pedig, míg ezzel vesződik, más oklevél lemásolásával is elkészülhetett volna, s hogy ezt nem tehette, az történelmünkre nézve veszteséget nem képez. Oklevél-kiadásoknál az idő nem pénz ugyan, de a történelem nyeresége.

Nem mindenütt vannak a lemásolandó s kiadandó oklevelek oly biztonságban elhelyezve, mint az országos levéltárban, a N. Múzeumban vagy más tudományos intézetek kéziratgyűjteményeiben, melyekben bármikor megtalálhatók az oklevelek. Vannak levéltárak, melyeknek okleveles kincseihez ma még hozzáférhetünk, de ha a kedvező alkalmat elmulasztjuk, azokat senki többé fel nem fogja találni, mert vagy a rossz gondozás miatt egyenkint elpusztulnak, vagy jó pénzért külföldre vándorolnak s történelmünkre nézve minden esetre elvesznek. Ismertem levéltárat, még pedig családomhoz közel állót, melynek összes oklevelei, becses hárták, függő pecsétekkel, mielőtt megmentethettek volna, egyenkint a tűzpadra vándoroltak.

Mindaddig tehát, míg kiadatlan oklevelek halmaza vár még a hazában mindenfelé másolóra és kiadóra, az oklevél kiadás épp oly fontos történelmünkre nézve, mint a feldolgozó történetírás — mert míg összes okleveles kincsünk át nem tekinthető, tökéletes és teljes történetírásról, olyanról, mely a nemzeti élet minden mozzanatairól a századok során át számot tudjon adni, nálunk szó nem lehet. S minthogy ez időben a kiadatlan oklevelek száma hazánkban még mindig nagyobb, mint sokan hiszik, történelmünknek úgy vélem, nagyobb szolgáltatást tennénk, ha mindnyájan, oklevél-kiadók és bírálók, diplomatikusok és történészek, a kik okleveleket olvasni tudunk, vállvetve hozzá látnánk ezen még ismeretlen kútfői anyag közzétételéhez, mintsem ha túlságos követelések támasztása által az oklevél-kiadások megnehezítéséhez járulunk. Szolgáljon e tekintetben a m. történelmi társulat által kiadott Hazai Oklevéltár egyetlen kötete serkentésül arra, hogy diplomatikusaink és történészeink egyesülten azon egyetlen kötethez további számos kötetet sorakoztassanak, becses tárházat emelvén azokban a történelmi kútfők és adatok számára.

Íme, elősoroltam azon okokat, melyek az oklevelek közzétételénél a betűhív modorhoz való ragaszkodást teszik kívánatossá. Mindazáltal azon esetben, ha diplomatikusaink többsége a két közlési modor közül a humanistákét találná helyesbnek és elfogadandónak, részemről az egyöntetűség céljából nem fogok egymagam kivételt képezni. Ehhez azonban szükséges, hogy diplomatikusaink s különösen oklevél-kiadóink — kiket az ügy első sorban érdekel, erre nézve közös megállapodásra jussanak s a M. T. Akadémiának történelmi bizottsága volna leginkább hivatva arra, hogy az oklevelek kiadása körül követendő eljárásra nézve megállapodásra jusson, mely minden irányban erkölcsileg kötelező erővel bírjon, hogy végre oklevél-kiadók és bírálók közt szent legyen a békesség.

De bármelyike is a közlési modoroknak jut ily úton érvényre, a következetesség elve megkívánja, hogy minden további ingadozások és megszorítások mellőzve legyenek, hogy t. i. ha a betűhív modort tartjuk meg továbbra is, akkor tartsuk magunkat mindenben szorosan az eredeti szöveg helyesírásához, ellenben ha a humanisták modora fogadtatik el, akkor alakítsuk át a szöveget teljesen a latin szabatos helyesírásnak szabályai szerint és ne hagyja meg az *e* betűt *ae* helyett, sem a *c* betűt *l* helyett, ott, ahol ez kiejtve *c*-nek hangzik stb., mert ily kivé-

telek által a rendszertelenség továbbra is fentartatnék oklevél-kiadásaink terén s ezek magukban véve kicsinyes szörszálhasogatások, melyek tudományos értékkel nem bírnak.

A többit, a mit a Századok névtelen cikkírója a helyesírási modoron kívül, a nagy kezdőbetűk használatának megszorítására, az értelemnek megfelelő pontozásra, a rövidítések és siglák teljes feloldására, az össze nem tartozó szavak különválasztására, az előszó, úgy szintén a név- és tárgyjegyzék szerkesztésére, az «így» vagy «sic» szócska használatára nézve ajánl, elfogadhatjuk mint helyeset és követésre méltót. Az sem szeved kétséget, hogy az oklevelek kelteinek feloldása és kiírása, valamint az okmánytáraknak latin tartalomjegyzékkel való ellátása hozzájárul az illető gyűjteményes kiadás becsének emeléséhez, csak hogy ezáltal az oklevél-kiadó teendői ismét tetemesen szaporodnak, az oklevelek kelteinek meghatározásánál pedig nélkülözhetlen föltétel, hogy a feloldás helyesen eszközöltessék, mert ha hibás a kiszámítás, mint a bírálatok okmánytáraink nem egyikének kelezéseiről kimutatták, akkor czélszerűbb, ha nincsenek a keltek napjai kiírva — mert így legalább a történetíró nem vezettetik tévútra, ha a kiírt napkelteket, mint helyeseket, használatba veszi.

KUBINYI FERENCZ.

VEGYES.

Gyulay Balázs czimeres levele.

(Egy czimerrajzzal.)

Báthory Zsigmond erdélyi vajda 1591 febr. 3-án Gyulay Balázst tanácsosai, de különösen a nagy befolyású *Geszthy Ferencz* ajánlatára, Magyarország és Erdély nemeseinek sorába emelte.

Bár Geszthyről, ki testestül lelkestül katona s az erdélyi török-ellenes párt leghatalmasabb szószólója volt, hajlandó az ember föltenni, hogy ez alkalommal is a hadi vitézség megjutalmaztatásáért vetette közbe magát a fejedelemnél: egy tekintet az armális levélbe meggyőzhet bennünket arról, hogy itt egészen más érdemekről van szó és Gyulay Balázs nem karddal, de sokkal békésebb eszközökkel küzdött fel magát a nemzet kiváltságosai sorába.

Erre mutat különben maga az adományozott czímer is, mindenekfelett pedig annak leírása, melyet méltónak tartunk a szó szerint való közlésre:

«In signum autem huiusmodi veræ et perfectæ nobilitatis eorum hæc arma seu nobilitatis insignia:

scutum videlicet triangulare rubri coloris, quod spacio quodam ceu fascia cærulei coloris transversim in duas equales partes dividitur, id vero *Chrysii fluvii nota est*. In superiori deinde scuti parte flos candidus, et in inferiori illi e regione respondens rosa similiter candida, istius *Blasii candoris, probaeque mentis certissima indicia est depicta* etc.¹

Ez a czímer tehát, melynek az eredeti armálisról vett hű képe rajzunkon szemlélhető, tagadhatlanul igen érdekes.

Megtudjuk a leírásból először is azt, hogy a fehér lilium és a rózsza Gyulay Balázs becsületességét és jámbor erkölceit symbolizálja; a pajzs veres mezejét haránt metsző kékes színű pólya pedig a *Körös* folyót jelképezi, némi vonatkozással, mint alább kitűnik, a nemesség-szerző származása helyére.

De jellemző mindenekfelett az a körülmény, hogy a sisak és annak kiegészítő részei: a sisaktakarók (foszlányok), a *korona*, melynek elmara-

¹ Az armális Gyulafejérváron adatott ki. Aláírták: Sigismundus Báthory m. p., Wollfgangus Kovachóczi m. p. cancellarius. Megvan az országos levéltárban is Kolozs-monostori Conv. L. Reg. 168.

dása ebben a korban már kivételes s végre az *oromdís* teljesen hiányoznak, úgy hogy a címér rendes alkotó részeiből csak a pajzs van meg, a mi pedig elég szokatlan nálunk s magában is érdekessé teszi a heraldikus előtt Gyulay Balázs armálisát.

A mi a nemességszerző személyét illeti, bár a becsületesség és jámbor erkölcsök amaz idők szelleméhez képest, magukban véve nem igen képezhettek jogcímet ily kitüntetésre, de tagadhatlanul igen illendők valának Balázs úr fiatalsága és társadalmi állásához, lévén ő Geszthy Ferencznek komornyika, a mi akkor olyan kamarás- és titkár-féle hivatal volt, viselőit nem tekintették ugyan szolgálóknak, de a vitézlő rend mégis előbbre valónak tartotta magát náluk.

Legtöbbnyire bizonyos műveltséggel bíró, iskolázott emberek voltak, gyakran szegény jobb-ágy fiúk, néha azonban jómódú nemes szülők gyermekei, és úgy nevelkedtek fel egy-egy hatalmas főúr udvarában, akár csak az apródok vagy a néha igen előkelő származású *«belső inaskák»*.

Gyulay Balázs is gyermekségétől fogva híven szolgálta Geszthy Ferenczet s minthogy a főúr feleségétől elkülönzött, vagyis inkább az szokott meg tőle, valóságos gyermeki ragaszkodást tanúsított ura iránt, és úgyszólván családjának tagjává vállalt. — Ki is jelenti Geszthy végrendeletében, hogy *«Baláskót»* számadással az ő halála után senki ne fárasztja, mert az nem számadó szolga.

De a főúr nem elégedett meg azzal, hogy

nemességet szerzett hű komornyikjának, bárha ez is roppant előny volt abban a korban és az életben való boldogulhatásnak csaknem legelső feltétele. Más módon is gondoskodott felőle, hogy ha már egyszer kardot kötött Balázs vitéz, ne nézze őt le minden jött-ment drabant és legyen hová lehajtania fejét öreg napjaira.

Megemlékezvén tehát 1593. június 11-én kelt végrendeletében Balázs hűségéről, ki *«főképen az én hosszú és nagy betegségömbe oly nagy vigyázzattal, szorgalmatossággal fáradoztam körülém magát nem kimélvén . . . hogy ha édes fiam lett volna is, többet tülle nem kívánhattam volna»*:¹ 80 gira ezüstöt, négy lovat, kocsit, lóra való ezüstös szerszámokat, ezüst pallost, öltöző ruhákat stb. hagyományozott neki, nagy tisztességgel *felépítvén* őt a vitézi életre, mindezekfelett pedig egy nemes udvarházat a *Jófőn*, meghagyván Bocskay Istvánnak, hogy a hozzátartozó leveleket halála után adja kezébe.

Geszthy Ferencz rövid idő múlva ezután meghalt, végrendeletét kijelentett akaratahoz képest Bocskay István csak Balázs jelenlétében bonthatta fel, ki őszintén megsirathatta jó urát, de nem volt oka kétségbe esni sorsa felett, mert megélhetett tisztességesen a saját emberségéből is.

Merre vitte jó szerencséje, nem tudjuk, de 1608. május 28-án Báthory Gábor erdélyi fejedelem a Zámbo Balázs kapitánysága alatt vitézkedő *váradí Gyulai Balás*-nak címert adományozván, azt kell hinnünk, hogy itt a mi Balázsunk forog szóban.

Igaz ugyan, hogy neki már volt nemes levele, de hát az igen gyakori jelenség abban a korban, hogy két, sőt három ízben is meg-nemesítenek egy és ugyanazon embert. Sohase tiltakozott ellene, mert így legalább védve volt minden eshetőségre; és ha másnak tetszett, miért ne fogadta volna el éppen Gyulay Balázs!

A *«váradí»* praedicatum sem lephet meg bennünket, mert a Báthory Zsigmond-féle címér *Körös* folyója a legnagyobb valószínűséggel Gyulay Balásznak váradí származására vonatkozik, a mit megerősít az is, hogy Balázs utódjai 300 esztendő múlva is a *«nagyváradí»* nemesi előnevet használják.

Tudnunk kell azt is, hogy Geszthy Ferencz melegen ajánlotta *«Baláskót»* Bocskay István pártfogásába, s míg *«István király»* uralkodott Erdélyben, ő nem is igen sokat gondolt armálisával, különben is birtokos nemes ember lévén, talán szükségesnek sem tartotta kihirdettetni azt. Akár volt oka megbánni akár sem ezt a mulasztását, annyi bizonyos, hogy örömmel fogadhatta Báthory Gábor 1608-ik armálisát, mely egyszersmind

¹ Báró Radvánszky. Magyar család élet III. k. 145. l.

Váradon a Szombathely-utczában álló házat is szabaddá tette.¹

Elfogadván tehát azon, véleményem szerint különben teljesen indokolt föltevést, hogy a két Gyulay Balázs egy és ugyanazon személy, látjuk ebből, hogy a *becsületes és jámbor erkölcsű Balázs*, hadi dicsőség után is sóvárgott. — Ha Geszthy Ferencz udvarában szinte el is mulasztotta volna, még elég fiatal volt arra, hogy rövid idő alatt megtanulja a kardforgatást, a mint illet az egy hozzá hasonló nemes emberhez, ki ünnepnapokon ezüstös szablyát, ezüstös sarkantyút viselhetett és ha épen kedve tartotta, ezüst lánczos féken tánczoltathatta paripáját.

A hadi láрма csillapodtával azonban megtért tüzelője mellé, s megházasodván, ide s tova 300 esztendő óta virágzó családot alapított, melynek egyik kiváló tagja, *nagyvárad Gyulai Pál* főrendiházi tag és egyetemi tanár, ma is kegyellettől őrzi armális levelét.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

Két czímer a XVII. századból.

(Két címerrajzzal.)

A f. év január havában egy ezüst pohár s egy nagyobb ezüst serleg jutott a M. N. Múzeum érem- és régiségtárának tulajdonába, melyeknek művészeti becse ugyan nem emelkedik fölül a közönségesen, de a reájok vésett címerek szempontjából mégis megérdemlik a figyelmet. A heraldika különösen ama korból, melyből e tárgyak származnak, oly soknemű és bőséges forrásokkal rendelkezik még hazánkban is, hogy az e nemű címerábrázolásokat, mint rendesen igen hiányosokat és megbízhatlanokat tán a legutolsó helyre helyezi; mégis tagadhatlan jogosultsággal bírnak akkor midőn eddig még ismeretlen vagy határozatlan címerekről adnak hírt s ha hiányos és tökéletlen módon is, felhívják a figyelmet vagy kiinduló pontot nyújtanak a tovább kutatásra.

Tudomásom szerint ily szolgálatot tesz az említett két címeres edény is, melyeknek címerábrázolatait bemutatni tehát nem fölösleges.

A XVII. század második feléből származó, czápás díszítésű, részben aranyozott, ezüst pohár előlapján az itt mellékelt címert találjuk bevésve. A sokszögű kikanyarított és hornyolt vért mezejében stilizált levélkoronán könyöklő, jobbra fordult, vértezett, kardot tartó kar látható. A vértet öt pántú, szemközt álló sisak fedi, melynek oromdíszeül a vértbeli teljes címeralak szolgál. Jobbról-balról foszladék, melynek háttéri közét vízszintes vonalú árnyalás tölti

ki. Az egész czímer ovál alakú szalagkeretbe van foglalva, melyből kívül-belül stilizált levelek

hajtanak ki. A keret szalagján pedig e tulajdonost jelző felirat:

G. (enerosus) D. (ominus) Joh. (annes) SZENTPÉTERI. Inc. (liti) Cotts (Comitatus) de Sar Subst. (itutus) Jur. (atus) Notar. (ius) Ao (Anno) d. (omini) 1681.

E felirat minden kétséget eloszlat az iránt, hogy a czímer Szentpéteri Jánosnak, Sárosmegye hites aljegyzőjének a címere; egészen másként állunk azonban azzal a kérdéssel, hogy miféle Szentpéteri család sarja e János. Nagy Iván¹ a *románfalvi*, *sajó-szentpéteri*, és *zalathnai* Szentpéteryeket és egy *Szentpéteri* családot ismer, melyet 1760-ban Mária Terézia nemesített meg. Mindezek közül ő csak a Mária Terézia által adományozott címert ismeri,² ez azonban a most közlöttel semmi nemű rokonságot nem mutat.

Genealogiai úton poharunk tulajdonosát csak a kihalt románfalviak nemzedékrendjébe iktathatnók be, bár ide is csak valószínűséggel; a mennyiben a XVII. század második felében egyetlen ismeretes Szentpéteri családfán sem találunk Jánost, csak az említett románfalvi családban, melynek utolsó sarja János (III-ik) 1656-ban gyermek s ha korát ekkor 5 évesnek vesszük, úgy 1681-ben 30 éves korában lehetett Sárosmegye hites aljegyzője. Ennek azonban ellent mond egy Bethlen Gábor által 1621-ben Szentpéteri György és Lukács részére adományozott armális,³ melyben a nevezetteknek, kiknek illetősége nincs az armálisban kitéve, címerül: kék mezőben pánczélos könyöklő kar, kezében kardot tartva, adatik. Ezen armális, mely a címeralak lényegére nézve megegyez poharunk címerével, mindenesetre inkább arra

¹ Magyarország családai 10. kötet, 663. 664. l.

² U. o. 664. l.

³ Orsz. ltár.

¹ Orsz. Ltár. Gyulafehérvári kápt. Lib. Reg. 5. 170.

látszik mutatni, hogy Jánosunk is e család sarja, mely erdélyi nemes, és vagy Györgynek, vagy Lukácsnak fia volt. Erdélyi nemes Szentpéteri családu pedig a már említettek közül csak a zalathnait tekintjük, melynek címerét sem Nagy Iván nem ismeri, sem eddig sehol közölve nem lett, s így a valószínűség a mellett szól, hogy poharunk a zalathnai Szentpéteriek címerét viseli.

A mi a címer előállítás módját illeti, első sorban mint ékítmény van az felfogva és kezelve s így a szoros heraldikai momentumokra alig fordított figyelem, mégis oly annyira magán viseli korának általános bélyegét és különös heraldikai ízlését, hogy alig érezzük szükségét a számokkal való kormeghatározásnak. Compositiójának összbenyomása a renaissance hatását teszi, mely hazánkban jóval tovább tart, mint nyugaton s valószínűleg száz ötös mintakönyve után készült, mert a német renaissance heraldikáját jellemző minden ismerv markans vonásokban nyilvánul rajta. Az ovális keret, a címeralak és foszladék szorított előállítása, a nyomott fejlő, hosszú és vékony nyakú sisak, mely egyáltalán nem felel meg a fej és nyak közti természetes arányoknak, mind a sajátos német renaissance-heraldika jellemzői. Hiányzik azonban belőle azon heraldikai pedanteria, melytől a külföldi heraldika még a renaissanceban sem igen tér el, mely azonban hazánkban éppen nincs meg. Erre vall a pántos sisak elhelyezése, mely öt pántjával szembe és nem arczélre fordulva áll. A pedanteria eme hiánya adja meg neki a hazai jelleget, melyre a készítő ötvös valószínűleg nálunk tett szert, ha ugyan fel nem tesszük, a mi szintén valószínűnek látszik, hogy magát a címert egy neki adott minta után véste. Színjelzésről természetesen szó sincs s így nem igen ellenőrizhetjük az ugyanazonosságot a Bethlen Gábor által adományozott címerrel, azt hisszük azonban, hogy nem mentünk a merész következtetések terére, mikor ennek hiányában is ugyanazonosnak fogadtuk el, a minek valószínűségét még azon körülmény sem dönti meg, hogy címerünk egész jellege szerint az ú. n. katonai chablon-címerek osztályába sorozandó.

A másik címerábrázolás, melyet itt bemutatunk, a Harinnai Farkas család címere, mely egy nagyobb, pereme körül aranyozott és vésett stilizált levél-guirlanddal díszített s a XVII. század első feléből származó ezüst serlegről van véve, s mely a perem guirlandjának záró tagját képezi. Mint felirata mondja, 1634-ben Harinnai Christina tulajdonát képezte. — Harinnai Farkas Christina negyedik gyermeke volt (L.) Jánosnak és Perusich Annának¹ s előbb

Balásy Ferencznek, majd Huszár Mátyásnak volt neje. Családja egyike a legrégebb és leg-

előkelőbb erdélyi nemesi családoknak, a miről azon körülmény is tanúskodik, hogy vannak genealogusok, kik a család őseül, bár tévesen, Farkas Tamás (1320 t.) erdélyi vajdát állítják föl.² Ennek dacára címere mindedig tudtommal seholközzötetett.

A most bemutatott címerkép hullámos pályából kiemelkedő, jobbra fordult, koronás, három farkú oroszlánt mutat. Színjelzés híjában lehetetlen csak hozzávetőleg is rekonstruálni színeit s azért ezúttal a további kutatás számára kell azt fenntartanunk, stíljéről azonban sokkal határozottabban szólhatunk. A címertani szempontok ez ábrázolásnál még sokkal inkább áldozatul estek a díszítményeknek, mint az előbb ismertetett Szentpéteri-címernél; úgy annyira, hogy ha a szoros heraldikai mértéket alkalmazzuk, ábrázolásunk címernek el sem fogatható. A címer egyik lényeges alkatelemét t. i. a vértet u. i. teljesen nélkülözi, mert a levélkoszorú, melybe keretelve van az alak, ilyenül el nem fogadható; azonban e mulasztás oly annyira meg van fejtve nemcsak a díszítményül való felfogás, hanem a művészi stíl irányára által is, hogy azon egyáltalán nem csodálkozhatunk.

Czímerábrázolásunk u. i. épp úgy mint az előbb ismertetett a renaissance egyik valóban

előállott ellentmondást, mely Nagy Iván idézett helyén a családfa (54. lap) adata és az 54. lapon adott részletes leírás közt van. A családfa u. i. H. Christina első férjéül Balásy Demetert, míg a részletes leírás *szent-demeteri Balásy Ferenczet* említi s azt hiszem, ez utóbbi a helyes, minthogy az említett Balásy családnak egyetlen Demeter nevű tagja sem ismeretes, míg maga N. I. említett munkája I. k. 113. és 114. lapján két Ferenczet ismer. A hiba bizonyynyal a családi előnév és a keresztnév felcserélése folytán állott elő. — Hogy a két Ferencz közül melyik volt Christina férje, bajos eldönteni. Az öregebb u. i. 1605-ben már nagyon aggnak mondatik s tán éppen agg volta okozza Christina kora özvegységét; az ifjabb még 1635-ben is udvarhelyi főkapitány és főlovászmester, s ha ez volt Christina férje, úgy még akkor, mikor e serleg készült, nem jutott özvegységre. (L. u. o.)

¹ U. o. 53. l.

² Nagy Iván: Magyarország családai 5. k. 54. 55. l. Ki kell itt igazítanom azon valószínűleg sajtóhiba folytán

jellegetes szüleménye, csak hogy amaz a *német*, ez az *olasz* iskola befolyását mutatja. — Az olasz renaissance a címerek hadi jellegét legjobban megtagadja s legteljesebben emeli érvényre a díszítményi alkatelemet. Festonokkal keretelt, vagy át-megátfont, vagy pedig allegorikus alakok által hordott vagy körülvevő címerelőállításainál a címerek úgy szólván csak azon szempontnak szolgálnak, hogy valamely díszítménycsoportnak központot adjanak, melyhez alkalmazkodják annak egész tagolása, sőt arra sem hiányoznak példák, hogy maga a címer egészen másodrangú tagoló szerepet játszik. Ily általános irány mellett valóban nem csodálkozhatunk, hogy e téren a XVII. század első felében nálunk már oly szabadság uralkodik, hogy egy compositionál maga a vért is áldozatul eshetik a beosztásnak, mert valóban csak ennek esett áldozataul címerünkön, hol az ötvösművész a kerek koszorú belül akarta elhelyezni még a tulajdonos nevét és az évszámot is.

A címeralak felfogása, dacára annak, hogy a szörzet és körmök minden kínálkozó részlete ki vannak használva a díszítménynek kedvező stilizálása érdekében, beállítása és tagjainak valóságra törekvő előadása tekintetében mégis határozottan naturalisztikus. — A keretet képező koszorú különösen érdekes azon tagosítási

mód által, mely a legjobb minták ismeretére vall. E levélkoszorúkat, vagy guirlandokat a legjobb renaissance az által tagolja, hogy a füzereket egymással szemközt menő levelekkel állítja egymás mellé. Szép példáját mutatja ennek a páviai karthausi kolostor terracotta friese.¹ Naturalisztikusabb azon tagolási mód, mely az egyes füzereket háttal fordítva fűzi össze s a tagolás helyét még szalaggal is megjelöli. Koszorúnk tervezője mind a két tagolási módot igen öntudatosan használja, a mennyiben két-két füzérből kötött két félkoszorút helyez szemközt egymásnak s ez által nyeri az ízléssel tagolt, négy részre osztott koszorú-keretet, melyben arányosan helyezi el a félkörű feliratot, az évszámot és címeralakot.

A bemutatott két címerábrázolás tehát, mint látjuk s mint természetes is, nem nyújt ugyan teljesen és minden részletében biztos értesítést ama két nemes család címeréről, melyekre felirataikkal utalnak, de tán még sem egészen értéktelenek hazánk nemes családainak címerstatisztikája tekintetében s úgy hiszszük, elég érdekes képviselői en miniature két különböző és mégis egy forrásból fakadó művészeti iránynak.

Dr. PÓSTA BÉLA.

¹ Müntz, Histoire de l'art p. la renaissance.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi április hó 25-én Nagy Imre elnökle alatt igazgató-választmányi ülést tartott, melyen dr. Komáromy András vál. tag felolvasta Forgách Imre naplójáról írt dolgozatát, mely jelen füzetünkben olvasható. Ezután a titkár mutatta be Pör Antal tagtársunknak a Nagymartoniakról szóló értekezését, mely szintén jelen füzetünkben lát napvilágot.

Melczér István tagtársunk ezután Szöllősy Sámuelnek 1697. évi címeres levelét ismertette az eredetinek bemutatásával; ez eddigelé ismeretlen családról elmondott adatai kivonatossan a következők:

* * *

A bemutatott címereslevelet Szöllősy Sámuel részére I. Lipót király 1697. június 20-án Bécsben állította ki, s ugyanazon esztendőben július 20-án Abauj vármegye közgyűlésén kihirdettetett.

Az okirat szövegében előadatik, hogy az adományozott mint erdélyi, előbb saját hazájának, később Magyarországra átköltözvén, ezen országnak és fejedelmének is hasznos szolgálatokat tett, s hogy több

erdélyi nemesek hitelt érdemlő bizonyága szerint valódi és kétségtelen nemesi származású levén, csak is az idők viszontagsága miatt nélkülözi a címerlevelet; minél fogva megerősítették eddigi nemessége, valamint meg nem nevezett neje, s mindkét ágú gyermekei s utódjai részére is, kiknek vele együtt következő címer adományoztatik: katonai fennálló, égszínű pajzs, melynek alját zöld pázsit foglalja el; a pajzs területén pedig vas ketreczbe zárt sárkány viaskodik, az ott szintén elzárt oroszlánnal, ezek mindegyike természetes színekkel van lefestve. A mondott oroszlán jobb oldalt, a balról álló sárkányt már-már legyőzni látszik, alant néhány széttépett kigyó. Az oroszlán egyik lábával a sárkány felső, másikával annak alsó állát szétfeszíti. A ketrecz körül következő írás olvasható: «Absolute vincendum, aut moriendum est» (feltétlenül győzni, vagy halni kell). A pajzsra nyílt katonai sisak van helyezve, s ennek tetején gyöngyökkel és kövekkel kirakott ékes királyi korona van; e felett az oroszlán oldaláról író toll, a sárkányról kivont kard van keresztezve. A sisaktakaró innen fehér-veresen, amonnan sárga-kéken foly le. A íért címer a

hártýára kiállított okiraton elég csinosan ki is van fejtve.

Ezen címeres oklevél csak azért mutattatik fel, mert Nagy Iván X. kötet 851. s. köv. lapjain ezen Szöllősy Sámuel vagy családját nem említi.

Bővebb adatok nem nyújthatók. Ezen okirat a családi levéltárba sógorság révén került. A bemutató nagynyja is Szöllősy Terézia volt, de ez más családnak tagja, mert ennek ősei Barsmegyéből származtak.

Ez utóbbinak családját sem említi Nagy Iván, holott bemutatónak szépatyja több ideig Borsodmegye szolgabírája, ennek fia Szöllősy Ferencz pedig a XVIII. század végén hosszú éveken át diósgyőri kamarai praefectus volt, ezekre nézve tehát a borsodmegyei levéltárban kétségen kívül található adatok. — Ezek szintűgy mint leszármazottjaik mindig csak az egyszerű Szöllősy névvel éltek, holott a nemesi levél őseiknek Patro de Zeóleós név alatt adatott.

A most érintett címeres nemeslevél csak a garamszentbenedeki convent 1767. évi hiteles átiratában van meg a levéltárban. Az eredetit Rudolf király adományozta Patro de Zeóleós Andrásnak, neje Priskának, fiai János és Lászlónak, valamint testvérei Patro Egyed s Istvánnak 1583. szept. 27-én, s ez 1585. virágvasárnap előtti csütörtökön Bars vármegyének Kistapolcsánban tartott közgyűlésén lett kihirdetve.

Nagy Iván a Patro de Zeóleós családot sem említi.

Ezen csupán csak Szöllősy névvel élt családnak a Patro de Zeóleós adományozottaktól való leszármazását mutatja az, hogy a nemesi levélben leírt címert folytonosan használta, s az a Szöllősy Ferencz által épített sajó-örösi templomon Borsodmegyében, s annak oltárán mai napig látható.

Ezen címér leírása következő: Fennálló aranyszínű katonapajzs, melyben egy violaszínbe öltözött magyar katona felegyenesedve áll, bal kezét csipőjére támasztva; jobbában pedig kivont kardot emel. A pajzsos nyugvó katonai zárt sisakon felüli királyi koronából az előbbihez mindenben hasonló, kiemelkedő férfi látszik. A foszlányok arany és violaszínűek.

Mindezek Nagy Iván becses munkájának kiegészítése végett adattak elő, miután 1863 óta sok levéltár nyílt meg; a Szöllősy nevezet pedig oly bortermelő országban mint a miénk, el van terjedve, ennél fogva a nevezett szerzőnek, adatai hiányában, mindenikről tudomása még nem lehetett.

• • •

Végül dr. Komáromy András vál. tag mutatta be eredetiben Gyulay Balázsnak 1591. évi és a Nagydai Kulcsár és Fodor családoknak 1627. évi címeres leveleit, melyek közül az elsőnek ismertetését jelen füzetünk közli.

A folyó ügyekre kerülven a sor, a titkár bejelenté a következő tagajánlásokat: Pártoló tagúl id. *Lónyay Sándor* Vásáros-Náményben (ajánlja Helley János); évdíjas tagokúl: csepei *Zoltán Elek* honvéd huszár ezredes és honvéd lovassági felügyelő Budapesten (aj. Soós Elemér), *Lippich Gusztáv* ügyvéd Szolnokon, *Elek Salamon* városi tanácsos Szolnokon és *Jamniczky Lajos* építész Budapesten (aj. Széll Farkas). Az ajánlottak megválasztattak.

A pénztárnok kimutatása szerint a pénztári állás április hó 25-én a következő:

Bevétel	---	---	---	---	---	585	frt	50	kr.
Kiadás	---	---	---	---	---	550	•	98	•
Készpénz						307	frt	52	kr.

Ezután a titkár jelenti, hogy Pfeifer Ferdinand budapesti könyváruossal a leszámolás a Magyar Nemzeti Zsebkönyv áruba bocsátott példányairól megtörtént. Az eredmény az, hogy eladatott 230 példány, melyeknek ára fejében 40% könyváruosi százalék levonása után 690 frt a társaság pénztárába befizettetett. A választmány határozatához képest ez összeg részben a nyomdai számla törlesztésére fordítandó.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinnyei József* és *Komáromy András* vál. tagok kérték meg, az ülés véget ért.

Címérkérdés a képviselőházban. Hoitsy Pál orsz. gyűl. képviselő a képviselőház f. é. május 7-én tartott ülésén azon kérdést vetette fel, miért használ némely állami intézet, sőt az állami számvevőszék is *hamis szerkezetű állami címet*, mely kérdés megtételére az indította, hogy nem tudta megmagyarázni magának, mikép foglal helyet a főszámvevőszék nyomtatványain használt címereken a kétfejű sas.

Wekerle pénzügyminiszter rögtön megadta a kérdésre a választ s ezen felül a Bud. Corr. is közölte a szükségesnek látszó felvilágosításokat, de olvasóink a nélkül is tisztában vannak azzal, hogy mit tartsanak a félelmes madár felől, mely nemcsak Fiume címérében szerepel, de hazai heraldikánkban is kedvelt alak, mit azt a Pongrácz és Széchy családok címerei is bizonyítják, hogy egyebeket ne említsünk; bennünket tehát a dolognak ez az oldala kevésbé érdek. Sokkal közelebbről érint a félhivatalos közleménynek azon része, mely azt igéri, hogy a címérkérdés legközelebb törvényhozási úton fog végleg rendeztetni és pedig azon véleményes tervezetek alapján, melyeket a M. T. Akadémia, az országos levéltár és a heraldikai társulat adott.

Öszintén örvendünk e biztató ígéretnek, mely remélhetőleg véget fog vetni azon valóban kissé túlságos tájékozatlanságnak, mely országos címerünkkel

en még, a mint Hoitsy képviselő úr nyilatkozatláttuk, legmíveltebb köreinkben is uralkodik: mennyire örvendünk e megoldásnak, épp úgy, hogy az minden tekintetben, tehát czímerírás tekintetében is helyes és kifogástalan legyen, hogy a dolog most actualissá vált, el nem zhatjuk hangsúlyozni, mint az folyóiratunk ha már egyszer kiemeltetett, hogy ama három tervezelyeket az alkotandó czimertörvény alapforrásul a Bud. Corr., bár lényegükben tökéletesen lelnek a történelmi hűségnek, czimertani leírás etében egy ugyanazon hibában szenvednek. hangzólag mondja u. i. mind a három, hogy *ros czimerünk hasított pajzsának jobb oldalát, főlvaltva vörös-ezüst pólya vagy csikolat foglal.*

czimertani leírásnak ez így meg nem állhat. n czimernek két lényeges alkateleme van, mely nem képzelhető, u. m. a *mező* és az abba írt akár -, akár közönséges *alak*, már pedig ha országos ünk jobb oldalát csikolat foglalja el, hol marad a mező? Arról tehát szó sem lehet, hogy mind czsáv pólya lenne, már csak ez okból is, de ztán nyolcz ily sáv csak úgy képzelhető, ha a k ez oldalát 7, azaz páratlan számú osztóvonal a, pedig, mint tudjuk, pólyákat csak páros számú onalok adnak. A leírás tehát mindenesetre hibás y a pólya száma szállítandó le négyre s akkor s úgy hangzanék, hogy a vért jobboldalát *vö- ezöben négy ezüst pólya képezi* s ez esetben a etek lényegében is történnék változás, a mennyi- zhez nyolcz osztóvonalra lenne szükség, mely z (nem heraldikai tekintetben vett) sávot ered- zne, a mire kútfőink szintén számos példát ltatnak; — vagy pedig a *pólya* kitételt kell i s ez esetben a tervezeteknek lényegbeli meg- tatása nem szükséges, de a leírás (heraldikai elven) akkor csak így szólhat: *a vért jobboldala ezüsttel hétszer szelt.*

indezeknél fogva kívánatosnak tartanók, hogy dldikai társulat egy utólagos beadványban for- az erre hivatott minisztériumhoz, melyben e még idejekorán, a törvényhozási intézkedés előtt igazítsa.

—PA.

Rómer Flóris.

(1815—1889.)

uzgató-választmányunk tagjaiból a folyó évben másodikat gyászoljuk. Gróf Lázár Miklóst, a és lelkes főurat, a magyar régiség-tudomány megalapítója, *Rómer Flóris Ferencz* követte a

sírba. Alig pár hónap leforgása alatt a hazai archæologia két úttörőjét veszítettük el. Henszlmann Imre volt az első, kinek a kassai domról a negyvenes években kiadott műve megmutatta az utat a régiségtan tudományos, a kor színvonalán álló művelésére; míg ő elméletileg vetette meg az új tudomány alapját, addig Rómer ügybuzgósággal, teljes odaadással hívta fel a figyelmet úgy irodalmi, mint kivált társadalmi téren a hazai régiségekre, és ezekből tömérdeket mentett meg a végelpusztulástól.

Változatos és mozgalmas élete pályájából kiemeljük a következő adatokat:

Rómer Flóris 1815-ben született Pozsonyban, hol szülei jó módú polgárok voltak. Tizenöt éves korában a benczések közé lépett. Egész lelkesedéssel adta magát a tanári pályára; a római klasszikusok mellett kivált a mennyiségtan, utóbb a természetrajz volt kedves tantárgya. Mint pannonhalmi tanárnak kiváló alkalmá nyílt a főapátság gazdag levéltárával megismerkednie, s e nyolczszázados multnak emlékei az ifju tanárnak fogékony lelkét természetszerűleg a történelem és az oklevéltan művelésére terelték. Összeköttetésbe lépett Horvát Istvánnal, kinek megbízásából az apátság 1001-ik évi alapító oklevelének hasonmását a Tudományos Gyűjtemény részére elkészíté. E nagyfontosságú oklevélnek első teljes szövegét a Tud. Gyűjt. 1836. évi folyamában Rómer másolata után vésték a táblára.

Ekkor kezdé meg irodalmi működését, buzgón írván dolgozatokat hazai és külföldi folyóiratokba.

Törekvését a pannonhalmi könyvtárnokságra és az oklevéltan tanszékére nem érthette el. Győrött, majd Pannonhalmán tanárkodott, természetrajzot, vegytant adván elő; utóbb a természettan tanárának nevezték ki Pozsonyba, hol teljesen neki adta magát tudományos ismeretei bővítésének. Bejárta többször az országot, buzdítva, tanulva, s ezáltal széleskörű ismeretekre, tapasztalásra tett szert, melyek későbbi munkáiban élénk nyomot hagytak.

A szabadságharcban mint utász-kapitány vett részt, s ezért a josephstadti várban őrizték őt foglyul 1854-ig. Kiszabadulván, hosszú ideig élt visszavonulva Bakonybélien, majd tanárkodva több helyen; tanárságának emlékét mindenütt, Pápán, Győrött, Zirczen, Pannonhalmán, egy-egy általa épített múzeum hirdeti.

A hatvanas években a pesti kir. gymnasium igazgatójává lett, majd elérte vágyait, s a Nemz. Múzeum érem- és régiségtárához őrnek s az egyetemen a régiségtan tanárának nevezték ki. Ebből az időből valók legbecsesebb művei, melyek közül kivált egyet emelünk ki: a Múregészeti Kalauzt, mely mai napig is nélkülözhetetlen annak, ki a régiségtan alapvonalaival óhajt megismerkedni.

Tevékenysége ebben az időben érte el tetőpontját; számos vidéki történelmi és régészeti egyesület és múzeum neki köszöni létezését. A központban lakván, alkalma nyílt megismerkedni a tudományos körökkel s a tudományszerető ifjabb nemzedékkel, melynek körében a legjobban érezte magát. A hol tehetséget, törekvést, hivatottságot látott, ott nem szűnt meg szóval és tettel buzdítani az illetőt; s való igaz, hogy a fiatalabb archæologusok az ő tanácsainak és támogatásának sokat köszönhetnek.

Ipolyi püspök átvévén őt a világi papságba, előbb jánosii apáttá lett, majd a tudomány terén szerzett örök érdemeinek egyházi téren is elnyerte jutalmát 1878-ban, a nagyváradi «stallum literarium» által.

Az Akadémia 1860-ban levelező, 1871-ben rendes tagjai sorába iktatta. Alapítója és buzgó terjesztője volt a történelmi, régészeti, heraldikai társulatoknak; általában nem volt senki, ki a tudomány ügyét, áldozatokkal is, önzetlenebbül szolgálta volna az elhúnytánál. Nem volt tudományos mozgalom a történelem és segédtudományainak terén, melynek ő első pártoló, leglelkesebb hívei közé ne tartozott volna.

Utolsó éveit betegeskedésben töltötte, de súlyos baja daczára folyton gyűjtötte az anyagot Zalamegye történetéhez, melynek megírására több kiváló történetírókkal szövetkezett. — A folyó év márcz. 18-án döntötte őt a halál sírjába.

Nem terjeszkedhetünk ki nagyszámú műveinek felsorolására. Nevét örök időkre fenn fogja tartani a hazai régiségtudomány, mely benne, s az imént elhúnyt Henszlmann Imrében alapítóját, fáradhatatlan művelőjét és terjesztőjét gyászolja.

Az Árpádkori új Okmánytár névmutatója.

Wenzel Gusztáv a becses oklevélgyűjtemény érdemes kiadója, ki 1860-tól 1874-ig tizenkét kötetben összegyűjtve közzétette a Fejér György Codex diplomaticusának megjelente óta ismeretessé vált Árpádkori oklevélanyagot, e nagy mű könnyű használatához nélkülözhetetlen kulccsal, egy betűrendes tárgy- és névmutatóval adós maradt. A nagyérdemű tudóst a hazai történelem és jogtudomány terén kifejtett munkódése elvonta az index-készítés fáradságos és sok időt emésztő munkájától. A hiány, történelmi kutatásaink fejlődésével egyre érezhetőbbé vált; s a tudományos Akadémia történelmi bizottsága a közhajtatásnak vélt megfelelni, midőn Kovács Nándor tagtársunkat, kinek neve újabb oklevéltáraink olvasói előtt ismeretes, az elmaradt névmutató elkészítésével megbízta. A több éven át nagy fáradsággal, szakértelemmel és pontossággal készített index a napokban

kikerült a sajtó alól s egy VIII. és 861 lapra terjedő testes kötetben a történelem művelőinek rendelkezésére áll.

Maga az index az oklevelek nyelvén, latinul van szerkesztve; berendezése igen világos. A tizenkét kötet minden tulajdonneve megtalálható szoros betűrendben; eltérő névalakoknál megvan a szükséges utalás. Kimondhatatlan a haszon, mely a pontos és a minutiositásig megbízható névmutatóból a történetírásra s kivált a hazai genealogiára háramlik. A munka általános besorolás tekintetében követte a Czinár Mór által Fejér György oklevéltárához készített indexet, mely szintén a tud. Akadémia megbízásából készült. De míg a Czinár-féle névmutató, a szerkesztés egyöntetűségének hiánya, az oklevelekben előforduló tulajdonnevek gyakori elhagyása miatt sokszor elégtelennek bizonyul, addig a most megjelent kötethez, miként számos példából meggyőződhetünk, mindig eredménytelennel fordulhatunk. Emeli az index becsét az, hogy a szerkesztő a gyűjteménynek nemcsak Árpádkori okleveleire terjeszkedett ki, hanem felölelte a megemlített későbbkori okleveleket is, s így a tizenkét kötet anyagáról teljesen megbízható képet nyújtott.

A kötetet az egyházi és világi méltóságok viselőinek (a káptalani tagokig, illetőleg a fő- és várispánokig) összeállított névsora fejezi be. Ez összeállítás nagy munkájával, melyben a szerkesztő a lelkiismeretességet a szükséges kritikával párosítja, a kötet tudományos értékben sokat nyert, és a magyar archontológia ismeretét egy lépéssel előbbre vitte. Vajha a buzgó szerkesztő vállalkoznék arra is, hogy a magyar egyházi és világi méltóságok viselőinek névsorát egész a mohácsi vészig összeállítaná, mire hivatottságát a jelen kötettel fényesen kimutatta. Ajánljuk a kötetet, melynek ára 5 frt., a történelem kedvelőinek figyelmébe.

Hibaigazítás.

A gr. Berényi-család. A Turul legutóbbi füzetében Dr. Schönher Gyula a Berényieknek Zsigmond királytól nyert címerét ismertetvén, a grófi családot fiágon kihaltaknak mondja. Ez állítás, mint *Reviczky Bertalan* csejthei plébános úrtól értesülünk, tévedésen alapszik. Az 1886-ban Fiumében elhunyt gr. Berényi Leonak ugyanis van egy *János* nevű fia, ki 1873-ban született; anyja Berghoffer Paula, gr. Berényi Leo özvegye, ki jelenleg fiával együtt Fiumében lakik. Így tehát a grófi család, melynek két leány tagja (gr. Vécsey Ágost özvegye gr. Berényi Gizella Vágújhelyen és Reviczky Alfrédné gr. Berényi Janka Beczkón) van még életben, fiágon sem halt ki.

Szerk.

AZ ERDŐDI-CZÍMER.

(Két színes czímerképpel.)

Négy század óta virágzó főúri nemzetség emelkedésének első lépcsőfokait jelezi a két czímer, melyeknek színes hasonmását látja e helyen az olvasó.

A középkor állami és társadalmi életének szervezete határozottan arisztokratikus volt; de az arisztokratia sorompói könnyen megnyíltak mindazok előtt, kik tehetségeik és tett szolgálataik által a nép tömegéből kiemelkedtek.

Erre a katonai és udvari szolgálat mellett, főleg az egyházi pálya is bő alkalmat nyújtott.

Egyházi férfiaknak köszöni az Erdődy-család is megalapítását.

A szatmármegyei Erdődön, a Drágfiak birtokán, a XV. század elején, igénytelen jobbágyságot volt Bakócz Ferencz.

Több gyermeke közül az elsőszülött, Bálint pappá lett, és Ország Mihály királyi főudvarmesternél mint udvari káplán nyert alkalmazást; majd ennek pártfogása által, a titeli prebendát nyerte adományul.

A mikor ezen előkelő javadalom birtokába lépett, legelső gondjaihoz tartozott: nemesi czímetre tenni szert, melylyel bandériumának lobozóit ékesíthesse, és egyúttal családját a jobbágyságtól a nemesség körébe emelni föl.

Mátyás király 1459. szeptember 3-án állította ki a nemesség és czímer adományozásáról szóló

oklevelet, melynek eredeti példányát az Erdődy grófok galgóczi levéltára mai napig megőrizte, és melynek élén az adományozott czímer színes rajza látható, kezdetleges művészi kivitelben.

Szétterjesztett széles szárnyakkal bíró angyal ötszögletű pajzsot tart, melynek sötétkék mezejében veres félkerékből félszarvas emelkedik ki, homlokán arany kereszttel. A pajzst írásszalag futja körül, és azon a következő írás áll: **•Fr. Valentinus pp. [prepositus] Titulienſis. •** (Fr. Bálint, a czímeradományozást kieszközölő prépost neve). Az angyalt és czímerpajzsot arany napból leömlő aranysugarak környezik.

Az oklevél szövege a következő:

Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. Vobis domino Valentino nato Francisci Bakolcz dicti de Erdewd, ville comitatus Zathmariensis, preposito ecclesie Thituliensis et speciali capellano fidelis nostri magnifici Michaelis Orzag de Guth dicti regni nostri palatini, salutem gratiamque nostram et omne bonum. A claro lumine troni excellentissime regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab excellentissima regia maiestate sic dependent, ita ut non sit alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat excellentissime regie claritatis. Sane attendentes multiplicia merita vestrarum probitatum, quibus vos nobis et regno nostro ac sacre corone eiusdem regni nostri Hungarie sub temporum et locorum diversitate diligentibus studiis vestro pro

posse ohsequentissime gratum et acceptum reddidistis ac in futurum eo ferventius et diligentius reddere anhelatis, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis sentietis fore decoratos, vobis et per vos Nicolao, Thome et Joanni fratribus vestris, eorundemque fratrum vestrorum heredibus et posteritatibus universis ad usum armorum in perpetuum hec arma seu nobilitatis insignia seu signum armature, que in principio seu capite presentium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata, designata, seu depicta sunt, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, ac ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos fratresque vestri eorumque heredes ac posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum armis huiusmodi utentium, a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon in sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscumque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam habituris insignitos dici, nominari et teneri volumus, ac etiam reputari, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres nobilesque et clientes regni nostri, armis huiusmodi utentes, quomodolibet de iure vel consuetudine freti sunt et gavisi, gaudere et frui valeatis atque possint, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem regalis dignitatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos conspicietis et munere gratiarum, harum nostrarum literarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungarie utimur, est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beati Egidii abbatis, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono.

Bálint prépost három fivére közöl, kikre a nemesség adományozásának kedvezései kiterjeszkedtek, az egyik Tamás szintén egyházi pályára lépett és 1486. őszén győri püspökké lett, egyúttal Mátyás király udvaránál befolyásos állást foglalt el. Ezt arra is felhasználta, hogy maga és családja számára a nemesség és címer adományozásáról szóló új királyi oklevelet eszközöljön ki, mely a következőképen hangzik:

Nos Mathias dei gratia Hungarie, Bohemieque rex, necnon dux Austrie, memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos respectum habentes ad fidelitatem et plurima servitiorum merita fidelis nostri reverendi in Christo patris domini Thome episcopi ecclesie Jauriensis secretarii et consilarii nostri etc., que ipse maiestati nostre et sacre regni nostri corone cum summa fide et fidelitate, omnibus in rebus nostris, eiusdemque regni nostri, cure et fidei sue creditis et commissis, non fideliter solum, sed etiam utiliter ac prudentissime exhibere curavit; ac tametsi, ab initio eius, huiusmodi fidem, integritatem et diligentiam in nonnullis rebus, quas ei committebamus, plane experiebamur; verumtamen posteaquam sibi secreta nostra committere et consequenter eiusdem ad consilia rerum nostrarum et regni nostri, ac ad maxima quoque adhibere cepissemus, dum plane experti sumus eius fidelitatem, cum summa sapientia coniunctam, maximo nobis usui exstitisse, eiusque officiosa obsequia, plurimum et nobis et regno nostro utilitatis attulisse. Quare ut eius virtutum et laborum memoria in fratribus quoque et consanguineis suis perenniter elucescat, animo deliberato et ex certa nostra scientia et regia nostra munificentia eosdem fratres ac consanguineos suos, videlicet Nicolaum et Valentinum Bakocz dictos de Erdewd, item Petrum et Paulum eiusdem Nicolai, nec non Thobiam et Johannem quondam Johannis similiter Bakocz filios, a statu et conditione ignobilitatis, cui obnoxii, utpote qui ab ignobilibus nati fuere eximentes, in veros nobiles duximus creandos et perficiendos, et nihilominus priora illa arma et nobilitatis insignia, videlicet medium cervum ex rota media erectum et prominentem, alias per nos eidem domino episcopo, fratribusque suis memoratis, donata et concessa, esse duximus de novo et ex novo conferenda. Imo creavimus, perficimus et conferimus ac numero et cetui aliorum verorum nobilium regni nostri annumeramus, applicamus et adnectimus presentium per vigorem, annuentes et concedentes eisdem ipsorumque heredibus et posteritatibus universis utriusque sexus, ut ipsi, eorumque heredes et posteritates universe huiusmodi arma seu nobilitatis insignia, more aliorum nobilium regni nostri armis utentium, a modo deinceps ubique in preliis, hastiludiis et in omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon annulis, velis, tentoriis et generaliter in quibuslibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis privilegiis, honoribus, gratiis, libertatibus et immunitatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri Hungarie, armis utentes, quomodolibet consuetudine vel de iure uti, frui et

Ulmán J. Budapest.

A BAKÓCZ CSALÁD CZÍMERE

1459. évből.

Vincent J. Budapesti

A BAKÓCZ CSALÁD CZÍMERE

1486. évből.

100

101

102

103

104

105

gaudere valeant atque possint, harumstrarum sigillo nostro impendenti munitarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in arce civitatis nostre Viennensis, in festo Epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo octagesimo nono, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Bohemie vero vigesimo.¹

Ezen oklevélben szintén lefestve látható a címér. Ez a mellett, hogy ügyesebb festőnek műve, az előbbtől több tekintetben különbözik. A pajzsot tartó angyal eltűnt és helyette a pajzs fölött sisak emelkedik. Hasonlóképen elmaradt a pajzs körül futó írásszalag. A pajzs síma kék alapján itt fehér virágdíszítmény tűnik elénk. A szarvas sötét testszíne világosabb, természetesebb. A szarvas fejét ékesítő arany kereszt-jelvény elmaradt. A félkerék vörös színét arany helyettesíti.

Az oklevél szövegében a nemességben részesülő családnak számosabb tagjai vannak felsorolva, úgymint: *Tamás* két testvére *Bálint* és *Miklós*, az utóbbinak fiai *Péter* és *Pál*, valamint az elhunyt harmadik testvérnek, *János*nak fiai *Tóbiás* és *János*.

Mindkét oklevélben a Bakócz család névhez a származás helye után az *Erdődi* melléknév (*dictus de Erdewd*) csatoltatik, melylyel *Tamás* püspök, mint királyi titkár, az oklevelet ellenjegyezve kizárólag élt. (*Thomas de Erdewd*.)

Teljesen megmagyarázhatatlan, hogy a két oklevél egyikében sem említetik az ötödik testvér *Ferencz*, a ki az első címadományozás idejében már élt, a második címér-leveél kiállításakor pedig már kanonok és királyi titkár volt.

Erdődi *Tamás* püspök, később primás, nem elégedett meg azzal, hogy testvérei és ezeknek fiaik nemesi rangra emeltettek; előkelő állást

igyekezett nekik szerezni. A mint kielégíthetetlen bírvágy által ösztönözve, mesés arányokban gyarapítja magánvagyonát, jogcímeinek osztályrészesévé teszi családjának tagjait, a menyinyiben a királyi adománylevelekbe, a birtokvásárlásokról és zálogosításokról szóló okiratokba a maga neve mellé testvérei és unokaöccseinek neveit iktattatja; majd a királytól kieszközölt végrendelkezési joggal élve, rokonaira hagyja szerzett birtokainak legnagyobb részét. Egyúttal hatalmas állását fölhasználva, rokonait az ország legelőkelőbb családjaival hozta, házasságok útján, rokoni összeköttetésbe.¹

Unokaöccsei között, Bakócz Miklósnak fia *Erdődi Péter* volt az ő kedvence. Ő róla gondoskodott legbőkezűbben. Néki adta át Vasmegyében: Monyorókerék, Körmen és Vörösvár; Körösmegyében: Monoszló, Szarvaskő és Dianvára; Varasdmegyében Császárvára nevezetű várakat, az ezekhez tartozó nagy kiterjedésű uradalmakkal. És így az ország leggazdagabb főurainak sorába emelte. Tőle származik le az Erdődy grófok virágzó nemzetsége, mely az ősi birtokok nagy részét és a címet mai napig megtartotta.

Ezen címet hazánk egy másik kiváló családja is átkölcsönözé.

Ugyanis Pálffy Pál, ki Erdődi Klárát vette nőül, a XVI. század első felében átvette nejeinek családjától úgy az *Erdődi* melléknevet, mint az Erdődi címet is, míg a Héderváriak és Kontok ősi címereit, melyekkel azelőtt éltek, a címerpajzsból kiemelkedő zászlókra illesztette. A mit a tőle leszármazó nemzetségnek hercegi és grófi ágai mind megtartottak.

FRAKNÓI VILMOS.

¹ E két oklevél szövegét Botka Tivadar a Századok 1875. évi folyamában közölte.

¹ Erről bővebben szól e sorok írójának «Bakócz Tamás birtokszerzeményei» című dolgozata a «Századok» 1888. évfolyamában.

A NAGY-IDAI CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Egy címerrajzzal.)

E család alapítója Nagy-Idai Kulcsár Mihály, ki 1627. ápril 14-én Bethlen István Máramaros vármegye örökös főispánja s erdélyi gubernátor ajánlatára mint Huszt várának kulcsára Bethlen Gábor fejedelem által címerez nemességre emeltetett.¹

A *Kulcsár* nevet azonban csak a nemesség-szerző viselte és nem lehet kétségünk a felett, hogy nem őseitől örökölte, hanem csupán foglalkozásáról ragadt reá, a minthogy utódai sohasem is éltek azzal, sőt maga Mihály úr is híven ragaszkodott a *Nagy-Idai* névhez, jóllehet armális levelében² inkább *prædicatum* gyanánt szerepel az, valószínűleg származáshelyét jelentvén. Ennek oka pedig a jó hangzáson kívül,

¹ Nagy Iván alig pár sorban emlékezik meg erről a családról, elmondván Szirmay Antal monographiája után, hogy a *Nagyidaiak* Zemplén vármegye nemesci között fordulnak elő. Azt hiszem, szükségtelen indokolnom e történelmi jelentőségre bár nem emelkedett, de a megyei életben kiválóan szereplő család nemzedék-rendjének összeállítását, melynek hitelessége mellett Nagy-Idai Ferencz Ugocsa vármegyei földbirtokos tulajdonát képező eredeti oklevelek tanúskodnak. — Véleményem szerint igen kívánatos, hogy az úgynevezett historiai családok mellett, a kisebb jelentőségűek múltja is mennél nagyobb számban föl legyen derítve, a naiv hagyományokon alapuló téves nézetek helyreigazításával, a családtani kérdéseket gyakran megoldhatlanná tévő homály és zűrzavar eloszlatásával.

² Ezzel az armálissal rajta kívül rokona (valószínűleg unokaöccse = ex sorore frater) Fodor István is meg-nemesíttetett. A címér leírása így hangzik: „scutum videlicet militare coelestini coloris in cuius campo sive area super cespitem viridem diversi generis flosculis ornatum leo quidam naturalis colore suo depictus, ore patulo, linguaque exerta, micantibus oculis fasciculoque clavium collo ex torque aurea dependente, posterioribus stare, anteriori vero dextro clavem sursum tenere, sinistro autem pedibus ense nudo circa cuspidem comprehenso immitti conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus variegatum, ex quo leo dimidiatus alias inferiori per omnia similis eminet.”

Kihirdettetett Máramaros vármegyének 1627. november 23-án Sziget városában tartott közgyűlésén, a mikor Kricsfalvi Sztolyka Ferencz alispán, Bölöni másképen Nagy Mihály, Kotecz János, ifj. Rednik János, Bencze Péter pedig szolgabírák voltak.

valószínűleg a családban mai napig is é hagyomány lehetett, mely ősi származás mes elődöket igényelt, kik a Nagy-Ida már azelőtt fölemelték az ismeretlenség lyából, mielőtt a huszti vár kulcsára sz érdemeinél fogva a nemzet kiváltság sorába lépett.

Így történt tehát, hogy midőn Mi régi tisztségét letévé, öreg Bethlen Is huszti udvarbírája lett, foglalkozása ne kolván többé a „*Kulcsár*” elnevezést, csak feledésbe is ment az, mielőtt — mint ez esetekben rendesen történni szokott — szokás örökségül szállította volna az ut

Az ő Nagy-Idai név tehát már a ne szerző életében visszafoglalta régi jogait jól hangzott arra, hogy más kedvező k nyek mellett, rövid idő alatt előkelő v családokkal hozza összeköttetésbe viselő

Az adományozott címér azonban c tette az egykori kulcsár emlékezetét, égszínké hadi vért virágokkal ékesíte mezejében ágaskodó természetes színű c míg első jobblábjával magasra emelve t kulcsot, ballábjával egy markolatánál fog

höz támasztott meztelen pallos hegyét n s hogy a címérkép annál tökéletesebb az oroszán nyakába akasztott arany egész csomag kulcs függ. Ugyan ezen

szemléltethető felső testében, tehát növekedőleg a zárt hadi sisak koronáján is. Látni való tehát, hogy a *«claviger arcis Hustiensis»* eléggé élet-hűen van symbolizálva.

A huszti udvarbíróság, míg egyfelől kétség-telenül jövedelmező állás volt abban az időben s I. Mihály életében meglehetősen vagyont gyűjtött, addig másfelől szoros összeköttetésbe hozta családját a Bethlenekkel, mely összeköttetés aztán megnyitotta maradékainak az emelkedéshez vezető utakat.

A huszti vár és uradalma öreg Bethlen István halála után fia és veje gróf Rhédey Ferencz birtokába ment által, a ki apósa után a máramarosi örökös főispánságot viselte haláláig s egyideig erdélyi fejedelem volt. — A leopoldi diploma után is többször találunk Bethleneket a főispáni széken s bár jószágaik e vármegyékben idők múltával megfogyatkoztak, de hatalmuk, befolyásuk széles körű maradt ezután is.

A Nagy-Idai utódok mindenkori a legbizodalmasabb viszonyban éltek a Bethlen családdal s míg ez a körülmény társadalmi állásukat legalább is a vármegye határai között tagadhatlanul jelentékenyebbé tette, a közügyek terén való szereplésüket elősegítette, addig a változott viszonyok között egyszer-másszor nekik is nyílt alkalmuk leróni némileg a hálát, melylyel a huszti udvarbíró maradékai Bethlen István véreinek tartoztak.

Mert a gubernátor a mellett, hogy Gábor fejedelemtől armálist szerzett hűséges kulcsárjának, más eszközökkel is elősegítette annak boldogulását, módot nyújtván neki a vagyongyűjtésre. — Mihály úr gyarapította is lassanként vagyonát; így 1732. november 21-én Haydu Péter özvegyétől megvásárolt egy pusztát örökséget Huszton, melynek kelet felőli szomszédja a *Lakócz patak*, nyugat felőli pedig *Csyzmazia Andrásháza* volt.¹ Midőn pedig nem sokkal

¹ Családi irományok. Megjegyzem, hogy a Nagy-

utóbb ismét egy házat szerzett Huszt városában, Bethlen István 1638 június 16-án kelt adomány-levelében minden jobbágyi teher és adózás alól fölmentvén azt, neki és két ágon lévő maradékainak azzal a kikötéssel inscribálta, *«hogy mi ellenünkben mást ne szolgáljon, korcsománkra bort ne kezdgyen s jobbágyunkat vármegye törvénnyel ne fárasztva»*. Ezt az adományt 1639. november 28-án Rákóczy György erdélyi fejedelem is megerősítette, s a telken épített nemes udvarházat, melynek szomszédjai egyfelől a már említett Lakócz patak, másfelől *Kőkép* nevű utcza volt, a legújabb időkig birtokolta a Nagy-Idai család máramaros-vármegyei ágazata.

Legjobban gyarapította azonban Mihály úr vagyonát házassága által, a mennyiben felesége Sztoyka Kata nemcsak a vármegye egyik legelőkelőbb családjából származott,¹ de mint az iratok tanúsítják, szép értéket is vitt urához, s midőn özvegyen maradván 1653-ban javai egy részét gyermekei között felosztotta, a viszonyokhoz képest már gazdagnak mondhatjuk a Nagy-Idai családot, mely alig pár évtized alatt némileg alárendelt állapotából, Máramaros vármegye legelőkelőbb birtokosai közé emelkedett.

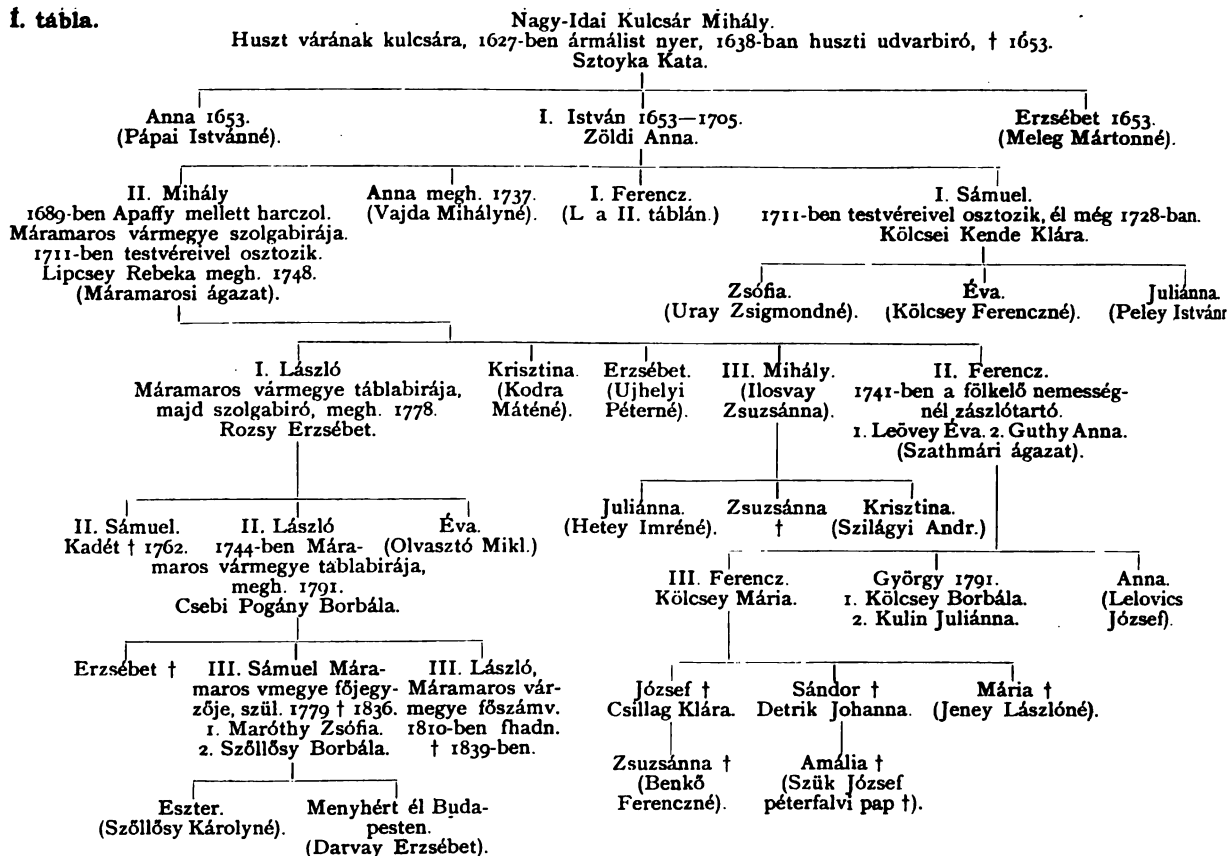
Mikor halt meg a nemesség-szerző I. Mihály? — arról az oklevelek nem világosítanak fel bennünket, csak annyi bizonyos, hogy halála 1653 előtt történt. Sztoyka Katától három gyermeke származott: *Anna*, Pápai Istvánné, *Erzsébet*, Meleg Mártonné s egy fia, *István*, kiről alább szólandunk.

Mielőtt azonban a nemzedék-rend részlete-sebb ismertetéséhez fognánk, szükségesnek látjuk annak könnyebb áttekintése céljából, a leszármazási táblát ide igdatni.

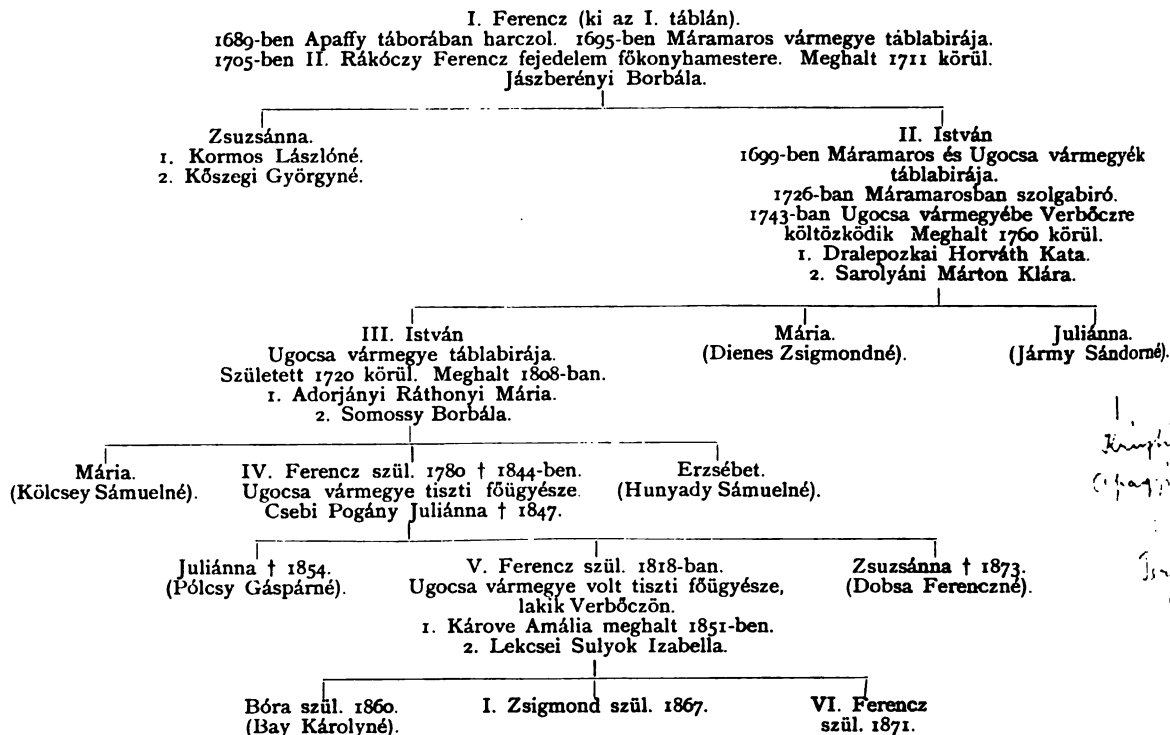
Idai család leszármazásánál kizárólag innen merítettem adataimat, s így nem tartom szükségesnek arra ismételten hivatkozni.

¹ A Sztoyka család, melynek egy ága később báróságot is nyert, századok óta a legfőbb tisztségeket viselte Máramaros vármegyében.

I. tábla.

II. tábla.

A nemesség-szerző egyetlen fiának I. István-ak emlékeztét az 1653-iki osztályon kívül, még alig egy pár oklevél tartotta fenn.

Egyetlen fiú lévén, szüleinek minden őstől maradt javait örökölte s így kétségtelenül vagyonos ember volt, de a közéletben nem szerepelt, vármegye-tisztséget tudunkra nem viselt. Állandóan Huszton lakott, s az erdélyi zavarok, majd a XVII. század derekán kitört háború lején élemedett ember lévén, maga azokban vékony részt nem is vett, de helyzeténél, birtokviszonyainál fogva Apaffy pártjához tartozott s két felnőtt fia harczolt a fejedelem oldalán.

Élt még 1705-ben s öreg kora daczára életős ember volt, mert míg fiai a Rákóczi-felkeléshez csatlakozva, távol valának, maga vezette a huszti gazdaságot. 1711-ben már öccse a dézsi származású Zöldy Anna gyermekét osztoztatja, 3 fiú és egy Anna nevű leány maradt utána, ki Vajda Mihályhoz ment férjhez.

A fiúk közül *Mihály* a máramarosi, *Ferencz* edig, illetőleg ennek fia, *István*, az ugocsai gazat alapítója lett, a harmadik:

I. Sámuel az 1711-iki osztály-levélben említtetik először, a mikor már a Rákóczi-forralmat végig harczolva, a szathmári békekötés után, mint legfiatalabb fiú az ősi curián Huszton telepedett le. Nem állapíthatjuk meg, mikor halt meg, csak hogy 1728 után már nincs nyoma az oklevelekben. Felesége a törzsökös Kölcsey család nemes sarja, *Klára* volt, kitől származott három leányát előkelő nemesek vették nőül, ú. m. *Juliannát* Peley István, *Évát* Kölcsey Ferencz, *Zsófiát* pedig Uray Zsigmond.

A két idősebb testvér közül:

II. Mihály Apaffy fejedelem mellett harcolt, ki 1689-ben engedélyt adott neki és Ferencz öccsének, hogy huszti házukat meglátogathassanak. A kurucz világban Máramaros vármegye Bereznai járásának szolgabírája volt, de hivatalát 1710-ben már nem viselte. Felesége *Lipcsey Erzsébet* kezével szép jószágok birtokába jutott előkelő összeköttetései kiváló helyet biztosítottak utódjainak Máramaros vármegye közéletében. 1728-ban már nincs az élők között s három fiú és két leány gyermeke édes anyjuk okiratából minden javain osztoznak. A leányok tekintélyes, vagyonos nemesekhez mentek

nőül, *Erzsébet* Ujhelyi Péter, *Krisztina* Kodra Máté felesége lett. Fiai voltak: Mihály és László.

III. Mihály életkörülményeiről alig tudunk valamit, s az iratokból alig állapítható meg egyéb, mint hogy felesége *Ilosvay Zsuzsanna* volt, kitől két leánya maradt, *Julianna* Hetey Imréné, *Krisztina* Szilágyi Andrásné.

I. László Huszton lakott s Máramaros vármegyének táblabírája volt. Az országos pestis idején 1744-ben egészségügyi biztos, később pedig szolgabíró lett. Mint a hozzá intézett levelek tanúsítják, a megye közéletében jelentékeny tényezőnek tartották. Felesége *Rozsy Erzsébet* volt, kitől két fia *Sámuel* és *László* s egy leánya *Éva* Olvasztó Miklósné származott.

II. Sámuel 1737-ben született s 1760-ban a Bécsben székelő Eszterházy-ezredben mint kadét szolgált, de betegeskedése miatt 1762-ben onnan elbocsáttatván, rövid idő múlva meg is halt nőületül.

II. László ki 1778-ban leánytestvérével választott bíróság előtt osztozik, *csebi Pogány Borbáldt* vette nőül s Huszton tartá lakását. Annyit tudunk felőle, hogy testvérének máramarosi javait magához váltván, s különben is jól házasodva, igen vagyonos emberré lett, de nincs nyoma, hogy a nyilvános életben is szerepelt volna; 1791-ben halt meg.

Kénytelenek vagyunk e helyen bevallani, hogy a rendelkezésünkre álló adatok a Nagy-Idai család máramarosi ágzatának szereplésére s egyes tagjainak birtokviszonyaira nézve csak igen hézagosan tudósítanak bennünket s legtöbb esetben be kell érünk azzal, ha belőlük az ízről-ízre való leszármazást hitelesen constátálhatjuk.

II. Lászlónak két fia maradt ú. m.

III. László, ki 1810-ben a felkelő nemességnél főhadnagy volt, később Máramaros vármegye főszámvevője lett s 1839-ben halt meg. Feleségétől, *Chernel Krisztintól* gyermekei nem származtak.

III. Sámuel született 1779-ben s Máramaros vármegyének főszolgabírája, majd főjegyzője volt. Meghalt 1836-ban. Kétszer nősült; első házassága *Maróthy Zsuzsannával* magtalan maradt; második feleségétől *Szűllősy Borbáldtól* származott gyermekei közül;

Eszter Szöllősy Károlyhoz ment nőül.

I. Menyhért Budapesten lakik s jelenleg a Nagy-Idai család máramarosi ágazatának egyetlen férfi tagja, mert feleségétől *Darvay Erzsébettől* gyermekei nem származtak.

Hátra van még ezen a vonalon *II. Mihály*-nak *Lipcsey Rebekától* származott

II. Ferencz nevű fia, kinek utódjai azonban jobbára Szathmár vármegyében éltek s a családnak tulajdonképpen harmadik ágazatát képezik. Maga *Ferencz* még Huszton lakott s a *Mária Terézia* királyasszony védelmére felkelő megyei nemességnek 1741-ben zászlótartója volt. Kétszer nősült s első feleségétől, *Leövey Évtől* csak egy *Anna* nevű leánya származott, ki *Lelovics József*hez ment nőül. Második felesége *Guthy Anna* volt, s ettől két fiú gyermeke maradt. Nevezetesen:

I. György, ki 1791-ben történt halálakor sem *Kölcsey Borbálától*, sem *Kulin Juliannától* nem hagyott hátra utódokat.

III. Ferencz, kinek *Kölcsey Máriától* *József*, *Sándor* és *Mária* nevű gyermekei származtak.

Mária *Jeney László*hoz ment nőül.

I. József Szathmár vármegyében *Kölcseben* lakott, *Csillag Klárától* született *Zsuzsanna* leánya *Benkő Ferencz* felesége lett.

I. Sándor, hasonlóképen *kölcsei* birtokos *Detrik Johannától* egyetlen leány-utódot hagyott maga után, *Amáliát*, kinek férje *Szűk József* mint péterfalvi reform. pap halt meg.

Bennük a Nagy-Idai család szathmármegyei ágazata elenyészett.

Térjünk most át a nemzetség jelenleg is virágzó Ugocsa vármegyei vonalára, melynek törzsatyja, jóllehet csak fia költözött állandóan Ugocsába, mint már említettük is, *I. Istvánnak* *Zöldy Annától* született fia:

I. Ferencz volt, ki 1689-ben *Apaffy* mellett harczolt, majd *II. Rákóczy Ferencz*hez csatlakozva, mint főkonyhamestere¹ a fejedelmet min-

den hadakozásában hűségesen követte, megosztván azzal a tábori élet viszontagságait.

1705. július 19-én tudósítja atyját az érsekújvári táborból, hogy a német a Csallóközben van s ha Isten engedi, megharcolnak vele. «Most is gyakran által usztatnak a mieink, strázsájukat levágják, sokszor elevenen is elhosszák», kéri továbbá, hogy a gyermekeket járassa szorgalmasan iskolába, mert igen aggodik miattok.

Jellemzi a család tagjait mindenek felett az a kiváló gond, a mit gyermekeik nevelésére fordítottak. A férfiak csaknem kivétel nélkül tudományosan képzettek voltak s az újabb korban, habár nem is használták mindig, kevésnél hiányzott az ügyvédi oklevél. De úgy volt ez a régebbi időkben is, mikor pedig az általános műveltség bizony szűk körre szorítkozott s nem ritkán a főurak váraiban is idegen vala.

Kétségtelenül neveltetésüknek, de némi részben talán a vérükben rejlő hajlamoknak is tulajdonítható, hogy bizonyos józan értelem, következetesség és gyakorlatias gondolkozásmód nyilvánul minden tetteikben. Sok tekintetben igénytelen, feltűnésre nem vágyó s a maguk körében kitartással, zajtalanul munkálkodó emberek voltak; komoly törekvésűek ifjú korukban, takarékosak, vagyonszerzők, midőn családot alapítanak.

Házasságkötéseiknél is nyilvánulnak egyéniségük e jellemző vonásai, s úgyszólván fiúról-fiúra szálló hagyományos elv volt közöttük, ha nem is mindig gazdag, de tekintélyes előkelő családokba házasodni. Maga a nemesség-szerző adott erre nézve követendő példát az utódoknak, kik aztán *Kölcsey*, *Pogány*, *Kende*, *Ráthonyi*, *Somossy*, *Leövey*, *Maróthi* leányokat vettek nőül, előnyös összeköttetéseket szerezve ez által maguk és maradékaik számára. Nem mondhatjuk azonban, hogy e tekintetben kizárólag az érdek lett volna reájuk nézve irányadó, de érzületüket legtöbb esetben szerencsésen össze tudták egyeztetni elveikkel.²

¹ «In anno 1
nemzetes és vitéz
mes uram ő nsga
fizetése kész pé
angliai posztój-
supra. Kegy-
tere Ottl-
Feren-

titik esztendeje
ak kegyel-
szén

² Hogy házasságkötéseik s a leányok férjhez adásánál mennyire körültekintők, óvatosak voltak, kitűnően jellemzi az a levél, melyet Nagy-Idai *Ferencz* 1705. július 19-én a Rákóczy táborából írt atyjához, hogy megóvját egy — véleménye szerint — szerencsétlen lépéstől: «Hugom asszony iránt írhatom kigyelmednek, hogy

Ferenczet 1706-ban még Rákóczy oldalánál találjuk, de ezután nyomtalanul tűnik el szemünk elől; valószínűleg rövid idő múlva talán még atyja előtt meghalt, mert a többször említett 1711-iki osztálykor már csupán özvegye és gyermekei szerepelnek. Felesége Jászberényi István és bölsei Buday Klára leánya *Borbála* volt, kinek hozományát Bereg, Ugocsa, Szathmár és Máramaros vármegyei tekintélyes jószágok képezték. Ettől két gyermeke származott, ú. m.

Zsuzsanna előbb Kormos László, azután Köszegi György hitvese és

II. István, kiben a Nagy-Idai család jellemző tulajdonságai: intelligentia, vagyonszerzési hajlam és képesség, takarékoság tevékenységgel, józanság gyakorlatias felfogással párosulva a legszerencsésebb módon egyesültek.

Atyja halála után egy ideig Huszton tartózkodott s itt vette nőül dralepszka Horváth Miklós és Lipcsey Éva leányát *Katát*, kinek vagyona az övével egyesülve, István úr egyike lett Máramaros vármegye legtekintélyesebb s leggazdagabb nemeseinek.

Már 1699-ben Máramaros és Ugocsa vármegye táblabírája volt; 1726-ban főszolgabírárságot viselt, de kiterjedt jószágai annyi gondot okoztak neki, hogy a közélettől nem sokára visszavonult s midőn felesége halála után Harasztkereki Farkas László huszti praefectus fiatal özvegyével sarolyáni Márton Klárával második házasságra lépett, hogy birtokait annál könnyebben kezelhesse, kiköltözött Máramarosból s 1743-ban Ugocsa vármegyébe Verbőczre tette át lakását.

Sarolyáni Márton Péter, kinek ősei már a XV. század elején Szathmár vármegye előkelő vagyonos nemesei közé tartoztak, abban az időben Ugocsában lakott, szorgalmatos gondot viselvén az elei által elzálogosított családi jó-

csak *Ráthonyi János* uramnak adjuk, nem másnak, mivel ő kigyelme csak egyedül vagyon, anyja is igen emberséges asszony vagyon, ha ott jól nem tartják, sehol ötlet az édes hugomat jobban nem tartják; hallom ugyan, hogy *Ujhelyi Ferencz* uram mondotta, hogy magának teszi, de az közzé az had közzé nem örömet adnám, hogy látnám kínos életét. Példa Széchenyi Mihályné, miket nem költ az a négy egytestvér öreg asszony reája; ha az mi atyafiságunk kell az édes hugom asszonynak, most lássa meg, mert bizony nem játék, miket mi akarunk.

szágok visszaváltására. — Leányágon az ősrégi, már az Árpádok alatt szereplő Sásváry és Egressy családok ivadéka lévén, ezek elharácsoltságait igyekezett vissza szerezgetni s 1740 körül történt halálakor egyetlen leányával együtt e feladatot is Nagy-Idai Istvánra hagyta, ki dícséretes buzgósággal hozzá látott ugyan a dologhoz, de ez már a változott viszonyokhoz képest korántsem ment oly könnyen, mint Márton Péter uram idejében, a ki különben is prototypusa volt a körmös és ragadozó acquisiteornak.¹ Nagy-Idai István is értett a vagyonszerzéshez, de sokkal humanusabb eszközökkel dolgozott mint apósa. Volt készpénze, adott kölcsön megszorult embereknek, de nem igyekezett kizsákmányolni azok helyzetét, szerzett szépen zálogos javakat, de mindig a legtisztességesebb módon gyarapította őstől maradt vagyonát.²

¹ A parázna személyek üldözése is egyik jövedelmi forrását képezte Márton Péter uramnak, s nem csekély azok száma, kik általa *«vétekben»* találtatván, néha fiúról-fiúra örökös jobbágyságra adták magukat, hogy a büntetéstől szabaduljanak s legjobb esetben is két-három évi szolgaság árán szereztek vissza szabadságukat, de voltak olyanok is, kik minden jószágukat átengedték fejjátságukban. — Valóságos szenvedélyvel űzte a jó úr erkölcsbírói tisztét, ha szinte nem is volt belőle haszna, s hónapokig lesetett egy-egy gyanús személyre, míg végre fülön csíphette és határtalan öröme volt akkor, mint egy tanúvallomási jegyzőkönyv bizonyítja, midőn elvált első feleségét minden kétséget kizáró helyzetben találva, vásra verethette.

² Hogy nem üzérkedett pénzével, bizonyítja az is, hogy egy alkalommal gróf Bethlen József Máramaros vármegye főispánja folyamodott hozzá nyomasztó anyagi viszonyai között: «Az isten kgdnek szép értéket adott, írja 1740. júl. 18-án, azért az isten nevében kérem, minthogy most már annyira jutottam, hogy bizony a mindennapi szánkba való kenyér vételre is nincsen költségem, csak most *Krisztina* napra is (felesége b. Kemény Krisztina volt) nem tudom mivel veszek kenyeret, melyre nézve kérem az Isten nevében kegyelmedet, jusson eszébe kgdnek az is, hogy gyermekségétől fogva micsoda jó-akarója voltam én kgdnek, adjon kgd nekem novemberig 200 frtöt kölcsön, vagy ha kettőt nem adhatna is kgd, bár csak százat stb.» Nagy-Idai teljesítette kérését, de két-három esztendő is elmúlt a nélkül, hogy visszakapta volna pénzét s mikor 1743 okt. 20-án b. Kemény Krisztina urának végtisztességére hívja meg, még várokozásra kéri levelében, évek múltával a főispán fia tesz ígéreteket, hogy megfizeti. Nagy-Idai sohasem zaklatta pörrel s a be nem váltott kötelezvényt ma is őrizi kis unokája.

1760 körül történt haláláig folytonosan szereztetve, egyetlen fiára gazdag örökség nézett. Ugocsa vármegyében közhivatalt a táblabírószágon kívül nem viselt s a fenmaradt oklevelek jobbára csak sűrű birtokvásárlásairól tesznek tanúságot. Hiába való pereket nem kezdett s fiát a rászálló örökségen kívül gondos nevelésben is részesítette, második házasságából származott leányait pedig még életében jól adta férjhez: *Máriát* Dienes Zsigmond, *Juliannát* Jármy Sándor vette nőül. Horváth Kától származott egyetlen fia:

III. *István*, ki minden körülmények egybevetésével 1720—1725 között született, s Ugocsa vármegyének táblabírája volt, örökölte atyjától a szerzési hajlamokat és megbecsülte, gyarapította vagyonát. Kétszer házasodott; adójányi Ráthonyi Máriától származott *Mária* leányát kölcssei Kölcssey Sámuel, *Erzsébetet* pedig, kinek atyja az Abák ősnemzetségéből származó Somossy-család sarjadéka, Borbála volt, Hunyadi Sámuel vette nőül. Ez utóbbitól még egyetlen fia született:

IV. *Ferencz* (szül. 1780.), ki 1801-ben hites

ügyvéd, később Ugocsa vármegyének tiszti főügyésze volt s meghalt 1854-ben. Nejétől csebi Pogány Juliannától származott gyermekei közül *Julianna* (megh. 1844) Polchy Gáspárné, *Zsuzsanna* (megh. 1873) Dobsa Ferenczné lett s fia V. *Ferencz* szül. 1818-ban, 1840-ben hites ügyvéd, majd atyjához hasonlóan Ugocsa vármegyének főügyésze lett. Jelenleg a közügyektől visszavonulva verbőczi birtokán él. Első felesége Károvi Amália (megh. 1851), kitől gyermekei nem származtak, második felesége lekcsei Sulyok Izabella, kitől két fia I. *Zsigmond* és VI. *Ferencz* s egy leánya *Bora*, Bay Károlyné született, mint ez táblázatunkon látható.

Ezzel a Nagy-Idai család leszármazását nyolcz nemzedéken keresztül kimerítettem, pótolva némileg ez által családtani könyveinknek néhol igen is érezhető hiányait s igyekezvén betölteni azon hézagokat, melyek szükségképen előállanak ott, hol egy egész társaság szorgalmas munkásságot igénylő feladatot, egyes — bár lankadatlan buzgalmú — szakemberek végeztek.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

RÉNOLD NÁDOR ÉS IVADÉKA.

Rénold¹ nádor egyike azoknak, kikkel a történetírás eddigelé keveset foglalkozott. Pedig nem volt jelentéktelen ember magában sem; még inkább megérdemli azonban figyelmünket mint a hírneves *Rozgonyi család őse és alapítója*.

Ha szófukar kútfőink meg nem tévesztének, ismerjük Rénold nádor atyját, sőt nagyatyját is. De nem sokat nyertünk e felfedezésünkkel, mert mindketten kevésbé jelentékeny emberek valának. Nagyatyját *Bertold*-nak hitták, atyját *Rénold*-nak. Ez utóbbi 1221-ben mint királyi ember — homo regius — 1240-ben Csák Ugrip, kalocsai érsek *tisztartójdúl* (procurator) említettik.²

Birtoka Esztergom vármegyében feküdt és *Bozteh* (Bazteh, Boztih vagy Boztuh) néven for-

dúl elő. Úgy vélem, a mai fehér-vármegyei *Vasztul* pusztá Csabdi szomszédságában. Innét nevezték magukat Rénold, az atya, fiai és unokái valamennyien mindaddig, míg egyik ágok, a László-ág, melynek Abaúj-megyében Rozgony jutott osztályrészül, a Rozgonyi nevet vette föl.

Bozteh, az őszi fészek későbbi szerzemények által székhelye lett ugyan egy nagy uradalomnak, melynek részei Esztergom-, Fehér- és Pest-vármegyében terültek el; de az időben, mikor Rénold atya fiai, számszerint négyen: András, Károly, László és Rénold növekedének, a XIII. század derekán, nem nyújtott elég táplálékot ezek — ambíciójának.

Andrást, úgy látszik, a korra idősbet, honn hagyták tehát, hogy a gazdaságnak viselje gondját; hárman pedig elszegődtek szolgálni, szerencsét próbálni nagy urak udvarába.

Károly és *László*, a jeles horvát bánnak, a

¹ Neve ily alakban is előkerül: Reynold, Reinald, Renolt.

² *Árpádok. új Okmt.* VI. 160. VII. 107.

Gút-Keled nemzetségből való Istvánnak állottak szolgálatába. Jutalmok a Dráva mellékén elterülő birtok lett, melyet előbb Gurbisa, később Zeme földének, utóbb Szombathelynek híttak. E jutalmat már István bán halála után ennek fiaitól: Miklóstól, a királyi étekfogók «kanczellár»-jától és Ivakintól, Béla királyfi, Szlavonia hercege főpinczemesterétől 1263-ban kapták.¹

Boztehi Károlynak és Lászlónak fiai aligha maradtak, mit nemcsak onnét következtetünk, mert említés róluk nem történik, hanem mert említett drávamelléki birtokuk a Rénold nádor maradékára szállott.

Ezen Rénoldra, a hasonnevű atyának — úgy tetszik — legkisebb fiára különben is a legfényesebb szerencse várt. Ő csaknem egykorú lévén IV. Béla királynak 1239. októberben született fiával, a későbbi V. István királylyal, a királyi udvarba került, mint a királyfi apródja és játszótársa. A királyfi nagyon megszívelte apródját, ki őt, immár Stiria hercegét, minden hadjáratában, Németországba, Karintiába és Csehországba elkísérte, hűsége és vitézsége által magát kitüntette.

Mily benső volt a két ifjú közti viszony, kimutatta István herceg azzal, hogy megkérte Rénold számára a Buzád nemzetségből való Arnold fia Ponit gróf leányát feleségül, mert — úgy mond — azt óhajtaná, hogy a két vitéz férfiú ez atyafiságos kötelék által még hívebben tartson hozzá. Azonban csaknem kudarcot vallott. Ponit gróf azt felelte, hogy Rénold szegény legényke ahhoz, hogy leánya számára illő hitbért birna lekötni. István herceg tehát, nehogy násznagyi fáradsága kárba vesszen, maga gondoskodott kellő hitberről, midőn Söjtör (Zalam.) és Csesztónói (Csesztreg?) falvakat adta Rénoldnak és feleségének, még pedig oly kikötéssel,

¹ *Árpádk. új Okmt.* VIII. 58. V. ö. VII. 355. — Hogy ez István bán *nem* a Subicsok nemzetségből való, mint régibb és újabb történetíróink (Lucius, Du-Fresne. Nagy Iván, Salamon Ferencz) hitték, hanem Gut-Keled, az iránt kétségekben nem lehetünk. (Lásd a Hazai Okmánytárban VII. 43. közlött okiratot és István bán többször közzétett czímeres pecsétjét.) Fia pedig, az *Ivachinus*, pincernarum magister Belæ ducis — úgy sejtjük — egy személy a hírhedt «Pektári Joákim»-mal, mire árpádistáink szíves figyelmét irányozni bátorkodnánk, ha ugyan észrevételünkkel el nem késztünk volna.

hogy ha e házasságból örökösök nem születnének, Söjtör és Csesztónói Ponit grófra és ivadékára maradjon.¹

V. István ez első adományát több más követte, mert miután Stajerország Magyarország számára elveszett, István herceg pedig Erdélyt kapta kárpótlásul, Rénold mester már «tisztes-séges fegyveres csapatával»² csatlakozott István harcias vállalataihoz, a mit aligha tehetett volna, ha az ifjabb király a módot meg nem adja vala hozzá. Rénold részt vett Görögország (Bizancz) ellen indított hadjáratban, azonképen mind az öt bolgár hadjáratban; kettőben, melyeket István maga vezetett, és háromban, melyeket vezérei által intézett. Dicsőséges hadjáratok voltak ezek, melyek arra készítették a bolgár fejedelmet, hogy Magyarország főnhatóságát elismerje. A magyar királyok ez időtől fogva czímezik magokat Bolgárország királyainak is.

Midőn pedig, mint István király mondja,züleitől «soha meg nem érdemlett» üldözést szenvedett, Rénold sok inségben és bajban híven kitartott mellette. Az ilsvaszegi (izsaszegi) sorsdöntő ütközetben is Rénold volt egyike azoknak, kik Német-Ujvári Henrik bánra, a királyi hadak vezérére törtek. Rénold a király szeme láttára lándzsájával kiemelte őt nyergéből s eképp fogolylyá tette. Nem történhetett ez nagyobb küzdelem nélkül, minthogy Rénold balszemét vesztette és kegyetlen sebeket vett ez alkalommal.

V. István király hű embere jutalmazásául rábízta fia, László herceg gondozását, kinevezvén őt annak udvarmesteréül.³

Továbbá megtette őt a királyi lovászok és Szabolcs-vármegye ispánjának. Neki adta az abauj-vármegyei Rozgonyt, Básföldét és Lapos-Patakot minden hozzá tartozókkal, a szabolcs-vármegyei Tuzsért és Bodonföldét, nem különben a zemplén-vármegyei Csicsvát a lengyel határon, tartozékaival: Hosszúmezővel, Visnyó-

¹ *Hazai Okmt.* II. 5. — IV. Béla király 1259. május 17-én megerősítette fia ez adományát. — Ugy látszik, e házasságból örökösök csakugyan nem maradtak, mert Rénold fiai birtokai közt a nevezett két helyet hiába keressük.

² «Cum honesta et armata familia», mond V. István király.

³ Dapiferorum magister, ki mint ilyen a mai udvarmesteri hivatalt végezte.

val és egyebekkel, a mint azokat Rosztizló herceg birta volt. Ez alkalommal megerősítette régebbi adományai: Szelencze (Szaláncz Abaújban) és Szokola birtokában is.¹

Azon zavaros időben, melyet Kún László uralkodásának nevezünk, nemcsak megtartotta Rénold mester országos méltóságát, mint a királyi étekgógok mestere és Szolga-Győr ispánja,² hanem a nádorságig vitte. 1289. szept. 9-én IV. László király címezi őt nádornak, ugyanazon hónap 30-án a szepesi káptalan.³ A Cseh-féle nádori névsor szerint 1290. augusztus után szintén Rénold volt a nádor;⁴ tehát III. Endre király uralkodása alatt is viselte a nádori méltóságot, valaminthogy III. Endre híve maradt azután is, mert mint volt nádor Petne Péterrel és bizonyos Jakab gróffal egyetemben a király megbízásából Zemplén vármegyében bíraskodott.⁵ A kilenczvenes évek közepén halt meg. Aba Amadé nádor Gönczön, 1296. szept. 15-én kelt levelében róla már mint néhairól emlékezik.⁶

Két feleségről tudunk.⁷ Fiai, kikről emlékezés történik, következők: *Salamon, Dénes, László, Gyula* és *Péter*. Leányai egyikét, a ki özvegy anyjával a zárdába vonúlt, *Anná*-nak hitták, a másik neve ismeretlen.

Mielőtt e gyermekeket sorba vennők, elmondjuk Andrásnak, Rénold nádor testvérének és fiainak végzetét.

¹ *Árpádk. új Okmt.* XII. 12. 18.

² *Kubinyi: Diplomatarium Hontense*, I. 14. és egyebütt; de 1275-ben nem fordul elő az ország főméltóságai közt. (Haza Okmt. VII. 157. 159.)

³ *Árpádk. új Okmt.* XII. 479. 482.

⁴ *Frankl: A nádori és országbírói hivatal*, 159. l.

⁵ «Judices in comitatu de Zemplin per dominum regem constituti.» (*Árpádk. új Okmt.* V. 59.)

⁶ *Árpádk. új Okmt.* X. 217.

⁷ Az egyik az imént említett Buzád Ponit leánya; a másik — úgy gyanítom — Lipóczi és Nekcsei Demeter, királyi tárnokmester nővére, vagy legalább közel rokona volt. Gyanítom pedig onnét, mert Demeter tárnokmester védte Rénold nádor özvegyének és két leányának, az időben margit-szigeti apáczáknak jogait hozományára, illetve leánynegyedi jussokra. Hasonló minőségben járt el utóbb Gelet fia Miklós, ugyancsak Demeter tárnokmester veje. (*Anjouk. Okmt.* II. 246. 478.) Ily követelések érvényesítése első sorban a rokonokat illette. Különben Rénold nádor zempléni birtokai egy része Lipóczi várszomszédságában feküdt. (Fejér, CD. VIII. 3. 237.)

András jól gazdálkodott Boztehen. Testvérei s a viszonyok által segítettve, kisebb-nagyobb szerzeményekkel gyarapította a közös birtokot. Kezdett ellene a szomszédok féltékenysége ébredezni, minek egyik jelét látjuk abban, hogy Bajnai Péter eltiltja őt, «Beztuhi András» és fiait Bajna vételétől és elfoglalásától.¹ De azért Bajna (Esztergom vármegyében) több más fekvőséggel (Saras, Vigmoon) András kezére került. — Leányairól is jól gondoskodott. *Aglent*-et előbb Miklós, a Katpán nemzetségből vette feleségül, a kinek e frigyből Imre nevű fia született;² azután Oroszvári Csama. András úr ekkor még élt és jelen volt az ünnepségnél, midőn Aglent asszony rabszolgájának leányát a pozsonyi káptalan előtt Isten nevében szabadon bocsátotta. Jelen volt ez alkalommal András úr másik leánya is, *Kene* asszony, Oroszvári Tamás felesége (1293).³

Atyjok halála után a fiúk eltértek a becsület útjáról s azon országos rablókhoz csatlakoztak, kik a XIII. század végén s a XIV. elején törvénytelenégeik által a hazát a végromlás szélére juttatták.

Nevezetesen Boztehi András fia *Miklós* a Vech unokaöccsét Zoárdot «rabló módjára» 400 márkáig megkárosította, míg özvegy anyja és testvérei: *András, János* és *Beke* pártolása által (ratione hospitalitatis) bűnrészesekévé lettek. Hasztalan idézte meg őket III. Endre király ismét és ismét udvarbírája törvényszéke elé: megjelenni konokul vonakodtak, a miért macacsságban összesen tizenhatszáz bírság erejéig elmarasztaltattak. Az ítéletet az esztergomi keresztes vitézek hajtották végre, néhai Boztehi András birtokait elkobozván s a kárvallott Zoárdnak adván át, kit azokba törvényesen be is vezettek.⁴

Hogy azután András fiai fölhagytak volna az erőszakoskodással, alig képzelhető; hisz nem kell felednünk, hogy Csák Máté korabeli dolgokat beszélünk el, kivel András fiai egy húrton pendültek. De elvégre is a törvényesség győzött és se Bajna, se Vigmoon nem képezi tár-

¹ *Árpádk. új Okmt.* X. 130.

² *Fejér*, CD. VII. 3. 111. 147.

³ *Árpádk. új Okmt.* V. 89.

⁴ *Árpádk. új Okmt.* X. 391. 393. 408.

gyát a Renold ivadéka osztozkodásának, sem András fiai nincsenek az osztozkodók közt. Mi lett belőlük? annak se jutottunk nyomára. Valószínűleg elvesztek, elzüllöttek a párttusák közben. Csakis egyről közölök, Andrásról, halunk teljes negyvenkét év múltán valamit. Miután az osztozkodás Rénold nádor fiai és unokái közt már bevégzett ténynyé vált, 1342. évi szeptember 1-én, tehát már I. Károly király halála után, kielégítik Rozgonyi László fia Péter és János fia László rokonukat, András fia Andrást, kivel eddig osztatlan állapotban (iure communi et indivisionarie) valának, a zemplén-megyei Dobodellel és husz márka dénárral. András és fia teljesen beérte ez aránytalanul kicsi osztályrészszel,¹ mely a mondottak után inkább alamizsna, mint törvényes tartozásképen jutott nekik.

Ellenben Rénold nádor többi fia híven szíttott az Anjou-párthoz. Gyuláról, például, tudjuk, hogy Károly Róbert király csehországi hadjáratában részt vett. Nevezetesen Katonbánya (Kuttenberg) ostrománál jelen volt (1304.), és alighanem elveszett, vagy legalább is fogságba került volna, mert a kirohanó ellenség már lováról levetette, ha szolgálai más lóra nem segítik; a miért meg is jutalmazta őket.²

László fiai: Boztehi Péter és János, a későbbi Rozgonyiak is nagy szolgálatot tettek Károly királynak, midőn Csicsva várát a lengyel határon a király hűtelenei ellen védték egy teljes évig és jó sikerrel, noha várnagyjok, Peres Miklós balkezét, négy atyjafia pedig életét hagyta ott.³

Általán véve Rénold nádor ivadéka, nevezet szerint az imént említett Gyula és Péter I. Károly király nagyon buzgó párthívei lehettek, minthogy a király szükségesnek találta fölmenteni őket mindazon kártevések feleletre alól,⁴ melyeket az az Amadéfiak, Kopasz nádor és Petne fia Péter lázadásai idején «a király szolgálatában» elkövettek és megtiltani az ország főbiráinak, hogy — az emberölés és birtokfog-

lalás kivételével — törvényt látni merészeljenek fölöttük.¹

Később is részt vesznek ők a király hadjáratában. Így értesülünk, hogy László fia, Péter és János fia László, kik már mind sűrűbben kezdik magokat Rozgonyiaknak nevezni, hamarosan szállanak a királyi hadba (1337). Részt vesznek 1340-ben Druget Vilmos náddal a ruthén hadjáratban. 1347-ben Olaszországban táboroznak.²

Magok közt is patvarkodik, az igaz, Rénold nádor ivadéka;³ de ezen, enyém és tied fölött viselt harcznak határt szabott az 1339-ben meg ejtett végleges osztozás.⁴

Az osztozkodók valának: Salamonnak, Dénesnek és Lászlónak maradéka: János, Pál és Gergely, a *Salamon* fiai; Lambert, a *Dénes* fia, Lambertfi János és Desk, a Dénes unokái; Péter, a *László* fia és Jánosfi László, a László unokája.⁵

Az osztozkodás tárgyát öt uradalom képezte: *Csicsva, Rozgony, Szombathely*,⁶ *Mány* és *Tuzsér*.

A *mányi* uradalomhoz tartozának az (akkor) Esztergom vármegyében (ma Fehér megyében) fekvő: *Boztek, Gyarmat, Fűzes, Kulud* (ma Kuldó), *Szent-Márton-Mány* és *Kápatelek*, más-ként Egyházas-Kápa; Pest vármegyében: *Zsidód* (másként Zsidó-Egyháza), *Apatelek, Görgeteg, Bod, Kéza* és *Bebech*; Fehér vármegyében:

¹ *Anjouk. Okmt.* III. 154.

² U. o. III. 362. IV. 26. V. 143.

³ U. o. III. 5.

⁴ U. o. III. 553.

⁵ Gyulának, Rénold nádor vitéz fiának örökösei, t. i. fiörökösei nem maradtak; egy Anna nevű leányát ismerjük, ki 1325-ben margit-szigeti apácza. (*Anjouk. Okmt.* III. 206. 229. 235.) — Hogy Péternek, kit Amadé nádor 1296-ban Gyulával együtt nevez Rénold nádor fiának (*Árpádkori új Okmt.* X. 21; 223.), akár felesége, akár gyermekei voltak volna, arról nincs emlékezés.

⁶ «Prope civitatem Kaproncha, in banatu totius Sclavoniae, circa fluvium Drave.» Tehát e Szombathely a már említett Szemefölde «inter Dravam et Plutyicham», melyet Rénold nádor fivérei, Károly és László Gutkeled István szlapon bánnak tett szolgálataikért kaptak. Ezen birtok miatt 1325-ben Rénold fia László két leánya: *Margit*, Szalaszegi László özvegye és *Kildra*, a Dampninchai Chamaz gróf felesége vetekedtek. — Mindketten leánynegyedi illetőségük fejében követelték Szombathelyt, mely elvégre is Margitnak maradt. (*Anjouk. Okmt.* III. 170. v. ö. IV. 41. 70.)

¹ *Anjouk. Okmt.* IV. 242.

² *Anjouk. Okmt.* I. 190.

³ Ugyanott I. 405—9.

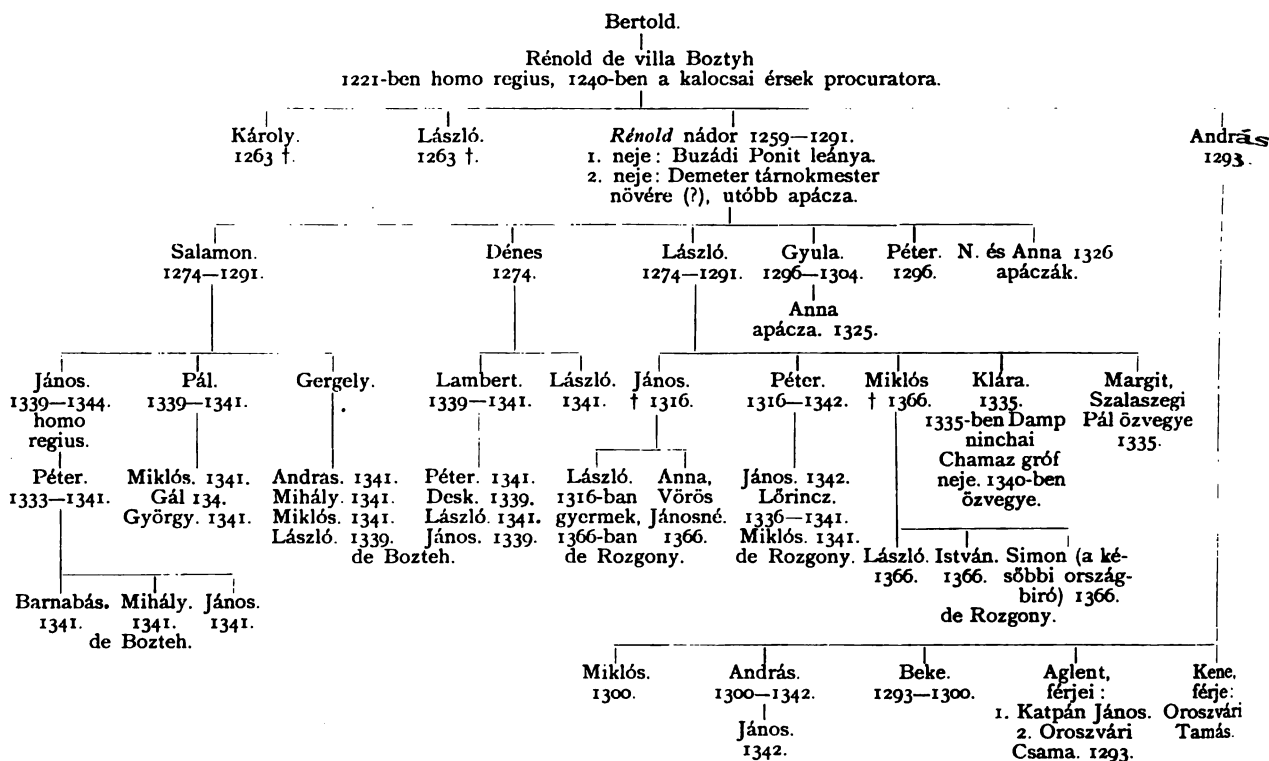
⁴ «Pretextu universorum damnorum, nocumentorum, destructionum villarum, confractio-num ecclesiarum et cimiteriorum, ac quorumlibet generum nocumentorum.»

Sorul. A *csicsvavári* uradalom Zemplénben, a *rozgonyi* Abaújban, a *tuzséri* a Tisza mellett Szabolcs vármegyében, melyet akkor nem ritkán *Nyirvadr*-megyének is nevezték, feküdt.

A Salamon- és Dénes-ágnak együtt jutott a nagyterjedelmű mányi uradalom, melynek birtokosai azután is megtartották a Boztehi előnevet. A többi uradalmak a László-ágnak jutottak, melynek tagjai a Kassa közelében fekvő Rozgonyban települve meg, *Rozgonyi*-aknak

nevezték magokat; ők tehát a hazánk történetében előkelő szerepet játszott Rozgonyiak közvetlen ősei.

A Rénold nádor ivadékanak ezen, 1339. május 15-ikén megejtett osztozkodása, miután annak némely föltételeit előbb betölték, 1341. szeptember 25-én újra megerősítettett és végrehajtatott.² Az erről kiállított okiratban elszámolt családtagok teszik lehetővé a következő családfa összeállítását:

¹ *Anjouk. Okmf.* V. 284.

² *Anjouk. Okmf.* IV. 135.

PÓR ANTAL.

A KÁTA NEMZETSÉG CZÍMERE.

(Egy pecsétrajzzal.)

Körülbelül egy évvel ezelőtt, az országos levéltárban tett egyik látogatásom alkalmával dr. Csánki Dezső egy köriratos pecsétet volt szíves mutatni 1439-ből. E pecsét jó stíljé, kiváló technikája, mely előkelő tulajdonosra enged következtetni, de főképp a rajta ábrázolt saját-

ságos címerkép által teljesen felkeltette érdeklődésemet.

E címeralak a pajzsban s a sisakon egyaránt: egy hat küllős kerék. — Tulajdonosa Kátay Jakab egri vicarius, az országos levéltár 13,368 számú oklevelére zöld pecsétviaszba

van nyomva s eléggé jó állapotban maradt fenn.

Ez egyszerű, de jellemző czímeralak t. i. annak első használata, régi korra vall s meg-

jegyzem, hogy a kerék, különösen önállóan, kíséret nélkül ritka a magyar heraldikában.

Kevéssel utóbb az országos levéltár lymbusában több példányban egy másik pecsétet találtam, mely úgy a paizsalakra, mint a sisakdíszre nézve teljesen egyezik az előbbivel. — Ez is köriratos, 1643-ból kelt, piros viaszba van nyomva s tulajdonosa csegekátai Kátay Ferencz.¹

E leletek után a kerekcs Kátay czímerre nagyobb figyelmet fordítottam, — mert ezáltal teljes és kétségtelen heraldikai bizonyítékot nyertem arra nézve, hogy a Kátay család 1439 óta — sőt hihetőleg még régibb időktől, — a kerekcs czímet használva virágzott,² s csak 1670-ben Kátay Ferenczcel halt ki,³ s hogy Kátay s a csegekátai Kátay család, mely utóbbi leszármazását a XIV. század első évtizedeire is felviszi⁴ s még — a kerekcs czímet viselve, 1643-ban is él, s melyet Komáromy András minden valószínűséggel a «Káta» nemzetségből származtat, — egy s ugyanazon család.⁵

A műemlékek országos bizottságának rajzai közt az elhunyt dr. Henszlmann Imre egy czímerre tett figyelmessé. — Ez veres pajzsban

hat küllős arany kereket ábrázol. Ezen czímer a márkusfalvi templom egyik epitaphiumára van festve, melynek körirata: «Arma generosa dominæ Luciæ de Zcambai coniugis quondam egregii domini Stefani Mariassy supremi capitanei de Scepus».

E kereket feltüntető czímer a «Zcambai» család után való kutatásra buzdított. — Nagy Ivánnál sem Zcambai, sem Szkambai családot nem találtam önállólag tárgyalva, de a «Máriássy» család alatt megtaláltam az epitaphiumban jelzett Luciát, Máriássy István szepesi és sárosi várkapitány és alispán nejét. — Ezen Máriássy 1504-ben nyert czímet és 1516-ban halt el.

Valamivel sikeresebbek voltak más oldalról tett kutatásaim. — A «Szepesmegyei történelmi társulat Évkönyveiben»¹ s a «Századokban»² rájöttem, hogy ezen Zcambai család csáholyi előnevet használt s hogy a Máriássyak márkusfalvi levéltárában sok oklevél van, mely a Máriássy, Cháholyi és Melith családok összeköttetéseiről szól.

Hogy a Melith családnak a Csáholyiakkal való összeköttetése által minő szerep jutott a Káta nemzetség czímerkérdésében, arról később szólok, most visszatérek azon tényre, hogy a Zcambai család «csáholyi» előnevet használt. — Ez képezi a harmadik láncszemet bizonyítékunkban. — Mert azt nem lehet csupán véletlenségnek tekintenünk, hogy a Csáholyi nevet, — egy oly család nevét, mely kétségtelen a Káta nemzetségből származik,³ egy másik család használja — habár csak előnévül, — mely család teljesen ugyanazon czímet viseli, egy harmadik családdal, mely régi időktől fogva nemcsak a Kátay névvel él, de a Csáholyi családdal együtt a Káta nemzetségből származik.

Harmadszor látjuk tehát a kerekcs czímet, mint összekötő kapcsolatot három oly családnál, melyeknek eredetét a Káta nemzetségnél kell keresnünk.

A brebiri Melith család czímere koronán álló szárnyas koronás angyal, néhol koronás szűz emelt jobbájában leveles koronát tart, leeresztett balját egy hat küllős kereken nyugtatja.

¹ I. évf.

² 1872. 664.

³ Fejér cod. dipl. Tom. II. vol. II. p. 403; Tom. IV. vol. II. p. 518. Tom. V. vol. I. p. 156.

¹ Siebmacher. 292 l. 220 tb.

² Nagy Iván: Magyarország családai VI. 122—123. lapján szól e családról, előnév és czímer említése nélkül.

³ U. o.

⁴ Turul: V. 1887. 162.

⁵ Azon Kátay család, melyet Szirmay Not. top. C. Zempl. 113 említ, mint a mely e század elején ott él, (ezt Komáromy is említi a fent jelzett értekezésében,) valószínűleg egy a még Nagy-Kállóban most is élő debreczeni Kátai másként Kathi családdal, mely 1617-ben nyert czímet. E czímer, mely teljesen elüt az említettektől, Siebmacher gyűjteményben a 292. lapon 220. táblán van közölve.

Habár az emberek s állatok által tartott kerekék sem gyakoriak a magyar heraldikában, azonban minden esetre gyakoribbak, mint csupán a «kerék önállóan» s a Melith címérben levő kerék is csak akkor lesz előttünk fontossá, ha figyelembe vesszük e család leszármazását, birtokviszonyait, s ha felvetjük azon kérdést, hogy a Melithek, mikor s ki által vették fel a leírt címert, vagy hogy mindig ugyanezen címert használták-e?

A Káta nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi Anna és Kata voltak Csáholyi Imre ágának egyedüli maradékai, kik királyi jóváhagyás mellett fűsítettak.¹ — Anna, másodszor Melith I. Györgyhez ment férjhez, ki 1547—1580 körül élt. E házasságból származtak: István, Pál, Péter és György.² Ezen Pál és György után maradtak fel címerek és pecsétek, valamint Melith Kata, Csáholyi Anna, unokája után.

Ismerve a Káta címert, a Melith és Csáholyi összeköttetést, önkénytelenül azon kérdés merül fel előttünk: az angyaltól tartott kerék nem a Melith György Csáholyi Annával történt házassága s a Csáholyi birtokok fűsítése után kegyeletből, az utolsó Csáholyi örökös nő emlékeztetere került-e a Melith címérbe, mint mellékjegy, mint bővítés?

Nem szokatlan a magyar heraldikában a kerék elhelyezése sem a Melith címérben. Az átvett címerrészleteket gyakran helyezték nálunk emberi alakok kezeibe, állatok karmaiba, sőt ily emberi s állati alakokat, tisztán e célra újonnan is felvettek címérükbe.

Az általunk felvetett kérdés még azon esetben is szemünk előtt lebegne, ha nem tudnók, hogy a legrégebb általunk ismert Melith címérben nincs kerék. — Brebiri Melith Vid abaúji alispán 1608-dik évből származó kezdetűkkel ellátott címeres pecsétje egy sas-szárnyat ábrázol.³

Tehát e címér teljesen azonos a Subich és az ettől származó Zrínyi család címérével. — E két család eredetileg egy nyitott szárnyat viselt címérében. E körülmény ismét érdekes

fejtegetésekre vezetne, minthogy a Subichok s a Zrínyiek szintén Brebirből származnak, azonban ez nem tartozván értekezésünk keretébe, ezúttal mellőzzük, — fontosabb volna reánk nézve kikutatni azt, hogy Melith Videt hová helyezzük el a családfán? s hogy Melith Györgynek mi volt címere, mielőtt Cháholyi Annával egybe kelt? — Bár miként legyen is, a kerekét a címérben ezúttal negyedszer állapíthatjuk meg, oly család címeréül, mely — habár csak leányágon — a Káta nemzetségből származik.

Ha a következőket közvetlen a Zcambai családról és a címerről tett fejtegetésem után mondtam volna el, bár tulajdonképen oda illik, elébe vágtam volna a «Káta» címerkérdés fokozatos tisztázásának, mely fő célja jelen értekezésemnek.

Nagy Iván sokszor jelzett művét forgatva, a «Csáholyi» (Chaholy) név⁴ alatt következőket találtam: A XV. század első évtizedeiben a csáholy-monostori Csáholyi családból I. Pál, II. János és I. László testvérek éltek. I. Pál ága a már említett ősunokákkal Annával és Katharinával elenyészik; II. János vonala, a ki 1429-ben új adományt nyer, több ágon, több nemzedéken át virágzik; I. László a legifjabb testvér nőül vette nagy-mihályi Jákófi Margitot s fiai között volt egy Sebestyén nevű s ennek egy leánya Lucia, kinek férje Máriássy István volt.

Ezen Lucia nem lehet más, mint csáholyi Zcambai Lucia, Máriássy Istvánné, kinek emléket a márkusfalvi templomban levő epitaphium tartotta fenn s így egyenes ivadéka volt a Káta nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi családnak. Ez által első feltevéselem alaposnak bizonyult s magyarázatra talált a Zcambai család «Csáholyi» előneve és címere is. Hogy a «Zcambai» név honnan származott? ennek megfejtése későbbi kutatásokra marad, talán az említett három testvér közül a legifjabb vette fel e nevet valamely birtokától, megkülönböztetésül a többi ágaktól, s ez által új családot alapítva?

Miként fentebb jeleztem: a Nagy Iván által közzétett Csáholyi leszármazás megmagyarázza a Zcambai család címeralakját. Ez állításomat mint biztosat ismételhetem, miután ismerem a

¹ Szirmay: Szathmármegye ismertetése. II. 111.

² Nagy Iván VII. 4. 12.

³ Szathmári-Király levéltár. — Csoma József közlése után.

⁴ III. 62.

Csáholyi család egyik tagjának, jól fentartott, kezdőbetűkkel ellátott címeres pecsétjét. Az oklevél, melyre ütve van, még az illető teljes, névaláírásával is el van látva.

E címeres pecsét felfedezése sem járt nehézségek nélkül. Ezen kérdéses oklevél volt az egyetlen az országos levéltárban, melyen még használható Csáholyi címert felfedezni reméltem. Megtekintve az oklevelet, a többi aláírások mellett, mindenütt ott találtam az illető pecsétjét többé-kevésbé használható állapotban, csak a Csáholyi név mellett állt az egykori pecsét helye üresen. Többszörösen megvizsgálva ez oklevelet, csalódottan várakozásomban, vissza akartam azt helyezni borítékába, midőn e boríték egyik sarka feltűnő vastagnak tetszett. Belé nyúlva e sarokba, a sokat keresett, de helyéről levált Csáholyi pecsétet húztam ki abból, kezdőbetűkkel s a világosan kivehető hat-küllös kerékkel. A pecsétet dr. Csánki előbbi helyére azonnal visszaragasztotta.

Ez volt kutatásaimban az ötödik, a leghatározottabb s fontosabb adat, részben mert teljes heraldikai bizonyítékot nyújtott arra nézve, hogy a «Káta» nemzetségből származó csáholyi-monostori Csáholyi család címere hat küllös kerék volt, részben mert az általa nyert pozitív támpontról tekintve minden előbbi feltevéseink — vagy legalább azok nagyobb része, gyanítások helyett tényekké váltak. Az említett címeres pecsét tulajdonosa: Csáholyi Ferencz (II. Péter fia a középső ágazatról?) 1526-ból s az országos levéltár diplomatikai osztályában 2456. sz. a. van.

Ugyancsak az országos levéltár diplomatikai osztályában az 15795-dik számú oklevelel találjuk a Káta nemzetségből származó Charnavodai Egyed címeres pecsétjét. Itt nincsenek kezdőbetűk, névaláírás sincs a pecsét mellett, régi okleveleken az sem feltétlenül biztos, hogy felül a nevek s alul a pecsétek sorrendje pontosan megvan-e tartva? Mégis jogosítva érzem magamat ez oklevélen a Charnavodai címer meghatározására, mert míg a címeres pecsétek között csak egyet találunk, melyen hat küllös kerék látható, addig az ott felsorolt családok közül oklevelileg csakis a Charnavodai származik a Káta nemzetségből.

Ez volt a hatodik és utolsó láncszem sorozatunkban.

Miután ezzel kitűzött feladatomat megoldottnak tekintem, legyen szabad ezen a heraldika s sphragistica segélyével elért eredményeket a következőkben röviden összegezmem:

1. Annak bebizonyítása, hogy a már a XIV. században virágzó s még a XVII. században is élő csegekátai Kátai s azon Kátai család, melyből Jakab egri vicarius (1439) származott, egy család s egy címert használ.

2. Annak bebizonyítása, hogy a csáholyi Zcambai család, a «Káta» nemzetségből származó csáholyi-monostori Csáholyi családnak egy ifjabb ágát képezte, s azzal egy címert használt, mely ismét a csegekátai Kátai családdal egyezik.

3. Valószínű feltevése annak, hogy a brebiri Melithek — miként legrégibb címerük mutatja — a Subichok és Zrínyiekkal egy törzsből származtak, s hogy a kereket későbbi címerükbe a Csáholyi családdal való összeköttetések következtében utólagosan vették fel.

4. Végül annak bebizonyítása, hogy a Káta nemzetségből származó Csarnavodai család címere ugyanaz, a mi a Csáholyiaké, a csáholyi Zcambaiaké és a csegekátai Kátayaké.

Ezen tisztán heraldikai bizonyítékok által is kitűnik, hogy a csegekátai Kátay család is a Káta nemzetségből származik, de kitűnik egyzersmind az is, hogy három (illetőleg négy), kétségtelenül ezen nemzetségből származó család, közös kötelék s ismertető jegy gyanánt, évszázadokon át változatlanul egy és ugyanazon címerrel él, mely csak is a Káta nemzetség ősi címere lehetett, *a hat küllös kerék*. — Ha végre a csegekátai Kátayak pecsétjéről s a Zcambaiak címeréről ez ősi címert rekonstruálni akarjuk, leírása következő lesz: Veres pajzsban hat küllös arany kerék; sisakdísz; a pajzsalak; takarók: (kétségtelenül) mindkét oldalt veres-arany. — S ezzel megismertük egy ősrégi nemzetség címerének nemcsak alakját, hanem a mit eddig ismert nemzetségi címereinknél felderíteni még nem sikerült — színeit is.

CSERGHEŐ GÉZA.

KÖZLEMÉNYEK SZEPES VÁRMEGYE LEVÉLTÁRÁBÓL.

I.

SZEPESMEGYE ÖSGYÖKERES CSALÁDAI.

Nem érdektelen, és könnyen is teljesíthető feladat lenne: a megyei levéltárakban meglevő bőséges adatok alapján, az ország valamennyi ösgyökeres — *radicalis* — nemes családainak névsorát összeállítani. Ha e névsor alapos, megbízható és hiteles volna, úgy megösmernők benne azon nemzetségeket, melyek tagjai ma-holnap ezer éves fenállását ünneplő hazánk alkotásánál talán főtenyezőként működtek közre, vagy melyek legalább történetünk legrégibb idejétől fogva, nemzetünk zömét képezték, s melyekből kerültek ki, a sorsára befolyással levő, habár nem is mindig a történelem évkönyveiben nevével fenmaradt, de ott szereplő és az állam s nemzetiségünk eszméjét képviselő elemek.

Ezen névsor megalapítása pedig azért nem volna valami nehéz, vagy sok akadályba ütköző, minthogy a III. Károly királyunk által 1723. április 10-én elrendelt »generalis nobilium investigatio» során, a törvényhatóságok — mennyire én tudom — mielőtt a nemesi jogcímek vizsgálatához fogtak volna, első sorban megalapították azon családok névsorát, mely családok mint köztudomás szerint való, és minden kétséget kizáró módon, az illető megyék területén királyi adomány alapján nyert, vagy épen még a honfoglalás idejéből eredő birtokokkal bírtak, és melyek nemesi jogcímei tehát oly meggyökerezettek (*radicales*), kifogástalanok és közismeretűek voltak, hogy azokhoz kétely nem is férhetett, s hogy ennek következtében az e családokhoz tartozók, a nemesi vizsgálat vagy bizonyítás terhe alól felmentetteknek tekintettek.

Szepes vármegye közönsége 1732. október 2-án tartott közgyűléséből terjesztette fel az investigatio, később helybe is hagyott, nagy munkálatát. — A felterjesztésnek a *radicalis* családokra vonatkozó szövege következőleg szól: »Quod nos ad conformitatem et exigentiam — — — regio mandato radicatae novissimae intimationis, revisionem investigationemque universorum nobilium in gremio huiusce nostri comitatus de praesenti residentium; *exceptis nonnullis ad cal-*

cem speciatim annexis gremialibus antiquis familiis tamquam per possessionem et dominium bonorum antenatis suis per divos olim Hungariae reges in comitatu isthoc benigne collatorum, testantibus id ipsum authenticis comitatus istius prothocollis, semper usque huc pro veris et indubiis nobilibus agnitis etc. etc. s miután egyidejűleg az akkor Szepesben élő armalis nemes családok közül *száztizenegyenek* nemesi jogcímét vizsgálat után beigazoltak elősmerte, munkálatának végén **radicalis családoknak** a következőket nyilvánítja, u. m.: 1. a berzeviczei és kakaslomniczi *Berzeviczy*, 2. draveczi *Draveczy*, 3. topporczi és görgői *Görgey*, 4. *Horváth-Kissevith* †, 5. gradeczi *Horváth-Stansith* †, 6. margit- és jekelfalvi *Jekelfalussy*, 7. korotnoki *Korotnok* †, 8. markus- és batizfalvi *Máridssy*, 9. petróczi *Szakács*, 10. *Réthy-Nemessányi*, 11. svábóczi és tótfalvi *Sváby*, 12. dobai *Székely*, és 13. csepánfalvi *Teőke*-családokat, melyek közül a kereszttel jelzettek már ki is haltak.

Midőn a szepesmegyei *radicalis* kis számú családoknak e névsorát itt közzé tenném, azt óhajtanám, hogy többi kartársaim is utánóznának, és hoznák napvilágra megyéjük hason kimutatásait, mi által úgy vélem a »Turul» egy érdekes rovattal szaporodhatnék, és pedig egy oly tárgyú rovattal, mely heraldikai folyóiratunk keretébe úgy beleillik, mint más alig.

II.

CZÍMERES NEMES LEVELEK SZEPESMEGYE LEVÉLTÁRÁBAN.

Több megyei levéltárnok az őrzetére bízott levéltárban található nemesi címeres levelek közzétételével, mint tudom, a nagy közönség által is szívesen fogadott munkát teljesített. Ezen indok talán, de még inkább e folyóirat t. szerkesztőjének tett ígéretem bírtak e példa követésére. Ennek teljesítésében közzé teszem én is a Szepes vármegye levéltárában őrzött valamennyi címeres nemesi levélnek jegyzékét, melynek érdekét azzal igyekeztem még növelni, hogy közleményembe foglaltam az adományozott címerek pontos, heraldikai leírását is. Ma

gától értetődik, hogy itt csakis azon nemeslevelekről van szó, melyek eredetiben vannak a levéltárban, nem pedig azon nagy számúakról, melyeket vagy kihirdetésök vagy az investigatio alkalmával teljes szövegű és hiteles másolatokban mutattak be.

Igy a megyei levéltárban őrzött címeres nemeslevelek következők:

1. *Ab-Hortis* család nemeslevele, adományoztatott II. Ferdinánd által Abhortis Keresztély Ágost orvos-tudor részére Bécsben 1631. február 6-án.

Czímer: Az álló pajzs ezüst mezejében vörös kerítésű kertecske (horticulus), melynek közepében egy zöld fenyűfa látható. A koronás nyílt sisakon fekete ökörszarvak között zöld fenyűfa emelkedik. Takaró: vörös-arany.

2. *Almássy* (filiczi) család nemeslevele, adományoztatott Rudolf által Almássy Imre részére, egy filiczi részbirtok és curiával együtt. Pozsony, 1582. február 19-én. A birtokba való beigtatás 1590. június 16-án történt. Az armális kihirdetése Lőcsén 1582. augusztus 7-én.

Czímer: Kék mezejű pajzs, melynek alján levő zöld hármass halomból egy jobbra néző, nyilat tartó griffmadár nő. Sisakdísz: ugyan az a nyilat tartó kinővő griff. Takaró: arany-kék.

3. *Belsy* (eperjesi) család nemeslevele, adományoztatott Belsy János részére I. Ferdinánd által Bécsben 1555. december 1-én.

Czímer: Fehér haránt-gerenda által részsűt ketté választott pajzs, melynek felső kék mezejében egy jobbra haladó tigris látható, míg az alsó szintén kék mező üres. A fehér gerenda közepén arany lilium, felette és alatta egy-egy piros rózsza látható. Sisakdísz: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös elefánt agyar között arany lilium. Takaró: balról ezüst-vörös, jobbról arany-kék.

Kihirdettetett Szepesmegye Lőcsén 1569. november 2-án tartott közgyűlésén.

4. *Bocatus* család nemeslevele, adom. Rudolf által B. János részére Prágában 1598. augusztus 9-én.

Czímer: Kék mezejű álló pajzs, melynek bal oldalán látható zöld hármass halmon szárnyait kiterjesztő fehér hattyú áll, mely csőrével egy a pajzs jobb oldalán álló, vörös magyar ruhába öltözött férfiú kalapjáról egy zöld ágat ragad meg. — A pajzson koronás nyílt sisak, melyen két zászlós dárda között arany lilium látható; — e dárdák zászlóinak színe: a balon kék, a jobbikon fekete. Takaró: jobbról arany-fekete, balról ezüst-kék.

Kihirdettetett: Abaúj vármegye közgyűlésén 1603. okt. 12-én.

5. *Brezovith* családnak Rudolf által 1601-ben adományozott nemeslevele, melynek szövege teljesen olvashatlan, és a címer rajta szintén egészen elmosódott, csak annyi látható nagy nehezen, hogy részsűt osztott vörös és fehér mezejű pajzsán egy jobb felé fordult griff volt a címeralak.

6. *Cornides* család nemes levele, adom. III. Károly által Cornides Márton és veje Topperczer Jakabnak Bécsben 1722. december 5-én.

Czímer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alján levő zöld dombon egy fehér, jobbra néző, csőrében zöld ágat tartó galamb látható. A pajzson rostélyos sisak, rajta ugyan az a jobbra néző, ágat tartó galamb. Takaró: mindkét oldalon ezüst-vörös.

7. *Furar* család nemeslevele, adományoztatott I. Lipót által Bécsben 1676. június 3-án Furar Dánielnek.

Czímer: A pajzs kék mezejének zöld alapján egy nyitott szárnyú balra lépő egész pelikán, nyitott csőrrel. A pajzs felső szögletében jobbra félhold, balra arany csillag. Sisakdísz: a pelikán. Takaró: balra arany-kék, jobbra ezüst-vörös.

8. *Galgóczy* családnak, névszerint G. Gergelynek II. Ferdinánd által Bécsben 1625. február 13-án adományozott címeres nemeslevele. Kihirdetve Komáromban 1625. feria quarta proxima post dominicam sanctæ Trinitatis.

Czímer: Álló pajzs, melynek kék mezejű alján levő hármass zöld dombon egy jobbra ágaskodó, kettős farkú oroszlán látható. Sisakdísz: két kiterjesztett, felében kékre és feketére festett sasszárny. Takaró: jobbról ezüst-vörös, balról ezüst-kék.

9. *Györkey* Gáspár részére II. Ferdinánd által Bécsben 1633. ápril 20-án adományozott címeres nemeslevél. Kihirdetve Lőcsén 1635. június 28-án.

Czímer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alján egy jobb felé mászó egész vörös rák fekszik, — a pajzs felső jobbik szögletében arany félhold, a bal szögletben pedig arany csillag. A nyitott koronás sisakból egy magas ruhába öltözött ifjú nő ki, kinek balkezeiben vaspátkó, jobb kezében pedig három virágú liliumszál látható. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

10. *Hofman* Lajosnak, I. Lipót által Pozsonyban 1659. nov. 12-én adományozott címeres nemeslevele.

Czímer: Álló pajzs kék mezejében, három csücsű sziklából egy fölkelő, és a pajzsot sugaraival betöltő nap nő. A pajzs koronás zárt sisakjából természetes színű egyszarvú (monoceros) nő ki. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

11. *Hornlak* családnak nemeslevele, adományoztatott Hornlak Kristóf ófalvi harminczadosnak Mária Terézia által Bécsben 1765. okt. 8-án. Kihirdetve Szepesmegye Lőcsén 1766. június 16-án tartott közgyűlésén

Czímer: Hosszában kétfelé osztott álló pajzs jobb vörös mezejében fehér hármás domb középső kimagasló csúcsán egy balfelé irányzott, kardot tartó pánczélos kar nyugszik; — bal kék mezejében pedig egy jobbra haladó, jobb első lábában liliomszálat tartó arany griff látható. Sisakdísz: két — a mezők színeit váltakozva mutató — elefánt-agyar között, az előbbihez hasonló, liliomot tartó növény arany griff. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

12. *Késmárcs* család nemeslevele, adományoztatott K. Györgynek III. Ferdinánd által Pozsonyban 1649. május 8-án.

Czímer: Álló pajzs, melynek kék mezejét egy föl-felé álló oszlop (*sursum erecta columna*), mellette mindkét oldalán egy-egy fehér liliom foglalja el. Sisakdísz: egy kinövő, fiait vérével etető ezüst színű pelikán. Takaró: ezüst-kék.

13. *Lenczovics* Györgynek I. Lipót által Bécsben 1666. december 14-én adományozott nemeslevél.

Czímer: Az egyenesen álló pajzs kék mezejében egy fészkeben ülő, három fiát mellének vérével tápláló pelikán, felette arany csillag. Sisakdísz: két saszárny között a címerben előforduló pelikán. Takaró: balra arany-kék, jobbra ezüst-vörös.

14. *Montsko* család nemeslevele, adományoztatott Mária Terézia által Montsko Szaniszló részére Bécsben 1746. szeptember 11-én. Kihirdetve Lőcsén 1747. február 20-án.

Czímer: Álló kék mezejű pajzs, melynek «Fidelis» felírással ellátott füves alapján, egy nyíllal átlőtt balfelé futó fehér szarvas látható, mely nyilat a pajzs jobb oldalán felhőkben mutatkozó ívet feszítő kar látszik kilőni. A pajzson koronás, rostélyozott sisakból kinövő vörös magyar ruházatú, ívén nyilat feszítő férfi alak. Takaró: jobbról ezüst-kék, balról arany-vörös.

15. *Nagy* alias Pozbay Istvánnak, II. Mátyás által Pozsonyban 1613. február 2-án adományozott nemeslevél, melynek szövegében nincs leírva, hanem csak hivatkozással a rajzra van említve a következő

Czímer: Az álló pajzs kék mezejében egy vörös öltönyű katona, ki jobbában kardot, baljában egy levágott főt tart üstökénél, bal felső szegletében ezüst félhold látható. Sisakdísz: a kinövő, vörös ruhás, kardot és levágott fejet tartó katona. Takaró: vörös-kék.

16. *Pauer de Jannaburg* család magyar nemeslevele, mely Jannaburgi Pauer György osztrák nemesnek és vejének *Grossbreitner* Jeromosnak I. Lipót által 1683. május 1-én adományoztatott. Kihirdetett 1683. július 1-én Nyitra vármegye Vágújhelyen tartott közgyűlésén.

Czímer: Négyfelé osztott pajzs, melynek jobb felső és bal alsó fehér mezejében egy ausztriai pórruhába öltözött, kalapos, jobb kezében ekevasat tartó férfiú

(*vir rusticano austriaco indutus habitu*) — a bal felső és jobb alsó fekete mezőkben egy-egy sárga, kétágú farkú oroszlán nő ki. A felső oroszlán jobbra, az alsó balra néz. A pajzs közepén egy kis fehér pajzs, melyen kétfejű fekete sas, mellén L betűvel látható. Sisakdísz: két kiterjesztett arany-sárga színű szárnyak között ugyan az a kétfejű sas, mely a címer középső kis pajzsán. Takaró: jobbról arany-fekete, balról ezüst-vörös.

17. *Parscht* Bálintnak, Rudolf által Prágában 1588. szept. 10-én adományozott nemeslevele.

Czímer: Közepén ketté osztott pajzs, melynek alsó arany mezejében egy fekete pólya, a felső vörös mezőben egy növekedő fehér kos előre terjesztett két lábával látható. Sisakdísz: ugyan az a növekedő fehér kos. Takaró: balról arany-fekete, jobbról fehér-vörös.

18. *Pietschke* János részére, I. Lipót által Bécsben 1700. június 25-én adományozott nemeslevél. Kihirdetve Lőcsén 1700. aug. 18-án.

Czímer: Álló, részsüt ketté osztott pajzs, melynek alsó vörös mezejében vashorgony, felső kék mezejében pedig egy ezüst, két zöldlevelű szőlőfürt látható. Sisakdísz: növény fekete ló. Takaró: jobbra arany-kék, balra ezüst-vörös.

19. *Prihradny* (breznói) család nemeslevele, adományoztatott Prihradny Guido, Arthur, Oszkár és Ernő részére I. Ferencz József által 1883. bőjtőmhava 15-én.

Czímer: Álló vért, széles kék vonal által félszőgesen jobbra átvágva, melyen négy arany méh fölfele repül; a felső bal mezőben fekete fogaskerek függ és az alsó jobb mezőben zöld pázsittalapon színezett barnás négyszög kövekből épített torony áll, fekete kapuval s két ablakkal. A vért felső szélén koronázott nyílt lovagsisak nyugszik, jobbra és balra kék-arany sisaktakarókkal; a sisak koronájából vörös nyelvű arany oroszlán nő ki, mely jobb markában a bányászat keresztbe tett jelvényeit tartja. A vért alatti arany szalagban fekete betűkkel a «honesto obdura» jelmondat van írva.

20. *Richthausen* család nemeslevele, adományoztatott R. Miklós Jeromos részére I. Lipót által Bécsben 1658. július 9-én.

Czímer: Négy részre osztott álló pajzs, melynek felső jobb ezüst mezejében egy mérleg, alsó bal, szintén négy részre osztott ezüst mezejében pedig: egy sárga rózsza, egy fehér patakocskas (fluvius), egyzöld levél és egy építészeti háromszög láthatók. A felső bal arany mezőben egy kiterjesztett szárnyú fekete sas, — alsó jobb fekete mezejében egy arany griff nő ki. — A pajzson koronás két nyitott sisak nyugszik, melynek elseje az emberi szerencsét jelképező, szárnyas gömbön álló szűz, — a második fekete, kiterjesztett

szárnyú sast visel mint sisakdísz. Takaró: jobbra arany-kék, balra arany-fekete.

21. *Roxer* család nemeslevele, adományoztatott Roxer Pál késmárki senatornak III. Károly által, Pozsonyban 1712. július 1-én. Kihirdettetett az 1712. okt. 6-án Késmárkon tartott szepesmegyei közgyűlésen.

Czímer: Hosszában ketté osztott pajzs jobb kék mezejében ezüst horgony áll egyenest, a bal sárga mezőben pedig egy jobb lábában követ tartó természetes színű darú. Sisakdísz: a jobb lábában követ tartó darú. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

22. *Sander* János lőcsei senator részére, II. Ferdinánd által Bécsben 1622. okt. 10-én adományozott címeres nemeslevél.

Czímer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alját zöld hármás domb, és azon egy kétfarkú, kiterjesztett szárnyú, jobb első lábában fehér rózsát tartó, jobbra ágaskodó griff foglalja el. Sisakdísz: egy három fehér rózsát tartó, kinövő kétfarkú oroszlán. Takaró: jobbról fehér-vörös, balról kék-sárga.

23. *Scheierman* Mártonnak, Lipót által Laxenburgban 1662. április 6-i kelttel adományozott címeres nemeslevele.

Czímer: Az álló pajzs alját egy zöld mező foglalja el, mely egy felszántott szántóföld által ketté

van osztva. A pajzson nyugvó koronás nyílt sisakból egy páncélos, koronás, aranyszárnyas angyalakú ifjú nő ki, ki jobb kezében sarlót, baljában öt búzakalászt tart. Takaró: arany-kék.

24. *Theophily*, alias Wallendorffy család nemeslevele, adományoztatott Prágában 1595. május 12-én Wallendorffy Márton részére. Kihirdetve Szepesmegye 1596. feria quinta proxima post festum visitationis b. Mariae tartott közgyűlésén.

Czímer: Álló, vízszintes vonal által kétfelé osztott pajzs. Alsó fehér mezejében fél aranycsillag, felső kék mezejében fehér liliom. Sisakdísz: az előbbihez hasonló fél csillag és rajta fehér liliom. Takaró: jobbról fehér-arany, balról vörös-kék.

25. *Toppercz* család nemeslevele, lásd Cornides 6. szám

26. *Wyfalussy*, újabb írásmód szerint: Újfalussy család nemes levele, adom. Wyfalussy Benedek részére II. Ferdinánd által Bécsben 1635. július 6-án.

Czímer: Álló pajzs kék mezejében gyümölcsökkel megrakott körtefa, melynek tetején egy természetes színű, csőrében fekete kalapot tartó holló áll. A pajzson nyílt sisak, azon egy jobb felé helyezett, vörös ujjas, kivont kardot tartó kar. Takaró: jobbról kék-vörös, balról ezüst-vörös.

SVÁBY FRIGYES.

RITKA PECSÉTKÖLCSÖNZÉSI ESET A XV. SZÁZADBÓL.

(Három pecséttrajzzal.)

Az oklevelek megpecsételésének első és a dolog természetéből folyó feltétele, hogy az az oklevél kiállítójának tulajdon pecsétjével történjék, nincs mindig megtartva s a középkori pecséttan nem utolsó érdekességei közé tartoznak az idegen pecséttel való élés gyakori esetei.

Az idegen pecsét használata rendszeren háromféle okból történik: vagy nem volt joga az illetőnek saját pecséttel élhetnie, vagy ha volt, azt még nem vette igénybe, vagy végre, s ez a leggyakoribb eset, saját hiteles pecsétje véletlenül éppen nem volt kéznél.

A magyar sphragistikában elég sűrűen találkozunk az idegen pecséttel való élés eseteivel, még pedig magánosoknál egész könnyű szerrel, a nélkül, hogy a pecsétkölcsonzást az oklevélben szükségesnek látnák megemlíteni. A hivatalos személyeknél már ez másként van, s így nevezete-

sen Zsigmond király, főleg birói kiadványaiban sokszor használva Eberhard püspök pecsétjét, arról az oklevél szövegében mindig megemlékezik.

Külföldön, főleg a németeknél még gyakoribbak az ily esetek s itt a megkülönböztetés is szigorúbb a saját pecséttel való élés és a pecsétkölcsonzés között. Mindkét pecsétnek, a rendesnek és a kölcsönvettnek megvan a maga külön neve; amazt a német pecsétteni műnyelv *insigel*-nek mondja, ezt *petschaft*, *petschier*, *petsched* névvel jelöli.¹ Az elnevezés e különbségét,

¹ *Petschaft* alatt tulajdonképp az illető magánpecsétjét értették, főleg fejedelmeknél, megkülönböztetve azt a hivatalos pecséttől; az ily magánpecsét azonban gyakran másodkézből kerülén az illető birtokába, egyértelmű lett a kölcsönzött pecséttel. V. ö. *Sava*, Die Siegel der oesterreichischen Regenten, a Mittheilungen der Central-

mint látjuk, a magyar sphragistika nem ismeri; mindazonáltal meg kellett arról e helyütt emlékezni, tekintettel arra az érdekes s a maga nemében ritka esetre, melyet e folyóirat olvasóinak ezúttal bemutatni kívánok.

Az esetre, mely tulajdonkép az osztrák pecsét-tan körébe tartozik, de személyeinél fogva minket is közelebből érdekel, a bécsi állami levéltár gazdag oklevélgyűjteményében akadtam. — Zsigmond királyunk leányától, Erzsébettől van itt egy Bécsben, 1423. augusztus hó 21-én kelt oklevél, melyben még mint osztrák herceg-asszony, lemond a Cilly grófoktól reá eshető minden örökségről.¹ Ez oklevél a mellett, hogy Erzsébet családi ügyeire s általában a Cilly-háznak a magyar királyi családhoz való viszonyára vet érdekes világot, a sphragistikus figyelmét első sorban az Erzsébet által használt pecséttel köti le.

Közlöm mindenekelőtt az oklevél szövegét:

Wir Elisabeth des allerdurleuchtigsten fürsten unsers lieben genedigen herrn herrn Sigmunds Römischen kunigs, zu allen zeiten merer des reichs und ze Ungern, zu Behem etc. kunigs tochter, von gotes gnaden herzogin ze Österreich, ze Steir, ze Kernden und ze Krain, grevinn zu Tyrol etc., bekennen und tun kunt offenleich mit dem brief für uns und unser erben, daz wir uns nach rat, wissen und wollen des hochgeborenen fürsten, unsers lieben gemaheln herzog Albrechts, herczogen ze Österreich etc. nach zeitigen rat und rechter wissen genczeleich verczigen haben alles erbtails und herscheft, der wir von dem wolgeborenen unsern lieben enen graf Herman dem eltern grauen ze Cili und in dem Seger etc., seinn sunn und iren erben wartend weren, und uns erbleich von in angevallen mochten; und verzeihen auch uns der wissentleich mit kraft diczs briefs in solicher mass, daz wir, noch unser erben, darumb hinfur zu in und iren erben dhainn zu spruch noch vordrung nicht haben sullen, noch wellen in dhain weis an geverde. Und des zu urkunt geben wir den brief, *versiegellen mit unserm angehangenen petschad, wan wir noch nicht aigen insigel haben*, und haben auch gebeten den vorgenant unsern lieben gemaheln und den edeln unsern lieben oheim und getrewn graf Johannsen von Schawnberg diezeit lantmarschalch in Österreich, daz si ire insigel zu geczeugnuss gehenget habent an dem brief, demselben von Schawnberg und seinn erben

commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkm. IX. kötetében, 148., 157. és 169. l.

¹ Rep. I.

an schaden, hinder dieselben unsers gemahels und des von Schawnberg insigeln wir uns verpinden genczeleich stet ze halten und ze volfueren alles des, das vor am dem brief geschriben stet, an gever. Der geben ist ze Wienn, an samstag vor sant Bartholomeustag, nach Kristi gepuerde vierzehenhundert iar, darnach in dem drew und zwainczigisten iare.

(Hártyán, három függőpecséttel.)

Az Erzsébet által használt pecsét, melyre már az oklevél pecsételési formulája föl hívja a figyelmet, első pillantásra elárulja, hogy az úrnőjének nemcsak nem saját hiteles pecsétje, de még magánpecsétjeül sem tekinthető, hanem egyszerűen kölcsön van véve.

Czímerei: jobbról az osztrák pólya, a baloldali paizsban az Anjou liliomok és a magyar vörös-fehér csíkok, felül szárnyas angyal által tartva, alul kiemelkedő alak által támasztva, oly jelvények, melyeket bárhol inkább keresnünk, mint a luxemburgi házból származó magyar királyleány pecsétjén.

Kié hát a pecsét eredetileg? Legenda nincs rajta s így a címerek nyomán kell keresnünk e kérdésre a választ.

Az osztrák pólya s a liliomokból és a magyar nyolcz csíkból kombinált Anjou-czímer, a házassági címerek rendes összetételében, melyben a jobb oldalt a királyi címer háttérbe szorításával az osztrák címer foglalja el, Anjou-házbeli hercegnőt sejtet a pecsét tulajdonosául, a ki osztrák herceghez ment nőül. A magyarországi Anjouk családfája ilyen hercegnőt nem ismer: az egyetlen házassági terv, mely a magyar Anjoukat a Habsburgokkal vérségi kapcsolatra hozhatta volna, Hedvig királyleánynak Vilmos osztrák herceggel való összeházassítása, tudjuk, füstbe ment. De ha talán első perczen azt is hihetnők, hogy a megíúsult terv időelőtt elkészült emléke e pecsét, (a minő becses emléke a voltérai Corvin-codex a Corvin János és

Blanka hercegnő között tervezett házasságnak), egy tekintet a Habsburgok családfájára megadja a kulcsot a pecsét rejtélyének megoldásához.

Ugyanaz a Vilmos herceg, a kinek Hedvig királyleány keze szánva volt, mikor politikai tekintetek e házassági tervnek útját állották, az Anjou-ház nápolyi ágánál keresett kárpótlást, nőül véve a szerencsétlen véget ért kis Károly leányát, Johanna hercegnőt. E házasság nem az első kapocs, mely a Habsburgokat a nápolyi Anjoukkal összeköti,¹ de az eddigieknél az Anjou-család házassodott bele a Habsburgokba, s Vilmos házassága az első eset, mely Anjou hercegnővel ékesítette a Habsburg-ház díszes családfáját.

A két család címerét egyesítő pecsét a címerek elhelyezésében (az által t. i., hogy az osztrák cílmert állítja jobbfelől), épen ez alliancenak felelve meg, világos, hogy az másé, mint Johannáé, nem lehet. S hogy e pecséten a magyar királyok címeralakjaival találkozunk, az nem fog zavarba hozni senkit, a ki tudja, mennyire ragaszkodtak a nápolyi Anjouk a magyarországi ág életében is, annál inkább annak kihalta után, a magyar koronára táplált örökösödési igényeikhez. Kis Károly fiának, történelmünk *Nápolyi László*-jának már majdnem sikerült ez igényeket Zsigmonddal szemközt érvényre juttatni; de sokkal később, az idősebb Anjou-dinasztia kihalta után is, a jó René király idejében, a ki a maga királyságát sem birta megtartani, nemhogy a magyar örökségre gondolhatott volna, még mindig ott találjuk a nápolyi királyi pecséteken a magyar címet a *Hungariae rex* büszke címe kíséretében.

Johanna hercegnő 1396-ban² ment nőül Vilmos osztrák herceghez, s ennek 1406-ban bekövetkezett halála után is az osztrák tartományokban maradt, egész 1414-ig, a mikor testvére, László király halálával a nápolyi királyi trónra lépve, II. Johanna név alatt, mint I. Johannának erkölcsökben és genialitásban egyaránt méltó utóda tette magát emlékezetessé Nápoly törté-

netében. A sűrű összeköttetés folytán, a mely Zsigmond és az osztrák hercegek között fennállott s végre is a két uralkodóház összeházasodásával végződött, Vilmos herceg özvegye sem volt teljesen idegen Magyarországon. Okleveles adatok szerint Zsigmond öt férje halála után, 1406-ban, oltalma alá vette és Szentmártont neki adományozta,³ elég világos bizonyítékául a barátságos viszonyoknak, mely a magyar király és egykori vetélytársának, Nápolyi Lászlónak nővére között nem is sokkal a veszélyes támadás után fennállott. Talán e viszony magyarázza meg, mint került Johanna pecsétje Erzsébet hercegnő birtokába; ámbár mégis valószínűbb, hogy a mikor özvegyi lakhelyét a királyi trónnal cserélte fel, akkor maradt egyéb családi drágaságokkal együtt pecsétje a Habsburgok kincstárában s innen jöhetett Albert herceg útján Erzsébethez, a ki azután — legalább az itt idézett esetben — saját pecsétjeként élt vele.

Mindenesetre nem érdektelen adat, hogy a jelentéktelen osztrák herceg feleségének elébb volt pecsétje, mint Zsigmond király egyetlen leányának, a kire császári atyjáról két korona nézett örökségül. Az pedig, hogy a magyar király leánya s a magyar korona örököse épen kis Károly leányának és nápolyi László nővérenek pecsétjét fogadja el a magáé gyanánt, olyan pecsétet, mely címerében a nápolyi ház magyar igényeit hirdeti, bizonyára nem tartozik a mindennapi jelenségek közé; legalább aligha találunk második esetet, hogy a legitim uralkodóház sarja a praetendens család egy tagjának igénypecsétjét használja sajátjakép.

Erzsébet csak akkor csináltatott pecsétet, mikor atyja halála után férjével együtt királyi örökségébe lépett. Kétféle pecsétjét ismerjük. Az egyik, a gyakoribb, 3 cm. átmérőjű; virág-

¹ A két ház között létesült házasságokat pontosan kimutatja dr. *Wertner Mór*, *Az Anjouk genealogiája* című cikkében, Turul, 1888. 68. l.

² *Niccola Morelli* szerint. (*Vita de' re di Napoli*, 131. l.) *Wertner* i. h. 1400-ra teszi a házasság évét.

³ Fejér, Cod. dipl. X. 8. 475—476. l.

bokrétához támaszkodó paizsain a magyar vörös-ezüst csíkokat és az osztrák pólyát tünteti fel, a házassági címerek szokásos összeállításában; körirata a következő:

**. s . elisabeth . dei . gr . arica * regine . hungarie .
re †**

A másik ehhez hasonló, de kisebb, s nincs legendája. A címereket itt angyal tartja. Ez utóbbi pecséttel én magyar tárgyú okleveleken nem találkoztam; rajzát Hohenlohe-Waldenburg

herczeg nyomán közlöm,¹ a ki a bécsi állami levéltár egy oklevelén találta azt függőpecsétül alkalmazva.²

¹ Sphragistische Aphorismen, nro 177.

² Pray ugyane pecsétet ismerteti, az eredeténél jóval nagyobb méretekben, egy Pozsonyban 1441. nov. 30-án kelt oklevélről. (XI. t. 6. sz.) Érdekesnek látom itt megemlíteni, hogy egy ezüst koczkavető szelenczén, mely Jankovich gyűjteményéből került a nemz. múzeum régiségtárába, e pecsét mását találjuk a fődél belső oldalára vésvé s a régi leltárban az állítólag Diósgyőrön, tehát egykori királynéi birtokon talált szelencze csakugyan mint Erzsébet királyné szerepel. Csakhogy e szelencze filigránművű ezüst koczkáival együtt a XVII. vagy a

Mindkét pecsét, úgy címerei elhelyezése, mint egész összeállítása tekintetében határozottan a Johanna-féle pecsétre emlékeztet, mintha csak az szolgáltatta volna hozzájuk a mintát. Ez annál inkább méltó a figyelemre, minthogy a házassági címernek a külföldön régóta szokásos ily összeállítása a magyar sphragistikában sem a királynéi pecséteken, sem egyebütt mostanig nem használtatott. Borbála királyné pecsétein még közös címerpaizsban férnek meg a magyar címer és a Cillyek három csilaga egymás mellett. Erzsébet az első, a ki saját címerét férjeével ily módon kombinálja, s utána ismét a régi összeállítással találkozunk a királynéi pecsétein. Az angyal is ekkor lép föl először mint címertartó alak a magyar címernél, ez időtől kezdve majdnem állandó alakul szerepelve a magyar királyi heraldikában. Ekként Johanna pecsétje, melyet Erzsébet előbb a magáé gyanánt használ, majd saját pecsétei készíttetésénél mintául alkalmaz, nemcsak mint pecsétani kuriózum, nemcsak mint a tradíciók iránt való közönyösség ritka példája igényli figyelmünket, de mint olyan pecsét is, melynek közvetítésével egészen új, idegen elemek jutottak a hazai sphragistikába.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

XVIII. századból származik s így a reá vésett címer csakis mint hamisítvány jöhet számba, annak a múlt század végén s e század elején dívott amateur-felfogásnak termékeül, mely minden régiséget egy-egy történeti személyhez szeretett kötni.

MIKÉNT ESZKÖZÖLJÜK AZ OKLEVELEK KIADÁSÁT?

(Második és befejező közlemény.)

Ezekben megjelölván azon álláspontot, melyet a történelmi kútfők s különösen az oklevelek kiadása s az oklevélgyűjtemények szerkesztése körül követendő eljárás irányában elfoglalok, áttérek saját Történelmi Emlékeim II. kötetére s ennek a Turul idézett helyén megjelent bírálatára, melynek ellenében szükségesnek mutatkozik néhány rövid észrevételt tennem.

A fönt előadottak után természetesen fog feltűnni, hogy én, ki 25 évvel ezelőtt szintén egyike voltam azoknak, kik a betűhív modort hazánkban meghonosították s ezt jelenleg is az

oklevelek kiadásánál a legcélszerűbb eljárásnak tartom, Történelmi Emlékeim jelen második kötetében, úgy mint az elsőben, a szöveget egészen betűhíven adtam vissza. Ha ezt kifogásolja a bíráló, ám teheti, ha a humanisták álláspontjára helyezkedik s erre, az elmondottak után, nincs észrevételem; de van, ha bíráló állítja, hogy a Századok idézett névtelen cikkeiben kifejtett elveket általában nem vettem figyelembe, mert ellenkezőleg, azokból sokat követendőnek véltem és követtem is. Nevezetesen: az előbeszédben bővebben kiterjeszkedtem a kö-

zött oklevelekben foglalt nevezetesebb történelmi adatokra, a rövidítéseket és siglákat, a hol lehetett, feloldottam, az össze nem tartozó szavakat külön választottam, a nagy kezdőbetűket csupán az önálló mondatok bekezdéseinél s a személy- és helynevek kezdetén hagytam meg, hol pedig az eredeti szövegben a személy- és helynevek elején kis kezdőbetűket találtam, ezeket megfelelő nagy kezdőkkel cseréltem fel, a pontozást mindenütt az értelemnek megfelelőleg eszközöltem, minthogy ezen műveletek a betűhív közlési modor elveivel jól megférnek s a megértést és gyors áttekintést az olvasóra nézve megkönnyítik. Azonfelül kötetemet pontos és kimerítő név- és tárgyjegyzékkel láttam el. Csodálom, hogy a tudós bíráló mindezt észre nem vette, pedig oly nagy betűkkel nyomattam ki oklevéltáramat, hogy a szövegnek belső és külső mi voltával könnyen meg lehet ismerkedni.

Mi értelme legyen tehát a bíráló azon állításának, hogy oklevéltáram a «modern oklevél publicatiók» mai színvonalát el nem érte s ez «publicatiókn» terén határozott visszaesést képez? A bíráló itt azon képzelte színvonalát érti, melyet a humanisták csoportja a hazai oklevélkiadásokra nézve húzni óhajtott, de a mely ez időben nálunk még nem létezik. Az csak nem képezhet tudományos színvonalat, hogy az *ae* betűt az eredeti írmódorhoz híven *e* betűvel, ellenben az *u*, *v* betűket a humanisták modora, illetőleg a kiejtés szerint írjuk, továbbá a *l* betűt *l* előtt meghagyjuk a humanisták modora szerint *l*-nek, másszor pedig, a hol t. i. kiejtve *c*-nek hangzik, *c* betűvel írjuk? Miféle tudományos gyakorlat legyen ez? Ilyen színvonalat oklevélkiadásaimban elérni nem kívánok. Mert vagy szükséges a kiadás nyomtatott szövegében a helyesírás által feltüntetni azon kor sajátosságait, melyből az illető oklevél származik, akkor minden betűt az eredetihez híven kell visszaadnunk — vagy ily feltüntetésre nincs szükség, azon esetben változtassuk át a szavak külalakját teljesen és következetesen a latin szabatos helyesírás szerint; a közbe eső megszorítások rendszertelenséget képeznek s a mily csekély jelentőségűek magukban véve, oly kevésbé érdemesek arra, hogy elfogadásuk vagy mellőzésük miatt az illető dícséretet avagy megrovást érdemeljen.

Alaposabb bírálónak azon kifogása, hogy oklevéltáramban az oklevelek kelteit fel nem oldottam. Készséggel elismerem, hogy a keltek feloldása előnyére szolgál az oklevélkiadásoknak, feltéve, hogy a feloldások hibátlanul eszközöltetnek — s hogy ezt nem tettem, annak oka nem abban rejlett, hogy a keltek feloldását egyáltalán véve szükségtelennek tartám, hanem azon körülményben, hogy ezen műveletre már időm nem jutott. Figyelembe veendő, hogy ok-

levéltáram közzétételét az oklevelek lemásolásától kezdve, a kinyomatás végleges felülvizsgálásáig egy magam eszközöltem. A ki nem kísérelte meg, annak alig van fogalma azon sok aprólékos bajlódásokról és időt rabló bibelődésekről, melyekkel ily oklevélgyűjteménynek sajtó alá való készítése — a másoláson kívül — jár. A Történelmi Emlékeim jelen II. kötetében napvilágot látott oklevelek lemásolása és kiadása majdnem két évet vett igénybe. Addig minden egyéb elkezdett dolgozataimnak nyúgodniok kellett. Megfogható tehát, hogy türelmem véget ért s arra, hogy még néhány hetet a keltek feloldásának szenteljek, vállalkozni már nem volt kedvem.

Igaz, hogy ez a kritikára nem tartozik, melynek feladata az észlelt hiányokat felfedni s ha e tekintetben a bíráló egyszerű megrovással él, nekem az ellen semmi szavam sem lett volna, de a keltek feloldása nem bír oly nagy fontossággal az oklevélkiadásokban, hogy annak elmulasztása miatt két évi fáradságos munkának gyümölcse oly kemény elítéltetést érdemelne, mint a minőben részesült.

Azzal pedig a bíráló már a ferdítések terére lép, ha állítja, hogy munkám jelszavát figyelmen kívül hagyám s rendszertelenséget és következetlenséget követtem el az által, hogy a például felhozott 120. szám alatti oklevél szövegéből kihagytam azon részt, melynek kivonatát a 13. szám alatt közlém, hivatkozva ezen szám alatti kivonatra, míg más helyen az 5., 21. és 22. számok alatt, úgymond, ugyanazon szöveg háromszor is ismételtetik.

Történelmi Emlékeim II. kötetének jelszava így hangzik: «Prefatas litteras . . . non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte viciatas . . . presentibus de verbo ad verbum transcribi fecimus.» — Nos, ezen jelszóhoz oklevéltáram közzétételénél a szavak legszorosb értelmében hű maradtam. Az oklevelek szövegén sem csonkítást, sem bárminemű igazítást, sem változtatást nem tettem, de azt szóról-szóra s ha úgy tetszik, betűről-betűre híven visszaadtam.

Az nem nevezhető csonkításnak, ha valamely oklevél szövegében átiratképen előforduló vagy kivonatossan felemlített más önálló oklevélnek szövege, azon oklevél szövegétől, melyben találtatik, különválasztva, külön oklevél gyanánt beosztatik az oklevélgyűjteményben azon helyre, hová kelténél fogva tartozik, mert ezen eljárás az oklevéltárak szerkesztésének alphájához tartozik. Az ilyféle egész terjedelemben vagy csak kivonatban átvezetett különálló oklevelek nem képezik részét azon oklevél szövegének, melyből vétettek s ha ebben az átvezetett oklevelek külön számaira, azokban pedig azon oklevélre, melyben találtattak, hivatkozunk, akkor egészen rendszeresen és következetesen jártunk el.

A Századok idézett névtelen cikkírója még tovább megy, azt mondja ugyanis, hogy: «A teljesség követeli, hogy ne csak az eredetiben és átiratokban, hanem pusztá megemlítés által fentartott okleveleket is felvegyük gyűjteményünkbe». S ezen eljárás helyességét könnyen beláthatjuk, ha figyelembe vesszük, hogy a régi oklevelek, különösen a királyi megerősítő privilégiumok, a nádori és országbírói ítélet-levelek, a káptalanok és conventek bizonyáglevelei stb. gyakran más önálló oklevelekről tesznek említést, melyek napjainkban már nem léteznek, vagy még ismeretlenek, azoknak külső törvényes alakját, pecséiteit részletesen leírják, tartalmukat egész terjedelemben vagy csak kivonatosan elősorolják. Ezen hiteles átiratok és kivonatok tehát mindaddig, míg a szerencsés véletlen az eredeti példányokat feltalálni engedi, ezeket magukat képviselik, egészen helyes dolgot cselekszünk tehát, ha ezen átiratokat és kivonatok az illető elősoroló oklevél szövegéből, *az eredeti szavak meghagyásával*, kiszedegetjük s a többi oklevelek közé kelteik szerint beosztva, biztosítjuk számukra azon helyet, mely őket a magyar oklevél-gyűjteményekben megilleti.

Különösen a nádori és országbírói hosszú ítéletekben tűnik ki ezen eljárás czélszerűsége, mint erre példaképen oklevélgyűjteményemben Bebek Detre nádornak a 206. sz. alatt közölt ítéletlevele szolgálhat, melyben négy külön oklevélnek teljes átirata és tizenhétnek kivonata soroltatik elő egymás után. Ha ezek mind az ítéletlevél szövegében maradnak, az ítélet fonala alig és csak valamennyi elősorolt oklevél elolvasása után követhető, ellenben ha ezen huszonegy önálló oklevélre vonatkozó szövegrészek különválasztva, külön számok alatt a többi oklevelek közé beosztatnak, mint az idézett helyen látható, akkor az ítéletlevél előadásának fonalát és az érvelést, melyre az ítélet alapított, könnyen áttekinthetjük, a fel- és alperes által felmutatott bizonyító és czáfoló oklevelek szövegeit pedig a hivatkozott számok alatt egyenként feltalálhatjuk s azok értékéről az érvelésre nézve meggyőződést szerezhetünk magunknak.

Nem követtem el tehát rendszertelenséget, sem könyvem jelszavával nem jöttem ellenkezésbe, midőn a például felhozott 120. sz. alatti oklevél szövegéből a 13. szám alatti kivonatot különválasztottam, mert ez nem képezi a 120. sz. alatti oklevélnek tulajdonképeni részét, hanem

a 13. szám alattinak, habár kivonatos szövegét. Következetlenséggel sem vádoltathatom a niatt, hogy — mint bíráló kiemeli — az 5. és 21. számok alatti oklevélkivonatokat egy s ugyanazon szöveggel kétszer s a 22. szám alatti oklevélben még harmadszor is közlöm, — mert a 22. szám alatti oklevélben más két külön oklevél soroltatik elő kivonatosan, ú. m. először is IV. Béla király privilegiuma, melyben ez a hontvármegyei Palást nevű birtokot a Csák nemzetségbeli István mesternek adományozá, — aztán pedig IV. László király nyílt alakú adománylevele, melyben ismét ezen király a fentebbi adományzást megerősítve, ama palásti birtokot, nevezett István magvaszakadtának czímén, ugyanazon nemzetségbeli Márk mester fiaira átruházta. Ezeket tehát a fent elősorolt okoknál s a következetesség elvénél fogva kellett mindenesetre kivonatos tartalmukkal együtt, külön-külön, azon kor szerint, melyben keltek, a többi oklevelek közé az 5. és 21. számok alatt beosztani. Ámde a 22. szám alatt oklevélben, melyből vétettek, a szövegnek rájuk vonatkozó része oly röviden van tartva s ez oly szorosan függ össze a többivel, hogy sem IV. László király adománylevéle nék kivonatát a IV. Béla király privilegiumáétól, sem mindkettőt a 22. számú oklevél szövegétől különválasztani nem lehet a nélkül, hogy értelem nélküli töredék ne maradjon egy vagy más helyen vissza. Kellett tehát külön-külön a IV. Béla király adománylevéle vonatkozó kivonatot az 5., és a IV. László királyéra vonatkozót a 22. szám alatt közölni, a mellett azonban a 22. sz. alatti oklevélben a teljes szöveget meghagyni — ezzel nem tettem egyebet, mint a mit maga bíráló ajánl, hogy t. i. teljesen kielégítő lesz vala, ha az 5. és 21. sz. alatt regestákat adok s hivatkozom a 22. szám alatti oklevél teljes szövegére — csak hogy az 5. és 21. számok alatt az eredeti szószerinti latin regestákat közöltem, melyek mindenesetre a leghitelesebbek.

Látnivaló mindezekből, hogy a tudós bíráló, ha nem vezéreltetett is, mint állítja, kicsinyes gáncsoskodás vagy nagyképűség által, midőn oklevéltáramat ily kemény ítélettel lesújtá, de nem vette alkalmazásba az igazságosság és méltányosság azon legkisebb mértékét sem, melyre ily fáradságos munka a tudományos kritikával szemben igényt tarthat.

KUBINYI FERENCZ

OKLEVELEK KIADÁSA.

Az a kérdés, miként értékesíthetjük kiadások által legjobban elmúlt századok oklevél-anyagát, hogyan közöljük, mily formába öntsük azt a szöveget, melyet a középkor századainak a mienkétől eltérő szokása más helyesírással, más pontozással, a maitól teljesen elütő alakban vetett papírosra vagy íróhártyára, hogy a tartalmi hűség teljes megóvásával a szöveget a kornak, melyből való, megfelelő formában bocsássuk a tudomány közhasználatára: rég óta foglalkoztatja a szakköröket.

Külföldön, kivált Németországban, mely az oklevélten felvirágoztatása körül a jelen században, s ennek leginkább utolsó évtizedeiben a legtöbbet tett, egész kis irodalom taglalja e kérdést, melyből egyet-kettőt felemlíteni nem lesz fölösleges.

Többször foglalkozott e tárggyal *Böhmer*, a németországi nagy regesta-gyűjtemények egyik megalapítója, és az általa egy folyóiratban hirdetett elveket megvalósítá I. Konrád okleveleinek kiadásában, melylyel még külső kiállítás tekintetében is mintát akart nyújtani a jövőendő oklevél-kiadásokra. Bírálójára *Waitz* Györgyben akadt, ki a Böhmer-féle eljárást több kiadvánnyal egyetemben a Siebel-féle történelmi folyóiratban tette megbeszélése tárgyává. Külön füzetet szentelt e tárgynak *Roth v. Schreckenstein* «Wie soll man Urkunden ediren?» (Tübinga, 1864.) cím alatt. Mikor a Monumenta Germaniae nagy vállalata az okleveles rész kiadását (elég szerencsétlenül) a *Pertz* Károly szerkesztésében megjelent merovingi oklevelekkel megindította, a szerkesztő megállapította az oklevél-kiadás elveit, melyek *Sickel* Tódorban kérlelhetlen bírónak találtak, ki azután átvévén a vállalat okleveles részének szerkesztését, az elsőben megjelent kötet bevezetésében (I. Konrád és I. Henrik oklevelei) eljárásának okát adta.

Foglalkoztak e tárggyal *Posse* Ottó a szászországi diplomatarium szerkesztője, *Leist* Frigyes az oklevelekről írott kis kézi könyvében és mások, kiknek felemlítését nem tartjuk szükségesnek.

A kérdés tehát nem új, minden oldaláról meg volt vitatva. Nem is az a célja a jelen

soroknak, hogy új rendszert alkosson; csak az, hogy ismertesse és követésre ajánlja azt a módot, melyet számos oklevél-kiadás már meg is valósított, és némi tájékoztatót nyújtson azoknak, kik — mint egy újabban megjelent oklevél-gyűjtemény és cikk bizonyítja — a kérdés lényegével nincsenek tisztában.

Pedig a tárggyal nálunk is elegenden foglalkoztak s nem is maradtak elméleti téren, hanem a kik róla írtak, legnagyobb részt gyakorlatilag, oklevél-kiadások közzététele által példát nyújtottak elveik megvalósítására is; s hogy ez elvek a szakkörök tetszését megnyerték, mutatja 1880 óta megjelent oklevél-kiadásaink hosszú sorozata, melyben azok többé-kevésbbé érvényre jutnak. S az elv az, a mit Géresi Kálmán a gr. Károlyi család oklevéltárának bevezetésében oly találóan fejezett ki e szavakkal: «a közlő tartozik az okleveleket igaz formájokban ugyan, de rendbe szedett öltözetben vinni a nyilvánosság elé».

Milyen legyen ez a rendbe szedett öltözet, mely az oklevél igaz formáját is megóvjá? ez a kérdés, melylyel tíz éve foglalkoznak nálunk is; ezt tehát egy oklevél-kiadónak sem szabad hallgatással mellőznie, ha csak abba a gyanúba nem akar esni, hogy az e téren megindult mozgalomról nem vett vagy nem akar venni tudomást. Az elsőre nincs mentség; az utóbbinak indokolását az előszóban kell elmondania; mert ha ezt elmulasztja, az első vádat bizonyítja magára.

Tíz éve múlt annak (1878), hogy az erdélyi szászok körében megjelenő «Correspondenzblatt des Vereines für siebenb. Landeskunde», *Zimmermann* Ferencz szász nemzeti levéltárnoknak tollából két közleményt tartalmazott «Ueber die Herausgabe von Urkunden» címmel, mely röviden, főbb pontjaiban — hisz a kis terjedelmű folyóirat a részletekre való kiterjeszkedésnek gátot vetett — megállapította az oklevél-közlés körül követendő eljárásnak elveit. Ez volt az első, tisztán elméleti téren mozgó dolgozat, mely Magyarország területén e tárgy felől szólott.

Oklevél-kiadásainkban ekkor — a Fejér-féle és más régi oklevél-kiadók által követett eljárás ellentétéként — a teljesen hű, az oklevélhez

még írási ingadozásaiban is pontosan ragaszkodó irány uralkodott. Korántsem akarunk az e nembeli oklevél-kiadások érdeméből valamit levonni. Annak az aprólékosságig menő hűségnek, melylyel a Hazai Okmánytárban, a Zichy-Okmánytár első négy kötetében, a Monumenta eccl. Strigoniensis-ben, az Anjoukori Okmánytár első kötetében találkozunk, a diplomatikus, a történetíró, a jogtudós egyaránt igen nagy hasznát veszi. Teljes bizalommal fordulhat e kiadványokhoz, megbízhatik minden egyes szóban, annak formájában, a nyelvész is bizton alapíthatja bennök következtetéseit valamely helynév előforduló alakjára. Mily haladás volt ez azokhoz a megbízhatatlan, a másoló önkényének kitett, hibáitól hemzsegő szövegekhez képest, melyeket Fejér nyújtott, minden gyarlóságai dacára ma is nélkülözhetetlen Codex diplomaticusában.

De vajjon okvetlenül szükség van-e ily fásztó, úgy az oklevél kiadóját mint a kiadvány olvasóját ok nélkül terhelő közlési módra, hogy az oklevél tartalmáról teljesen megbízható képet nyerjünk? Mit kívánunk jó kiadványtól? Tartalmi vagy alaki hűséget? Az utóbbit nem érjük el soha nyomdai kiállítás által; hasztalan tehát arra törekednünk. Igyekezzünk arra, hogy annyit nyújtsunk, a mennyit kiadványoktól mindenki méltán megkövetelhet: tartalmi hűséget, oly formában, mely a megérthetést és használhatóságot minden tekintetben előmozdítja.

Ezek a szempontok vezérelhették azon névtelen cikk íróját, mely a Századok 1879. évfolyamában látott napvilágot, s mely két akkoriban megjelent kiadvány alkalmából a kiadások körül követendő eljárás szabályozását sürgette és néhány pozitív javaslatot tett — bár nem tévedések nélkül. A cikkben közölt közlési módnak ismertetése most nem lehet feladatunk, alább úgy is kiterjeszkedünk e tárgyra. Érdekesebb constatalnunk, volt e hatása az azóta megjelent s valóban számot tevő oklevél-kiadásokra.

A Történelmi Társulat által kiadott Hazai Oklevéltár a cikk megjelenési évében, 1879-ben került ki a sajtó alól, s így természetesen a betűhív modorban szerkesztve. Ugyanígy még a Hazai Okmánytárnak 1880-ban kiadott ötödik kötete s a Knauz-féle Monumenta eccl. Strigoniensis II. kötete (1882), mely megjelent

előtt hihetőleg hosszabb időn át készen állott, sőt tán nyomtatása is folyamatban volt. Ezekre tehát az újítás ki nem hatott. De ezekkel szemben áll egy hosszú sorozat, melyek szakítottak a mintegy húsz év óta elfogadott közlési móddal.

Az Anjoukori Okmánytárnak 1881-ben közzétett második kötete, a Magy. Tud. Akadémia történelmi bizottságának határozata értelmében «a jelenleg dívó helyesírás szerint» közli az oklevelek szövegét; sajnos, hogy a szerkesztőt ugyanezen határozat még egy más újításra is kötelezte: az oklevél szöveg csonkítására, minek kárát a nagybecsű kiadvány vállalja.

Határozottabban foglal *Géresi Kálmán*, a gr. Károlyiak oklevéltárának szerkesztője, állást a Századok említett cikkében foglaltak mellett. Módosított rajtok — igen helyesen — egyet-mást; de annak legfőbb elvét, hogy a közlőnek a hűség teljes megóvása mellett az oklevél szövegét oly alakban kell olvasói elé tárnia, mely a kiadvány áttekinthetőségét és használhatóságát lehetőleg előmozdítsa, egészen magáévá teszi. Jól mondja, hogy «az olyan nyomtatott szöveg, melyet annak, a ki használni akarja, kétszer kell elolvasni, hogy megértse, mindig rosszabb az olyan szövegnél, melyet egyszeri elolvasásra is használhat». Annyi tény, hogy az általa követett eljárás épen nem vált a Károlyi oklevéltár 1882. óta megjelent kötetének kárára, sem pedig a hűség hátrányára.

Érintve voltak e közlési elvek magában a Turulban is; *Károlyi Árpád* az Anjoukori Okmánytár egyik kötetének ismertetése alkalmával (1883. évf.) röviden egybefoglalta azokat.

A Monumenta Vaticana nagy vállalatának egyik, *Gentilis* bíbornok követségének iratait tartalmazó kötete (1885.) szintén összeállítja főbb pontokban a közlésnél elfogadott eljárást. Lényeges eltérést közte és *Géresi* eljárása közt nem találunk; hogy apróságokban (pl. a *tió* forma használata *cio* helyett) egymástól eltérnek, ezen megütközni senki sem fog; teljesen jó és jogosult mind a két forma, csak ha már egyben — mint czélszerűbben — megállapodott a közlő, maradjon is hozzá mindvégig következetes.

Mind e közlési elvek, párosítva a kiadásra fordított legnagyobb gonddal, teljes érvényre jutottak a *Nagy Gyula* által szerkesztett gróf

Sztáray-család oklevéltárában, e mintaszerű kiadványban, mely úgy a reá fordított gond, pontosság, következetesség, és a használatot megkönnyebbitő mindennemű eszköz (pl. az oklevelekben előforduló minden dátum megoldása, felvilágosító jegyzetek, hosszú oklevelekben az átnézetet elősegítő bekezdések stb.) alkalmazása által minden hasonló természetű kiadvány fölé emelkedik.

Vegye kezébe bárki a Sztáray-oklevéltárat és az egy évre reá (1888-ban) megjelent Kubinyi-féle Magyar Történelmi Emlékek második kötetét s meglátja az óriási különbséget a kettő közt; nem fog hinni a címlap évszámának, mely a kettőt egy korszak, mondhatni egy esztendő termékének tünteti föl.

Az oklevél-kiadóktól meglehet követelni legalább is annyit, hogy ne ignorálják teljesen azt a mozgalmat, melyet szakemberek egy évtized óta megindítottak s melynek gyakorlati hasznát s a diplomatikai hűségre teljesen ártalmatlan voltát innen-onnan tíz esztendő gyakorlat fényesen kimutatta; s valóban ideje, hogy e téren egyöntetű eljárás gyökeredzzék meg.

De hát miben állanak a közlés főbb elvei? s mik azok a szabályok, melyeknek általános elfogadásától némelyek annyira félnek, féltve tőlük a diplomatikai hűséget, mint a mely módor «magában rejti a pontatlanság veszélyének csiráját»?

* * *

Az oklevélről vagy kéziratról, a mint előttünk fekszik, ide nem számítván a photographiát vagy facsimilét, háromféle másolatot készíthetünk, a szerint, a milyen célra szükséges.

Készíthetünk róla olyat, mely a mi írásunkkal, lehetőleg híven iparkodik visszaadni az eredetit, helyesírásával, interpunctiójával, rövidítéseivel együtt. Ez a *palaeographiai másolat*, melyben a rövidítések megoldva nincsenek, a szók s egyes feltünőbb betű- és rövidítési formák az eredetinek megfelelőleg adatnak vissza, a sorkezdések megjelöltetnek. Ennek nagy hasznát veszszük diplomatikai dolgozatoknál, egyes palaeographiai kérdések megoldásánál, pl. rövidítések elméleténél stb. Az ilyesmit azonban csak magunk használatára, tanulmányaink segítségére,

speciális célokra csináljuk; közzétételök nincs szándékunkban.

A második a *betűhív másolat*, mely az előbbi-től csak annyiban tér el, hogy a rövidítéseket megoldjuk és a sorbekezdések megjelölését (ha ugyan célunkra nem szükségesek) elhagyjuk. Az ilyen másolatoknak is nagy a haszna pl. szövegkritikai dolgozatoknál, összehasonlításoknál, több egyforma szöveg egymáshoz való viszonyának megállapításánál. Azonban ezeket is a magunk számára, nem a közönségnek csináljuk.

Hogy ez elé kiléphessünk, az első vagy a második mód szerint készült másolatot előbb rendbe kell szednünk; ennyit a közönség méltán megkívánhat tőlünk; s ez a harmadik, a *kiadásra szánt másolat*.

Mínthogy itt csak oklevelek kiadásáról van szó, csak az utolsó másolatról beszélhetünk; s ezért nézzük, első sorban mit kívánunk minden kiadástól? — Hűséget, hogy ugyanazt adja vissza, a mit az oklevél tartalmaz, sem többet, sem kevesebbet; tehát *tartalmi hűséget*; mert az alaki hűséget nyomdai eszközökkel még csak meg se közelíthetjük. E kettőt fölösleges össze-zavarni; feleljen meg a kiadás az egyiknek, többet senki sem követel tőle. A kik mindkettőnek meg akarnának felelni, azoknak figyelmébe ajánljuk Károlyi Árpádnak említett megjegyzései közt olvasható azon mondatát, hogy az ilyenek «feledik azt, hogy ha csak a hűséget s nem egyszersmind a józan ész keressük: akkor legbölcsebb és legegyszerűbb dolog az oklevelek szövegének a sajtó által való reproductiója helyett hatalmas facsimile-füzeteket adni, a sajtó helyett a fényképészt vagy egyéb photochromo- és typotechnikust igénybe vennie. Igaz ugyan, hogy ez nem lesz oklevéltár, hanem hasonmás-gyűjtemény; de mindegy; mert annak az istenadta hűségnek eleget tettünk. A ki azonban logikus rendszeren alapuló oklevéltárat akar szerkeszteni, az a szöveg s az értelem hűségére nézzen».

A tartalmi hűségnek pedig épenséggel nem válik kárára, sőt azt előmozdítja, ha a közlő oly formában adja a szöveget olvasói elé, mely a megérthetést könnyíti, a használatot elősegíti; de mind a mellett semmi olyat nem tesz, a mivel a tartalmi hűség kárt vallana. Veszélyt

ebben csak a beavatatlan láthat s olyan, ki előtt az említett minta-kiadások ismeretlenek.

Formát kell tehát választanunk, egyöntetű formát, melybe a középkor ingadozó, semmi szabályhoz, logikához nem kötött, személyes szeszélytől függő oklevél-szövegét öntsük. A tartalmi hűség épen nem követeli azt, hogy ott alkalmazzunk nagy betűt, hol a középkor írójának szeszélye jónak látta, hogy oda tegyünk vesszőt vagy pontot, hová az író önkénye tett, hogy *v*-nek írjunk oly hangot, melyet a középkori ember is *u*-nak ejtett: hogy mind ezzel nehezítsük azt, a mi a kiadványok egyik fő-célja, az érthetőséget, a könnyű áttekinthetést.

A ki a középkor helyesírását választotta tanulmányai céljává, azt nyomtatott szöveg úgysem elégíti ki, különösen olyan nem, mely a betűhív közlés mellett némi engedményeket is tesz, pl. értelem szerint való pontozás, a nagy kezdőbetűknek csak a tulajdonnevek és pont után való alkalmazása által. A palaeographusnak mindig az eredeti szöveghez vagy annak valamely úton történt reprodukálásához kell fordulnia.

Semmit sem veszélyeztetünk tehát, ha a most már diadalra jutott közlési elveket magunkévá tesszük s elhagyjuk a betűhív közlési módot, mely a »pontatlanság veszélyének csíráját» épen a középkor ingadozó helyesírásánál fogva sokkal inkább magában rejt, mint az, melynek érdekében e sorok is irattak. —

A középkor okleveleinek túlnyomó nagy részét latin nyelven írták, s ezért az alábbiakban csak a latin szövegről szólunk. Ebben teljesen ingadozó a helyesírás; itt-ott azonban néhol mutatkozik némi következetesség és kort jellemző sajátosság. Ezekről alább. Az ingadozás leginkább a nagy kezdőbetűk önkényes alkalmazásában, a teljesen értelmetlen, szeszélytől függő pontozásban, az *i* és *j*, *u*-*v*-*w* betűk felcserélésében, *y*-nak kettős *ii* helyett való alkalmazásában, két külön szónak egybeírásában vagy összetartozóknak szétválasztásában nyilvánul. Ezt tudja mindenki, a ki középkori írott emléket látott.

Ennek, a semmi által sem indokolt ingadozásnak véget vet az, ha a közhasználatban lévő, a humanisták által megállapított helyesírást alkalmazzuk. Tehát *uniuersis* helyett úgy

írjuk, a hogy kiejtjük: *universis*, *jmmo* helyett: *immo*, *alys* helyett *aliis*, *inpresentia* helyett *in presentia* stb. Ezzel a tartalmi hűség semmit sem veszít; azt, hogy a középkor orthographiája mily ingadozó volt, úgyis eléggé tudjuk; minek azt annyi példával illusztrálni? Abban sem rejlik semmi veszély, ha az ingadozó nagybetű-használatot a tulajdonnevek s pontok után való szavak bekezdéseire szorítjuk, valamint ha a pontozást az értelemről tesszük függővé, inkább takarékoskodván, mint bőkezűen bánván a mondatjelekkel. Ezt elfogadva, már nagyban elősegítettük a szöveg egyöntetű, áttekinthető voltát; s még mindig nem vétettünk a hűség ellen.

Mielőtt azonban ezt tennők, egyetlen rövidítést sem szabad megoldatlanul hagynunk. Nem régiben még ily rövidítésekkel is találkozunk oklevél-kiadásainkban: *Xpi Christi* helyett, *Xpoforus* Christophorus helyett. Hasonló rövidítés a sigla is, vagyis a tulajdonnévnek a kezdőbetűvel való jelzése, pl. *B. Bela* helyett. Az ilyesmit a gondos szerkesztő záró jel () közt vagy jegyzetben oldja meg; de vigyázzon, hogy megoldása helyes legyen, s inkább hagyjon egyet megoldatlanul, mint hogy oda nem illő névvel töltsen ki a hiányt.

Vannak a középkor latin helyesírásának jellemző sajátosságai, melyeken a kiadó nem fog változtatni s melyeket a kiadott szöveg is híven feltüntethet. Így jellemzi azt a *kiejtés* és nem a származás szerint való írásmód. A középkori ember a XII. századon innen mondhatni a XV. végéig nem ír soha *ae*-t vagy *oe*-t, hanem írja úgy, a hogy kiejtette, egyszerű *e*-nek. E századokat megelőzőleg és követőleg írták az *ae*-t egybeírva *æ*, *ƿ* alakban is; a hol ilyesmi, minálunk kivételesen előfordul, a közlésben is feltüntethető, máskülönben a diphthongus *ae*-t a kiadás egyszerű *e*-vel adja vissza, tehát *prae* helyett *pre*.

A kiejtést követő írásmódot látjuk a középkorban számos oly szónál, melyek a rendes latin írásmódtól különböző alakban fordulnak elő; így írja a középkor: *sumpma*, *perhentorie*, *habundantia*; az ilyesmi nem orthographiai ingadozás, hanem a középkor szójárásával, az egyes írók nemzetiségével összefüggő írásmód, melyet a kiadó is híven megtarthat kiadott szövegében. Az ilyesmit nem szabad emendálni; s a jártas kiadónak nem fog sok fejtörésébe

kerülni, hogy különbséget tegyen a középkor orthographiai következetlensége s a középkori szójárás által okozott írásmód között. A mit akkor a rendestől eltérőleg kettős betűvel vagy kettős betű helyett egyszerűvel, betűlányítással vagy keményítéssel, betoldással vagy elhagyással írtak, azt úgy is ejtették ki, s az illetet a kiadott szöveg is feltüntetheti.

Tulajdonneveken, legyenek akár személyt akár helyet jelentők, a szövegben előjövő magyar, német szókon, vagy más merőben szokatlan, idegen nyelvű kifejezéseken ne változtasson a kiadó semmit; adja oly alakban, a hogy eredetiben látja. Ez által fontos nyelvtörténeti adatokat őrizhet meg, melyek e szavak eredetét, hajdani kiejtését, annak koronként való változását tüntethetik föl.

Nem terjeszkedhetünk ki minden egyes kérdésre, mely oklevelek kiadásánál fölmerülhet, csak egy-két gyakrabban előforduló esetre szorítkozunk.

A *tia*, *tie*, *tio* stb. végzeteket és származékait a középkor a hangzás szerinti írásmódot követve jobbra *c*-vel írja; sok esetben azonban nem vagyunk képesek megkülönböztetni a *c* betűt a *t*-től. Az egyöntetűséget itt is behozhatjuk — a tartalmi hűség legkisebb veszélyeztetése nélkül — ha a humanista írásmódot követve *t* betűvel élünk. — Az *y*-t a középkor használja egyszerű *i* és kettős *ii* (*ij*) helyett; a hol egyszerű *i* helyett áll, ott czélszerű a középkor írásmódját megtartani (pl. *ymmo*); mert nem tudhatjuk, nem akartak-e ezzel az *i*-től különbözö, talán mélyebb hangot jelezni; hol azonban kettős *ii* helyett áll, ott hagyjuk el és írjunk *ii*-t; mert az ilyen *y* nem más mint *ij*, a *j* betű (a latin abc-ébe különben is csak becsempészett betű) pedig eredetileg nem egyéb a sor alá húzott *i* betűnél.

A számneveket adja a kiadó oly alakban, a hogy az oklevél, római vagy arab számokkal vagy teljesen kiírva. Minthogy azonban pl. az évszámokat a középkorban teljesen önkényesen írták (pl. ez évszámot *MCCCL*, így: *M^o. CCC^o. L^{mo}* vagy *MCCC^{mo} L^{mo}* vagy *M^{mo} CCC^{mo} L^{mo}* stb.) s minthogy z ingadozásnak semmi jelentősége, semmi alapja nincs, írhatja azokat egyöntetűleg, a felosztás és végzetek mellőzésével így: *MCCCL*. Mindenki tudja, hogy ez 1350-et vagy

latinúl; (*anno*) *millesimo tercentesimo quinquagesimo*-t jelent. Ha azonban az évszám egy része teljesen ki van írva, adja a kiadó is így: *MCCC. quinquagesimo*.

Ha az oklevélben hézag van, egy darab kiszakadt vagy valami olvashatatlan, iparkodjék a kiadó a hézagot helyesen kitölteni; az ilyen kiegészítést azután tegye szögletes zárójelek [] közé; s csak azt a helyet, a mit kiegészíteni nem képes, jelezze pontokkal. Míg ha magának az oklevél írójának maradt tollában egy szó vagy betű, a megfelelő kiegészítést, megkülönböztetésül az előbbtől, tegye más alakú zárójelek () közé.

Kisebb tollhibákat minden aggodalom nélkül emendálhat, saját lelkiismerete megnyugtatóra azután az oklevélben lévő hibás szóalakot jegyzetbe teheti. Ne feledje a kiadó, hogy neki kötelessége oly hibátlan szöveget nyújtania olvasó közönségének, minőt az oklevél írója ad vala, ha tollhibákat nem ejt. Csak teljesen hibás constructióknál, a szokottól merőben eltérő alakoknál, egészen szokatlan kifejezéseknél tegye mellé az (*így*) szót, mert ezzel leveszi magáról a rossz másolás gyanúját; de vigyázva bánjék ezzel s ne használja ott, hol a szó vagy kifejezés szokatlansága a középkor eltérő dialectusában, kiejtésében leli magyarázatát. Ilyen szavakban *aput*, *quit*, *Abawariensis*, *obicere*, *optemperare*, *proibuisse* stb. mint a hogy egy újabb oklevél-kiadványban látjuk, ugyancsak fölösleges az (*így*) szó. Arra is vigyázzon, hogy olvasási hibáját e szócskával ne tegye még feltünőbbé; ugyanazon kiadványban meg(*így*)-ezve látjuk e szót *in eniternum*, pedig ez nem más, mint *in euiternum* (eviternum), a mit a kiadó rosszul olvasott.

Legfőbb vonásaikban ezek a szabályok, melyeknek követését a kritika oklevéltárak kiadói-tól méltán megkívánhatja. Hol van tehát itt a veszély, mely a történelmet meghamisítással fenyegeti? ki állította azt valaha, hogy a kiadó tekintse a szöveget oly anyagnak, melyet belátása szerint idomíthat? pedig úgy látszik, akadnak, kik ettől félnek. Nem azért jó és ajánlatos e közlési mód, mert a külföldön el van fogadva, hanem mert a józan ész, a logika, az áttekinthetőség, az érthetőség ezt ajánlja, nem pedig a betűhív közlési modort, mely se

nem facsimile, mert szövegkiadás csak az oklevél belső tulajdonaira terjeszkedhetik ki, de nem is áttekinthető, értelmes szöveg, nem olyan, mely a közönségnek azt a megkönnyebbítést nyújtaná, a mit minden kiadvány nyújtani köteles.

De hogy a különbség a két eljárás között annál jobban szembe tűnjék, lássuk egy rövidke oklevél szövegét betűhív és kiadásra szánt másolatban:

Betűhív modorban:

Capitulum Jauriensis ecclesie. omnibus presentes litteras inspecturis! salutem in salutis largitore. Vestra nouerit universitas. quod Michael filius Opus deuilla Ang! professus est coram nobis. quod ipse quendam seruum s ine Vendegu cum uxore nomine Tumbotka! et cum. ij. filiabus suis quarum nomina. Pentuca et Buga. quem eiusdem. M. secum attulerat! pro qua Xpoforus filius Cosme sacerdotis de Borat! frater eiusdem adnos hoc idem profiteri uenerat! uendidisset Petro comiti filio Petri de Guimolt! pro nouem marcis argenti. Quas abeodem. P. integraliter recepisset. Vt autem hec ipsius uenditio in posterum salua et in concussa perman eticionem Michaelis memorati! annuente Xpoforo. in presentem cartam sigillj Capituli nostri munimine us adnotari. Anno domini. M. .CC. XXX. Y.

A közlésre szánt szöveg következő lesz:

Capitulum Jauriensis ecclesie omnibus presentes litteras inpecturis salutem in salutis largitore. Vestra nouerit universitas, quod Michael filius Opus de villa Ang professus est coram nobis, quod ipse quendam seru[m] s[uum] nom[in]e Vendegu cum uxore nomine Tumbotka et cum II. filiabus suis, quarum nomina Pentuca et Buga, quem . . . eiusdem M[ichaelis] secum attulerat, pro qua Christoforus filius Cosme sacerdotis de Borat frater eiusdem ad nos hoc idem profiteri uenerat, vendidisset Petro comiti filio Petri de Guimolt pro nouem marcis argenti, quas ab eodem P[etro] integraliter recepisset. Ut autem hec ipsius venditio in posterum salua et inconcussa perman[eat, ad p]etitionem Michaelis memorati annuente Christoforo in presentem cartam sigilli capituli nostri munimine [roboratam fecim]us adnotari, anno domini MCCXXXII.

Nincs az a hyperkritika, az a szörszálhasogatás, mely azon egyszerű eljárásból, melylyel a föntebbi szöveget áttekinthetővé, a pontozást az értelemhez alkalmazottá tettük s a középkor helyesírását a humanisták által elfogadott formába öntöttük, hamisítást vagy a tartalmi hűség ellen elkövetett merényletet magyarázna ki. Előnye ez eljárásnak úgy a kiadóra, mint a használóra nézve szembeszökő; s valóban csú-i lehet, mint akadhat még mai nap is a hív modernak védője.

De a szövegnek az itt főbb vonásokban vázolt rendbeszedésén kívül, a kiadóra még sok más feladat teljesítése vár, mielőtt munkáját — a jelenkor igényeinek megfelelően — közhasználatra kibocsájtja. A közlésre szánt anyag megválasztásától kezdve, a kiadványnak teljes felszereléséig sok a teendő.

Az anyag kiválasztása természetesen a közlő céljaitól függ, melyet kiadványával el akar érni. Mindenesetre jobb, ha az anyagot valami közös tárgy, vagy személy, vagy család, vagy korszak fűzi össze, melynek múltját megvilágítja; mint ha az közös szellemi kapocs által egybe nem tartozó oklevél-másolatok gyűjteményéből áll, mint pl. a Hazai Oklevéltár, mely 1234—1536. évekből háromszáznolczvan esetleg összerakult oklevelet tartalmaz. Még például elégge nem dicsérhető a Monumenta Vaticana szerkesztőinek eljárása, kik a vállalat minden egyes kötetét egy-egy külön korszak, esemény vagy tárgy megvilágítására szentelték. Ha a szerkesztő ily különös célzt fűzött kiadványához, iparkodjék gyűjteményét lehetőleg teljessé tenni; ne kiméljen fáradságot s a honnan csak lehet, gyűjtse össze az anyagot, mely a felvett korszakot, eseményt, vidéket, családot vagy egyént minden oldalról megvilágítja.

Együtt lévén a közlésre szánt anyag, az előbb röviden vázolt formába öntve, készítsen a kiadó minden oklevélhez rövid kivonatot annak élére, mely a következőket tartalmazza: a) a kelet évét, napját, helyét; b) a kiállító nevét; c) a címzettét, a kihez az oklevél szól; d) a tárgyat a legrövidebben. Okvetlenül szükséges, hogy minden oklevél keltét megoldja; ez oly kíváncsi, melynek nem teljesítésére nincs mentesség. Az nem kifogás, hogy ideje nem volt rá. Két-háromszáz oklevél keltének megoldásához nem kellenek *hetek*, mint valahol olvastuk, még akkor sem, ha nem a közkézen forgó kortani kézikönyvek segítségével, hanem a középkori computisták arithmetikai szabályai szerint számítjuk ki azokat. És ha kellenének is? — Sehol sem oly káros a sietség, mint oklevél-kiadásnál. Sőt nemcsak az oklevelek keltének, hanem a szövegben előforduló valamennyi dátumnak megoldását is feltaláljuk újabb kiadványainkban, akár jegyzetben, mint a Monumenta Vaticana Gentilis-kötete teszi, akár zárójelek közt, mint a Városi

Számadáskönyvek kiadásában látjuk, akár a lapszámon, mint a Sztáray-oklevéltár. Hogy újabb kiadványaink ennyit megtesznek az olvasó közönség figyelmére: ezzel az igények is nagyobbodnak, s a kritika már nem elégszik meg oly publicatióval, melyben a legfontosabb dátumoknak az oklevelek keltének megoldására sem volt a szerkesztőnek ideje.

A regestákat kiegészíti azon rész, mely az oklevél külső tulajdonairól, a pecsétről és provenienciájáról, esetleg rajta levő kancelláriai és egyéb jegyzetekről és kiadásairól szól, melyet hazai oklevéltáraink a szöveg alá, a külföldiek, kivált a németek, legtöbbször a regesta és a szöveg közé helyeznek.

Felvilágosító jegyzetek, okleveles és keltezési érdekességek megmagyarázása, vonatkozások feltüntetése, szóval a használatot megkönnyítő minden mód alkalmazása, a felölelt oklevél-anyagot megvilágító bevezetés, kimerítő tárgy- és névmutató, okvetlenül szükséges kellékei egy jó oklevéltárnak, mely ily módon felszerelve bátran léphet a kritika ítélőszéke elé.

Az igények, melyeket az elmondottak által oklevéltárainkhoz fűzünk, igaz, magasak, de nem betölthetetlenek. Íme, akárhány teljesen megfelel azoknak. S bizton is hiszszük, hogy inkább ezek akadnak követőkre, mint az, a ki e kíválmaknak csak csekély részben felel meg.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

VEGYES.

László erdélyi vajda nemzetsége.

László vajda korának egyik leghatalmasabb alakja. Már a XIII. század utolsó tizedében, először 1292. évi július 29-én fordul elő erdélyi vajdául,¹ és mint ilyen, mintája volt az azon korbéli oligarcháknak: Trencsenyi Máténak, a Német-Ujváriaknak, a gönczi Abáknak, a borsodi Ákosoknak, a zempléni Petnefia Péternek, a bihari Borsáknak... Zsarnoki kényben nem tett túl rajta egyikök se, de ravaszságban és eszélyességben túl tett ő valamennyin.

Leányát a szerb király fia kérte és kapta feleségül, talán ugyanez volt a hívóka, melylyel egy nagy pirókot, a Bajor Ottót lépvecszejére csalta, szárnyát szegte és kopaszra tépve, elhesentette.

A magyar szent korona birtokában újjat húzott a pápai követtel, a nagyeszű Gentilis bíborossal és noha egyházi kiközösítés és tilalom volt e merészség büntetése, Károly-Róbert király kénytelen volt úgy alkudni vele, mint fejedelem fejedelemmel, békét kötni vele és nagyrészt szentesíteni eddigi hatalmaskodásait.

Mindezt oly ügyesen végezte László vajda, hogy utóbb ugyanazon Gentilis bíboros gyönyörűségét lelte benne, mint kedves fiában, és erdélyi püspököknek kedvéért, egy domokosrendi barátot nevezett ki.

László vajda aztán csorbíttatlan hatalommal úr maradt mind haláláig és hogy a későbbi kapzsi politika fiain akarta visszanyerni, a mit atyja

révén elvesztett vala, az se nagy előrelátással történt: még 1340-ben is félelmes hatalom volt a vajdafiak pártja.

A fáradhatatlan magyar történetírás érdekel kíséri tehát László vajda minden nyomát, s a kérdés fázisait is, mely származásával és nemzetségével foglalkozik.

Sokáig *Apor*-nak neveztük őt, aztán — de csak rövid időre — *Herman*-nak hittük, és miután ezen vélekedés feneke is kiesett, magam is megkísérlettem nemzetsége nyomát fürkészni.¹

Többszöri úttévesztés után, úgy hiszem, végre valahára megtaláltam, a mit kerestem, állítván, hogy a fentebbiekben jelzett *László erdélyi vajda* a *Kean* nemzetségből származott.

Ő maga és fiai sehol se nevezik meg nemzetségüket; kerülő úton, történeti inductióval kellett tehát azt fürkészni.

A következőkben van szerencsém kutatásaim útjait és eredményét genealogusaink szíves, de — kérem — szigorú ítélete alá bocsátani.

Élt a XIII. század első felében bizonyos *Jula* (Gyula) nevű bán, valószínűleg egy személy azzal, ki magát 1232-ben egész Szlavonia bánjának s a királyi udvar grófjának nevezte,² és történeti kútfőinkben egyszer-mászor előfordul.

Ezen *Gyula* bán a *Kean* nemzetségből való volt és nyilvánvaló hűtlenségeért IV. Béla király, Kálmán szlapon herceg s az ország nagy-

¹ *Turul.* 1888. 140. l.

² *Árpádok új Okm.* VI, 507: „Jula banus tocius Sclauonie et curialis comes regie” (Maiestatis.)

¹ *Steilner*, Deutsches Kolonistenrecht in Siebenbürgen im 12. und 13. Jahrhundert, 25. lap.

jai által elítéltetett, jószágaitól megfosztatott, tömlöczre vettetett, melyben meg is halt.¹

Gyula bán jószágai egy részét, nevezet szerint Nekcsét, a mai Nasicát, IV. Béla király hívének az Aba nemzetségéből származott Lipóczi Demeter fiának, I. Sándornak adta érdemei mellett azon a címen, mert Sándor Gyula bánnal *atyafiságot* tartott.²

Milyen volt ezen atyafiság közelebből, meghatározza I. Károly király, midőn Lipóczi s (immár) Nekcsei II. Sándornak, I. Sándor fiának Nekcse azon részét is, melyet — úgymond — Gyula bán, II. Sándor «eldődje és nagyatyja» a templariusok számára kihasított vala, visszaadja.³

Gyula bán tehát II. Sándornak nagyatyja volt. Minthogy pedig II. Sándornak atyját, I. Sándort, és nagyatyját, Demetert ismerjük; Gyula bán II. Sándornak az atyai vonalon nagyatyja már csak azért se lehetett, mert ő a *Kean*, II. Sándor pedig az *Aba* nemzetségből való volt: következik, hogy Gyula bán Lipóczi és Nekcsei II. Sándornak *anyai nagyatyja*, azaz anyjának atyja volt.

Szerencsénkre ismerjük Lipóczi I. Sándor feleségét is, a II. Sándor és testvérei: Demeter, királyi tárnokmester és Miklós anyját, ki a fentebbiek szerint a Kean nemzetségből származott Gyula leánya és *László erdélyi vajdának nővére volt*.

Lipóczi és Nekcsei Demeter, királyi tárnokmester és imént nevezett II. Sándor édes testvére, ugyanis, anyjának leánynegyedi illetősége reá szállott felét, baranya-vármegyei birtokokat, melyeket atyjafától (consanguineo suo), tudniillik, néhai László erdélyi vajdától, törvényes úton, boldogult Pál pécsi püspöknek a király által is megerősített ítélete alapján nyert, egyik leányának hagyta.⁴

¹ *Árpádok új Okm.* VII, 100. de dato 1240: «Bela D. g. Hungarie etc. rex... cum Julia banus quondam de genere Kean, pro manifesto infidelitatis crimine per nostram, necnon karissimi fratris nostri Colomani regis et ducis totius Sclauonie illustris, ac omnium baronum nostrorum sententiam fuisset condemnatus, ac universa ipsius bona ad nostram manum fuissent devoluta, ipse suam vitam in nostris vinculis finiente» stb.

² *Fejér*, CD. IV, 2, 103. de dato 1251: «Bela D. g. Hungarie etc. rex... cum exheredato Julia Bano, propter suorum exigentiam meritorum, servos ipsius et ancillas in predio de Nekcse quondam existentes, qui et que dispersi fuerant, fidei nostro Alexandro, filio Demetrii comitis, cognato ipsius *J(ula) bani*... contulissemus etc.»

³ *Anjouk. Okm.* I. 278. de dato 1312: «Gyula banus predecessor seu progenitor ipsius magistri Alexandri.» A predecessor elődöt, helyesebben eldődöt jelent; a progenitor (nagyatya, öregatya) pedig úgy viszonylik a genitor-hoz (atya, szülő), mint a proavus az avus-hoz; egyenesen leszármazó atyafiságot, nem oldalas rokonságot jelent.

⁴ *Anjouk. Okm.* III. 277, de dato 1336. május 3: «Demetrius filius comitis Alexandri de Nekche, generis

Ebből a levélből minden kétséget kizáró határozottsággal kitűnik:

először, hogy a fentebb említett (II.) Sándor, Demeter királyi tárnokmester és Miklós édes testvérek (fratres uterini);¹

másodszor, hogy anyjok László, néhai erdélyi vajda nővére (soror Ladizlai woyuodæ Transilvani);

harmadszor, hogy ennek alapján ők a nevezett László erdélyi vajda atyafiai, vérrokonai (consanguinei);

negyedszer, hogy ugyanezen László vajdától Pál (1279—1302) pécsi püspök előtt pörölték el anyjok leánynegyedi illetőségét.

Mindezeket egybevetve, bebizonyítottunk vehetünk tehát, hogy a nevezett Lipócziak, az I. Sándor fiai édes anyja és László erdélyi vajda testvérek és gyermekei a Kean nemzetségéhez tartozott, hűtlenségeért elítélt s a király tömlöczében meghalt Gyula szlavon bánnak.

László erdélyi vajda tehát szintén Kean nemzetségbeli, mit nemcsak azért nem említ soha, mert az országos bárók ily megkülönböztetéssel (hogy t. i. atyjok nevét és nemzetségüket is megemlégtették volna) ritkán éltek, hanem — úgy vélem — azért is, mert méltán restelhetne, hogy atyja mint hazaáruló (manifestus infidelis) a börtönben halt meg.

Csakhogy ennyivel még nincs eldöntve a fölvetett kérdés, minthogy László nevű erdélyi vajda éppen a XIII. század közepétől a XIV. század elejéig, mely idő alatt László vajdának okvetlenül élni kellett, több volt.

De mivel ezen László vajdák közül csak azokat kell tekintetbe vennünk, kik Pál pécsi püspök hivataloskodása idején, azaz 1279-től 1302-ig² viselték a vajdaságot; mert csupán azon László vajdák egyikével lehet dolgunk,

Aba, magister tawarnicorum domini regis... integram dimidietatem possessionum seu villarum suarum Felerd, Zalanta, Zitrak, Zilvas, Aranus et Gara vocatarum, in comitatu de Baranya existentium, a *Ladizlao condam woyuoda Transilvano* ordine iudiciario seu iuris ordine exigente mediantibus literis... Pauli quondam episcopi Quinqueeclesiensis bone memorie, et per consequens propter maiorem rei cautelam secundum adjudicationem domini regis ac baronum et nobilium regni literis eiusdem domini regis confirmatoriis mediantibus pro quarta nobilis domine matris sue, sororis videlicet eiusdem *Ladislai woyuode* sibi et Nicolao et Alexandro magistris *fratribus suis uterinis* iuxta consuetudinem regni deventarum etc. hagyja elsőszülött leányának Koos-nak, Garay Pál feleségének.

¹ Voltaképen egy anyától született gyermekek, a min a jelen esetben a kérdés sarka fordul. Hanem azért a mondottak egy atyától, egy anyától való testvérek, mint azt egy másik értekezésemben, mely közelebb a Századokban fog megjelenni (ha ugyan beválik!) és a Lipócziakról tárgyal, kimutatom.

² *Koller*, Hist. eppatus Quinqueeccl. II. 213. V. jö. ily című értekezésem: Viszály a pécsi káptalanban (*Történelmi Tár.*, 1889. évf. 401. és köv. lapok).

kit a nevezett pécsi püspök a Lipóczi I. Sándor felesége leánynegyede kiadásában elmarasztalt: a kérdéses László vajdák száma kettőre olvad le.

Az egyik ezek közül azon László vajda, ki 1292-ben bizonyos szolnoki várjobbágy birtokát megveszi.¹ Ezen László vajda azonban a Borsai nemzetségbeli (Vook) László fia, ki még ugyanezen 1292. évben a vajdaságtól megvált, mert a gyulafehérvári káptalan ugyancsak 1292-ben kelt s a főntebb érintett vételre vonatkozó bizonyosságlevelében már volt (quondam) vajdának nevezi.²

Követi őt még ugyanazon év közepén,³ tehát közvetlenül a mi Lászlónk, ugyanaz, ki Bajor Ottó királyt csúffá tette. S így csakis erre vonatkozhatik a pécsi püspök ítélete, csakis ez lehet testvére a Lipóczi és Nekcsei Sándorfiak anyjának, a Gyula bán fia s a Kean nemzetség tagja.

PÓR ANTAL.

Felsőbánya város régi pecsétje.

(Egy pecsétábrázal.)

A Turul 1885. évfolyamában vették olvasóink Nagybánya város pecségeinek ismertetését. Nem lesz érdektelen az ott közölt sphragistikai adatokat a testvér-bányaváros Felsőbánya legrégibb pecsétje közlésével kiegészíteni. Felsőbányát a félóránnyira fekvő Nagybányához körülbelül az a viszony köti, a mi az úgynevezett alsó-magyarországi bányavárosok között létezik. Keletkezése, történelmi fejlődése mind a két városnak azonos alapokon történt s ugyanazon fázisokon ment keresztül, s az egykor talán bányászatra jelentékenyebb, de terjedelemre minden esetre kisebb *Kőzéphegy* — Civitas de Mediomonte, ez volt Felsőbánya régi neve — mindenben osztozott *Asszony-patak* (Rivulus Dominarum = Nagybánya) sorsában. E közösséget a két város czímere is híven feltünteti.

Nagybánya legrégibb pecsétjében, az idézett ismertetés szerint, szent István, a város patronusa foglalja el a főhelyet, de mellette igen jelentékeny hely jut a bányában dolgozó munkásoknak. Később a szent király képe eltűnik s csak a bányászok maradnak meg, a mint kettő közülök bányász-csákányával dolgozik egy hegy két oldalán, míg a harmadik a hegy ölében levő aknából emelkedik ki.

Majdnem ugyane czímeralakot, majdnem azonos összeállításban látjuk Felsőbánya város leg-

régibb pecsétjén, melyet ezennel hű rajzban bemutatunk.

Az 5 cm. átmérőjű pecsét mezejében kilencz sziklából (3, 2, 3, 1) álló hegy két oldalán két

bányász dolgozik; a jobboldalinak kezében hosszúélű csákány, a baloldaliéban véső és kalapács. — A köriratot:

✠ S * CIVITATIS * DE * MEDIO MONTE *

pontokból képezett körvonalak zárják be. A pecsét meglehetősen tisztán van kidolgozva s munkája és betűinek jellege azt sejtetik, hogy az a XIV. század elejéről vagy az előző század végéről való; láthatólag régibb a nagybányai nyolcszögletű régi pecsétnél. Okleveles adataink a pecsét használatáról nincsenek, Felsőbánya levéltára egyike a legszegényebb városi levéltáraknak, melynek mohácsi vész előtti oklevelei száma a tizet sem haladja meg. Annál teljesebb a régi városi pecsétek sorozata; összesen 8 régi pecsét typariuma van meg a városi levéltárban, melyeken mind a legrégibb pecsét alakjai láthatók.

E pecsétek a XVI. és a következő századokból származnak; legérdekesebb rajtuk az, hogy egyikök az 1222., más három az 1464. évszámot viseli. Mit jelentenek ez évszámok, minő jelentős eseményekre mutatnak vissza, nem lehetne azok valamelyikét összefüggésbe hozni az itt ismertetett régi pecsét keletkezésével? — e kérdésekre a város történeti emlékeinek teljes elpusztúlta mellett bajos volna feleletet adni. Pecsétünk, melynek füles fogantyúval ellátott ezüst nyomója is megmaradt, mindenesetre egyike a legrégibb városi pecséteknek, s mint ilyen, nem érdektelen példánnyal gyarapítja a magyarországi városok középkori pecségeinek gazdag sorozatát.

A bécsi történelmi intézetben tavaly sikerült galvanoplasztikai másolat készült róla és ennek egy példánya megvan a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában is.

DÉCSÉNYI.

¹ *Árpádok. új Okt. X.* 83.

² Ugyanott X. 85.

³ *Steinler* főntebb idézett értekezésében és melyre ott hivatkozik: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Ansiedelungen im Norddeutschen Siebenbürgens aus der Arpadenzeit.* Schässburger Programm 1862. 41. l.

A kövesdi Boér család címere.

(Egy czínerrajzzal.)

A Siebmacher-féle nagy czímergyűjteményben a nagy-berivói Boér család czímerének két változatával találkozunk; de a család többi ágainak czímeréről nem nyerünk felvilágosítást. Ezen körülmény, valamint az ismertetendő czímer szép, egyszerű volta indokai az alábbi közleménynek.

Kövesdi Boér Miklós czímeres nemeslevelét Leopoldtól kapta (kelt 1659 szeptember 15-én Pozsonyban); ezzel a király őt és testvéreit *Jánost* és *Ferenczet*, nemkülönben unokatestvéreit *Istvánt* és *Andrást*, kik már az erdélyi fejedelmek kegyéből különben régebben is nemességnek örvendtek, nova donatióképen a nemesek sorába emeli, illetőleg ezen nemességüket újból megerősíti, különösen *Ferenczre* nézve, ki *Kopacseli* előnévvel ugyancsak régibb nemes volt.

A nemeslevél igen díszes könyv alakjában van kiállítva, vörös bársonyba kötve, viasz fészekbe nyomott nagy királyi függő pecséttel. A czímer maga egy egész pergamenlapot foglal el. A pajzs damaszkolt kék mezejében füg-

gőlegesen álló följazott aranyfj áll, nyílhegye ezüst, tollszára piros. Sisakdísz maga a czímerkép, a sisaktakaró kék-arany, vörös-ezüst. Az egész czímer, a kép keretét betöltő fekete kétfejú sas mellére alkalmazott rózsaszínűen damascirozott drapériára van alkalmazva, fent a birodalmi czímer áll, alul pedig két oldalt a sas karmaiban tartja Magyar- és Csehország czímerpajzsát. A czímerkép két oldalán, mint czímer-tartók, szent István és szent László teljes királyi ornátusban állanak.

Ezen nemesi levél kihirdettetett 1660 február hó 3-án Zemplén vármegyében s azután 1664-ben augusztus hó 2-án Erdélyben Fogaras, illetőleg Fehér vármegyében.

Eredetije a család birtokában.

Maga a *Boér* család, vagyis az ily nevű családokról való emlékezet igen régi időkre, illetőleg okmányi adatokban a XV-ik századig vihető vissza, csak az a baj, hogy az egyes különböző Boér családokat ágak szerint összeállítani, a jelenlegi adatok mellett csaknem lehetetlen. A család nevét illetőleg biztosra vehetjük, hogy az a «bojár» szóból származott, mely a szláv értelmezésben, a harczos és előkelő főnemességet jelentette.

Boér nevű előkelő nemesekről s egy esetben az akkori oláh vajda főpohárnokáról *Mátyás* királynak 1476 április hó 17-én, majd ugyanazon év április 18-án és október 8-án kelt okmányai-ban találunk említést.¹

Hogy külön-külön Erdélyben és Magyarországon miként fejlődtek ki e családok, ma még nem tudjuk. A nemzeti fejedelmek korában látjuk őket feltűnni, mint olyanokat, a kik régi nemességük alapján kapják mindig újabb nemességüket, majd mint a kik ezen kiváltságaikat rendszerint a magyar királyok által is megerősíttetni sietnek.

A XVII. században tűnik fel az a törzs *Boér* család, úgy látszik a török háborúk alatt, a mely *szkorei*, *berivói*, majd *récsei*, *kopacseli* és ez utób-biból alakulva a *kövesdi* ágakra oszlott. Fontos-nak tartom itt rögtön megjegyezni, hogy a *kö-vesdi előnév használatát itt csak a családi traditio szentesítette, s hogy annak a most elől tárgyalt ar-málisban semmi legkisebb nyoma sincsen. A nova donatióban foglalt és fölsorolt egyének között csak egy van, a kinek előneve említettik és az *Ferencz de Kopacsel*. Mindaddig tehát, míg a kopacseli ág netalán más czímerét nem ismerjük, e nyilas czímert ép oly, sőt nagyobb joggal mondhatjuk a *kopacseli Boér család czímerének* is.*

Tény azonban, hogy ez az ág szolgáltatta a család legkiválóbb egyéniségeit, így pl. Simont, ki mint hadi biztos Erdélyből, jelen volt Rabutin mellett 1694-ben a zentai ütközetben, hol az el-esett török fővezér arany pecsétjét megszerez-vén, Eugen herczeg előtt annyira kitűnt, hogy nemsokára mint Fogaras vidékének főkapitá-nyával találkozunk vele.² Tőle származott *Boér József*, kinek neje báró *Haller* Borbála volt, s a ki azután a báró *Huszár* családot alapította.³

Az ezen törzshöz tartozó Boér családok cí-mereiből még csak a *berivóiakét* ismerjük, mely lóháton ülő férfit ábrázol, ki jobbájában, feje fölött kivont kardot villogtat.⁴

Ezeket felül ismereteseek még a két hazá-

¹ Országos levéltár Dipl. Oszt. 27,203, 27,204.

² Nagy Iván. Magyarország családai II. k. 147. lap.

³ Mikola. Historia Genealogica Transylvanica. 1731. 8-r. 58. lap.

⁴ Siebmacher. 4. füzet, 56. tábla, 71. lap.

ban a felső-szombatfalvi, apáti,¹ rusori, alias Sztojka de Alsó-Vincze, ilyei, káli, margsinai, szaczali és literati de Lucza,² valamint a nagy-körtvélyesi,³ s ezeken felül még mintegy 20 Boér család, *Kövdry* szerint, a melyeknek hovátartozása nem tudatik.

Mindezekből azonban korántsem az vehető ki, hogy e számos Boér nevű család idegen eredetű vagy oláh volna, hanem az, hogy Erdély százados érintkezése közben Nagy-Oláhország s a moldvai fejedelemségekkel, az erdélyi nemesség szeretett hasonlítani a gazdag és hatalmas

bojár nemességhez s vezetékneve vagy predicátuma mellé igen sok fölvette, vagy adományoztatta magának, *mint jelzõt* a *Boér* nevet is. A most tárgyalt kopacsel-kövesdi ág pedig új predicátumát onnan szerezhette, hogy talán nova donatiója útján, — a felső fehérmegyei Kövesdet bírta. Így kövesdi *Boér Antal* kir. fődézmás 1826 szeptember 9-ikén zálogba veti Kövesdet, s a körülfekvő falvakban (A.-Gezés, Gainár, Becsérd, és Rukkoron) levő *ősi* birtokait nyolcz ezer váltó forinton Papp Sámuelnek és Boér Ágnes unoka hugának. A záloglevelet az itt bemutatott nyilas pecséttel erősíti meg.¹

Sz.

¹ *Nagy Iván*. II. 149. lap.

² *Tagányi Károly* jegyzéke, 12. lap.

³ *Karagyéna Mihály* jegyzéke.

¹ Eredeti okirat-gyűjteményemben.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember hó 26-án tartotta a szünidő utáni első igazgató választmányi ülését *Nagy Imre* elnöke alatt, melyen a titkár felolvasta *Csergheő Géza* vál. tagnak «A Káta nemzetség címere» című értekezését, ezután pedig dr. *Schönherr Gyula* felolvasása következett «Ritka pecsétkölcsonzési eset» címmel. Mindkét, tetszéssel fogadott dolgozat folyóiratunk jelen füzetében olvasható.

A folyóúgyekre kerülén a sor, a titkár bemutatta a következő tagajánlásokat: Pártoló tagokul *Mocsáry István* m. kir. honvédhadnagy Kecskeméten (aj. a titkár), *Pazonyi Elek Emil* Demecseren (aj. id. Lónyai Sándor). Évdíjas tagokul: tiszabeői *Hellebronth Antal* cs. és kir. tüzérhadnagy Nagy-Szebenben, *Németh Titusz* Budapesten, *Ragályi István* Ragályban (aj. a titkár); *Korizmits Antal* az alexandriai nemzetközi felsőbb bíróság tagja (aj. Simonyi Kálmán). Az ajánlottak a társaság tagjaiul megválasztattak.

Ezután bemutatott a társulati pénztár állapotról szóló jelentés, mely szerint 1889 jan. havától szept. 26-ig

Bevétel	---	---	---	---	1491	frt	—	kr.
Kiadás	---	---	---	---	1135	•	09	•
Pénztári maradvány					355	frt	91	kr.

A társulat alaptőkéje:

Értékpapírok, névszerinti értékben	---	---	---	---	7.200	frt
Alapító-levelekben	---	---	---	---	2.400	•
Alapító-levelek nélküli alapítványok	---	---	---	---	1.600	•
Összesen	---	---	---	---	11.200	frt

A pénztári kimutatás tudomásul vétetett.

Az alapszabályok értelmében a jelen ülés lévén hivatta új választmányi tagok választására, felbontott a beérkezett ajánlat, mely szerint Majláth Béla és Szinnyei József vál. tagok igazgató-választmányi tagul ajánlják kellemesi *Melczér István* val. b. titk. tanácsost a társaság pártoló tagját, ki a megtörtént titkos szavazás által egyhangúlag megválasztott.

A f. évi nagygyűlés napja nov. hó 9-ére határozott; tárgyai pedig ekkép állapítottak meg: a) Elnöki megnyitó beszéd. b) A Hunt-Pázmán nemzetség dr. *Komáromy András* vál. tagtól. c) Titkári jelentés. d) Pénztári kimutatás. e) Esetleges indítványok.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Csergheő Géza* és *Szinnyei József* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

A címerkérdés a magyar államjog szempontjából. *Baró Jeszzenszky Bélától* e cím alatt igen érdekes közlemény jelent meg az Egyetértés ez évi szeptember 27-ki számában, mely a magyar államczímer kérdésének mai állásával foglalkozva, ahhoz figyelemre méltó közjogi megjegyzéseket tesz. A kérdés heraldikai részének különböző fázisai és megoldása ismereteseke e folyóirat olvasói előtt; s ismeretes az 1874-iki legfelsőbb rendelet intézkedése, mely Magyarország, a társországok (Dalmáciát is ideértve), a régi Erdély és a separatum corpus jellegével bíró Fiume címereit közös címerpajzsban egyesítve tette a magyar állam jelvényévé. Ez az összetett címer lépett az előbbi magyar állami címer helyébe, melynek használata ezentúlra az anyaországot egyedül érintő esetekre korlátoztatott. E mellett az 1868. 30. t. cz. által

a társországok részére külön címer lett megállapítva, melyet saját belügyeikben országos címerül használhatnak. Mennyiben felel meg az összetett címer használata s e címer egyes alkatrészeinek az anyaország s a társországok külön címereiül való kiszakítása az egységes magyar állam eszméjének, ez tisztán államjogi kérdés, melyhez a heraldikának nincs köze; de ahhoz igen is van, hogy az egyszer címertanilag és közjogilag megállapított címerek használatában a következetesség ne csak heraldikai, de államjogi tekintetben is megtartassék. Ez államjogi következetességet látjuk megsértve a minisztertanács legújabb, f. évi június 20-án kelt megállapodásában, mely midőn a magyar címerkérdésben az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslat számára Magyarország s a magyar szent korona országai címereit megállapítja s azok használatának elveit körvonalozza, ama három minisztérium számára, melyek hatásköre a társországokra nem terjed ki, nem az összetett állami címet, hanem az egyszerű magyar országcímet készűl hivatalos jelvényűl kijelölni. A magyar államjog szempontjából, mely egységes királyi hatalmat s annak legfelsőbb közegűl egységes állami minisztériumot ismer, ez intézkedés a legnagyobb mértékben hibás és végeredményben az államegység eszméjének gyöngítésére vezetne. Az államjogi formák körül elkövetett ilyenmő hibák sokkal fontosabbak, mint az első pillanatra látszik, s báró Jeszzenszky Béla nagy szolgálatot tett az ügynek, midőn előre figyelmeztet arra a nagy óvatosságra, melyet az új címer-törvény szerkesztése igényel. Épen ezért, bár czikke a címerkérdéshez heraldikai szempontokból újat nem nyújt, szükségesnek láttuk arról mégis e szakfolyóirat hasábjain megemlékezni. Egyik megjegyzését azonban nem hagyhatjuk észrevétel nélkül. Közleményének második részében megemlékezett az említett megállapodás ama részéről, mely szerint a király nevében kiadott okmányokon szív pajzsul az uralkodóház magáncímere alkalmazandó. Jeszzenszky az itt föltételezett alaki különböztetést alkotmányellenesnek s így a szív pajzs használatát vagy minden esetre kiterjesztendőnek vagy egészen mellőzendőnek véli, a miben igaza van; nincs okadatolva azonban az az intése, hogy ha az országgyűlés ily intézkedést akar törvénybe iktatni, „jól vigyázzon, melyik címet proklamálja a királyi családnak jelvényűl”. Nem reflektálva ama felfogásra, mely a közös hadseregnél jelvényűl használt kétfejű sast az uralkodóház címerűl kívánja tekinteni s tisztán heraldikai szempontból tekintve a dolgot, úgy véljük, hogy az országgyűlés részéről itt választásnak helye nincs. Az uralkodóház címerének csak egy alakját ismerjük: a habsburgi oroszlánból, az osztrák pólyából és a lotharingiai haránt-gerendából összetett címet,

melyet az uralkodóház tagjai, mint a Habsburg-Lotharingiai család sarjai családi címerűkűl használnak. (Ettől meg kell különböztetni az összetett címet, mely az uralkodóház tagjait ausztriai főhercegi és magyar királyi hercegi méltóságuk jelvényűl illeti meg.) Az uralkodó, mint ausztriai császár, a kétfejű sas mellére alkalmazva használja e címet — s ez egyúttal az osztrák császárság címere is; — mint magyar királynak, a királyi címerben természetesen a császári sas nélkül kell azt használnia. És így az alternatíva, a mitől Jeszzenszky fél, hogy „vagy jóváhagyjuk, hogy a közös hatóságok osztrák jelvényt használjanak, vagy elismerjük, hogy a magyar címer szív pajzsát a szövetséges császári állam címere képezi” — ez az alternatíva egészen elesik. A Habsburg-Lotharingiai címernek szív pajzsul alkalmazása semmi összefüggésben nincs sem a közös hadsereg jelvényének, sem a monarchia közös címerének kérdésével, melynek, ha egyszer megoldásra kerül, csakis egy megoldása lehet: a magyar állami címernek és az osztrák császárság címerének külön pajzsokban, saját koronáik alatt egymás mellé való helyezése.

— RR.

A brebiri Melith család címere. *Csergheő Géza* tagtársunk folyóiratunk jelen füzetében a Káta nemzetség címeréről értekezvén, mellesleg érinti a brebiri Melith családot is; felhossa róla, heraldikai bizonyítékok által támogatva, hogy valószínűleg e család is abból a Subich nemzetségből ered, melyből a Zrínyiek, mert ősi címerűk, a sasszárny, közös. Említi továbbá, hogy a Melith család későbbi címérébe a kerék valószínűleg a Káta nemzetségbeli Csáholyi családdal való összeházasodás révén, az utolsó Csáholyi örököső emlékezetére, mint mellékjegy vagy bővítés került.

Ezen heraldikai okok alapján történt feltevéseket fényesen igazolja egy oklevél, melyet a Nemzeti Múzeumban lévő Kállay-levéltár őriz, hová szintén házasság útján a Melithok számos oklevele került.

A brebiri Melith családnak a XVI. század második felében élt férfitagjai, úgymint Melith Györgynek és nejeének *Csáholyi Annának*, családja utolsó sarjának, fiai: István és Pál, továbbá unokatestvérök Melith Vid azon kéressel járultak Rudolf királyhoz, hogy ősi címeröket, úgymint a brebiri Melithokét és anyai részről a Csáholyiakét egyesítse, bővítse és címer-újításként adományozza nekik és utódaiknak, tehát az egész Melith családnak. Az oklevél szerint: „ex speciali nostra gratia et munificentia antiquae ipsorum nobilitatis tam paternae familiae Melyth de Bryber quam maternae familiae videlicet Chaholiorum generationis insignia, in unum collecta et aliquantulum aucta ac illustrata ipsis, eorumdenque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis iam natis et in posterum nascituris, adeoque universae familiae Melyth de Bryber denuo clementer conferre dignemur.” Ugyanekkor régi, II. Endre, IV. Béla, I. Lajos és Zsigmond

királyoktól eredő okleveleiknek átírását és megerősítését is kéri a királytól.

Rudolf király 1580. február 24-én kelt fényes kiállítású oklevelében eleget tesz e kérésnek; megerősíti régi okleveleiket, egyesíti és pontosan leírja a Melithek és Csáholyiak czímerét. Az átírt oklevelek közt Zsigmond királyé 1412. évből a brebiri Melithek egész határozottan a Subichok nemzetségéből (de generatione Subiciorum) eredőknek mondja. Ime tehát az egyik, heraldikai úton nyert feltevést oklevél is bizonyítja.

A két családnak egyesített czímerét az oklevél ekkép írja le: Vörös mezőben zöld halmon koronás, szárnyas angyal, hosszú kék ruhában, mellén keresztbe tett vörös stólvával, karjai meztelenek, lábai keresztbe vannak téve, kinyújtott jobbában arany koronát tart, melyből két fekete sasszárny emelkedik ki (a Subich nemből eredő Melith család czímere), a korona alatt arany félhold és ez alatt arany csillag; baljával egy fa kocsikerékre (Csáholyi czímer) támaszkodik. Sisakdísz: két fekete sasszárny között, melyeknek egyike a félholddal, másika a csillaggal van megrakva, kinövő angyal. Takaró: arany-vörös, arany-fekete. Az oklevél szavai szerint: «Scutum videlicet militare erectum, purpurei seu rubri coloris, cuius fundum viridis monticulus occupat, cui sub humana effigie angelus in veste oblonga et caelestini coloris lucida, stola rubea in formam crucis a collo per pectus defluente praecinctus, sparsis crinibus, corona regia insignitis, alis discoloribus, visuque delectabilibus expansis, brachiisque nudis prominentibus et pedibus in formam similiter crucis positus insistere, manumque sinistra rotam currus ligneam, dextra vero in dextrum scuti latus extensa coronam auream cum eminente ex illa duplici ala aquilina nigra tenere, subtus vero coronam lunæ sphaera media et sub ea stella, utraque aurei coloris ordine posita esse conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate alterum angelum inter duas nigras alas aquilinas hinc luna, illinc stella radiante ornatas, umbilicotenue conspicuum, priorique per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemmiscis hinc aurei et rubri, illinc aurei similiter et nigri colorum in utramque scuti oram defluentibus, illudque decenter exornantibus».

Az oklevél szövege hivatkozik az elején lefestett czímerre, mint a melylyel ez a leírás teljesen meg egyez. A czímer kifestése azonban a könyvalakban kiállított díszes diplomából elmaradt.

E nagyérdékű oklevél, melynek a Brebiri Melith-czímer utolsó alakulásának pontos leírását köszönjük, teljesen igazolja azon feltevéseket, melyekkel Csergheő Géza említett cikkében találkozunk. Az összehasonlító heraldika diadalát látjuk benne, mely szerencsésen kerestől vitt kombinációkkal gyakran oly eredményekre képes vezetni, melyekre oklevelek, ha ugyan a jó szerencse megőrizte számunkra, vezetnek; s hogy a heraldikára alapított kombinációk a legtöbbször nem pusztá feltevések, a jelen esetben okleveles alapon kimutatható.

F.

A Vécsey család czímere. A Századok legközelebb megjelent októberi füzetében a Történelmi Társulat által Máramarosmegyébe és Nagybánya városába rendezett kirándulás tudományos eredményét olvassuk, melyből több adat folyóiratunk közönségét is érdekli. Így kivált az, a mit a sárköz-újlaki bizottság jelentésében a br. Vécsey család levéltárában található czímereslevelekről olvasunk.

A családnak első ismert őse, mint családtani munkákból is tudjuk, *Wéchei Zewlewsz Balázs* volt, ki czímerét és nemességét II. Ulászló királytól nyerte. Az 1507. nov. 25. kelt czímereslevél felemlíti, hogy a király e kitüntetésben hívét főleg Perényi Gábor és Perényi István kir. kamarások közbenjárására részesíté. A czímert az oklevél nem írja le, azt csak díszes rajzban tartalmazza, melyre a szöveg hivatkozik. E szerint a czímer: kék mezőben a pajzs bal-széléből kinövő, könyökben hajlott pánczélos kar, mely markában hegyével fölfelé vas lándzsa-csúcsot tart; a kar hajlása fölött hatágú arany csillag, napszerű sugarakkal. Sisakdísz nincs; takaró mindkét oldalt háromszínű: arany-kék-zöld.

Az első czímerszerzőnek a fia István, kinél a Szöllősy név elhagyásával a Vécsey családnév állandósúl János királytól Buda ostrománál kitüntetett vitézségeért 1532 okt. 16-án czímer-bővítést nyert, mely által az előbbi czímer következőkép módosult: kék mezőben faragott kövekből rakott öt ormójú várfal mögül kinövő, balra fordult természetes oroszlán, két első lábával maga előtt kis vörös pajzsot tart, melyen az 1507-iki czímer látható oly módosítással, hogy a kar felhőkből nő ki s a pajzsalakot fönt jobbról arany csillag, balról ezüst félhold kíséri. A czímeres levél a czímerszerzőt a kúnok kolbászszekei tisztjének nevezi (officialis Cumanorum in districtu Kolbasszek), s a czímert rajzban is, leírásban is tartalmazza.

Ugyanazon levéltárban őrzik a családnak 1691 november 21-én Lipót királytól nyert bárói oklevelét, melynek bővített czímere olyan, a minőnek azt a társulatunk által kiadott Nemzetségi Zsebkönyv leírja.

Végül megemlítjük, hogy a Vécsey levéltárban van a Zsigmond király által Csapi András és rokonai részére 1418 virágvasárnap szombatján kiállított nagyérdékű czímereslevél, melynek czímerét folyóiratunk 1885. évi folyama e levéltár eredetijéről színes nyomtatban közzé tette.

SZAKIRODALOM.

A Siebmacher-féle nagy czímergyűjtemény magyarországi része gyorsan halad befejezése felé. Utolsó füzetünk megjelenté óta nem kevesebb mint három füzet (a 15—17-ig) látott napvilágot, melyek félezernél több magyar családról és czímereikről nyújtanak felvilágosítást; magukban foglalják a *Kovácsy-Megyéri* családokat. Részletességükről fogalmat adhat az, hogy pl. 9 *Kún*, 5 *Lázár*, 5 *Lipthay*, 6 *Losonczy*, 6 *Lukács* családról van bennök szó. A megtartott forma keretén belül, némely családról terjedelmesebb közleményt nyújt a szerkesztő, felemlítvén benne a

család történetének egyes fontosabb mozzanatait. Így pl. a *Lavotha*, *Liszt*, *Losonczy*, *Mágochy*, szunyog-szeghi *Mayláth*, *Majthényi*, *Máriássy* családoknál egyes vitásabb kérdéseket is érint, mint a költő Liszthy László azonosságának kérdését azon Liszthy Lászlóval, ki gonosz tettei miatt hóhér pallosa alatt vérzett el; a Mayláthoknál felveti a horogszeghi és székhelyi Mayláthok közti rokonság kérdését; a Majthényiaknál, a különböző időkben kelt bárói címereket részletesen ismerteti (számszerint ötöt) stb. Oly családoknál, melyek valamely nemzetségből veszik eredetüket, ismerteti a nemzetség ősi címerét, felemlítve a közös eredetű családokat; mint a Majthényiaknál a Divék, a Maróthyaknál a Guth-Keled, a Lorántffyaknál a Ratold nemből eredőket. Egyes nevezetesebb indigena főúri családoknál azok multját megfelelőleg terjedelmesebben méltatja, mint pl. a *Königsegg*, *Leiningen*, *Liechtenstein*, *Lobkovitz*, *Locher* stb. családoknál. Érdekesebb, valamint tekintetben figyelmet érdemlő címereknél néhány jellemző szóval utal azok valamely sajátosságára. Így a *Leovey* címernek felemlíti correct stilizálását, mely azt a XV. század legjobb címertermékei közé emeli. A *Lipovniczky* címernél utal arra a feltűnő jelenségre, hogy a Divék nemből eredő család címere a Rajcsányiakéval együtt elűt e nemzetség ősi jelvényétől. A *Lipthay*aknál két különböző család címerében mutatkozó rokonság alapján utal arra, hogy a címerek közti különbözős csak önkény-szülte eltérés lehet, s nem lehetetlen, hogy e címereknél egy család közös ősi címerének idők folyamán történt változtatásával van dolgunk. A *Lorántffy*aknál röviden érinti azon változásokat, a melyeken az ősi nemzetségcímer, a hársfalevél, idők folytán keresztül ment. A *Margitay* címernél kellőképp méltatja annak különös, szokatlan voltát (a pajzst ugyanis alúlól fölfelé egy görbe kard szúrja át), mely eredeti, de nem logikátlan ábrázolásra alig van egy-két példa az összes heraldikában. Bővebben beszéli meg a *Máriássy*-címer is stb. S e mellett figyelemmel van a szakirodalomra, s ennek legújabb termékei sem ismeretlenek a szerkesztő előtt. — Az előttünk fekvő három füzet gazdag anyagában természetesen több oly családdal találkozunk, mely címeres levelét a mohácsi vész előtt kapta. Hogy a nagy gyűjteményben felölelt ilyenmő armálisok sorozatát teljessé tegyük, miként eddig, most is ide iktatjuk e családok nevét. Ilyenek: a *Lenkey* család, mely 1415-ben Zsigmond királytól nyerte címerét a Komjáthy családdal együtt; a címeres levél azonban II. Ulászló egy hasonló oklevelével együtt pár évvel ezelőtt elveszett. Zsigmond királytól való, 1430. évből, a *Marsoszk* család címereslevele; a *Leovey* család 1453. évi címere ismeretes folyóiratunk olvasói előtt; azt a mult évi folyamban színnyomatban közzétettük. A kihalt *Marcsibányi* család 1467-ben Mátyás királytól nyerte címerét. II. Ulászlótól nyerte címerét *Máriássy István* 1504-ben, és a *Kubinyi* család 1497-ben. Az egyik *Litterati* család 1519-ben kapott címer II. Lajostól, mely annyiban nevezetes, hogy a címerszerző arczképét ábrázolja; a leleszi levéltárban őrzött címereslevél e szempontból folyóiratunkban (1886. évf.) már méltatva volt. — Az elmondottakkal korántsem merítettük ki a füzetekben felölelt heraldikai anyag érdekességét, csak

ismételten utalni akartunk a vállalat becses voltára, melyhez a kutató a legtöbb esetben eredménynyel fordulhat.

A magyar címer. A Magyar Salon f. évi júniusi füzetében e cím alatt igen ügyesen írt cikket találunk *Futtaki Gyulától*, mely a forrás megjelölése nélkül ugyan, s a részletekben némi eltéréssel, de egészben véve a társulatunk által 1884-ben adott vélemény szellemében ismerteti a magyar állami címert. Az eltéréseket illetőleg — hogy a horvát kockás címer ezüsttel kezdődik s nem vörössel, továbbá hogy a szlavóniai címerben a csillag arany s nem ezüst — nem szándékozunk e helyütt vitába bocsátkozni. Kötelességünknek tartottuk azonban tudomást venni e cikkről, mely egy nagy kiterjedésnek örvendő szépirodalmi folyóirat hasábjain igen alkalmas arra, hogy az országos címerünk használatában észlelt tájékozatlanságot csökkentse s a nagy közönséget annak heraldikai korrektséggel szerkesztett alakjához hozzászoktassa. Tudományos jellegű cikkek mellett, minők báró *Jeszzenszky* fentebb említett közjogi fejtegetései, az ily népszerű modorban írt ismertetések is igen nagy szolgálatot tesznek a címerkérdés ügyének, az általános érdeklődés felköltése által, mely egyedül teszi remélhetővé az állami címer kérdésének mielőbbi végleges rendezését.

—RR.

A Sopronmegyei oklevéltár első kötete, Nagy Imre szerkesztésében, mint a megye monographiájának első kötete kikerült a sajtó alól. Több évtized óta folytatott szorgalmas búvárkodás eredménye e kötet, mely a megye történetéhez az 1156. évtől 1411. évig 443 darab kiválogatott, első rangú fontosságú oklevél tartalmaz. Az oklevelek egyik legrégibbjét, III. Istvánnak 1162. évi adományát a szerkesztő sikerült hasonmásban is közli; ez korra nézve a Sopronmegyére vonatkozók közt a legrégibb eredeti, mely Sopron városa levéltárában napjainkig megmaradt. A kötetet két pecséttrajz is díszíti, a megye két legrégibb pecsétjének rajza, 1553. és 1570. évekből. Az oklevéltár két kötetre van tervezve, melyekre a szerkesztőnek évek hosszú során át folytatott kutatás eredményeül kétezer-nél több oklevél másolata áll rendelkezésére; természetesen, hogy csak azok legérdekesebbjeire szorítkozhatott. A kimaradtak adatainak a feldolgozott történelmi részben nyomát fogjuk találni. Az oklevéltár anyagát a buzgó gyűjtő az ország különböző vidékeinek levéltáraiból hozta össze s nem hagyott figyelmen kívül oly levéltárat, melyben megyéjére vonatkozólag valamit találni remélt. A tőle egyéb kiadványaiban megszokott lelkiismeretességgel és pontossággal tette közzé az oklevelek szövegét, melyek közt elenyészőleg kevés, jobbára a legrégiebbek, jelentek meg korábbi megbízhatatlan kiadásokban, a többi merőben új, fontosságra és érdekességre nézve elsőrangú adatokkal gazdagítja ismeretünket. A kötet e napokban látván napvilágot, ezúttal nem terjeszkedhetünk ki annak részletes ismertetésére; de kötelességünknek tartottuk, hogy a nagybecsű kiadványra az érdeklődő szakférjak figyelmét már most is felhívjuk.

A HUNT PÁZMÁN NEMZETSÉG UGOCSAI ÁGAZATA.

A Gejza vezér alatt hazánkba költöző Hunt és Pázmán német lovagoknak, Szent István királyunk állam alkotó törekvéseinél krónikásaink igen jelentékeny s mint az újabb történelmi vizsgálódások bizonyítják, — talán meg sem érdemlett szerepet tulajdonítanak.¹ De ha a többi bevándorolt idegenekkel együtt szinte nem is voltak oly nélkülözhetetlen tényezői a monarchia megalakulásának s a kereszténység elterjedése nélkülök is megtörténhetett volna, kútforrásainknak a részletekre nézve egymástól többé-kevésbbé eltérő, de lényegileg egybehangzó tudósítása után nem lehet okunk abban kételkedni, hogy maradandó érdemeket szereztek maguknak, és szolgálataik bármily természetűek, de mindenesetre elég fontosak voltak arra nézve, hogy szent királyunk bőkezűleg jutalmazhassa őket. — Tény, hogy Istvánt a Garam vize mellett ők ütötték német szokás szerint lovaggá s a lázadó Koppány somogyi vezér leverésében is tevékeny részt vettek.²

A mint az ivadékaikra vonatkozó s nagy számmal fenmaradt oklevelek is bizonyítják, szent

István a Garam és Ipoly folyók között s azok mentében elterülő földeket adta nekik szállásul. Így látjuk feltűnni a Hunt Pázmánokat a letelepedésükről, illetőleg az őseik által épített várról *Hontnak* nevezett megyében, ezzel egyidejűleg a szomszédos *Esztergom* és *Pozsony* vármegyék területén, valamint *Barsban* és *Nyitra*-ban. A XIII. század közepén pedig már nagyon elszaporodván, *Somogyban* és *Biharban* találkozzunk velük, honnan aztán rövid idő alatt *Ugocsa vármegyébe* s az ország különböző részeibe is elszármaztak.

Kétségtelen dolog azonban, hogy birtokaik eleinte egy tömegben, vagy legalább is összefüggőleg csoportosultak, mert általában véve a nemzetségi javak, akár az első foglalás alapján birt *szállások* (*descensus*), akár Szent Istvántól adományozott s amazokkal egyenjogúaknak tekintett *örökségek* (*hæreditas*) voltak is, lehetőleg egy helyen vagy terjedelmükhöz képest egymás közelében feküdtek, mert úgy kívánták ezt a nemzetségi osztatlan birtoklás érdekei, a föld birtokkal járó kötelezettségek és a vagyonbiztonság szüksége.

Számtalan példát lehetne felhozni ennek bizonyítására, nem csak a bevándorlott, de az ős nemzetségeknél is, kik az első foglalás alapján megszállott földeket birtokukba véve, ott véréjük, rabszolgáik, barmaikkal együtt letelepedtek s bármennyire szétágaztak is utódaik, még századok múltával is volt azon a földön, legalább egy nemes udvarházuk vagy jobbágy-

¹ Ezzel foglalkozik Dr. Pauler Gyula: *«Szent István és alkotmánya»* cz. jeles tanulmányának némely részében. Századok 1879. I. 101. l.

² Ösmeretes kútfőink részletezése helyett legyen szabad e helyen Majláth Bélának a *Hunt Pázmán* nemzetségről írott alapos dolgozatára hivatkozom, melyben minden forrás felhasználásával, Hunt és Pázmánnak beköltözését, társadalmi állását, czímerét stb. a legnagyobb valószínűséggel meghatározza. *«Turul»* I. 69. l.

helyük.¹ Annak azonban nincs nyoma történeti emlékeinkben, hogy a honfoglalás befejezése után valamelyik törzsfő, részben a Duna mentén, részben a Királyhágón túl, vagy akár a Tisza mellett foglalt volna nemzetségének szállást, de el sem lehetne képzelni, mikor tudjuk, hogy az álladalmi és társadalmi élet hazánkban a *törzsszerkezet* alapján fejlődött, melynek sarkalatos elve az osztatlan közös birtoklás volt.

Épen ezért, jóllehet a Hunt Pázmán nemzetség birtokai már a XIII. század folyamán az ország legkülönbözőbb vidékeire kiterjedtek, teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a nemzetség tagjai a Garam és Ipoly folyók környékén valamikor mind együtt laktak s az őseiknek Szent István által adott földeket, de még azokat is, miket a nemzetségnek egyes kiváló tagjai Kálmánnak a tulajdonjogot szabályozó törvénye előtt, jó szolgálataik fejében más királyainktól kaptak, ágazatról-ágazatra osztatlanul birtokolták. — Mondanunk is alig szükséges tehát, hogy minden más jószágaiknak jogcíme újabb keletű s a hol nem tudunk arra határozottan rámutatni, bátran elhihetjük, hogy abból az időből származnak, mikor még nem tartották okvetlenül szükségesnek írásba foglaltatni az adományozásokat, mert a király szava és akaratának kijelentése tökéletesen elégséges volt jogaik és szabadalmaik biztosítására.

Alig lehetne tagadni, hogy a törzsszerkezet felbomlását Kálmán királynak a tulajdonjogot szabályozó nagy horderejű intézkedése idézte elő, mely a fiúnak atyja s a testvérnek testvére után való örökösödését biztosította. — Ennek következményei azonban csak idő múltával lettek észrevehetőek, mért a nagyobb mérvű osztzkodások a XIII. század elején kezdődnek, ekkor lép fel okleveleinkben sűrűbben a *«de genere»* kifejezés, melynek értelme ebben az időben még, alig egy pár kivétellel, a legszűkebb körű vérségi együvé tartozást jelenti. A mint ugyanis egy apának gyermekei a közös vagyont egymás között felosztották, maradékaiknak saját érdekükben nyilván kellett tartani leszármazásukat s rendszerint megnevezték azt az őüket, ki mint

legelső önálló birtokos föltétlen tulajdonjoggal hagyta rájuk jószágait, a ki talán nagyatyjuk vagy épen atyjuk volt. Ennél feljebb nem mentek s ha valami jogos igényeik támadtak idő múltával az ősök után maradt birtokhoz, egyszerűen azt bizonyították, hogy attól származnak, illetőleg annak nemzetségéből valók. — Innen van az, hogy az oklevelekben előforduló legtöbb *nemzetség*, ritkán régebb annál az oklevélnél, mely legelsőben felemlíti.

A Hunt Pázmánoknál azonban, bár e tekintetben nem állanak egyedül, épenséggel az ellenkezőt tapasztalhatjuk, mert jóllehet a nemzetség okleveles említését, körülbelül 200 esztendő választja el őseiknek a történelemben való megjelenésétől, következetesen és kizárólag a *«de genere Hunt Pázmán»* elnevezéssel éltek, még akkor is, midőn már egy talpalatnyi földet sem bírtak az ősnemzetségi javakból. Ez pedig nem pusztán véletlen, nem is egyedül a hírneves német lovagoktól test és vér szerint való leszármazásukat jelentették általa, bár annak emlékét is kétségtelen büszkeséggel őrizték, de volt valami fontosabb oka, s ez véleményem szerint a nemzetségi vagyon megosztásának módjában rejlett.

Több mint valószínű ugyanis, hogy a Hunt Pázmánok a *Csákok*, *Kalánok* és *Abdák*hoz hasonlóan, már a XII-ik század végével hozzá fogtak törzsvagyonuk feldarabolásához s ha a Szent István által őseiknek adományozott földeken kívül az ország más részeiben is voltak birtokaik, azok is közös osztály alá mentek, a nélkül azonban, hogy egyik vagy másik birtoktest, a nemzetség egyik vagy másik ágazatának kizárólagos tulajdonát képezte volna. Ily módon bármily gyakran ismétlődtek is az osztzkodások, nem gyengíthették meg a nemzetség tagjai között fennálló szorosabb kapcsolatot és együvé tartozás tudatát, ha szinte az egyes ágazatok az idők folyamán tényleg külön is váltak. Így péld. a nemzetségnek Hont vármegyei ágazatából származó Kázmér comes fiai: Ugrin, Péter és Lampert 1288-ban még Borsod vármegyei jószágokat bírnak;² Hont comes fia Gergely, ugyanebből az ágazatból némely Borsod vármegyében fekvő birtokokat cserél el a Kállay

¹ Tapasztalhatjuk ezt különösen a Csák és az Aba nemzetségből származó családoknál.

² Horvát István: Verbőczy emlékezete II. 15. l.

nemzetség őseivel;¹ a bihari ágazathoz tartozó Lampert 1303-ban Hont vármegyében fekvő örökségét nemzetsége több tagjának adja el;² az Ugocsa vármegyei ágazat alapítója Mikó 1304-ben Esztergom vármegyében fekvő örökségéről intézkedik.³

Látjuk tehát, hogy a Hunt Pázmán nemzetség kebelében, jöllehet már a tatárjárás előtt különböző ágakra szakadt is az, az osztatlan közös birtoklásból eredő jogviszonyok csak lassan enyésztek el, s legfőképpen ez magyarázza meg, hogy a nemzetség tagjai évszázadok múltán is, a Gejza vezér idejében hazánkba költözött őseikre való hivatkozással szereznek érvényt jogos igényeiknek. Pedig ha ez már rájuk nézve gyakorlati értékkel egyáltalában nem járt volna, bizonyára ők is, mint az ország más nemesei, már csak az egyénnek a köztől való függetlensége, saját szűkebb körű érdekeik megoltalmazása tekintetéből is, sokkal gyakorlatibb megkülönböztetésről gondoskodnak.

Az önállóságra való törekvés, az egyéni képességek érvényesítése ebben a korban már sokkal határozottabb alakot öltött, semhogy az emberek egy oly kiháló félben lévő állami és társadalmi szervezet bilincseit, mely már a gyakorlati életben haszonnal többé nem bírt, önkényt, céltalanul vették volna magukra. És mikor a föld a közös helyett egyesek kizárólagos tulajdonába ment át, bizonyosan sietett mindenki mennél zártabb körbe csoportosítani a maga érdekeit, részint, hogy könnyebben megvédelmezhesse, részint, hogy erősebb, elvitázhatatlanabb jogcímet szerezhessen a maga tulajdonához.

Tapasztalhatjuk ezt a nemzetség pozsonyi ágazatánál is, mely úgy látszik leghamarább vállott el a törzstől és tagjai csak kivételes esetekben, igen ritkán használják nevük mellett a *«de genere Hunt Pázmán»* megkülönböztetést, mert közös vagyonuk, valószínűleg a XIII. században sem volt. Ebből az ágazatból származtak, mint tudjuk, a Szentgyörgyi és Bazini grófok (mind a két nevetadó jószág újabb adomány, nem ősnemzetségi birtok), kik a XIII. század

utolsó tizedeiben, a Hunt Pázmán nemzetség ősi czímerét sem használták többé.¹

Tagadhatlan tehát, hogy midőn e nemzetség tagjai szétszóródtak az ország minden szegletébe, úgy hogy vérségükkel még Erdélyben is találkozunk, sokkal könnyebb dolog lett volna rájuk nézve is, ha pöreik és osztály-egységeik alkalmával egyszerűen arra a közvetlen elődjükre hivatkozhatnak, ki, mint legelső önálló birtokos, föltétlen tulajdonjoggal hagyta rájuk javait. — Másfelől azonban a nemzetség birtokviszonyait általában tekintve, nem ritkán saját kárukkal járt volna ez s épen azért helyesebbnek tartották egy a gyakorlat és szükség folytán még mindig érvényben álló régibb vérségi kötelékhez számítani magukat, minek következtében aztán utódjaik is, a *«de genere Hunt Pázmán»* elnevezéssel a szükséghez képest mind az ideig éltek, míg ezt az állandó vezetéknevek használata jogaiból tökéletesen ki nem szorította.

Nem czélom ez alkalommal a Hunt Pázmán nemzetség különböző ágazataival, s az azokból származó egyes családokkal tüzetesen foglalkozni, csak azt említem meg, hogy ős fészükben, a Garam és Ipoly folyók környékén vertek leginkább gyökeret a német lovagoknak rövid idő alatt, szívvel lélekkel magyarrá váló sardjádékai. E tekintetben talán egyedül a *Szentgyörgyi* és *Bazini* grófok képeznek kivételt, de ott áll velük szemben a *Forgáchok* jeles hada, továbbá az eddigelé jobbára ismeretlen: *Csalomjai*, *Földemessy*, *Jánoky*, *Kováry*, *Jákóffy* stb. családokban szerepelt Hunt Pázmánok, kik, ha nem is emelkedtek oly magasra mint az előbbie, de egyszer-másszor érdemes emberek kerültek ki közülök s a püspöki széket is dicséretesen betöltötték.²

A nemzetség bihari ágazata a XIII. század közepén szaporodott el. Úgy látszik, egy őstől származtak, kinek jószágai a Körös és Berettyó folyók környékén terültek el s minden bizonynyal a XII. század végével telepedett oda és újabb adományozások által is szaporítá javait.

A Hunt Pázmánok azonban még jobban sza-

¹ Horvát István: Verbőczy emlékezete II. 11. l.

² Kubinyi Ferencz: Magy. tört. Emlékek II. 53. l.

³ L. alább.

¹ A Hunt Pázmánok ősi czímere: veres mezőben ezüst kutya feje; a Szentgyörgyiek ellenben már 1278-ban, kék mezőben arannyal és veressel szelt csillagot viseltek. B. Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. 71. 139. l.

² Az utóbbiakra nézve l. Kubinyi i. m.

porodtak mint birtokaik, úgy hogy a XIII. század végével már több ágazatra oszolva, igen feldarabolták egymás között az őstől maradt vagyont, pedig már előbb egy tekintélyes főpap is támadt közülök, *Achilles* mester pécsi püspök, ki mint IV. Béla alkanczellárja, nemcsak maga gyűjtött, de valószínűleg atyafiainak is elősegítette boldogulását. Nyilván az ő befolyásának lehet tulajdonítani, hogy rokona hasonlóképpen *Achilles* a papi pályát választotta s a XIII. század utolsó tizedében, az Árpádok korában igen előkelő és gazdag javadalmazású pataki plébánián találkozunk vele.¹ Négy testvére volt, Pázmán, Fancsuka vagy Foncska, Mihály és Márton, Felicián comes fiai, közülök, Mihály magtalanul halt el, Pázmán ivadékait nem ismerjük, Foncska Erdélyben fekvő jószágára költözött, Márton pedig Ugocsa vármegyébe, s ösátyja lett a XVIII. században elenyészett *Fancsikay* illetőleg *Fancsikai László* családoknak, mint ezt alább következő táblázatunk tünteti elő.

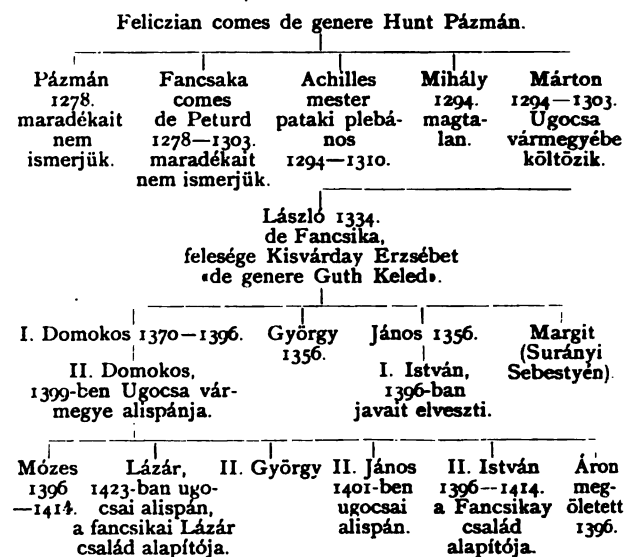
A nemzetség bihari ágazatához tartoztak még *Marczellus* vagy *Marczal* comes három fiával, *Ders* Pázmán fia, kinek csak leány gyermekei maradtak, *Miklós* Lampert fia, ki 1274-ben *Bolcs-hiddt* az Ér mellett Dersnek Várad mellett fekvő *Felfancska* nevezetű birtokáért elcseréli. Említik még az oklevelek Pósa fiait Feliciánt és Derset, de sem ezeknek, sem Lampert fia Miklósnak maradékairól nincs tudomásunk.

Hogy a Hunt Pázmán nemzetségnek most előszámlált tagjai, minő közelebbi vérségi viszonyban állottak egymáshoz, azt az oklevelekből megállapítani nem lehet; annyi bizonyos, hogy Pázmán fia Ders, Marczell comes fiaival (kiknek leszármazása második táblázatunkon szemlélhető) igen közel rokon, valószínűleg unokatestvér volt, mert birtokain egyedül ők osztozkodnak. Nagyon valószínű, hogy az örök emlékezetű Pázmány Péter ösátyját is, ezek között találhatnók fel, mert a Panaszi Pázmánok a XIV-ik század folyamán több alkalommal perlekednek az ősi javakon Marczell comes ivadékaival, s még Pázmán fia, Ders után maradt örökséghez is jogot formáltak.

Felicián comes fia, mint épen említettük,

¹ Eredeti oklevél 1294-ből a tiszajuhelyi Ujhelyi család levéltárában.

átszármazott Ugocsa vármegyébe, s minthogy jelen alkalommal a nemzetség ezen ágazatával foglalkozunk kiváltképen, nemzedékrendjét töredékesen ekkép állíthatjuk össze:

Hogy a táblázat homlokán álló Felicián comes, egy személy-e azzal a *Feliciánnal*, ki 1271-ben Ugocsa vármegye főispánja volt valószínűnek tartjuk ugyan, de határozottan nem állíthatjuk. Szirmay habozás nélkül a Hunt Pázmánok közül valónak mondja, de az ő tanúságtételén más bizonyítékok hiányában elindulni nem merünk, sőt az az 1294-iki oklevél-kivonat, melylyel állítását támogatja, határozottan meg van hamisítva.¹ Maradékaival e sorok folyamán még találkozni fogunk.

Ezzel áttérhetünk a már többször említett Marczell comes ágazatára, kinek nemzedékét szakadatlan összefüggésben a mai napig levezethetjük, jöllehet ivadékaik jelenleg már csak egyetlen család tagjaiban élnek.

Maga a törzsfő kevés gondot okoz nekünk, s csak annyit tudunk felőle, hogy jószágai Bihar vármegyében, hasonlóképpen a Körös és Berettyó folyók mentén terültek el, s három fiút hagyott maga után, Achillest, Mikót és Csépánt (István), kik halála idején már emberkort értek.

¹ Szirmay: Not. Comit. Ugocs. 31. Idéz egy oklevelet az Ujhelyi család levéltárából, hol Felicián «comes de Ogosza» néven jön elő, az előtttem fekvő eredetiben azonban egyszerűen *Felicián comes*. Mint más alkalommal be fogom bizonyítani, Szirmay ily módon igen sok oklevelet hamisított meg.

A testvérekre nem valami dús örökség nézett, de nem is akartak megvénülni, mint atyjuk az ősi tűzhely mellett, hanem kardot kötven, híven követték V. István zászlaját, s az Ottokár cseh király ellen vívott harcokban mind a hárman kitüntették magukat.

De a háborúból már csak ketten tértek haza, mert *Achilles* a Rába és Rábcza között 1271. május 14-én vívott ismeretes ütközetben vitézül elesett. V. István azonban nem volt háládatlan hozzájuk, jóllehet föltehetjük, hogy a kor rendes szokása szerint maguk is sürgették jutalmukat s hogy testvérük vére ne omlott légyen hiába, az Ugocsa vármegyei királyi praediumhoz tartozó *Visk* földét ajándékozta nekik, a Tiszán lévő vámjával s egyéb hasznaival.

Ez az adomány forduló pontot jelez a testvérek életében. Megmaradtak ugyan még egy ideig Biharban, de minthogy ott nemzetségük már igen elszaporodott, ősi javaik ellenben a gyakori osztályok következtében megfogyatkoztak, s elegendő terület sem lehetett azon a vidéken birtokaik növelésére: ezután már legfeljebb csak arra volt gondjuk, hogy jószágaikat — nehogy elköltözésükkel teljesen elpusztuljanak — lehetőleg egy helyen csoportosítsák. E végből Mikó 1278. október 6-án az erdélyi részekben fekvő *Hasadát* nevű örökségét elcserélte Feliczián comes fiaival, azoknak a Berettyó mentén elterülő *Fancsuka* nevezetű földükért.¹ Ezt megelőzőleg pedig még 1275-ben Ludányi Gotthard comessel oly szerződésre lépett, hogy a Berettyó vizén Mikó birtokán, közös erővel malmot építenek s annak jövedelmét egymás között egyenlőképen felosztják.²

Egy közbejött esemény azonban nagy akadályt gördített az Ugocsa vármegyébe való költözködés útjába, melynek elhárítása nem csekély utánjárásuk és fáradságukba került. A tatárok 1285-iki betöréséből ismeretes Leó ruthén herceg népei ugyanis már ebben az időben Bereget, Ugocsát s a szomszédos földeket pusztítván, rablásaik közben V. Istvánnak *Viskre* vonatkozó adomány-levelét is kézrekerítették. Hogy és mint történt a dolog, azt forrásunk nem adja

elő, meglehet, hogy Mikó és Csépán épen akkor Ugocsa vármegyében jártak, vagy fontosabb leveleiket már Viskre vitték, elég az hozzá, hogy az említett oklevél eltűnt s azt minden igyekezetük dacára sem tudták többé visszaszerezni. Most tehát mitévők legyenek? Ugocsának nagy része még királyi birtok volt, melynek területén a vármegye ispánja meg az erdők őrői csaknem korlátlanul uralkodva, a király érdekét még a nemesség sérelmével is előmozdították. Ezek tehát könnyű szerrel kiforgathatták őket Visk birodalmából, hiába voltak abba már törvényesen bevezetve; de ha egyelőre szinte békében is hagyják, mivel védelmezhetik magukat a hatalmaskodó szomszédok ellen, mikor határaikat háborgatják, vagy hova forduljanak panaszuikkal, ha valamelyik ragadozó főúr megsejtven az ügyek állását, titkon felkéri Visket a királytól s mint jogtalan bitorlókat kiveri onnan? Aggodalmaik bármikor is alaposak lettek volna, de soha inkább, mint Kun László alatt, mikor minden rend fenekestől felfordult az országban.

Szerencsájukra — mint már említettük is — már be voltak vezetve a jószág birodalmába, elsőben is a hiteles helyekhez fordultak tehát, s beszerezték onnan a szükséges bizonyítványokat; majd a vármegye nemességét szólították fel tanúság-tételre, s így felkészülvén megjelentek a király előtt és előadták a maguk baját. Kun László pedig tekintetbe véve, hogy valaminek neki, úgy atyjának is sokat szolgáltak: V. Istvánnak Viskre vonatkozó adományát megújította, s erről a kérelmezőknek 1281-ben kiváltság-levelet állíttatott ki.³

Ettől az időtől kezdve Visket, melynek határa termékeny s tiszai vámja jövedelmező volt, állandó lakásuknak is választották, és saját kárukra tanulva, a falu felett emelkedő magaslaton erős várat építettek,⁴ hogy az a Kun László uralkodása alatt napirenden lévő párt-harcok idején személyük és vagyonuknak biztos menedéket nyújthasson. Így elhagyván bihari véreiket, Ugocsa vármegyében raktak maguknak maradandó fészket s tagadhatlan, hogy itt sokkal

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában, T.-Ujhelyben.

² U. o.

³ Ezen oklevél eredetije nincs meg a család levéltárában, de részint egész terjedelmében, részint kivonatban többször átiratott.

⁴ Ma már romjai sem láthatók, de a helyet *Vár-hegynek* hívják s látogatott fürdőhely.

függetlenebb urak voltak s nem kellett vesződniök osztályt kívánó peres atyafiakkal. Határait sem szántották el a szomszédok, mert nagy járó földön egyedüli birtokosok voltak. Várukat Szathmár és Máramaros felől rengeteg őserdők védelmezték, alatta folyt a Tisza, megoltalmazván azt az országot felől jövő minden véletlen támadástól. Ez pedig annál fontosabb rájuk nézve, mert mint említettük, a Tiszán vámjogot gyakoroltak s a Máramarosból jövő só biztonsága felől saját érdekükben gondoskodni kellett.¹

Tudjuk pedig, hogy a középkori kereskedelmi útvonal, a Szepességről Abauj, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa vármegyéken keresztül *Nagy Szőlősnél* ágazott kétéfelé s míg a déli ág Királyházán keresztül vezetett Szathmár felé, addig a keleti Husztnál Máramarosba jutván, Visket is érintette, illetőleg közel hozzá a Tisza mellett vezetett el. Minthogy pedig az útféle rablók, kiknek vezetői Kun László alatt kiváltképen maguk a garázdálkodó főnemesek voltak, nem csak az áruikkal utazó kalmárokat fosztották ki, de a sőt is bizonyára gazdag zsákmánynak tartották, Mikó és Csépán jövedelmüknek épen legtekintélyesebb részétől esnek el, ha a Tisza partját biztonságba nem helyezik. Állandóan fegyveres népet kellett tehát tartaniok a vám sorompónál, de még ebben az esetben is csak egy jól megerősített vár nyújthatott nekik teljes menedéket.

Ugocsában különben — melynek területe akkor hasonlíthatlanul nagyobb volt mint jelenleg — az ország más vidékeit tekintve, még elég rend és nyugalom uralkodott, mióta Kun László a Kállay család őseit küldötte oda főispánoknak, a kik aztán ott és a szomszédos vármegyékben tüzzel-vassal elnyomták a lázadást. — Nyaláb vára a király kezén volt, a nem rég épült Tamás várát a Kun Lászlóhoz feltétlen hűséggel ragaszkodó Káta nemzetség tagjai bírták, Viskről a Hunt Pázmánok védelmezték maguk és a király érdekeit, különösen a máramarosi telepítvényeseket Huszt és Técső környékén. A kisebb nemesség pedig a nagyok után indult s míg ezek hűségben maradtak, nekik sem jutott eszükbe a lázadókhoz állani.

¹ E só vámot a Rákóczy forradalomig bírták is az Ujhelyiek.

Minthogy pedig Kun László ebben az időben már külső háborúkat nem folytatott, Mikó és Csépán is ráérték birtok-ügyeiket rendezgetni.

Valószínűleg ez alatt szerezték meg Verbőczöt, mely azonban már régibb idő óta nemzetségük tulajdonát képezte. 1251-ben ugyanis Achilles mester pécsi püspök a királyi kancellárián szerzett érdemeiért, oly módon nyerte azt IV. Béla királytól adományba, hogy halála után tetszése szerint rokonaira hagyhassa. Hogy ez az *Achilles* a Hunt Pázmán nemzetségből származott, már csak nevével fogva is valószínűnek tartjuk, mert az Achilles név oly jellemző a Hunt Pázmánoknál, hogy nyugodtan elindulhatunk rajta.¹ De ha tudjuk azt, hogy a püspök halála után *Verbőczöt* a Hunt Pázmán nemzetség bihari ágazatából való *Ders* bírja, sejtelmünk igazsággá emelkedik. Ennek magtalan halála után Mikó és Csépán kezére került Verbőcz, állítólag megvásárolták tőle, valószínűbb azonban, hogy kezök ügyébe esvén, felfogtak rajta, mielőtt a távolabb lakó Feliczián, Ders testvére, jogait érvényesíthette volna.²

Úgy Mikó, mint Csépán családos emberek voltak, de nem tartották szükségesnek, hogy birtokaikat egymás között felosztzák. Mikó volt az idősebb s Debreczeni András comes leányát, a később nádorrá lett Debreczeni Dózsa testvérét vette nőül, kinek hozományát azonban az akkori zavarteljes viszonyok között nem kaphatta kezéhez s a dolog már-már feledésbe ment, midőn egy század múlva, maradékai felléptek követelésükkal. Csépán feleségét nem ismerjük, de neki is voltak gyermekei s a két család békességben lakozott Visk vár falai között, míg egyszer csak hatalmas ellenségük támadt, maga a király személyében.

Nem Kun László, III. Endre az utolsó Árpád volt e hatalmas ellenség. Nem is hadsereggel ostromolta a várat, csak intézkedéseivel dőngette annak kapuját, de az ellen aztán hiába is védekeztek.

A tagadhatlanul jeles tulajdonságokkal meg-

¹ Achilles volt Marczell fia, ki az Ottokár elleni hadban esett el; Achilles volt a pataki plébános, s ezen kívül még többen viselték e nevet a nemzetség más ágazataiban. Verbőcz adománylevele eredetiben az Ujhelyi család levéltárában található.

² L. alább. III. Endre 1300-ban kelt oklevelét.

áldott, jobb sorsra méltó fejedelem különös gondot fordított Máramarosra, melyet elődjei következetesen elhanyagoltak s mely már ebben az időben lassanként hódolni kezdett a terjedő kulturának. A rengeteg erdők írtásain virágzó telepeket találunk, templomokat emelnek a hívők Isten dicsőségére, a sóaknák művelése lerakja a művelt társadalom alapjait, melynek súlyt és jelentőséget a naponként szaporodó nemesség kölcsönöz. A király figyelemmel kíséri a fejlődést s belátja, hogy Máramaros földjén már mindazok az előfeltételek megvannak, melyeknél fogva az önálló területté alakulhat, beakarja tehát vinni az álladalmi és társadalmi élet kötelekeibe. A dolog könnyen menne, de íme egy fontos akadály merül föl: *Máramarosban nincs vár.* A király Viskre gondol, de az a Hunt Pázmánok birtoka, nem ő adta nekik, maguk építették, nem is tartozik Máramaroshoz, Ugocsa a földjén áll, nehéz dolog lesz tehát elvenni tőlük, ha önkényt nem adják.

A közbe jött események azonban egyelőre más irányba terelték a király figyelmét. Apósa Habsburgi Albert osztrák herceg ugyanis az 1298. év tavaszán hadat indított Nassaui Adolf német császár ellen, s Endre magyar és kún vitézekből álló tekintélyes sereget küldött segítségére. A testvérek közül Mikó már ebben az időben élemedett ember lévén, nem szívesen mozdult ki nyugalmas fészkeből s a hadakozásnak reá nézve már fárasztó köteleességét öcscsére bízta. Csépán tehát Demeter zólyomi főispánhoz csatlakozva, nemcsak végig harczolta e győzemes külföldi hadjáratot, de az 1298. év júl. 2-án a Rajna mellett vívott s Albert diadalával végződő véres ütközetben, vitézsége által igen ki is tüntette magát.¹

Mínthogy pedig a testvérek úgy látszik korán értesültek III. Endrének ama szándékáról, hogy Visket elakarja tőlük venni, vagy talán a király már nyíltan is felszólította őket váruk átengedésére, a háborúból hazatérő Csépánnak első gondja volt, hogy ezt, ha még lehetséges, megakadályozza. E végből tehát megjelent az 1298. év október havában Pesten tartott országgyűlésen s a rendek színe előtt hivatkozván

Demeter zólyomi főispán tanúbizonysága által is megerősített hű szolgálataira, egyenesen arra kérte a királyt, hogy Visk vára és tartományának birodalmában testvérével egyőtt erősítse meg őt, ugyanazon a jogok és szabadságok mellett, mikkel azt nekik Kún László, különösen Achilles testvérük haláláért adományozta volt.

Valószínűnek tartjuk, hogy a király megütközhetett Csépán váratlan kérelmén, de mivel János kalocsaí érsek és az egybe sereglett nemesség hathatósan támogatták ezt, kívánsága különben is jogos lévén, nem tehetett egyebet, minthogy a Hunt Pázmánokat továbbra is meghagyta Visk birodalmában, de hogy nem örömet cselekedte, legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy az erről szóló oklevelet csak a következő 1299-ik év augusztus 4-én állíttatta ki, valószínűleg a testvérek sürgetésére.²

Ezzel azonban csak rövid időre lett elhalasztva Visk várának visszavétele. Endre nem könnyen mondott le előbbi tervéről s napról-napra jobban be kellett látnia, hogy Máramaros földje az akkori hadi és politikai viszonyok között ezen vár nélkül megyévé nem alakulhat. Úgy látszik, hogy ebben az időben még nem ismerték föl *Huszt* fekvésének a védelem tekintetéből fontos voltát,³ de más okai is lehettek a királynak arra nézve, hogy Visket minden áron megszerezze. Mert egy ehhez hasonló fekvésű s a természet által kitűnően védett erősséget, már csak azért sem lett volna tanácsos magán tulajdonnak hagyni, mert a földesúri hatalom már magában véve is természetes ellensége volt a városi elem kifejlődésének és gátolta annak felvirágozását. Látni lehetett azt is jó előre, hogy a Hunt Pázmán nemzetség tagjai a várak közelében elterülő, úgy szólván még gazdátlan földeket, akár királyi adományozások, akár a meddig karjuk elért, erőszakos foglalásokkal rövid idő alatt hatalmukba kerítik, mi által a máramarosi telepítés közvetve pedig a király érdekei örökös hátrányt fognak szenvedni.

Másfelől pedig a királynak nemcsak az állott érdekében, hogy Visket magán tulajdonból a

¹ Szalay: Magyarország története, I. kötet. Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² A Huszti vár legelső okleveles említése tudtommal 1351-ben történik. L. az Ujhelyi család levéltárában.

³ Szalay: Magyarország története, I. kötet. Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

korona birtokává tegye, hanem az is, hogy Ugocsa vármegye testéből kiszakítva, Máramaroshoz csatolja s ezáltal azon különben is roppant területnek geographiai egységét némileg tökéletesebbé tegye.

Minthogy azonban a Hunt Pázmánokat, csak az imént erősítette meg az ország rendjeinek akaratából Visk birodalmában, oly módok és eszközökről kellett gondoskodnia, melyek által annak visszaszerzése egyfelől a törvényesség színezetével bírjon, másfelől pedig a tulajdonosok beleegyezését is megnyerhesse, mert erőszakot nem használhatott, de bizonyára nem is használt volna ellenük.

Volt még Ugocsa vármegyében elegendő királyi birtok, cserét ajánlott tehát nekik s a mint 1299-ben az országgyűlés közbevetésére erősítette meg őket Visk birodalmában, most is az ország báróival egyetértőleg intézte el az ügyet. A Hunt Pázmánok tehát, mint azt az erről szóló 1300-ban kelt oklevél bizonyítja, *«de bona et spontanea voluntate eorum ob favorem regium et ad petitionem nostram ac baronum»* azaz a király és az ország bárói kérésére, önkényt mondtak le Viskről, melyre Endrének főképp a máramarosi telepítvényesek érdekében volt szüksége, illetőleg elcserélték azt, az ugcasai királyi prædiumhoz tartozó *Fekete Ardó*, *Rakasz* és *Nyirtelek* nevű földekért, azzal a világos kikötéssel, hogy ha akár Endre, akár az utána következő királyok ezt a csere-szerződést megszegnék, Mikó és Csépán illetőleg utódjaik, Visket V. István adománya erejénél fogva ismét birtokukba vehetik.¹

Így lett Visk nemzeti birtokból királyi várrá s maga a helység rövid idő múlva a máramarosi öt koronavárosok egyikévé. Történetünkben azonban alig szerepel, mivel mint erősség *Huszt* felépítése után csakhamar háttérbe szorult.

Az oklevél különösen hangsúlyozza, hogy Mikó és Csépán önkényt mondtak le birtokukról, a mi különben is magától értetődik. De bizonyos, hogy nem örömezt cselekedték, főleg oly időben, midőn a megingott királyi

hatalom, kellő védelmet sem biztosíthat számukra, ha erős várakat elhagyva, a kárpótlásul nyert földeken jogtalan megtámadtatásoknak lesznek kitéve. Tény azonban, hogy haladéktalanul leköltöztek a viski bérczek közül a Tisza túlsó partjára s megszállották új birtokaikat.

A csere-szerződés megkötése céljából a Hunt Pázmánok személyesen fölkeresték a királyt Budán, ki 1300 jan. 20-án egy másik ügyökben is intézkedett. Feliczián mester a Pósa fia ugyanis *Verbőcz* birtokáért pörrel támadta meg őket, s most a király közbejöttével akkép egyeztek meg, hogy Verbőcznek fele az övék, hasonfele pedig Feliczián mesteré legyen.¹

Mikó és Csépánnak, ha már egyszer kénytelen-kelletlen meghajoltak a király akarata előtt, gondjuk volt arra, hogy legalább ne károsodjanak a cserével, és ha leszámítjuk a nehezen pótolható várat, nem is lehetett okuk panaszkodni Endre bőkezűsége ellen.

Fekete Ardó és Nyirtelek a Tisza mentén, termékeny síkságon terültek el. Határos volt velük egyfelől Verbőcz, másfelől *Fancsika*, melyet hasonlóképen a nemzetségükből származó *Feliczián comes* fiai bírtak. *Rakasz* határai a szász telepítvényesek által népesített s a vármegye közepén fekvő *Szöllőstől*, Bereg és Máramarosig terjedtek, innen levonultak egész a Tiszáig, hol a testvérek mint annak előtte Viskben, vámszedési jogot gyakorolhattak. Szóval Mikó és Csépán a csere következtében Ugocsa vármegye akkori területének körülbelül $\frac{1}{3}$ részét foglalták el. Igaz ugyan, hogy e földek jobbára lakatlanok s nagy részét rengeteg erdőségek borítják, de a Hunt Pázmánok, mint a megye túlsó felén a *Káta nemzetség*, csakhamar beviszik és meghonosítják ott a kultúrát, s alig telik bele tíz esztendő, már népes községek állanak az őserdők írtványain.

Mikó, mint idősebb testvér, túlélte Csépánt, ki *János* és *Zowárd* nevű fiai hátrahagyásával, úgy látszik már 1304 előtt meghalt. Előbb azonban megosztozott bátyjával, illetőleg nagyjából elkülönítették javaikat, de erről oklevél nem maradván fenn, csak annyit tudunk, hogy *Nyirtelek* Mikóé lett, *Rakaszt* és *Fekete Ardót* pedig továbbra is közösen használták. Mind a

¹ Eredetije az Ujhelyi család levéltárában, honnan Horvát István i. h. s. utána Fejér Cod. Dipl. VI. 2. 253. kiadták.

¹ Eredetije az Ujhelyi család levéltárában.

mellett bizonyos, hogy ez alkalommal a bihari jószágokon is megosztottak, mert ivadékaiknak az említettekén kívül osztatlan birtokuk többé nincsen.

Visk elcserélése után Mikó még körülbelül 10 esztendő telt el ez az idő épen elégséges volt neki arra, hogy felnőtt fia segítségével, a letelepedésekor teljesen néptelen Nyirtelek határán *Ujlak*, *Ujhely* és *Kardcsonyfalva* községeket alapítsa. Úgy látszik, hogy elsőszülött fia *Miklós* ebben az időben már maga is családos ember volt, mert az öreg 1304-ben a leleszi convent előtt megjelenván, a Tisza mellett fekvő *Ujlak* helység egy harmadát, *Bykosku* nevű örökségét Esztergom vármegyében, továbbá az erdélyi részekben fekvő *Hasaddt* földet, birtokába bocsátja.¹ De nem sok idő múlva ezután meg is halt s 1310 nov. 3-án két fia *Miklós* és *Lőkös* már osztozkodnak javain.²

Ezt megelőzőleg történt, hogy Feliczián comes fia Peterdi *Fancsaka* az Ugocsa vármegyében fekvő *Fancsaka* nevezetű birtoknak azt a részét, melyet Mihály testvére magtalan halála után örökölt, atyafiságos indulattal viseltetvén, *Márton* öccsének ajándékozta, ki az erdélyi káptalan által 1303-ban be is vezetteté magát annak birodalmába. Ott lakott-e már azelőtt is Márton, nem tudjuk, de bizonyos, hogy ezután állandóan megtelepedett Ugocsában s maradékaival e sorok folyamán még találkozni fogunk.

Az elmondottakból láthatjuk tehát, hogy Ugocsa vármegye legnagyobb birtokosai már a XIV. század elején a *Hunt Pázmán* nemzetség tagjai voltak, de az Árpádok magvaszakadtával bekövetkezett dynastia változás emelkedésüknek egy időre határt vetett. Az a mozgalom, mely az utolsó Árpád halála után Róbert Károly trónfoglalásával szemben a nemzet tekintélyes részét magával ragadta, hamarabb, mint gondolni lehetett volna, Ugocsába is elterjedt, s rövid idő alatt nagy hullámokat vert föl. 1307 szeptember 3-án történt, hogy Károly az ugocsa-megyei *Szöllőst* a Borsa nemzetségből származó Tamás fia *Beke* mesternek adományozta,³ meg

nem gondolván, hogy ezáltal, mint mondani szokás, saját fejére gyújtja a házat. De hogy is gondolhatta volna? Beke egyike volt legelső híveinek, ki testvére Loránt vajdával már III. Endre ellen is pártot ültetett érdekében, bejövetele idején pedig, másik két testvére János és Kopasz nádor társaságában Csehországba rontott, tűzzel-vassal pusztítván versenytársa Venczel birtokait, majd Buda ostrománál tünteté ki magát, egy szóval érdemes ember, nagy befolyású nemzetség sarja, ki minden tekintetben méltó a jutalomra. Azt azonban elfeledé a király, hogy Beke mester ereiben a Tamásfiak örökösén lázongó vére folyt, mely nem ismer korlátokat, ha egyszer az indulatok felkorbácsolják. Úgy történt most is, egy darabig csak hű maradt a királyhoz s az általa épített szöllősi várból¹ megvédelmezte Károly érdekeit, de a mint bátyja Kopasz nádor Biharban fegyvert ragadott a trónkereső ellen, őt is magával ragadta lázadó vérének hatalma. Kibontott zászlaja alá csak úgy sereglett a nemesség, hatalmukba kerítették Nyaláb várát s diadallal verték onnan vissza a király híveinek meg-megújuló támadását.² Végre önkényt átadja a várat s a király nem késik őt kegyelmébe fogadni, mert még mindig veszedelmes ellenség válhatott volna belőle. Nem állott azonban érdekében, hogy a föllázadt nemességgel szemben is hasonló eljárást kövessen s bizonyára súlyosan érezték bosszúját azok, kik kardot vontak ellene s nem akarták őt uroknak ismerni.

Ezek közé tartoztak pedig a *Hunt Pázmán* nemzetség tagjai is, illetőleg Miklós és Lőkös a *Mikó*, János és Zowárd a *Csépán* fiai, kik már csak azért sem maradtak távol a mozgalomtól, mert jószágaik Biharban és Ugocsában, tehát épen azon a vidéken feküdtek, mely a Tamásfiak hatalmát rettegte. Úgy látszik azonban, hogy saját jószántukból kötöttek kardot, és sokat véthettek a már harmadízben is megkoronázott s a nemzet által elismert törvényes király ellen, mert midőn Róbert Károly büntetésül Rakaszt és Ardót elfoglalta tőlük — a maguk igazait máskülönbben körömszakadtig vé-

¹ „Miko de genere *Hund Boznan*” mondja az Ujhelyiek levéltárában található oklevél.

² U. o.

³ Anjoukori okmánytár I. k. 132.

Turul. 1889. IV.

¹ 1308. május 19-én Mihály fia István szöllősi vár nagy u. o. I. 149. l.

² U. o. II. 264.

delmező nemes urak, nemhogy felemelték volna az ellen szavukat, de még örvendtek, hogy ily olcsó áron szabadulhattak a veszedelemtől.

Mikor azonban már kissé tisztult a levegő s a király és a nemzet lassanként megszokták, megkedvelték egymást, 1322 jún. 18-án Miklós és Lőkös megjelentek a várad-előhegyi convent előtt s írásba foglaltatták abbéli nyilatkozatukat, hogy mikor a király Ardót, Rakaszt és Nyirt¹ elfoglalta tőlük, eljárása ellen csak azért nem tiltakoztak, mert attól féltek, hogy vagy megöleti vagy bebörtönözteti őket.²

Izzel természetesen mitsem értek el s valószínűleg tettek ugyan lépéseket birtokaik visszaszerzésére, de minden igyekezetük sikertelen maradt. Hasztalan hivatkozhattak III. Endre oklevelének záradékára, épen Róbert Károly respectálta azt legkevésbé, Visk pedig ezalatt virágzó, gazdag helységgé fejlődött s 1329-ben a többi máramarosi városokkal együtt, jeles kiváltságokat ajándékozott neki a király.

Rakas és Ardó elfoglalása tagadhatlanul érzékeny veszteség volt a Hunt Pázmán ivadékokra nézve. Csépán fiai visszatértek Biharba, hol, valószínűleg anyjuk után vagy talán házasságuk által, mégis csak tekintélyesebb jószágokat bírtak. Ugocsában nem volt többé keresetük, mert Ujlakot, Karácsonyfalvát, Verbőczöt és Ujhelyt már kizárólag Mikó maradékai birtokolták s ezekhez többé a Csépánfiak semmi jogot nem formálhattak.

Szerencsájukra ez időtájban nemzetségük tagja Pázmán Ders meghalt, s mint már említettük, csak leánygyermeküket hagyott maga után. Vagyonát tehát, mint legközelebbi rokonok, Mikó és Csépán fiai örökölték. Ders pedig megbecsülte őstől maradt örökét s bírta a többek között Bolcshidát, Szt.-Jánost, Szt.-Mártont, Szt.-Dénest, Tarnát, Derspalotát, Bonczot és Kovácsit Bihar vármegyében s e jószágok körülbelül felérték Rakasszal és Ardóval, nem számítva ide természetesen a tiszai vámot, mely egymagában is többet jövedelmezett volna nekik, egész uradalmuknál.

Magától értetődik, hogy az örökséggel pörök

is jártak. Már 1320-ban István mester Gergely fia Szent-Mártont követelte tőlük, állítván, hogy azt néhai Ders hatalmasan foglalta el s bitorolta atyjától. Mikó és Csépán fiai ellenben azt vitatták, hogy nevezett birtok *Bolcshidá*hoz tartozik, s ők bizony nem adják senki fiának. Meg nem tudván egyezni, perdöntő bajvívással kívánták elintéztetni ügyöket. Már a király jelenlétében lóra kaptak a bajnokok s egymásra akartak törni, mikor Lampert országbíró, hasonlóképen a Hunt Pázmán nemzetség tagja, közbe vetette magát s a perlekedő felek lemondván a bajvívásról, abban egyeztek meg, hogy ha István mester állítása hitelű, a Szt.-Márton tiszteletére épült egyházban nemes harmad magával esküt tesz le, Mikó és Csépán fiai ellen nyert ügye lesz.¹ A dolog azonban ezzel még nem ért véget, István mester úgy látszik megijedt az eskütől s oklevelekkel jelent meg az országbíró előtt, minthogy pedig a Hunt Pázmán ivadékok továbbra csökönyösen védtek a maguk álláspontját, az országbíró 1323-ban a várad-előhegyi conventre utasította őket, hogy tanúkat gyűjtven, egymás ellenében kölcsönösen bizonyosságot tegyenek.² Mi történt tovább, nem tudjuk, Szent-Mártont azonban állandóan Ders örökösei bírták.

Rövid idő múlva az Apa comes fia Miklós, támadta meg őket Bolcshidáért (ma *Bács*), de mint-hogy ennek követelése jogos volt, 1323 jún. 28-án barátságos egyességre léptek vele, nevezett birtok felét átengedvén neki. Azon 95 márka fejében pedig, melylyel Ders felperesnek adósa maradt, a Berettyón túl fekvő bizonyos földet bocsátották birtokába.³

Igy megszabadulván pöreiktől, minden gondjukat jószágaik rendezésére fordították. Otthon ülő falusi nemesek voltak, a királyi udvar fénye nem vonzotta őket. Fel sem kötötték az ősi kardot, legfeljebb ha szomszédaikkal torzsalkodtak, mert határaikat keményen védelmezték s minden tevékenységük e térre szorítkozott. Mit is kerestek volna ők a visegrádi sorompóknál, mikor a király ellenségük volt, legalább annak tartották. Dicsőség, hírnév, előmenetel, nem a

¹ Anjoukori okmánytár. II. k. 21. 1. A régi *Nyirtelek* nevét megőrző birtokrész Szőlős közelében a Tisza mellett.

² U. o.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² U. o.

³ U. o.

hozzájuk hasonló emberek számára termett. Idegen arcok, idegen szokások, büszke zászlós-urak környezék a királyt, csillogó ruhás apródok öröködnék az előtermekben, az egyszerű falusi nemest, talán be sem eresztenék már, ha panaszra jönne. Bezzeg minden máskép volt az Árpádok alatt, miről apáik regéltek, megbecsülték akkor az embert, ha nem is viselt pajzsán tündöklő címert, nem is utasították fűhöz-fához, ha szomszédjával vagy atyafiával összeháborodott, ismerte a király színről-színre őket s egyességet tett közöttük. A jó vitézségnek sincs már oly kelete mint régen, játékmódjára viaskodnak a levették, szóval megváltozott a világ s csak ők maradtak a régiek.

Nem is hagyták el egész életükben az ősi tűzhelyet, pedig már felserdült fiaik voltak, kiknek jövődjéről gondoskodniok kellett volna; nem is szereztek szolgálatukkal egy talpalatnyit sem apáik örökéhez, sőt még abból is elveszítettek. Nem volt rájuk hatással rokonuk Debreczeni Dózsa példája, ki az ország legfőbb méltóságára, a nádor ispánságra emelkedett saját érdemből, mialatt ők udvarházaikban zsörtölődtek a király ellen, ki Rakaszt és Ardót sehogysem akarta nekik visszaadni.

Csépán fiai Bihar vármegyében örökös vizálkodásban éltek szomszédjaikkal. 1334 május 3-án azt panaszolják Péter alispánnak, hogy Becsek, Acsi, Thobul és Besenyő, *Gyarán* birtokukat hatalmasan elfoglalták.¹ Majd Laczk székelly ispánnal gyűlt meg a bajuk, ki a két Berettyó között fekvő *Nagysziget* nevű birtokukat *Margitához* foglalta, holott az *Királyi* és *Terebes* nevezetű örökségük tartományát képezi, miről Bihar vármegye nemessége, a Drugeth Vilmos nádor által Püspökiben tartott gyűlésen egyező értelemmel tanúságot is tett.²

Az 1334-ik év folyamán Mikó fiai között is új osztály-egység jött létre, miután Pázmán fiai bolcshidai Ders halálával rájuk szállott jószágok, birtokviszonyaikat megváltoztatták. Kérelmükre tehát az egri káptalan küldetett ki az osztály megtételére, királyi emberek gyanánt Csépán fia Zoárd és Fancsikai László szerepeltek, mint a kik a szóban forgó jószágokat tökéletesen ismerhették.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² U. o.

Az 1334-ik augusztus 15-én írásba foglalt osztály levélben a következő birtokok soroltatnak fel: *Boncz*, *Fancsal*, *Bolcshida*, *Fancsaka*, *Ujlak és Wéd* a Berettyó vizén lévő malmaival együtt Biharban; *Verbőcz*, *Ujlak*, *Kardcsonyfalva és Ujhely* Ugocsa vármegyében. Az előszámlált birtokokat a testvérek határjárás után két egyenlő részre osztották. Két részre ment a wédi Sz.-Gál hitvalló tiszteletére épült köegyház is, kegyúri jogával együtt. Két részre ment *Ujhely*, hol már szintén állott egy kápolna ebben az időben a helység északi részén, míg a nyugati oldalon Mikó rakatott magának udvarházat, mely most Lökösnek jutott.¹

Az Ugocsa vármegyei *Ujlak* területén azonban *Szent-Ilona* szigetét, valamint egy nemes ülést a *Töttelek* rév mellett, továbbra is közösnek hagyták.² Az említett szigeten később Sz. Ilona tiszteletére templomot építettek.

Láthatjuk tehát ebből, hogy a testvérek, jóllehet kiterjedt határú, virágzó községeket bírtak, még állandó lakhelyüket sem tartották szükségesnek elkülöníteni. Az osztatlan közös birtokláshoz való ragaszkodás azonban ebben az időben még csaknem általánosan jellemzi nemzetségeinket, illetőleg azoknak szorosabb vérésgében álló egyes csoportjait, úgy hogy az osztály egyességeknek alig volt más céljuk, minthogy az osztozkodók maradékaik érdekében a tulajdonhoz való jogcímét megállapítsák, erősebbé tegyék. A Hunt Pázmánok ezen ágazatánál pedig igen ki volt fejlődve az együvé tartozás érzete és századok múltával sem váltak ivadékaik egymásra nézve idegenekké.

Az 1334-ik évi osztály után Mikó fiai Lökös és Miklós úgy látszik rövid idő múlva elhaláloztak, mert az oklevelekben nevükkel többé nem találkozunk s 1341-ben maradékaik már új, de az előbbihez mindenben hasonló osztály egyességre léptek egymással 50—50 márka bírság terhe alatt.³

Miklós volt az idősebb testvér s négy fiút hagyott maga után, névszerint: *Istvánt*, *Mártont*, *Feicziánt* és *Jakabot*.

Lökösnek csak három fia maradt, de úgy

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában. A kápolnának ma már csak csonka tornya a régi.

² U. o.

³ U. o.

látszik, az utolsónak már nem talált a kalendáriumban megfelelő nevet, mert azt is Jánosnak kereszteltette, mint a középsőt, a mi ugyan nem szokatlan dolog ebben a korban, ha valamelyik szentnek különös tisztelője az illető apa, de annál több vesződséget okoz a genealogusnak.

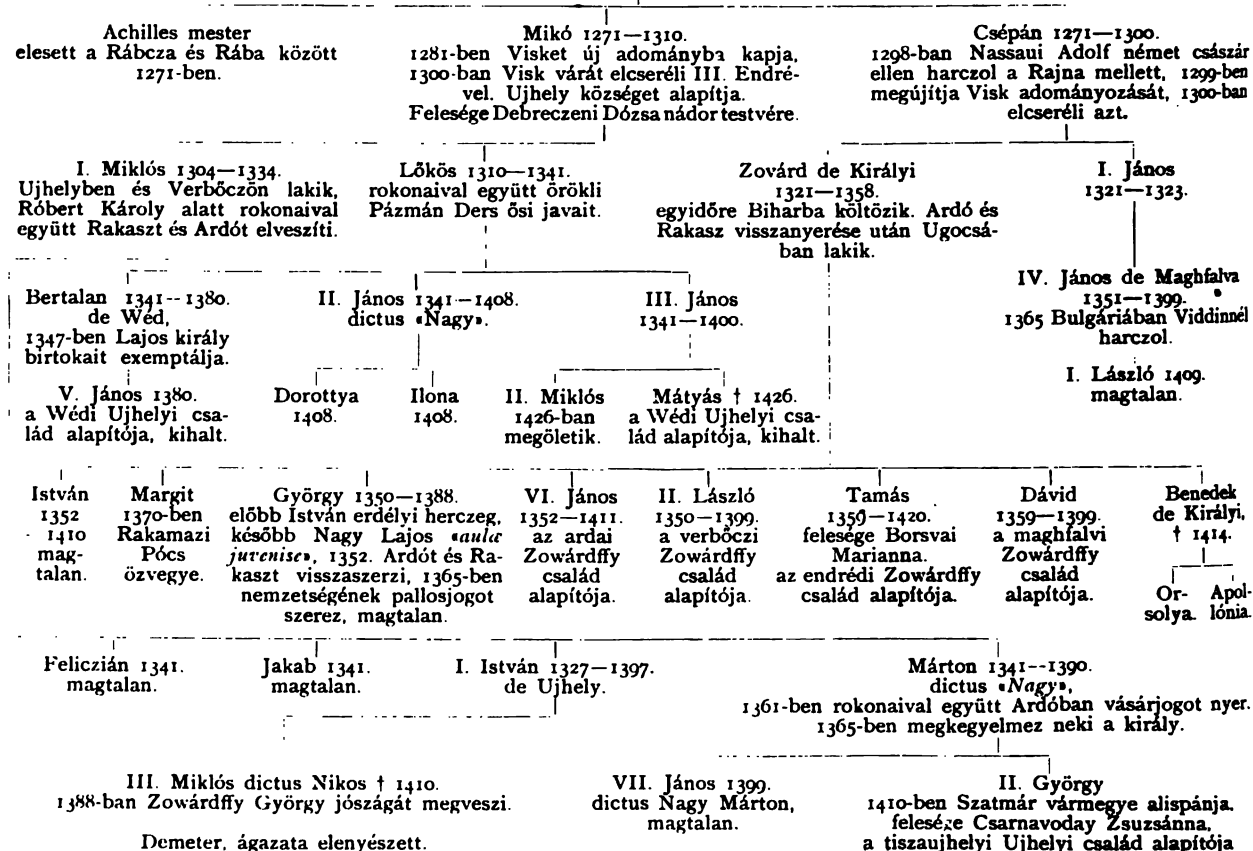
Legidősebbik fia *Bertalan* volt, kit az oklevelek lakóhelye után gyakran *Wédinek* említenek.

Csépán fiai közül János már korábban meghalt, egyetlen, hasonlóképen *János* nevű fiu hátrahagyásával, *Zovárd*dal azonban még gyakran találkozunk az oklevelekben. Állandóan Bihar vármegyében *Kirdlyi*-ban lakott s pörös ügyeiben Királyi Zovárdnak nevezte magát. 1347-ben a váradi káptalan előtt nemessége több tagjával együtt Bolcshidai Ders két leányát, illetőleg ezek maradékait, hitbér és leány negyed iránt való követelésükre nézve kielégíti.¹ majd 1356-ban rokonai nevében is Czibak fiai: János és Mihály s több megnevezettek ellen

tiltakozik, mivel Ders után maradt Szt.-János, Ders palotája és Tarna nevű birtokaikat hatalmasan elfoglalták.² 1358-ban pedig Bihar vármegyében fekvő *Csikostó* nevű örökségét tizenegy arany forintért az Olaszi Beke fiainak három évre zálogba veti.³ Ezután nyomtalanul tűnik el szemünk elől s valószínűleg nincs is többé életben. Hét fia maradt, ú. m. *György, János, István, László, Tamás, Dávid, Benedek* s egy leánya *Margit*, kit a Gut-Keled nemzetségből származó *Rakamazi Pócs*, a Báthoryak fényes nemzetségének egyik őse vett nőül, kitől azonban úgy látszik gyermekei nem származtak.

Ennyire elszaporodván már a Hunt Pázmán ivadékok, a leszármazási bonyodalmak lépten-nyomon kísérik az embert s maguk a birtokviszonyok is oly zavarosok, hogy csak ügygyelbajjal lehet rajtuk eligazodni. Ez alább következő nemzedékrend azonban mind az olvasó, mind az író dolgát határozottan könnyebbé teszi:

Marczellus comes de genere Hunt Pázmán.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

Lajos trónra léptével a Hunt Pázmán ivadékokra is derültebb napok következtek. A »nagy« király örömet látta maga körül az ősnemzetiségek ifjú sarjadékit, az ügyes-bajos falusi nemes panaszát is meghallgatta s az igazságot egyformán mérte szegénynek, gazdagnak. Udvarába magyarosabb szellemet hozott be, tudta legyeztetni nemzeti hiúságunkat s azzal a tétével, hogy a nép által rajongó lelkesedéssel ünnepelt Szt.-Lászlót választotta mintaképeül, országszerte népszerűvé lett s rövid idő alatt megvette a nemzet szívét, bizodalmát. Csak úgy sereglettek udvarába a szerencsét próbáló ifjú leventék s az »*aulae juvenis*«-ekből nem ritkán ország-zászlósok, magas méltóságok viselői lettek. Lovagias jelleme, regényes hadjárataival fokozta fajunk harci kedvét s bőkezűsége által kiengesztelte maga iránt azokat is, kik atyjának zsarnok hajlamait, Zách Feliczián kiontott vérét nehezen tudták feledni.

Mikó és Csépán maradékai is odahagyogatták lassanként udvarházaikat s megjelentek a visegrádi porondon. Bertalan, a Lökös fia járt elől jó példával s hasznos szolgálatai fejében a király az ő és két testvére Bihar vármegyei jószágain tartózkodó összes jobbágyságot az ország valamennyi hatósága alól — a szokásos kivételek mellett — fölmentvén, saját bírászkodása alá helyezte.

Az erről szóló oklevelet 1347 május 11-én állította ki Lajos, mikor épen nápolyi hadjárataára készült s meglehet, hogy Bertalan úr is vele ment Olaszországba, a szerencsétlen Endre halálát megboszúlni.¹

A szerencsés kezdet felbátorította a többieket is. Zovárd fia György, a király öccse, István erdélyi herceg udvarát kereste föl, ki mint előkelő ifjat apródjának fogadta, csakhamar követte őt unokatestvére János s míg ezek serényen forgolódván urok szolgálatában, érdemeket gyűjtöttek, addig az otthon maradtak nem szüntek meg örökös kéréseikkel ostromolni a királyt, hogy atyja által elkobozott jószágait adná vissza nemzetségüknek. Egyesült fáradozásaiknak végre meg is lett a kívánt sikere, mert Lajos legfőképen Zovárdfi György érdemeiért Rakaszt és Ardót »*kegyelemből*« visszaadta nekik s 1352

január 4 én Thuron kelt rendeletével Synka és János apródokat küldötte ki, hogy haladéktalanul vezessék be őket e jószágok birodalmába.² A királyi kegyelem azonban megelőzte az oklevél kiállítását s mint az rendesen történni szokott, a Hunt Pázmánok is birtokukba vették visszanyert javaikat, sőt már ugyancsak pöröltek a határok felett szomszédjaikkal, mielőtt »*igazságuk*« megérkezett volna.

Rakasz és Ardó ugyanis határosok valának Szöllős várossal, melynek polgárai földesurok Erzsébet királynéban bizakodva, javíthatlan határbontók voltak s azalatt, míg Rakasz és Ardó gazdátlanul, illetőleg a huszti és nyalábi várnagyok gondviselése alatt állott, annak területéből egyszer-másszor sokat elszakítottak. Szöllős, mely jeles kiváltságait 1264-ben kapta,³ az utolsó Árpádok alatt igen alászállott, már Kún László, sőt mint említettük, a pártharczok idején Róbert Károly is magánosoknak ajándékozta. Utóbb azonban felkarolván a városok ügyét, Szöllöst is visszaállította régi jogaiba, sőt a máramarosi koronavárosok polgárait is hasonló kiváltságokban részesítette. Ettől az időtől fogva Szöllős, mely az oklevelekben most már következetesen »*Civilas*« néven fordul elő, a királynék birtoka lett s Erzsébet értesülvén az ő kedvelt szász polgárai és a Hunt Pázmánok között folyó versengésről, természetesen nem hagyta a maga híveit. A határkérdés eligazítására Lajos a váradi káptalant küldötte ki s velök együtt Pál királynői tárnok ítélő mesterét Mihályt (a János fia, a ki fia Olivérnek), hogy úrnője érdekeit képviselje.

A küldöttek szerencsésen megérkeztek Ugo-csa vármegyébe s a helyszínére menvén, már ott találták a szöllősi polgárokat a Hunt Pázmánokkal együtt, kik aztán megmutogatták rendre a határokat s azok felett barátságosan ki is egyeztek. Ily módon Rakaszt és Ardót elkülönítvén Szöllöstől, a határpontok megállapítása után, mint a kik dolgaikat jól végezték, nyugodtan haza tértek. Feltűnhetett ugyan a káptalani embereknek, jártasok lévén az effélékben, hogy az imént még torzsalkodó szomszédok oly

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² A b. Perényi cs. levéltárából kiadta Wenczel: Árpádokori új okmánytár.

³ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

békeszerető módon intézték el az ügyet, de már ezen tusakodni túl ment volna megbízatásuk körén, különben is gyakran tapasztalhatták, hogy a szomszédok bele únván az örökös pörpatvarba, egyszerre csak igen modestusok lesznek, hogy már vége szakadjon a kellemetlen dolognak.

De talán még meg sem írhatták jelentésüket a királyhoz, midőn Miklós és Kuncz Tamás Szöllős városi bírák felmenvén Budára, keservesen panaszták a királynak, hogy a Hunt Pázmánok saját szolgálkat és jobbágyaikat szerepeltették a határjárásnál s a küldöttek nem ismervén őket, minden gyanú nélkül ezek bevallása és kijelölése után állapították meg a határokat, az ők kimondhatatlan kárával. Könyörüljön tehát rajtuk a király, mert a nemes urak Szöllős területének nagy részét már bitorolják is.

E vád következtében Lajos 1351 jún. 2-án rendeletet küldött a váradi káptalanra, hogy a helyszínén megjelenvén, szigorú vizsgálatot indítson s a kiderülendőkhöz képest a polgárokat elfoglalt határaik birodalmába helyezze vissza. Hogy pedig a dologban ismét csalárdság ne történhessék, *György beregszászi plébánost* rendelte melléjük. A kiküldöttek, mint 1351 júl. 8-án kelt jelentésükben olvassuk, mindenek előtt Ugocsa vármegyének Nagy-Szászon (in villa Nogzaz, jelenleg Szászfalú) tartott közgyűlésén jelentek meg s felhívásukra az alispán, szolgabírák és összes nemesség bizonyította, hogy a Hunt Pázmánok hamis határok által csakugyan bitorolják a polgárok földjét. Minthogy pedig a helyszínén tanúságtételre szólított szomszéd birtokosok is hasonlóképen vallottak, a kiküldöttek *Miklós fia István* tiltakozása daczára a szöllősi polgárokat a jogtalanul elfoglalt terület birodalmába bevezették s egyszersmind nevezett birtokokat is elkülönítették egymástól.¹

Érdekes, hogy Rakasznak egyik határpontját Máramaros felől a Borsa vize mellett álló *Baranka* vár romjai képezték, mely V. István és Kún László alatt dühöngő belháborúk idején a pártütők tanyája volt, míg végre Csák Péter kiostromolta, maga is megsebesülvén alatta.² Ma már romjai sem láthatók, egy 1725-diki

térképen azonban mint *«arx deserta»* még föl van tüntetve Bereg és Máramaros vármegyék határán, míg *Branyka* nevű község ugyancsak a Borsa mellett, jelenleg a Máramarosban fekszik.

A polgárok meg lehettek elégedve az 1351-iki határjárással, de a Hunt Pázmánok, vagy a mint ebben az időben rendesen nevezni szokták őket, *«ardai nemesek»*, korántsem nyugodtak bele a dologba, hamis vádlóknak állítván a szöllősi polgárokat. Tiltakozásuk következtében tehát az országbíró elébe idéztettek a perlekedő felek, hol a királyné érdekeit ez alkalommal is Mihály ítélmester védelmezte. Szöllős városát Miklós bíró vezetése alatt, Mihály Sobur veje, Hannus Telmann fia és Nagy Balázs esküdt polgárok képviselték s most már nem általánosságban az arдай nemeseket, de egyenesen Ujhelyi Mártont Miklós fiát s az öreg Zovárdot vádolták a csalárdsággal, fölmutatván a váradi káptalan, leleszi convent s az ugocsa alispán, valamint a négy szolgabíró bizonyosság-levelét, hogy csakugyan hamis határokat állítottak Rakasz, Ardó és Szöllős város között.

Alperesek maguk helyett Zovárd fiát *Györgyöt* küldötték, s ez köteles tisztelettel fogadta ugyan a hiteles helyek s a vármegye bírának levelét, de kereken tagadta, hogy atyja és Márton a csalárdságban s a hamis határok felállításában részesek lennének. Minek következtében az országbíró akkép ítelt, hogy Zovárd és Márton külön-külön nemes ötvened magukkal esküt tegyenek arra, hogy az ellenük emelt vádban ártatlanok.³

Ezzel aztán a pörnek néhány esztendőre vége is szakadt, mert nem olyan könnyű dolog volt 100 nemes embert találni, kik elesküdjék a szöllősi polgárok határait s alkalmasint valami más egyesség jött létre a felek között, mely azonban, mint látni fogjuk, nem volt tartós.

Míg Rakasz és Ardó a királyok kezén volt, nagy változások történtek azok határain. Elsőben is Máramaros földje III. Endre törekvései által előkészített talajon vármegyévé alakult. *Huszt*on várat építtetett a király, az odaseregülő hontalan népek védelmére; a huszti polgárok tetszésük szerint terjesztették határaikat a szomszédos Rakasz rovására.

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² Wenczel, i. m. IX. k. 13. 71.

³ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

Majd a máramarosi és beregi oldalon a szláv és oláh betelepedés kapuja nyílt meg, halomra dőltek a rengeteg erdőségek a hazát kereső jövevények fejszecsapásai alatt, s alig pár évtized elteltével népes községekre akadunk a hegyoldalokon, s Borsa folyó völgye egész szláv gyarmattá alakul. A királyi birtokok mindenütt vendégszeretőleg fogadják a beköltözőket, megkezdhetik az erdők írtását, ott, hol épen nekik tetszik s övék lesz a föld minden hasznával. Vajdáik és kenézeik vezetése alatt megszállják Máramaros és Bereg területét, mert hiszen ott királyi birtok még csaknem az egész föld, de átjönnek Ugocsa vármegyébe is, hol *Karacsin bilkei vajda*, *Szerecsen* vagy *Szaraczén*, *Miklós*, *Balacsin* és *Rugas* nevű fiaival a rakaszi erdőségeket írtatja, mert most az is a királyé és ha a huszti várnagynak nincs a dolog ellen kifogása, a Hunt Pázmánok ugyan meg nem gátolhatják letelepedésüket.

De egyszer csak a király visszadja ezeknek elkobzott javaikat s beletekintvén régi leveleikbe, követelik a bilkei vajdafiaktól, hogy *Csongva*, *Sárd*, *Rákócz*, *Misticz*, *Dabócz*, *Kélt-Kápolnamező* nevű birtokaikat jogtalanul ne bitorolják tovább, mert azok — bárha oláh¹ telepítvényesek laknak is rajta — Rakasz és Ardó tartományát képezik. Ugyanekkor a huszti és szőlősi polgárokat vádolja *Ujhelyi István* a nádor színe előtt, hogy többek között *Nyíri* nevű birtokát is elfoglalták, s *Halászföld* név alatt Szőlőshöz csatolták. Miután pedig Miklós nádor által Szathmár és Ugocsa vármegyék részére Gelyénes mellett 1351 augusztus 1-én tartott gyűlésen, az alispán, szolgabírák s a jelenlévő összes nemesség egyező értelemmel bizonyoságot tettek állításának igaz volta felett,² bizonyára nem is késlekedett jobbágysai által kiveretni határaitól a bitorlókat, a mi aztán újabb meg újabb pörökre szolgáltatott okot.

Ebben az időben történt az is, hogy Macska Domokos nyalábi és huszti várnagy, meglehet saját fejétől, valószínűbb azonban, hogy ura Laczki András macsói bán és Ugocsa vármegyei főispán meghagyására, a rakaszi vámot

elfoglalta a Hunt Pázmánoktól, minthogy arról külön nem intézkedett a király, midőn elkobzott jószágaitat visszaadta. A sokfelől zaklatott arдай nemesek azonban nem engedték, hogy feledésbe menjen a dolog, mert a sóvám, mint már említettük is, jövedelmüknek legtekintélyesebb részét képezte s ahhoz III. Endrével kötött csere-szerződés értelmében, kétségtelen joguk is volt. Nyilván való, hogy a király emberei örömetst kiforgatták volna őket kiváltságukból, hogy urok jövedelmeit szaporítsák, de Zowárdfi György, mint nemzetsége igazainak buzgó védelmezője kieszközölte annak visszaadatását s Lajos király 1353 jún. 22-én Budán kelt rendeletével megparancsolta a macsói bánnak és Domokos várnagynak, hogy György urat és rokonait helyezték vissza a szóban forgó vám birodalmába.

Ennek megtörténte után minden igyekezeteket arra fordították, hogy harmincz esztendő meghaladó időn keresztül közprédának tekintett birtokaikat eredeti határaik közé helyezhessék vissza. De ez sokkal nehezebben ment, mint jogosan remélhették, mert a szőlősi polgároknak természetesen igen zokon esett, hogy a Hunt Pázmánok úgy Ardó mint Rakasz felől szorgalmasan vigyáznak, sőt ha szerit tehetik, vissza is foglalgatnak régi határaikból s panaszkodtak a királynak szüntelen, hogy tegyen már igazságot közöttük, ki az 1357. év folyamán ismét meghagyja az egri káptalannak, hogy vizsgálatot tartson az ügyben s mindennek előtt kísértse meg a barátságos kiegyeztetés módját. A meghagyáshoz képest maga László prépost jelent meg a helyszínén s miután perlekedő felek az egyesség ellen határozottan tiltakoztak, a király megbízottjai *Marochuk* Bereg vármegyei főispán és Darai Péter a királyi udvarnokok comese közbe jöttével megállapította a határokat, a vitás *Nyíri* helységet a szőlősi polgároknak ítélvén oda.¹

Ezzel azonban még nem ért véget a dolog, mert a polgárok Róbert Károly bizonyos oklevele értelmében kívánták megállapíttatni határaikat s tényleg úgy is történt, az arдай nemesek ellenben ragaszkodtak régi kiváltságaikhoz, s nem nyugodtak bele a király kül-

¹ Az oklevelek rendszeren oláhoknak nevezik őket (vlachi), de az elősorolt helységek lakói ma tisztán rusznyákok.

² Az Ujhelyi cs. ltárában.

¹ Eredeti oklevél u. o.

kel szövetkezvén, annak hódító céljait nagyban elősegítette. Fel akarta tehát újítani a magyar korona jogait e régi hűbéres tartományra, s kiszorítani onnan a törököt, mielőtt befészkelhetne volna magát az erősségekbe. Hadai gyorsan nyomultak előre s minden ellentállást levervén, 1365 tavaszán már Viddin város előtt táborozott a király, s azt az egyesült török és bolgár hadaktól elfoglalván, az egész tartományt hatalma alá hajtotta. A Hunt Pázmán ivadékok híven követték zászlaját s Arday János és Zovárdfi György, kik már eddigelé is minden vállalatban kitüntették magukat, ez alkalommal is méltóknak bizonyultak királyi kegyelmére. Hogy tehát érdemeiket illendően jutalmazza, nemzetségüknek Bihar és Ugocsa vármegyében fekvő összes birtokaira pallosjogot adományozott, illetőleg 1365 máj. 30-án Bodon város előtt kiállított oklevele által uradalmait «szabad ispánság»-gá emelte, saját személyüket és jobbágyaikat a vármegyék hatósága alól fölmentvén.¹

Érdekes, hogy ez oklevélben Zovárdfi Györgyöt még mindig «*aulae nostrae juvenis*»-nek nevezi a király, mint 13 évvel azelőtt, pedig György úr ebben az időtájban nem lehetett oly ifjú legény, mint a minőknek mi a vén Toldyval incselkedő «*apró kölykek*»-et képzelni szoktuk.

Míg az ifjak a királyi udvarban s jobbára a harczmezőn tartózkodtak, addig az öregek ott-hon ülve birtokügyeiket rendezgették. Ekkor már lassanként feltűnedezték a később állandóvá lett vezetékszavak a nemzetség egyes tagjainál. Így Miklós fia István, midőn 1349-ben a várad-előhegyi convent előtt Was Tamás Ugocsa vármegyei alispánnal, annak egy Dési István nevű famulusa vérdíja felett 24 márkában kiegyezik, már Ujhelyinek nevezi magát, s ezt a nevet állandóan meg is tartja.² Lőkös maradékait Bihar vármegyei jószáguk után Wédieknek emlegetik az oklevelek, s a két János testvér közül pedig az idősbik «*dictus Nagy*» megkülönböztetéssel él. Ujhelyi István egyetlen testvére, mert Feliczián és Jakab korán elhaltak, Márton, hasonlóképen «*dictus Nagy*», de az Ujhelyi nevet — bár a család jelenleg élő tagjai egyenes vonalban tőle származnak, csak fiai

kezdik állandóan viselni. Egyszerűen Nagy Mártonnak nevezi őt Lajos király, midőn 1369-ben azon főben járó vétkeért, mit a nádor jelenlétében Farkasfalvi Lászlón elkövetett, élete és javaira nézve kegyelmet ad neki.³

Zovárd fiai heten lévén a legnagyobb következetlenséggel, hol egyik, hol másik birtokuk után nevezik magukat, atyjukat azonban mindig megemlítik saját nevük mellett, s a Zovárdffy családnév későbbi használata innen magyarázandó.

A nemzetség tagjai azonban, ha igazaik védelmére testületileg lépnek föl, mint már említettük is, arday nemeseknek mondják magukat. A «*nobiles de Ardow*» kifejezés alatt tehát Mikó és Csépánnak összes ivadékai értetnek, de az Arday név, bár praedikatum gyanánt a Zovárdffyaknak egyik ága használta is, mint családnév sohasem vált örökössé közöttük.

A nemzetségnek Feliczián comestől származó ágazata is feltűnik lassanként az oklevelekben.

Az Ugocsa vármegyébe költöző Mártonnak egyetlen fia volt: László, ki 1334-ben mint «*homo regius*» említetik s a Guth-Keled nemből származó Kisvárdai Erzsébetet vette nőül. Ettől Domokos, György, János nevű fiai születtek s egy leánya Margit, ki a Káta nemzetségből való Surányi Sebestyén felesége lett.⁴

Maradékai 1356-ban osztják fel egymás között Fancsika és Bökény helységeket,⁵ 1372-ben pedig pörrel támadják meg az arday nemeseket, osztályt követelvén tőlük minden javaikból. A pörnek volt is jogos alapja, mert Mikó és Csépán ivadékai nemcsak Verbőczöt, de az annak határában később települt Dob helységet is kizárólag birtokolták, holott 1300-ban mint említettük, őseik úgy egyeztek meg Feliczián mesterrel a Pósa fiával, hogy Verbőcz két részre oszlik s ha annak határai idő múltával növekednének, közösen fogják használni. Ennek magtalan halála után úgy látszik feledésbe merült a dolog, míg a fancsikai nemesek, megtudván valahogy a régi kötést, követelik osztályrészüket az őket is illető nemzetségi javakból.

Többet követeltek azonban, mint a mennyi-

¹ Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

² U. o.

Turni. 1889. IV.

³ Az Ujhelyi család levéltárában.

⁴ Zichy cod. V. 314. l.

⁵ Ujhelyi levélt. eredeti oklevele.

hez joguk lett volna, mert ágazatukat tulajdonképpen csak az említett Verbőcz és Dob illetve, Az arдай nemesek tehát felvették a pört s mint-hogy a leszármazást kétségtelenül igazolták, 1372-ben több nemes férfiak közbenjárására Opu-liai László nádor előtt barátságos egyességre léptek a fancsikai nemesekkel s rá következőleg a leleszi convent előtt Dob, Verbőcz és Ujlak helységek felének átadására kötelezték is magukat. Hogy az Ugocsa vármegyében fekvő Ujlakhoz minő jogcímet formáltak a fancsikai nemesek, alig lehetne megmondani, mert azt Mikó alapította Nyirtelek földjén, valószínű azonban, hogy kárpótlásul engedték át osztályos atya-fiaiknak, *Dob* helység feléért, a mely viszont őket nem igen illethetné.

Az arдай nemesek azonban valószínűleg meg-bánták a kötést, pedig 50 márka bírság volt szabva a visszavonóra és a pör tovább folyt, míg végre abban egyeztek meg, hogy *Dob* hely-séget egészen, *Verbőcz*nek pedig negyedrészt átengedik a fancsikai nemeseknek, kiket aztán a leleszi konvent ellentmondás nélkül be is vezetett azok birodalmába.¹

Míg Zovárd fiai Ugocsa vármegyében fekvő közös jószágukat védelmezték a bilkei nemesek ellen, kik Makszém fiai János és Kelemen ve-zetése alatt *Ardóra* törtek s azt felprédálván, a jobbágyokat seregestől hajtották el és minden módon hatalmaskodtak,² addig Mikó ivadéakai egy már-már végkép elfeledett dolgot újjítottak fel, követelvén Dózsa unokáitól ősanjuk ho-zományát. Magától értetődik, hogy a dolog pörre került közöttük, mert Dózsa unokái Debreczeni Gergely és Jakab fia István azt vitatták, hogy már régen ki lett adva a leánynegyed s erről nekik nyugtatványuk is van. A pör 1373-ban már folyamatban vala, de minthogy alperesek az állítólagos nyugtatványt sem az Opuiai László sem az Imre nádor által kitűzött terminusra föl nem mutatták, elhúzódott egész 1380-ig, a mi-kor is ügyvédjük Garay Miklós nádor előtt ki-jelentette, hogy felperesek nem is hajlandók azt fölmutatni, ellenben Mikó utódainak ősanjuk leánynegyedi illetőségét Dózsa nádor ősi javai-ból ki fogják adni. Ennek következtében Garay

nádor utasította a váradi káptalant, hogy al-pereseknek őstől maradt javait irassa össze és határjárás után becsültesse meg s erről neki jelentést tegyen.³

A további fejleményekről nincs tudomásunk, úgy látszik azonban, hogy Mikó ivadéakai kész-pénzzel lettek kielégítve, mert birtokaik között Dózsa nádor általunk ismert javaira nem találunk.

Mióta Lajos király az arдай nemesek és a szőlősi polgárok között fennálló határvillongá-sokat kiegyenlítette, a szomszédok békességben éltek egymással. A körültekintő polgárok taná-csosabbnak tartották a fejedelem által kedvelt Hunt Pázmán ivadékok elől kitérni, főleg mi-után ezeknek birtoka szabad ispánsággá lett s a vármegye bíraskodása megszűnt rájuk nézve. De különben is tapasztalhatták, hogy ők húzzák a rövidebbet s mindig akad a Hunt Pázmánok közül egy-kettő az udvarnál, ki rokonait szük-ség esetén megvédelmezze. Mikor azonban Lajos lehúnyta szemét, ismét elkezdtek berzenkedni, mert földesurok Erzsébet királyné hathatósan védelmezte őket. Hozzá fogtak tehát újból a határbontáshoz, s nemcsak az arдай, de a velük rokon fancsikai nemesek birtokait is háborgatták.

Az osztályos atyafiak más különben nem valami jó egyetértésben éltek, s csak 1381-ben is Fancsikai Domokosnak nemes huszonötöd ma-gával kellett esküt tenni a leleszi konvent előtt arra, hogy az arдай nemeseknek bizonyos pri-vilégiális leveleit Bánóczi János feleségétől és Balázs báró nemből csalárdul hatalmába nem kerítette.³ A közös ellenség megboszulása végett azonban egyelőre félre tették a haragot s Do-mokos úr Zovárdffy Jánossal szövetségbe, jobbá-gyaikat és fegyveres szolgálóikat összegyűjtvén, Szőlőstre törtek s a város bíróját felesége és fiával együtt összevagdalták, a polgárok közül is sokat megsebesítvén. Ezek panaszára aztán Erzsé-bet anyakirályné 1384-ban a leleszi konventet küldötte ki az ügy megvizsgálására.³ A Hunt Pázmán ivadékoknak azonban úgy látszik semmi bántódásuk nem lett, mert az ily napirenden lévő hatalmaskodások meggátlása és megfenyi-

¹ Horvát István id. m. 41. l.

² Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. ltárában.

¹ Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. ltárában.

² Ujhelyi cs. ltára.

³ Horvát i. m. 44. l.

tése Mária gyenge kormányának nem állott hatalmában.

A biharvármegyei szomszédok ellen pedig nekik volt panaszuk, mert gyakori távollétüket felhasználva, el-elfoglaltak határaikban, s mikor tisztjeik és jobbágyaik ellenszegültek, egyik hatalmaskodást a másik után követték el jószágaikon. Kiváltképen az Olaszy, Kecheti, Almosdi Chyre és Nadányi családok őseivel állottak örökös perpatvarban.

1383-ban Telegdi Miklós Bihar vármegye alispánja és bírótársai bizonyítványt adnak ki arról, hogy Olaszi Beke fia Domokos, a Wédi Lökös fia János jobbágyságain elkövetett hatalmaskodási ügyben megígért elégtételt megadni nem akarja.¹

Ugyanebben az esztendőben Zovárd fiai Kecheti Vörös Lászlóval *Gyardn* és *Kecsét* határai felett perlekednek s a királyné Panasz Demetert (Pál fiát) bízta meg, hogy egyességet hozzon létre közöttük. Választott bíróság ült tehát össze, melynek tagjai voltak Kecheti László részéről: Bori János, Septeli Péter, Les János és Miklós fia János; Zovárd fiai részéről pedig: Mindszenti Benedek, Panasz Pázmán fia Miklós, Bors Mihály, Ugrai Lukács, kik aztán közös elhatározással a perlekedő feleket kölcsönösen esküre kötelezték.²

Még jóformán be sem fejezhették ezt az ügyet, midőn ugyancsak 1383-ban Mária királyné Haranghy Kozma *«homo regius»* és a váradi káptalan által Nadányi László panaszára maga elébe idézteti a Hunt Pázmán ivadékokat,³ kik meg is jelennek Budán s ezt a kedvező alkalmat felhasználják arra, hogy fontosabb leveleiket a királyné által megerősíttessék.⁴

De nem időznek az udvarnál sokáig, nem érnek rá az örökös perpatvar miatt. Ha legalább derekas hadat indítana a királyné, hogy érdemes lenne kardot kötni az embernek, mint Nagy Lajos idejében, de most csak asszonyi ármányokat szönek és a palota körül vagdal koznak, a miért bizony nem érdemes Ugocsa vármegyéből Budára vagy Visegrádra lovagolni. A trónkövetelőhöz pedig nem állanak, egy csepp

lázadó hajlam sincs bennök, mióta Róbert Károly Rakaszt és Ardót elkobozta atyáiktól, úgy hogy jóformán két harmadát sem nyerték vissza régi birtokaiknak, de a hűség is kötelezi őket Nagy Lajos véréhez, kinek annyi sokat köszönhetnek.

Majd Zsigmond osztokodik sz.-István trónján Máriával s 1387 márczius 31-én Székes-Fejerváron megkoronázzák. Ujhelyi István fia Miklósnek történetesen valami dolga akad Budán. Miklós úr szőlőbirtokos odahaza, s valószínűleg szereti is a jó bort, de bizonyos, hogy a vámot nem örömet fizeti utána a kapzsi polgároknak. Erzsébet magyar és lengyel királyasszony már 1355-ben meghagyta tárnokmesterének és a szőlősi exactoroknak, hogy a város hegyén lévő szőlők után csak 12 garas vámot szedjenek a külső birtokosoktól s ne egy forintot, mint annak előtte jogtalanul, és ha valamelyik szőlő a rokonok között megosztatik, csak egyszer vegyék meg a vámot rajta. Hogy tehát a birtokosok rövidséget ne szenvedjenek, Ujhelyi Miklós tarso lyába teszi Erzsébet levelét, s Budára érven, az ugocsavármegyei nemesség képében kéri az új királyt, hogy erősítené meg azt, mit Zsigmond 1387 november 19-én oklevele által teljesített is.¹

Még a következő év tavaszán is az udvarnál mulat, vele van Zovárd fia János. Nagyon sok dolguk lehet, vagy talán szolgálni akarnak az új királynak, mert Visegrádon is közelében találjuk őket. 1388 márczius 30-án Nagy Lajosnak Rakasz és Ardó visszaadására vonatkozó oklevelét kérésükre átírja és megerősíti Zsigmond, s ugyanezen a napon a mag nélkül elhalt Zovárd fia György, Lajos király egykori kedvelt apródjának rakaszi és ardai birtokait nekik adományozza, s meghagyása következtében a váradi káptalan Szirmai Miklós *«homo regius»* közbejöttével be is vezeti őket, azok birodalmába.²

Zovárd fia János a nyár kezdetén már ott-hon van biharvármegyei jószágán. Rossz hírek várják odahaza. Míg az udvarnál szorgalmazta ügyeit, a szomszédok hatalmasan elfoglalták Bolcshidai Ders után maradt birtokait. Palotai László *Derspalotát*, Pázmán fia Miklós, Kató László és Szentmártoni Pázmán *Szent-Dénest* és

¹ Ujhelyi cs. ltára.

² Ujhelyi cs. ltárában.

³ U. o.

⁴ U. o.

¹ Mind az eredeti, mind az átirat u. o.

² Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. ltárában.

Szent-Mártonfalvát, végre Nadányi László *Kovácsit* kerítette hatalmába. Első dolga tehát, hogy a váradi káptalannál eltiltsa őket azoknak bitorlásától¹ s aztán megindul a pör közöttük, de a király hadba szállása miatt csakhamar félbeszakadt, nincs tehát más hátra, mint erőszak ellen erőszakot használni. Ez a középkor általános jelleme.

Több szerencsével perlekedtek az arдай nemesek a Bilkei és Lipcsei rokon családok tagjai ellen, kik az Ugocsa vármegyében fekvő *Rákóczot* és *Misticzt* maguknak követelték.

Említettük már, hogy mielőtt Lajos a Hunt Pázmán ivadékok elkobzott jószágait visszaadta volna, azok határaitra oláhok telepedtek, *Karacsin* bilkei vajda népei, és királyi birtoknak tartván, — tényleg az is volt — községeket alapítottak az erdők írtásain. Karacsin vajda ivadékai tehát, jelesen Bálint (Balacsin) a *Bilkei*, Saraczén a *Lipcsei* család öse, kifogást emeltek a Hunt Pázmánok visszanyert földesúri jogai ellen s a Rakasz közelében fekvő *Misticzt* és *Rákóczot* a maguk örökének vitatták.

Pörre kerülén a dolog, Szentgyörgyi Tamás országbíró 1385-ben felpereseket elutasította keresetükkel s az ítélet jogerőre emelkedvén, a leleszi konvent Mária királyné meghagyására már épen be akarta vezetni az arдай nemeseket a szóban forgó jószágok birodalmába, midőn a bilkei és lipcsei oláh (vlachi) nemesek megjelenvén a helyszínén, ellenmondásokkal a további eljárást megakadályozták.

Ekkor az országbíró állítólagos okleveleik felmutatására határnapot rendelt, a min azonban alperesek meg nem jelentek. Szentgyörgyi Tamást Kaplai János s ezt Behek Imre váltotta fel az országbírószágban s minek utána alperesek okleveleiket előadni nem tudták, mert természetesen soha sem is voltak okleveleik s mint hazátlan jövevények telepedtek meg azon a földön, sőt a törvényes határnapokat mindannyiszor elmulasztották: az országbíró Csamafalvi István (Gál fia) és László mester leleszi pap által, *Bilkei Györgyöt* és *Lipcsei Sandrit* Munkácson, Beregszászban és Váriban nyilvánosan kikiáltatta s minthogy a végsőképen 1389 feb. 9-ére kitűzött határnapra sem jelentek meg előtte, az

arдай nemesek ellenben a pör tárgyát képező birtokokhoz való jogaikat oklevelek által tökéletesen igazolták: Behek Imre országbíró meghozta ellenük a marasztaló ítéletet, melynek alapján a váradi káptalan *Kökényesdi Bereczk* országbírói jegyző jelenlétében 1389 június 13-án az arдай nemeseket, illetőleg Ujhelyi Miklóst, Mártont, Wédi Jánost stb. *Rákócz* és *Misticze* birodalmába, alperesek ellenmondása mellett be is vezette.¹

Rövid idő múlva ezután *Egres* birtokosaival gyűlt meg a bajuk, kiknek ösei *Swng comes* fia János és Teke 1284 ben kapták adományul Kún Lászlótól nevezett földet s a váradi káptalan Otmár «*homo regius*» közbejöttével határjárás mellett be is vezette őket annak birodalmába. Egres határai szomszédosok valának Ardóval s bármily békés természetűek voltak is az előbbinek birtokosai, nem kerülhették ki, hogy egyszer-másszor össze ne tűzzenek a Hunt Pázmán ivadékokkal. Egy régebbi határvillongásnak 1374-ben barátságos egyességgel vetettek véget, de azóta az arдай nemesek sokat elfoglaltak Egres földjéből s még ők idéztették törvénybe a birtokosokat a határok megállapítása végett.

Nem lehetetlen, hogy e dologban egy kis ravaszság, sőt határozottan rossz akarat is nyilvánult. Az egresi nemesek udvarházait ugyanis valami rossz emberek felgyújtották s ez alkalommal összes okleveleik odaégték, köztük Kún Lászlónak Egresről szóló adománylevele, mely mint tudjuk a határjárást is magában foglalta. A Hunt Pázmán ivadékoknak valószínűleg tudomásuk volt erről, mert ha az Egresiek titokban tartották is fontos irataik megsemmisülését, még is csak kiszívargott az lassanként s természetes, hogy legelsőben a szomszédok füléhez jutott el annak híre.

Nem is lettek volna méltó szülöttei ama korának, ha ily «*kedvező*» véletlent hasznukra nem kívánják fordítani, soha jobb alkalom Ardó megcsontított határainak növelésére! Az Egresiek illetőleg a család képviselőjében Egresi Gergely megjelenvén az országbíró előtt, azzal védekezett, hogy ők régi határaik között bírják jószágait, a mint őseiknek IV. László adományozta, mire nézve fel is mutatta a kő káptalannak bizonyos

¹ Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. Itárában.

¹ Eredetije az Ujhelyi cs. Itárában.

1360-ban kiadott oklevelét, melyben az 1284. eredeti Kún László-féle adomány 1354-ben készült hiteles átirata ismét át lett írva.

Természetes dolog, hogy az arдай nemesek nevében Ujhelyi Miklós rögtön kijelentette — mintha csak erre számított volna — hogy a kő káptalannak *átíratról készült átiratát* nem fogadja el, hanem követeli az eredetinek felmutatását, melyet, mint említettük, a tűz emésztett meg. Várakozásában azonban nagyon csalódhatott, mert alperesek képviselője e támadásra Zsigmondnak egy privilegialis levelével válaszolt, melyben a király, miután az Egresi családbeliek hitelesen igazolták, hogy okleveleik elétek, jöllehet Mária királynétól javaikra új adományt nyertek, mit ő is megerősített, mindazonáltal jogaiknak nagyobb biztosítására elrendeli, hogy László király eredeti adománylevelének megsemmisülése miatt, soha senki az ország bármely hatósága vagy bírói széke előtt ellenük és maradékaik ellen keresetet ne támaszthasson és jószágaiknak békességes birodalmában ne háborgathassa.¹

Ily körülmények között az országbíró a király tekintélyének nyilvános megsértése nélkül a dolog lényegére nézve ítéletet nem hozhatott, hanem *Egres* határait IV. László adománylevele, illetőleg annak átirata, *Ardó* határait pedig az 1374-iki egyezség értelmében megjárattván, az így származó vitás területre nézve feleket rendes per útjára utasította.

A Hunt Pázmán ivadékok azonban, daczára, hogy a határjárások után fenmaradó föld választott bíróság által mindössze is *két holdra* becsültetett, nem nyugodtak bele az ítéletbe, de a kő káptalannak László adományleveléről 1354-ben készült hiteles átiratát kívánták látni. Ennek következtében Szirmai János, Bekényi Mihály és a bácsi káptalannak egy papja küldetett ki annak beszerzésére s a kitűzött határidőben meg is jelentek az országbíró előtt, egy záros ládát hozván magukkal eljárásuk eredménye gyanánt. Az országbíró a felek képviselői s az országbárok jelenlétében felbontván a ládát, abban egy hártýára frott oklevelet talált, selyem zsinórral, de pecsét nélkül. Minthogy pedig az oklevél szövege több helyen olvashatatlan volt s

azt nem lehetett kétségtelenül megállapítani, hogy hiteles helytől származik-e, az arдай nemesek, jöllehet az alperesek birtokában lévő átirattal megegyezett, nem akarták azt elfogadni, de ragaszkodtak az 1374-iki egyezséghez. Egresi Gergely azonban ez ellen emelt kifogást, minthogy ő akkor a határjárásnál jelen nem volt. Erre az országbíró mindkét okiratot mellőzván, akkép ítélt, hogy a határok járassanak be ismét a felek kölcsönös kijelölése szerint, a fenmaradó területre nézve pedig indítsanak vizsgálatot, hogy tulajdonképen melyik fél birtokához tartozott az eredetileg.

Ítélete jogerőre emelkedvén, a leleszi konvent küldöttje mellett Csarnavodai Gábor, Lőrincz és András, Fejércsei Miklós, Péterfalvi László, Szirmai Miklós, Csamafalvi János, Oroszi László és Bekényi Gergely jelentek meg a helyszínén s már épen be akarták járni a határokat, midőn perlekedő felek testületileg jelen lévén választott bíróság közbevetésére megegyeztek abban, hogy Egrést és Ardót továbbra is régi határai között bírják, s nyomban elkülönítvén, a hosszú perben keletkezett iratokat kölcsönösen megsemmisítették. Ennek megtörténtéről pedig az országbírónak a leleszi konvent 1391 aug. 6-án jelentést tett.²

A XIV. század vége felé már nem a Hunt Pázmánok többé a környék legnagyobb birtokosai. Hatalmas versenytársuk támadt a moldovai Balk és Drág *Szász* vajda fiai személyében, kik mióta 1378-ban *Nyaláb* várát tartományával együtt megszerezték Nagy Lajos királytól, rövid idő alatt Máramaros vármegye tekintélyes részét hatalmukba kerítik s az Iza völgyétől az erdélyi havasokig, a Tisza mentén Ugocsa és Szathmár vármegyék termékeny rónáin, minden fontosabb ponton ők uralkodnak.³ A máramarosi öt koronaváros Zsigmond könnyelműsége folytán kezükre kerül s három felől is szomszédosok lesznek a Hunt Pázmán ivadékokkal. Ez pedig veszedelmes szomszédság, kivált *Huszt* felől, mert övék a vár, övék a megye főispánsága, hatalmaskodnak mindenfelé a környéken s 1393-ban Rakasz határait is Huszt várához foglalták. Az

¹ Ujhelyi cs. Itára.

² Dr. Csánki Dezső: Máramaros vármegye és az oláhság *Századok* 1889. VIII. f.

³ 1389. in festo corporis Christi.

ardai nemesek tiltakoznak ez ellen a váradi káptalan előtt, de nem sokat érnek vele. A pör elhúzódik éveken keresztül, erőszakot használni ellenük nem volna tanácsos, mert fegyveres szolgálók Nyaláb várában örökölnek, kezükben van a Tiszán való átkelés s az esetleges összeütközés nyilván az ő kárukkal járna. Ha legalább nekik is volna várjuk, de még az őseik által épített Visk is elpusztult azóta, tartományát az ellenség bírja, a ki napról-napra közelebb térközik hozzájuk, s rövid időre Szőlős városában is gyökeret ver.

Az ardai nemesek nyakra-főre sietnek meg-erősíteni a királylyal határjáró leveleiket, védje legalább a törvény őket, ha már maguk nem tudnak elégtételt szerezni sérelmeikért. Ha vétettek egyszer-másszor a jámbor szőlősi polgároknak, most búsásan visszakapják a kölcsönt hatalmas szomszédjaiktól, a kik úgy szólván közre vették őket s ha kedvük tartja három felől is pusztíthatják örökségüket. Leggyakrabban *Husz* várából támadtak, mert a Nyaláb alatt elfolyó Tisza természetes határvonalat képezett a két uradalom között s itt nehezebben is boldogulhatnának, mert a rakaszi vámsorompót a Hunt Pázmánok is fegyveresekkel őriztetik. 1397-ben Két-Kápolnamező, Csongva, Rákócz, Misticze birtokukat foglalják el hatalmasan, hogy talán elégtételt szerezzenek ez által véreik a bilkei vajda maradékinak, kik ebben az időben ismét fölvetették a pört az ardai nemesek ellen, s a mennyiben annak befejeztekor *«intra dominiuum»* voltak, nagyon valószínű, hogy épen Balk és Drág ültették vissza őket a jószágokba.

Nem tudjuk azonban egykönnyen megmagyarázni magunknak azt a körülményt, hogy midőn a Hunt Pázmánok a váradi káptalan előtt *«cum gentibus»* tiltakoztak a hatalmaskodó főispánok ellen, egyszersmind *Visk* jogtalan bitorlásától is eltolták azokat, pedig nyilván lehetett előttük, hogy Visket Mária királyné 1390-ben nevezetteknek adományozta,¹ de különben sem volt már ahhoz semmi jogos igazuk. Mi céljuk lehetett tehát a tiltakozással, ha annak idején elmulasztották a tenmaradott oklevelekből ki nem tűnik s legfeljebb is feltevésekre szorítkozhatunk. Nem lehetetlen, hogy szenvedett sérelmeiket visszatörölni

óhajtván, *Visk* elfoglalását forgatták elméjükben s talán azt remélték, hogy tiltakozásuk által némi jogos színezetet fog nyerni a dolog, de az is meglehet, hogy törvénybe idézés által csak boszantani akarták ellenségüket.²

Sokkal nyugodalmasabb életük volt ezalatt a fancsikai nemeseknek, kik, úgy látszik, nem örömet mozduktak ki falujokból, s a deáki tudományok művelését már ebben az időben is elébbvalónak tartották a perlekedésnél. Az 1395. vagy 1396. év folyamán azonban nagy dolog történt közöttük, mert István János fia, unokatestvérét Fancsikai Áront *«diabolo instigante»* megölte. Az előzményeket nem ismerjük, de a meggyilkolt Áron testvérei és atyja Domokos nem nyugodtak addig, míg Istvánt törvényeink értelmében fő- és jószágvesztésben el nem marasztalták, s a koronára szálló javait pedig ennek megtörténte után felkérték Zsigmondtól, a ki csakugyan oda is adományozta ezt nekik.³

Meghagyására az egri káptalan Fancsikai Domokost, a meggyilkolt Áron atyját, nem különben testvéreit Mózes, Györgyöt, Jánost, Istvánt és Lázárt az 1396. év folyamán Fancsika, Verbőcz, Dob és Kérő helységek részeinek birodalmába ellenmondás nélkül bevezette.³

Az öreg Domokos 1399-ben Ugocsa vármegye alispánja volt, követte őt az alispáni széken már 1401-ben fia János, majd ennek testvére Lázár s ettől az időtől kezdve századon keresztül csaknem örökössé vállott utódjaiknál az alispáni tisztség, a min aztán a XVI. századtól fogva az Ujhelyiekkel osztozkodnak.

Most említett János és testvére Mózes, nem különben a táblázatunkon álló I. György fiai a Fancsikay, illetőleg a fancsikai Nagy család alapítói lettek, míg Lázártól a fancsikai Lázárok vették eredetüket, kik Ugocsa vármegye közéletében jelentékeny szerepet vittek s magvuk szakadtával őkől maradt javaikat részben a rokon Ujhelyiek örökölték.

A XV. század hajnalán a Hunt Pázmán ivadékokat a Zsigmond király által magasra emelt Perényi nemzetség egyik legkiválóbb ősével Péter

¹ Dr. Csánki i. h.

² Ujhelyi cs. ltára.

³ Eredetije az Orsz. Ltárban DL. 8148.

³ Horvát i. m.

székely ispánnal látjuk perlekedni. A Perényiek még új emberek Ugocsa vármegyében, de Zsigmond kegyelméből csakhamar törzsökösökké válnak ott, s a Drágffyok őseit Nyaláb várából, Szöllősről kiszorítják. A kisebb nemesség bizodalmatlanul fogadja, később ellenségnek tekinti őket, mert még az oláh jövevényeknél is ragadozóbbak, s ugyan jól védelmezze tőlük mindenki a maga örökét. De nem mernek velük szembe szállani s csak kedvező alkalom adtán boszulják meg jobbágyaikon sérelmeiket.

Az arдай nemesek azonban nem tartják magukat alábbvalóbbaknak a Perényieknél s védelmezik jószágait, miknek jogcíme ősi, dicsőségesebb is, az örökös pénzzavarában fűhöz-fához kapkodó Zsigmond zálogos adományainál. De Ugocsa vármegyében még különben is ők az első birtokosok, nincs ugyan annyi falujok, mint a Perényieknek, de határaik jóval felül múlják azokéit. Ardóban vásárokat tartanak, Rakaszon megvámolják a király sóját, birtokuk szabad ispánság, nemzetségük ősnemes, egy idő a királysággal, miért vonulnának tehát félre a hirtelen felemelkedett, az igaz, hogy magasra emelkedett család előtt. Ámde azoké a jövő, a Hunt Pázmán ivadékoké a csupán a múlt. Nincs egy kimagasló ember közöttük s mióta mindent elértek a mire vágytak, megülnek nap-hosszat udvarházaikban s csak akkor mozdulnak ki, mikor határaik forognak veszedelemben.

Az 1400. év kezdetén azonban épen ez az eset adta elő magát. *Perényi Péter* jobbágyai ugyanis, meg a vérszemét kapott szőlősi polgárok Rakasz és Ardó határait városuk felől lerontották s az arдай nemesek kérésére Zsigmond király a váradi káptalant bízta meg, hogy tartson vizsgálatot ez ügyben. A káptalan küldöttje tehát a király emberével megjelent a helyszínén s meggyőződve arról, hogy a kérdéses határok csakugyan le vannak rontva, Lajos király privilegialis levele értelmében, hozzá fogott azok visszaállításához.

Tudvalévő dolog, hogy a határjáráshoz egész sereg ember kellett, részint munkások a földhátványások és határdombok elkészítésére, részint zom szédok, tanúk, bizalmi férfiak s más hivatalos személyek, kiknek száma a körülményekhez éppest változó s néha igen nagy volt. Úgy történt ez a jelen esetben is. Maguk a Hunt Páz-

mánok egész haddal jelentek meg a helyszínén s nem maradt odahaza, csak a beteg meg a gyermek. Eljöttek a *Zovárdffyok* László, Tamás, Dávid, Benedek és János a maga három fiával; a *Wédieket* Lökös maradéki: Mátyás, Miklós és István képviselték s végre három *Ujhelyi*: Demeter, János és György növelte számukat. Úgy látszik, el voltak készülve minden rosszra s valószínűleg fegyveres szolgálkat sem hagyták el kíséretükből.

A dolog lefolyása azonban igen csendes volt. Mikor a hivatalos személyek a határok kiigazításához fogtak volna, megjelent Perényi Péter szőlősi tiszttartója Tamás, a polgárok képviselője *Hunchalmus* bíró, másfelől pedig a Szöllőshöz szintén jogot tartó *Drág máramarosi főispán* küldöttje Csapó István s ünnepélyesen tiltakoztak az eljárás ellen, mire a gyülekezet szétesett, az ellentmondók pedig a király személye elébe idéztettek.¹

A pör folyamata a XV. századba vezetne bennünket, de mi nem követjük tovább a Hunt Pázmán ivadékok történeteinek sokfelé ágazó útját. Megállapodunk ezen a ponton s egy pillantást vetünk előre, mikor a XIII. század első felében élő Marcell comes ivadékai már névleg is különvált családokban szerepelnek.

Zovárd fiai megtartják atyjuk nevét s csak a praedikatumokkal különböztetik meg magukat. János az *ardai*, László a *verbőczi*, Dávid a *maghfalvi*,² Tamás az *endrédi Zovárdffyok* alapítója.

Leghamarább elenyészik Tamás ágazata s az utolsó leányt *Margitot* a biharvármegyei ősnemes Szepesi család sarja *István* veszi nőül, s nagy birtokaival együtt öröklí vele az *endrédi* praedikatumot is.

Ezután következik a sor László ágazatára s a Werbőczi név Kerepeczi Barla utódjára a nagy törvénytudó *Istvánra* száll, a ki örök időkre bevési azt nemzetünk történetébe. Azonban vérét nem, csupán egyetlen zálogos jószágát örökölte a Hunt Pázmánoknak s onnan vette nevét. Miután pedig János ágazatának *ardai Zovárdffy István*-ban 1505-ben magva szakad, egyedül Dávid terjeszti ki a maga nemzedékét a XVI. század

¹ Ujhelyi cs. Itára.

² Jelenleg *Mátyfalva* Ugocsa vármegyében.

közepéig, de maghfalvi *Zovárdffy István*ban az ő ágazata is elenyészik.

Az utolsó Zovárdffy leányok közül Annát *Ráthonyi Gáspár*, Klárát *Szirmay Lajos*, Fruzsínát *Dolhay György*, Katalint pedig *Ujhelyi Gábor* vette nőül. Ős jószágaik visszaszállottak az Ujhelyiekre, de a leányággal hosszú ideig perlekedtek azok felett.

A *Visk* várát elcserélő Mikó ágazatából, tulajdonképen csak két család származott: a Wédyek és Ujhelyiek, bár az első helyen nevezettek, kiknek már 1446-ban magvuk szakadt, felváltva az Ujhelyi nevet is használták. Mint-hogy pedig a táblázatunk egyik vonalát bezáró *Demeter* utódjai a XVII. század elején kihaltak, legalább is az oklevelekben nyomukra többé nem akadunk, a Hunt Pázmán nemzetség bihari, illetőleg Ugocsa vármegyei ágazatából jelenleg egyedül a *tisza-ujhelyi Ujhelyi család* tagjai él-

nek. Egyenes ősök *György* 1410-ben Szathmár vármegye alispánja, ősanjuk a Káta nemzet-ségből származó *Csarnavoday Zsuzsanna*.¹

Czímerükben, melynek adományozó levele azonban nem maradt reánk s talán soha sem is létezett — két egymás ellenében ágaskodó vadász, markolatánál fogva meztelen pallost tart s ez határozottan a Hunt Pázmán nemzetség ősi címerére vezethet vissza bennünket, mely — mint az újabb heraldikai vizsgálódások bizonyítják, akár beszélő címer — vonatkozással a *«Hund»* német szóra, — akár a sváb lovagok általános hadi jelvénye, de minden valószínűség szerint *egy vadász fejét* volt.²

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

¹ Eredeti oklevelek és genealogiai táblák a család levéltárában.

² L. Majláth Béla i. m. B. Nyáry i. m.

NYOMTATOTT HÁZASSÁGI JELENTÉS 1676. ÉVBŐL.

(Egy melléklettel.)

Tudjuk azt számos fenmaradt emlékből és korunkra maradt tudósításból, hogy őseink mily fényt és pompát fejtettek ki lakodalmak alkalmával. Elkezdve a kézfogástól egészen a menyecske hazavitelének harmadnapjáig, több ízben volt alkalom nagy lakomákra és ezzel egybekötött mulatságokra.

A kézfogás épen olyan pompa és rendtartás között folyt le, mint maga a lakodalom, egy sereg vendég jelenlétében.

Midőn napot tűztek a kézfogóra vagy lakodalomra, rövid határidőt nem lehetett adni, mert idő kellett nemcsak az előkészületekre, hanem az írott meghívók szétküldözésére, valamint a meghívottaknak is időt kellett engedni a készülődésre és utazásra.

Annál is inkább szükség volt a nagyobb időközre, mert a nagy házaknál tartott kézfogás vagy lakodalmakra nemcsak a szomszédokat és a közelben lakó rokonokat volt szokás meghívni, hanem a városok, vármegyék, országnagyok és jó barátok egyaránt részesíttettek a zhívás tiszteletében, tekintet nélkül arra, hogy

az országnak milyen távol eső részében laktak vagy tartózkodtak.

A meghívások helyettesítették akkor a most divatozó nyomtatott házasság-jelentéseket is. Daczára annak, hogy akkor egy-egy lakodalomra talán több meghívót küldtek szét, mint manap jelentést, mégis nem akadtam eddig nyomára annak, hogy nyomtatott meghívókat készítettek volna a XVII. században.

Arra sem találtam eddig példát, hogy maga a lakodalmi ünnepély fénye emeltetett volna díszes nyomdatermékek által.

E nemből a legelső, a mi szemeink elé került, az itt hasonmásban mellékeltem, sajtó-kazai levéltáram hajdan kiselejtezett részéből előszedett egy lapos nyomtatvány.

Veres-Egyházi Szentyel Mihály, kolozsvári könyvnyomtató, áthatva Teleki Mihály politikai nagyságától, leányának Teleki Annának lakodalmi nagy pompáját, ez Hazánkban hasznosan gyümölcsöző nagy Élőfának lerajzolásával ékesítette.

Teleki Anna, Teleki Mihály és Vér Judit

Az Istennek kertében fel-nőtt szép

É L Ö - F A

35(0)50

I. SOLTAR.

Mint a vizek mellett plántált szép termő-fa,
Agait sugárt égre fel-bocsátva,
Idejében peng gyümölcsét meg-adgya,
Levelét is élő zöltségben meg-tartva.
Igy van az az Ember kit Isten kedvében,
Tart, és elevenit egész életében

Igy

35(0)50

Igy van **TELEKI MIHALY** az Urnak kedvében
Ver Judith Afizsonnyal Isten kegyelmében.
Virágoznak ketten mintha sznos Termő-fa,
Elnek gyümölcsökkel mint fénlő Elő-fa.
Edgyik nemes ágak lélezen ma mint Uj fa,
Kiből, Isten adgya, légyen szép Termő-fa.

35(0)50

TELEKI JOSEPH
de le nem utollos
mint a régi
Joseph

TELEKI MIHALY Törsöke c. szép Elő-fa
VER JUDITH áldott méhes ANYJA AGA

Ily egy haza teremtet sok szép Elő-fákat, Kedélynek is fölté

hozott el.

Ilyen fák, Kedélynek jószágá ad ilyen ágakat, Mennyei sídában mutat Ily példakar.

gyermekének lakodalma Apaffi Miklós szeptember 9-én tartatott meg. Ezen nyomtatta Szentyel Mihály az imént előfát» vagyis származási fával díszített jelentő nyomtatványát.

Egy lapos nyomtatvány 39 cm-ter széles, 10 cm-ter hosszú, körül van véve nyomdai el. Tulajdonképpen három részből áll. A felső részben előadja a nyomtatvány bevezető szavakkal: «Az Istennek kerített szép Élő-fa, a tekintetes úr Teleki méltóságos erdélyi fejedelemnek belső Torda és Máramaros vármegyéknek Küvár és mellette való vidékének és annak főkapitánya etc. és véle egy testvér Judit asszony s azon előfának gyümölcssei. A melyeket az erdélyi jó földén, sok változási és fáradsági után, menyekből szapora zsíros harmat módzálott sok szép áldási között termett

szőlő, az elsőbb és Istennek kedvében tartott, s legszebb illatozásban lévő gyümölcses *Teleki Anna* kisasszonyt, a régi hírről, névvel, és mostan fejedelmi al fénylő Apaffi nagy háznak kertjében

termes *Apaffi Miklós* úrfi kebelében, Istenrendelése szerint adta és ajánlotta, Pesttendőben, Sz.-Mihály havának 9-ik napján

gyermek lakodalmi nagy pompáját, ez a hasznosan gyümölcsöző nagy élő-rajzolásával ékesítette, Veres-Egyházi Mihály kolozsvári könyvnyomtató.» A nyomdai díszvonal vágja el a középső

alsó részben egy fametszetű, boltozatos keret látható fekete nyomásban, itt-ott el felhőzve. A keret közepébe van nagy betűkkel ezen szó «Ég», ez kézzel a jobbról és balról hozzáillesztett verssor rímjeinek végső szótagját.

A felett baloldalon sárgára festett széllel szemléltethető, benne rímes sorok Apaffi e. A jobb oldalra sárgára festett fél-nyomtatottak, sárgára festett körrel kerekül rímmel a fejedelemasszonyra.

A boltozatos keret alatt Apaffi Miklós és Teleki Anna egyesített címere látható, mind a kettő körirattal.

A harmadik részt egy zöldre festett talajból kinőtt vastag törzsű terebélyes almafa tölti be. A fa zöldre festett levelekkel van megrakva. A törzs Teleki Mihály és felesége. Az ágakra kilencz nagy, sárgára festett almát rajzolt a fametsző. Mindenik alma egy-egy gyermeknevet és a reá vonatkozó rímet foglalja magában, ilyen formán:

- I. Első e tekintetben Teleki Anna, ki már leszedegetik mint égbeli manna.
- II. Teleki János, kin atyja virtusa már is foganatos.
- III. Teleki Zsuzsanna, ki minden nap újul mint égbeli manna.
- IV. Teleki Krisztina, ki a szelídségben oly mint édes anyja.
- V. Teleki Kata, kiből a szép erkölcs már magát kiadta.
- VI. Teleki Mihály, kin az atyja neve s képe is már fenn áll.
- VII. Teleki László, atyjának és anyjának örömet rajzoló.
- VIII. Teleki Judit, kit Istennek kedve már a jóban indít.
- IX. Teleki József, de ki nem utolsó mint a régi József.

Ez az utolsó gyermek a fán, voltak ugyan Teleki Mihálynak még több gyermekei is, de ezek 1676 után születtek.

Az almafa törzsétől balra, az első zsoltár hat sora van keret közé foglalva, jobbra pedig ennek megfelelő helyen Teleki Mihályra és családjára vonatkozó ugyanannyi rímes sor olvasható.

Bezárja az egész nyomtatványt az almafa tövében keresztül húzódó következő négy rímes sor:

Ha egy haza termett sok szép élő fákat
Erdélynek is földé hozott ilyen fákat
Erdélynek jószága ad ilyen ágakat
Mennyei áldásban mutat szép példákat.

Ha a versekben nem is találunk költői ihletet, sőt még ügyes szerkezetet sem, az egész nyomtatvány azért mégis megérdemli figyelmünket mint egy érdekes családi emlék, mint egy a lakodalmi nagy pompa fényét ékesíteni kívánó díszjelentés és végre mint a XVII. századból származó egy lapos magyar nyomtatvány.

B. RADVÁNSZKY BÉLA.

A LUDÁNYI BAY CSALÁD GENEALOGIÁJÁHOZ.

A «Turul» 1887. évi IV. füzetében megjelent «Káta nemzetség» című genealogiai tanulmány szerzője a Charnavodai-Surányi nemzetséget a Káta magyar nemből származtatja, egyuttal elmondja, a Káták Bereg vármegyében föltevőleg már a honfoglalás idejéből nagy területeket birtokoltak, várakat, falvakat építének, s hogy a Káta magyar nemből származott Charnavodai-Surányi nemzetség első megnevezhető őse ugyan ama Rafael gróf volt, a kit Szirmai Szatmár vármegye leírása II. kötetében Mikola helységnél említ meg.

I. Rafael grófnak két fia: I. Tamás, és I. Gábor (Gabrian) comes. I. Tamás comes fia: II. Rafayn comes. I. Gábor comes fia pedig II. Tamás comes, a ki Kun László király egyik hadvezére volt, és 1274-ben tőle Ugocsa vármegyében birtokot nyert, és ama birtokon 1299-ben Tamásvárát építteté.

II. Tamás comes fia II. Gábor utódai osztzkodván, az Ugocsa vármegyében fekvő Tamásvárát Kech-Babun várral közösen hagyták, a beregvármegyei ősi birtokrészekben Charnavoda (most Csaroda) és ezzel szomszédos Surány helységekben letelepedve szétágaznak, egymás megkülönböztetésére Charnavodaiaknak, Nagy-Surányiaknak, és Kis-Surányiaknak neveztetnek. A beregvármegyei és ugocsai birtokrészekén kívül, a Charnavodai-Surányi nemzetség tagjai az ország különböző részeiben is terjedelmes birtokok urai voltak, többek között Mária királynő 1392-ben Surányi Pálnak és Géczi Tamásnak, Csongrád vármegyei szentlőrinczi uradalmakban a pallosjog gyakorlatát adományozza.¹

Régi családi hagyományok szólnak arról, hogy a Charnavodai-Surányiak a Gutkeledekkel, — főleg a Gutkeled nembeli Kisvárdaiakkal szoros vérésgben állanak, noha ama hagyományos föltevést okmányok, — legalább tudvalévő okmányok nem igazolják. Azonban ezek hiányával és ha a két család között elkeseredett pörök menetét megfigyeljük, ugyszintén a Charnavodaiak és Gutkeledbeliek más megyében fekvő birtokaik összeszögellését hozzá tudjuk, a hagyományos föltevésnek nagyobb tért nyitunk, mert az egymást gyűlölő két család között sem birtoklási különbség, sem származási válaszfal nem ad reá okot, hogy a közös rokonságot kizárhatnók; valamint a Kisvárdaiak, ugyszintén a Charnavodaiak az ország legelőbbkelő nemzetségeivel, u. m. a Kusalyi Jakch, Brebéri Melith s más nagy nemzetségekkel álltak szo-

ros atyafiságban. Ama körülmény pedig, hogy a két család közt folytatott nagy pörnél okmányok hiányoztak, a korszellemnek is betudhatjuk; főleg ha az önkény hatalmát is számba vesszük, melynek behatása közben okmányok tűnhettek el, különösen ha hozzá tudjuk, hogy míg a hivatalokkal magas polczra emelkedett Kisvárdaiak tekintélye, befolyása egyre emelkedett, azalatt a Charnavodai-Surányiak ősi tűzhelyükhöz lapultan, gondatlanul gazdálkodtak, a nagy pörökkel megcsappant vagyonbeli körülményektől szorongatott állapotjukban, egymásközt is viszálykodtak, és mindama körülményt össze vetve, lehetővé válik ama hagyományon alapuló eshetőség: hogy a Kisvárdaiak V. István királytól, a beregvármegyei birtokaikat nem adomány gyanánt kapták, csakis a Charnavodai-Surányi családbeliekkel közösen örökölt Márok vidékének birtoklásában újabb megerősítést nyertek.

A sokat hányatott, egykor fényes Charnavodai-Surányi nemzetség III. Gáborban halt ki. III. Gábornak neje Prépostvári Borbála volt, a Prépostvári Bálint leánya. Prépostvári Bálint (anyja a Káta nembeli Cháholyi nemzetségből való volt) Szatmár megyében fekvő, — a csáholyi uradalomhoz tartozó Csáholy helységében lévő birtokát édes anyja, a Csáholyi leány után örökölte. III. Charnavodai-Surányi Gábor három leány utódja közül Borbálát, a várszegi kapitány, Osztópányi Perneszi István fia, Gábor, 1608 körül kővári kapitány, Közép-Szolnok vármegye főispánja vette nőül. Perneszi Gábornak fia ismét Gábor.

1648-ban, Bereg vármegyében, a viszontagságokból megmaradt, néhai Charnavodai-Surányi nemzetség birtokrészét Csarnavoda (most Csaroda) Márok-Papi, Surány, Fejércze és más helységekben: Perneszi Gábor birtokolta.

1690-ben Perneszi Borbála, Ludányi Bay Ferencz neje. A felsorolt helységekben birtokos. 1715. évből, a surányi templom belső falán arany betűkkel olvasható: «In honorem et gloriam sacrosanctæ et individuæ trinitatis hanc dei domum perillustris ac generosus dominus Franciscus Bay de Ludány incliti comitatus de Bereg vicecomes reaedificavit anno 1715.»

A Bereg vármegyében települt Ludányi Bay család ősfészke Nógrád vármegyében fekvő Ludány helysége volt, azonban mielőtt a családi genealogiát tovább vezetném, a Bayak viselt dolgairól sorolok föl egyetmást.

Barnabás 1453. körül Nógrád vármegyéből származik el.

I. Ignác neje Derenchényi Zsófia 1540-ben már Bereg vármegyében említettik. — 1549-ben

¹ «Századok» 1879. I. f. 525. l. Életrajzok II. f. 145. l.

ind király nemes Ludányi Bay Ignáczi ősi ágát elismeri, de mivel czímere nincsen, les arany koronából ágaskodó fehér egy- al, czímtart ad neki és utódainak.¹

gnácznak két leánya maradt: Anna és Klára, a kit a gróf Rádaiak öse, Rádai vett nőül, s miután I. Ignácznak nem maradt, I. Ferencz unokájával hálylyal ágaztatja tovább családját.

Ferencz III. Mihály nagy atyja. 1552-ben árát Dobó István alatt oltalmazza, és a lelménél magát kitüntette. 1565-ben Bay Erdőd vár királyi kapitánya. Erdődöt n temesvári beglerbég ostromolja, a vá- y Bay Ferencz a várat keményen oltal- és sajátmaga is megsebesült. — 1567-ben erencz, a Zápolyákhoz pártolt pelsőczi ktől elfoglalt Krasznahorka vár királyi ya, és a sziklavárban önhatalmúlag, a k szokása gyanánt, Rozsnyó városának Krasznahorka várjavakhoz foglalja.

Bay által megkárosított rozsnyói polgá- oslást keresve I. Ferdinánd király elé k. Ferdinánd Pozsonyból keltezett leíra- Bay Ferenczet arra figyelmezteti: «a jó ághoz a törvények megfigyelése is llő.» Azonban I. Ferdinánd trónja még eljesen nem volt megszilárdulva; harcz- tartó, vakmerőségig bátor, jó katonára tlanúl szüksége volt, ennél fogva a horkai parancsnoklás közben gyakorlott oskodást I. Ferdinánd nem vehette komo- nert 1570-ben Bay Ferenczet az egri ár a tekintélyes Munkács vára parancs- látjuk; egyszersmind amaz évben Bereg yét kormányozza; 1570. évről szóló bereg- yei levéltári iratokban Bay Ferencz ek említetik, s mivel nincs oda téve, ice: az alispánnál több lehetett. Munkács ancsnoksága közben Bay Ferencz régi, iskodó természetéhez hű maradt, mert a irtól a város polgáraival gyakran viszá- s magánviszonyaira vonatkozólag szintén isi pöröket folytatott.

Ferencznek fia: II. Mihály és II. Ferencz. — encz fia: III. Mihály, de mielőtt III. Mi- gazatát folytatnám, a Bayak viselt dol- ezem be.

1711-ben Munkács vár kurucz kapi- A majtényi kapituláció után, Bay várparancsnok a Rákóczi házhoz hű tár- Munkács várba zárkózott, s mikor már a nek utolsó számai is szétfoszlottak, a enségnek hódolva, de a hatalomnak meg- olva, Munkács várában kapitulált ugyan, rból a II. Rákóczi Ferencz aranyos, piros,

harczokban megviselt zászlóját lengetve, dob- szóval, fegyveresen vonult ki társaival.

András, a kiról Pápai Gáspár naplójában (1705) tesz említést: a IV. Mihály fia.

András. Budai Polg. Lexikona az 1552. évről Bay Andrásról elmondja, hogy Eger vár ostro- mánál az egri nevet szintén kiérdemelte, és 1566-ban Zsáka vár királyi kapitánya volt.

Hogy azonban ama Bay András I. Ferenczczel, I. Ignáczzal minő ágazatban állt, okmányok hiánya, úgyszintén a régi genealogiai táblázatok fogyatékosága következtében ki nem mutatható.

Mihály. A XVI. század végén és a XVII. század elején élt, s Pozsony vármegyében fekvő Dévény vár várnagya volt. Bay Mihály Dévény várát a vár birtokosától, Báthori Istvántól aján- dékúl nyerte. Ama Bay Mihály neje czobor- szentmihályi Czobor Erzsébet volt.

A Bereg vármegyébe származott Ludányi Bayak régen egybe állítottatott nagy részt töre- dékes nemzedékrendje ugyan ama korban élt Mihályt tüntet föl, ama körülménnyel, hogy a XVI. században, Bereg vármegyében a Czobor nemzetség birtokos volt, Bereg vármegye több hely-égében a Czoborok, a Charnavodai, Brebiri Melith, Petri, és más családbeliekkel Mádi Péter, kinek később a beregi Bayak egyenes jogutódjaivá lettek, osztozkodik. Fölsorolt indo- kok némileg oda utalnak, hogy a Czobor Erzsé- bet férje Bay Mihály Dévény vár birtokosa Báthori István útján származott a Duna men- tére. Mert hogy ama Bay Mihály a Győr megyében jelenleg élő, bábai előnevet használó Bayak öse, legalább egyenes öse nem lehetett, azt ama körülmény is teljesen indokolja, hogy a dévényi várnagy, később a vár birtokosa Bay Mihály és neje Czobor Erzsébet csakis egy leány gyermeket, Zsuzsánnát hagytak hátra, a kit a gróf Keglevics öse, Keglevics Péter vett nőül, és Bay Zsuzsánnával Dévény vára a Keglevics családra szállt; azonban kevés korig birtokolták, mert Bay Zsuzsánna fia Keglevics Ferencz Dévényt a Pálffy grófok ösének adta el.

I. Ludányi Bay István neje Mádi Zsuzsánna, Mádi Péter egyetlen leánya, Mádi Péter a Charnavodai-Surányi, a brebiri Melith, czobor- szentmihályi Czobor nemzetségekkel osztályos, és neje az utolsó Madai egyetlen leánya volt, 1635. körül. Szirmai szerint a Madai nemzetség a Gutkeled nemből ered.

I. Ludányi Bay István és neje Mádi Zsuzsánna fiai: IV. Mihály és III. Ferencz.

IV. Mihály, I. István első szülött fia, a bereg- vármegyei Ludányi Bayak legérdekeseb alakja. IV. Mihály 1665-ben Bereg vármegye főjeg- yője, — 1685-ben Bereg vármegye első alispánja, — 1671-ben Eperjesen követ, — 1682-ben mun- kácsi várparancsnok, Thökölyi Imre kurucz kapitánya; s hogy a hű kurucz kapitány és

a czímtart Ung. Siebm. II. füzet.

fejedelme között mily viszony létezett, megemlí-
tendő Thökölyinek Bay Mihályhoz írott tréfás
hangulatú levele, a melyet a régibb családtagok
olvasgattak, és mint elbeszelték, az akkor még
meglévő levél első mondata következőleg hang-
zott: «Bay uram rukkoljon már be, necsak
mindig a szép asszonyokat őrizze.»

Thökölyi Imre fejedelem szerencsecsillag-
zata hanyatlásával, a fejedelem hű kurucz kapi-
tánya Thökölyivel Nikomédiába költözött. Bay
Mihály, Pápai Gáspárral 1705-ben Thökölyi
Imre fejedelem követje gyanánt jelent meg az
1705-ben egybehívott országgyűlésen; és Bay
Mihály 1705—1706-ról szóló, Pápai Gáspárral
együttesen vezetett naplóját a magyar tudomá-
nyos Akadémia adta ki. Ama naplójában Bay
Mihály följegyzé: «Die 27. maji szombaton
megindulván, jöttünk éjszakára Surányba. Die
30. maji érkezünk Madára.» Megjegyzendő Be-
reg-Surányban, valamint Nyír-Madán IV. Mihály
és testvér öccse III. Ferencz birtokoltak.

Zrinyi Ilona fejedelemasszony elhunytával
Bay Mihály Nikomédiából haza jöve, II. Rákóczi
Ferencznél jelent meg.

II. Rákóczi Ferencz házuk rendületlen hívét
melegen fogadta, kitüntette és sajátkezü alá-
írásával megerősített, hártýára írott okmányban
(melyet körülbelül hét évvel ezelőtt a magyar
történelmi társulatnak ajándékoztam) Bay Mihály
hűségét magasztalva, őt Ugocsa vármegyében
fekvő Akli faluval ajándékozta meg.

II. Rákóczi Ferencz kibujdosása után Bay
Mihály Bereg vármegyében fekvő Derczen-Kere-
pecz (ahol egykor a Melithek, Czoborok birto-
koltak) részjóságát elnótázták, s ez hűtelenségi
bélyegen a királyi fiskusra szállt. Idő vártatva
az elnótázott Derczen-Kerepecz Bay részjóságát
a bécsi orvostudor, Weisz János vásárolta meg,
és Weiszot a királyi fiskus, a Bay-féle Derczen-
Kerepecz birtokrészben 1793-ban királyi ado-
mányul iktatta be. Weisz János orvostudor már
mint beregvármegyei földes úr, Derczen faluról,
a saját maga és utódjai részére a Dercsenyi
nevet vette föl.

A mi IV. Ludányi Bay Mihály magán életét
illeti, kétszer nősült, első neje csernelházi
Chernel Erzsébet 1669-ben hunyt el; másod-
szor Hermann Máriával lépett házasságra, és
mint a családi okmányok igazolják, hét gyer-
meket hagyott hátra.

III. Ferencz, I. István másod szülött fia, és
IV. Mihály testvér öccse, III. Ferencz és IV. Mi-
hály a családi okmányokat egymás között fel-
osztották. Mihály mint idősebb testvér a csa-
ládra vonatkozó legérdekesebb okmányokat tar-
totta meg, és amaz okmányok kétfelé választá-
sával egyszersmind a családi levéltár pusztulását
kezdették meg.

Mihály hét gyermeke közül csakis harmadik

fia II. István vezette tovább nemzetségét. II. Ist-
ván a IV. Mihály fia Bereg vármegyében Déda
faluban birtokos Ujhelyi János leányát Ujhelyi
Juliánnát vette nőül.

A beregvármegyei Ludányi Bay család a
rozsályi Kún nemzetséggel rokonságban volt,
mert 1551. körül Charnavodai Jakab leányát
Dorottyát rozsályi Kún Jakab vette nőül; azon-
ban IV. Mihály fia II. István felesége Ujhelyi
Juliánna révén, különösen érdekelve volt.

II. Ludányi Bay Istvánné, Ujhelyi Juliánna
nagyanyja, rozsályi Kún Lukács leánya volt,
minek következtében a szintén rozsályi Kúnok
örököse, a Sennyei nemzetség, II. Istvánt és
utódját pörrel támadták meg; a báró Sennyeiek
amaz uton a Bayaktól több rendbeli birtokokat
pöröltek ki.

II. Bay Istvánnak fia volt II. András, ennek
a nyomasztó körülmények közt Ugocsa vár-
megyében elhalt utódja IV. Bay Mihály fiágát
sírba vitte.

III. Bay András, és II. István leány utódai,
a reájok szállt, a beregvármegyei Ludányi Bay
családot érdekelt, legbecsesebb okmányokat
másoknak árusították el.

A IV. Mihály utódjai kihaltával, a bereg-
vármegyei Ludányi Bayakat IV. Mihály testvér-
öccse III. Ferencz vezette le korunkig. III. Fe-
rencz történelmi szerepléssel családfáját ugyan
nem igen gazdagította, mert politikai szereplése
csakis a vármegyéje közügyeire terjedt (1714. és
1715-ben Bereg vármegye első alispánja volt),
azonban előkelő házasságával családjának egyik
érdekes tagjául tekinthető; 1690. körül, III. Fe-
rencz neje Osztopányi Perneszi Borbála volt; a
Pernesziek pedig a fejedelmi Apaffi, Rákóczi,
majd a Bethlen, Haller és más főúri családok-
hoz vezethették genealogiájukat.

I. István fia III. Ferencz és Perneszi Bor-
bála fia: IV. Ferencz, ennek IV. György.

IV. György kétszer nősült, első neje pazonyi
Elek Krisztina volt, kinek anyja Földváry Do-
rottya, s mint hiteles okmányok igazolják, Krisz-
tinának terjedelmes hozománya volt. Ama ház-
ságból két fiú született I. Károly és II. Ádám.

IV. Bay György másodszor Máramaros
vármegyéből nősült, csebi Pogány Máriát vette
el, kitől hat gyermeke született.

IV. Ludányi Bay Györgynek birtokai voltak:
Bereg vármegyében Csarnavodán (jelenleg Csa-
roda), Surány, Márok-Papi, Fejércze, Darócz,
Vámos-Atya, Beregszász, Bucsú, Tisza-Kóród,
Ugosnya. Ugocsa vármegyében Felső-, Alsó-
Karaszló. Szatmár vármegyében a régi Csáholyi
uradalomhoz tartozó Gebe, Nyír-Megyes helysé-
gekben. Pest vármegyében a Földváriak osztat-
lan birtokán, Dunavecsén és Czibakházán.
Szabolcs vármegyében Pazony helységben, és a
Sima pusztán.

V. György 1810-ben, 75 éves korában meg- és kilencz gyermeke közül csakis elsőtt fia I. Károly és legifjabb fia V. Györgyte korunkig családját.

I. Ferencz, I. Károly és V. György testöcscse Bécsben királyi gárdista volt. irányi anyakönyvben bejegyeztetett, hogy Ferencz 1796. elhalt, s hadnagy volt. Ferenczére: II. Ádám, Máramarosba települt, s dot nem hagyott.

özsef, 1712-ben nőül vette Zemplénváryéből, Szemere László leányát, Teréziát, a nő Krisztina testvérét.

V. György, a fentebbiek testvér öcscse, -ben Bécsben királyi gárdista volt, és amaz en szintén Bécsben tartózkodó ifjú Kisly Károly költővel baráti viszonyban élt. öltő barátsága V. György szellemére be- ssal volt, és bécsi tartózkodása idején Bay György nagy műveltségre tett szert; olommal is foglalkozott. Azonban bőven ekezett, és zilált anyagi viszonyok közt ősi ébe Bereg-Surányba visszatért és 1821-ben nősült.

V. György 1825-ben Bereg vármegye által lgabirónak választatott, 1832-ben első al- 1, később alországbiró, alnádori helyettes, e septemvir; öt gyermeket hagyott hátra. . Terézia, IV. György csebi Pogány Mária- született leánya, 1807-ben a II. Rákóczi ncz fejedelem gyalog ezredesének jogutód- l, a dúsgazdag csomai Kajdi Lajossal kelt e. Terézia özvegyen maradván, s mivel mektelen volt, férjéről öröklött Csoma falu- estvér öcscsének V. Bay Györgynek ado- yozta.

V. György a beregvármegyei Csoma faluban át statuáltatván, az ősi Ludányi előnévhez, jaival, a Csomai előnevet is fölvette, azon-

V. György jogutódai Csoma falut, atyjuk agyona nagy részével elárusították.

Ludányi és csomai Bay Sándor, V. György nyugalmazott királyi táblai bíró.

Ludányi és csomai Bay Bertalan 1849. gy; Berta leánya gróf Dessewffy Miklósné.

I. György (csomai) V. György legifjabb Surányban birtokos. 1870-ben országgyűlési iselő, 1886-ban elhunyt, és nagylányai zai Lujzától született két utódot hagyott a: Gabriellát, Györgyöt.

V. György pazonyi Elek Krisztinától szü- t fia I Károly, vagyoni tekintetben családja :kintélyesb tagja volt, és ifjúságában 1798- Bereg vármegye tiszaháti főszolgabirája. De ároly a közéletből csakhamar terjedelmes :kai kormányzatához vonúlt.

. Ludányi Bay Károly 1796-ban csernel- Chernel Erzsébettel kelt egybe.

Chernel Erzsébet árva leány volt, s a Bay-

házhoz dús hozományt hozott, a melynek se- gélyével a különben is takarékos I. Károly saját ősi vagyonához, még a Charnavodai-Surányiak által elzálogosított egyes birtok- részeket is nagyrészt kiváltogatta. Okmányok szólnak a felől, hogy I. Károly következő helységekben birtokolt: Bereg vármegyében Csarodán, Surányban, Tákason, Som, Hetyen, Ugornya-Gergelyi, Márok-Papi, Darócz, Vámos- Atya, Beregszász, Fejércze. Ugocsa vármegyében Felső, Alsó-Karaszló, Máramaros vármegyében: Huszt, Ökörmező, Szeklencze. Szatmár vármegyében: Gebe, Nyír-Megyes. Szabolcs vármegyében: Tas, Pazony, és a Sima pusztán. Pest vár- megyében Dunavecse, Czibakháza.

I. Károly és testvér öcscse V. György, közös dédapjuk III. Ferencz és ennek testvére IV. Mi- hálylyal felosztott levéltár töredékén ismét meg- osztottak, és ama levéltári osztokodás az okmá- nyok pusztulását vont maga után, mert V. György halála után, a nála lévő okmányok, nagyrészt gondatlanság következtében elkallódtak.

I. Károly okmányai, a melyek leginkább a birtoklási viszonyokról szóoltak, Károly halá- lával, legidősb fia II. Ignác gondozására ke- rültek.

II. Ignác, I. Károly első szülött fia, 1829-ben Bereg vármegye főjegyzője; neje a később báró- ságra emeltetett Uray Bálint testvér huga volt, Uray Zsófia.

II. Bay Ignác huzamosan viszályban élt testvérével; családi hagyományok szerint Uray Zsófia önző lelkű, furfangos asszony lévén, s különféle fortélyaival férjét, a Bayaktól távol tudta tartani.

II. Ignác szerző ember nem volt; annál- fogva, a régi magyar törvények értelmében, miután Ignácznak egyenes jogutódai nem marad- tak, ősi vagyonán testvérei osztokodtak; azon- ban Uray Zsófia férje elhunyt előtt a Bayak levéltárát Szatmár vármegyében Tyukodra szál- lította, honnét a Bayak idő vártatva kapták vissza.

II. Ladányi Bay Ignácrról, a surányi nép ajkán, korunkig fennforgó monda kering. II. Ig- nác, a borzalmas népmonda szerint, a surányi templom alatt lévő régi családi kriptából följárt, illetve tetszhalottan tették oda. — A jelenlegi surányi ref. lelkész, Surány régi lakosa, a nép- monda keletkezési okát következőleg fejtette meg előttem. Körülbelül negyvenöt évvel ezelőtt a Bay családban gyász keletkezett, s a családi kriptát megnyitották, és a krypta hosszú torkolatában, épp a bejárat ajtajánál II. Ignác hullájára buk- kantak. Az ártéri munkálatok előtti korszakban Bereg vármegyét árvizek pusztították, és a víz a surányi templom kriptájába is behatolt, II. Ignác koporsó-födelét az áramlat fölszakgatta, — hul- lóját a krypta torkolatába sodorta,

VI. Ferencz, II. Ignác öccse, előbb főszolgabíró, 1849-ben alispán, 1872-ben országgyűlési képviselő és őt utódja maradt.

I. Gábor, I. Károly és neje csernelházi Chernel Erzsébet fia. 1833-ban a régi Csarnavoda (most Csaroda, faluban lévő ősi vagyonban) települt, és 1835-ben Bereg vármegye főszolgabírónak választotta a szép képzettségű ifjút, hanem Gábor boldog otthonába vonult, a közélet dicsőségével mit sem gondolva ősi birtokaiban, nagy népszerűségtől körüvezve gazdálkodott, s nemes szelleme megvilágítására fölemlíthető, hogy legkedvesebb rokona, barátja volt Szemere Miklós, a költő. I. Ludányi Bay Gábor neje csicséri Ormos Katalin volt.

A csicséri Ormos család Ung vármegyéből, a csicséri Orosz családdal egy törzsből származik. A csicséri Ormosok egyik ága Zemplénben Agárdon birtokolt, és házasság révén Arad, Temes vármegyékbe ágazott, és ott Ormos Zsigmond főrendiházi tag családjában tovább terjed.

A csicséri Ormos család másik ága: a szabolcsi ág, — a leghitelesebb adatok szerint a XV. század végén élt csicséri Ormos Imrétől származik. — Ormos Imre anyja Nagy-Tárkányi Zsófia, — Nagy-Tárkányi Zsófia anyja pedig Charnavodai-Surányi leány volt. — Hitelesen igazolható, hogy csicséri Ormos Imre a Charnavodai-Surányiakkal osztályos atyafi, valamint a Kusalyi-Jakch, brebiri Melith, az Árpádok uralkodása alatt oly előkelő Szepesiekkel, rozsályi Kun, Derenchényi és más előkelő nemzetségekkel; s Ormos Imre utódjai, mint okmányok bizonyítják, nagybirtokú emberek voltak.

Csicséri Ormos Imre ágának utolsó férfi tagja 1844-ben Györgyben halt ki. Ama György anyja a gömöri alispán Szathmári-Király Erzsébet. Csicséri Ormos György nagy anyja pedig, mint az eredeti osztálylevelekből kitűnik, Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Zsófia volt. Csicséri Ormos Györgynek egy élő leány utódja maradt; csicséri Ormos Katalin, I. Ludányi Bay Gábor neje, a ki 1866-ban szintén elhunyt.

A Charnavodai-Surányi nemzetség egykori csarodai birtokánál a Gábor név különösen végzetteljesnek bizonyult. A régi Csarnavoda első megnevezhető birtokosa 1262-ben élt I. Gabrian comes. — A Charnavodai-Surányi család III. Gáborban sírba szállt. — Hosszú évtizedek múltak el, mikor a Bayak közül I. Károly fiát, I. Gábort Csarodára telepíté, és a végzet akként rendezte el, hogy I. Bay Gábor 1853-ban a saját maga ágát sírba vigye, mert I. Ludányi Bay Gábornak és nejének csicséri Ormos Katalinnak csak két utódja maradt: Erzsébet, nagyréti Darvas Alberiné, és Ilona, a pusztabagosi birtokos revisnyei Reviczky József neje, kitől 1878-ban elvált; s a csarodai birtok, a melyet I. Károly,

V. György, I. Terézia és Zsófia birtokolt, jelenleg I. Gábor másod szülött leánya, Ilona birtokában van.

A „Ludányi Bayak bereg-vármegyei ágáról” című kis dolgozatomban fölemlítém, hogy az I. Ignácznak 1549-ben adományozott, ötleveles koronából ágaskodó egyszarvú címert a bereg-vármegyei Ludányi Bayak nem használták. Amaz állításmat azonban jelenleg újabban átvizsgált okmány megcáfolja. Amaz okmányt az utód nélkül maradt IV. György leánya, Ludányi Bay Zsófia állítja ki, 1831-ben bizonyos részjóságát zálogba adja, s a róla kiállított okmányát gyűrűbe metszett, piros viaszra nyomott, — I. Ludányi Bay Ignácznak 1549-ben adományozott címerrel erősíti meg.

Szabolcs, Győr, Borsod vármegyékben birtokos Bay családok genealogiája ismeretlen előttem. Okadatoló okmányok hiányában, szóbeli értesítés alapján megemlítem, hogy a jelenleg Szabolcs vármegyében birtokos Bay család szintén a Ludányi előnevet használja. — Közülök Bay Ferencz nyírmadai birtokos az 50—60-as években Szabolcs vármegye elnöke volt. Ama Bay Ferencznek apja István királyi tanácsos, — István testvére Ferencz a septemvir, kinek egyik leányát gróf Gyürky Ábrahám atyja, Gyürky Pál vette el.

Továbbá fölemlítém, hogy az I. Ludányi Bay Ignácznak 1549-ben adományozott Bereg vármegye 1549-diki levéltári iratai 1—3—4. számok alatt fölemlített címerlevél eredetije, jelenleg a nyírmadai birtokos, egykori megyefőnök Bay Ferencz tulajdona.

Borsod vármegye érdemes főjegyzője, jeles költőnk, Léway József szivességéből, a Bayakra vonatkozó Borsod vármegye levéltári iratok másolatát megkaptam. Borsodban 1578—1590—1713. Bay Margit, Anna, Sándor élt. — 1732. Bay Ferencz aljegyző, később szolgabíró, — 1734-ben ugyanama Bay Ferenczet másodalispánnak választják. — 1735-ben nemes Bábai Bay Sándor Szepessi Lászlóné Bük Erzsébettel pöröl. — Léway költőnk a Bábai Bayak gyűrűpecsétlenyomatát is megküldi. — A Bábai Bayak címere: ötágas koronából kiemelkedő, kardot tartó vitéz kar.

A Bábai Bayak címere tehát a bereg-vármegyei Ludányi Bayak címerétől lényegesen különbözik.

A Bábai Bay család címerét kitől és mikor kapta, átalán a Bábai előnevet mitől fogva használják; a győrmegyei Bábai Bayakkal rokonságban állanak-e, a borsodvármegyei levéltári bejegyzés teljesen a Bábay Bayakra vonatkozik-e? mindez ismeretlen előttem.

BAY ILONA.

KÖNYVISMERTETÉS.

A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerkeszti Nagy Gyula. Második kötet 1397—1457. V és 370 l. VII phototypicus melléklettel.

(Egy színes címerképpel és egy pecséttrajzzal.)

Alig múlt egy éve, hogy e vállalat első kötete elhagyta a sajtót, megérdemlett figyelemben részesülve úgy a szorosabb értelemben vett tudományos körökben, mint általában a történetkedvelők között. A szerkesztő, kinek buzgóságát e téren csak szakavatottsága múlja felül, ezen aránylag rövid idő alatt a munka második részét is világga bocsátotta, s a gróf Sztáray család oklevéltára a karácsonyi könyvpiaconak a maga nemében határozottan legszebb s bizonyos szempontból legértékesebb productuma.

Már magában véve a könyv külső megjelenése is impozáns. Meglátszik rajta, hogy kiadója nem sajnálta a költséget, s mintegy a kegyelet adóját rója le ezáltal őseinek emlékezetére iránt. De szívesen elismerjük mi is a szerkesztővel, hogy a nemes gróf ugyanekkor a hazai tudományosság, és kivált a magyar diplomatika céljait is előmozdította, mert a szövegbe nyomott pecsétek és ábrákon kívül, hét oklevélnek phototypikus hasonmása, nemcsak díszére szolgál, de mindenestre belső értékét is emeli a kötetnek.

A szerkesztés pedig felfogásunk szerint semmi kívánni valót nem hagy fönne s a mit *Nagy Gyula* a publicatio módjáról és felszereléséről a munka első kötetének bevezető sorai-ban elmondott, mindazt ebben a kötetben is következetesen keresztül viszi és fontos feladatát a tudomány naponként növekedő, de kétségtelenül jogosult igényeihez képest, kifogástalanul meg is oldja.

A maga szakmájában teljesen otthon lévő ember gondos keze nyoma, éles szeme, körültekintő alaposága lépten-nyomon meglátszik e kötetben. Nem tartja elégségesnek — a mint nem is tarthatná — az okiratoknak betűhíven való közlését, nemcsak rámutat az íródeákoknak fogyatékos latinságára, de az értelem hűsége lévén előtte fődolog, kiigazítja a hibás mondat szerkezetet, egyöntetűséget hozván be a középkor ingatag, értelemzavaró orthographiája helyett, összehasonlít, bírál, dátumokat old fel, időrendet állapít meg jegyzeteiben, a mint épen a szükség hozza magával. Az oklevelekben elszórt események láncolatát figyelemmel kíséri, az összefüggés hiányát felvilágosító észrevételekkel pótolja s biztos kezekkel úgyszólván

maga vezeti a belső egység fonalát, egy szóval teljesen hatalmában van az anyag, uralkodik felette, világos szakértelemmel rendezi azt, minden eszközt felhasználván arra nézve, hogy könnyen áttekinthetővé, könnyen használhatóvá tegye.

Meglátszik e munkán, hogy szerkesztője tökéletesen tisztában van az oklevél-publicatio tulajdonképeni és legfőbb céljával s erre törekszik mindenek felett, kész örömet valljuk be tehát mi is, hogy a gróf Sztáray család oklevéltárában a modern közlési elvek oly kitűnően vannak értékesítve, hogy e tekintetben minden *„hasonló természetű kiadvány fölé emelkedik”*.¹

Hatalmas kötet, 570 negyedréti lapra terjed s 1397-től 1457-ig háromszáz oklevelet foglal magában. Rövid idő, alig több egy fél századnál, de Zsigmond, Ulászló, a Hunyadiak kora, telve változatosnál változatosabb eseményekkel. Természetes dolog, hogy központját a *Nagy-mihályi* nemzetség történetei képezik s az országos események inkább csak háttérül szolgálnak.

A Kaplyon ivadékok lassú, bár fokozatos emelkedése Zsigmond király alatt rohamossá válik s nem a vármegyei élet szűkebb körében mozog többé. Az első kötetből ösmeretes Nagymihályi János György alispán fia töri meg az utat. Zsigmond udvarába kerül, vitéz katona, értelmes ember, tud bánni karddal, szóval egyaránt. — A diplomacia terén úgy mint a harcz-mezőn kiváló érdemeket szerez magának. Jó szolgálatairól nem feledkezik meg sem Mária, sem Zsigmond, egymásután szerzi a birtokokat, főispánja lesz Ung vármegyének s végre a nikápolyi ütközetben, nemzetsége egy másik tagjával Nagy-Mihályi Istvánnal együtt hősi halált hal. — Gyermekai nincsenek s nagy vagyonát halála után testvérei öröklék. Ketten vannak, *László* és *Péter*, az elsőnek azonban magva szakad, a második papi pályára lép s egyedüli ura lesz a vagyonnak. — Mint nagybányai plebanus praelatus számba megy, de a gazdag egyház csak *„sine cura”* rá nézve. Inkább szeret hadakozni s az udvarnál is jól érzi magát. Követi Zsigmondot a fényes konstánczi gyűlésre s oda haza szenvedélyes perlekedő, a hatalmaskodástól sem riad vissza. Előkelő gazdag ember s rokonai emelkedését is elősegíti. 1420 körül történt halála után ősi javain rokonai osztozkodnak, de már ekkor sokat előörkített belőlök Csapi Miklós fiainak, kiknek anyjuk *Katalin* édes testvére volt, s a

¹ Dr. Fejérfpataky László: Oklevelek kiadása. Turul 1889. III. 131.

plebanus úr kiváltképpen ezt kedvelte. Másik két testvére *Klára* Butkai Keszeg Istvánné, *Anna* Szeretvai Ramacska Péterné rövidséget szenvedtek s maradékaik hosszú ideig perlekednek javain.

A nikápolyi ütközetben elesett János után Budán is voltak házai a Szent-Miklós hitvalló tiszteletére épült templom közelében s miután azokat bizonyos zsidóktól 800 arany forintért magához váltotta, 1411. júl. 6-án Csapi Miklós fiainak ajándékozta. De már előbb 1399. január 13-án anyjával *Széchy Margittal* egyetértőleg minden javait ezeknek vallotta be, sőt bátyjáról maradt arany és ezüst drágaságait, lovait, hín-tóit stb. unokaöccseivel osztotta meg, mit a többi rokonok természetesen rossz szemmel néztek, s Péter úr csak halálával menekedhetett meg örökös zaklatásaiktól.

A nemzetség emelkedésének tehát ebben az időben határozottan a nagybányai plebanus volt egyik tényezője, de sokkal többre vitte nálánál *Nagymihályi Albert* a Gergely fia, ki ha érdemeit nem is, de vagyonát hasonlóképpen az egyházi téren gyűjtötte. Ennek testvére *László* még pártot üt Zsigmond ellen s minden javait nótán veszti, ő azonban a királyi udvarba megy és 1397-ben vissza szerzi bátyja jószágait. 1410-ben *«aulae juvenis»* és hasznos szolgálatai fejében Zsigmondtól *Tarpa* birtok felét nyeri adományba, melyet Rozsályi Kún Lukács fia Durazzo Károly pártján hűtlenség miatt elvesztettek, nem sokkal utóbb a jeruzsálemi Szent János-rend lovagja s néhány év múlva *auranai perjel*, utóbb horvát bán és dúsgazdag főúr alig 20 esztendő lefolyása alatt. Szép pálya tagadhatlanul, de bár Albert úr derék, érdemes ember, hadakban jártas vitéz férfiú, hasznos szolga, ne feledjük el, hogy Zsigmond korában vagyunk.

Péter nagybányai plebanus és Albert prior viselt dolgai s a velük kapcsolatos események a kötetnek csaknem két harmadát foglalják el. — Egyéniségük uralkodik mindenütt s a Nagymihályi nemzetség más tagjai mellettük úgy szólván eltörpülnek.

Pedig ezek is elhagyták már udvarházaikat, s egy pár kiváló ember támadt soraikból. Nagymihályi János 1398-ban Zsigmond apródja volt, s érdemei fejében Ung vármegyében fekvő *Tiba* nevű birtokára vásárlást adományozott a király. Másik János az Ödön fia 1398-tól 1409-ig Zemplén vármegye alispáni székében ült s ez idő alatt tevékeny részt vett Zsigmond harcaiban s 1399-ben Morvába kísérte a királyt és már 1403-ban *Leznai István*, *Szeretvai Ramacska Péter* s több hűtlenek javait nyerte adományban. Testvére Ödönfi Mihály a cseh hussiták ellen viselt hadakban tűntette ki magát, különösen *Prága* várának őrzetében szerzett magának marandó érdemeket. — *Nagymihályi Jánost* a

László fiát 1412-ben a Zsigmond udvarában találjuk, mint *«aulae juvenis»*-t s érdemeire való tekintetből *Tiba* nevű közös jószágok birodalmában egész nemzetségét megerősítette a király.

Ezek az érdemek azonban elenyésző csekélyek voltak Nagymihályi Albert szolgálataihoz képest, ki már a török ellen vívott harcokban Marczali Miklós és Csáky Miklós temesi főispánok zászlaja alatt vitézkedett, majd mint *Ozorai Pipó* fegyvertársa a velenczések ellen harczolt győzedelmesen s vérét ontván maga is, nem egyszer csaknem halálosan megsebesült. A konstánczi zsinaton Péter nagybányai plebanussal együtt Zsigmond kíséretében találjuk őt s ott időzése alatt Naillac Filibert a jeruzsálemi Szt. János-rend nagymestere a vránai perjelséget adományozta neki, Zsigmond beleegyezésével, sőt valószínűleg egyenes óhajására, kinek érdekében állott, hogy e fontos méltóság oly harczias ember kezében legyen, mint a milyen Nagy-Mihályi Albert volt. — A gyűlés folyama alatt azonban csakhamar behizonyította, hogy nemcsak a kardforgatáshoz ért, de a tanácsban is megállja helyét, minek következtében úgy a király, mint a rend nagymestere ismételten megerősítették őt új méltóságában.

Minthogy pedig Albert úr attól tartott, hogy halála után a János-vitézek vagyonához majd jogot formálnak, bevárta nyugodtan a gyűlés eloszlását s követvén Zsigmondot németországi útján, 1418. augusztus 24-én Ravensburgban ősi javaira új adományt eszközölt tőle, mert mielőtt a Johannitákhoz állott volna, már házas ember volt s három fiának sorsa felől gondoskodnia kellett.

Az adománylevélben Zsigmond a Nagymihályi nemzetség minden tagját megerősíti őstől maradt javaik birodalmában s részletesen megösmérjük abból Zemplén, Ung és Szatmár vármegyékben fekvő terjedelmes birtokaikat. — Ezek voltak: Sztára, Krivostyán, Oroszka, Visk, Perecse, Tapolya, Petrócz, Nagy-Mihály, a *nagymihályi vár* tartományával, a györkehegyi várhely, Remete-Jeszenő, *Tiba vára* Zemplén és Ung vármegyében fekvő tartományával, Gelyénes Szatmárban s több más birtokok, határozottan kijelentvén Zsigmond király, hogy az Albertet illető részhez sem a János-rend lovagjai, sem az utána következő vránai perjelek igényt nem tarthatnak.

A gyűlés alatt Nagymihályi Albert ármális levelet is szerzett nemzetségének. Eddig ugyanis mindnyájan beérték az őseiktől rájuk szállott azzal az egyszerű címerrel, melyet már György ungi alispán és fia János (1360—1370 között) viseltek pecsétnyomóikon.

Látván azonban Albert úr a konstánczi gyűlésre egybesereglett előkelő idegen lovagok pajzsán a tündöklőbbnél tündöklőbb címereket,

Vilmann J. Budapest

A NAGYMIHÁLYI NEMZETSÉG CZÍMERE.

1418.

ehasonlította azokat az ő nemzetsége egy-
ű jelvényével, melynek a nyitott kapu tete-
álló *szarkák*, minden egyéb dísz nélkül,
ny nem kölcsönöztek valami aristokratikus
get. — Kedve támadt tehát az őt különben
egillető sisakra és koronára s kérésére Zsig-
d 1418. márczius 29-én a Nagymihályi nem-
ég ősi czímerét meg bővítette. — Az adomány-
len látható czímer most már a cifra faragású
1-fél helyett, arany koronából kiemelkedő
tárt rácsos kaput tüntet elő, a szarkák
g drágaköves arany gyűrűket tartanak
ükben, míg a dült pajzsot koronás arany
c díszesíti, hogy a Nagymihályi nemesek,
ltképen pedig a vránai perjel, akármerre is
jokhoz illendően jelenhessenek meg.
A kötet a díszes czímernek sikerült színes
it is közli, melyet mutatványképen mi közze
ink.

A czímerbővítés, mint ilyen, kiválóan érde-
A Nagymihályi nemzetség egyike azon
seknek, melyeknél világosan ki tudjuk mu-
i, hogy tagjai a czímer-bővítést megelőző
ben is lényegileg ugyanolyan czímerképet
tek. Ismerjük és folyóiratunkban¹ közöltük
agymihályi János ungi alispánnak 1370. évi
étjét, melyen a kapú és fölötté két szarka
tő. Ugyanilyen Nagymihályi György szintén
alispánnak, az említett János atyjának pe-
e, kinek pecsétnyomóját fia, ki őt az alispáni
ben követte, még 1370-ben is használja.²

Az említett auranai perjel e czímerrel meg-
elégedvén, a czímeres levél szövege szerint
kéré a királyt, hogy azt a czímet, melylyel
alád ősei és elődei korona nélkül éltek, ko-
val ékesítse s egyúttal bemutatta a király
annak rajzát is (arma seu nobilitatis insig-
., quibus idem ac cuncti sui progenitores
corona usi fuissent, utereturque ipse de
enti, cum prescripte corone adiectione maie-
nostre exhibendo ... de novo dari et con-
humiliter et devote supplicavit). Maga Nagy-
lyi Albert perjel azonban úgy látszik nem
náta a bővített czímet, mert 1424-ből való

ALBERTI . DE ZING. köriratú pecsétjén,
nek rajzát a kötet címlapján látjuk, a

Turul 1888. 133. l. Gr. Sztáray Okl. I. 368.
Gr. Sztáray Okl. I. 363.

Turul 1889. IV.

czímet még a régi modorban, korona és sisak
nélkül viseli.

A mi magát a festett czímerképet illeti, annak
izléses volta, gondos kivitele Zsigmond legjobb
czímerfestőinek egyikére vall. Egy szempillantás
a Csapi András részére 1418. márcz. 19-én,³ és
a Nagymihályiaknak tíz nappal utóbb adott
czímerekre, rögtön meggyőz arról, hogy a két
czímet egy ugyanaz a kéz rajzolta. Ugyanaz
a négyes karám, a czímertábla sarkaiban ugyan-
azon arabeszk virágok, egyforma arányok és
a stilizálás rokonsága egy festő keze mellett
bizonyítanak; csak az a különbség, hogy a Csapi
czímer jobbra, a Nagymihályi balra dől; s hogy
az előbbi a magyar kancelláriai praxistól merő-
ben eltérőleg az oklevél közepére van festve
(miként a Zsigmond király festett czímeres le-
veleinek eddig ismert legrégibb darabja, az
1405-ből való Tétényi-armális is), az utóbbi
pedig annak élére.

A Nagymihályi czímer bővítésénél feltűnő
még az *arany* sisak alkalmazása, mire hazai
heraldikánkban ritkán találunk példát. Hogy
valamely kitüntetést jelez-e, miként a külföldi
heraldikában, vagy pusztán esetleg, bajos eldön-
teni. A Hunyadi Jánosnak 1453-ban V. László
király által adott arany sisakos czímer az előbbi,
a Mérei családnak 1474-iki czímere az utóbbi
mellett látszik bizonyítani.

* * *

Mig Nagymihályi Albert a király szolgálatában
nemzetsége felemelkedésén buzgólkodott, addig az
otthon ülő atyafiak szorgalmasan perlekedtek
egymás között meg szomszédjaikkal. Nagymihályi
László két fia András és János sehogysem tudtak
megegyezni ősi javaikon, s az osztályper folyamán
egy alkalommal a leleszi konvent tagja *Péter*
szerzetes küldetett ki hozzájuk egyességet csi-
nálni. — A jámbor szerzetes meg is jelent
Nagymihályban s 1417. augusztus 22-én a pörös
atyafiak szolgálk által szállásáról a czinterembe⁴
hívták, hogy ott alkalmasabban megtárgyal-
ják ügyöket. Alig ért azonban oda, Nagymihályi
András és János fegyveres szolgálkakkal hirtelen
megtámadták és gyalázó szavakkal illetvén
agyba-főbe verték, sőt János úr nem rettegven
Isten haragjától — a tisztas férfiut arczúl is
ütötte. Ezzel meg nem elégedvén, egy arany
övét, ezüst gyűrűjét, kevés pénzecskejét elrab-
lották tőle, s szolgálk által tömlöczre vettetvén
még halállal is fenyegették. Mi lehetett oka
vakmerőségüknek — mert bizonyos, hogy fontos
okának kellett lenni, — azt az oklevél nem adja
elő, de a bántalmazott ember panaszt emelt

¹ Turul 1885. 115. l.

² *ad *cimiterium* parochialis ecclesiae b. Mariae vir-
ginis.*

Vicedominis Máté szerzetes, várnai elöl, s minthogy Nagymihályi János prököre Péter István kerekén ragadta a dolog, Péter pap pedig tanukat nem talált állítani ellenében várták a többi vádlottakat fölmentetve. János urak azonban perdöntő esküt tettek. — A vártatott fejleményeket nem ismerjük, de úgy látszik Nagymihályi János kiigyeztet a szerzetessel, mert rokonai a még akkor életben lévő Péter plebanus, meg a várnai perjel, bizonyosan tudták segíteni rajta bajában.

Nagymihályi Albert 1422-ben már Horvát és Dalmátország kánja s mikor Zsigmond a török által eluzott Dán havasalföldi vajda érdekében a bitólió Radul ellen hadat indít, saját költségén 225 lándzsást állít ki, s maga is a király zászlajához csatlakozván, Dán visszahelyezéseénél kiváló érdemeket szerez. Minthogy pedig a horvát mozgalmak leverésében s a kusziták ellen már előbb kituntette magát, Zsigmond király 1427. május 19-én a mag nélkül elhalt Nagylaki Jank János összes vagyonát adományozta neki.

Ezt megelőzőleg azonban Zsigmond a jószágokat már zálogba vetette, úgy hogy Albertnek, Csáky György szatmár- és krasznavármegyei főispán részére 3000 aranyat, Tar Lőrincz fia Rupert kezéhez hasonlóképen 3000 aranyat kellett fizetnie, hogy magát a jószágok birodalmába bevezethesse. De Nagylaki Jank János öröksége nem hatezer aranyat ért, roppant kiterjedésű uradalmai az ország legáldottabb földjén Temes és Csanád vármegyékben feküdtek s könnyen fölértek a Nagymihályi nemzetség összes vagyonával.

Albert egyik fia János pap lett s 1432-ben pozsegai prépost volt; György a Nagymihályi Bánffy családot alapította s a már élete vége felé közeledő perjel 1432. június 26-án a pápa felhatalmazottjától mindkettőnek bűnbocsátó levelet szerzett.

A várnai ütközetben elesett Lengyel László király rövid uralkodása sem enyészett el nyomtalanul a Nagymihályi nemesekre nézve. 1441. április 20-án Nagy-Mihály városában vásárjogot nyertek, azzal a kikötéssel, hogy a Laborcz folyón hidat építsenek, a város környékén elterülő mocsárokat pedig gátak és töltések által járhatókká tegyék.

A Kaplyon nemzetség Jákóról származó ágazatát ebben az időben már csak egyetlen ember *Nagymihályi László* képviselte, ki tudván, hogy halála után javait az ifjabb ágon álló rokonok öröklék, nem is igen szaporította őstül maradt vagyonát, de pazar életmódot folytatott, drága oltozatekben, nemes véréű paripákban, arany ezüst marhában találván gyönyörűségét. Minthogy pedig költséges szenvedélyeire jövedelme nem volt elégséges, már 1444-ben hat

ezer forintot vett kölcsön anyjától, később pedig Nagymihályi Bánffy György adott neki kölcsön nagyobb összegben remélve hogy jó üzletet csinál vele. — Az ültök és elején elhalálozván, rokonai éppen meg akarták egymás között osztani jószágait, mikor György ur fegyveres társával rajta mentett, szerkesztette őket, szolgál pedig azok javában 2 ezer forintot meghaladó kamatoknak. Pörre kerülvén a dolog, a hatalmaskodó azt vitatta, hogy neki Nagymihályi László összes javait zálogul kötötte, azon 12 ezer forint biztosítására, melyet részint készpénzül, jobbjára pedig bársonyban, skárlát és olasz posztóban, ékszerekben, kupákban, jó lovakban stb. kölcsönzött tőle, s melyre nézve 1446. nov. 6-án a jászai konvent általi levelet is állíttatott ki. A Tibaiak és Nagymihályi Pongráczok azonban megtámadták az oklevél hitelét s Palóczy László országbíró 1451. márczius 3-án kiadott ítéletében Hunyady János kormányzó pártfogására György urat ismételtén elutasította keresetével és örök hallgatást parancsolt neki.

A XV. század közepén tehát a Kaplyon ivadékok, már csak az ifjabb testvér *András* ágazatában élnek, oly számosan, hogy osztályegyezségeik alkalmával három szorosabb vérségi csoportot képeznek. — A Bánffy és Odönyfi családnevek latinos alakjukban filius Bani, Eödön, ettől az időtől kezdve már következetesen használtatnak; Lőrincz unokáját *János* már 1398-ban *Sztárai*-nak említik, ennek mellékneve *Ördög* volt, s egyik fia *András* még Tibai néha Vajnatinaí Ördögnek nevezi magát, nem sokkal utóbb azonban a *Sztáray* családnév is állandóvá lesz. — De a nemzetségi kapcsolat szálait rendezgetni nekem annál kevésbbé lehet feladatom, mert bírjuk a szerkesztő ígérését arra nézve, hogy a nemzetség történetét és leszármazását a publicatio utolsó kötetében megírja.

Magától értetődik, hogy a Nagymihályiakra vonatkozó oklevelek legnagyobb számmal vannak képviselve e kötetben, jutott azonban elegendő tér a velük rokon családok, kiváltképen az eszényi Csapiak, Butkaiak, Szeretvaiak dolgainak is, miután pedig a várnai perjel maradécai alföldi birtokosokká lettek, az oda való törzsökös családok, mint általában amaz ország-rész történeteire vonatkozólag is, igen érdekes adatokra találhat az olvasó. E tekintetben különösen gazdagnak mondható a Hunyadiak kora, mert tudva lévő dolog, hogy János erdélyi vajda korában Temes és Csanád vármegyék főispán-ságát is viselte. Alispánja *Fejéregyházi János* deák volt volt, a kivel igen gyakori érintkezésben állott kormányzósága idején is, ennek testvére Bálint pedig mint fő ember szolgája udvarában tartózkodott. János deák a mellett, hogy szünet nélkül perlekedett, a vármegye dolgait is jól igazította, e mellett a kamara hasznát s a

hadviselésre megajánlott segédelmet mindenkor pontosan behajtotta, minek következtében kedvelt embere lett a kormányzónak.

1433-ban bácsi érseki udvarbíró volt s György budai kereskedő panaszt emelt ellene a nádornál, hogy a bácsi vásár alkalmával 1000 frt ára javaitól megfosztotta. A nádor Thallóczi Frank nándorfejevári kapitánynál sürgetett elégtételt s a bácsi káptalan vizsgálatot indított az ügyben. — János deák nem tagadta cselekedetét, de azt állította, hogy a budai kereskedő *hamis pénzt* hozott forgalomba s minthogy bírói zár alá vett javaiért nem jelentkezett, úgy látszik az udvarbírónak volt igazsága. 1440-ben zsidóvári várnagy volt s nem sokkal utóbb temesi alispán, mely tisztségében az elnyomott jobbágyság érdekeit a hol lehetett oltalmazta s úgy látszik a megyegyűléseken egyszer-mászor össze is tűzött a hatalmaskodó nemes urakkal, mert 1446-ban Héderváry Lőrincz nádortól Zsigmond király pozsonyi dekretumának a *széksértésre* vonatkozó cikkelyét hiteles alakban kérte ki magának. 1452-ben a kormányzó Budára rendeli magához, meghagyván Laczkó temesvári sókamaramesternek, hogy uti költségül 16 arany forintot fizessen ki neki stb. Nemzetsége előkelő birtokos volt azon a vidéken s 1439-ben Albert királytól Arad és Zaránd vármegyékben fekvő jószágaira pallosjogot nyernek. Úgy János deákra, valamint általában a fejedéregyházakra vonatkozó iratok oklevéltárunknak igen becses részét képezik.

Terem szűk volta nem engedi, hogy e kötet tartalmával részletesebben foglalkozzak, s röviden csak azt jegyzem meg, hogy köz- és művelődéstörténeti adatokat bőségesen találunk még benne s igazán — kivált a csanád-, krassó-, temes- és aradvármegyei vonatkozású oklevelekből sok új dolgot is tanulhatunk. A könyv úgy van szerkesztve, hogy nemcsak a szakember, de a történet iránt érdeklődő művelt közönség is élvezettel olvashatja, s céljaihoz képest sok hasznos dolgot találhat benne. — Nagy érdeklődéssel várjuk a munka folytatását s azt hiszszük, velünk együtt számosan óhajtanak: mennél több ily kiadót, mennél több ily szerkesztőt.

Y. S.

Sopron vármegye története. Kiadja Sopron vármegye közönsége. Oklevéltár. Első kötet: 1156—1411. Szerkeszti Nagy Imre. (Két pecséttrajzzal és egy oklevél-hasonmással.) Sopron, nyomtatott Litfass Károly könyvnyomdájában. 1889. 8r. VIII.+ 648 l.

A Dunántúl, mint egyéb kulturális mozgalminkban, úgy a történetirodalom terén is követendő példaadóként járt elől mindenha. A Ma-

gyar Történelmi Társulatnak a Dunántúli Történetkedvelők kis társasága volt az elődje, s mielőtt a Századok és az Archæologiai Értesítő megszülettek volna, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek vállalata volt az egyedüli szakfolyóirat, melynek hasábjain a történettudományok művelői találkoztak. A Hazai Okmánytár első kötetét is a Dunántúlról kaptuk. Azóta a történetírás minden ága óriási lendületet vett; de az országszerte megindult általános mozgalomban e vidék ma is oroszánrészt követel magának: vármegyéi, városai és egyházi hatóságai egymással versenyezve gondoskodnak monografiájuk megíratásáról, s rövid egymásutánban két vármegye indítja meg oklevéltárának kiadását. A zalai codex után alig két évre vesszük a másik vállalatot: Sopron vármegye oklevéltárának első kötetét, mindkettőt sokat ígérő bevezetéssel az illető vármegyék készülőlélben levő történetéhez.

A soproni oklevéltár Nagy Imre szerkesztésében megjelenő első kötetével kívánva ez alkalommal behatóbban foglalkozni, nem ok nélkül s nem esetleg emlékeztem meg a Dunántúli Történetkedvelőkről, s a működésük nyomában megindult vállalatról, a Győri Tört. és Rég. Füzetekről. A két dolgot, bármily távol látszanak is egymástól állani, többszörös okozati és személyes kapocs fűzi össze: azoknak a lelkes férfiaknak sorában oklevéltárunk szerkesztője, Nagy Imre az elsők közt foglalt helyet, s már ekkor megfogamzott lelkében az óhaj, hogy szülő-vármegyéjét, családjá ösi fészket majdan hozzáméltó monografiával ajándékozza meg; s viszont a Dunántúli Történetkedvelők vállalt munkássága teremtette meg a kedvező talajt arra, hogy ez óhaj-tása teljesedésbe is menjen. S ma, midőn a gyümölcsöt magunk előtt látjuk, illő megemlékeznünk azokról, kik fáját elültették és gondos ápolásukkal termőképessé tették.

Annál inkább kell ezt tennünk, mert a gyümölcs, az eredmény méltán hívja ki bámuló elismerésünket. Az előttünk fekvő kötet csak egy részét képezi a vállalatnak, mely hivatva lesz Sopron vármegye szép múltját méltóképp megörökíteni. Az oklevéltár két kötetre van tervezve, s a tulajdonképeni monografia, a történeti rész, remélhetőleg ugyan ennyire fog terjedni. Négy kötet mindenesetre nem kis dolog, s kevés vármegye dicsekedhetik azzal, hogy ily nagy arányokban állítja fel történeti múltjának emlékét.

Sopron vármegye oklevéltárának első köteté 41 ívnyi terjedelemben 443 oklevelet tartalmaz, melyek között csak az Árpádok korának tíz legrégibb oklevele olyan, miket Fejérből és Wenzelből már ismerünk. Ez oklevelek az 1156. évtől 1411-ig terjedő időszakot ölelik fel. Kor-szakok szerint csoportosítva, az Árpádok korára

49 db-esik ez oklevelekből; az interregnumra 5. Róbert Károly uralkodására 83, I. Lajoséra 126. a XIV. század hátralevő éveire 59 db; a XV. század elejéről 1411. november 13-ig 61 db-ot találunk. Kiállítók szerint a királyi oklevelek és az ország nagybiráinak kiadványai mellett 51 vármegyei kiadványt számláltunk meg — ezek legrégibbje 1262-ből való; — a hiteles helyek közül legtekintélyesebb számmal: 53 darabbal a győri káptalan szerepel, a vasvári káptalantól 53, a pozsonytól 15, a csornai konventtől 12, a soproni keresztések konventjétől és a zalavári konventtől 6-6, a pannonhalmi 6 darabot találunk a kötetben; azonkívül az esztergomi, székesfehérvári, váradi, nyitrai, aradi, budai, veszprémi, sőt a messze fekvő császári és boszniai káptalanok is képviselve vannak 1—2 kiadvánnyal. Tanulságos dolog összeállítani mindazoknak a levéltáraknak lajstromát, melyek a codex anyagához a maguk egyes darabjaival hozzájárultak. Legtöbb anyagot: nem kevesebb mint 206 db oklevelet adott hazai történelmünk legelső forrása, az országos levéltár; utána jön mindjárt a Nemzeti Múzeum levéltára, mely törzsgyűjteményéből 60, s a letéteményként birt. Kisfaludy-levéltárból 19, a gróf Forgách-család levéltárából 1 s a Meskó-féle iratokból 1 db oklevéllel járult a létszámhoz. Sopron sz. kir. város törvényhatóságának levéltára 29, a gróf Eszterházy család galantai levéltára 23, az Ostffyák asszonyfai levéltára 19, a hédervári levéltár 16, a keszthelyi gróf Festetich-levéltár 9, a herceg Eszterházyak kismartoni levéltára 8, a herceg Batthyány-család körmendi levéltára 7, a pannonhalmi levéltár 6, a gróf Niczkyek ligvándi levéltára 5, a verebi Végheké ugyanannyi, a Zeke-családnak Sopron vármegye levéltárában letéteményezett iratai 4, a gróf Teleki család győmrői levéltára s az alsó-szopori Nagy család levéltára 3—3, a bécsi cs. és kir. állami levéltár, a szombathelyi káptalani levéltár, a Dessewffyék margonyai levéltára s a Hettyey és Kemény-családoké 2—2, a pozsonyi és veszprémi káptalani levéltárak, az Erdődy grófok galgóczi, a gróf Nyáry-család gbeláni, a koltai Vidos-család mihályfai levéltárai, az Amade és Melczér családokéi, néhai Ipolyi Arnold gyűjteménye és Balázs György ipolyinéki plébános 1—1 darabbal szerepelnek a gyűjteményben. Ez a statisztika mindennél jobban illusztrálja azt az igazán nagy fáradságot, melyet a codex anyagának összegyűjtése igényelt. Harminczkét különböző gyűjteményt kellett a szerkesztőnek átkutatni, míg azokra rá akadt s kétszer, háromszor annyi hasonló tárgyú oklevél közül a közlésre méltó anyagot kiválasztotta; s habár e fáradságos munkában nem volt buzgó munkatársak, hasznavehető segítségen híjával — a publicatio folyamán Csontos Jánosról, Fejér-

pataky Lászlóról, Fraknói Vilmosról, Guóth Sándorról, Károlyi Árpádról, Kovács Nándorról, Nagy Gyuláról, az imént elhunyt Pesty Frigyesről, Thallóczy Lajosról, Vég helyi Dezsőről, néhai Stachovich Remigről s Vincze Gáborról emlékezik meg, a kiknek másolatait felhasználta — az összeállításban úgy, mint a szerkesztés nagy gondot igénylő munkájában az egyedüli érdem mindenesetre kizárólagosan Nagy Imréé, a ki a soproni oklevéltárban az eddigiekhez minden tekintetben méltó kötettel gyarapította oklevélközléseinek gazdag sorozatát.

* * *

Sopron vármegye, tudjuk, egyike az ország legrégibb megyéinek, a hol a honfoglalást már germán elemekkel vegyes római kultúra előzi meg s az új települők szervezkedése annál gyorsabban történik, mert a központ mintegy a viszonyok által ki van jelölve. A régi Scarabantia helyén épült Odínburg, a mai Sopron városa e természetes központ, mely nevet ad a körülötte elterülő vidéknek, s a rövid időt kivéve, a mikor a lánzséri hegyek tövében elterülő Locsmánddal kényszerül szerepét megosztani, mindvégig megmarad e provincia főhelyének. A soproni és a rövidéletű locsmándi comitátusok alakulása s fejlődésük első szakaszához az oklevéltár rendkívül becses új, ismeretlen adatokat szolgáltat, úgy hogy a miről Pesty Frigyes a várispánságokról írt munkájában az addig ismert adatokból csak hézagos körvonalakat adhatott, most már meglehetősen világos és részletes képben láthatjuk magunk előtt a vármegye megalakulásának folyamatát.

Ez a processus Sopron vármegyében nem követ valami határozott útvonalat, mint egyébütt, a hol a természeti viszonyok jelölik ki a terjeszkedés irányát; ahoz itt a geológiai alakulás és a vízrendszer sokkal határozatlanabb, az út minden oldalról nyitva áll a terület birtokbavételére; s tény, hogy e birtokbavétel, a foglalkozás elhelyezkedése s a tulajdonjogok alakulása, egy szóval a szervezkedés előmunkálatai a vidék minden pontját úgyszólván egyszerre ölelik fel, s a XIII. század végén már nagyjában az egész munka be van fejezve.

Nem lehet czélom e folyamat eredményével beszámolni; a monografus dolga az, a ki a kötetben felhalmozott adatok segítségével nagyon érdekesen írhatja meg majd a vármegyei élet történetét. Csak abból a szempontból kísérem meg ez adatokat értékesíteni, mely e folyóirat olvasóit leginkább fogja érdekelni; a vármegyei élet alkotó elemeivel, legfőbb tényezőivel: a vármegyei nemességgel kívánok nagyjában foglalkozni, sorra véve a vármegye nemesi jószágait, s megfigyelve a birtokviszonyok alakulását. A névsor, melyet ily módon nyerünk,

Sopron vármegye gyökeres nemesi családaival fog bennünket megismertetni.

Sopron városa királyi város és nem tartozik a vármegye kötelékébe; de körülötte minden irányban kezdődnek a nemesi kúriák, a vármegyei birtokos nemesek jószágai. E város környékén kisbirtokosok tanyáznak: délfelé Egere-den és Harkán a Harkaiak, kiktől később a város szerzi meg e két helységet; Küllön szintén ezek a Harkaiak s a XIV. század második felében a Külleiek, Bogyoszlaiak és Dörögdiak; Suslánban (Somfalva) a Suslániak, Dorogon (Darufalva) a Gutkeled nemzetség több tagja; de már itt kezdődnek az *Osl* nemzetség egyes ágai, a Kanizsaiak, Ebergöcziek, Ostfiak, Patliaknak birtokai: Dág (Ágfalva), Pangárd — melyet I. Lajos király 1362-ben Kanizsai János zágrábi püspöktől csere útján szerez meg, hogy Nádasddal együtt kedvelt udvari emberének, a cseh Hinkónak ajándékozza —, Szántó, Zemenye és Szerdahely (Stodra). Az utóbbi helységben a Nagymartoniaknak is van részük, a kik zálogjogon Suslánban is bírnak. Zemenyén túl egész az osztrák határig s le a lánzséri hegyekig Siklós, Besenyő (Pecsenyér), Nagymarton, Wysun (Wieszen?), Fraknó és Kabold várak és tartozékaik, Sandorf, Veperd stb. mind a hatalmas *Nagymartoni* grófoké, kiknek őse Benedek vajda 1202-ben nyeri királyi adományul a budai káptalan birtokát képező Nagymarton helységét. Moruch (Márcz), Nagymarton alatt, eredetileg az *Ostfiaké* és *Kanizsaiaké* s csak Nagymartoni Pál kap annak egy részére királyi adománylevelet. Nádasdon, melyről Pangárdnál tettünk már említést, a Höfleiniaknak is van részük, s 1382-ben kishöfleini Beledfia Gergely neje tiltakozik az ellen, hogy Szentgyörgyi Tamás és Spatai János itt részt szerezzenek. Bogyoszlón (a mai Német-Keresztúron) 1346-ban a Nagymartoniak osztoznak, de a Kanizsaiaknak (1373) és a Herbortyáknak (1394) is van benne részük. Nyéken és Szentmártonban 1359-ban Atinai Miklós a birtokos, kitől az utóbbira a Kanizsaiak szereznek a mondott évben zálogjogot. Csáván 1250-ben Oslfia Miklós halála után az Osl nembeliek osztozkodnak; utódaik a Herbortyaiak 1394-ben is a helység birtokában vannak. Bezeget Csáva mellett 1270-ben Oslfia Herbord peres úton nyeri meg Ákosfia Miklóstól.

A soproni hegységtől délkeletre eső részen Czenk a Czenkieké, majd a Kanizsaiak formálnak hozzá jogot, s 1375-ben ez igényüket az Ebergöcziekre ruházzák. Később, 1406-ban Peczőli Zarka Miklósnak is assignálják 400 frtért, de nem bírják jogaikat érvényesíteni és Zarkát Ujkér felé kell kárpótolniok. Tényleges birtokosul 1388-ban Szigeti Fülöpöt és 1410-ben a Niczkieket is találjuk itt; utóbbiak Czenki

Miklós leányainak kilencz és fél telket visszaadnak. Peresztég soproni várföldet 1327-ben Kanizsai Lőrincz kapja adományul. A szomszéd Susukban 1327-ben Kozmafia István bir, 1344-ben Mertlin ispán és fiai itteni részüket eladják a Nagymartoniaknak. Füles 1311-ben a Németujváriaké, 1371-ben Lajos király Szalonak váráért cserében egyéb somogyvármegyei helységekkel együtt a Kanizsaiaknak adja. Likvándon 1340-ben a Gyóraiak osztozkodnak, 1346-ban a Veszkeny nembeli István fraknoi várnagy egy ekényi földet szerez Gyórai Demetertől; kívülök a Nigvániak (1347, 1389), Jákiak (1347, 1360), Bükiek (1389) és Peczőli Zarka Miklós (1397) szerepelnek földesurakul.

A lánzséri hegyvonalban a borsmonostori apátság bir tekintélyes területet alapítója, az Osl nembeli Domokos bán s utódai adományából; övé Kéthely, Alsó- és Felső-László, Zsidány, Bleigraben (Pleigrob), Szakony, Micske és Peresznye. Zsidányban és Roggendorfon (ma Német-Zsidány) azonban a Bükiek és Ludbregghi Csúz Pál fia Chamaz is bírnak, Köhalom, Felső-László szomszédságában, 1396-ban királyi birtok, de már 1411-ben a Kanizsaiaké, kiknek őse Imrefia Lőrincz a közeli Garablyánra (ma Grébli, Salamonfa egyik része), Gyalókára és Dicskre még 1319-ben nyert királyi donationalist. Vis Peresznye mellett a Visieké (1347 és 1370), a szomszédos Enyed az Enyediké (1357 és 1377), Szakony 1392-ben a kőszegi várhoz tartozik, s azzal együtt jut zálogban a Garaiakhoz. Rámócson az Osl nemzetség több ágán: az Agyagosi, Ostfi, Herbortya stb. családokon kívül a Nagymartoniaknak is van részük; Pulya a Pulaiaké; 1359-ben Atinai Miklós is bir benne, ki a maga részét a Kanizsaiaknak zálogosította el. Talán e tájékon, a mai Drassenmarkton kell keresnünk Darásfalvát, Dorogi Andrásfia János birtokát, melyet ez, mivel hamis oklevelek alapján perlekedett, 1351-ben vulkapordányi és szentgyörgyi jószágaival együtt bírói ítélettel elvesztett; a három jószág két harmadát a nádor Giletfi Miklós kapta, egy harmadát Patli Pál fiai. Locsmándon, Gyiróton, Ombuson és Frankón a II. Géza király által behívott Gottfried és Albert vitézek utódai bírnak, kik magukat Sári, majd Frankói nemeseknek hívják. III. István 1171-iki oklevelét, melyben atyjának a német vitézek részére adott donatióját megerősíti, a codex sikerült hasonmásban adja. Locsmánd később a kőszegi várhoz csatoltatott, s azzal együtt 1392-ben a Garaiakhoz került.

Soprontól északkeletre nyílik a rákosi völgy, a Fertő és a ruszti hegység közt; ennek déli torkolatánál Bozt 1321-ben Kanizsai Lőrincz zálog czímén szerzi meg Bésfia Lászlótól; a Patliak is bírnak benne. Rákos, (Rákvár néven

előjön, a győri püspöké, ki Sopron város polgárait itteni épületei lerombolása miatt 1277-ben Gentilis kardinális előtt bepanaszolja; 1277-ben már királyi várnagyok ülnek benne, kiknek I. Lajos király meghagyja, hogy a soproni polgároktól a várhoz tartozó szőlőhegyeken a hegyvámot kívül más illetéket ne szedjenek. Meggyest 1352-ben Hertulfia Miklós, a király cimerfestője (cymerarius) bírja; 1395-ben a Butykaiak, Márkiak, Ráskaiak is szerepelnek birtokosokul, kik itteni, majádi és oszlopi birtokrészeit a Kanizsaiak foglalási szándéka ellen védelmezik. Ruszton, az egykori Csélben, Hédervári Dezső 1317-ben s a Czirákiak 1323-ban kapnak királyi adományul birtokot; a Cséliek és Peresznyeiak is bírnak benne, végül Miklós bazini grófhhoz kerül, ki 1410-ben ígtattatja be magát annak birtokába. Majád (Margarét) 1249-ben a király kezén van, ki őt és fél telket Hertunfia Tamás fiainak adományoz; 1359. Rudolf és Konrád mosonyi főispánok itten birt részükből egy telket Robauer Péter soproni polgárnak adnak, ki 1373-ban a maga részét a Kanizsaiaknak adja el. Czínfalva a Czirákiaké és a Peresznyeiaké — a helység előbb a Peresznye nevet is viselte. Hirmben a Vulka mellett a Kanizsaiak (1324), az Ostfiak és Herbortyák (1334) s a Nagymartoniak (1346) a földesurak; Vulkapordány 1307-ben a Gutkeled nemzetségbeliaké, a kik Dorogot is bírták — Dorogi Andrásfia János fátumáról már fentebb megemlékeztünk; — 1346-ban Nagymartoni Pál, 1360-ban Patli Tamás kapnak benne királyi adományt; 1369—70-ben a Kanizsaiak és Oszlopi Hanul állanak perben birtoka felett, a per az előbbieket javára dőlt el. Krakót 1274-ben Pósa Pósa (de genere Zaak) szerzi meg csere útján Fulkófia Farkastól, ki azt királyi adományképp bírta; 1307-ben Peczőli Zarka Miklós kezére jut. Oszlop várát Lajos király 1377-ben a lázadó Oszlopi Troczmanntól elveszi és Szentgyörgyi Tamásnak adja, a ki 1393-ban Jodok morvai örgróf fogságába kerülven, hogy a 6800 frtnyi váltságdíjat megfizethesse, kénytelen azt Okka, Szék és Zaka birtokokkal együtt a Kanizsaiaknak eladni. A Kanizsaiak bírnak Bikiföldén (1410), Széleskúton (1378), Kismartonban (1371, 1388), Höfleiben (1324) — utóbbi helyen az Ostfiakkal, Herbortyákkal s a Höfleiniakkal, kik az Agyagos nevet is viselik; — Kövesdet (Szárzavám, zálogban tartják a Nagymartoniaktól (1381), a kiknek Széleskúton és Höfleiben is van részük. Búdöskút a Patliaké, kiknek révén a Kanizsaiak (1359) és Oszlopi Hanul (1367) is kapnak részt benne. Szarvkő várát, melyet Laczkfi István erdélyi vajda épített Róbert Károly idejében, 1364-ben a Kanizsaiak vétel útján szerzik meg Volfarti Églöfától. A várhoz tartoznak Cseke (Vimpác) és Örpordány (Lajta-

pordány, az osztrák határszállón, eredetileg a határőrző besenyők telepei.

A Fertőtől délre elterülő síkságon határozottan az Osl nemzetség van túlsúlyban. Hidegség, Homok, Széplak, Agyagos, Szerdahely, Lozs, és Horpács már a XIII. században a nemzetség birtokában vannak, — a lozsi jószágot Loblóval és Tarddal együtt Beledfia Beled ispán kapja 1277-ben cserében keczőli birtokáért a királytól — s a következő században a körülfekvő helységeket: Sarródot, Söjtört, Szécsént, Patlit, (a mi Petőháza?), Fertőszent-Miklóst, Pinnyét Kalacscsal és Kicsinérrel, Ebergöczt, Muzsajt, Röjtököt, Csapodot Családdal, Lövöt, Kért stb. az Osl genus közös törzséből elágazó Ostfi, Kanizsai, Viczai (másképp Lócsi, Herbortya, Höfleini (másképp Agyagos), Patli, Pinnyi, Ebergöczi családok kezén találjuk. Hidegségen és Homokon a *Veszkényiek* is bírnak. Sarródnál meg kell emlékeznünk arról a perről, melyet Ostfi János 1368-ban a vármegye előtt Nagymartoni Lőrincz ellen két itteni jobbágya elfogatása miatt indított; az elrendelt vizsgálaton Ostfi mellett 300, Nagymartoni mellett 500 tanú bizonyított, kiknek nagy részét a vasvári káptalan oklevele névszerint felsorolja. (259. sz.) Söjtörön még az Ikvaiakat és Endrédi Lászlót (1382), Agyagoson a Gyóraiakat (1405), Patliban Oszlopi Hanult (1367—69), Kalacson Hermáni Balaffia Györgyöt (1350), Lózsán a Jákiakat (1360) és a Gyóraiakat találjuk birtokostársakul; Gyórai Jakabfia János utódok nélkül halván meg, gyórai birtokára Szécsi Miklós országbíró kap adománylevelet, a kinek annak egy részét, Bálintföldét a szintén adományos Ajkaiaktól pör útján kellett megvédenie. Muzsajon a Muzsaiak is bírnak, ezek jószágá azonban 1343-ban az általuk megölt Ebergöczi Jekkefia István vérdíjaként bírói zálogba kerül, honnan 1349-ben Kanizsai Lőrincz fiai váltják magukhoz. Lövön 1317-ben Ábrahámfia Baksa részét Hédervári Dénes kapja királyi adományban. Kért még 1277-ben országbírói ítélettel kapja Veszkényi Dénes, s a beigtatás Szopori Pál és Kopasz Gergely szomszédok jelenlétében ez évben megtörténik, de később a Kanizsaiak is szerepelnek birtokosokul, s általuk 1406-ban a birtok egy része zálogul Peczőli Zarka Miklóshoz kerül. Család egy része a Veszkényieké s 1366-ban az osztózásnál a Czirákiak ágának jut. A Czirákiak bírák Czirákat is, melytől családi nevüket kölcsönözték, Dénesfalvát, Berekefalvát, Répce-Szemerét (ezt 1339-ben Szemerei Istvánnal és Cséli Ingrámmal), Tomajt, a hol 1405-ben Harkai Lászlót idézik törvény elé egy rész elfoglalásáért, s Székasnak egy részét; a másik rész itt a királyi erdőörök birtoka. A Nagymartoniak Pomogyban (1346, 1356, 1347) és Családban

5) birtak, de úgy látszik, jelentéktelen birtok-
ket. Kürtösmegyeren, Czirák és Szemere
tt, a királyi kürtösök vannak megtelepedve.
dek többi birtokosai közül kiemeljük a *Ják*
ból származó Damonyaiakat Damonyán, kik
-ben az országbíró ítélőszéke előtt bizonyít-
hogy «a szent királyok ideje óta az ország
ságos hadviselő nemesei közé tartoznak»; a
akat Ságón, kiknek őseit, Vendéget, a
yné sági jobbágyát 1274-ben tette birtokos
essé IV. László király; a család egyik ága
7) a Simonházi nevet is viselte; a Káliakat
n, kiknek őse Kaal lovag még Gizella
ynéval jött az országba; továbbá a Boztia-
Dasztifaluban (1358.), a Csériket Cséren,
etelkén (1358, 1410), a Ládonyiakat Lá-
ban (1362, 1377, 1390), a Nyékieket (1365),
endrédieket Szergényben és Endréden, a
taiakat Szoporon (1398, 1410) és a Vono-
tat Vonoszon (1359); ez utóbbiak birtokát
nt Fodor János soproni polgártól, kinél egy
ik zálogban van (1356), részint magától a
dtól (1376) lassanként a Kanizsaiak vált-
magukhoz.

A Rábaközben, mely mint a központtól távol
rész, külön alispánok alatt jó ideig valósá-
kis vármegye szerepét vitte a vármegyében,
én az Osl nemzetség kezén van a birtokok
e. Maga a nemzetség névadó birtoka, Osl
ség is itt fekszik s a XIV. században a
yeiek és Csornaiaiak osztoznak benne. Vicza
eled a Kis-Rába mentén, s valamivel bel-
Csorna a nemzetség egy-egy virágzó ágá-
adnak nevet. Szár soproni várföldet Osl
kapja hű szolgálataiért 1297-ben III.
re királytól. Németi, Maglócza és Farád az
aké, Vásárosfalva és Magyarfalva a Herbor-
é — mindkét helyen Mihályi Jánosfia Pál
r zálogul Csávai Herbordtól és Osltól egy
, melyet 1381-ben Ostfi János vált magá-
Inakföldje a Patliaké, s csak később (1366.)
ltatott Kapuvár tartozékaihoz. Tamásit,
et IV. László Vörös István esztergomi vár-
nak adományozott s annak utódaitól a
óthiak bírói ítélettel nyertek meg, utóbb a
izsaiak vétel útján szerzik meg; ugyane
s István utódaitól zálogul tartják egy
k birtokukat is, Rábaközt, Bogyoszló és
d közt. Ők bírják Várjobbágya-Keszőt;
-ben a Kapuvárhoz tartozó Szovátot Unta-
t és Mártontelekével királyi adományúl
ik és végre 1401-ben megkapják a király-
Kapuvárt is, a vidék főerősségét, összes tar-
kaival. Kivülök a *Csák* nemzetségből szár-
ó Kisfaludiak, Mihályiak és Vértésiek bírnak
rnyéken: Mihályiban, Kázmérban, Pethlen-
— ezt még Miklósfia Izsák ősük kapta
-ban adományban II. Endrétől, — továbbá
irákiak Veszékényben és Veszékény-Családon,

a hol azonban a Kanizsaiaknak is van részük.
Gyóró, Czirák szomszédságában, a Gyóraiaké,
1346-ban azonban a Veszékény nemzetségből
való István fraknoi várnagy s rokonai zálogban
megszerzik a birtok felét, 1348-ban hasonló
módon Temerdi Péter fia István is szerez egy
részt, 1349-ben pedig Jáki Keménfia Miklós
beházasodás útján lesz itt birtokossá. Potyond
a Potyondiaké (1382), Vadasfa a Vadasfalviaké
(1400), Pásztori a Pásztoriaké (1340); Árpást a
Rába mellett a Móríczhidaiak bérlik a bakony-
béli apátságtól; fellebb Bágyog 1351-ben a
győri püspökség birtokai közé tartozik. A déli
határon Kecöl, melyen 1162-ben Farkas sop-
roni várjobbágy kap adományt, az Oslaké, de
mint láttuk, Beledfia Beled ispán már 1277-ben
a királynak engedi át, a ki azt Babóth várához
csatolja. Páliban, szintén a határon, 1347-ben
a Kanizsaiak, Köcskiek és Magyarok bírnak; az
utóbbiak része hagyomány útján a pápóczi
prépostsághoz jut, honnan Mezölaki Miklós bes-
tercezi ispán 1373-ban zálogban bírja. 1405-ben
a *Nádasd* nembeli Gersei Petőfiaknak is van itt
részük. Vág birtokán 1263-ban a vági nemesek
három ága osztozik; 1366-ban az Ivácsiak és
Vágiak bírják, kik Móríczhidai Simont és tár-
sait a birtokvételtől eltiltják.

Látni való ez elmondottakból, minő gazdag
anyag tárul fel ez oklevéltár adataiban a család-
történetek kutatói előtt, s reméljük is, hogy az
nem fog sokáig kiaknázatlanul maradni. Főleg
két nevezetes családra vannak itt becses adatok:
a Nagymartoniakra és a Kanizsaiakra, kik orszá-
gos életünkben is oly nagy szerepet vittek.
Amazok a vármegye nyugati részeiben, az
osztrák-határszéli hegyvidéken dominálnak; ezek
a keleti részben bírják javaik zömét, de gyor-
san terjeszkednek minden irányban; a XIV. szá-
zadban alig van pont a vármegyében, hol meg
ne vetették volna lábukat; a vármegye kor-
mányzata csakhamar az ő kezükben van, s
mikor végül Szarvkvő várát és Kapuvárt is meg-
szerzik, messze környéken ők a leghatalmasabb
urak. E két családon kívül még a Czirákiakkal,
a Héderváriakkal, a Németújváriakkal, a bazini
és szentgyörgyi grófokkal, kis időre Laczkfi
István vajdával, s a XIV. század vége felé a
Garaikkal találkozunk birtokosokul ama főúri
családok közül, melyek ez időben az ország
s rsára befolytak. S körülbelől mind az ő révü-
kőn találjuk a legtöbb oly adatot a kötetben,
mely köztörténeti jelentőséggel bír; ők képezik
az összekötő kapcsot a vármegyei élet króni-
kája és az ország története közt. Ily országos
érdekű történelmi adatokkal igen szép számban
találkozunk ez oklevelekben. Hogy csak a neve-
zetesebbeket említsük, IV. Bélának a csehek
elleni hadjárata és a Czirákiak ősének Dénes-
nek abban szerzett érdemei (20. sz.), az Ottokár

elleni hadjárat, Győr ostroma és a Sopron melletti ütközet IV. László idejében, melyben a Héderváriak egy őse tüntette ki magát (26. sz.), a Némethújváriak pártoskodásai (48., 67., 71., 90. és 110. sz.), melyek a Kanizsai család őseinek Lőrincznek alkalmat adtak magát Róbert Károly hűségében kitüntetni; — továbbá Laczkfi István vajda szereplése ugyane király alatt az osztrák hercegek, a ráczok és a havasalföldiek elleni hadjáratokban, az ország nyugati határának igazítása körül és I. Lajos litván hadmenetében (155. sz.), a nápolyi hadjárat és Kanizsai Istvánnak, akkor még budai prépostnak, követsége a pápához és az olasz fejedelmekhez (167., 169. és 197. sz.), az 1365-iki és 1370-iki bolgár expeditio (243., 244. és 300. sz.), Vilmos osztrák herceg 1401-iki támadása (386. sz.) és sok más esemény, miket itt főlegesen volna részletezni: ezek azok a pontok, melyeken a vármegyei élet szűk keretén belül is élesen visszatükröződik amaz idők képe, a mikor pártharcok s az ország külső és belső ellenségei által provokált hadjáratok tarták a nemzetet folytonos mozgásban. Mint e zavaros idők kiválóan jellemző termékét kell megemlítenünk különösen Zsigmond király 1401. február 17-én kelt oklevelét (383. sz.), melyben Kanizsai János esztergomi érseknek és testvéreinek Kapu, Borostyánkő és Léka várakat s Csepreget adományozza, s mely a Kanizsaiaknak 12 éven át a király szolgálatában szerzett érdemeit részletesen felsorolva, az 1389-iki bolgár hadjárattól kezdve egész a nikápolyi csatavesztésig, e kor történelmének majdnem valamennyi nevezetes eseményéről megemlékezik.

* * *

Ime a középkori Sopron vármegye képe nagy vonásokban, a mint az oklevéltár adatainak felületes csoportosítása szemünk elé állította. Hogy ez a hevenyében összeállított kép a teljességre épen nem tarthat számot, az a dolog természetében rejlik; de teljességről azért sem lehet szó, mert maga az oklevéltár sem tartalmazza az összes adatokat, melyek e korból a vármegye történetére vonatkozólag fentmaradtak. Mint az előszóban olvassuk, a szerkesztőnek több mint kétezer oklevélből kellett kivá-

logatni azt, a mit a két kötetre tervezett oklevéltárba beszoríthatott, s nagyon soknak ki kellett abból maradni; természetesen annál kevésbbé tarthattak, habár csak kivonatban is, igényt a közlésre azok a sopronvármegyei oklevelek, melyek az Akadémia oklevéltáraiban, a Hazai Okmánytárban, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetekben és egyébütt napvilágot láttak. S csak is ez az egyetlen kifogás, a mit az oklevéltár összeállítása ellen tehetünk, ha t. i. mint magában álló művet, mint codexet tekintjük azt, melynek mindazt fel kellene ölelni, a nevezetesebbeket egész terjedelemben, a kevésbbé fontosakat és a már ismerteket kivonatban, a mi okleveles adat a vármegye múltjára vonatkozik. E kifogásnak azonban hamar élet veszi az a körülmény, hogy a kérdéses oklevéltár nem mint önálló munka jött létre, de mint bevezetése, jobban mondva függeléke a vármegye monografiájának, a melyben az itt mellőzött adatok mindenike az őt megillető méltatásra fog találni.

A mi a codex diplomatikai értékét illeti, Nagy Imrével szemben talán lemondhatunk a behatóbb vizsgálatról. Az ő közlési elveit számtalanszor volt alkalmunk megismerni és méltányolni; ez elvekhez szigorú hűséggel ragaszkodott a jelen kiadványban is, s ha itt-ott fordul elő valami kifogásolni való, azt bizvást nyomtatási hibául vagy legrosszabb esetben lapszalami gyanánt vehetjük. Az oklevelek gondosan vannak fűszerelve, a dátumok kivétel nélkül helyesen megoldva, a regesták a családi és birtoknevek némi ingadozásától eltekintve világosak, s a netaláni mondanivalókat mindig megtaláljuk az oklevelek végéhez tűzött terjedelmes jegyzetekben. S ha az indexet is, a mint reméljük, megkapjuk a második kötet végén, akkor jogosan elmondhatjuk, hogy ez a kiadvány is teljesen méltó szerkesztőjéhez.

Végezetül nincs egyéb mondanivalóm, mint annak az ohajtásnak szavakba öntése, hogy az oklevéltár második kötetét, s a mi elé mindnyájan oly nagy várakozással tekintünk: Sopron vármegye történetét minél rövidebb idő alatt legyen alkalmunk üdvözölhetni.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

VEGYES.

Petőfi Sándor származása és címere.

(Egy címerrajzzal.)

A múlt századbéli nemesi vizsgálat alkalmával Pozsony vármegye előtt egy nemesi levelet mutattak föl, melyből kiderül, hogy Petrovics Mártonnak és Jánosnak, I. Leopold király Laxenburgban, 1667-ben címert adományozott és hogy ezt *Vdg-Ujhelyen* 1668 márcz. 21-én (feria quarta prox. post dominicam Judica) kihirdették.

A nemeslevél-szerző Márton utódai a következő címet használták, ú. m.:

Kék mezőben zöld hármashalmon kivont kardot tartó könyöklő pánzcélos kar, fölötte

arany leveles korona. — Sisakdísz: a könyöklő kar. — Takaró: kék-arany és vörös-ezüst.¹

Levéltári adatok szerint,² a nemeslevélben említett Mártonnak két fia volt: Pál és György, a kik az 1754 szept. 29 és 1770 febr. 7-én kelt tanúvallatási jegyzőkönyvek szerint az 1754-ik év előtti időben Pozsony vármegyében Mátyásföldön Kajal helységben laktak. Közülök azonban György már az 1754-ik év előtti időben Nyitra vármegyébe Agacsra származott, hol négy fia született; Márton, György, Tamás és János.

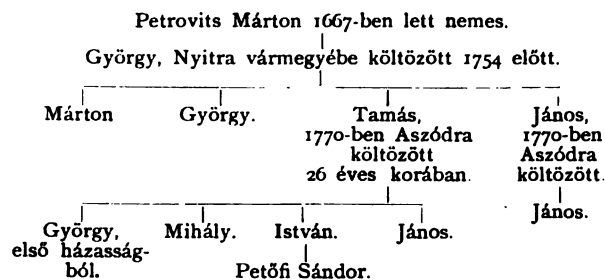
¹ Pecsénymód és pecsétek után.

² L. pozsonymegyei levéltár A XIII/b A XIII/c A XIII/482.

Turul. 1889. IV.

Minthogy a «Vasárnapi Ujság» 1887. évi 12. számának «Petőfik Aszódon» című cikke szerint az meg van állapítva, hogy Petőfi öregapja, Petrovics Tamás, öccsével Jánossal, 1770. év táján, szintén Nyitra vármegyéből, *Vdg-Ujhelyről*, költözött át Aszódra: nem alaptalan a föltevés, hogy ezen Aszódra költözött Petrovics Tamás és öccse János azonosak a Pozsony vármegyei levéltári adatok szerint Nyitra vármegyében Agacson született Petrovics Tamással és Jánossal.

Azonban a levéltári genealogia szerint ezen Tamásnak már Pozsony vármegyében György és Jánosnak János nevű fia volt. Azért Tamás a Vasárnapi Ujságban említett házasságra Sal-kovics Zsuzsannával 1773-ban már csak mint özvegy ember léphetett. Ezen házasságból Mihály, István és János származott. Ezek szerint a genealogia a következő:

Ez által Petőfinek a pozsonyvármegyei Petrovics családból való származása meg volna állapítva, ha felderítendő nem lenne még az is, hogy tudott-e valamit arról Petőfi atyja, Petrovics István, hogy atyja nemes származású volt s használta-e vagy törekedett-e valamelyikük a nemesi privilegiumot használni?¹

CSERGHEŐ GÉZA.

¹ Ez érdekes adatokat buzgó tagtársunk Réthei *Prikkel Lajos* úr küldötte be a Siebmacher-féle címergyűjtemény számára. Bizonyára nem veszi rossz néven, hogy azok nemcsak ott, hanem folyóiratunkban is napvilágot látnak.

Szeged címerei.*

(Négy pecséttrajzzal.)

Szeged város címerével először Jerney foglalkozott behatóbban, a kinek önálló kutatáson alapuló véleménye szerint Szeged ősi címérét egy *sas* képezte.¹ Podhraczky ellenben, a ki ezen kérdéssel szintén foglalkozott, a város mohácsi vész előtti címeréül a *bárányt* tartotta,² a mely állat Jerney szerint a szomszédos Dorosma község címere volt. Varga Ferencz, a ki a város történetének megírásánál a címerkérdést sem mellőzte,³ Jerneynek Szeged címerei- és pecsétjeiről írt összes állításait magáévá tette, s ez által azon kényelmes helyzetbe jutott, hogy a kérdésnek minden behatóbb tanulmányozását mellőzhette.

A ki azonban Jerney állításait szorosabb felülbírálat tárgyává teszi, azt fogja találni, hogy az ő dolgozatába számos hiba csúszott be. A hibák sorozata ott kezdődik, a hol a városnak 1719. évi kiváltságlevelével nyert címerét ismerteti, a

mely egészen megegyez a mai címerrel. (I. ábra.) A kiváltságlevel szavai szerint ez a címer egy, a Tisza medréből kihalászott pecsét töredék után készült, a mely állítólag 1200-ból való volt. (II. ábra.) Jerney sokalta az 1200 évet, s azt az inkább hihető theoremat állította fel, hogy azon pecsét, melyet a folyóból állítólag kihalásztak, s a melyet a bécsi udvari kancelláriának meg-

* V. ö. ugyanezen tárgyról a „Szeged város címere és pecsétje” cz. közleményt. Turul 1884. 172. l.

Szerk.

¹ Jerney J.: Szeged városában levő esztendőszámi felírásnak magyarázata. 1829. 31. l.

² Tudományos Gyűjtemény. XII. Ért. 90. l.

³ Varga F.: Szeged város története. 1877. I. köt. 111—119. l.

ujítás végett a szegediek annak idején bemutattak, nem 1200-, hanem 1500-ban készült, a

mit Varga is elfogad. De a ki a pecsét töredék címerét közelebbről megvizsgálja, azt fogja találni, hogy az annyira modern készítmény, hogy csakis a török hódoltság kora utáni időből származhatik.

Hogy e címer, melyet különben a város ma is használ, nem középkori s egyáltalán nem is történelmi eredetű, hanem egy egészen önkényűleg készített hamis pecsét alapján csúszott be III. Károly király 1719. évi kiváltságlevelébe, azt e sorok írója mutatta ki első ízben,¹ s ezt nem sokára a város másik történetírója, Reizner János is elismerte.²

Szeged régi címeréről nemcsak tényleg nyilvánult, de valóban nyilvánulhat is többféle vélemény. Ennek egyszerű oka az, hogy a városnak nincsenek meg az első és legrégebb szabadalomlevelei, vagy legalább monografusai még nem kutatták fel azokat. Ily viszonyok között a régi pecsétek sphragistikai adataihoz kellett fordulni, a miknek nyomán csak annyi

tény, hogy a városnak 1490. évi (III. ábra) és 1691. évi (IV. ábra) pecsétjein a *sas*, vagy

mint Reizner véli, a pelikánt használta címer gyanánt. Az egymagában álló sas vagy pelikán

¹ Szegedi Híradó: 1887. 171. sz.

² Reizner János: A régi Szeged. 1887. II. köt. 166. l.

volt tehát a város ősi címere, a mi arra mutat, hogy ezt a címert Szeged vagy azzal a királyi oklevéllel nyerte, a mely által bizonyos — ma még ismeretlen, — időben városi rangra (civitas) emeltetett, vagy önkényűleg vette használatba még akkor, a mikor a királyok címereket még nem is osztogattak.

A város címerének kérdésében ma már határozott haladást jelez az a körülmény, mely szerint a mai napig is használatban levő címer ősrégisége és középkori eredete teljesen meg van döntve. Szeged imént említett monografusa, Reizner is elismeri, hogy az 1200-, vagy 1500-as évszámmal ellátott pecsét (II. ábra) hamis, és így csak csodálkozhatunk azon, hogy miképen lett a múlt század elején a kancellária ezen pecsét által oly csúful rászedve, hogy az a III. Károly király által 1719-ben kibocsátott privilegiumban hiteles pecsét gyanánt ismertetett el s az ekkor adományozott új címer is annak nyomán lett szerkesztve?

Ezen kérdésre a feleletet az illető kor adja meg. Szeged a török uralom alatt királyi város (civitas) volt. A török hódoltság idejében ezen jellegét elvesztette, s midőn a hódoltság kora elmúlt, ezt minden áron vissza akarta szerezni. Régi szabadalomlevele, a melylyel a középkorban városi rangot nyert, valószínűleg elveszett, sőt nagy a valószínűség, hogy ilyen nem is birt soha. Az egyéb, szabadalmakat magukban foglaló Endre, Béla, Zsigmond és Mátyás királyoktól nyert oklevelek mellett tehát szüksége volt a városnak egy oly régi pecsétre is, a mely egyrészt a királyi város jellegére valló felirással bírjon, másrészt pedig oly címert tüntessen fel, a mely Szeged egykori birtokaira s ezen kívül a királyi házhoz való állandó hűségére vessen világot.

Igy koholták a szegedi ősök a múlt század elején azt a pecsétnyomót, a melyen a «Regiæ Civitatis» felírat a városnak egykori királyi városi jellegét, a felezett kétfejű sas az uralkodóház iránt való hűséget, a pajzssisak feletti bárány pedig a dorosmai puszták tulajdonjogát

volt hivatva bizonyítani. (II. ábra.) Ezen pecsétre azután rávéstek egy réginek látszó évszámot, a mely valószínűleg «1500» akart lenni, s ekkor előálltak vele mint olyannal, a mely még a mohácsi vész előtti időkből való s a melyet a halászok a Tiszából véletlenül fogtak volna ki.

Ez a története a hamis pecsétnek, mely utóbb rendeltetését egészen teljesítette. A királyi kancelláriának ugyanis e pecsét a szabadalomlevelekkel együtt bemutatva, ott annak hitelessége ellen semmi kétség sem merült fel, s a kancellária nagyon méltányosnak találta, hogy a város kérelme teljesíttessék. III. Károly király 1719-ben kelt privilegiumával Szegedet ennek következtében szabad királyi városi rangra emelte, s a szabadalomlevélben a hamis pecsét címeréhez hasonló címer használatának jogával ruházta fel a várost. Azóta Szeged mindig ezt a címert használja.

Nem lehet azonban tudni, s a város újabb monografusa, Reizner J. sem ad erre nézve kellő felvilágosítást, hogy ezen hamis pecsét, a mely mint említők, a címer pajzssisakján feltüntetett bárány alakjával a dorosmai pusztáknak Szegedhez való tartozását volt hivatva bizonyítani, a múlt század közepén a kun puszták iránt folyt per folyamán mint bizonyíték valóban igénybe vétetett-e és mily sikerrel? Úgy látszik, hogy ez nem történt meg, bizonyára azért, mert a locais érdekeltség a pecsét és a rajta levő címer hitelességét könnyen kétségbe vonhatta volna.¹

De bármiként történt a dolog, kétségtelen, hogy a város jelenlegi címere a XVIII. századbeli hamisítványok egyik legérdekesebb példányát repræsentálja. S érdekességét növeli az, hogy a készítettöket vezérlő tendencia egészen célt ért; a hamis címer királyi hitelesítést nyert; és Szeged címere, mint ilyen, bizonyára egyedül áll a magyar városok címerei között.

DUDÁS GYULA.

¹ Dudás Gy.: Kritikai jegyzetek Szeged történetéhez. (Szeged. 1888.) 43. l.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
1888. évi nov. hó 9-én br. *Radványi Béla* elnökle-
te alatt tartotta meg ez évi *nagygyűlését*.

Az elnök rövid beszéd kíséretében megnyitván az
ülést, felhívja dr. *Komáromy András* vál. tagot a
«Hunt Pázmán nemzetség ugocsi ágazata» című
dolgozata felolvasására, mely egész terjedelmében jelen
füzetünkben olvasható.

Ezután a titkár olvasta föl a társulat múlt évi
működéséről és állapotáról szóló jelentését, mely a
következő:

. . .

Tisztelt Nagygyűlés!

Heted ízben van szerencsém a t. nagygyűlés előtt
számot adni társulatunk lefolyt évi működéséről, vá-
zolni annak állapotát, anyagi viszonyait, részletezni
munkásságát, melyet szaküléseim és folyóiratában a
kitűzött tudományok művelése által kifejtett, röviden
ismertetni az új eredményeket, melyeket a heraldika
és genealogia egyes kérdéseinek tisztába hozásával
elért. Célja jelentésemnek az, hogy hű képet nyújtsak
társulatunk állapotáról és működéséről a lefolyt évben;
hogy ezt elérjem, legalkalmasabb végig tekinteni az
elmúlt év történetén.

A társulat kitűzött szaktudományai művelésére és
belügyeinek vezetésére utolsó, hatodik nagygyűlése
(1888. okt. 25.) óta, az alapszabályilag legkevesebb
négyben meghatározott ig. vál. üléseket a következő
napokon tartotta meg: 1888. nov. 29., 1889. febr. 28.,
ápr. 25. és szept. 26-án. A nagygyűlésen és a vál.
üléseken társulatunk tíz tagja ugyanannyi dolgozatot
olvasott fel és tartott előadást egyes bemutatott, sza-
kunkba vágó emlékekről.

A bemutatott dolgozatok nagy része folyóiratunk
hasábjain is megjelent, s így az azokban elért tudo-
mányos eredmények nem vesznek el nyomtalanul; a
társulat iparkodott azokat kiadásuk által a közhasz-
nálatnak átadni.

A gyűléseinken bemutatott értekezések közül a
genealogiát a következők képviselik: *Bunyitay Vincze*
vál. tag dolgozata Micz bán és a Bocskay, Soós stb.
családok eredetéről a családregék őskorába vezet vissza;
megvilágítja a regeszerű Micz bán és hét fiáról, kik-
nek mindegyike egy-egy hírneves családnak lőn ala-
pítójává, szóló mese eredetét, iparkodván azt oklevelek
világánál a valóságra visszavezetni és megállapítani a
kort, melyben a mese keletkezhetett. Nagyhirű, óriási
vagyonáról és hatalmáról nevezetes, rövid virágzás
után gyors hanyatlást ért család múltját tárta fel

előttünk *Pir Antal* tagtársunk a Nagymartoniak tör-
ténetében, melyben az előbb Bajóti, utóbb Martoni.
végül Fraknói gróf néven ismert család múltját a
XIII. század elején Aragoniából hazánkba költözött
Simontól egész annak 1438-ban kihalt utolsó férfi-
tagjáig Pálig megvilágítja.

Régi, történelmünkben is, de kivált irodalmunk
történetében előkelő szerepet játszott családnak, a
nagybessenyői Bessenyőieknek történetéről szóló dol-
gozatát *Szell Farkas* vál. tag múlt nagygyűlésünkön
mutatta be. A terjedelmes munka, mely első kimu-
tatható ősül a XIV. század elején élt Márkot tünteti
föl, kivált a család XIV—XV. századi múltját, a
XVII—XVIII. századi nemzeti mozgalmakban vitt sze-
repét egészen új színben tünteti föl és merőben új
adatokkal járul az irodalmunk újjászületésében halha-
tatlan érdemű Bessenyey Györgynek életrajzához. —
Dr. *Szombathy Ignác* tagtársunk pedig a leszármazá-
sát XV. század második feléig felvívó és újabban kivált
katonai pályán kitűnt vecse-bőröllő-izsákfai Vecsey csalá-
d genealogiáját ismertette. — Genealogiai tekintet-
ben rendkívül becses a *Komáromy András* vál. tag
által feldolgozott Forgách Imre-féle napló, mely 1545—
1580. évekből, köztörténeti érdekű bejegyzések mellett
számos előkelő főrangú család tagjainak születési, há-
zassági és halálozási dátumát őrizte, kitöltvén ezzel azon
korbeli nemzedékrendjeink nem egy hézagát.

A heraldika köréből vett és üléseinken bemuta-
tott dolgozatok közül a következőket emelhetem ki:
Csergheő Géza vál. tagnak a Káta nemzetség címe-
réről írt dolgozata megismertetett egy ősrégi nemnek,
melyből a Káthai, Surányi, Csarnavodai, Csáholyi és
más előkelő családok vették eredetüket, címerével,
melyre a szerző heraldikai inductio által jutott. Tisz-
tán címertani combinációkra alapított fejtegetéseinek
helyes voltát a brebiri Melith család 1580. címeres-
levele, melyet folyóiratunk ismertetett, fényesen iga-
zolta. Megjegyzem, hogy a nemzetségi címerek közt
a Káta nemé a legelső, melynek nemcsak alakját,
hanem heraldikai pontossággal még színeit is meg-
ismertük.

Eredetijében három címeres nemeslevelet mutattak
be tagtársaink üléseinken, ú. m. *Melczér István* vál.
tag a Szöllősy család 1697-iki, *Komáromy András*
pedig Gyulay Balázsnak 1591, és a Nagy-Ildai és
Kulcsár családoknak 1627. évi címeresleveleit; ezek
közül a Gyulay családot a bemutató folyóiratunkban
külön méltatta, a többi annak illető rovataiban szin-
tén ismertette lőn.

A címertan köréből érdekes koholmányokkal és

Captain John Smith személyében kora egyik kiváló kalandorával ismertetett meg Angolországban élő hazánkfia *Kropf Lajos*. A koholmány Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek egy 1603. évből datált címeradományozó levele, melyet állítólag Smith János angol vitéznek adott. Nevezetes, hogy a hamisítványt az angol Heralds College hitelesnek ismerte el, s hogy a címerrel Smith utódai Angliában ma is élnek.

A heraldika és nagyrészt a sphragistika körébe vágott azon tanulságos előadás, melylyel *Szendrei János* vál. tag Tarnóczy Gusztávné nagybecsű gyűjteményének mintegy 1600 darabját bemutatta, egyes címeresgyűrűk után készült, 600-nál többre menő lenyomat kíséretében. — Mig dr. *Schönherr Gyulának* »Ritka pecsétkölcsonzési eset a XV. századból« című, egészen a pecséttan köréből vett dolgozata Zsigmond király leányának Erzsébetnek pecsétjeit ismertetvén, egy oklevélről szól, melynek megerősítésére Erzsébet saját pecsétjének híjjában a szerencsétlen véget ért Kis Károly király leányát Johannát használja.

Ime, tisztelt nagygyűlés, rövid áttekintésben a tudományos anyag, mely üléseinket foglalkoztatá. Minden esetre mennyiségre, bár nem belértékre nézve, elenyészőleg csekély ahhoz, melylyel folyóiratunknak, a Turulnak hasábjai a történelem segédtudományai irodalmának gazdagításához, vitás kérdések tisztázásához járultak. Miként eddigi jelentéseimben, legyen szabad ezúttal is főbb vonásaiban beszámolnom a lefolyt évben megjelent dolgozatokról, melyek társulatunk működését a leghívebben tüntetik föl.

A heraldikai anyag megismertetése, útmutatás adása annak használatára, kezdettől fogva egyik főczélja volt folyóiratunknak. E czélnek hódolva, a Tagányi Károly és Karagyena Mihály-féle sok ezerre menő címeres nemeslevél iránt tájékoztatást nyújtó jegyzékekhez pótlásképen *Pettyő Béla* tagtársunktól egy mintegy 700 darabot tartalmazó lajstromot közöltünk, mely az országos levéltár helytartótanácsi osztályának ú. n. Nobilitare részében található nemesleveleket öleli föl. — Folyóiratunk megelőző évfolyamaiban közzétettük néhány megye levéltárából az ott őrzött címeres nemeslevelek sorozatát; ezekhez újabban két megye anyaga járult, a Bihar- és Szepesmegye levéltárában találhatóké, mely utóbbi jegyzéket a címerek pontos leírásával együtt *Sváby Frigyes* tagtársunk, a megye levéltárnoka tette közé. Ezeken kívül egyes címeres levelek is ismertetőkre akadtak, így a már előbb felsoroltakon kívül *Szendrei János* vál. tag rajz és magyarázó szöveg kíséretében közlé tette a Balás más-kép Székely cs. 1587, a miskolczi Her cs. 1606, a kövesdi Boér cs. 1659 és a Hoffmann cs. 1701. évi címeres leveleit.

Miként alakulásától kezdve, úgy a lefolyt évben is folyóiratunk kiváló figyelmet fordított hazai heraldikánk legrégibb, legmegbízhatóbb és a magyar címer-érzékét és stílust leghívebben feltűntető források, az 1526. évet megelőző időből reánk maradt címeres levelek felkutatására és közlésére. Hogy társulatunk mennyit tett e nagybecsű heraldikai emlékek megismertetésére, eléggé mutatja az általa felmutatható eredmény. Társulatunk közlönye XV. századi armálisok után eddig nem kevesebb mint *huszonöt* címert tett közzé színes hasonmásban; mely szám a következőkép oszlik meg: Zsigmond király korára esik 17 db, Hunyadi János kormányzótól való 1, V. Lászlótól 2, Mátyás királytól 5. — E számhoz folyóiratunk a lefolyt évben a következőkkel járult: a Berényi családnak 1431-ből való címerét *Schönherr Gyula* tagtársunk, a Leövey családét 1453-ból a szerkesztő tette közzé. E címerek egyik legnevezetesebbje a Pogány családé, melyet 1447-ben Hunyadi János kormányzótól kapott. Ez az első ilyenmű ismeretes emlék a kormányzótól, mert a Békassy család részére 1449-ben kiállított címeres levele csak átírása Zsigmond király 1417-iki oklevelének, önálló címeradomány jellegével nem bír. A nagyérdekű oklevél *Csánki Dezső* vál. tagban folyóiratunk hasábjain szakavatott méltatóra talált. Mátyás királytól való az erdői Bakócz családbeliek részére 1459 és 1486. években adományozott két címer, melyeket magyarázó sorok kíséretében *Fraknoi Vilmos* vál. tag tett közzé.

Főlemlítendőnek tartom, hogy e nagybecsű emlékekből, melyek heraldikai fontosságukon kívül, még mint azon korbéli hazai miniature-festészetünk termékei műtörténeti beccsel is bírnak, az ig. választmány régebbi határozatához képest vastag cartonokra különnyomatok is készültek, melyek egybegyűjtve egy díszes kiadványban fognak közzététetni. Jelenleg már 12 ily műlap áll rendelkezésre, mely, ha választmány jónak látja, immár egy füzetben kiadható.

A címeres leveleken kívül a heraldikának egyéb forrásai sem maradtak felhasználatlanul. Így azon tanulságokban igen gazdag sorozathoz, melyet *Csoma József* vál. tag a címeres régi síremlékek felkutatása és közzététele által megkezdett, újabban három új síremlék járult: Bebek Györgynek 1371, Bebek Lászlónak 1401 és Telegdi Istvánnak a XVI. század elejéről való címeres sírkövei, melyeket a közlő kimerítő heraldikai és genealogiai fejtegetések kíséretében tett közzé. Ugyan ő egy másik nevezetes XV. századi műemléken, a kassai dom szentségházán látható öt országos és hatósági és tizenkét előkelő főrangú családi festett címert ismertette. — Mig *Pösta Béla* tagtársunk két XVII. századi műtárgyon látható családi címereket közölt, a Szentpéteri és a Harinnai Farkas családokét,

A heraldika egyik kiváló forrásából, a pecséttanból meríté tárgyát *Décsényi* közleménye Felsőbánya városának XV. századi pecsétjéről, ismertetvén azt a korunkig fennmaradt pecsétnyomó után. — Az eddig ismeretes címeres albumok, a heraldika harmadrangú forrásainak sorozata a gyöngyösi címeres albummal gazdagodott, mely a XVII. század második felétől kezdve 19. közte több ismeretlen családi címer alakjával és színeivel ismertet meg.

Az általános heraldika körét érinti *Malczovich László* «Adatok a címertani egyszarvú történetéhez» című közleménye, melyben e kedvelt címeralak keletkezését és alakjának változásait kíséri figyelemmel.

Ezek, t. nagygyűlés, a folyóiratunkban kiadott heraldikai dolgozatok főbbjei, melyek tömérdek új anyagot tettek ismeretessé a történelem e segédtudományának terén, melynek mezeje társulatunk megalkulásáig jóformán parlagon hevert. Hogy a kép társulatunk elmúlt évi működéséről teljessé váljék, szükséges még a genealogiai és egyéb tárgyú dolgozatokról röviden megemlékezni.

Egy régi, történelmünkben nagy szerepet vitt, kihalt családnak, a Rozgonyiaknak első őseiről szól *Pör Antal* tagtársunknak «Rénold nádor és ivadéka» című dolgozata, melyben annak családfáját felvivén a XII. századi Bertoldig, ennek unokájától Rénold nádortól a nemzedékeket mindaddig a korig lehozza, míg azok két családnak, a Boztehieknek és a Rozgonyiaknak lőnek alapítóivá. — Ugyanezen tagtársunk egy másik közleményében a XIII. század végének hatalmas alakja, László erdélyi vajda nemzetsége körül vizsgálódván, úgy találja, hogy a nagyhatalmú kényúr a Kean nemzetségnek volt tagja. Ugyancsak Pör Antal, ki az Árpádok és Anjouk alatt szerepelt előkelő egyének genealogiai viszonyainak buzgó kutatója, a XIV. század elején említett Omode nevű nádorokra hívta fel a figyelmet, kik különböző nemzetségek tagjaiul tűnnek föl.

Ósi, megyei radikális családok emléket újította meg *Szabó Frigyes* tagtársunk, összeállítván az 1723-ban elrendelt nemesi investigatio jelentésének alapján Szepesmegye tizenhárom tősgyökeres családjának névsorát, melyeknek nemessége a köztudat és a történelem tanúsága szerint bizonyításra nem szorult. Az óhaj, melyet soraiban kifejezett, vajha minden megyéből bírnók ez ősi, radikális családok névsorát, reméljük, nem hangzik el minden eredmény nélkül.

Komáromy András vál. tag két újabb, inkább a megyei életben, mint a köztörténet terén feltűnt családnak, az Illéssyeknek és a Nagy-Idaiaknak nyújtotta leszármazását; úgyszintén folyóiratunk ismertette a Dalmady család történetét, a család részére készült s csak kevés példányban létező dolgozat alapján; míg

Thaly Kálmán vál. tag a «Gróf Bercsényi ivadékok Franciaországban» című közleménye a Rákóczy-féle szabadságharc idejében nagy, sőt mondhatni döntő szerepet vitt család vérét mutatta ki a francia Chastenet-Puységur, Péliissier, Lorgeril, Revel du Perron, Maupeon, Mally de Châlon, Maileissye és Gontaut de Biron előkelő őrgrófi és grófi családok tagjaiban, kikben e leszármazás emléke maiglan is ébren él.

A genealogiával rokon tárgyú szakból, a magyar onomastikából veszi tárgyát dr. *Karácsonyi János* tagtársunk dolgozata «Hogy kell kiejtenünk az utolsó magyar fejedelem nevét?», melyben okleveles és nyelvészeti alapon az eddig rendesen Géjzának vagy Gyejcsnek ejtett nevet Gecse alakkal véli helyettesítendőnek.

A gyakorlati oklevéltan egy igen fontos kérdésével, az oklevélkiadás legjobb módjával két ellentétes irányú dolgozat foglalkozott. *Kubinyi Ferencz* tagtársunk, egy saját kiadványáról folyóiratunkban közölt bírálat alkalmából, az általa követett betűhív közlési mód mellett foglalt állást; míg a szerkesztő egy cikke a bizonyos elvek szerint rendbe szedett szöveg-közlési módot, mint a melyet folyóiratunk is követ, ajánlja elfogadásra.

Ezek nagyjából, t. nagygyűlés, azon kérdések és azon új eredmények, melyek társulatunkat ülésein és folyóiratában a lefolyt éven át foglalkoztatták. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy folyóiratunk «Szakirodalom», «Tárcza» és «Könyvismertetések» rovataiban figyelemmel kísérte a szakunkba vágó irodalmi új termékeket, s az ott megjelent apróbb szakközleményeket és tudományos híreket felemlítjük: ezzel hű képet nyerünk az elmúlt év munkásságáról.

Annyit társaságunk minden esetre elért, hogy hét éves fennállása alatt az eddig elhanyagolt heraldikai, genealogiai és pecsétani irodalomnak újabb lendületet adott, s e téren büszkén hivatkozhatik az írók és szaktudósok azon díszes sorára, kiknek nevével a Turulnak hasábjain találkozunk. A megindult tevékenység s az általunk felölelt tudományszakok terén egyre élénkülő kutatások mellett, folyóiratunknak évi 24 ívben megszabott terjedelme már is szűknek, s az időköz, melyben annak füzetek egymást követik, hosszúnak bizonyul; úgy hogy közelg már az idő, melyben választmányunknak a folyóirat bővítéséről, akár az ívszám emelése, akár az évi négy füzetnek ötre szaporítása által, gondoskodnia kell.

Igaz ugyan, hogy társulatunk anyagi helyzete az ilyen mű költségspörítést még nem bírja meg. Hisz az 1888. év pénzügyi eredménye szerint kerek számmal 3800 frtra tehető brutto évi bevételünk az adminisztrációs költségeken kívül közel 3000 frtot tisztán irodalmi célokra fordítottunk. De tagjainknak lassan bár — de egyenletes arányban — folyton tartó

szaporodása — reméljük — nem sokára abba a helyzetbe juttat, hogy irodalmi czélokra teendő kiadásainkat fokozhatjuk

Említettem, hogy tagjaink száma arányosan, bár lassan, évről-évre emelkedik. Múlt évi jelentésem óta társulatunk egy 200 frtos alapító, öt pártoló és huszonkét évdíjas taggal gyarapodott; e szaporodással szemben áll 9 évdíjas tag, kik alapszabályilag biztosított jogukat, hogy öt éves cyclus leteltével kebelünkől kiléphetnek, igénybe vették. Így e veszteségek dacára társulatunk tagjai számában bár nem az óhajtott mértékben szaporodott; úgy hogy az jelenleg a hatszázat meghaladja.

Jelentésem kapcsában kötelességem megemlékezni a Nemzeti Zsebkönyv kiadott első kötetének pénzügyi eredményeiről. — A folyó évi április folyamán megtörtént könyvársi lezárolás szerint 230 példány kelt el, melyekért 690 frt társulatunk pénztárába befizettetett. Ha ehhez hozzávesszük a titkári hivatalnál elkelt példányok számát, mintegy 250 példány eladásáról szólhat jelentésem. Mindenesetre csekély szám arra nézve, hogy e pénzügyi eredmény födözze a kötet kiadására fordított tetemes költséget, úgy szintén arra is, hogy társulatunk a legközelebbi jövőben a vállalat folytatására gondolhasson.

Társulatunk vagyoni állapotáról szóló jelentésem kapcsán meg kell még említenem azt, hogy alapítóknak a tavalyi 11,000 forintról az idén 11,200 forintra emelkedett s hogy évi bevételeink tekintetében a tavalyi eredménnyel szemben örömdetes emelkedés várható.

Nem lenne jelentésem teljes, ha meg nem emlékezném azon súlyos veszteségekről, melyeket társulatunk és kivált annak igazgató választmánya a lefolyt évben szenvedett. Választmányunk két tagját, gr. *Lázár Miklóst* és *Rómer Flórist*, társulatunk pártoló tagjait ragadta el a halál körünkből. Érdemeiket folyóiratunk annak idején kellőképp méltányolta, s e helyen elég utalnunk a súlyos veszteségre és a betöltetlen űrre, melyet haláluk a magyar tudományosságnak okozott.

E veszteséggel szemben választmányunk kellemesi *Melczér István* val. b. titkos tanácsos, társulatunk pártoló tagja személyében tudományos érdemei és társulatunk ügyei körül kifejtett buzgó érdeklődése némi elismeréseül kiegészítést nyert, kit a folyó évi szept. 26-án tartott vál. ülés egyhangú szavazatával az ig. választmány tagjai közé iktatott.

Az elmondottakkal, t. nagygyűlés, befejeztem jelentésem az elmúlt év tudományos működéséről és társulatunk állapotáról; s midőn ezt teszem, egyúttal azon kérelmet intézem a t. nagygyűléshez, hogy jelentésem tudomásul venni méltóztassék.

A pénztárnok kimutatása a következő adatokat tünteti föl:

Bevétel 1889. jan. 1-től nov. 9-ig	2404 frt — kr.
Kiadás	1476 „ 46 „
Készpénz maradvány...	927 frt 54 kr.

A társulat alaptőkéje:

Értékpapirokban	7,200 frt
Alapítványi kötelezvényekben...	2,400 „
Kötelezvények nélküli alapítványok	1,600 „
Összesen	11,200 frt

A pénztár állapotának megvizsgálására a folyó év végén *Szinnyei József*, *Csontos János* és *Nagy Gyula* vál. tagokból álló bizottság kéretett meg.

Az ezután következő zárt vál. ülésen szóba került a folyóirat megnagyobbítása akár az évi ívszám szaporítása, akár a füzetek évi számának emelése által. A választmány a titkár által adott felvilágosítás után elhatározza, hogy a Turul rendszeres bővítésétől egyelőre eltekint, azonban a szerkesztőnek esetről-esetre megadja a felhatalmazást, hogy a szükség mérvéhez képest egyes füzetek ívszámát fölemelhesse.

Egyúttal határozott, hogy a társulati névkönyv a jövő 1890-ik évben ki fog adatni. A mohácsi vész előtti címerképeknek egy külön díszes kiadványban leendő közzététele iránt pedig az elnök és a titkár az évi pénztári állapothoz képest előterjesztés beadásával bizattak meg.

Ezzel az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi nov. hó 28-án br. *Radvánszky Béla* elnökle alatt igazgató-választmányi ülést tartott. Az elnök megnyitván az ülést, bejelenti *Pesty Frigyes* vál. tagnak nov. hó 23-án bekövetkezett halálát; indítványára a választmány a súlyos veszteség fölött érzett részvételének és fájdalmának jegyzőkönyvileg ad kifejezést.

Az ülés folyamán dr. *Szendrei János* vál. tag a Kapy családnak levéltárából több érdekes címeres nemeslevelet mutatott be; ezek: a Kapy család ősné, Tétényi Andrásnak, 1405. évi nemesítő levele, u. a. évi címeres levele, a Járai családnak 1533. évben, Zápolya János királytól nyert címeres levele, a Hoffmann család 1580. évi, a Boncz család 1686. évi és a Kálmáncs család 1669. évi címeres levelei. Ezután a titkár ismertette dr. *Wertner Mór*nak «A fejedelmi Brankovicsok» című dolgozatát, mely a Turulban fog kiadatni.

A folyóúgyekre kerülén a sor, a titkár bemutatja a következő tagajánlásokat: Alapító tagul 200 frtnyi alapítvánnyal *Sigmond Akos* Kolozsvárott (aj. gróf Bánffy György); pártoló tagul br. *Schilling Vilmos* sz. gr. Waldeck Ilma Kolozsvárott (aj. br. Radvánszky

Béla); évdíjas tagokul: A kir. kath. főgymnásium ifjúsági könyvtára Pozsonyban (aj. a titkár), *Kilián Gy.* könyvkereskedése Budapesten (aj. a titkár), Dálnoki és Mezőmararasi *Medve Zoltán* Budapesten (aj. Simonyi Kálm. 1), dr. *Küffer Béla* Budapesten (aj. a titkár), *Bodoki Lajos* nyug. törv. bíró Debreczenben (aj. Váradi Szabó János). Az ajánlottak a társulat tagjaiul megválasztattak.

A titkár bemutatja a pénztárnoknak a társaság pénztári állapotáról szóló jelentését, mely szerint

Bevétel volt jan. 1-étől nov. 28-ig ...	3422 frt 50 kr.
Kiadás volt jan. 1-étől nov. 28-ig ...	1858 „ 36 „
Pénztári maradvány	1564 frt 14 kr.

Vagyonállás.

Értékpapírok névszerinti értékben ...	7,200 frt.
Rendes alapító levelekkel biztosított tőkék	2,600 „
Alapító levél nélkül fizetett kamatok tőkéje	1,600 „
Összesen ...	11,400 frt.

Ezzel kapcsolatban a titkár jelenti, hogy azon 10 alapító tag, ki alapítványát sem be nem fizette, sem pedig arról az alapszabályilag meghatározott alapító levelet ki nem állította, erre újból felhívott.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Nagy Gyula és Cson-tosi János vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Pesty Frigyes.

(1823—1889.)

Igazgató-választmányunk tagjai közt az 1889. esztendő kérelhetetlenül pusztít. Gr. Lázár Miklós, Rómer Flóris után *Pesty Frigyes* ragadta el a halál körükből. A hazai történelemnek, kivált a déli megyék viszonyainak, államjogi kérdéseknek és a hazai topographiának évtizedek óta fáradszató bűvára, a hazai tudományosságunk leghivatottabb fölken-tje szállott vele sírjába, még az előtt, hogy két legnagyobb művét, Temesmegye történetét és a magyar helynevek történelmi szótárát, melyekre az anyagot hosszú évtizedeken keresztül gyűjté, megalkothatta volna.

Életrajzából kiemeljük a következő adatokat.

Pesty Frigyes 1823 márcz. 3-án született Temesvárott. Tanulmányai bevégeztével a temesvári katonai kormányzék-nél nyert alkalmazást, honnét azonban a szabadságharc eseményei csakhamar kiragadták. Rövid ideig külföldre volt kénytelen vonulni, honnét visszatérve, két ízben veszíté el személyes szabadságát. 1850 végével a Temesvárott alakult kereskedelmi és iparkamara őt választá titkárának s e minőségében 1864. évig működött. Jelentései a közgazdaság állapotáról közfeltűnést okoztak s azok szerkesztőjére irányozták

a közfigyelmet. 1861-ben az új-aradi kerületet képviselte az országgyűlésen, melynek azóta is több ízben tagja volt. 1864-ben az iparbank titkára lön s mint ilyen az ország fővárosába tette át lakását. Ez állásától megválván, 1879 máj. 22-én a M. T. Akadémia II. osztályának titkárává s nem sokkal utóbb a Történelmi Bizottság előadó-jává választatott; ezen időtől fogva egészen az Akadémiának és évtizedek óta szeretettel ápol-t történelmi kutatásainak szentelé minden erejét. E nemes törekvések közt, hosszú szenvedés után a halál f. évi november hó 23-án vetett véget áldásos életének.

Pesty Frigyes irodalmi munkássága az ötvenes években a közgazdasági és publicistikai téren indult meg. 1858-ban maga is lapot alapított „Delejtű” cím-mel, melynek három évi folyama kivált tapintatos szerkesztése és történelmi tárgyú jeles dolgozatai által osztatlan figyelmet és elismerést gerjesztett. Már ekkor kezdé gyűjteni a délvidék, és kivált Temes és a szomszédos megyék történetére vonatkozó adatokat. Történelmi kutatásai magokra vonták az Akadémia figyelmét, mely őt 1859 decz. 16-án levelező, 1877 máj. 24-én rendes tagjai sorába iktatta. Egymást érték ez idő óta becsesnél becsesebb dolgozatai, melyek legnagyobb részt az Akadémia kiadásában jelentek meg. Ezek közül csak a legnevezetesebbeket említjük föl. Akadémiai székét a Templáriusok Magyarországon című dolgozatával foglalta el. Kiválóbb művei: A világtörténelem napjai, igen hasznos kézikönyv. A per-döntő bajvívások története, Eltűnt vármegyék, Krassó-megye, A szörényi bánság és Szörénymegye története, mind a kettő oklevéltárral stb. Minden munkáját bámulatos szorgalom és az anyagiak teljes ismerete jellemzi; alig van az országnak nevezetesebb levél-tára, melyet át ne kutatott és céljaira teljesen fel ne használt volna.

Kiváló specialitása a magyar-horvát kérdés volt. Még mindnyájunknak élénk emlékezetében vannak azok a teljes tudományos apparátussal írt, a hazafi-ság tüzetől áthatott, a meggyőződés erejétől duzzadó cikkek, melyeket Horvátországról az Egyetértés, Bu-dapesti Hírlap és más lapok hasábjain közzé tett, melyek utóbb „Száz levél Horvátországról” címmel külön kötetben is megjelentek.

Az Akadémiának és a tudományak szentelt oda-adása mellett élénk figyelemmel és érdeklődéssel ki-sérte a tudományos társulatok működését. A virágzó Történelmi Társulatnak egyik alapítója és alakulá-sakor pénztárnoka volt; buzgó működő tagja a föld-rajzi társaságnak és számos másnak, melyek mind siettek őt igazgató-választmányai tagjává választani. A mi társaságunknak 1884. év óta volt választmányi tagja; e választásra genealogiai kérdések tisztázásával,

oklevéltani kutatások fényes eredményeivel senki nálánál több érdemet nem szerzett.

Fáradhatlan szorgalmát semmi sem bizonyítja jobban, mint ama gazdag irodalmi hagyaték, melyet a tudomány nagy kárára befejezetlenül hagyott maga után. Egy élet munkássága van letéve azon nagybecsű adatokban, melyeket Temes-, Krassó-, Csanád-megyék történetéhez, a magyar történelmi helynévtárhoz és egyéb kérdésekhez összegyűjtött. Nem kétkedünk, hogy az arra hivatott testület, a M. Tud. Akadémia, mely legérdemesebb tagjai egyikét veszté el az elhúnytban, mindent el fog követni e történelmi kincs megmentésére és értékesítésére hazai tudományosságunk érdekében. Ezzel az elhunyt hervadhatatlan érdemeinek és mindig fenmaradandó emlékének tartozik.

Magyar vitéz mint címerekép. Jelmeztani tekintetben rendkívül érdekes az a címér, melyet I. Ferdinánd király 1549 okt. 26-án Prágában kelt oklevelével adományoz *Törteli Kún Balásznak* (Blasio Kwn de Thewrtel) és általa két testvérének Mátyásnak és Bálintnak. A címér maga nem ismeretlen; az eredetiről vett hű rajzban közli a Siebmacher-féle címergyűjtemény, de nem emeli ki a címerképnek fő érdekét, hogy az egy XVI. század közepéről való magyar katonának öltözetét ábrázolja, mely nagyban elűt attól a képtől, melyet a régi magyar vitézi öltözet felől magunknak alkotni szoktunk.

A címereslevél a címerszerzőnek a törökök ellen tanúsított vitézségét és kivált Murány vára visszaszerzésekor 1549 nyarán kifejtett hősiségét emeli ki, melyet Kún Balász a Ferdinánd ellen működő Basó Mátyástól visszanyerni segített. Ez érdemeiért kapja nemességét az alábbi címerrel együtt.

A címér kék mezőben, egy álló magyar vitézt ábrázol, hosszú, bokáig érő vörös köntösben, melynek nyakán arany hajtóka, a gomboknál lévő rövid zsinórzat arany; derekára kötve rövid, elvágott végű, széles görbe kard, fekete bőrhüvelyben, s ezen három arany pánt; fején csúcsban végződő gömbölyű sisak, fülére lehúzott fejkendővel. A vitéz egy előtte ágaskodó sárga oroszlán száját rántja szét két kezével. Sisakdisz: ezüst-kék tekercs fölött három, vörös-fehérvörös strucztoll. Takaró: arany.

Adjuk a leírást az eredeti szöveg szerint is: *«scutum erectum caesio colore, in quo miles veste Hungarica rubri coloris indutus, gladioque similiter Hungarico cinctus et caput galea tectus, mandibulas fulvi leonis ambabus manibus in diversum trahit; scuto imposita est galea ornamentum militare, eam contegunt laciniae fulvo et caesio coloribus variegatae; galeae sunt*

impositae tres pennae strutionis, quarum duae extremae rubrae, tertia vero in media alba.»

Az érdekes címérlevélnek, mely a XVI. század első felének magyar vitézi öltözetét a leghitelesebben elénk adja, eredetije *Szentimrey Kálmán* családi levéltárában van Budapesten.

Címeres nemes levelek a máramarosi levéltárakban. A Magyar Történelmi Társulat ez évi kirándulása, az előbbiekhöz hasonlóan, a címertani és családtörténeti adatok érdekes anyagát hozta napvilágra ama címeres levelek és nemesi bizonyítványok feljegyzésével, melyek Máramaros vármegye területén a hatóságok levéltáraiban és egyes családok birtokában őriztetnek.

A *Századok* októberi füzete kizárólag a kirándulással foglalkozva, ez irányban is részletesen beszámol az eredményről, melyet a következőkben ismertetünk. Leggazdagabb armálisokban és nemesi bizonyítványokban a vármegye levéltára; az itt őrzött nemesi levelek jegyzékét Márki Sándor állította össze jelenítésében.

Márki jegyzéke azonban nem teljes; így többek

geti Barthos Istváné, Bocskay István nagyobb kancelláriája jegyzője 1606-ból, *Lakatos Istváné* Báthory Gábertól 1612. évből és *Lakatos Simoné* Apafi Mihálytól 1668-ból. Ugyanitt van egy Zsigmondkori armális is, melyet a jelentés nem említ meg; bírjuk azonban a főiskola tudós igazgatójának, Szilágyi István tagtársunknak ígéretét, hogy azt folyóiratunkban ismertetni fogja. Megemlíti végül az ötkoronavárosnak 1701 jún. 28-án I. Lipóttól nyert címeres-levelét, mely az ötváros técsői levéltárában őriztetik.

SCH. Gy.

SZAKIRODALOM.

A római Sz.-Lélek társaság anyakönyve. (Liber confraternitatis sancti Spiritus de Urbe. 1446—1523.) A Vatikáni Magyar Okirattár nagy vállalatának új kötete jelent meg a fentebbi címmel, mely a római Szentlélek-társulat középkori anyakönyvének magyar adatait tartalmazza. A *San Spirido kórház* Róma legrégibb kórházainak egyike, (ma már saecularizálva van) s a kórház élén álló kegyes társulatba IV. Eugén és IV. Sixtus pápák rendelkezése szerint mindenki beléphetett, a ki annak céljaira bizonyos összeggel adózott. A jámbor adakozók neveit sajátkezűleg vagy megbizottaik által eszközölt bejegyzésekben a confraternitas albuma őrizte meg, s ez az album több mint ezer magyar nevet tartalmazza, a kik az 1446-tól 1523-ig terjedő időszakban az örök városban megfordulva, kegyes adományaik által nevüknek a társulat névkönyvében helyet biztosítottak.

Ez érdekes névkönyvre *Dudik* tette legelőbb figyelmessé a tudományos világot, s magyar vonatkozású adataiból ezelőtt húsz évvel *Nagy Iván* közölt szemelvényeket; de igazán most lett az értékesítve, midőn *Bunyitay Vincze*, a fáradhatlan történetbúvár, a vatikáni levéltárban eszközölt kutatásai mellett alkalmat vett magának, hogy az egész kötetet áttanulmányozza s a magyar vonatkozásokat kijegyezze. A dolog nem volt könnyű, mert a bejegyzések eleinte minden rend nélkül, később betűrendben történtek, s az annyi ezer név közül kiválasztott adatokat külön kellett sorrendbe összeállítani; a fáradságnak azonban méltó eredménye lőn a 23 ívre terjedő nagy negyedréti kötet, mely a *Vatikáni Magyar Okirattár* első sorozatának ötödik kötete gyanánt látott napvilágot. Bunyitay publicatioja művelődési történetünk egy érdekes fejezetéhez, a magyar nemzet és Róma között fennállott érintkezésnek történetéhez szolgáltat rendkívül becses adatokat; a kötetet átlapozva, egész új képet nyerünk magunknak arról az állandó mozgalomról, mely hazánkat a kereszténység fővárosával folytonos össze-

köttetésben tartotta, s mely nemcsak a papságot, de a magyar társadalom minden egyes rétegét, az ország nagyjaitól elkezdve, egész az iparos osztályig át-megáthatotta. E mellett azonban első sorban családtörténeti szempontból becses e kiadvány, mely a mellett, hogy előkelő nemzetségek sarjainak élettörténetéhez járul új adatokkal, s nem egy hiányt kipótol genealogiájukban, egyúttal több százra menő családnévvel gazdagítja a régi köznemesi családok onomasticonját. E kötetből nyerünk útbaigazítást Váradra Péter érsek származása felől; innen kapunk az Egerváry, Enyingi Török, Ákosházi Sárkány, Gálszécsi Szécsy, Frangepán s más megannyi nevezetes családok történetéhez új hézagpótló részleteket; Verbőczinek egész családjával találkozunk e kötetben s száz meg száz nevet kellene felsorolnunk, ha mindent ki akarnánk emelni, a mi érdekessel a Szentlélek-társulat anyakönyve számunkra kínálkozik.

A szöveg kiadása a Monumenta Vaticana ismert közlési elveihez eléggé híven lőn eszközölve; csak egy van, a mi csodálkozásunkat fölkeltette: az t. i., hogy a kiadó megjegyzéseit a zárójelen kívül semmi sem különbözteti meg az eredeti szövegtől; a szövegközlés egyik főszabályának, mely a közlő subjectiv megjegyzéseit jegyzetbe rendeli tétetni, hogy az eredeti szöveg egész tisztán kitűnjék, ily módon való mellőzése bárhol inkább el lettünk volna készülve, mint épen e vállalatnál. A névmutató igen gondosan van összeállítva s lehetőleg teljes; de miért teszi például a szerkesztő *Rivulus Dominarum*hoz annak magyar nevét: *Nagybánya* kérdőjellel, holott a váradra püspökség történetében nagyon jól tudja, hogy Rivulus Dominarum alatt minden kétséget kizárólag e várost kell érteni? Ilyes és egyéb apróbb hibák azonban mit sem vonnak a kiadvány értékéből, melyet a családtörténetek kutatói minden bizonyynyal hálással fognak elismerni. A kötethez *Lazo János* erdélyi főesperesnek a San Stephano il rotondo egyházban levő sírkövének rajza van mellékelve. Lazo apostoli penitentiarius volt Rómában, s 1523 aug. 17-én 75 éves korában, mint az akkor Rómában dühöngött pestis áldozata, fejezte be életét. Az anyakönyvben neve nem szerepel, de mint Szt.-Péter templomának magyar gyóntatója kétségtelenül élénk összeköttetésben állott a Rómában megfordult honfitársakkal, s ez a jogcím arra, hogy síremlékének rajza e kötetben helyet foglalhasson.

Régi magyar sírkövek. Folyóiratunk hasábjain és az Archæologiai Értesítő füzetében három éven át igen érdekes tanulmányok jelentek meg *Csergheő Géza* és *Csoma Fózsef* tagtársainktól, melyek műtörténetünk eddig alig méltatott terére, a régi magyar

síremlékek ismeretére irányítva a figyelmet, hazai történelmünk, a műrégészet, de főleg a heraldika és genealogia hecsees kútforrásait tették a tudományos világ számára hozzáférhetővé. *Csergheő* és *Csoma*, e két kiváló tudós, kiknek heraldikai és családtörténelmi irodalmunk eddig is annyit köszönhet, most e tanulmányaikat «Mittelalterliche Grabdenkmäler aus Ungarn» címmel új cikksorozatban teszik közzé az *Ungarische Revue* hasábjain, hogy így az azokban foglalt tanulságok a külföld tudományos köreiben is értékesíthetők legyenek. Az első cikk az említett folyóirat novemberi füzetében jelent meg s általános bevezetés után a *zségrai sírkövel*, *Gagyai László*, *Bebek György* és *Bebek László síremlékeivel* foglalkozik, a melyekről Csoma József írt a *Túrul* 1887-88. folyamaiban; az új cikksorozat azonban nem egyszerű fordítása a magyar közleményeknek, hanem tökéletesen átdolgozott és kibővített, sok tekintetben új felfogáson alapuló tanulmány, melyben a kulturális és műtörténeti rész Csomában, a címertani momentumok pedig elsőrangú heraldikusunkban, *Csergheő Gézában* találtak méltó kommentátorokra. E cikket gyors egymásutánban fogják követni a többiek is, s a több kötetre tervezett munkának első része önállóan, mint különnyomat mintegy 25 illusztrációval, legkésőbb 1890. évi június havában könyvpiacra kerül. Meg vagyunk győződve a felől, hogy e jeles munka nemcsak itthon, de a külföldön is kellő méltánylásra fog találni; a folytatás biztosítása s főleg az anyag teljessége érdekében pedig újlag felhívjuk tagtársaink s olvasóközönségünk figyelmét az egyes vidékeken elszórt régi sírkövekre, azzal a kéréssel, hogy azok létezéséről e folyóirat szerkesztőségét értesíteni szíveskedjenek. Országszerte lappangó, s napról-napra kevesbedő emlékek összegyűjtéséről lévén szó, *Csergheő* és *Csoma*, a kik e nagy feladatra oly nagy lelkesedéssel vállalkoztak, csakis úgy számíthatnak eredményre, ha a nagy közönség érdeklődésével felkarolja törekvéseiket.

A régi vármegye. *Szabó Frigyes* tagtársunknak ily címen a Szepesmegyei tört. társ. V-ik évkönyvében kiadott dolgozata külön füzetben is megjelent. A nagyérdékű dolgozat, mely a megyei levéltár alapján Szepesmegye múltjából, kivált a régi megyei életből tár elénk vázlatokat, a XVI.-XVII. századokat öleli föl s több oly dolgot is érint, mely folyóiratunk körébe vág. Így összeállítja a XVI. században szereplő szepesi családok névsorát; ismerteti az 1502-ig használt megyei pecsétet, melynek négy pecsétnyomóját az alispán és három szolgabíró őrizte; az egyiken csak e szótag volt SCE, a másodikon PU, a harmadikon SI, az utolsón UM; ezek együttvéve a megye nevét tüntették föl. Ismerteti az 1502-ben választott megyei címert, melynek alakjait a legkiválóbb megyei családok

címereiből vették; az oroszlánt az akkori főispán Thurzó Elek, a vadkecskét a Berzeviczy, a liliumot a Dráveczky, az egyszarvút a Korothnoky családok címereiből, melyeknek tagjai akkoriban a megye szolgabírái voltak; míg az ötödik mezőbeli medve a tiz-lándsások kerületének a megyével történt egyesítése alkalmával került a címerbe. Rendkívül érdekesek az 1608. és 1664. évi nemesi fölkelések lajstromai, melyek meghatározzák, ki mivel és mennyivel járul a haza védelméhez. E két sorozat élénk fényt vet a megye azon kori családainak viszonyaira és társadalmi állására. Általában ajánljuk a 104 lapra terjedő füzetet, mint rendkívül érdekes adatok csoportosítását s mint a régi megyei viszonyoknak ügyes tollal rajzolt vázlatát.

A német nemesség kézikönyve. «Handbuch für den deutschen Adel» cím alatt *Eberstein Alfréd* érdekes vállalatot indított meg, melynek első füzete Berlinben «Hand- und Adressbuch der Genealogen und Heraldiker unter besonderer Berücksichtigung der Familiengeschichtsforscher» címmel napjainkban jelent meg. A vállalat a gyakorlati heraldikus és genealogus nélkülözhetetlen segédkönyvéül óhajt szolgálni és felvilágosítást nyújtani minden felmerülhető kérdés felől. A most megjelent füzet Németország és a német ajkú Ausztria szakíróit foglalja magában betűrendben, ennek folytatása Európa többi államaira, így Magyarországra is ki fog terjeszkedni. A munka első részében, a füzethez mellékelt áttekintés szerint, még a következő tárgyakat fogja felölelni: az egész heraldikai és genealogiai irodalom átnézetét kritikai megjegyzésekkel; segédeszközöket és hasznos jegyzeteket; a heraldikai és genealogiai társulatokat és kiadványaikat; útmutatást család-történetek, genealogiák szerkesztésére, művészek és szakba vágó műintézetek és műiparosok adresseit. A második rész a német «Adelsgenossenschaft»-ot, a potsdami Nobilitásegyletet és a német nemesi rendeket fogja behatóan ismertetni. A harmadik rész a fennálló családi kötelekekről (Geschlechtsverband) fog szólni; a negyedik a nemesi alapítványokról. Végre az ötödik résznek a német nemesség fogja képezni tárgyát, történelmi és társadalmi politikai tekintetben méltatva. Ez áttekintés mutatja, hogy itt egy nagyszabású, szakunk gyakorlati művelésének csaknem minden részére kiterjedő segédkönyvről van szó, melynek nemcsak az érdeklődő, de a szakférfiú is sok tekintetben hasznát veheti. Mint a megjelent 180 lapra terjedő füzet bizonyítja, lelkiismeretes, pontos munkával állunk szemben, mely ha pontosság tekintetében a többi füzet sem marad a megjelent mögött, a legjobb ajánlat a vállalat mellett.

560
M35
J. 8
1890

366/1

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR

NYOLCZADIK KÖTET.

1890-DIK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MDCCCXC.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
Id. BAY FERENCZ ... A ludányi Bay-család leszármazásához ...	79
CSERGHEŐ GÉZA ... Az Apaffyak, Rhédeiek és Wesselényiek legrégibb ismert címei (<i>két címerrel</i>) ...	83
— — — — — Régi magyar sírkövek. Lazó János sírköve Rómában (<i>egy sírkő rajzával</i>) ...	129
CSOMA JÓZSEF ... Tarczay Tamás sírköve (<i>egy rajzzal</i>) ...	39
— — — — — A «Guthay»-család címe (<i>egy címerrel</i>) ...	46
— — — — — Vajday György címerlevele és a Hunt-Pázmán nemzetség címe (<i>színes címer-melléklettel és hét címerrel</i>) ...	112
DOBY ANTAL ... Egy genealogiai tévedés helyreigazítása ...	86
DUDÁS GYULA ... Bács-Bodrog vármegye címe ...	212
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ ... Berekszői Péter címereslevele 1448. évből (<i>színes címerrel</i>) ...	41
H. G. D. ... A Rathold nemzetség címe (<i>egy táblamelléklettel és egy címerrel</i>) ...	24
— — — — — A Divék-nemzetség leszármazási és címer kérdéséhez ...	214
Dr. KARÁCSONYI JÁNOS ... Az Árpádház második elágazása ...	49
— — — — — Mese-e vagy valóság? ...	120
MAJLÁTH BÉLA ... Liptómezei törzsek családok 1526. évig:	
I. Sepere törzs (a Rásztokay és Szalay családok) ...	1
II. Bogomér nemzetsége (Szmrecsányi, Szentiványi és Baán családok) ...	7
III. Hauk Polku ivadéai (A Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky családok) ...	54
IV. Zalkó utódai (A Podhorányi család) ...	61
V. Székely leszármazói:	
1. A székelyi és óvári Pongrácz család ...	97
2. A pottornyai és csáthi Pottornay család ...	200
NAGY GYULA ... Lazói János címe (<i>egy címerrel</i>) ...	208
NAGY IMRE ... Kis-Károly király egy oklevele (<i>egy melléklettel</i>) ...	82
NOSZLOPY TIVADAR ... Az egyházas-nagyberzsényi Berzsényi család nemzedékrendi táblája 1559. évtől ...	210
PÓR ANTAL ... Az Ősl-nemzetség története a XIII. és XIV. században (<i>egy tábla melléklettel</i>) ...	153
Dr. SCHÖNHERR GYULA ... Nagybányai címeres levelek ...	92
SOÓS ELEMÉR ... Micz bán eredete ...	43
SVÁBY FRIGYES ... XII. Lajos francia király címer adománya a Telegdiek részére (<i>színes címerrel</i>) ...	63
Dr. SZENDREI JÁNOS ... Címeres nemesi levelek Borsodvármegye levéltárában ...	86
— — — — — Wesselényi Ferencz pecsétgyűrűje (<i>egy rajzzal</i>) ...	213
SZERÉMI ... Régi magyar sírkövek. Tapolcsányi János sírköve Kis-Tapolcsányban (<i>egy sírkő rajzával</i>) ...	131
Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ ... A nagy-emőkei és a győri Török család ...	73
THALY KÁLMÁN ... Családtörténeti és genealogiai kalászatok. I. Gróf Bercsényi család. II. Bárány Heölgyi család ...	148
Dr. WERTNER MÓR ... A fejedelmi Brankovicsok ...	31
— — — — — Nemzetségisménk helyreigazításához. I. Genus Sol. II. Genus Bouch bani ...	47
— — — — — Álmos királyi és családja ...	65
— — — — — Szent László királynak orosz veje ...	125

2. Könyvismertetések.

	Lap
Palásthyak. I. kötet. Kiadja PALÁSTHY PÁL. Budapest, 1890. Ismertetí dr. KOMÁROMY ANDRÁS...	132
Okmányok a Melczér család levéltárából. XIII. XIV. XV. század. Közli és kiadja Kelleemesi MELCZER ISTVÁN Budapest, 1890. Ismertetí dr. SCHONBERG GYULA ...	138
A nagy-benyói Benzenye-család története. Irta és oklevéltárral ellátta SZÉLL FARKAS Budapest, 1890. Ism. dr. SCHONBERG GYULA ...	144

3. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései ...	48, 89, 151, 215, 217
Részletes kimutatás a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság alaptőkéjéről ...	92
Szakirodalom. A Siebmacher-féle magyar czímereskönyv XVIII., XIX., XX., XXI. füzetek 48, 95. 223	
Emlék a Lónyay család multjából...	94
L'art héraldique par H. Gourdon de Genuillac (—rr)	95
Oesterreichisch-ungarische Wappenrolle, ALTENBURGER GUSZTÁV-tól...	96
Magyarország történelmi földrajza a Hunyadyak korában, írta dr. CSÁNKI DEZSŐ I. köt....	152
Régi magyar sírkövek (—rr)	221
A Deutscher Herold Dürer Albert származásáról (o)	223
Glossen zur Bosnischen Genealogie, dr. WERTNER MÓR-tól...	224
A Czillei grófok birodalmi fejedelemsége (—rr)	224

LIPTÓMEGYEI TÖRZSÖKÖS CSALÁDOK 1526. ÉVIG.

Három század múlt el a honfoglalás immár ezer évre szóló munkája után, s a magyar fel-föld északi határrészein a megszállás, a letelepedés, a benépesítés még befejezve nem volt. A rengeteg erdőséggel borított területi viszonyok is akadályozták a gyors benépesítés haladását. S míg Szepesmegye gyarmatosítása csak a XII. század második felében vette kezdetét, a mai Liptó megye területe még a XII. század végén, sőt a XIII. század legelején is csaknem lakatlan erdőség vala, s mint királyi *prædium* Liptóvár fegyvereseinek, a királyi vadászok és halászok telepeinek gyér nyomai azok, melyek a telepítés első korszakát jelezzik. S ha ide sorozzuk még a templomosok kolostorát, melynek építési ideje legkorábban az 1198. évre tehető, midőn is t. i. már positive bebizonyítható a templomosoknak hazánkban való létezése Imre rálynak leveléből,¹ akkor kimerítettük mind azt, mi Liptó megyének a XIII. század elejéig való benépesítését illeti. Ama történetileg számba nem vehető állításokra nézve, melyek Liptó megyét, s abban Liptóvárt már szent István alatt 1018-ban szerepeltetik, a jelen dolgozat céljánál fogva még csak czáfolólag sem terjeszkedhetünk ki, s csak a történelem és a levéltárak okiratos adataira támaszkodva helyezkedünk azon álláspontra, a melyről a megye benépesítésének érdemleges munkáját tekintenünk kell. S ez azon időpont, a midőn Liptó mint egységes királyi birtok, az egymást követő

adományozás által, kisebb-nagyobb birtoktestekre daraboltatik, s magok után vonva a közösségek, faluk, ülések, telepek keletkezését, a kulturális élet szükségképeni fejlesztését eredményezi.

Korántsem zárkozunk el mi annak tudatától, hogy egy-egy bizonyos, még a természet védő övével elhatárolt területen is, a művelődés kezdetének csírája megvolt, meg kellett lennie az okiratokkal bizonyítható telepítéseket megelőzőleg sok évtizedekkel, mert hiszen a terület, a hegyek, a folyók, patakok, erdők, birtokrészek stb. nevei bizonyára nem akkor keletkeztek, mikor azok szétadományoztattak, de már meg kellett lenniök, s elnevezésük csakis olyanoktól származhatott, a kik a helyszínét ismerték, ott laktak, s életviszonyaik között a lét fentartása kényszeríti őket a megélhetés egyik vagy másik módját elsajátítani, a mely mindenképen a művelődés bizonyos fokát feltételezi.

E hasábokon azonban csak az okiratos adatok szövétnéke mellett óhajtván haladni, elhagyjuk mindazt, a mit a honalkotás első három századából Liptó megyét illetőleg mondhatnánk, s kezdjük ott, a hol állításunk minden tételét hitelesen támogatni, oklevelekkel indokolni tudjuk; s Liptó megye kulturális életének első korszakával a birtokadományozások kezdetével beszámolnunk lehet.

Ez irányban oly területeken, a hol sem püspökségek, sem szabad királyi városok, sem történeti nagyobb események színhelye nem volt, ott a történet, mint Liptó megyében, csak négy csapáson haladt: ez a monumentális épít-

¹ Czinár-Fuxhoffer *Monasteriologia Regni Hungariæ* II. köt. 161. lap.

kezés, a várak és templomok keletkezése, a községi élet mozzanatai, a helynevek időnkénti változása és az adományos birtokos családok története.

Mellőzve itt mindazt, a mi a régen elmúlt századok feldolgozható anyagául szolgálna, szorítokozom csupán csak a családok történetére, a melyek különben is Liptómegye művelődési epocháinak első s főtényezői valának, s a melyek a megye kevéssé ismert vagy részben ismeretlen birtokviszonyait, benépesítését megvilágítják, s midőn a jelen dolgozat hivatva van kitűzött céljánál fogva, a legtöbb családból kihalt tudatát a közös törzsből való eredetnek felébresztetni, iparkodni fogunk a leszármazás történetének hézagait forrástanúlmányi adatokkal kitölteni oly rendszer keretében, a mint azt az adománylevelek évrendi sora és az egy közös törzsből eredett családok csoportja követeli.

I.

Sepere törzs.

(A Rásztokay és Szalay családok.)

Liptómegyét illető történeti tanulmányaim egy része vonatkozik részben a már kiadott oklevelek bűvárlatára, nagyobbbrészt pedig eredeti forráskutatásokra, a megyebeli családok, községek levéltáraiban és leveles ládáiban. S bár ha a megye területén 45 kisebb-nagyobb levéltárnak és leveles ládának közel 1300 oklevelét lemásoltam évtizedek során, mégis számos olyan család van, melyeknek archivumaiba bepillantást nem nyerhettem. Természetes tehát, hogy e birtokadományozások évsorát csak ott lehet megkezdenem, a hol arról biztos okleveles adattal bírok, a mi egyáltalában nem zárja ki létezését régibb keletű adományleveleknek is, melyeket nem láttam, mint azok, a melyek az illetők szívessége által kezemben voltak, s általam lemásoltattak.

A megye helyrajza, természeténél fogva is oda utal, hogy a várispánságnak mint királyi praediumnak kisebb birtoktestekre való szétosztását, illetőleg adományozását, a megye középsején keressük, hol a Vág völgye Rózsahegytől Liptó-Újvárig legszélesebb s úgy a településre, mint a mezőgazdálkodásra nézve sokkal alkalmasabb vala, mint ennek akár nyugoti, délgyugoti, vagy éppen keleti része.

Az első, előttem ismeretes adománylevél még az 1731. évi nemesi összeíráskor¹ a felső és alsó rásztokai *Rásztokay* és *Szalay* a *de genere Sepere* törzsből származó család birtokában volt.

Ezen oklevél 1229. évben kelt, s azt a Rásztokay család a nemesi vizsgálat alkalmával 1731-ben bemutatta a jegyzőkönyv szavai szerint: . . . super possessione Rásztoka adhuc anno 1229. emanatam, occasione prioris quoque investigationis exhibitam donationem . . .² Ma azonban ezen oklevél már nem létezik, s kérésemre a Rásztokay családnak egyik tagja sem tudja bemutatni, valamint nem a Szalay család sem. Volt ezenfelül a Sepere törzsnek adományos birtoka még Lipche földén is, a mely birtokrészt még mielőtt a német-lipcsei szász telepítvényesek megszállották, IV. Béla királytól adományul kapták, s a később 1260. évben szabadalmat kapott kis mezőváros területének első birtokosa a Szalay és Rásztokay család törzsatyja Seper volt.³ Ugyanis a túróczi convent 1290. évben, Bezerken fia Szaniszló kérére, átírja Myke comes és liptói várnagynak év nélkül kelt patenslevelét,⁴ a melyben Bezerken Aladár fia, Sepere fia, Theodor és Zetkou pörbe fogván Pál fiait Bodont és Demetert, állítván, hogy a Béla király által nekik adott csere-oklevelet, mely szerint Lipche földéért cserebe kapták Bobrouch földét, maguknak visszatarították.⁵ Bodon és Demeter beismerik, hogy az említett csere-oklevél náluk volt ugyan, de midőn őket a kúnok foglyúl ejtették, azt tőlük elvették.⁶ Eziránt a két vádlott esküt ajánlván fel, azt e szent-máriai templomban magukhoz hasonló 12 nemessel együtt letenni ígérkeztek. Midőn a határidő megérkezett, az ott levő bírák u. m. Miklós fia Péter comes, Beke fia Pál, Seraphin fia András comes, Mikus comes, Bertalan comes, Mikus a szentmáriai pap jelenlétében, a letett eskü által magukat a vád alól tisztázván felmentettek, s a jelenlevő bírák tanácsára

¹ Liptómegye levéltárában: Acta Deputationis pro revisione gremialis nobilitatis ordinatae. Anno 1731. Fasc. III. No. 19.

² U. o.

³ Rásztokay László leveles ládájában őrzött eredeti.

⁴ Super concambio descensuali terre eorum Lipche vocate, pro terra Bobrouch. U. o.

⁵ Per Cumanos captivando ablatum fuisse dictum privilegium. U. o.

egyességre léptek, s mindazon okleveleket, melyek Bodon és Demeternél voltak s Bobrouch földre vonatkoztak, érvényteleneknek nyilatkoztatták, s kötelezték egymást, hogy ha a Demeter által eltulajdonított Bobrouch földét tőle visszaszerezhetik, azt egymás között öt részre felosztandják.

Ezen egyesség talán a kérdéses Bobrouch nevű birtokrésznek hiányos elhatárolása következtében újabb viszályra szolgáltatott alkalmat az elszaporodott utódoknak; mert a Bobrouch nevű birtokrész, habár a Sepere törzs Rosztoka nevű eredeti megszálló helyének határában volt,¹ azt később Béla királytól kapták, mintegy ötödrészét tevéen az ősi megszálló helynek, a birtokosztály alkalmával ezen ötödrész a törzs öt nemzetségi ága Aladár, Theodor, Zetkou, Bodon és Demeter között volt megosztandó. Hogy ez megtörténhessék, a fentebb említett 1290. évi oklevélnek alaphatározata, t. i. a Bobrouch földének megszerzése Bodon és Demetertől meg kellett történnie, a mi okvetlenül maga után vonta az elhatárolást. Ez 1336.² évben meg is történt, a mely tény iránt a túróczy convent ugyanazon év december 31-én (feria tertia proxima post festum nativitatis domini) kelt függő pecsétes bizonyáglevelét ki is adta.

Ugyanis, a túróczy convent prépostja Pál előtt a most érintett oklevél szövege szerint, a Sepere generatio tagjai részint a saját maguk, részint a meg nem jelenhetett tagok képviselőiben, kiket az oklevél egyenként felsorol, megjelentek Domitka vagy Demeter fiai: Fábián, Hypolit, Miklós; Márk fia: Dénes; Badon fiai: Pál és Beke; Tamás fiai: Balázs és Lőrincz; saját és még két testvérük nevében; továbbá Teodor fiai: Márton és Laczk; István fiai: János, Miklós, Pál; Teodor fia Péter fiai: Mihály és János; és Zechk vagy Zetkou fia: Gergely egy részről; más részről pedig Aladár fiai: Pál és Mikó; Sepere fia: Márton; Selen fiai: Szaniszló és Pál; Serefel fiai: Surch, Bethlen és Máthé; Bend fiai: Tamás, István, Máthé, Márk és János. Kijelentették Badon és Demeter fiai a convent előtt, hogy Liptó megyében levő birtokaiknak azon ötöd része, melyet Béla királytól adomá-

¹ Manapság is a Felső-Ráosztoka határában levő Bobrouch földrész «Bobrovcsék»-nek hivatik.

² Az eredeti oklevelet Szalay Gáspár Felső-Ráosztokon őrzi leveles ládájában.

nyúl kaptak, jogosan és öröklés útján megilleti a Sepere nemzetségből származó többi ágazatokat is, Aladár, Sepere, Selen, Bethlen, Serephel és Bend fiait, unokáit és azok leszármazóit; azt tehát átadják és a határjárását eszközöltetni óhajtják. Ez megtörténvén, kötelezik magokat a felek 10 márka kifizetésére, ha bármelyikök is az osztályt megváltoztatni vagy visszavonni akarná.

Négy évvel később Aladár fia Pál és Selen vagy Szalai fia Szaniszló kérelmére a szepesi káptalan az 1336. évi osztálylevelet 1340. évi augusztus 25-én (in crastino festi sancti Bartholomei apostoli) hitelesen átírja.³ Az 1336. évi osztálylevelet ugyancsak kértére a szepesi káptalan 1360. évben még egyszer átírja.⁴

A Sepere nemzetségnek Bend ágán leszármazott Szaniszló gyermekei, anyjuk halála után az ingóságok osztozása alkalmával viszályba elegyedtek és Mihály Szaniszló fia, testvérét Krisztiánt, ki először neveztetik Ráosztokainak, Sándor lipői alispán előtt bepanaszlá, hogy az anyjuk után fenmaradt és a Mihályt illető ingatlanok részét eltulajdonítva magánál tartotta. Ezen pörös ügyben Krisztián megidézettvén, eskütételre fogatott, s 1368. évi április 19-ére (feria quarta proxima post octavas festi pasce) határozottatott az eskütétel napja a boldogasszonyfalvi⁵ templomban. A bepanaszolt Krisztián a kitűzött határidőben megjelenvén, az alispán embere előtt és három nemes társával az esküt letette arra, hogy azon tárgyakat, melyek anyja után maradtak, ő vissza nem tartotta, és hogy Mihály testvérenek tárgyai ő nála nem maradtak, de azokat Mihály testvére mind magával elvitte; s ezen eskü alapján Krisztiánt az alispán, Sándor fia János, úgy Mihály mint Miklós testvére ellenében a vád alól fölmentette. Ezen tényről Sándor fia János alispán és a négy szolgabíró 1368. évben kiadták a bíraskodás helyén — in sede nostra iudiciaria — Boldogasszonyfalván ugyanazon napon kelt bizonyáglevelüket.⁶

A Ráosztokay családnak két tagja ez időtáj-

¹ Ráosztokay Lászlónál Ráosztokon őrzött eredeti oklevél.

² Szalay Gáspár őrzi Felső-Ráosztokon az eredeti oklevelet.

³ Szent-Mária mostani neve.

⁴ Szalay Gáspár felső-ráosztoki leveles ládájában az eredeti oklevél.

han, a mint azt a túróczi conventnek egy, 1372. szept. 6-án (*feria secunda proxima ante festum nativitatis beate Marie virginis*) kelt határújtási jelentésére vonatkozó oklevelében följegyezve találjuk,¹ Máthé és Briccius, Beke fiai, Lajos király udvarában mint nemes apródok — *aule nostre juvenes* — tartózkodtak, s velük együtt Tamás dictus Thóth Márkus fia rásztokai birtokukon Lajos királytól határújtást kérnek. Lajos király a határújtást Rásztoka és Fleu-Rásztoka két birtok iránt, Bubek György liptói comesnek elrendeli olyformán: hogy a László király által — tehát 1272—1290. évek között — kiadott patenslevélben felsorolt határjeleket fölkeresve, azokat megújítsák a túróczi convent hitesei személynének jelenlétében; s így azt Márkus fia Tamásnak, s Beke fiai Máthé és Bricciusnak átadják. Lajos királynak eme rendelete kelt augusztus 14-én (*in vigilia festi assumptionis beate virginis*) s a határújtás 24 napra rá szept. 7-ig már megtörtént, s e napon a túróczi convent jelentését a királyhoz ki is adta.

A keresztülvitt határújtás rövid idő alatt villongásra nyújtott okot, melyből pör keletkezvén, az ügyet Jakab szepesi comes és országbíró 1374. évi október 21-én (*16. die octavarum festi beati Michaelis archangeli*)² bírói ítélettel döntötte el. Ugyanis Miklós és Tamás, Szaniszló fiai, Szelen fiai, Rásztokay Márton és Péter 1374. évi szept. 9-én (*sabbato proximo post festum nativitatis b. virginis*) Jakab országbíró előtt panaszképen előadták, hogy Beke fia Márk, és Márk fia Tamás de Rásztoka, őket a rásztokai határban lévő s őket jogosan illető birtokrészből kizárni akarják, megkárosították és nagyszámú jogtalanságot követtek el rajtuk. A panaszosok kinyilatkoztatták, hogy jogaikat az említett birtokrészekre azonnal adománylevelek által bebizonyítják; a vádlottak a bizonyítékok kimutatására más határidőt kértek, minthogy okleveleiket magukkal nem hozták: a kitűzött határidőre, Szent Mihály napjára megjelenvén Tamás Szaniszló fia, bemutatta a túróczi conventnek fentebb említett 1290. és az 1336. évi oklevelét, továbbá László királynak egy, Mikó zólyomi comesnek 1283. és Lajos királynak két oklevelét

1371. évből. S mert Péter és Miklós sem meg nem jelentek, sem magokat nem képviseltették, Márkus fia Tamás pedig, a törzs-okleveleket eltulajdonítani akarta, az 1374. évi okt. 21-én (*16. die octavarum festi beati Michaelis archangeli*) kelt bírói ítélet³ a pört Szaniszló fia Tamás részére döntötte el.

A következő 1375. évben Bereczk Rásztokay Beke fia egyrészt, másrészt Péter Márton fia a túróczi convent előtt megjelenve, kinyilatkoztatta Bereczk, hogy az említett Péter és Mártonnak valamint Jánosnak, az eddig kezénél volt ötödrész rásztoki birtoknak egész negyed részét átadja; s ugyancsak az akkor ott megjelent Márkus és György, Hypolit fiai és Dienes Márton fia, Márton fiainak Péternek és Jánosnak összes birtokrészeit átengedik. Az erre vonatkozó birtokátadási oklevelet, a túróczi convent 1375. évi július 6-án (*octavo die festi beatorum Petri et Pauli apostolorum*) kiadta.⁴

Liptómegyén kívül a Rásztokay népes család egyik ága Hontmegyében Lissón is birtokos volt. Vajjon mikor és mi módon szereztek azt, arról tudomásunk nincsen, csak annyi bizonyos előttünk, hogy 1377-ben ott Rásztokay Pál fia Mihály, Mikó fiai Márton és János rész-birtokosok voltak, minthogy az említett évben a most nevezettek, a túróczi convent előtt megjelenvén kinyilatkoztatták, hogy mivel Egyed fiát Balázst és Iván fiát Lőrinczet a leánynegyed a közeli vérrokonság jogán megilleti, ők úgy Liptómegyében levő rásztokai, mint a Hontmegyébe kebelezett Lisso nevű birtokukból a törvényes szokás szerint a negyedrészt adni kívánják és át is adják. A conventnek erről kelt oklevele kiadatott 1377. évi január 17-én (*in festo beati Anthonii confessoris*).⁵

Egy sajátságos ténykedését találjuk Rásztokay Szaniszló fiának Tamásnak az 1379. évben, melynek indító oka előttünk ismeretlen. Az említett Tamás ugyanis, László a túróczi convent prépostja előtt megjelenvén, a convent által ugyanazon év október 28-án (*feria sexta videlicet in festo beatorum Simonis et Jude aposto-*

¹ Rásztokay Lászlónál Felső-Rásztokon az eredeti oklevél.

² Rásztokay Sándornál az eredeti oklevél Alsó-Rásztokon.

³ Eredetije Szalay Gáspár leveles ládájában Felső-Rásztokon.

¹ Eredetije saját gyűjt.

² Rásztokay Lászlónál Rásztokon az eredetije, másolatban kiadta Liptó vármegye 1725. márczius 2-án tartott közgyűléséből.

lorum) kiadott oklevél szerint, de genere videlicet *Sepere*, kijelenté az okirat szavai szerint ép észszel és saját akaratából, hogy habár a Jakab országbíró által 1374-ben hozott ítéletben Pálnak fia Mihály, Mikó fiai Márton és János, név szerint megemlítve nincsenek is a rásztokai birtok visszaszerzése ügyében, de minthogy ezeket mint a Seperebeliek vérrokonait illető birtok — que videlicet cognationis Sepere fore dignoscitur — azokat is jogosan illeti, Tamás azon rásztokai birtoknak negyed részét átengedi Mihály, Márton és Jánosnak.

Birtokosok voltak még a Rásztokayak a liptó-megyei Dubraván is. Erre vonatkozólag az 1391. évi birtokjogi vizsgálat alkalmával, Bubek Imre országbíró előtt, Tamás Márkus fia bemutatta Béla királynak 1264. évben kelt oklevelét, mely által a Seremne patakok között levő Dubravát, Pál fiának Demeternek adományozza. Ezen birtokrész, egy század lefolyása alatt jogtalan elfoglalás útján idegen kézre kerülván, annak visszaszerzése iránt Márkus fia Tamás pört indított a jogtalan elfoglalók ellen; s fáradsalmas munkálkodása eredményeképpen, Lajos király 1372-ben ugyanazon dubravai birtokot, Márkus fia Tamásnak, és Beke fia Brictiusnak visszaadtni rendelte.¹

Hogy ezen birtokvisszaszerzés nem csekély munkájába és fáradságába került Tamásnak, s annak kellő elismerését adni kívánták az érdekelt közbirtokos felek, az világosan kiderül a hálálkodás ama tényéből, a melylyel Tamás fáradozásait megjutalmazták.

Ez azon ajándékozási oklevél, a mely 1381. évi szept. 4-én (feria quarta proxima ante festum nativitatis beate Marie virginis) kelt és Egyed fia János liptói alispán által kiadott.² Megjelentek ugyanis az alispán előtt Fábián fiai Laczk és Detrik; Márkus fia Lőrincz; János fia András; Beke fiai Brictius, Lőrincz és Pál; Hipolit fiai György és Márk; másik Márkus fia Dénes egyrésről, más résről pedig Márkus fia Tamás. Ez alkalommal kijelentették Laczk, Demeter és Hipolit a magok és társaik nevében, hogy Márkus fia Tamásnak, az ő érdekükben és pöreikben tanusított munkálkodásáért,

¹ Liptói Regestrum közli Erdy János: Magy. tört. tár IV. köt. 14. lap.

² Bobrovnyiczky László rózsahegyí levéltárában őrzí az eredeti oklevelet.

az Alsó-Dubraván levő közös malmukat neki ajándékozni szándékoznak, s ezennel oda is aján-dékozzák; oly megjegyzéssel azonban, hogy ha bárki is közülök e tényt visszavonni akarná, párbaj vívásában elmarasztaltassék.

A most említett Tamás birtokában volt még bizonyos Bensefya-Andrásfelde, másképen Bethlenfelde nevű részbirtoknak, a mely iránt Lajos királynak 1360. évben kiadott oklevelét Bubek országbíró előtt 1391. évben előmutatta. Az oklevelek alapján összeállított leszármazási tábla érdekes adalékat nyújt ezen birtokrész keletkezésének és hollétének meghatározására, s teljesen megvilágítja a liptói regestrumnak¹ erre vonatkozó tételét.

Ez ugyanis nem egyéb mint a rásztoki törzsbirtoknak osztálya alkalmával Bense fiának Andrásnak, a ki egyszersmind Bethlennek is neveztetett, osztályúl jutott része, a mely az ő neve után Andrásfeldének vagy Bethlenfeldének hivatott. Az osztály után — mit az osztályosok közötti perpatvar követett — következett be a statutio és a határjárás, a mint azt maga az okirat mondja «super legitima statutione ac metarum erectione possessionis seu terre Bensefyandreasfelde alio nomine Bethlenfelde».² Ez a Bethlen az alább következő leszármazási táblázaton csakugyan előfordúl 1336. évben, kinek nagyatyja Bend volt. Valószínűleg a regestrum-ban említett Bensével azonos, s valószínű, hogy neve a regestrum-ban hibásan íratott le; de az sem lehetetlen hogy Bensének, Bendnek is nevezték, a mint ez gyakran előfordult az akkori időben, így tapasztalható ez a Sepere törzs nevinél is, például: Selen dictus Szalai, Tamás dictus Tóth, Demeter seu Domitka, Andreas seu Bethlen.

Ez időtől kezdve, egy századon keresztül 1492. évig a Sepere nemzetség családtörténeti és birtokjogi viszonyaira vonatkozólag, a Rásztokay és Szalay család levéltára adatokat nem nyújt, s csak a most említett évből, midőn is Gálováni Benedek Almanfalvi Bóz liptó-megyei alispán előtt nyilatkozik, hogy nővérének Rásztokay András nejének Katharinának, az anyja révén neki jutott Rásztokon levő negyedét, a Gergely-féle nemesi curiának felével adomá-

¹ Magy. tört. tár IV. köt. 13. lap.

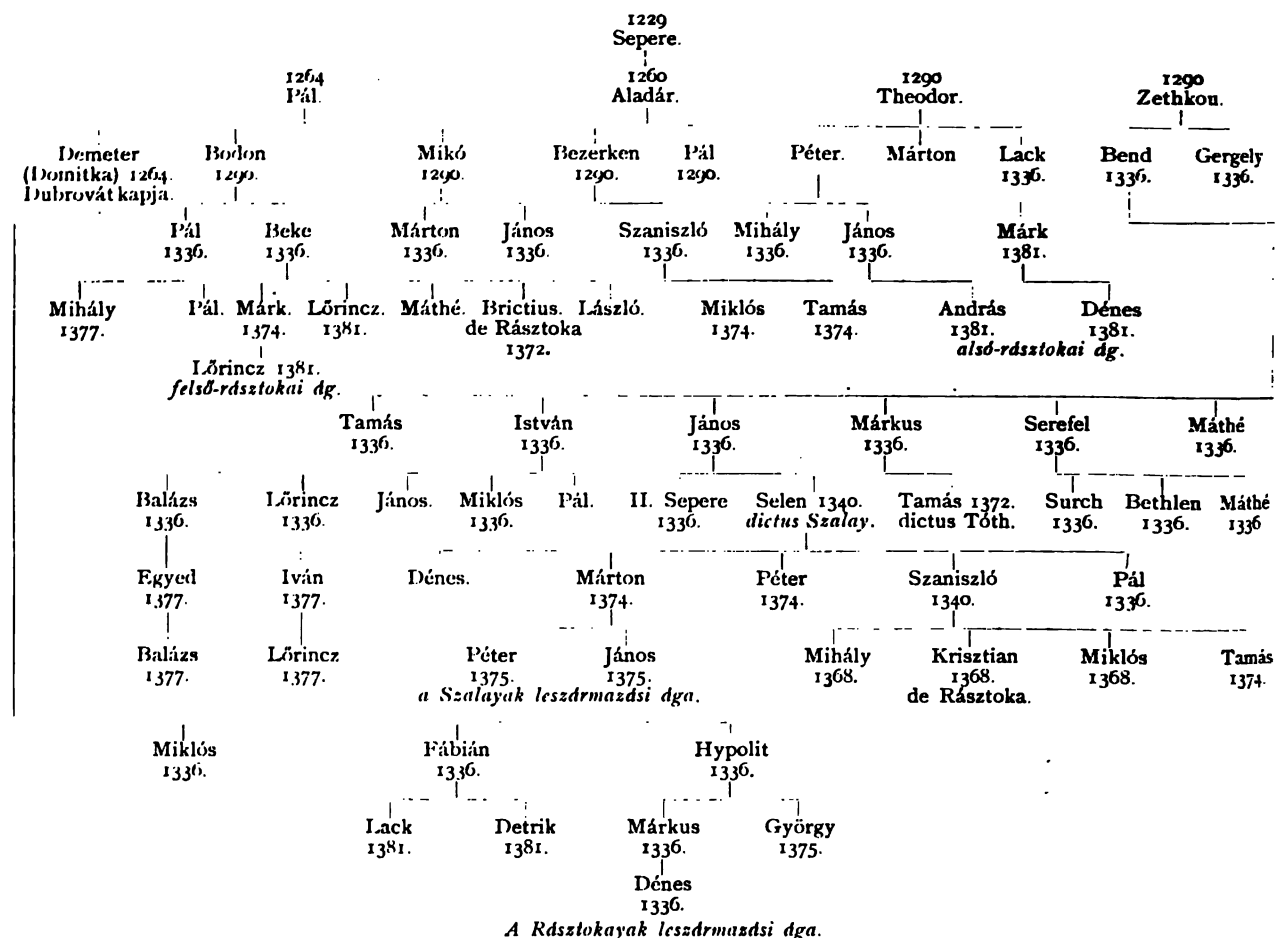
² U. o.

nyozza. Az alispán ezen nyilatkozatot 1492. évi május 30-án 'feria quarta ante ascensionem domini, kiadta.' Rásztokay Andrásnak, Gálováni Katharinától született fia Márton, ezen adománylevelet 1506. évi okt. 6-án² 'feria tertia proxima post festum beati Francisci confessoris, a turoczi convent által hitelesen átiratja.³

Egy 1523. évben folyt zálogpör alkalmával, midőn is Rásztokay Márton egy birtokrészét kiváltani nem tudván, azt Dedinszky János árva-megyei lakosnak örök áron eladni akarta, e miatt Szalay Gáspár Rásztokay Mártont, mint vérbeli

osztályos rokonát ettől eltiltja s az eladás ellen óvást emel. Kimutatta ugyanis, hogy a Szalayak a közös törzsből eredő Szelen ágán, s annak egyenes leszármazói útján nevezetnek Szalaynak s a pörös birtokrész megvételénél, mint vérrokonok elsőbbséggel bírnak.² Innét s az 1731. évi nemesi összeírásból³ látni való, hogy a *Rásztokayak* és *Szalayaknak* egy törzsatyjuk volt, s ezek Zettchou fia Bend ágán közös névvel származtak le Szelenig; a Pál, Aladár és Theodor ágbeliek pedig a birtokuk utáni Rásztokay nevet viselték s viselik mai napság is.

A Rásztokay és Szalay családok leszármazása.

¹ Eredetije Rásztokay János leveles ládájában Rásztokon.

² U. o.

³ A közbeeső egy egész századból hiányzó adatok miatt, a legutóbb nevezett Rásztokay Andrást és fiát Mártont, kihagynunk kellett a leszármazási tábláról,

minthogy a házag miatt a család többi tagjaival összekötni nem lehetett.

¹ Szalay Gáspár leveles ládájában Rásztokon van az eredeti pörkivonat.

² Habent simultanea documenta cum Rásztokayanis: Acta Deputationis.

II.

Bogomér nemzetsége.

(Szmracsányi, Szentiványi és Baán családok.)

Liptómegyének keleti részén, a Vág völgy baloldalán fölfelé Szent-Miklóstól egészen a szepesi határszélig az alacsony Tátra tövében, alig találunk a községi életnek némi mozzanataira azon időben, midőn a Sepere nemzetség 1229-ben már Lipcsét megszállotta, s e helyett csere fejében Rásztokot adományul kapta.

Kietlen vadonság, őserdők fenyvesei borították a Vág folyamnak, hova feljebb mindinkább szűkülő völgyeit s a hófödte havasok sötétlő erdősége, a culturának vajmi gyér jelenségeit csak sejtetni engedé ama helyeken, hol a királyi vadászok a rengeteg fenyvesek lankásaiban tanyát ütöttek.

A lipitói várispánság eme részének benépesítése, a községi élet megszilárdítása, úgy látszik nem csekély nehézségekkel járt, s az ismételve is megkíséreltetett; s mielőtt az adomány útján a Bogomér nemzetség föltételes birtokává lett, már nyomát találjuk annak, hogy ott egy község létezett mint telepítvény, s az Mogorfa, mely minden valószínűség szerint neve után ítélve magyarok által megszállva lőn; de a letelepültek bármi oknál fogva azt már az 1230. év előtt elhagyták s az ismét pusztá lakatlan helylyé vált. Ugyanis 1230. évben¹ András király Beucha és Hauck Polku híveinek szolgálataik jutalmazásul, Liptó területén levő üres földet, mely valaha Mogorfaúé volt, s melyet a Beuchna és Fejérpatak nevű hegyi folyóvizek választottak el Liptó földjétől, az erdőkkel és rétekkel együtt nekik és ivadékaiknak adományozza, s őket a birtokba, Symk fia Detrik zólyomi comes által bevezeteti, s minden adótól fölmenti birtokukat, oly feltétel alatt azonban, hogy mind az adományosok, mind pedig örököseik tartozzanak a királynak és örököseinek szolgálni.

Ki volt Beucha és Hauck Polku? azt az általam ismert kiadott és kiadatlan oklevelekből megtudni nem lehet; annyi azonban az előbb említett 1230. évi királyi adománylevélből kiviláglik, hogy a nevezettek külföldi idegenek nem voltak, minthogy a *fidelibus suis* kifejezéssel csak s a belföldi kötelékben álló szol-

gáit, jobbágyságait, híveit illethették a királynak, mert ellenkező esetben azon kifejezés helyett mindig, de legalább rendesen ott találjuk a *hospitibus nostris* kitételt. S még is sajátságos logikai összefüzése a genealogiai deductióknak az, midőn a lipitói Bogomér nemzetség leszármazottjainak ismert első törzseül Hauck Polku állítatik, holott nyilvánvaló s oklevelileg bizonyított tény Bogomérrnak cseh nemesektől eredett származása. Azon körülmény, hogy Bogomér comes részére a Beucha és Hauck Polkunak adott Mogorfaluról szóló donatio 1283-ban László király által átíratott, s ennek birtokában már előbb is volt, azon következtetésre adott némi jogosultságot, hogy ezen Hauck Polku talán nagyapja lehetett Bogomér comesnek, minthogy Bogomér apja Lőrincz ismeretes volt. Ámde az 1230. évi oklevél alapján, ép oly jogosultsággal bír arra Beucha mint Polku; bár ha nézetem szerint az egyikről és másikról is csak állítani, de bizonyítani nem lehet.

András királynak egy későbbi, talán uralkodásának utolsó éveiből kelt adománylevelében, mely azonban az érdeklött közös törzsből eredő családok levéltárának egyikében sincs meg, Hauck Polkunak, *Polku de villa Mogorfa*, a Hiba községéhez tartozó földeket adományozza, hogy annak sokféle szolgálatait megjutalmazza. Ezen adományozást Béla király felemlíti egy 1239. évben¹ kiadott oklevelében, midőn is t. i. Béla király 1236-ban az ország tanácsával egyetemben elrendelé a fölös adományok visszavételét, ezen rendeletének szigorú végrehajtását még 1239-ben is folytatta; s ez indokból adta ki azon oklevelet 1239-ben, melyben felemlíti, hogy mogorfalvi Polkutól, ki András királytól a Mogorfa és Hiba községhez tartozó földeket adományul kapta, a hibai földeket visszaveszi, *«ad usum nostrum recepimus»*, Magyarfalut pedig Polkunak meghagyja *«villam vero Mogorfa predicto Polku duximus relinquendam»*, s azt Miko comes által ki is assig-náltatja.

Későbbi oklevelek többé sem Beucháról, sem Hauck Polkuról említést nem tesznek, a felhozottakban pedig semminemű vonatkozás Polku és Lőrincz Bogomér apja között nem található,

¹ Szentiványi csal. szentiványi levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 3. László királynak 1283. évi átíratában.

¹ Detrich Antal benedekfalvi levélt. Robert Károlynak 1340. évi átíratában.

a miből Bogomér és Polku között a vérségi összeköttetés következtethető lenne, s csak annyi bizonyos, hogy a mogorfalvi és hibai birtoknak első adományos tulajdonosa Beucha és Hauck Polku voltak, mely később Lőrincz fiáé Bogoméré lett. Vajjon mikor és minő okoknál fogva szállott Mogorfalu Bogomérre? erre nézve okleveles adatok nincsenek, magszakadás, csere, foglalás vagy eladás, vagy királyi adományozás, öröklés által, ma már tudni nem lehet; de hogy annak tényleges birtokában voltak Lőrincz fiai Bogomér és Seraphin már hosszú évek során, az kivüláglik a László király által 1283. évben kiadott oklevélből, melyben László az említett két testvér kértére a Mogorfaluról szóló s 1230-ban András király által Hauck Polku és Beucha részére kiadott adományozást szóról szóra átírja s részükre megerősíti. Mindezek fonalán megállapítható: hogy Mogorfalu és Hiba első birtokosai és Bogomér comes között vérségi összeköttetés nem volt, s Bogomér ősei közül csak ennek atyját Lőrinczet ismerjük, a felemlített oklevelek alapján.

Bogomér comes névvel oklevelekben először 1263-ban találkozunk,¹ a melyben mint Lőrincz fia említve van, midőn is állandó hűséggel tanúsított szolgálatai jutalmazásául, az általa kérelmezett Vezveres sík földet, mely körülbelül egy ekényi terjedelmű volt, Béla király neki adományozza, s abba őt Dobak comes által bevezettetni rendeli. Ezen Vezveres ugyanazon síkföld, a melyen későbbben de már a XIV. században Szent-Iván helység keletkezett, s melynek határa a Poloschin — Plostyin — és Schewnichatew — mai Stavnyicza — folyók között terült el, s melynek határában sokkal későbbben Vág-Poruba község alakult.

Ezen Vezveres Liptómege történetében két nevezetes mozzanattal bír, melyeket habár röviden, de mégis felemlítenem kell. Itt lakott ugyan is az adományozást megelőző időkben egy igricz, énekes vagy hegedűs fia — ubi cuiusdam jocularis filius dicebatur residere — kinek valószínűleg a nevéből kapta elnevezését ezen hely, a másik érdekes dolog az, hogy a mostani Szentiván községtől délre, a mai napig is Hradek — váracska — nevű dombon volt Bo-

gomér comesnek Vezveres nevű vára, a mely 1264—87. évek között épülhetett, s a melyben László király, mint azt alább kimutatni fogjuk, gyakrabban megszállott és Bogomér comesnek vendége volt.

A fennmaradt s Bogomér comesról szóló írott emlékek nyomán constatálható, hogy Bogomér a királyi udvarban tartózkodván, ott úgy esze, mint katonai vitézsége által előkelő és kitűnő helyet biztosított magának. Így emlékezik meg róla Béla királynak 1267-ban kelt oklevele,² mely által neki ama rengeteg lakatlan erdőséget adományozza, a mely a Fehér-Vág, a Fekete-Vág, a Bocza folyó, a Vazuch patak területét foglalja magában, a Hernád folyó forrásáig terjed, és Szepesmegyétől a Poprád vizének legfelső folyása határolja el. Felsorolja itt Béla király említett oklevelében, hogy az Ausztria³ és Csehország³ elleni hadjárataiban minő tisztelességgel és hűséggel szolgálta őt — in omni exercitu nostro generali tam in Austria quam in Boemia nobiscum exercituando — s midőn Lengyelországba és Rutheniába ünnepélyes követséggel küldötte, — in nostris legationibus solempnibus tam in Polonia quam in Ruthenia nobis perfecte fidelitatis debitum exhibuit.⁴

A kietlen rengeteg erdőterület Bogomér birtokában immár benépesítésre várt, s ez talán a gyér lakosság miatt nem oly könnyen volt eszközölhető, de lehet hogy a telepítvények megalkotásával maga Bogomér sem gondolt sokat, mert az még egyideig lakatlan maradt; s csak azon újabb adományozás után vette kezdetét, melylyel Béla Bogomért ismételten királyi kegyében részesíté, de a melyben már határozott rendelete foglaltatik a királynak az iránt, hogy az adományul kapott lakatlan erdőket kiírta, s ott a községek megtelepítéséről gondoskodjék.

¹ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 1. a szepesi káptalannak 1318. évi átiratában.

² Béla király 1249-ben betört Ausztriába és Hermann híveit magyarjaival szétverte, a miért Hermann a magyar végeket pusztította, de Péla viszonzásul 1250. Ausztriát és Stíriát egész Mária-Czellig földülta.

³ 1253-ban Venczel cseh király ellen viselt hadat.

⁴ Valószínűleg akkor járt Bogomér követségben Lengyelországban, midőn Béla királynak Anna nevű leánya 1244 körül a halicsi Rasztislákkal, macsó bínnal és 1247-ben Ilona leánya áhítatos Boleslávval házasságra lépett.

¹ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 8. András királynak 1293. évben kelt átiratában.

Ezen adománylevél 1269. évben kelt,¹ s vonatkozik azon birtoktestre, mely a Hiba vize és Szepesmegye határa között terjedt el egészen a szepesi apát birtokának határáig. Itt felsorolja az adománylevél név szerint a birtoktest egyes részeit, mint a melyek között van Turopola, Vichodna rét és a Vasuch folyó. Meghatározza ez oklevél az adományozás célját, t. i. hogy az erdőség kiirtandó, a terület szántóföldekké átalakítandó lészen, s ugyanott községi telepítvények eszközöndők; — ad exstirpandam eandem, et in terram arabilem redigendam ac etiam pro villa super eadem congreganda. — Legrégibb nyoma ez egyszersmind a lipótmegyei scultetialis telepítésnek, a mely szerint minden szabad állású vagy költözködésű emberek, bárhonnan valók legyenek, ha ott letelepedni akarnak, hogy ott megszállhassanak, biztonságban élhessenek, s őket ott senki sem háborgassa, tíz évig minden adótól mentek legyenek, ennek elteltével azonban, az adót és más egyéb járulékot szokás szerint Bogomér comesnek fizetni tartozzanak.

Béla király halála után Bogomér comes, az 1269. évben okt. 25-én kelt királyi adományt Turopola, Vichodna rétek és Wasuch folyó iránt, László király által megerősített 1273. évi máj. 27.,² mely oklevélben nem íratik át Béla király donatiója, csak hivatkozásképen fel említetik; s a szöveg fonálán kiderül, hogy a benépesítés még akkor sem történt meg, mint-hogy azon föltevésnek ad helyet: ha netalán ott bárki is lakás végett letelepedni óhajtana, úgy a letelepülők tizedet nem a királynak, de a saját papjoknak tartoznak adni, decimas etiam populorum ipsius Bogomerii si qui super sylva et terra memoratis residere voluerint, sacerdoti ipsorum et non nobis dare, et solvere teneantur.

Ezen birtoknak első adományozása óta 1267-től immár hét év telt le, s az még sem elhatárolva nem volt, sem Bogomér comesnek nem statuáltatott. Nagyon is érezte annak szükségét, hogy a birtoktest, kiváltképen a szepesi apát birtokától elhatároltassék, s abba ünnepélyesen

bevezetve legyen. Ez iránt végre László király 1274. évi május 12-én¹ meghagyta a szepesi káptalannak, hogy Lőrincz² fia Bogomér comes birtokán határjárást eszközöljön Zólyomi Miklós fia Lőrincz jelenlétében, s azt neki statuálja. A reambulatio és statuálás megtörténvén, erről a szepesi káptalan László királynak ugyanazon évben a reambulatio és statutio nyolczadik napján jelentést teszen.

A birtokba igtatás után 1280. évben telepítette meg Bogomér comes a Vazsecz folyó mentén a mai Vazsecz és a szepesi határon Chirbans — mai Csorba — nevű scultetiális helységeket. Hogy ez később nem történhetett, bebizonyul abból is, mert Bogomér 1286. évben már nem volt az élők sorában, s mert Bogomér comes fiai: Bodó, Miklós, János, Lőrincz mester, Dienes és Bogomér azon igen érdekes oklevélben, melyet 1290. évben a chirbansi scultetusnak Hatthónak kiadtak,³ hivatkoznak azon patenslevélre, melyet megboldogult atyjuk Bogomér comes Hatthónak a scultetiára vonatkozólag kézbesített s melyet ugyanaz előttük be is mutatott.

Ezen érdekes oklevélben olvassuk, hogy a bemutatáskor 1290. évben a telepítvényesek tíz évi szabadalma lejárván, azt még hat évvel megtoldják, s az eddig minden curia után fizetett két nehezék finom ezüstön kívül, tekintve az adó csekély voltát, s hogy a már velök határos telepítvényekkel szemben magukat ne szegyeneljék, ezentúl minden laneus⁴ után egy fertót, vagyis egy nehezék finom ezüstnek negyedrészt fizetendik évenként; különben pedig az egyházi tizedtől szabadok lesznek, szabad örlést és serfőzést élvezhetnek, s az adó minden harmadik denárja a telepítőt — scultetus — és azok örököseit illesse, a pénz feletti bírói ítéleteket pedig a scultetus hozza, s háromszor évenként, karácsonykor, husvétkor és keresztelő sz.

¹ Fejér Cod. dipl. tom. V. 2. pag. 170.

² A Wagner-Jankovich-féle analectákból másolva, s hibásan írva Occaren, mert az «Lauren»-nek olvasandó, a mint ez így gyakrabban előfordul.

³ Eredetije Szmrecsányi Emil tereskei levéltár. Kiadta Nagy Iván a Hazai Okmánytár 7-ik köt. 214. lap.

⁴ A laneus a földterületeknél alkalmazott hosszsági mérték, melyben 12 virgula volt, s minden virgulában 16 rőf és 1 tenyér, tehát körülbelül 300 láb hossza. Lásd Czinárnál Index cod. dipl. 258. lap.

¹ Szentiványi család Szentiványban: Lit. A. Fasc. I. No. 1. eredeti okl.

² U. o. Lit. A. Fasc. I. No. 2. Eredeti.

János napján hozzájuk méltó ajándékkal járulanak s végre ha a királyi táborba kellene menniök: az esetben minden laneus után segítségül egy nehezék finom ezüstöt kötelesek adni.

Az 1274-ben eszközölt határjárás gyakori viszályt zúdított a szepesi oldalról szomszédos birtokosokra s az ismétlődő birtokháborítást kölcsönösen megfokallották, úgy a Bogomér comes fiai, mint a schawniki cisterciák monostorának apátja János, mint a kinek Alsó-Sunyaván volt erdőbirtoka, míg Bogomér comes fiai annak tőszomszédságában Felső-Sunyavát bírták. A pörösködés, a bírósági ítéletek nem vezettek célhoz, s királyi parancs következtében — mandato mediante regio — a fenállott pöröket mind a két részről be kellvén szüntetniök, bizalmi férfiak közvetítése mellett, a szepesi káptalan előtt, barátságos kiegyezésre utasítottak. A megkötött egyességre vonatkozó oklevelet a szepesi káptalan 1298. évi november 11-én kiadta.¹ Bogomér comes fiai részéről jelen volt Bodo és Miklós többi testvérei nevében is, a schawniki cisterciák nevében János apát és Miklós barát, az egyeztető bírák voltak Mika és Lőrincz comes Liptóból, Henrik és Hekebárd barátok Szepességből, 40 ezüst márkát tartozván fizetni azon fél a másíknak, a melyik az egyességet felbontaná, vagy a közbenjáró bírák által megjelölt határjeleket megmásítaná.

Csirbancz község keletkezésével egyidejűleg alapította Bogomér comes Vazsuch scultetiális helységet is, a mi legkésőbb 1281-ben történetett; a minek teljes bizonyítékát nyújtja a Pál szepesi prépost által 1306. évben okt. 1-én Bogomér comes fiai részére kiadott s a vazsuchi szent András apostol nevérol címzett kápolna ügyében kelt oklevél,² melyben felemlíti, hogy Muthmer szepesi prépost által Vazsuchon építeni engedélyezett kápolna — de licentia Muthmery prepositi bone memorie predecessoris nostri capella in honorem beati apostoli Andree est edificata. Muthmerus még mint prépost 1281-ben előfordúl, de már 1282. évben szepesi prépostúl Lukács említtetik.

¹ Szentiványi csal. levélt. 1406. évi átiratából a szepesi kápt.

² Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 13. eredeti.

Vazsuch — most Vazsecz — községet az első scultetus Gerard ugyanolyan föltételek, illetőleg szabadalmak mellett telepítette meg, mint Hattho Csirbonczot.

Míg azonban Csorba scultetiális viszonyainak további fejlődéséről az okleveles adatok hiányzanak, Vazsecz községi életéről egy igen fontos okirattal bírunk, mely bepillantani enged a község municipális életébe, a jogviszonyokba s Bogomér comes három fiának Bodo, Miklós és II. Bogomérnak további leszármazóit velünk megismerteti. Ez egy 1343. évben július 24-én kelt oklevél, melyet Bogomér comesnek említett három fia a vazseczi scultetusnak a scultetiális község jogainak és terheinek meghatározása iránt kiadott. Ugyanis Bodó comes fiai: István és László fával; Miklós, Márton, István, Péter és Pál fiaival; és II. Bogomér, Tamás, Péter, Pál és András fiaival kinyilatkoztatják: hogy miután Gerardtól Vazsecz község első telepítőjétől — antiquo scultheto nostro locatore — Valcun fia Leuchmann velicai² polgár a scultetiális jognak két harmadát, s ugyancsak Gerard fiától Innocenttől a harmadik harmadot is megvette, az ő, összes gyermekeik és rokonaik beleegyezésével 18 márkáért és egy fertőért, s ezen vételösszeg fejében Leuchmann a velicai malmot átadta és készpénzben még 11 márkát előtők Gerard Innocencznek fizetett; a Gerard részére kiállított régi scultetiális szerződést, néhány pontja kivételével megsemmisítik, s mert azon szerződés a scultetus-ra nézve idők múltával immár terhessé vált, az új scultetusnak Leuchmannnak a következő privilegiális levelet állították ki: a földnek minden egyes laneusa után, az azon időszerinti folyó és szepesi értékű fertókban egy-egy nehezék szerint fizetik minden év szent András napján; ezen adónak hatodrésze a scultetus Leuchmannt és annak örököseit illetendi minden időben; meghagyják továbbá is az évi háromszori ajándékadást, és a segélypénz nyújtását, mint azt a csorbai telepítvényeseknél tapasztaltuk, továbbá adományoznak neki két laneus földet, melyet valamelyik telepítvényestől hat márkáért vásárolt és egy belső curiális telket egy márkáért minden adó

¹ Szmracsányi Emil tereskei levélt. eredeti.

² A mostani Felka.

és taxa nélkül, úgyszintén az őrlési és serfőzési jogot, valamint a nagyobb bűntények, mint emberölés, lopás, gyilkolás, rablás, gyűjtogatás, hamis pénzverés után járó bírságpénzek egy harmadát, a mely esetekben velők együtt a scultetus mond ítéletet, a kisebb ügyekben való bírságolást a scultetus maga szabadon ítélvén meg s az abból eredő összes jövedelmet húzza; senki a lakosok közül a scultetus kárára malmot és serfőző házat nem építhet, a községbeliek mindenkinek pedig, kik azon időben adót fizettek, a 18 laneus földön felől, a földek keskeny volta miatt még 12 holdat adományoznak s minden községbeli lakos szabadon űzhette az italmérést és húsvághást, szabadon halászhattak és vadászhattak a király által nem tiltott vadakra; ha az uraságok közül valamelyik harmad magával a községbe jön, egyszer a scultetus vendégeli meg; de ha huzamosabban ott maradna, vagy többet magával jönne, az esetben, a község kötelessége őket megvendégetni; a papi tizedet a községbeli plébános élvezi egészben; továbbá a községben levő épületeket, az uraság és a scultetus engedélye nélkül más községbe senki el nem adhatja; s végre Leuchmann scultétust és ivadékait, minden adó, taxa, és collectáktól felszabadítja s a scultetus elleni minden panaszszal urok elé kell járulniok.

Tökéletes képét nyújtja ezen oklevél az akkori községek jogviszonyainak s a tovább fejlődés feltételei, ha egyrészt korlátozták is a haladást, másrészt meg volt adva a lehetőség a földbirtokosok jogaival szemben, különböző irányú munkálkodás és szorgalom által a földművelés mellett az ipar egyes ágait is művelni.

A mi sajátágosnak látszik ezen oklevélben, az: hogy az adóbeli készpénzfizetéseket szepesi értékű pénznemekkel kötelezték fizetni; továbbá az oklevélnek ezen utolsó pontja: «ide igdtatjuk végre, hogy kétség ne támadjon, hogy az említett községnek, minden ítéletben és jogban a szepesi föld jogához kell tartoznia.» Sajátágosnak mondtuk ezt a jelenséget azon ismert ténynél fogva, hogy Liptó megye a XIII. században sőt még a XIV. század elején is Zólyom megyéhez tartozott, mint várispánság és királyi praedium, 1318. után pedig mint vármegye önállóvá válván, Szepes megyéhez sem akkor, sem később nem tartozott, s itt e nagy birtoktestet

a szepesi földjog köréhez tartozónak rendeli. Ennek természetes magyarázatát csak a következőkben véljük föltalálni. Azon nagy terület, mely Turopolya és Vichodna rétet, Vazsuch és Chirbanczot magában foglalta, a Vazsecz folyónak a fekete Vággal való összefolyásától kezdve egészen Alsó-Sunyaváig a schavnikai cisterciták apátjának birtokáig 1343. évben még Szepes megyéhez tartozott s nem képezte Liptó megye álladékat. Ezen állításnak bizonyítására szolgál az, hogy Liptó megye területe a legrégibb időktől kezdve egyházi szempontból az esztergomi érseki megyéhez tartozott, egészen a szepesi püspökség legújabb megalapítási idejéig, s így az egyházak építési engedélyét csak a megyei püspök adhatta meg, a mint 1340-ben a lipitói kalandosok társaságának az alakulási engedélyt Csanád esztergomi érsek adta meg, ha tehát Vazsecz a megye területéhez tartozott volna, akkor annak egyházi ügyeibe a szepesi prépost nem avatkozhatik vala; de mert Vazsecz és Csorba környékén a templomépítési engedélyt Muthmerus szepesi prépost adta meg, a területnek Szepes megyéhez kellett tartoznia, annál is inkább, minthogy Pál szepesi prépost a két említett község plébániájára nézve az 1306. október 1-én kiadott oklevelében határozottan mondja: hogy ha pedig az illető községek szabadalma lejár, az ott levő összes kápolnák papjai, a cathedraicumot¹ is megadni, a megszállás és minden jogainknak méltányos időben, a Szepes megyében létező más privilegiált plébánusok szokása szerint nekünk és örökösainknek kellő engedelmisséggel megfelelni tartoznak, — post expirationem autem libertatis populorum dictorum possessionum omnium sacerdotis capellarum in ipsis possessionibus existentium in cathedra tico et descensu ac omni iure temporibus opportunis more aliorum plebanorum privilegiatorum in territorio Scypisiensi existentium nobis et nostris successoribus cum debita obedientia respondere teneantur; s végre András királynak Mogiorfalu felől Beucha és Hauck Polku részére²

¹ A cathedraicum püspöki adó volt, a tisztelet és hódolat elismeréseül. Konek Sándor: Egyházjogtan 282. lap. A cathedraicum egy arany forint volt. Lásd Kolb Gerard: Examen juris canonici 733. lapon.

² Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 3, egy 1792. évi hit. más.

1230. évben kiadott donációja világosan mondja, hogy Liptó földjének határa Beuchna és Fejérpatak: «quam dividit a terra Liptou torrens nomine Beuchna et torrens nomine qui vulgo dicitur Feierpatak qui in fluvium Vág cadunt», ez pedig nem egyéb mint a Bocza és a Fejér Vág vize, mint a mely két folyó közti földterület már Liptómegye határán kívül esett s Szepesmegyéhez tartozott.

A vazseczi, csorbai és sunyavai nagy birtoktest a scultetialis települések megszilárdítása után változáson ment keresztül, a mennyiben annak complexuma tekintélyesen megcsökkent. Bogomér fiai közül ugyanis három az egyházi pályát választván, János esztergomi, Lőrincz szepesi olvasó kanonok és Dienes a menedékkövi — lapis refugii — karthausi szerzetesek rendébe lépett 1320. évben. Ekkor azonban már János esztergomi kanonok nem élt, s annak birtokrésze az élő öt testvér között maradt. Dienes alig volt még egy évig a karthausi szerzetes rendnek novitiusa, testvéreivel a vazsecz-csorba-sunyavai birtokra nézve osztozkodni kívánt, s a reá eső részt a menedékkövi karthausiaknak 1321. évi szept. 23-án örök tulajdonként oda ajándékozta. Az erre vonatkozó okiratot a szepesi káptalan adta ki; midőn is a káptalanban megjelenván egyrésztől Bodó, Miklós, Lőrincz mester szepesi olvasó kanonok és Bogomér testvérek, másrésztől Márton karthausi prior és János karthausi szerzetes; Dienes testvérüknek az apai örökségből, valamint János végrendelete szerint őt illető részt, Sunyavát mint Dienes osztályrészét a jelenlevő rend tagjainak átadták; s még ugyanazon nappól keltezve¹ a szepesi káptalan által kiadott oklevélben nyugtatványozzák Márton és János karthausi barátok a négy testvért, a most említett Dienes részének átadása illetőleg átvétele iránt. Dienesnek ezen tényével a nagy birtoktest egy ötöd részszelet kisebbedett.

De térjünk most vissza I. Bogomér comeshez, ki mint a törzsbirtokok szerzője, Liptómegyében még másfelé is tetemes jószágadományozásokat kapott mindazon érdemek elismeréséül, melyeket IV. Béla és László királyok irányában hűséges szolgálatai által megszerezni tudott.

¹ Árpádkori új okmánytár IX. köt. 16. lap.

Így kapta a Nagy- és Kis-Palugya határai között, a Lubella folyó mentében délre Albert fia András házának tőszomszédságában, egész a kis-palugyai határig, Chaban fiai szomszédságában fekvő akkori üres földrészt 1273. évben, Salamon földét, mely ezelőtt Borz fiáé Salamoné volt. Az adományozási levelet eziránt László király kiadta ugyanazon év május 27-én.¹

Egy fölmerült sajátságos körülmény Bogomér comesnek alapul szolgált arra, hogy máris nagy kiterjedésű² szerzeményeit egygyel ismét szaporíthassa, s a királyi kegynek újabb elismerő nyilatkozatával találkozzék. Bobrouch községe ugyanis a vele szomszédos Bogomér comessel gyakori villongásban volt a nádasdi és bobróczyi földek határai miatt. Ehhez járult még az is, hogy László király Bogomér comesnek 1273-ban Salamonföldét s valószínűleg ugyanakkor Lipcsét és Cheremnét — a mostani Crmno — adományozván, ezen birtokokat 1283-ban³ visszaveszi, s ezért cserébe Bogomér comesnek Bobróczot adományozza. Ennek Bobrócz községe elleneszegült, bemutatni ajánlkozván Lőrincz liptói várispán előtt a királynő patenslevelét, mely a nekik adományozott Bobrócz földére vonatkozott. Demeter zólyomi comes és a királynő tárnokmestere, kitűzván a bemutatás határidejét, Bobrócz községe Lőrincz comes s több hites személy előtt megjelenván, előadták a királyné levelét, melyet hamisítottnak ismertek föl. Erről Demeter comes 1285. évben ki is adta az elmarasztaló oklevelet, Bobrouchot Bogomér comesnek oda ítéli, átadja oly kijelentéssel, hogy azon földet a bobrouchai nép soha többé vissza nem követelheti.

Az 1267. évet megelőzőleg Bogomér comes birtokolta még Szepesmegyében Polocha és Zsigra földét is; a most említett évben azonban Béla király Polocha és Zsigra földét visszavevén, helyette cserébe adta Nádasdot, s ezen cserét István király 1270-ben,⁴ László király 1285. szept. 8-án megerősíti,⁵ s 1293-ban András király átírja.⁶

Az alacsony Táttra hegycsoportja, mely a

¹ Sexto kalendas Junii.

² Liptói regestrum. Magy. tört. tár, IV. köt. 25. lap.

³ Árpádkori új okm. IV. köt. 281. lap.

⁴ Magy. tört. tár, IV. köt. 24. lap.

⁵ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 4.

⁶ Magy. tört. tár. IV. köt. 24. lap.

Poludniczától keletnek a Vág folyó balpartján a Királyhegyig húzódik, Bogomér comes nagyterjedelmű birtokát képezvén, a bányamívelés minden feltételével bírván, ezen körülmény nem kerülhetette el a tulajdonos figyelmét, s itt Liptó-megye felső részén a Bacha — mai Bocza — folyóban az aranymosás nyomaival találkozunk. Az aranymosás rávezetett az arany telepek keresésére. A kutatás illetéktelenül vonzotta Bogomér comes hegyei közé az idegeneket, s a gyakori birtokháborítás megérlelte a birtokos comesben az elhatározást, jogait megóvni s az aranykeresést és bányászatot kizárólagosan saját maga részére biztosítani. Ezt Bogomér comes el is érte, mert László király egy Jakab apostol ünnepe octávjának 3-ik napján, augusztus 3-án év nélkül kelt oklevelében elrendeli,¹ hogy Bogomér comes birtokain sehol, de kivált a Bacha folyóban senkinek aranyat mosni vagy keresni nem szabad. Ezen év nélkül kelt szabadalmi levél minden valószínűség szerint az 1286. év előtt adatott ki, minthogy az Bogomér comes személyének szól, ez pedig 1286. évben már nem élt; a boczai bányászoknak, mint szász telepeseeknek 1271. évben² szabadalmi bővítettén, ezek az aranybányászatot Király-Boczán a Bogomér tőszomszédságában már régen üzték.

Az árpádházi királyok kegyének bőséges nyilatkozása Bogomér comes érdemeinek jutalmazásában, Kún László királynál még oly speciális jelekben is nyilatkozott, melyek okleveles adataink sorában nem épen gyakoriak. Tudvalevőleg László király uralkodása alatt az országban fel s alá sokat utazgatván, s a magyar fel földön is gyakran megfordulván, Liptó megyében is több ízben tartózkodott, s ilyenkor mindég Bogomér comes vendége volt vezveresi várában.

Alkalmúl szolgált ez mindannyiszor Bogomér comesnek, hogy királyi vendége iránti hűségének jeleit egy királyhoz méltó vendéglátásban manifestálja. László királyi kegyességgel vette azt nem csak, de leereszkedő és hálás megemlékezéssel fogadta azon nagybecsű ajándéktárgyakat is tőle, melyeket Bogomér comes neki, alkalom adtán átnyújtott.

¹ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. Nr. 7. eredeti. Árpádkori új okm. tár. IX. köt. 553. lapon közli hibásan.

² Szepesi kápt. az eredeti hiteles másolata Boczabánya levéltárában.

Hálás is volt László király hű emberének sokoldalú érdemei iránt, mert egy, évnélkül Szepességben kelt s húsvét 15-ik napján kiadott oklevelében¹ Bogomér comes iránti elismerését kifejezve, abban királyi kegyének oly speciális tényével találkozunk, mely az akkori időben nagyjelentőségű és kiváló értékű vala. Az eredeti latin oklevél tartalmának magyar fordítása ím a következő:

„Mi László isten kegyelméből Magyarország királya jelen levelünk tartalma által tudtára adjuk mindenkinek, a kiket illet, hogy mert a mi hívünk liptai Bogomér comes, a mi különböző és sokféle jövet és menetbeli megszállásunk által terhelve van, és mert a mi királyi felségünkhöz méltó különféle clenodiumokkal megajándékozott, őt azon speciális kegyelmünkben részesítjük: hogy négy atyafia Detrik fiai: Benedek és Tamás; Zolok fiai: Márton és Máthé a tartomány adójától mentek és szabadok legyenek úgy, hogy mindazon adóval, melyet tőlük követelni szoktak, Bogomér comest segítsék. Akarjuk ezenfelül, hogy Bogomér comesnek ugyanazon négy atyafia vele együtt más nemesek szokásához képest, a mi hadainkba lépjenek, s ha mi közöttük megjelenének, hogy minket láthassanak, Bogomér comessel együtt előnkbe járuljanak.»

Ezen okiratnak tartalma hozzávetést enged az oklevél évének relativ meghatározására, s azon körülményre, hogy Bogomér comes idegen származása létre még a magyar nemesek sorában helyt nem foglalt, de azoknak már előjogait gyakorolta, négy rokona azonban, kik mint nem nemesek adót fizettek, a király különös kegyéből ez alkalommal részesültek először azon kitüntetésben, hogy a királyi hadseregben szolgálhattak egyenlően más magyar nemesekhez képest. Azon oknál fogva pedig, hogy itt az élő Bogomér comesről van szó, — ad videndum nos veniant cum comite Bogomero prenotato — az oklevél legkésőbb 1285-ben keletkezhetett, mert a mint látni fogjuk, már 1286. évben nem volt az élők sorában.

Mindezen jutalmazásoknak és kitüntetéseknek méltó betetőzését képezte László királynak azon 1286. évi május 8-án² Szepességben kelt oklevele, mely által liptói Bogomér comesnek fiait II. Bogomért, Bodót, Miklóst, Jánost, Lőrinczet és Dienest, valamint Serefelné Bogomér

¹ Szentiványi csal. levélt. A. Fasc. I. No. 6. eredeti.

² Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 5. eredeti.

mér comes testvérének fiait Andrást és Miklóst, az idegenek sorából kiemelvén, a valódi magyar nemesek és királyi szolgák közé sorozza, mindazon nemesi előjogok élvezetével, mint a minővel az ország valóságos és a király zászlója alatt katonáskodó nemesek éltek. Az oklevél szövege szerint, az ilyenek közül való kivételét és a magyar nemesek közé sorozását Bogomér, András és Miklós Serefel fiai kérték; s az oklevél határozottan mondja: «quorum progenitores originem de nobilibus regni Bohemie traxerant.» Hogy ezen Bogomér comes II. e nevű volt, kiviláglik abból, mert az oklevél szövegében a névszerinti felsorolásnál külön első Bogomér elő nem fordul s csak hivatkozás történik I. Bogomér comesre: «eundem comitem Bogomirum, Bodon, Nicolaum, Johannem, Laurencium et Dionysium filios eiusdem comitis Bogomerii et predictos Andream et Nicolaum filios Serephel, de numero eorundem hospitem eximimus etc.» Világos ebből, hogy akkor, a midőn ez oklevél kelt, I. Bogomér nem élt, mert ha még életben van, s ha az ő érdemeiért fiait a nemesek sorába László király felveszi; annál inkább felveszi vala atyjokat, a ki az érdemeket szerezte, s akkor az oklevélben őt magát is — comitem Bogomerum — és fiait is — et filios eiusdem comitis Bogomerii — felemlítette volna. Kétségtelennek tartjuk tehát ezek alapján, hogy 1286. évi május 8-án I. Bogomér comes, fiainak a magyar nemesek sorába lett felvétele alkal-mával már földi pályáját befejezte.

A koronás fő iránti hűség, melylyel I. Bogomér comes, Béla, István és László királyok irányában viseltetett s a katonai vitézség, melylyel az uralkodót jogaiban védelmezni mindenkor kész volt: átszármazott kiváltképen Bodó és Miklós fiaira. Nyomait találjuk ennek azon oklevélben, melyet Endre király 1203. évi márczius 21-én¹ I. Bogomér fiai kérelmére — átván abban Béla királynak Vezveres iránti 1263. évi donatióját, — kiadott. Ugyanis III. Endre király, midőn az országos rendeket 1291. évi február havára összehívta, a most említett év febr. 22-én kiadott szabadságlevelében, illetőleg pedig törvénykönyvben, arról is biztosítá a rendeket, hogy a birtokjogi viszonyokat megvizsgáltatja, s László

királynak helytelen adományait visszaveszi. Ennek alapján még Báldi kamara- és szepesi gróft megbizta, hogy a birtokviszonyokat az egész Szepességen megvizsgálja, maga pedig személyesen beutazta Zólyom, Liptó és Túróc vármegyét meggyőződést szerzendő a birtokjogi állapotokról. Ez alkalomból átírja és megerősíti Béla király adománylevelét 1263-ból Vezveres iránt; s ez oklevél szövegéből megtudjuk, hogy midőn Habsburgi Rudolf 1290-ben Magyarországot fia Albert osztrák hercegnek hűbérül adományozta s ez az országot Endrétől elfoglalandó 1291. év nyarán az országba tört, Pozsony s Nagyszombat vidékét elfoglalta, Endre hadseregével egyenesen Ausztriába rontott, s már Bécs ostromlására készült. Bodó és Miklós a király hadseregében Bécs közelében harcoltak Albert vitézei ellen és hűségüket vérző sebeikkel tanúsították — cum hominibus ipsius ducis Austriae prope Viennam dimicarunt, et suas fidelitates propriis cruoribus demonstrarunt, — s midőn László krakói herceg Endre király rokonának segélyére, néhányat a bárók és ország nemesei közül küldött, Bodó és Miklós Prodatin várának megvívásakor halálos sebekből vérezve mint vitéz katonák bizonyították be hűségüket, mint ezt Endrének — a mint az okirat mondja — maga László herceg élő szóval is elmondotta: cum nos in subsidium Ladislai ducis Cracovie karissimi cognati nostri quosdam barones et nobiles regni transmissemus in expugnatione castri Prodatin tamquam strenui milites suas ad huc fidelitates lethalia vulnera supportando, pro fidelitate nostre majestati debita, commendabiliter studuerunt declarare.

A sok helyen volt birtoktestek kellemetlen oldala a szomszédok részéről nyilatkozott, s hol itt, hol amott kitört az leginkább a jogtalan foglalásokból eredett határvillongásokban, mi a pöröknek végtelen sorát idézte elő. Így történt az Bogomér fiainak birtokával is, midőn Botyz testvére Miklós comes elfoglalta tőlük Nádasd, Zemerchen¹ és Dománylise nevű birtokukat, míg végre ezen foglalás iránti pör 1299. évben a szepesi káptalan előtt egyezkedés útján be-szűntetve lőn, s a mely iránt a káptalan ugyanazon évi május 10-én — in dominica proxima

¹ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 8. eredeti.

¹ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 10.

post festum beati Stanislav martyris — az oklevelet ki is adta.¹ Tanulmányunk szempontjából ezen okirat több érdekes mozzanattal bír. Itt találkozunk legelőször a Zemerchen — mai Szmercsán és Dománylise nevű birtokokkal, bár ha valószínűnek tartjuk, hogy azon időtájban, midőn Béla király Palocsa és Zsigra földéért cserébe adta, már akkor Zemerchen is birtokában lehetett a családnak, ez azonban nem donationális, de szerzett birtok vala; Dománylise pedig, a verbichei határ mellett a szentiváni nagy birtoktesthez tartozó rész volt, a Vág folyó balpartján, mert ez a donationális oklevelekben sehol elő nem fordul.

Az eset következő: Botyz testvére Miklós comes, Demeter zólyomi főispán előtt panaszt indított Rechke fia Pál, Bogomér fiai: Bodó, Miklós és János; Seraphin fiai: András és Miklós ellen Szentmiklós, Nádasd, Zemerchen és Dománylise nevű, Verbiche birtokhoz tartozó birtokok miatt, melyeket Miklós comes, egy László király által kiadott oklevél alapján a magáénak, Pál comes azonban, Bogomér és Seraphin fiai, az említett birtokokat, atyjoktól öröklött jószágoknak állították. Demeter comes ez ügyet András király elé vivén, az erre vonatkozó oklevelet 1299. évi ápril 12-én² kiadta Endre király, mely szerint a pörös felek a király előtt megjelenvén, Botyz testvére Miklós kijelenté, hogy habár ő László királynak oklevele szerint a kérdéses birtokokat Verbichéhez tartozónak vallja, s ezeknek jogszerű birtokosa; de a közbenjáró bírák tanácsára beleegyezett abba, hogy ha Rechke fia Pál, Bogomér fiai, és Seraphin fiai, magukhoz hasonló 60 nemes, az esztergomi káptalan, a túróczi convent embe-reinek jelenlétében, a szepesi káptalan előtt leteszik az esküt arra, hogy azon jószágok, az ő öröklött vagyonuk és azok soha Verbichéhez nem tartoztak, akkor igényeiről lemond, azokat mint öröklött vagyonukat birhatják és László király privilegiumát semmisnek jelenti ki. Időközben azonban Botyz testvére Miklós és az érdekelt felek a szepesi káptalan előtt megjelenvén, kijelentette Miklós comes, hogy igényéről az említett birtokok iránt lemond, okleveleit

semmiseknek nyilvánítja, az eskü letételét nem kívánja s a jószágokat Pál Rechke fia és Bogomér fiai öröklött birtokainak nyilatkoztatja.

1310. évi június 23-án kelt szabadalmi oklevelében³ Károly király Bogomér comes fiainak vásárljogot adományozott Bobroch helységére.

A birtokháborítás kellemetlenségeit Bogomér comes fiai egy hatalmas ellenfelők részéről ismételve érezték Donch mester személyében, ki a Bobroch községgel határos nádasdi jószáguknak egy nagy részét elfoglalta, új határdombokat állított s az elfoglalt részt a maga birtokába kebelezte. Ez ellen Miklós, és II. Bogomér a szepesi káptalan előtt ünnepélyes óvást emelvén kinyilatkoztatták, hogy habár annak idejében Donch mesternek ellentmondani nem merészeltek, mert félték az ellenségeskedéseitől — quod inimicitias eiusdem magistri formidantes, illo tempore sibi contradicere nullatenus presumsissent — de hogy azt kellő helyen és időben visszakövetelni szándékoznak. Ezen óvásra vonatkozó oklevelét a szepesi káptalan, Miklós és Bogomérnak 1318. évi augusztus 12-én kiadta.⁴

Volt még Bogomér comesnek László királytól egy adománylevele bizonyos Arwazada nevű jószág felől is, de a mely I. Bogomér halála után elveszett, s arra vonatkozó egyéb adatok, a Szentiványi család levéltárában nem találhatók s így azt sem tudjuk constataálni, vajjon ezen jószág Liptó megyében feküdt-e, vagy máshol? Egyetlen adat van csak, a mely ezen donatió-nak emlékét fentartotta, s az egy eseményhez fűződik, a mely érdekes kulturális mozzanattal bír. Ugyanis 1322-ben a birtokukon — Szent-Ivánban — levő keresztelő szent János tiszteletére épült templomukba, az éjjeli sötétségben latrok és tolvajok betörvén, a templom kincseit megrabolták, elvitték a kelyheket, könyveket, a papi öltözeteket és a László király által Arwazada jószágra vonatkozó okleveleket. Öt évvel később 1327-ben ezen ügy iránt Bodó, Miklós és Bogomér jelentést tettek Károly király előtt, ki ugyanazon év május 23-án kelt⁵ királyi rendeletével meghagyta a túróczi conventnek, hogy ezen ügyet Theodor fia Balázs, vagy Ontpech

¹ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 10.

² U. o.

³ Liptói regest. Tört. tár. IV. 25. lap.

⁴ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 2.

⁵ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 6.

fia Balázs, mint királyi ember jelenlétében hiteles emberük által megvizsgálja, az igazat megtudja, és az eredményt hűségesen megírja. Vajjon mit eredményezett a túróczi convent vizsgálata? erre nézve az adatok hiányzanak.

Nem ok nélkül jelentették ki 1318. évi augusztus 12-én kelt óvásukban Miklós és II. Bogomér, hogy a Bobrochi jószágukat elfoglaló Donch mester zólyomi comes ellenségeskedésétől félnek, mert a hatalmas úr bobróczi occupált jószágukat még mindig visszatartotta, s ezen erőszakoskodás ellen, István Bodó fia 1331. évben is hiába emelt óvást a szepesi káptalan előtt, a mely az erről szóló bizonyáglevelet ugyanazon év április 7-én kiadta,¹ minthogy az ellen az említett István 1339. évi június 3-án ismét protestált,² míg végre Pál országbíró az ügy elbírálására, a felek megjelenését 1341. évi január 15-ikére (in quindenis residentie Karoli regis ad diem Strennarum) határozta meg. Bodó fia István saját, Benedek pedig a győri káptalan által kiállított megbízó levéllel Donch mester helyett megjelenvén, kinyilatkoztatta, hogy Károly király oklevele által őt, Bobroch birtokában mindenki ellenében biztosította s ezen oklevelet kész egy kitűzendő határidőben felmutatni. Ezen nyilatkozat után Pál országbíró új határidőt tűzvé, elrendelte: hogy Donch mester az említett királyi okiratokat a kitűzött határnapon felmutatni köteleztetik, hogy azoknak alapján igazságot tehessen a felek között. A határhatalasztási oklevél kelt 1341. évi január 24-én.³

E közben Magyarfalvi Benedek fia Mikó, saját és testvérei Pál, Márk, Simon és Péter, valamint Tamás fiai János, András, Bogomér és Lőrincz fiai Pál és András rokonai nevében, Károly királyhoz azon kérelemmel járult, hogy Béla királynak 1239. évben kelt, s Mogorfalu adományozására vonatkozó okiratát részükre megerősítse, helyben hagyja; midőn is a király Mikó kérelmét meghallgatva, az adománylevelet megerősíti és átírja, 1340. évi december 6-án.⁴

I. Bogomér comes halála után, a nagy terjedelmű birtokokat, annak fiai közösben tartották s osztatlan állapotban adminisztrálták, mint

azt azon nevezetes pecsétlenyomat az 1290. évi oklevelen¹ mutatja, melynek rajza az Archaeologiai Értesítőben² közölve van, s melynek kétségtelenül eredeti pecsétnyomója ma is megvan³ s körirata Bogomér comes hat fiának nevének kezdőbetűjét tünteti fel; valószínűleg ezen pecsétnyomót használták még az 1343. évi július 24-én kelt oklevelen⁴ is, melyet Bogomér fiai, mint már fentebb említők, a vazseczi új scultusnak Leuchmannak scultetiális szerződésére nézve kiadtak. Osztatlan volt a birtok, — természetesen leszámításával Dienes osztályrészének, ki részirtokát a látókövi karthausiaknak adományozá — még 1345-ben is; minthogy Mihály lipthói alispán és a négy szolgabíró csak 1346. évben⁵ adták ki azon határidőhatalasztási végzést, melyben felemlítik, hogy a január 27-re kitűzött határidőt, a midőn is Bogomér fiai Miklós és István, úgy Bogó fiai Tamás és Pál, Bodó fia István mester ellen, birtokosztási határidőt kérnek kitűzetni, azon határidőt az osztályos felek közös megegyezésével elnapolja és kitűzi ugyanazon év június 9-ére.

Felette sajnálatos dolog, hogy maga az osztálylevél sem eredetiben, sem hiteles másolatban nincs meg, s így nem ismerjük teljesen az osztokodás tárgyát képezett birtokok névsorát, s nem tudjuk positive meghatározni az időpontot, mikor az osztokodás végbement s végre, nem az osztály formáját, vajjon az barátságos egység, bírói ítélet, vagy arbitrális egyeztetés által létesült-e? Annyi azonban bizonyos, hogy az osztály 1346—48. évek között megtörtént, minthogy I. Bogomér fiának Jánosnak leányai Klára és Erzsébet, I. Lajos király előtt panaszt emeltek Bodó fiai: István és László, Bogomér fia: Miklós, ezen Miklós fiai: István, Péter, Pál és Bogó fiai: Tamás, Péter, Pál és András ellen, hogy lipthómezei birtokaikkal örökös osztályt eszközölvén, most immár régi lakóhelyeiket, az osztokodás szerint megváltoztatni szándékoznak, s az osztokodás tárgyát képező

¹ Eredetije Szmrecsányi Emil tereskei levél. Közölte Nagy Iván: Hazai okm. VII. köt. 173. szám.

² Archæol. Értesítő 1878. évf. 147. lap.

³ Szentiványi Márton lipthómezei főispán birtokában.

⁴ Szmrecsányi Emil levél.

⁵ Saját gyűjteményemben Palugyay Imre kir. tan. hagyatékából.

¹ Szentiványi csal. levél. Lit. A. Fasc. II. No. 7.

² U. o. Lit. A. Fasc. II. No. 9. Eredeti.

³ U. o.

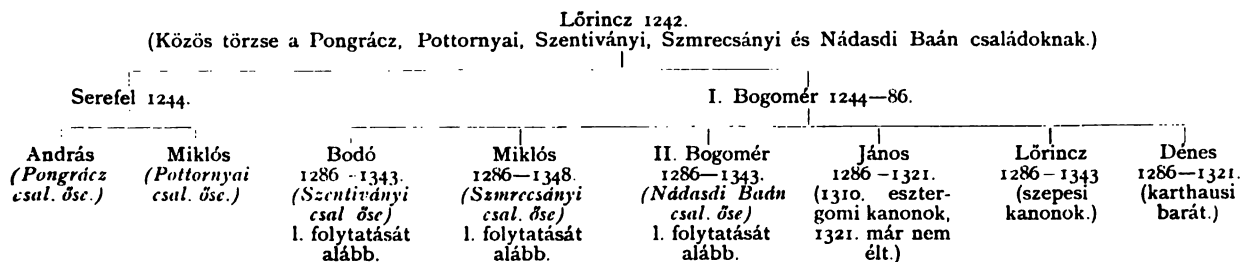
⁴ Dettrich Antal benedekfalvi levél. Eredeti.

jóságok után. őket megillető rész jövedelmeket nekik kiadni nem akarják s magoknak visszatartják. I. Lajos király ezen panasz következtében 1348. évi márczius 9 én Budáról kelt oklevelében¹ elrendeli a szepesi káptalannak, hogy András fia Pongrácz, vagy Damián fia Miklós mint homo regius jelenlétében, küldjön ki kebeléből egy hites embert, a ki a bepanaszoltakat, addig míg panaszló Klára és Erzsébetnek az osztály alá került birtokból az őket megillető részt ki nem adják, a végleges osztozkodástól eltiltsa s mindaddig régi szállásaikon maradjanak, onnan el ne költözködjének, nehogy a megszokott lakásaik az elköltözködés által üresen és elhagyatva maradjanak. Tíz évvel később, 1358-ban jelenti a szepesi káptalan, hogy Klára és Erzsébet teljesen kielégítették a birtokból.

Néhány nap múlva ezen okirat kelte után Bogomér fia Miklós, Bogó fiai Tamás, Péter, Pál és András jelentést tesznek Lajos király előtt arról, hogy úgy egymás között, mint pedig Bodó fiai István és László között, másrészt a liptómegyei alispán és négy szolgabíró által kiadott okirat alapján a Liptómegyében és bárhol más megyében levő összes birtokaikban és részjóságaikban az ország törvényei szerint, hitelesen és örökösen megosztzkodtak, de mint-hogy az osztozkodás idejében nekik pergamenjük nem volt, ezért és e miatt nem a saját maguk akaratából, de a szükség által kényszerítve, ez osztálylevelet papírosra iratták. Lajos király ezen jelentés alkalmából 1348. évi márczius 15-én² az eset felsorolása mellett, elrendeli a túróczi conventnek, hogy az említettek közötti osztályt, — minthogy a papir s nem eléggé

biztos anyag arra, hogy az örökös osztozkodás iránt létrejött meghatározásokat fentartsa — egy hites emberükkel s mint homo regius Damianfalvi Damiánnak fia Miklós, vagy Miklós fia Pál, vagy Prezeki Péter jelenlétében, a megye alispánjánál és négy szolgabírónál megjelenve, a már papírosra írt osztálylevelet, abból semmit ki nem hagyva, semmit hozzá nem adva, pergamenre átírassa és a convent pecsétjével hitelesítse.

Bogomér comes nemzetségének közös törzsbeli ivadékai az 1346—48. között végrehajtott vagyonszerzés után, a közösségből kilépve, az osztályul kapott javadalmak főhelyei után külön családokat alapítottak. I. Bogomér comes fiai közül Bodónak két fia István és László osztályrészül kapták Szentivánt a hozzátartozó birtokokkal, midőn is ezeknek gyermekei: István ágán Lampert, kinek, neje Roskováni Erzsébet volt, és II. Miklós, és László gyermekei: Sebestyén és Péter már 1380-ban »de Zent Jan« írlják magukat. Miklós öt fia: Benedek, Márton, II. István, Péter és Pál közül, a négy utolsó Zemerchent és Zjárt kapták meg, s ezek közül II. István fiai: Jakab, György és III. István 1371. körül »de Zemerchen«-nek hivatnak; II. Bogomér gyermekeinek: István, Tamás, Péter, Pál és Andrásnak, a nádasdi jóság tartozékaival jutván osztályrészül, »de Nádasd« neveztek, a mely család ivadékai még a XV. században is igen soká így s csak később hivatnak: Baan de Nádasd. A vazseczi és csorbai nagy erdőtest nem képezvén osztály tárgyát, az minden tartozandóságával az osztályos testvérek közös birtoka maradt. Ime a közös leszármazást a következő táblázat mutatja.

¹ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 10. Eredeti. — ² Szmracsányi Bogomér szmracsányi levélt. Eredeti.

Ezen osztozkodásnak családtörténeti szempontból egyik fontos és nevezetes ténye az, hogy a mint fentebb említém I. Bogomér comes fiának, Miklósnak öt gyermeke közül csak négy volt osztályos a birtoktestekben, az ötödik pedig Benedek, nagyapja I. Bogomér comes szerzeményeiben nem részesült, sem pedig később mint érdekelt fél, a három családra szétágazott vérbeli rokonainak, illetve testvéreinek ügyében okiratilag nem említetik. Az osztályt megelőzőleg azonban két adat áll rendelkezésünkre, a melyek egyikéből megtudjuk azt, hogy Miklósnak volt Benedek fia is, s hogy ezen Benedek a fejérmegyei Szentiványiak első őse volt; a másikkól bebizonyúl az, hogy Benedek I. Bogomér comes fiának Miklósnak volt fia, ugyanaz, a ki a fejérmegyei birtokokat szerezte, s ott családot alapított.

Már ezelőtt 10 évvel egyik dolgozatomban¹ nyilvánítottam az iránt való nézetemet, hogy a Fejérmegyében elterjedt Szentiványi család közös törzsből ered a liptómezei Szentiványiakkal, de még akkor azt csak valószínűnek tartottam azon indok alapján, hogy a fejérmegyei családnak törzsoklevelei a liptói család levéltárában őriztetnek 1325—1585-ig, most ezen okiratok áttanulmányozása után határozottan állíthatom, és okiratilag bebizonyíthatom teljes hitelű és kétségbekonlatlan adatokkal, a két családnak egy közös törzsből való származását. Ugyanis Benedek fia György, Fülöp nádor, szepesi és újvári comes azon ténye ellen, hogy egy bírói ítélet alapján a csorbai határban levő birtokrészt elfoglalván, azt más szepesi birtokhoz csatolni szándékozott, — legközelebbi rokonai, Bogomér comes és fiainak tanácsára és meg-egyezéséből *«habito consilio et tractatu cum proximis suis filiis Bogomerii antedictis»*: a szepesi káptalan előtt 1325-ben² a hozott ítélet és Fülöp nádor szándéka ellen ünnepélyes óvást emelt.

1326. évben ugyanazon György megjelenván a budai káptalan előtt Fejérmegyéből — Georgius filius Benedicti de Zentyvan de eadem comitatu Albensi — egyrésztől, másrésztől pedig Nemel fia Máthé szintén Fejérmegyéből, utóbbi

kinyilatkoztatta a megbízott tanúk jelenlétében, hogy három részbirtokát Weth, Katul és Zerk nevű helységek határaiban, Benedek fiának Györgynek s ugyancsak akkor Urdus János Zunyogi részbirtokát Miklós fiának Benedeknek 15 ezüst márkáért örök áron eladta; — item Johannes dictus Urdus portionem in possessione Zunyog Benedicti, filii Nicolay . . . pro quindécim marcis argenti . . . vendidisset, tradidisset ac contulisset. Kiadta az erre vonatkozó oklevelet a budai káptalan ugyanazon évben.³ Mindezen tények határozott álláspontot engednek elfoglalni, azon most már megokolt állítás mellett, hogy a fejérmegyei elterjedt Szentiványi család első őse Benedek, I. Bogomér comes fiának Miklósnak fia volt, ki Liptómezeiből elszakadván s az ottani birtokból testvérei által valószínűleg készpénzzel kifizettetvén, mint birtokszerző és családalapító Fejérmegyében megtelepedett s innen már ennek fia György, mint érdekelt családtag emelhetett csak óvást, a fentebb említett csorbai jószágra vonatkozó ítélet és foglalás miatt Fülöp comes ellen, holott ezt, mint idegen, vérbeliség nélkül s mint nem osztályos, semmi indokból sem tehetne volna.

Nem levén kitűzött célom a Liptómezei kívül elterjedt család minden ágazatának okiratos leszármazását tárgyalni, itt csak a vérségi és közös törzsbeli eredetet kívántam jelezni a fent előadott okiratok alapján.

Visszatérve I. Bogomér comes fiainak osztozkodására, e Miklós ágán, kivált István a Szemrecsányi család alapítója Zemerchen birtokának főhelyén, a vallás cultusának nagy akadályát látta abban, hogy a községnek köből épült temploma nincsen, s ezen segítettő, Bodó fiát Lászlót és Istvánt, valamint Bogomér fiait Tamást, Pétert és Andrást, megidézttette Miklós mester honti archidiaconus elé; midőn is a nevezettek a kitűzött határnapra, 1349. évi október 6-ára (ad octavas beati Michaelis archangelii) a következő egyességre léptek: minthogy Zemerchen együttes szerzeményük levén s az Miklós fiának Istvánnak jutott osztályrészül, a hol lakik s ott nincsen köből épített templom — in quo ipse Stephanus filius Nicolai residet ecclesia careret lapidea — kívánta, hogy megidézett

¹ Tört. Tár. 1879. évf. 725. lap: Liptóvármegyei levéltári kutatások eredményei.

² Szentiványi csal. levélt. Szentiványban. Lit. A. Fasc. I.

³ U. o. Lit. A. Fasc. No. 4.

unokatestvérei őt a templom építésénél egyenlő részben segítsék; s egyességet kötöttek, hogy a szerint a mint három ágra oszolnak, mindenik ág a kőműveseknek a munka harmadrészét fizesse, akkor midőn István a maga harmadrészét már teljesen kifizette. A mi pedig a faanyagot és az épületkövet illeti, azt, Miklós fia István, zemercheni és saári — mai Zsár — jobbágyaival tartozik oda fuvaroztatni; a mész elkészítését azonban István maga köteles végeztetni. Ennek következtében végzést hozott a honti főesperes vicáriusa Miklós, hogyha Bodó fiai, a szentiványi keresztelő szent Jánosról címzett templomukat bővíteni, vagy ha Bogomér fiai a Nádasdon levő Mária Magdolna nevű templom repedéseit javítani akarnák, akkor kölcsönösen tartoznak egymást, szintén egy-egy harmadrészben a kőfaragó munkájának fizetésében segíteni. Ez iránti oklevelét a honti főesperes vicáriusa Miklós, kiadta ugyanazon év október 9-én (septimo idus Octobris).¹

Érdekes családtani és nemzedékrendi kérdést vet föl egy, a szepesi káptalan által 1352. évben november 21-én (feria tertia proxima post octavas festi beati Martini confessoris) kiadott oklevél,² melyben az említett káptalan mondja, hogy megjelentek előtte Benedek fiai: Simon, Márk, Pál és István; Tamás fiai: János és Bogou; Sándor András fia, Tamás fiai; Lőrincz fia András; és másik András Pál fia, Lőrincz fiai, liptómegyei nemesek, kik felmutatván Béla királynak 1239. évben kelt és Hauk Palko részére Mogorfa felől kiadott, s kettős hiteles pecsétjével ellátott adománylevelét: a káptalantól ezen okirat hiteles pecsét alatti átírását kérelmezték, s azt a káptalan jogaik védelmére, a fent említett napon hiteles alakban ki is adta.

Ezen kérdés megoldása: vajjon kik voltak ezen megnevezett liptói nemesek, azért fontos, mert azok határozottan nem I. Bogomér comes ivadékai, sem Bodo, sem Miklós, sem II. Bogomér fiai, sem pedig unokái nem voltak, daczára annak, hogy I. Bogomér comes birtokosa volt Mogorfa felől, daczára annak, hogy a fent említett liptómegyei nemesek Béla király 1239.

évi eredeti adománylevelének Mogorfa felől, birtokában voltak. Ezen érdekes kérdésnek megfejtését positiv adatok és hiteles okiratok alapján, minthogy ez alkalommal csak I. Bogomér comes nemzetségével foglalkozunk, legközelebbi részében jelen dolgozatunknak eszközöljük, most azonban visszatérünk a Bogomér nemzetségének további leszármazási történetére.

Széchi Miklós nádornak egy 1357.¹ évi ítéletében Zemercheni Miklós, Mike fia Jakab fiai nevében, a ki az akalichnai — most Okolicsna — határban egy birtokrészt, mint az anyját illetett negyed, melyre igényt támasztott, s azon határjárást eszközölni s magának törvényszerűleg statuáltatni akart, ettől azonban Akalichnai Péter özvegye eltiltotta — a határjárást eszközölő szepesi káptalan és Magyarfalvi András fia Sándor, mint homo regius előtt óvást emelt.

Nemzedékrendi szempontból fontos és felette érdekes a szepesi káptalannak 1380. évi december 20-án² (in vigilia beati Thome apostoli) kelt beigtatási és határjárási oklevele, mely szerint Lajos király, Magyarfalvi Mikó fia Egid kérelmére elrendeli, ugyanazon év nov. 9-én (feria quinta proxima post festum beati Emerici ducis et confessoris) Visegrádon kelt parancsa által, a szepesi káptalannak, hogy a kérelmezőt a magyarfalvi birtokba bevezesse. A káptalan kiküldvén a maga hiteles emberét Miklóst, Wifalvi János homo regius s az összes szomszédok jelenlétében, a kitűzött határnapon decz. 14-én (feria quinta proxima preterita videlicet in crastino festi beate Lucie virginis et martyris) a statutiót és határjárást megejtette.

Az érdekelt határos szomszédok közül jelen voltak: Pongrácz fiai: András és Péter; Serefel fia: Jakab; Sándor fia: Miklós; Nádasdy Bogomér fiai: Tamás, András és Péter; Miklós fia: Pál; Zemercheni István fiai: Jakab és György; István fia: Lampert; Zentiványi László fiai: Sebestyén és Péter; s Magyarfalvi Egidet azon egyesség alapján, mely a detrichfalvi osztályosok, és a nádasdi, zemercheni és zentiványi nemesek között a káptalan előtt kötött, minden ellentmondás nélkül bevezette, a mely szerint a magyarfalvi határnak déli oldala a Bo-

¹ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. Másolata Baán Bertalan levélt. Nádasdon.

² Saját gyűjteményemben: Pottornyay Ede levélt.

¹ Vitális Péter szentmiklósi levélt. Eredeti.

² Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 13.

gomér nemzetségének és osztályosainak, északi része pedig Mikou fia Egidnek és osztályos atyafiainak jutott örök birtokul, lekötelezván magokat Egid, testvérei és osztályos atyafiai a detrichfalvi és szent-andrási egyrészt, másrészt pedig a nádasdi, zemercheni és zentiváni birtokosok, a magyarfalvi határt meg nem másítani, az iránt pört nem emelni, párviadal terhe s a pör kezdete előtt öt márka ezüst fizetésének büntetése alatt.

A túróczi conventnek egy 1388. évi kiadványából¹ megtudjuk, hogy Szentiványi Istvánnak Lampert, Sebestyén és Miklós fián kívül még egy leánya is volt, a ki Divéki János neje; s ugyancsak Szentiványi István testvére Lászlónak leánya Bossányi András özvegye volt; minthogy az említett convent előtt Lampertet és Sebestyént és László fiát Pétert a tőlük megkapott negyed iránt nyugtatják.

1401-ben² a Vág folyónak a magyarfalvi határon való folyását a tornalyai — mai Pottornya — birtokosok más mederbe szorítván, ez határsértési okot szolgáltatott a magyarfalvi birtokosoknak, kik az ellen óvást emeltek és ennek folytán Zsigmond király által a szepesi káptalan megbízott, hogy Detrichfalvi Egyed fia Imre, András fia: Sándor, András fiai: Bálint és Gergely, Bogomér fiai: Lampert és János; nemkülönben Szentiványi István fia: Lampert és László fiai: Sebestyén és Pál kérelmére a vizsgálatot megejtse s ez iránti jelentését megírja. Sajnos, hogy a vizsgálat eredményéről tudomásunk nincsen, minthogy a káptalannak erre vonatkozó jelentése a családi levéltárban már fel nem található s csak egy 1665. évi en készült levéltári regestrumban fordul elő bejegyezve a káptalani jelentés.

Ámde ha a Bogomér nemzetség ivadékai, a szomszédság kellemetlen háborgatásainak ki voltak téve, ők is majd egymás között, majd határos szomszédaik között bőséges viszályokat okoztak hol foglalás, hol jogháborgatás által. Így történt ez 1411. évben is, midőn a menedékkövi karthausi szerzetesek Zsigmond királyhoz voltak kénytelenek folyamodni, hogy őket a szomszéd birtokosok jogtalanságaitól megmentse. Ugyanis

mint részbirtokosok, a csorbai erdőtestben Nádassdi Péter fia Miklós, Nádassdi Tamás fia István, Zemercsényi István fia Lampert és Zemercheni Benedek fia Pál, a birtokukkal határos Sunyavai lakosokat, a karthausi szerzetesek jobbágyságait az erdők használatában folytonosan háborgatták, nem engedték nekik a szükséges tüzelő- és épületfa kihordását. Zsigmond király e panasz ügyében Liptó vármegyére parancslevelet írt 1411. évi április 1-én (feria quarta proxima post dominicam Judica),³ melyben szigorúan meghagyja, hogy a karthausi szerzeteseket és azoknak sunyavai jobbágyságait védjék meg a bepanaszoltak jogtalanságaitól, sérelmes eljárásuktól, és igazságot szolgáltatassanak nekik az őket elnyomók ellenében.

1415-ben² Zemerchényi Pál fia Benedek panaszt emel Zemerchényi István fia Lajos ellen, a ki zemerchényi és más egyéb birtokain szántóföldeinek nagy részét elfoglalta. Eziránt királyi parancs következtében, az alispán és négy szolgabíró vizsgálatot rendel s a kihallgatásra kiküldi Rásztokai Jánost Miklós fiát, a ki a megjelenési határidőt július 15-ére tűzi ki s az eredményről a királynak jelentést tesz.

1419. évben Sigrái György leánya Klára, Görgői Péter neje és ennek fia György, a liptómegyei Kis-Gybe vagy Uj-Gybe nevű jószágba magát bevezettetni óhajtván, Zsigmond király az említett év május 24-én elrendeli³ a túróczi conventnek, hogy Görgői Péter nejét Klárát és fiát Györgyöt a Kis- vagy Uj-Gybei jószágba bevezesse s azt neki átadja. A július 2-ára (in festo visitationis beate Marie virginis) kitűzött határidőben, megjelenvén a helyszínén Bencheházi Lőrincz fia Miklós, a bevezetés és birtokátadás ellen Zemerchényi Pál fia Benedek, Nádassdi Tamás fia István, Szentiványi Lampert, Szentiványi Sebestyén fia Miklós és Szentiványi Péter fia János nevében óvást emelt; midőn is az óvás indokainak előadására, az óvást tevők október 6-ára megidézettek s ez iránt a káptalan oklevelét ugyanazon év október 9-ére (octava die diei evocationis) kiadta.

Időközben azonban a Bogomér nemzetség

¹ Szentiványi csal. levélt.

² Szentiványi csal. levélt.

¹ Szemrecsányi Bogomér szemrecsányi levélt.

² U. o.

³ Szentiványi csal. levélt.

Szentiványi ágának meggyűlt a baja a szomszédos király-lehotai birtokosokkal, kik közül Király-Lehotai Egyed még 1410. évben¹ foglaltsokat tett a Szentiványiak erdőbirtokából, a mi ellen Szentiványi Lampert fia Péter, Sebestyén fia Miklós, Péter fia János ünnepélyesen tiltakoztak a szepesi káptalan előtt. Az ellenségeskedés azonban ezzel nem szűnt meg, sőt inkább növekvőben volt, míglen az 1422-ben² tetteles hatalmaskodásban tört ki közöttük; s e miatt Királylehotai Gergely fia Gergely ellen, Szentiványi Lampert fia Benedek és Sebestyén fia Miklós panaszt emelvén, országbírói rendelet adatott ki a túróczy conventnek, hogy a bepanaszoltak hatalmaskodása ügyében szigorú vizsgálatot indítson s a vizsgálat eredményéről annak idejében jelentést tegyen.

Hosszas viszály és pörlekedés tárgyát képezte a csorbai scultetia ügye a Bogomér comes ivadécai és a scultétusok között, a mely 1422—1436-ig tartott. Scultetiális jogait ugyanis a scultetus egy Péter nevezetűnek eladta; ez iránt a család nehézségeket támasztott; és a szabadalmakat az illetőnek megadni vonakodott; mire a szepesi káptalan 1426. évben megidézte³ Zemerchényi Pál fiát Benedeket és Sebestyén fiát Miklóst. Az ügy, úgy látszik, nem vezetett a kívánt sikerhez, mert 1429-ben Zsigmond király parancslevelet írt⁴ a szepesi káptalanhoz, mire a káptalan Péternek bizonyáglevelet adott ki 1430-ban a csorbai scultetia eladása tárgyában;⁵ s a prépost 1431-ben levelet írt⁶ Szentiványi Tamás fia Istvánhoz, Benedek fia Lőrinczhez és Benedekhez, hogy Pétert a csorbai scultetiában megtartsák. Mindezen intézkedések foganat nélkül maradtak, míg végre a csorbai jogos scultetus Péter 1436-ban meghalt⁷ s még ugyanazon évben, a viszályos ügyet új eladás által, Nádasdi István fia Tamás, Zemerchényi Lőrincz és Benedek, Szentiványi Benedek, Miklós és János elintézték.⁸

¹ Szentiványi csal. levélt.

² U. o.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ A scultétus végrendelete. U. o.

⁸ Szentiványi csal. levélt.

Szentiványi Sebestyén fia Miklós nőül vevén Andrásfalvi (Pongrácz család) Jakabnak leányát; sógora András a női hozomány és jegyajándék ügyét elintézni vonakodott, a miért is 1440-ben a túróczy convent előtt¹ sógora Andrásfalvi András ellen óvást emelt.

Ugyanez évben még Királylehotai Egid, új adomány czímén elfoglalta Király-Lehotát, ez ellen mint közvetlenül érdekelt szomszédok, Szentiványi Péter fiai Lampert és Benedek; Miklós fia Sebestyén és Péter fia János ünnepélyes óvást emeltek.²

A Szentiványi család nemzedékrendének egyik legfontosabb és érdekesebb okirata azon bizonyáglevél, melyet a túróczy convent 1443. évi január 19-én (feria sexta proxima ante festum conversionis Sancti Pauli apostoli) kiadott.³ Ugyanis Sebestyénnek fiát Miklóst — kinek neje Szentiványi János fiának Jánosnak Katalin nevű leánya volt — a mint azt az említett okirat mondja, Lampertnek fia Benedek véletlenségből megölte — per eundem Benedictum filium Lamperti casualiter interempti — s úgy e miatt mint a női hozomány és jegyajándék miatt, Miklós fiai: János, István, Péter, András, Balázs és Lampert fiai Benedek és Péter között folytonos súrlódások, egyenetlenségek és minduntalan pörök támadtak. A viszálykodásoknak valahára véget vetendők; megjelentek a túróczy convent előtt Miklósnak fentebb említett fiai: Péter fia János egyrésztől, másrésztől pedig Lampert fia Benedek, s általa anyja Lampert neje Roskoványi Erzsébet, s Miklós fiának Benedeknek neje, Ujfalvy Antal leánya Margit; kijelentvén a convent előtt, hogy minden gyűlölséget és pört, ellenségeskedést megszüntetvén, Miklósnak halála, valamint a jegyajándék és női hozomány tekintetében, hogyha bár Lampert fia Benedek gyermektelen volta miatt Péter fiát Jánost, Miklós fiai: Jánost, Istvánt, Pétert, Dienest és Balázst illetné is meg Benedek és Lampert osztályrésze, de mégis a békeesség kedvéért, közmegegyezés alapján a nekik fizetett készpénz által, úgy Miklós halála, valamint a jegyajándék és női hozomány tárgyában magu-

¹ Szentiványi család levélt.

² U. o.

³ U. o. Lit. A. Fasc. III. No. 10. Eredeti.

kat kielégítetteknek tekintik, s a felől az illetőket nyugtatják.

1461. évben ¹ Szentiványi Miklós fiai: István és Balázs, kiknek leánytestvérük Stavnyiczai György neje volt, a női hozományt és jegyajándékot kifizetik Stavnyiczai Györgynek.

1464-ben ² Szentiványi János fia Gáspár, Miklós fiai a magtalanul elhalt Szentiványi Lampert fia Benedek után maradt birtokot megosztják.

1464-ben Zemerchényi Lőrincz fia László, Komorovszky Péter főispán előtt bepanaszolja Szentiványi Miklós fiát Istvánt, hogy Német-Porubán lakó jobbágyságot, midőn azok a szentiványi templomba mentek, letartóztatta, s neki húsz arany forintnyi kárt csinált. Ezen ügyben Komorovszky esküvételre ítélte Szentiványi Istvánt, a ki a kitűzött határidőben, magához hasonló három nemes ember jelenlétében letette az esküt az iránt, hogy a vád tárgyában teljesen ártatlan; mire Komorovszky főispán őt a vád alól fölmentette, s erről szóló bizonyosságlevelét ki is adta.³

A Liptó megyében pusztító husziták féktelenségeit Bogomér nemzetségének ivadéka is megérezte, s valami Pastuh István nevű martalócz, zsoldosaival, elpusztította Szentiványi Miklós fiai János, Dénes és Balázsnak; János fiai László és Gáspárnak; Nádasdi Bán Miklós és Lőrincznek; Zemerchényi Lőrincz fiainak László, János és Mihálynak, Szentivány és Porubán birtokait; a mi végett a károsultak Mátyás király előtt panaszt emeltek.⁴

1477. évi július 26-ik napján Trenchénben kelt oklevelével⁵ Mátyás király Zemerchényi Simon és Péternek, Mihály és Lászlónak, Nádasdi Bán Tamás és Pálnak Zemerchent és Szaart, Nádasdot és Jalóczot, hűséges szolgálataik jutalmául, új adományozás czímén oda ajándékozta, s a bevezetést és beigtatást, a szepesi káptalannak elrendeli Benedekfalvi György vagy Salamon homo regius s a meghívott felek és szomszédok jelenlétében. Minden ellentmondás nélkül a kitűzött határnapon augusztus 14-én (dominico die proximo ante festum assumptionis

gloriosissime virginis Marie) a káptalan a birtokokba bevezette és átadta. A többiek között jelen voltak Andrásfalvi Jakab, Pongrácz és István; Okolicsnai Ferencz, Bernát és Leonard, Szentiványi Balázs és Dettrichfalvai György. A káptalannak az átadási tényről szóló oklevele kelt aug. 30-án⁶ (sedecimo die diei introductionis et statutionis) 1474-ben.

A három család osztályos vérrokonai között folytonos perpatvar, súrlódás, foglalás és birtokháborgatás nyomait találjuk az okiratokban. Így foglalták el 1479. évben⁷ Nádasdi Bán Lőrincz fiai Péter, Tamás és Pál, Szentiványi Sebestyén fia, Miklós fiainak István és Balásznak velük közösen maradt birtokait, mi iránt panaszt emeltek, s a foglalók ellen nádori rendelettel kieszközölték a vizsgálatot; s még ez évben Szentiványi Simon és Péter óvást emeltek Mátyás király új adományozása ellen,⁸ mit Zemerchényi László és Mihály, Nádasdi Bán Tamás és Pál részére Zemerccseny, Szaar, Nádasd és Jalócz felől kiadott.

1481. évben⁹ Hliniki György özvegye Szentiványi Péter leánya és testvérei István és Balázs között egyesség kötötték, az anyjuk után reájuk maradt ingók és ingatlanok kiadása tárgyában.

1483-ban¹⁰ Szentiványi István fiai: Miklós, László, Mihály, András és Zsigmond óvást emelnek Szepes megyében Olsovicze, Alsó- és Felső-Répáson levő részbirtokainak elfoglalása ellen.

Keresztúri Pál fia Imre magtalanul elhalván, ennek egész birtokát liptó megyei Keresztúron — mai Szentkereszt — 1481. január 3-án¹¹ (feria tertia proxima post festum circumcissionis domini) Kis-Palugyai Liptai Bálintnak, és testvére Mártonnak és Szentiványi Balásznak adományozta.

1484. évi január 26-án¹² (feria tertia proxima post festum conversionis beati Pauli apostoli) a tőróczi convent előtt nyugtatja Szentkereszt István leánya Hlyniki György neje Szentkereszt

¹ Szentiványi csal. levélt. jegyzékben.

² U. o.

³ Szentiványi csal. levélt. Lit. B. Fasc. I. No. 1.

⁴ U. o. Levélt. jegyzék.

⁵ Szmrecsányi Bogomér levélt. Szmrecsányban.

⁶ Szmrecsányi Emil tereskei levélt.

⁷ Szentiványi levélt. jegyzék.

⁸ U. o.

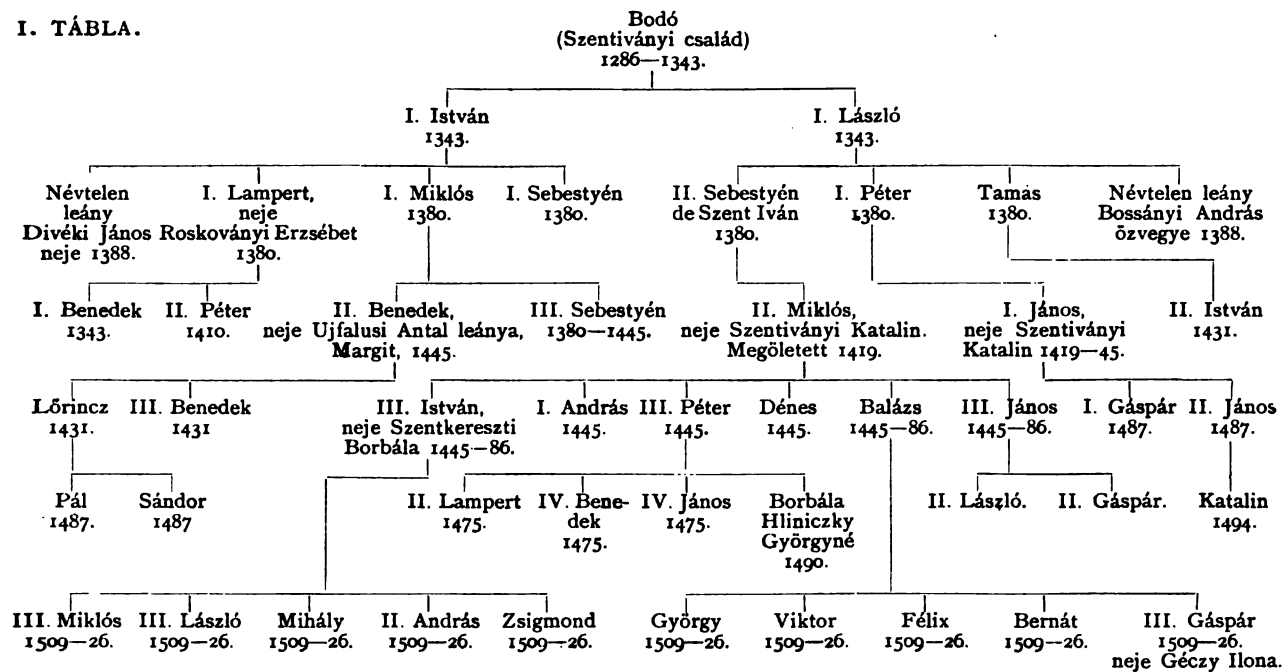
⁹ Szentiványi csal. levélt. jegyzék.

¹⁰ U. o.

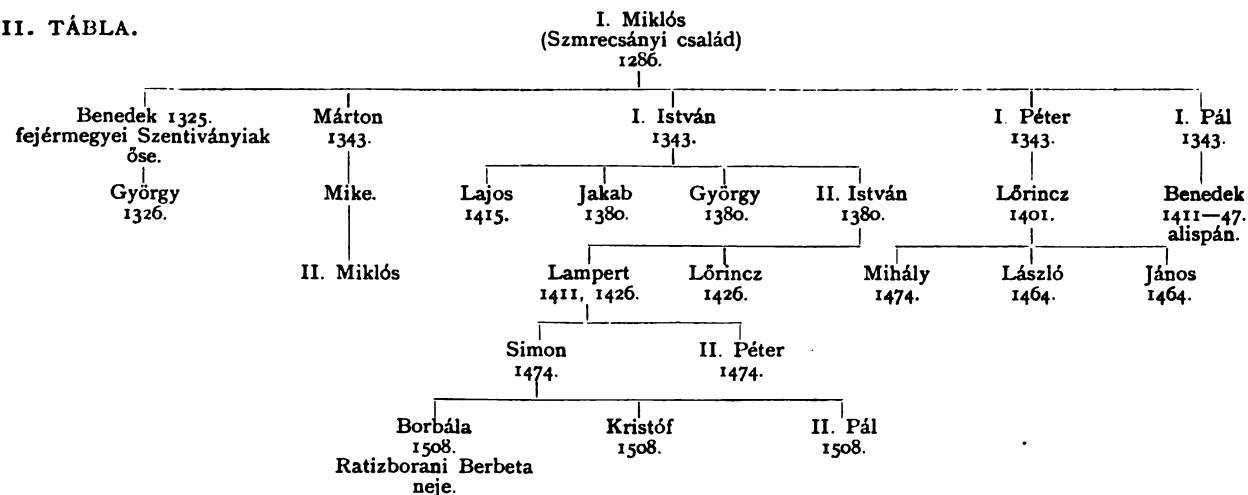
¹¹ Loksánszky Béla ügyvéd liptó-szentmiklósi levélt.

¹² Szmrecsányi Bogomér szmrecsányi levélt.

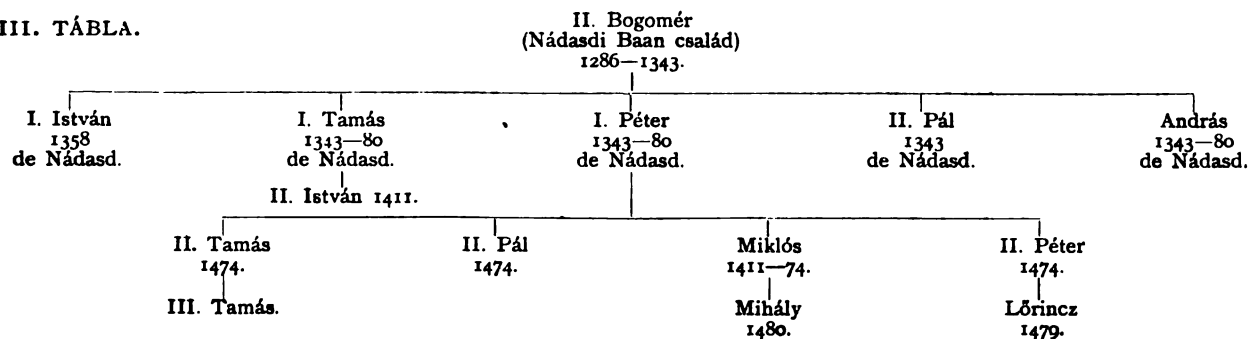
I. TÁBLA.

II. TÁBLA.

III. TÁBLA.

István leánya Zentiványi Péter unokája Zentiványi Istvánt és Balázst, hogy a nagyanyja, Szentiványi Katarina Szentiványi Miklósné után őket illető részt, Zentivány, Magyarfalu, Németfalu, Poruba, Krizsán-Poruba, Vazsecz és Csorba birtokokból megkapta.

1485. évi okt. 20-án (feria quinta proxima post festum sancti Luce evangeliste) Kispalugyai Liptai Bálintot, Mártont és Zentiványi Balázst a szepesi káptalan az 1481. évben Mátyás király által adományozott keresztúri birtokba bevezeti s erről szóló bizonyságlevelét 1485. évi nov. 4-én¹ (sexto decimo die diei introductionis et statutionis) kiadta.

A Szentiványiak Boczabánya nevű jóságga, határos levén Király-Boczával; a tőzsomszédság foglalásokra és határsértésekre igen bő alkalmat szolgáltatott; a mi a Szentiványiak részéről gyakran meg is kíséreltetett, míg végre Király-Bocza községe megérezvén a perpatvarkodást, Mátyás királytól új határjárást kért. E kérelemre a parancsot Mátyás király 1487. évi márcz. 26-án (feria secunda proxima post dominicam Letare) kiadta, elrendelvén a szepesi káptalannak, hogy a határjárást eszközöltesse. A határidőt a káptalan ápril 9-ére (feria secunda proxima ante festum b. Tiburtii et Valeriani martyrum) kitűzvé, ott mint közvetlen érdekelt fél és tőzsomszéd jelen volt Szentiványi János, Gáspár, Pál és Sándor. Ezen határjárásról szóló bizonyságlevele a káptalannak kelt ugyanaz évi ápril 24-én.²

¹ Loksánszky Béla levélt.

² Boczabánya levélt. hiteles levélt. másolat 1819. évi máj. 4.

1489. évi augusztus 13-án (idibus Augusti) Mátyás király Zemerchényi Simon és Péter, Zemerchényi Mihály és László, Nádasdi (Baan) Miklós, Tamás és Pál kérelmére a Zemerchen Szaar, Nádasd és Jalóczra vonatkozó új adományát és a káptalan beigtatási levelét átírja.¹

Ratisborani Berbetha János özvegye Zemerchényi Simon leánya Borbála, 1508. évi január 26-án nyugtatja testvéreit Zemerchényi Kristófot és Pált a felől, hogy a jegyajándékot, a női hozományt és a negyedat atyja birtokai után neki teljesen kifizették.

1509. évi nov. 21-én Nádasdi Baan Tamás megjelenvén Zentiványi György alispán előtt, általa minden osztályos vérbeli rokonát és atyafiát felszólíttatja, ha valaki közülök vele az ő ősi és öröklött birtokait elcserélni óhajtana-e? s ha senkisé, találkozik, felszólítja összes szomszédait a cserére, miről a fenti kelettel az alispán kiadta bizonyságlevelét.

Bogomér comes ivadékaiknak leszármazását, három családra szétválva, a maig élő Szentiványi, Szmrecsányi és Baan családban, a felhozott levéltári okiratokkal megvilágítva; ezek nemzedékrendjét 1526-ig oklevelek alapján a következő táblázatok tüntetik fel, midőn a további leszármazásra nézve, jelen dolgozatunk kitűzött céljával és címénél fogva, e szakfolyóirat szűk határain belül tovább terjeszkednünk nem lehetett.

(A családfát lásd a megelőző lapon.)

MAJLÁTH BÉLA.

¹ Szmrecsányi Emil tereskei levélt.

A RATHOLD NEMZETSÉG CZÍMERE.

(Egy tábla melléklettel és egy címerrajzzal)

Ki figyelemmel kísérte a heraldikai és sphragistikai mozgalmakat hazánkban az utóbbi hét év alatt, be kell ösmernie, hogy azok ez idő alatt váratlanul fontos eredményeket értek el. — Százados mulasztások helyre pótolattak, az eddigi kritikátlan kiadványok salakjaiktól megtisztultak, használható anyaggá váltak, kihalt s élő nemességünk címerei oly nagy számban

tétettek közzé, hogy ma elégtétellel elmondhatjuk, hogy e téren, — ha nem mindent is, — de a legfontosabb s legnagyobb dolgokat befejeztük.

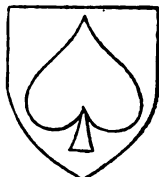
Ez eredmények létrehozásában az elismerés elsősorban a heraldikai és genealogiai társulat közlönyét illeti, mely a szakférfiak és szakkedvelők gyűlpontját képezve terjedelménél fogva

urul. 1890. 24. laphoz.

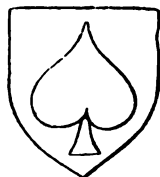
1. sz.

1238. Miklós al-
országbíró.
(Nyáry Herald.
III. tábla 20.)

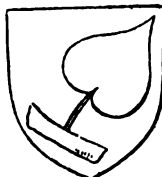
9. sz.

1392. 1394. Kaplai János
országbíró.
(Orsz. ltár dipl. 7731 és
7001.)

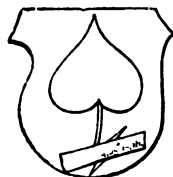
10. sz.

1393. Thary.
(Orsz. ltár dipl.
26371.)

18. sz.

1512. Putnoki János.
(Orsz. ltár 22333.)

19. sz.

1525. Paxy Balázs
győri püspök.
(Országos levéltár.)

27. sz.

xviii. száz. Paksy
György.

33. sz.

Putnoky család címere.

gazdag kincses bányáját képezte a kutatóknak, s a benne összegyűjtött adatok ösztönül szolgáltak a további kutatásra és munkálkodásra.

Fontos mozzanatot képez e fejlődési folyamatban B. Nyáry Albertnek 1886-ban megjelent «A Heraldika Vezérfonala» című műve. — Ki ezen terjedelmes, nagy tudományos apparatusal készült művet valódi értéke szerint akarja megbírálni, el kell ösmernie, hogy az nagy mértékben tanulságos, hogy az temérdek fontos adatot tartalmaz különösen hazai heraldikánk s sphragistikánk történetéhez, hogy annak jó oldalai messze túl haladják a gyengébbeket, egyedüli hátránya az, hogy tekintetbe véve nemzeti heraldikánk rohamos fejlődését és haladását az utóbbi években, megjelenése egy évtizeddel korai volt. — A ritka pontossággal szerkesztett «Nemzetségi zsebkönyv» a régibb és újabb nemességre és címerekre vonatkozó értékes adataival; Tagányi lajstroma az országos levéltárban levő címer-adományozásokról (kiegészítve Karagyena és Pettko által); Dr. Csánki jeles pecsét lajstroma, az országos levéltár mohácsi vész előtti pecséteiről, mindmegannyi nélkülözhetetlen tanácsadók s egyszersmind lényegesen megkönnyítik a további kutatásokat.

Ezen becses forrásmunkákat e rövid pár év alatt is gyakran használták fel újabb kutatásoknál, főképen a «Neuer grosser Siebmacher» egyetemes nagyszabású címerkönyv Magyarországára vonatkozó részénél, melynek szerkesztésénél fő irányelv, hogy az a magyar három-egykirályság lehetőleg teljes címerkönyve legyen.

Azonban mindezen fényes eredmények mellett hiányzik még egy, a legfontosabb, a nemzeti heraldika épületének alapkövei: az őscímer típusok, a nemzetségi címerek ismerete. — Ezek ismerete nélkül, hiányzik az épülethez az alap s magyar heraldika fejlődési története zárt könyvvé lesz.

Elérkezettnek látszik az idő, hogy e téren is komoly munkához lássunk.

Hogy a nemzetségi címerek csak kis részének meghatározásáról lehet szó — még pedig nem csak most, hanem jövőben is — ezt tudjuk, valamint azt is tudjuk, hogy ezen csekély rész kikutatása, tisztázása, meghatározása, hosszas utánjárást és tanulmányt igényel, de teljesen ismerjük azon segédforrásokat is, me-

lyek e téren rendelkezésünkre állanak, s ezek teljes kihasználásával, segédül véve a classicus heraldika történetének és szabályainak teljes ismereteit, képesek leszünk sok oly feledésbe ment adat felújítására, melyeknek segítségbe vételével egynémely ősi címerünket régi díszében helyreállíthatjuk s azt mint drága s egyszersmind tanulságos emléket, az utókor számára megörökíthetjük.

Azt, hogy ezen rekonstruált nemzetségi címerek az egykorival minden kis részletig teljesen egyezők lesznek, nem állíthatjuk, de hogy a lényegesebb főtypusokra nézve nem lesz eltérés s a mellékésekre is meg lesz a hasonlóság, ez már abból is következtethető, mert csak olyan nemzetségi címer rekonstruálását kísértethetjük meg, melynek meghatározására nézve kellő mennyiségű adattal bírunk.

A XIII. századból kevés számú jól fenntartott pecsétünk van, a XIV. századból már több, s ezek számát még néhány sírkő-címer is szaporítja, a XV. században, már minden irányban növekszik heraldikai adataink száma. Ezen korszakok kútfoiból meríthetjük adatainkat nemzetségi címereink meghatározásához, különösen azok pajzsalakját és sisakdíszét illetőleg. — Sokkal nehezebb feladat, a talán így összeállított címerek színeinek meghatározása, mint-hogy sem régi címertekercseink, sem torna-könyveink, sem olyan codexeink nincsenek, melyek bennünket ez oldalról felvilágosítanak. Az ilyen ősi címerek színeinek ismerete ránk nézve örökre elveszett, ha csak azoknak utódai napjainkig nem élnek, vagy címerük valamely külföldi címerkodexben külföldi címerek között ismeretlenül nem lappang.

Kivételt képez ez alól azon néhány nemzetség címere, melyeket színeivel együtt a bécsi képes krónika őrzött meg számunkra, de ezen különben felette érdekes hártya kézirat hátránya az, hogy heraldikai tekintetben nem feltétlenül megbízható.

Társulatunk közlönye egész sorozatát tette már közzé a XV. századbeli eredeti címerleveleknek, s a becses sorozatot még mindig folytatja. Azonban ezen becses heraldikai adalékok specialis tanulmányunkat csakis annyiban segítik elő, a miennyiben ezek egyikének vagy másikának szövegében világosan fel van tűn-

tetve, hogy az adományozott címér a genus ősi címérével egyezik, vagy csak bővíti (Nagy-Mihályiaké, Soósoké) vagy pedig ha az adományozott címér, bár ha a szöveg nem is említi, a családra vonatkozó korábbi pecsétekkel teljesen egyezik, ez esetben jogosan feltételezhető, hogy az új címérlevél átvevén a régi címéralakokat, átvette egyszersmind a címér régi színét is (péld. Garay).

Fontos források azon címéradományozó oklevelek is, eredetiben és hiteles másolatokban, melyekben valamely család címere valamely — többnyire kihalt genus címérével megbővítettik. Ez oklevelek leginkább a XVI. századból származnak s a címérszíneket illetőleg eléggé hitelesek. Hasonló címérbővítések a későbbi korból a címérszínekre nézve nem megbízhatók.

Forrásaink közé sorozhatók még az utóbbi években a Turulban publikált címér-albumok, noha ezek túlnyomó része már a XVII. századból származva nem sok adatot nyújt; a kolostorok, templomok s várakban levő üvegfestmények, de az ezeken levő címéreket előbb pontosan meg kell határoznunk, hogy hiteles adatul szolgáljanak, s ez nem mindig sikerül.

Legfontosabb forrásunk azonban a kihalt nemzetségek címérszíneinek meghatározásánál az élő heraldika szigorú szabályai, melyek gyakran biztosabban vezetnek, mint a későbbi korszakok mesterkélt művei.

Nem tagadjuk, hogy a Rathold nemzetség címérére vonatkozó dolgozatunk csak nyert volna az által, ha abban az ismert történelmi s genealogiai adatokat is bele vonjuk. Hogy ezt nem tettük, annak oka következő: *Hazánkban a heraldika és sphragistika mint tudomány oly fiatal, hogy mind addig, míg a megérdemelt, s őt illető méltánylást ki nem nyerte, önállóságát féltékenyen kell őriznie s megragadnia minden alkalmat, mely kínálkozik, hogy megmutassa, mit és mennyit képes elérni, saját erejéből!*

* * *

Szerencsés heraldikai véletlennek tekinthető, hogy a Rathold nemzetségi címér fő alkatrészei — melyek e címér meghatározásánál fejtegetésünk alapjául szolgálnak — a heraldika legjobb korából származnak.

A pajzs az egyes hárslevéllel 1238-ból, a heraldika bölcsőkorából, a sisakdísz 1347-ből, azon időszakból, midőn a sisakdíszek állandókká lesznek s átörököltetnek, a pajzs színei (fájdalom nem az egész címér) ugyancsak közvetlen a sisakdísz korát követő időkből származnak.

Minthogy a pajzsalak, sisakdísz, takarók, csak a XIV. század folyamán kezdenek állandókká, maradandókká lenni, természetes, hogy a XIV. század második fele az, mely érdeklődésünket leginkább leköti, s hogy egyik vagy másik nemzetségi címér végleges meghatározásánál főképen ezen kort tartandjuk szemeink előtt.

Ezzel nem azt akarjuk jelezni, hogy a tárgyunkra vonatkozó ezen kort megelőző heraldikai s sphragistikai anyagot nem becsülnők teljes értéke szerint, de nem célunk a heraldika történetét megírni, hanem csak adalékkal járulni a heraldika történetéhez azon korból, midőn a fiú apjának már teljes címérét öröklí. Azért teljes értéke szerint tudjuk becsülni a kezdet s a fejlődés korát is.

Állandóság jellemzi a Rathold nemzetség címérét kezdetétől fogva a legújabb időkig. A mint az első ismert címérben, Miklós alországbíró 1238-ik évi pecsétén (1. ábra) a felfelé álló száras egyes hárslevelet látjuk, ilyen egyesnek találjuk e hárslevelet folytonosan három szádon keresztül, s e főtypus a heraldika hanyatló korában is fenntartotta magát, csakis az ezen korban uralkodó naturalistikus jellegnek kellett engednie. Ez állandóság külföldön is ritka, nálunk példátlan.¹

Az eltérés, mely I. Roland nádor 1255. évi (2. ábra) valamint fia Mátyás comes 1281-iki² lovaspecsétén látható, nem is említve II. Roland nádor 1299. évi pecsétét (3. ábra), mely kérdéses, hogy valóban pajzsalak-e? csak látszólagos, mert itt a hárslevelek elhelyezésének módja olyan, hogy azokat csak mint kétszer, illetve háromszor alkalmazott egyes hársleveleket kell tekintenünk s nem mondhatjuk, hogy: Roland nádor három, Mátyás comes két hárslevelet viselt címérében.³

¹ Az ábrákat l. külön mellékleten.

² Arch. ért. XIII. 396. Fejér. Cod. dipl. V. 3. 104. Kátóna: Hist. critica. VI. 852.

³ Ezen egyes theoria mellett bizonyít az is, hogy Oliverius, ezen Mátyás fia, 1347-ben (5. ábra), valamint

Ezekből kifolyólag kijelenthetjük, hogy a Rathold nemzetség címere, már a XIII. század folyamán az egyes hárslevél volt.

* * *

A XIV. századból, hét, illetve kilencz pecsét s egy festett címerpajzs maradt reánk, melyek nekünk a Rathold nemzetség, s az azokból elágazott egyes családok címereinek pajzsalakját híven és világosan kivehetően megőrzötték. Mindezek kivétel nélkül az egyes, álló, kifogástalanul stilizált hárslevelet látjuk, ellentétben a középkori heraldika, külföldön annyira kedvelt «függő» vagy «hüllő» hárslevelével.¹

E hárslevelek mindenikének vékony, rövid szára van, kettőn még letört felfelé álló rövid ágacska is látható (11. és 13. ábra). Ez eltérések szigorú jelzése ugyan teljesen felesleges, minthogy azok csakis a vésnők szeszélyéből s pillanatnyi hangulatából származnak, s a heraldikai hárslevél mindig az marad, akár vékony, akár vastag szárral, akár egyáltalán szárral, vagy a nélkül ábrázoljuk is.

Feltűnő azonban e pecsét sorozatban az, hogy a Rathold nemzetség egy törzsből származó, de külön nevet viselő két ágazata, ugyanazon időben, a nemzetségi címer tipikus főalakját, az egyes hárslevelet, reá illesztett tollforgóval viseli. Így látjuk ezt Ilsvai Leustách 1393 (s 1396-iki (11. ábra), s Pásztóhi János 1395-iki (kőiratos) pecsétein (13. ábra).

Ilsvai Leusták pecsétje kétségtelenül ugyanegy typariummal nyomva — nem új előttünk, már elébb közzé tette azt Nagy Iván² s közölve volt a Turulban³ is. Nagy a hárslevélre illesz-

tett tárgyat koronának (királyi vagy császári koronának) nézte, ugyanezen hibába esett Rajcsányi is, az országos levéltárban levő pecsétollrajzaiban, a Turulban közölt cikk írója azonban ezen combinatiót határozottan elvetette s a hárslevélre illesztett tárgyat tollforgónak, még pedig pávatoll-forgónak határozta meg. Valamint jelezte azt is, hogy ez esetben el nem dönthető, hogy a pecsét az Ilsvaiak pajzsalakját vagy sisakdíszét ábrázolja-e, hogy az egy mellékjeggyel ellátott címeralak-e? vagy önkéntes összevonása az Ilsvaiak pajzsalakjának s akkor még ismeretlen sisakdíszének?

Rajcsányi kézirati gyűjteményének két pecsétmása igazolja, hogy e feltevések nem voltak alaptalanok. Ezek szerint Oliverius (Mátyás fia a Rathold nemből 1347-ben) pajzsalakja hársfalevél (5. ábra), sisakdíszre hársfalevél reá illesztett pávatoll-forgóval (29. ábra), tehát teljesen egyezik a Ilsvai pecséttel, továbbá János comes, Pásztóhi Domokos fia, 1395 és 1396-ból származó pecsétjének pajzsalakja hárslevél reá illesztett tollforgóval,⁴ tehát teljesen egyező az Oliverius pecsétjének sisakdíszével.

Siebmacherben az Ilsvay címnél a pajzsalak az egyes hárslevél, a sisakdísz hársfalevél reá illesztett pávatoll-forgóval. E címet a nevezett gyűjtemény annyival inkább jogosítva volt így adni, mert mint címergyűjtemény a pecsét keretébe foglalt alakot «lebegően» nem közölhette s beosztotta azt pajzsalakká és sisakdíszszé, s minthogy a Pásztóhi család ugyanazon tagja, ugyan egy évben, egyszer az egyszerű hárslevéllel, (12. ábra) máskor a hárslevélre illesztett tollforgóval (13. ábra) pecsétel, valószínű, hogy a tollforgó — bár a Rathold nemzetség egyes tagjainál kedvelt dísz volt, — nem volt e nem-

Desew, Leusták, Lorand és István, II. Roland nádor fiai 1321-ben (4. ábra), ismét az egyes hárslevéllel pecsételnek.

¹ A hárslevél a Rathold nembeliek címerében, Turul 1886. IV. pag. 175.

² Magyarország Családai. V. 235.

³ A Turul 1886. 175. l. Hogy e pecsét közölt a pávatollforgó félrevezette, oka az, hogy ezen Ilsvay pecsét reánk maradt példányai legnagyobb részt a tollforgó alsó részénél romladozottak. — Ilyen romladozott példány állott szerző rendelkezésére is fennemlített tanulmányának megírásánál, ez levén annak oka, hogy e pecsétnél a tollforgó létezését csak felvetette, de határozottan nem állíthatta. — Időközben a Turul szerkesztője egy hibátlan pecsétnek jutott birtokába s ezt mellékelte

a szöveg illustratiojául, a nélkül, hogy a szöveg is ez értelemben kiigazított volna, innen van, hogy a szöveg a rajzzal, ha nem is ellenkezik, de teljesen nem egyezik. — Ennyit tartottam szükségesnek e tekintetben — habár megkésve — a t. olvasóközönségnek tudomására hozni.

⁴ E tollforgót némelyek eddig nem tartották annak, mások kakastollforgónak tartották, az eredeti rongált pecsétnek nagyító üveggel való megnézése után azt nem tarthatjuk egyébnek, mint természetes, rosszúl stilizált pávatoll-forgónak. Kakastoll-forgó már csak azért sem lehet, mert a tollak végei nem hegyesek, hanem kör alakban kiszélesednek.

zetség címerének elmaradhatatlan kelléke. De ha Siebmacher e címer reconstitúciójánál nem követett is el szembeötlő lényeges hibát, el kell ismernünk, hogy az Ilsvaiak címerpajzsába a pávatoll forgót is be kellett volna vonnia, mert azon jelleg, a mely ezen egykorú Pásztóhi és Ilsvai címereknél közös, t. i. hogy a hárslevél *szára hajlott*, azon feltevésre enged következtetnünk, hogy ezek pajzsalakok, a mennyiben ezen hárslevelek a heraldika ezen virágzó korszakában mint sisakdíszek, kizárólag vagy egyenes szárral, vagy szár nélkül ábrázoltattak. Végül megjegyezhetjük, hogy a sisakdísz-pecsétek korában mind azon címeralakokkal, melyek foglalat nélkül vésettek pecsétre, pajzsalakokat jeleztek, sisakdíszeket, csak sisakkal összekötetésben használtak.

Az Ilsvaiak *pajzsalakja* tehát hárslevél volt reátűzött pávatoll-forgóval, s ez Siebmacherben is így javítandó ki.

Ezzel bevégeztük a Rathold nemzetség s egyes ágazatai által a XIV. században használt címer meghatározását, mely a heraldika ezen fontos korszakában is egyes álló hárslevél volt, vékony rövid szárral. Így látjuk az a kazai Kakasok (8. ábra) 1380-iki; a Kaplaiak 1392-iki (9. ábra); a Tharyak 1393-iki (10. ábra); a Pásztóhiak 1395-iki (12. ábra); az Ilsvaiak 1393, és 1396-iki (11. ábra) pecségein.

A XV. századból csak négy pecsét maradt ránk. Feledy Jánosé 1440-ből (14. ábra); Lorántffy Györgyé 1466-ból (15. ábra); Kakas Györgyé 1471-ből (16. ábra); Gyulaffy László özvegyé 1491-ből (17. ábra).

Hogy mennyire conservatívek voltak a Rathold ivadékok címerük kérdésében, mutatja az, hogy az egy újabb század leforgása alatt, bár ezzel a heraldika fénykora is letűnt, lényegében semmit sem változott. Változatlanak kell azt jeleznünk, dacára a három utóbbi pecséten mutatkozó naturalisticus iránynak, melyeken az egyes hárslevél balharánt fekvő fatörzsre van illesztve. Hogy a Feledy pecsét az újabb ízlés dacára is a XIV. század modorához hű maradt, világos bizonyossága annak, miszerint bár a heraldikai stíl a műépítészeti stíl szerint fejlett és változott, de ettől egyes esetekben évtizedekkel vissza maradt. Ez állításunk illusztrálására tanulságos példákat látunk a Rathold nemzetség

elágazásainak XVI. és XVII. századbeli címereinél.

Míg Putnoky János 1512-ben (18. ábra) a fatörzsre illesztett egyes hárslevéllel pecsétel¹ épen miként Serkei Loránd 1466-ban, mint Kakas György 1477-ben, kiknek pecségein a fatörzs is, a hárslevél is stilizáltak, addig Paksy Balázs püspök 1525-iki (19. ábra), Paksy Jób 1568-iki (21. ábra), Ráthoti Gyulaffy György 1588-iki (22. ábra) pecségein a hárslevél egyes ugyan, de annak szárán s különösen a fatörzsen már feltűnő a naturalistikus alakítás. Gyulaffyén egy eddig még elő nem fordult bővítést is látunk: a koronát, mely a hárslevél feltűnő hosszú, felül lehajló szárán van áthúzva, Feledy Eustach pecsége 1430-ból (20. ábra) olyan e sorozatban mint fehér holló, megtarva nemzetségi címerének ősi jellegét egész XIV. századi tisztaságában.

A XVII. századból a pecsétek sorát Lorántffy Mihályé nyitja meg 1614-ből (23. ábra). Ezen pecsétnél is némi mult századi reminiscenciát látunk, a mennyiben itt fatörzs s részben a hárslevél is stilizáltak. Itt látjuk *utóljára* a Ratholdok ivadékaiknak címerében az egyes hárslevelet. Lorántffy Zsuzsánna 1617-ből származó pecsétén (24. ábra) a fatörzsre már két hosszú szár, s ezekre egy-egy hárslevél van illesztve. Lorántffy Zsuzsánna haláláig ezen címert használja. Teljesen hasonló ehhez Paksy György pecsége (27. ábra), ki azonban 1694-ben (28. ábra) már hármashalomból emelkedő háromleveses hársfaággal pecsétel, mint Ráthoti Gyulaffy György 1685-ben (26. ábra), kinek pecsétjén a hármashalomból emelkedő hársfaág koronából nő ki.

Az elmondottakban figyelemmel kísértük a Rathold ivadékok, a kazai Kakasok, Kaplaiak, Tharyak, Pásztóhiak, Ilsvaiak, Feledyek, Putnokyak, Lorántffyak, Paksyak, és Gyulaffyak címerfejlődését a XIII. illetve XIV. s XV. századtól hihalásukig — minthogy az említett ágakból manap csak a Putnokyak élnek — s a számos heraldikai bizonyítékok alapján meggyőződhattunk, hogy mindezen ágazatok az egyes hárslevelet használták századokon keresztül közös címerül s azt csak a Gyulaffyak, Paksyak s Lorántffyak s csakis a későbbi idők

¹ Mind kettő részsút helyzetben, mi azonban lényegtelen.

ben cserélték fel a kettős- illetve hármas hárslevéllel.

A Rathold nemzetségből származó családokat tehát azok közé sorozhatjuk, melyek kihalásukig, vagy ha ez még be nem következett, napjainkig híven fentartották ősi címüket, — s ebből folyólag — már csak a címeralak ritka s idegenszerű volta következtében azon merésznek látszó állítást is kockáztatjuk, hogy *mindazon ősi családok, melyek címükben hárslevelet viselnek, a Rathold nemzetségből származnak.*¹

Következik a *sisakdísz* meghatározása, milyen volt az eredetileg? s mint alakult át az idők folyamában? A legrégebbi eddig általunk ismert a Rathold nemzetségre vonatkozó sisakdísz az, melyet Rajcsányi mentett meg a feledéstől tollrajzai között. Ez Olivér, Mátyás fia 1347-ből származó, köriratos pecsétjén látható, mely száras hárslevelet ábrázol reá illesztett szépen stilizált pávatollforgóval (29. ábra). Ezen teljes pecsét megörökítésével Rajcsányi nagy szolgálatot tett nekünk, mert az ezen látható sisakdísz az egyetlen, mely a Rathold nemzetséget illetőleg azon korból maradt reánk, midőn még az egyes ágazatok állandó tulajdonneveket nem használtak s így jogosítva, de kényszerítve is vagyunk ezen sisakdísz, ha nem is mint általá-

nosan használtat, a Rathold nemzetség sisakdíszének elfogadni. S ezt annyival szívesebben tesszük, mert az így összeállított sisakdísz, a legszebb heraldikai díszek egyike.

De ha nem is ismernők ezen a XIV. század első feléből származó sisakdísz, több alapos okaink volnának arra, hogy a Rathold nemzetség címének sisakdíszéül a hárslevelet fogadjuk el.

a) A heraldika fénykorában, azon címereknél, hol a pajzsalakot, hárslevél, ág, vagy fa képezi, a sisakdísz, a pajzsalak ismétlése szokott lenni.

b) Alig negyven évvel Olivér fent ismertett sisakdíszé után, a Rathold nemzetség egy másik tagja: Kaplyai János országbíró 1392. és 1394. évből (30. ábra) származó pecsétjén a sisakdísz, szintén hárslevél (tollforgó nélkül).

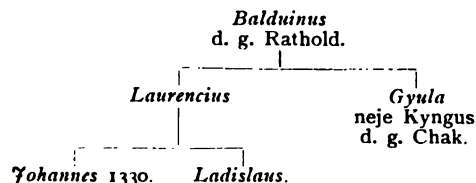
c) A Lorántffyak, Gyulaffyak s a Rathold ivadékok bármelyike hűségesen megtartotta sisakdíszénél a hárslevél typust,¹ sőt még a Rádayaknak is, kiknek a bárói s grófi rang elnyerése alkalmával történt címerbővítéseiknél (régii címüket nem ismerjük) az ősi címertypus a felismerhetetlenségig összezavarodott, sisakdíszüknél a harmadik sisakon, habár horostyán-levelek kíséretében, feltűnik az ősi hárslevél.

A másik most is élő ágazata a Rathold nemzetségnek, az Abauj s Borsod megyében elterjedt Putnok család. E család is több századig az egyes hárslevelet használta címében (18. ábra), ez is állandó maradt az ősi typushoz úgy pajzsalakjánál, mint sisakdíszénél, s noha mai címében a címeralak stílusa (33. ábra) naturalistikusabb is, mint a többi kihalt ágaza-

¹ Így soroztuk ez alkalommal először a Rathold nemzetségből eredő családok közé:

1. A kihalt *pákosi Paksyakat*, kiknek törzse Olivér, talán I. Roland nádor unokája volt.

2. A *Ráthoti Gyulaffyak*, kik hihetőleg a Ratholdok dunántúli ágából származnak, melynek egy töredékét az Anj. Okm. I. 377. számú s IV. kt. 100. számú oklevelei mutatják.

3. Ide sorozhatjuk Tagányi Károly úr felfedezései szerint, a nyitrai megyei kihalt elefánti Elefánthyakat is — E szerint az Arch. Értesítőben s Fejérvári kéziratában levő elefántos címer, nem ezen családra vonatkozik.

4. Hogy az általunk ismert Rathold nembeliek sorozatát e helyen teljessé tegyük, felemlítjük a Kazai Gyulaffyakat, kik a Kazaiak egyik XV-ik században élő, Gyula nevű ivadéktól vették fel a Gyulaff nevet, de e nevet már csak két, illetve három ízben át használták, azután kihaltak.

¹ E részben látszólagos eltérést a Feledyek sisakdíszé mutat, mely három strucztoll, melyet Nagy Iván egy 1530. évi a Lónyay levéltárban levő pecsét után közöl. Itt az a kérdés, hogy nincs-e itt elnézésből eredő tévedés egy hárslevélre tűzött vagy hárslevél nélküli pávatoll-forgó helyett? Mert a Feledyekről, kik oly szívósan ragaszkodtak ősi pajzsalakjuk tisztaságához, még azon korban is, midőn azt már a nemzetség többi ágazatai, kisebb-nagyobb részben naturalizálták — alig tételhető fel, hogy régi sisakdíszüket oly könnyen felcserélték mással, de feltéve, hogy tévedés nem fordul elő s a sisakdísz csakugyan három strucztoll, — ez esetben is — minthogy a strucztoll a heraldikában csak a XV. században lép fel, ezt megelőzőleg a Feledyek is a hárslevelet használták sisakdíszül pávatoll forgóval vagy a nélkül.

tainak, a Lorántffyak, Paksyak, Gyulaffyak címerében, mégis ma az egyetlen élő, melynek címerében a Rathold ősi címer typusa felismerhető.

Hátra van még a Rathold nemzetség címer-színeinek kifürkészése és meghatározása a címer oly alakjában, mint az Olivér 1347-ik évi pecsétjén látható. E meghatározásnál segítségünkre lesznek:

1. A bécsi kronikában látható festett Rathold címerpajzs.

2. A Rathold nemből származó serkei Lorántffy, rátóthi Gyulaffy, gr. Ráday és Putnoky családok festett címerei.

3. Külföldi színes címerpajzsok hárslevéllel, vagy hársággal.

4. A XIV. századi heraldika néhány szigorú megállapított szabálya.

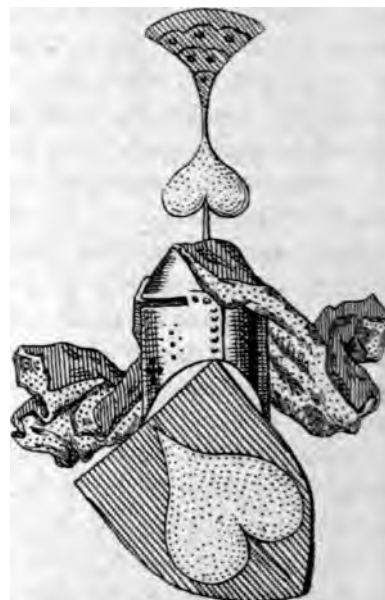
Ha ez értekezésünk elején alapos okoktól indítva, ki nem jelentettük volna, hogy a bécsi krónikát heraldikai tekintetben nem tartjuk eléggé megbízhatónak, gyorsan megoldottunk tekinthettük volna feladatunkat, egyszerűen elfogadva az ott előforduló címerszíneket. E krónika szerint a Rathold címerpajzs veres, benne arany hárslevél, miként tudjuk, a sisakdísz szintén hárslevél volt pávatoll-forgóval. A sisakdísznek a középkorban, ha az a pajzsalak ismétlése volt, azzal színeire nézve is teljesen egyeznie kellett; a pávatoll-forgók szabály szerint, természetes alakjukban és színükben festettek, többé kevésbé aranyos ragyogással, a takarók ezen korban csak kétszínűek lehettek s ezek megfeleltek a pajzs főszíneinek.

De ha nem adunk is feltétlen hitelt a bécsi krónika festett címerpajzsának, vagy ha azt egyáltalán nem is ismernők, a Rathold címer színeit a következő alapon is meghatározhatjuk. A középkori heraldikában különösen a németeknél a hárslevél s egyáltalán a hárs-typus igen kedvelt címer alak volt, s daczára a gyakori alkalmazásnak, e hárslevelek, ágak s fák színe vagy természetes *zöld* volt vagy *arany*, fehér hárslevelek ritkák, veresek még ritkábbak, kék-kék vagy feketék úgy szólván sohasem alkalmaztattak. Hasonlóképen a hárslevelek címerpajzsai e korban vagy veresek, vagy arany-színűek voltak, más színűek csak szórványosan

fordulnak elő. A Rathold címer színei tehát a heraldika középkori szabályai szerint (mint-hogy inkább a szabályokhoz tartjuk magunkat mint a kivételekhez) következők volnának: a pajzs veres vagy arany, a hárslevél arany vagy zöld, s a pávatoll-forgó természetes színű. E tollforgó határozza meg jelen esetben a hárslevél színeit, úgy a pajzsban mint a sisakdísznél s egyszersmind a pajzs színét is.

Az Olivér teljes címerének klasszikus heraldikai korból való származása s e címer korrekt stilizálása elég kezesség nekünk arra nézve, hogy kékes-zöldbe játszó pávatollforgót e címernél zöld hárslevélre nem tűztek. E hárslevélnek tehát más színűnek kellett lennie, t. i.

aranynak, s a sisakdísz a pajzsalaknak ismétlése lévén, a pajzsbeli hárslevél színe is arany volt s ebből kifolyólag a pajzs: veres. — Még élénkebben megvilágítja e feltevésünket az Ilsvay és Pásztóhy címer pajzs alakja: az arany hárslevél reá illesztett természetes színű pávatoll

forgóval. Itt az arany hárslevél kizárja a pajzsra nézve az ércszíneket, a kékes-zöld forgó, a kék, zöldet és feketét, s elfogadható színnek egyedül a veres marad.¹

A teljes Rathold címer leírása tehát következő: Veres pajzsban arany hárslevél, sisakdísz: arany hárslevél, reá tűzött természetes pávatoll-forgóval; takarók: veres-arany.

H. G. D.

¹ A Lorántffyak, Gyulaffyak, Puthnokyak, Rádayak címerpajzsának kék színe egyáltalán semmi jelentőséggel nem bír. E szín a XVII. század naturalistikus irányával jött használatba s a hanyatlás e korszakában napjainkig, hol a pajzsok színe feledésbe ment, ott a kékett vették használatba, miként az elfeledett címeralakok helyett az oroszlánt vagy a kart karddal.

A FEJEDELMI BRANKOVICSOK.

A Brankovics fejedelmek felette érdekes genealogiáját *mai napig* még mindig elmúlt századok krónikásainak tudósításai alapján, mesékelve szokták közölni. Ezen család genealogiáját a már e helyütt is felhalmozott új chronistikus és *okirati* anyag alapján a mai idők bíráló történetírása követelményei szerint kidolgozni, ezen értekezés feladata.

* * *

Tudvalévő dolog, hogy Mária, I. Lázár fejedelem leánya, Branko fiához, Vuk-hoz ment nőül. Vuk nagyatyja Raics szerb történetíró szerint Plakid; (némelyek e nevet Mladen névvel azonosítják). — Plakid Laonikos byzáncki író szerint, Dusán császár halálakor Ochrida és Prilisbæ kormányzója volt.

A mai okirati kutatás e család kezdetéről a következőket tudja.

Első őse *Rassisaglics Mladen vajda* 1354. előtt halt meg. Három fiúgyermek maradt utána: *Brajko* 1354, *Radoszav* 1351—1354. és *Jekpal Branko*, — kik közül az utolsóról a család későbbi neve származik. Jekpal Branko 1365 óta Ochrida és Prilep szebastokrátora.

Neje *Dragina*, más néven *Vitoslava*, Nenad-akja Ugljesának s *Olivér szerb despota nővérének* leánya; † 1374. január 31-én.

Fiuk: *István Vuk*.²

Vuk ipja trónralépése után megkapta Ochridát és Prilisbæát illető nagyatyai részét, később Triikka és Kastoria kormányzója is lett. 1371. aug. 15-én³ a chilandári kolostornak két falut adományoz. 1387. jan. 20. a raguzaiknak adott szabadalmakat erősíti meg.⁴ Orbiní raguzaí történetíró szerint a rigómezei ütközet alatt (1389.) a törökkel egyezkedni akart. 1390. máj. 3-án⁵ tanúsítják a raguzaik, hogy az ő, nejének és

fiainak letéteit átvették és hogy az egész családot a városukba felveszik.

1392. nov. 21-én megigéri Vuk, hogy a chilandári kolostor saját (t. i. Vuk) területén fekvő birtokai után a töröknek adót fog fizetni.¹ Ugyanazon napon kiállított okiratban következőleg írja magát alá: «Brankovics Vlk, a szerbek és a Dunavidék (po dunájo) ura».² 1394. apr. 9-én megkapja a «magnificus ac potens dominus Volchus de Brancho, Dominus Rassie, Slavonie . . . carissimus et intimus amicus nostri Domini . . . cum suis filiis» a velencei polgárjogot.³

A rigómezei csata után rövid ideig birtokain tartózkodott; midőn azonban Lázár özvegye, Milicza, felderítette, hogy Lázár családja ellen fondorkodik, Bajazet szultán 1398. okt. 6-án megmérgeztette. Orbiní szerint Balsa fejedelem, kihez Philippopolisból menekült, mint árulót lefejeztette.

Az egyedüli haláláról szóló okiratos tudósítás⁴ egészen szárazan közli, hogy Brankovics Vuk 1398. okt. 6-án halt meg. Miután 1392. óta okiratilag mint szerb hospodár és bán fordul elő, minden esetre sokkal hosszabb ideig volt kormányzó, mint a régiebb krónikások hiszik.

Neje *Mária* (Mara) I. Lázár fejedelem és Milicza leánya. Régiebb adatok szerint már 1363-ban ment volna férjhez, mi, ha György nevű fiának 1367-ben történt születését tekintetbe vesszük, nem éppen valószínűtlen.

1390. május 9-én⁵ férjével és fiaival együtt fordul elő. 1405. decz. 29-én fiaival együtt a raguzaik szabadalmait erősíti meg. Azonkívül okiratok még 1413. okt. 3-án is említik.⁶ Halála éve: 1425.

István Vuknak Máriával kötött házasságából csak három fiát ismerjük: Gergely Istvánt, Györgyöt és Lázárt.

¹ Miklosich, Monumenta serbica 1858, 184. «Dragina zovomi Vitoslava. disi Uglese Nenadakij, i sestricna Olivere despota, a zena Vranka Jekpala».

² I. h. 223. «Vlki sini sebastokratora Vanka, unuki Mladena vojvode».

³ I. h. 181.

⁴ I. h. 207.

⁵ I. h. 215.

¹ I. h. 222.

² I. h. 224.

³ Diplom. emlék. az Anjoukorból III. 749.

⁴ Miklosich 231.

⁵ I. h. 215.

⁶ I. h. 269. 277. 279.

Gergely István, először az 1390 május 9-én kiállított, előttünk már ismeretes raguzai okiratban fordul elő.

1405 deczemb. 29-én anyjával és Lázár öccsével a raguzaiak szabadalmait erősíti meg. 1413 okt. 3-án György és Lázár testvéreivel és anyjával együtt az áthosi Pál-zárdának egynéhány falut adományozván, egyuttal igéri, hogy a nevezett zárdának évenként húsz font ezüstöt fog adományozni.

1413 után már nem akadunk nyomára.

Neje ismeretlen. Gyermekai közül csak *Györgyöt* és *Jánost* ismerjük; az utóbbi 1419-ben mint *despota* fordul elő.¹

Lázárról ugyanazon adatok szólnak; őt is csak az 1390-től 1513-ig terjedő okiratok ismerik; felesége és netáni utódai teljesen ismeretlenek.²

Brankovics György. Gergely és György fivéreinek Vuk halála után a török hadseregbe kellett lépniök. Az angorai csatában György Konstantinápolyba menekült, Gergely azonban Timur katonáinak kezébe esett, a kitől később kiváltották. Lazarevics István szerb fejedelem gyanúsítása alapján II. Manuel császár Györgyöt Konstantinápolyban börtönbe vetette. György megvesztegette a börtönőrt és Soliman szultánhoz menekült. Midőn a szerbek a szultánt megtámadták, ez Györgyre egy csapat vezérletét bízta; György azonban Vuk hercegtől megverette magát s újra István fejedelemhez ment (1403. nov. 21.), a kivel ezután valószínűleg ki is békült. 1410-ben György újra átpártolt Solimanhoz, de Musa kezébe esett, a ki életben hagyta, hogy ellent állítson fel benne Istvánnal szemben. 1412-ben kibékült Istvánnal, úgy hogy az utóbb trónörökösének kinevezte.³ Mi-

dőn György trónra lépett (1427.), 60 éves volt; ennél fogva 1367-ben született. Az okiratok értelmében szüleinek második fia volt.

1430-ban II. Muraddal békét kötven, ennek országa egy részét engedte át s adófizetésre kötelezte magát. Daczára annak, hogy nemsokára Magyarország barátságát megnyerte, mégis Mária nevű leányát és Gergely és István nevű fiait a szultánnak ki kellett szolgáltatnia.

1435-ben elnyerte a velencei patriciatust. Midőn a szultán 1437-ben fegyveres kézzel megtámadta, Györgynek szöknie kellett s ámbár magyar segítség által, tartományait 1444-ben visszakapta, mégis mindig a török felé hajlott.

Midőn őt Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja, lesben megtámadta s jobb kezét megsértette, György 1456. deczember 24-én e sérülés következtében meg is halt.

Neje Irén,⁴ Kantakuzenos Emanuel, Morea protostrátorának (1420—1429.) és Kantakuzenos János császár egyik sarjának leánya.⁵

Hopf⁶ azt állítja, hogy Irén 1435-ben férjhez ment. Ezen évszám — ha sajtóhibát kizárunk és Györgynek Irénen kívül más feleséget nem tulajdonítunk — éppenséggel lehetetlen, mert Irénnek — egészen eltekintve attól, hogy György 1435-ben már 68 éves volt — 15 évvel férjhezmenetele után már is tíz éves unokájának kellett volna lennie, a mint ezt okirattilag tudjuk. Ha pedig 1435 a helyes évszám, akkor Irén Györgynek második neje és György fia s Katalin nevű leánya minden bizonynyal csak György első nejétől származhatnának.

Ismerünk különben egy Zicsán 1429. sept. 11-én kiállított okiratot,⁷ mely György feleségének, Irénnek festett arczképét tartalmazza.

Halálos ágyán elrendelte György, hogy utvegye Irén, a három herczeg segélyével a kormány gyepén. Midőn Irén ebből szándékában állt, a legöregebb (meg-

¹ Hopf. Gesch. Griechenlands im Mittelalter (az Ersch-Gruber-féle encyklopaedia 85. és 86-ik kötetében) 85/458.

² Arra, hogy e két testvér még 1413. után is szerepelt, következő, Engel «Gesch. v. Servien» cz. művének 348. oldalán előforduló évnélküli chilandári okirat nyújt némi támpontot: «Volkovics Gergely, fivéreim, György s Lázár s anyánk Mara a chilandári kolostornak, mely a törökök minden szomszédirtoktól megfosztották, a chovicza falvat a hozzátartozókkal együtt adományoztuk.» Aláírás: «Krisztus Istenben hívő Gergely, György podin» és György s Lázár úr, valamint Mara, az anyánk úrnő.

³ Zsigmond király s István közt.

⁴ Hopf. Gesch. Griechenlands im Mittelalter 1426. kelettel, I. függ.

⁵ Hopf. Gesch. Griechenlands im Mittelalter 1426. kelettel, I. függ.

⁶ Hopf. Gesch. Griechenlands im Mittelalter 1426. kelettel, I. függ.

⁷ Hopf. Gesch. Griechenlands im Mittelalter 1426. kelettel, I. függ.

⁸ Hopf. Gesch. Griechenlands im Mittelalter 1426. kelettel, I. függ.

⁹ Hopf. Gesch. Griechenlands im Mittelalter 1426. kelettel, I. függ.

vakított) herceg társuralkodását pártolta, 1457 május 2-án Lázár, legifjabb fia Rudnikban megmérgezte.

György gyermekei. Ezek közül öt leányt és három fiút ismerünk.

a) *Mária.* Valószínűleg György fejedelem legöregebb leánya. Neve legelőször az 1429. szept. 11-én kiállított, előttünk már ismeretes okiraton fordul elő. Midőn II. Murad szultán 1436-ban Szerbiába betört és több várost elpusztított, György csak azáltal tudott segíteni a bajon, hogy fejedelmi pompával felékesített leányát, Máriát, a szultánnak kiszolgáltatta.¹

Férjének 1451-ben bekövetkezett halála után hazájába tért vissza, innen pedig — Lázár öccsének ármányaitól félván — 1457-ben Gergely bátyjával együtt II. Mohamed szultánhoz ment, ki a vendégeket barátságosan fogadván, néhány földbirtokkal ajándékozta meg.

1470. nov. 4-én² tanúsítja «carica Mara», hogy a raguzaiktól 500 hyperperát vett fel.

1473. decz. 8-án³ (Konstantinápoly) a raguzaiknak barátságot ígér.

1479. apr. 15-én⁴ elrendeli, hogy a raguzaik az áthosi Chilandár — és Pálkolostornak évenként 1000 hyperperát fizessenek.

Márczius 12-én (év nélkül)⁵ a raguzaik jelentésére, hogy követőiket bizonyos okból hozzá nem küldhették, válaszol.

Ápril 8-án és más helyen (minden kelet nélkül)⁶ «carica Mária asszony» két hitelesítő levele fordul elő.

Máriáról szóló tudósítások 1487. szept. 17-éig terjednek.

b) *Kantakuzena.* Az 1429. szept. 11-én kiállított okiraton György, Irén, a három herceg és Mária hercegnő mellett még György második leányának «gospoga Katakuziná»-nak arczképe is előfordul. Vajjon e megjelölés alatt a hercegnő keresztnéve, vagy ez alatt György-

nek más néven ismert valamely más leánya értendő-e és hogy mi volt a hercegnő sorsa: nem tudjuk.

c) *Katalin.* Születési évét nem ismerjük. 1451. aug. 7-én már mint hosszabb idő óta férjes nő fordul elő és minthogy akkor már 10 éves leánya is volt, férjhezmenetele mindenesetre az 1440 előtti időre esik.

Férje, *III. Ulrik, Cilly* grófja, az 1454-ben meghalt II. Frigyes fia.¹

Ulrik, nőrokonának, Borbálának, Zsigmond királylival való egybekelése és korábbi családi összeköttetések következtében azt hitte, hogy Magyarország vezetésére neki kizárólagos joga van. Cselszövő létére a Várna utáni korszak és V. László kiskorúsága elég alkalmat nyújtottak arra, hogy az általa gyűlölt Hunyadyak családját kiirtsa. Daczára annak, hogy (a mint ezt az előbbi okiratból tudjuk) Erzsébet leányát a fiatal Hunyady Mátyással eljegyezték, Ulrik a

¹ Musachi 332: «l'altra (t. i. György szerb despotának másik leánya) fu maritata al' Imperador Federico de casa d'Austria conte de Cilo». Elbeszélésének folytatásában azt mondja «de Catarina seconda (György első leánya Mária volt) remase una figliola che fu la prima moglie ch' avesse Mattias Rè d'Ungaria». 1451. aug. 7-én Szendrőn kiállított békeszerződés György despota és Hunyady János, Magyarország kormányzója között (Teleki, Hunyadyak kora X. 305.): «Quod illustris princeps dominus Georgius dei gracia regni Rascie despotus Albanie dominus personaliter pro se ac pro inclitis et generosis dominabus Katherina consorte illustris principis domini Vlrici Cilie, Ortenburge et Zagorie comitis ac Margaretha vocatis filiabus suis, nec non puellis Elisabeth, filia eiusdem comitis Vlrici et Margareta appellata filia illustris Lazari filii sui neptibus scilicet suis . . . presentibus etiam et audientibus generosa domina Ferina vocata consorte nec non illustribus dominis Gregorio, Stephano et prefato Lazaro filiis eiusdem domini Georgii despoti . . . illustrem et generosam puellam Elizabet neptem suam, nunc in decimo anno constitutam, filiam videlicet . . . Vlrici . . . Cilie . . . ex predicta domina Katherina filia ipsius scilicet domini despoti progenitam, que scilicet puella ex annuencia et concessione eorumdem parentum ipsius puelle sub conservacione procuracione disposicione et potestate ipsius utputa domini despoti existeret, egregio Mathie filio . . . Johannis gubernatoris . . . sacri matrimonii federe, dare assumpsisset . . . in consortem . . . Ipso . . . domino despoti interim e seculo migrante prefata domina Ferina consors nec non Gregorius, Stephanus et Lazarus filii sui seu alter eorum qui ex eis superstes remanebit, puellam ipsam dicto Mathie . . . reddent».

¹ Musachi 306. e hercegnőt Ilonának nevezi; szerinte Mohamed szultán anyja, 329. lapon pedig azt mondja: «Amurad császár nőül vette György szerb despota leányát, Máriát.» 337. lapon megint másképp nevezi «Maumed, Herinának, György szerb despota leányának fia.»

² Miklosich 514.

³ I. h. 516.

⁴ I. h. 520.

⁵ I. h. 535.

⁶ I. h. 536.

Hunyadyak ellen még tovább is ármánykodott, minek az lett a vége, hogy Hunyady László emberei Nándorfehérvárrt 1456-ban Ulrikot felkoncizták.

Özvegye «Katharina von Gottes Gnaden, weiland des Hochgebornen Fürsten Graf Ulrichs, Grafen zu Cili cze Ortenburg und in dem Seger sel Wittib» címet viseli. 1457. jan. 1-én a regensburgi városi tanácsot arra kéri, hogy a török háborúban részt vett katonáit és kapitányait, férjének Nándor-Fehérvárrt történt meggyilkoltatása tárgyában kihallgatván, ezeknek vallozásait, bizonyítékot céljából, vele közölje.¹ A tanács erre válaszolja, hogy felvilágosítással nem szolgálhat.

Ulrik fiai még atyjuk előtt haltak el: György † 1434, Hermann † 1452.

d) *Margit*. A szendrői oklevél róla mint György leányáról tesz említést. Ellentétben a férjes nőnek nevezett Katalinnal, Margit az okiratban hajadonként fordul elő. Valószínűleg még fiatal korában mint hajadon halt meg.

e) *Erzsébet*. E hercegnőnek eredetileg Mlicza neve lehetett,² melyet valószínűleg csak férjhez menetele után változtattak át Erzsébetre.

Férje (Magnifico) *Elek*, a Span-ok házából származó Mihály, Drivasto nagy hűbéresének († 1442.) fia. Elek tartományait 1442 óta kormányozta és meghalt 1495-ben. Erzsébettel kötött házasságából következő gyermekek származnak:

1. Márk, 1495. Neje Briani Nikolæa.
2. Biagio; neje: Contarini Katalin.
3. Sándor; neje: Moloria Erzsébet Paduából.
4. Lucia 1470—1478; férje Angelo Péter Drivastóból.
5. Demetria: férje magyar úr.
6. Angelina, férje Ducagin István, Polog ura.
7. Adrianna, férje Michieli János.

E család férfiága Sándor unokája, Elek személyében halt ki.

f) *Gergely*. György legöregebb fia. Midőn Murad szultán 1437-ben Szerbiába betört és Nándorfehérvár erőiesen ellentállt, a szultán az

által vélte haragját csillapítani, hogy az egy évvel azelőtt túszerül neki átadott Gergely és István nevű hercegeket megvakította és Ázsiába internáltatta.³

Szerbiában 1445. szept. 17.⁴ akkor találkozunk vele okiratban, midőn atyja vele, István és Lázár öccsével a raguzaiak szabadalmait helyben hagyja.

Ugyanazok helyreállítják fennebbi napon (Smederevo)⁵ a raguzaiaknak Srbrnicáról szóló szabadalmát.

1457. aug. 12-én⁶ elismerik Lázár és István fivéreket, hogy György atyjuk által Raguzában letett pénzösszegnek őket illető részét felvették, úgy hogy csak Gergely része maradt ott.

1457. december 14-én⁷ Smederevóban elismeri István herceg, hogy atyja által Raguzában elhelyezett összegnek Gergelyt illető része is fel van véve, úgy hogy ez összegből Raguzában már semmisenem található.

Ugyanez évben⁸ említi egy okírat Gergely követét: Ephrosim Hegument és Zachiiacs Istvánt.

György despota végrendeletének értelmében Irénnek kellett volna három fiával együtt a kormányt átvennie. De midőn Lázár az anyát azért, mert Gergely főhatalmát pártolta, megmérgezte, tanácsosnak találta Gergely, hogy életének biztosítása céljából István öccsével, Mária volt szultánnéval és anyjuk fivérével, Kantakuzenos Tamással (1431—1458.) együtt Konstantinápolyba meneküljön.

Gergely utóbb Germanus szerzetes neve alatt Chilandárba húzódván, itt 1460-ban meg is halt.

Neje gyanánt a régibb irodalom *Theodorát* (Theklát), Kantakuzenos Máté, Kantakuzenos

¹ Musachi 329: «L' Imperadore Amurat... privò della luce dell'occhi lidne suo (t. i. Máriának) cognati, l' uno de quindici e l'altro de sedici anni erano andati a visitar la sorella in Andronopoli e trovandosi alla carria questi predetti fanciulli con Amurat, cacciato un cervo, ambidue ad un tempo fecire il cervo; visto questo Amurat al' hora del mangiare li fe' abacinare l'occhi e rimandolli ambi al padre, e poi mosse guerre al socero suo Despoto Jurgo e cacciolo dal stato e figlio tutta Russia e Servia». — Musachi szerint *Gergely tehát 1421-ben, István 1422-ben született volna.*

² Miklosich 433.

³ I. h. 437.

⁴ I. h. 476.

⁵ I. h. 478.

⁶ I. h. 479.

¹ I. h. 535.

² Musachi 306.: «dal quale (t. i. György hercegtől) fu generato... Lisabet altramente Miliza, la quale hebbe per moglio il Signor Alesio Span...»

János unokahugát említi; — *ez oly állítás, mely a Kantakuzénok okiratok nyomán összedolgozott, nemzetségtája alapján be nem bizonyítható.*

György gyermekei közül csak két fiát ismerjük:

a) Az egyik házasságon kívül született. Nevére nem akadtam. Tudjuk, hogy nagybátyjának, Lázárnak 1458. jan. 20-án bekövetkezett halála után szerb trónkövetelőül lépett fel és 1458. febr. vége és április 21-e között Smederevót hatalmába ejtette.¹ További történelme ismeretlen.

b) *Vuk «Zmaj»*. A fejedelmi Brankovicsok e sarjáról különböző genealogiai adataink vannak. A régebbi irodalom tulnyomó része szerint azon Gergely fia volna, ki mint Germanus szerzetes a chilandári zárdában 1460-ban halt meg. Ducange szerint Gergely Erzsébetet, Beatrix magyar királyné nővérét bírta volna feleségül, kitől gyermekei nem születtek; természetes fia pedig, János, Magyarországon halt volna meg. A későbbi írók nagy része Gergelynek Vuk nevű fiút tulajdonít, ki bátorsága és merészsége következtében a «Zmaj» (= sárkány) nevet kapta.²

E Vuk történeti személy. Törökországból 1465 táján Magyarországra kerülén, 1471-ben a Szerémségben letelepedett szerbek által despotának proclamáltatott, mire a királytól Szerémségben székhelyet is kapott. Mint a naszádosok parancsnoka 1485-ben bekövetkezett haláláig Mátyás királynak s az országnak lényeges szolgálatokat tett a törökök ellen.

Minthogy Orbini, Ducange és napjainkban még *Hoff* is e Vukot István herceg fiának, tehát Gergely unokaöcscsének tartják, szükséges, hogy Vuk genealogiájára nézve a következőket állapítsuk meg:

a) Gergely házassága okiratilag ki nem mutatható. Beatrix királynénak Gergelyhez nőül ment nővéréről még a kevésbé megbízható genealogusok sem tudnak semmit.

b) Hogy Gergelynek természetes fia volt, azt fent láttuk; vajjon Jánosnak hitták-e és

vajjon Magyarországon végezte-e be életét, ki nem puhatolhatjuk.

c) A mint még meggyőződünk, István hercegnek Vuk nevű fiáról sem Musachi, sem a rendelkezésünkre álló okirati anyag nem tud semmit. István életében csakis György és János nevű két fiáról tesz említést; — úgy családjáról halála után tanuskodó okiratok szintén csak két fiát, Györgyöt és Jánost ismerik. Hozzá még az is járul, hogy Vuk oly korszakban volt Magyarországra s oly időben lett despota, midőn, még ha István első gyermeke lett volna is, legjobb esetben csak ifjú korban lehetett.

Ha tehát az eddig mondottakat összegezzük, következő eredményre jutunk:

Hogy Vuk Istvánnak törvényes fia nem lehetett, ezt az okiratok és az időszámítás minden kétséget kizáró módon bizonyítják. De mivel őt a Brankovicsok nemzetségtája sem okiratilag, sem másként nem tudjuk kellőleg elhelyezni, az okirati bizonyítékok minden hiánya dacára *azon trók állításait kell elfogadnunk, kik őt Gergely fiának és György unokájának tartják.* Gergelynek a krónikások által általánosságban elfogadott házassága s az időszámítási viszonyok (Gergely már 1440-ben nős lehetett) e genealogiai feltételezést nagyon is támogatják.

Vuk Zmaj a jajczai Brankovicsok állítólagos ősatyja; néhány meg nem bízható genealogus szerint t. i. Danicát, István bosnyák király nővérét, bírta volna feleségül. Hogy Vuk Zmaj sem testvéreket, sem gyermekeket nem hagyott maga után, kitűnik azon körülményből, hogy Mátyás király Vuk halála után, annak Valkó-megyei birtokát: Berekszó várát Brankovics Gergely öcscse, István fiainak («illustri Georgio principi et magnifico Johannis despotæ») adományozta.

Az okirat (Teleki, Hunyady akkor a XII. 303. do. 1486. december 12.) különben határozottan mondja: «quod alias fidelis noster illustris *quondam Wuk* consimiliter despotus ex nostra donatione et inscriptione tenuit et possedit, *sed per mortem et defectum seminis eiusdem* ad Maiestatem nostram extitit devolutum.»

Vuk nejéről a következőket tudjuk: 1489. nov. 10-én (i. h. 472.) Frangepán Zsigmond özvegye, Ilona, *Borbála* leányának «quondam illustris domini Wolk despothi» özvegyének

¹ Klaić Gesch. Bosniens 404.

² Musachi 332. szerint Gergely Lázár elől Magyarországra menekült, hol törvényes fiak hátrahagyása nélkül meg is halt volna.

Fenyérkő nevű birtokán végrendelkezvén, Lupicz, Triblyana, Zryana és Kosicze nevű birtokait Borbála és Dorottya (Blagay István neje) leányainak egyenlő részekben hagyományozza. Dorottyanak vannak gyermekei; Borbálának nincsenek.

g) *István*. György despotának ez ifjabb fiáról a Gergely alatti idézettekén kívül még a következő okiratok is tesznek említést:

a) 1445. Novo Brdo keltűben «István Knéz».¹

b) 1457. nov. 29-én² elismeri Zunjevics Dámián, hogy Lázár despota és «István úr» számára Brankovics György despota letételének egy részét a raguzaiaktól felvette.

c) 1476. okt. 1-én³ nejét és két fiát, Györgyöt és Jánost, a raguzaiak kegyébe ajánlván, arra kéri a köztársaságot, hogy családját halála után el ne hagyja.

István t. i. Lázár elől Magyarországra menekült, hol kísérete által Szerbia despotájának kiáltatott ki. De midőn a Szerbiában nyerendő valódi hatalom elérésére célzó kísérletei meghiúsultak, vándorbothoz nyult újra, Albániába jutott, hol megnősült s Olaszországban halt meg.

Halála évét az összes tudósítók igen tág értelemben az «1481. körüli» időre teszik.

Pedig az 1476. okt. 1-én kiállított okirat (melyben családját a raguzaiak oltalmába ajánlja) hátlapján következő szövegre akadunk: «1477. die 2. aprilis *«De olim Stefano despota»*. Ha már most szemügyre vesszük, hogy a régibb irodalom értelmében élete 56-ik évében halt meg s hogy Musachi szerint megvakíttatásakor 15 éves volt — akkor azon bizonyára nem mindennapi jelenségre akadunk, hogy a krónikás, a hagyomány és az okirat ez esetben feltűnő egyetértéssel egészítik ki egymást: Musachi szerint István 1422-ben született; a többiek szerint 56-ik évében halt meg; az okirat szerint 1476. okt. 1-én még életben van, de 1477. ápril 2-án már mint «olim» fordul elő. Ha tehát 1422-ben született, 56-ik évében meghalt: akkor István halálának az 1477-ik évben kellett bekövetkeznie.

István családja. István Albániában — az évszámot nem lehet megállapítani, de minden-

esetre az 1466. előtti időre esik — Angelinát vette nőül.

Atyja «nagy» Comneno Golem Thopia Arinithi György; 1443-ban Cermintza, Catafigo, Mochino és Spatennia ura, 1448-ban velenczei kapitány Albániában, † 1461. Anyja: ennek első neje Musachi Mária.¹

Midőn a család a törökök betörései következtében Albániában már nem érezte magát biztonságban, István Olaszországba vonult, hol az 1476-ban kiállított, előttünk már ismeretes okiratban Angelina feleségét a raguzaiak oltalmába ajánlja.

1495. nov. 3-án² «V grade Kupinnom» kelettel megigéri a «gospoga despoticza Aggelina» György és János fiaival egyetemben, hogy az áthosi Pálzárdának évenként 500 db. aranyat fog adományozni. Pecsétjén olvasható: «gospo despoča Agglina». A következő felirat ismeretlen évből származik: «Sveti Jodne milostivi, pomilui rabu si despinu Aggelinu i ne dare...»³

A kortársaitól áhítatosnak és erényesnek neveztetett Angelina 1516-ban halt meg.⁴

Istvánnal kötött házasságából Mária leányát, s György és János nevű fiait ismerjük:

a) *Mária*, 1466-ban született; férje 1485-ben *III. Bonifác*, Montferrat örgrófja,⁵ ki 1494. jan. 31-én halt meg.

Mária 1495. aug. 27-én követte férjét.

b) *György* (mint szerzetes *Maxim*), István és Angelina öregebb fia.⁶ Előfordul az 1476. okt.

¹ Musachi 285. 307. 332.

² Miklosich 539.

³ I. h. 572.

⁴ Hopf, Chron. 535. e keletet minden határozottsággal idézi. Angelina, ki férje halála után előbb Erdélybe, aztán (1485.) Szerémségbe tért vissza, áhítatossága s jótettei által annyira kitüntette magát, hogy a szerbek «Angelina anya» állandó dísznévvel tisztelték meg. Egy kézirat értelmében az 1516 kezdetén elhalt Maxim nevű fiát csak pár nappal élte volna túl. Teste, férje és fiai testével együtt 1716-ig a krusedoli zárdában nyugodott, mindaddig, míg a törökök e zárdát ki nem rabolták s a szentek hulláit meg nem semmisítették. Angelina nemcsak áhítatos, de egyuttal frástudó és tanult nő is volt. Több a szerémségi zárdákban előforduló kézirat az ő gyűjteményéből származik; nagy részük saját kezű jegyzeteivel van ellátva (Safarik, Gesch. des südslav. Literatur III. 122.)

⁵ Musachi 285, 306, 333. Miklosich 518.

⁶ Musachi 333.

¹ Miklosich 438.

² I. h. 478.

³ I. h. 518.

1-én kiállított, már ismeretes okiratban. Egy időig János öcscsével együttesen viselte a despota címet, melyről, hogy szerzetesként élhessen, lemondott. *Hogy ezt már 1486-ban megtette volna, annak az 1495. nov. 3-dn kiállított oklevél ellene mond*, mert pecsétjén itt határozottan a «gospo despota Georgie» nevet viseli.¹

Miután Levita, sophiai metropolita, Györgyöt püspöknek felszentelé, ez János öcsce halála után († 1503.) a törökök elől való félelmében szerémi székhelyét, Kuppinikot elhagyván, 1503-ban Oláhországba vonult, hol Radul fejedelem kegyesen fogadta s a jövevényt az oláh metropolita halála után érsekké kikiáltották. Radul utódja, Michna alatt érseki méltóságáról lemondván, a szerémségi, Krusedol nevű zárdába vonult vissza.

Nagul fejedelem innen ismételve Oláhországba hívta, hol Maxim (ez volt szerzetesi neve) utóbb két zárdát alapított. Szerémségben maradt honfitársai után vágyakozván, Oláhországban mást szentelt fel metropolitának, visszatért Szerémségbe s az ottani, Krusedol nevű zárdában meg is halt. — Az anyja Angelina által kiállított okiraton kívül még a következők szólnak róla:

a) 1496. máj. 4-én (Berkasovo)² János despota bátyját, Maxim metropolitát «fenséges»-nek említi.

b) 1514. mint «Vladike Maxime . . . despota» fordul elő.³

Halála 1516. jan. 18-án következett be. Az erre vonatkozó felirat róla mint «Maxim despota úr»-ról tesz említést.⁴

c) *János despota*, István és Angelina ifjabb fia.⁵ Angelina, mint tudjuk, férje halála után fiaival előbb Erdélybe, aztán Szerémségbe vonult, hol az ifjabb fiú, János, az akkor már nagyra nőtt szerb gyarmat által despotának kiáltatott ki. Ez utolsó címzetes despota élete többnyire csak ájtatosság és jótettek láncolata lévén, a politikai történelemnek róla nem sok a közölni valója.

1476. okt. 1-én és 1495. nov. 3-án kívül még a következő okiratokban fordul elő:

¹ Miklosich 539.

² I. h. 541.

³ I. h. 549.

⁴ I. h. 549.

⁵ Musachi 306, 307, 333.

a) 1496. máj. 4-én¹ a krusedoli zárdának egynéhány telket adományoz.

b) 1499. jul. 23-án² (Kupinnik) megigéri, hogy — miután Szerbia despotájának proclamálták — az Esphigmeni zárdának ugyanazt fogja ajándékozni, a mit nagyatyja, György despota, nevezett zárdának adományozott.

Ez okirat szerint *János tehát 1499-ben despotának kiáltatott ki*. Az okmányt Angelina is aláírta.

János despota 1502. decz. 10-én³ halt meg.

Neje, *Jaksics Ilona*, egészen 1521-ig a despota címmel élt. Következő okiratokban fordul elő:

a) 1502. jun. 11-én⁴ (Budim) kötelezi magát, hogy a chilandári zárdának évenként 100 db. aranyat adományoz. Aláírása következőleg hangzik: «Bi Christa boga blagoverna gospogja Elena, milostio bozieio Srblemi».

b) (1502. után) jun. 11-én (Budim) ugyanazon aláírással.

János despotának Jaksics Ilonával kötött házasságából csak egy névtelen leányát, Frangepán Ferdinand gróf feleségét ismerjük.⁵

II. Lázár fejedelem. György fejedelem és Irén legifjabb fia. Trónralépte előtt következő okiratokban fordul elő:

a) (kétszer) 1445. szept. 17. (Smederevo), atyjával és bátyjaival együtt. b) 1456. decz. 7-én (Smederevo).⁶

Midőn atyja halála után Lázár sehogy sem akarta anyjával és bátyjaival a kormányt megosztani, anyját megmérgezés és testvéreit elűzte. Az erőszakosan nyert uralomnak nem sokáig örvendhetett, mert már 1458. január 20-án meghalt.⁷

1446. októberben Lázár görög császári hercegnőt vett nőül; e házasságban az ez évben szerbek és görögök között a törökök ellen kötött szövetség kifolyását látjuk.

E hercegnő neve *Ilona*. Atyja Tamás, II. Ma-

¹ Miklosich 541.

² I. h. 543.

³ I. h. 548.

⁴ I. h. 546.

⁵ Musachi 306.

⁶ Miklosich 433, 437, 476.

⁷ Atyja halála után 1457. aug. 12-én, nov. 23-án és decz. 14-én fordul elő Miklosichnál 476, 478.

nevelés-zár és Dragasa Ilonának fia, 1426—1432. Morea despotája Kalavryán, 1432—1460. Achája fejedelme Clarentzán; 1460-ban a törökök által elűzetett; * 1465. máj. 12-én.

Anyja Zaccaria Kataiin, Achája örököse, 1430-ban ment férjhez és 1462. aug. 12-én halt meg. Ilona szüleinek első gyermeke: 1430 végén vagy 1431 kezdetén születhetett.

Férje halála után az özvegy Smed-rovóban tartózkodván, a bosnyák dynastiával kötendő házasság által az uralmat családjának fenntartani iparkodott. Szerbiának a törökök által okozott bukása után két leányával Magyarországra, később Mária öregebb leányához Boszniába, 1461-ben Anconába s ezután Olaszországban tartózkodó atyjához, Tamáshoz menekült. 1462. augusztusban Tamás despota a velencei köztársaságtól többi között azt is kéri, hogy Korfuban lévő szolgáit és legöregebb leányát, Ilonát, rangjához képest tisztelje. 1469-ben Ilonának a Korfuban tőle elrabolt kincsek tárgyában Velenczében pöre volt; erre *Hypomene* név alatt apácza lett s mint ilyen 1477. nov. 7-én egy leukádiai zárdában halt meg.¹

Lázár házasságából következő négy leány ismeretes:

1. *Ilona* (Jelača); férje 1459. apr. 1-én *István*, bosnyák királyfi. Ilona 1461. novemberben *Mdria* nevet vesz fel; meghalt Magyarországon 1466 után.²

2. (Palaiologa, *Iren*). Férje *János*, a «Kastrioták» családjából származott Skanderbeg György († 1468. jan. 14-én) és Komnena Ariánita Andronika fia. János már 1463-ban fordul elő; 1468-ban Croja ura, 1474-ben átengedi ezt a velenceieknek, mire Nápolyba megy; 1485-ben St. Petro (Galatinában) hercege és Soletto marquisja.

E házasságból csak két fiút ismerünk hatá-

¹ Ilona Musachi 303. szerint 1474-ben «Patientia» név alatt Santa-Maurában lett volna apácza. Lázárral kötött házasságát 1447-re teszi, mely alkalommal Lázár Palaeologos János által «szerb despota» czímmel ruházott fel (i. h. 303, 332).

² Közelebbi adatokat más alkalommal fogok nyújtani. Musachi 303. Lázár leányai közül Miliczát, orosz király nejét említi; ő ezt valószínűleg Máriával cseréli fel, mert 333-ik lapján Máriát határozottan szerb Lázár leányának s bosnyák István hitvestársának nevezi.

rozottan: Konstantint, Isernia püspökét 1468—1500. és Ferdinandot, St. Pietro herceget, kinek hat fia fiatal korban halt meg. János és Irén harmadik fia, György * 1545. határozottsággal ki nem mutatható.

3. *Milicza* némelyeknél Mária. Férje 1463-ban *III. Lénárt*, a *Tocco*-családból való zantei gróf, *II. Károly* * 1448. okt. és Ventimiglia Giracii János gróf leányának fia. Lénárt 1448-tól 1479-ig despota; 1479-től csak Kephalonía, Zante, Leukadia, Angelokastron, Vonizza és Varnazza ura; 1460-ban elveszti Angelokastront és Varnazzát; 1479-ben megfosztják ot a törökök Vonizzától s a többi szigetektől, mire Nápolyba menekül; itt megkapja Calimera és Briatico nevű hűbéreket és VIII. Károly francia királytól Monopoli hűbérségét; 1494. végrendelekzik s meghal 1499-ben.

Milicza 1464-ben fiának, *III. Károly* születése után halt meg, mire férje Marzano Francziskával (Arragóniából) 1477-ben második házasságra lépett.

Miután Milicza és Lénárt utódai még ma is léteznek, ennél fogva a fejedelmi Brankovicsok e mai utódainak egyenes leszármazását nő csak egyetlen egyszer szakítja meg.

4. *Margit*. Ezt nővérei sorrendjében voltaképen legöregebb gyanánt kellett volna felvennünk. A szendrői okiratban Margit határozottan Lázár leányának és György fejedelem unokájának neveztetik. Akkor valószínűleg Lázár legöregebb gyermeke lehetett és minthogy róla több tudomásunk nincsen, kétséget nem szenved, hogy mint hajadon, fiatal korában halt meg.

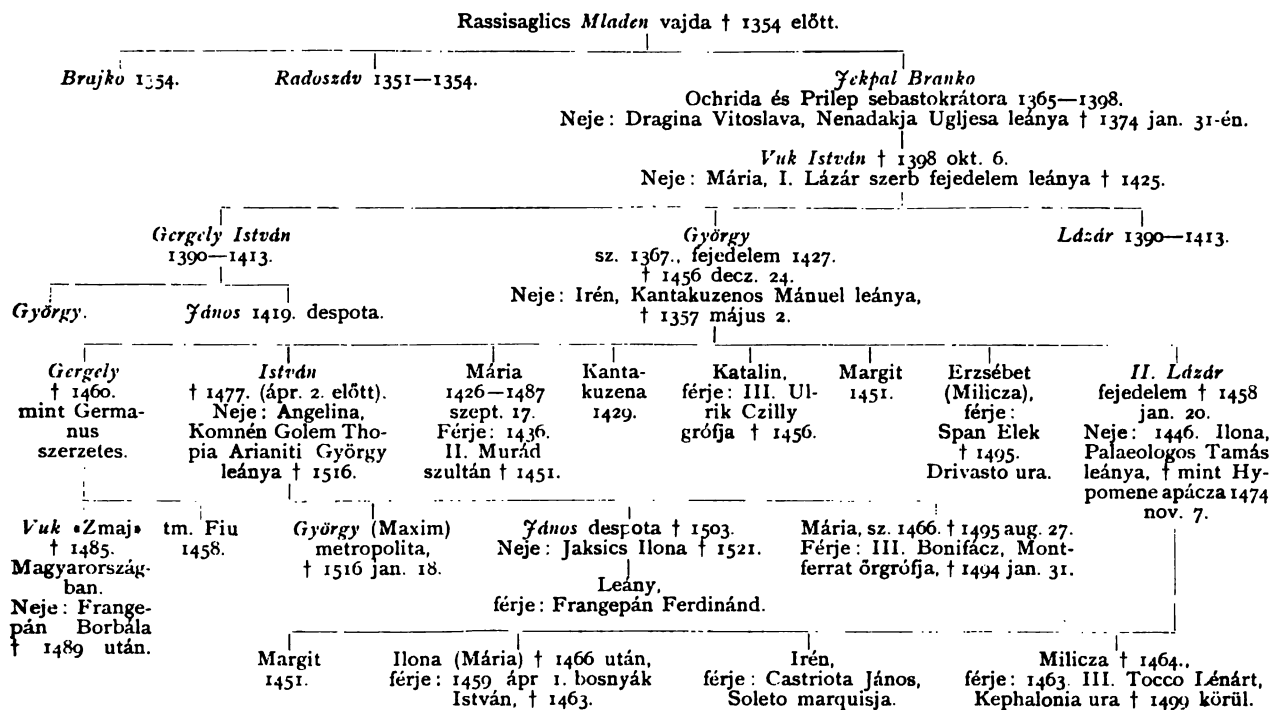
* * *

A Brankovics fejedelmek Maxim személyében haltak ki. Meg kell még említenem, hogy a XVII. század folyamán két különböző, utóbb grófi rangra is emelt, hasonló nevű család kötötte össze koholt leszármazás alapján családfáját a fejedelmi Brankovicsokkal.³

¹ Musachi 303 Máriának, 335 Miliczának nevezi. Nicolo Serra («Storia di Zante») ap. Hopf, Chron. 343 Miliczának mondja.

² Ezekkel bőven foglalkozik Thallóczy Lajos cikk a Századok-ban 1888. évf. 689—713.

Záradékul álljon itt a fejedelmi család nemzedék rendje:

Dr. WERTNER MÓR.

TARCZAY TAMÁS SÍRKÖVE.

(Egy rajzzal.)

A Tarczayak fényes nemzetségének a mai nap már csak csekély romokban heverő tarkói sziklavár volt ősi fészke, de a család elhunyt tagjait, a nem messze délre fekvő Héthárs mezőváros templomának sírboltjába helyezték. E csúcsíves templom sírboltjában nyugszik Tarczay Tamás, Mátyás király jeles hadvezére is, kinek sírköve ma a templom déli kápolnájának, keleti falába álló helyzetben van beillesztve. E sírkő anyaga veres márvány, magassága 1'90, szélessége 1 méter, keretén a lapidaris betűkkel vésett legenda következik:

HIC SEPULTUS EST
GENEROSUS ET STRENUUS MILES DOMINUS
THOMAS TARCZAY
ANNO MILESIMO CCC NONAGESIMO TERTIO.

E sírkő egyike legszebb, legplasztikusabb alakos sírköveinknek, mely a legkedvezőbb hatást gyakorolja reánk s mely úgy egészben, mint részleteiben a legszigorúbb gothikának hódol.¹ A ke-

reten belől, a bemélyített képesmezőből, erőteljes, emelt plastikával domborodik ki a pánczélos alak, álló (nem fekvő) helyzetben, mi azt mutatja, hogy e sírkő eredetileg sem volt sírláda (tumba) fedeleül szánva, hanem a templom falába befalazva, kikerülte az idő romboló hatását s teljes épségben maradt reánk. Az alak plastikája kifogástalan, erőteljes, zömök, közép-termetet mutat, a művész ügyesen töltötte be vele a képes mezőt, a mennyeiben csak a két könyökvas s a két vassaru csúcsos vége nyulik ki a kereten, de az erőteljes dombormű itt is erősen kiemelkedik a kereten felül.

Az alak arcza férfias, fiatalos, bajusz és szakálltalan, miként az azon korban szokásos volt, mint ezt több azon korbéli alakos síremlékeinken látjuk, ezzel hódolva mintegy a Mátyás királyunk által követett szokásnak, kit reánk

renaissance hatásának, mert találunk példát rá, hogy sírkövekre ilyen lebegő angyalok, már a XIV. század második felében — tehát a gothika virágzó korában — vésettek. Landschaden Ulrich sírkövén († 1369) a Neckar-Steinachi templomban, a párnát, melyen a lovag feje nyugszik, két lebegő angyal tartja.

¹ A köpenyt s az azt tartó angyalokat sem tarthatjuk — a hazánkban e korban mindinkább tért foglaló —

maradt nagyszámú arczképei, szintén bajusz és szakáll nélkül ábrázolnak. Fejét a vértre erősített szakállvédővel (Barthaube) ellátott vassipka (Schale, Salade) fedi, rajta az ötszörös lilom-ékítéssel (melyből csak három látszik) díszített vizirről a szokásos látó hasíték hiányzik. A lo-
vag termetét teljes gothikus vértzet takarja,

mely mintája az ezen korbeli legszebb vértzeteknek. Ezek tekinthetők az első — teljes síma lapokból álló vértzeteknek, melyek az egész testet vasba burkolták, mert ezeket megelőzőleg azok egy részét a síma vasak mellett, sodrony és bőr részletek képezték. A vállvédők símák, a felső karvédek lemezesek, az alsók bordázot-

tak, a könyökvasak hegyesek, a kezek fedetlenek. A mellvért, két lemezből áll s az alsó, mely a felsőt részben takarja, felső karimáján, közepén csúcsívben kimagasló ékítést mutat, felül egy gyűrűvel egybefoglalt hármass lilommal. A lándzsa támpontjául egy a mellvért jobb oldalára erősített hatszögű vaspánt szolgál. A derekvédő lemezes, alján csipkés nyujtványokkal (tuiles), az ágyékvédőt vassodrony képezi. A lemezes térdvasak felett és alatt a lábszárvasak símák, alól a lábakat lemezes vassaruk takarják s a reájuk erősített hosszú, egyenes nyakú csilagos tarajú sarkantyúk egymást keresztezik.

A lo-
vag derekára hatalmas egyenes pallos van csatolva, melynek markolatán balkeze nyugszik, jobbában zászlónyelet tart, melynek lándzsás vége, a feliratos keretbe nyulik, maga a zászló, a lo-
vag feje megett kecses hajlásban a hátteret tölti ki. A természetes s nem túlterhelt redőzetekben lecsüngő köpenyt a sírkő két felső sarkában ügyesen alkalmazott, két lebegő angyal tartja.

E sírkő kétségtelenül német mester műve. E mellett bizonyít szívós ragaszkodása a gothikához, mely az egész művön feltűnő, sőt szembe szökő, holott ugyanezen korból olasz mesterektől már nem ritkák az átmeneti, sőt tiszta renaissance alkotások, de mutatja a jobb kézt alól levő címer is. E címer szabatos stílja, a pajzs és csörsisak kifogástalan alakja, a sisakdísz helyes aránya a pajzsalakhoz, a lombszerű, izlésesen alkalmazott takarók, mind heraldikai érzékkel bíró német mesterre vallanak, de arra vall különösen a címerképben alkalmazott párna, mely a magyar heraldikában ismeretlen, de a németben sisakdíszeknél gyakrabban előfordul. E címerrészlet itt teljesen felesleges s úgy látszik, hogy azt a művész önkényesen alkalmazta, minthogy a Tarczayak egyéb ráuk maradt címerein, a párnát sehol sem találjuk. De ezen felesleges címerrészlet alkalmazásánál is helyes tapintattal járt el a művész, a meny-nyiben szem előtt tartotta a heraldika azon szigorú szabályát, hogy a pajzsban semminemű címerrészlet perspektívszerűen nem ábrázolható, s így a párnát álló helyzetben véste, holott annak különben feküdni kellene, mint a tulajdonképeni címerkép alapzatának. Ezért a külföld klasszikus heraldikájában párna, a címerpajzsban — mondhatnók — sohasem fordul elő, de igenis a sisakdíszeknél, címer állatok, vagy más közönséges címeralakok alapjául gyakran, s perspektív helyzetben, s e helyzetet a heraldika nemcsak megengedi, de sőt követeli. A sisakdísznél művészünk e szabály ellenében hibát követ el, de e hibájával a heraldika egy másik szabályának hódol, t. i. hogy a pajzsalakokkal egyenlő sisakdíszeknek amazzal minden kis részleteikben egyezniük kell.

Ulmann. I. Budapest.

BEREKSZÓI PÉTERNEK HUNYADI JÁNOS KORMÁNYZÓTÓL KAPOTT CZÍMERE

1448.

A sírkövünkön levő címert következőleg írhatjuk le: két lombos fa között, négy sarkán bojttal ékített párnán, evet (mókus) háttal áll, kiterjesztett első lábaival a fák lombjaiba kapaszkodva. Sisakdísz a pajzsalak. Ez a kihalt tarkói Tarczay család címere.

Ha fentebb kiemeltém is a művész helyes heraldikai érzékét, a teljes címér compositióját illetőleg, viszont nem hallgathatom el a címérállat, heraldikátlan, hibás alkotását. Az evet a heraldikában mindig természetes alakjában ábrázoltatik, s e címérben levő állatról voltaképpen azt sem tudjuk mi? s mind azok, kik e sírkövet tekintették kútforrásul a Tarczayak címérére nézve, hibás eredményre jutottak, medvének nézve a címérállatot.¹ E feltevéstől csakis bizonyos farka menti meg, melylyel medvét ábrázolni a heraldikában nem szokás.

A Tarczay család címérállatáról felvilágosítanak régibb sphragistikai emlékeink. Ilyenek. Tarkói Rikalf pecsége 1453-ból,² hol az egész pajzsot, egy szökő helyzetben, igen jellemzően ábrázolt evet foglalja el, szájában hihetőleg diót tartva; ilyen Tarczay Anna pecsétje 1562-ből, melyen két fa között a földön, jobbra fordult evet áll.³

A kihalt tarkói Tarczay család⁴ egyike Sáros vármegye legrégibb nemzetségeinek. Törzse Rutker (Rüdiger) comes, ki a XIII. század első éveiben költözött Tyrolból Magyarországra. Ezen Rüdiger utódai két különböző családot alkottak, az idősbik ág Berzeviczy név alatt ma is él és kiterjedt, címérében a szepesi Kárpá-

tok szikláján tartózkodó kőszáli kecskét viseli, az ifjabbik ág Tarkó várától, ősi fészektől előbb a Tarkói, majd a Tarczay nevet vette fel s címérét a tarkói újvári erdők evetje képezi. A család fénykorát a XV. században érte el. Ekkor élt Tarczay György erdélyi alvajda és Tarczay Tamás Mátyás király jeles hadvezére, sírkövünk pánczélos lovagja.

Tarczay Tamás mint «aulæ familiaris» kezdte pályáját Mátyás udvarában. 1474-ben 6000 főnyi csapattal Lengyelország pusztítására küldte őt a király, hol Zmigrod városát éjjel megrohanva hatalmába keríté. Innen megostromolta a várat is s azt elfoglalva, portyázásainak központjává tette, felpusztítván innen közel kétszáz falut, s nagyszámú rabokkal tért vissza Magyarországra. 1478-ban ismét rablóhadjáratra küldte őt a király s ismét Lengyelország ellen, de a lengyel királlyal kötött fegyverszünet ezt félbe szakította. Tarczay Tamás más hadjárataiban is hűségesen kísérte a királyt Ausztriába, Karinthiába; 1480-ban bevette Radkersburgot s ostromolta Gráczt.

Tamás ez érdemeit a király adományokkal jutalmazta s mivel a Tarczayak kihalt ágainak birtokai is az ő kezében összpontosultak, családját anyagi téren is fényre emelte. Meghalt 1463-ban. Fia Miklós már az ország bárói sorába emelkedett, II. Ulászlónak főkamaraása volt, Mohácsnál mint a magyar lovasság vezére hősi halált halt. Egyetlen fia a kalandos életű György 1557-ben Nagy-Szőllősnél esett el s vele az ősrégi tarkói Tarczay nemzetség, fiú ágon sirba szállott.

E sírkő egyike azoknak hazánkban, melyről a nép ajkán monda él. E monda szerint, a köpenyt tartó két angyal Tarczay Tamás két ikerfia, kik apjuk féltékenységből eredő dühének áldozataivá lettek.

CSOMA JÓZSEF.

BEREKSZÓI PÉTER CZÍMERES LEVELE 1448. ÉVBŐL.

(Színes czimerképpel.)

Alig egy esztendeje annak, hogy címéres leveleink legkritikábbjaiból, a Hunyadi János kormányzó által kiadottakból egyet, Pogány Miklósét közzétettük.¹ Most újból alkalmunk nyílik egynek közlésére, melyet a kormányzó 1448. febr. 29-én adott a szerencsétlen várnai csatában és a Frigyes császár ellen viselt harcokban kitűnt Berekszói Péter részére.

A nagyérdékű oklevél az Erdélyi Múzeum-egylet tulajdona, hová az néhai gr. Kemény

József gyűjteményével került. Szövege a következő:

Nos Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernator etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus incumbit universis, suadet ratio virtutibus equare premia, laudifluam quoque meritum copiam paribus ornamentis constipare. Rebus etenim humanis id magis offertur consentaneum, ut si et virtus ipsa digno extimabitur precio, et dulcorata patentibus comodis opera discretione donifera metientur. Sane igitur consideratis et in memoriam nostri revocatis multimodis fidelitatis et fidelium

¹ Turul 1889. 78.

Turul. 1890. I.

servitiorum gratuitis meritis, sinceris complacentiis atque virtuosis gestis nobilis magistri Petri filii condam Jacobi de Berekzow, quibus ipse sacre regni Hungarie corone demumque nobis, primo videlicet cum nos cum serenissimo principe domino Wladislao Hungarie, Polonie etc. rege, domino nostro gratioso levato valido suo exercitu contra sevissimos Turcos crucis Cristi persecutores processissemus et penes nigrum mare in quodam loco Warnia vocato castramentati cum nefandissimo Turco Omorath, domino scilicet Turcorum, ac ipsius visui hominum orrenda potentia letale prelium commissemus, idem magister Petrus tamquam fidelis athleta patrie ac defensor hostes ipsos irruit et plurima animositate roboratus non modica militaria opera exhibet et ostentat, et dum nesciretur, cui parti victoria e celis donaretur, quosdam pedites vulgo Janchaar penes nostrum latus aggreditur et eorum turmas segregare cupienti grave vulnus ibidem fuit propinatum. Sed an ex tam gravi vulnere eius virtus tepuerit, absit, quin maiora fidelitatis opera exercere desiderat et procurat; secundo enim dum post alios nostros exercitus, in quibus nobiscum aderat, contra serenissimum dominum Fredericum regem Romanorum pro recuperatione sacre corone nostrum exercitum movissemus, regnaque Austrie et Stirie preda, gladio et igne vastassemus, prefatus magister Petrus in nostris servitiis ibidem viriliter certando, similiter gravis sagitte pertulit vulnus et grata servitia studuit cum sui sanguinis effusione exhibere. Et licet multa fecerit genera servitiorum, hec tamen premissa duntaxat ceu quoddam speculum insigne futurorum recordio duximus censeunda. Intuitu quorum volentes sibi nostram exhibere benivolentiam favorosam, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium arte pictoria figurata sunt ac latius expressata, eidem magistro Petro suisque heredibus et posteritatibus nec non fratribus universis animo deliberato ac ex certa scientia nec non auctoritate nostre gubernationis, qua fungimur, dedimus, donamus et contulimus, ymo damus, donamus et conferimus concedimusque et presentibus elargimur, ut ipse suique fratres et posteritates universi predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium similiter armis utentium a modo in antea et imposterum ubique locorum, videlicet in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus videlicet et militaribus nec non sigillis, annulis, torquis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et nobilitatis sincere titulo, quali ipsos a quibuslibet conditionis et dignitatis hominibus dici, nominari, appellari ac reputari, gerere, gestare ac omnibus et singulis generis honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni predicti similiter armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, frui valeat atque gaudere possint, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio literarum. Datum Torde, feria quinta proxima ante dominicam Reminiscere, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo.

Eredetije hártján — függő pecsét nélkül — az Erdélyi Múzeum-egylet gyűjteményében Kolozsvártn.

A jelen oklevél és az egy évvel korábban Pogány Miklós részére adott közt lényeges különbség van. Pogány Miklós tordai *polgár* volt, az oklevélben a hadi érdemeiről, melyek a középkorban a legtöbb jutalmazás rúgói, semmi szó sincs; kétségtelen, hogy a kormányzó kitüntetése ez esetben olyant ért, ki érdemeit békés úton, a közgazdaság terén szerezte. Ennek az az adományozott címér is megfelel, a koronából kinövő pelikán-fej, melyből minden hadi vagy harci motívum hiányzik. Pogány Miklós polgárt a címeres nemes levél egyúttal a nemesek sorába is emelte; vagy legalább az 1447. okt. 13-án kelt címeres levél megerősítette, díszesebbé tette azt a nemességet, melyet Pogány Miklós egy nappal előbb okt. 12-én Tatárlaka adományoztatásával nyert a kormányzótól.

Berekszői Péter már címere nyerésekor nemes volt. Vitézségét a címereslevél bő szavakkal beszéli el. Az 1444. évi várnai ütközetben, melynek I. Ulászló király áldozatul esett s ahol Hunyadi János maga is jelen volt, tüntette ki legelőször magát; mikor kétségessé vált, ki viszi el abból a győzelem babérlát, a Hunyadi szorongató janicsárok közé csap s ezek halálos sebet ejtenek rajta. Ezután is többször harcol Hunyadi oldala mellett; kivált azon érdemeit emeli ki az oklevél, melyeket a Hunyadi által 1446. évben Frigyes császár ellen a nála lévő gyermek László király és a szent korona kiszabadítása és visszanyerése céljából viselt hadban szerzett. Ausztria és Stiria pusztítása közben ismét sebet kap; s e vér, melyet a kormányzó jelenlétében többször ontott — a középkorban a legbiztosabb jutalom-szerző — szerzi meg számára azon díszes címet, melyet jelenleg bemutatunk.

A címér adományozás a kormányzó jogköréből (auctoritate nostre gubernationis) folyik, mely nem sokkal volt kisebb a királyi hatalomnál.

A címér, mely nem annyira kivitele, mint inkább compositiója által a szebbek közé tartozik, mint costumekép a legérdekesebbek közül való. Kék mezőben arany leveles koronából kinövő pánczélos vitézt ábrázol, vörös váll- és arcvédővel, fején kalapszerű sisak, felemelt jobbáiban hosszú egyenes pallost vágásra emel, baljában a kornak megfelelő formájú vörös pajzst (négyszögletes, középen felső szélétől az alsóig kiemelkedő fél hengerszerű dudorodással) tart maga elé; nyakát jobbról kéktollas nyíl-vessző szúrja át. Sisakdísz: arany koronából kiemelkedő kék mezű, karnélküli török törzse, hosszú szakállal, fején fehér turbánnal. Takaró: fehérrel bélelt kék palást. — Az egész ábrázolás balra történik.

A pajzsban látható vitéz kétségtelenül a címerszerzőt tünteti föl, hadi öltözetében, a

nyakába fűródő nyíl a Frigyes ellen viselt harcban szerzett sebének emléke. A kiemelkedő török a címerszerzőnek a várnai ütközetben tanúsított vitézségét hirdeti, s talán éppen Murad (Omorath) szultánt akarja feltüntetni, kit az oklevél névszerint fel is említ. Mint costume-kép kivált a pajzsban látható vitéz képe bír különös érdekekkel, mert az azon korbeli gyalogság viseletét ábrázolja. A löfegyverek mellett a nyílnak is jutott szerep ebben a korban, mely ellen a páncél még elég védelmet nyújtott; a tűzfegyverek általános divata azonban háttérbe szorította a páncélt, s mint egy címeren már volt alkalmunk bemutatni, a XVI. századi magyar vitéz öltözetéből már eltűnik a páncél.¹

Feltűnő a sisaktakarónak palástszerű volta, mely azt minden hasítás, tagozás és foszlányok nélkül eredeti ősi formájában, a hogy XIII—XIV. századi sisakokon látjuk, tünteti föl. A sisaktakaró régies formája nem igen egyezik meg a pajzsával, mely annak a tárcsa-fomához közeledő XV. századi alakjában van ábrázolva.

A címer sárga lombszerű díszítéssel ellátott arany táblán foglal helyet, melyet váltakozó sárga és sötétebb zöld vonalakkal ellátott világos zöld keret foglal be. A sárga díszítésnek alkalmazása arany alapon a festő részéről nem a legszerencsésebb színválasztásra vall.

¹ Turul 1889. 193.

Ha a Hunyadi Jánostól reánk maradt két címerképet összevetjük, rögtön látjuk, hogy mind a kettő egy ugyanazon festő műve. A pajzsforma ugyanaz, az ábrázolás mindkettőnél balra történik; a világos zöld keret, arany alapon sárga arabeskek jellemző sajátságok és ugyanazon festő kezére vallanak, ki hosszabb ideig lehetett a kormányzó kancelláriájában alkalmazva. Minthogy mindkét címeres levél hazánkban kelt, az egyik Temesvárott, a másik Tordán, valószínűleg magyar festő művével van dolgunk; s ez esetben ez volna az első címerfestő, kinek magyar volta legalább is igen valószínű, mert Zsigmond királynak legnagyobb részét külföldön kiadott címeres levelei, mindig azon hely vagy ország ízlését tüntetik föl, hol a király oklevele kelt. Míg Hunyadi Jánosnak eddig ismert két címeres levelét nemcsak tervezet, hanem kivitel szempontjából is hazai terméknek kell tekintenünk.

A Berekszői családról adataink nincsenek. A címeres levél a kitüntetett Péternek mindössze atyját Jakabot nevezi meg, ezt is mint «néhai»-t, leszármazóit és oldalrokonait csak általánosságban említi (ipse suique fratres et posteritates universi); s így nem vagyunk azon helyzetben, hogy a családról bővebb felvilágosítást adhassunk.

F.

MICZ-BÁN EREDETE.

A történetírók egyező véleménye szerint egy Simon nevű vitéz II. Endre magyar király (1205—1235) viszontagságos uralkodásának végén, a lovagok hazájából Spanyolországból (Aragóniából) került hazánkba.

Fessler¹ említi, hogy ezen Simon az a Miczbán volt, ki 1241-ben IV. Béla király idejében Esztergom várának védelmével megbízva a várost lakosaival egyetemben megmenté a bizonyos haláltól és az elpusztulástól.

Fessler állításának alapjául Túróczi és Rogerius szolgált; ez utóbbi még azt is hozzá teszi, hogy Esztergom várának férfias megvédeése miatt Ruktukeur földjét adományul nyerte, s azért mert Esztergom várát Bathu mongol fővezér ellen derekasan megvéde, 20 ekényi földet (egy ekényi 150 hold) nyert adományban.

Szirmay még Simon fiáról is megemlékszik: Simonról és Mihályról, kiket IV. László király 1277-ben Czenk föld birtokában megerősít.² Különben vitézsége által Simon már a Sajó melletti csatában is kitüntette magát³ és vezény-

lete alatt nem csak magyar, de francia és olasz (lonbard) katonák is harcoltak (1241. ápril 1-én a Muhi csatában).

Horányi és Cornides írják, hogy egy Simon 1277-ben macsói bán volt, és Wagner Károly hozzá fűzi, hogy ezen Simonnak 6 fia és egy leánya volt — kiket névleg egy 1299. évi egri káptalani oklevél elősorol.

Hogy ez a leány csakugyan létezett, tanúságot tesz úgy ez az oklevél, mint egy 1323-ból való Károly királytól, melyben egy 1317. évi oklevelét átírja. Ezekből¹ kivehető, hogy György comes nővérének és Sebessy Tamásnak fia Synka mester volt.

Egy 1574. évben kelt, a Soós és Zritthey (Szürthey) családokat illető s a kövesdi várra vonatkozó birói oklevél s az ahhoz mellékelt cserelevél ismét Simon comes hat fiát említi. E szerint 1280-ban Mátyás és fivére Ratold (Roland nádor fia) Michbán Simon fiával elcseréli a Tisza és Bodroghnál fekvő Zemlén (Zemplén m.) és Holár (Szabolcs m.) birtokokat a Boxa comes és fiverei Tamás, Detre, György,

¹ Gesch. v. Ung. II. 539.

² Ludovika akad. közl. XI. 1883. 890.

³ Fejér Cod. dipl. IV. 2. 214.

¹ Soós cs. ltára a Nemz. Muzeumban.

Simon és Dienes, a Makra hegységnél fekvő Itakan s Diovégn nevű birtokaival.¹

Ezzel megegyezően szól egy a Soós család levéltárában őrzött 1321. évi febr. 4-én kelt és 1323. aug. 14-én megerősített cserelevele Károly királynak Patak (Sáros-Patak) és Purustján várak (Borostyánkő a Dargón) iránt. Ezen oklevélben a hat ág így soroltatik elő: László és Donch — Tamás fiai (Chapy) Miklós és Ferencz — Baxa fiai (Zerdahelyi; Miklós, István és Simon, Detrik fiai (Gál-Széchi Széchi; János és Péter — György fiai (sóvári Soós), Gergely a Dénes fia (Bochkay), Tamás Simonnak fia (Zritthey) stb. . . stb. . . stb. . .

Ugyan e nemzetségből eredő Demeter «Kövesdy» név alatt ismeretes 1274—1280-ig mint a leleszi convent öre (custos ordinis); 1280. évben elhalt s a convent sírboltjában temetett el.²

Tehát a mesét kiegészítő 7-ik ág már akkor nem élt, miért is az 1280. évi eredeti cserelevelében, melyet Szirmay idéz s a nemzeti Múzeumban megtekinthető, nem fordulhat elő, s ezzel hivatkozva az 1323-ban kelt oklevélre, a Turul 1883. évi első füzetének 2-ik oldalán felhozott érvelés alaposan el van döntve.³

Van Beregmegyében még most is egy Micz nevű patak; ez a beregszászi hegyekből ered, Surányig délnek, innét nyugatnak, majdnem Csarodáig folyik, itt folyása éjszaknak fordul, majd tekervényes útját folytatva, Kaszonynál éjszaknyugati irányt vesz; Haranglábnál a Szipa vizével egyesül s Micz név alatt a Szernyébe ömlik. A feltevést, hogy Micz-bán után nyerte nevét, külömben még az a feltevés is igazolja, hogy a terület, melyen a Micz-patak folyik, «Micz-köznek» neveztetik, és mint ilyen már XIII. századi oklevelekben is említetik.

Ez a patak tartja fenn emlékét a mesésen hangzó Simon Micz-bán egyszerre hét gyermeket szülő nejének.

Simonnak egyik fia Tamás (az eszenyi Chapy család őse) Eszeny faluját kapván 1355-ben osztályrészül, ott megtelepedett, vár-kastélyt s később zárdát építtetett s azt származásának emlékeül eszenyi Micz-bán kastélynak nevezte el.⁴

¹ Századok 1882. 50.

² Jászó és azzal összekötött leleszi prépostság leírása *Nátafaluvy Kornél és Lennér Ferdinandtól*. 43. lap.

³ Fejér Cod. Dipl. és Nagy Iván X. köt. 304. lap, hol a Miczbán Simon utódai Boxa vagy Baksa nevből eredőknek mondatnak.

⁴ Eszeny előbbi birtokosai említetnek Lehoczky Tiv. Beregh m. monogr. III. köt. 846. lapján. 1283-ban megvették a Beche-Gregur nemzetségből származott Apa fiai Gergely és Jakab, Tamás és Boxa comesektől Simon fiaitól (lásd Fejér Cod. dip. V. 3. 185.) 1290-ben azonban IV. László király ismét Simon fiainak adta vissza Patakon kelt oklevele szerint. Fejér Cod. Dipl. 3. 516.

Az eszenyi nép a letarolt földön képzeletében most is látja a Miczbán-kastélyt, s a való ismeretének hiányában a hozzáfűződő mesét, az ősi-dicsőség tündéri világát, mert sejti, hogy egykoron fényes napjai voltak Eszenynek, melyeknek forrása a fényes kastélyban lakozó földes úr és családja volt.

Mich avagy Micz-bán, másként «Mych-pan» mi magyarul «Földes-urat» jelent, lásd Fessler I. köt. mellékleteit is visszavezethető ős eredetűre, ha tekintetbe vesszük, hogy a magyar által meghódított szlávok Ungh, Beregh s Máramaros vidékein, tehát a Micz-közön is szórványosan lakva Simont vagy talán atyját Mych-pannak, földesúrnak nevezték.

Így keletkezett aztán Micz — avagy régi írás szerint Mich-bán, mely név viselője a név hasonlóságánál fogva az egykorú spanyol eredetű Nagy-Martoni Simon comessele évszázadokon keresztül történelmi adatok hiánya következtében összetévesztetett.

Egy 1596-ik évből eredő tiltakozásból¹ a Zritthey Miklós, valamint Bochkay és Soós családok részéről a néhai Chapy Kristóf javainak királyi fiskus által történt lefoglalása ellen — úgyszintén ugyanez évben néhai Chapy Kristóf birtokainak határjárása, összeszámlálása, kihasítása és kijelöléséből² világosan kitűnik a leszármazás kilencz ágon keresztül.³

Ezen két hiteles oklevél szerint Simon atyja Miczbán volt, és így a meggyökerezett mese megfőjtését leli abban, hogy a «Baxa genust» alapító Simon comes másként Miczbánnak is neveztetett.

A hagyomány, mely Kisfaludy Sándor regéiben is kitejezést nyer, Simon (Miczbán) nejének a Gertrud királynő elleni merényletből ismeretes Bánk bán (Bor Benedek) leányát tartja.

Ha e regének valami alapja van, nagy valószínűség rejlik abban, hogy az említett Micz-köz akkoriban juthatott Miczbán birtokába, a midőn Simon Bánk-bán leányát nőül vette (1214) és ez csudálatos módon összefügg a rege eme szávaival:

«Hét tél — hét nyár áldás nélkül
Jött ment házas éltében,
És gyermek nem fogantaték
Micz-bán nője méhében;»

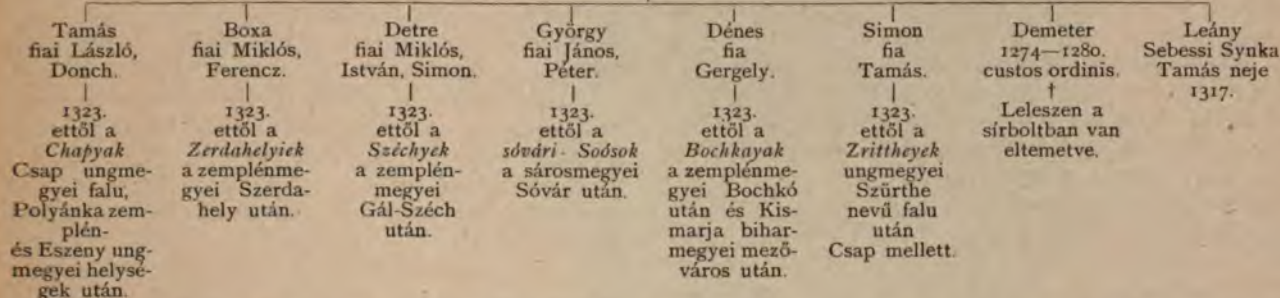
a hét családot alapítóknak születési évével: 1222. (lásd a leszármazási táblát a család levéltárában Múzeum.)

¹ Leleszi levéltár Nr. 32.

² U. o. Nr. 20.

³ Christophori Chapy, pro parte Nobilium Nicolai Bochkay filii quondam Andreæ filii olim Georgii, filii Dionysii, filii Joannis, filii Ladislai, filii Demetrii, filii Gregorii, filii Dionysii, filii quondam Simonis Miczbán dicti, stb. stb. stb. . . .

Simon comes,
másként Micz bán,
neje
Bánk bán leánya?
1222.

Igen érdekes felfedezés történt legújabb időben Kis-Marján (Biharmegye), hol e század elején a templom építése alkalmával a mély sírboltban márvány darabokat ástak ki, ezeknek egyikén *Miczbán* — másikon *Uxor* tisztán olvasható.¹

Hogy pedig ez valóban temetkezési helye volt a családnak, bizonyítja Bochkay István fejedelem szabadalom levele, melyet halála előtt három hónappal 1606. évi szeptember 22-én Kassán kiadott.

Az eredeti okmány ide vágó része így szól:

„Nem kell megfélemlenünk azon helyről, azon közönségesen Kis-Marjának neveztetett Biharmegyében levő rokonaink előtt igen kedves hazánkról, melyről a mi eleink, őseink, ősapáink és nagyapáink — mivel onnan származtak — magukat elnevezték és hívták és a hol az égi hajlékukba visszatértük után testüket eltemették, csendes nyugalomra tették és emlékeiket és sírboltjaikat felépítették. stb.

(Az eredeti szabadalom-levele Kis-Marja város levéltárában.)

S így mindent elmondtam, mi Miczbán mesés alakjának magyarázatára vonatkozhatik, még csak a Turul 1889. évi. I. füzetében e címen megjelent cikkre óhajtók pár szóval reflectálni.

Az hogy egy apának, t. i. Simonnak, kit máskülönben Miczbánnak is neveztek, nem hét, hanem hat fia volt: annak ellene mond az a tény, hogy a hetedik fiú az 1280-ban elhalt (Kövesdi) Demeter volt, ki bár convent tag letére családot nem hagyhatott hátra, a hetedik ágat képviseli.

Hogy a zemplénmegyei Kövesd- vagy Púrustyán-várában — vagy az erdélyi Egeresen születtek-e Simon fiai és vajjon a kérdéses fiak egyszerre láttak-e napvilágot — az mindegy; de hogy mind a hét fiú Simon fia volt, ez a felhozott adatok alapján eléggé világos.

Arra, hogy valaki egyszerre ily bő családi áldásban részesüljön, szintén van példa a történelemben. Ott van br. Rauber András esete, kinek neje a XVI. század második felében *nyolcz* ikergyermekeket szült, négy fiút és négy leányt. Sőt nem rég napjainkban is (1889. jun. 27.) hasonló bő áldásról, egyszerre öt fiúgyermek születéséről hoztak hírt a fővárosi lapok.

Hogy Soós György 1617. évi sírirta a hét fiágról hallgat, ez még nem bizonyítja az ellenkezőt; és ha a kérdéses munda Bochkay István fejedelem korában az ő nevével kapcsolatosan tűnik fel — ezt csak természetesnek lehet találni.

A szép költői történetet megzavarja egy új próza mese, mely többet ugyan nem mond, csak hogy egy antipendium költött híret hozza felszínre, mi egyébként az eredeti felfogást nem bírja megingatni, sőt erősíti; — mert csakugyan létezett valami ereklje, mely a mesésen hangzó Michbánnának ha nem is egyivásu fiaira vonatkozik.

Soós Miklós 1418. évi címerez levele nék képlete tehát nagyon elfogadható azon felfogással, hogy ez a törzsanyát ábrázolja, s a hölgyalak szarvai nem más, mint a bőség jelképe, mit a heraldika hanyatlása korában Soós István 1569-ben szerzett címere (vad asszony) oly rúttól eltorzít; azonban ennek is meg van a maga oka s magyarázata.²

Regéknek általában történeti becsre vajmi kevés igényük van, azonban a népmondák, a hitregék történetére és a mivelődés történelem szempontjából nem érdektelenek, úgy szintén a címer-tant is érintik, a mennyiben ösztönzést kölcsönöznek csodálatos alakok magyarázatára és sokszor téves felfogások helyesbítésére vezetnek.³

SOÓS ELEMÉR.

¹ A márvány darabok a városházánál vannak, lásd Biharország, írta K. Nagy Sándor. 17. lap.

² L. Turul 1885. évf.

³ Turul 1883. 48., 1884. 67.

VEGYES.

A „Gutthay” család címere.

(Egy címetrajzzal.)

Hevesmegye levéltárában van egy címerlevél, melyet Rudolf király, *Gutthay Mátyás*nak s általa atyjának Andrásnak, valamint testvéreinek: Ferencz-, György-, Mihály- és Gáspárnak 1582-ben Pozsonyban adományozott.

Az adományozott címer leírása következő: kék pajzsban zöld hármass halom felett szaladó kos, melyen veres főveges veres ruhás természetes majom ül, oldalán görbe kard, markai-

ban keskeny arany-színű zászló; sisakdísz: zöld dombon három természetes, száras leveles lilom; takarók: kék-arany, veres-ezüst.

A festett címerben a pajzsban határozottan *fehér kecskét* látunk, de az eredeti diploma ide vonatkozó szavai következők: «cuius fundum triugis viridis monticulus occupat, supra quem simia naturalis rubeo amicta habitu, framea præincta, et rubra capa Turcica caput tecta, anterioribus utribusque pedibus hastam cum vexillo aurei coloris tenere *arietique* naturali insidens, veloci concitatoque cursu in dextrum scutilatus tendere cernitur.»

Ezen címer, a legnagyobb heraldikai ritkaságok közé tartozik, sőt azt az eddigi heraldikai nyomozásokat tekintve — még pedig, nem csak hazánk határain belül — valódi unikumnak mondhatjuk.

A heraldika említ: szégyen, gúny és tréfás címereket, melyek mindannyian a heraldika különlegességei közé tartoznak.

Szégyen címerekről (Schandwappen) gyakran emlékezik a heraldika s egyes művekből összeszedve egész sorozatát ismerjük a címertöréseknek, melyekkel bizonyos vétkek, minők gyávaság, szőszegés, kötelesség mulasztás, kicsapongás, árulás stb. elkövetése alkalmával, a a vétkes címerét megbélyegezték. A valóságban ez másként áll. Gyakran találjuk különösen külföldön okleveles nyomait annak, hogy egyes bűnösöket nemességük elvesztésével büntettek, de szégyenítő címertörések és büntetésül adományozott címerek viselése ez ideig hitelesen be nem bizonyíthatók s miként Seyler «Geschichte der Heraldik» című legújabbban megjelent nagyszabású munkájában (445. l.) megjegyzi «a szégyen címerek s címertörések egyes esetei, melyek régebbi irodalmunkban elősoroltatnak, általában mind csak hibás címermagyarázat eredményei.» Ez alól csakis a törvénytelen születés jelzése (Bastardzeichen) — a balharánt pólya — tesz kivételt, mely mellett okleveles adatok is bizonyítanak.¹

A *gúnycímer* (Spottwappen) adományozása, már lényegében nem egyéb, mint a címeradományozás fogalmának satyrája, — hogy úgy szóljunk — arczúl ütése. A címeradományozás, magasabb elismerés jele, melylyel a koronás fő hű alattvalóját jutalmazni, mintegy megtisztelni akarja, hogy ez által további hűségre serkentse és érdemei elismerésével őt a nemesség sorába emelve, önbecsérzetét nevelje. A gúnycímer adományozással az uralkodó egyszerre emel és gúnyol s a mennyire összeférhetetlen e két fogalom, annyira lehetetlennek tartott, koronás fő által oly címeradományozása, melylyel az adományost, a kitüntetés mellett meg is bélyegzi s kinek még utódai is e címet, mely megnemesített ősök talán nem dicsekvésre méltó pályájának megőrkítését képezi, inkább szégyenleni kénytelenek, semmint hogy azzal a többi nemesek módjára kérkedjenek. Németországban a gúnycímerek közé sorozható egyetlen címet ösmerünk: Gundlach Jakab Pál bárói címerét, de itt sem donképeni címet tekinthetjük, hanem többszörösen osztott és hasított színen rendes címeralakok. 1724-ben Frigyes Vilmos

¹ A «Greif» műl
erre vonatkozó
császár 1545-
polgár két
törvényesl
nek, az
nak vis
haránt-
II. 50

kiállított diploma szövegét s az abban foglalt címzerleírást.

A tréfás címerek a heraldika humorát — s nem ritkán vastag humorát — képezik. Ezeket egyes testületek önként veszik fel, vagy egyik testület adományozza a másiknak vagy végre testület, valamelyik tagjának, kigúnyolva s megörökítve véle annak valamely gyenge oldalát. Hogy ilyen címér egyeseknél állandó családi jelvénynyé vált volna, az a legritkább esetek közé tartozik. Ide sorolhatjuk a kremsi Simandlbruderschaft (papucshősök együletének) címérét, melynek ezüst s kékkel hasított pajzsában, középen hármashalmon bohóc kinézésű alak áll változó színű sapka s ruhában, kezében szarvas agancsot tartva.¹ Az ilyen tréfás címereket sohasem adományozta az uralkodó. Gyakoriak voltak a középkorban a tréfás sisakdíszek is, ezeket a lovagok bizonyos tornajátékok alkalmával önként vették fel, a mint szeszélyük hozta magával s valódi címérükkel semmi összekötésben nem állottak.

A Gutthay címérlevél tehát mint egy még a heraldika jó korszakából származó, koronás főtől adományozott *gúnycímér* valódi unicum levén, úgy a heraldikára, mint a kulturtörténetre nézve kiváló fontosságú.

Hogy e címérlevél, mi alkalommal s mi okból adományoztatott? erre nézve maga a címérlevél — ha nem is annak szövege, mely teljesen chablonszerű — igazít némileg útba. A diploma nagy arany betűkkel írott kezdő szavai «NOS RVDOLFVS»-nál a «D» betű felett, egy másik, püspöksüveggel s pásztorbottal ékített címér van festve, melynek veres s kékkel hasított pajzsában elől egy keskeny ezüst pólya felett és alatt, egy egy álló arany búza-kéve látható, hátul egy hosszú aranyhajú rózsaszín ruhába öltözött női alak, emelt jobbában napot tart, jobb lábával sziklára lép. A címér négy sarkán S. R. E. A. betűk jelentése: Stephanus Radetius, Episcopus, Agriensis.²

Radeczy István az akkori egri püspök címérének szokatlan elhelyezése e pajzsra arra enged következtetnünk, hogy ő ezen címér adományozásának közvetítő patronus szerepét játszotta, s hogy a címér valóban Gutthay Mátyás valószínűleg a bohóc alakja volt.

Cs. J.

tanúsításához.

Tanúsítom,

tanúsítja, Péternek fia,

hogy meg-

a veszprémi püspök ítélete alapján bizonyos eskü letételére köteleztetett. Arról volt szó, hogy Margit, az Örs nemzetségbeli Miska gróf felesége az örsi Mária Magdolna templomban oltárt építtetett s hogy Péternek ez oltár szolgálja ára Buhna nevű szolgáját oda ígérte volna. Péter a kitűzött határnapon meg nem jelenvén, az esküt le sem tette.

Hogy Péter fia Péter mily viszonyban állt Miska gróf nejéhez, azt a következő okiratból tudjuk meg: 1258-ban¹ megjelenik a veszprémi káptalan előtt Gergely, Péter fia s előadja saját, valamint Péter, Feldrik, Súr és András nevű testvérei nevében, hogy Miska comes fiaival, Ábrahám és Rénolddal, anyjuk, Margit, fennnevezett Péter leányának, Gergely, Péter, Súr, Feldryk és András nővérének hitbére iránt kiegyezett.

A «Sol» nembeli Pétert, Péter fiát, tehát bátran vehetjük az Örs nembeli Miska comes sógorának, illetőleg Margit nevű neje fivérének.

Sol nevű nemzetségre a rendelkezésemre álló kútfőkben eddig ezenkívül még nem akadtam; de az idézett okiratok alapján azt merem állítani, hogy Sol nemzetség nem létezik s ha létezik, akkor Miska comes sógora, Péter és testvérei, e nemzetséghez nem tartoznak.

Okíratilag be van bizonyítva,² hogy Péter fiai: Gergely, Péter, Súr, András (Feldryk korán meghalhatott) az Osl nemzetségből valók; valószínű tehát, hogy vagy az eredeti okiratban, vagy annak másolatában Osl helyett Sol került tollhibából.

II. Genus Bouch Bani.

1248-ban³ IV. Béla király helybenhagyja, hogy Bouch fiai Odola, Chelk és Bouch «de genere Bouch Bani» Golgoa és Pethna nevű, pozsegamegyei birtokaikat Loránt nádornak eladják.

1258-ban⁴ ellenben tanúsítja a székesfehérvári káptalan, hogy a Borich bán nemzetségéből való Detmar grófnak özvegye, Róza, Golgoa nevű birtokát valamikor Borich fiaitól: Odola, Chalk és Borich-tól csereként megkapta.

Az idézett oklevelekből kitűnik, hogy Bouch nemzetség csak a Borics nemzetségnek elferdített írásbeli alakja s hogy Bouch bán soha sem létezett.

A Horvát István által említett Bouch és Borych nemzetségek csak az egy genus Borychra vezetendők vissza.

Megjegyzem, hogy az itt említett Borics bán

¹ Wenzel VII. 496.

² Wenzel IX. 427 l. 1285, 312 l. 1281. Fejér VII. 2, 254. VIII. 1. 470. Sopronmegyei oklevéltár 23. l., 1256. jun. 24. stb. stb.

³ Wenzel VII. 260.

⁴ Wenzel XI. 453.

azon boszniai bánnal azonos, ki II. Géza király halála után szerepel s hogy az ő nemzetségét eddig még nem ismerjük. Utódait az okiratok

csak «Borich bán nemzetségéből valók»-nak tüntetik fel; ebből pedig egy «Borich genus-t» még nem állíthatunk föl. WERTNER.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 30-án br. Radvánszky Béla elnöklése alatt igazgató választmányi ülést tartott.

Az előadások sorát *Szell Farkas* vál. tagnak élő szóval előadott értekezése nyitotta meg: «Kihalt-e a telekesi Török család?» czímmel, s ezzel kapcsolatban bemutatta a kihaltnak tartott család egy most is virágzó ágának okleveleit. Ezután Dr. *Szombathy Ignác* tartott felolvasást a nagyemőkei Török család genealogiájáról, bemutatván a családnak egy XVII. századi leszármazási tábláját és czímeres levelét. — *Nagy Imre* másodelnök bemutatja Kis Károly királynak egy 1386. évi oklevelét; e diplomatikai ritkaságot a Kisfaludy család sümegi ágának levéltárában találta. Ez oklevél, valamint az említett értekezések a társulat folyóiratában fognak közölni. — Dr. *Szűcs Lajos* vál. tag a gr. Teleki család marosvásárhelyi levéltárából négy czímeres-nemeslevelet mutatott be, köztük egyet Zsigmond királytól 1415. évből, melyet a Somkúthi családnak ad. Végül a titkár bemutatta a Komjáthy családnak 1415. évben Zsigmond királytól kapott czímeres-levelét, mely jelenleg Komjáthy Béla orsz. képviselő tulajdonában van; ugyan ő bemutatta a néhai Paur Iván hagyatékából a társaság részére megszerzett kilencz drb. mohácsi vész előtti czímerrajzot; kérvén ezek megszerzése iránt a választmány utólagos jóváhagyását, mit az készségesen meg is adott.

A folyó ügyek során a titkár bemutatja a következő tagajánlásokat: Alapító tagokul 100 frtnyi alapítvánnyal: *Bay Ilona* úrnő Debreczenben (eddig évdíjas tag), *Szilassy Aladár* pénzügyi közigazg. bíró Budapesten (aj. br. Radvánszky Béla.) Pártoló tagokul: gr. *Schmidegg Ferencz* Gmundenben (aj. a titkár), herczeg *Hohenlohe Chlodwig* Saágon (aj. Majláth Béla), *Sipeki Balás Iván* Budapesten (aj. Szent-Ivány Zoltán). Évdíjas tagokul: *Gedeon Gellért* Nádasdon (aj. Csoma József) Gräfl. Breunner'sche Fidei-Commiss Bibliothek Grafeneggben, dr. *Békffy Remig* tanár Pécsen, Pauker Dániel könyvkereskedése Nagyváradon (aj. a titkár). Az ajánlottak a társaság tagjaiul megválasztottak.

Titkár jelentést tesz a társaság pénztárának állapotáról az 1889. év végén; e szerint

Bevétel volt 1889. jan. 1-étől	4293 frt 95 kr.
Kiadás volt 1889. jan. 1-étől	3430 „ 86 „
Pénztári maradvány	863 frt 09 kr.

Tárgyonállás.

Értékpapírosokban	7500 frt	kr.
Alapító levelekben	2800 „	— „
Alapító levelek nélkül fizetett kamatok tőkéje	1200 „	— „

Összesen... 11500 frt — kr.

Ehhez a pénztári maradvány 863 „ 09 „

Összes vagyon ... 12363 frt 09 kr.

A részletes pénztári kimutatás a pénztárnok betegsége miatt el nem készülhetvén, a választmány elrendelte, hogy az alkalmas időben vizsgáltságát meg a kiküldött vál. tagok által, miről a legközelebbi vál. ülésen jelentés teendő.

Thaly Kálmán vál. tag indítványozza, hogy a társaság a heraldikai anyagon kívül egyes családi levéltárakban, kivált a vörösvári levéltárban lévő genealogiai anyagra, leszármazási táblákra is figyelemmel legyen és azokat összegyűjteni iparkodjék. A választmány helyesli az eszmét és egyes tagjai kutatásaik alkalmával erre figyelmet fognak fordítani.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szell Farkas és Szinnyei József* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A Siebmacher-féle magyar czímergyűjtemény 18-ik füzeté a *Megyessy - Nagy de Pél* családokat foglalja magában, köztük több igen nevezetes, kiváló családot, melyekről a szöveg bővebb adatokat is közöl. Ilyenek: a *Melczér, Melith, Meskó, Miguzzi, Mikes, Monoki* stb. családok. A gyűjtemény szerkesztője több genealogiai kérdést is tisztáz: így a széplaki és enyiczei Meskó és felső-kubinyi Meskó családokról kimutatja, hogy itt két teljesen különböző családról van szó, melyek a név hasonlóságánál fogva nem egyszer összezavartattak. — A nemzetségi czímerek közül a *Miskócz* nemével találkozunk. 1526 előtti czímeres-levelelről négy ízben történik említés. A *Mocholay* családnál, mely czímeres-levelét a Hazagi Farkas és Delnei Kakas-okkal együtt 1418-ban nyerte; az eredetije Jászón van. A *Moghi*-féle armális szintén 1418-ból való; rajzát folyóiratunk a Nemz. Múzeum eredetijéről közölte is. Szintén folyóiratunkban látott napvilágot *Nagy Demeter* 1466-iki czímere, melynek főszerzője Nagyrédei János volt; nem különben a *Méry* családnak 1474-ben Mátyás királytól kapott és jelenleg néhai Szalay Ágoston gyűjteményében őrzött czímeres-levelé. — A czímer-gyűjtemény gazdagságát mutatja, hogy a *Nagy* nevű különböző családokból a füzet már 18 czímert közöl, s a sorozat még nincs befejezve. Figyelmeztetjük t. tagtársainkat, hogy a vállalat füzetei egyenként is kaphatók, s így külső megszerezheti azt, a mi iránt érdeklődik.

XV. ÉVFOLYAM TIZENHATYADIK KÖTET

1890

2. FÜZET.

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VALASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TIKKÁR

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MDCCCXC.

TARTALOM.

Dr. KARÁCSÖNYI JÁNOS. Az Árpád-ház második elágazása	13
MAJLÁTH BÉLA. Liptó megyei törzsek és családok 1526. évig. — III. Hauk Polku családai (A Demichis, Tornyai, Horánarky és Andreánarky családok.) — IV. Zalók utódai (A Podhorányi család)	54
SVÁBY FRIGYES. XII. Lajos francia király címeradomány a Telegdiék részére (<i>színes címerrel</i>)	63
Dr. WRITNER MÓR. Álmos király és családja	68
Dr. SZOMBATHY JONÁCS. A nagy-emőkei és a győri Török család	73
UL. BAY FERENCZ. A lodányi Bay család leszármazásához	79
VEGYES. Kis-Károly király egy oklevele (<i>egy melléklettel</i>). NAGY IMRÉ-től	82
Az Apaffyak, Rhédeyek és Wesselényiek legrégibb ismert címerai (<i>színes címerrel</i>). CSISZÓTH GÉZÁ-tól	84
Egy genealogiai tévedés helyreigazítása. DÖRY ANTAL-tól	86
Címeres nemesi levelek Borsodvármegye levéltárában. KÖNYI DR. SZENDREVI JÁNOS	86
TARCSA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése	90
Részletes kimutatás a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság alapokmányáról	92
Nagybányai címeres levelek. Dr. SCHÖNHERR GYULÁ-tól	98
<i>Szabványok.</i> (Emlék a Lónyay család múltjából. A Siebenbürgi-tele magyar címergyűjtemény 19-ik füzeté. L'art héraldique par H. Gourdon de Genoulles. Oesterreichisch-ungarische Wappenrolle. ALTENBURGER GÜSTÄV-től)	94

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete megjelent. A kilenczadrétű kötet XIV. és 358 lapot foglal magában; és felölel: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal bíró főrangú családokat; ehhez függelék gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangú családokat és *c)* oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 331 főrangú családról tartalmaz adatokat. A kötet túlnyomó részét a főrendiházi jogosultsággal bíró főrangú családok töltik meg, a mint ezek az 1886. évi VIII. és az 1887. évi XXXIV. törvényekkelben felsorolattak. A munka beosztása a következő: Minden egyes családnál annak történetéből a legfontosabb mozzanatok előadása után, a rangemelésre vonatkozó adatok soroltatnak elő, ezután fő a címernek pontos, szakszerű leírása az illető grófi vagy bárói diploma szerint. E történelmi részre következik a család nemzedékeinek felsorolása, még pedig hogy az élő nemzedék történelmi összefüggése annál világosabban kitűnjék, visszamenye két, három generációra, egyes ágazatoknál pedig addig, hol azok szétválnak. E rész összeállítására első sorban a családokhoz szétküldött bejelentési ívek szolgáltak főforrásul; ezen kívül a szerkesztőség felhasználta minden hozzáférhető eszközt, hogy a művet lehetőleg teljessé tegye. A kötetet részletes névmutató teszi be. Minthogy a kiadvány a társulatnak tetemes áldozatába került, és szándékában van, hogy a jelen kötethez a szükséges pótlásokat, kiegészítéseket kiadni, valamint a vállalat másik sorozatát, a *nemesi családok* nemzedékeit mielőbb megkezdeni: felkérjük t. tagtársainkat, hogy a jelen kötetet lehetőleg terjesztési és a vállalat másik sorozatának kiadásához szükséges adatokat a kötetben közölt minta szerint, a titkári hivattal közölni szíveskedjenek. A díjazott vászonkötéssel ellátott kötet ára 5 frt. (Kapható a titkári hivattal és minden könyvkereskedésben.)

AZ ÁRPÁDHÁZ MÁSODIK ELÁGAZÁSA.

magyar nemzet fájának legékesebb, leg-
bb hajtása melyik volt? Melyik más, mint
ynek első tagja őseinket e hazába vezérlé?
k más, mint a mely négy századig ült
nzet fejedelmi székén? melyik más, mint
lynek utolsó aranyos ágacskája 1301 január
én tört le, s letörtével a nemzet szemei
ybe borúltak, a legjobb, leghívebb fiai a
űségtől lelkükben megrendültek? ¹

z Árpád-ház volt eme négy századon át vi-
királyi hajtás az ő hőseivel, államférfiaival,
eivel! S mennyivel nagyobb büszkeséggel
olhatunk e kitűnő hajtásra, ha meggon-
k, hogy egészen a mienk volt; nem bele-
hanem a nemzet törzsökéből nőtt hajtás

pen azért a magyar genealógia legfonto-
legelső föladatának tartom e királyi család
tainak pontos meghatározását, földerítését,
ismerhessük annak minden ágacskáját.

e higgyük, ne gondoljuk, hogy ezen a föl-
m már rég túl vagyunk! Sok hiány, sok
vagy tévedés fordul elő az Árpád-ház eddig
t családfáján. Hogy csak egyet említsünk,
an pl. az Árpád-ház összeköttetése az orosz
elmi családdal. Ez már Szent-László ide-
kezdődött, mert a somogyvári apátság
iki alapítólevelében egy orosz fejedelem
sclavus, azaz Jaroszló, Szent-László vejének

(gener regis) neveztetik; ¹ ámde ezen összeköt-
tetés az Árpád-házi családfákon mindeddig nincs
föltüntetve.

Az ilyen apró hiányoknál sokkal jelentősebb,
régől fogva vitás kérdése az Árpádok család-
fájának, annak második elágazása. Az előadottak
nyomán pedig a magyar genealógia egyik főfel-
adata e vitás kérdésnek eldöntése, s épen azért
nem az egyes hiányok pótolása, hanem e máso-
dik elágazás ügyének megbeszélése, vagy, ha
szabad magamat azon reménynyel kecsegtetnem,
eldöntése teszi eme soraimnak czélját. Lehet,
hogy a bonyolódott csomót én nem oldom meg,
de legalább útmutatót nyújtok másnak arra,
hogy a megoldást mily úton érheti el.

Az Árpád-ház első elágazását, a mint magá-
tól Árpádtól kiindult, részletesen elbeszéli Bibor-
ban-született Konstantin császár. Az ő előadá-
sán megnyugodhatunk, mert a Konstantinápoly-
ban megjelent magyar főuraktól, kivált Árpád
egyik unokájától bő tudomást szerezhetett a
dolog állapotáról.

Egészen máskép van a dolog az Árpád-ház
második elágazásával. Erre nézve egykorú, a
dologgal ismerős tanú nélkül szűkölködünk.

Kézai Simon és a többi hazai krónikásaink
úgy adják elő a dolgot, hogy Taksonynak két
fia volt: Gecse (Geyza) és Mihály; Gecse fia volt
Szent-István s ezé Szent-Imre. Ez utóbbiban ezen

Anjoukori okmt. I. k. 51. l.

Turul. 1890. II.

¹ Fejér. Cod. Dip. I. k. 469. l.

oldalág mihamar kihalt. Mihálynak két fia volt: Vászoly és Szár-László. Vászoly maradék nélkül halt el, de Szár-László három fiában az Árpád-ház tovább virágzott.¹

Mielőtt tovább mennék, köteles vagyok számot adni, miért írom én Mihály egyik fiát Vászolynak? Ki ez a Vászoly? Senki más, mint a szerencsétlenségéről annyira ismeretes Vazul. Történetíróink eddigelé mindig csak a régi írásmód szerint Vazulnak írták és hívták e balsorsú Árpádfit, de nézetem szerint helytelenül. Mert vagy azért írják azt úgy, mert a régi kéziratokban is ekkép olvasható, vagy azért, mert a Basilius görög névből idők folytán alakult Vazul névvel egynek veszik. Az első el nem fogadható, mert a régi nevek kiírásmódjának alkalmazkodnia kell ahhoz, a mint azt a nevet kiejtették, különben még mindig Toksunt, Obát, Zobolsut kellene írunk, pedig a fenmaradt helynevek világosan bizonyítják, hogy e neveket Taksony-nak, Aba-nak, Szabolcs-nak ejtették őseink, vagy legalább, ha mindig közhasználatban maradtak volna, ezen alakra idomultak volna.

A második föltevés még helytelenebb. Mert, hogy a magyar nép ajkán a Basilius név Vazullá változzék, ahhoz századok kellettek. Emlékezzünk csak rá, mennyi idő folyt el, míg a Henriből Imre lett! Basiliust a Névtelen jegyző «Wacili»-nak írja, de még a XVII. században is csak «Vaszil»-nak mondták.² Anachronismus tehát azt állítani, hogy Basiliust a magyarok már Szent-István korában Vazul-nak ejtették, vagy hogy krónikásaink e szó alatt Vazul, Basiliust értették volna. Magyar személynév volt az, és valamint «Almus»-t ma Álmos-nak mondjuk és írjuk, épen úgy «Vazul»-t «Vászoly»-nak kell kiejtenünk és írunk. Ezen okoskodásunkat fényesen igazolja az, hogy Veszprémtől és a Balatontól nem messze egy kis falu ma is Vászoly nevet visel, azt pedig tudjuk, hogy helyneveink nagyobbbrészt a régi személynévek emlékét őrizik.

Már most menjünk tovább.

A váradi és zágrábi krónikák másképp adják elő e leszármazást. Szerintök Endre, Béla és

Levente³ nem Szár-Lászlónak, hanem Vászolynak fiai voltak, és Szár-László fiául valami «Bomizló»-t mondanak.²

Melyiknek van már most igaza?

Vizsgáljuk meg mind a két vélemény mellett vagy ellen harczoló bizonyítékokat!

Kézai és többi krónikásaink véleménye mellett nem bizonyít semmi és senki. Ők bizonykodnak ugyan maguk mellett, de ez tekintetbe nem vehető, mert önmaga mellett senki sem tanuszkodhatik.

Ellene bizonyítanak az altaichi évkönyvek. Már pedig ezeket egykorú és a magyar ügyekkel ismerős férfiú írta. Ezen évkönyvek ugyanis a magyarországi zavarok okául ezt adják: «István, (Péter király) jó emlékezetű nagybátyja, midőn saját fia még az ő életében meghalt, őt (Pétert) fiául fogadta és országának örökösévé tette. Atyjafiának (frater) az országlásra méltóbb fiát, mivel ebbe belé nem egyezett, megvakította és *kisdéd fiait* számüzte.»³

Kézai és társai, a mint tudjuk, a megvakított Árpádfit Vászolynak mondják, a számüzést pedig Szár-László fiaira vonatkoztatják. Ez azonban az altaichi évkönyvek fent adott előadásával össze nem egyeztethető. S mivel az egykorú tanú bizonyosságát többre kell becsülnünk a későbbi korúnál, azt kell mondanunk: krónikásaink előadásában vagy az nem igaz, hogy a megvakított Árpádfit Vászolynak hívták, vagy az, hogy a Lengyelországba menekült Endre, Béla és Levente Szár-László fiai voltak.

De továbbá az altaichi évkönyvek III. Henrik német császár 1043-iki hadjáratának leírásánál említést tesznek Szent-Istvánnak egy unokaöccséről (fratrueis), a ki Bretiszló cseh fejedelem udvarában tartózkodott s akkor Bretiszlóval együtt a császár seregéhez csatlakozott. Elbeszéli az említett évkönyvek még azt is, hogy a német császár a hazánk észak-nyugati részén elfoglalt kilencz várost Bretiszló kéré-

¹ Valószínűnek tartom, hogy ezen pogány vallású, és pogány vallásban elhaló Árpádfi nem a szláv eredetű Levente, hanem a magyar «Lövete» nevet viselte, de ennek igazolása nagyon eltérítene kitérő tárgyamtól, ezért egyelőre ezt használom.

² A váradi káptalan legrégebbi statútumai: 9. l. Hist. H. Fontes D. 251. l.

³ Pertz. Monum. Germ. SS. XX. k. 794. l.

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 77, 78, 148. ll.

² Történelmi Tár 1890. évf. 38—39. ll. Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 35, 50. ll.

sére ennek a névszerint eddig ismeretlen Árpád-finak adta.¹

Az altaichi évkönyvek ezen elbeszélését Hermannus Contractus is megerősíti² és így annak hitelességéhez kétség nem fér.

Ámde krónikásaink véleményének elfogadása esetén megfegtetlen marad, ki volt ezen Árpádfi, ezen unokaöccs? Mert szerintök Endre, Béla és Levente mindjárt Lengyelországba menekültek, majd onnan (Bélát kivéve) Oroszországba vonultak s csak 1046-ban tértek vissza.

Azonkívül II. Géza király 1158-ban kelt s a pécsváradai apátság számára adott kiváltságlevelében egy Damaszló vagy Domoszló nevű, Szent-László király előtt élő Árpádfiról emlékezik meg kegyeletesen.³ De ki volt ezen Domoszló? arról krónikásaink bölcsen hallgatnak.

E dolgokból csak a következtetést vonjuk, a mely a legszigorúbb logikai szabályok szerint is levonható, hogy t. i. Kézainak és társainak ismeretei az Árpádház második elágazásáról fogytékosak valának s így tudósításuk nem zár ki minden kétséget.

Térjünk át a váradi és zágrábi krónikák véleményére.

Ez ellen bizonyítanak Kézainak és társainak fennhéjázó szavai. Mert ők is ismerik azon véleményt, hogy Endre, Béla és Levente Vászoly és nem Szár-László fiai voltak, de azt egészen fitymálva a következő megjegyzéssel akarják tönkre tenni: «Némelyek állítják, hogy ezen testvéreket Vászoly herceg egy Tátony nemzetségbeli leánynyal törvénytelen ágyból nemzette és a Tátony-ok ezen ágyasság révén jutottak a nemességhez. Bizonyos, hogy ez hazugság és nagyon helytelenül adják elő. Mert a nélkül is nemesek és Szittyiából származnak; mert (másutt tehát) ezek Szár-László fiai».⁴ Ugyanezt írja a bécsi képes krónika is; de hozzá teszi, hogy, a mint beszélük, Szár-László Oroszországból nősült meg és ezen orosz nővel nemzette Endre, Béla és Levente testvéreket.⁵

Az első pillanatban szinte meghökken az ember eme bátor szavakra és vakmerőségnek

tartja azok bírálat alá vételét. Ámde, ha az első meglepetésből fölocsúdva és az igazság keresésétől kényszerítve, mégis csak jól fontolóra veszi a szavakat, úgy találja, hogy Kézai és társai a kancsal mészáros módjára nem oda néznek, a hova ütnek; megczáfolják az ellentétes véleményből levont következtetést, de magát az állítást nem, megczáfolják a Tátonyok nemességre emelését, de Endre, Béla és Levente származtatását nem. Már pedig a következtetés megczáfolásával nincs kimutatva a fő- vagy al-tétel hamis volta. Például vegyük föl azt a híres, tulzó állítást: «A magyar hadsereg Várnánál nagy csatát vesztett, és azért Magyarország a törökök uralma alá került». Már most mily könnyű kimutatni, hogy a következtetés szörnyen valótlan, ám de a mondat első része, maga a főtétel igaz marad, pedig Kézaiék logikája szerint az is elesnék.

Ellene bizonyít látszólag még az, hogy éppen Szent-István uralkodásának leírásakor a váradi és zágrábi krónika két chronológiai hibát követ el. Egyik az, hogy Szent-István halálától I. Endre trónra léptéig 11 év 4½ hónap telt el, pedig addig csak 8 év folyt le. Másik, hogy Szent-István koronázatlanul 8 évig uralkodott; már pedig ez többi íróink tudósításával összeegyeztethetetlen. Csakhogy ezen kettős tévedésnek olyan egyszerű oka van, hogy ezek a krónikák írójának jól értesültségét éppen nem rontják le. Ugyanis Szent-István életiratai közül több Szent-István halálát 1034. évre teszi.⁶ Ilyen életirat forgott a krónikák írójának kezében is, s innen mindkét tévedése. Mert 1034 aug. 15-től I. Endrének királylyá választásáig csakugyan 11 év, 4½ hónap telt el. És viszont Szent-Istvánnak uralkodási éveit (41 év, 7 hónap, 14 nap) 1034-től visszafelé számítva a 993-ik esztendő jön ki, ettől pedig Szent-István megkoronáztatásáig csakugyan 8 év telt el. Ebből világos, hogy másrésről a váradi és zágrábi krónikák szerzőjének nagyon is biztos tudomása volt mind Szent-István megkoronáztatásának, mind I. Endre trónra léptének idejéről; és ha hibátlan Szent-István-legenda kerül kezébe, eme kronológiai tévedéseket el nem követi.

Ellenben mellette bizonyít először is az,

¹ Pertz. SS. XX. k. 798. l.

² U. o. V. k. 124. l.

³ Monumenta Vaticana. Ser. I. T. IV. 578. l.

⁴ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 83—84. II.

⁵ U. o. II. k. 159. l.

⁶ Hist. Hung. Fontes. I. 61. l.

hogy egyedül a váradi és zágrábi krónika jegyzi fel Szent-Istvánnak uralkodási éveit: 41 év, 7 hónap, 14 nap. És pedig egészen helyesen, mert ha ezt 1038 aug. 15-ből levonjuk, kijő 997 febr. 1-e, mint Szent-István uralkodásának a kezdete; ez pedig egyéb hiteles kútforrásokkal tökéletesen egybevág.

A váradi és zágrábi krónika állítása mellett bizonyít Szent-Gellért életirata, mert ez is világosan Vászoly fiainak mondja Endre, Béla és Leventét. Már pedig ez életíratot 1073 után, de még a XI. században élő és Szent-Gellértet ismerő egykorú szerző írta,¹ és így bizonyossága elfogadható.

De legjobban bizonyít a váradi és zágrábi krónika szerzője mellett a külföldi egykorú kútforrásokkal és a pécsváradai kiváltságlevéllel való teljes megegyezése. Így már értjük, hogy beszélhetnek az altaichi évkönyvek a megvakított Árpádfinak kisded fiáról, mert e szerint Vászoly-nak valóban három fia volt. Így megfejtethjük, ki volt az az 1042-ben a cseh fejedelemtől bujdosó és hazánk kilencz városának uralkodóul adott Árpádfi? megfejtethjük, ki volt az a II. Gecse 1058-iki levelében emlegetett Damaslaus dux? Senki más, mint Szár-Lászlónak fia: a hibásan írt «Bomizló». Mert változtassuk e névnek első betűjét «D»-re, s mindjárt kijön a «Domizló» név; hogy pedig ez egyenlő Damaszló-val, az csak olyan előtt lehet feltűnő, a ki nem tapasztalta a középkori helyesírás ingadozó voltát, a ki nem tudja, hogy Bogyiszló és Boleslaus mind egy név változatai, hogy Komáromot régen «Kamarum»-nak, Komárt Kamar-nak, Domokost Damokos-nak, Lodomért Ladamérnak írták és alkalmasint ejtették is. Ez Árpádfinak a cseh fejedelemtől való bujdosása megfejteti azt is, miért visel «Domoszló» szláv

nevet, sőt azt is, miért kapott atyja a kereszt-ségben Vladislaus, László, tehát szintén szláv nevet.

Röviden összefoglalva tehát így áll a dolog: Kézai és társainak állítása mellett nem bizonyít semmi, ellene az egykorú külföldi írók adatai. A váradi és zágrábi krónika előadása ellen nem bizonyít semmi, mellette Szent-Gellért nagyobb életirata és a külföldi kútforrások. A következtetést maga a józan ész diktálja. Itt az ideje, hogy az Árpád-ház második elágazásának történetében fogytékos ismeretű Kézait és társait elhagyjuk, az ő fennhéjázó, de alaptalan állításait elvessük, adjuk vissza az atyának a tőle eltagadott derék fiúkat, és I. Endre, I. Béla, Levente testvéreket Vászoly fiainak mondjuk, hirdessük.

De még evvel nincs vége a dolognak. Van még egy igen fontos, megoldandó kérdés az Árpád-ház második elágazásán.

Krónikáink Taksony második fiát és Gecse királyunk testvérét egyhangúlag mind Mihálynak nevezik. De ez a Mihály név Gecse testvérenek csak keresztény neve volt, mi volt vajjon a pogány neve? Mert olyannak lennie kellett, hisz ő maga nagyon sokáig pogány volt; s hogy a keresztény buzgóságban nem sokra vitte, jogosan következtethetjük abból, hogy egyik unokája, Levente, mindvégig pogány maradt; s pogány módon halt is meg; s igen furcsa volna, hogy míg a teljesen kereszténynyé lett Gecse fejedelemnek csak pogány nevét tudjuk biztosan,² ellenben a félkeresztény Mihálynak csak keresztény neve volna ismeretes?!

Mi volt tehát pogány neve Gecse fejedelem testvérenek?

Megfelelünk erre, ha előbb meghatározzuk azt, ki volt Szent-Istvánnak édes anyja?

Tudjuk, hogy krónikáink Gyula leányát, Saroltát nevezik Szent-István édes anyjának. De másrésről az is bizonyos, hogy a külföldi kútforrások, nevezetesen a kamenzi, a sziléziai és a heinrikowi évkönyvek azt írják, hogy Szent-István anyja Etelka, Miczisláv lengyel fejedelem nővére vala.³ A külföldi írók tudósítá-

¹ Így módosítom a Szent-Gellért legenda íratásáról való nézetemet. De csakis módosítom, mert már «Szent-Gellért élete és művei» cz. munkámban is megengedhetők tartottam, hogy a kérdéses legendát csak 1075. körül írták. De hogy a mű csakugyan a XI. századból való és szerzője Szent-Gellért egyik tettének szemtanúja vala, azt annál inkább bizonyosnak tartom, mert a velenzei Szent-Márk könyvtár classis IX. cod. XXVIII. számú kéziratában egy Szent-Gellért ezen nagyobb legendájából készült kisebb legenda olvasható, s ez mindenesetre a XII. századból való.

² Egy kétes hitelű író (Ademar) szerint Gecse keresztény neve István volt. Pertz. SS. IV. k. 130. l.

³ Pertz. SS. XIX. k. 581, 537, 544. ll.

sai már azért is hitelesebbek hazai krónikánknál, mert sokkal régiebbek, mint a mieink. Teljesen hitelessé teszi pedig azokat Szent-István kortársának, a lengyel fejedelmi ház családi viszonyaival ismerős Thietmar merseburgi püspöknek bizonyosága. Ez írja könyvének 8. fejezetében a 3. pontban 1018. évnél a következőket: «Bolesló-nak volt egy az ő országa és a magyarok határán fekvő városa; ennek őrzője volt a magyar királynak nagybátyja (avunculus regis Pannonici) Procu (Prokop?) úr. Ez, mivel nem bírta nejét a fogságból kiszabadítani, az ő ellenséges unokaöccsének ajándékából ingyen kapta őt vissza. Sohasem hallottam másról, hogy annyira kímélte volna a legyőzötteket, mint ez, és ezért az említett városban valamint másutt is gyakran diadalt adott neki az Isten. Ennek Dewix nevű atyja szerfölött kegyetlen volt és hirtelen haragjában sokakat megölt; midőn pedig keresztény lett, ezen vallás megerősítése végett sokat küzdött a fellázadó alattvalók ellen és Istenért való buzgóságával régi bűnét letörölte. Midőn a főpapja feddette őt, hogy miért áldozik mind a mindenható Istennek, mind az Istenek különféle incselkedéseinek, azt mondta rá: elég hatalmas és gazdag ő ezekre. Szlávul (lengyelül) Beleknegininek, azaz szép asszonynak nevezett neje pedig szerfölött ivott, katona módra lóháton utazott és szörnyű haragjában egy férfit megölt. Jobb lett volna, ha ez a vérrel fertőztetett kéz orsót porgetett volna és a mérges indulatot a türelem megfékezte volna.»¹

Thietmárnak itt egész terjedelmében idézett helyét történetíróink legnagyobb részt félre értették; mert a 3. mondatból kezdve végig azt részint Sz.-Istvánra, részint atyjára Gecse fejedelmre vonatkoztatták és azt hirdették, hogy a Dewix név Gecsének elferdítése. De ez tévedés.

Mert Thiethmár, midőn a 3. mondatban azt írja, hogy «az említett városban» (in civitate superioris memorata) adott Isten annak, a kiről ő beszél, diadalt, világosan értésünkre adja, hogy ő ottan Procuiról, a következő mondatokban pedig Procu atyjáról és anyjáról beszél; és a Dewix név nem Gecsének, hanem Procu atyja

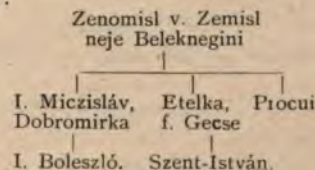
nevének Zenomislnek vagy rövidítve Zemislnek elferdítése.¹

A mint látjuk, Thiethmár e helyen Procu lengyel herceget a magyar király, Szent-István nagybátyjának (avunculus) írja. Lengyel herceg pedig csak úgy lehetett Szent-István nagybátyja, ha anyja, lengyel hercegnő, Procuinak és I. Miczislávnak nővére, Etelka volt. Ennélfogva a magyar krónikák azon tudósítását, hogy Sarolta lett volna, mesének kell tartanunk és az egykorúak abbeli tudósítását, hogy Etelka lengyel hercegnő volt Szent-István anyja, valónak kell elfogadnunk.

Igen ám, de a hildesheimi évkönyvek szerint Szent-Istvánnak volt egy másik nagybátyja is, a ki Magyarországon lakott, s a ki ellen Szent-István 1003-ban hadjáratot indított.² Igaz, hogy a hildesheimi évkönyvek ezt a Gyulát Szent-István «avunculus»-ának írják, ez pedig a classicus latinság szerint anyai nagybátyát jelent, de a középkori latinságban épen úgy jelenthet anyai, mint atyai nagybátyát, a mint a belőle származott német Onkel mind a kettőt egyaránt jelenti. És a classicusokat idéző Thiethmárról föl kell tennünk, hogy az avunculus szót ő annak classicus értelmében használta s azért az ő avunculusa csak anyai nagybátyát jelent, de a hildesheimi évkönyvek szerzőjéről ép oly joggal feltehetjük azt, hogy középkori latinságában az ő avunculusa atyai nagybátyát is jelent.

Ha már most Szent-István anyai nagybátyja Procu lengyel herceg volt, akkor Gyula nem lehetett más, mint atyai nagybátyja és így Gyula nem egyéb, mint Gecse fejedelmünk testvérének Mihálynak pogány neve és az 1003-ban legyőzött Gyula teljesen egy személy Mihállyal. Ezt a következtetést csak megerősíti az, hogy a hildesheimi évkönyvek szerint Gyulának is két fia volt, épen úgy, mint a krónikáinkban emlegetett Mihálynak.

¹ A családi összeköttetést mutatja a következő családfa töredék:

² Pertz. SS. III. k. 92. l.

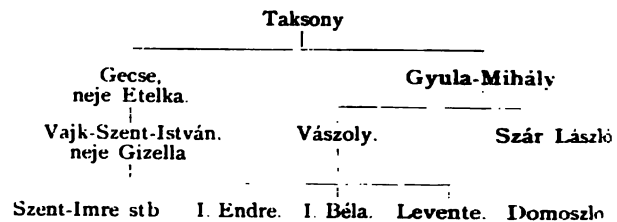
¹ Pertz. SS. IV. 862. l.

Merész, hallatlan állítás! Ezt elismerem. De nem alaptalan, s hozzá még az ország köztörténetére is fölötte hasznos. Midőn az összekuszált családi összeköttetések kiigazításához hozzá fogtam, még eszem ágában sem volt, s csak most, a midőn értékezésemnek végére jutottam, akkor veszem azt észre, hogy ezen igazság (vagy mondjuk vélemény) kimondásával két, hazánk történetében annyiszor emlegetett ellenmondást szüntethetek meg. Nemzetünk monarchiai szervezetével, s az Árpád-ház uralkodói jogával ellentétben állott az, hogy az ország egy részét egy, az Árpád-háztól egész különböző család bírja, de azért történetíróink a magyar krónikák tekintélyén indulva, azt valónak hirdették. De az én véleményem elfogadása által az ellenmondás megszűnik, mert az a Gyula, ki az ország egy részét bírta, az Árpád-háznak tagja és Gecse fejedelem testvére vala.

A másik ellenmondás hazánk napról-napra

jobban fejlődő ethnológiája és krónikáink azon állítása közt merült föl, hogy e Gyula Erdélyben lakott, azt bírta, és annak népét hadra vezérelte. Ethnológiánk Erdélyt Szent-István korában csaknem néptelen tájéknak tünteti föl, krónikáink pedig népes, külön fejedelemségnek. Ez ellenmondás is megszűnik, mert semmi sem követeli, hogy e Gyula-Mihály lakóhelyét Erdélyben keressük, épen úgy lakhatott ő lenn Baranyában, mint a Tisza mentén.

Mindent összevéve, az Árpád-ház második elágazása a következő családfát alkotja.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

LIPTÓMEGYEI TÖRZSÖKÖS CSALÁDOK 1526. ÉVIG.

III.

Hauk Polku ivadékai.

(A Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky családok.)

Bonyolult és érdekes birtokjogi és családtani kérdés kívánatos megoldását foglalja magában a lipptómegyei Mogorfalunak 1230.¹ és 1239-ik évi² első adományozási ténye s azon ki nem derített körülmény, melynélfogva Mogorfalu első adományosáról, Hauk Polkuról, ezen birtoktest 1283-ik évben oklevelileg már Bogomér comesre átszállott,³ de a melyre a magyarfalvi nemesek is jogigényt formáltak s abból osztályrészüket meg is kapták.⁴

Ámbár igen gyérek azon adatok, melyeket ezen érdekes ügy megvilágítására vagy megközelítő felderítésére nézve a családi oklevéltárak irataiból kiböngészni lehetett; de mégis nyújtanak némi támpontokat, melyekből kiin-

dúlva, biztos irányban haladni lehet azon cél felé, mely a jelen dolgozat tárgyául kitűzve, felderíteni engedi ezen törzsökös lipptómegyei családok eredetét és leszármazását, melyek Bogomér comesselel rokonságban állottak, s a mi által egyúttal beváltjuk tett ígéretünket, kimutatni igyekeztünk azt: hogy kik voltak azon lipptói nemesek, kitől származtak s mi alapon formáltak birtokjogi igényt azon donatióra, melyet András király 1230-ban, IV. Béla király 1239-ben Mogorfalura nézve Hauk Polkunak tett; azt I. Bogomér comes tényleg birtokolta, s a magyarfalvi nemesek arra igényt tartva, jo-gaik védelmére az első adományozó oklevél szövegét maguknak 1352-ik évben november 21-én a szépesi káptalan által hiteles átiratban kiadatták.¹

Megelőző dolgozatunkban kimerítő indokok alapján bizonyítottuk Hauk Polkunak magyar nemes voltát, a kit András király 1230., és Béla király 1239-ik évi oklevelei adományos társá-

¹ Turul 1890-ik évfolyam I. füzet 7. lap.

² Ugyanott.

³ Ugyanott.

⁴ Ugyanott.

¹ Turul 1890. évf. I. füzet 19. l.

val, Beuchaval együtt «*fidelibus suis... de villa Mogorfolu*» neveznek; Bogomér comesnek pedig cseh származását László királynak 1286-ik évi május 8-án kelt oklevele bizonyítja.¹ Sajátságos és ellentétes dolognak látszik, midőn a vérrokonságot Hauk Polku mint magyarfalvi nemes és Bogomér comes, mint cseh eredetű indigena között tagadtuk, s ime most azt leszünk bizonyítandók a birtokjogi igények, birtok osztályok alapján, hogy a minden valószínűség szerint Hauk Polkutól leszármazó magyarfalvi nemesek I. Bogomér comes rokonai, osztályos atyafiai voltak, s a kik későbbben a XIV. században községek telepítése által Liptó megye négy törzsköcs családjának, a Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky családoknak őseiül bizonyulnak.

* * *

Előbbeni cikkünkben közöltük László király azon oklevelének magyar fordítását, melyet év nélkül «*datum in Scepus*» a húsvét 15-ik napján adott ki Bogomér comesnek, s melyben megengedi, hogy Bogomér comes *négy rokonát*, Detrik fiait: Benedeket és Tamást, Zalok fiait: Mártont és Mátét, neki bemutathassa, a kiket ugyanakkor a nemesi előjogokban is részesít, t. i. birtokaikat az adótól fölmenti s jogot ad nekik más nemesek szokásai szerint, a király zászlója alatt harcolhatnak.

Szoros és szigorú meghatározása ama vérrokonság fokának, a mely Detrik és Zalok fiait Bogomér comeshez kötötte, most már a lehetőségek sorába tartozik, mert sem Bogomér comesnek, sem atyjának Lőrincznek nejét nem ismerjük, sem azt nem tudjuk, vajjon Lőrincznek voltak-e még fiú vagy leánytestvérei, a kiktől amazok leszármazhattak volna; csak annyi bizonyos, hogy Detrik a Hauk Polku által 1230. és 1239. évben birtokolt Mogorfoluban Bogomér comessel részbirtokos volt, a mint hogy ezeknek fiai és unokái, a XIV. században a végleges osztályt ezen birtoktestre nézve, Bogomér comes fiaival és unokáival meg is ejtették.

Ama körülmény azonban, hogy a mogorfalvi birtoktest adományozása csak Hauk Polku részére történt 1239-ben, a ki «*fidelis noster de*

villa Mogorfolu» neveztetik, s utána ugyanazon birtok sem Bogomér comesnek, sem Detrik fiainak nem adományoztatott, s mindezek mégis annak jogos tulajdonában valának: ama legvalószínűbb föltevésnek enged helyet, hogy Mogorfolu öröklés útján származott át Hauk Polku halála után úgy Bogomér comesre, mint Detrik fiaira.

László király fentebb említett okiratának ama kifejezése tehát: «*quod quatuor cognati eiusdem Bogomeri*» a tágasb értelemben vett vérrokonságnak csak ama fokát jelentheti, a mely beházasodás útján Bogomér apja, Lőrincz, vagy talán ennek apja és Hauk Polku között keletkezett, a mely legalább is harmadízú atyafisággá vált Bogomér comes és Detrik fiai között. Hogy pedig a beházasodás Bogomér comes elődei részéről történhetett Hauk Polku családjába, azt egy pregnans körülmény határozottan támogatja, és ez az: hogy a mogorfalvi birtoktestnek ama része, a mely Lőrinczről örökség útján ment át Bogomér comes birtokába, talán egy huszadrészét sem teszi az egész birtoknak, a mely Detrik fiainak mint Hauk Polkuról maradt örökség jutott. Ez tehát, minthogy Bogomér comesnek Mogorfolura sem donatiója, sem szerzeményi oklevele nem volt, akár apja Lőrincz, akár nagyapja után csak mint női hozomány juthatott, a mely rész Bogomér comes illető őseinek saját birtoka, a vezveresi földbirtok közvetlen tőszomszédságában lett természetben kiszolgáltatva és tényleg átadva; holott ha a beházasodás Hauk Polku részéről történt volna, akkor ennek épen ellenkezőjét tapasztalnók, de a mi már azért sem történhetett meg, mert hiszen a mogorfalvi birtoknak első tulajdonosa 1230-ban s újabb donatió alakjában 1239-ben Hauk Polku volt, nem pedig Bogomér comes valamelyik őse, a ki cseh származású, holott Hauk Polku mogorfalvi nemes «*fidelis noster de villa Mogorfolu*» iratik.

Bogomér comesnek Detrik fiaival való rokonsága tehát anyai ágon vezethető vissza Hauk Polkuig, a kinek hogy leszármazottjai voltak Detrik és fiai, azt két fontos körülmény bizonyítja előttünk. Az egyik az, hogy ezek a mogorfalvi adománylevélnek birtokában voltak, s magát az adományozott területet tizenkilenc huszadrészben bírták, míg annak talán csak egy

¹ Turul 1890. I. füzet 13. l.

huszad része volt Bogomér kezén. A másik körülmény pedig az: hogy Hauk Polku, az 1239-ik évi szept. 29-én Béla király által kiadott adománylevelében:¹ «de villa Mogorfalu» nevezetik; Detrik utódai, az 1340 decz. 6-án Károly király oklevelében, melyben átírja részükre az 1239-ik évi adományt, szintén «de villa Mogorfalu» írja a kérelmezőket.

Kétségtelen ezek alapján előttünk az, hogy mert Mogorfalu «per defectum seminis» fiscalitást nem képezett, másnak nem adományoztatott, de arra Detrik sem birt új birtok-adománylevelet, az csak mint öröklött vagyon szállott reájuk; Hauk Polku ivadékai ezek voltak, s elnevezésük is «nobiles de villa Mogorfalu» a birtokkal együtt jure hæreditario maradt reájuk s Magyarfalviaknak nevezettek mindaddig, míg újabb vagy más birtokadományok révén, s az egymás közötti osztozkodás új községek keletkezésére adván szükségszerűleg okot, a telepítések nevei után különböző családi neveket vettek fel s maig élő családokat alkottak.

De lássuk immár ezen családok ivadékainak leszármazási, nemzedékrendi, birtokjogi és szétoszlásuk történetét.

Detriket és két fiát, Benedeket és Tamást, immár ismerjük azon oklevélből, melyet László Szepességen év nélkül húsvét 15-ik napján Bogomér comesnek kiadott, s melyben Detriknek említett két fia mint Bogomér rokonai «cognati eiusdem Bogomerii comitis» nevezetnek. Egy 1309-ik évi oklevélből,² melyet Donch mester zólyomi comes adott ki, megtudjuk, hogy Detriknek még más két fia is volt, t. i. Lőrincz és Tivadar. A négy testvér ugyanis azon kérelemmel járult Donch mesterhez, hogy Tivadar testvérük részét engedné meg rokonuk Egidnek visszaváltani, a mit Donch mester nem ellenezvén, beleegyezett, hogy a nevezett részbirtokot Egid 10 ezüst márkáért visszaválthassa, s ugyanazt neki statuálta is, Detrik fiainak, Benedek, Tamás, Lőrincz és Tivadar hozzájárulásával. Egidnek ezen szerzeményére vonatkozólag a túróczi convent 1310-ik évben jan. 16-án kelt oklevelében bizonyítja, hogy Detrik fiai Egid-

nek, Ponyk fiának, Benedek vejének, a kérdéses birtokrészt Raden kivételével 10 márka ezüstért átengedték és átadták.

A magyarfalvi birtok iránt Bogomér comes fiai és a Detrik ivadékai között vitás kérdések támadván, és ez utóbbiak a foglalás veszélyének levén kitéve, pörlekedés esetén, — bár ha a Hauk Polkunak adott 1239-ik évi donationalis oklevél birtokukban volt, — jogaik megóvása céljából Magyarfalvi Benedek fia Mykó, úgy a saját, mint testvérei Pál, Márk, Simon és Péter; nemkülönben Tamás fiai: János, András, Bogo; és Lőrincz fiai: Pál és András, Károly királytól a Mogorfalura vonatkozó s Hauk Polkunak adott 1239-ik évi adománylevelet átíratni és megerősíttetni kérték. A kérelemnek Károly király eleget téve, azt 1340-ik évi december 6-án Visegrádról keltezve nekik kiadta.³

Azonban az érdekelt magyarfalviak a kiadott királyi átíratl sem látták még magukat kellőleg biztosítva birtoklási jogaikban, nem kivált azok, a kik mint jogigénnyel bírók az 1340-ik évi decz. 6-án kiadott királyi okiratban megnevezve nem voltak. Hogy tehát az összes magyarfalviak jogai védve legyenek, a szepesi káptalanban megjelentek 1352-ik évben személyesen Benedek fiai: Simon, Márk, Pál és István, Tamás fiai: János és Bogo, András fia: Sándor, Lőrincz fia; András; és Pál fia: András, kérvén a káptalant, hogy az 1239-ik évi adománylevelet nekik hiteles másolatban adja ki. A káptalan ebbeli kiadványa kelt ugyanazon évi nov. 19-én.⁴

Röviddel erre a birtokpör Bogomér és Detrik ivadékai között Magyarfalu miatt csakugyan megindult, mely szerint a magyarfalvi határban volt, de már akkor községek telepítése által külön határokká vált öt rendbeli jószágot, u. m. Magyarfalut, Dettrichfalvát alias Benedekfalvát, Szent-Andrást, Tornoehfews, most Hora, és Raden földét — mai Konszka — a Szentiványiak elfoglalni, illetőleg maguknak statuáltatni kívánták. Sajnos, hogy ezen pörös tárgyra vonatkozó országbirói ítélet előttünk ismeretlen, s csak annyit tudunk róla a szepesi káptalannak 1353-ik évi július 12-én kelt kiadványából,⁵ hogy Tamás

¹ Dettrich Antal levélt. Benedekfalván Károly király átíratában 1340. évi december 6-án.

² Magy. tört. tár IV. 35. lap.

³ Dettrich Antal levélt. ered. Benedekfalván.

⁴ Saját gyűjteményem eredije után.

⁵ Szentiványi csal. levélt. A. fasc. II. nro. 10.

országbíró, a pörben hozott ítéletének végrehajtását elrendeli. Erről a nevezett káptalan jelenti, hogy Magyarfalván a király embere Miklós fia János, és a káptalan megbízottja Miklós kanonok megjelentek s Pál, Benedek fia, érdektársaival együtt kinyilatkoztatá, hogy az említett jószágoknak jogos birtokosai, igazaikat oklevelekkel bizonyították s ünnepélyesen óvást emeltek birtokuknak bárminemű elfoglalása ellen.

Mint homo regiussal találkozunk 1356-ik évben Magyarfalvi András fiával, Sándorral, a ki Zeéchi Miklós országbíró megidéző és határjárási rendeletében Akalichnai Péter özvegye ügyében, a túróczy convent megbízott embere mellett jelen volt, s az erre vonatkozó oklevelet az országbíró kiadta ugyanazon év szept. 15-én.¹ Ezen ügynek újabb tárgyalása, az első ízben emelt óvás miatt, 1357-ik évi aug. 5-ére tűzvetvén ki, ott már királyi emberekül Benedekfalvi Benedek fia István és Szent-Andrási Lőrincz fia András vannak megnevezve.²

Alig hogy 1353-ban a mogorfalvi birtok iránti kérdés tisztázva lett, az említett birtokkal a nyugot felől határos akalichnai birtokosok között a határvillongás a magyarfalviakkal pörös útra terelte az ügyet, s Lajos király secretarius cancellariusának, László cházmai prépost levele alapján, a szepesi káptalan 1357-ik évben, az akalichnai és mogorfalvi birtokpör tárgyában a határjárást megejti. Az itt érdekelt magyarfalviak a következők voltak: Dettrichfalvi Benedek fiai: Pál, Simon, Márk, István; András fia Sándor; Lőrincz fia András; Pál fia András; Tamás fia János és Bogó. Az Akalichnától keletre eső birtokrész, tehát azon terület, a mely az első adományozott mogorfalvi birtok fogalmával azonos, a XIV. század első felének vége felé, a már benépesített négy község s a mostani Benedekfalva, Szent-András, Hora és Konszka, a fent említett magyarfalvi nemzetségnek jutott; az innét nyugotnak eső birtokrész pedig: az akkori Akalichna, a mostani Okolicsna, az Akalichnai családnak, kellően elhatárolva adatott ki. A káptalannak határjárási és birtokátadási oklevele kelt 1357-ik évi junius 16-án.³

1374-ik évben a szepesi káptalan előtt Mikó fia Egid, és Pál fia Bertalan között Brezina nevű jószág rész megosztása iránt, a mely Detrikfalva és Szent-András határán feküdt, egyesség kötötték.⁴

1375-ben decz. Benedekfalvi István fiai: László, Miklós és Pál, Katarina és Lucia nővéruknek a hajadoni negyedét kiadják birtokaikból, a mely tény iránt a túróczy convent ugyanazon évben elismerő és bizonyító oklevelét kiadta.⁵

Az 1375-ik év volt körülbelől azon időpont, midőn a magyarfalvi nemesek, Hauk Polku ivadéka a magyarfalvi birtokot egymás között felosztván, az annak határában keletkezett községeket megtelepítvén, az alapítók keresztnévei után a községeket elnevezték, s a birtok ennek alapján családneveket vevén fel, a négy felé szakadt ágak négy külön nemzetséget alapítottak. Így keletkezett Detrik vagy Detre után — ki a család első őse — Detrikfalva, a mely helynév állandóan megmaradt 1414-ik évig, s csak egyszer, 1375-ik évi december 20-án kelt túróczy káptalani kiadványban mondatik Benedekfalvának,⁶ s még 1407-ben augusztus 16-án kelt s a túróczy convent által *Dettrichfalvi* Bogov fia János, neje Fejérpataky Klára női hozománya iránt kiadott oklevélben: ⁷ *«de Dettrichfalva»* előfordul, már 1419-ik évtől kezdve többé e helynévvel nem találkozunk, s az Benedekfalvára változik s megmaradt a jelen időkig.

Az 1272—90 között élt Detriknek Benedek fiától s ennek ágán Benedekfalvi Istvántól, ki még 1357-ben élt, származtak le a Lubyak s ezen családnevöket csak 1500 körül vették fel. Tamástól, Mikó, András és Bogó fiaitól, a Dettrich család most is virágzó tagjai.

Dettrichnek harmadik fia Lőrincz, a ki már 1309-ben a Veres Mihály fia házát kapta osztályrészül, mely már akkor *Tarnochfew*-nek hivatott, későbbi idők folytán átváltozott *Hora* névre; s hogy ez ugyanazonos *Tarnochfew*-vel, bizonyítja az, hogy a Tarnócz vize vagyis forrása alatt épült a község, s onnét nyerte elnevezését a Horai

¹ Vitális Péter megyei ügyész szentmiklósi levélt.

² Ugyanott.

³ Dettrich Antal benedekfalvi levélt.

⁴ Dettrich Antal benedekfalvi levélt.

⁵ Magy. tört. tár IV. köt. 40. lap.

⁶ Ugyanott.

⁷ Magy. nemz. múz. könyvtára, Máriássy csal. levélt.

Horánszky család, de még a XV. században is Veresházának hivatik, mert egy 1485-ik évben november 4-én kelt¹ s a szepesi káptalan által, Mátyás király rendeletére kiadott statutionális jelentésben, mint homo regius Ladislaus de Veresháza szerepel; s minthogy sem a Huora helység, sem a Horánszky családnévvel nem találkozunk a XV. században, a névváltoztatás csak a XVI. század elején történt meg. Ugyanezen Lőrincznek Lőrincz fia lett ösatyjává a szentandrás Andreánszky nemzetségnek, midőn is II. Lőrincznek fia András 1340-ik évben még «nobilis de Magyarfalu» iratik.² 1357-ik évi június 9-én kelt s a szepesi káptalan által kiadott oklevélben már «*Andreas et Paulus filii Laurencii de Zent András*» íratnak.

Azon érdekes és fontos határjárási és beiktatási okirat, mely a szepesi káptalan által 1380-ik évi deczember 20-án kiadatott s részben a magyarfalvi birtoktest leírását, részben pedig az ezen birtoktestnek elhatárolását s magyarfalvi Egidnek abba való bevezetését foglalja magában,³ családtani s nemzedékrendi fontosságát abban találja, hogy ezen okirat egy másik oklevél keletkezését vonta maga után, a melyben a Szentiványiakkal osztozkodó magyarfalvi, illetőleg pedig a dettrichfalvi nemesek egyenkint olyanokul vannak felsorolva, mint a kik nevében magyarfalvi Mikov fia Egid a határjárást és a Szentiványiaktól való elkülönítést Lajos királytól kérelmezte.

Ezen oklevél 1380-ik évi decz. 20-án kelt⁴ ugyanazon napon, a midőn t. i. a szepesi káptalan királyi rendelet alapján a határjárást eszközölte. Az okirat kölcsönös szerződést foglal magában, mely egyrészt dettrichfalvi Mikov fiai István és Egid, András fia Sándor, Simon fia György, István fia Miklós, János fia Lőrincz, Bertalan fia János, Bogo fia Miklós, Lőrincz fia András és Pál fia András osztályos atyafiak; másrészt pedig a Szentiványi, Nádasdi, Szmrecsány családok érdeklöttjei között kötött az iránt, hogy ha bármelyikük a határjárásra és birtokosztályra nézve kötött egyességet, a mely ugyanazon napon érvényesítettett, meg nem

tartaná, vagy azt pörrel megtámadná, vagy a határdombokat és jeleket megmászítaná: az, a hatalmaskodás bűnébe essék s pör esetén, annak megkezdése előtt öt ezüst márkát lesz köteles fizetni a birói részen kívül a békés feleknek.

1391-ik évben tartott általános birtokvizsgálat alkalmával Bubek Imre országbíró előtt, a magyarfalvi adományozásról szóló törzs-okleveleket 1239., 1340., 1353. és 1380-ik évből, Magyarfalvi András fia Sándor mutatta be,⁵ mint a Dettrich családnak negyedik őse; a Veres Mihály fia házára, akkor már Tornochfew s később Hora, mint osztályrészre vonatkozó birtok-osztálylevelet 1309. és 1310-ik évből Tornochfew Mihálynak fiai László és Miklós produkálták ugyan akkor,⁶ s végre Benedekfalvi György fia Lukács mutatta fel a túróczy convent által 1375-ik évben kiadott azon oklevelet, mely szerint István fiai: László, Miklós és Pál, Katalin és Lucia nővéreknek a benedekfalvi osztályrészükből a hajadoni negyedek kiadták.

Ama pörben, melyet a Tornallyay család ellen a Vág folyásának önhatalmú megmászítása ügyében a Szentiványiak emeltek, mint érdekelt magyarfalvi birtokosok, a szepesi káptalannak 1401. évben kiadott jelentésében előfordulnak Egid fia Imre, András fia Sándor, András fiai Bálint és György, Dettrichfalvi Bogo fiai Lampert és János.⁴

1419-ik évi július 9-én a túróczy convent által kiadott oklevélben,⁵ melyben jelentést tesz a Zsigmond király által elrendelt beiktatásról Kisvagy Új-Gibe lipótmegyei birtokba, Gargói Péter neje Zsigray Klára és fia György részére, a tényleges bevezetésnél Benedekfalvi György fia Benedekkel és Benedekfalvi Egyd fia Dominik nevével mint homo regiuséval találkozunk.

Azon 1380-ik évi deczember 20-án kelt márkális egyezséget, melyet az osztozkodó felek egymás közt kötöttek, 1463-ik évben a szepesi káptalan által hitelesen átiratták András fiai Miko és István, Imre fiai Egid, Ferencz és Sándor.⁶

¹ Magy. tört. tár IV. évf. 15. lap.

² U. o. 35. lap.

³ U. o. 40. lap.

⁴ Turul VIII. 20. lap.

⁵ Szentiványi csal. levéltárában Szentivánban.

⁶ Dettrich Antal benedekfalvi levéltárában.

¹ Loksánszky Béla levélt. Szent-Miklóson.

² Dettrich Antal benedekfalvi levélt.

³ Turul 1890-ik évf. 19. l.

⁴ Dettrich Antal benedekfalvi levélt.

1474-ik évben augusztus 30-ról kelt okirata¹ a szepesi káptalannak megemlékezik Benedekfalvai Dominik fiai György és Salamonról, kiket Mátyás király Trencsénben ugyanazon évi július 26-án kiadott s a nevezett káptalanhoz intézett beiktatási rendeletében Zemercheni Simon és Péter, Nádasdi Miklós, Tamás és Pál részére, mint homo regiust megjelöl.²

Dettrichfalvi Detrik, Liptómegye alispánja a négy szolgabíróval 1477-ik évi július 16-án keltezett bizonyítványt ad ki a felől, hogy Kis-Selmeczi Miklós Nagy-Selmeczen levő másfél sessióját Thehy Jánosnak hat aranyforintért zálogba vetette.³

1485-ik évben Párisfalvi István Liptómegye alispánja Dettrichfalvi Eugent és Detriket, mint tanúkat hallgatja ki, Revisnye János és fia Ottmár közötti pörös ügyben.⁴ A most említett Detriket 1492-ik évben Benedekfalvi Benedek fia Mihály, Dettrichfalvi György fia Detrikkel, akkori liptói alispánnal, egy nemesi curia és két zsellérje miatt pörben állván, őket Detrik testvére Eugen választott bíróság előtt kiegyezteteti, melynek alapján a fél curia és egy zsellér Mihály birtokába ment át.⁵ Ugyanezen Mihály és két fia György és Gáspár 1500-ban Dettrichfalvára, illetőleg Benedekfalvára új adománylevelet nyer, a ki röviddel erre a Luby nevet a Benedekfalvi előnévvel fölveszi.⁶ 1498-ik évben ismét Liptómegye alispáni székében találjuk, ki az említett év decz. 5-én mint alispán bizonylatot ad ki⁷ a felől, hogy Kispalugyai Gáspárnak Bakfalvi Imre elleni ügyében Benyiczki Istvánt kihallgatta.

¹ Szmrecsányi Emil tereskei levélt.

² Ugyanott.

³ Dettrich Antal benedekfalvi levéltárában.

⁴ Loksánszky Béla szentmiklósi levélt.

⁵ Dettrich Antal benedekf. levélt.

⁶ Siebmacher Wappenbuch. Band IV. Heft 15. pag. 381.

⁷ Dettrich Antal benedekf. levélt.

Volt-e a magyarfalvi nemeseknek Magyarfalván kívül is adományos törzsbirtokuk, ez iránt oklevelek, melyek útba igazítanak, nincsenek; de ha tekintjük a megye benépesedésének viszonyait, a mely a XIII. század első feléből eredő s egymást követő adományozások által mindinkább a megye nyugoti része felé húzódik, ez azon határozott állítás kockáztatására bátorít, hogy Hauk Polku utódai, Dettrich ivadéakai, máshol nem, csak Magyarfalván birtak adományos törzsvagyonnal. Detrik ivadéainak, a névben is fennmaradt Dettrich családnak lubellai részbirtoka későbbi szerzemény, a mely beházasodás, női hozomány vagy egyéb uton került kezükre. Úgy szintén Hosszúrét birtoknak ama felerésze is, a melybe magát Benedekfalvi Péter bevezettetni kérte s mely kérelme iránt Ulászló király 1514-ik évi 26-án kelt rendeletével meghagyja a szepesi káptalannak, hogy a kérelmezőnek, a ki már a régebben megtörtént statutióról szóló oklevelet a káptalantól ki nem vette, azt most neki jogainak sürgős védelme érdekében hiteles alakban kiadja.¹ Benedekfalvi Péterrel még egyszer találkozunk az 1520. évi szept. 2-án kelt² egyességi oklevélben, mely szerint Kussavi és Neczpáli Menyhért, Benedekfalvi Péterrel barátságot köt s minden egymás között fennforgott viszályt, pörlekedést, villongást megszüntetnek.

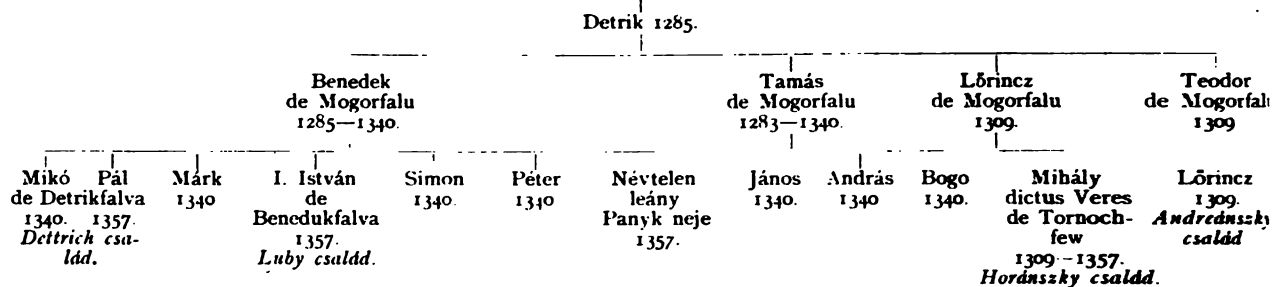
Kimerítettük mindazt, a mi tudunkra volt, s az illető családi levéltárakban rendelkezésünkre állott; s ezen okiratos vizsgálódások alapján összeállítva Hauk Polku ivadéainak, Detriknek, az ettől származott magyarfalvi nemeseknek, s végre az ezektől szétágazott Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky családoknak nemzedékrendét 1520-ig, a következő táblázaton tüntetjük fel.

¹ Özv. Joob Adolfné Madocsányi Klementina prúszéki levéltárában.

² Bobrovnyiczky László rózsahegyí levéltárában.

I.

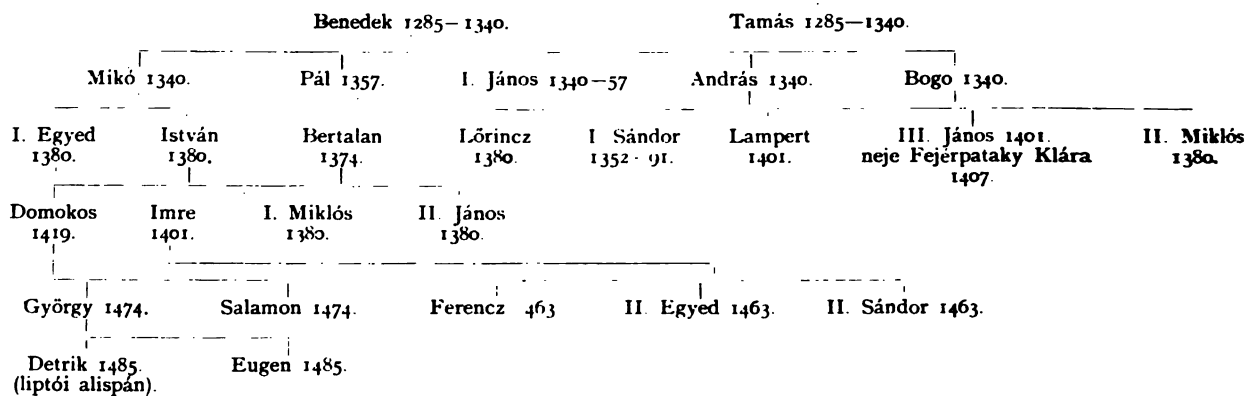
Hauk Polku de villa Mogorfaľu 1230—39. (Dettrich, Luby, Hordnszky, Andrednszky családok.)

II.

(Dettrich család.)

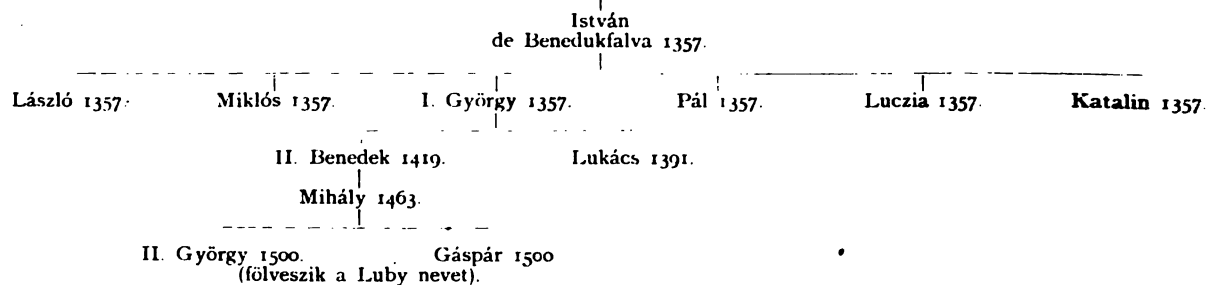
Detrik 1285 (V. ő. az I. táblán.)

III.

(Luby család.)

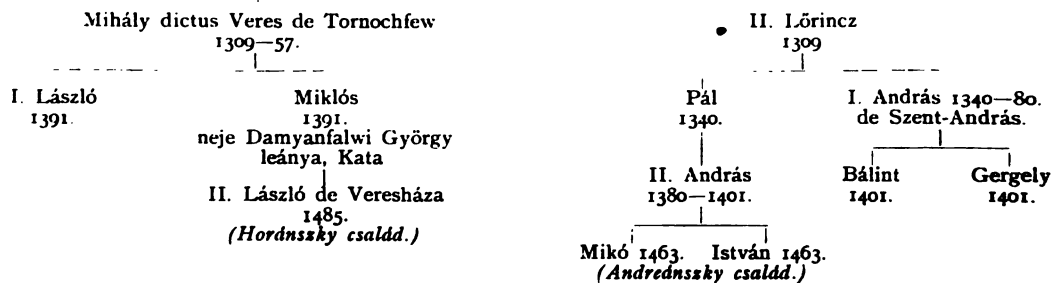
I. Benedek 1285—1340.
(Ez az I. táblán Detrik fia.)

IV.

(Hordnszky és Andrednszky család.)

I. Lőrincz de Mogorfaľu 1309
(ki az I. táblán Detrik fia.)

IV.

Zalók utódai.

(A Podhorányi család)

Említettük már jelen dolgozatunk sorozatának II.¹ és III. cikkében² azon tényt, hogy lipcai Bogomér comes László királytól 1272—1286-ik évek között engedelmet nyert, érdemei elismerésül, rokonait Zalók fiait: Mártont és Mátét a király elé vezethetni. Itt már a lehetlenségek sorába tartozik a rokonsági köteléket akár a vérség, akár a birtoklási viszonyok vagy közösségi jogok alapján megállapítani; sőt az csak megközelítőleg sem határozható meg. A vérségi kötelék révén nem, mert a fentemlített egyetlen adaton kívül semminemű okiratos bizonyítékot nem ismerünk a vérségbeli atyafiság támogatására; a birtokviszonyokból szintén nem, minthogy Zalók és fiai sem birtokos társai, sem osztályosai nem voltak Bogomér comesnek és utódainak s ellenkezőleg Bogomér comes amazok jószágrészeinek élvezetében mint osztályos rokon soha nem állott. Elhagyjuk tehát a meddő kísérletet, s a rendelkezésünkre álló okiratok alapján előadjuk Zalók utódainak; a Podhorányi családnak nemzedékrendi történetét.

László király uralkodása alatt 1272—1290 közötti évek valamelyikében azon Zalók, — néha Zalouk és Zoluchnak is írva, — a ki László királynak egyik év nélküli, Szepességen húsvét utáni 15-ik napról keltezett oklevelében, mint Mártonnak apja s Bogomér comesnek rokona van említve,³ Magyarfalu tőszomszédságában nyugot felé, a mostani okolicsnai határban Miklóstól, Demeter fiától, Jutah fiaiától, az Akalichna Pataka mentén «iuxta fluvium Akalichna Pataka», mint akalichnai királyi jobbágy egy földrészt kapott adományul, a mely adomány királyi megerősítést is nyert. Az így adományul nyert birtokrészen Zalók fia, Márton, községet alapítván, azt nevről Martinkfalunak — mostani praedium Podhorán — keresztelte el. Történt azonban, hogy midőn III. Endre király a lipcai, árva- és túróczmegyei birtokjogi viszo-

nyokat az említett megyékben személyesen vizsgálná, ez alkalommal Péter, Márton fia, a ki Zalók fia volt, megidéztetvén, ide-oda utazása közben, az akkor már Martinkfalvának nevezett birtokról szóló oklevele elveszett. A birtoklási jognak eme legfőbb bizonyítéka, a donationális levélnek hiánya miatt veszélyeztetve volt a birtoklás, lehetetlen a jogos bizonyítás. Gondoskodni kellett tehát az illető tulajdonosoknak arról, hogy a törzsökös adománylevélnek királyi átíratát megszerezzék igaz jogaiknak védelmére, a jogtalan elfoglalás ellenében.

Ilyen viszonyok között Martinkfalvi Péter fia Bálint úgy a saját, mint legközelebbi rokonai: Demeter fia Balázs, Pál fia János, Miklós fia Bertalan, Mihály fia Mátyás nevében Károly király elé járult 1344-ben, hogy az apja Péter által a Martinkfalvi birtokra vonatkozó királyi megerősítési oklevelet nekik átíratban kiadják, nehogy birtoklási jogaikban bárki által is megtámadtassanak, s hogy azt védelmezni tudják. Károly a királyi könyveket megvizsgáltatván, megtaláltatott abban, hogy említett jószágot Jutach fia Demeter fiától, Miklóstól, adományul kapta Zalók, s az királyi megerősítést is nyert.

Az erre vonatkozó oklevelet Lajos király kiadta 1344-ik évi december 27-én.¹ Ezen oklevél sorolja fel azon érdekletetteket, kiknek nevében Péter fia Bálint a királyi átírást kérte. Ezen oklevelet Lajos király 1365-ik évben ugyancsak Martinkfalvi Péter fia Bálint kértére még egyszer átírta.²

Minthogy a Martinkfalvi birtok Akalichna határából lett kihalásítva, a birtok terjedelmére nézve controversiák, villongások merültek fel a martinkfalvi nemesek és az akalichnai birtokosok között, s égető szükséggé vált az új határjárás és új határdombok emelése, mit Márton fia Péter, feljebb említett atyjafiai és birtokos társai és Márkus fia Pous nevében Lajos királytól kért. Ezen kérelmet Lajos király teljesíté is, elrendelvén 1347-ik évi május 25-én kelt oklevelében³ a szepesi káptalannak, hogy Damian fia Miklós, vagy Benedek fia Pál, vagy Tamás fia János mint királyi tanú jelenlétében a határ-

¹ Turul VIII. évf. 14. lap.² U. o. 55. lapon.³ Turul VIII. évf. I. füzet 13. lap.¹ Dr. Podhorányi Gyula kir. táblai bíró levélt.² Saját levéltáram eredetije után.³ Ugyanott kápt. hiteles másolat.

járást megejtse. A szepesi káptalannak ezen határjárásról szóló oklevelét Martinkfalvi Péter fia Bálint kértére Lajos király 1364-ik évi november 19-én¹ új pecsétjével meg is erősítette.

Midőn Martinkfalvi Péter fia Bálint kértére Lajos király 1344-ik évi december 27-én kiadta azon oklevelet, melyben tanúsítja, hogy az Akalichna Pataka melletti birtokrészt Bálint elődei Márton és Zalók adományképen kapták Jutach fia Demeter fiától, Miklóstól, ezt mint akalichnai királyi jobbágyságok vették birtokukba,² tehát csak conditiatus nemesek voltak s feltételesen, bizonyos kötelezettségek teljesítése mellett élvezték a magyar nemesség előnyeit és kedvezményeit, a mint ez kifejezést is talál László királynak ama többször említett oklevelében, a mely szerint Detrik és Zalók fiai, különös királyi kegyből, kiváltságosan nemesi előjogokat élvezhettek;³ Detrik fiai ugyan már a XIV. század első tizedében mint «nobiles de Mogorfolu» említettnek, Zalók fiait és unokáit azonban 1377-ik évig még mindig mint királyi jobbágyságokat találjuk martinkfalvi jószágukon; de a most említett évben Balázs fia, Miklós, érdemeinek jutalmául a martinkfalvi és a királyi jobbágyságból kivételt, az országos nemesek közé soroztatnak. Ezen oklevelet kiadta Lajos király 1377-ik évi szeptember 8-án,⁴ melyben elősorolja, hogy Martinkfalvi Balázs fia Miklós «filius iobbagionum nostrorum» már zsenge korától fogva a király hadjárataiban hű szolgálatokat tett, s különösen beszarabiai hadjáratában a Duna mentében, midőn Galan testvére Lajko ellen hadat viselt,⁵ lándzsával karját keresztül döfték, halálos sebből vérezett, azután pedig a lithvánok elleni háborújában Belz vára ostrománál és elfoglalásánál halálmegvételével harcolván, kövek és nyílak által okozott sebekből vérezett,⁶ s erről a királynak János esztergomi érsek különös jelentést is tett.

Midőn 1391-ik évben Bubek Imre országbíró

Liptóme gyében Bódogazonfalván birtokvizsgálati gyűlést tartott, ugyanakkor a Mártonfalvi — előbb Martinkfalva — birtokrészre vonatkozó családi okleveleket 1347-ik és 1364-ik évekből Gergely fia Lőrincz és Bertalan fia László mutatta be.⁷ A felmutatott okiratokra nézve két megjegyzésre szolgáló esetet találunk a Bubek-féle instrumentumban, illetőleg a liptói regestrumban,² melyet itt felemlíteni szükségesnek vélünk. Az egyik az, hogy míg a László király által év nélkül a Szepességen husvét 15-ik napján kiadott oklevélben³ Zalók fiai Márton és Máténak íratnak: «Martinus et Matheus filii Zalok», a liptói regestrumban Máthé Mátyásnak: «Martini filii Zolok et Mathie filii Zalok» van írva; a másik pedig az, hogy az 1344-ik évi decz. 27-én Lajos király által kiadott oklevél⁴ az Akalichna pataka melletti földrész adományozóját, annak apját és nagyapját említi: «quod Nicolaus filius Demetrii, filii Jutah filiorum iobbagionum regaliū de Akalichna . . . perpetuo possidendum assignasset», de azt nem mondja, hogy Miklós ki volt, a liptói regestrum ellenben megmondja,⁵ hogy Miklós, Demeter fia, zólyomi comes volt: «quod Nicolaus filius Demetrii comes de Zolio» etc. Demeter apját azonban elhagyja. E két okirat egymást érdekesen egészíti ki, minthogy ezáltal Miklós zólyomi comes nemzedékrendét egygyel följebb vihetjük; s tudván azt, hogy Miklós zólyomi comes volt, hozzávetőleg meghatározhatjuk, hogy Zalók fiai Márton és Mátyás részére az adományozás mikor történt. Ugyanis 1277-ik évben⁶ még Byter volt zólyomi comes, 1285-ben már Demetert találjuk,⁷ Miklós 1279—83-ban levén zólyomi comes, az adományozásnak is ezen évek valamelyikében kellett történnie.

Még 1391-ik évben a XIII. századi névtelen birtokrészt az Akalichna Pataka mentén «iuxta fluvium Akalichna Pataka» — a mely először Martinkfalva volt — Mártonfalvának nevezték, s birtokosai Martinkfalviak, az emli-

¹ Saját levéltáram eredetije után.

² Dr. Podhorányi Gyula levélt.

³ Turul VIII. évf. 13. lap.

⁴ Dr. Podhorányi Gyula levélt.

⁵ Lajos király hadjárata Vljko ellen 1368-ik évben volt.

⁶ Belz vára ostroma 1367-ben Keistut lithván fejedelemnek Szandomirba történt betörése alkalmából.

¹ Magy. tört. tár IV. köt. 10. lap.

² Ugyanott.

³ Turul VIII. évf. 13. lap.

⁴ Dr. Podhorányi Gyula levéltára.

⁵ Tört. tár IV. köt. 10. lap.

⁶ Wenzel. XII. 195., 295.

⁷ Ugyanott IV. 281.

A TELEGDIEK FRANCZIA CZÍMERE
1502. ÉVBŐL.

tett évben Mártonfalva; de már 1423-ban Podhoránnak íratik s tulajdonosaik Podhorányiaknak hivatnak; a mint ezt egy, a túróczy convent által 1423-ik évi november 15-én kiadott oklevélben találjuk, melyben Podhorányi Bálint fia Péter a saját és fiai Pál, Ambrosius és Jankó nevében, a nejének, született Fejérpataki Helénának kiadott női hozomány és kelengye felől neje testvéreit nyugtatványozza.¹

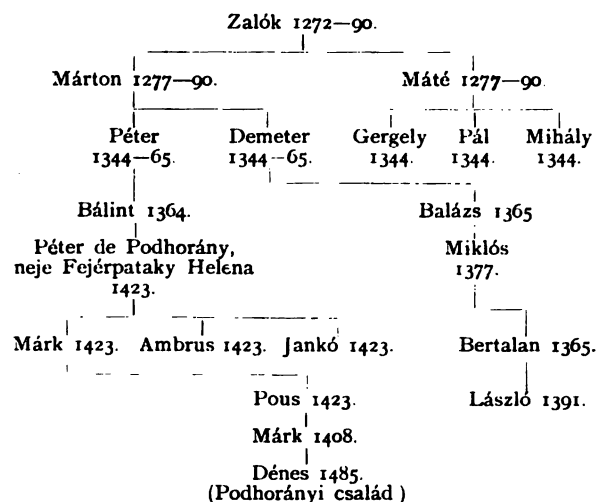
Ezen időn túl az elhagyott Mártonfalvi név állandóan Podhoránná változik.

1438-ik évben előfordul Podhorányi Márk neve egy ügyvédet valló okiratban, a melyben Vidaföldi Márton, György fia, az esztergomi egyházmegye nyilvános jegyzője előtt, Kyssel Benedek, említett Podhorányi Márkot egyik ügyvédeként vallja.² Mátyás király a szepesi káptalannak elrendelvé, hogy Kispalugyai Lipthay Bálintot és ennek testvérét Mártont, és Szentiványi Balázst a keresztúri — mostani Szent-Kereszt Liptómegegyében — birtokba bevezesse, mint homo regius Podhorányi Dénes is megnevezetik, a ki a statutionál 1485-ik évben jelen volt, s melyről a beiktatási jelentést a szepesi káptalan nov. 4-én ki is adta.³

A Zalóktól leszármazott Martinkfalvi, Mártonfalvi s végre Podhorányivá lett máig élő családra vonatkozó adatok 1485-ik évvel meg-

szűnnek; s ezen családnak, mint a Bogomér comes családjával rokonságban volt nemzetségnek személy- és a birtokuk helynevére vonatkozó változásokat és azonosságot csak még az 1718—26-ik évi nemesi összeírás constatálja,⁴ melyben a Podhorán birtokrész Martinfalvának ismertetik ezen szavakkal: «Familia Dominorum Podhorány ab innumerabili temporis defluxu in pacifico usu et possessione in *Podhorány* seu *Martinfalva* extiterint . . .»

Az elősorolt oklevelek alapján a Zalóktól mint törzsapától leszármazott Podhorányi család nemzedékrendje im ez:

MAJLÁTH BÉLA.

¹ Fejérpataky csal. keleczeni levélt.

² Bobrovniczky László levéltárában Rózsahegyben.

³ Lokcsánszky Béla ügyvéd levélt. Szent-Miklóson.

⁴ Acta publ. conv. Liptó 1718—26. jegyzők. 567. lapon.

XII. LAJOS FRANCZIA KIRÁLY CZÍMER-ADOMÁNYA A TELEGDIEK RÉSZÉRE.

(Színes címerrajzzal.)

Már régen szándékoztam a gróf Csákyaknak bízott löcsei levéltárából egy címerrajzot kivenni, mely sok tekintetben és részleteiben ritka érdekléssel bír, a Turul című folyóiratban megismertetni. De szándékom hova is jutott, csak — szándék maradt. Egyszer nem volt a ki lefesse az ösmertetésemhez szükséges címerrajz, máskor meg nem volt időm; míg végre Csergheő Géza t. barátomnak a Turul 1889. évi 12. számában, Telegdy István sírkövééről írt tanulmányában, Telegdy István sírkövééről írt tanulmányában, Telegdy István sírkövééről írt tanul-

ott felvetett kérdések egynémelyikére feleletet adó oklevél közzétételét.

Az alaposan kutató Csergheő figyelmét nem kerülte ki, hogy a Telegdyek különféle címert, különféle paizsalakkal és különféle sisakdíszet használtak. Helyesen jegyzi meg, hogy e különbségek alkalmasint a család különböző ágait jelzik. Az alább közlött oklevélből látható, hogy a kacsát — anatem — tartó sólymot csakis a francia követségben járó István, vele családja (et omnes de familia tua) és utána származott-

jai nyerték XII. Lajos francia királytól. És habár az egész család nyerte István révén ez új címert, úgy látszik, nem használták azt a Telegdyek valamennyien és egy részök ezentúl is megmaradt a koronát tartó oroszlány mellett.

A mily ritka eset az, hogy egy főúri családnak valamely tagja, *idegen* uralkodótól nyer *új* címet, ép oly érdekes más heraldikai tekintetben is az okmány, és annak címere is. Első tekintetre feltűnik, hogy az oklevélbe festett címernek nincs semmi sisakdísz; hogy a *szöveg sárga* paizsmezőről szól, míg a festő *kékre* festette azt; és hogy a címernél a sisak híjja következtében a takaró is hiányzik, de helyette körülveszi a paizsot a Szent-Mihály-rendnek dízláncza, melyet nem csak az armalis szövege említ, de azáltal is fölismerhetővé lesz, hogy magán a láncz alján ott csüng a szentnek kis képe, mely a Csergheő által ösmertetett sírkövön, már sisakdísz helyett van használva.

Valószínű, ha az oklevél szövegéből nem is tűnik ki, hogy Telegdi Istvánt, midőn Bácskai Miklós nyitrai püspökkel 1502-ben Franciaországban járt, hogy Candalei Annával, XII. Lajos rokonával II. Ulászló király nevében jegyet váltson, a francia király, e magas és előkelő rendjel adományozásával tüntette ki. Ezért kerülhetett e rend jelvénye a címeres levélbe, ezért később az Szent-Mihály alakjával a sírkőre is.

Az oklevelet kiállító királyi írnoknak, egy nem mindennapi, s majdnem hihetetlennek látszó tollhibája is feltűnik az oklevélnek végén. Az t. i., hogy az évszámot épen csak *száz esztendővel* hibázta el, mert 1502 helyett világosan ott áll: hogy az Bloisban *millesimo quadringentesimo secundo* kelt. Az oly könnyelmű lapsus calami talán csak úgy magyarázható, hogy az oklevél írója keveset írt még a nem régen kezdődött században, oly keveset, hogy jóformán tollában volt még a *quadringentesimo*, és gondolkodás nélkül oda írta az új XVI. században kelt oklevélre is, a megszokott *ezernégyszáz* számot.

Ily kelettel van különben az oklevél a levéltár valamennyi elenchusában is registrálva, külsején pedig, a tizenhetedik században élt gróf Nyáry István írásával reá van írva *«Telegdiék Címere Fölől Írás. Telegdi Anna Húgom Írása volt. Ennek a Levélnek Májusban Múlt Két száz Harmincz Három Esztendeje Hogy Kelt.»*

Comes Steph. Nyary. m. p. Látni való, hogy a *«levél»* igazi keltétől nem is oly nagyon távol álló Nyáry István, szintén elfogadta a hibás datumot, és úgy számította a *«levél»* korát kétszázharminczhárom esztendőre, épen száz esztendővel többre, mint a mennyi megillette volna.

De álljon itt az érdekes oklevél maga teljes szöszerinti szövegében, lehet, hogy szép rajzával együtt a Turul nem egy olvasóját talán érdekélni fogja. Az oklevél teljesen ép, s jól föntartott hátyára van írva. Rajta függ a a zöld viaszra nyomott szintén ép, egyik oldalán a Valois-k három liliomját mutató királyi pecsét, melynek másik oldalán a trónusán ülő király alakját látjuk, következő körirattal:

Lodovicus Dei Gratia Francorum Rex Duodecimus.

A szöveg a következő:

Lodovicus dei gratia Francorum, Neapolis et Jherusalem Rex, dux Mediolani etc. Nobili et magnifico viro Stephano de Thelegd serenissimi domini Wladislai Hungarie ac Bohemie regis consanguinei nostri consiliario dignissimo, gratiam nostram et dilectionem. Cum nihil maius in principe, aut quod magis ad veram gloriam spectat et conducatur esse possit, quam prestantissimos viros non extollere solum, verum etiam iuxta ipsorum merita omni laudis et demonstrationis genere exornare; ut virtus magis atque magis commendata in dies augeatur, et huiusmodi exemplo ceteri ad promerendam principum gratiam excitentur. Idcirco cum superioribus mensibus ab prefato rege consanguineo nostro orator ad nos et serenissimum Anglie regem pro maximis, et arduis negotiis, que utriusque nostrorum statum, ac etiam christiane rei publice dignitatis conservationem concernebant, destinatus extiteris; in quibus omnibus ita prudenter et graviter te gesseris, ut non solum cum prefato rege consanguineo nostro omnia fœdera, que antea cum predecessoribus suis regibus Hungarie percussa fuerant, confirmaverimus, verum etiam cum eodem rege pristinum et amicitie et benevolentie fœdus et affinitatem inierimus; nec minus et uti christianissimum regem decet, que ad salutem christiane rei publice pertinebant, curaverimus. Sane volentes nos te singulari quadam gratia et speciali dono prosequi et afficere, ut posteritas tua intelligat, quanti propter tua merita et virtutes faciendus extiteris; sicque huiusmodi exemplo ad tua emulanda vestigia inflammetur, tenore presentium de certa nostra scientia, mera et spontanea voluntate ac motu

proprio nostro, et uti prefertur, ut propter merita tua hac speciali gratia prosequamur: tibi magnifico viro Stephano de Thelegd ac intuitu tui omnibus simul de familia tua, eorumque posteris et descendentes in perpetuum damus, permittimus et gratiose concedimus, ac de singulari nostra gratia elargimur, ut tu ac omnes alii de familia tua, eorumque posteris et descendentes in perpetuum arma vel insignia, videlicet in quibus in flavi coloris campo naturalis et proprii coloris falco est, qui subiectam sibi anatem rostro et pedibus prestringit, uti in fronte presentis privilegii nostri suis depicta coloribus cernuntur, conchilibusque tamen singula singulis liliis distinguantur, que conchilia sunt insignia militie ordinis Sancti Michaelis de regno Francie, et quibus milites predicti ordinis rite instituti et ordinati a nobis et predecessoribus nostris regibus pro insigni utuntur, circumdare, atque armis et insignibus predictis tali modo ornatis et circumdatis tam in sigillis, quam in aliis locis et picturis, domi, forisque ac ubi magis honorificum

duxeritis, veluti in scutis, galeis et rebus et locis aliis quibuscumque gratia et permissione nostra speciali possitis et valeatis, absque alicuius persone contradictione vel impedimento. Volentes pariter et concedentes, ut predicatur, ut gratia et concessio hec nostra tam tibi quam omnibus posteris de familia in perpetuum sit firma, stabilis et inconcussa, a nulloque unquam tibi vel ipsis infringi vel alterari possit. Quod ut sit, tibi ac tuis perpetuis temporibus valiturum, in eius ac premissorum omnium fidem, robur maius et testimonium presens hoc privilegium nostro pendenti ac consueto sigillo comunitum iussimus expediri. Datum Blesis, die vigesima quarta mensis Maii, anno gratie millesimo quadringentesimo secundo (14gy)

Per Regem: Robertet. m. p. Viard: m. p.

Eredetije: a gróf Csákyak löcsei levéltárában, Fasc. 24. Nro. 1.

Közli: SVÁBY FRIGYES.

ÁLMOSS KIRÁLYFI ÉS CSALÁDJÁ.*

(Genealogiai tanulmány.)

Származása és születése. E királyfi atyjáról a régibb irodalomban ellentétes nézetekkel találkozunk.

Kinnamos I. László fiának tartja.

*Dlugoss*¹ Kálmán király egyik rokonának mondja.

*Lucius*² szerint, Lambert vezérnek fia lett volna.

E tévedés Pray és Katona nyomán még Broemmel tábláiába is átmert.

Ellenben *Turóczi*, *Ranzanus*³ és más tekintélyes írók abban egyeztek meg, hogy Álmos

I. Gézának fia volt; ez mai napság elvitázhatlan állítás.

Születési évét 1075 körül helyezem, tehát oly időre, midőn atyja, Turóczival (II. 48.) egyetértőleg még csak vezér volt.

Életírása. Minthogy ilyformán I. Géza halálakor († 1077) még csak *csecsemő* volt,¹ valószínű, hogy László nagybátyja gyámsága alá került.

Midőn László Horvátországot 1091-ben hatalma alá ejtette, a hadjáratban részt vett Álmos királyfit Horvátország kormányzójává nevezte ki.² 1097-ben Kálmán bátyja felhatalmazta, hogy

* Mutatvány szerzőnek «Az Árpádok történelmi kritikai genealogiája» című munkájából.

¹ Lib. IV. ad ann. 1114: «consanguineus propinquus».

² De regno Dalm. et Croat. Lib. II. cap. 1. (Cod. MSS. Chron. Ung.) «In cujus (Kálmán) temporibus multa mala sunt perpetrata, ipse enim Belam, filium Almum ducis, filii Lamperti ducis, filii Belæ regis. . . »

³ *Turóczi* II. 48., illetve a Képes Krónika mondja: «... Dux autem Geyza genuit . . . Almum». II. 59.: «Habebat Rex (Ladislaus) secum fratres (=nepotes) suos filios Geyzæ Regis Colomanum et Almum» «qui (Almus) . . . honoravit fratrem suum Colomanum». II. 64.: «Almi filii Geyzæ».

Turul. 1890. II

¹ A krónikások e két királyfi zsenge korát következő helyeken erősen hangsúlyozzák:

Turóczi II. 60., Képes Krónika c. 65.: «Hoc autem audientes ambo juvenes et lascivi, congregaverunt exercitum».

Ranzanus, Ind. XII.: «Huic regi (Ladislaus) nulli . . . liberi fuere; at Geyza ejus frater, duos reliquerat filios, Colimanum et Almum; eos moriens, parvuli namque tum erant, Ladislai commiserat fidei».

² «Anno . . . 1091. . . tempore quo Uladislaus Panoniorum Rex, Croatie invadens Regnum, domnum Almum suum nepotem in illo statuit Regem» (a zárai városi hatóság ítélete, ap. Wenzel XI. 13. sz. a.).

Roger szicíliai fejedelem leányával, Buzillával kötendő házassága ügyében Roger küldötteivel tárgyaljon.

1102-ben Kálmán elvette tőle Horvátország kormányzását s helyette a nagybátyjok, Lambert által kormányzott tiszáninneri területet adta át neki. Nem tudjuk, vajjon azért-e, mert László király helyette Kálmánt kinevezte trónörökösének, vagy Horvátország elvesztése miatt történt-e ez? elég az hozzá, hogy mostantól kezdve a két fivér között viszályok törtek ki. Álmos mindjárt Horvátország elvesztése után bátyja ellen fellázadt, de csakhamar megadta magát.¹ 1106 körül Passauba menekült, V. Henrik császártól segílyt keresendő; ezt nem nyerve, bűnbánatot színelve, visszatért az országba. Nemsokára Lengyelországba szökött s onnan némi segílyhaddal visszatért, de látván, hogy nem boldogul, önként meghódolt, mire a dömösi klastromba visszavonult. A kolostor magánya őt ki nem elégítvén, trónvágyának támogatását 1107-ben újlag Henrik császárnál kereste. Testvérével kibékülvén, 1109-ben Konstantinápolyba utazott; innen visszatérve, egy ideig ugyan békében élt a királylyal, de midőn újabb fondorlatokon törte a fejét, 1113-ban végzete vesztére vezette; az ideges király parancsára őt és fiát megvakították; meggyilkoltatását csak a dömösi szerzetesek akadályozták meg.

További sorsa 1127-ig ismeretlen. Ez évben Görögországba szökött. Részes-e volt-e a II. István ellen akkor tervezett, de meghiúsult összeesküvésnek s az ellenkirályok felléptetésének, avagy a görög diplomácia fondorlatai voltak-e szökésének indító okai? ezt nem tudjuk.

Általános vélemény az, hogy azért szökött Görögországba, mert Piroska unokahúga Komnenos Jánosnak, az akkor uralkodó görög császárnak felesége volt. Lehet, hogy e körülmény némileg döntő lehetett, de azért nem szabad elfelednünk, hogy Álmos anyja, Synadenos Theodul leánya, görög születésű nő volt, s hogy Álmosnak Görögországban anyai részről is rokonai lehettek. Új hazájában Konstantin nevet vevén fel, kíséretével együtt Konstantine makedón városban telepedett le, hol 1129-ben meg is halt. II. István nagybátyjának holt tetemeit Ful-

bert kalocsai püspök által hazahozatván, Székesfehérvárott ősei mellé takarítottatta el; ez valószínűleg már 1130-ban történhetett. Cosmas Pragensis azon állítása, hogy ez csak 1137-ben történt, valószínűleg arra vezetendő vissza, hogy fia, II. Béla, atyjának akkor szebb síremléket állított.

Házassága. *Grebner*¹ a következőket mondja:

«Ingo III. Philippi filius Suecicum cum laude moderatus regnum: ex Ragnilde, prima uxore, suscipit Christinam . . . et alteram *filiam, Almo, Hungarorum regi desponsatam*. Ex harum conubiis incliti reges, Sueciæ, Daniæ, Norvegiæ, Galliæ, Hungariæ et Poloniæ prognati sunt.»

*Ludewig és Langebeck*² a következő variációkkal kombinált passzusokat adják: «Iste Kanutus Dux fuit Danorum et Rex Sclavorum, quos non hæreditario jure sed armis potenter obtinuit. Hic habuit uxorem nomine Ingiburgis, filiam Izislavi potentissimi Ruthenorum Regis et Christinæ Reginæ: ex qua genuit Waldemarum gloriosum Danorum Regem qui pater extitit Kanuti Regis qui nunc (1190) regnat in Dania et Ingiburgis Reginæ Francorum. Supradicta autem Christina avia Waldemari Regis, filia fuit Ingonis Suevorum Regis et Helenæ Reginæ. Prædictæ autem Ingeburgis, matris Waldemari Regis, soror et filia Izislavi Regis alia, nupsit Regi Hungariæ qui sororem Regis Franciæ habuit uxorem. [Variáció: «*Soror vero Christinæ Ingelburgis nupsit regi Hungarorum quæ genuit Belam, gloriosum regem eorum*».] — Unde patenter ostenditur, Waldemarum Danorum Regem patrem Ingeburgis Reginæ Franciæ et Belam Regem Hungariæ consobrinos esse.»³

¹ *Compend. hist. univ.* Tom. II. pag. 630.

² Ludewig János Péter, szül. 1670-ben; történettanár Halleban, † 1743., az idézet olvasható: *Reliquiæ manuscritorum omnis ævi diplomatum ac monumentorum inedit. czímű művének* 9-ik köt. 591. lap stb. Frankfurt, 1720—1733. — Langebeck Jakab, szül. 1710-ben Jütlandban, † 1775 Kopenhágában; idézve: *Scriptores rerum Danicarum medii ævi*, Kopenh. 1772—1774. (halála után Suhm által folytatva 1776—1792.) Tom. II. pag. 154., 160. és köv. ll.

³ Katona III. 562. következőleg adja e passzust: «Hic (t. i. Knut) duxit uxorem filiam Juzillani, regis Rutinorum, et Christinæ reginæ, nomine Engelburgis, de qua genuit Waldemarum. Christina vero prædicta, avia Waldemari, filia fuit Ingonis, regis Suecorum, et

¹ *Turóczi* II. 60.

Minő következményeket vont maga után e passzus, ezt már abból is látjuk, hogy pl. Magyarországnak két nagy történetírója, *Fessler* és *Szalay* Álmos feleségét svéd Ingeburgnak nevezik.¹ Már pedig ha két ily tekintély ezt egyetértőleg állítja, akkor nem csoda, ha a többiek, tekintélyükre támaszkodva, az adatot elfogadják és tovább adják. De mily könnyelműséggel s mily kevés kritikai érzéssel ollózták ki Ludewig és Langebeck szövegéből Álmosnak e feleségét, Ingeburgot, ezt a következők fogják bebizonyítani:

II. Fülöp francia király 1193-ban feleségét, Ingeburgot, I. Waldemár dán király leányát elbocsátotta. A házassági akadály, t. i. a házaspár közötti rokonságnak megvizsgálásával, a pápa Vilmos ebelholti apátot bízta meg, kinek kutatásai «Genealogia regum Daniae» cím alatt Langebecknél (T. II. p. 154—163.) olvashatók. A hányszor tehát a szerző, t. i. Vilmos apát, saját korszakának személyeiről, kortársairól szól, szigorúan szemügyre veendő, hogy csak a röviddel 1193 előtti és utáni időt veszi tekintetbe.

A következő mondatot találjuk nála: «supradicta autem Christina, avia Waldemari Regis, filia fuit Ingonis Suevorum Regis et Helenae Reginae» (Langebeck II. 161.); az általam fennit idézett, Katona által folytatólag citált szöveg variációjában pedig a következőt találjuk: «Soror vero Christinae Ingelburgis nupsit regi Hungarorum quae genuit Belam, gloriosum regem eorum.»

E passzus a magyarázókat s az írókat egyáltalában csak azon feltevésre jogosíthatta fel, hogy Ingo svéd királynak, Krisztina nevű leányán kívül még egy Ingeburg nevű leánya volt. Kérdezhetjük tehát: mily joggal lehetett e szó-

Helenae reginae. Soror vero Christinae Ingelburgis nupsit regi Hungarorum, quae genuit Belam, gloriosum regem eorum etc. (Ludewig, Rel. MSS. T. 9. p. 635.)

¹ *Fessler* I. 543. lapján ezeket mondja: «In gleicher Zeit (a dömösi klostrom felszentelésekor) überreichte ihm seine Gemahlin Ingelburge, Ingo des I., Königs von Schweden Tochter, einen Sohn; umso eifriger strebte er nun nach der Krone, dem künftigen Erbe des Neugeborenen.» Szalay pedig az Árpádok családfáján Álmos nejének nevét következőleg adja: «Ingelburg svéd királyleány».

vegből kibetűzni, hogy Ingeburg, Ingo királynak e leánya, vak Béla királyunk anyja volt? Kézzelfogható dolog, hogy Vilmos apát ezen Fülöp királynak a vizsgálatkor életben volt Béla magyar királylyal való rokonságáról szól. 1193-ban pedig nem élt második Béla, hanem unokája III. Béla (ki csak 1196-ban halt meg és 1173 óta ült a trónon). E passzus tehát szembeszökőleg azt mondja, hogy Ingeburg svéd királyleány valamely magyar királylyal kötött házasságából a dicsőségesen uralkodó III. Béla királyt szülte. Ehhez járul még az is, hogy a másik variáció (Langebecknél) határozottan mondja, hogy «Ingeburgnak, Waldemár dán király anyjának, egy másik nővére azon magyar királyhoz ment férjhez (kinek fia a francia király nővérét vette nőül)». Habár ez utóbbi mondat az időt s a személyeket össze-vissza keveri, a francia házassági összeköttetésre való hivatkozás mégis elegendő arra, hogy ama bizonyos királyleány anyaságát nem második, hanem harmadik Bélára alkalmazzuk, ki II. Fülöp francia király nővérét bírta feleségül.

De egészen eltekintve attól, hogy az ebelholti apátnak Ludewig-Langebecknél előforduló szavait teljesen félreértették, önkényesen magyarázták s azzal az Árpádok genealógiájában előforduló házagot kitölteni vélték, Álmosnak e svéd Ingeburggal kötött házasságát még sokkal hathatósabban lehet valódi értékére visszavezetni.

I. Ingo svéd királynak (Stenkil fia, † 1110 körül) Ilonával, Blot-Szven király nővérével kötött házasságából három leánya lett.

a) Margit (Fredkolla), † 1130 nov. 4-én, eltemetve a Roskild-féle székesegyházban.

Férjei: 1. 1101. Magnus, norvég király, † 1103 aug. 24-én. 2. 1105 körül Miklós, dán király, † 1134 jun. 25-én;¹ a második házasságából született erős Magnus.

¹ *Saxo Grammat.* lib. 13. p. 230.: «Duxerat autem (= Nicolaus) Margaretam, patre Ingone, Sveorum Rege, matre vero Helena natam.»

Snorre Sturleson p. 397 ad 1100; p. 402 ad 1107; p. 414 ad 1122.

Fragm. Island. de regibus Daniae ap. Langebeck II. 429.

Annal. Bartholin. ap. Langebeck I. 339.

Pet. Olai Annal. Dan. ap. Langebeck I. 175.

6) Katalin, férje Jernsida Björn, dán királyf, * 1133.

7) Krisztina, * Novgorodban 1120 jan. 28-án. Férje: 1095 körül Mstisló Harald, novgorodi fejedelem, később Kiew nagyhercege, szul. 1076-ban, * 1132 ápr. 14.¹

Miután Ingo királynak a megnevezetteken kívül több leányáról tudomásunk nincs, ennél fogva el nem hihetjük, hogy egy Ingeborg nevű leánya Álmos neje lett volna.

Kutassuk már most a régibb írók szerint Magyarországon férjhez ment svéd Ingeborg nyomait.

Krisztina, Ingo leánya, mint a kútfokból kimutattuk, novgorodi később kievi, I. Mstisló fejedelemhez ment férjhez,² mely házasságból Ingeborg nevű leány származik.

¹ Klugspor Károly Arvid, svéd országos czímerésznek hozzám intézett levele (Stockholm, 1887. nov. 1.).

² *Knyttlinga Saga* c. 88. pag. 179.: «Duxerat vero Haraldus (így nevezi Mstislót annak anyai nagyatyja, angol Harald szerint), Christinam, Ingonis Stenkilidæ, Svecorum regis filiam, sororem Margarethæ reginæ.»

Snorre Sturleson p. 110.: «Malmfrids moder var dronning Christina, K. Ingo Stenkielsens dotter i Suerig. Malmfrids syster var Ingeborg», pag. 475.: «Ingeborg K. Valdemars moder, oc Malfrid K. Magni moders moder (t. i. norvég V. Magnus († 1184) anyja, Krisztina, Malmfridnak és norvég I. Sigurdnak a leánya) vaare systre, K. Haralds döttre aff Garderige.»

Knyttlinga Saga c. 88., pag. 179.: «Duxerat vero Haraldus, Holmgardie (azaz Oroszország) rex, Christinam, Ingonis Stenkilidæ, Svecorum regis, filiam, sororem Margarethæ reginæ, quam tum in matrimonio habebat Nicolaus rex Danorum. Christina modo dicta, Haraldus peperit binam prolem foemineam, Malmfridam, que nupserat Sigurdo Hierosolymitano, regi Norvegorum, atque Engilbergam.»

Vilmos ebeltölti apát i. h.

Nagyhercz. könyvtár V. 128. tanusítja, hogy Krisztina, I. Mstisló neje, Nagy-Novgorodban 1120 jan. 28-án halt el. IV. 19.; pedig tanusítja az 1095-ben történt egybekelését.

¹ Ezen 1076-ban született, Mstislónak, anyai nagyanyja után, Harald mellékneve is van; † 1132 ápr. 14-én. Születését tanusítja a nagyhercz. könyvtár (IV. 101.); trónalépését és halálát: Nestor (ap. Scherer). — Az orosz évkönyvek kivétel nélkül Mstisló-nak, a lengyelek Mieczyszló-nak (Miseco-nak), a dánok Haroldnak hívják. «Holmgard» származik Holmtól = szigettől; Garderige (Gardarske) pedig telket jelent, az egész tehát = szigeti vagy partvidék; így szokták az egész orosz birodalmat dél- és keletfelé (a svéd határok kivételével) megjelölni.

Ezen Ingeborg, svéd Ingo királynak nem leánya, hanem unokája, nem magyar Álmoshoz ment férjhez, hanem Knut Lawardhoz, Déljütiország hercegéhez s az Obotriták királyához 1115-ben: Knut * 1131 jan. 7-én.¹

De van ez Ingeborgnak egy mostoha nővére Fruzsina, Mstislónak második házasságából származott leánya, kitől II. Géza magyar királlyal kötött házasságából III. Béla király született.

E körülményen nyugszik a Ludewig Langebeck-féle szövegen alapuló összes tévedéseknek megvilágításához vezető kulcs és kiinduló pont.

A rektifikált tényállás tehát a következő:

1. *I. Ingo-nak, svéd királynak, nincs Ingeborg nevű leánya.*

2. *Krisztina leánya után egy Ingoborg nevű unokája van, ki Knut Lawarddal kötött házasságából I. Waldemárt, dán királyt szülte.*

3. *Ezen Ingeborgnak, I. Ingo unokájának nővére, Euphrosina, III. Bélát magyar királyt szülte.*

4. *Felcserélték tehát III. Bélát II. Bélával: anyját (Euphrosinát) pedig annak Ingeborg nevű nővérével, kit Ingo unokája helyett ennek leányával tartottak; a felcserélésnek pedig az volt a következménye, hogy Álmos herceget Ingeborggal, svéd I. Ingo király leányával házastották össze.*

Miután ezen állítás tarthatatlanságát eléggé elemeztük s — remélem — be is bizonyítottuk, azon kérdés marad még hátra: hogy *ki volt tulajdonképpen Álmos neje?* Mert hogy Álmosnak törvényes felesége volt, már abból is tudjuk, hogy az állítólagos törvénytelen szülöt, Boris-t, annyira gyűlölő magyarok Álmos fiát, Bélát, királyuknak elismerték, s hogy Álmos két leánya uralkodókhoz ment férjhez.

Azon hazai kútforrások, melyek kérdésünk fejtegetésénél hitelt érdemelhetnének, e tekintetben hallgatnak. Álmos nejére vonatkozólag, csak Turóciban (II. 62.) találok gyenge jelzést, midőn a krónikás ezeket mondja: «quorum consilio Ducem (t. i. Álmost) et filium ejus (Bélát: *de gremio matris suæ extractum, excæcaverunt.*»

¹ *Knyttlinga Saga* c. 113. pag. 191.: «Verum quo tempore Cnutus Lavardus occubuit, Engilbiorga, ipsius conjux, uterum ferebat, eaque hyeme apud parentem suum Haraldum regem in Russia degebat. Ibidem septima post obitum mariti nocte filium peperit, cui Valdemaris nomen inditum.»

Hasonlóképen nyilatkozik erről a sokkal későbbi Lucius: ¹ «Belyn, adhuc infansem . . . *extractum de sinu matris* etc.»

Ennek következtében nem marad más hátra, mint hogy a külföldi kútfőkhöz forduljunk; ezek között természetes, hogy az oroszokat — mert tárgyunkra nézve legtöbb világítást szolgáltatnak — első sorban ki kell emelnünk.

Az orosz kútfők a következőket szolgáltatják:

1. II. Szvjetopolk (Mihály), kievi nagyhercegnek (sz. 1051-ben; nagyherceg 1093 apr. óta, † Kiebben 1113 ápr. 16-án) két leánya volt, kiknek elseje, Zbyslava, 1103-ban III. Boleszló lengyel fejedelemhez ment férjhez s 1108-ban halt el.²

2. Szvjetopolknak második leánya, Predszláva, 1104 aug. 11-én, magyar király fiának («Korolevics») adatott feleségül.³

3. Euphemia, II. Wladimir (Monomach) nagyherceg leánya 1112-ben Kálmán magyar királyhoz ment férjhez; rövid idő múlva hazájába visszaküldetvén, itt 1138-ban halt el.⁴

Zbyslavának III. Boleszlóval kötött házasságát az összes tudósítók egyetértőleg elvitázhatlan ténynek nyilvánítják. De másképp áll ez Predszláva férjhezmenetele tekintetében.

Az orosz ősforrásnak azon szövegezését, melynek értelmében Predszláva magyar király fiához ment férjhez, különböző időben különböző írók a legkülönbözőbb módon magyarázták; de mindnyájan inkorrekt nyomon jártak.

Engel úgy fogja fel a dolgot, hogy Predszlávát eredetileg valamely magyar királyfinak ígérték oda, de hogy Kálmán király ennek dacára Predszlávát, szicíliai felesége halála után, 1104-ben hitvestársul vette.

Fessler⁵ figyelembe sem veszi Euphemiát s

¹ Cod. MSS. Chron. Hung. in Bibl. Vatic.

² Dlugoss ad 1086. p. 308., ad 1103. pag. 350. (az orosz évkönyvek szerint; Schieman, Gesch. Russland's, p. 415. orosz kútfők szerint).

³ Nestor-Scherer pag. 173. ad ann. 1104. Puschkin-féle krónika (ap Karamsin) szerint: «ugyanazon évben — 1104-ben — ment Predszláva, Szvjatopolk leánya, aug. 11-én Magyarországra, hogy ott a király fiához férjhez menjen.»

⁴ Karamsin II. 119., a jegyzeteknek 59. l.

⁵ I. 535.

Predszlávával, Szvjetopolk leányával 1104. aug. 11-én Kálmán házassítja össze.

Karamsin¹ a magyar királyfit Kálmán fiának tartja, ki Predszlávát, lengyel Boleszló sógornéját veszi nőül.

Roepell² osztja e véleményt.

Strahl³ az orosz kútfő adatát szintén akként magyarázza, hogy a magyar királyfi alatt Kálmánnak egyik fia értendő, míg maga Kálmán nem Predszlávát, Szvjetopolk második leányát, hanem magas korának dacára Euphemiát, Monomach leányát (1112-ben) veszi nőül. Ez utóbbi nő viselő állapotban haza tér Oroszországba, hol 1138-ban meg is hal.

Broemmel,⁴ a ki mind a két orosz adatban némi valót sejt, Karamsinra támaszkodva, a csomót egyszerűen azáltal oldja fel, hogy Predszlávát és Euphemiát egy és ugyanazon személynek, II. Wladimir leányának tekinti, ki szerinte (1104 és 1112 között szabad választása lévén) 1112-ben Kálmánhoz ment férjhez és (1112 után történt) elbocsátása után Oroszországban 1138-ban meghalt.

Schiemann⁵ Szvjetopolk második leányának házasságáról mit sem mond: ő csak Euphemiát ismeri, ki szerinte Monomach leánya, Kálmán felesége, kit férje — hűségében nem bízván — haza küldött.

A legmértvadász magyar történészek által mai napig elfogadott álláspont az, hogy Kálmán király 1104-ben Predszlávát, Szvjetopolk leányát vette nőül s azt nem sokára elbocsátotta. Euphemiáról, valamint Kálmán orosz házasságának szabatos megállapításáról mit sem szólnak.

Az által, hogy az ősforrás két adatának egyikét agyonhallgatjuk, hogy két egészen különböző hangzású nevet egy és ugyanazon személyre vonatkoztatunk, hogy két különböző atyától és különböző anyától származott nőt egy s ugyanazon személynek tartunk, s hogy két egymástól eltérő évszám között kényünk kedvünk szerint az egyik vagy a másik mellett ha-

¹ II. kötet 119; a jegyzetek 59. l.

² Gesch. Polens, I. 235.

³ Gesch. Russland's, I. 200., 201.

⁴ Genealog. Tabellen, 59. és 61. tábl.

⁵ Pag. 422., 423.

tározunk: az által nem lehet genealógiai hézagokat kitölteni.

Én azon eredményre jutottam, hogy az ősforrásnak mind a két adata jogosan igazat mond; hogy

1. *Predsláva, Szvjetopolk leánya, kit Kálmán nejéül tekintünk, 1104-ben Álmos herceg felesége lett;*

2. *hogy Kálmán király Euphemiával, Monomach (II.) Wladimir leányával (1112-ben) lépett házassági frigre.*

Állításomnak pedig ez az indokolása:¹

a) Az ősforrás azt mondja, hogy Predsláva 1104 aug. 11-én magyar király fiához ment férjhez. Azok, kik daczára annak, hogy az írók túlnyomó része a királyfi helyett Kálmán királyt helyettesíti, itt mégis csak királyfit keresnek, másképp nem tudnak magukon segíteni, mint azáltal, hogy e királyfit Kálmán egyik fiával azonosítják. Ki lehet Kálmánnak e fia? Talán az akkor három éves István, vagy ennek ikerfivére, László, kiről nevén és születési évén kívül alig tudunk valamit?!

Hogy miért kelljen ezen Predslávával összeházasított királyfit — ha a forrás állítását elfogadjuk — kizárólag csak Kálmán fiai között keresni, azt át nem látom. Nem volt-e talán Magyarországon más királyfi 1104-ben? Dehogy nem! Hisz Álmos, Kálmán király öccse, szintén királyfi volt! még pedig I. Géza magyar királynak a fia! Nézzük tehát, vajjon az időszámítás s a többi megfontolandó mozzanat Predslávával kötött házasságát valószínűvé tesz-e vagy nem?

Ha azon, nagyban és egészben véve csak elmosódott adatokat, melyeket az orosz kútfők az első Rurikoknak az Árpádokkal kötött házassági összeköttetéseit illetőleg reánk hagytak,² nem is akarnók szemügyre venni: mégis el kell ismernünk, hogy Szár László s I. András király orosz Rurik-házból származott nőkkel keltek egybe. 1104-ben tehát mindkét részről az ősök által adott kettős példa következtében új magyar-orosz házassági összeköttetésre elég indok

volt adva; ehhez még az is járul, hogy már 1091-ben, tehát 13 évvel ezelőtt, orosz fejedelem fiát, László magyar király, Kálmán és Álmos nagybátyjának vejeként találjuk említve. Az 1104-ben történt házassági összeköttetés ez utóbbi körülmény által bővebb indokolást lel.

Azok, kik Kálmánnak Predslávával 1104-ben történt egybekelését pártolják, arra szoktak leginkább hivatkozni, hogy Kálmán Predslávának atyjával már 1099-ben szövetséget kötött, s hogy ennek következtében, Buzillának halála után, szövetségesének leányával (1104-ben) második házasságra lépett. De én azt kérdezem, vajjon a Kálmán és Szvjetopolk között 1099-ben kötött szövetség nem lehetett-e szintén elég indító oka annak, hogy Kálmán öccse Szvjetopolk leányát nőül vegye? Hát ha Álmos az orosz hadjáratban talán részt is vett?!

Álmos Predslávát 1104-ben azért vehette nőül, mert 1. ő maga akkor legalább 27 éves volt; 2. öregebb leánya, Adelhaid, csak 1123-ban ment férjhez (akkor, ha 1105-ben született, 18 éves lehetett); 3. fia, Béla csak 1108-ban született; 4. mert második leánya, Hedvig, csak 1132-ben ment férjhez. Ez oldalról tehát nem akadunk akadályra.

Nem szabad azon kifogást elfogadnunk, hogy Szvjetopolknak első, előttünk ismeretes felesége, Tugor-nak, a polovcziak (kúnok) khánjának, leánya csak 1094-ben ment férjhez, s hogy ennek következtében Predsláva 1104-ben csak 10 éves lehetett (hisz ez Kálmánnal való egybekelését kérdésessé tenné szintén). Hisz tudjuk, hogy Szvjetopolk, Jaroszló nevű fiát már 1099-ben Kálmánhoz küldte, hogy ezt szövetségre felhívja (Dlugoss szerint ez már 1094-ben történt volna); tudjuk továbbá, hogy Szvjetopolknak első leánya, Zbyslava, már 1103-ban III. Boleszló lengyel fejedelem hitvestársa volt, s hogy 1104-ben már fiút is szült. Ha Jaroszló és Zbyslava atyjuk polovczi nejének gyermekei voltak, akkor öt éves fiú ment volna Kálmánhoz segítségért s nyolcz-kilencz éves leány fiút szült volna! Ezzel pedig be van bizonyítva, hogy az 1094-ben már 43 éves Szvjetopolknak a polovczi khán leánya előtt vagy más felesége volt, vagy hogy gyermekeit házasságon kívül nemzette, mely utóbbi körülmény feltevésünket azért nem ingatja meg, mert mi csak azt akartuk bebizonyítani, hogy

¹ Ismétléseknek elkerülése céljából legyen itt egyszer mindenkorra hangsúlyozva, hogy Predsláva alatt Szvjetopolknak, Euphemia alatt Wladimirnak (Monomach) leányát értjük.

² Strahl I., 150.

Predsláva úgy mint Jaroszló és Zbyslava, nem a polovczi nőtől, hanem még 1094 előtt jöttek a világra.

b) Mit közölnek Kálmán második feleségéről?

Turóczi (II. 61.) következőleg nyilatkozik: «Et Rex secundam duxit uxorem de Ruscia, quam in adulterio deprehensam peccantem, nec violenta temeritate dimisit. Sciebat enim, quia scriptum est: Deus quos conjunxit, homo non separet; scilicet sine lege et absque ratione. Ideo non ipse ab ea se separavit, sed lex ab ea eum separavit; quam reatus accusavit, culpa damnavit, maleficium coarctavit. Remisit ergo eam Rex in terram suam.» Turóczi ezeket *azon közlésének folytatásaként* adja elő, melyben Kálmán névtelen fiának 1112-ben történt elhunytát tudatja velünk. Vajjon 1112-ben Kálmánnak egyik fia meghalt-e vagy nem, ez itt mellékes dolog; elég, ha Turóczi Kálmánnak második házasságát 1112-ben megtörténtnek említi.

Ranzanus szerint (Ind. XII.) ... «duxit (Colomannus) alteram (conjugem) natione Ruthenam, quam cum deprehendisset in adulterio, remisit ad parentes.»

Freisingeni Ottó:¹ «Boritus, qui et ipse Colomanni (filius), sed ex alia quam Stephanus matre, Rutenorum seu Chios regis filia, natus dicebatur.»

E krónikások tehát abban megegyeznek, hogy Kálmánnak második felesége orosz nő volt (Freisingeni Ottó kievi származásának nevezi); igaz, hogy sem nevét, sem atyját, sem egybekelésének vagy elhalálozásának évét nem közlik: de nem is lehet állítani, hogy a Predsláváról szóló forrásoknak bármelyike is Kálmán nejének tartaná, a mi Turóczi fennebbi előadásával egyetért.

Ellenben elismerik az összes régibb és újabb források, hogy az elbocsátott orosz nő hazájában fiút szült, s hogy ott mint apácza végezte be életét; számos tekintélyes író még azt is hozzáteszi, hogy Kálmán király az orosz leányt már előrehaladottabb korában vette nőül, s hogy ennek hazabocsátása után nemsokára meghalt; ez pedig Turóczinak «et Rex secundam»-féle előadásával teljes összhangzásban van! Ennek

következtében a két tudósítás szerint tudomásunkra jött orosz hercegnők között csak az lehet Kálmán neje, kire az imént felsorolt adatok az *űsforrással egyetértőleg alkalmazhatók*. Hogy pedig Kálmán 1112-ben előhaladott korban (igaz ugyan, hogy ez túlzás; Kálmán akkor még csak 38—39 éves férfiú lehetett) orosz hercegnőt vett nőül (l. a fennebbi Kiev-féle krónikást), s hogy ez 1138-ban mint apácza Oroszországban meghalt: ez csakis Euphemiára, Monomach Wladimir leányára alkalmazható.¹ *Kálmán felesége tehát csak azon orosz nő lehet, kinek Magyarország határain kívül bekövetkezett haláláról biztos adataink vannak.*

c) Tudjuk, hogy Álmos 1106-ban lengyel III. Boleszlóhoz szökött, hogy onnan lengyel segélyhaddal visszatért, bátyját megtámadta, s hogy végre bátyja lábaihoz borulva, bocsánatért könyörgött. Tudjuk azt is, hogy Kálmán, mielőtt ezek történtek, Boleszlóval találkozott, s hogy a lengyel fejedelem a testvérek közt kitört viszályokat elsimítani iparkodott. Boleszlónak ebbeli szándékát pedig azon sógorsági kapcsolásának tekintik, mely Kálmán fiának felesége által Boleszló és Kálmán között létezett, mert az illető írók feltételezése szerint Zbyslávának huga, Predsláva, Kálmán menyee volt.²

Bennünket Roepell magyarázata sehogyan sem elégíthet ki. Nem hihetjük el, hogy Álmos Boleszlótól oly támogatást kérhetett és kaphatott

¹ Strahl I. p. 200; Schieman 422, 423. Strahl a nő elbocsátását Turóczi és Pray szerint mondja el.

² *Roepell* I. 235.: «Boleslaw III. hatte sich nach den südlichen Landschaften seines Reiches begeben, um mit König Koloman von Ungarn eine Zusammenkunft zu halten, dessen Sohn mit der Schwester seiner Gattin vermählt war (Karamsin 2. Band. S. 59 der Anmerkungen). Diese Verwandtschaft mochte die beiden Fürsten nähern; der besondere Grund der Zusammenkunft war aber wahrscheinlich Boleslaws Absicht, die feindlichen Brüder Koloman und Álmos auszusöhnen. Álmos war nämlich nach mancherlei Streitigkeiten mit Koloman nach Polen geflohen und hatte hier am Hofe günstige Aufnahme gefunden. Aus diesem Grunde weigerte sich Koloman, Nachstellungen fürchtend, anfangs, die Zusammenkunft anzunehmen und willigte erst nach wiederholter Aufforderung ein. Álmos drang zwar dann mit polnischen Truppen in Ungarn ein, musste aber des Bruders Verzeihung suchen und Koloman schloss mit Boleslaw ein Freundschaftsbündniss gegen die Angriffe von Deutschland etc.»

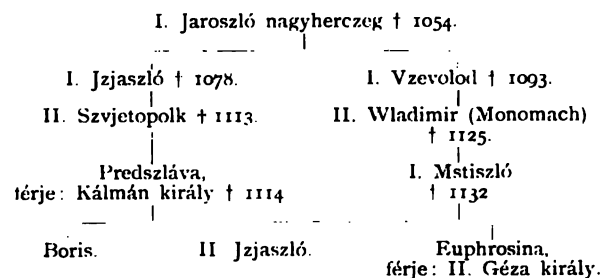
¹ Chron. Lib. VII. cap. 21.

volna, melynek éle Boleszló sógornéja s ennek ipája ellen irányulva lett volna. *De ezen eljárás igen is magyarázható, ha ama bizonyos sógorsági kapcsolatot a következőkben keressük:* t. i. Predsláva, Szvjatopolk leánya, Zbyslavának huga, nem Kálmán fiának, hanem Álmosnak volt neje! Zbyslava 1106-ban még élt († 1108). Ezért Álmosnak Lengyelországba sógornéjához s ennek férjéhez való menekülését igen természetesnek találjuk s Kálmán jogosan tehetette fel, hogy öcscsének sógora ennek érdekeit komolyan szándékozott támogatni.

d) Tudjuk határozottan, hogy Belus, II. Bélának szláv születésű gyámja, vak Béla halála után, a Boris, Kálmán orosz nejének fia részéről II. Gézára háramlott veszélyeknek az által vélte elejét vehetni, hogy a fiatal királyt orosz hercegnővel eljegyezte.

Már pedig szembeszökő, hogy Belus csak oly orosz fejedelmet iparkodott védenczének érdekkörébe vonni, ki a visszautasított nőnek fiához való közel rokonságánál fogva leginkább hivatva lehetett arra, hogy részint az anyát megbosszulja, részint pedig a praetendens érdekeit képviselje.

Tudvalevő dolog, hogy Belus 1146-ban Euphrosinát, a 14 évvel ezelőtt elhunyt I. Mstiszló kievi nagyherceg leányát s az 1146 aug. 17-ke óta uralkodó kievi nagyhercegnek, II. Izjaszlónak nővérét szemelte ki Géza menyasszonyául. Ha Szvjatopolk leánya, Predsláva, a trónkövetelő anyja lett volna, akkor Boris és Izjaszló, Euphrosinának bátyja között a következő rokonsági kapocs létezett volna:

A Rurikoknak rokonsági kapcsok adta érdekközössége és kölcsönös támogatásról való laza felfogásánál fogva, nem kellett volna attól tartania, hogy Izjaszló vagy fivéreinek egyike a velök csak negyedik ízben rokon Boris kedvéért valami túlságos áldozatot hozzanak; *de*

egészen más képet nyer a dolog, ha Boris Euphemiának a fia:

II. Wladimir (Monomach) nagyherceg † 1125 máj. 19

I. Mstiszló † 1132 ápr. 13. Euphemia † 1138.
férje: 1112. Kálmán király. † 1114

II. Izjaszló Euphrosina, Boris
kievi nagyherceg férje: 1146. II. Géza szül. 1113
1146 aug. 17. óta. magyar király † 1161. † 1155
† 1154 nov. 13.

Belus tehát igen helyesen cselekedett. A trónkövetelőnek Kievben uralkodó unokatestvére arra volt hivatva, hogy az atyja nővérén ejtett gyalázatot megbosszulja s nagynénje fiának trónköveteléseit támogassa. De azon percztől kezdve, midőn hugának II. Gézával való egybekelése által Géza sógorává lett, az unokatestvér követeléselei hugának és sógorának közelebb érdekei által háttérbe szorultak; a nagyherceg pedig az új sógor kedvéért már annál inkább föladozhatta az unokatestvér érdekeit, mert 1146-ban sem ennek nagyatyja (Wladimir Monomach), sem nagybátyja (Mstiszló), sem anyja (Euphemia) már nem éltek.

Azon sejtelemre, hogy Álmosnak orosz származású neje lehetett, már egynéhány régibb írónál akadunk ugyan; csak hogy ezek, attól tartván, hogy századokon át elfogadott nézettel szemben felségsértést követnének el, nem mertek határozott véleményt kimondani s ezáltal a zavart még növelték. Ez utóbbit leginkább *Schtscherbatoff* tette, ki genealogiai tábláiban Zsófiának, Monomach Wladimir, szmolenszki fejedelem leányának magyarországi Bélával kötött házasságát említi. *Engel* (Halics történelmében) úgy kommentálja ez állítást, hogy Zsófiát, Wladimir leányát, nem Béla, hanem Álmos vette volna nőül, s hogy az egybekelés valószínűleg akkor történhetett, midőn Kálmán (1104-ben, Predslávával, Szvjatopolk leányával, második házasságra lépett. Valószínűnek tartja továbbá azt is, hogy Zsófia akkor, midőn Álmos, Kálmán bátyja által üldöztetett (1106—1108), Oroszországba menekült, hol (*Schtscherbatoff* szerint) mint apácz Eupraxia nevet vett fel.

Engelnek ez utóbbi nézetét azzal czáfoljuk, hogy Béla, Álmos fia, Magyarországon csak 1108-ban született s hogy Turóczi szerint Kálmán küldöttjei őt anyja öléből ragadták el.

Arról, hogy férjhezmenetele után mikép folyt

le Álmos nejének élete, egyáltalában mit sem tudunk. 1108-ban (az előbbiek szerint) még Magyarországon volt s miután Hedvig leánya valószínűleg csak 1108 után született, feltehetjük, hogy még 1108 után is itt tartózkodhatott.

Vajon elkísérte-e férjét Görögországba, ott végezte-e be életét, vagy férjének Görögországba való menekülése előtt vagy után Oroszországba tért-e vissza? ezt az erre vonatkozó kútfők hiánya következtében nem tudjuk. Elöttem legvalószínűbbnek látszik, hogy leányainak nevelése miatt egész életét Magyarországon töltötte, s hogy II. István, a trónkövetelő nejét veszélyesnek nem tartván, ezt nem is bántotta.

Ha pedig Magyarországot valamikor elhagyta, akkor sokkal valószínűbb, hogy nem Lengyelországba sógorához, Boleszlóhoz (mert nővére Zbyslava már 1108-ban halt meg), hanem leányához, Adelhaidhoz Csehországba menekülhetett.

Gyermekeinek sorrendje:

1. Adelhaid (1122/3-ban érett korban ment férjhez); férje: cseh I. Szobieszló. Mind a kettő 1140-ben halt meg.

2. Béla, szül. 1108, vakítva 1113-ban, király 1131—1141, † 1141.

3. Hedvig, szül. valószínűleg 1108 után, mert csak 1132-ben ment osztrák Adalberthoz férjhez.

Dr. WERTNER MÓR.

A NAGY-EMŐKEI ÉS A GYŐRI TÖRÖK CSALÁD.

Jelen dolgozatomban előre kell bocsátanom, hogy azt a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülésén f. é. január 30-án felolvastván, a végén ezen megjegyzést tettem:

„Miután a Győrről felföldözött családfát itt a tisztelt társaságnak bemutattam, újrolag is kijelentem, hogy ezen nyomozásaimat csak a családfára, a történelemre és a győrmegyei adatokra alapítottam; a hiteles helyekről vagy bárholnan érkező használható adatokat és tudományos ellenérveket mindenkor elfogadom és sajátimmá is teszem, ha azok az általam felhozottaknál erősebbek lennének.”

A felolvasás óta csakugyan kaptam és újabb kutatásaimmal is szereztam új adatokat, melyek értekezésemet némely részben megvilágítják és így nézeteimet is módosítják, ezért az olvasó tapasztalni fogja, hogy a jelen cikk a felolvasottól sokban eltér; de az eltérés nem az igazság és tudomány kárára, hanem inkább azok javára történik.

A győri családfa a történelem és a levéltárak vonatkozó adataival összevág, Nagy Iván családtani levelezéseit megerősíti; de azokat ki is bővíti, és három új nemzedékkel megtoldván, a nagy-emőkei Török család genealogiáját II. József koráig kiegészíti.

A kibővítés először is a család nőtagjaira, illetőleg a nőági rokonságra hoz nagyobb világosságot, midőn a családfők feleségeinek neveit, sőt többször ezek származását is kimutatja, így: „Nicolaus Török cum consorte Dorothea filia Stephani de Appony genuit Joannem Török.” Így módon megismerkedünk a Kereskényi, Radavics, karvai Végh, Elefánthy, Frang, Várkonyi, Turóczy, Csergheő, Lőrinczy, Tarnóczy, Balogh, Cseh, Farkas, Szvetenay, korponai Nagy, Gyürky,

Nemess, Laszkaris, Nagyváthy, Banics, Bormastini, Mittermayer, Meszleny stb. családnevekkel, melyek azután az illető családok genealógiáját is érdekelhetik.

Másik jó oldala családfánk az, hogy belőle megérthetjük, mikép széledt el a Török család 1663-ban Nagy-Emőke és Nyitra török kézre jutása után.

Végre egyik érdekességét képezi az is, hogy a levéltári kutatás a családfával együtt kitünteti a nagyszombati fiág kihalását, de a győrinek fönmaradását és továbbterjedését 1699 után a jelenkorig.

Előadásunkat két főszakaszra oszthatjuk: először Nagy Iván nyomozásait követjük a családfa adataival kiegészítve, ezután a történelem segítségével megvilágítjuk a család helyzetét 1663 és 1699 közti időben; másodszor szólunk a győrmegyei Török családról, mely egy 1613-ban kelt címeres nemeslevélre alapítja leszármazását.

I.

Nagy Iván „Magyarország Családai” című munkájában a nagy-emőkei Török családról bevezetésül ezeket mondja:

„Nyitramegyei régi család, mely azon megyei Nagy-Emőke helységtől vette előnevét, és a Török név felvétele előtt valószínűleg csak *de Emőke* iratott. E szerint már őse lehetett azon *Emőkei János*, ki 1447-ben a budai országgyűlésre Nyitramegye követe volt. Ennek utóda (tán fia) *Nagy-Emőkei Miklós*, kinek Apponyi Dorától fia *János* már nagy-emőkei *Török*-nek iratott, 1520—35. évi időközben élt, és gyámja Belay Bálint volt.”

Ha ezen előadást a mi családfánkkal összehasonlítjuk, itt némi csekély eltérést találunk. A családfán rajzónnal az 1431. évszám van felírva és első névül Nagy-Emőkei Török Bertalan áll Magdolna leányával. Ez az egyetlen eltérés a két leszármazás kezdetén.

Mindenesetre Nagy Iván kimutatását kell itt elfogadnunk; mert világos, hogy a győri családfa készítője nem ismerte az első ős nevét, az 1431. évet pedig annyiban tűzte fel, hogy Emőkei János akkor kezdett Nyitramegyében felépni és csak tizenhat év múlva küldetett Budára követül. De különben ezen első névtől nincs is az egyenes leszármazás kimutatva, Nagy Iván is zárjel közé teszi (tán fia) kételyét és *Miklóssal* kezdi az egyenes leszármazást.

Nagy Iván továbbá ezeket is mondja:

«I. Jánosnak gyermekei közül Márton, Lőrincz, Bora és II. János 1570-ben Miksa királytól új adományt vettek Emőke helysége.»

Tehát ezen új adomány évében az első fiú Bertalan és a harmadik fiú Dömötör, kik még 1542-ben éltek, már nem voltak életben.

Végül idézzük még Nagy Ivántól a következő szavakat:

«Fölösleges megemlítenünk, hogy a család neve *Teöreök* és *Therek* alakban fordul elő az okiratokban, valamint, hogy az itt közlött családfa nem teljes.»

Tehát bevallja, hogy a nagy-emőkei Török család 1699-ben nem halt ki, sőt a korábbi nemzedékek tagjai is többen voltak az általa kimutatott egyéneknél, és így a kibővítésnek még tág tere nyílik.

Ilyen bővítést kaptam Csergheő Géza tagtársunktól, ki az ő házi levéltárából vett adatokra támaszkodva, így szól:

Nemes-Thaskándi *Csergheő István* már 1594-ben kezdett szerepelni és 1632-ben halt meg; első neje volt *Catharina Therek de Nagy-Emyke*, kinek szülői valának Laurentius Therek de Emyke és Elisabetha Elefánthy de Alsó- et Felső-Elefánt, közörokös a nyitrai Szalakusz kastélyra és a sárosi Makovicza várra, ez utóbbira vonatkozó jogait 1612-ben eladta Rákóczy Zsigmond örököseinek. Birtokaik valának: Barsban Kis-Bellád és Vezekény, Nyitrában Beéd, Kórus és Lápos-Gyarmat, Hontban Palajta. Ezen nő 1620 előtt halt meg; utána férje Csergheő István nőül vette Ujfalusy Katalint tőkés-ujfalvi Ujfalusy Farkas és Poziár Anna (de Marczellháza) leányát. Minthogy a győri családfa szerint Török Katalin első férje Turóczy György volt, de atyjának Török Lőrincznek is két neje volt, Elefánthy Erzsébet (Csergheő Istvánné édesanyja) és Frang Anna, megközelítőleg kiszámítható az 1570 és 1632 közti életkora Török Lőrincz családjának is, mire Nagy Iván nem ad felvilágosítást, valamint nem említi Török Katalin első nővérét Zsuzsát, Várkonyi Simonnet.

A győri családfa kibővíti II. Török János családját is, ki az 1570-iki új adományban említették. Ezen János neje alsó-lelőczy Tarnóczy

István leánya Judit, kitől születtek: III. János (Nagyváthy Anna férje), István (Kereskényi Anna férje), Krisztina (korponai Nagy János és utóbb Gyürky György neje) és Anna (Nemess Péter és utóbb Laszkary Boldizsár neje).

Ezen III. János és fivére István tartották fenn a család fiágát; mert ekkor a család többi ágai fiágon már kihaltak.

III. János egyik fia, Miklós, Nyitrán 1663-ban a törökök által lefejeztetett, mely szomorú esemény az egész családban catastrophát idézett elő. Az elhaltnak fivére András lett a győri, unokaöccse pedig Sándor a nagyszombati fiág alapítója, kikről a következőkben bővebben szönlünk.

* * *

Eljutottunk a nagy-emőkei Török család fordulópontjához, mely a hajdan virágzó család romlását idézte elő.

A győri családfán olvassuk, hogy az 1570-iki új adományban említett Török Bora elzalogosítá Kis-Keszit (*Hæc oppignoravit Kis-Keszi*). Ez özvegygé lett 1585-ben; férje karvai Végh György a gyermektelenül elhalt nő vagyonát örökölte.

Továbbá Török Katalin, az elébbinek unokahúga 1612-ben eladta örökjogát Makovicza várára Rákóczy Zsigmond árváinak; néhány év múlva szintén gyermektelenül elhalván, vagyonát férje Csergheő István örökölte, ki második házasságra lépett Ujfalusy Katalinnal és 1632-ben halt meg. A Török család gazdagsága ilykép folyvást fogyott, végre Nagy-Emőke falu birtokára olvadt le.

Elérkezett Köprili török nagyvezér hatalmas hadjárata 1663-ban. Augusztus 18-án már Érsek-Újvárt kezdé Köprili 175 ágyúval rívni, mely szept. 25-ikén magát megadta. Erre egymás után következett Buják, Galgóc, Komjáti, Léva, Nógrád, Nyitra, Palánk és Szécsény török kézre kerülése.

A győri családfán olvassuk, hogy Török János és Nagyváthy Anna fia Miklós a törökök által Nyitrán lefejeztetett (a Turcis Nytria decapitatus). Tehát Nyitra sorsa minket közelebbről érdekel.

Kazy Ferencz «*Historia Regni Hungariae Tyrnaviae 1741.*» című munkájában így szól:

«Érsek-Újvár sorsában (1663. szept. 25. után) más várak is osztoztak, leginkább Léva, Nyitra, Nógrád Galgóc. Nyitra magas hegyen épült vára hosszabb ostromot kiállván, a város elesése után mind a magyar, mind a német várparancsnok vétkéből az elkesztést bebocsátá. A nyitrai magyar parancsnok (Nyiray) árulásának büntetését a törökhöz menekülésén kikerülte; a német parancsnok 200 gyalogossal a zsonyba vezetettvén, a felség kegyelmére bízta magát de a gonosz példa istentelensége a szelidségnek »

engedett helyet. Halálra ítéltetvén, gyávaságának kellő büntetését elvette.»

Láthatjuk ezekből, hogy Nagy-Emőke már Nyitra ostroma előtt a török hatalma alá került, mert annak délkeleti oldalán fekszik. A Török családból akkor három fiatal vagy középkorú férfi volt: András, Miklós és ezek unokaöccse Sándor; nagyon valószínű, hogy ezek az ősi birtok védelmében a töröknek sok kárt okoztak és magukat az ellenségnek gyűlöletessé tették. Legvalószínűbb, hogy közülük Miklós a nyitrai vár védelmére adta magát; de midőn a vár az ellenséget bebocsátá, ő a többiekkel együtt benne maradt a török uralom elismerésével, mert Nyitray árulása után már nem tehetett egyebet.

A Török család többi tagjai Nyitra és Nagy-Emőke elveszése után dél-nyugatra Érsek-Újváron túl menekültek a töröktől ment területre; a legközelebbi időben már Nagy-Szombatban találjuk Török Sándort családjával együtt.

Féléven át nyugodtan birta a török Nyitrát és ezalatt kiélte a környékbeli falvakat; valószínűleg elpusztult Nagy-Emőke is, melynek földesura családostól elmenekült.

A következő 1664. évben április 14-én érkezett Souches Lajos osztrák hadvezér Nyitra alá, ki a városba könnyen birt benyomulni, de a várat csak egy hónapi ostrom után birta bevenni. A három napi folytonos ágyúzás a vár falait leomlasztotta, mire a török várőrség segítségére Érsek-Újvárról török csapat érkezett, mely annyit birt kieszközölni, hogy a legyőzötteket Érsek-Újvárra átvezethette, de a várban hagyta a sok ágyút, fegyvert és lőport; az élelmi szerek elfogytak, csak a fölemésztett lovak kifőzött fehérlő csontjai hevertek ott.

Ezek szerint Török Miklós lefejezése Nyitra várában a törökök által 1663 október és 1664 május közötti nyolcz hónap valamelyik napján történhetett. Legvalószínűbb az, hogy Souches serege jelenlétekor folyt le a kivégzés. Török Miklós vagy levéllel, vagy a vár faláról jelek által akarta a magyar seregnek tudtára adni, hogy a várban végszükség állott be és a helyőrség könnyen kiéheztetik vagy a vár bizonyos helyen megrohanható. Ez a török parancsnok értésére esvén, Török Miklóst árulásaért, illetőleg hazaszereteteért, halálra ítéltvén, lefejezteté.

Minthogy Nyitra visszavételével Nagy-Emőke sorsa nem változott; mert Souches hadjáratát folytatván, Nyitra várát romokban hagyta; másrészt a török tovább is folytatá hadjárait, sőt egy év múlva a vasvári béke sem változtatott a török hatalmán; Nagy-Emőke továbbra is elhagyatva maradt, mert a török előtt gyűlöletes Török család nem tartá érdemesnek az elpusztult falut élete veszélyeztetésével újra birtokába venni.

Vagy haszonbérlok vagy foglalók kezére jutott ekkor Emőke; Nyitramegye hatósága is Nyitrától távol, többnyire Vág-Ujhelyen tartotta közgyűléseit a török teljes kiűzéseig.

Néhány év után másik csapás érte a Török családot, mely annak nagyszombati fiágát törölte ki az élők sorából.

A győri családfán olvassuk, hogy Török Sándor és Cseh Anna gyermekei valának: Erzsébet Farkas Ferencz neje, György, István és Ilona, kik mind a hárman a nagyszombati tűzvészben megfulladtak (incendio Tyrnaviensis suffocati), végre Anna, Szvetenay Zsigmond neje.

Ime Sándornak két fia és egy leánya halt meg; csak két leánya maradt életben.

Mikor történt az említett tűzvész?

Erre a történelem két adattal felel.

Kazy szerint 1666. június 24-én a nagy szárazság miatt a tűzvész Nagyszombat városának legnagyobb részét elpusztítá és nagy nyomort okozott. Kazy nem szól emberhalálról.

Ellenben Horváth Mihály az 1683-iki tűzvészt így írja le:

„Tökölj július 26-án Pozsony városát birtokába vevén, magát a várost is vívni készült; de harmadnapon Károly herczeg is oda robogott seregével s Tökölj Nagyszombatig s a Vágig visszanyomván, és Pozsony városát ismét Leopoldnak hódoltatván meg, visszatért előbbi táborába. Nagyszombat augusztus 8-án majdnem egészen a tűz martalékává lett, melyet a város körül táborozó kurucok és törökök által meggyújtott csúrról az erős szél a városba is átvitt. A zsákmányolástól féltő polgárok még ekkor sem akarván megnyitni kapuikat, három-négyezren közülök a lángtengerben veszték el.»

Ekkor tehát nemcsak házak és élelmi szerek, hanem emberek is sokan égtek el. Legnagyobb valószínűség szerint Török Sándor gyermekei közül a három középső ezen tűzvészben fulladt meg. Az 1666-iki tűzvészkor Sándornak még aligha volt neje és gyermeke, Nyitra ostroma után két év múlva. Csak az első és utolsó leány maradt életben, kik utóbb férjhez is mentek.

Ugyanezen (1683) évben, de még a tűzvész előtt, április 6-án (feria 2-a post dominicam Jubilate) vett ki Török András, a lefejezett Miklós fivére és az elégett gyermekek nagybátyja nemesi biztonságlevelet Nyitramegyének Vág-Ujhelyen tartott közgyűlésén; de ennek kezdetben nem sok hasznát vehette, mert július 14-én Kara Mustafa török hadának Bécs alá érkezése, aug. 8-án a nagyszombati tűzvész, szeptemberben Tököljnek Bécs felszabadulása után Pozsonynál táborozása, Budának 1684-iki sikertelen ostroma, Érsek-Újvárnak 1685-iki sikeres ostrom általi bevétel, Budának 1686-iki ostroma és bevétel, az 1687-ben felállított eperjesi vértörvényszék és a pozsonyi országgyűlés, 1688-ban Székes-Fehérvár visszafoglalása, az 1689-iki octroyált köz-

igazgatás rendszere, 1690-ben Károly lotharingi herceg halála és Tököli új mozgalmak, 1691-ben a nagy szerb telepések és a szalánkemeni nagy ütközet, 1692-ben a kórvész pusztításai, 1693-ban Nándor-Fehérvárnál, 1694-ben Péterváradnál folyt eredménytelen csatározások, 1695-ben Lippa elvesztése és Veterani elesése, 1696-ban a temesvári kudarcok, 1697-ben a katonai féktelenségek, 1698-ban a nagy adó-emelések — mind oly körülmények valának, melyek Török András valószínűleg fegyveres szolgálattevésekre kényszeríték, és így a békés letelepedésre és nemesi jogainak társadalmi élvezésére nem gondolhatott.

Csak a karlóczai békekötés után szánta el magát Török András a nyugalomra, midőn már Sándor unokaöccse is meghalt és annak leányai férjhez mentek vala.

Nyitra megyében Nagy-Emőke birtokától már harminczöt év óta megfosztva levén és azt más kezeken látván; a neoacquistica commissio előtt pört vinni, még inkább a birtokban levő földesúr ellen győzni nehéz és költséges levén: Győrbe költözött át, hol véglegesen megtelepedvén, Nyitra megyétől hozott testimonialisát kihirdetése, mi 1699. november 4-én a győri közgyűlésen meg is történt és a publicatio a testimonialison indorsáltatott.¹

Így folyt le a nagy-emőkei Török család leg súlyosabb korszakának harminczhat éve (1663—1699) egyetlen férfi életben maradására leolvadva és ősi birtokukat is elvesztve.

II.

Midőn a jelen értekezés első szövegezése a nyomdában már kiszedve állt, jött kezemhez a győri Török András 1683-iki nyitra megyei testimonialis, melyből kitűnik, hogy az armalissal bíró család a nagy-emőkei birtokostól csakugyan különbözik; de a *győri család* úgy van összeállítva, hogy a kettő közös származását tünteti fel. Ez úgy történhetett, hogy Tarnóczy Miklós és István, mint Török András rokonai eszközölték ki Vágh-Ujhelyen a nemesi bizonyág-levél kiadását; a Tarnóczyak pedig az emőkei Török családdal is rokonságban állottak.

Most térjünk át a címeres nemeslevélre hivatkozó *győrmegyei Török családra*.

Ez utóbbi családról ennyit mond Nagy Iván:

¹ A régi törvénykezésben jogelv volt: boldogok a birtokban levők (beati possidentes). A birtokból kiesett tulajdonos mindig bizonyított; a birtokban ülő birtokos mindig tagadt; az 1690-ben felállított neoacquistica commissio szabad belátása szerint ítélte: képzelhető Török András helyzete, kinek családi okmányai 1683-ban három rokonával együtt a nagyszombati tűzvészben megétek.

„A nemességet Török Márton kapta 1613. évi márczius 19-én Prágában kelt címereklevelében, II. Mátyás királytól”. — De a család birtokában levő címeres oklevél: „Datum per manus fidelis nostri dilecti Reverendi Valentini Leepes Episcopi Nitriensis Comitis perpetui, Consilarii et Aulæ nostræ per Hungariam Cancellarii in Arce nostra Regia *Posoniensi* decima nona mensis Martii Anno Domini millesimo sexcentesimo decimo tertio” etc. Tehát hat nappal iratott alá Anna királyné koronázása előtt.

Ezen nemeslevél kihirdettetett Veszprémben, de a záradék sorai olvashatlanok. Ezt a huszonegy évvel később kelt győrmegyei jegyzőkönyvből tudjuk meg, mely magyar fordításban így szól:

„1638. Nr. 311. Pag. 221. Ugyanez évben nemes Török János bemutatván néhai nemes Török Márton armalis levelét, ez minthogy Veszprém vármegyében is kihirdetve volt, új kihirdetést nem igényel, hanem azt csak megnézvén, ő bevétetett a vármegye kebelébe Török Farkas és Miklós fivéreivel együtt.”

Ezen kihirdetés után negyvennégy év múlva adta be Tarnóczy Miklós Török András folyamodványát Nyitra megye rendeihez Vágh-Ujhelyen 1682. ápr. 29-én, melyre a végzés csak egy év múlva hozatott, vagy talán csak ekkor adatott ki 1683. ápril 6-án, mely magyar fordításban így hangzik:

„Mi Nyitra vármegye urai, főpapjai, országnagyjai és nemesei közönsége emlékeztül adjuk, hogy nekünk Cantate vasárnap után legközelebbi szerdán 1682. évben itt Vágh-Ujhelyen tartott közgyűlésünkben, midőn megyénk közügyeinek tárgyalása és elhatározása végett együtt valánk: Akkor nemzeti Tarnóczy Miklós nemes Teőreök András nevében és személyében, ki most már Győrben tartózkodik, folyamodvány által előadta mind az ő, mind nagyontisztelendő Tarnóczy István Jézus-társasági atya kérelmét: miután nevezett Teőreök András az idők mostohasága miatt nemesi kiváltságait és armalis levelét elvesztette és más vármegyében lakván, ügyei végett nem csak különféle helyeket összejárnia, hanem az ország jogai így kívánván, saját ügyeit is keresnie és védenie kell, mely alkalmakkor nem kevés kellemetlenséget és kényelmetlenséget nemesi jogainak kétségbe vonása miatt eltérni kénytelen, neki az ő valódi és kétségtelen nemességéről szóló bizonyág-levél kiadni és engedélyezni méltóztatnánk. Mely kérelmet mint igazságot és törvényeset meghallgatván és elfogadván, elismerjük ezennel, hogy nevezett Teőreök András valóságos és kétségtelen nemes ezen Magyarországnak és ugyanazon nemesi mentességgel és előnnyel bír, melyekkel az ország más valódi nemesei. Miről ezen bizonyáglevelünket az ő

¹ Anno eodem nobilis Joannes Török, reproductis literis armalibus nobilibus quondam Martini Török, eadem quia in Comitatu Veszprimiensi etiam publicatae fuissent, nova publicatione non indigebant, sed iis solummodo visis, is receptus in medium Comitatus una cum fratribus suis Volfango et Nicolao Török.

jogai és szabadabb mozgathatása végett jövő óvatossága és biztossága szükségére vármegyénk hiteles pecsétével megerősítve kiadtuk, a közigazság így kívánván. Kelt főntemlitett Vág-Ujhely mezővárosban Jubilate vasárnap utáni kedden, közgyűlésünk tartásának napján, az úr 1683. esztendejében. (P. h.) Olvasta és kiadta Trenchiny István, Nyitra vármegye hites jegyzője s. k.*

Ezen nemesi bizonyáglevelél 1699. nov. 4-én Győrött, 1728. június 7-én Veszprém-ben kihirdetési záradékkal lett ellátva.

Az eredeti után írt másolat hitelesítve lett Győrött május 14-én.

A Győrött lakó és ott nyitramegyei bizonyáglevelét kihirdető Török András neje nincs a győri családfán megnevezve; de valószínű, hogy az Fekete Anna volt, ki Török András nevű férjével élt házasságban és szintén Török András nevű fiát a győri székesegyházban keresztelteté meg 1691. május 8-án.

Ezen II. Török János azután nagykorúságában Veszprém-ben lakott, hol a nemesi investigatio alkalmával 1728. jun. 4. Veszprém-megye Pápa városában tartott közgyűlésén nemességét atyja nyitramegyei nemesi bizonyáglevelé és ennek Győrött történt kihirdetése alapján szintén kihirdetteté huszonkilencz évi időköz után, midőn már ő is családós volt, nőül vevén Barics vagy Banics Erzsébetet, kitől Sándor, András, Gáspár és József fiai születtek.

Ezen II. András az 1732-iki második nemesi nyomozó bizottság előtt Veszprém-ben ismét bemutatá nyitramegyei és győrmegyei bizonyáglevelét, melyekről a veszprém-megyei jegyzőkönyv magyar fordításban így szól:

„Az alsó járásban Veszprém mezőváros. Török András úr, másik Török András fia, ezen tek. vármegye táblabírája, bemutatta tek. Nyitra vármegye hiteles bizonyáglevelét 1683. évi Jubilate vasárnap utáni hétfőről, mely ugyanannak Vág-Ujhely mezővárosban tartott közgyűlésén a nevezettnek atyja számára adatott ki és ezután 1699. december hó 4-én Győr vármegye közgyűlésén bemutatva és elfogadva lett. Végre pedig az a jelen tek. vármegyében is 1728-ban a lefolyt nemesi nyomozás végzése alatt bemutatott és szintén elfogadtatott, elődeinek és következőképpen a bemutató úrnak is nemességét elismerjük.*

* Protocollum investigatæ I. Comitatus Veszprimiensis Nobilitatis authenticum Processus inferioris de anno 1732—1733. No. III. — In processu inferiori. Oppidum Veszprim. Dominus Andreas filius alterius Andreae Török, Tabulæ huiusce I. Cottus Judiciariæ Assessor, reproduxit authenticas I. Cottus Nitriensis testimoniales de anno adhuc 1683. feria 2-da proxima post Dominicam Jubilate e generali eiusdem Congregatione in Oppido Vág-Ujhely celebrata, pro parte præfati Genitoris eiusdem emanatas ac tandem anno 1699. die 4-a mensis Novembris in congregatione generali Comitatus Jaurinensis productas et acceptatas, et post vero etiam in hocce I. Comitatu anno 1728. sub defluo Investigationis Nobilium eorum peractæ exhibitæ ac pariter acceptatas.

Látjuk ebből, hogy ezen II. András a győrmegyei I. Andrástól származott át Veszprém-megyébe, hol táblabíróvá is lett, még 1741-ben ott lakott; de az 1755-iki harmadik investigatiókor nem lakott ott, hanem már korábban, talán atyja halála következtében, Győrbe költözött át, hol szintén a megye táblabírája lett és nemességét Győrött 1751-ben kihirdetteté, miről a jegyzőkönyv magyar fordításban így szól:

* 1751. január 19-én. Török András úr, ezen vármegyeinek is táblabírája, bemutatván, tek. Nyitra vármegye hiteles és hitelreméltó bizonyáglevelét, mely 1683. évi Jubilate vasárnapra következő hétfőn Vág-Ujhely mezővárosban tartott közgyűlésén egykor itt Győrött lakott másik Török András, s nevezett esedezőnek atyja, számára kiadatott és ugyanazon vármegye hiteles pecsétjével megerősítve később ezen vármegye egyeteme előtt 1699. december 4-én tartott közgyűlésén itt kihirdettetett és ilykép hátrahagyott, végre harmadszor is tek. Veszprém vármegyében ennek 1728. június 4-én Pápa mezővárosban tartott közgyűlésén ünnepélyesen kihirdettetett, régebbi gyakorlattal is megerősített nemességét fölöslegesen is nyilván és bőségesen bebizonyítván, neki hiteles bizonyáglevelét természetes és törvényes fiai Török Sándor, Gáspár, ifjabb András és József urak neveinek beiktatásával ezen vármegye hiteles pecsétje alatt kiadatni rendeltetik.*

A győri családfán olvashatjuk, hogy ezen II. András fiai közül: Sándor nőül vette Meszleny Zsófiát, kitől Bora, Rozália, Judit, Ignác és Benedek kapitány születtek; III. András nőül vette Bormastini Évát, kitől IV. András született; Gáspárról nevénél többet nem tudunk; József nőül vette Mittermayer Teréziát, kitől születtek János, József, Anna és Teréz.

Idáig terjed a győri családfa tartalma, melynek tételei a nyitrai káptalan, a győr- és veszprém-megyei és az országos levéltár adataival

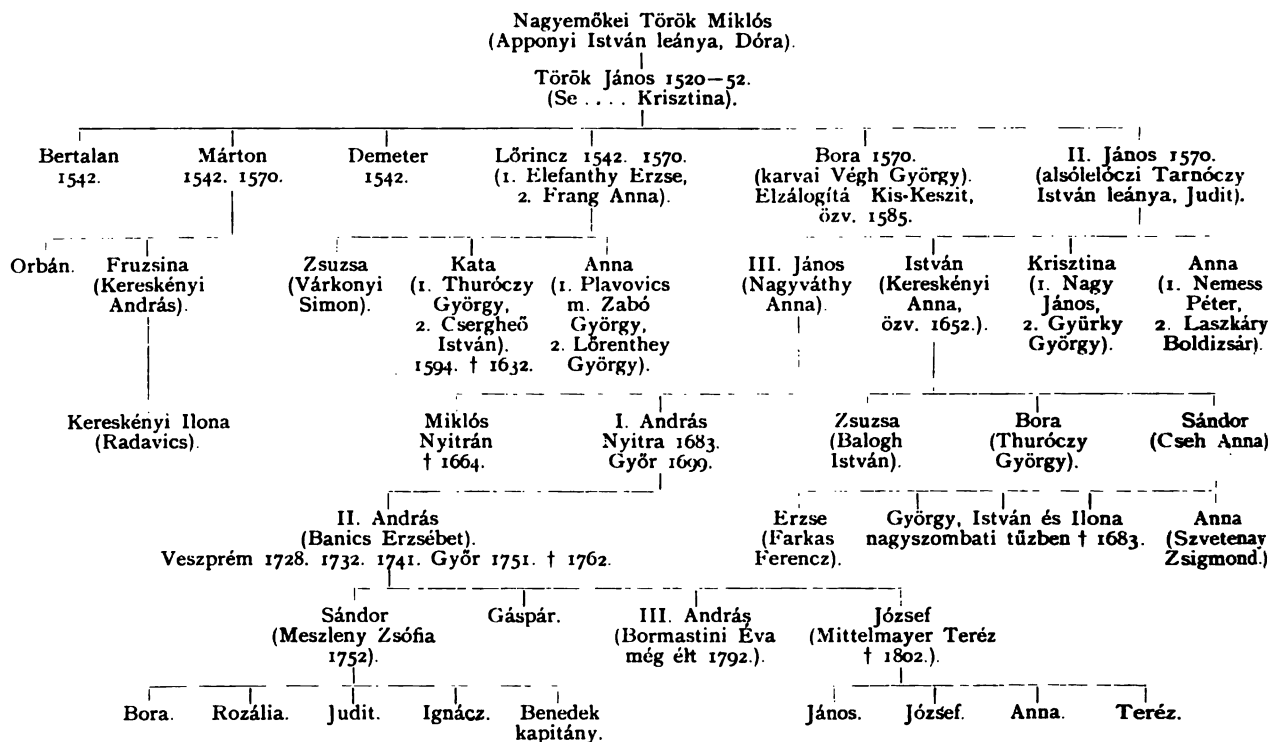
nobilitatem antenatorum et consequenter ipsius quoque Domini producentis cognoscentes.*

* Protocollum Cottus Jauriensis 1751. Nr. 45. P. 801. Anno 1751. die 19-a Januarii. Dominus Andreas Török, Tabulæ Sedis Judiciariæ huius etiam Comitatus Assessor, authenticis et fidedignis Literis Testimonialibus Inclyti Cottus Nitriensis anno Dni 1683. feria 2-a post dominicam Jubilate ex generali congregatione in oppido Vág-Ujhely celebrata, hic Jaurini olim degenti alteri Andreae Török præfati quippe Dni Instantis genitori elargitis et sub authentico eiusdem Cottus sigillo emanatis Testimonialibus, hisque successive coram altera universitate huiusce Cottus sub Generali Congregatione die 4-a mensis Novembris Anno 1699. istic publicatis taliterque indorsatis, tandem in tertio etiam Inclyti Cottus Veszprimiensis videlicet sub Generali Congregatione die 4-ta mensis Junii Anno 1728. in oppido Pápa celebrata solenniter publicatis et vetustiori etiam usu roboratam Nobilitatem suam ex superabundanti palam et ubertim comprobata remonstrando, eidem idcirco authenticæ Testimoniales, cum insertione nominum Dominorum eiusdem filiorum Alexandri quippe, Caspari, Andreae junioris et Josephi omnium Török, sub authentico Comitatus huius sigillo expediendæ statuunt.*

nyomról-nyomra megegyeznek és az általam felhozott okmányokon kívül a történelem és anyakönyvek által is bizonyíthatók.

A győri családja bizonyítását Győrmegye 1751. január 19-ről kelt jegyzőkönyvi kivonatával bezárom.

A Török család győri családfája.

A mi ezután következik, már csak magán-értesüléseim szerint adatik elő. Az illető családoktól függ, hogy a rájuk vonatkozó okmányokat maguknak megszerezzék és genealogiájukat más részletekkel is kibővítsék.

Török Sándor és Meszleny Zsófia gyermekei Borbála, Rozália, Judit, Ignác és Benedek Győr belvárosában laktak, a további nyomozás ott végzendő.

Török III. András és Bormastini Éva fia volt IV. András, ki valószínűleg még Veszprémme gyében 1744. körül született, 1761 után eltávo zott Győrből szülei köréből a békésmegyei Tót-Komlósrá, mely csak 1746-ban lett a szent-andrási tótok által megtelepítve: akkor ott a földbirtok jutányosan volt kapható. Itt 1769. máj. 11-én nőül vette Beszterczey Annát, kitől Samu, Ferencz, Katalin és János születtek.

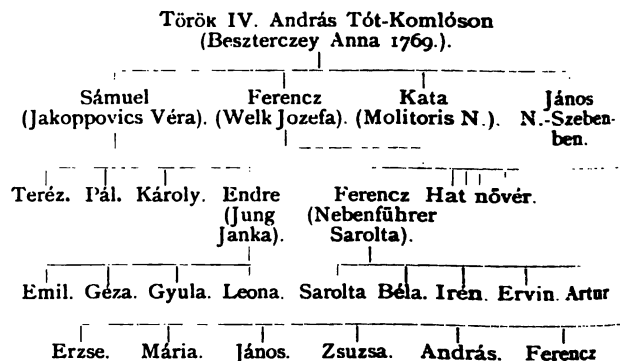
Török Sámuel és Jakoppovits Veronika gyer mekei: Teréz, Pál, Károly és Endre, kinek neje Jung Janka, gyermekei: Emil, Géza, Gyula és Leona.

Török Ferencz és Welk Jozefa gyermekei: Teréz (Czerva Sándorné), Janka (Török And-rásné), Emilia (Natter Ferenczné), Mária (Czau-ner Alajosné), Anna (Horváth Imréné), Jozefa

(Roszt Ottóné); Ferencz, a második gyermek, nőül vette Nebenführer Saroltát, kitől Sarolta, Béla, Irén, Ervin és Artur születtek.

Török Katalin Molitorisz férjével gyermek-telenül halt el.

Török János Nagy-Szebenben vagyonos pol-gárrá lett, gyermekei: Erzse, Mária, János, Zsu-za, András és Ferencz. Leszármazási táblájuk:

Török András veszprém- és győrmegyei táblabíró negyedik fia József, nőül vette Mitter-mayer Teréziát, kitől Győr-Szemerén születtek: János, József, Antal és Teréz. Ezek közül: János

nőül vette Györgyi Erzsébetet, kitől Sándor és Éva születtek. Ez férjhez ment gróf Sigray Lázárhoz és egyik leánya Goda Lajos neje lett, kinek fia Goda Béla országgyűlési képviselő.

József neje Schopper Anna, gyermekei Bálint és Róza.

Meg kell még említenem, hogy azon címeres nemeslevél, mely 1613. márczius 19-ikén, Anna királyné koronázása előtt hat nappal,

Pozsonyban kelt és Teőreők Márton, Nagy Mátyás, Miklós, János, Péter és Beke Demeter nemesítését foglalja magában, a nagy-emőkei Török család leszármazásával össze nem egyeztethető és a győri családfához is csak a nyitra-megyei 1683-iki nemesi bizonyáglevél közvetítésével alkalmazható.

Dr. SZOMBATHY IGNÁ CZ.

A LUDÁNYI BAY CSALÁD LESZÁRMAZÁSÁHOZ.

A »Turul« 1889-ik évi hetedik kötete 4-ik füzetében Bay Ilonától egy közlemény jelent meg, melynek 174-ik lapján ez olvasható: »Szabolcs-, Győr-, Borsod-vármegyékben birtokos Bay család genealogiája ismeretlen előttem«.

E hézagot pótolandó, hogy a család kiterjedt ágainak genealogiai összeköttetései felől a nézetek tisztuljanak, álljanak itt a következő adatok.

Az említett cikk a genealogiát helyesen viszi fel addig a Bay Istvánig, kinek neje Rády Zsuzsánna volt, (de nem Mádi Zsuzsánna, mert az utolsó Madainak nem egy, hanem három leánya volt, azonban Bay egyiket sem vette nőül) mivel a család beregmegyei ága ennek a házaspárnak Ferencz fiától származik le. — Ennek a Ferencznek testvéréről, a Nicomédiába kibujdosott Mihályról is helyesen emlékezik meg, valamint arról is, hogy ezen Mihálynak a maradékai fiu ágon kihaltak. De hallgat a harmadik testvérről Istvánról, kinek felesége Kölcsény Klára volt.

Ludányi Bay Istvánnak és nejének Kölcsény Klárának egyetlen fia volt L. Bay Ádám, ez feleségül vette Pazonyi Elek Borbálát, ennek a házaspárnak a nevei 1725-ből olvashatók a Nyir-Madai h. h. ref. egyház úrasztalához való készletein.

Ludányi Bay Ádámnak két fia maradt; az egyik Bay László, ki már idős korában nőül vette Szolnoki Jármy Juliánnát, maradékot nem hagyott maga után, a másik fia Ludányi Bay István pedig nőül vette Péli Nagy Eufrozinát.

Ebből a házasságból hatan származtak, u. m.: négyen fiúk és ketten leányok.

A legidősebb volt L. Bay László, ki Szatmár-Király leányt vett nőül Borsodmegyéből Boldváról; maradt egy fia Ignác; ezen Ignácznak feleségétől Mokcsay Rozáliától maradt fia L. Bay Miklós boldvai birtokos, ez is elhalt már, fiu maradékai azonban vannak: András és László.

A második fitestvér L. Bay Ferencz volt, kiről, mint volt szeptemvirről, Bay Ilona közleménye is megemlékezik, ennek feleségétől Fáy

Ilonától fia nem maradt, hanem három leánya: ezek közül Judit Bárczay Pálné, Francziska Gyürky Pálné, Borbála Pázmándy Károlyné.

A harmadik fitestvér L. Bay Sándor volt, kinek sem első, sem második nejétől maradékai nem maradtak, és 79 éves korában, minden testvérei közt legutoljára halt el.

Negyedik fitestvér és mindnyájok közt legfiatalabb alulirott atyja L. Bay István, kiről a Bay Ilona közleménye is megemlékezik, mint királyi tanácsosról. — Bay István meghalt 1820-ban febr. 20-án Nyir-Madán, Szabolcsmegyében, a testvérbátyja Ferencz pedig Pesten, úgy, hogy a halálesetet jelentő gyászlevelek a postán keresztül érték egymást.

Ludányi Bay István három ízben nősült; első nejétől Rofi Borbély Annától született első gyermeke volt Bay Juliánna, ki Pestmegyében Pándon halt meg, mint néhai Szilassy László özvegye, ennek első szülött fiáról írta Fáy András az akkor híressé vált »Pándi csoda« cím alatti versesetét; második gyermeke volt L. Bay József; ez nő volt, de nejétől, Hunyady Borbálától elvált, s maradék nélkül halt el; harmadik gyermek volt Bay Anna, ki 87 éves korában, mint özvegy Kenessey Zsigmondné halt meg Fehérvármegyében Nyéken.

L. Bay István második neje volt Tolcsvai Bónis Katalin, kitől maradt két leánya: az idősbik L. Bay Borbála Szemere Péterhez Zemplénmegyébe, a fiatalabb L. Bay Katalin pedig Ungmegyébe Bernáth Zsigmondhoz ment férjhez, mindkettőjüknek vannak maradékai.

1812-ik évben Ludányi Bay István harmadszor is megnősült Biharmegyéből Sámsonból, néhai Budaházy Lajos volt főszolgabíró özvegyét Felsővályi Vincze Máriát vevén feleségül; ebből a házasságból alulirott maradt egyedül, — ki mint öt éves gyermek vesztette el atyját 1820-ban.

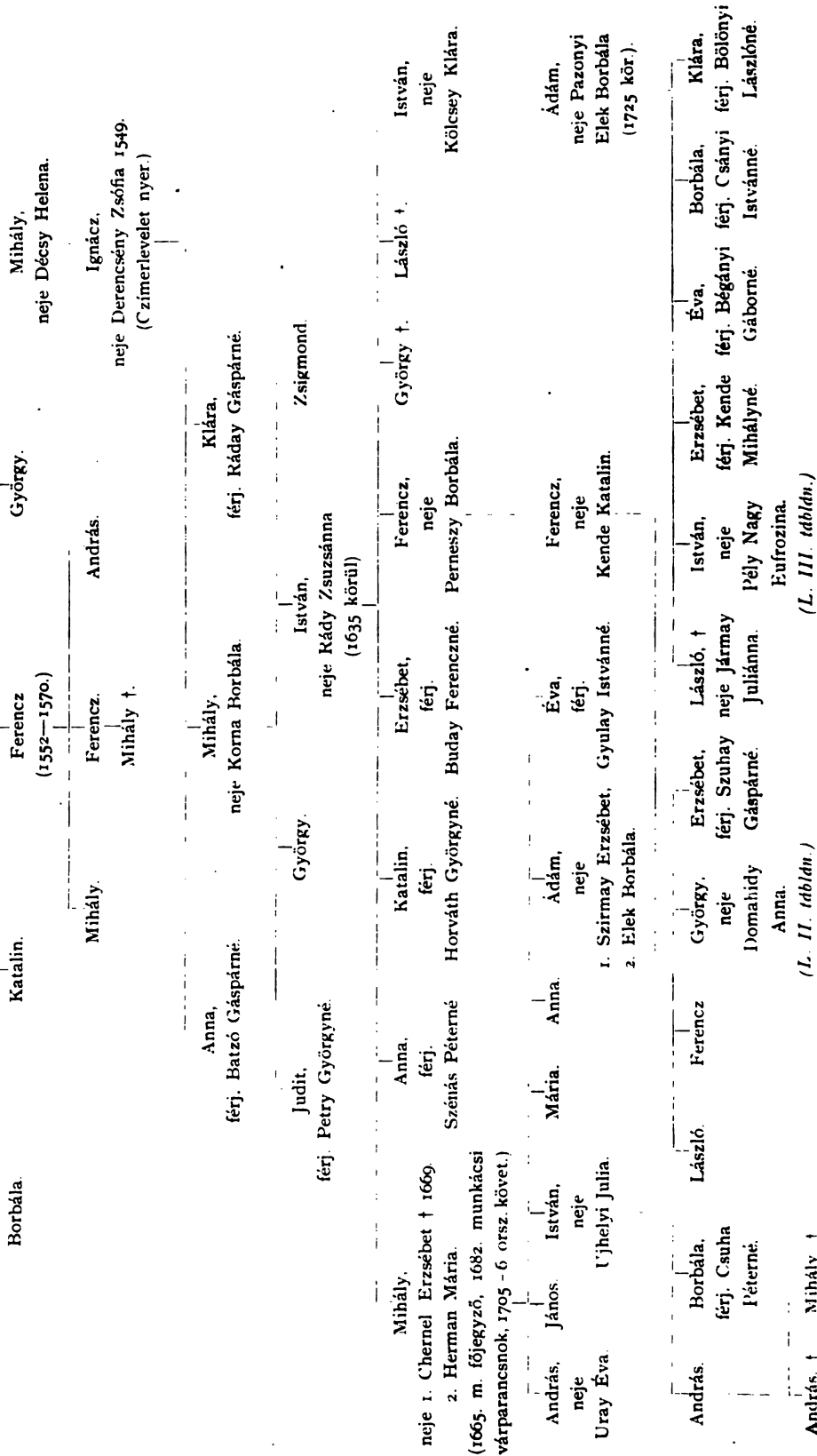
Bay István két leánytestvére közül, L. Bay Anna férjezett Hunyady Jánosné, L. Bay Erzsébet pedig Ilosvay Lászlóné volt, mindkettőjüknek számos maradékai élnek.

A ludányi Bay-család leszármazása.

I.

Barnabás 1453.

János.

(L. III. táblán.)

(L. II. táblán.)

György,
neje Domahidy Anna.

Ferencz.

Julianna,
férj. Pogány Lászlóné.

György † 1810.
neje 1. Elek Krisztina, 2. Pogány Mária.

Erzsébet, férj. Dézsy Mihályné.
1798. m. főszolgabíró, neje Csernel Erzsébet (esk. 1796.).
Károly, férj. 1796. † 1796. neje Olgyai Anna.
Ferencz, férj. 1796. † 1796. neje Olgyai Anna.

Ignác, férj. 1829. megyei főjegyző, neje Uray Zsófia.
Zsuzsanna, férj. 1835. megyei főszolgabíró, neje Uray Balintné.
Gábor, férj. 1849. alispán, neje Uray Katalin.
Ferencz, férj. 1849. alispán, neje Uray Katalin.
Czeccilia, férj. 1872. Kazinczyné, neje Nádasz Katalin.

Erzsébet, férj. Darvas Albertné.
Ilona, férj. 1878. elvált.
László, férj. 1878. elvált.
József, férj. 1878. elvált.
Károly, férj. 1878. elvált.
Katalin, férj. 1878. elvált.
Mária, férj. 1878. elvált.
István, férj. 1878. elvált.

Ferencz. József. Lajos. Mária. István. Margit. Géza. †

István,
neje Pály Nagy Eufrozina.

László, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
Ferencz, septemvir, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
István, kir. tanácsos, † 1820. neje 1. Borbély Anna, 2. Bónis Katalin, 3. Felső-vályi Vincze Mária (1812.).

Ignác, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
Mokcsay Rozália, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
Francziska, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
Gyűrky Pálné, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.

Miklós, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
István, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
Mihály, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
Terézia, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.

An. László, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
Sze. István, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.
Mik. László, férj. 1820. † 1820. neje Fáy Ilona.

Egyébként ez ág nemzedékeiről a mellékelt genealogiai táblázat bővebb felvilágosítást ad.

Bay Ilona közleménye kapcsán meg kell még emlékeznem Bay István és Rády Zsuzsánnának harmadik fiáról Bay Mihályról és maradékairól is.

Az 1685-ik évi V-ik t.-czikkelyben Tököly Imre és követői száműzettek, ezek közt Tökölyvel Bay Mihály is Kis-Ázsiába ment, de jószágai valószínűleg azért nem koboztattak el, mert testvéreivel megosztzkodva nem volt, vagy talán azért, mert még szülei is életben lehettek; midőn azonban — mint Bay Ilona helyesen közölte — Rákóczy fejedelemnek a szolgálatába lépett, ugyanattól egy osztóztató parancsolatot Szabolcs vármegyéhez eszközölt ki (ez megvan a szabolcsmegyei levéltárban), melynek alapján testvéreivel meg lett osztóztatva, és osztályrészébe jutott: Beregmegyében Surányban egy curia és egy telek, Szabolcsmegyében Nyir-Madán egy curia és kilencz telek, P.-Doboson öt telek, Kis-Varsányban hat telek, Rádon két telek.

Már a szatmári békekötést megelőzőt egyezkedéseknél, a confederatusok részéről tett előzetes pontozatok közt (Szalay L. «Történeti emlékek» című munkájában) meg van említve Bay Mihály józága.

Ezen Bay Mihálynak egy fia és egy fi-unokája azon meggyőződésből indulhattak ki: hogy a szatmári béke amnestiája nem terjedhetett ki azokra, kik 1685-ben Tökölyvel együtt proscribáltak, így jónak látták, a fentebb részletezett birtokaikra, gróf Pálffy Miklós nádortól nádori adománylevelet kieszközölni, mely nádori adománylevelével eredeti példánya Nyir-Madán az én saját levéltáramban van.

Az így megerősített birtoklás után Bay Mihály

fiutódai mindezen birtokaikat, örök vallás mellett, eladták a Báji Patay családnak, ők pedig, t. i. a Bay Mihály fiutódai, további fűmaradék nélkül elhaltak, mire Bay István 1808-ik évben, az akkori uralkodó Ferencz császár-királytól mindezen javakat a lehető — lappangó királyi jogokkal felkérte, s a kért donatiót meg is kapta, a leleszi conventból kiküldött tag, mint királyi megbízott által statuáltatta is magát, de a birtokban levők ellentmondása miatt arra lett utasítva, hogy ellenök úgynevezett contradictorius pert kezdjen a királyi ítélő tábla előtt. — Ezen pert Bay István meg is kezdette, folytatta 1820-ban történt haláláig, s miután én magam is 1837-ik évben ügyvédi oklevelet nyertem, így e pert, mint az atyám egyedüli fiörököse, folytattam, és a per 1847-ik évben már abban a stádiumban volt, hogy alpereseim két prohibíciója visszavetett, az újra beiktatás elrendeltetett, — alperesek liquidációra utasítottak, — így érte ezt az ösiségi nyílt parancs, melynek folytán a Bécsben székel semmitőszék, a herczeg Eszterházy ellen folyt híres Bossányi-perben épen akkortájt már megállapított elvek alapján, az én donationális peremet is megszüntette.

Ebben a contradictorius perben használta fel okmányul boldogult édes atyám Ludányi Bay István, a most említett nádori adománylevelet, valamint azt a Rákóczy-féle cserelevelet, melyet Bay Ilona felemlít, hogy ő azt a történelmi társulatnak ajándékozta.

Végezetül álljon itt a család leszármazási táblája:

(A családfát lásd a megelőző lapon.)

Idősb LUDÁNYI BAY FERENCZ.

VEGYES.

Kis-Károly király egy oklevele.

(Egy melléklettel.)

Társulatunknak f. é. jan. 30-án tartott választmányi ülésén II. (Kis-) Károly király oklevelét volt szerencsém bemutatni; e gyászos véget ért királyunktól alig birunk néhány oklevélnél többet felmutatni, nemcsak azért, hogy uralkodása hónapokra volt szorítva, hanem még azon oknál fogva sem, mert Mária királyné hívei előtt gyanus volt minden, mi II. Károlytól származott, s így a király halála után az illető oklevelek birtokosai, nehogy gyanút keltsenek, iparkodtak azokat megsemmisíteni.

Alkalmam volt számos magánlevéltárat átkutatni, de II. Károly királytól oklevelet egyikben sem találtam, mígnem végre a volt kamarai levéltárban az úgynevezett Cista Reseratában II. Károly király idejéből három oklevelet sikerült fölfedeznem, ezek közül kettő magának a királynak kiadványa, a harmadik pedig egy jelentése a jászói conventnek a királyhoz, bizonyos birtokba iktatásról; mind a hármat közöltem a Hazai Okmánytár VII. kötetében 420—423. ll. Ezekon kívül az eddig megjelent oklevéltárakban II. Károly királytól több oklevelet közölve nem találunk, s miután e király után oly kevés írásbeli nyom maradt, annyiaval inkább örömmre

szolgált, midőn egy újabb oklevelet fölfedeznem sikerült.

A Kisfaludy család levéltárának egy részét Kisfaludy Árpád úr egyetemi tanár őrzi, ő volt szíves azt közlés végett átengedni, mit annnyival inkább kész vagyok teljesíteni, hogy a család e nevezetes emlékének közzétételével a család levéltárának gazdagságát ekként is bebizonyítsam.

Eddigelé magánlevéltáraink között a Kisfaludy családé egyedül áll, mely II. Károly király által kiadott oklevelet tartalmaz.

A papirra írt s első soraiban már megromlott oklevelet ritkaságánál fogva hasonmásban is közöljük, tartalma a következő:

Karolus dei gratia rex Hungarie Jerosolimitani Sycilie etc. fidelibus suis capitulo ecclesie Castriferrei salutem et gratiam. Dicitur nobis in personis Basilly filii Nicolai filii condam Ben[edicti bani] de Debrethe et nobilis domine relicte eiusdem condam Benedicti bani, quod Johannes et Nicolaus filii Laurentii de Jaar alias nonnullos famulos et iobagiones ipsorum in silvis in faciebus possessionum eorum Jako et Ardo vocatarum existentibus quampluribus bobus et curribus tribus vicibus consequenter omni eorum sine culpa imo potentialiter spoliassent in preiudicium eorumdem filii Nicolai et nobilis domine valde grande. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Stephanus filius Andree de Ayka, vel Dominicus frater eiusdem, sin Johannes filius Stephani de Syrcheg, seu Blasius de eadem, neve Johannes filius Elie de Bereczke, ceu Jacobus filius Demetrii de eadem aliis absentibus homo noster ab omnibus quibus decet et licet palam et occulte diligenter de premissis investigando sciat et inquirat omnimodam veritatem, quam tandem nobis fideliter rescribatis. Datum Bude, secundo die festi conversionis beati Pauli apostoli, anno domini MCCCLXXX. sexto.

Kívül: Fidelibus suis capitulo ecclesie Castriferrei pro Basillio filio Nicolao filii condam Benedicti bani et nobili domina relicta eiusdem Benedicti bani.

Papíron veres viaszba nyomott 4 cm. átmérőjű pecsét maradványaival; a czímer már nem vehető ki, a körirathból csak S. . . . HUNGARIE SICILIE és egyes betűk látszanak.

Az oklevélben említett Debrethei Benedek bán özvegye és unokája Bazil, a király előtt az iránt emeltek panaszt, hogy a Jákó és Ardó nevű birtokaikhoz tartozó erdőkben jobbágyaikat Jári Lőrincz fiai, János és Miklós kifosztották

s ökreiket és szekereiket elvették; mely hatalmaskodás megvizsgálására II. Károly király a vasvári káptalant küldte ki.

Debrethei Benedek bán alatt Heim vagy Him unokáját, az I. Lajos király alatt szerepelt bolgár bánt és utóbb Pozsony vármegye főispánját kell értenünk.

Benedek bán utódai később fölvehették a Himfi nevet, I. Mátyás király idejében 1463—1480 Debrethei Himfi Tamás nyitrai püspök volt; őt Pray történetírónk Specimen Hierarchiæ Hungaricæ című munkájában egyszerűen Tamásnak nevezi, s családi származását nem említi; a nyitra-megyei egyházi schematismusokban már családneve is ismeretes. A N. Múzeumban őriztetik a szegszárdi conventnek egy 1476-ban kelt oklevele, melyben ez áll: «Thomas de Debrethe episcopus Nitriensis et gubernator abbatiarum Saxardiensis et de Zeek», hol egyszersmind rokonai Debrethei Himfi Lőrincz és Imre is említetnek.

E nevezetes családról még alig van valami közölve; az kiválólag veszprémmegyei család volt, a főtebb közölt oklevélben előforduló birtokok Jákó, Arda, Jár, Perecske, Ajka stb., mindannyian ma is ismeretes Veszprém vármegyei helységek és puszták.

A család történetét megírni közülünk alig van más valaki hivatva, mint Véghely Dezső tagtársunk, ez okból a további ismertetést abban hagyva, csak azt említem még fel, hogy a Kisfaludyak leány-ágon a Himfiektől származván, Kisfaludy Sándor koszorús költőnk a családja levéltárában őrzött oklevelekben a Himfi nevet olvasva, költői ihletében az ősök iránt való kegyeletének adott akkor kifejezést, midőn a «Himfi szerelmeiben» ősének nevét megörököltette.

NAGY IMRE.

Az Apaffyak, Rhédeyek és Wesselényiek legrégibb ismert czímerei.

(Adalék Erdély heraldikájához.)

Egyes czímer valódi értéke manapság a megállapított használat szerint ítéltető és határozható meg.

Történhetik ugyan, hogy egyes czímerek művészi és művelődéstörténeti szempontból felköltethetik figyelmünket a nélkül, hogy bebizonyítani tudnók: használta-e tulajdonosa vagy

... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

Hogy az új heraldika ...
... az új heraldika ...

... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

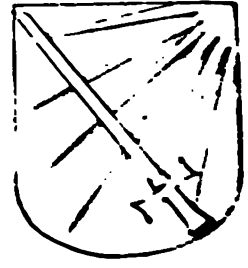
... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

...

Az Apaffy címer — úgy a mint azt Apaffy Mihály erdélyi fejedelem pecsétein és pénzein látjuk, — egyike azon kevésbé ízléses címereknek, melyek az újabb származás bélyegét viselik magukon. E címet használta a család kihaltáig.

Reichenau: «Siebenbürger Adel» című művében (Siebm. IV. kt. 12. füz. 15. tb.) nem mulasztotta el az alkalmat, hogy ezen ismert címet, a pallossal átszúrt sisakot, a zöld alappal s gyümölcsös szőlőtökével együtt, aranysergélyzetű tojásdad paizsban, mint az Apaffyak ősi címerét (1285-ből!) be ne mutassa.

Már egy korábbi alkalommal megjegyeztem, hogy az Apaffyak ezen címere, ha nagyon korai, a XVI. század elejéről, legjobb esetben a XV század végeről származhatik, e korból megelőzőleg az Apaffyak más címet használhattak. E feltevésemet az «Országos levéltár»-ban történt legújabb kutatások igazolták, a mennyei Nagyfalvai Apaffy Ferencz 1403. apr. 5-án 1408. következő címerrel pecsétel: harántban

... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

... az új heraldika ...
... az új heraldika ...

Gyaníthatólag a nemzetség egy tagja e címer valamely alkonyatkor elkövetett hőstettért nyerte.

A jelképes címerek a korcs heraldika¹ termékei. Ezek külföldön a XV. század végén, de nálunk már ugyanezen század elején lépnek fel. Bármennyire ellenkezik is ezen jelképezés a klasszikus heraldika szellemével, de lételet nem tagadhatjuk, mert tényleg létezett s mint kedvelt irány, számban szaporodva, napjainkig fentartotta magát.

Ezen jelképzést idők folytán többé-kevésbé jó eszmén alapulva legtöbb esetben ízléstelenül, gyakran nevetségesen alkalmazták, az Apaffyak ezen jelképes címere eszme és kivitel tekintetében egyike a legsikerültebbeknek.

Azonban ezen címer megismerésével az Apaffy címerkérdés még nincs véglegesen megoldva, mert miként fentebb jeleztük, e címer jellege a XV. századra utal, s ezt megelőzőleg más címer kellett használniok.

Ki fáradságot vesz magának összehasonlítást tenni ezen 1493-ból származó legrégebbi s az általánosan használt későbbi Apaffy címer között, azonnal észre veszi, hogy az újabb a régieből fejlődött. A haránt helyezett pallos mindkettőben megvan, a sisak a nap sugaraiból képződött.

* * *

A «Turul» 1883. I. és 1886. II. füzetében két címer van közölve. Az első egy lengyel címerkönyv² után, másik hasonmása a Mátyás király által 1466-ban Nagyrhédey János stb., részére adományozott eredetinek. A kitűnő történeti nevek, az ábrázolás szokatlan újszerű volta, azonnal nagy mértékben fölkelte a kutató figyelmét. Azonban ezen érdekeltség nem volt oly teljes, minő más körülmények között lehetett volna s nem elégtették ki teljesen. Miért? Mert e két címerrel még kevéssel ezelőtt az volt meggyőződésünk, hogy noha joggal illették az adományozottakat, ezek azokat sohasem használták. Most e két címerre mint olyanokra hívom fel az olvasók figyelmét, melyek tulajdonosaik által tényleg is használtattak.

Szólok először a Rhédey címeréről, noha a Turul elébb a Wesselényi címeret közölte. Ennek leírása: kék paizsban két egymással szembeszőkö veres oroslán, melyek első karmaikkal közösen egy kosfejet tartanak. Ezen címerrel pecsételt 1469. márczius 3-án Rhédey

¹ A korcs heraldika össze nem tévesztendő a «Zopf» heraldikával. A korcs jelző csak a valódi, a minta heraldikától való megkülönböztetésére szolgál s e korból nagyon sok szép címer származik. A Grünenberg-féle hírneves címerkönyv is részben a korcs heraldika termékének tekinthető.

² Bartosza Paprockiego Herby Rycerstwa Polskiego etc.

János erdélyi alvajda, kétségtelenül maga az adományos, az adományozás után alig három évvel. A Rhédey címerkérdés — bármily becses legyen is különben ezen legújabb adat — ez által csak szövevényesebb lett, mert ennek következtében a család egyes tagjai által különböző időben használt címerváltozatok száma hétre szaporodott.

A «Magyar nemzetségi zsebkönyv», mely a leghitelesebb források után dolgozott, a Wesselényi címer következőleg írja le: «kék mezőben szemközt fordult koronás syrén, balra hajló hal-farkkal, jobbában zöld száron három vörös rózsát tart, balját csípőjére teszi. Sisakdísz a kinövő paizsalak.»

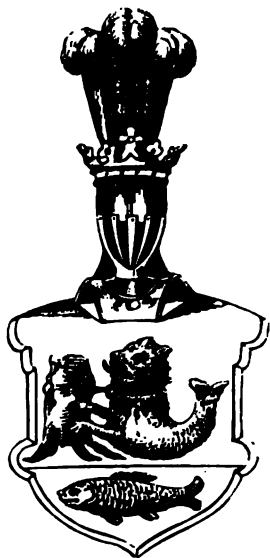
Sajnálattalunkra nem találjuk itt a forrást idézve arra nézve, hogy e címer mikor s kitől adományoztatott? Miután azonban a Zsebkönyvben a jelmondat is idéztetik, a paizstartók is leírtnak, ez alig lehet más, mint azon bárói címer, mely Wesselényi István hadadi bárónak (+ 1734. ápr. 28.) adományoztatott, erre utal a báró Wesselényiek mai napig használt címere, melyben a paizsalak a fentebb leírt syrén.

A Wesselényiek azonban legalább a XVII. század első éveitől kezdve, koronás, haltestű, felkunkorodott farkú kutyát vagy oroszlányt használtak paizsalaknak, néha hullámzó paizsláb (folyó) fölött, mely első lábaival három, száras, leveles rózsát tart. Sisakdísz a paizsalak. Ezzel pecsétel W. Ferencz 1602-ben, ugyancsak W. Ferencz. a nádor 1642-ben. A Zichy Albumban¹ Wesselényi Ferencz címere 1649-ből — tehát három évvel grófi rangra emelése után — kékben, a kutya koronás, balra fordult griff-fejjel, kék-arany és vörös-ezüst takarókkal.

Annál meglepőbb volt reánk nézve, midőn a «Turul» említett számában Wesselényi Ferencznek 1576-ból következő címerét találtuk: a paizsláb felett, melyben egy hal van, egy kutya felfelé kanyargó halfarkkal nyakánál fogva egy gyökértelen fatörzshöz van lánczolva. Sisakdísz: három strucztoll. A kétely melylyel e címer fogadták, nem volt jogosított, mert hogy e címer Wesselényi Ferencz erdélyi kincstárnok s 1590. ápr. 7-étől lengyel indigena valóban használta: bizonyítja a Tarnóczy-féle gyűjtemény egy darabja, melynek saphirjában F. W. kezdőbetűkkel a lengyel címerkönyvben levőhöz teljesen hasonló címer művészi vésete látható, csupán a paizsláb a benne levő hallal maradt el, talán tér hiányból. (Mellékesen megjegyzem itt, hogy a hal elmaradása

¹ Wesselényi Ferencz 1663-ban ismét az elébb leírt címerrel pecsétel; tehát grófi rangra emelése után is használta az 1649-ki régi pecsétnyomót. Hasonló esetek előkelő egyéneknél Magyarországon gyakoriak.

nem lényeges, mert oly címereknél, hol a víz kivételesen, nem hullámos, hanem *egyenest* vona-

lak által jeleztetik, a hal csak a víz szabatosabb feltüntetésére szolgál.)

A legrégibb eddig ismert Wesselényi címer tehát az, melyet a «Turul» 1883-ki I. füzetében közölt. S miután az a lengyel címerkönyvben 1576. évszámmal van jelölve, holott Wesselényi Ferencz a lengyel indigenatust csak 1590-ben nyerte, világos, hogy az nem az indigenatus következtében nyert, hanem az általunk eddig ismert legrégibb nemesi címere volt, mely az 1582-ben bekövetkezett bárói rangemelés alkalmával javíttatott s melyet 1602. évtől okleveles bizonyítékok szerint használtak.

CSERGHEŐ GÉZA.

Egy genealogiai tévedés helyreigazítása.

«A Magyarországi bennszülött s beköltözött mágnás családok ismertetése» című szerény munkámmal a P. betűig haladtam, itt a nagymultú Perényi családnál gondolkozóba estem a felett, hogy Imre nádornak hogy lehetett atyja III. István, ki köztudomás szerint 1437-ben halt el, és Rudabányán (Borsodm.) az ottani ref. templomban van eltemetve, s díszes síremléke ma is fennáll, tehát itt kétségtelenné válik, hogy Nagy Iván alapvető munkájában, midőn Wagner után közzé tette a családfát, tévedett.

Azt tudjuk a történelemből, s Imre nádor életéből, hogy atyját 1471-ben Hunyady Mátyás király, mint a kivel ujjat húzott — jószágvesztésre ítélte, s hogy atyja elkobzott javait Imre nádor *szerezte* vissza. De ha tekintjük a nagy időközt, mely III. István és a nádor halála (1519) közt mutatkozik, még ha utószülött volna is, 82 év

jön ki, pedig azt nem olvassuk a történelemből, hogy ily agg korban szállott volna sírjába, sőt ellenkezőleg legjobb férfi korában halt el, hisz fia, Ferencz váradi püspök, atyja halálakor alig volt 20 éves; tehát Imre nádor az említett III. István testvérének, Jánosnak, István fiától származik. Erről tudjuk, hogy hatalmas olygarcha és erőszakos férfiú volt, ki Sztropko várából a vidéket s az utasokat zsarolta, s azt is tudjuk, hogy a nagy király az 1471. évi rendeletének a hatalmas főúrral szemben nem tudott érvényt szerezni, mert ha akkor jószágát veszítette volna, nem kényszerül a király, mint ezt Kassa város tört. évkönyvében olvassuk, 1483-ban ellene vezérét, Labatlan Andrást küldeni, hogy ez Kassa város segélyével tole Sztropkó és Terebes várát elfoglalja, tehát szerény véleményem szerint bátran kiigazíthatjuk a családfát úgy, hogy IV. Istvánhoz helyezzük nejeül Ujlaki Orsolyát, fiául pedig Imre nádort.

Mielőtt a téves történeti adatot a Turul hasábjain közzé tettem, előbb két szaktudósunkkal, Bunyitay Vincze és Csoma József urakkal, mint a kik a Perényiek multjával behatóbban foglalkoztak, az első «A Váradi püspökség története» című nagyszabású művében épen Imre nádor és Ferencz fiáról közöl érdekes életrajzi adatokat, az utóbbi pedig a három Perényi (III. István, János, Imre) síremlékét érdekesen ismertette meg velünk, közöltem fentebbi érveimet, s mind a ketten elfogadták nézetemet, és szerencsésnek nyilvánítják a tévedés helyreigazítását.

Különben az Imre nádor esete nem magában áll, hosszú kutatásaim alatt több ily téves adatot igazítottam ki, legközelebb is a bedeghi Nyáryaknál fordult elő, itt is a kora történelemben jelentékeny szerepet játszott Nyáry Lőrincz atyjául eddig Péter volt feltüntetve, holott ő, mint az Eszterházyak naplója igazolja, a Ferencz fia volt.

DOBY ANTAL

Czímeres nemesi levelek Borsod vármegye levéltárában.

Bene lásd *Scabó*.

Berczeli Albert és fia Márton czímereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1638. márcz. 20. Kihirdetett Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1781. április 23-án.

Bonta I. *Petrák*.

Borbély, másként *Krasznay* Ádám czímereslevele III. Károlytól. Bécs, 1720. aug. 24. Kihirdetett Zemplén vármegye közgyűlésén, Sátoralja-Ujhelyen, 1720. december 13-án.

Cékus András és testvérei Benedek, Pál, János és Miklós czímereslevele II. Ferdinándtól.

Bécs, 1629. január 12. Kihirdettetett Gömör vármegye közgyűlésén, Gömörben, 1629. febr. 11.

Csiszár 1. Kis.

Csohán Mihály és testvérei György és András címereslevele II. Ferdinándtól. Sopron, 1635. január 3. (Másolat.)

Csoszy István, testvérei János és Mihály, és *Tóth* (Thoth) Gergely címereslevele III. Ferdinándtól. Ebersdorf, 1654. szeptember 1. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1656. szeptember 6-án.

Czillik Sebestyén és testvérei István és János címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1636. ápr. 20.

Debreczeni 1. Sas.

Décsy (Déczy) Tamás és rokonai Décsy István, János és Gergely, *Toekes* János, *Németh* Márton és *Kónya* (Konia) Miklós címereslevele II. Ferdinándtól. Ebersdorf, 1631. szeptember 23.

Deső Márton s neje Lőkös Margit, *Kiss* (Kyss) István s neje Deső Katalin és gyermekeik István és Katalin, Kis János s neje Vithalis Zsófia és fiuk János, Kis András, Ferencz és Márton címereslevele I. Lipóttól. Laxenburg, 1666. május 22. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Aszalón, 1666. szeptember 15-én.

Fejér 1. Indánczy.

Fekete 1. Móra.

Garadnay Pál és testvérei Márton és Mihály címereslevele II. Ferdinándtól. Sopron, 1622. június 28. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1620. június 10-én.

Garda Máté, fia István és testvérei András, Mihály és Mátyás címereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1646. október 19. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Ónodon, 1655. január 20.

Gazda 1. Mogyorósy.

Hajdu (Haydu) János, neje Kapossy Anna, fivérei István, Benedek és János, és *Kajtár* (Kaytár) Mihály címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1660. április 26. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén. Ónodon, 1663. február 9-én.

Hevesy (Hewesy) Mihály s gyermekei János, Dániel, Mihály, Judit és Zsuzsánna s mostohatestvére Tamás címereslevele Rudolftól. Bécs, 1582. márczius 21. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén 1583. június 5-én, s másodszor Miskolczon 1756. szeptember 1-én.

Horács 1. Tasnddy.

Indánczy János, neje Nagy Anna, fiaik Gergely, István és János és mostohatestvére *Fejér* (Feier) Miklós címereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1647. február 19. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Aszalón, 1647. június 13-án.

Kajtár 1. Hajdu.

Keövesdy Márton és Nagy István címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1652. január 25. Kihird. Sáros vármegye közgyűlésén, Eperjesen, 1653. november 12-én.

Kerekes 1. Szűcs.

Kéri 1. Tauka.

Kis (Kys) Pál, fiai Péter, Mihály, Márton, István, továbbá másik, harmadik és negyedik Kis István, Kis Mihály, Péter, András, Gergely, János és Demeter és *Oldh* (Olá) János címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1659. márczius 12. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Ónodon, 1659. április 10-én.

Kis Gergely (Ónodi), neje Csiszár Dorottya, leányai Anna és Katalin és rokonai *Csiszár* András és György címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1666. márczius 30. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Aszalón, 1667. január 12-én.

Kiss (Kyss) Péter, testvérei György és Gergely s rokonai Máté, Benedek és Márton címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1634. márcz. 16. Kihird. Torna vármegye közgyűlésén, Tornán, 1635. december 12-én.

Kiss 1. Deső.

Koncz István címereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1638. márczius 15. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1639. május 18.

Kónya 1. Décsy.

Korbely másként *Tóth* Jakab s testvérei János és Máté címereslevele III. Ferdinándtól. Regensburg, 1653. április 21. Kihird. Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlésén, Füleken, 1654. szeptember 21-én.

Kovács (Kowach) másként *Literáti* Bertalan és Albert, valamint *Literáti* másként *Pesthy* Pál és *Ubresi* Imre címereslevele Rudolftól. Prága, 1580. február 26. Kihird. Ung vármegye közgyűlésén 1580-ban s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1761. június 16-án.

Kovács 1. Tasnddy.

Kozári Péter, neje Erzsébet, leánya Zsuzsánna s mostohatestvére Mátyás címereslevele II. Mátyástól. Bécs, 161* április 3. Kihird. Hont vármegye közgyűlésén, Füleken, 1620. márcz. 9. s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1765. október 22-én. (A vármegye levéltárába a család kiáltásával került.)

Krasznay 1. Borbély.

Lakatos György, (Czeplédi), címereslevele Bocskay Istvántól. Kassa, 1606. szeptember 26. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1606. december 10-én.

Lánczos 1. Pogány.

Lengyel (Lengiel) Kristóf és testvérei István és Anna címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1628. október 3. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Edelényben, 1629. január 12.

Literáti 1. Kovács.

Literáti másként *Pesthy* 1. ugyanott.

Magyari Péter (Gyéresi), neje Szabó Anna és fiuk Mihály címereslevele Apafi Mihálytól, Radnóth, 1676. augusztus 28. Kihird. Bogáthon, 1677. január 27-én.

Makó Balázs, neje Keresztes Judit és gyer-

mekeik István és Erzsébet címereslevele II. Ferdinándtól. Sopron, 1631. február 1. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1632. június 15. Mazar 1. Tuznády.

Mester András, neje Miklóvich Anna, s gyermekeik András, Mihály és Katalin címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1667. november 12. Kihird. Hont vármegye közgyűlésén, Korpádán, 1668. febr. 29-én, s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1766. június 20-án.

Miskolczy 1. Szabó.

Magyarósy Mihály, neje Nagy Katalin, fiuk István és Gáza János, István és Mihály címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1712. szept. 12.

Molnár János, neje Szeczey Anna s gyermekeik János, Zsuzsánna és Anna címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1633. december 7. Kihird. Nógrád vármegye közgyűlésén, Losoncban, 1631. május 8.

Móra András (Szigethi), neje Fekete II. a, fiuk Ferencz s rokonai Fekete György, Oláh János és ennek neje Fekete Erzsébet címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1668. június 27. Kihird. Nógrád vármegye közgyűlésén, Füleken, 1668. okt. 8.

Myro Miklós, anyja Katalin, neje Rácz Éva, leányuk Borbála, valamint testvére Fábián s ennek neje Kozovich Borbála és gyermekeik Miklós, János és Katalin címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1635. november 10. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1812. jan. 28.

Nagy Péter (Azari), és testvérei Tamás, János és Pál címereslevele II. Mátyástól. Pozsony, 1609. december 12. Kihird. Zemplén vármegye közgyűlésén Zemplénben, 1610. május 18-án, s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1801. június 17.

Nagy másként Varga Wargha Lukács, neje Bakó Dorottya s gyermekei János, György, Orsolya és Erzsébet címereslevele Bethlen Gábotól. Kassa, 1624. április 9. Kihird. Abauj vármegye közgyűlésén, Garadnán, 1624. ápr. 17.

Nagy György, neje Katalin s gyermekeik Sebestyén, László, István, Péter és Mihály címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1637. november 9. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1638. június 24-én.

Nagy, másként Némethy Márton, neje Tóth Zsófia és gyermekeik János, András és Péter címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1638. május 10. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1638. november 29-én.

Nagy Mihály és testvérei György és Péter címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1612. szeptember 5. Kihird. Zemplén vármegye közgyűlésén, Zemplénben, 1613. márcz. 2-án.

Nagy 1. Kővácskó.

Nagy, másként Zolt János és Ferencz címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1651. szeptember 10. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1757. márcz. 23. (A levéltárba

1712. október 1-én a család kihalta következők után).

Némethy 1. Nagy.

Oláh 1. Móra.

Oláh 1. Kőr.

Pany Bálint, testvérei János s ennek neje Deák Katalin s fiuk István, és István s ennek fia Márton, valamint Frgy Gergely címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1600. április 7-én. Kihird. Torna vármegye közgyűlésén, Tornán, 1662. szeptember 5-én.

Pap István Miskolczy és leányai Piroksa és Ilona címereslevele Rudolftól. Pozsony, 1582. február 21. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1582. október 3-án.

Pap Miklós, neje Jeney Anna, gyermekeik Miklós és Márk, testvére János s ennek fia Miklós és unokája György címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1690. október 25. Kihird. Szatmár vármegye közgyűlésén, Szamos-Becsen, 1691. december 27-én.

Pesthy 1. Kőács.

Petrák György és testvérei Miklós és Gergely s rokonai Bonta István és Mihály címereslevele II. Mátyástól. 1618. május 15. (A keltezés helye olvashatatlan, Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1620. június 10-én.

Pock János (Fahendorfi), fiai János és Frigyes s testvérei Kristóf és Lőrincz címereslevele II. Mátyástól. Prága, 1617. okt. 31. Kihird. Hont vármegye közgyűlésén, Németiben, 1618. október 10-én.

Poghány András, anyja Csontos Margit és Láncoz Barnabás címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1636. április 11. Kihird. Szabolcs vármegye közgyűlésén, Gyulaházán, 1637. június 13-án.

Polyk Mihály, neje Choó Ilona s fiaik János (s ennek neje Kis Anna s gyermekeik István és Zsuzsánna), Gáspár (s neje Katalin) és Tamás címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1651. márczius 14. Kihird. Borsod és Csongrád vármegyék közgyűlésén, Ónodon, 1651. aug. 23.

Révész (Reuess) István címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1639. november 2. Kihirdettett Borsod vármegye közgyűlésén, Ónodon, 1654. július 1-én.

Réz 1. Szécs.

Sádkány Mihály, neje Fodor Zsuzsánna s gyermekeik Mihály, Dávid, Zsuzsánna és Anna címereslevele Mária Teréziától. Bécs, 1756. szeptember 6. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1757. január 21-én.

Sas András, testvére Mihály és Debrecezy Péter címereslevele I. Lipóttól. Pozsony, 1662. május 27. Kihird. Nógrád vármegye közgyűlésén Alsó-Sztregován, 1662. október 12-én s újból Borsodban, Miskolczon, 1741. márczius 14-én.

Steinicher Ferencz címereslevele Mária Teréziától. Pozsony, 1741. október 28. Kihird. Zemp-

lén vármegye közgyűlésén, Sárospatakon, 1742. szeptember 26-án s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1765. július 16-án.

Süveges Péter s neje Cathai Judit címeres levele Bethlen Gábortól. Gyulafejevárvár, 1626. május 15-én. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén; a kihirdetés kelte olvashatatlan.

Szabó András, testvérei István, János és Mihály, *Bene* István, Péter és Pál, valamint *Miskolczi* Benedek címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1632. február 24. Kihird. Torna vármegye közgyűlésén, Tornán, 1633. n. vember 16-án.

Szakacz (Szakács) Péter, fia Márton és testvérei Ferencz, István, Mihály és György címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1625. február 25. Kihirdettett Borsod vármegye közgyűlésén, Bódván, 1626. január 21-én. (Hiteles másolat.)

Szalay Mihály s gyermekei István és Anna címereslevele I. Lipóttól, Bécs, 1701. június 4.

Széles Péter címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1666. február 8. Kihird. Zemplén vármegye közgyűlésén, Zemplénben, 1666. június 8-án.

Szeőcs (Szeőcz) másként *Kerekes* Mihály, neje Penci Ilona, *Rész* Péter és András és *Tricz* János címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1640. április 20. Kihird. Abauj vármegye közgyűlésén, Garadnán, 1641. január 14-én.

Szeőcs 1. *Tasnády*.

Szeőke Mihály (Erdélyi), neje Katalin és leánya Judit címereslevele I. Lipóttól. Laxenburg, 1660. május 4.

Tackes 1. *Décsy*.

Tamássy Ambrus és testvére Tamássy Gáspár címereslevele Miksától. Pozsony, 1572. okt. 27. Kihird. Vas vármegye közgyűlésén, Vasváron, 1574. évben. (A kihirdetés napja olvashatatlan.)

Tasnády másként *Szeőcs* (Szeőcs) András, neje Mészáros Katalin, *Horács* Márton és Mihály,

Mazar Péter és fia s *Kovács* Pál címereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1667. június 22. Kihird. Borsod és Csongrád vármegyék közgyűlésén, Szendrőn, 1668. június 13.

Tauka Péter (Máli), neje Dávid Dorottya és *Kéri* Miklós címereslevele Bocskay Istvántól. Kassa, 1606. augusztus 23.

Tódy 1. *Nagy*.

Tóth 1. *Korbely*.

Tóth 1. *Csosz*.

Tóth (Thott) Miklós, fia Miklós és rokonai István, György Tamás és másik István címereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1655. június 5. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Ónodon, 1655. szeptember 22-én.

Tricz 1. *Szeőcs*.

Ubresi 1. *Kovács*.

Unghedey András és testvérei János és Albert címereslevele Rudolftól. Prága, 1601. augusztus 24. Kihird. Abauj vármegye közgyűlésén, Nagy-Idán, 1602. november 20-án.

Váczy Márton s neje Szendrey Zsófia és gyermekeik György és Anna címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1626. február 1. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Aszalón, 1626. évben. (A kihirdetés napja olvashatatlan.)

Vadnay János, neje Anna, gyermekeik Anna, Péter és István s testvérei András, Lukács és Péter címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1629. márczius 30.

Varga 1. *Nagy*.

Varga 1. *Pany*.

Wassas János, neje Zsófia s fiuk Pál címereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1642. január 6. Összesen 62 címereslevél.

BUTYKAY JÓZSEF másolatai alapján
közli: Dr. SZENDREI JÁNOS.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi ápril hó 24-én *Nagy Imre* elnöklete alatt ig. vál. ülést tartott, melyen Dr. Schönherr Gyula felolvasta Dr. *Karácsonyi János*-nak «Az Árpádház második elágazása» című és folyóiratunk jelen füzetében közzé tett értekezését.

A folyó ügyekre kerülven a sor, a titkár bemutatja a pénztárnoknak a társulati pénztár mult évi állapotáról és a Nemzeti Zsebkönyv alapján szóló jelentését, mely a következő adatokat tartalmazza:

Turul. 1890. II.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság pénztári állása az 1889. év végén.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1888. év végén	275	frt	50	kr.
2. Értékpapírok kamatai	354	„	—	„
3. Alapítványok befizetése	500	„	—	„
4. Alapítványi kamatok	220	„	—	„
5. Pártoló tagdíjak	1815	„	45	„
6. Évdíjak	1074	„	50	„
7. A Turul egyes füzeteinek eladásából befolyt	64	„	50	„
Összes bevétel	4303	frt	95	kr.

Kiadás.

1. Személyi, irodai stb. költségek	663 frt 90 kr.
2. A Turul költségei:	
a) Nyomda	927 frt 64 kr.
b) Metszetek, rajzok	596 " 16 "
c) Expediálás	59 " 72 "
d) Írói díjak, szerkesztés	687 " 03 "
Együtt	2270 frt 55 kr.
3. Tökésítés	486 " 41 "
4. A Turul két első folyamának visszavásárlása	10 " — "
Összes kiadás	3430 frt 86 kr.
Pénztári maradék	873 frt 09 kr.

A társulat vagyona az 1889. év végén:

1. 5% papíráradék-kölcsön kötvényekben, névleges érték	7400 frt — kr.
2. 4% nyemény-kölcsönkötvény	100 " — "
3. Alapító levelekben	2800 " — "
4. Alapító levelek nélküli alapítványok	1200 " — "
Összes alapítványok	11500 frt — kr.
Készpénz	873 " 09 "
Összes vagyon	12373 frt 09 kr.

Budapest, 1889 december hó 31-én.

Czanyuga József s. k.
társ. pénztárnok.**Számadás a Nemzeti Zsebkönyv alapjáról.****Bevétel.**

1. Az évi pénztári maradványokból a Nemz. Zsebkönyv céljaira fordítottatott	1348 frt 21 kr.
2. Takarékpénztári időközi kamatok	99 " 11 "
3. 230 drb könyvárusi úton eladott példány ára	690 " — "
4. 21 drb a titkári hivatalnál eladott példány ára	103 " — "
Összesen	2240 frt 32 kr.

Kiadás.

1. Szerkesztés, írói tiszteletdíj	1130 frt — kr.
2. Kezelés, expediálás	146 " 24 "
3. Nyomda	924 " — "
Összesen	2200 frt 24 kr.
Maradék	40 " 08 "

Marad még fedezendő nyomdai tartozás

Budapest, 1889. márcz. 28.

Czanyuga József s. k.
társ. pénztárnok.

E kimutatások előterjesztetvén, Nagy Gyula biz. tag

felolvasta a számadások megvizsgálására küldött bizottság jelentését, mely a következő:

Tisztelt választmány!

Alulírottak a M. Herald. és Geneal. Társ. múlt évi november hó 9-én tartott nagy-gyűléséből az 1889. évi pénztári számadások s a pénztári állás és vagyonskimutatás megvizsgálására küldetvén ki, folyó évi márcz. hó 29-én Dr. Fejérpataky László titkár úrral együtt, ki a netalán szükséges felvilágosítások megadása végett szintén jelen lenni szíveskedett, megjelentünk Czanyuga József pénztárnok lakásán, s ott feladatunkat szabályszerűen teljesítettük:

A pénztári könyvnek úgy bevételi, mint kiadási rovatát minden egyes tételében megvizsgálván s az utalványokkal, ellennyugtatókival, számlákkal és egyéb mellékletekkel, valamint a tagokról vezetett törzskönyvvel összehasonlítván, a számadásokat hibátlanoknak, a bevételeket és kiadásokat a megfelelő okiratokkal összevágóknak, általában a pénztári kezelést szabatosnak találtuk.

A pénztári állapot a f. alatt ide csatolt részletes kimutatás szerint 1889 december 31-én

4303 frt 95 kr. bevételt,
3430 " 86 " kiadást,
és így 873 frt 99 kr. készpénz-maradványt

mutatott. A készpénzt a f. évi jan. 1-je óta a számvizsgálat napjáig befolyt bevételek hozzáadásával s az ugyanazon idő alatt történt kiadások levonásával megolvastván, hiány nélkül valónak találtuk.

A társaság vagyoni állapota 1889 decz. 31-én a következő volt:

Papíráradékban	7400 frt — kr.
Egy jelz. hitelbank nyer. kötv.	100 " — "
Alapító levelekben	2800 " — "
Rendesen kamatozó ígéretekben	1200 " — "
Készpénzben	873 " 09 "
Összesen	12373 frt 09 kr.

E vagyonskimutatás helyességéről az 1888. évi vagyoni állás és az 1889-ben tökésített összeg egybevetése s a pénztárnok úrnál tényleg őrizetben lévő értékpapírok és alapító levelek megsemmisítése és számbavétele útján meggyőződést szereztünk.

Ezek után a Nemzeti Zsebkönyv alapjára vonatkozó pénztárnoki számadást vetvén szabályszerű vizsgálat alá, azt is hibátlanoknak és szabatosnak találtuk; e szerint a Nemzeti Zsebkönyv alapjának állása 1889. decz. 31-én

2240 frt 32 kr. bevétel és

2200 „ 24 „ kiadás mellett

40 frt 08 kr. készpénz-maradványt tüntet fel, mely maradvány megolvastatván, hiánytalanul találtatott. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a vállalat még ki nem egyenlített tartozásai 1156 frt 86 krt tévén, az alap 1116 frt 78 krral passiv állásban van.

Az ekként megejtett számvizsgálat alapján indítványozzuk, hogy Czanyuga József pénztárnok úrnak a szokásos felmentvény az 1889. évre megadassék; engedje meg azonban a t. választmány, hogy jövőre nézve a következő javaslatokat tehessük:

1. A bevételi rovat minden egyes tétele — a mennyiben valamely másnemű okirattal nem bizonyíthatnák — ellennyugtatvánnyal lévén igazolandó, nyomattassanak kellő mennyiségben üres ellennyugtatvány-lapok, melyek a fizető fél által kitöltve és aláírva, a történt befizetések igazolásául szolgáljanak.

2. A postán érkező tagdíjak kellő ellenőrzése végett utasíttassék a pénztárnok, hogy a postai utalványok szelvényeit, esetleg pénzes levelek borítékait, az évi számadások lezárásáig, illetőleg a számvizsgálatok befejeztéig, a törzskönyv mellett tartsa és őrizze meg.

3. A törzskönyvben a tagokat illető minden változások körülményei, mint halálozás, kilépés stb. pontos bejegyzés által feltüntetendők.

4. A hátrálékosok száma évenként kimutatandó legyen; s erre nézve fel is kértük a pénztárnok urat, hogy e kimutatást bezárólag 1888-ig, már a legközelebbi választmányi ülés alkalmával, ezen számvizsgálati jelentéssel egyidejűleg, előterjeszteni szíveskedjék.

5. Az alapítók, különösen azok, kik még csak gyűjtő íveken vagy szóval tett ígérettel járultak a társaság alaptőkéjéhez, szólíttassanak fel alapítványaik befizetésére, vagy legalább a formászerű kötelezvény aláírására.

Végül legyen szabad a titkár úr által a fönt frt napon nekünk bemutatott 1890. évi költségvetés tervezetét, mely 4367 frt 09 kr. bevétellel szemben 3766 frt kiadást tüntet fel, a t. választmánynak pártolólaj ajánlanunk.

Budapesten, 1890 ápr. 24-én.

A t. választmány alázatos szolgálói

Szinnyei József s. k. Csontos János s. k.

Nagy Gyula s. k.

E jelentés tudomásul vétetett és ennek alapján a pénztárnok úrnak az 1889. évre szóló felmentés meg-

adatott. A jelentésben foglalt pénztár-kezelési javaslatok helyesléssel fogadtatván, azok kapcsán több indítvány tétellett a jövő pénztári kezelést illetőleg; így, hogy a társulat alaptőkéje valamely budapesti pénzintézetnél helyeztessék el és ez által kezeltessek, a tagsági díjak a budapesti tagoktól szelvény-könyvi nyugtákkal szedessenek be stb. Mindezen elvben elfogadott javaslatok alapján egy pénztári kezelési szabályzat kidolgozására Majláth Béla, Szendrei János vál. tagokból, a titkárból és a pénztárnokból álló bizottság küldetett ki.

A titkár ezután előterjeszté a társulatnak a folyó 1890. évre szóló költségvetését, mely elfogadtatván, e szerint a társaság költségvetése a következő:

Előirányzott bevétel.

1. Pénztári maradvány 1889. évről ...	873 frt 09 kr.
2. A társaság tulajdonát képező 7400 frtnyi értékpapír 5% kamatja ...	370 „ — „
3. A társaság tulajdonát képező 100 frtos nyereség kölcsön-kötvény 4% kamatja ...	4 „ — „
4. Alapítványok (4000 frtnyi, és pedig 2800 frt kötelezvényekben, 1200 frt azok nélkül) 5% kamatja ...	200 „ — „
5. 182 pártoló tag tagdíja ...	1820 „ — „
6. 215 évdiás tag tagdíja ...	1075 „ — „
(A tagoknál az 1889. évi tényleges befizetést véve alapúl.)	
7. A Turul egyes füzetének eladásából várható ...	25 „ — „

Előirányzott bevétel 4367 frt 09 kr.

Előirányzott kiadás.

1. A Turul 1889. III. füzetének nyomtatásáért ...	250 frt — kr.
2. A Nemzeti Zsebkönyv alapjához csatolandó a nyomdai számla és egyéb kiadások törlesztésére ...	300 „ — „
3. Személyi járandóságok (titkár, pénztárnok) ...	500 „ — „
4. Írói tiszteletdíjak és szerkesztés ...	696 „ — „
5. Nyomdai költség ...	1200 „ — „
6. Színnyomatok készítése ...	300 „ — „
7. Metszetek, rajzok, zinkographiák ...	250 „ — „
8. Expeditio költségei (utánvétellel való expedálás) ...	80 „ — „
9. Irodai átalány a titkárnak ...	40 „ — „
10. Pénzbeszedési díjak, szolgák bére, újévi ajándékok, másolatok stb. ...	150 „ — „

Előirányzott kiadás 3766 frt — kr.

Előirányzott maradvány 601 „ 09 „

Ezután a titkár felolvasta a pénztárnok jelentését

a folyó évi pénztári állapotról, mely szerint f. évi január 1-étől ápr. 14-ig volt:

Bevétel	1453	frt 09 kr.
Kiadás	1050	" 05 "
Pénztári készlet	403	frt 04 kr.

Alaptőke:

1. Értékpapirokban	7600	frt
2. Alapító kötelezvényekben	3300	"
3. Alapító levelek nélküli alapítványok	700	"
Összesen	11,600	frt

A jelentés tudomásul vétetvén, a titkár bemutatja a következő új tag-ajánlásokat:

Pártoló tagokul: Bocsári Mocsáry Sándor Lapujtón (ajánlja Szent-Ivány Zoltán), Ludányi Bay István Debreczenben és Vigyázó Sándor Budapesten (aj. a titkár). Évdíjas tagokul: Csobóth Miklós Kucsulátán, Budapesti kegyesr. főgymnasium, M. tisztviselők orsz. egyesülete Budapesten, Illéssy János Budapesten (aj. a titkár), Kelcz Jenő Egerben (aj. Csoma József), Barthodeiszky Gábor Budapesten, Ostffy Miklós Ostffy-Asszonyfán (aj. Nagy Imre), Pongrácz György Balassa-Gyarmaton, Baán Elemér Kőrmöczbányán (aj. Majláth Béla), Babics József Zombolyán (aj. Csontos János), Dániel Gábor főispán Sz.-Udvarhelyen (aj. Soós Elemér), Terslyánszky Gábor (aj. Ipolyi György). Az ajánlottak megválasztattak.

Ezután zárt ülés következett, melyen a titkár felolvasta az 1888. év végéig való tagdíj-hátralékokról a pénztárnok által összeállított kimutatást. E szerint e hátralékok összege 815 frt. E tárgy javaslattétel végett a pénztári ügyrend kidolgozására kiküldött bizottsághoz utasítottatott.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Színnyei József és Szendrei János vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Részletes kimutatás.

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság alaptőkéjének állapota 1890. máj. 31-én.

Vagyon.

- A) 5%-os m. kir. papíráradék kölcsönkötvényekben:
500 frtos 1 darab (u. m. 07.164 sz.)	500	frt
100 frtos 70 darab (u. m. 01.624, 09.219, 11.814, 11.815, 16.851, 16.981, 16.982, 20.638, 20.639, 21.950, 23.866, 29.446, 30.235, 33.246, 34.547, 42.377, 42.378, 43.515, 69.403, 72.424, 75.154, 87.300, 87.764, 089.617, 089.996, 091.647, 091.650, 092.008, 092.827, 093.177, 096.797, 098.626, 098.627, 100.451,		

100.452, 101.394, 101.395, 103.618, 103.619, 125.972, 126.379, 129.891, 131.595, 131.596, 145.428, 146.310, 152.536, 166.662, 166.881, 166.882, 169.612, 172.090, 172.498, 180.215, 180.386, 180.387, 181.162, 181.163, 216.676, 222.703, 232.322, 235.918, 235.919, 240.599, 240.638, 240.649, 240.650, 262.912, 272.742, 326.855)	7000	frt
---	------	-----

B) Magyar jelzálog-hitelbank 4%-os nyere-mény-kötvénye (u. m. 1537 sor. 037 sz.) 100 "

C) Alapítványok, rendesen kiállított kötelezvényekben (u. m. gr. Andrássy Manó 500 frt, gr. Batthyány Géza 500 frt, gr. Berchtold Richard 200 frt, gr. Csáky László 200 frt, gr. Esterházy Ferencz 200 frt, gr. Károlyi Tibor 200 frt, gr. Majláth György 200 frt, hg. Odescalchi Arthur 200 frt, hg. Odescalchi Gyuláné 200 frt, br. Radvánszky Béla 500 frt, br. Révay Gyula 200 frt, Sigmond Ákos 200 frt) 3300 "

D) Alapítványok, kötelezvények nélkül (u. m. + br. Bánffy Ádám 100 frt, Beöthy Ákos 100 frt, Bezerédj Pál 100 frt, Csapó Vilmos 100 frt, br. Nyáry Béla 200 frt, br. Nyáry Jenő 100 frt) 700 "

Összesen 11600 frt.

Budapesten, 1890 máj. 31-én.

Czanyuga József s. k.
társ. pénztárnok.

Nagybányai címéreslevelek. A Turul mult évi folyamában közöltem azoknak a címéres nemesi leveleknek jegyzékét, melyek a Magyar Történelmi Társulat legutolsó kirándulása alkalmával a máramarosi levéltárakból kerültek napvilágra. Az itt alább ismertetendő 10 darab ármálist szintén alkalom hozta felszínre, Nagybánya városából és vidékéről: kettejét a nagybányai városi levéltárból, a többi magánosok leveles ládáiból, a hol tulajdonosaik által is alig ismerve lappangtak hosszú időn keresztül. A nagybányai bizottság működéséről adott jelentésben tér szűke miatt nem számolhatván be velük, teljesség okáért ezuttal ismertetem ez okleveleket. Bár szám tekintetében a máramarosi levéltárakból kikerült csoportnak jóval mögöttes állanak, mint a magyar heraldika emlékei, joggal kérhetnek helyet azok a kirándulás tudományos eredményei közt.

1. 1582. márczius 21. Bécs. Rudolf király Chyzar Benedek s neje Katalin, fia Péter és testvére Máté részére nemességet és címert adományoz.

Czímer: függőlegesen hasított pajzs jobb vörös mezejében daru, mely jobb lábában kódarabot tart; a bal kék mezőben hármás zöld halmon arany oroszlány ágaskodik. Sisakdísz: koronából kiemelkedő arany oroszlány, első lábaiban kivont kardot tartva. Czimertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

A címerkép helye üres. Kihirdetési záradék nincs. Eredetije Nagybánya város levéltárában.

2. 1606. szeptember 26. Kassa. Bocskay István Makray Mihályt Fekete Péter mezei hajdukapitány oldala mellett szerzett érdemeiért testvéreivel Péterrel és Mátyással együtt megnevesíti.

Czímer: vörös mezőben zöld talajon két sárgarigó; felettük (2, 3) három nyolczágú aranycsillag. Sisakdísz: koronából kiemelkedő, jobbra néző kétfarkú arany oroszlány, jobb lábában vörös markolatú kivont egyenes karddal. Czimertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Újkori hibás másolata a címer színes képével özvegy Makray Bélánénál Nagybányán.

3. 1623. augusztus 9. II. Ferdinánd Rácz Pálnak, nejének Nyíró Ilonának, fiának Andrásnak s testvéreinek Jánosnak és Mátyásnak nemességet és címert adományoz.

Czímer: kék mezőben jobbra néző lovas alak jobbjában zászlót tart, (a zászló színei elmosódtak); sisakdísz: arany koronából kinövő (jobbról arany, balról vörös) sasszárny; a baloldali szárnyból páncélozott kar nyúl ki, mely egyenes kardot tart. Czimertakaró: jobbról vörös-ezüst, balról kék-arany.

A címereslevél mely Rácz Pál nagybányai prépost-plébános tulajdona, csak foszlányokban maradt meg; keltét és az adományos-társak nevét későbbi nemességi bizonyítványok tartották fent. A családi írományok közt több ily nemességi és kihirdetési bizonyítvány található, melyek szerint a család 1624. febr. 8. Verebélyen és 1732. december 12-én a verebélyi és szentgyörgyi prädialis nemesek székén, 1769. jan. 30. Nyitrán, Nyitra vármegye közgyűlésén, 1769. decz. 11. Egerben, Heves és Külső-Szolnok vármegyék közgyűlésén, 1801. január 21-én Sátorallja-Ujhelyen, Zemplén vármegye közgyűlésén, s végül 1801. május 26-án Nagy-Károlyban, Szatmár vármegye közgyűlésén hirdettette ki nemességét.

4. 1631. április 29. Bécs. II. Ferdinánd király a nemes Jeszenszky családból származó Jeszenszky Miklós, Menyhért és Lőrincz testvéreket, nagybátyjukat Dánielt és unokatestvérüket Jánost ujjal megnevesíti s nekik címert adományoz.

Czímer: arany mezőben kőrösfá, s ez alatt fekete medve, melynek hátába a pajzs baloldalából felhőből kinyúló két vértezett kar meztelen kardokat szúr. Sisakdísz: a címer medvéje, első lábaival kőrösfá-

lombot tartva. Czimertakaró jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

A Jeszenszky család ez ármálisát, melynek címere az első, 1563. május 7-én Innsbruckban adományozott címertől pár apró részletben eltér, a magyar Siebmacher nem ismeri. Maga a címereslevél lappang; egykoru másolata hártván, a címer képével, özvegy Riedl Ignáczné szül. Jeszenszky Paula tulajdona Felsőbányán. Kivonatban megvan a Magy. Nemz. Múzeum levéltárában is.

5. 1651. február 20. Gyulafejérvár. I. Rákóczy György Mikelaki Gáspárnak és feleségének Pattantyus Klárának, István, Péter, János és Mihály fiaikkal együtt régi nemességük megújításával címert adományoz.

Czímer: kék mezőben fekete lovon ülő páncélos vitéz, jobbjában véres kardot tart. Czimertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Kihirdettetett Bihar vármegye közgyűlésén, Váradon, 1653. augusztus 12-én, Edelenyi Mihály jegyző által.

Eredetije Nagybánya város levéltárában.

6. 1664. augusztus 28. Radnót. Apafi Mihály Mátéfi Mihálynak és Pál fiának nemességet és címert adományoz.

Czímer: kék mezőben páncélos férfi baljában ekevast, jobbjában kivont kardot tart. Czimertakaró: jobbról kék-ezüst, balról vörös-arany.

Eredetije Mátéfi Ferencz tulajdona Nagybányán.

7. 1665. szeptember 4. Bécs. I. Lipót király Nagy másként Pográny Ferencznek és testvéreinek Jakabnak nemességet és címert adományoz.

A címert Siebmacher Wappenbuchjának legutóbb megjelent 19. füzeté közli, az eredetitől annyiban térve el, hogy az oroszlány jobb lábában levő kardot görbének mondja, holott az a festett címerkép szerint egyenes.

Eredetije megrongált állapotban Nagy János városi orvos tulajdona Nagybányán.

8. 1668. szeptember 12. Ebersdorf. I. Lipót király Kőrösi János, neje Pernesz Erzsébet s fiai István és János részére nemességet és címert adományoz.

Czímer: kék mezőben kivont kardokkal viaskodó tigris és oroszlány; sisakdísz: koronából kiemelkedő oroszlány kivont karddal. Czimertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Hiteles másolata Kőrösi (előbb Krizsán) Károly bányaigazgató tulajdona Nagybányán. Ugyancsak ő nála megvan Abauj vármegyének a Kőrösi család nemességéről 1773. december 18-án adott bizonyítványa s ennek 1842-iki hiteles átirata.

9. 1672. augusztus 12. Bécs. I. Lipót király Felsőbányai, másként Dedk (Literatus) Márton, felesége Szőke Anna, s gyermekeik Zsigmond, Ferencz, Judit

Látni a herce nemességet és címert adományozó király: kék mezőben zöld talajon jobbra felező darab, bal felében arany gyűrűt tart. Sisakdísz: a címer-alkotó hasonló darú. Czimertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Kihirdettetett Szatmár vármegye közgyűlésén. Szatmár, 1774. április 5-én.

Adomány. Szatmár Németi sz. kir. város második szegzője Papolezi József által 1774. márczius 12-én keltetve, s Zilah város tanácsában 1774. decz. 21. kihirdetve.

A család azóta a Felsőbányai nevet a *Banyai*val cserélte fel. A címerlevél hiteles másolata Banyai Károly városi képviselő tulajdona, Nagybányán. Ugyanígy megvan a címerkerő folyamodás is, melyen pártfogóként gróf Erdődy Miklós és gróf Kéry Ferencz aláírva.

16. 1700. július 10. Bécs. II. Lipót király sztojkafalvi Antal Lukácsnak, Szikszai György erdélyi főbágyának és Antal, Gergely és Danila fiának nemességet és címert adományoz.

Címer: kék mezőben zöld hármashalomban felett a mezőbe öltözött kar kivont kardot tart. A sisakdísz ugyanez alakot ismétli. Czimertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Kihirdettetett az erdélyi országgyűlésen Gyulafejérváron, 1701. június 15-én, Henter Ferencz ítélőmester által.

Eredetije az Antal család birtokában, Szatmáron; másolatát Sztáncsek János előbb nagybányai kincstári joggyi tanácsos, jelenleg királyi táblai bíró bírja, ki-vel a család történetére vonatkozó egyéb iratok is találhatók. Ezek közül említésre méltó Belső-Szolnok vármegyének 1774. nov. 25-én a megelőző nemességbizonyító eljárás alapján adott bizonyítványa, mely Szatmár vármegyének Szatmár-Németiben 1775. jan. 25. s köv. napjain megtartott közgyűlésén kihirdettetvén, a nemességszerző Lukács unokáinak: Tivadar és Paskuj (Gergely fiai) vámfalusi, Lupiás, Simon és Tivadar (Danila fiai) sztojkafalvi, rokk és vámfalusi birtokosok-nak nemessége el lett ismerve.

SCH. Gy.

SZAKIRODALOM.

Emlék a Lónyai-család múltjából s különösen a XVI. század második és a XVII. század első felében élt Lónyay Zsigmond leszármazásáról és életéről. (Budape t, Pallas r. t. nyomdája, 1890. 8-r. 40 l. + 6 lezármazási tábla.)

A pár ívre terjedő füzetben, mely e címet viseli, egy törzsfő magyar család, a nagylónyai és vásáros-

naményi Lónyayak múltjából foglal írásba több érdekes feljegyzést a családnak ez idő szerint legidősebb tagja, *Lónyay Albert*. Nem a nagy közönség, hanem a családtagok szűk köre számára készült az, tehát kézirat jellegével bír; s e körülmény a kritikai hang- ból felmentve bennünket, csupán az ismertető szere- pere utal a kis dolgozattal szemben, melyből nem a családtörténet avatott bűvára, hanem a nemzetségi hagyományait őrző agg családfő adja át a multakról való ismereteit gyermekeinek és unokáinak úgy a hogy apától reá maradtak. Ezzel a tudattal lapz- gatva a füzetben, annak a szerző által is bevallott házagságát szívesen elfeledjük, s a történeti szaba- tosságért kárpótolva érezzük magunkat a nagy ősrök büszke unoka kegyeletének tiszta, a közvetlenség hangján nyilatkozó lelkesedése által.

Az emlékirat jobbra Lónyay Zsigmond életraj- zával foglalkozik, bevezetésül adva a család legrégibb történetének vázlatos átnézetét. A XVII. századbeli híres államférfi, a kit II. Ferdinánd 1627-ben a magyar mánások sorába emelt, s ki 1647-ben a nádorjelöltek egyike volt, kétségkívül egész a legújabb korig legkimagaslóbb alakja nemzetségének, kinek élete folyását méltán választhatta ki az emlékirat szerzője, hogy a kilenczszázados családi múlt főbb eseményeit köréje csoportosítsa, s alakjában a család jelentőségének megismerését mutatassa be a késő utódok előtt. Az életrajzot IV. Bélának Fejér Codex- ből ismert 1245-iki oklevele követi, melyben a király Lónafia Lászlónak Bécsűhely alatt elesett apja és testvére György érdemeiért régi birtokait visszaadja; ugyanitt találjuk Lónyay Zsigmond 1627 január 16-iki bárói diplomáját, mindkét okiratot a latin eredeti szöveg mellett magyar fordításban is, s végül a Lónyay Menyhért grófságáról szóló, 1871 szeptem- ber 3-án kelt adománylevelet.

Függelékül terjedelmes leszármazási táblázatok egészítik ki a dolgot, melyek tartalmát, a nélkül hogy adataik hitelességével foglalkoznánk, e helyütt röviden reprodukáljuk.

A család állítólagos első ismert őseül e táblázatok első a Keme nemzetségből való Csákfia *György*ot említi, ki 1032-ben Béla herceget Lengyelországba kísérte; ennek trónra lépte után 1061-ben jelentékeny jószág- adományokat nyert. E jószágok birtokában erősített meg IV. Béla 1245-ben Lónafia *László*t, kinek a családnév első alakjával találkozunk. Egy későbbi *Lónai Jakab* 1285 körül comesi méltóságot viselt a Hunt-Pázmán nemzetségből való *Kozma* comes leányát bírja nőül. Ennek öt fia közül *Jakab* ága hét nem- zedéken keresztül virágzik; ebből valók *Albert*, II. Ulászló velencei követe, *Gergely*, János király kassai kapitánya, második *Albert*, 1585-től 1588-ig má-

marosi főispán, *Farkas*, Báthory Gábor vezéreinek egyike és *Menyhért*, ki ugyane fejedelemtől és Bethlen Gábornál udvarnoki rangot viselt; de a család a legidősebb ága a XVII. század elején kihalt, s az öt testvér, Jakab fiai negyedikének, az 1285—1321 körül élt *Benczének* utódai folytatják a leszármazást. Ezek egyike, *István*, Zsigmond király alatt vitézségével tűnt ki, s a családi hagyomány azt őrizte meg felőle, hogy midőn Domahidy Katával lakodalmát ülte, a jelenlevő Domahidyak mindegyikét egy-egy ellenségtől elvett karddal ajándékozta meg. István vitéz kisunokája *András* az 1447-iki budai országgyűlésen Bereg vármegye követjeként szerepel, s 1462-ben ugyane vármegyében alispánkodik. Ennek harmadik fokán való utódától *István* szatmári kapitánytól és *Báthory Katától* lett a híres *Lónyay Zsigmond*, kinek fiugyermekei nem voltak; testvérétől, *János* dévai kapitánytól származnak a most élő Lónyayak. János unokájának, *Gábornak*, *Guthy Erzsébettől* származó fiaiban két ágra szakad a család; *Ferencztől*, a kurucz katonától származik az idősebbik ág, és *Istvántól* a fiatalabb, de számra is erőteljesebb hajtás, melyből *Menyhért* grófi koronát szerzett, s mely kivüle és az emlékirat szerzőjén kívül *János* máramarosi és *Sándor* beregi főispánokat adta a közéletnek.

A Lónyay család ide s tova múltjának kilenczedik századát tölti be, majdnem egykorú a királysággal. Az emlékirat szerzője önérettel emeli ki ezt, s azzal a felszólítással fordul családjá tagjaihoz, hogy a ritka jubileumot majdan hazafias családi alapítvány létesítésével ünnepeljék meg. Ime a leghatásosabb védőszó a napjainkban annyiszor megtámadott, és kasztszellem terjesztésével vádolt családtörténeti tanulmányok mellett: midőn a genealogiák nyomán erősödő családi öntudat hazafias tettekre serkenti az utódokat.

A Siebmacher-féle magyar czímergyűjteménynek legközelebb megjelent 19-ik füzeté a *Nagy de Tolcsva — Orczy* családokat foglalja magában. A gyűjtemény gazdagságának illusztrálására felemlítjük, hogy az nem kevesebb mint *negyvenhat Nagy* nevű család czímerét írja le; s ezenfelül utalásaiban még *tízennégy* hasonló nevű családról emlékezik meg; ily nagy számnál valóban indokolt lett volna, ha a szerkesztő a családokat prädikátumaik szerint betűrendbe szedi. Érdekesebb és bővebb fejtegetésekkel a *Nagymartoni*, *Nagymihályi*, *Nedeczky*, *Nicsky*, bedeghi *Nyáry*, *Ocskay*, *Okolicsányi*, *Oláh*, *Orczy* stb. családoknál találkozunk, hol a szerkesztő az irodalom legújabb termékeit is figyelemmel kíséri. Mohácsi vész előtti czímeres levelekről három családnál találunk említést; a *Nagymihályi*-aknál, mely családnak 1418-ból való

czímerét folyóiratunk is színes hasonmásban közölte; a bedeghi *Nyáry*-ak állítólag V. Lászlótól 1455-ben és Mátyás királytól 1485-ben kaptak czímert, ezeknek eredetije talán a család gbelláni levéltárában van. Az *Olsvai* családnak a Geraldfalvi és Engi családokkal közösen kapott 1418. évi czímereslevelét a jászói convent levéltára őrzi. A becses gyűjtemény füzetei oly gyorsan követik egymást, hogy a nagy mű befejezésétől immár alig egy két esztendő választ el.

L'art héraldique par H. Gourdon de Genouillac. (Páris, Maison Quantin ed., 1890. 8-r. 292 l.)

A francia könyvpiacra nemrég egy czímertani kézikönyv jelent meg *H. Gourdon de Genouillactól*, a ki a francia heraldikusok közt igen előkelő helyet foglal el. *Gourdon de Genouillac* negyven év óta műveli a tudományát, számos jeles munkát írt, s ezek egyike, a *Grammaire héraldique* 1853 óta több kiadást ért. Szóban forgó műve, a *L'art héraldique* a *Quantin-féle Bibliothèque de l'enseignement des beaux-arts* vállalatban látott napvilágot, mely hat évi fennállása alatt egész könyvtárt adott ki könnyed modorban írt kézikönyvekből a szépművészetek és azzal összefüggésben álló tudományszakok minden ágából. Mint a vállalat valamennyi kiadványa, e kötet is első sorban a szépművészetek érdekeit szolgálja, innen címe: a heraldikai művészet; s e czélt nem annyira tudományos, mint inkább gyakorlati igények szemmel tartása mellett oly módon iparkodik elérni, hogy a művészettel és műparral foglalkozókon kívül a nagy közönség kezébe is alkalmas kézikönyvet adjon. Franciaországban, a hol a czímerek teljesen elveszték értéküket s csak dekoratív szempontból bírnak jelentőséggel, e felfogás jogosultsága kétségen kívül áll; de azok, a kik a heraldikának a műtörténet mellék tárgyául való tekintését szakuk lealacsonyításaként fogják fel, azok sem ignorálhatják ez irányt, mely a tudományág perspektíváját elvitázzhatatlanul óriási módon kiszélesíti.

A díszes kiállítású, rajzokkal bőven ellátott, terjedelmes kötet mindenekelőtt a czímertan alapelemeit ismerteti, röviden, de világosan és érthetően; érdekes képét adja a czímeralakok fokozatos fejlődésének az egyszerű heroldfiguráktól kezdve addig a pontig, midőn a külvilág és a képzelet világának alakjai népesítették be a czímerpajzsokat; betűrendes jegyzékbe foglalja a czímerek alkatrészeinek nomenklatúráját, ismerteti a czímerek külső díszítéseit: a koronát, sisakot, sisakdíszeket, takarókat, rendjeleket stb. s a rang, méltóság, egyházi és világi állás és foglalkozás különböző jelvényeit, melyek a monarchikus Franciaország czímereinél nagy szerepet játszottak. A városi czíme-

MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

(tagsági és egyéb díjait halaszték / 1880. márc. 10-től május végéig)

Alapítványi kamat.

Gróf Andrássy Mária 25 ft. Gróf Bercsoldt Richard 10 ft.

Pártoló tagdíjak (10 ft.):

1880. évre.	Benke Gyula	Leszkay Jenő
Gr. Andrássy Géza	Gr. Csáky Albin	Molczar István
Gr. Andrássy Gyula	Elek Gusztáv	Pulszky Ferencz
Gr. Andrássy Tivadar	Emich Gusztáv	Br. Stockinger János
Gr. Apponyi Albert	Gömör Öskár	Tand Jenő
Bay István	Br. Kemény Gyula	Vigyázó Sándor

Érdjese tagok (5 ft.):

1880. évre.	1880. évre.	K. Császár Ferencz
Dr. Fejérpataky László.	Baan Elemér	Dániel Gábor
	Babics József	Görög István
1880. évre.	Barthodiszky Gábor	Grauzenstein Béla
Dr. Fejérpataky László	Békeffy Remig	Pálffy Sándor
Hradzky Antal	Fejérpataky Kálmán	Szilágyi Sándor
Stepán István.	Herczik Gyula	Thaly Kálmán
	Hodóky Lajos	

ÉRTESÍTÉS.

Azon t. tagtársainknak, kik tagsági díjaikat még be nem küldötték, a Turul f. évi harmadik füzeté postai utányvétellel fog megküldetni.

Tagbejelentések, a folyóiratba-szánt dolgozatok, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkárhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum) intézendők.

Dr. Fejérpataky László,
titkár.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkárral tudassák.

A Turul 1885-1886-ik évi folyamából még néhány teljes példány kapható; újonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj befizetése mellett megszerezhetik.

A tagsági díjak, alapítványok és azok kamatai, valamint a tagdíjak dolgában levél a társaság pénztárnokához, Czanyuga Főzsefhez (Budapest, Nemzeti Múzeum) intézendők.

FELHÍVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által igen nagy térben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelmi társtudományai, úgymint a Heraldika (Czímerészet), Diplomatika (Önkönyv), Sphragistika (Pecsétisme) és Genealogia (Nemzedékrend és családtörténet), szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos műveléséről az érdeklődők gondoskodniuk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás útján érhetjük el. Etre van hivatva a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő folyóirat által terjesztani az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi könyvet* fog kiadni, mely a magyar családok származásának nyelvtörténeti hivatva. A társaság gondoskodni fog arról, hogy biztos adatokra támaszkodva pontosan szerkesztett könyv legyen.

Önnélfogva felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra 100 forintot a társaság pénztárába; 2. ki 200 forintot fizet; 3. az örökös alapítók, kik 500 forintot vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fűződik a társasághoz.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 10 forintot fizet a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 5 forintot fizet a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk alapján kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 100 forintos alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 200 forintos alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

XXV. ÉVFOLYAM, IV. KÖTET

1890

3. FÜZET.

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

UDKAR

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCLXXX.

TARTALOM.

MÁJLÁTH BÉLA. Liptó megyei törzsszékcs. családok (526. évi), V. Serefel lezármazói (i. a szentmiklósi és óvári Pongrácz család)	189
CSOMA JÓZSEF. Vajday György címerlevele és a Hunt-Pázmán nemzetségek címere (színes színermelléklettel és két címerrajzzal)	97
Dr. KARÁCSONYI JÁNOS. Mese-e vagy valóság	180
Dr. WYRTNER MÓR. Szent László királynak orosz veje	113
CSERGHÓ GÉZA. Régi magyar sírkövek I. László János sírköve Rómában (egy sírkő rajzzal)	17
SZERÉNYI. Régi magyar sírkövek II. Tapolcsányi János sírköve Kis-Tapolcsányban (egy sírkő rajzzal)	11
KÖNYVISMERTETÉS. Palásnyak. I. kötet. Kiadja PALÁSTHY PÁL. Budapest, 1890. Imerini dr. Könyvtárosa ANDRÁS	11
Okmányok a Melczér család levéltárából. XIII. XIV. XV. század. Kötli és kiadja Kötli MELCHER ISTVÁN. Budapest 1890. Iam. dr. SCHÖNHERR GYULA	123
A nagybesenyői Besenyői család története. Irtá és oklevéltárral ellátta SZÉLL FARKAS. Budapest 1890. Iam. dr. SCHÖNHERR GYULA	144
VEGYES. Családtörténeti és genealogiai kalászatok. I. Gróf Bercsényi család. II. Báró Heölgyi család. Kötli THALY KÁLMÁN	118
TARCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése Székfoglalóm. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Irtá dr. Csánky Dezso I. kötet	12

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete megjelent. A kilenczadrétű kötet XIV. és 558 lapot foglal magában; és felöleli: a) a főrendiházi arányos tagsági joggal bíró főrangú családokat; ehhez függelék gyanánt: b) a fiágon kihalt magyar főrangú családokat és c) oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 331 főrangú családról tartalmaz adatokat. A kötet túlnyomó részét a főrendiházi jogosultsággal bíró főrangú családok alkotják meg, a mint ezek az 1886. évi VIII. és az 1887. évi XXXIV. törvényekkelben felsorolhatók. A munka beosztása a következő: Minden egyes családnál annak történetéből a legfontosabb mozzanatok előadása után, a rangemelésre vonatkozó adatok soroltatnak elő, ezután pedig a címerek pontos, szakszerű leírása az illető grófi vagy bárói diploma szerint. E történeti részre következik a család nemzedékeinek felsorolása, még pedig hogy az élő nemzedékek genealogiai összefüggése annál világosabban kitűnjék, visszamenve két, három generációra, ezután ágazatoknál pedig addig, hol azok szétváltnak. E rész összeállítására első sorban a családokhoz szétküldött bejelentési ívek szolgáltak főforrásul; ezen kívül a szerkesztőség felhasználta minden hozzáférhető eszközt, hogy a művet lehetőleg teljessé tegye. A kötetet részletes névmutató foglalta be. Minthogy a kiadvány a társulatnak tetemes áldozatába került, és szándékában van egy a jelen kötethez a szükséges pótlásokat, kiegészítéseket kiadni, valamint a vállalat másik sorozatát, a *nemesi családok* nemzedékeit mielőbb megkezdeni: felkérjük t. tagtársainkat, hogy a jelen kötetet lehetőleg terjesztse és a vállalat másik sorozatának kiadhatóságához szükséges pontokat a kötetben közölt minta szerint, a titkári hivatalnál közölni szíveskedjenek. A társulat vászonkötéssel ellátott kötet ára 3 frt. (Kapható a titkári hivatalnál és minden könyvesboltban.)

LIPTÓMEGYEI TÖRZSÖKÖS CSALÁDOK 1526. ÉVIG.

V.

Serefel leszármazói.

(A Pongrácz és Pottornyay családok.)

Ideríteni óhajtván jelen dolgozatunk folya-
n a liptómegyei Bogomér comessel vérségi
ságban álló, közös törzsből eredők család-
eti és nemzedékrendi viszonyait, a már
i cikksorozatunkban¹ ismertetett nyolcz
lhoz sorozzuk ez alkalommal még a Pon-
okat és Pottornyayakat, a mely családok
domásúlág Bogomér comessel egy törzsből
ek.

Lőrincznek ugyanis két fia lévén, ezek egyike
Bogomér comes, a másik Serefel — néha
hin és Serephil is írva — volt. Megelőző
inkben előadtuk Bogomér comes nemzetsé-
: és a tőle származott családoknak nem-
rendi történetét, most ennek testvére Se-
ivadékaival kívánunk foglalkozni, legna-
o részben ismeretlen, kiadatlan levéltári
ok alapján, mely adatok tévedések kiiga-
t, hiányok pótlását vannak hivatva eszkö-
egyrészt az említett családok nemzedék-
ben; másrészt pedig Liptómegye kulturális
etének mozzanatait világítják meg, kivált
7. századból, midőn is t. i. a cseh-hussiták
ai, harácsolásai, a felső-magyarországi oly-
ák féktelen dúlásai megváltoztatják a tár-

sadalmi életet, községek és családok magyar
nevei veszni indulnak, a magyar és cseh hadak
egymást űzve kergetve, pusztítják a megye
területét. S míg a XII. században a királyi
prædiumokon a benépesítés kezdetét veszi a
várkatonaság, a királyi udvartartáshoz tartozó
királyi jobbágyság, a vadászterületek őrei, a ha-
lászok, vadászok lakóhelyeinek állandósítása
által; míg a XIII. században e culturelemek
fejlődéseinek csíráit a templomok, a várak,
kastélyok építéseiben, a prædiumok eladomá-
nyozása által a nemzetségek keletkezését, a
kiváltságos városok, a községek, a skultécziák
megalkotását, a benépesítés rohamos haladását
szemléljük: a XIV. században beállott birtok-
osztályok, új községek, családok támadásának
alapfeltételeiül szolgálva, új község- és család-
nevek tűnnek fel. A XV. század jellegének főbb
vonásaiban Liptómegye területén az önkény,
uratlanság, a pusztítás, a magyarság hanyat-
lásának jeleivel találkozunk a társadalmi és
culturviszonyok minden rétegében.

A nagyszabású országos események, a török
harczok, a hussita inváziók, a Hunyady-ház
szerepkörének gyűrűzetes hullámozása, az ország
északi határán fekvő Liptóvármegyét is érinté
s főlészínre veté a vármegye törzsökös család-
jainak egynehányát, kikről, a Serefel törzséhez
tartozván, jelen dolgozatunkban értekezni fogunk.

Lőrincz comes két fia, Serefel és Bogomér
comes között az általam felkutatott liptómegyei

¹Turul 1890. évf. I. és II. füzet.

²Turul. 1890. III.

Tornalya, most Pottornya, Jamnik, Zent Lélek Chikkoteleke, Damsteleke, már elpusztult közösségek, és Vayrisou, most Wawriso birtokokat, és Vicarisylse felét. A két testvérnek atyjukról, Serefelről reájuk háramlott birtokoknak közössége az 1286. év után megszűnt s annak megosztása valószínűleg az ezt követő években történhetett meg, mert az 1286. évi oklevélben, melyben Bogomér comes fiai és testvére Serefel comes fiai, András és Miklós az idegenek sorából kivétetvén, a magyar nemesek közé soroztatnak,¹ közösen említetik fel András és Miklós birtoka: «et pædictos Andream et Nicolaum filios Serefel cum terris et possessionibus ipsorum Zent Péter, Zent Miklós et Hakfalva vocatis de numero eorumdem hospitum eximimus et in numerum, coetum et collegium nobilium et regalium servientium nostrorum duximus transferendos et aggregandos.»

Annak nyoma, hogy a két testvér között a birtok feletti osztozkodás melyik évben történt, sem a Pongrácz, sem a Pottornay család levéltárában nincsen, bár ha annak ezek valamelyikében lennie kellett, minthogy Andrásról a későbbi Pongráczok igen elterjedett, s Miklóstól a Pottornay, jelenleg is élő családok tagjai származtak le.

Hogy a birtokközösség azonban 1299. évben közöttük még fenállott, az világosan kitűnik azon birtokháborítási pörből, melyet a mondott években Miklós, Botyz testvére indított a Bogomér és Serefel comes fiai ellen, a Domanylyse nevű jószág miatt, melyhez tartozandónak állította azon birtokokat is, melyek András és Miklós kezén voltak, s ezek az említett birtokokat örökség útján a magukénak lenni bizonyították: «præfati vero Paulus et filii Bogomery et filii Seraphin ipsas terras eorum hæreditarias et non adquisitas referebant.»²

Az iránt azonban, hogy a testvérek öröklött birtokaikat a XIV. század első felében már megosztották, okiratos bizonyítékkal bírunk, a mennyiben Jakab a szentmihályi egyház rectora és liptómegyei vice-archidiaconus 1346. évben Liptó-Szent-Mihályon kiadott oklevelében felem-

líti, hogy Tornalyai Sándor Chanád esztergomi érsek engedélyével Tornalján kápolnát épített: «quam (capellam) ex licentia et permissione venerabilis in Christo patris domini Chanadini dei et apostolica sedis gratia archiepiscopi Strigoniensis magister Alexander in Thornalja construxit.»¹ Kiderül ebből, hogy az építkezésnek 1331—1346. között, midőn t. i. Chanád már esztergomi érsek volt és a hivatott okirat kelt — kellett megtörténnie, s ha még ezen időszakban a két testvér birtoka osztatlan lett volna, akkor azt nem egyedül Sándor, I. Miklós fia, de építette volna András is, I. Miklós testvére, vagy annak fia I. Pongrácz is, mint közös birtokos. Ezen érdekes oklevél többi, fontos tartalmának ismertetését most elhagyjuk s a Pottornay család történeténél tárgyalandjuk, most csak annyiban tartottuk szükségesnek felemlíteni, a mennyiben támpontul szolgál legalább relativ meghatározására azon időpontnak, midőn már a két testvér legkésőbbi osztozkodásának mulhatlanul be kellett következnie.

Feljebb említettük már a felett való sajnálkozásunkat, hogy a Serefel comes fiainak, András és Miklósnak öröklött birtokaikra vonatkozó XIII. századi törzskiratait és osztálylevelét nem találhattuk meg az érdekelt családok levéltárában. Hozzá tehetjük még azt is, hogy általában onnan a XIII. századbéli összes oklevelek hiányoznak, melyeknek hiányát egy, a Szentiványi család levéltárában² őrzött eredeti oklevél világítja meg, s adja magyarázatát a hiány indító okának. Ezen fontos oklevelek ugyanis tűzvész által pusztultak el 1355. évben. A felhozott oklevél szerint, mely az említett év okt. 27-én — in vigilia festi beatorum Simonis et Jude apostolorum — kelt; Bálint, Ádám fia, liptói Pongrácz mester íródiákja megjelenvén a szepesi káptalanban, kijelentette ura és a többi érdekeltek nevében, hogy a legközelebb elmúlt október 25-én — in octavis festi sancti Luce — hajnalhasadtával Pongrácz mester háza kigyuladt s a házban levő okiratok is elégték; a lángok martalékává lettek Károly királynak

¹ Szentiványi csal. levélt. Liptó-Szentiványban Lit. A. Fasc. I. No. 5.

² Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 10.

¹ Eredeti, Pottornay Eduard levéltárából, jelenleg saját gyűjteményemben.

² Lit. A. Fasc. II. No. 12. Szentiványi csal. levélt. Eredeti.

azon levelei is, melyeket a király a lengyelországi thintiai apáthoz írt Bogomér fiainak ügyeiben és dolgaiban, valamint az ezekre vonatkozó válaszlevelek is hamúvá lettek; s hogy Pongrácz ezen leveleknek újabbi kiadását kívánja szorgalmazni: «...quod dum domus prædicti magistri Pongracii descente fuisset exusta, quædam litera quondam serenissimi domini nostri Karuli . . . in Poloniam domini abbati de Thyntia directa et alia litera ipsius abbatis ad interrogato pro easdem literas regias responsionales domino regi prænotato super factis et negotiis filiorum Bogomerii de pædicta Liptovia essent in eadem domo magistri Pongracii concremate...»

Ezen körülményt bizonyítja Lajos királynak 1360. évi június 24-én — octavo kalendas Julii — kiadott új adománylevele, melyben a többi között felemlíti: hogy miután Béla király adománylevele Pongrácz birtokai felől véletlen tüzeset által elégett «... quod privilegium quondam serenissimi principis domini Bele regis superveniente inopinati ignis incendio habeatur exustum» új adomány címén birtokaiban megerősíti.¹ A jelen esettel összevágó azon körülmény pedig, hogy az András testvérét, Miklóst illető törzs-oklevelek is, liptói birtokait illetőleg elégték, s azoknak megújítása 1360. évi június 24-én — tehát ugyanazon napon, melyen Pongrácz új adománylevele kelt — adatott ki Lajos király által, kétségtelenné teszi előttünk, hogy a két testvér András és Miklós törzs-oklevelei 1355-ig együtt őriztettek, s azok András házában együtt égtek el, s mert az egykor közös birtokról szóltak azon okiratok, azoknak újabbi kiadását a két testvér együtt kérelmezte Lajos királytól, mely a megosztott birtok tekintetéből külön-külön egy napon keltezve ki is adatott. Bizonyítja ezt az 1391. évi Bubekeféle *registrum*² is, midőn följegyzi «... privilegium pristinum ignis incendio exustum fore», s ez új adománylevelet kiállítja 1360. évi június 24-én: «... eisdem per ipsum dominum Ludovicum regem facta anno domini millesimo trecentesimo sexagesimo; octavo kalendas Julii...»

Ennyi az, a mit Serefel fiai András és Miklós eredetére és a XIII. században volt birtok-

közösségre a levéltárakban feltalálnom lehetett. Megszűnésével a közös birtoklásnak, a XIV. század első felében megszűnt a két testvér leszármazóinak közös története is. Különböző szerep-körben, különböző birtokviszonyok között, sőt egyrészt más-más szintéren két különböző családnak vetették meg alapját, melyeknek politikai, kulturális és társadalmi működése Liptómegye történetének fontos mozzanataival az elmúlt századokból szoros és szerves kapcsolatban áll; s míg Andrástól a szentmiklósi és óvári Pongrácz-család származott le; Miklós a Pottornyay család első őseit képezé.

A dolog természeténél fogva e két család története külön tárgyalást igényelvén, ismertetjük ez alkalommal előbb András ivadékainak 1526. évig terjedő történetét, midőn is utána Miklós leszármazóit mutatjuk be.

* * *

1. A szentmiklósi és óvári Pongrácz-család.

Míg Liptómegye keleti részén a Vág folyó baloldalán a hatalmas Bogomér comes fiai a XIII. század utolsó évtizedében terjesztették a társadalmi lét culturelemeit, azalatt Bogomér testvérének, Serefelnek idősebb fia András alapít két községet, melyek egyikéből, (Szent-Miklós) 1268. évben még csak a templom helye és a plébánia curiája volt meg,¹ a mely körül a XIII. század vége felé a mai Szentmiklós község keletkezett, s ott a Szent-Miklósnak felajánlott templom is felépült. Ezen községtől vette fel a Pongrácz-család első vezetéknevét, melylyel legelőször Lajos királynak egy 1360. évben kelt oklevelében találkozunk.² Ezen időig azonban, kivált a XIV. század első felének végéig, nem lévén általában használatos a vezetéknev, András és fiai is megkülönböztetésül eleinte az apjukról, később a megyéről s végre a birtok neve után hivattak Andrásfalviaknak, a mely község ma is meglevő nevét az első alapítónak, Andrásnak, Serefel fiának köszöni, a mely község megtelepítése bizonyára előbb történt mint Szentmiklósé, minthogy Szentmiklós az adományozás alkalmával földbirtoka volt Máthénak, «terra

¹ Pongrácz csal. Andrásfalvi levélt. Eredeti.

² Magyar Tört. tár. IV. köt. 27. lap.

¹ Magy. Tört. Tár. IV. köt. 27. 1.

² Pongrácz-család levéltárában. Eredeti oklevél.

comitis Mathe», holott az ugyanakkor adományúl nyert Jalach melléke alias Hákylyse mint terra descensualis Háknak ülésül szolgált s ott lakván, már a megtelepítés kezdeteivel bírt; s a mint ezt András, Serefel fia birtokba vette, benépesíté s nevérol Andrásfalujának hivatott nemcsak, hanem utódai gyakran, — bár ha Zentmiklós is hasonlóan birtokukban volt, — de Andrásfalu neveztetek. Ez a megszokott elnevezés vezetéknevvé vált 1360-ig; s midőn ez időn túl Szentmiklósiaknak hivattak¹ 1459. évig, még kétszer fordul elő oklevelekben az Andrásfalvi vezetéknev használata, 1424. évben² a vásárjog adományozása alkalmával és 1440-ben³ egy női hozomány-ügyben a túróczi convent által kiadott oklevélben.

A Pongrácz családnév, mint ilyen, az oklevelek tanúsága szerint csak 1459. évben véteztet általános használatba Zentmiklósi Máthénak fia, István által,⁴ ki a budai káptalan előtt az említett évben tiltakozik Mátyás király azon ténye ellen, hogy a lipótmezei Nagyvár, Ujvár és Likava várát eladományozá Komorovszky Péternek; ez ellen pedig óvást emel azon váraknak elfoglalása miatt. Előfordul ugyan egy ízben a Pongrácz vezetéknev használata 1401. évi május 14-én a szepesi káptalan által kiadott oklevélben, melyben Péter, Máthé és Miklós szentmiklósi Pongráczoknak neveztetnek, ez azonban csak kivétel.⁵

Vegyük kezünkbe azonban az események fonálát, melynek nyomán az okleveles genealogiai momentumok felderítik előttünk az eddigi kételyeket, eloszlatják a homályt, kitöltik a hézagokat, s positiv meghatározásokkal a nemzedérendi zűrzavarokat megszüntetni iparkodunk.

Mint már feljebb is említettük, I. Serefel fiának, András comesnek fia, I. Pongrácz, a ki Bodo comes fiával István mesterrel egyetemben 1339. évben tiltakozott Donch mester ellen Bobrouch elfoglalása miatt,⁶ 1348. évi márczius

9-én kelt s Lajos király által Szentiványi Klára és Erzsébet részére kiadott oklevélben¹ mint homo regius lett kiküldve, hogy a szepesi káptalannal együtt működjék, «quo presente Pongracius filius Andree aliis absentibus homo noster.»

Ugyanezen I. Pongrácz, I. Serefel fia volt az, a ki katonai vitézsége és egyéni bátorsága által Lajos király hadjárataiban nagy érdemeiket szerzett magának, s a király ezen érdemeinek elismeréseül kiadta az ő és fiai, I. János, II. András és I. Péter részére, továbbá I. Serefel fia, I. András fiai, Jakab és Fülöp részére 1360. évi június 24-én, octavo kalendas Julii kelt oklevelét,² melyben új adományozás czímén megerősíti IV. Béla király donatióját a már előbb is felsorolt lipótmezei törzsökös birtokokra, «super collationibus possessionum Zent Miklós, Jalachmelleke alias Hakylyse, item Perbenecz, Javor, Haraduk nec non Vitamfrayylise,» s ugyancsak akkor megerősíti őt régi időktől fogva gyakorolt vásártartási jogában Zent Miklóson, «et specialiter foro ab antiquo in ipsa possessione Zent Miklós exigi et celebrari consuetudo.» A most említett oklevél felsorolván I. Pongrácznak érdemeit, a többi között mondja, hogy midőn isten kegyelméből a korona Lajos király fejére szállott, minden viszontagságaiban támogatta őt, különösen pedig Sarat vára alatt és Belcz városa ostrománál,³ a hol a hűtlen ruthé-

¹ Eredeti u. o. Lit. A. Fasc. II. No. 10.

² Pongrácz csal. levélt. Andrásfalván.

³ Ezen oklevél felemlítését kiválóan szükségesnek tartottuk azon chronológiai tévedés kiigazítása miatt, mely annak keltére nézve mai napig is fenáll, s az a régiebb és újabb genealogiai munkákba is hibásan véteztet fel. Ugyanis Lehoczky «Stemmatographiájában» s utána Nagy Iván a «Magyar családok»-ban ezen oklevél keltét 1368. évi július 1-ére teszi; holott ez hibás olvasása a «millesimo trecentesimo sexagesimo octavo kalendas Julii»-nak, minthogy az «octavo» szó nem az évszámhoz tartozik, de az a júliusi kalendák nyolczadikát jelezi, s e szerint így olvasandó: Millesimo trecentesimo sexagesimo; octavo kalendas Julii; a mint az a lipótí regestumban a Magyar Történelmi Társ IV. kötetének 27. lapján is helyesen elválasztva és írva van. Bizonyítja azt, hogy az oklevélnek okvetlenül 1360, nem pedig 1368-ban kellett kiadatnia, épen a felhozott történelmi tény s az, hogy a keltezés végén ki van fejezve világosan Lajos uralkodásának 19-ik éve «regni autem nostri anno decimo nono» s ez csak az 1360-ik év lehet, miután uralkodását 1342-ben

¹ Pongrácz-család Andrásfalván. Eredeti.

² U. o. Eredeti.

³ Szentiványi csal. levélt. Eredeti.

⁴ Kosztolányi csal. levélt. Kosztolányban.

⁵ Boczabánya levélt. hiteles más. Eredeti a szepesi kápt. levéltárában.

⁶ Turul 1890. évfoly. 16. lap; eredetije Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 8.

nek ellen harczolt, nem kímélvén magát, vérével és nagy sebekkel tetézve védelmezte királyát: «potissimum sub castello *Sarat* perveniendo et in expugnatione cuiusdam oppidi Belcz dicti, in quo quidem Rutheni nostri infideles conveniant laboribus et serviciis iuxta opportunitatem temporum et locorum se inmittere non formidans cum effusione sui sanguinis et grandium vulnerum supportacione utilem nobis pro suis principibus praestitit famulatum.»¹

Néhány évvel később, hogy Szentmiklósi I. Pongrácz az új adománylevél birtokába jutott, a szomszédságukban már sokkal előbb megtelepített verbicziek, — kik már 1248. évben mint idegenek, valószínűleg szász kolonisták, községet alkottak — 1368. évben régi lakhelyüket elhagyták és I. Pongrácz tőszomszédságában Zentmiklós mellett, a mostani alsó hustákon telepedtek le. Ez a közvetlen közelség I. Pongrácz és II. Serefel utódainak sehogy sem tetszett, s mindent elkövettek, hogy onnét a verbiczieket via facti elűzzék; ez azonban nem sikerült; míg végre 1368. évben Lajos királyhoz folyamodtak a közeli megtelepedésből származott káraik megtérítése és jogaik további megóvása érdekében. A panasz következtében Lajos király kiadta az említett év július 6-án Besztercebányán kelt s a verbicziekhez intézett oklevelét,² melyben mondja a verbiczi vendégnépségnek «suis universis hospitibus et populis in Verbiche», hogy Pongrácz fia, János mester, csanádi kanonok és ennek testvérei András és Péter, továbbá Serefel fia, Jakab panaszt emeltek nála az iránt, hogy régi lakhelyüket elhagyván, minden dolgaikkal és házaikkal együtt az ő Zentmiklós nevű községük tőszomszédságában «in contigua vicinitate preactate possessionis eorum Zent Miklós nuncupata» telepedtek le az illetők jogainak nagy kárára, s mert jogaikat a panaszosoknak

kezdette meg. További bizonyosága ennek az akkori dignitariuskor előszámlálása, melyek közül felemlítjük a következőket: Miklós esztergomi érsek 1357—1366; ugyan az királyi kancellár 1359—1366; Miklós egri püspök 1331—61; Konth Miklós nádor 1357—67; Dénes erdélyi vajda 1360; Konia pozsonyi comes 1360 és 1362-ben.

¹ Lajos királynak a lithvánok lengyelek és ruthének, elleni hadjáratai 1345, 1351, 1354 és 1377-ben voltak. Világos az oklevél keltéből, hogy I. Pongrácz Belcz várának első ostrománál vett részt.

² Pongrácz csal. andrásfalvi levélt. eredetije.

érintetlenül fentartani kívánja, megparancsolta nekik, hogy előbbeni lakóhelyükre minden halogatás és kifogás nélkül azonnal visszatérjenek, máskülönben pedig meghagyta Márkus mester udvari katonájának «commisimus magistro Marcus aulæ nostre militi», hogy őket régi lakhelyükre Verbichére visszaűzze.

Ezen királyi rendeletnek úgy látszik nem lett meg kívánt teljes eredménye, mert az új települők egy része mégis ott maradt, s a Zentmiklósához épült néhány házból álló telepnek, mint jurisdictionnak jogai, a községi administratio szempontjából, a legújabb időkig fenmaradtak.

Ama névrokonság, mely Serefel utódait Bogomér comes ivadékaikhoz kötötte, a birtokosztály jogainak igényeit költötte fel Zentmiklósi I. Pongrácz fia II. Andrásban,¹ és Thornaljai Sándor fia Miklósban azon birtokokra nézve, melyek iránt Bogomér comes fiai már régebben megosztottak. A vérségi atyafiság indító oka meglevén, az ürügyet a törzsbirtokok megosztásában keresték és meg is találták. Ezen ürügy alatt a túróczy convent prépostja, Domonkos előtt 1377. évben meg is jelent Aladár fia, György, ki a feljebb említett András és Miklós nevében bepanaszolván Bogomér comes utódait: Nádasdi Bogonak fiait, Tamást, Pétert és Andrást; Zemerchényi Miklós fiait, Istvánt és Pált, végre Zentiványi István fiát, Lampertet és Zentiványi László fiát, Pétert, hogy Bocza, Krizsan- és Német-Poruba és Lazan nevű közös birtoknak az őket illető felerészét elfoglalták, s ezen jogtalan foglalás ellen óvást emelnek, s azok haszonvételeitől őket ünnepélyesen eltiltatni kérték. Az erre vonatkozó oklevelet a túróczy convent ugyanazon év június 29 én «datum sexto die festi nativitatis beati Johannis baptiste» kiadta.²

Láttuk már a szepesi káptalannak 1380. évi december 20-án kelt határjárasi és beiktatási jelentéséből, midőn magyarfalvi Mikó fiát Egyedet a magyarfalvi birtokba bevezette, hogy ott mint határos szomszédok a jakabfalvi birtok jussán I. Pongrácz fiai, András és Péter, Serefel fia Jakab, Thornaljai Sándor fia Miklós is jelen

¹ A Pongrácz-család levéltárában levő s női hozományról szóló oklevélben II. András neje Perényi Mártha volt.

² Pottornyay Eduard szentiványi levélt. Eredeti.

voltak, mit e helyen nemzedékrendi szempontból újrolag röviden jelezni szükségesnek találtunk.

A most említett Zentmiklósi I. Pongrácz fiával, Andrással találkozunk a túróczy conventnek 1390. évi márczius 27-én¹ kiadott oklevelében, melyben Libelei Jákó fia Péternek visszahelyezési ügyében neveztetik meg mint homo regius.

Az 1391. évi liptóme gyei általános nemesi birtokvizsgálat alkalmával a Szentmiklós, Jaloch melléke, másképen Hakyllyse, de már akkor Andrásfalu, Perbenye — most Pribilina —; Javor, Thraduk, Haraduknak is írva és Vicariasylyse — akkor már Jakabfalu, — telepítette Jakab Serefel fia — iránti új adományleveleket 1360. évből bemutatták I. Pongrácznak fia II. András, Serefel fia Jakab² és Fülöp fia Péter.³ Hogy ezen Fülöp kinek fia volt, az iránt felvilágosít a liptói regestrum,⁴ melyben világosan mondatik, hogy Jakab és Fülöp II. Serefel fiai voltak: «Pongraczii Andræ, Johanni et Petri filii suis» t. i. I. Pongrácz fiai s továbbá: «nec non Jacobo et Philippo filii Serefel.»

1401-ben a király, Bocha községben letelepített szász gyarmatosok egy a Vág és Bocha vize között elterülő erdő miatt a kincstárral pörbe keveredvén, a tulajdon megvizsgálása és a tanúk kihallgatása végett kiküldött szepesi káptalan ugyanazon évi május 14-én «datum sabbato post festum ascensionis» kelt jelentésében megemlíti, hogy a többi tanúk között kihallgatta Szentmiklósi Pongrácz Pétert, Máthét és Miklóst «eodem ibidem Petrus Matheus et Nicolaus Pongrácz de Szent-Miklós iurati et diligenter examinati fassi sunt....»

Az ezen oklevélben megnevezett Máthé, mint-hogy ez Pongrácznak neveztetik, nem lehetett más, csak az akkor élt I. Pongrácz unokája, II. András fia, ki nagyapja birtoka és keresztnéve után az első volt, a kit oklevelileg Szentmiklósi Pongrácznak irtak.

II. Andrásnak fiaiúl III. András és I. Miklós vannak megemlítve azon oklevélben, melyet Zsigmond király 1410. évi február 6-án «feria

sexta proxima post festum beate Dorothee virginis et martyris» Budán kiadott,¹ midőn Thornallyay Miklós fia, Sándor kértére elrendeli, hogy az ez által László testvére ellen kért osztály megejtessék s ott III. András vagy I. Miklós, II. Andrásnak fiai közül valamelyik mint homo regius jelen legyen a túróczy convent közbenjárása mellett: «aut Andreas filius Andree de Zent Miklós, aut Nicolaus frater eiusdem.... aliis absentibus homo noster....» stb.

A fentebb említett Jakabnak fia IV. András volt az, ki mint vitéz katona Zsigmond király hadjárataiban nem egyszer tűntette ki magát, ki szerzett érdemeinél fogva méltányos igény-nyel bírt arra, hogy Zsigmond királytól Zentmiklóstra vásárjogot kérhessen. Azt 1424. évi junius 23-án kelt² királyi oklevéllel meg is nyerte. Az oklevél érdemeinek felsorolása után elmondja, hogy Andrásfalvi Jakab fiának Andrásnak: «Egregii Andree filii Jacobi de Andrásfalu», s általa György, Miklós és János unokatestvéreinek: «ac Georgii, Nicolai et Johannis filiorum Johannis patruelium» és Miklósnak, Andrásfalvi András fiának: «ac altero Nicolao filio Andree de eadem Andrásfalu», az országos és heti vásártartási jogot Zentmiklóson³ megadja minden, a pünkösdi ünnepét megelőző vasárnapokon, s a Szent-Miklós napját megelőző és azt követő vásár- és ünnepnapokon... «ad possessionem ipsius Zentmiklós vocatam in comitatu Liptoviensi habitam, nundinas liberas seu forum annuale.... duximus annuere gratiose».... stb.

A szentmiklósi és óvári Pongrácz-család egyes tagjainak történelmi szereplését megelőzőt időben, nemzedékrendi viszonyait a leszármazókra nézve még csak azzal egészíthetjük ki, hogy III. Miklósnak, egy előttünk ismeretlen nevű leánya is volt, a ki Szentiványi Miklós nevére lett. Kiderül ez azon tiltakozási okiratból, melyet a túróczy convent Szentiványi Miklós kértére 1440. évben kiadott, melyben sógora Andrásfalvi II. Jakab, III. Miklós fia ellen óvást emel azon indokból, hogy a női hozomány és a jegyajándék ügyét elintézni vonakodik.⁴

¹ Fejérpataky csal. Kelecsényi levélt.

² Magy. Tört. Tár IV. köt. 27. lap.

³ U. o.

⁴ Boczabánya levélt., hiteles másol. Eredeti szepesi kápt. levélt.

¹ Pottornyay Eduard szentiványi levélt.

² Pongrácz-csal. andrásfalvi levélt. Eredeti.

³ A Pongrácz-csal. andrásfalvi levélt.

⁴ Szentiványi csal. levélt. Szentiványban.

Atmegyünk immár a család történetének ama korszakára, mely egyes tagjaira nézve történeti nevezetességűvé, az országos politikai és hadiesemények színterén pedig nagy fontosságúvá vált s mikor a birtokszerzés szempontjából a dúsgazdagság legmagasabb fokát érte el ezen, Felső-Magyarországban dynastikussá vált olygarcha család.

A csendes, majdnem zajtalan működést, mely a család egyes tagjainak kulturális szerepkörét betölté, I. Máthé fiának, II. Pongrácznak fellépte teljesen megváltoztató. Megváltoztató részben a tért, részben a szereplést, mert II. Pongrácz szűknek találta Liptóme gyét, szűknek a családi szereplést s hatalmát nyögte egész Felső-Magyarország, nyilvános élete mélyen belenyúlt a politikai események sodrába.¹ Ehhez járultak a hussita hadjáratok, a török harczok, a Hunyadyház fellépte, a trónváltások, melyek mindmegannyi tápot nyújtottak az olygarchikus vagyak növelésére.

1415-ben II. Pongráczot a constanci zsinaton megjelent magyar nemesek sorában találjuk Zsigmond király kíséretében.² 1435. évben találjuk első ízben II. Pongráczot Blatnicza várában Túrócme gyében, a hol február 25-én egy oklevelet adott ki,³ «Nos Pongracius de Sancto Nicolao Residens in Castro Blatnica», mely szerint előtte a Bella községhez tartozó Ocskova-Lehota telepítvényes község és Bella anyaközség egyezséget kötnek, hogy egy bizonyos ügynek elbírálása után Bella község Dominik fiainak, Tamás és Máthének 300—300 arany forintot lefizetni tartozik. Midőn a törökök Szerbiát megharanták hadaikkal, Zsigmond király rendeltére Zentmiklósi Pongrácz, Brankovics György segítségére Szendrő váránál megjelent hadaival s a törökökön fényes diadalt vívott.⁴

Blatnicza vára, a hol a most említett oklevél kelt, ez idő szerint II. Pongrácz birtoka volt, s előttünk Túrócme gyében mint első szerzeménye ismeretes. Hogy ez szerzeményes birtoka

volt és sajátjául ismerte, bizonyítja azon körülmény, melynek következtében azt 1441. évben, tehát hat évvel később a fenti oklevél kelte után Neczpáli László Szakolcza kapitányának átadta. Ugyanis az 1441. évi június 22-én «Buda octavo die festi sacratissimi Corporis Christi» Ulászló király által kiadott oklevél szerint: II. Pongrácz, ki már ekkor Berench várának is ura levén, Berenchi Pongrácznak is iratott: «Pongracius de Berench alias de Lypto» Neczpáli Lászlónak, kinek Ulászló király kilenczezer aranyforinttal adósa volt, ezen adósság fejében Blatnicza várát a király helyett átadta. A királyi oklevél az átadást helybenhagyván, elismeri, hogy kilenczezer aranyforinttal Pongrácznak adósa: «ideo nos huiusmodi castri collationem ... per ipsum Pongracium eidem Ladislao factam ... gratam habentes ... huiusmodi novem millia florenos auri quos ipsi Ladislao solvere debuimus, iam dicto Pongracio in recompensam dicti castri solvere promisimus.» Elrendeli ezen okirat a visszafizetési módokat is, feljogosítván Pongráczot nem fizetés esetén, hogy a hátralevő hatezer aranyforintot bárhol Magyar és Lengyelországban maga részére kizsarolhatja «... ex tunc ipse Pongracius ... facultatem habebit super his in regnis tam Hungariæ scilicet quam Poloniæ ubicunque potuit huiusmodi sex millia florenos auri pro se extorquere.»

A módokat, melyet a most idézett oklevél a kilenczezer aranyforint visszafizetése iránt megállapított, változást szenvedett, s azt Ulászló király, minthogy a kikötött határidőre készpénzben vissza nem fizethette, oda módosította egy 1443. évi márczius 3-án «sabbato proximo ante dominicam Letare» kiadott oklevelében,⁵ hogy a tizenkétezer forintra felszaporodott kölcsönösszeg fejében Szentmiklósi Pongrácznak, ki ekkor már Szakolcza kapitánya volt, s ezen várnak fentartására sokat költött: «Pongracio de Zentmiklós de Liptovia capitaneo de Zakolcza» Strechno és Óvár királyi várakat átadta, a mely várak ezen átadást megelőzőleg Sárii Chepek János tapolcháni kapitány kezén voltak:

¹ Lásd életrajzát: Századok 1876. évfoly. 90. lapon.

² Wagner: Verzeichniss der Ungarn auf dem Costnicher Concilio. Ung. Magazin IV. k. 263. Fessler: Die Gesch. Ungarns IV. k. 304. l.

³ Letopis Mat. Slov. XI. évf. II. füzet 72. lapon.

⁴ Mars Moravicus Pessina p. 610; Szalay II. köt. 398; Horváth Mih. VIII. k. 312. lap.

⁵ Eredetije a Justh-család levéltárában a m. n. múzeum könyvtárában. Közölve: Letopis Mat. Slov. XI. évf. II. füzet 73. l.

⁶ Eredetije a Kosztolányi-csal. levélt. Kosztolányban.

«... pridem fideli nostro egregio Johanni Chepek de Sary capitaneo de Tapolchan pro sex millibus florenis auri pignori obligata» s mely várakat Ulászló király Pongrácznak a legközelebbi Jakab-napig kezéhez adni ígérkezett.

Ekkor már s ezen inscriptiót megelőzőleg Zentmiklósi Pongrácz nagyon elhatalmaskodott, de tekintetbe véve a király irányában tanúsított szolgálatait,¹ az inscriptio után néhány hétre, 1443-ik évi márczius 30-án kegyelmet kapott Ulászlótól,² s megbocsátotta neki minden harácsolásait, rablásait és gyűjtogatásait: «... ipsum Pongraczium cunctosque suos familiares de et super omnibus... depredationibus combustionibus dampnis, incendiis et nocumentis... gratos esse commisimus...»

Pongrácz azonban megszokott hajlamait tovább is követte, mire 1443-ik évi nov. 12. ismét egy újabb királyi kegyelmi levél következett,³ a melyben azonban már királyi kegyének elvesztésével fenyegeti, ha régi bűneibe visszaesnék.

Mindez azonban nem nyújtott kellő biztósítékot Zentmiklósi Pongrácz kalózkodásai ellen, s Hunyady János jónak látta úgy zavargásainak megfékezése, mint Hunyady célzatainak megnyerése végett gúti Ország Mihály királyi főkincstárnok és Lindvai Bánffy Pál közbenjárásával Zentmiklósi Pongráczczal véd- és daczszövetséget kötni, mely a Temesvároott 1444-ik évi augusztus 9-én kötött szerződés szerint⁴ csakugyan életbe is lépett: «ipsum magistrum Pongraczium de Zentmiklós... adoptamus, eligimus et assumimus nobis in verum ac fidum amicum nec non sincerum et cordialem fratrem...»

1447-ik évben Zentmiklósi Mihálynak, I. Miklós fiának neje, Vidafeldi László leánya Katalin és Vidafeldi Miklós leányai Klára és Dorottya, a vidafeldi birtokba Liptó megyében magukat bevezettetni óhajtván, ez iránt Pálóczi László országbíró ugyanazon év június 29-én a bevezetést a túróczi conventnél elrendeli.⁵ A túróczi

convent a birtokba igtatásról szóló jelentését 1447-ik évi július 21-ik napján kiadta.¹

Mennyire elhatalmaskodott Zentmiklósi Pongrácz, ennek nyilvánvaló bizonyítékát nyújtja László király azon levelében, melyet bánoviczi Kazzay János panasza folytán 1447-ik évi július 21-én: «Datum Wyenne feria sexta proxima ante festum beate Marie Magdalene» kiadott.² Írja neki a többi között: «megértettük Pongrácz elleni panaszodat... s azt mondjuk neked, hogy tehetséged szerint ellentállj neki és védelmezd magadat ellene a mint eddig is tetted, míg mi Pozsonyba érkezünk, a hová az országgyűlést összehívtuk: «Intelleximus preterea querelam quam facis contra Pongrazium... dicimus tibi quod iuxta possibilitatem tuam resistas Pongraczio et defendas te contra eum, quemadmodum hucusque fecisti, usque adventum nostrum in civitate Posoniensi, ad quem nos indiximus dietam et congregationem generalem»... Értesíti továbbá, hogy ott majd elhatározzák, mitévők legyenek Pongráczczal: «... In quibus deliberabimus etiam quid cum Pongraczio ipso agere debeamus.»

Azon oklevél alapján, melyben 1443-ik évi márczius 30-án Ulászló király Zentmiklósi Pongrácznak tizenkétezer arany forintban Strechnót és Óvárt zálogba veti, az ezen birtokokba való bevezetés csak négy évvel későbbben, 1447-ik évi nov. 8-án történt meg, midőn is t. i. az országos rendek ugyanazon évi szept. elsőjén kelt parancsára a nyitrai káptalan Pongráczot ünnepélyesen bevezeti, s arról szóló jelentését kiadta.³

Zentmiklósi Pongrácz 1448-ik évi augusztus 26-án Kotszeében: «Geben en Kotszee am montag nach Sanct Bartolmes Tag» szerződést köt⁴ a pápai legatus és Cillei Ulrik közvetítése által Fridrich császárral, hogy a Fridrich által hozzá írt leveleket visszaadja, valamint azon iratokat is, melyeket Pongrácz Cillei Ulriktól és Schaumberg János gróftól kapott.

E közben Pongrácz, midőn 1445-ik évi ápril végnapjaiban az országgyűlés Pesten megnyílt, s az ország hét kapitányságra felosztott,

¹ A Hunyady János által 1440. évben kiadott hűséglevelet Pongrácz is aláírta.

² Eredetije a Pongrácz csal. andrásfalvi levéltárában.

³ Ugyanott.

⁴ Hiteles másolata a Pongrácz-család andrásfalvi levéltárában.

⁵ Letopis Matice Szlovenskij. VII. évf. I. füzet.

Turul. 1890. III.

¹ Ugyanott.

² Saját gyűjtem. eredetije után.

³ Kosztolányi csal. levélt. eredeti.

⁴ Teléky: Hunyadiak kora. X. kötet. 237. lap. XCII. oklevél.

a Mátyus földére, a Duna, Vág és Morva folyó közötti területre, Ország Mihálylyal együtt országos kapitánynya nevezetett ki. Az ok, a miért Pongrácznak, mint feljebb említők, Strechno és Óvárba való bevezetése négy évig késett, abban találja magyarázatát, hogy a két várat a hozzátartozó javadalmakkal elfoglalni nem bírta, míg végre azokat Komorovszky Péter segédcsapataival kezére kerítette, s az 1446-ik évi székesfehérvári országgyűlés június 15-én kiadott végzésével Pongráczot az említett várnak birtokában megerősítette.¹

1449-ik évi május 4-én brandeisi Giskra János Zentmiklósi Pongráczczal véd- és dacz-szövet-séget köt, s a szerződési pontok meg nem tartása esetén tízezer forint bírságot köt ki.²

Hunyady Jánosnak Giskra ellen viselt szerencsétlen hadjáratait megelőzőleg, vagy talán közvetlen utána, Pongrácz egy 1451-ik évben kiadott oklevelében³ magát liptói főispánnak «comes Liptoviensis»-nek czimezi. Bent az országban a törökök és Fridrik elleni hadjáratai Hunyadynak az országos pénztárt kirúgítván, Zentmiklósi Pongrácztól Hunyady 1452-ik évben hétezer arany forintot vett kölcsön, mely összegért neki Szakolczát és a zsolnai harminczadot újlag zálogba veti.⁴ Alig hogy Hunyady János 1452-ik év vége felé az ország kormányzójává megválasztatván s 1453-ban januárban a pozsonyi országgyűlés megnyílt, Pongrácz rakonczátlanságait a rendek szóba hozták s februárban határozatba ment Pongrácznak, Giskra Jánosnak és Komorovszky Péternek proscriptiója, javaik elszedése és polgári jogaik felfüggesztése.

Az országgyűlés eme határozatával Pongrácz nem sokat gondolt. Befolyása Hunyadyra érvényesítette is magát, mert daczára az országgyűlés proscriptiónális határozatának, Liptómegye főispánja maradt továbbra is, sőt most már 1453-ik évi szept. 24-én László király által kiadott donationális oklevél szerint⁵ Berenchet, Ugrochot, Wyvart, Likavát és Naghwár helyét «ac locum castris Naghwár» az összes hozzátar-

tozandóságokkal együtt örök tulajdonúl kapta «damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiler possidenda, tenenda pariter et habenda»; s egy másik ugyanazon napról kelt királyi oklevél a már 1443-ik évi márczius 30-án kilenczezer forinton zálogba vetett Strechnót és Óvart most újlag tizenhatszáz arany forintért inscribálta,⁶ hozzáadván még a zsolnai harminczad jövedelmét is: «quod nos castra Strechen et Óvár vocata cum tricesima in Zolna exigi solita pro illis decem et octo millibus florenorum auri... inscribimus tenenda possidenda pariter et habenda.»

Ez időben a most említett uradalmakon és a törzsbirtokokon kívül, tulajdonában volt több általa emelt rablóvárnak és pedig Liptómegyében a fehér Vág völgyében építette a Bjelanszko puszta háta mögötti várat, Wyrrough erősséget — mind a kettőnek most már nyoma veszett; — Szent-Miklóst fallal bekerítve megerősítette; Nyitra vármegyében Pichén várat emelt.⁷ Erősségeire és váraira támaszkodva, rablókalandozásait folytatta. Hunyady János végre is kénytelen volt Pongráczczal a király nevében s annak utólagos jóváhagyása reményében egyességet kötni, a mely egyesség 1454-ik évi május 9-én aláíratott.⁸ Ezen egyesség sokkal érdekesebb momentumokat tartalmaz, mintsem hogy ezek felsorolását, habár csak röviden is, fel ne említsük; minthogy azok II-ik Pongrácz birtokviszonyait is teljesen megvilágítják. Az oklevél bevezetésében azzal indokolja az egyesség megkötését, hogy tapasztalván a felvidék pusztulását, óhajtja a kormányzó a békét és nyugalmat helyreállítani; s e miatt a király beleegyezésének kikötése mellett Zentmiklósi Pongráczczal a többi között a következő egyességre lépett: Pongrácz Berench, Strechno és Zsolna várát a kormányzónak átadja, s ezért négyezer arany forintot kap; s a várakért cserébe adják neki Temesvármegyében Sidóvárt, Mező-Somlyót, Maxondot, Fruzsinkavárt és Sasvár mezővárost: Liptómegyében: Újvárt, Nagyvárt, Likavát a kamarai adóval, a liptói főispánságot; Árva-

¹ Tudománytár. Új foly. II. köt. 165. lap.

² Közölve: Letop. Maticze Slov. IX. évf. I. füz. 19. lap.

³ Magy. Tört. Tár II. köt. 208. l.; Teleki: Hunyadiak kora. X. köt. 342. lap.

⁴ Kosztolányi csal. levélt. Kosztolányban; eredeti.

⁵ Eredetije a Kosztolányi-csal. levélt. Kosztolányban.

⁶ Eredetije Kosztolányi csal. levélt.

⁷ U. o.

⁸ U. o. közölve a Letopis Mat. Slov. XI. évf. II. füzet 76. lapján.

megyében a Thurdosini harminczadot. Míg Újvárt és Likavát át nem veszi, Szentmiklóson épített erőssége fenállhat; továbbá, hogy Neboysza Miklós a túróczy prépostságot békében élvezhesse, a szomszédságában épített erősséget, a mint Sidóvár neki átadva lesz, alapjából szétbontani köteles; II. Pongrácz testvérének, Istvánnak adományoztatik Túróczban Szucsán vára, Liptó-megyében Patak, Zaskalicza, Besenyőfal, valaha a magtalanúl elhalt Bessenyő Tamás birtoka; II. Pongrácz másik testvérének, Jánosnak birtokában hagyatik Wyrough vára minden tartozandóságaival. A zsolnai foytság, melyet Pongrácz vétel útján szerzett, tovább is kezén marad, s végre II. Pongrácz és testvérei István, Jakab és János kijelentik, hogy ha netalán a király és az ország ellen bárminő szín alatt mozgalmat s háborút indítának, akkor hűtlenségi bűnbe eszenek és kegyelmet ne nyerhessenek.

Az egyezkedés mindezen pontjait László király 1454. évi június 2-án: «Prage die dominico proximo post festum ascensionis domini» kibocsátott oklevelében¹ elfogadja, helybenhagyja és megerősíti.

A megkötött egyesség után és Hunyady János halála előtt bizonyos meghasonlásnak kellett II. Pongrácz és a kormányzó között történnie, mely eredetét azon szerződés meg nem tartásából vehette, minthogy Hunyady János Pongrácznak Berenchet és Óvárt végrendeletileg visszaadni kívánta.² A világhírű törökverő hadvezér özvegye Szilágyi Erzsébet és testvére Horogszegi Szilágyi Mihály törekedtek is Hunyady János kívánságának eleget tenni, mert még egy év sem telt le Hunyady János halála után, s kiadták Temesvárott az 1457. április 14-én keltezett oklevelet,³ mely szerint Zentmiklósi Pongrácz és fiai Venczel és III. Pongrácz, nemkülönben István, Jakab és János II. Pongrácz testvéreivel a következő rendezkedésre léptek, hogy a közöttük és a Hunyady János és gyermekei között támadott minden egyenetlenséget,

ellenségeskedést és viszályt elenyésztessenek: visszaadják II. Pongrácznak és érdektársainak Berench, Strechno és Óvár várát, Zsolnát a benne épített kastélylyal együtt, olyformán: hogy Berenchet és Zsolnát a kastélylyal keresztelő szent János napjakor, a másik két várat pedig Strechnót és Óvárt Egyed napjakor nekik kézhez adják; továbbá hogy II. Pongráczot és fiait Venczelt és III. Pongráczot, testvéreit Istvánt, Jakabot és Jánost minden egyes jogkövetelők és ellenségeik ellen minden tanácsukkal és segítségükkel védelmezni fogják és semminemű szükségükben őket el nem hagyják és mindezt Mátyás fiuk nevében is ígérk és általa is megtartatják.

A Pongráczok még ezen rendezkedéssel sem érezték magokat és birtokaikat teljes biztonságban, másrészt pedig Hunyady János özvegyének és Szilágyi Mihálynak is érdekében állott az elhatalmaskodott Pongráczok teljes és feltétlen támogatását megnyerni, kiváltképen Mátyás részére. E törekvést mindkét részről siker követte, mert 1457. évi július 13-án Temesvárott Hunyady János özvegye, Szilágyi Erzsébet és Szilágyi Mihály a fentebb említett Pongráczokkal a véd- és dacz-szövetséget kölcsönösen megkötötték.⁴

Híven támogatta ezután II. Pongrácz fiaival és testvéreivel Hunyady Mátyásnak királylyá választatása ügyét. A Rákoson találjuk Pongráczot is dandáraival és azok között volt, kik Straszniczra siettek a megválasztott Mátyás király üdvözlétére.⁵

Nem tudta Pongrácz megszokott viselkedésében kivetközni kalandos hajlamait, s a felvidéken hatalmaskodását folytatta. Mátyás király Pongráczot megfenyítendő, daczára az 1454-ik évi május 9-én Nagy-Szombatban kelt egyezménynek,⁶ elvette tőle Liptó-megyében Nagyvárt, Óvárt és Lykava várát, Komorovszky Péternek adományozván azokat. E miatt István, II. Pongrácz testvére Mátyás király ellen az említett várak eladományozása, Komorovszky Péter ellen pedig azok elfoglalása miatt 1459. május 10-én a budai káptalan előtt ünnepélyes óvást emelt.⁷

¹ Eredetije a Kosztolányi csal. levélt. Kosztolányban.

² Fejér: Genus et incun. Joh. Corvini 231. lapon.

³ Ezen oklevél eredetije a báró Pongráczok levéltárában őriztetik, jelenleg hol van, arról nincs tudomásunk, s annak szövegét a múlt században Pongrácz Miklós által az eredetiből leírt másolat hitelesített példányából ismerjük.

⁴ Révay: Mon. et Sacr. Cor. Cent. V. pag. 670; Schwandtner Script. Rer. Hung. II. köt.

⁵ Pessina: Mars Morav. 688. lap.

⁶ Kosztolányi csal. levélt.

⁷ U. o.

Pongrácz István tiltakozásának nem lett eredménye, mert habár Mátyás király Zentmiklósi II. Pongráczot 1462-ik évben¹ Berencs, Streicsnó és Óvár birtokában megerősítette, liptómegyei várait és azok tartozékát Komorovszky tetteg elfoglalta.

Évrendi szempontból itt tartjuk helyén levőnek okiratilag támogatni azon állításunkat, hogy miért írtuk II. Pongráczot Máthétól I. Pongrácz fiától eredettnek? Kellő támpontot nyújt nekünk az iránt egy, Zentmiklóson 1466-ik évben octóber 28-án «datum ad Sanctum Nicolaum feria tertia in festo sanctorum Simonis et Jude apostolorum» kiadott oklevél Pongrácz Venczel, István, Jakab és János, mint a szentmiklósi egyház jogos patronusai és a plebánia adományozói — «patroni legitimi et collatores ecclesiae Sancti Nicolai ad Sanctum Nicolaum» — által, kik is ezen okirat szerint akkori plebánusukat Jánost, s az utána következőt minden dolgaira, ingó és ingatlanaira nézve szabaddá teszik s ezen szabadságában őt fentartani ígérkeznek: «Dominum Johannem plebanum ipsius ecclesiae, nostrum capellanum et oratorem devotum et alium quemcunque successorem suum liberamus et libertatem asseruamus et assecuramus vigore praesentium in omnibus rebus mobilibus et immobilibus...» Ezen oklevél bekezdésében Venczel, Máté fia, Pongrácz fiának, — István, Jakab és János ugyanazon Pongrácz fia, Máté fiainak neveztetnek: «Nos Venceslaus filius Pongraczii, filii Mathei de Sancto Nicolao alias de Ovar, nec non Stephanus, Jacobus et Johannes filii eiusdem Mathei, filii ipsius Pongraczii...»

Liptómegyei várainak elvesztése miatt elkecsereedett dulakodás folyt a Pongráczok és Komorovszky Péter között; míg végre István, II. Pongrácz testvére 1469. évi május 29-én a túróczy convent előtt három rendbeli tiltakozást nyújtott be liptómegyei birtokuknak Komorovszky Péter akkor már liptói főispán által történt elfoglalása és jogbitorlása miatt.³ Ezen tiltakozó okiratokban István az óvást saját és Venczel testvérei: János és Jakab; továbbá Venczel fiai,

Gáspár és Péter, végre a már említett János fiai, Péter Venczel és András nevében emelte: «Stephanus Pongrácz de Sancto Nicolao in sua, ac magnificorum Johannis, Jacobi et Venceslai dicti de Sancto Nicolao nec non Gaspari et Petri filii iam fati domini Venceslai ac Petri, Venceslai et Andreæ filiorum praefati Johannis Pongrácz nominibus.» A három rendbeli tiltakozás egyenként szól a liptómegyei három várra és azoknak tartozékaira. A birtokok egyenkénti felsorolása teszi ezen okleveleket érdekessé s megvilágítják a birtokviszonyt, melyben a nagy területű községek az egyes várakhoz állottak. Az egyik tiltakozó oklevél szól Wyvárról — később Hradek, most ismét Újvár —, az ehhez tartozó birtokok és községek voltak: Wrbicze — a mai Verbicze, Kybys — most már nem létezik —, Dowaló, a vámjoggal — ezen jog régen megszűnt —, Vichodna, Maly Doval és Hybicze — mind a két község eltűnt —, végre Plostyin Illano és Bjelsko, az utóbbi praedium Bjelansko a vichodnai határban. A másik oklevélben tiltakozik Nagyvár — régebben Vasvár s a XIII. század közepén Liptó-Óvár — bitorlása ellen. Ehhez tartoztak: Lipcze, Tarnócz malomjoggal, Bobrovec szintén malomjoggal, Pálfalu, Bobrowcsek és Bilincze ugyancsak malomjoggal és vámmal — ez utóbbi község most már nem létezik, — Jar-kovicza, Matky Bozia — előbb Boldogasszonyfalva, most Szent-Mária, Tépla malomjoggal; Luczky, a mostani fürdőhely Lucska; Iwach-nova, Király-Lubella, Szokolcz — a XIII. században Solymos — Trsztene és Ustie; ez utóbbi Árvában létezik. Végre a harmadik tiltakozó oklevél felsorolja Lykava várának tartozandóságait, u. m. Rózsahegy, Csernova, Zamrzla, Vlkolnec, Rudolfálva — most Ludrova —, Fehérpatak, Medokys, Liskfalva, Dubova — Liptó és Árvamegye határán, most Árvamegyéhez tartozik.

Pongrácz Istvánnak Zsófia nevű leányát mint Neczpáli László nejét említi egy a nyitrai káptalan által az 1473-ik évi január 7-én kiadott oklevél,⁴ mely szerint Neczpáli Balázs, Lászlónak testvére bizonyos női hozomány és hajadoni negyed kifizetése iránt nyilatkozik túróczy,

¹ U. o.

² A Pongrácz-nemzetség csal. levélt. Andrásfalván. Eredeti.

³ Mind a három oklevél eredetije a Kosztolányi-csal. levéltárában.

⁴ Békésmegyei oklevéltár, kiadják Haan Lajos és Zsilinszky Mihály. 45 okmány 88 lapon.

liptó-, árva-, trencsén-, békés- és zarándmegyei birtokait illetőleg.

Midőn Mátyás király 1474-ik évi július 26-án Trencsében kelt oklevelével új adomány czímén a Zemerchényieknek Zemerchent, Szaart, Nádasdot és Jaloczot oda ajándékozta, a szepesi káptalannak a bevezetésre vonatkozó s augusztus 30-án kelt jelentésében a megidézett szomszédok között volt Jakab és István s ennek fia IV-ik Pongrácz is.¹

Hogy nemcsak II. Pongrácz, de ennek testvérei István, Jakab és János is nagy szolgálatokat tettek a Hunyadi-háznak; ezt fényesen bizonyítja a Mátyás király által 1479-ik évben az említettek részére kiadott kegyelmi oklevél,² mely szerint Mátyás király annak beismerése mellett, hogy mikor Mátyás neveltetése céljából a cseh király kezében volt, akkor ők bátyja, Szilágyi Mihály és anyja Erzsébet szolgálatában, ellenségeiknek és a ellene lázadók némelyikének károkat okoztak és őket ezek pörbe fogták: Mátyás király hű szolgálatukat jutalmazni óhajtván, mindenkinek eltiltja, hogy Istvánt, Jakabot és Jánost azon tetteikért pörbe foghassák és minden, abból származott bepörléseket megsemmisít és az ország összes bíróságainak megtiltja, felettök azon ügyekből eredhető ítéletet mondani.

A most említett évben vleziczi Segetha Bálint, Slopna Lénárd neje Erzsébet, Hathna másnéven Budiatin Raphael neje és Zentmikulsi Pongrácz, leánya Krisztina nevében, továbbá Zentmikulsi, másnéven Óvári Pongrácz István fia, IV. Pongrácz és ugyanazon Istvánnak leánya Margit, tiltakoznak Mátyás király ellen az ugróczi várnak karhatalommal történt elfoglalása miatt 1479-ik évben.³

Zentmikulsi Pongrácz Jánosnak, úgy látszik, cselekedeteiben követendő példányképül szolgált testvére, II. Pongrácz; minthogy, mielőtt Mátyás király ugróczi várát büntetetei következtében elfoglalta volna, az Pongrácz János kezén volt, rablásait s gyilkolásait onnét idézte az általa félelmissé vált vidékre. Ezt bizonyítja a már egyszer kegyelmet kapott s 1481. évi

június 17-én kiadott, nekiújlag királyi kegyelmet adó oklevél, mondván a többi között: «super eo quod idem Johannes Pongrácz de Sancto Nicolao superioribus annis tam ex castro suo Ugrócz quam etiam alias, in regno nostro plures rapinas et latrocinia commisisset, gratiam et misericordiam duximus faciendi . . . ita tamen quod se de cetero ab huiusmodi rapinis et latrociniiis immunem studeat conservare.»

Pongrácz Ferenczczel és Ádámmal ismerkedünk meg a király Bocza községének határjárás ügyében 1487-ből, midőn is Szentiván-Boczától magukat újólag elhatároltatni kívánják. Ez alkalommal mint beidézett tanúk szerepeltek Ferencz és Ádám, midőn is ezek a szepesi káptalan által ugyanazon év augusztus 26-án kiadott jelentésben felemlítve vannak.⁴

Zentmikulsi Pongrácz János 1489-ben már nem élt, minthogy egy a nyitrai káptalan által azon évben június 29-én kiadott oklevél szerint Pongrácz János özvegye Borbála: «Barbare relicte condam egregii Johannis Pongrácz de Zentmikulsi» Wiskezy Chorba Tamástól kyskaapi jószágát tizenennyolcz arany forinton zálogba veszi.⁵

Pongrácz Istvánnak egy Margit nevű leányát ismerjük meg ama tiltakozó oklevélből, melynek tartalma szerint 1496-ik évi márczius 12-én Zápolya István nádor előtt Maythyni Raphael, Zentmikulsi Pongrácz István fia Pongrácz és leánya Margit, Maythyni Jánosné s ezek gyermekei Uriel, Márton és Imre nevében ünnepélyes óvást emel Myslenovich Márkus és neje Benigna, néhai Kinizsi Pál özvegye ellen, a strechnói várnak, Zsolna városának Trencsénmegyében és a zucháni kastélynak bárminemű elfoglalása, visszatartása és elidegenítése miatt.⁶

1503-ban Péter szentgyörgyi és bazini gróf elrendeli a garam-szent-benedeki conventnek, hogy Zentmikulsi Pongráczot Strechnó és Zsolna; továbbá Teplicze, Cebelen, Razine és Thwr birtokokba bevezesse. A convent eme rendeletet 1504-ben végrehajtani akarván, a végrehajtásnak Horváth György strechnói várnagy, Kamisáci Mislenovich János, ennek testvére Márkus

¹ Pongrácz csal. andrásfalvi levélt. Eredeti.

² Boczabánya levélt. a szepesi káptalan hiteles másolata 1819. évi máj. 4-én kiadva.

³ Teleki: Hunyadiak kora. 12 köt. 790. okl. 458. lap.

⁴ Eredetije Kosztolányi csal. levélt.

¹ Eredetije a Pongrácz-csal. andrásfalvi levéltárban.

² U. o.

³ Eredetije Kosztolányi csal. levélt. Közlte Let. Mat. Slov. XI. évf.

és neje Benigna, előbb özvegy Kinizsi Pálné nevében ellentmond.¹

Ulászló király 1508-ik évi január 12-én Budán kelt oklevelében, Szentmiklósi Pongrácz Miklós és testvére Pongrácz kérelmére a szentmiklósi vásárjogot megújítja és abban a kérelmezőket megerősíti.² Azon körülmény, hogy a vásártartási jog Zentmiklóson a kizárólagos birtokokra nézve semmiféle jövedelemmel nem járt, arra indította Pongrácz Miklóst, hogy az adás-vevésre oda hozott tárgyak után a vásári helypénz-szedés jogát kérelmezze. Pongrácz Miklós ezen kérelmére Ulászló király 1514-ik évi május 16-án kiadta azon oklevelet,³ melyben a többi között mondja: minthogy idáig az évi és heti vásárok után semmi jövedelmet nem húztak, «hucusque tamen nullum prorsus profectum, aut utilitatem ullam limitatam ex huiusmodi nundinis et foris percepissent» — megengedi, hogy az adásvevésre oda hozott minden tárgyaktól, más helyeken tartatni szokott vásárokhöz képest, helypénzt szedhessenek: «deinceps semper in præscriptis nundinis suis annualibus et foris ebdomadilibus . . . aliorum locorum instar tributum fori exigere exigique facere libere possint . . .»

IV-ik Pongrácz és Pongrácz János újra megkísérlették magukat és Pongrácz János leányát, Margitot a strechnói javadalmakba bevezettetni s midőn II. Lajos király rendeletére Uriel, a túróczy convent prépostja őket a birtoklásba 1520-ik évben bevezeté,⁴ ennek ellentállva óvást tett Kereky Györgyné Podmaniczky Benigna, Zápolya János és György. Az ebből származott torzsalkodás újra kitört közöttük s Nedeczii litteratus Márton, Szentmiklósi Pongrácz Miklós nevében a nyitrai káptalan előtt 1523-ik évi aug. 24-én erélyesen tiltakozott Kereky Györgyné, Podmaniczky Benigna előbb özvegy Kinizsi Pálné, később özvegy Mislenovich Márkusné ellen, a strechnói javadalmak eladása; Zápolya János ellen azok megvétele és II-ik Lajos ellen azok eladományozása miatt.⁵ A fentemlített IV-ik Pongrácznak fia III-ik Máté 1526-ban mint jeles honfi a mohácsi vésznél veszett el.

¹ U. o.

² Pongrácz csal. levéltárában az eredeti.

³ Eredetije a Pongrácz-csal. levélt.

⁴ Kosztolányi csal. levélt. az eredeti.

⁵ U. o.

Nem fejezhetjük be a szentmiklósi és óvári Pongrácz-család nemzedékrendi történetét a nélkül, hogy mindazon leszármazókat és birtokosokat fel ne említsük, a kik 1548-ik évben az összes birtokokon megosztottak, de már 1526-ban is éltek s nagyrészt nyilvánosan szerepeltek.

A XV-ik században I. Máthénak négy fia, II. Pongrácz, I. István, III. Jakab és IV. János terjesztették tovább a családot; ezek közül azonban II. Pongrácz ága második izében I. Gáspár és IV. Péterrel, IV. János pedig első izében III. Péter, II. Venczel és V. Andrásban kihalt; s így a XVI-ik században csak I. István és neje Neczpáli Czeccilia; s III. Jakab Mátyás király egyik hadvezérének ismeretlen nevű nejétől származott gyermekei és unokái szaporították a máig annyifelé elterjedt Pongrácz-család különböző ágazatait. I. Istvánnak gyermekei közül IV. Pongrácz ága, ki 1487-ban Bécs város kapitánya, 1508-ban bajmóczi kapitány volt, III. Máté fiában, ki 1526-ban Mohácsnál elesett, kihalt; V. Péter, II. Máthé és V. Miklós — neje Révay Erzsébet — gondoskodtak a család fentartásáról. III. Jakab ágát pedig csak az egyik fia IV. Miklós — neje Korláthkői Kata — tartotta fenn, míg másik fia, V. Pongrácz, kinek neje Majthényi Margit volt, magtalanul elhalt.

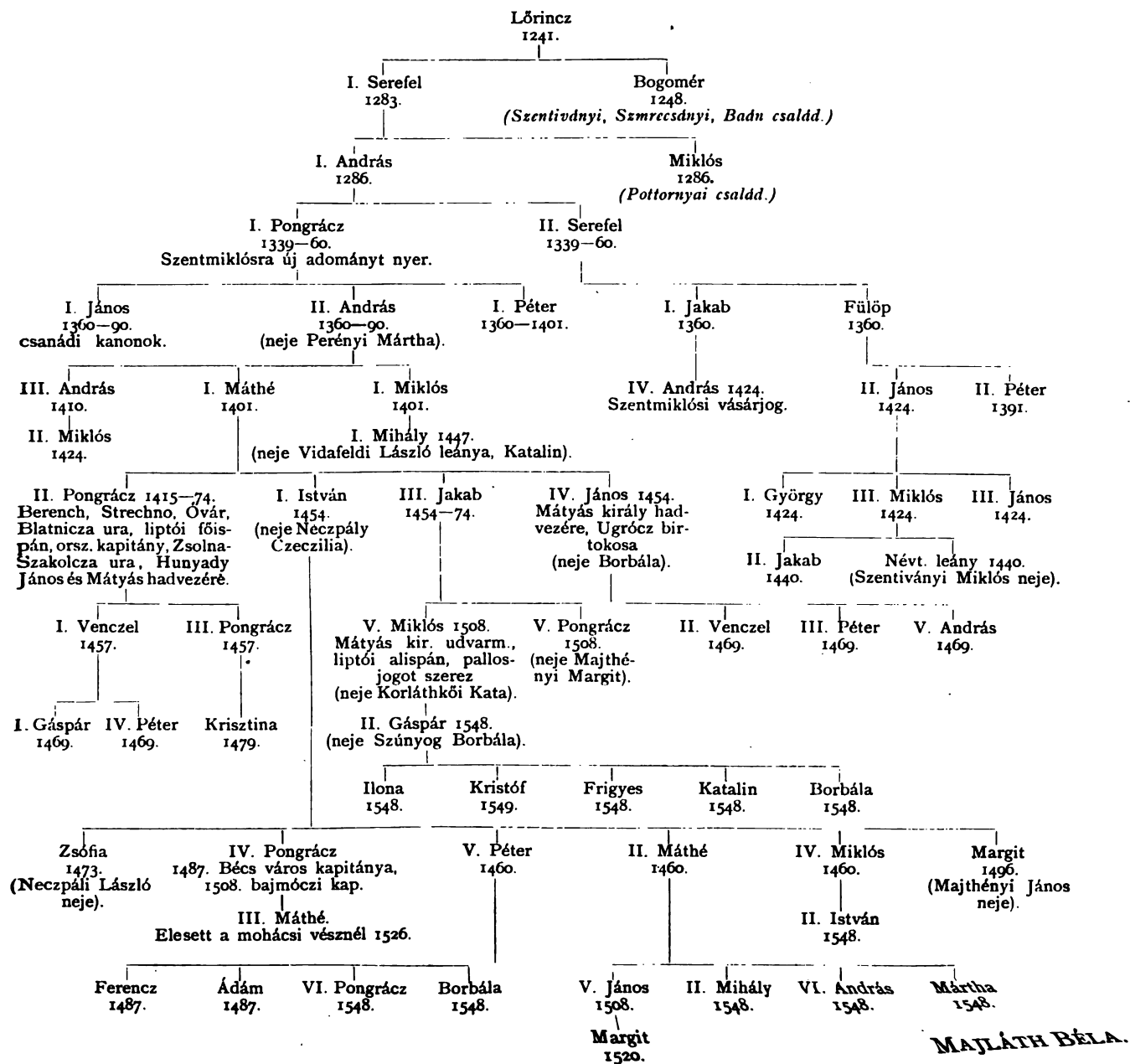
Ezek és gyermekeik voltak 1526-tól 1548-ig a trenchéni- és lipótmezei szerzett és ősi birtokok osztatlan élvezői; elesvén időközben a nyitrai, temesi és zarándi jószágoktól és a trencsénmegyei strechnói uradalom, nemkülönben a lipótmezei Lykava, Nagyvár és Újvárhoz tartozó jószágok birtokától is. Az osztzkodó testvérek és gyermekeik között a birtok osztatlan élvezetéből támadott viszályok kiegyenlítése céljából osztályegységre léptek és éles megkülönböztetése mellett a szerzett és ősi vagyonnak, a szepesi káptalan előtt az osztályi végrehajtották, az említett káptalannak ez iránt kiadott oklevele 1548-ik évi július 13-án kelt: «Datum die dominico proximo post festum beatæ Margarethæ virginis»¹ — s míg I. István ágának a lipótmezei ősi birtokok jutottak: II. Jakab leszármazói a trenchén-megyei szerzett jószágokat kapták osztályrészüln.

¹ Pongrácz-csal. andrásfalvi levéltárában az eredeti oklevél.

Ezen okirat az akkor élt osztályosokat, érdeklettek a következőkben sorolja elő: egyrésről megjelentek a káptalan előtt Szentmiklósi Pongrácz István fiai: Péter, Máthé és Miklós; Gáspár, Miklós fia, Jakab fiai; továbbá Péter fiai Ferencz és Pongrácz és leánya Borbála; Mátyás pedig János, Mihály, András fiaival és Mártha leányával; végre Gáspár, Kristóf és Frigyes fiaival, Ilona, Kata és Borbála leányai-
val és a fentemlített Miklósnak István nevű fia. A trencsénmegyei óriási uradalomhoz tartozó birtoktestek: Varna, Lucska, Zastrany, Sneznicza, Kotrsina, Velka, Liszicze, Strázsa és Krásznány. A szentmiklósi uradalom állott: Zentmiklós, An-

drásfalu, Pribilina és Jakabfalu jószágrészekből. Az itt feldolgozott s a rendelkezésünkre állott családi oklevelek alapján összeállított s az alább következő nemzedékrendi táblázat autentikus feltüntetése a Pongrácz nemzetség leszármazásának 1526-ig, a mely alaptételeire nézve változást nem, csak esetleges bővülést tűrhet el, a mennyiben a bárói ág nál általunk nem ismert helyen őrizett oklevelek új adatokat szolgáltathatnak, vagy teljes hitelű oklevelekkel támogathatják azon erős gyanakodásunkat, hogy a dengelegi Pongráczok is a zentmiklósi Pongráczoknak, a XIV. század végén vagy a XV. század elején elszármazott egyik ágát képezik.

A szentmiklósi és óvári Pongrácz-család leszármazási táblázata.

VAJDAY GYÖRGY CZÍMERLEVELE ÉS A HUNT-PÁZMÁN NEMZETSÉG CZÍMERE

(Színes címermelléklettel és hét címerrajzzal.)

I.

Zsigmond király Feldkirchenben 1431 nov. 1-én Vajday Györgynek s általa László testvérének; Jánoky Lászlónak, Mihálynak, Dersnek, a nevezett László fiának, valamint Jánoky Tamásnak és Pálnak, Vajday György unokatestvéreinek és osztályos atyjafiainak címerlevelet adományozott.

Ezen címerlevél tartalma következő:

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum, rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie claritatis velut e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree aut regie maiestatis. Sane ad universorum tam presentium, quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri Georgii litterati filii Michaelis filii Bartholomei de Wayda, quibus ipse in diversis nostris expeditionibus iuxta sue possibilitatis exigentiam maiestati nostre studuit eoque diligentius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, hec arma seu nobilitatis insignia, in principio scilicet seu capite presentium litterarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinctius expressata prefato Georgio litterato et per eum Ladislao carnali, necnon alteri Ladislao et Michaeli filiis Egidii filii predicti Bartholomei ac Ders filio Ladislai filii Egidii de Janok, item Thome et Paulo filiis Gregorii filii eiusdem Bartholomei de eadem Janok patruelibus et condivisionalibus fratribus suis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et donavimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut ipsi cunctaque ipsorum posteritas predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium amodo in antea ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis et aliis quibuslibet exercitiis nobilibus scilicet et

militaribus, necnon anulis, sigillis, cortinis, velis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles, milites et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto merito exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas memorato Georgio litterato aliisque supradictis duximus concedendas. Datum in Feldkirchen, feria quinta proxima post festum beatorum Symonis et Jude apostolorum, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemie duodecimo.

Hártyán, vörös-sárga-kék selyemzsinórral függő pecsétel. Eredetije Csoma József birtokában.

Az adományozott címer az oklevél jobb oldali sarkát (heraldice) foglalja el, a kettős kék vonal által keretelt rózsaszín háttér, arannyal festett virágornamentikát mutat. A balra dőlt címer leírása következő:

Kék pajzsban aranyleveles koronából két — könyökeikkel kifelé fordult, hajlott — fehér (ezüst) mezbe öltözött kar nyúlik ki, markaikban három-három veres rózsát tartva, melyeknek leveles szárai, a koronán áthúzva, a felett egymást keresztezik. — Sisakdísz: a pajzsalak; takarók: kék-ezüst.

A festett címer az eredeti oklevélben rongált, az ércszínek a háttér aranyos virágornamentikáit kivéve, lehullottak, a pajzsalak, sisakdísz s takarók bélléseinek, a sisaknak s koronájának — melyek eredetileg ércszínnel voltak festve, — ma csak tollrajzzal készített alapvonalai vehetők ki, minek következtében a fentebb jelzett színezés is, csak a pajzs s a takarók külső színére nézve állapítható meg, kétségtelenül.

VAJDAY GYÖRGY CZÍMERE
1431. ÉVBŐL.

1

E címér — heraldikailag kifogástalan kivitelét tekintve — előkelő helyet foglal el a Zsigmond király által adományozott címerek között. — Az alól kerek pajzs, tárcsára emlékeztető felső karimájával, a pajzsalak, a szép idomú csőrsisak, a pajzsalakhoz kellő nagyságban arányló sisakdísz s a kecses hajlású könnyed takarók, együttesen kifogástalan egészet képeznek. — Az elenyészőleg csekély hiba azon eltérésben vehető észre, mely a pajzsalak és sisakdísz rózsái között van, t. i. a pajzsban egy száron három rózsza látható, a sisakdíszben kettő. — E csekély eltéréssel vétett a festő a heraldika azon szabálya ellen, mely szerint ott, hol a sisakdísz a pajzsalak ismétlése, a kettőnek egymással szigorúan egyezniök kell.

A Hunt-Pázmán nemzetségből származó Vajdayak és Jánokyak ezen címere is, miként a Chapyak, Uszok, Soósok 1418-iki, Kisfaludyak 1419-iki címerei, azoknak egyike, melyeknek egy ősi, nemzetségi címér esett áldozatul. — Hogy ősi nemzetségekből származó családaink oly könnyen, hogy ne mondjuk könnyelműen felcserélték ősi címérjelvényeiket, újabban adományozott cifra címerekkel, annak gyakorlati okát alig adhatjuk. — Egyes nemzetségek túlságos elszaporodása alig tekinthető ennek, mert a mennyi bizonyíték szól mellette, ugyanannyi ellene. — Igaz, hogy a XIV. század első felében bekövetkezett ősi birtokfelosztás meglazította az egyes nemzetségek tagjait összekötő kapcsolatot, de ez a címerváltozásra nem volt semmi különös befolyással s ha talán az elágazott Bogáth-Radván, Tekule, Boksa stb. nemzetségek címércseréi a fentebbi elmélet mellett szólanak, ellene mond az, hogy egyrészt a kevés tagú Csákok, Lőrenték, Salamonok stb. is elhagyták ősi címérüket, másrészt az Aba, Divék, Guthkeled, Káta, Osl, Rathold stb. nemzetségek, dacára nagy elágazásaiknak, állandóan ragaszkodtak ősi jelvényeikhez. — E címerváltoztatások fő oka nálunk, azt hiszem: a heraldikai érzékhiányban keresendő. — Magyarországon a heraldika mély alapot soha sem verhetett, tornák, harczjátékok nem dívtak úgy, mint nyugaton s alap hiányában egészségesen nem fejlődhetett s a hanyatlás korábban bekövetkezett, mint másutt. Egy másik ok — kivált az élő heraldika leltüntével — a tetszősebb, cifrább, szövevénye-

sebb címerek utáni vágy, holott a jeles német heraldikus Mayer von Mayerfels egyenesen kijelenti, hogy voltaképen csak azok tekintetnek valódi címereknek, melyek egy háromszög-pajzsba befoglalhatók. — Ezzel ellentétben, ha végig tekintünk Zsigmondkori címérleveleink sorozatán, azok közt a valóban egyszerűen szép heraldikai alkotások mellett, valódi, korát meghaladó komplikált címerekre találunk, minők az Usz, Vadkerti Vincze, Mohorai Vid, Moghy, Szlopnay stb. családok címerei. — Ezekben már egyes epizódokat megörökítő jelképes jelentőség nyomaira is találunk, holott a heraldika ezen ferde kinövése Németországban leginkább csak a harminczéves háború korában kezdett terjedni.¹ — A Daby Mihály udvari chirurgusnak adományozott címérben ott látjuk a mesterségére vonatkozó három odvas fogat, Eresztvényi Ferencz udvari szakács címérében lángok felett sülni a márnát. — Csontos János címere egész novellába illő epizódot tartalmaz, hol látni véljük a csöndes *csillagos* éjet, az ébren őrködő Csontos Jánost a *vár egyik börtornyában*, az éjjeli támadók csapatát, a védők ébredését Csontos *kürtszavára* s az ellenség győztes visszaveretését. — Csontos ébersége megmentette a várat s érdemei jutalmául címert kap, melyben ott látható *ő* a vár tornyában, kezében a *kürt* s felette a *csillag*, mely az éjet jelképezi.

E címerek mind a hanyatlás s a heraldikai érzékhiány jelei s ez volt fő oka annak, hogy oly hamar s könnyen feledésbe ment régi nemzetségi címereink tekintélyes része.

* * *

A Vajday és Jánoky családok, a Hunt-Pázmán nemzetség két elágazása. — Nevüket, egy Jánok, Papolcs, Raksow, Parlag, Vajda, Büttös és Krasznik helységekből álló² nagyobb birtoktest két falujától, Vajdától és Jánoktól, vették. — E család régibb története eléggé ismeretes Kubinyi Ferencz Monumentáinak II. kötetéből, mely annak csaknem teljes diplomatariumát képezi, az ezen kiadványt megelőző terjedelmes

¹ Pusikan: Über die Bedeutung der Wappenfiguren 2. l.

² Mind abaújmegyei községek, Jánok, Vajda, Büttös ma is faluk, Krasznik egy Vajda községhez csatolt pusztá, Papolcs, Raksow, Parlag ma már nem léteznek.

bevezetésből, Majláth Béla ezen kiadványra vonatkozó ösmertetéséből,¹ mindezek ismételése e helyen hosszúra nyújtaná közleményemet. — E családok újabb története megyéik szűk határain belül mozog, noha előkelő állást foglaltak el: az egy Jánoky Zsigmond kivételével, ki II. Rákóczy Ferencznek alkanczellárja volt, egy tagja sem magaslott ki közülök. — Családjuk történetét kiegészítendő, közlöm leszármazásukat egész kihálásukig, leginkább Kubinyi Ferencz említett műve, — a Szentimrey Kálmán birtokában levő Jánoky-levéltár, — s a jászói konvent levéltára alapján. — A fő címerszerző Vajday György családja már a XV-ik század végén kihalt, a Jánoky-család harmadfél száz évvel élt túl s 1740 év táján Jánoky Lászlóban hal ki férfiakon.

(A családfát lásd a megelőző lapon.)

Vannak ezenkívül a családnak egyes tagjai, családfa-töredékek, melyeket, kiegészítő adatok hiányában, nem illeszthettem a nagy családfához. — Ilyenek:

<i>Péter.</i>	<i>István</i> 1550—1551.	<i>Mihály</i> 1554.	<i>Anna</i> 1570. (Nádasdy Miklós).
<i>István</i> pap 1550.		<i>Boldizsár.</i> <i>Zsigmond.</i>	

Egy másik:

<i>Pál</i> 1543.	<i>Kata</i> (kis-kaki Sisáry, másként Gedeő János).
<i>Orsolya</i> (Geszthy Gergely).	

II.

Ez alkalommal nem látom feleslegesnek a Hunt-Pázmán nemzetség címerének tisztázására vonatkozó nézeteimet röviden előadni, bár e téren kényes helyzetben találok magamat, több százados elfogadott nézettel állva szemben. — A Hunt-Pázmánok ősi címerére vonatkozólag elfogadott nézet az, hogy az *veres pajzsban fehér kutyafej volt*,² s hogy ezzel ellentétes nézetem vagyok, t. i. hogy ezen ősi címer kék pajzsban

¹ Turul VI. 173.

² Mellőzendőnek vélem itt Mednyánszky-Hormayer Taschenb. s Bel Notitia Novæ Hung. IV. előadásait, melyek szerint a Forgáchok ősi címere fehér farkas volt, mert ez egyszerűen a fehér kutyafejre vissza vihető tévedésen alapúl.

arany csillag s félhold volt, csak az bátorit, hogy a fent említett általános nézet egyetlen kútfőből eredett: a «Bécsi krónika» gyönyörű miniatűrjeiből. — Hogy a «Bécsi krónika» mint heraldikai kútfő mennyiben számíthat hitelességre? az a következőkből kitűnik.

A «Bécsi krónikát» heraldikai szempontból vizsgálva, tekintetbe kell vennünk, hogy az a XIV. század közepéről, a heraldika fénykorából származik s figyelembe véve ezt, hiányai is szembeötlőbbek lesznek.

Azon anachronismus hogy IX—XI. században élt alakokat a XIV. század közepén dívó viseletekben s fegyverekkel látunk ábrázolva, nem feltűnő, mert ilyenmő anachronismusokat világhírű mesterek századokkal fiatalabb műveinél is tapasztalunk, s itt csak annyiban említem, a mennyiben ennek tulajdoníthatjuk e szép miniatűrökön következetesen alkalmazott XIV. századbeli tárcsákat, — még oly képeken is, hol az ábrázolt alak jobbában pallost vagy kardot tart, holott a tárcsa csaknem kizárólag lándzsákkal vívott tornajátékoknál volt használatban. — Erre utal fő ismérve, a jobb felső sarkán levő kivágás, mely a tornalándzsa befogadására szolgált.

A tárcsának a «Bécsi krónika»-ban ábrázolt alakját címerpajzsul nem használták. — Egyes esetekben mint ritkaságok fordulnak elő. — A heraldikai címerpajzs a XIII. s XIV. század folytán a háromszög-pajzs volt, ez az alak dívott a fegyverzeteknél a közéletben is. — Ezen háromszög-pajzs alakjához idomultak a címerképek is, melyek ha heraldikailag kifogástalanok, alól keskenyedők, hogy azok a pajzs mezejét helyesen töltsék ki. — Az alól szélesedő címerképek helytelenek és nem heraldikusak. — A XV. és XVI. század folytán a tárcsák is heraldikai pajzsokká váltak, de alakjuk is változott s veszített hosszúságából s hasonló lett az alól kerek pajzsokhoz, melyek szövényesebb, osztott vagy négyelt címerképek befogadására is alkalmasabbak voltak. — XV. század végén használt négy-szegletű tárcsák, alig tekinthetők címerpajzsoknak, a mennyiben az ily alakú pajzsra nemcsak a pajzsalakot festették, hanem a teljes címert, sisakjával, sisakdíszével, takaróival s hozzá nem ritkán még ráadásul díszítéseket, arabeszket, jelmondatokat stb. stb.

Ha a miniatűrök pajzsalakjának megválasztása a mesternek a heraldika iránti csekély érzékét mutatja, még feltűnőbb ez, a pajzsnak s pajzsalaknak egymáshoz való viszonyánál. — A «Bécsi krónika» kora az, mely leginkább nevezhető a heraldika fénykorának, e kor az, mely a kezdet nehézségeit leküzdve, a heraldika minden szépségét érvényre emelte, e korból maradtak fenn legklasszikusabb heraldikai s sphragistikai emlékeink, úgy nálunk, mint a külföldön. — Ez emlékek, nagy számát mutatják a legszebben stilizált címér-alakoknak, melyek — szem előtt tartva a tér kellő felhasználását — ügyesen töltik ki a pajzs mezejét, sőt a XIV. század heraldikájának egyik fő törekvése a pajzs mezejének ügyes betöltése és felhasználásából állott.

A «Bécsi krónika» pajzsai ezektől nagyon elütők. — A túlhosszú tárcsák közepén az alakok nagyon kicsinyek, a mezőnek aránylag nagyon csekély részét foglalják el s ha ehhez hozzá vesszük azt, hogy ezen kicsiny alakból is hiányzik minden heraldikai lendület, a bécsi krónika címerpajzsai nem teszik reánk a valódi címerpajzsok hatását.

A mi végül ezen címerpajzsok színezését illeti, e tekintetben is csak kifogásolhatót találunk. — A heraldikai színeket egyáltalán nem látszik ösmerni s mindenütt kevert színeket használni. — Vannak e pajzsok közt kékes szürke, sárgás barna, barnásszürke, zöldesszürke sőt rikítóan zöld színűek is. — A kék szín ösmeretlen előtte. — Hogy két helyen fehér alapra arany címeralakot festett (Huntnál és Olivernél), ez nem oly alapos heraldikai tévedés, mint a minőnek az első tekintetre látszik, érczre érczet alkalmazva, mert a fehér színt csak a XV. század elejétől kezdve tekintik ércznek, s ekkor keletkezett azon heraldikai szabály, mely tiltja az ércznek érczre s a színnek színre való alkalmazását. — De a fő hibát ott követi el a bécsi krónika mestere, midőn ösmert s későbbi sphragistikai emlékeink által hitelesített, ősnemzeti címereink színeire nézve idéz elő zavart, a mennyiben ezek címeralakjait egyszer egy, — máskor más színű pajzsban tünteti fel, holott az ő korában még ösmertek voltak ez ősi nemzeti címerek valódi színei is. — Így a Ratholdok arany hárslevelét egymás mellett veres és fehér

pajzsban látjuk, a Hedriknek tulajdonított csillagot és félholdat veres zászlón és veres öltönyön s ugyanakkor fehér pajzson tünteti fel. — A színek ily önkényes használatát tapasztalva, azon címerek színei is kétségessé válnak, melyek csak egyszer fordulnak elő. — A turul madár fekete színben fehér pajzsban, a Hermannok sarkánya arany színben veres pajzsban, a Buzádok ökörfeje veres színben fekete szarvakkal fehér pajzsban, a Pothok madara fekete színben, fehérén fegyverezve veres pajzsban, mindaddig csak feltételesen fogadható el, míg a színekre nézve az egyedüli kútforrást a «Bécsi krónika» miniatűrjei képezik. — Hogy minden pajzs három színárnyalatot mutat, az a tárcsa hajlását jelző árnyékolatnak tudható be s e tekintetben egyedüli mentsége az, hogy e mű első sorban illusztrált krónika s a heraldika csak kiegészítő alkatrészét képezi.

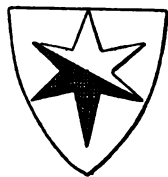
A bécsi krónika heraldikai hitele mellett szól az, hogy több nemzetség ősi címerét helyesen adja. — Így a Rathold-nem hárslevelét, a Hermann-nem sarkányát, a Buzád-nem ökörfejét, fennmaradt nagyszámú sphragistikai emlékeink hitelesítik, azonban a «Hedrich-nem» tárgyalásánál a miniatűr egy lovagot ábrázol, ki jobbában *veres* zászlót tart, melyen arany félhold és csillag látható, baljával egy pajzsra támaszkodik, melyen szintén rajta van az arany csillag és félhold. — E miniatűr kettős bizonyítékot rejt magában. — Első az: hogy a félhold és csillag okvetetlen genus címer volt; második az: hogy a fennmaradt nagyszámú Héder-nemzetségi címerez pecsétek bizonyossága szerint, az semmiesetre sem volt a Héder nemzetségé. — Kié tehát? — Ha kutatjuk, talán épen ezen «Bécsi krónika», a Hunt-Pázmán nemzetség ősi címerének ezen egyedüli kútforrása, fog reá vezetni azáltal, hogy belőle tudjuk meg, miszerint a beköltözött idegen lovagok között, egyik nemzetségnek ősi címere *a csillag és félhold volt*.

III.

A Hunt-Pázmán nemzetség egyike azon szerencséseknek, melynek multja több egymást követő jeles értekezések alapján, nagy részben tisztázva áll előttünk. — Tisztázva vannak: története beköltözésüktől, birtokviszonyai, elága-

zásai. — Elágazása oly kiterjedt volt, hogy az ezen nemzetségből származó családok nevei, egy hosszú névsort képeznek. — Ide tartoznak a Bazini és Szentgyörgyi grófok, Bucsányiak, Csalmajaiak, Cseryek, Forgáchok, Jánokyak, Vajdayak, Korláthköyek, Kováriak, tiszaujhegyi Ujhelyiek, Zovárdffyak, Fancsikayak, Endrédiak, Werbőczyek.¹ — E nagyszámú családokból eddig tudtommal csak a Szentgyörgyi grófok, Bucsányiak, Forgáchok, Jánoky és Vajdayak, Korláthköyek, Kováryak, Ujhelyiek és Fancsikayak címerei ösmeretesek. — E címereket sorra veszszük, hogy azokból megnyerhessük heraldikai bizonyítékainkat.

1. A *Szentgyörgyi és Bazini grófok* címere, több hiteles pecsét után kétségtelenül megállapítva: hatágú csillag. — Ezt látjuk, Szentgyörgyi Tamás 1278-iki,² Ábrahám 1302-iki,³ Tamás 1394-iki,⁴ és Péter 1511-iki⁵ pecsétein, s az országos levéltárban őrzött nagyszámú kiadatlan pecséten. — Ez egyszerű hatágú csillagot látjuk a Szentgyörgyi György gróf címerpajzsá-

ban a szentgyörgyi templomban levő 1467-ből származó gyönyörű sírkövén.⁶ — Hogy ezen csillag haránt osztott volt, ezt már Szentgyörgyi Tamás 1278-iki pecsétén észlelhetjük s ezt erősíti meg 1450-ben III. Frigyes császár címeradományozása, melynél a kék pajzsban levő hatágú csillag, arany s veresben haránt osztott. A kassai szentségházon levő Szentgyörgyi-címernek pajzsa kék, a csillag arany. — Ezen színek szolgálhatnak útbaigazításul az ősi nemzetiségi címer színeire nézve is, mivel ezekkel a még ősmert, ezen nemzetiségből származó családok címerszínei is egyeznek. — Sisakdíszszel ellátott pecsét az 1450. évi, III. Frigyes császár

által adományozott címerbővítést megelőzőleg, nincs közzé téve, azonban Rajcsányi címer-tollrajzai között van egy Szentgyörgyi-címer, melynek sisakdísz: szarvaival felfelé álló holdsarló, reá illesztett hatágú csillaggal. — Hogy Rajcsányi ez adatot az Országos levéltárban őrzött nagyszámú Szentgyörgyi-pecsét valamelyikéről vette, valószínű.

2. A *Bucsányi-címer*, Siebmacher után: Kék pajzsban, arany leveles koronára illesztett, szar-

vaival felfelé álló ezüst holdsarló, felette hatágú arany csillag. — Sisakdísz: a pajzsalak; takarók: kék-arany, veres-ezüst. A dr. Szendrei oklevélgyűjteményében Bucsányi Pál nyitra-megyei alispán pecsétje ezzel teljesen egyező, csak a korona hiányzik a pajzsból.

3. A *Forgách-címer*. — Ismeretes azon címer-monda, mely szerint Mária királynő 1386-ban megengedi Forgách Baláznak, hogy képét címerében viselhesse, — Majláth Béla, — ki ezen mondat a Hunt-Pázmánokról írt jeles értekezésében¹ felemlíti, végül megjegyzi, hogy erre okiratos adatot nem ösmerünk. — Ha ezen mondat hitelesnek elfogadnók, ezáltal feladatunk is meg lenne oldva, valószínűség is szól mellette, annyival is inkább, mert ezen különös királyi kegyet — mely mellett könnyen háttérbe szorúlhat az ősi címerjelvény is — később férje Zsigmond király is gyakorolta.² — Azonban a Forgáchok címerére vonatkozó *legrégibb* pecsétani adalékot vizsgálva, egészen más eredményre jutottam. — A Forgách-család címer-

¹ Nem Werbőczy István családja, I. Bunyitay: Váradi püspökség III. 251.

² Orsz. ltár 998. Nyáry: Heraldika 139.

³ Orsz. ltár 1638, Nyáry 219, XIII-tb. 96.

⁴ Orsz. ltár 7994, Nyáry V-tb. 44.

⁵ Turul V. 51. 52.

⁶ L. Henszlmann: Magyarország műemlékei II. 196.

¹ Turul I. 77.

² Dr. Szendrei: Miskolcz város monographiája I.

pajzsát tulajdonképpen nem is ösmerjük, mostan használt címerük a legrégibb sisakpecsét után alakult lassanként át. — Ezen legrégibb sisakpecsét Forgách Péternek egy 1412. évből szár-

mazó magyar köriratú pecsété,¹ hol a csőrsisakon koronás női törzs látható, tehát az általában használt segéd sisakdíszek² egyike, mely támpontul szolgál a tulajdonképeni sisakdísznek, a halántékához illesztett két befelé fordult holdsarlónak.³

Hogy a pajzsalak mi volt? Ezt nem tudjuk, de nincs okunk kételkedni, már csak ezen sisakdísz tekintve sem, hogy az a Hunt-Pázmánok ősi jelvénye, a csillag s holdsarló volt.

Ezen sisakdíszből alakult lassanként a mai Forgách-címer, melyen hogy a holdsarlók mily előkelő helyet foglaltak el, mutatja az, hogy a kassai dóm szentségházának címerfestője a XV. század közepe táján ezeket elnézésből a koronás női alak hátára szárnyaknak festette. — Ugyanezen sisakpecsét képezi az 1525-ben II. Lajos királytól adományozott címer pajzsalakját is, ezt használja még Forgách Zsigmond 1618. évi pecsétén is,⁴ de az idők folyamán a holdsarlók elvesztik fontosságukat, főalakból az egykori sisakdísz kíséretévé lesznek, később a sisak helyét korona váltja fel a pajzsban, melyben a női törzs növekvő alakká válik, az egyik

holdtartót csillag helyettesíti s lassanként megalakult a mai Forgách-címer.

4. A *Žánoky és Vajday* családok 1431-ben kelt armálisban adományozott címerét fentebb ösmerttem. — Előbbi címerökre nézve útbá igazít, az ugyanezen családból származott Demeter veszprémi püspök 1391. évből fennmaradt pecsétje,¹ mely mandula alakú. — Csücsíves fő

fülkéjében Mihály arkangyal látható, a sárkánnyal viaskodva, felette Mária, a gyermek Jézussal ölében s alatta a püspök térdelő alakja. — A püspök alakjától jobbra és balra helyezett háromszög pajzsok címerképe: szárvaival felfelé irányult holdsarló, felette hatágú csillag.

5. A *Korláthköy*-család címerével, az Országos levéltár 24148 számú oklevelén levő pecsét útján ösmerkedünk meg. — Ez Korláthköy Péter királyi kancellár és főajtónálló pecsété

1524-ből, ki Mohácsnál esett el s halálával családját is sírba vitte. — Címere: osztott pajzs: felül sas; alól szárvaival felfelé fordult holdsarló, felette hatágú csillag.

6. A *Kóvdry*-család címerét Kubinyi Ferencz úr volt szíves velem közölni. E címer, a mint azt Kóváry Pál mester, Garay Miklós nádor ítélő

¹ Közölve b. Radvánszky által, saját levéltárából: Századok 1880. 485. l.

² Mint tudjuk a segéd sisakdíszek nyolczfélék: ú. m. szárvak, szárnyak, kalapok, férfi, női és állati törzsek, forgótartók, táblák, zászlók és zacskók. — Ezenkívül a pajzs s pajzsalak színeinek visszaadására: püspöksüvegek és strucztooll-forgók. — Nálunk leginkább a szárvak, szárnyak, törzsek és strucztooll-forgók voltak használatban. — Ez utóbbiak a II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinándtól adományozott címereken.

³ A pecsétén a korona két szélső erősen kinyúló sugarára könnyen tekinthető a lebegőként nem alkalmazható csillag támaszának, s ez esetben megtaláljuk e sisakdíszben kétszeresen a Hunt-Pázmánok ősi címerét.

⁴ Mocsáry: Nógrád vármegye ismertetése IV. 129.

¹ Nyáry: Heraldika XII. tb.

mestere, 1421-ik évből kelt pecsétje mutatja: szarvaival felfelé álló holdsarló, felette hatágú csillag.

Az eddig elősorolt egybevágó heraldikai bizonyítékok erejét növeli az, hogy mindezen családok, melyek e bizonyítékokat nyújtják, a Hunt-Pázmán nemzetség ősi fészken éltek századok során át, legtöbbje egészen kihalásukig s így ősi címereknek folytonos ösmereivel bírtak. De hogy ez ősi jelvény iránti kegyelet és ragaszkodás nem halt ki a távol Szathmár- és Ugocsamegyébe költözött nemzetségek szívéből sem, mutatja:

7. A *Fancsikay*-család címere. — E család Komáromy András jeles értekezése szerint¹ kétségtelenül bebizonyítva a Hunt-Pázmán nemzetségből, Felician comestől származik. — Ezen Felician ötödizen való unokája: Fancsikay Lázár (Lazarus de Fanchoka) a nevezett értekezésben közlött leszármazás szerint 1423-ban Ugocsamegye alispánja volt, de egy birtokomban levő 1425-ben kelt eredeti oklevél szerint, már Szathmármegyének volt alispánja. — Ez oklevélen fennmaradt az alispánnak sárga viaszba nyomott pecsétje is, melyen erőteljes lenyomatban

látható a szarvaival felfelé fordult holdsarló s felette hatágú csillag.

Ezen sokszoros, egybevágó heraldikai bizonyíték ellen, csupán egy bizonyít: a tiszaujhegyi Ujhelyi család *kétségtelenül újabb eredetű* címere, mely dr. Komáromy leírása szerint «két egymás ellen ágaskodó vadászeb, markolatánál fogva meztelen pallost tart».

¹ Dr. Komáromy: A Hunt-Pázmán nemzetség ugoicsai ágazata. Turul VII. 148.

Ezek elmondása után úgy vélem, a bécsi krónika is inkább mellettünk bizonyít, mint ellenünk. — Látunk ott egy nemzetségi címert, mely *kétségtelenül* létezett, a csillagot s félholdat, egy oly nemzetségnek (Héder) tulajdonítva, melynek ettől teljesen elütő címere számos sphragistikai adatok segélyével *kétségtelenül* constátálva van, ha tehát sikerül sokszoros heraldikai bizonyítékokkal bebizonyítanunk azt, hogy ezen nemzetségi címer valóban létezett s hogy a Hunt-Pázmán nemzetségre vonatkozó legrégibb s újabb sphragistikai adatoknál ezen a Héder nemzetségnél tulajdonított címerkép folytonosan előfordul, sőt a pajzsalakot teljesen az képezi, nem látszik túlmerésnek azon állítás, hogy a bécsi krónikában a Héder-nemzetségnek tulajdonított címerkép: a *hatágú csillag és holdsarló*, a Hunt-Pázmán nemzetség ősi címere volt.

Nagyon valószínű, hogy ezen ősi címert a XIV. századot megelőző időkben csak az egyszerű hatágú csillag képezte, a mint azt a Szentgyörgyieknek, a Hunt-Pázmán nemzetség ezen kétségtelenül legelőkelőbb ivadékainak címérében látjuk, s a félhold csak később a XIII. század végén, vagy a XIV. elején, a nemzetségi elágazásoknál talán mint címertörés vétetett fel a csillag mellé. — Ezt eldönteni a további peccsétani kutatások feladata leend.

Hogy a «Bécsi krónika» miért tulajdonítja e címert a Héder s nem a Hunt-Pázmán nemzetségnek? Erre biztos feleletet alig adhatunk. Legvalószínűbb feltevés az, hogy a krónika-író határozottan egyik nemzetség címerét sem ösmerte,² de tudta, hogy ezek egyike a csillagot

² S valószínűleg származásukkal sem volt tisztában. Kézai a Wolfer és Hedrik testvérekről ezeket írja: «Ezután Wolfer jöve be Hedrik testvérevel Vildoniából negyven tegyes lovaggal stb.» Kézay ezen előadását a «Bécsi krónika» így bővíti ki: «Ezután Alemanniából a *Heinburgi grófok* közül eredt Wolfer jött be, testvérevel Hedrikkel együtt, háromszáz pánczélos lóval stb.» — Ezzel szemben német tudósok (Wisgrill: Schauplatz III 248—266, Nach alten Pfandbriefen und Gedenkbücher im k. k. Hof-Kammer-Archiv; Bergmann Jos. Über die Grafen von St. Georgen und Pösing in Ungarn und Österreich, Jahrbücher der Literatur CXXIII, Anzeigeblatt 1848) állítják, hogy a Szentgyörgyi és Bazini grófok eredetileg a német Altenburgi vagy Heinburgi gróftól származnak. — A Heinburgi gróftól származott családok cí-

s félholdat viseli címerül. — Előbb kerülvén megírás alá a Héder-nemzetség, az előtte kétséges címert itt használta fel, s az utóbb következő Hunt-nemzetségnek beszélő címert adott, vagy Majláth Béla fent idézett jeles értekezése

mere, vagy annak jellegzetes fő címeralakja a csillag volt (L. Siebmacher, Cilley alatt), mely egyezik a Szentgyörgyiek általánosan ösmert címerével. — Ezek szerint a «Bécsi krónika»-nak a Hedrik nemzetségre vonatkozó megjegyzése is a Hunt-Pázmánokra vonatkozhatik.

szerint, annak pajzsát a sváb lovagok jelvényével látta el.

Ezzel befejeztem észrevételeimet. Százados, meggyökerezett vélemény ellen küzdeni, sőt azt megdönteni akarni, sokkal fontosabb feladatnak tartom, semmint hogy azt egy szűk keretek közé szorított értekezéssel kivívni lehetne, de célomat értem, ha talán soraimmal az érdeklődők figyelmét, a Hunt-Pázmán nemzetség címerkérdése s annak tisztázása iránt felkölthettem.

CSOMA JÓZSEF.

MESE-E VAGY VALÓSÁG?

A heraldikai és genealogiai társaság elnöke beköszöntő beszédében e társaság céljául többek közt azt mondotta ki, hogy «hirdetni, gyarapítani és terjeszteni akarjuk a *kritikailag tisztázott valót*».

E cél elérését akarom előmozdítani ezen dolgozatommal, a melyben az állítólagos Miczbánnak egyszerre született hét fiáról szóló elbeszélést és az ezen elbeszéléshez csatolt magyarázatokat kritikai vizsgálat alá veszem.

A kérdéses elbeszélés e folyóirat olvasói előtt ismeretes. Mellette, mint azt a Turul 1890. évf. I. füzetében kimutatták, csaknem háromezrészados hagyomány tanúskodik.

A hagyomány maga szintén kútforrása a genealogiának; sok helyt zavart okoz ugyan a személyek, idő, hely fölcserélése által, de másutt meg útba igazít. Elvetni tehát a hagyományt épen csak azért, mert hagyomány, nem lehet.

Ámde sehol nagyobb elővigyázat nem kell a hagyomány fölhasználásánál, mint a genealogiában, mert sehol könnyebben nem hamisították meg a hagyományt, mint a családok származásának előadásában.

Az állítólagos Miczbán hét fiáról szóló hagyományt pedig még a közönségesnél is szigorúbb vizsgálat alá kell vetnünk.

És pedig először azért, mert szokatlan, rendkívüli dologról tudósít. — Annak eldöntése, hogy születhetik egyszerre egy anyának hét gyermeke és az mind életben marad? tulajdonképp az orvos- és természettudomány dolga. De az bizonyos, hogy a történettudós előtt az ilyen eset rendkívüli, szokatlan dolog számba jön.

Rendkívüli eseményt pedig a történettudós csak akkor fogadhat el valónak, csak akkor hirdetheti azt megtörténtnek, ha azt a *hitelesség minden kellékével bíró tanúk bizonyították*.

Másodszor azért szükséges e hagyományt a közönségesnél szigorúbb vizsgálat alá vetnünk, mert teljesen, szóról-szóra megegyező elbeszélés fordul elő a német irodalomban is. Bruschius nevű író Altorf Isenbert német gróf Irmentrud nevű nejeéről teljesen, ismételjük: szóról szóra megegyező esetet mond el; a különbség csak a névben és a számban van, mert szerinte Irmentrud nem 7, hanem 12 fiút szült egyszerre.¹ Már pedig tagadhatatlan, hogy a mesék vándorolnak, s a hogy egy kis alkalom nyílik rá, más személyekre is átviszik. Csak kétségbevonhatatlan hitelű tanúk biztosíthatnak bennünket arról, hogy az állítólagos Miczbán hét fiának eseténél nem a német mesét alkalmazták.

Hitelre méltó-e tehát az állítólagos Miczbán egyszerre született hét fiáról szóló hagyomány.

A hagyományt részletesen két, a XVIII. század elején élő író jegyezte föl: Alvinczy Péter, kassai pap és Szamosközy István erdélyi történetíró, kevésbbé részletesen több a XVII. század elejéről való sírkő és a mint látszik, egy 1596-iki oklevél.

Vegyük ezeket egyenként vizsgálat alá.

Alvinczy elbeszélését végig olvasva, a legvégén mindjárt szemünkbe ötlük az, hogy szerinte a

¹ Beyerlinck: Theatrum vitæ humanæ. III. k. 150. l.

hét fiútól: «Csapi, Bocskai, Szörtei, Sós, Ráskai, Eszeni, Kövesdi» nevű családok származtak.

E felsorolás által Alvinczy saját jólétesült-ségét ingatja meg. — Ugyanis a Ráskai-család a Butykay-val együtt a Guthkeled-nemzetségből származott és semmi köze sincs a Csapy, Bocskay, stb. családokhoz;¹ továbbá XIV. és XV. századbéli hiteles oklevelek szerint a Csapyakkal egy törzsből a következő hét család származott: Szerdahelyi, Csapy, Bocskay, Ágócsy, Gálszécsy, Soós és Szürtey családok;² a család történetében való nagy járatlanságra mutat tehát Alvinczynél az, hogy ő három, a Csapyakkal rokon családot (Szerdahelyi, Ágócsy, Gálszécsy) kihagy, s ezek helyében odateszi a) a Ráskai-családot, a mely, mint tudjuk, egész más törzsből származott, b) az Eszenyi-családot, a mely a Csapyval egy, mert ez előbb Eszenyről, azután Csapról írta magát,³ c) a Kövesdy-családot, a mely nem létezett, vagy ha létezett, még távolról sem volt rokon a Csapy, Bocskay stb. családdal. A zemplénmegyei Kövesd a XIV—XV. században mindig a Szerdahelyi és Sóvári Soós család birtokában volt, arról más nemes család nem nevezhette el magát.⁴

Még jobban arcul támadja az igazságot Alvinczynek azon állítása, hogy a hét fiúnak atyja és a hét család törzse Miczbán nevet viselt.

1271—1329-ig terjedő időközből legalább is 15, mindenféle, királyi, káptalani, megyei oklevél állandóan és kivétel nélkül Simonnak nevezi a hét család törzsapját. (Fejér. Cod. Dip. V. III. 17, 52, 106, 249, 274, 321, 333, 487; VI. II. 215. Árpádkori új okmánytár V. 59, VIII. 342, XII. 434; Zichy cs. okm. I. k. 64, 225, 230; Anjoukori okm. II. k. 163, 452. ll.) Hogy pedig ez oklevelek írói nagyon jól tudták, a mit írtak, semmi sem bizonyítja jobban, mint a Soós-család ősenek, Györgynek, azon levele, a melyben

magát: «Georgius filius Simonis»-nak nevezi;¹ már pedig ő csak tudta, hogy az atyját hogy hívták.

Ámde azt mondhatná erre valaki, hogy ezek a hivatalos oklevelek írói nem akarták használni azt a hét család törzsének közönséges, a magán életben elterjedt nevét.

Ezzel szemben bátran merjük állítani, hogy a hét család törzse soha Miczbán melléknevet nem viselt. Következtetjük ezt először is abból, hogy okleveleink köztudomás szerint nagyon is szeretik használni a ragadvány neveket és nemcsak az ilyen Miczbán-féle ártatlan mellékneveket, hanem Czudar, Ördög, Gunya, Öklelő, Kopasz stb. furcsább neveket is. Lehetett volna tehát használniok okleveleinknek a Simon mellett a megkülönböztető Miczbán nevet. De nemcsak lehetett volna, hanem kellett volna is használniok, mert a hét család törzsatyjával éppen egy időben élt egy Thekule nemzetségből származó Simon comes, és egy Kaplyon nemzetségbeli Simon (a Károlyiak őse);² hogy tehát ezektől megkülönböztessék a hét család törzsatyját, mily önként kínálkozott a Miczbán melléknév! S ha még sem használják, mi más az oka, mint az, hogy ilyen mellékneve a kérdéses Simonnak nem volt. Végre nemcsak hivatalos oklevelek, hanem magán levelek is beszélnek a hét család őseről; így pl. Demeter zólyomi főispán Amadé nádorhoz írt magán levelében: «Simon filius Simonis»-nak nevezi a Szürtei család őset, pedig tudhatta volna, mi a közönséges neve, hiszen rokona vala.³ Aztán pedig Drugeth Fülöp 1323 előtt a kérdéses Simon unokáihoz intézett levelét így címezi: «Ladislao et Nicolao et omnibus fratribus eorum de genere Syman».⁴ Elképzelhetetlen, hogy így magán levelekben mért nem használták volna a közönséges nevet, mikor az sokkal külön megkülönböztető jel lett volna?!⁵

Végre abban is hibázott Alvinczy, hogy a hét család törzsatyját «bán»-nak nevezi. Az egykorú oklevelekben a törzsatya mindig comes-

¹ Nagy Iván: Magyarország családai IX. k. 634—35. ll.

² Károlyi-család oklevéltára II. 37. l. Rupp. Magyarország helyrajzi története II. k. 300. l. Zichy cs. okm. V. 406. l. Csánky Dezső: Magyarország történ. földrajza a Hunyadiak korában. I. 338. 369. ll.

³ V. ő. Zichy cs. okm. I. k. 89. l.

⁴ Zichy cs. okm. I. k. 225. l. Fejér: Cod. Dipl. VI. II. 215. l. Csánky Dezső: Magyarország tört. földrajza. I. k. 334. l.

Turul. 1890. III.

¹ Fejér: Cod. Dip. V. III. 397. l.

² Árpádkori új okmánytár VIII. 242. l. Károlyi cs. levéltára. Fejér. VII. I. 330. l.

³ Fejér. Cod. Dip. VI. II. 340. l.

⁴ U. o. 342. l.

⁵ Árpádkori új okmánytár VIII. 342. l. Fejér. Cod. Dip. V. III. 52, 10, 6185. ll.

nek van írva. Így neveztetik még 1284-ben is, mikor már nem volt az élők sorában vagy legalább nem szerepelt a tettek mezején.¹ Már pedig a bán szó oly nagy cím volt, hogy azt az egyszerű comes címért soha oda nem adták; letehetette a hivatalát az olyan, de a «Banus» «alias Banus» címét soha el nem hagyta. Mivel pedig a hét család törzsatyja csak «comes» címet visel, s legtöbbször még azt sem adják meg neki, világos, soha bán nem volt.

Alvinczy elbeszélésével ekkép végeztünk. Az ő hivatkozása az előkötőre csak akkor érne valamit, ha annak az előkötőnek évszámát is följegyezte volna. Egy, esetleg XVI. században készült hímmzéssel nem sokat bizonyít. A józan kritika olyan tanúnak, a ki annyira tájékozatlan, annyi tévedést követ el s még a főszemélynek nevét sem tudja, mint Alvinczy, bizonyosságát el nem fogadhatja. Nem fogadhatja el még közönséges dologban sem, annál kevésbé oly rendkívüli esemény elbeszélésében, mint a minőről ő szól.

Lássuk már most Szamosközy bizonyosságát. Ő a dolog velejét nagyjában úgy adja elé, a mint később Alvinczy előadá, de a hét család törzsatyját ő Simonith bánnak nevezi. Ez pedig a Szamosközy hitelét is megingatja, mert, a mint láttuk, a törzsatyja nem volt Simonith, hanem csak Simon és nem volt bán, hanem csak comes. Téved e szerint még a fő személyre nézve is. Mennyire járatlan volt a család régi iratainak ismeretében, mutatja azon megjegyzése, hogy «a király ad ezeknek egy rozslánt címerül, ki az szájában és lábában egy nyílat tart, az farka pedig hét ágra discrimináltatott, mely az hét fiakot jegyzi».²

Világos ebből, hogy Szamosközy a Bocskayak eredeti címerlevelét soha sem látta. A Turulban közölt és az eredetiről vett címerképről látjuk, hogy ott az oroszlán nem a szájába, hanem a jobb szemébe ütött vető dárdát tart és a farka nincs hét ágra elosztva.³

Ennélfogva Szamosközy sem alkalmas tanú ily rendkívüli eset igazolására.

A sírkövek és az 1596-iki oklevél megint

nem fogadhatók el hiteles tanukúl, mert azt állítják, hogy a hét család törzsatyja Miczbán nevet, vagy Miczbán melléknevet viselt, pedig egyik sem igaz.

Van-e már most valami más, elfogadható bizonyíték az állítólagos Miczbán egyszerre született hét fiáról?

Újabban, mint látszik, hivatkoznak az eszenyi népre és annak hagyományára, a következő szavakban: «Simonnak egyik fia, Tamás (az eszenyi Chapy család őse) Eszeny faluját kapván 1355-ben osztályrészt, ott megtelepedett, várkastélyt építtetett s azt származásának emlékeül eszenyi Miczbán kastélynak nevezte el. Az eszenyi nép a letarolt földön képzeletében most is látja a Miczbán kastélyt s a való ismeretének hiányában a hozzá fűződő mesét».

E hagyomány, úgy, a hogy előadatott, semmi hitelt sem érdemel. Eszeny, akkor, mikor a hét család alapítói születtek, nem volt a Baksa-nemzetségé, hanem a Becsegregoroké.⁴ Csak 1284-ben, a mikor már a hét család alapítói mind meglett emberek voltak, vették meg e falut Baksa és Tamás, Simon fiai, Becsegregor Gergelytől és Jakabtól.⁵ Fejérnél fordul ugyan elő egy oklevél-kivonat, a mely e dolgot éppen megfordítva adja elő, de ugyanezen oklevélnek a Századokban megjelent kivonata,⁶ továbbá az idézett és nem kivonatos, hanem egész terjedelmükben közlött oklevelek kétségtelenné teszik, hogy a Fejér-féle kivonat hibás, s az, hogy Eszeny már régebben a Baksa nemzetségé lett volna, tévedés.

Az eszenyi nép tehát közvetlen tapasztalásból nem tudhatja a hét fiú történetét, mert azok nem ott születtek s még földesuraik sem voltak.

Továbbá 1355-ben a Csapyak őse, Simon fia, Tamás nem építhetett Eszenyben kastélyt, mert még Kún László idejében 1289 körül meghalt.⁷ Az ő unokáinak egyikét szintén Tamásnak hívták ugyan s ez építhetett ott Eszenyben várkastélyt, de, hogy azt miért nevezte volna el Miczbán kastélynak, s egyáltalában csakugyan

¹ U. o. 1890. 44. l.

² Árpádkori új okmánytár. VIII. 262. l.

³ Fejér. Cod. Dip. V. III. 321, 510. ll.

⁴ Századok 1882. 51. l.

⁵ Zichy cs. okm. 64. l. Fejér. Cod. Dip. V. III. 487. l.

¹ Fejér. V. III. 249. l.

² Történeti maradványai 240. l.

³ Turul. 1885. III. füzet.

annak nevezte-e? annak tudományos értelme, alapja nincsen. Bátran mondhatjuk ennél fogva, hogy az eszenyi nép hagyománya nem eredeti, nem az esemény megtörténte óta köztük élő, szájról-szájra adott történeti elbeszélés, hanem mint annyi más, az irodalomból a nép közé átültetett mese.

Az állítólagos Miczbán hét fiára vonatkozó bizonyítékok sorát befejezi egy oklevél-kivonat, a mely a Századok 1882-iki évfolyamában (50. l.) jelent meg és így szól: «1281. Mátyás, Roland bán fia, Kövesd, Semyen és Halász birtokot elcseréli Miczbán Simon fiával Batan és Dióvég birtokért a Mátra mentében».

Kétségbeejtőleg rosszúl állhat már akkor a hét egyszerre született fiú ügye, ha ilyen bizonyítékokhoz kellett nyulni. Hiszen ugyanzen oklevél már régen, egész terjedelmében közölve van Fejérről¹ és ebben épen a kérdéses Miczbán szó hiányzik. Az oklevél-kivonat tehát hibás, sőt nemcsak hibás, hanem interpolált is.

E szerint az összes bizonyítékok közül egy sem állja ki a kritikát.

Még tovább megyünk vizsgálódásainkban és azt állítjuk, hogy minden igyekezet a Miczbán hét fiáról szóló hagyománynak és a való történeti adatoknak kiegyeztetésére meghiusult.

Így pl. teljes lehetetlenség, hogy a XIV. század első felében élő Micsk bánt és a hét család törzsatyját egy személynek vegyük. Oklevelek alapján, kétségbevonhatatlanul kimutatta ezt e folyóirat lapjain Bunyitay Vincze,² de már Nagy Imre is figyelmeztette rá történettudósainkat.³ Oda lenne a történeti bizonyosság, ha a kronológiának ily világos adatai előtt sem hajolnánk meg.

Így pl. már régen tudták, hogy az oklevelek szerint a hét család törzsatyjának, Simonnak, tulajdonkép nem hét, hanem csak hat fia volt. Hogy tehát a hagyományt és az oklevelet kiegyeztessék, már régebben egy Demeter nevű fiút vettek föl, és erről azt írták, hogy szerzetes, később leleszi prépost lőn s ezért nem fordul elő a birtokügyeket tárgyaló levelekben.⁴ Újabbban meg azt mondják, hogy ez a Demeter nem

leleszi prépost, hanem a convent őre «custos ordinis» (így) lett volna.¹

Mivel már annyian mondják és oly biztosan állítják, talán már kénytelenek lettünk volna megadni magunkat és elhinni, hogy csakugyan ez a Demeter volt a hetedik fiú, ha szerencsénkre hozzá nem teszik, hogy e Demeternek a vezetékeve «Kövesdy» volt. De ezzel elárulták, hogy oklevelek nélkül dolgoztak. Kövesd akkor, midőn ez a Demeter a szerzetbe lépett volna, még nem volt a Baksa-nemzetségé, hanem a Rátolté. Már 1281-ben kísérletet tettek ugyan annak csere útján való megszerzésére,² de az nem vezetett célhoz, mert Kövesd még 1283-ban is Rátolt Mátyásé.³ Csak 1283 után jutott Kövesd vétel útján a Baksa-nemzetség kezére,⁴ s a kérdéses Demeter prépost, vagy konvent-őr állítólag már 1280-ban meghalt. Hogyan viselhett volna tehát Kövesdy előnevet?!

Fentebb kimutattuk, hogy «Kövesdy» nevet még azután sem vettek föl a Baksa-nemzetség tagjai, miután Kövesd az ő kezükre jutott, hát még azelőtt hogy vehették volna föl? Míg oklevelés adatot nem mutatnak föl, mindig tagadjuk a hetedik fiúnak létezését és fentartjuk azon nézetünket, hogy csak azért adott a hagyomány a Csapyak, Bocskayak stb. őseinek hét fiút, mert hét család származott tőle; pedig ez úgy történt, hogy az egyik fiú, Dénes, két családnak, az Agóczy-nak és Bocskay-nak lett alapítója.

A hagyomány és a való történeti adatok kiegyeztetésére irányuló magyarázatot olvashatunk újabban a Turul 1890. I. füzetében. Négyes föltevessel igyekszik itt a «Miczbán eredete» cz. értekezés szerzője a dolgot kimagyarázni: a) hogy a beregmegyei Miczköz Miczbán nevét tartá fenn, b) Miczközét a hét fiú atyja nevével, Bánkbán leányával kapta, c) Miczbán tulajdonképen annyi, mint Miczpán = földesúr. Ugyanis a beregmegyei szláv nép így nevezte közönségesen a hét fiú atyját és ebből a magyarok ajkán Miczbán lett. d) A hét fiú atyja Simon neven kívül Miczbán nevet is viselt.

A történelem, ismételjük, csak olyasmit fo-

¹ Cod. Dip. V. III. 52. l.

² Turul. 1889. 32—33. ll.

³ Anjoukori okm. II. 455. l.

⁴ Nagy Iván i. m. I. k. 9. l.

¹ Turul. 1890. 44. l.

² Fejér. V. III. 52. l.

³ Árpádkori új okm. XII. 383. l.

⁴ Zichy cs. okm. I. k. 64. l.

gadhat el valónak, a miről hiteles tanú tesz bizonytságot. Ha hiteles tanú nincs, néha az igazság könnyebb kiderítése végett hozzáfordul ugyan a feltevésekhez, hypothesisekhez, de valamint a természettudományban, úgy itt is, csak azon föltevésnek van jogosultsága, a melynek kiinduló pontja, alapja biztos; mert különben az egész kártyavár, vagy a mi még rosszabb, petitio principii.

Lássuk tehát a felsorolt négy föltevésnek biztos-e a kiinduló pontja és van-e valami alapja.

Az első föltevésre nézve (hogy a hét fiú atyja nevét a Miczköze tartja fenn) hadd álljon itt egy oklevél-sorozat a Baksa-nemzetség első birtokairól. Ez nem olyan érdekes ugyan, mint valami rege, de való.

1271-ben V. István királytól kapták Simon fiai Kengyeltelekő nevű, zemplénmegyei földet.¹

Ugyancsak V. István királytól kapták Szerdahelyt; mert az bizonyos, hogy e faluról 1332-ben határleirással ellátott kiváltságlevelet mutattak föl;² minthogy pedig a régen birt falvakról szóló új adományozások akkor még nem voltak szokásban, az a kiváltságlevél nem lehetett más, mint adomány-levél.

1280-ban kapja Simon fia, Tamás, a pataki várhoz tartozó Radván földet.³

1281-nél hamarább nem szerezhette a Baksa-nemzetség Csap falut, mert ez évben az még Rátolt Mátyásé volt.⁴

1281-ben vette meg e nemzetség Szürte falut Rátolt Mátyástól.⁵

1284-ben vették meg a Simonfiak Eszenyt a Becsegregoroktól.⁶

1284-ben IV. Lászlótól kapták Rát falut Ungmegyében.⁷

1285-ben kapta Simon fia, György, Sóvárt és tartozékait.⁸

1286-ban kapta Simon fia, Tamás, Ásvány ungmegyei falut, Butykai Andrástól.⁹

IV. Lászlótól kapta a Baksa nemzetség a leszi monostor kegyuraságát.¹

1289 körül vették meg a Simonfiak Rátolt Mátyástól Hunka, Booz, Kövesd nevű zemplénmegyei és Szürte nevű ungmegyei falvakat.²

Vége 1321-ben kapták Simonnak unokái Purustyán várát a hozzá tartozó Gálszécs, Bacskó, Tehna, Kohány, Gerenda, Zebegnyő, Horváthpálháza, Visnyó, András háza, Alun, Kenchench, Polyánka és Pornó falukkal, továbbá Bazza (most Possa) falut.³

Mi tűnik ki ebből? Az, hogy a hét család alapítói legkeletiebb birtokaikat: Rátot, Szürbél, Eszenyt, Ásványt, Csapot mind később, atyjuk halála után szerezték és Beregmegyében nem volt birtokuk. De talán nem ismerjük minden birtokukat? Dehogyan nem. 1329-ben Simon unokái megosztottak a közös szerzeményű és ősi javakon, részletesen felsorolják, kinek mi jutott, kiterjeszkednek egy falu hatod részének elosztására is, megmondják mi marad közös birtoknak, de egyetlen egy miczközi, vagy csak beregmegyei falut sem említenek olyat, a mely az ő birtokuk volna.⁴ Pedig ez osztálylevélből hiányozhatnak és hiányoznak is a nem közös szerzeményű, hanem az egyes fiúk személyét illető birtokok, de nem hiányozhattak a közös törzsatyától örökölt javak, mert ezekhez az unokáknak már születésüknél fogva joguk volt.

Hogy lehet már most minden adat nélkül, az oklevelek ellenkező bizonyágaival szemben ráfogni a hét család törzsatyjára, hogy a Miczköze tőle veszi nevét, mikor ő ott még birtokos sem volt. A Miczközén valóban birtokos Káta és Gutkeled nemzetség annyit perlekedik a XIII–XIV. századokban, annyi határjárást tartat, hogy van tehát, hogy e perekben a Miczközét állítólag birt Miczbán vagy fiai és unokái se tanúkul, se szomszédokul soha sem említetnek?

Nincs erre más felelet, mint az, hogy a hét család törzsatyjának és Miczközének semmi közüik egymáshoz.

Egy szikrával sem szerencsésebb azon föl-

¹ Arpádkori új okm. VIII. 342. l.

² Anjoukori okm. II. k. 603. l.

³ Fejér. Cod. Dip. V. III. 17. l.

⁴ U. o. 104. l.

⁵ U. o. 106. l.

⁶ Századok. 1882. 51. l. Fejér V. III. 510. l.

⁷ Fejér. V. III. 249. l.

⁸ U. o. 274. l.

⁹ Fejér. Cod. Dip. V. III. 333. l.

¹ U. o. 487. l.

² Zichy cs. okm. I. k. 64. l.

³ Zichy cs. okm. II. k. 123. l. Anjoukori okm. II. k. 452–54. ll.

⁴ Anjoukori okm. II. 452–54. ll.

tevés, hogy Miczközét a hét fiú atyja nejével, Bánkbán leányával, kapta.

Erre nézve egy 1270. királyi oklevél a következőkről tudósít bennünket: V. István a Gertrud királyné megöletésében részes és maradék nélkül elhunyt Simonnak (*Simeonis sine herede decedentis*, qui aviam nostram interfecit) birtokait és pedig Bátyút, Botrágyot, Szalókot és Két-Lónyát, továbbá Szolyvát és Szentmiklóst (Bereg megyében feküdtek) Endrefia Mihálynak adományozza. Lónya faluról megjegyzi az oklevél, hogy azt Bánkbán pénzért vette és leányával az ő vejének, az említett Simonnak, adta (*Bankbanus pretio comparaverat et cum filia sua Simoni generi suo donaverat*).¹

Világosan mondja ezen oklevél, hogy az a Simon, a ki Bánkbánnak veje volt, maradék nélkül halt el. Hogy lehet már most ezt összezavarni a hét család törzsatyjával? Boldog Isten, mire jutunk, ha minden Simon nevű embert egy személynek veszünk! Nem elég, hogy annyi ideig összezavarták a hét család törzsatyját, Simont, Nagymartoni Simonnal, most meg újra egy másikkal cseréljük föl?

Az első és második föltevés alaptalanoknak bizonyulván be, elesik a harmadik föltevés is. Az ung- és bereg megyei szláv nép csak akkor nevezhette volna el a hét család törzsatyját Miczpánnak = földes úrnak, ha csakugyan birt volna ott földekkel, de föntebb kimutattuk, hogy nem birt.

A negyedik föltevésre, hogy t. i. eredetileg nem a hét család őst, hanem ennek atyját hívták Miczbánnak és Simon e nevet atyjától örö-

költe volna, egyszerűen azt feleljük: affirmanti incumbit probatio. Mi fentebb eléggé kimutattuk, hogy az egykorúak használhatták volna a Simon mellett a Miczbán melléknevet, kellett volna is használniok, s mert még sem tették, joggal okoskodhatunk úgy, hogy ilyen mellékneve a hét család törzsatyjának nem volt.

Hiábavaló fáradság tehát a Miczbán hét fiáról szóló hagyománynak és a való történetnek kiegészítésére törni. Nem lehet azokat kiegészíteni azon egyszerű okból, mert az igazság a hazugsággal össze nem fér.

Említsem-e még, mekkora bakokat lő a hagyomány a hét fiú születés helyének kijelölésében? Némelyek szerint Purustyán várában történt volna a rendkívüli szülés. Ámde ez lehetetlen, mert Purustyán várát, a mint láttuk, csak 1321-ben kapták a Baksa nemzetségbeliek.¹

Mások szerint Kövesd várában történt az eset. De a hét család alapítóinak születésekor ez sem volt a hét család törzsatyjái s maga a kövesdi vár csak 1289 után épült. Ismét mások szerint Erdélyben Egeresen történt volna, holott az csak pár százévvvel a hét család törzsatyja halála után került a hét család egyikének kezére.²

Mese-e tehát vagy valóság?

Bizony mese, tele tévedéssel; és mint ilyen nem méltó arra, hogy a «Turul» lapjain, a hol a kritikailag tisztázott valót hirdetjük, komolyan számba vételessék, vagy hogy annak valaki védelmére keljen.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

¹ Zichy cs. okm. II. k. 123. l.

² V. ö. Zichy cs. okm. I. k. 64. és 225. ll.

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLYNAK OROSZ VEJE.

Dr. Karácsonyi János úr a *Turul* 1890-iki évfolyamának II. füzetében említi, hogy az Árpádok házassági összeköttetése az orosz fejedelmi családdal már Szent-László idejében kezdődött, mert a somogyvári apátság 1091-iki alapító-levelében egy orosz fejedelem Gerosclavus, azaz Jaroszló, Szent-László vejének nevez-

tetik; ámde ezen összeköttetés az árpádházi családfákon mindeddig nincs föltüntetve.

A mi szerző állításának első részét illeti, határozottan mondhatom, hogy az Árpádok és Rurikok közötti genealogiai összeköttetések Szent-László idejénél sokkal korábban vették kezdetüket. Nem akarok azon úgy a króniká-

sok, mint okíratok által eléggé be nem bizonyított házassági összeköttetésekre utalni, melyek a legrégibb orosz tudósítók elbeszélése szerint a Rurik s az árpádházi *vezérek* között létrejöttek, s melyek hitelességét egyáltalában megingatni nem igen lehet,¹ elég, ha el kell ismerünk, hogy már Szár-László herceg² s I. András

¹ Az orosz kútfők erre vonatkozólag a következő adatokat szolgáltatják:

a) Igorevics Szvjatoszló nagyhercegnek (sz. 942 † 972.) neje Predsláva, magyar hercegnő.

b) I. Wladimir nagyhercegnek második leánya, Premisláva, a magyar király neje.

c) I. Wladimir fia, Szvjatoszló, magyar hercegnővel kelt egybe. Nestor elbeszéli, hogy e Szvjatoszló, ki atyai adományozás útján a Derevljánék földjét kapta, I. Szvjatopolk nagyherceg elől Magyarországra akart menekülni, de az utána küldött gyilkosok nem messze a Kárpátoktól megölték.

d) Nestor Szent-Istvánnak egy 1000 körül I. Wladimir nagyherceghez menesztett küldöttségéről szól.

e) Tmuratakani Wladimirovics Rosztiszlónak felesége magyar születésű nő volt; férjének 1065 febrár 3-án bekövetkezett halála után Izjaszló nagyherceg megengedte az özvegynek, hogy hazájába visszatérjen.

² Erre vonatkozólag a bécsi heraldikai társaság 1888-iki augusztusi „Monatsblatt”-jában a következő közlöm: „Szár-László feleségéről Turóciban (II. 42.) a következő adatot találjuk: . . . mert ezek(t. i. I. András és testvére) Szár-László fiai, *kinek* — úgy mondják — orosz származású neje volt, s kitől ama 3 testvér született.” Turóczinak ezen csak odavetett megjegyzése azáltal nyer valószínűségben, hogy I. András és testvére Levente, az orosz udvarban menedéket kaptak s hogy Premislava, I. Wladimir orosz nagyhercegnek második leánya, orosz kútfők szerint magyar királynak neje volt (v. ö. Strahl Gesch. des russischen Staates 1832. I. 150). I. Wladimir nagyherceg 1015 július 15-én halt meg. Leányai közül ismerjük Predslávát, Premyslavát és Dobronegát. Az elsőről tudjuk, hogy miután I. Poleszló lengyel fejedelem 1017 aug. 14-én Kievbe, mint győztes bevonult, a győztes kezébe kerülván, annak ágyasa lett. Dobronega I. Kázmér lengyel fejedelemhez férjhez menván, keresztségben a Mária nevet vette fel; hogy mikor történt e házassági összeköttetés, nem tudjuk, de valószínű, hogy 1040-re esik. (Kázmér t. i. Jaroszló, Dobronegának fivére által 1041-ben orosz segélyhadat kapott mazóviai Moyszló ellen. Vajjon az orosz nőt e hadjárat előtt vagy után vette-e feleségül, Linnitschenko [„az Orosz- és Lengyelország közötti érintkezések” oroszúl, p. 229.] szerint, bizonytalan. A régibb frók szerint 1043-ban történt volna; de fontolóra kell vennünk, hogy atyja már 1015-ben halt meg és Kázmér csak 1016-ban született.) Ennek következtében valószínű, hogy Mária, késő férjhezmenetele miatt, nővérei között a legfiatalabb volt.

Strahl szerint Premyslava e nővérek másodikika.

király Rurik-házi nőkkel keltek egybe, s hogy — ha a vezérek korában kötött orosz-magyar házasságokat tekintetbe nem vesszük — Szent-Lászlónak a Rurikokkal kötött házassági frigyét ezen összeköttetések *harmadik* esetének kell tekintenünk.

Második állítása, hogy ez utóbbi összeköttetés az árpádházi királyok családfáján eddig még nincsen feltüntetve, igaz.

„Álmos királyfi és családja” című, Karácsonyi úr cikkével a Turul-ban egyidejűleg közölt értekezésemben, melyben egy más Rurik-Árpád-féle házassági összeköttetést valódi értékére vezettem vissza, Szent-László orosz vejéről is teszek ugyan említést, de a dolog közelebbi részleteit „az Árpádok történelmi-kritikai genealogiája” című nagy munkámnak akartam fentartani; — Karácsonyi úrnak fennebbi megjegyzése s azon körülmény, hogy nagy munkámnak közzétételére nézve a viszonyok nem igen kedvezők, arra indítottak, hogy a Szent-Lászlónak ezen orosz házassági összeköttetéséről szóló fejezetet említett munkámból itt szó szerint közöljem.

* * *

Sz.-Lászlónak *gyermekei*. Történelmileg csak két elvitázhatlan gyermeket ismerjük:

I. László 1091-ben (Fejér I. 469) a somogy-megyei Szent-Egyed-zárdát alapítván, az erre vonatkozó alapító-levél többi között a következő tanukat sorolja fel: „Dator istius precepti rex Ladisclavus. Testes, qui cum eo fuerunt: dux Lambertus frater eius, dux David consobrinus, Gerazclavus filius regis Rutenorum gener ipsius.”

Az okiratnak e megbecsülhetlen genealogiai adata tudtommal eddig még érintetlen kincs; lássuk most, hogy mit nyertünk vele.

a) Tagadhatatlan tény, hogy Lászlónak itt említett gener-e („gener ipsius”) a nevezett királynak *veje*, mert az okirat e gener nevének említése

Schtscherbatoff e hercegnőt András magyar királynejenek tartja, a mi világos tévedés, mert ha ezen orosz hercegnőnek valóban magyar fejedelem, illetőleg magyar herceg volt a férje, akkor ez csak Szár-László lehetett; de ez esetben az is bizonyos, hogy Premyslava a nővérek legöregebbike, s hogy ha férjhezmenetele alkalmával kikereszteltetett, valószínűleg *keresztény hangzású nevet is kapott*.

előtt «frater eius» és «consobrinus eius»-ról szól s mert egy Lambert herceget mint László fivérét s egy Dávid herceget mint unokatestvérét valóságban ismerünk.

b) Ez által megtudjuk, hogy Lászlónak egy leánya 1091-ben orosz hercegnek vagy menyasszonya vagy neje volt.

c) Ki volt tehát a királynak e veje? — mindegy ha az a királyleány jegyese vagy férje volt.

Az okirat magát a királyt «Ladisclavus»-nak nevezi; ismerjük «Ladislaus»-nak, vagy mint-hogy « helyett a «v» betűt is használták, «Ladis-lavs»-nak vagy rövidítve «Ladislav»-nak is. Miután tehát a «clavus» végszó «laus», «lavs» és «lav»-val azonos, Gerazclavus helyett «Geraz-laus»-t, illetőleg «Gerazlavs» vagy rövidítve «Gerazlav»-t kell olvasnunk, a mi pedig nem más mint az orosz «Jaroszlav». Mert hogy a «Geraz» szótagok csakis «Jaros»-t jelenthetnek, brémai Ádámnak egy helye bizonyítja, mely a következőt mondja: «Olaph autem rex Sueo-num . . . filiam Slavonum, Estred nomine . . . accepit uxorem, ex qua genitus est filius Jacobus et filia Ingerd, quam rex Gerzleff de Russia duxit in uxorem». Pedig hogy az említett svéd Ingegerd I. Jaroszló orosz fejedelemnek volt neje, az éppen oly elvitázhatatlan tény, mint az, hogy brémai Ádám a Gerzleff nevet már sokkal korábban mint 1091-ben ismerte.

d) A gener nevével, illetőleg személyével már tisztában lévén, azon kérdés marad hátra, melyek az ő genealogiai és chronologiai viszonyai?

E kérdés tisztázására, miután a magyar kútfők a fent idézett okiratban mondottaknál többet nem szolgáltatnak, szükséges, hogy az orosz forrásokhoz forduljunk; de miután ezek — sajnos — nem állanak óhajtott módon rendelkezésemre, csak a következőkre kell szorítkoznom.

a) Azon Jaroszló nevű orosz fejedelemnek, a kikre a fennebbi okirat idézett helyét alkalmazhatjuk, a következők:

1. II. Szvjetopolk nagyhercegnek (1078 novgorodi fejedelem, 1088. Turov úra, 1093. ápril. kievi nagyherceg, † 1113. ápril 16-án) fia Jaroszló. Születési éve ismeretlen; atyja által 1100. Wladimir fejedelemé, 1112. Busk, Dubno és Czertorysk ura; menekszik 1118-ban Lengyel-

országba s elesik 1123-ban Wladimirovics András ellen Wladimir vára előtt.¹

2. Jaroszló, az előbbinek unokatestvére, az 1086-ban elhalt Jaropolk, wladimiri és turovi fejedelemnek fia. Mint Brzesc ura 1101-ben Szvjetopolk fogságába kerülén, 1102-ben ott meg is halt.

3. Jaroszló, az 1076 december 27-én elhalt II. Szvjetoszláv nagyhercegnek fia. 1097-ben Csernigov ura, 1126 csak Räsán és Moromra szorítva, 1129-ben halt meg.

Okiratunk ama bizonyos helyének szövegezése én reám azon benyomást gyakorolja, hogy az 1091-ben Magyarországon tartózkodott (másképp nem is szerepelhetne az országban tanúként) orosz hercegnek, illetőleg Szent-László vejének, *atyja 1091-ben még életben volt*. Miután Jaropolk már 1086-ban, II. Szvjetozlav pedig már 1076-ban meghalt, ennél fogva csak Szvjetopolk fia Jaroszló maradna hátra, kinek atyja csak 1113-ban halt meg.

b) De van azonkívül még más momentum is, mely valószínűvé teszi, hogy László genere alatt Szvjetopolkovics Jaroszló értendő.

II. Szvjetopolk, kievi nagyherceg, halicsi Wolodár fejedelmet 1099-ben jogtalanul megtámadván, általa nagy vereséget szenvedett. Hogy kudarcát Wolodáron megbosszulja, fiát, Jaroszlót Magyarországra küldte Kálmán királyhoz, hogy ez vele együtt Wolodár ellen vonuljon. Kálmán az ajánlatot azonnal elfogadván, 8000 ember élén Wolodár ellen vonult és annak Przemysl nevű várát ostrom alá vette. Wolodár Dávid Wladimir (= Volhynia) fejedelmével s a

¹ Schieman (az Oncken-féle egyetemes történelemben) következőleg ecseteli az eseményeket: «Bis zum Jahre 1113, in dem der Grossfürst Swjaetopolk starb, hatte König Boleslaus (III. von Polen) in Freundschaft zu Kiew und Wolhynien gestanden, dagegen fast ununterbrochen mit den unruhigen Rostislawitschen von Halics kämpfen müssen. Als dann Wolhynien sich von Kiew löste, unterstützte Boleslav den Fürsten Jaroslav von Wolhynien (= Wladimir) in seinen Kämpfen mit Wladimir Monomach. Auch Ungarn verfolgte dieselbe Politik. Trotzdem wurde Jaroslav von Monomach aus seinem Fürstenthum vertrieben. Er floh nach Polen und suchte von dort aus das Verlorene wiederzugewinnen. Auch sind namhafte Anstrengungen für ihn gemacht worden. Als im Jahre 1123, der von Polen und Ungarn unterstützte Jaroslav bei der Belagerung von Wladimir fiel, wurde Monomach Herr in Wolhynien.»

polovciak (= kúnok) khánjával, Bonjákkal, szövetségre lépett, kik Przemysl-vár segítségére sereget menesztettek. Szvjjetepolk a kún segélyhad támadását elhanyagolván, Kálmán a kúnok által annyira megveretett, hogy még közvetlen életveszélybe is került.

Hogy Kálmán 1099-ben a nagyherceg meghívásának oly készségesen engedett, — a mit különben nem igen könnyen lehetne átlátni — ezt következőleg szokták magyarázni: a kúnok, miután László magyar király által érzékeny csapást szenvedtek, nem zaklatták ugyan Magyarországon belső vidékét, de annál inkább pusztították a magyar határt, elannyira, hogy a határvidéket napról-napra nagyobb mérvben néptelenítették. Ezt pedig többnyire a przemysli (= halicsi) oroszok közreműködése tette lehetővé, kik részint a kúnoknak országukon keresztül szabad átvonulást engedtek, részint az általuk eszközölt rablásokon osztozkodtak.

Kálmán tehát a Szvjjetepolk által a halicsiak ellen történt meghívásának azért engedett, hogy a kúnok szövetségén bosszút álljon.

Megengedem, hogy Kálmánnak készsége a dolgok ilyen ecsetelése által valószínűvé tétetik; de hogy Szvjjetepolkot, midőn a magyar királyt szövetkezésre felhívta, csakis ennek bosszúvágya vezette-e, az már más kérdés.

Igaz ugyan, hogy a Rurikok s az Árpádok között már Szár-László s I. András király ideje óta (s talán azelőtt is) sógorsági viszonyok léteztek, de Kálmán ezek alapján Wolodárhoz éppen oly sógorsági viszonyban állt mint Szvjjetepolkhoz.¹ Sokkal érthetőbbé válik pedig reánk nézve Kálmánnak készsége Szvjjetepolkkal szemben, ha a szövetkezés létrehozatalára 1099. menesztett *Jarosló nevű hercegreben Szent-Lászlónak 1091-ben említett gener-ét supponáljuk*, mert szembeszökő dolog, hogy ily kényes és fontos küldetéssel megbizottnak már némileg érett korban lévőknek kellett lennie, — Jarosló pedig 1091. már érett ifjú lehetett, mert atyja akkor már 40 éves volt.

¹ Schieman 422. azt mondja: «Die Rostislavicsen von Halics waren dem ungarischen Königshause verschwägert». Én az eddig érintetten kívül mást nem ismerek. Schieman nem is magyarázza, hogy a Rosztizlavicsok Magyarország ellen e sógorságnak daczára a kúnokkal miért szövetkeztek.

E házassági összeköttetésnek keltére nézve a következő körülmény bír fontossággal. Midőn László király 1091. Horvátországban tartózkodott, hogy az ottani viszonyokat rendezze, tudtára adatott, hogy a Moldovában nomád életet élő kúnok, Kopulcs khánjuk vezérlete alatt Magyarországra újra betörvén, Bihar- és Békésmegyét pusztították s arra készültek, hogy a Maroson keresztül az országot elhagyják. László utólrta őket a Temesnél, hol igen érzékenyen megverte. Midőn a hazájukban visszamaradt kúnok fogságba ejtett rokonaik szabadon bocsátását kérték s a király ezt meg nem engedte, az alsó-Dunán újlag Magyarországra akartak törni. László a Vaskapunál megtámadván őket, Ákos nevű vezérüket párviadalban győzte le s országát ily módon mentette meg. Turóczi (II. 57. 58) azt mondja, hogy László e kettős győzelmével meg nem elégedvén, az oroszok ellen vonúlt volna, mert annak, hogy a kúnok Magyarország keleti részét olyannyira veszélyeztették, nagy részben az oroszok voltak az okai, kik, hogy a rabló néptől szabaduljanak, a kúnoknak országukon keresztül szabad átvonulást engedtek meg. László tehát hadseregével Oroszországba vonúlt; de midőn az oroszok a helyzet komoly voltát felismerték, kegyéhez fordultak, melyben a király részesítette is.

E körülmény 1091. évre esik. Feltételezhető tehát, hogy Jarosló herceg 1091-ben Lászlónak Oroszországban való tartózkodása alatt annak leányával jegyeztetett el, vagy pedig, hogy a királylyal együtt leánykérés vagy egybekelés céljából Magyarországra ment, hol a fennebbi okirat kiállítása alkalmával tanúként szerepelhetett; de az sincs kizárva, hogy az oroszok s a magyarok között 1091-ben létrejött kibékülés csakis e házassági összeköttetésnek kifolyása lehetett.

c) Hogy a két más Jaroslónak, kik voltak a nejei, nem tudom; Szvjjetepolkovics Jaroslóról tudjuk, hogy novgorodi I. Msztiszló fejedelem leányát 1114. nőül vette s 1118-ban elbocsátotta; de ez állításunkat azért nem ingatja meg, mert Jaroslónak 23 évvel azelőtt magyar királyleány igen jól lehetett jegyese vagy neje, hisz van számos eset arra, hogy orosz fejedelmek csak egyetlen egy nejének nevét ismerjük, holott pedig biztosan tudjuk, hogy e nő az illető

fejedelmeknek nem volt egyedüli felesége. Ennek szembeszökő példáját maga Jaroszlónak atyja is nyújtja, kinél bebizonyítottam,¹ hogy a kúnok khánjának 1094-ben vele egybekelt leánya első felesége (legalább Szvjjetopolk gyermekeinek anyaságára nézve) nem volt.

Szvjjetopolkovics Jaroszló gyermekei közül ismerjük: Wjácseszló-t, 1127. Klezk fejedelmét és Györgyöt, 1157. Turov fejedelmét.

¹ L. «Álmos királyfi és családja» című értekezésemet a Turulban, 1890 II.

d) Legyen bár az orosz Jaroszlók bármelyike László leányának jegyese vagy férje, annyi bizonyos, hogy e leánynak László öregebb gyermekének kellett lennie, mert nővére, Piroska, 1088. körül születvén, életének harmadik évében aligha jegyeztetett el (annál kevésbé mehetett férjhez) s különben is más férjnek nejeként halt meg. Ha pedig Lászlónak Piroskánál öregebb leánya Szvjjetopolkovics Jaroszló neje volt, akkor világos, hogy az Árpádház e leánya 1114. előtt meg is halt.

Dr. WERTNER MÓR.

RÉGI MAGYAR SÍRKÖVEK.

I.

Lazó János sírköve Rómában.

(Egy sírkő rajzával.)

Bunyitay Vincze kanonok úr, ki «Nagyvárad püspökség története» című művében egész sorozatát adta az érdekesnél érdekesebb régi sírköveknek, a «Monumenta Vaticana Hungariæ» című nagy vállalatnak egy általa szerkesztett kötetében ismét alkalmat talált arra, hogy ezen becses sírkő- emlékek számát egygyel szaporítsa.

Hogy ezen emlék nem hazai földről való, ez csak neveli érdekességét, minthogy régi sírköveinknek három fajára kell figyelmünket kiterjeszteni, t. i. olyanokra, melyek hazai földön magyar emberek emlékét őrzik, továbbá olyanokra, melyek hazai földön, idegenek részére emeltettek s végül azokra, melyek alatt idegen földön, magyarok nyugsznak.¹ Az első és harmadik sorozatba tartozók egyenlő értékkel bírnak előttünk, a második sorozatban említettek értéke a szerint nőhet, a minő szerep tulajdo-

nosának hazai történelmünkben jutott. — De bár mily érdektelen volt is multja az ily sírkő alatt nyugvónak, a sírkő műtörténeti szempontból, kisebb-nagyobb mértékben mindig érdekes marad.

Ismertetendő sírkövünk Rómában a San Stefano il Rotondo templom padozatába van beeresztve, s teljesen ép állapotban van fenn tartva,¹ anyaga fehér márvány, magassága 2'18, szélessége 0'90 méter. A sírkő képes mezejét széles, felirattal ellátott keret szegélyezi, alól a képes mezővel egyenlő szélességű síma lap szintén felirással van ellátva. — A keret felirása következő:

JO . LAZO . ARCH

IDI . TRANSSIL . PANNO . PENIT AP . DVM.

ANN AGERET

LXXV. OBIIT. XVII. AVG. M . D . XXIII.

Azaz: Joannes archidiaconus Transsilvanensis, Pannonius, penitentiarius apostolicus, dum annos ageret I.XXV. obiit XVII. Augusti MDXXIII.

Ez tehát Lazó János erdélyi főesperes, apostoli penitentiarius, a magyar zarándokok gyónatójának sírköve, ki 1523 aug. 17-én, 75 éves korában, az akkor Rómában dühöngő pestis áldozata lett.

A képes mezőt a főpap életnagyságú, teljes

¹ Ezen szép sírkő sikerült rajzát Szoldatics Ferencz hazai művészünk készítette.

¹ Magyar vonatkozású sírkövek száma külföldön nagyon csekély lehet, noha miként jelen sírkövünk is mutatja, e téren is történnek szórványosan felfedezések. — Nagy Iván ismert műve s a Siebmacher magyarországi része gyakran utal hasonló esetekre, minők a többek közt Zungenberg magyar báró, Csonka bég fiának sírköve Tirolban, egy Thököly sírkő Bécsben, b. Megyeri sírköve u. o. a sz. István templomban, stb. stb.; noha mind ezek későbbi korból származnak.

papi díszbe öltözött alakja tölti ki, helyzete kettős, fekvő és álló. — Feje alatt a párna hosszas,

négyszegű, széles szegélylyel s négy sarkán lángnyelv alakú bojtokkal díszített, rajta jobbra és balra az alak fejétől a Lazó-család czímere van elhelyezve, melyről alább lesz szó. — A símára borotvált arcz nemes, határozott vonásain nyugalom és szelídség ömlik el. — Ez arcz kétségtelenül hű mása az elhunynak, melyet valamely kész képről vagy emlékezet után vésett a művész. — Az elhunyt fejét egy a felső karokig lecsüngő, alól hat lángnyelv alakú bojtal díszített fejkendő takarja. — Ezen, talán csak olasz földön dívott fejkendő az egész alaknál szokatlan, és idegenszerű hatást idéz elő, kezei egymásra helyezve mellén nyugszanak, a keskeny gallérral ellátott casula, alább a tunicella s ez alatt a földig érő alba, gazdag de merev ránczokba szedve fedik a főpap termetét. — Az alba alatt a puha bőr- vagy szövet-sarukba öltözött lábfejek látszanak, melyeknek talapzatul a fentebb említett feliratos kőlap szolgál, ezen a kis antiqua betűkkel vésett felirat következő:

NATVM Q . . . DVM VID . . . AD ISTRVM
ROMANA TEGTER VIATOR VRNA
NON MIRABERE SI EXTIMABIS ILLVD
Q . ROMA EST PATRIA OMNIVM FVIT.

Ha már ezen második legenda szokatlannak tűnik fel előttünk ezen a XVI. század elejéről származó sírkőnél, minthogy e korban még csak a keretre alkalmazták a feliratokat, — hasonló szokatlan az elhunyt czímerének a párnán, fejétől jobbra és balra, két példányban való elhelyezése, mely csakis symetria kedvéért történt, holott ha sírköveken két czímer alkalmaztatik, a balkézt eső pajzs mindig az anyai czímet tartalmazza. — Szintúgy nem elégíti ki a szemlélőt a czímerpajzsok alakja sem, s ki erről következtetne e sírkő korára, alig helyezné azt a XVI. század elejére. — E czímerpajzsok elhelyezése, valamint azok külalakja, valódi olasz nemzeti — jellegre vallanak, minthogy Olaszországban csekély kivétellel mindenütt hol heraldikáról van szó — tehát nem csak sírköveknél — az sohasem fő czél, hanem csak eszköz, mellékes, alárendelt, ornamentális szerepet játszik s ez okból legtöbbször felületes munka eredménye, kivált ha a pajzs, sisak s takarók nyomait tekintjük, sőt a felületesség legtöbbször kiterjed a címeralakokra is.

A sírkövön levő czímer leírása következő: Egy ruha-ujjból kinyúló kézfej három tollas s száraikkal egymást keresztező nyilat tart, melyek közül a középsőnek hegye felfelé áll. — Ezen czímerkép szépen és izléseken van szerkesztve és kivíve; mestere a tér ügyes felhasználását is kellő figyelembe vette. — Hasonló czímerképpel gyakran találkozunk a magyar heraldikában, használta s használja azt több régi és újabb család czímerében (p. Serédy, Comáromy, Katona). Külföldön is előfordúl, noha ritkábban, mint nálunk.

E czímerpajzsánál még egy csekélységet tartok felemlítendőnek. — Itt ugyanis csak egy kézöt látunk a ruha-ujj végéből előtűnni, az egész, könyökben hajlott kar helyett, miként az magyar heraldikánkban szokásos. — Ezen kis eltérés — valószínűleg — szintén az olasz mester szeszélyének tudható be, de ez egyáltalán nem történt a czímer hátrányára.

A Lazó-család multja teljesen ösmeretlen előttem s nagy köszönettel venném, ha erdélyországi heraldikusaink s genealogusaink közül bárki e család multjára vonatkozó adatokkal felkeresne.

CSERGHEŐ GÉZA.

II.

Tapolcsányi János sírköve Kis-Tapolcsányban.

(Egy sírkő rajzával.)

Tapolcsányi János sírkövének körirata:

HIC IACET GENEROSVS AC EGREGIVS DOMINVS IOANNES TAPOLCZANI DE KIS TAPOLCZAN QVONDAM BVDAE CAPTIVVS CAPITANEVS IN BOZOK, VEGLES, LAEVA ET PARTIVM CIS DANVBIANARVM REGNI HVNGARIAE VICECAPITANEVS OBIT I. DIE AVGVSTI ANNO 1598.

A szobor alján állanak a következő versek:

HOCCE TAPOLCZANE (BELLATOR ATHLETA RVDOLPHI CAESARIS) IN TVMVLO MORTE SOPORVS INEST ILLE TAPOLCZANI TVRCARVM FVLNEN ET INGENS SYDVS CHRISTIADVM MARTIS IMAGO DECENS TESTIS ERIS BOZOK VEGLES LAEVA, AGRIA TESTIS CAPTIVOQVE TVO TRVX BVDA TESTIS ERIS, TV QVOQVE JAVRINVM QVOD CVM DEFENSAT AB HOSTE TERNVS ERAT SVBTER COEDE PEREMPTVS EQVVS EHEV PANNONICIS VBI NVNC VBI FIDVS ACHYLLES HIC IACET HEV TELLVS HANNIBALE ORBA TVO.

Ezen sírirat ma már alig olvasható teljesen, de egy »Extractus ex visitatione Batthyanyiana (Batthyány érsek) ecclesiae Kis-Tapolcsanensis de anno 1779» megőrizte azt, s megis jelent 1856-ban. (Mittheilungen I. kötet 91. lap.)

A sírkő régen a hős hamvait földte, de midőn, körülbelül e század elején, a régi templom lebontatott, úgylátszik senki sem törődött többé a hajdan félelmetes vitéz porladozó hamvaival, csak a szép vörös márvány sírkő lett az új templomba áthelyezve s ott befalazva.

Az alak orrának kivételével, mely le van törve, az egész sírkő ép.

Néhai Botka Tivadar jeles tudósunk iratai közt találtam Tapolcsányi János rövid életrajzát, melyet ide csatolok.

A régi barsmegyei nemes családnak csemetéje és legifjabbik fia a rendkívüli csodakövérsege által híres és első Ferdinánd császár és király számára lefestett Tapolcsányi Tamás kir. tanácsosnak.

Ezen csodaember képe még az Ungarische Magazin idejében megvolt a császári gyűjteményben.

Tamás egyike volt a barsi legvagyonosabb földbirtokosoknak; övé voltak Hrussó és Kis-Tapolcsány várak és uradalmak.

A török járom vagy uralom szükségessé tette a magyar nemességnek karddal kezében a hazát szolgálni és Tapolcsányi János azt örömmel és egész megadással tette.

Ez időben Bars főispáni székén az egri hős Dobó István ült. Mily vonzó erő a barsi ifjakra, kik a megyét alatta szolgálták. Tapolcsányi János igen fiatal korában Dobó alatt 1567-ben lett szolgabíró, de más hivatás fogta el csakhamar lelkületét; felhagyott reménydús kinézésével a polgári pályán és főispánjának fegyvertársává vált, fegyvertársává a Dóczyaknak, Dersffyeknek, Forgáchoknak, Pálffyoknak, kik a barsi birtokosok közül azon időben vitézül szolgálták a hazát.

A lévai, bozóki és véglesi várak kapitánysága sorral reá bízott és ő azokat híven és emberül az ólálkodó törökök ellen megtartá. Ily emberre volt szüksége Pálffy Miklósnak, ki ezidétt a magyar hadfiak legdicőbbike, leg-

nagyobbika volt. Őt szemelte tehát ki oldala mellé dunáninneni országos alkapitánynya és ezentúl ott találjuk őt vezére oldalán a legjelentőbb ütközetekben, veszélyek közepette. A győri csatában három ló lövetett meg alatta; a keresztési öldöklő nagy ütközetben, melyet a török egri ütközetnek nevezett, szomorú tanúja volt az időelőtti ragadományvágy vesztette dicső győzelemnek, de hazafi-érzelmének jutalmazó élvét találta a Pákozd és Fejérvár közti győzelemben, hol még azon öröme is volt, hogy siketnéma banderialistája a török sereg megfutamodott vezérét, Hassan budai pasát, a nagyvezér, Sziget hőse Mehemet Szokoli fiát elérni, vele megvívni és drágaköves aranyhüvelyű kardját ketté vágva, győzelme jeléül elhozni szerencsés volt, kár, hogy a meggyőzöttet futni hagyta, alkalmasint nem tudva, mily martalékot vett üzöbe. Pedig szükség lett volna rá, hogy urának pótlást szerezzen azon váltságért, mivel ez egykor, budai fogságbóli menekülésekor hihetőleg busásan adózott a töröknek és ottani szenvedése miatt, mikről a sírkő tanúskodik.

1598-ban augusztus 1-én elérte a halál és ő már azon édes öntudattal halt meg, melyet nagy vezére Pálffyval osztott, hogy az ez időben sok szerencsével és okos belátással kezdett hadjáratok kitartó folytatása meg fogja szabadítani nemzetét az érdemetlen török uralomtól. A kistapolcsányi sírkő nem hizelegve, hanem híven és röviden adta át az utómaradéknak Tapolcsányi János emlékezetét. Neje Cziráky Zsuzsanna volt, kitől két gyermeket nemze, Pált, kiből fiága kihalt és Ilonát a vitéz pápai kapitány, Enyingi Török István hitvesét.

SZERÉMI.

KÖNYVISMERTETÉS.

Palásthyak. Kiadja: Palásthy Pál, sareptai főlszentelt püspök, esztergomi kanonok. I. kötet, 4 + LXVII + 464 + 13. lap. Hét genealogiai táblával. Budapest, 1890.

Hont vármegye területén közvetlenül egymás szomszédságában, a középkorban több Palást helység vagy birtok (terra) létezett, u. m.: Alsó-, Felső-, Közép-, Radó-, Páska-Palást stb., melyek-

nek lakói eredetileg úgy látszik mindannyian a zólyomi, bolondóczi, kiváltképen pedig a honti vár hatósága alá tartozó várjobbágyok, várnépek és udvarnokok voltak. A várszerkezet intézményeivel, az annak felbomlását előidéző külső és belső okok részletezésével nem szükséges e helyen foglalkoznunk; egyszerűen constatálhatjuk, hogy az elősorolt Palást helységek némelyikében a királyi várak védelmére, fenn-

tartására és szolgálatára kötelezett conditionatus emberek mellett már a XIII. század első felében — a nint ez országszerte közönséges dolog volt — független birtokos nemeseket is találunk, részint személyük- és javaikra nézve föld-abadított várjobbágyságok (várnépek, udvarnokok) utódjait, részint olyanokat, kiket fejedelmek — gyakran tékozlásnak nevezhető — bőkezűsége magszakadás esetében vagy egyébként a koronára háramló jószágok uraivá tett. Ez utóbbiak rendszerint hatalmas főnemesek voltak, a kik — ha a szükség úgy hozta magával — a várjavaknak idegen kézre jutását rossz szemekkel néző várjobbágyságok egyetemével szemben is érvényt tudtak szerezni jogaiknak. Így lettek a *Csákok* IV. Béla adománya erejénél fogva *Alsó-Palást* legnagyobb birtokosai, noha 1288-ban már ők is jobbnak látták túladni földjeiken, alkalmasint, mert a birtoklás a várjobbágyság ellenséges magatartása miatt sok kellemetlenséggel járhatott rájuk nézve.

Az Árpádok uralkodásának vége felé e várjobbágyság közül — a gyakori hadjáratok alatt szerzett érdemeiknél fogva — már sokan kiemelkedtek függő helyzetükből. Palásti Guze fiai *Álmos* és *Fábián*, Kun Lászlónak Ottokár cseh király ellen vívott harcaiban tüntették ki magukat, Palásti Ivánka fia *Jób*, Demeter zólyomi főispán zászlója alatt Albert osztrák herceg, majd Nassaui Adolf ellen vívódott s amazok 1281-ben, *Jób* rokonaival együtt 1300-ban a honti várjobbágyság kötelékei alól földszabadítottván, az ország valóságos nemeséinek sorába léptek. Hasonló kiváltságban részesítette Róbert Károly 1327-ben *Palásti Liptó* fiait, noha az elősoroltak nem annyira személyük, mint inkább jószágaik nemesítését, földszabadítását tartották szükségesnek, nehogy a régi várjavakhoz kötött szolgálai állapot, nekik vagy maradékaiknak valaha ártalmára váljék. Tették ezt hasonló körülmények között, sokkal később előkelő nemzetségek ivadéka is, hogy annál erősebb s megdönthetlenebb jogcímet szerezzenek maguknak tulajdonaikhoz.

Természetes dolog, hogy a most említett várjobbágyság utódjai — akár volt közöttük vérségi összeköttetés, akár sem — birtokaikról mindannyian *Palástiaknak* nevezték magukat, de rajtuk kívül igen sokan viselték még s tették örökösé családjukban ezt a nevet — kiktől be lehetne bizonyítani, hogy egymásra nézve teljesen idegenek voltak — annál az egyszerű oknál fogva, mert Paláston laktak és birtokoltak. Palást pedig, a mint oklevelekből határozottan megállapíthatjuk, Hont vármegyében már a legrégebbi időkben is legalább kettő-három volt.

Az előttünk fekvő munkának egyik sarkalatos hibája, — mely a tévedések egész sorát vonja maga után, — hogy ezzel a körülmény-

nyel nem vet számot. Szerző meg van arról győződve, illetőleg szentül hiszi, hogy az oklevelekben nagy számmal előforduló *Palástiak* egytől-egyig vérségi kapcsolatban állanak, s nem csekély szomorúságára szolgál, ha némelyiküket sehogysem képes elhelyezni a 600 esztendő családfán. Sőt ezzel meg nem elégedve, lezjobb igyekezetét arra a célra fordítja, hogy az általa föltételezett vérség ezerfelé szétágazó zűrzavaros szálait egy hatalmas törzsökben egyesítse, a kit azután jóhiszeműleg a mai napig virágzó *Palásthy* család őseinek vall. Így jelenik meg előttünk *Beés* bán, illetőleg *Ludugerus*, majd a keresztes vitéz *Bors* comes olympusi ködbe burkolt alakja, kiknek ivadéka Hont és Bars vármegyét rövid idő alatt benépesítik. Valóban káprázik a hívő szeme, a kritikus pedig ugyancsak magasra emelje szövetnekét, hogy el tudjon igazodni a *Palásthyak* nemzedékrendjének sok száz esztendő s labirintusában. Pedig az említett *Beés* bán, meg atyja *Ludugerus*, hús- és vérből álló valóságos emberek voltak, csak épen azt nem tudjuk elhinni róluk, hogy a *Palásthyak* ősei lettek volna. Különben nem lett volna sokkal nehezebb dolog a magyar nemzet ősatyját az ó-testamentombeli patriarchák között kimutatni, mint a genealogusnak e vaskos kötetben összegyűjtött oklevelekről a sokféle *Palásthyak* vérét egy törzsökben összpontosítani.

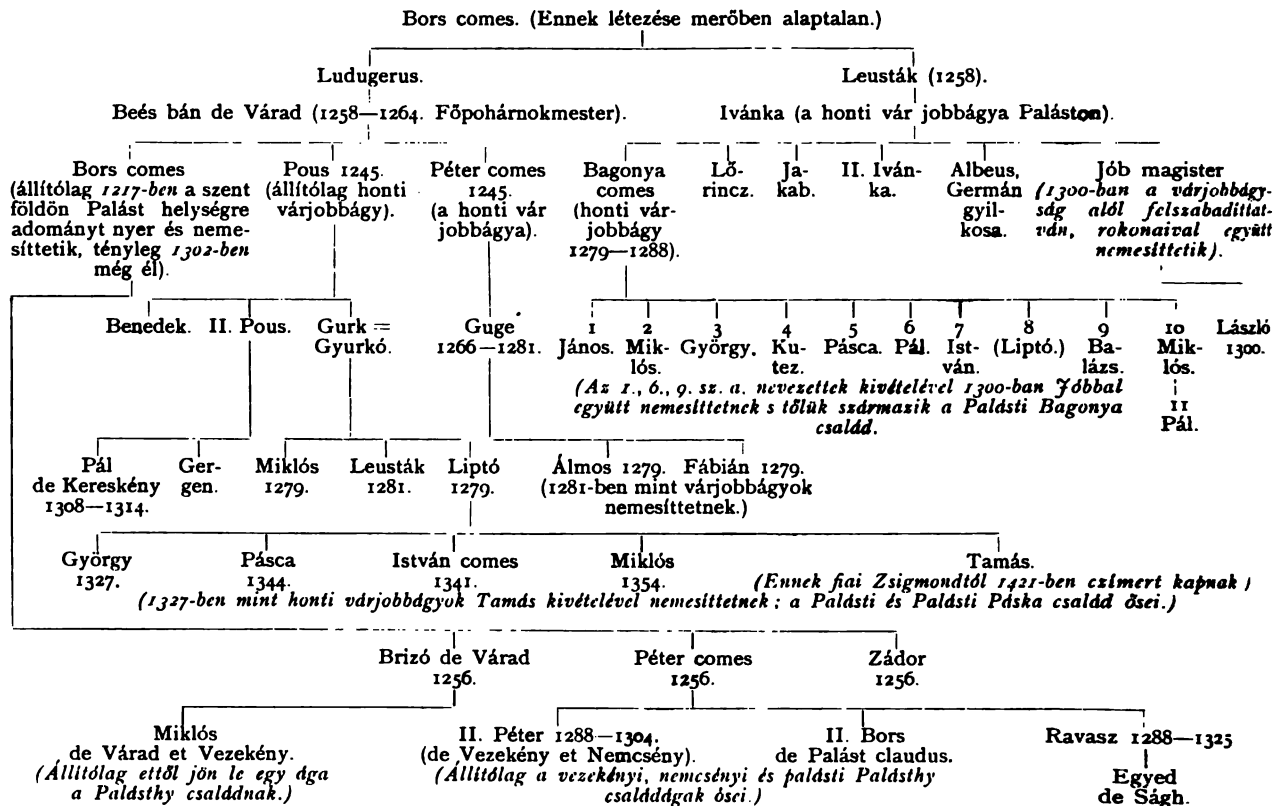
De vizsgáljuk a kérdést közelebbről.

Az oklevelek érdemes kiadója munkája bevezető soraiban határozottan kijelenti, hogy nem akar családtörténetet írni, mert véleménye szerint ez az oklevelek publicálását — a mi pedig legfőbb célja volt — tökéletesen fölöslegessé tenné. Némely általános jellemvonások előre bocsátását azonban szükségesnek tartja azok kedvéért, kik az okleveleket tüzetesen nem fogják tanulmányozni. Minthogy azonban a kötethez nem kevesebb mint *hét*, nagy szorgalommal és fáradsággal készített leszármazási tábla van mellékelve, a bevezetésben pedig a *Palásthyak* eredete, nemesítése, vérségi és birtokviszonyai, a közéletben való szereplése s úgy a nemzetiséggel, valamint a nevet adó helységgel kapcsolatos más történelmi tények részletesen tárgyaltnak: családtörténeti műnek kell azt tekintnünk s nem egyszerűen oklevél-gyűjteménynek, mint a kiadó nevezi. Ily körülmények között valóban nehéz feladat előtt állunk, mert azok után, miket az előszóban olvasunk, rendszeres bírálat alá nem vehetjük a monográfiát. Már ez igazán kíméletlenség volna tőlünk az íróval szemben, ki ez előtte ismeretlen térre mások ösztönzése következtében úgyszólván kötelességérzetből lépett, és a nemzet történetében családjá múltja iránt való kegyeletből, igaz lelkesedéssel fáradozott műve létesítésén. Másfelől

azonban, bár örömet meghajlunk áldozatkész-sége előtt, teljesen elismerjük, méltányolni tudjuk szorgalmát, ügybuzgóságát, sőt még azt sem tagadjuk, hogy ez oklevél-gyűjtemény közrebocsátásával fine finale használt is a történetírás ügyének: épen a minden szempontok felett álló tudomány érdekében, a történelmi igazság kedvéért, nem szabad egyet-mást elhallgatnunk s kötelességünknek tartjuk rámutatni azokra a tévedésekre, melyeknek szerző, a Palástthyak nemzedékrendjének, vérségi elágazásának össze-

állításánál legjobb igyekezete mellett is áldozatul esett.

Ebből a célból okvetlenül szükséges megismertetnünk az olvasóval a családnak egy pár íziglen való leszármazását, úgy a hogy ezt a kötetben találjuk, mert máskülönben nem lehetünk elég világosak, sőt ártatlanul még a hamis vádló színében tűnhetnénk föl. Megjegyezzük, hogy a zárójelbe (—) foglalt magyarázó sorok tőlünk származnak, egyebekre nézve betűhíven közöljük a nemzedékrendet.

Láthatjuk e táblázatból, hogy szerző meg nem elégedve a Palástthy-család eredetének egyszerű, de igaz történetével, egy kétes értékű tradíció alapján kutatni kezd, de kutatásai közben hamis nyomokra téved s az 1281–1327 között személyük- és javaikra nézve felszabadított várjobbággyokat, a Palástthyak kétségtelen őseit (a kik mellesleg mondva — bár volt közöttük némi-némű vérség — egymásnak is távoli atyjafiai lehettek) jóhiszeműleg kivétel nélkül *Beés bán*, illetőleg Ludugerus ágyékából származtatja. Elbeszélése szerint nevezett *Beés bán* — noha hitelt érdemlő oklevelek bizonyítják, hogy 1258-ban *István ifjabb királynak fő pohárnokmestere volt*, a mit szerző ép oly jól tud, mint magunk — három várjobbággy fiúnak adott életet; ezek voltak; *Bors*, *Péter* és

Pous. *Bors comes* a szent földön vitézkedvén, Jeruzsálemi András király által 1217-ben Táborhegy ostroma alkalmával *Palást* föld adományozása mellett *nemességre emeltetett*, a két testvér ezalatt nem nemes várjobbággy maradván. Időmultával Péter unokái *Álmos* és *Fábán* 1281-ben szintén felszabadultak a honti vár hatósága alól, 1300-ban pedig *Leusták* unokái (a ki Ludugerusnak testvére volt) részesültek hasonló kiváltságban, *Beés bán* főpohárnokmesternek állítólagos *Pous* fiától származó unokái azonban csak 1327-ben léptek az ország valóságos nemesei közé. Idáig jutva szerző szinte sajnálkozni látszik azon, „hogy a négyes nemesítés után egy újabbra okmányainkban sehol sem akadunk”, nekünk pedig önkénytelenül is eszünkbe jutnak néhai jelesünk *Botka*

Tivadar következő szavai: «*A hazai családtant csak úgy emelhetjük a tudomány színvonalára, ha elveket, ha kritikát, ha felelősséget hozunk bele.*»¹ Harmincz esztendő múlt el azóta, a felelősséggel már csak megvolnánk valahogy, de kritika és elvek dolgában sajnos, a genealogia, úgy tapasztaljuk, gyakorta vissza süllyed fejlődésének abba a stádiumába, a mely bizony-bizony még csak meg sem közelíti a tudomány színvonalát.

Magunk részéről teljesen feleslegesnek tartjuk bizonyítani e szakfolyóirat olvasói előtt, hogy egy embernek, a ki országos főméltóságot visel, fiai várjobbágyok nem lehetnek, unokái nemesítésre nem szorulnak, constatálni akarjuk mindazonáltal a szerző által is használt oklevelekből azt, hogy:

1-szor: Beés bánnak *Pous* és *Péter* nevezetű fiai nem voltak,

2-szor: Ludugerus testvére *Leusták* fiú mardékok nélkül halt el,

3-szor: Beés bán és a *Palásthyak* között vérségi összeköttetés nincs, végre

4-szer: hogy *Bors* comesnek a szentföldön való járása s általában a Táborhegyen kelt *Palásthy*-féle donatio történelmi alappal nem bír.

Részletekbe nem bocsátkozhatom, állításaim igazolására azonban egyetmást el kell mondanom, a miből ki fog tűnni, hogy szerző járatlan lévén a középkor ingatag terminológiájában, részint az oklevelek néhol bizony homályos szövegének félremagyarázása, részint a személynevek felcserélése s helytelen olvasása következtében oly zűrzavart idézett elő a *Palásthyak* genealogiájában, hogy az ember ugyancsak összeszedje magát, hogy eligazodjék rajta.

Az alább következőkkel azt akarom megvilágosítani, hogy kerültek a sokszor említett palásti várjobbágyok Beés bán nemzetségébe. Haladjunk tehát időrendben.

1256-ban Bors fiai s közöttük *Péter* a honti várjobbágyok ellen az esztergomi káptalan előtt nemes harmadmagukkal esküt tesznek arra, hogy Drinó föld atyjukról maradt örökös birtokuk. Az eskütársak egyike *Guze* (vagy *Guge*) Péter fiának mondatik s ennél fogva szerző felperes *Péter* fiának, Bors unokájának tartja őt (az atya mellett a fiú tanúskodik!). Minthogy pedig az 1281-ben fölszabadított *Almos* és *Fábián* palásti várjobbágyoknak atyja történetesen szintén *Guze*, szerző habozás nélkül azonosítja és beoltja őket Beés bán nemes törzsökébe, a mint a közlött táblázaton is szemlélhetjük.

Tudjuk az oklevelekből, hogy Ludugerus testvére *Leusták* leány gyermekeket hagyván hátra, nemzedékét nem terjesztette tovább s nevével 1258-ban találkozunk utoljára. Mint-

hogy azonban egy 1279-ben élő *Leusták* nevezetű palásti várjobbágnak *János* fiát emlegetik az oklevelek, szerző nem hisz a magszakadásban és az 1300-ban nemesített *Palásti Jób* (kinek atyja Ivánka volt) rokonaival együtt néhai *Leusták* unokájának tünteti föl, holott ezen összeköttetést a nevek hasonlóságának gyarló argumentumán kívül semmivel sem lehetne igazolni. Ez a második idegen hajtás Ludugerus törzsökén, lássuk a többit; előre kell azonban bocsátanunk, hogy a mennyiben terünk szűk volta miatt állításainkat részletesen nem bizonyíthatnók, a felelősséget bárkivel szemben is elvállaljuk.

1295-ben egy Fejér által is kiadott oklevélben Bors comes, Péter és *Pous* testvéreivel együtt említettik. Szerző megjegyzi, hogy az előtte fekvő eredeti szövegben *Ruoz* = *Ravas* áll s így a *Pous* név csak Fejér hibás olvasásának köszönheti léteét (a minthogy tényleg Bors comes testvérét *Rovosz*-nak nevezték). Mindazonáltal *Beés bán* ivadéakai között ott találhatjuk *Poust*, sőt ott találjuk valamivel alább *Ravas* is, Egyed (de Ság) nevezetű fiával együtt, kinek atyja pedig tudomásunk szerint az 1245-ben említett *Rugas* egészen idegen nemzetség sarja volt. A dolognak az a magyarázata, hogy az oklevelekben többször előforduló *Pósa* nevezetű palásti várjobbágyot szerző — megfeledkezvén iménti szavairól — a csak képzeletben létező *Pous*-sal azonosítja, s megteszi azt a Liptó fiaiban nemességre emelt *Palásthy* család ősének; a *Rugas* (*Rugoz*) nevet pedig egynek tartván a *Ravaszsal* (*Ruoz*), megveti alapját annak a családtörténelmi confusiónak, mely a kötetben lépten-nyomon kísérti az embert, s a legnagyobb képtelenségekben nyilvánul.

Azt hiszszük, hogy a most előadottak, ha többet nem is, de annyit mindenesetre igazolnak, hogy a táblázat élén álló Ludugerus, illetőleg *Leusták*, meg az 1281-től 1327-ig fölszabadított palásti várjobbágyok között vérségi összeköttetés nincs, vagy legalább is ezt szerző által követett módon s az általa fölhasznált oklevelekből bebizonyítani nem lehet. Immáron tehát az a kérdés, hogy egyáltalában tekinthetjük-e Beés bánt, illetőleg ennek fiát Bors comest a *Palásthy* család legrégibb ősének, a kiről kivételképen megjegyzi szerző, hogy II. András királytól a nemesítés mellett birtokadományozásban is részesült.

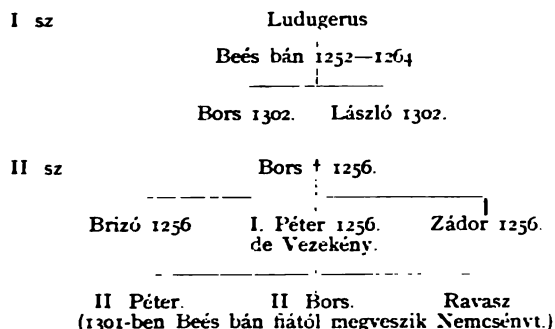
Ez volna tehát a sokat emlegetett *Táborhegyi* donatio. Verböczi István Hármaskönyvében emlékeztetnek okáért fel vagyon jegyezve, hogy Jeruzsálemi András királynak, bizonyos *hontvármegyei helység adományozásáról* a Táborhegyen kiállított privilegialis levele, a nagy törvénytudós idejében még létezett. De hogy

¹ Újabb családtani adalékok (Magyar Történelmi Társ. X. kötet 221. lap. Pest, 1861.).

ki volt az adományos, hogy hívták az illető hontvármegyei birtokot, arról hallgat az írás. Szerző ugyan határozottan állítja, hogy a donatio tárgyát *terra Palást* képezte, s szerinte az oklevél még a múlt században is a Palásthy-család birtokában lett volna, sőt egy osztályos per alkalmával a királyi ítélő tábla előtt is forgott; mindazonáltal a rá vonatkozó homályos tudósítások alapján az oklevél pusztá létezéséből szerző által levont következtetéseket magunk részéről való történelmi tények gyánánt semmi körülmények között sem fogadhatjuk el. Ő ugyanis határozottan megnevezi az adomány szerzőjét Beés bán fia Bors comes személyében, *ki mint várjobbágy indulván a szent földre, mint magyar nemes és Palást falu birtokosa tért onnan vissza*. Föltevést azonban a mi nagyon természetes dolog, oklevelek nem támogatják, sőt a való tények ellentmondanak annak, minélfogva nem is tarthatjuk egyébként *subiectiv meggyőződés-nél*, melylyel pedig a komoly tudomány számot nem vethet. De Bors comes személyével közelebbről meg kell ismerkednünk.

Ha az előttünk fekvő kötet okleveleit, más kétségtelen hitelű tudósításokkal egybevetjük, meggyőződhetünk arról, hogy a XIII. században Hont és Bars vármegyékben egymáshoz közel, sőt néha egy területen is birtokolva két *Bors* nevezetű ember élt, már t. i. olyan, a ki bennünket közelebbről érdekel. Az egyik Beés bán fia Ludugerusnak unokája 1302-ben tiltakozik testvére László ellen noha szerző állítása szerint már 1217-ben a szent földön vitézkedett, a ki *Nemcsény* birtokot Vezekényi Péter három fiának, *Bors*, *Ravasz* és *Péternek*, eladta.¹ A másik Bors 1256-ban már úgy látszik nem él, azt sem tudjuk, ki volt az atyja, csupán fiait s ezektől leszármazó nemzetségét ismerjük.

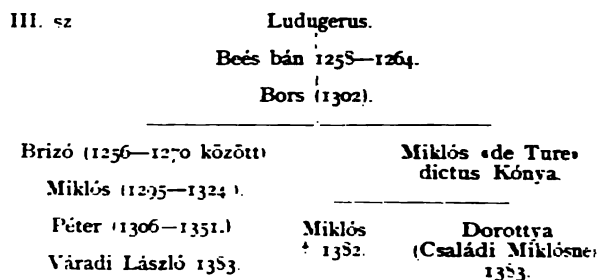
A genealogia így áll.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a II. táblán látható Bors unokái az oklevelekben Vezekényiek, Váradiaak, Nemcsényiek; Beés bán unokáit jobbára *Türceicknek* (de Ture) nevezik.

¹ Botka id. h.

A két nemzetség, noha birtokaik egymás szomszédságában feküdtek, egymásra nézve teljesen idegen volt, még csak össze sem házasodott. 1382-ben Beés bán fia Bors unokájának magva szakadván, a II. táblán álló *Bors*-nak kis unokája *Váradai László*, állítván, hogy ő is Borstól s ezen a révén Beés bántól, Ludugerustól származik, tiltakozott a magszakadás s a jószágok eladományozása ellen. Perre kerülván a dolog, *Váradai László* a leányági utódokkal egységre lépven, vérségét az országbíró által annak rendi és módja szerint elismertette, s a következő leszármazási tábla jogérvényesen megállapított.

Ily módon a két család birói ítélettel összeolvasztatott, ámde *Botka Tiradar* éles szemei már harmincz évvel ezelőtt fölfedezték, hogy a genealogia — akár jóhiszeműségből, akár fortélyból, de mindenesetre — nagy tévedésen alapul, s bár jogi érvénye kétségtelen nem vonható, a tudomány és kritika ítélőszéke előtt meg nem állhat.²

Ha szerző szinte nem is olvasta volna át *Botka* jeles értekezését, a rendelkezésére álló oklevelekből önkényt rá kellett volna jönnie erre a nagy fontosságú genealogiai tévedésre, vagy legalább is beláthatta volna azt, hogy a Palásthyaknak *Beés* bánnal való összeköttetése merőben alaptalan. Az ismeretes birtokviszonyok, a chronologiai ellentmondások, de az okiratoknak félre nem magyarázható sokszoros tanúbizonysága magában véve is elegendő arra, hogy az egész Palásthy genealogiát ízről-ízre megdönthesse, s nyugodt lélekkel merjük állítani, hogy legalább is 5—6 idegen nemzetség tagjai vannak abba fölvéve, nem ritkán kétszer, háromszor is szerepelvén egy és ugyanazon ember, mit számos példával illusztrálhatnánk, a *Pous*, *Ravasz* és *Rugas* nevek metamorphosisán kívül.

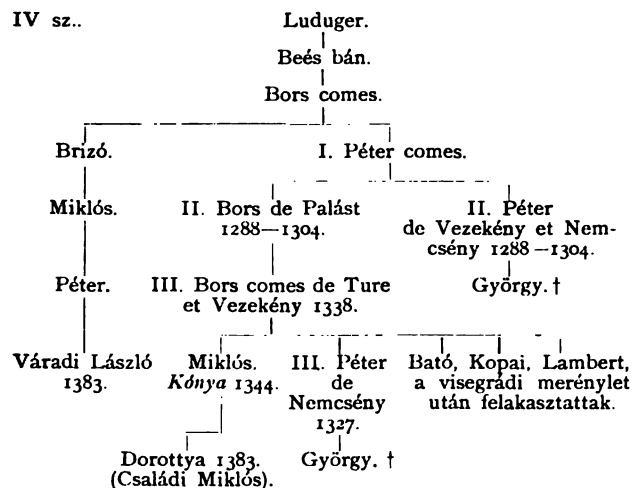
Lássunk tehát egyet a sok közül.

Szerző nem csak ismeri, de teljes szövegében közli is Széchi Miklós, Mária királyné országbírájának 1383-ban kelt ítélet-levelét,³

¹ L. id. h. 237. l. Az évszámokat mi toldottuk a táblázathoz.

² Felette jellemző az oklevél oldaljegyzete: „1383. vagy 1483. Botka 1383-at írta.”

melylyel Beés bán és Bors maradékai törvényesen egyesítették. Az általunk most közölt leszármazási tábla helyett azonban a kötet végén ilyen nemzedékrendet találunk:

A III. sz. táblázaton *Kónya Miklósról* legalább elismertetik, hogy Beés bán unokája volt, szerző azonban, a II. táblán álló Vezekényi Pétertől származtatja, s egy sohasem létezett (III.) Bors fiának tartja őt, a ki pedig tulajdonképpen egy személy Vezekényi Péter (II.) Bors nevezetű fiával. Továbbá nevezett *Kónya Miklósnak* a táblázat szerint III. Péter, Bathó, Kopai és Lambert nevű testvérei vannak; az oklevelek azonban a leghatározottabban bizonyítják, hogy 1. *Kónya Miklós* egyetlen fia atyjának, 2. hogy a táblázaton álló II. és III. *Péter* tulajdonképpen egy személy s így 3. hogy a visegrádi merénylet után felakasztott Bors fiának *Péter* nevű testvérük nem volt (a mit pedig szerző igen hangsúlyoz), végre 4. hogy a nemzedékrendbe felvett két magtalan *György* közül, tulajdonképpen csak az egyik (II. Péter fia) létezett.

De elég ebből ennyi, mert ívekre terjedne ismertetésünk, s felényire olvadna a *Palástthyak* hatalmas genealogiája, ha a tévedéseket ízről-ízre ki akarnók mutatni.

Kétségtelenül ki lehet mutatni az oklevelekből, hogy a Beés bán családjába olvadt Váradiak, Nemcsényiek, Vezekényiek, noha birtak is *Paláston*, sőt egyikök, másikuk onnan írta nevét, a *Palástthyak* vérségéhez nem tartoztak, pedig erre szerző különös súlyt helyez, s épen ezek révén kapcsolja össze az egykori palásti várjobbágyokat Ludugerus törzsökével. Ki lehet mutatni, hogy a Borsból származó Váradiak, Vezekényiek stb. Paláston szerzett jószágait részint eladták, részint elvesztették. II. Bors «*de Palást*» fiai Zách Feliciánval való összeköttetésük miatt

halálra ítéltetvén, 1331-ben palásti birtokuk is elkoboztatott, a Bors fia Pétertől jövő testvérágnak pedig *Nemcsényi Györgyben* csakhamar magva szakadt. Megszünnén pedig az egyes családtagoknak Paláston való birtoklása, végkép kijött a forgalomból közöttük a *Palásti* név is, melyet különben a középkor ismerője vérségi együvé tartozás alapjául magában véve sohasem fogadna el. Nem lehet azonban sehogysem kimutatni, hogy a Zsigmond királytól 1421-ben címerlevelet nyert *Palásti Gergely* és rokonsága az 1281–1327 között felszabadított palásti várjobbágyok utódaival milyen összeköttetésben állott, mert szerzőnek erre vonatkozó közlései nyilván félreértésu alapulnak. Hasonlóképen áll a dolog az oklevelekben előforduló sok más személylyel, kiket szerző — a nélkül, hogy erre elfogadható alapja volna — a Palástthyak között szerepeltet. Ha egy Miklós nevezetű ember atyját Jánosnak hívják, s a Palástthyak vérségében szintén akad egy Miklós, kinek atyja János (pedig mennyi volt), bizonyosak lehetünk felőle, hogy amazok utódjai bekerülnek a genealogiába, bármennyire ellentmondjanak is a birtokviszonyok és a chronologia az ily fattyúhajtások átültetésének. Merész vádnak látszik, de szükség esetén bebizonyítom, ha ugyan az elmondottak után ez már fölösleges nem volna.

Összefoglalva tehát az általunk eddig előadottakat, végeredmény gyanánt kimondhatjuk, hogy a Palástthyak nemes törzsökének egyenes ősei (a mennyiben *Álmos* és *Fábiánnak* magva szakadt) az 1300 illetőleg 1327-ben fölszabadított várjobbágyok voltak, nem pedig Beés bán, Leusták vagy Bors comes. Nevezettek utódjai két fő ágban virágoztak, idők folyamán kisebb-nagyobb mellékágazatokra oszolva. Ha szerző kizárólag ezeknek vérségére szorítkozik vala, azt hisszük, megtalálja a helyes irányt s mindenestre derék, számot tévő munkát végez. De bolygó fényt követett s magasabb régiókban keresvén a Palástthyak őseit, eltévedt a genealogia szövevényes útjain, úgy hogy mikor bevégezt munkáján végig tekint, kénytelen bevallani, hogy «a függelék gyanánt szemlélhető családfák, több ízben csak *valószínűséggel* dicsekedhetnek». Ez már pedig csakugyan nem a mi hibánk, sőt az okleveleket sem vonhatnók érte felelősségre.

Távol áll tőlünk, hogy szerzőt meg nem érdemlett váddal terheljük, mindazáltal azt hisszük, hogy műve tudományos értékét egyáltalában nem emelte akkor, midőn *Hűke Lajos* Hont vármegyéről szóló kézirati monographiájának Palást helységre vonatkozó részét egész terjedelmében átvette. Úgy látszik ez által vert benne hatalmas gyökeret az a meggyőződés is, mely a Palástthyak eredetét a Tábor-

legyen. Válaszra nemcsak dicsőítőszó költ, s helyes. Verbenus családát leg első alkalommal 1288-ban, mikor János király Ipolyvárára Palástot és Hunthoz, azaz várát Ipolyvárára hozta, a vendéglátó Palástyárral megemlékezik. De más, szintén szükséges dolgokra is akadnak Hóke Lajos cikkében, nevezetesen, hogy Palást hátrában egy szikla az, melynek közelében, azaz közelében valóságos emberi lábnyom létezik, jelenlétét, hogy valójában, minden még a szikla mellett puhák voltak, hogy a beljük tapadt emberi lábnyomot fölcitlák, egy két ócska járatot azon a vidéken. A mi bizony még nem is olyan nagy dolog, fejtegeti tovább Hóke úr, ha meggondoljuk, hogy az óronváz előtti emberek Mózes hagyománya szerint, közel két ezer évig éltek, mely idő alatt óriásokká könnyen fejlődhetettek s ha tekintetbe vesszük, hogy Ceylon szigetén az u. n. Buddha lábnyoma hat láb nagyságú és „*talán egy hal ócska emberé lehetett*”. Véleményünk szerint hasonló dolgokat nem lett volna szabad bevenni egy komoly, tudományos munka keretébe.

Átérve most magára az oklevél gyűjteményre, készséggel elismerjük, hogy ez, a benne rejlő történelmi anyagot tekintve, valóban becses és szerző különösen Botka gyűjteményének, s némely nehezen hozzáférhető levéltárak okmányainak közrehozásával, határozottan jó szolgálatot tett a történetírás ügyének s ezért köszönettel is tartozunk. Bizonyos dolog azonban, hogy az oklevelek publicációjának módja sok kívánni valót hagy fenn, s a már megállapított és rendszerint követett modern elveket szerző munkájában nem érvényesíté; arra sem volt szükség, hogy egyes okleveleket kétszer, sőt háromszor-négyszer is felvesse a gyűjteménybe, átiratok, kivonatok stb. alakjaiban, de utóvégre is ezzel csak magának szerzett több fáradságot s költséget. Nagyobb baj ezeknél, hogy az oklevelek élén álló kívánságok gyakran felületesebbek, megbízhatatlanok, s nemhogy azok rövid pontos tartalmával ismertetnének meg bennünket, de néha félrevezetnek, sőt képtelenségeket beszélnek. Álljon itt egy példa. 1288-ban mondatik, hogy Palást birtokot „*quae olim erat terra castrensis de Hunth et de Bolondouch*” IV. Béla Csák Istvánnak adományozta. A kivonatban pedig szóról-szóra ezeket olvassuk: IV. Béla Csák Istvánnak... adományozta Palást felét, mely még Hont várához tartozott „*et Bolondouch magra szakadtával a koronára vissza esett*” (19. sz. oklevél). A szövegből aztán (XXVII. lap) megtudjuk azt is, hogy Bolondouch nemcsak család már IV. Béla alatt kihalt.

Szerző maga részéről hozzá teszi, hogy Werbőczy azért nem említi meg, hogy a szent földön nemesített Husz Palástyák őse volt, mert ez a „*magas körökben általánosan ismert lehetett*”.

Személy- és tárgymutató zárja be a kötetet, mely az oklevelek gyűjteményét genealogiai tábla következik.

Ezeket tanomnak szükségesnek a „*Palástyák*” harmincz fűre terjedő első kötetéről elmondani. Tudjuk, hogy a szerző, mit magunkra vállaltunk, bizonyos tekintetben haládatlan, de vigasztal és megnyugtat bennünket az az öntudat, hogy igyekeztünk szigorúan tárgyilagosak maradni, s a történelmi igazság felderítésén kívül más célunk nem volt.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

Okmányok a Melczer család levéltárából. XIII., XIV., XV. század, közli s kiadja Kellemesi Melczer István, val. b. titkos tanácsos, kamarás, a magyar főrendiház tagja. — Budapest, Hornyánszky Viktor könyvnyomdája. 1890.

Melczer István valóságos belső titkos tanácsos, főrendiházi tag, ez év nyarán egy kötetben kiadta családi levéltárának legrégebbi okleveleit. Ezzel a magyar judikatura kitünősége, a ki mint az utolsó personalis régi törvénykezésünk történelmi alakjai közé tartozik, s a ki Majláth Györggyel együtt éveken keresztül az országos nagybírák legeléseje volt, tényleges munkásaként lép fel a magyar történettudománynak, melynek haladását kezdettől fogva nem szünt meg méltányló figyelemmel, meleg érdeklődéssel kísérni.

Mintegy tíz fűre terjedő oklevélpublikáció, nyolczvan darabra rugó középkori oklevélszöveggel, ha nem is kicsinylendő, de magában véve épen nem szokatlan jelenség immár történetirodalmunk terén. Öröndetes esemény mindezenre, hogy közel száz régi oklevél válik újabb kincsévé a történetkutatásnak, megmentve az elkallódásnak, elpusztulásnak százféle alakban fenyegető veszedelme elől. De azt lehet mondani, hogy e tekintetben már meglehetősen el vagyunk kényeztetve: hiszen egyik családi oklevéltárunk a másikat követi, egyik anyagközlés a másik nyomába lép, s mindannyija a szakismeret, a diplomatikai iskolázottság oly magas színvonaláról tanuskodik, hogy e téren most már nagyon nehéz dolog valami feltűnőt produkálni.

És mégis, ez az aránylag kis terjedelmű kötet megjelenésében van több oly momentum, mely a szokottnál nagyobb érdeklődésre készítet és a tárgyilagos ismertetés előtt némi személyi reflexiókat ad a recensor tollára. Mindenekelőtt úgy kell üdvözlönnünk a kötetet, mint úgyszólván első jelenségét annak, hogy a családi levéltárak kiadása körül megindult öröndetes mozgalom a főrangú nemzetségek körén túl immár a kisebb

kiterjedésű nemesi családok között is viszhangot keltett. A Károlyi, Zichy, Sztáray grófok codexei mellett, már régóta óhajtva várjuk a magyar középnemesség főbb családainak oklevéltárait. Az évek múlnak, s a Kállayaknak s annyi más gazdag levéltárral dicsekvő ősrégi magyar nemesi családnak végre is az idegen eredetű s aránylag nem is oly régi család sarjadéka mutat példát, megkezdve családi oklevéltárának közzétételét, nem hogy országos nevű főúri családok enemű vállalataival vetélkedjék, hanem a «noblesse oblige» elvében gyökerező ama meggyőződéstől indítatva, hogy e tettevel a hazai tudományosságnak tartozó honfűi kötelességet ró le. S e nemes gondolkozás gyümölcse, a most megjelent kötet nemcsak a mæcenast dicséri Melczer Istvánban. Ő maga vállalkozott a szerkesztés nem kis gondot okozó munkájára is; ő állította össze az oklevéltár anyagát, ő látta el az egyes okleveleket rubrumokkal és felvilágosító jegyzetekkel és többszörös név- és tárgymutatót csatolt a kötethez, mindezt a fáradságos munkát a nyolczvanadik életév küszöbén végezve el, mely saját szavaiként is «határt szab az emberi tevékenységnek». Ez a körülmény fokozza elismerésünket, s míg a kötet kiadása a családfő nemes irányú liberalitásáról tesz méltó tanúságot, addig lehetetlen bámulatunkkal nem adóznunk a tudományszeretet és munkakedv oly magas foka előtt, a mely a nyolczvan éves aggastyánt egy érdemekben megfutott fényes életpálya alkonyán a tevékenység új terére készíti, hogy a magyar tudós szerényen hangzó epithetonjával zárja be a koronától nyert magas címek és kitüntetések díszes sorozatát.

De térjünk át a kötet ismertetésére.

A Melczer István szerkesztésében megjelent oklevéltár a kellemesi Melczer család levéltárában őrizett oklevelek középkori anyagát teszi közzé, az 1232. évtől kezdve a XV. század utolsó éveig. Ez oklevelek közül 7 db. az Árpád-királyok korából származik, és a legelső kivételével mind ismeretlen, valaminthogy először lát napvilágot a 19 db. XIV., és 54 db. XV. századbeli oklevél is. A magyar királyi kiadványok számát ez oklevéltár II. Endrétől, IV. Lászlótól és III. Endrétől 1—1, Róbert Károlytól 3, I. Lajostól 1, Zsigmondtól 2, Albert özvegyétől, Erzsébet királynétól 1, és Mátyástól 9 eredeti oklevéllel gyarapítja. A hiteles helyek közül leg többel: 10 dbbal van a jászói konvent képviselve, utána következik a szepesi káptalan 7, váci káptalan és a leleszi konvent 4—4, a budai és egri káptalanok 3—3, az egri püspöki helytartó 2 oklevéllel, a tihanyi konventtől van 1 Árpád-kori kiadvány, a fehérvári, győri és vasvári káptalanoktól s a csornai és pécsváradi konventektől 1—1 oklevél. A többi jobbára nádori és országbírói ítéletlevél; van két vármegyei

kiadvány is Borsodból, s hogy a sorozat teljes legyen: két magánokirat a XV. század második feléből.

Mindezek az itt felsorolt oklevelek a középkori oklevél-anyag elég terjedelmes és változatos gyűjteményét képezik; csak hogy a gyűjtemény egyáltalában nem tekinthető családi levéltárnak, annyiban t. i. nem, hogy az a család történetéhez semmiféle adatot nem tartalmaz.

A Melczer család tudvalevőleg csak a XVI. század második negyedében, a mohácsi vész évében tűnik fel Melczer Boldizsárral, a ki 1526-ban Eperjes város főbírói tisztét viselte. A polgári származású család főleg szerencsés házassági összeköttetések segítségével küzd ki magát a városi élet szűk keretéből, s emelkedik fel a magyar birtokos nemesek közé. Melczer Kristóf, a ki családjának a címeres levelet megszerezte, Werner Szabina kezével jut sárosvármegyei birtokaihoz. Utódai az ő nyomdokán haladnak, s a Berzeviczy, Kékedy, Serédy családokból választott hitvesek révén mindjobban gyarapodik vagyonban és tekintélyben a család, mely száz év leforgása alatt Sáros, Borsod, Abauj, Zemplén s a többi szomszédos vármegyékben bír tekintélyes jószágokat.

E jószágok képezik az egyedüli kapcsolatot a Melczer család és a most megjelent Melczer-codex között. Ezekre a több oldalról összegyűjtött birtokokra és azok középkori tulajdonosaira, valamint e tulajdonosok többi birtokaira vonatkoznak a családi levéltár itt közzétett középkori oklevelei, nem pedig a későbbi származású Melczer családra, melynek neve még csak elő sem fordulhat azokban. Ezért választotta nagyon helyesen Melczer István is «*A Melczer család oklevéltára*», helyett ezt a címet kötetének: «*Okmányok a kellemesi Melczer család levéltárából*», ezzel a kevésbbé jól hangzó, de minden esetre pontosabb címmel kívánván elejét venni azok csalódásának, a kik a Melczer család múltjával remélnek ez oklevelekből megismerkedhetni. De épen ezért annál feltűnőbb, hogy a XV. század utolsó évét választotta publicatiója határául, a helyett hogy a rendes szokás szerint a mohácsi vész éveig haladt volna, mely reá nézve még családja történetének szempontjából is nevezetes időpontot képez. Igaz, hogy a mohácsi vész, mint középkori történetünk határkövének kérdése felett sokat lehet vitatkozni, s a hagyományos felfogás mellett az ellenkező nézetnek is meglehet a maga jogosultsága; de ennél az esetről, midőn az 1526. év egyuttal a Melczer család első fellépésének évét is jelzi, minden tekintetben czélszerűbb lett volna az oklevelek közlésében ez időpontig haladni. Így a következő kötet igazi családi oklevéltár gyanánt folytatta volna a most megkezdett vállalatot.

Ha tehát a család történetének adatait hiába

is keresnők e kötetben, azért nem kevésbé tanulságos e gyűjtemény annak az érdekes és változatos sorsnak megismerése körül, a melyen a kisebb nemesi birtokok még a föld megkötöttségének idején is a birtokos családok elágazásai, szerződések, elzálogosítások, igénypercek útján keresztül mentek, míg nem egy ügyes és körültekintő család kezében egységes családi uradalommá egyesültek.

A kisebb birtokos nemesi családok jelentékeny száma az, mely e kötet okleveleinek — jobbára adományleveleknek, zálogos szerződéseknek, ítéleteknek — szövegéből élénk lép. A róluik beszélő adatok a középkori magyar nemesség nemzeti évkönyveihez tartalmazzanak hézagoss bár, de összességükben mégis sokat mondó adalékokat, melyeknek a családtörténetek buvárai igen nagy hasznukat fogják venni.

Az alábbiak igazolni fogják e várakozásunkat.

A Melczer család törzsbirtokai: Kende és Kellemes révén egy már kihalt nemzetség, a *Kendi* család történetével ismerkedünk meg, melynek kezdetei az Árpád-királyok koráig vezetnek vissza bennünket.

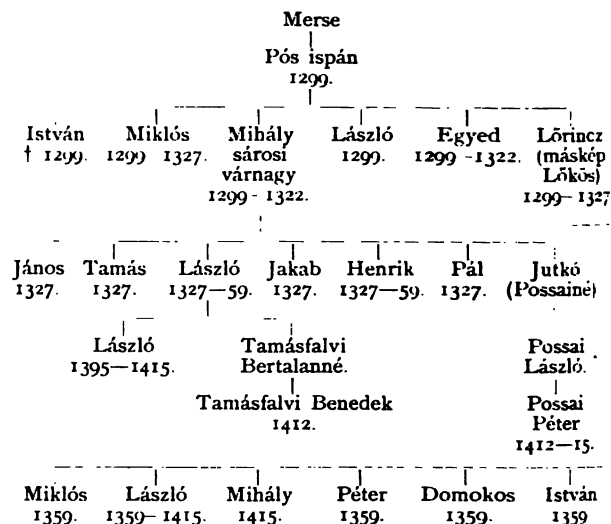
A XIII. század végén találkozunk a Kendiek első ismert őseivel: Mersefia Pósispánnal, a ki öt fiával, István, Miklós, Mihály, László és Egyed testvérekkel III. Endre több oldalról fenyegetett trónjának erős támaszai közé tartozik. István, a legidősebb fiú egyike a király legjobb katonáinak; Albert osztrák hercegnek nassauai Adolf király ellen 1298-ban indított hadjáratában ott harczolt ő is a Demeter ispán által vezérelt szövetséges magyar csapatok soraiban és Strassburg falai alól két halálos sebet hozott magával, a mint azt maga Albert kiemelte Endre királyhoz írt levelében. Majd a Csák Péter nádor fiai, Máté és Csák ellen küldött sereg sorai közt találjuk őt Holics (Holysow) vára alatt, melynek ostromában el is esett. III. Endre vitéz katonájának hű szolgálatait azzal ismerte el, hogy hősi halála után családjának adományozta a kendei jószágot, melyet addig a királyi litiscariusok (hálókötők?) bírtak. Az 1299. október 29-én kelt adománylevelet a codex az eredetiből közli (5. sz.), s egyike az a kötet legérdekesebb okleveleinek.

A többi testvér közül Miklós mester 1310-ben mint sárosi várnagy szerepel (9. sz.) s Mihály, Egyed és Lőrincz testvéreivel együtt osztozik Kende és Kellemes, továbbá a hevesvármegyei két Csehi, két Alsók, Siva (talán a mai Szilva-egyház?) és Bolya hegységek birtokán. Miklósnak jutott Kellemes és a két Csehi, a többiek Mihály és a másik két testvér osztályrészei lettek.

Ezek a jószágok képezték a család törzsbirtokait, melyeket mindvégig megtartott a maga

kezeiben. De ez nem ment minden megpróbáltatás nélkül. A Csák Máté és Amade nádor fiai által támasztott zavarokban, melyek az ország északkeleti vármegyéiben 1312-ben érték el tetőpontjukat, a Kendiek a lázadók pártján voltak s úgy látszik nagy részük volt abban, hogy a királyi seregek kudarczczal távoztak a sárosi vár falai alól. Róbert Károly ugyanis ez időtől *«pro excessibus eorumdem, quos in conservatione castri nostri Saros vocati contra nostram commississent maiestatem»*, minden jószágukat elkobozta és másoknak adományozta. De Mihály mester ügyessége változtatott a dolgon. A rozgonyi csata után, Sáros várának második ostroma alatt, mely a királyi fegyverek diadalával végződött, talált módot előbbi hibájának jóvátételére, s a király 1314. márczius 18-án visszavonta az elkobzási rendeletet, új adománylevelet állítva ki a család birtokai felől. (14. sz.) Az új adomány később 1327. április 27-én újabb megerősítést nyert (u. o.); 1364-ben Lajos király pecsétjével is ellátta a Corpus Jurisból ismert formula alatt (u. o.), végül pedig Zsigmond 1393. június 2-án még egyszer megerősítette. (25. sz.)

A család további elágazását a codex adatai alapján a következő táblázat tünteti fel:¹

Az itt elősorolt családtagok neveit egy érdekes pör iratai őrizték meg (29. sz.), melyek jogtörténeti tekintetben igen figyelemre méltó mozzanatokat tüntetnek föl.

Kendi Mihálynak a családfa szerint hat fián kívül Jutkó nevű leánya is volt, a ki férje révén a Possaiakkal hozta a Kendieket rokonságba. Jutkó asszony unokája, Possai László-fia Péter 1412-ben pört indított a Kendiek ellen nagy-

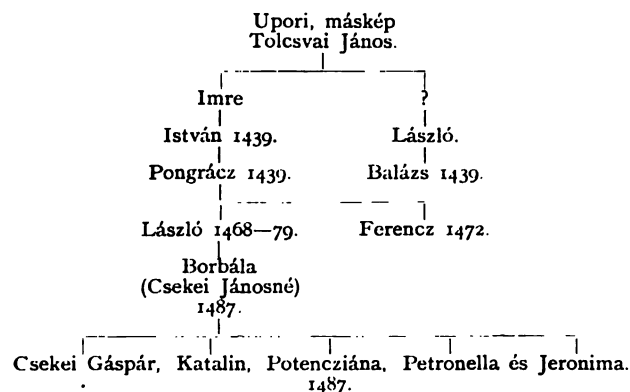
¹ Az évszámok az okleveleket jelzik, melyekben az illető családtagok mint élők szerepelnek.

anyja leánynegyedi illetősége tárgyában. A Kendiek e követeléssel szemben abból a körülményből merítik védelmüket, hogy a Károly király alatt pártütés miatt elvesztett birtokokat ugyan e királytól kegyelemből, mint új adományt kapták vissza őseik, ekként ezek immár nem aviticus, hanem szerzett birtok számba jönnek. E védekezés, és az, hogy az új acquisitio egy másik tényeül tüntették fel az 1364-iki megerősítést is, melyet Róbert Károly és Nagy Lajos pecségeinek elvesztése után új királyi pecsét készíttatése tett nemcsak itt, de minden régebbi adománynál szükségessé, érdekesen világítja meg ama korszak jogi felfogását. Pedig e felfogást a bíróság is szentesítette — főleg miután az alperesek Zsigmond királynak egy ma már ismeretlen törvénycikkében is találtak támaszt a maguk védelmére: a mely szerint a hűtlenség címén elkobzott jószágokból a leányokat semmi rész nem illeti meg. Az 1415. november 24-én kelt nádori ítélet mindezek alapján a felperest elutasította keresetével.

A Kendiekből még egy nemzedékkel találkozzunk az 1469—70. években: László-fiai Lászlóval és Gergelylyel (57—58. sz.), kiket a század elején szereplő két hasonló nevű unokatestvér: Mihály-fia László és Lőrincz-fia László közül aligha nem az előbbi kapcsán lehetne a családfába beigtatni, de erre nézve közelebbi adataink hiányoznak.

A sárosvármegyei családi jószágok egy másik csoportja: Jakabfalva, Som és tartozékaik a régi oklevelek egy újabb sorozatát juttatták a családi levéltárba, a *Semseiek*, *Uporiak*, *Tarköviei* és *Csaholyiak* múltjából ismertetnek meg velünk néhány nem épen érdektelen részletet.

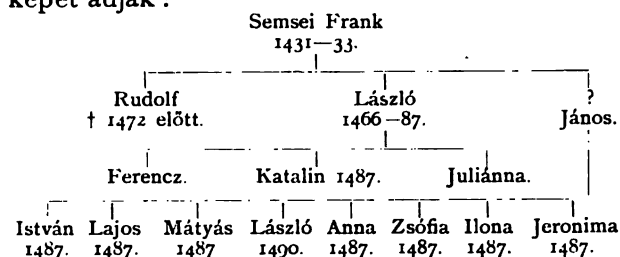
Az *Uporiak*, úgy látszik, Jakabfalva nagyobb részét bírták, Sommal és Kápolnával együtt. A család leszármazását a XV. században az alábbi tábla illusztrálja:

Sárosvármegyén kívül voltak birtokaik Zemplén, Bereg és Szabolcs vármegyében is. Jóságai tekintélyes száma dacára is vagyoni viszonyaik mindazonáltal meglehetősen rendezetlen szín-

ben tűnnek fel. (40., 54., 56., 59. és 62. sz.) Jakabfalvi birtokaik egy-egy részét minduntalan zálogba vetik, vagy eladják, hol a *Frichi* családnak — Frichi István-fia Jánosnak, majd e János fiának, Lászlónak, — hol a *Semseiek*-nek, egyszer, a mint látszik, ugyanazt a részt mind a kettőnek, a mi több ízben hosszú perlekedésre adott okot s a családra mindannyiszor kedvezőtlenül végződött.

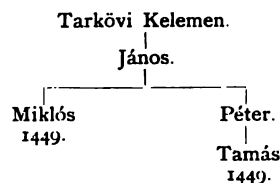
A *Semseiek* ez oklevelekben 1431-ben jelentkeznek először Jakabfalván birtokos urakul, zálogjogon megszerezvén maguknak Olsaviczai János deák 24 jobbágytelkét, némi kápolnai és somi birtokrészekkel együtt. (36. sz.) A család mind jobban terjeszkedik a további nemzedékek alatt, melyekről az oklevéltár adatai a következő képet adják:

Semsei László 1483-ban *Csaholyi* Imre-fia Páltól s ennek Péter, András, Borbála, Ilona és Katalin gyermekeitől megvette sárosvármegyei, 16 helységben fekvő birtokait 40 arany forintért, minek egy részéből Csaholyi Pál, Csaholyi Sebestyén özvegyének Ágota asszonynak hitbéri igényeit elégitette ki. (64. sz.)

Az *Uporiak* férfiágának 1487 körül magva szakadván, a Semseiek azok összes jószágaira igényt tartottak, eltiltva az egyedüli leányági örököst, Csekei Jánosnét azok elfoglalásától (67. sz.) Mindkét család örökségi igénye azonban hatalmas ellenfélre talált Mátyás király személyében, a ki Upori László halála után jószágait „absque omnis iuris tramite” elfoglalta és magának tartotta. Mátyás halála után Csekei János Corvin János herczeggel tárgyal a jószágok megszerzése ügyében, a mi ellen a Semseiek eleve is óvást emelnek. (73. sz.)

Még a Tarköviei nagy kiterjedésű nemzetiségének egy ága is szerepel az oklevelekben (48. sz.):

kik közül Miklós és Tamás 1449-ben jakabfalvi birtokuk egy részét 40 forintért zálogba adják belső emberüknek Miskolczy István-fia Herczeg Lászlónak.

A kékedi jószágra csak egy oklevél vonatkozik, Ónodi Czudar Simon 1464. június 9-én kelt oklevele (51. sz.), melyben Kékéd helység jobbágysait a Mélpatakon Kékedi Imre által veretett híd vámjának fizetésétől fölmenti. A *Kékedyek* azonban, kiktől e jószág a Kékedy Katalin kezével Melczerékhez jutott, Nógrád vármegyében is bírtak, nevezetesen a ma Homoknak nevezett Kis-Pöstyénben és szomszédságaiban. Egy egész csoport oklevél foglalkozik e jószágok sorsával. A legelső mindjárt a budai káptalan határjáró levele 1301-ből (7. sz.), mely az Arpád-korbeli oklevelek sorozatát bezárja és több tekintetben kiváló érdekekkel bír.

Drai Tamás ispán és fiai, János és Miklós, pöstyéni birtokukat csere útján átengedték Falus-fia Mihály ispánnak és fiainak, Simon, Tamás és Pető mestereknek. A határjárással egybekötött beigtatást a budai káptalan a király által kijelölt nyolcz szomszéd birtokos nemes — mind Mihály ispán nemzetségbeli rokonai — jelenlétében teljesítette, miről 1301. május 18-án adta ki bizonyáglevelét. A káptalan okirata nemcsak a határjárásnál szereplő szakértők — arbitratorek — adatának szempontjából bír fontossággal, de azért is, mert e szakértők közt említi *Zaah-fia Feliciánt* is, a később Visegrád falai közt lejátszott véres tragédia szomorú nevezetességű hősét.

Ez oklevelet a XIV. század végén a *Palástiak* és *Liberceiek* iratják át, a kiket ennél fogva a birtokszerző Mihály ispánnal hozhatunk leszármazási kapcsolatba.

Palásti, másképp Nagylibercei vagy Egyházaslibercei Radó.

Miklós 1373.
Mihály
1420—1439.

képezik a család e korbeli leszármazóit, kik mellett még Péter-fia Tamás (1397), Kislibercei Taplán-fia András (1420) és Radáni Libercei István (1499) neveivel találkozunk az oklevél-tárban.

A pöstyéni birtokos-nemesek közül másodszorban a nagy-pöstyéni, másképp vingárti, *Geréb* családról kell megemlékeznünk, melynek leszármazási táblájához a codex a következő adatokkal járul:

Péter.
János.
János.
János 1439.
Miklós 1447 előtt.
András 1439. † 1447 előtt.
István. Lőrincz 1447. Péter. László 1439. János. Miklós 1439—47.

A Geréb család birtokainak egy részét az 1430-as évek körül az *Araniak* kezén találjuk, kik közül Arani Miklós, Nógrád, Hont és Gömör vármegyék főispánja, 1437-ben nyerte zálogjogon a magvaszakadt Zagyvafői Miklós pöstyéni birtokrészét, 223 arany forintot kölcsönözve ezért a folytonos pénzzavarokkal küzdő Zsigmond királynak. (39. sz.) Az Araniak pár év múlva már a szomszédos Libercsén is bírnak; és megakadályozzák a Gerébeknek és Hugyagi János-fia Balázs deáknak a néhai Nagylibercei Simon pöstyéni birtokába való beiktatását. Hugyagi Balázs deák 1439-ben a maga költségén vállalkozik a Geréb család jogainak érvényesítésére (41. sz.), a mi egyesség révén sikerül. A Gerébek 1444-ben hozzájutnak a Libercei Simon örökségéhez (44. sz.), Balázs deák pedig fáradozása jutalmául pöstyéni birtokuk felét kapja. (46. sz.) Ez a birtokrész Balázs deák utódaitól 1499-ben 1500 frtéért Szentiványi Tárnok Osváthoz került. (79—80. sz.)

Úgy látszik, a Kendiekkel való összeköttetésük révén került a gyűjteménybe néhány adat a *Hubaiakról*:

Domokos.
Miklós
† 1427 előtt.
János, Gáspár, Anna, Anasztázia
1427—1429.

kik közül az utolsó nemzedék a *Latránfalvi* Jakab fiaival Jakabbal és Lászlóval állott perben a latránfalvi jószág miatt. 1429-ben a felek az ügyet fogottbírák elé viszik (32. és 34. sz.), 1464-ben pedig Latránfalvi János perli a maga részét Hubai Gáspár, Menyhért és Detre testvérektől. (50. sz.)

A sóvári *Soósok*ra két oklevél vonatkozik. Az egyikben egy sófőző kút feletti per nyer elintéztést, melyek tizedrészét az egri püspökség még V. Istvántól kapta adományban a király szüleinek, IV. Béla királynak és Mária királynénak lelki üdvösségeért. A Soós család, mely a sóskút többi részét bírta, mindjárt kezdetben megtámadta az adományt; ebből hosszú per fejlődött ki, melynek folyamán a családnak többszörös pénzbírságot kellett fizetni, míg végre 1326-ban az országbíró előtt létrejött egyesség vetett véget a pörlekedésnek. (12. sz.) Ugyanez évi június 10-éről van keltezve Károly király oklevele, mely a Soós család törvénykezési közvetlenségét biztosítja. A család történetére oly nagy fontosságú oklevelet a codex a szepesi káptalan ez évi átiratából közli (13. sz.); az eredetét a magyar nemzeti múzeumban elhelyezett családi levéltár bírja.

Nehéz feladat volna a többi oklevelek provenienciájáról is beszámolni, melyek a heves-

vármegyei Saár, a gömöri Latránfalva és Zubogy, a borsodi Alacska, Devény, Egres, Jákfalva, Sajó-Kaza, Sajó-Szöged és Szentalbort, továbbá az abauj-vármegyei Alsó-Méra, Bogdány, Bölzse, Gibárt, Kelecsény, Lengyelfalva, Nádasd, Széplak, Szkáros és Zsadány, a sárosi Bába falva, Kükemező, Pósfalva, Ternye, a máramarosi Herincse és Lipcse, a tolnavármegyei Agárd, a sopronvármegyei Csél és Szemere és a zalavármegyei Paloznak helységek és azok birtokosai, az Agárdiak, Alacskaiaiak, Bölzseiek, Bugáthiak, Csécsiek, Hubaiak, Ilosvaiak, Latránfalviak, Melléteiek, Porkolábok, Putnokiak, Roskoványiak, Szemereiek, Szentalbortiek, Tolvajok, Tornaiak, Ungaiak, Vidfiak, Zubogyiak stb. krónikáit gyarapítják megannyi új adatokkal. Csak apró töredékei azok egy mozgalmas nemesi társadalom belső életének, melynek képét bajos volna belőlük összeállítani. De az egyes részletek, a mik ez adatokból itt-ott kidomborodnak, elég érdekesek arra, hogy e korszak társadalmi viszonyainak kutatója azokat figyelmére méltassa.

Az ismertetett részletek már maguk is sok olyan momentumot tüntetnek fel, melyek az ország történetével állanak szorosabb összefüggésben. Így a Kendiek őseinek viselt dolgai, melyek közül Holics vár ostroma III. Endre alatt, s a család szerepe Sáros vára védelmében a korszak legújabb nyomozásokon alapuló képét is egész ismeretlen adatokkal egészítik ki. Ezeken kívül azonban még egész sorozata a köztörténeti adatoknak ötlük szemünkbe e codex átlapozásakor. Legyen elég ezúttal csak amaz oklevelekre hivatkozni, melyek a nikápolyi csatában eltűnt Nyéki György-fia Balázs és Zamari Miklós-fia Istvánnak (26. sz.), továbbá a wiklefita mozgalmakban szerzett katonai érdemekért királyi adománynyal jutalmazott Ternyei Mihálynak tartották fent emlékezetét. Jogtörténeti szempontból ismételten felhívjuk a figyelmet a Kendiek és leányági leszármazóik között 1412—15. években lefolyt perre, valamint a budai káptalan 1301-iki (7. sz.), az egri vicarius 1333-iki (15. sz.) és 1381-iki (23. sz.), a Pálóczi Mátyás országbíró 1429-iki (34. sz.) és Mátyás király 1466-iki (54. sz.) okleveleire, melyek a fogott bírák intézményéhez szolgáltatnak adatokat. A hiteles helyek egymás közti helyettesítésére érdekes példa, hogy 1310. január 11-én a Kendiek osztozásánál az egri káptalan helyett «propter discrimina viarum» a szepesi adja ki a bizonyáglevelet, azzal a feltétellel mindazonáltal, hogy a felek tartoznak azt husvétig az egri káptalannal átíratni. (9. sz.)

A történelem segédtudományai a családtörténet kivételével aránylag kevés új adattal gyarapodnak a Melczer-codexből. Mint adatot a

királyi kancellária nomenclaturájához, kiemeljük Miklós mestert, az utolsó Árpád-király udvari notariusát (7. sz.). Kortani adalékul megemlíthetjük a tihanyi konvent 1293-iki oklevelének «in octavis beati Michaelis arcangeli autumpnalis» keltezését.

Mindaz, a mit az eddigiekben az oklevéltár tartalmáról kivonatossan elmondottunk, elegendő tanúságot tesz annak belső értékéről. A mi az oklevéltár habitusát, az oklevelek felszerelését illeti, úgy a szerkesztő, mint buzgó munkatársa: Kovács Nándor igyekeztek a kiadványt a hazai oklevélpublicatiók mai színvonalára emelni. Hogy ez helylyel-közzel kevésbé sikerült, hogy a palaeografiában, a szöveg pontozásában több hiba csúszott be, azt talán elnézés, talán apróbb akadályok rovására lehet írunk. Hasonló fogytékosság elvégre minden codexben előjöhethet. De a mit az úgynevezett tudományos felszerelés legfontosabb részénél, az oklevél élén közölt regestáknál találunk, azt a legjobb indulattal sem hagyhatjuk szó nélkül. Ennél a lényeges pontnál valamivel több figyelem sok oly szövegezési hibának vehette volna elejét, melyek az értelmet elferdítve, a nyelvérzékét sértve, azok előtt, a kik a tartalmat nem tekintik, nagy mértékben kisebbitik a kötet értékét.

Mint tárgyilagos recensornak, kinek tiszte nemcsak ismertetni, de bírálni is a kötetet, meg kellett ezt említenem. Éppen újabb időben, midőn oklevéltáraink tudományos színvonala oly támadásnak volt kitéve, melyet, ha nem is veszelyes, közönynyel néznie nem szabad, a hallgatás e pontnál könnyen félreértésre adhatna alapot. De ismétlem, hogy e kötet családtörténeti adalékainak gazdagságával és tartalmának aránylag kis terjedelme mellett meglepő változatoságával oly bő anyagát nyújtja a historiai adatoknak, a melyek az említett hibákkal szemközt állítva a kiadvány javára döntenek az ítélet mérlegét.

Melczer István, midőn oklevéltárát közrebocsátotta, a hazai történetkutatás elismerő köszönetére tette magát érdemessé. Most csak azt kívánhatjuk még, hogy e kötetet mielőbb kövesse a levéltár további anyagának publicatiója, a tulajdonképeni családi oklevéltár. Igaz, hogy ő maga könyvének előszavában korára való hivatkozással lemond a folytatásról; de az öreg kort nem a betöltött évek, hanem a munkakedv után szokták számítani, s a ki nyolczvan éves korában munkásságának ilyen szép eredményét tudja felmutatni, attól bizvást remélhetjük, hogy a mit elkezdett, azt be is fogja fejezni.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

A nagybesenyői Bessenyei család története. Irta és oklevél-tárral ellátta Széll Farkas. Budapest, 1890. VI és 304 l., két arcképpel és hasonmásokkal. Ár 3 frt.

Régi óhajta történeti irodalmunk irányadó köreinek, hogy a nagy köztörténeti témák mellett a szűkebbkörű monografiák is megtalálják hivatott művelőiket. Főleg a családtörténet az a speciális munkakör, melynek művelése első sorban kívánatos, mert általa remélhetjük leginkább oly részletek megvilágítását, melyek elkerülhetetlenül szükségesek történelmünk egészének megértéséhez.

A régi magyar társadalomnak a magyar nemesi családok adták vezéralakjait s többé-kevésbé jelentékeny fő- és mellékszereplőinek seregét. E férfiak, a kik koruk közéletének irányt adtak, a nemesi kúriák falai között nyerték működésük, életpályájuk anyagi- és eszmei tartalmának magvát. Családjaiknak az ősekről reájuk maradt és századok szentesítette hagyományai szolgáltatták a talajt a közérzülethez, mely őket koruk munkás szereplőivé avatta; ez ősi tradíciók adtak a legtöbbször irányt is szereplésüknek. Vagyoni viszonyaik szabták meg a szereplés mértékét és határait; vérségi s egyéb összeköttetések hálózata befolyásolta annak egyes részleteit. E magánviszonyok tanulmányozása nyilvános szereplésük, egyéniségük, egész valójuk kulcsát adhatja kezünkbe úgy a nagy alakoknak, kik egymaguk uralkodnak a helyzet felett, mint a tömegük által imponáló apróbb szereplőknek.

Ezt a kulcsot mostanig senkinek sem jutott eszébe a história érdekében felhasználni. A nagy problémák keresése bizonyos kicsinylését vonta maga után ez aprólékos részleteknek. Nagy férfaink szereplése az ország kormányának vezetésében egészen elfoglalta figyelmünket; a mellékalakokkal, régi társadalmunk zömével szemben megelégedtünk azzal, ha intézményeiket tanulmányozzuk (s ezeket sem a kíváncsi alapossággal), mely intézmények számukra a közéletben való részvételt biztosították. De a köztörténeti szempontok túlságos keresése mellett elmulasztottuk felkeresni a szereplőket magánéletükben, megelégedkezve arról, hogy épen a magánélet viszonyaiból, a házi tűzhely mellől vitték magukkal gondolkozásmódjukat, elveiket, meggyőződésüket, cselekvésük módját s mindazt, a mi nyilvános életpályájuk irányát kijelölte.

Hogy ez így van, nem egyszer panaszkodtak a tudományos férfaink; hogy a mulasztás pótlása legyen, eddigelé alig történt valami. Az apróbb családtörténeti tanulmányok, egyes genealogiai kérdések tisztázásai, melyek folyóirataiban s egyébütt napvilágot láttak,

mindenesetre öröndetes haladást jelentenek; a családi oklevél-tárak közléseit is hathatós előmenyekül kell tekintenünk. De igazi fundamentális családtani munkát, minőkben a külföld annyira bővelkedik, hiába keresünk hazai irodalmunk repertoriumában. A középkori Magyarország hatalmas nemzetségeinek, a Kanizsaiaknak, Rozgonyiaknak, Garaiaknak, Héderváriaknak oly hálás anyaggal kecsegtető történelme még mindig nem talált méltó monografusokra; annál kevésbé számíthatnak munkásokra a kisebb nemesi családok multjának látszólag szűk körre szorítkozó problémái.

El kellett ezt mondanunk, hogy érthető legyen az öröndetes jelentőség, melyet *Széll Farkas* most megjelent családtörténeti munkájának tulajdonítunk. Az általános óhajta visszhangjából, az ébredő érdeklődés jeléül kell-e fogadnunk e terjedelmes kötetet, melyben Széll Farkas a *Bessenyei* család történetével ajándékozta meg az irodalmat, nem tudjuk. A szerző vérségi kapcsolcsban állván a családdal, melynek multja megörökítésére vállalkozott, a személyes motívumnak bizonyára döntő súly jutott a tárgy megválasztásában. De az eredmény szempontjából ez teljesen közönyös, s az irodalomnak mindenesetre hasznára volt; nélküle talán más tért keresett volna a szerző munkássága, s nem jött volna létre ez a munka, melyet úgy üdvözölhetünk, mint az első nagyobb szabású termékét fejlődő genealogiai irodalmunknak.

Széll Farkas több mint két évtized óta foglalkozik a *nagybesenyői Bessenyei* család monografiájával elismerésre méltó türelemmel és utánjárással gyűjtve össze minden oldalról az erre vonatkozó adatokat. Ebbeli munkásságának eredményeül mutatóban a Magyar Heraldikai és Gen. Társaság előtt két év előtt terjedelmes és nagy gondnal megírt tanulmányt olvasott fel, mely vázlatos képét adta a Bessenyei család történetének; felolvasása a Turul 1889. évfolyamában jelent meg. Ennek a vázlatnak alapján dolgozta ki aztán a részletek teljes kidomborításával munkáját, mely oklevél-tárral ellátva és több műmelléklettel díszítve, ez év nyarán került ki a sajtó alól.

A könyv azonban nemcsak terjedelemben, de egyes fontos részekenél a kiindulási pontban és a felfogásban is alaposan különbözik a mutatóba közölt értekezéstől. Mindjárt az első pontnál, a család származásának kérdésénél meggyőződhetünk e felől. 1888-ban, midőn e vázlatot készítette, Széll Farkas a család eredetét a *Szoárd* nemzetségben kereste, alapul véve egy 1436-iki oklevelet, melyben bizonyos Bessenyei László a Szoárd nemből származó Izsákiak birtokait a közös származás alapján perelte. Ebből az egyetlen okleveles adatból vélte Széll a család le származásának kérdését eldönthetni, a nélkül,

hogy a kérdéses Bessenyei Lászlót a nagybesenyői Bessenyeiek családfájába képes lett volna beilleszteni. Távolról összeszedett momentumok némileg elfogadhatóvá tették a különben elég gyöngye alapon nyugvó kombinációt; de maga a szerző is jónak látta megjegyezni, hogy a beillesztési kapocs hiányában föltevése csakis valószínűség értékével bírhat.

Hogy ez a megjegyzés nagyon is szükséges volt, a további kutatások rövid idő alatt igazolták. Egyetlen új körülmény, a mi magában véve nem is látszik oly nagy bizonyító erőt rejteni magában, elég volt arra, hogy más irányba terelje a nyomozást, s új kiindulási pontot jelölve ki a származás levezetésében, a Szalók nemzetséget mutassa meg a Bessenyeiek családfája törzséről.

A Szalók nemzetség, Horvát István szerint honfoglaló genusaink egyike, az ország két távoleső részében: a Tisza vidékén, és a Dunántúl szívében, Zala vármegyében virágzott. A két ág között az összetartozást a közös nemzetségi néven kívül semmi sem jelöli, s a dunántúli ágazattal szemben a szerző meglegszik azzal, hogy időrendben összeállítja az oklevéltáraknak reá vonatkozó adatait. A tiszamenti ág, melynek első ismert tagjai 1248-ban lépnek fel Péter egri kanonok, László borsodi főesperes és Téko személyében, a Hevestől Sarudig és Tisza-Szalóktól Eger-Szalókiig terjedő földterületet foglalta el; okleveleik a XIII. és XIV. században a nemzetség nagy kiterjedéséről tesznek tanúságot. Birtokviszonyaik a szomszédos *Tomaj* nemzetséggel hozták sűrű érintkezésbe, s e két nemzetség közt a XIII. század derekán hosszú perlekedés folyt a Tisza vize felett, melynek 1270-ben Lampert egri püspök előtt barátságos egyezkedés vetett véget.

Ennek az egyezkedésnek, illetve az arról kiállított oklevélnek története szolgáltatja azt az adatot, melytől Széll Farkas előbbi kombinációja megdőlt.

A Szalók-nembeli *Mártonos* fia *Márk* ugyanis, testvére annak a *Lászlónak*, ki az egyességnél nemzetségét képviselte, a birtokában levő egyességlevelet a kunok elől való futásában vízbe ejtette, mitől az annyira megrongálódott, hogy az egri káptalantól 1284-ben új átiratát kellett kérni. Ezt az egyezséglevelet később a Bessenyeiek birtokában találjuk, a kik 1818-ban azt egyéb családi irataikkal együtt a jászói konvent levéltárában helyezték el.

A Bessenyeieknek okleveleiből beigazolt őse *Márk*, fia, *Márk* lévén, a ki 1322-ben Besenyő helységben birtokot szerzett, a *Márk* név azonossága s az a körülmény, hogy a Szalók nemzetség egyességlevele a Bessenyeiek családi oklevelei között szerepel, kézzelfoghatóvá tették azt a következtetést, hogy a Bessenyeiek a

Szalók nemből váltak ki, s hogy a család és a nemzetség közti kapcsolatot épen az említett *Mar-tonos*, fia, *Márk*-ban kell keresnünk, a ki ennél fogva a birtokszerző *Márk* atyjával azonos személy. Egy távolabbi körülmény, mely a régebbi dolgozatban sem került el a szerző figyelmét, megerősíteni látszik ez új föltevést, s talán még tovább vezethet a kérdés tisztázásában. A Bessenyeieket egy 1455-iki oklevél a *Terpesiekkel* egy törzsből származtatja le; a *Terpesiek* törzséről pedig sok jelenség az *Aba* nemzetséget jelöli ki. A szerzőben ez már régebben felébresztette az Abákból való kiválás gondolatát. A Szalók genustól való leszármazás, melyet Kandra Kabos az *Aba* nemzetség hatalmas kisarjadzásának tart, újból előtérbe helyezi e kérdést, melyet talán a heraldikai kritériumok méltatásával lehetne kellőképp megvilágítani. Széll Farkas későbbi kutatásokra bizza a feladatot; s épp így mellőzi a leszármazás egy másik kérdését, a hadviselő besenyőkkel való összeköttetést, melyhez pedig a Szalókok közt előforduló *Becsenegh* személynév is támpontul szolgálhatna. A munka ebben a tekintetben hiányosabb lőn a vázlatnál; de lehet, hogy épen a Szóárd-genus-féle kombináció szomorú sorsa volt az, a mi a szerzőt az újabb föltevések tárgyalásától visszatartotta.

Bizonyos, hogy ez az eset sok tanulságot rejt magában arra az irányra nézve, mely az egyes kérdések tárgyalásánál a sokszor kikerülhetetlen hézagokat tetszetős konjekturákkal akarja elfödni. Ennek az iránynak még mindig meglehetősen sok követője van, a kik feledik azt, hogy egyetlen új adat, váratlan oldalról felbukkanva, halomra döntheti egész munkájukat, ha az ily gyöngye alapra van építve, a legjobb esetben utólagos rektifikálást, átdolgozást vonva maga után s ez ritkán történik meg a nélkül, hogy ne csökkentse a munka tudományos értékében, a történeti igazságban vetett bizalmat.

Ezt azonban csak általánosságban jegyezzük meg. A jelen esetben a szerzőnek megvolt a kellő ideje és alkalmat, hogy munkája conceptusának megrontása nélkül értékesítse új fölfedezését, beillesztve azt a régi kombináció helyére, s dicséretére kell említenünk, hogy birt a kellő érzékkel a tanulság levonásában és művének további fonalán gondosan került minden alkalmat, mely a süppedékes talajra vezethette volna.

Az adatok gondos megválasztása mellett azok tartalmának ügyes csoportosítása, kiváló formaérzék és az előadásnak az az egyszerű nemessége teszi e munkát vonzóvá, mely a tárgy szerzetével párosult igazságérzet kifolyása. Kellemesen győződünk meg erről a könyv további részeiben, a hol a szerző a homályosabb kérdések nehézségein túlesve, a biztosság-adta ön-

tudattal, egyszerű és mégis érdekes, szemléltető módon adja elő a régi törzsökös nemzetség-ből kivált Bessenyei család leszármazását.

Az a körülmény, hogy e munka vázlatát a Turul olvasói már ismerik, felment bennünket annak részletes ismertetése alól. Csak a mivel az első dolgozat közzététele óta gazdagították a kérdést a szerző fáradhatatlan kutatásai, az új adatok eredményéről kell ezuttal bővebben beszámolnunk.

A Bessenyei családfájának eleit két nemzedékkal vitték előbbre a Szalók nemzetség oklevelei. Ezek szerint a tatárjárás körül élő Mártonos, illetőleg ennek második fia (I.) Márk a család ősatya. Ezzel a Márkkal hozzák filiatióba a fentebb ismert körülmények azt az erdőteli Márkot, a ki 1322-ben Bessenyei birtokot vett, s a kitől a család leszármazását az oklevelek teljes continuitással igazolják. Márk ismét eddig ismert két fia, Miklós és Imre mellett most már egy harmadikat is ismerünk, Lászlót, a ki 1347-ben Miklós egri püspökkel állott besenyei jósága elfoglalása miatt perlekedésben. Imrének mind a tíz fiát ismerjük már, kik közül leginkább László válik ki, a nápolyi (és nem sicíliai) László által támasztott forradalom alatt Zsigmond királynak hű embere. László fia, Mihály, első kimagasló alakja nemzetségének; 1452-ben V. Lászlótól címereslevelet kap s 1459-től haláláig, tehát 19 éven át az alnádori tisztelet viselte. Mihály több nevezetes jósága szerzéssel, királyi adományokkal gyarapította öröklött javait; acquisitori tevékenységének képét az új adatok sokban kidomborítják. Imre többi fiai közül (I.) János 3 fiával: (I.) Györggyel, (II.) Balázssal, (II.) Istvánnal s ennek fiával (III.) Jánossal bővül a családfa; hasonlóképp új hajtások (II.) Jánosnak fia (IV.) László s ennek fia (II.) György, továbbá (I.) István két fia (V.) László és (III.) István, kik mindannyian az 1467-iki leszármazási bizonyáglevélben vannak megnevezve.

Az alnádor gyermekei közül (IV.) Jánosról, (I.) Lampertről és (III.) Györgyről új adalékkal megtudjuk, hogy Mátyás király 1472-ben elismeréssel emlékezik meg hűséges szolgálataikról, mikor atyjuknak s általa nekik adományozza a mérai birtokot. György fia (II.) Mihály a mohácsi vész után János király pártjára állott, minek következtében Ferdinánd a besenyei jóságot elkobozta és Borjas Istvánnak adományozta; pár évvel később azonban már a Ferdinánd-párti Báthori András oldala mellett találjuk, mint ecsedi várnagyot, s a mint látszik, urának közbenjárásra Bessenyeit is visszakapta. Fiai közül (V.) György, (VII.) István és (III.) Mihály a katonai pályán szereztek dicsőséget a Bessenyei névnek.

Ettől a generációtól elkezdve a Bessenyeiek-

kel ott találkozunk a nagy mozgalmakban, melyek a magyar nemzetet a török uralom kezdetétől egész Rákóczy Ferencz szabadságharczáig forrongásban tartották. Míg Bessenyei István és Mihály a Báthoryak katonai szolgálatába állottak s az előbbi mint Báthory Endre hű embere a miriszlói ütközetben esett el, György úr a király egri végházi vitézei között harcolt a törökök ellen, tipikus példányaként a törökverő magyar nemes katonának. György fia Boldizsár úrfi török rabságának története érdekes és szépen megírt epizódja e könyvnek, mely mint korfestő jellemkép is kiváló becsűvel bír. Sok érdekes részlettel bővelkedik Mihály fia Zsigmondnak pályája is, mely egészen a kurucok ügyének hű szolgálatában folyt le. Mint a bujdosó magyarság előkelőinek egyike, s Thököly alatt kisvárdai kapitány, majd Szabolcs vármegye alispánja, később Rákóczy udvarmestere és ezereskapitánya, e viharos korszak tevékeny, rokonszenves alakjai közé tartozik; a nagyváradi ostrom vezetésében kiváló szerep is jutott osztályrészül. Fiai közül László a szerencsétlen trencsényi ütközetben halálával pecsételte meg a fejedelem iránti hűségét; Zsigmond pedig atyja halála után, mely kevéssel a békekötésre következett be, berczeli kúriájába vonult vissza, a vármegye szolgálata mellett vagyoni viszonyai rendezésének szentelve életét. Nemzetségének egyetlen férfisarja lévén, ő lett nyolcz életerős, hatalmas fia, a *Vas-Bessenyeiek* által, a Bessenyeiek ma virágzó ágának ősapja.

Széleskörű buvárlatokon alapuló történeti tanulmány fejezi be e munkát *Bessenyei György*-nek, a magyar irodalom halhatatlan úttörőjének életéről. A magyar irodalomtörténet sok becses adatot talál e tanulmányban nemcsak a költő-filozofus életére, családi s vagyoni körülményeire, de a korszak irodalmi életére, s annak leg súlyosabb bilincseire, a censurára. Tisztázva van itt Bessenyei születési évének kérdése, melyhez a kulcsot a magyar nemesi testőrségbe való felvétel iratai adták meg a szerzőnek. Ez a felvétel — nem Abauj, hanem Szabolcs vármegye ajánlatára — 1765-ben történt, s minthogy Bessenyei saját nyilatkozata szerint 18 éves korában került a testőrséghez, az 1747. esztendőt kell születési éveül elfogadnunk. Érdekes figyelemmel kísérni a továbbiakban Bessenyei szellemi ébredésének folyamatát, melyre idősebb testvérének Mihálynak serkentése is jelentékeny befolyást gyakorolt. Mindez adatok összegyűjtése és felhasználása kiváló érdeme a munka szerzőjének és rendkívül emeli munkája becsét.

Még Bessenyei György testvéreiről tartalmaznak a munka utolsó sorai néhány adatot, s ezzel bevégeződik a család története; a legújabb nemzedék már csak neveivel szerepel a családfán, életrajzi adatok nélkül. A mivel nagyon

szépen dokumentálja a szerző azt a helyes fel fogást, mely gondosan kerül mindent, a mi a családtörténeti munkát személyes motivumok ápolójává tehetné.

A Bessenyei család története mellett mellékes excursiók gyanánt oly családokról is találunk a munkában adatokat, melyek a Bessenyeiekkel különböző időszakokban rokonsági összeköttetésbe jutottak. Kiemeljük a Berczeliek és a Gávayak családfáit. A család a múlt században a galánthai Bessenyeiekkel is tartotta az atyafiságot. Bár a két család összetartozását oklevelekkel kimutatni nem lehet, a szerző jónak látta ezekre is kiterjeszteni kutatásait, miknek eredményeképp 1455-től 4 mohácsi vész előtti, 17 XVI. és 2 XVII. századbeli oklevél regestáját teszi közzé. Ezek kizárólag a család birtokviszonyaira vonatkoznak.

Hét teljes íven keresztül ez rövid tartalma a könyv első részének. Függelék gyanánt, de valójában második résznek is beillve, szép terjedelmű oklevéltár van hozzá csatolva, miről úgy terjedelme, mint tartalma miatt külön kell megemlékeznünk.

A történelmi dolgozatokhoz «ad thema probandum» csatolni szokott oklevéltárakat újabb időben divatba jött fölösleges számba venni s szempontból gáncsolni. A kik ezt a nézetet vallják, abból indulnak ki, hogy az író műve folyamán úgyis felhasznál minden lényeges adatot; a miket nem illeszthet be előadásának keretébe, azok mint lényegtelenek bátran elmaradhatnak. E felfogáshoz általában véve is sok szó férhet. Nem említve, hogy az ily okleveles függelék a legjobb eszköz a dolgozat történelmi hitelének ellenőrzésére, nyilvánvaló dolog, hogy az egyes témák szolgálatában összegyűjtött oklevelek sok egyéb dolgot is tartalmazhatnak, melyek a tárggyal alig állanak összefüggésben, de azért más szempontból nem kisebb értékkel bírnak a történetkutatókra. Magában a dolgozatban érdemük szerint felhasználva, ezek nehézkessé tennék az egész conceptiót; az írónak sem lehet feladata részletes feldolgozásukra kiterjeszkedni. Ilyen esetben arra való a függelék, hogy ott bocsássa az érdeklődők rendelkezése alá azt, a mihez azok nélküle csak újabb fáradságos kutatások árán tudnának hozzájutni. Épen a mi tudományos viszonyaink közt, mikor kevés olyan téma van, a miben az író egyszerűen hozzá ülhetne, mikor az anyagot évek során át kell nagy türelemmel és kritikával összegyűjteni, s csak azután kerülhet a feldolgozásra sor: valószínűsleges mulasztás volna az ily fáradsággal összegyűjtött adatok bármi kis részét — csak azért, mert nem áll a kérdéses tárggyal szorosabb összefüggésben — használatlanul félre dobni. Nem is reflektálva arra, hogy az oklevelek magukban véve is rendkívüli jelentőséggel

bírnak, mint az oklevéltan forrásai, mely tudományág nálunk egészében és részleteiben: a formulák, kancelláriai gyakorlat stb. kérdéseiben csak most kezd tudományos, szakszerű művelőkre találni. Minden egyes oklevél, mely közlevéltárból vagy egyes családok leveles-ládáiból, nem egyszer a lomtárból közlésre kerül, megannyi becses *acquisitio* az oklevél-publicatiók nagy anyagkészletéhez, s minden ily oklevélnek a nyilvánosság elől való elzárása megannyi veszteséget, pótolhatatlan hézagot jelent történetírásunkra nézve.

A gazdagnak sem szabad semmit kicsinyelni; a mi szegénységünkben a tékozlás kétszeres könynyelműség, megbocsáthatatlan hiba volna. Ezért kétszeres örömmel vesszük Széll Farkastól a monografiájához csatolt oklevéltárat. Ez a kis gyűjtemény 97 szám alatt 169 darab oklevelet és levelet tartalmaz 1270-től kezdve 1778-ig, melyeket a szerző az országos levéltárból, a jászói konvent, Szabolcs vármegye, a gróf Károlyi és gróf Rhédey családok levéltárából, a besenyői Szabó család leveles-ládájából, az Erdélyi Múzeum-egylet gyűjteményéből s a budapesti Egyetemi Könyvtárból gyűjtött össze, saját gyűjteményéből nem kevesebb, mint 33 darabbal járulva a gyűjtemény kiegészítéséhez.

Ez oklevelek közül csak a négy Árpád-kori ismeretes; a 10 darab XIV. századbeli oklevél mind ismeretlen, a 31 db XV. századbeli közül 2 volt közölve; a XVI. századból 2 mohácsi vész előtti, 23 Mohács utáni, a XVII. századból 18, a XVIII.-ból 80 darab teljesen ismeretlen oklevél, levél és egyéb irat van ez oklevéltárban közzétéve.

A mohácsi vész előtti oklevelekből, melyek száma ekkép 47 darabra rúg, törvénykezési szempontból kiváló érdekléssel bir az 1348. július 4-én kelt nádori ítéletlevél, mely a Bessenyei család több tagja és az egri püspök közt folyt per folyamán az egyik fél makacsságából származható bonyodalmakat és azok jogi következményeit illusztrálja. Érdekes Zsigmond király 1403-iki adománylevele Bessenyei László részére a Cházi Gergely hűtlensége folytán elkobzott császi birtok felől. Bessenyei Mihály alnádor birtokszerezéseire az oklevelek jókora száma vonatkozik 1459-től 1472-ig; köztük 3 királyi adománylevél, és Guthi Ország Mihály nádor bizonyosglevele a Bessenyei családnak Márk ispántól való le származásáról. A család vagyoni viszonyait illusztrálják jobbra a többi oklevelek is, melyek még az Ízsépiekre, Himfiere, Farnosiakra, Dormánháziakra, Berczeliekre, Szalókiakra, Rozgonyiakra, Szóláthiakra, Kenderesiekre, Lévai Csehekre, Szöllősiekre stb. tartalmaznak kisebb-nagyobb jelentőségű adatokat.

A mohácsi vész utáni oklevelek közül az első három a Gávai családra vonatkozik; a negyedik

Bessenyei Mihálynak Berczelen, 1570. december 2-án kelt magyar végrendelete, mely mint nyelvemlék is figyelmet érdemel. 1587-ből két magyar levele van Bessenyei Györgynek a szepesi kamarához, melyekben a Balás Deák Istvántól felkért felszólólati és más birtokok értékeről, évi jövedelmeiről s tényleges tulajdonosairól tesz jelentést a kamarának. Az informálás e módja, mint az adományozás előzményeinek legfontosabb pontja, a birtok-eladományozások körüli eljáráshoz nyújt adalékot. Őt törül met-szett régi magyarsággal megírt levél vonatkozik Bessenyei Boldizsár török rabságának történetére; különösen érdekes a szolnoki raboknak 1592. július 24-én börtönükben írott levele, melyben értesítik Bessenyei Györgyöt, hogy rabfiáért kezességet vállaltak. Mindezek eredetije a szerző gyűjteményében található. A XVII. századból kiemeljük Lórántffy Mihály 1614-iki és Bessenyei István 1668-iki végrendeletét, továbbá Bessenyei Mihálynak Kővárról 1672. szept. 7-én kelt levelét, mely a bujdosók első kísérleteiről ad tudósítást. Bessenyei Zsigmond kurucz ezerekapitánynak Nagyvárad alól 1705-ben Rákóczyhoz írt levele és Károlyi Sándorhoz 1705–1710. években intézett hadijelentései, szám szerint 70 eredeti magyar levél, e kor történetének forrásai között nem épen jelentéktelen helyet igényelnek maguknak.

Bessenyei Györgyre, a költőre aránylag kevés adatot találunk: Szabolcs vármegye két feliratát a testörök közé való felvétele tárgyában, és Laczka János levelét, melyben egy for-

dítását neki ajánlja. Befejezi a gyűjteményt néhány mutatvány Bessenyei Annának, a költő unokahugának verseiből, melyek 1815-ben nyomtatásban megjelent füzeté ma a könyvészeti ritkaságok közé tartozik.

Az oklevelek közlése felől nem mondhatunk egyebet, mint hogy egy-két interpunctionális hibától eltekintve, az a diplomatikai elvek gondos és következetes érvényesítésével lön eszközölve, és miben, mint tudjuk, nem kis segítségére volt a szerzőnek Kovács Nándor szakismerete. A név- és tárgymutatónál megejtett próbák is annak megbízható voltáról tettek tanúságot.

A kötethez Szilágyi Sándor írt előszót, a szerzőhöz intézett nyílt levél alakjában. A kiváló veterán történetíró, kiben az ifjabb nemzedék megszokta törekvéseinek legmelegebb patronusát tisztelni, élénk és közvetlen módjával vázolja e levélben azokat a benyomásokat, a miket e könyv átolvasása benne támasztott. Teljesen áthatva annak szükségétől, hogy történetirodalmunk az általános kérdések feldolgozása mellett speciális körű monografiákkal is gyarapodjék, s megemlítve azt, hogy a Magyar Tud. Akadémiában is kifejezésre jutott e szükség érzete, annak megoldása első kísérleteként, mint fontos irodalmi mozzanatot köszönti Széll Farkas munkáját, s úgy üdvözlí, mint fegyelmezett észjárással, kritikai érzéssel, lelkiismeretes pontossággal megírt jó könyvet, mely díszére válik genealogiai irodalmunknak, s a ki e könyvet végig olvassa, készséggel fogja elismerni ez ítélet igazságát.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

VEGYES.

Családtörténeti és genealogiai kalászatok.

I.

Gróf Bercsényi-család.

A folyó 1890-ik év nyarán a nyitrai káptalan levéltárában kutatván, a Székesi gróf Bercsényi-család bars-, hont- és nyitravármegyei birtokviszonyait illető néhány érdekes oklevélre akadtam. Ezek közül legnevezetesebb egy az 1533-ik évből származó kir. adománylevél, mint a mely nemcsak a jelentékeny bars- és hontmegyei jószágok birtokba vételéről tanúskodik: de a nagy történelmi emlékü család nemzedékrendjét is, — ama meglehetősen távoli korból — két, eddig ismeretlen taggal bővíti.¹

¹ Megjegyezzük egyúttal, mint a Bercsényi-névre nézve eddigéle szintén új dolgot, hogy a gr. Sztáray-család levéltárában (sexus masc. nro. 258.) őrzött s 1409.

Az 1470, 1476 és 1479-ben oklevélileg említett s a pozsega-vármegyei Bercsényt és több más helységet bírt Bercsényi I. Miklósnak alkalmasint unokája volt ama Bercsényi I. László, kit II. Lajos király udvari nemes ifjai (aula familiares) közt találunk, s a ki a hűtlenségbe esett Doroszlai Jánosnak barsmegyei nagy-malonyáni és kalacsnaí, 400 frtban bírt zálogos részjóságait kapta 1525-ben a királytól adományban és e jószágokért, az örök-tulajdonos Kis-Tapolcsányi György és Tamás testvérekkel, ezek hontmegyei Ósöd falujának átengedése fejében, a mondott év július 9-én kiegyezkedik

febr. 16-án Nagy-Kaposon kelt eredeti oklevél szerint már ekkor élt ott Unghban — a gr. Bercsényi-család későbbi székhelyén — és hallgattatott ki hites tanúként *Bercsényi Lőrincz* («Laurentius dictus Berchen»). De a ki vajjon ezen vérségből való, sőt hogy egyáltalában nemes volt-e? kérdéses. (L. gr. Sztáray Ökl. tára II. köt. 58. l.)

s magát a 400 frtos adományozásra nézve ezzel teljesen kielégítettnek vallja.¹

Ugyanott több okmányt idézünk, melyek szerint 1531 és 1534-ben e most nevezett Bercsényi László a bars megyei *Béldád* helységben 7, *Perlepen* 6, és *Malonyánban* 6 portát bír vala; örök-avagy zálogjogon? nincs följegyezve. Mindezen 1525—34-iki, úgy az ezután következő évtizedbeli adatok azonban csupán Bercsényi Lászlót említik, testvéreit nem. Most ennek a nyitrai káptalan 1533-iki okmányában még *két testvérrel* ismerkedünk meg, mint *társadományosokkal*, a bars- és hont megyei volt Maróthy- és Dorozslyaféle újon nyert, igen jelentékeny jószágokban.

Bercsényi I. Lászlóról tudjuk, hogy II. Lajosnak Mohácsnál történt szerencsétlen eleste után, a két ellenkirály közül, néhai koronás ura sógorának, I. Ferdinándnak pártjához csatlakozván, ezen királyt ama zilált erkölcsű korban ritka hűséggel szolgálá; állandóul kitartott mellette, s bizalmas udvari emberévé lön. E példás hűség és a legválságosabb évek folyamában tett hasznos szolgálatait kívánta aztán megjutalmazni Bercsényi Lászlónak és fivéreinek I. Ferdinánd, Bécsben, feria quinta proxima post festum beati Bartholomei apli A. D. 1533. kelt adománylevelével s egyúttal a nyitrai káptalanra szóló beiktatási parancsával, melynek a kir. középpecsét alatt kiadott *eredetije* e hiteles hely levéltárában (fasc. sub Ira A. nro 234.) őriztetik.

A király ez adománylevelében kiemelve *«fidelium nostrorum nobilium Ladislai Berchiny, aule nostre familiaris, necnon Petri et Michaelis similiter Berchiny, fratrum eiusdem»* hív szolgálatait *«que ipsi sedulo ac fideliter Maiestati nostre exhibuerunt et impenderunt»*: jutalmul nekik és összes ivadékaiknak (*«eisdem ipsorumque hereditibus et posteritatibus universis»*) örök joggal adományozza nemes Maróthy Tamásnak és Györgynek hontvármegyei *Maróth* (ma: Egyházas-Maróth) nevű egész faluját (*«totalem possessionem»*), ugyanazon megyében *Dyznos* községben bírt részjóságát, s bars megyei *Perleb* (ma: Perlep) egész faluját, valamint *kisbéldádi* részbirtokát; továbbá nemes *Dorozsly János*nak az ország bármely vármegyéjében, akár örök-, akár zálogjogon bírt (itt részletesen elősorolva nem lévő) összes birtokait és birtokjogait. Mind e jószágok — a kir. levél előadása szerint — azon az okon szállottak volt a koronára és képezték adományozás tárgyát, mivelhogy a megnevezett két Maróthy és Dorozsly János *«keresztén hitökről megfedekezvén s ördögi ösztöntől üzetten»*, nemes Nagh Jánost és Szepesi Magyar Demetert gonoszúl meggyilkolák. Ezek után a király megparancsolja a káptalannak, hogy kirendelendő hites tagja és

az itt névszerint elősorolt kir. emberekül kijelöltek egyike által, az összehívandó tanúk és szomszéd birtokosok s jobbágyság jelenlétében a föntnevezett birtokokba Bercsényi Lászlót, Pétert és Mihályt, a törvényes formáknak megfelelően iktassa be; ha pedig valakik netalán ellentmondának, azokat jogigényeik igazolása végett akir. ítélőmester széke elé *«intra quindenam»* idézze meg. Végre az actusról bizonyoságlevelet adjon ki.

E kir. parancslevél üresen maradt hátlapján megvan az imént említett káptalani bizonyoságlevélnék *«datum 28-vo die introductionis et statutionis præmissarum. A. D. 1534»* kelt fogalmazata, arról, hogy a beiktatás a fönt elősorolt javakba, Perleb községben Barsy Ambrus mester kanonok mint kiküldött káptalani tag és Gellyénfalvi Kápolnay Mihály, az első helyen kijelölt kir. ember által, az illető szolgabíró és esküdt, számos meghívott birtokos nemes — köztük Forgách Ferencz és Zsigmond, — továbbá a szomszédos községbírák és jobbágyság jelenlétében annak rendi szerint, *«dominica infra octavas festi visitationis B. M.»* végbe ment és ott, valamint utána is a káptalanban a törvényes határidő alatt senki ellent nem mondott, (*«nemo contradixit in capitulo.»*)

Így lőnek nagybirtokosokká a Bercsényiek Hontban és Barsban, ehhez járulván még utóbb a magban szakadt Pély István szintén tetemes bars megyei jószágaira 1639-ben nyert nádori s illetőleg kir. adomány, b. Bercsényi Imre részére.¹

Bercsényi I. László 1533-ban élt és szintén I. Ferdinánd szolgálatában működött s vele együtt megjutalmazott *Péter* és *Mihály* nevű — valószínűen utódok, mindenesetre futódok nélkül elhunyt — testvéreiről e kir. adománylevel világos tanúbizonyoságot tévén: a Bercsényi-családnak alólírott által összeállított s e folyóirat 1885-ik évi folyamában (60. l.) közzé tett nemzedékrendje tehát I. László oldalán e két testvérrel bővítendő.

A mi már a fentebbi kir. levélben említett Maróthy Tamást és Györgyöt illeti: Nagy Iván alapvető jeles munkája (*«Magyarország családai»*) három Maróthy-családot ismer: 1. a Gúthkeled nemből származót, mely azonban már az I. Mátyás alatt élt M. Lajosban kihalt fiágon (I. VII. köt. 336. lap); 2. a szathmármegyei Maróth-egyházi Maróthiakat; 3. a, mint látszik, újabb keletű Dobófalvi Maróthiakat. A Hontban s Barsban 1533-ig tekintélyes birtokos, egyházas-maróthi és perlepi Maróthiak a szathmáriakból szakadtak légyen-e oda? avagy egészen más család? adatok híján el nem dönthetjük. Az 1525-iki (fentebb idézett), nemkülönben e most tárgyalt 1533-iki kir. levélben előforduló

¹ L. «A Székesi gr. Bercsényi-család», 1. köt. 14—15. l.

¹ L. ugyanott 143. és 157—158. ll.

Doroszlai János családjáról értes Nagy Ivánnál emlékeztet. Mint az 1523-iki levélből kitűnik, e D. János Szapolyai-párti volt és így talán Erdélybe vagy a tiszai részre szakadt és ott halt ki.

A nyitrai káptalan levéltárában lett többi ügyiratok a XVII. század közepén élt báró Beresényiek birtokviszonyaira vonatkoznak s a nemzedékrendet nem bontják. Tartalmukat e család történetének III. kötetében fogjuk értékesíteni.

II.

Báró Heölgyi-család.

Hirtelen emelkedett föl a XVII. század közepén és hirtelen halt ki. Kevésbé ismert. Nagy Iván V. kötetében '95. l., szól róla, de csak igen röviden. Bárói rangját sem ő nem ismeri, sem Tagányi Károly bárói diplomák sorozatában nem fordul elő, pedig mint számos eredeti okirathoz meggyőződtem, minden kétséget kizárólag, legalább két nemzedéke a családnak bírja e rangot és szelvében használta. A család a Csallóköznek régi nemesei közül való s nemesei ága, — a Nagy-Madi *Barthaloss*¹ és más családokkal rokon, — a győrmegyei Csallóközben Nyárádon és környékén még most is él; legalább a jelen század elején még élt s a reform. vallást követte. Egyik tagja, az 1821-ben győrmegyei Szapon elhunyt Heölgyi Lídia, Nagy-Madi Barthaloss István földbirtokos és előkelő győri ügyvédnek, a gr. Batthyányak, Amadé, Viczayak jogi tanácsosának neje s illetőleg özvegye vala. A több mánás családaikkal (gr. Esterházyak, gr. Berényiek, b. Bossányiak, Perényiek, stb.) rokonult *bárói ág* irományainak egy része hg. Odescalchi Arthúr birtokába került újabb időben, kinek szívességéből nyílt alkalmam azokat megtekinteni s belőlök az alábbiakat kivonni.

Heölgyi I. Gáspár — ki a XVI. század második felében és a XVII. elején élt, — a Hunt-Pázmán nemből származó ősrégi Cseri Csery-családdal, — mely Hont-, Bars- és Nyitra-ban birtokol vala — rokonságba keveredvén, vagyis mint látszik, Csery-leányt vevén nőül: e vérség révén ősi fészkeből a pozsonymegyei Csallóközből Nyitra megyébe származott által és ott «a vármegye» (talán inkább a püspök-főispán?) provisorává lön. Ennek fia lehetett *Heölgyi II. Gáspár*, kinek, — mint életpályája, különösen jogi és latin nyelvbéli gazdag ismeretei tanúsítják, — magasabb tudományos képeztetésben kell vala részesülnie. Alkalmasint ő

katholizált ifjúságában, a mely épen Pázmány Péter contra-reformatori hatalmas működésének virágkorára esik. A tudós érsek maga mellé vevé a tehetséges ifjat s a primatiális jószágokban alkalmazást adott neki. Utóbb Heölgyi Gáspár az esztergomi érsekség összes jószágainak kormányzójává lön, mely jövedelmező állását évtizedeken át buzgalommal viselte, a XVII. század közepén. Hűséges fáradozásai jutalmául nemcsak vagyonát gyarapította: hanem hatalmas pártfogói, különösen Lippay György egri püspök és udvari cancellár, utóbb esztergomi érsek, mindegyre emelték őt — mint bizalmasukat, — tekintélyben és hivatalban. Lippay támogatásával, a kitünő jogi ismeretekkel bíró férfiú — a mellett, hogy a primási uradalmak kormányzóságát továbbra is megtartá, — egyszersmind a kir. ítélőtábla bírájává lön.

Hosszas bírói pályáján Heölgyi Gáspár annyira kitünteté magát s az udvar kegyeit is megbízható loyaltása- és buzgó katolicizmusával, annyira kivívta, hogy azután a nemcsak törvénykezési, hanem — mint az alsó tábla elnöke — politikai tekintetben is kiváló fontosságú *kir. személynöki méltóságot* Lippay érsek segítségével ő nyerte el, 1665 január 12-én. Valószínűleg ekkor — de mindenesetre már *kir. személynöki* minőségben — emeltetett *bárói rangra*. 1665-ben már «Nagyságos»-nak, azaz bárónak czímezik őt.

Heölgyi Gáspár, csallóközi ősi javain kívül tetemes jószágokat bírt, vagyis szerzett. Nevezetesen még mint kir. ítélő táblai bíró, a pozsonymegyei eredetű, ekkor magban szakadt régi *Szászy-család* jószágaira kért és nyert vala III. Ferdinándtól kir. adományt. Birt a berencsi uradalomban és Laszkáron részjószágokat, ez utóbbi helyütt a kastélyt is. A nyitra megyei Szucsánban is volt birtoka, nemkülönben Nagy-Szombat és Bazin szab. kir. városokban curiális házai tartozandóságokkal és Récsén terjedelmes szőlei, Szeredben is volt valami — talán inscrip-tionális — jussa. Voltak még Pozsony- s Nyitra-megyékben egyéb jószágai is. (Mit csupán az előttünk feküdt, hézagos családi iratokból merítünk.)

A már koros b. Heölgyi Gáspár nem soká viselheté kir. személynöki díszes hivatalát és nem sokkal élte túl főpártfogóját, Lippay érseket: mert 1667. második felében már nem élt: neje, ekkor már mint özvegy, gyászszal pecsétel. E nő, név szerint *Bóka* (vagy Boka) *Anna*, 1667-ben, mint néhai Heölgyi Gáspárné, «Nagyságos»-nak, «Baronissá»-nak czímeztetik. A Bóka-család Nagy Iván szerint somogy- és zala-vármegyei nemes familia volt. Anna asszonyt *három fiú- és három leánygyermekkel* hagyá maga után árvául a néhai személynök. Egy, anyjok által aláírt kötelezvény elmondja neveiket. Ugyanis

¹ A csallóközi Barthalossok «de Nagy-Madi» előnévvel már a XV. században, mint birtokos nemes család említetnek a pozsonyi káptalan jegyzőkönyveiben.

Nzetes és Ngos Boka Anna asszony, néhai jó emlékezetű Tek. és Ngos Heölgyi Gáspár személyes uram meghagyott özvegye, magára vévén Ngos Heölgyi *Ferencz, János és Gáspár* (III.), nevű kiskorú fiainak, továbbá, *Borbála, Kata és Klára* nevű leányainak mindennemű terheket, mint ezek édes anyja és természet szerint való gyámja 1667-ben bizonyos jószágszerzési ügyben 2000 frtot vesz kölcsön Szily Gergely esztergomi kanonoktól, a kinek azt azután 1669-ben vissza is fizeté.

A mikor e visszafizetés történt: Bóka Anna már nem volt többé özvegy. A hat gyermekkel megáldott asszonyt 1669-ben már újra férjénél találjuk; még pedig igen előkelő családbeli férjhez ment: *b. Esterházy Farkashoz*, a Heölgyi Gáspár után kinevezett új kir. személynökhöz, a ki tehát e tiszttel néhai elődjének özvegyét is öröklé.

Farkas úr a Galánthai Esterházyak zólyomi vonalából származott: Miklós nádor legifjabb öcscsének, Pál báró érsek-újvári generálisnak unokája, Miklós zólyomi főispánnak fia. Művelt, törvénytudó főúr volt, az 1655. és 1662-iki diétákon mint commissiók tagja szerepelt, s mikor 1667-ben kir. személynökké lőn, már nem lehetett épen fiatal. Nemsokára el is hala: mert Bóka Anna 1671-ben már, mint elsőben néhai Tek. Nghos Heölgyi Gáspár, most pedig ugyan *néhai Tek. Nghos Esterházy Farkas, személyes uram meghagyott özvegye* bocsát ki családi iratot. Nagy Iván is (II. 156.) Esterházy Farkas kir. személynök özvegyéül említi őt 1675-ben, a mikor egy «Páduai Sz. Antal Solosmája» cz. kegyes könyv ajánltatik neki, Nagy-Szombatban nyomatva. Másutt azonban ugyancsak Nagy Iván (IV. 99.) sokkal később: 1690-ben halatja meg E. Farkast, «vadászaton megölvetve». A nemzedékrenden ugyancsak egy Esterházy

Farkast ismerünk; de talán a dolog úgy áll, hogy a kir. személynöknek született Bóka Annától egy apja keresztnévét viselő fia és ez halt meg 1690-ben vadászati szerencsétlenség miatt.

A főt előszámlált három b. Heölgyi-leány közül a legidősb *Borbála*, 1671-ben már b. Bossányi II. Mihály neje volt, a másodikat pedig, *Katát*, az 1686. Buda ostrománál elesett b. Esterházy Mihály (a kurucz tábornok gr. E. Dániel atyja) birta hitvesül: végre a harmadik: *Klára* (nem «Anna»!) b. Berényi Péterné. Mindhármán előkelő családokba jutottak tehát.

Testvéreiket, a három b. Heölgyi-fiút a mi illeti: közülök az idősből *Ferencztől* 1674 s 75-ből láttunk sajátkezű iratokat. 1675-ben H. *Ferencz*, egy obligatoriában már csak *Gáspár* öcscsét említi, mint a kinek terheiért jót áll; ellenben a középső fivéről *Jánosról* nem emlékezik. Valószínű tehát, hogy ez nagykorúsága előtt halt el. 1689-ből *báró ifjabb Heölgyi Gáspárnak* egy iratával találkozunk, és ez az utolsó nyom, mely róluk eddig szemünkbe ötlött. A Rákóczi-korban se pro, se contra egyik b. Heölgyi-fiú sem szerepelt, nem is említetik. És így alkalmasint még a XVIII. század hajnala előtt kiveszett a bárói ág, melyről a következő származékrendet állíthatjuk össze.

I. Gáspár 1581—1610.
nyitrai provisor.

II. Gáspár,
primási jószágkormányzó, kir. ítélő táblai bíró, 1665. kir. személynök, *báró*. † 1667.
(Bóka Anna; 1669. b. Esterházy Farkasné. † 1675 után.)

Ferencz 1674. 1675.	János † 1675 előtt.	III. Gás- pár 1689.	Borbála 1671. (B. Bossányi Mihály.)	Kata. (B. Esterházy Mihály, ezre- des † 1686.)	Klára. (B. Be- rényi Péter.)
---------------------------	---------------------------	---------------------------	--	---	---------------------------------------

Közl.: THALY KÁLMÁN.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember hó 25-én *Szinnyei József* vál. tag, utóbb *Nagy Imre* másodelnök elnöklete alatt ig. választmányi ülést tartott, melyben Dr. Szádeczky Lajos vál. tag felolvasta *Csoma József* vál. tagnak «Vajday György címerlevele» című értekezését, bemutatván az 1431-ben adományozott címernek színes rajzát is; az értekezés jelen számunkban olvasható. Az elnöki széket Nagy Imre másodelnök foglalván el, Szádeczky Lajos bemutat öt nemesítő és címeres levelet, melyeket fogarasszöldi tanulmányútja alatt talált; ez oklevelek ismertetése a Turulban fog megjelenni. Ezután a titkár felolvasta Dr. *Karácsonyi János*-nak «Mese-e

vagy valóság?» című dolgozatát, melyet szintén a jelen füzet közöl.

A folyó ügyek során határozottatott, hogy a folyó évi nagygyűlés deczember 6-án tartassék a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó beszéd. 2. Az Osl nemzetség, felolvasás *Pör Antal* társ. tagtól. 3. Titkári jelentés. 4. Pénztári kimutatás. 5. Esetleges indítványok.

A titkár ezután bejelenté a következő tagajánlások: alapító tagul 100 frtnyi alapítvánnyal Br. *Mednyánszky Dénes* Rakoviczon (eddig évdíjas tag); pártoló tagul: nádas *Terstyánszky Andor* Ipoly-Keszin (ajánlja Ipolyi György). Évdíjas tagokul: Dr. *Szűts*

Andor Sz.-Fehérvárott (aj. Salamon Vincze), *Pongrácz Kálmán* kir. közjegyző Nyitrán (aj. Majláth Béla), *Aldásy Antal* Budapesten, *Ragályi Ferencz* Ragályban, *Nagyszebeni városi levéltár* (aj. a titkár), *Kőszeghy Sándor* Budapesten (aj. Dr. Schönherr Gyula), *Strohoffer Sándor* Szepsiben (aj. Ketskés Dezső). Az ajánlottak a társaság tagjaivá választottak.

A titkár bemutatja a pénztárnok jelentését a társulati pénztár állapotáról, mely szerint f. évi január 1-től szept. 24-ig volt

Bevétel	2019 frt 09 kr.
Kiadás	1706 „ 60 „
Készpénz	312 frt 49 kr.

Vagyoniállás.

Papíráradék-kölcsönkötvényekben	7600 frt — kr.
Jelzálog-hitelbank kölcsönkötvény	100 „ — „
Alapító kötelezvényekben	3300 „ — „
Alapító levelek nélküli alapítványok	700 „ — „
Összesen	11700 frt — kr.

A Nemzeti Zsebkönyv alapja.

Bevétel	163 frt 08 kr.
Kiadás	150 „ — „
Készpénz	13 frt 08 kr.

Ezzel kapcsolatban a titkár jelenti, hogy f. évi május hó végén Pfeiffer Ferdinánd könyvárussal a második leszámolás a Nemz. Zsebkönyv eladott példányairól megtörtént és hogy 40 eladott példány ára fejében 120 frt a társaság pénztárába lefizettetett.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinnyei József* és *Nagy Gyula* vál. tagok kéretvén meg, az ülés végét ért.

Felhívás a választmány t. tagjaihoz.

Az alapszabályok 18. és 19. §. értelmében az igazgató vál. tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig (a jelen évben november 26-ig) adandók be a titkári hivatalnál. Felkérjük tehát a választmány t. tagjait, hogy két választmányi tag aláírásával ellátott ajánlataikat a mondott napig be- küldeni szíveskedjenek. Az ig. választmány tagjainak száma jelenleg 55, mely szám az alapszabályok 18. §-a értelmében hatvanra felemlhet. Hasonló módokat közt történik a levelező tagok ajánlása is (alapszab. 22. §.).

SAKIRODALOM.

Magyarország történelmi földrajza a Hunyadyak korában. Írta Dr. Csánki Dezső. I. kötet.

A M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának kiadásában jelent meg e nagy terjedelmű kötet, a *Hunyadyak kora* VI. kötete gyanánt, mely monumentális munkának folytatását, illetőleg kiegészítését az Akadémia négy évvel ezelőtt határozta el. A nagy feladattal *Dr. Csánki Dezső*, a jeles történész, e kor-

szak legalaposabb ismerője lett megbízva, utasításul kapva mindenek előtt a földrajzi rész kidolgozását, a Teleki József gróf és Szabó Károly által megkezdett formák között, de a levéltári kutatások lehető leg-szélesebb alapon való felhasználása mellett. Ennek a munkának első eredménye közel három évi munká- kodás után a most megjelent kötet, mely az ország Tisza-menti részeinek földrajzát adja. Tárgyánál fogva e munka kevésbé látszik a folyóiratunk által képviselt tudományágak körével összefüggésben állani; valójá- ban azonban rég jelent meg történelmi irodalmunk- ban munka, melynek családtörténeti kutatások na- gyobb hasznát vehetik, mint ez az ötven ivnyi terje- delmű vaskos kötet az egyes vármegyék helységeinek lexicalis alakban adott száraz lajstromával. *Csánki Dezső* ugyanis, kinek bámulatos szorgalmáról, munka- erejéről s a helyzet fölött uralkodó kritikai talentu- máról az általa végzett munka fényes bizonyítást szolgáltat, nem elégedett meg azzal, hogy betűrendes jegyzékbe szedte minden egyes vármegyénél a várak és erősségek, városok és mezővárosok s helységek legióit, s a reájuk vonatkozó okleveles adatokat, ha- nem kiváló figyelmet fordított az ezeket birtokló nemesi családokra is, úgy hogy minden vármegyénél a földrajzi részt a birtokosok teljes jegyzéke követi, a genealogikus és birtokviszonyaikra vonatkozó ok- levelek kimerítő indexével együtt. Csánki munkája ilyen formán nemcsak a XV. századbeli Magyarország földrajzi — s ennek kapcsán közigazgatási — képeinek hű tüköre, s mint egyik ismertetője mondta: való- ságos telekkönyve és statisztikája, hanem indexe, mondhatjuk: *libro d'oro*-ja e korszak birtokos nemesi családjainak, melyek az időben az ország területét, s azzal együtt a közügyek vezetését, a politikai jogok gyakorlását kezükben tartották. Mint ilyen, első rangú, s a maga nemében páratlan genealogiai forrásmunka, melyet megirigylhet tőlünk a külföld gazdag szak- irodalma is.

Az első kötet, mint említők, a tiszta-menti részek területét tárgyalja, jobban mondvá az ország észak- keleti részét, melynek derekát a Tisza vízválasztó medenczéje képezi. (Az erdélyi és délmagyarországi részekre a második, a nyugati országrészre a harmadik kötet van szánva.) E nagy terület 26 vármegyéjé- nek 197 várát, 253 királyi s mezővárosát, 6426 hely- ségét s azoknak 4370 birtokosát találjuk itt felsorolva. E pár sornyi átnézet, melyet a kötet végén található összegezésből írtunk ki, legjobban illusztrálja a kötet tartalmának gazdagságát; s ha megemlíjtük még, hogy a felhasznált levéltári anyag az Országos Levél- tár 14 különböző osztályán, a Magyar Nemzeti Mu- zeum levéltárán és az ott elhelyezett családi levéltára- kon kívül több mint negyven káptalani és konventi levéltárból, családi archivumokból s más nyilvános és magán gyűjteményekből lett összegyűjtve, akkor fo- galmat nyerhetünk egyrészt az óriási munkáról, melyet Csánkinak végeznie kellett, s másrészt arról, mennyire megkönnyítette e munka mindazok felada- tát, kik ezentúl e kor keretén belül családtörténeti tanulmányokkal fognak foglalkozni. E tanulmányok felvirágzása, mit mostantól fogva bizton remélünk, lesz legszebb dicsérete e munkának, melynek folyta- tása elé már ennél fogva is a legnagyobb várakozás- sal tekinthetünk.

MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették (1890 június 1-től október 27-ig)

Alapítvány befizetése.

Br. Mednyánszky Dániel — — — — — 100 frt.

Partoló tagdíjak (10 frt):

1888. évre.	1890. évre.
Gr. Károlyi Sándor	Luby Károly
Hg. Odescalchi Géza.	Mocsary István
	Gr. Nádasdy Ferencz
1889. évre.	Nagy Iván
Gr. Károlyi Sándor	Nemzeti Csomo
Hg. Odescalchi Géza.	Br. Radványky Géza.

Evdíjas tagok (5 frt):

1885. évre.	Bonez Ödön	Nagyszeheni vársei levéltár
Alténburger Gusztáv.	Csatay Gyula	ifj. Németh Antal
	Csergheő Géza	Németh Imre
1887. és 1888. évre.	Br. Csollich Géza	Pfeiffer Ferd. 4 példány
Barabás Samu.	Dalmady Sándor	Pongrácz Kálmán
1889. évre.	Doby Antal	Ragályi Ferencz
Sváby Frigyes	Fest Lajos	Strohoffer Sándor
Zallinszky Mihály.	Dr. Fraknói Vilmo-	Szabadkai lögyimn. 2.50
	Jeszenszky Lajos	Szentgyörgyi Lajos
1890. évre.	Kisfaludy Béla	Ujj György
Áldassy Antal	Leövey Sándor	Zoltan Elek
Balassy Ferencz	Dr. Miskolczy Imre	Zallinszky Mihály.

Tagbejelentések, a folyóiratba szánt dolgozatok, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkárhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Muzeum) intézendők.

Dr. Fejérpataky László,
titkár.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársakat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkárral tudassák.

A Turul 1885-1889-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; újonnan épített tagtársaink azt a tagdíj befizetése mellett megszerezhetik.

A tagsági díjak, alapítványok és azok kamatai, valamint a tagdíjak dolgában levelek a társaság pénztárnokához, Czanyuga Főzsefhez (Budapest, Nemzeti Muzeum) intézendők.

FELHIVÁS

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelmi társtudományai, úgymint a Heraldika (Czímerészet), Diplomatika (Oklevéltan), Sphragistika (Pecsetészet) és Genealogia (Nemzedéktani és családtörténet), más szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatódólagos műveléséről és terjesztéséről gondoskodniuk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését családi társulás útján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság**.

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő folyóirat által terjesztani az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedéktani zsebkönyvet* fog kiadni, mely a magyar családok származásának nyilvántartására lesz hivatva. A társaság gondoskodni fog arról, hogy biztos adatokra támaszkodva és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Először felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra 100 forintot fizet a társaság pénztárába; 2. ki 200 forintot fizet; 3. az örökös alapítók, kik 500 forintot vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk örököseikre is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 10 forintot fizet a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 5 forintot fizet a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 100 forintos alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 200 forintos alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedéktani zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

AZ OSL-NEMZETSÉG TÖRTÉNETE A XIII. ÉS XIV. SZÁZADBAN.

Tisztelt barátomnak, THALY KÁLMÁN-nak, az Osl-nemzetség leány-ágon ivadékanak ajánlva.

Anjoukori tanulmányaim közben figyelmet kellett fordítanom a Kanizsaiakra: Csornai Imrefia Lőrinczre, a Német-Ujváriak egyik pörölyére, ki I. Károly királytól hadi érdemei jutalmául a kanizsa-szegi uradalmat nyervén, a Kanizsaiak közvetlen törzse lett. Azután Lőrincz fiára, István zágrábi püspökre és jeles diplomatára, ki keservesen tapasztalta a szerencse forgandóságát. Élete viszontagságai nagy érdeket keltenek. Figyelmemet lekötötték továbbá Lőrincz unokái: János, a nagynevű esztergomi érsek, a magyar primások elseje; Miklós a tárnokmester és István a királyi főajtónálló, — noha ezek működése inkább már Zsigmond király uralkodása idejére esik.

Minthogy pedig a Kanizsaiak az Osl nemzetségéből valók, kiterjeszkedtem az egész nemzetség történetére legalább addig, a meddig az tanulmányaim körébe esik. Tovább azért sem igen lehetett folytatnom vizsgálódásaimat, mint-hogy okiratos kútfőink kiadásának sok időt igénylő, lassú menete, az alapos vizsgálatot lehetetlenné teszi.

Terebélyes az Oslok nemzetségfája. Az *Agyagosiak*, *Asszonyfalviak*, *Bresztóczyiak*, *Csárvaiak*, *Csornaiak*, *Kanizsaiak*, *Keserűk*, *Kis- és Nagy-Hefldniak*, *Herbortyaiak*, *Hereniek*, *Lozsiak*, *Ostffyok*, *Rábaköz-Németiek*, *Szántaiak*, *Szemenyeiek*, *Szent-Mártoniak*, *Tardiak*, *Vásárosfalviak*, *Vicsaiak*: mind elágazásai.

Vizsgálódásaim körébe vontam még az Osl nevet és Osl ispán, a nemzetségtő eredetét.

Töredék csak (tudom: ez se hibátlan), a mit nyújthatok; de hinni szeretem, ezúttal biztos alapja az Oslok történetének, melyre okirataink folytonosan szaporodó közzététele mellett tovább építhet szerencsésb folytatóm.

AZ „OSL” NÉV.

Hogy az *Osl* név se vezetéknev, se ragadványnév, azt használatának módja kétségtelenné teszi. Tehát keresztnévnek kell lennie, melyet a középkorban vagy az ó-testamentumi pátriárkáktól, vagy a keresztény martyrologium szentjeitől kölcsönöztek, és hol eredeti alakjában, hol megrövidítve, kiejtésökhöz idomítva, nem ritkán nemzeti nyelvökre lefordítva használtak.

Köztudomású, hogy a keresztnevek értelmezése, más nyelvekre fordítása, tehát magyarázása, is, a középkori tudomány egyik kedvencz ága volt. Még *Ilosvai Péter* után is maradt verses mű, melynek címe és tartalma „Sokféle neveknek magyarázatja.”¹

Senki kétségbe nem vonhatja, hogy okirat-tárainkban annyszor ismétlődő Erős, Kemény, Szilárd, Erdő, Erdős, Erdél, Bodor, Fodor, Szerény, Szolga, Jólegény, Babos, Husvét, Bús,

¹ Kiadta Szilády, Régi költők tára, IV, 254—263.

Ferde, Finta, Hitlen, Vadas, Zsidó, Csuda, Keresztes, Zarándok, Ajándok, Kakas, Farkas, Gyöngy, Gyöngyös, Rózsa stb. magyarra fordított keresztnévek.

Ilyen keresztnévnek tartom a *Szamár* nevet is.

A Szamár-név keresztnévül azon korban, melyből okleveleink bővebben vannak, könnyen érthető okokból, már csak átalakított formában Zomor, Zumar, Zamur, Zotmar, Zathmar, Zata-mar, fordul elő ugyan; de ez nem ingatja meg azon meggyőződésemet, hogy előbb nem ritkán használták. A következő helységnevek: villa vagy terra Samar, Zamar, Zamard, Zamur, Zamarföldre, Zamarszigete, Zamaruthja, Zamardi, Zamardföldre, Zamarol, Zamaros, Egyházos-Szamár, Lyuk- (talán: Fiók-) Szamár, Zomor, Zomordok, Zamol¹ stb., melyek bizonyára hajdani tulajdonosaik, nem pedig azok tehervivő állatai után hivattak így, — ezt kétségtelenné teszik.

S épen úgy, mint mi magyarok, tettek egyéb nemzetek, tettek a szlávok is, hogy az idegen, leginkább latin keresztnéveket lefordították saját nyelvökre.

Ilyen szlávra fordított keresztnév az *Osel* vagy *Osl*,² mely közhasználatú volt és nem csupán az Osl-nemzetség tagjainál használatos.³

¹ Knauz. Monum. eccl. Strigon. I, 172. 471. II, 46. 322. 323. 325. 369. 611. — Fejér, CD. III/II, 126. V II, 287. VIII IV, 294. IX IV, 349. IX/VII, 539. X I, 64. 576. X VIII, 255. — Vat.-magy. Okiratt. I IV, 121. 578. — Árpádk. új Okmt. VI, 475. 497. VII, 42. VIII, 122. IX, 106. 324. 496. 502. X, 237. 361. 417. XII, 145. 154. 580. 668. — Hazai Okmt. III, 122. 123. VII, 5. — Melczer-Okl. 44. — Fraknoi, Szekszárdi apátság, 63. stb.

² A szlávban következő változatokkal fordul elő a szó: *ó-szláv*: osilŭ, *szlovén*: osel, *cseh*: osel, *tót*: osol, *lengyel*: osiol, *orosz*: osel. (Miklosich, Etymolog. Wörterbuch, 228. l.)

³ Például, 1227-ben megjelent a váci káptalan előtt comes Watha filius Osl de Kesyn; 1235-ben a győri káptalan említi Koza fiait: *Osl*-t s a többi, kik nem tagjai az Osl nemzetségének. 1269-ben kétszer is olvasom az *Ozul* nevet (Tkalčić, Monum. eppatus Zagrab. I, 142. 147.). A sopronyi Osl helység se kölcsönözte nevét az Osl-nemzetség valamely tagjától, minthogy még a XIII. század végén mint «terra castri Soproniensis» fordul elő. (Kubinyi Okltára, I, 125. 163. — Árpádk. új Okmt. IX, 276. X, 4.) Úgy vélem, hogy okleveleinkben előforduló Oselsko, Ozold, Oslteluke (Erdélyben), Ozlar, Oslén, Hoslen, Oslan (Árpádk. új Okmt. IV, 35. 47. 171. VII, 339. X, 107. XI, 110. — Anjouk. Okmt. V, 568. stb.) helynevek szintén az Osl-től származnak.

Azon kérdésre: mely eredeti keresztnév lehet a *Szamár*, illetve *Osl* fordítása? Van-e megfelelő nevű szent? Válaszom a következő:

A ki a keresztény onomastikában csak némileg is otthonos, annak feltűnhetett, hogy nem egy szentnek neve valamely állattól van kölcsönözve. Ez ó-római szokás. Ismeretes, hogy a régi rómaiaknál divatos volt az állatok nevét ragadvány névül használni, mint az *Asellus* 'szamárka' és *Verres* 'vadkan' nevek tanúsítják, mond egy neves tudós.¹ És csakugyan nem ritkán bukkanunk hasonló nevekre, mint Decius *Mus*, L. Corn. *Merula*, T. Statilius *Taurus*, Aulus Terentius *Murena*, C. *Asinius Gallus* [s ez esetben már nomen gentilitiummá alakult az állatnév], Corn. *Lupus*, *Taurus Corvinus*, M. Flavius *Aper*, Q. *Sosius Falco*.²

A mi pedig az Asinustól származott neveket illeti, találtam *Asinát*, *Asellust*, *Asiniust* többet, kik közül a leghíresebbek: C. *Asinius* Pollio, fia: C. *Asinius* Gallus és *Asinius* Deuto.³

Minthogy pedig a keresztény egyház a rómaiak közül számos hitvallót, még több vértanút nyert, a keresztény szentek közt is találkozunk hasonló nevűek. Így találtam a Martyrologium Romanumban december 6-ára: «Romæ sanctæ *Asellæ* virginis, quæ (ut beatus Hieronymus scribit) ab utero matris benedicta, vitam ieiuniis et orationibus usque ad senectam produxit.» Azonképen a Bollandistáknál előkerül márczius 13-ára: «*Aselus* martyr ad archi-monasterium s. Antonii in Gallia translatus», januárius 23-ára: «*Asilas* martyr in Thebaide», június 9-re «*Asimo* seu *Asimus* in Helvetia». — Megengedem, hogy e nevek eredete talán nem mind a latin asinusból veendő; de a keresztnévek középkori fordítói, mint még Ilosvai Péternél is tapasztaljuk, szintén nem szőrszálhasogatók e nemből.

A mi leginkább megerősített az *Asellus* (Osol, Osel, Osl) név használatáról, az, hogy a

¹ Kleinpaul R. Menschen- und Völkernamen című műve 95. lapján. (Lipce, 1885.)

² Livius, XXXV, 4. — Fasti Consulares inde a Cæsaris nece usque ad imperium Diocletiani, composuit Jos. Klein. (Lipce, Teubner, 1881.) 4. 8. 12. 32. 38. 64. 86. lapok.

³ Cicero, De Oratore, II, 258. 268. — Livius, XXVII, 41, XVIII, 10. — Lübker és Klotz Szótárai. — Fábian. Cicero levelei, VII.

nonai káptalan Dalmátországban e szent nevé-
ről nevezte magát így: «Capitulum ecclesiae No-
nensis s. *Aselli* in Dalmatia».¹ — De megjegy-
zem egyúttal azt is, hogy ugyane káptalan, mi-
után kiadványaiban egy darab ideig védszentjét
elhallgatta, 1403-ban szent *Anselmus*-ról címezi
egyházát.² Tehát itt is névmódosítást tapasztal-
unk csak úgy, mint az Osloknál, kik hosszas
habozás után végleg *Ost*-ra módosították ere-
deti nevöket.

AZ OSLOK EREDETE.

Horvát István az Osl-nemzetség *nevéből* an-
nak idegen eredetét gyanítja;³ ellenben *Nagy*
Iván törzsökös magyar nemzetségnek tartja azt,⁴
míg *Szopori Nagy Imre* szerint ezen nemzetség
egyike azoknak, melyek őseink beköltözésekor
már az országban lévén, meghódoltak és birto-
kaikat megtartották. Mely állítását azzal erősíti,
mert — úgymond — nincs annak nyoma, hogy
a honfoglalás után következett régibb századok
folyamán a magyar nemzetségek közül egyik
vagy másik alattvalóival együtt a Fertő vidékén
telepedett volna le.⁵

Ebben az utóbbi pontban *Nagy Imrének*
igaza van; de az is áll, hogy se krónikáink,
sem okirataink az Osl-nemzetségről semmit se
tudnak amaz I. Osl ispánig, ki a XII. század
második felében élt. Sokszor előfordul, az Osl-
nemzetség okleveleiben is számtalanszor előfor-
dul, hogy a nemzetség valamely tagja meg-
nevezi atyját, nagyatyját, eleit két-három nem-
zedéken át; de ezen első Oslon felül soha se
mennek. Mintha autochton volna, atyja se volt
volna, mintha a földből bujt volna elő...

Nyilván ő az alapítója a róla nevezett nemzet-
ségnek, valamint alapítója a nemzetség szenté-
lyének a csornai monostornak, mely pecsétjében
mind e napig «Osl conventjének» nevezi magát⁶

¹ Fejér CD. IX/VII, 486. ddo 1358. — II. Szilvesz-
ter pápának is birjuk levelét Aselinus püspökhöz. (L.
Ipolyi, A m. sz. korona, 41. l.)

² Fejér, CD. X/VIII, 457.

³ Magyarország gyökeres régi nemzetségei, 75. l.

⁴ Magyarország családai, VIII, 292. V. ö. VI, 64.

⁵ Turul, 1883. évf. 7. l.

⁶ A jelenleg is használatban levő pecsét eredetijét,
mely használhatatlan, meghasadt állapotban szintén lé-

Nekem tehát úgy tetszik, hogy ezen I. Osl
ispán volt, ki letelepedvén a Fertő vidékén, ala-
pítója lett az Osl nemzetségnek.

Eredetére nézve szlávnak, a Dráván túlról, a
Kulpa vidékéről érkezettnek tartom.

Az okok, melyek engem e föltevésre vezettek,
a következők: Az Oslok első nemzedékének nevei
nagyreszint szlávok. I. Osl egyik fiát szintén
Oslnak hítták; a másikat *Beludnak*, a mi épúgy
mint *Béla*, Albust, Albertust, Adalbertust, fehér-
jelent, mint ezt a szláv írók, nevezetesen Šafařík
bőven fejtegetik; a harmadikat *Súrnak*, mely

tez még, Zsigmond király 1393. évi márczius 21-én adta
a csornai conventnek. Leírását a király levele ekként
közli: «oblongum est, in cuius medietullio sculpta est
imago beati Michaelis archangeli genu dextrum tenens
flexum, habens thuribulum in manu dextra, et super alam
dextram eiusdem imaginis in ordine circumferencie est
posita una aquila et clypeus quadrangularis, denotans
arma nostra; ... in circumferenciis vero hec est inscriptio:
«Conventus de Chorna Oslonis». (Fejér, CD. X/II, 101.)
A leírás eléggé pontos, de legenda pontosabban ez:

+ S. GOVERTVS * D * CHORNA * OSLOIS *

Hogy ezen, Zsigmond-féle pecsét nem volt a csornai
convent első pecsétje, minthogy tőle régibb kiadványokat
is birunk, melyek természetesen pecséttel voltak ellátva,
kétségtelen. De a csornai konvent hiteles pecsétjét —
úgy tetszik 1360 körül — elvesztette, miért? Kivehető
Zsigmond király idézett levele e szakaszából: «quia...
possessio Chorna, in qua monasterium constructum...
est cognatorum Osl, qui patroni existunt... ideo ne ex
post scandalum possit evenire aliquale... decernimus...
ut eadem cognaciones ipsius Osl ullo unquam tempore
sub sigillo per nos concessio, literas queant habere ali-
quales, et litere sub eodem sigillo pro ipsis qualitercun-
que emanande pro eisdem valeant in aliquibus suffragari
et vires obtinere.» — Tehát visszaéltek az Osl nemzetség
tagjai kegyuri hatalmukkal, és olyan oklevelekre üttették
a convent pecsétjét, melyek inkább feleltek meg az ő
hasznuknak, mint a valóságnak. Kanizsai János eszter-
gami érsek és a csornai monostor nagy jótevője, nem-
különbön testvérei kérelmére Zsigmond király új pecsétet
adott, melynek azonban alakja (én ezt biztosra veszem)
a régi maradt, csak Zsigmond címe, a sas újítás rajta.
A dolog természetéből foly ez, melynek legpregnansabb
bizonyítéka az elavult *Chorna* és *Oslonis* szavak meg-
tartása. Egyébiránt *Nagy Imre* tisztelt barátom, a leg-
régibb pecsét egy lenyomatának nyomán van, s ígérte
birom, hogy ha lehet, közlende azt Sopron vármegye
története II. kötetében, melyből huszonkét szemléltet
ritka liberalitással már is rendelkezésemre bocsájtott.

¹ Geschichte der südslav. Literatur, III, 146. —
Egyébiránt *Kont Miklós* nádor is ősméri már a Béla név
jelentését, midőn így ír: «Dominus Adalbertus, qui et

név Miklosich szerint a szlávban ferdét, fintát jelent,¹ ugyanazt, a mit véleményem szerint a Csák szó. — Súrától vette nevét Súrna, később Cserna, aztán maig: Csorna, mely szó alakítására ép oly szláv, mint Zebirna, Poták és Frad, melyek mind az Osl-nemzetség első birtokai a Fertő vidékén.

Hogy pedig I. Osl ispán a Dráván túlról jött, azt onnét következtetem, mert az Oslók ott már kezdetben, tudtunkra a XIII. század elején birtokosok valának. Okiratilag bizonyos, hogy II. Osl bán 1230-ban a csornai egyháznak a Dráván túl fekvő helységét, Szent-Videt adományozta a hozzátartozó rabszolgákkal és szőlőkkel együtt.² IV. Béla király már 1225-ben említi e helységet «Osl» név alatt, mint a mely a zágrábi kanonokok Toplicza nevű birtoka körül fekszik.³ 1349-ben pedig a topliczai cistercita apát ily alakban említi ugyanezen helységet: «Sancti Viti de Ozel», mint olyat, mely a gerecei vagyis goriczai foesperességhez tartozik.⁴ A mai Ozalj vagy Ozaly, Zágrábmegye károlyvárosi alispánságában fekvő kisdud falu ezen helység,⁵ honnét, mint hiszem, I. Osl ispán Soprony vármegyébe átköltözött.

Bírt az Oslók első nemzedéke ama vidéken egyebütt is; mert ugyancsak okiratilag bebizonyítható, hogy az Osl-nemzetseg egy másik tagjának, Benedek győri püspöknek, kit I. Osl ispán fiának tartok, szintén volt birtoka a drávántuli Szala vármegyében: Raszina, a későbbi Herbortya.⁶

Se Szent-Vidről, se Raszináról nem halljuk, hogy újabb szerzeményes vagy vételes birtok volna; föltehetjük tehát, hogy I. Osl birta azokat,

még mielőtt Fertő vidékére költözött, hova nem mint szegény ember, hanem jómódú ispán (gróf, comes) érkezett.

I. Osl ispán, a nemzetség alapítója.

Tehát nem az Osl-nemzetségnek az országba költözéséről, hanem Osl ispánnak áttelepedéséről, lakhelye változásáról lehet csak szó. — Kévsébbé fontos esemény volt a XII. század derekán, mikor e dolog valószínűleg megesett, hogy a király néhány szolgájával jelentkező, Osl nevű ispánnak, Sopron vármegyében, a Hanság közelében, lakatlan vidéken néhány száz hold művelendő földet adott. Ha ugyan adott? Mert valószínűbbnek tartom, hogy Osl ispán vételes birtokon telepedett meg a Rábaközén. Történeti följegyzésre nem volt érdemes ez eset, s azért nem is jegyezték föl kevésbeszédű koríróink.

Az első értesítést az Oslók létezéséről egy szelet íróhártya nyújt ugyancsak a XII. század második feléből. Erre «Oslu comes» emlékezet okáért följegyezte birtokait. A két Farádon, úgy mond, van három ekényi földje; Külső-Száron¹ húsz híjján nyolczszáz holdja, meg három ekéje van; néhány cselédje és szolgálja nyolczvan telken, melyek mindegyike húsz holdas.²

Ezerhatszáz, ezerhétszáz hold az egész, melyek akkori értéke harmincz-negyven márka ezüstmél több nem volt.³

Ha egyebet nem tudunk is róla, hogy élelmes, alkotó ember volt I. Osl ispán, kitetszik tetteiből.

¹ Szárföld ma is Farád szomszédságában fekszik.

² Árpádk. új Okmt. VI, 222. — V. ö. Kubinyi Oklt. I, 6.

³ Egy ekényi, vagyis ekealja föld: erdő, szántóföld, rét, legelő vegyest három márkára (egy márka = 21 osztr. ért. forint) becsültetett, ugyanannyiért kelt is. Egy ekealja föld nagysága a helyi viszonyokhoz képest 120 és 170 hold közt váltakozott, közepesen 150 holdra tehető. Egy hold hosszában 72, széltében 12, egész térfogatában tehát 864 negyszögű ölet tett ki. (Árpádk. új Okmt. V, 102. — Zichy Okmt. I, 495.) — Az öl (amplexus manus, az ölelésre, ölbe fogásra kiterjesztett két kar) hossza törvényesen meg volt állapítva, s ezt, a hosszsmértéknek ezen törvényes egységét, a mérőfonalat (funiculus, melyet szövetdarabba — in drapello — zárva és lepecsételve küldöttek valamely terület hiteles fölméréséhez, nem pedig valamely földterületet hírtak «regalis mensurá»-nak, királyi méréseknek.

Bela nuncupabatur, olim rex Pannonie, (Fraknoi, Szekszárdi apátság, 63. l.)

¹ Fyrm. Werterbuch, 145. l. — Halásan kell e helyt megemlekezni dr. Högner Lajos realisk tanár úrról, ki fögyatekos szláv nyelvi ismeretével bő tudományával kiegészítette.

² Sopronm. Oklt. I, 18: «Ultra Dravam dedi terram unius ville Sancti Vidus cum marcipis et quatuor vicinis».

³ Árpádk. új Okmt. XI, 181. — Ekealja, Monum. episcopatus Zagrab. I, 53.

⁴ Thakó, Monum. episcopatus Zagrab. II, 51.

⁵ V. ö. Feyer. Az ektum várm. II, 272.

⁶ Árpádk. új Okmt. VII, 202. — Feyer. CD. IV II, 1. — Ma. Oklt. I, 518.

Magyarországon, főleg a Dunán túl, közel az ország határához, az időben kivált, három termelési és iparág virágzott: a lisztipar, a bortermelés és lótenyésztés. — Ausztria kenyerét és borát már akkor, akkor még inkább Magyarországon vásárolta; a lónak pedig, mikor a hadsereg kiváltképpen lovasságból állott, itt benn se volt megvetendő ára.

Az Oslok birtokviszonyaiból kitűnik, hogy a Rábán több malmuk volt; szölleikről is nem ritkán van emlékezés; ménesöknek szintén fennmaradt a híre. — A mit ez uton fölpénzeltek, azt új birtok szerzésére fordították, mert úgy találjuk már a második nemzedéknél, hogy folyton folyvást újabb vásárlásokat tesznek. Kétség kívül, hogy a fiúk ebben atyjok nyomán jártak.

Hanem a földbirtokhoz művelő kéz is kellett. Az Oslok vásároltak ugyan rabszolgákat is; de ez nagyon költséges beruházás volt. Egy rabszolga annyiba, ha nem többbe került, mint egy ekealja birtok.¹ Olcsóbb volt szegődött földművesek, szabad jobbágyok által műveltetni a földet. — A Dunán túl nagyobbadán húsz hold volt egy egész jobbágyi telek, melyért részint pénzben, részint természetben több, kevesebb földbért (mai pénzünk szerint átlag öt—hat osztr. ért. forintot) fizetett a szerződött paraszt.

Hogy I. Osl ispán kellő számmal gyűjtsön birtokaira efféle földművelő népet és néhány mesterembert, központot kellett alkotnia. E központot, a szent Mihály főangyal tiszteletére alapítandó templomot és monostort sietett I. Osl ispán fölépíteni, prémontrei szerzetesekkel megnepesíteni és javadalmazni.² Ez úton lett ő és a tőle leszármazó nemzetség kegyúr, patronus a monostorban és templomban, mely mellé (a mi szintén célja volt akkor az efféle építkezéseknek) temetkeztek.

Ez a hely, melyen a templom és monostor állott, és mely köré az úri lakok épültek, a szolgák és jobbágyok házai csoportosultak, *Súrna* nevet nyert, valószínűleg Súrától, I. Osl ispán — úgy tetszik — legidősebb fiától.

¹ Árpádk. új Okmt. IX, 8.

² II. Endre király 1228-ban kijelenti, hogy a csornai prépostság földjeit Osl ispán adta. (Fejér, CD. III/II, 144.)

I. Osl fiai.

II. Endre király I. Osl ispánnak két fiát említi: *Beledet* (Belud, néha Belyd) és *Osl*, kik őt nemcsak benn az országban szolgálták híven, hanem hadjáratában a tengeren túl is követték. Ezért nekik adja az udvarnokok valamely földjét, a rajta megtelepedett lakókkal együtt. Utóbb azonban kitűnt, hogy a király ezt nem helyesen cselekedte. Visszavonta tehát az országnagyok tanácsára ezen adományát és I. Osl nevezett fiainak két más, a sopronyi vár kötelékéből kioldott, «Mugurch és Boborchs» nevű falut ajándékozott (1220);¹ sőt ez adományát Maglócztól nyugatra fekvő földterrel ki is bővítette (1222).²

Az Oslfiak pénzen is szereztek birtokot; nevezetesen Beled és Osl Viczán, Sopronmegyében, a Rábcza mellett két izben vettek összesen öt ekényi földet, a hol Beled fiai lakóházat és templomot is építettek.³

I. Osl említett két fia megmaradt a király hűségében és kegyében mindvégig. II. Osl ismételve előfordul mint homo regius, utóbb mint szörényi bán.⁴ — Beled pedig IV. Béla ifjabb királynak volt főpinczemestere.⁵

1238. évi december 27-én, midőn IV. Béla király II. Osl mestert farádi, immár harmincz ekényi birtokában, «melyet részint II. Endre királytól, részint IV. Bélától megérdemelt», megerősíté, Beled már nem élt; fiait mindazonáltal öt ekényi viczai birtokukban szintén megerősítette a király.⁶

Abból azonban, hogy II. Endre király I. Osl ispánnak csak két fiát említi, nem következik, hogy több fia nem volt. A király levele nem

¹ Maglócza és Barbacs Csornától éjszakra fekszenek. (Árpádk. új Okmt. XI, 157. — Fejér, CD. III/I, 300. VII/I, 203.)

² Árpádk. új Okmt. VI, 407. — Fejér, CD. VII/V, 566. — M. Akad. Évkönyv, VI/II, 197. — E földtér határai leírásában említetik Beled faluja és Osl szigete.

³ Hazai Okmt. I, 8. — Árpádk. új Okmt. VI, 449. — Fejér, CD. VII/I, 621.

⁴ Fejér, CD. V/III, 500: «Oslu bano de Zevren.» V. ö. Óváry, Regesták, I, 40.

⁵ Árpádk. új Okmt. I, 309. IV, 275. VI, 524. VII, 54. XI, 175. — Fejér, CD. III/I, 465. — Hazai Okmt. V, 16. — Hazai Oklt. 5.

⁶ Fejér, CD. VII/I, 621.

arról tesz tanúságot, hány fia volt I. Oslnak, hanem hogy a megjutalmazandók esetleg I. Osl fiai valának.

Volt I. Oslnak több fia is.

II. Osl, a bán, azon, 1230-ban kelt levelében, melylyel a csornai monostornak bővebb javadalmat ad, maga nevezi *Móriczot* testvérének.¹ Igaz, hogy a «frater» kifejezés középkori okleveleinkben azon általános értelemben is vették, mint a magyar atyafi; de ha fölveszszük, a mint-hogy kénytelenek vagyunk vele, hogy a magyar Oslók mind egy őstől, I. Osl ispántól eredtek, valamint hogy magokat valamennyien de genere vagy generacione Osl, az Osl nemzetségbelieknek vallják: szükségkép föl kell vennünk I. Osl fiait a nevezett Móriczon és Súron kívül még *Benedek* püspököt, talán *Miklóst* is.

Súrról egy későbbi oklevél tesz tanúságot. 1256-ban ugyanis, bizonyos erleni és potyondi nemesek megtámadják perrel Péter grófot és fiait, a Súr unokáit,² hogy Ogegus (Agyagos) nevű földjüket jogtalanul bitorolják.

Súr korán elhalhatott, mert 1237-ben³ már nem ő, hanem fia, sőt unokái említetnek,⁴ miből talán nem ok nélkül azt következtetem, hogy ő volt I. Osl ispán legidősebb fia.

II. Osl utolsóinak maradt életben testvérei közül, habár a XIII. század második felét ő is aligha érte meg. Neje túlélte őt. «A nemes matronának», (miként IV. Béla király «Osl bán özvegyét» 1250 körül nevezi), pórei voltak Beledel és *Ensil*-lel,⁵ továbbá Urkund fia Péterrel, vagyis igazabban: Csák bánnal. Roland nádor az özvegy javára dönt és meghagyja Korlád⁶ nevű prítaldusának, hogy Osl bán özvegyét Vadas és Család falvak birodalmába iktassa be.

Még 1261-ben is életben van.⁷

¹ «Frater meus.» Sopronm. Oklt. I, 17. — Fejér, CD. III/II, 208. 209.

² «Petrus comitem, Gregorium et fratres suos, filios Petri comitis, nepotes Suur» (Sopronm. Oklt. I, 23.), ki egybeült számtalanszor neveztetnek Osl ivadékának.

³ Sőt talán már 1228-ban (Fejér, CD. III/II, 145.)

⁴ Árpádk. új Okmt. II, 75.

⁵ Ugy látom: az Osl név enyhített német alakja.

⁶ Korlát, Korlád, Corrald, Corrad = Konrád.

⁷ Hazai Okmt. I, 26. 27. VII, 43. — Sopronm. Oklt. I, 21. — Árpádk. új Okmt. VII, 306. 342. — Kubinyi Oklt. I, 39. Vadas ma Vados; Család a mai nagy erdőrségen feküdt három Család egyike. (Nagy Imre.)

Benedek varadi, utóbb győri püspök.

Benedek püspökről IV. Béla királynak 1248-ban kelt adományos leveléből értjük, hogy ő is az Osl-nemzetségből való volt.¹ A nevezett király, ugyanis, II. Osl fiának, Herbordnak adja a Dráván túl Zalavármegyében fekvő Raszinát egyebek közt azért, mert e helység előbb Benedek győri püspöké, Herbord atyjafié volt,² ki nek halála után az a király kezére került.

Volt ugyan Herbordnak Benedek nevű édes testvére is, de hogy itt nem ezt kell értenünk, azt alább, hol ezen, II. Oslfia Benedekről tárgyalunk, világosan megmutatjuk. Itt csak annak bebizonyítására törekszünk, hogy Benedek sokkal idősebb volt Herbordnál s ennél fogva valószínűleg csak nagybátyja, vagyis I. Osl ispán fia lehetett.

Herbord IV. Béla királynak játszótársa volt, tehát vele egy időben 1206 körül születetett. Ellenben Benedek már 1225-ben esztergomi olvasó-kanonok, mely tiszttét 1231-ig szakadatlanul betölti.³ Tehát tanult, az ügykezeléshez értő papnak kellett lennie, minthogy ő szerkesztette és adta ki az esztergomi székes káptalanról, mint hiteles helyről kikerült okiratokat, s ő volt a papjelöltek oktatója. Ő neki meg kellett érdemelnie állását, mely nem volt sine cura; fiatalon tehát oda nem juthatott. Erre mutat az is, hogy midőn megürült a váradi püspökség, a váradi kanonokok egy része őt választotta meg püspökének, a kalocsai érsek, mint metropolita e választást megerősítette, és Benedeket — mihez kétség nem fér — föl is szentelte. Az időben, tudniillik, még nem volt szükséges, hogy a pápa erősítse meg a suffraganeusokat is.

Rómában azonban nem őt, hanem bizonyos Primogenitus nevű pápai subdiaconust, kit a váradi káptalan egy más töredéke választott, pártoltak;⁴ és IX. Gergely pápa néhány elégületlen

¹ Árpádk. új Okmt. VII, 262. — Fejér, CD. IV/II, 31.

² «Sub eisdem terminis . . . quibus fratri suo bone memorie Benedicto quondam episcopo Jaurinensi» stb.

³ Benedek esztergomi olvasó-kanonok emlékeztetét találjuk: Knauz, Monum. eccl. Strigon. I, 256. 261. 273. — Fejér, CD. III/II, 485. 490. VII/V, 568. — Árpádk. új Okmt. I, 257. VI, 460. 488. — M. Tört. Tár, IX, 99.

⁴ Ezen Primogenitus kellő jellemzésére szolgál, hogy noha Várad színét is alig látta, engedélyt kért és kapott,

s ezért javadalmaiktól megfosztott, váradi kanonok rosszakaratú információjára alapján Benedeket kiközösítettnek, a püspökségre alkalmatlannak, becsempészettnak, világi hatalommal fölerőszakolt egyénnek nevezi ugyan, mindenemű vizsgálatot indított ellene, perbe is fogatja, de fiataltságot nem vet szemére.¹

Mindezek dacára Benedek szakadatlanul betöltötte püspöki hivatalát,² és mint egyházi főúr is teljesítette a haza iránti köteleességét. Mikor a tatárok az országba törtek, zászlóaljával sietett a király saíói táborába. Útjában tatár csapatokkal találkozáán, ezek egyikét megverte, de másika azon csellel, hogy embervázakat kötött vezeték-lovakra, visszavonulásra bírta a püspököt. Kisvártatva aztán néhány katonát gyűjtven, átkelt a Dunán és menekült.³

Primogenitus időközben meghalt ugyan; IX. Gergely pápa mind a mellett meghagyta az esztergomi érseknek, hogy Benedeket, «ki váradi püspökként viselkedik», Rómába idézze, a javadalmaiktól megfosztott váradi kanonokokat pedig azokba visszahelyezze.⁴

Benedek püspök, úgy látszik, engedett a pápa hívásának, s ennek köszönhetette, hogy a szent-szék őt minden megszorítás nélkül elismerte váradi püspöknek. Mit onnan tudunk, mert midőn 1242 elején a győri kanonokok egyhangúlag őt választották meg a győri egyház püspökének, a pápa a megválasztottat váradi püspöknek címézi, és pedig olyannak, «ki az egyházi és világi ügyekben egyaránt körültekintő, dicséretes élete és társalkodása miatt Isten és emberek előtt kedves, a miért kioldja őt azon kötelékekből, melyek a váradi egyházhoz fűzik és áthelyezését a győri püspökségbe helybenhagyja.⁵

hogy a váradi egyház terhére százötven márka ezüst kölcsönt köthessen. (Theiner, Monum. Hung. I, 149.)

¹ Theiner, Monum. Hung. I, 148. — Katona, Hist. Crit. V, 60; — Fejér, CD. III/II, 307. IV/I, 38.

² Benedek mint váradi püspök előfordul 1231-től 1343-ig a következő helyeken. Árpádk. új Okmt. I, 292. 303. VI, 519. 521. 549. 551. 569. VII, 116. 133. XI, 234. 257. XII, 689. — Fejér, CD. III/II, 231. IV/I, 293.

³ Rogerius mester Siralmas Éneke. (Abday ford. 14. l.)

⁴ Theiner, Monum. Hung. I, 177. — Fejér, CD. IV/I, 183.

⁵ Theiner, Monum. Hung. I, 186. — Fejér, CD. VII/V, 262.

IV. Imre pápa e megerősítő levele 1243. évi július 11-én kelt, a meddig Benedek váradi, egyúttal megválasztott győri püspöknek címéztetik.¹ Mint csupán győri püspökkel 1244- és 1245-ben találkozunk vele. Ez utóbbi évben azonban meg is halt, mert 1245. évi decz. 12-én már Adolfot nevezik utódjának.²

* * *

1307-ben az «Osl-nemzetségbeli» *Keserű András* és fia *Jakab* eladják Sövegdnévé, bihar-megyei birtokukat a Tetétlen testvéreknek.³

Mint szakadt az Oslók ez ága Biharba? arról eleddig fölvilágosításunk nincs. Bunyitay Vincze⁴ azt véli, hogy Benedek püspökkel jöhetett oda, és hogy az 1236-ban élt Keserű Péter, úgy lehet, szintén az Osl-nemzetségből való. Ez okon tűztük Benedek püspökhöz az Oslók e töredékét.⁵ — Lehet azonban, hogy a szóbanforgó Keserű András a János-ági András, kinek szintén van Jakab névé fia.

Szatmárfa Miklós.

Íme ez ama Miklós, kiről gyanakszom, hogy I. Osl fia volt.

Hogy szintén tagja volt az Osl-nemzetségnek, kétségtelen. Ilyenül elismerték őt 1237-ben *Osl* (a bán), *Tamás* (a Kanizsaiak öse), *Miklós* (a főispán) és Péterfia *Péter* (a Súr unokája). Mi több: halála után, 1239-ben követelték hagyatékát, mely, mint mondák, öröklött birtok, s ekkor a föntebbiekhez szegődött *György* is, a Móricz fia és *Herbord*, II. Osl fia.

Mily rokonsági viszonyban állott Szatmárfa Miklós a föntebbiekhez, kik a nemzetség nem

¹ Árpádk. új Okmt. VII, 133. XII, 689. — Fejér, CD. IV/I, 293.

² Árpádk. új Okmt. VII, 156. 264. XI, 340. — Fejér, CD. IV/I, 388.

³ Az orsz. ltárban, Acta neo-regestr. 1860. csomag, 68. szám, 105. lap.

⁴ A váradi püspökség tört. III, 250. 299.

⁵ A Keserűk Gibárd névé valkó megyei helységtől vették előnévöket. Gibárti Keserű István volt Valkó vármegye követe az 1505. évi rákosi gyűlésen. (Pesty, Eltűnt régi vármegyék, I, 290.) Nem lehetetlen a föntebbiek után, hogy e Keserűk is az Osl nemzetségből való, kik, mint tudjuk, Valkó megyében is birtokosok valának. De ez lehet teljesen alaptalan gyanítás is.

egy nemzedékéhez tartoztak, hanem vegyest a másodikhoz, harmadikhoz és negyedikhez, szabatosan meg nem határozzák, hanem csak rokonuknak, cognatusnak nevezik őt.¹

Lehet, hogy Miklós fia volt Oslnak. A Szatmár név, ha kivetjük belőle az euphemisticus / betűt, szabatos fordítása a szláv *Osl*-nak. Később is, hogy az Oslidák magok untak rá ősi nevökre, szintén egy / betűt vetettek közbe. Előbb Hostel-nek, aztán Ost-nak nevezték el magokat.

Ha föltevésemet valaha talán megerősítené valamely szerencsés lelet, nem sok hasznát venné a genealogia, mert Miklós úrnak fiú örököse nem maradt, csak egy leánya.

A mit felőle tudunk, annyi, hogy szerző ember, emberséges gondolkozású és kegyes férfiú vala. Birtoka volt Csornán, Morócson (Márcz), Berényen, (Sajtos-) Kálon, Domonyán, Lozson, Behun és Salysán. Többnyire vételes birtokok. Halála előtt, 1237-ben nejről, ki őt híven és szeretettel gondozta, szépen gondoskodott.² Azonképen ellátta a csornai egyházat és zárdát, melynek kegyura volt.³

¹ Fejér, CD. IV/I, 147. — Árpádk. új Okmt. II, 75.

² Fejér, CD. IV/I, 77. — A köteles hitbérén felül nejeire hagyta kis-csornai (in minori Syrna) összes házait tartozékaikkal, érteni kell: a jobbágyházakat telkeikkel együtt; továbbá a helység negyedrészt egy ekével s Legina nevű rabszolgáját tized magával, fiaival és leányaival együtt. Ezekre azonban kikötötte, hogy felesége halála után fölzsabadíttassanak. Hagyott neki négy ökröt, hat nem idomított, s egy jó, idomított, tarka lovat. Neki hagyta a Hemo comestől vett földet egy (rab-) szolgálóval, egy (rab-) szolgálóval és öt szabadossal, kiket ugyan-csak Hemótól vett harmincz márkáért. Neki hagyta még szebenai (másutt Zibirna, Zibirna alakban fordul elő e név; tán a mai Szobor) szőlői harmadrészét azon kikötéssel, hogy e szőlő felesége halála után a csornai templomra maradjon. «Sed, ut præfatus sum, ista omnia non pro dote sua, sed pro humillimo servitio suo et reverentia, quæ mihi, in gravi infirmitate laboranti exhibuit, pie sibi donavi», és pedig «absque ulla contradictione». Buzgón kéri rokonait, hogy ezért semmit se vonjanak le az asszony hitbéréből, hanem teljesen adják ki neki. Miből kitetszik, hogy Miklós úrnak csakugyan volt öröklött birtoka is, mely levonva belőle a felesége hitbérét és leánya negyedét, a rokonokat illette.

³ Kis-csornai magánbirtoka felét hagyta a prépostságnak, két ekealja földet, kaszálókka és rétekkal, Morócson pedig egy (jobbágy-) telket. Azon körülmény, hogy egyik kegyura volt az «Osl conventje»-nek, szintén megerősít a föltevésben, hogy Miklós Osl fia volt.

Birtokai legnagyobb részét azonban¹ halála esetére, II. Endre király engedelmevel és rokonai ellenmondása nélkül a templomos lovagoknak hagyta. Miután azonban elhunyt, pert indítottak az imént név szerint fölsorolt rokonok a templáriusok ellen, állítván, hogy végrendelező rokonuk eme birtokai örökösek lévén, az ország fennálló szokásai szerint nekik joguk volna azokat pénzen megváltani, a mire hajlandók is. IV. Béla király állításuk megbizonyítására esküt kívánt. Hogy esküdjének meg a győri templomban, miszerint csakugyan örökösek és nem vételesek a templomosoknak hagyott birtokok. De az Oslók nem merték az esküt letenni, miáltal elismerték, hogy a szóban forgó birtokok csakugyan vételesek.

Ekkor előállott Szatmár fia Miklós veje és követelte ama hagyatékából felesége leánynegyedi illetményét. De a király azon világos végzéssel ütötte el e felperest követelésétől, hogy vételes javakból nem illeti meg a nőket a leánynegyed.²

A Súr-ág.

Az Agyagosiak.

Végezven Szatmár fia Miklóssal, akár fia volt I. Oslnak, akár nem; sorra kell vennünk I. Osl fiainak: *Súrnak*, *Moricznak*, *Belednek* és *II. Oslnak* ivadékát, hogy syntheticus módszerrel állíthassuk egybe az Oslók nemzetségfáját.

Megkezdjük Súrral, kinek fiával és unokáival 1256-ban találkozáink, midőn az erleni és potyondi nemesek Agyagost el akarták tőlök perelni. — Súr unokái azt felelték e nemeseknek, hogy Agyagost II. Endre király cserébe adta nekik Adul nevű öröklött birtokukért, s hogy erre a királynak teljes joga vala. Ugy látszik azonban, mintha állításukat sem okiratos bizonyítékkal, se tanúkkal begyőzni nem tudták volna: mert a nádor Isten ítéletére hagyta az ügy eldöntését, a feleket furkókkal kivívandó harcra

¹ Behu, Damonya, Lozs és Salysa néven fordul elő e birtokrész Fejérnél.

² Adjuk eredetiben is ezen, középkori jogtörténetünkre nézve fontos decisiót: «Cum (bona) fuerint emitticia et non hereditaria patris ipsius, et pater filie nihil expresse reliquerit de eisdem, nullam inde eius filiam de iure habere porcionem.» (Fejér, CD. IV/I, 146.)

utasítván. Végre békéltetők szavára hajtván, akként egyeztek meg a pörlekedők, hogy az alperes Péterfiak húsz márkát fizessenek a felperes nemeseknek, mit miután a győri káptalan előtt megcselekedének, a nádor elrendelte, hogy begittassák őket Agyagos birodalmába, melytől azután többnyire Agyagosiaknak nevezték magukat.¹

Súrfia I. Péternek nyolcz fiát: *Gergelyt, Dénest, Andrást, II. Pétert, Feldriket, II. Súrta, Domokost és Benedeket*, nemkülönbben két leányát ismerjük, *Margitot és Bibarát*.

Tárgyaljuk őket ezen sorban.

1. *Gergely* többnyire Agyagosi vezetéknevvel 1256 és 1292 közt fordul elő. Egyszer azonban önmaga így nevezi magát: «Nos Gregorius comes de Alrams, filius Petri comitis de genere Oschli».² Levelét, mely e fölrattal kezdődik, az Osl-nemzetség karmos sas szárnyát feltüntető pecséttel erősítette meg.³ — Volt Alramson kívül, mely utóbb a Nagy-Martoniak birtokába ment át, Hideg-Séden és Homokon is birtoka.⁴ Ezt Czenken és Gyalókán szerzett fekvőségekkel szaporította; de czenki birtokát meg eladta. Gyalóka negyedrészt Wlcsei (Velcsei) Szoboszlófia Jakabtól kapta azon igaztalanságok és károk pótlásául, melyeket ez neki okozott.⁵

Maradékáról nincs említés.⁶

2. *Dénes* Csák Máté nádornak, a Trencsényi nagybátyjának állott szolgálatában és részt vett a Marchegg mellett vívott csatában, hol Otakár cseh király életét hagyta, s a magyar

hadereg a Habsburgi fejedelmi ház, nemkülönbben a némettség uralmát a szláv elem fölött napjainkig megalapította. Máté nádort, a magyar segítő hadak vezérét (principem) majdnem ugyanazon sors éri vala, mely Otakárt érte, ha Dénes mester vére hullásával nem védelmezi. Az ellenség, ugyanis kiemelte nyergéből, mi nagy veszedelem volt az akkori pánczélos időben, mert a földre bukott vitéz a maga jóvoltából lábra sem igen tudott állani. — IV. László király ezért megjutalmazta Dénest, neki adván (1279.) a sopronvármegyei Dág nevű birtokot.¹

Dénes két fiáról: *Dezsőről* és *Istvánról* többször van említés, leginkább akkor, ha egyik vagy másik birtokukat eladják.² Hanem azért maradtak még birtokaik, de ezek is eladók valának, mert Imrefia Lőrincz és testvérei (a Tamás-ágból) mindenkit, hazafiakat és osztrákokat tilalmaztak azok megszerzésétől, őket mint közelebbi rokonokat és szomszédokat illetvén az elővételi jog.³ Csakhogy hasztalan volt e tilalmazás, mert «nemes Hereni István», a Dénesfia 1334-ben összes, Németiben, Kéren, Sarrodon, Agyagoson, Családon, Herenen és Aranyoson levő birtokait Nagy-Martoni Lőrincznek kétszáz márka denárért zálogba adta azon kikötéssel mégis, hogy közelebbi rokonainak jogukban álland a mondott összegen azokat kiváltaniok.⁴

3. A harmadik testvérről: *Agyagosi András*sal 1257-től fogva szintén ismételve találkozunk.⁵

Az 1280-as években András mester is, meg

¹ Sopronm. Oklt. I, 23. — Agyagos a határjárásában előkerülő Vitnyéddel együtt maig is fönnáll.

² Sopronm. Oklt. I, 58. — Fejér, CD. VII/II, 164.

³ Lásd e pecsét mássát Duelli, Hist. Ord. Teutonici, p. III, c. III, pag. 82, nro 13.

⁴ Hideg-Sédet és Homokot vagy Honkit Csák bán fiától előbb zálogba birták volt az Osl-nembeli Péterfiak: Gergely és András. Minthogy azonban Csák bán fiai ki nem tudták váltani, ráállottak, hogy méltányos felülfizetéssel a zálogolók örök birtokában maradjon a két helység. (Fejér, CD. V/III, 98. VII/II, 89. — Árpádk. új Okmt. IX, 313. 314. — Sopronm. Oklt. I, 50. 296.)

⁵ Hazai Okmt. I, 85. — Árpádk. új Okmt. IX, 316. — Kubinyi Oklt. I, 222.

⁶ 1281-ben (Fejér, CD. V/III, 100) előkerül bizonyos «Geur filius Petri, qui est de cognacione Mauricii de genere Osl». Ezen Geur (Georgius) meglehet, Gergelyünk, minthogy Georgius és Gregorius neveket sűrűn fel szokták az időben cserélni.

¹ Árpádk. új Okmt. IX, 223. — Fejér, CD. V/II, 561. — Dág előbb Péter, soproni várnagyé volt. De Péter Purgravius (Burggraf) elárulta Sopronyt Otakár cseh királynak, s a hű sopronyi polgárok közül néme-lyeket kivégeztetett, amiért Csák Máté nádor és soproni ispán őt halálra ítélte.

² 1302-ben Péter-Németi birtokukat adják el a Nagy-Martoniaknak (Fejér, CD. VIII/I, 104.); 1318-ban elvesztik Pomáz mellett fekvő aszófői fekvőségeket (Anjouk. Okmt. I, 484.); 1321-ben Szerdahelyt idegenstik el (Fejér, CD. VIII/II, 313.); 1322-ben agyagosi birtokrészeket adják el Lőrincznek, a Kanizsaiak törzsének (Sopronm. Oklt. I, 91.).

³ Sopronm. Oklt. I, 98. 131.

⁴ Fejér, CD. VIII/III, 751.

⁵ L. Hazai Okmt. IV, 60. — Árpádk. új Okmt. IX, 313–4. — Fejér, CD. V/III, 98. — Sőt az egyességben a Jákiak és Pósa fiai közt már 1229-ben előforduló «Andreas comes, filius Petri de genere Osl» alighanem Agyagosi András. (Fejér, CD. VII/I, 223.)

II. Súr is a Német-Ujváriak pártján állanak, minthogy a Német-Ujvári Miklós adományos levelén a kedhelyi monostor számára tanúkul mint «chari nostri» szerepelnek.¹ Később azonban András gróf több más Osl-nemzetséggel a király, IV. László részén küzdött, midőn ez a Német-Ujváriak erősségét, Perestyén² várát megtámadá. András gróf, ki ekkor már jó koros lehetett, fogságba került, melyből aligha került ki csekélyebb váltság-díjjal, mint unokaöccse Imrefia Gergely,³ haugyan ott nem hagyta életét.

Hogy Agyagosi Andrásnak több fia volt, kitetszik II. Súr (filius comitis Petri de genere Osl) 1298-ban tett bevallásából, melyben testvérének, Agyagosi Andrásnak több fiát említi;⁴ aztán Kanizsai Lőrincz és testvérei tiltakozásából, melylyel a Súr-ág több tagját birtokaik elidegenítésétől tiltják, hol András fiáról szintén többes számban van szó.⁵

Ezek egyikéről, Jánosról 1302. április 15-én értesülünk, midőn Péter-Németi nevű birtokát unokatestvérével Peticzczel Nagy-Martoni Simonnak elzálogosította.⁶ Máskor, ugyanazon évi június 11-én, midőn Péter-Németit és Sikremset, mely helységek Kabold-vára és Nagy-Marton közt feküdtek, ugyancsak a Nagy-Martoniaknak, többed magával, birtokos társaival eladta.⁷ — Ugyanekkor említetik II. András is, mint János testvére, kit ő, János, képvisel. Minden arra mutat, hogy édes testvérről van szó.

Agyagosi András harmadik fiát (III.) Péternek hitták, ki 1351-ben mint tanú szerepelt. Egyébkint iparkodó és szerző ember volt. Kont

Miklós nádor Nagy-Heflán három negyedrészt és Arlamost neki ítélte meg Nagy-Martoni Miklós ellenében és I. Lajos király ez ítéletet megerősítvén, elrendelé, hogy a nevezett birtokba igtassák be. Mi megtörténvén, egész Nagy-Heflán az övé lett, mert a negyedik részt már előbből birta.¹ Ez időtől fogva Nagy-Hefláninak is nevezték, hihetőleg azért, mert lakását oda tette át és gondja volt, hogy jobbágyokat telepítsen e birtokára s azt jövedelmessé tegye.² Ellenben Homokra és Hidegsédre vonatkozó birtokleveleit Kanizsai Lőrincz fiainak adta át, bizonyára nem más okból, hanem mert azok a mondott birtokokat megvették.³

1359. április végén Győrött nagy betegen feküdvén, magához kérette a káptalan néhány tagját, kik előtt nagy-hefláni birtoka azon telkét, melynek Fux volt a bérelője, nővére, *Vel-fin* soproni polgár felesége fiára hagyta.⁴ — Volt egy másik nővére is, *Klára* nevű, ki felesége volt bizonyos Wolfartnak (aligha Nagy Lajos híres condottierejének), ki után fiai: Mert (Márton) és Péter Nagy-Heflán negyed részét öröklék, melyet utóbb Fraknoi Pál grófnak eladtak.⁵ — Többi birtoka fiának, *Agyagosi Zeure Antal*nak maradt.⁶

A mit erről a Szőre Antaltól tudunk, nem épen épületes dolog. Nagy-Heflán idegen kézre jutott. Negyedrészt, mint láttuk, a Wolfartfiúk kapták, s ezt is, valamint a többi három negyed részt a Nagy-Martoniak vették meg, illetve csikarták ki Antal úrtól, és váltották magokhoz Smerel és Ewal nevű soproni uzsorás zsidóktól, kiknek körmei közé került a gyámol-

¹ Árpádk. új Okmt. IX, 427.

² Pernstein, később Porostyán, aztán Borostyánkő a neve. A Német-Ujváriak az osztrák kútfőkben nem ritkán Pernsteini grófoknak neveztetnek. — V. István király egy levelében *Frusten*, egy másik 1273. évi levélben *Furustan* alakban fordul elő. Ez egykor erős sziklavár Vas vármegyében, a kőszegi járásban fekszik. (Tudománytár, 1840.)

³ Árpádk. új Okmt. XII, 455.

⁴ Filius comitis Andree fratris sui (Fejér, CD. VII. II, 254.)

⁵ Sopronm. Oklt. I, 92. ddo 1324.

⁶ Fejér, CD. VIII. I, 103.

⁷ Fejér, CD. VIII. I, 104. — Meg van említve, hogy Péter-Németiben bástyafallal körített templom (ecclesia incastellata) állt, kétségkívül a szomszéd németek többször ismétlődő rablásai ellen.

¹ Sopronm. Oklt. I, 250. — Fejér, CD. IX. II, 528. ddo 1356.

² Sopronm. Oklt. I, 297.

³ Sopronm. Oklt. I, 297.

⁴ Fejér, CD. IX/III, 103.

⁵ Fejér, CD. X/I, 317. X/II, 149.

⁶ Az Index script. antiq. famil. Puchheim fol. 59. (l. Wertnernél, Die Grafen von Mattersdorf-Forchtenstein, pag. 84.) *Czura* nevű testvért is ad Antalnak. Ha vajjon ezen Czura III. Súr-e, mint Wertner véli, eldönteni nem tudom. Magyar okirat-tárainkban eddig III. Súrnak nincsen nyoma. — 1405-ben említés tétetik néhai *Agyagosi Szőre János* özvegyéről, Lajkóról, ki Agyagost illetéktelenül elfoglalva tartja. (Sopronm. Oklt. I, 571.) Azt azonban, hogy mily rokonság fűzte Antalhoz? nem tudjuk.

talán Szőre. Egyéb birtokai is idegen kézre jutottak, miért rokonai, az Oslfiak pörrel támadták meg őt, aztán a Nagy-Martoniakat.¹ E hosszan tartó pör nemzedékről nemzedékre szállott és túlélte a Nagy-Martoniakat. Volt Szőre Antalnak egy (IV.) Péter nevű fia, ki atyját 1390. június 10-én javai elidegenítésétől, Fraknai Pált pedig azok megszerzésétől tiltja. De ez, alig lehet kételkednünk benne, atyja előtt húnyt el.²

1410-ben, már Szőre Antal halála után, fölállottak az Oslfiak Sopron vármegye közgyűlésén és panaszosan előadák, mint fogta el néhány Fraknai Pál gróf osztályos rokonukat, Szőre Antalt és tartotta béklyókban mindaddig, míg Heflánt, mely voltaképen őket, a panaszosokat illeti, örökbe nem vallotta neki. Szaz alispán, meg a szolgabírák ez állítás valóságát nem tagadták.³

4. I. Súr negyedik unokájáról, Péterfia II. Péterről elsőben 1256-ban, aztán 1265-ben értesülünk, midőn Kolochon (Széplaktól nyugatra) négy ekényi földjét II. Oslfia Herbordnak előörökíti, és ismét 1299-ben, midőn hereni (Hirm) jobbágytelkeit Nádasdi Perlup grófnak, kivel közelebbről azonnal megismerkedünk, zálogba adja.⁴

Fiát a maga nevére Péternek (IV.) kereszteltette, de ezt atyjától megkülönböztetésül kis Péternek, *Peticz*nek (Petice) nevezték el.

Ezen Peticz 1302-ben Péter-Németi nevű birtokát, mint már érintők, a Nagy-Martoniaknak előbb zálogba adta, aztán végleg előörökítette.⁵ — 1318. október 12-én kerül ismét szemünk elé, mikor arról értesülünk, hogy Pomáz és a dömösi prépostság birtokai szomszédságában levő aszófői jószágát, melyet nagybátyjának Dénesnek fiaival: Dezsővel és Istvánnal, nemkülönbben Domonkosfia Miklóssal közösen birt, I. Károly király tőlök hűtlenségök büntetéseül elvette és Becsei Imrének adta. De úgy látszik, a hűtlenség (valószínűleg a Német-Ujváriakkal tar-

tottak) nem volt főben járó; voltak továbbá a nemzetségben, kik azt hűségök és jeles szolgálataik által ellensúlyozták, s így a hűnbocsánat nem volt kizárva: a miért Becsei Imre jónak látta pénzen is magához váltani e birtokot, és negyven kereskedelmi márkát adott érte.¹ — Aztán ismét előkerül 1324. évi márczius 28-án nevezett atyafiaival, kikhez még András járult, midőn Kanizsai Lőrincz és testvérei tiltják őket birtokaik: Szerdahely, Heren, Márcz, Szemenye, Heflán, Agyagos és Rábaköz-Németi eladásától.² — Utóbb (1335. június 9.) Németi nevű birtokát a Rábaközön mégis csak zálogba adta IV. Oslfiainak: Jánosnak, Miklósnak és Domonkosnak olyképen, hogy őt annak haszna élvezetében bántani nem fogják. Pénzt is kapott tőlök.³ Miből arra lehet következtetni, hogy rossz gazda azért volt, mert gyermekei nem valának, valaminthogy ilyenekről nem is történik emlékezés, és hogy vagyonát a nevezett Oslfiak biztosítani akarták magoknak.

5. *Feldrik*ről 1258-ban van emlékezés, midőn testvére Gergely az ő nevében is tárgyal a veszprémi káptalan előtt. Minthogy aztán nem fordul elő, valószínű, hogy korán elhalt.⁴

6. II. *Súr*, a hatodik Péterfi, egy személy azon «Péter fia Súrral», ki 1277-ben kaboldi várnagy és mint ilyen idősb Csák Máténak, a volt nádornak, soproni, mosonyi és banai vármegyeispánnak serviense.⁵

Egy leányát ismerjük csak, *Margitot*, és biztosra vehetjük, hogy ez volt egyetlen, őt túlélő magzatja. E leánya feleségül ment imént említett Nádasdi Perluphoz. Számokra, leánya és neje számára igyekezett II. Súr gróf minden vagyonát biztosítani. Nagy-Heflán felét, mely az ő osztályrésze volt, 120 márka erejéig, — Mo-

¹ Anjouk. Okmt. I, 484.

² Sopronm. Oklt. I, 98.

³ Sopronm. Oklt. I, 132.

⁴ Árpádk. új Okmt. II, 312. VII, 496. V. ö. Wertnert a Turulban VIII, 47.

⁵ Árpádk. új Okmt. X, 367. — Kubinyi Oklt. I, 100. Levelét birjuk gazdájához, Csák Mátéhoz «Sopron, 1277. márczius 26.» kelettel, melyet testvére pecsétnyomójával erősít meg. E pecsét köriratából csupán néhány betű maradt fenn; egyebek közt: «+ S. F. . . .»; miből bátran következtethetjük, hogy ezen pecsétkölcsonz, megnevezetlen testvére Feldrik, minthogy F betűvel kezdődő nevű testvére más nem volt.

¹ Sopronm. Oklt. I, 482. 503. — Fejér, CD. X/I, 315. V. ö. Turul, VII, 68.

² Fejér, CD. X/VIII, 316: «Petrus filius Antonii, filii Petri dicti Zeme (így, Zeure helyett), de Agyagos.» Fraknai Pál pedig így fordul elő: «Magister Paulus dictus Her de Frachno.»

³ Sopronm. Oklt. I, 630.

⁴ Fejér, CD. VI/II, 217.

⁵ Fejér, CD. VIII/I, 103. 104.

róczot száz márka erejéig elzálogosította vejének azon kikötéssel, ha fiút nem hagyna maga után, az oldalrokonság kiválthatja ugyan e zálogot, de kétszáz márkát köteles leányának negyedi járandóság címén kifizetni.¹

Ezen asszony, «az Osl nemzetségbeli Margit asszony, a Súr gróf leánya» 1312-ben már mint néhai Nádasdi Perlup özvegye nagy-hefláni és márczfalvi birtokait, melyek atyjáról férjére, ennek halála után pedig zálogképen reá jutottak, Nagy-Martoni Pálnak, a későbbi országbírónak engedte át, mert ez őt eddig is szegénységében pénzzel, ruházattal, élelemmel segítette, különös pártfogásába vette és kötelezte magát, hogy élte fogytaig minden tekintetben gondoskodik felőle.² — Láttuk, hogy ez alku nem állott meg: Nagy-Heflán visszaszállott a Súr-ágra.

7. *Domokos*ról 1302-ben veszünk tudomást, midőn testvéreivel és unokatestvéreivel közösen a Nagy-Martoniaknak eladják az osztrák határon fekvő Péter-Németit és Sikremset, osztatlan birtokukat. Ő ez eladásnál első helyen említetik és fiait is képviseli.³ Ezek közül azonban csak egyet ismerünk név szerint: Németi vagy Rábaköz-Németi *Miklóst*, ki a többször említett Peticzczel és Dénes fiaival egyetemben, mint Károly király hűtlenei, 1318-ban elvesztik aszófői közös birtokukat.⁴ Előkerül még 1324-ben is azon ágbeli rokonai közt, kiket a Kanizsaiak birtokaik elidegenítésétől tiltanak.⁵ — Végre 1332. évi április 12-én alkotott végrendeletében a sarrodi vámjövedelemnek reá eső részét a csornai monostornak hagyja. Jelen van ez alkalommal Oslfia János az Osl-ágból és hozzájárulását jelenti ki.⁶

8. *Benedeket* csak fiában, *Egyed*-ben ismerjük, ki szintén egyike a Péter-Németi nevű közös birtok eladóinak.⁷

9. Súrfa I. Péter két leánya egyikét *Margit*-nak hítták és Őrsi Miska comesnek volt felesége. Margit asszony az Őrsi templomban férje

¹ Fejér, CD. VII/II, 254. VIII/I, 74.

² Fejér, CD. VIII/I, 470.

³ Fejér, CD. VIII/I, 104.

⁴ Anjouk. Okmt. I, 484. — Ugyanazon évben elzálogosítja, 1321-ben pedig eladja Szerdahelyt a Nagy-Martoniaknak. (Fejér, CD. VIII/II, 198. 312.)

⁵ Sopronm. Oklt. I, 98.

⁶ Fejér, CD. VIII/III, 649.

⁷ Fejér, VIII/I, 104.

véd-szentjének, szent Mihálynak oltárt emelt, melyet Bertalan veszprémi püspök (1226—1234) szentelt meg.¹ Két fia volt: Ábrám és Rénold, kikkel anyjok hitbérére nézve annak fivérei egyeznek meg huszonöt márkában.²

10. A másik leányt *Bibornak* hítták és Miskócz fia Egyednek volt neje, utóbb özvegye. 1291-ben már nem élt.³

* * *

1255-ben említetik bizonyos «Stephanus filius Stephani de generacione Cherna»,⁴ kinek ivadéka nem lévén, őt örökség útján megillető csornai összes birtokát a csornai monostornak hagyta — testvéreinek is, Ivánnak megegyezésével, mint ezt IV. Béla királynak az adományt megerősítő, 1257-ben kelt leveléből tudjuk.⁵

Mínthogy a Surna név idő folytán Csernára, aztán Csornára változott, valószínűnek tartom, hogy a «Cserna generacio» alatt első sorban a Súr ivadékát lehet értenünk, a miért I. Súrnak I. Péteren kívül még egy fiút kell adnunk, ezen *I. Istvánt*, kinek egyik fia, *II. István* fimaradék nélkül halt meg, míg a másik, *János* vagy *Iván* 1264-ben nejének *Bibornak*, Jakvai István leányának hitbére és nászhozománya fejében a sopronmegyei Szoport, vételes földét adta.⁶ Ez

¹ Hogy ez alkalommal az Osl nemzetség elnézésből vagy készakarva, de hibásan van *Sol*-nak írva, arra Wernert figyelmeztetett a Turulban (VIII, 47.). Szándékoságot is föltételezhetünk e kísérletben, mert időközönként tapasztalható, hogy e nemzetség egyik-másik tagja a fatalis Osl névtől szabadulni óhajt; míg végre a különböző próbálgatások (Oschli, Oslu, Osol, Sol, Hosl, Hostel, Hosth) után közakarattal az *Ost*-ban állapodtak meg.

² Árpádk. új Okmt. VII, 496.

³ Hazai Okmt. I, 85.

⁴ Hazai Oklevélt. 31.

⁵ U. o. 35. l. — 1228-ban meg «terra Stephani nomine Chorna» (Fejér, CD. VII/V, 238) fordul elő. Azt vélem, hogy ezen István egy a fönnebbivel.

⁶ Árpádk. új Okmt. III, 115. — Hogy e helyt egy külön nemzetséggel nincs dolgunk, hanem az Osl genus egy elágazásával, ez iránt annál kevésbbé van kételyem, minthogy más helyütt (Árpádk. új Okmt. III, 115.) minden valószínűséggel ugyanezen István fia János Osl nemzetségbelinek mondatik («Johanne filio Stephani de generacione Osl») ott, hol neje Bibor asszony Szoport «Comiti Georgio de Cherna» elidegeníti. Ezen Chernai Mórícza György szintén Oslida, a mint azonnal látni fogjuk a Mórícza-ág ivadéka közt. A ki ez időben Csornai nevet viselt, arról ne kételkedjünk, hogy Osl-ivadék.

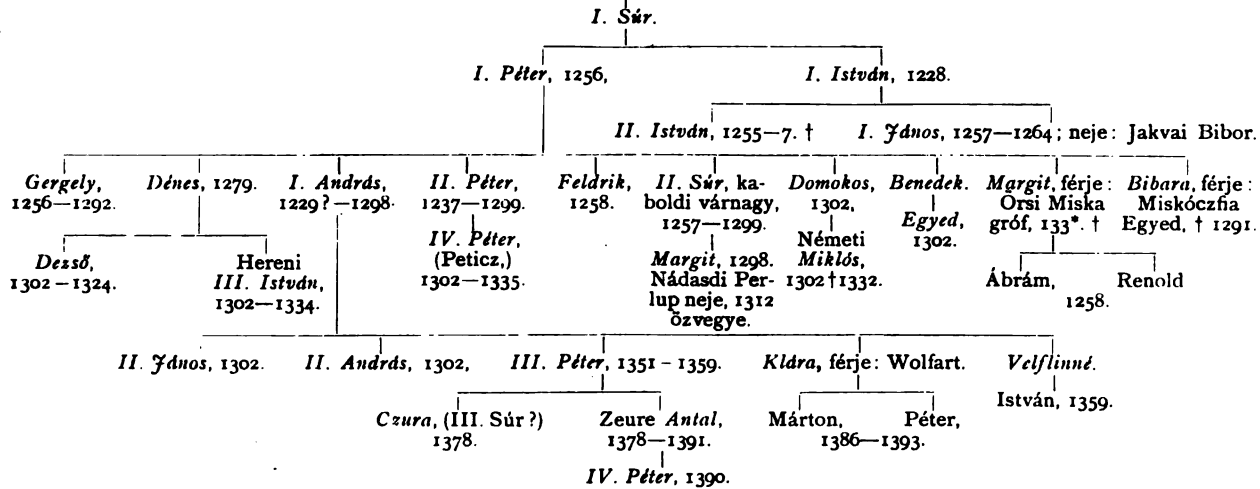
körülbelül szintén ugyanannyit tesz, hogy nincsen fimaradékok. A szerencsés anya nem vette vissza nászhozományát, nem követelte hitbérét, hanem hagyta fiainak. Bibor azonfelül, a mint

kikapta illetményét, azt nyomban el is adta Móríczfia Györgynek! — Ezek után a Súr-ág vagyis az Agyagosiak (Nagy-Hefláníak, Rábaköz-Németiek, Hereniek) nemzedék-fája így alakul:

A Súr-ág nemzedék-fája.

(Az Agyagosiak, Nagy-Hefláníak, Németiek, Hereniek.)

I. Osl ispán, a XII. század derekán.

A Móríc-ág.

A Szemeyiek és Szántaiak.

Móríc I. Osl ispánnak volt fia. Tudjuk ezt II. Osl bán ajakáról, midőn a csornai prépostság alapítványát szinte az egész nemzetség hozzá járultával megjavította. «Móríc öcsém — ugymond — szintén adott hozzá egy fél szőlőt Sorokón (Sacorou) és mágocsi vételes földet».¹

Vajon ő-e az a Móríc, ki 1233-ban és 1234-ben mint II. Endre király főpinczemestere és mosonyi ispán fordul elő,² állítani nem merjük, minthogy ugyanekkor egy másik Móríc is szerepel: a Móríczhidai, a Pok nemzetségből való.

Két fiát ismerjük, II. Mórícot és Györgyöt.

II. Mórícot Csák Máté nádor az idősb, Tót-Telek nevű vételes, Szárföld és Vezekény szomszédságában fekvő birtokába iktatta;³ mi arra vall, hogy szerző ember volt. Hogy istenfélő is volt, arról a győri káptalan tanuskodik azon

pecsétes levelével, melyben előadja, hogy az Osl nemzetségbeli Móríc ispán fia Móríc gróf nagyon érett korában, igen ájtatosan elhunyt Csornán 1281-ben. Betegágyán tett utolsó rendelkezésében, körülötte lévén felesége, a Locsmándi Frank ispán leánya, továbbá, atyafiai: a Péterfia Győr (Geur = Georgius, a Súr-ágból) és Imre a Tamás gróf fia (a Kanizsaiak őse), nem különben Demeter barát a monostor kincstárosa és János a szent Ilonáról nevezett csornai plebániatemplom papja, — minthogy Isten meg nem áldotta fiörökösökkel, a csornai monostornak hagyta zebirnai, két kerékre és két kőre járó malmát, két telkét, a malom szomszédságában emelkedő kastélyát (arcem), és Moróc (Márcz) közelében a Bichturianuson az őt illető cseber-részt (cybriones, hegyvámot), melynek a csornai prépostság az utóbbi bordézma-váltásig birodalmában volt.¹ Azután meghalt és a monostori templom alá, melynek kegyura volt, örök nyugalomra eltétt.²

György, a másik fiú, egyike azoknak, kiket a várföldeket visszafoglaló bizottság a jáki temp-

¹ Sopronm. Oklt. I, 18.

² Árpádk. új Okmt. I, 304. VI, 518. 521. 549. 552. XI, 257. 260. — Fejér, CD. III/II, 407. — Knauz, Monum. Strigon. I, 296.

³ Árpádk. új Okmt. VII, 255. 328. — Kubínyi Oklt. I, 100. 124. 225.

¹ Laky Demeter perjel úr szíves közlése.

² Fejér, CD. V/III, 100.

lom fölszentelésekor (1256. május 2.) meghiteltette arra, hogy az Al nevű földtér az Oslók örökölt birtoka.¹ Ugyancsak neki² adja el Iván neje, Jakvai Bibor asszony hitbéri járandóságát Szoporon.³

Györgynek több fia volt; név szerint azonban csak kettőt ismerünk közülök: Márkot és II. Györgyöt.⁴

Márknak ismét két fiát ismerjük, Jánost és Miklóst, Györgynek pedig egy fiát, II. Miklóst.⁵

E két Miklós ivadékáról eleddig föltárt régiségeink hallgatnak; ellenben Jánosnak ismerjük fiát is, unokáit is. Tudniillik *„szemenyei Cikos III. Miklóst és fiait: Pétert és Gáspárt, a sopronmegyei Szántó birtokosait (1384),⁶ kik, úgy tetszik, nagyon is lefelé gazdálkodának; mert minden tilalmazás dacára eladogatták birtokait,⁷ úgy hogy midőn nővéroket Annát az „egyház színe előtt” feleségül akarták adni, nem állott módjokban őt illőn felruházni. Szopor nevű bir-*

tokukat tehát átengedték *„urának és férjének, Simonházi Terestyénfia Istvánnak, azt is azzal, hogy váltsa ki magának (1398).¹*

Azonban utódjaik már megint szerezhettek. Úgy értesülünk 1455-ben, hogy *Szántói Péter* fia László, felesége *Anna*, fiaik: *Mihály, II. Péter és II. János*, azonképen leányok *Ilona*, Szántai Pál fia Györgyné asszony, amiért Egyház-Karmacs Miklóst horvátországi fogságából negyven-négy arany forintot kiszabadították, ez némi birtokát leköté nekik. V. László király pedig, tekintve a Szántaiak néha napján kimutatott hűségét, megerősítette az adományt. De bizony szegényes emberek ekkor már a Mórícztól maradéki, mert a király és a kapornaki konvent is, nem hogy *„magnificus”*, de még *„egregius”* czímmel sem illeti őket, hanem csak *„providus”* *„előrelátók”*-nak czímezi.² Előrelátók vajha eleik voltak volna!

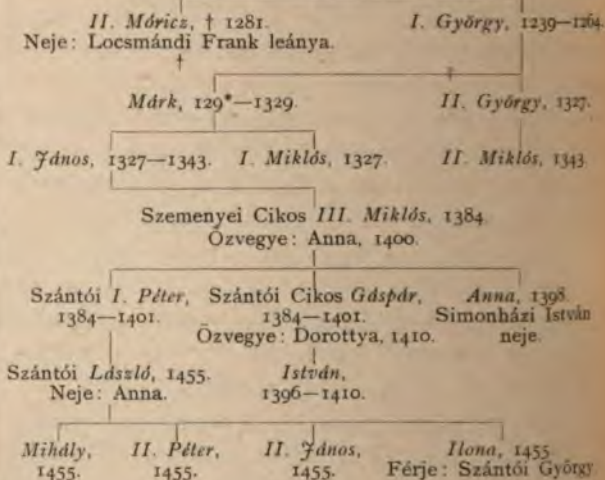
Adjuk a Mórícztól ág nemzedékfáját:

A Mórícztól ág nemzedékfája.

(A Szemenyeiek és Szántaiak.)

I. Osl, ispán, a XII. század derekán.

I. Mórícztól, 1228—1230.

A Beled-ág.

A Kis-Hefldniak, Lozsiak, Viczaiak.

I. Belud avagy *Beled* — mert e név így alakban maradt ránk egy sopron- és egy mo-

501. 522. 553. — Fejér, CD. egismerkedünk Gáspár fiá-

¹ Sopronm. Oklt. I, 533. V. ó Ugyanott I, 621, hol Gáspár özvegyével, *Dorottya*val is megismerkedünk.

² Hazai Okmt. II, 333.

¹ Árpádk. új Okmt. XI, 432.

² „Comiti Georgio, filio Mauricii de Cserna.”

³ Árpádk. új Okmt. III, 115. V. ó. Sopronm. Oklt. I, 621.

⁴ Árpádk. új Okmt. X, 417: III. Endre király meghagyja a győri káptalannak, hogy „terras magistri Mark et fratrum suorum, filiorum comitis Georgii de genere Osl, Pechen, Tattheluk et Vamarol (helyesebben Kubinyi Oktára I, 181: „Puthun, Tottheluk et Zamarol) vocatas” újra határolják meg. — Másutt arról értesülünk, hogy a sopronmegyei Szerdahely határos „a meridie Marcii, filii Georgii de . . . generacione Osl” birtokával, mely „Zemene nuncupatur” (Fejér, CD. VIII/II, 312). Miből arra kell következtetnünk, hogy a Szemenyeiek (nobiles de Zemenye, mint őket a csornai prépost nevezi) a Mórícztól ág ivadéka.

⁵ Megismerkedünk velök 1327-ben, midőn „Johannes filius Mark de genere Osl pro se et pro eodem patre suo ac Nicolao fratre suo” Osl fiainak: Jánosnak, Miklósnek és Domokosnak (az Ostffyak törzsének) csornai birtokrészeket zálogba adják. (Sopronm. Oklt. I, 119. V. ó. Fejér, CD. X/VIII, 402.) — Midőn pedig ezen zálogba vetett birtokukat 1343-ban ugyancsak a nevezett Oslfiaknak zálogba adják, akkor megismerkedünk György fiával (Sopronm. Oklt. I, 172.)

Oklt. I, 4-8; Ludbregi Chuz bán utódai aum dictum Chykus filium Johannis 1ve, Petrum et Gaspar filios suos” a 4-étől. — Szántó ma Ottova. (Nagy

mond e kötés, biztosítják egymás örökösödési jogát e pestises időben, melyet Isten bűnei végett, mint deret küldött az emberiségre. A ki túléli a másikat, azé legyen az elhalt birtoka.¹ Azonban a pestis egyiköket se ragadta el.

Gergely, ki 1420-ban még az élők közt van, ekkor *Dorogin*ak is neveztetik, valószínűleg akkori lakó helyéről. Fiai közül kettő: *VI. János* és *IV. Miklós* már 1382-ben előkerülnek, mikor (nem is atyjokkal, hanem) anyjokkal, az osztrák eredetű Trosthouscamur (Trosthauskammer?) leányával, Erzsébettel Szent-Györgyi Teumelt (Tamást) és Spatai Jánost Pamgard (Baumgartent, Kertest) és Nádasd nevű birtokok megszerzésétől tiltják.² — 1402-ben még egy fiával ismerkedünk meg: *Györggyel* (Jeruggal).³ De e fiúk atyjokkal együtt egyenként elhunván, birtokaikat, mint maradék nélkül elhalt emberek hagyatékát, Zsigmond király kezéhez vette, s azt a csallóközi Megyer-, Izsóp- és Csicsóért Kanizsai II. Istvánnak és III. Jánosnak adta. Hanem ez ellen az osztályos atyafiak: Ostfi Gergely, Ferencz és Demeter (a bánfiak), nemkülönben Gergely leánya: *Anna*, Szent-Gróti György özvegye tiltakoztak (1421),⁴ úgy látszik kevés sikerrel, minthogy elvégre a hatalmas Kanizsaiak époly közeli atyafiak valának, mint az Ostfiak.

Gergelylyel és fiaival a Beled-ág Kis-Hefláni vonala kihalt.

A Lozsiak és Viczaiak.

I. Belednek hasonnevű fia, *II. Beled* vitéz ember és jó gazda volt.

IV. László király 1270-ban kelt adománylevele igen magasztalja ezen II. Beledet érdemeiért, melyeket, előbb atyját, V. István királyt, aztán pedig őt híven és vitézül szolgálván, szerzett. Mikor — úgymond IV. László — a németek Sopron vármegyébe törtek, Beled Pata vára mellett merészen megtámadta őket, többeket közülök megsebzett, megölt s egy jeles vitézt elfogott, noha maga is nehezen megsebesüle. Máskor, mikor a cseh király tört Sopronba, Beled a Bad vize mellett győzedelmeskedett

fölötte, sokakat elejtván, megsebesítván és foglyokká tévén seregéből. Minap is, — végzé a király, — hogy a németek bejöttek az országba rabolni, Beled ispán egy vitézt fogott el közülök. — Ennyi érdemeért a vasvár-megyei Keczel nevű falut, a soproni vár tartozékát, hol a vár katonái s az erdőőrök laktak, ajándékozta neki. Azonban nemsokára kitűnt, hogy e birtok nélkül a soproni, illetve a bahóti királyi vár el nem lehet. Visszavette tehát ez adományát, és helyébe Lozs, Lobló és Tard nevű falvakat adta a király. III. Endre király pedig ez adományt Beled kértére 1291-ben megerősítette.¹

II. Beled öt fiút nemzett; ezek: *II. János*, *I. Imre*, *III. Beled*, *László* és *I. Miklós*. — Miklós korán elhalt *III. János* nevű fiút hagyván maga után, ki már akkor szerepel, midőn nagybátyjai mindazon birtokrészeket, melyeket András faitól, a magban szakadt Jánostól és Jakabtól Beleden, Szerdahelyen, Családon és Csornán örökölték, elcserélték Imre fiai (Tamás-ág) Sefred nevű birtokaival.²

Vegyük sorra II. Beled fiai.

1. *II. János*nak egy fiát ismerjük: *Pétert*, s egy leányról tudunk, kinek unokája, Gencsi Miklós neje, 1409-ben özvegye, ennek fia pedig Gencsi Balázs mester.³

Péternek két fia volt: *II. Jakab*⁴ és *I. Mihály*.

Mihály ivadék nélkül maradt. Jakab fiát II. Imrét, ki magát Belednek is, Lozsinnak is nevezte, már említettük azon alkalommal, midőn 1381-ben Kis Hefláni Gergelylyel kölcsönös örökösödési szerződést kötött. Különben igen erős szakos ember volt. Ezen heves természetéről tanuskodik először azon körülmény, hogy első feleségét, Pinnyei István leányát, *Katát* megölte és a Pinnyeieken több más hatalmaskodást kö-

¹ Fejér, CD. VII/II, 50. 57. — Sopronm. Oklt. I, 55.

² Hazai Okmt. V, 93. — Sopronm. Oklt. I, 70. — Sefred vagy Sebret Bideskút és Pomogy szomszédságban fekszik, hol egyébként már előbb is volt birtokuk, mert 1272-ben mondatik: «Terra Sebreth est terra Beled et aliorum filiorum de genere Osl.» (Árpádk. új Okmt. VII, 362.)

³ Fejér, CD. IX/VII, 167. — Sopronm. Oklt. I, 167. 247. 248. 607.

⁴ Péterfia *Lozsi Jakab* serviensének és jótörőjének Pamagyi Tamásnak a sopronmegyei Balán egy házhoz és földeket ajándékoz. (Fejér, CD. IX/IV, 278. 416. ad. 1378.)

¹ Sopronm. Oklt. I, 457.

² Sopronm. Oklt. 461. 633. II, 49.

³ Sopronm. Oklt. II, 162.

⁴ Sopronm. Oklt. II, 60.

vetett el. Végre kibékülnek vele süvei azon föltétel mellett, hogy nyolczvan márkát fizet nekik és kiviszi, miszerint Pinnye fiókegyház önálló egyházzá alakulandó a lozsi anyaegyháztól elszakíttassék.¹

Ezen ügy alig lehetett még elintézve, már meg pört indított ellene rokona, az imént említett Gencsi Miklósné, hogy anyja és nagyanja hitbérét, jegyajándékát és leánynegyedi illetményét nem bírja kikapni tőle, jóllehet a győri püspök ötvenegy marka erejéig ezt neki nemcsak hogy megítélte, de a késedelmes adóست egyházi tilalom alá vetette, sőt ünnepélyes egyházi kiközösítéssel sujtotta.² — Mindez nem használván, Zsigmond király utasította a nádort, Garai Miklóst, hogy a püspök ítéletét világi karhatalommal hajtsa végre.³

Hanem aztán ellene is fordult a szekér rúdja. Keservesen panaszkodik Sopron vármegye Csepregen tartott közgyűlésén, hogy balai és beledi birtokait hatalmasul elfoglalták a Fraknoi grófok; valamint hogy az osztrákok, midőn a Kanizsaiak kis-martoni erősségét elfoglalák, Lozsot, hol rendes lakóhelye vala, szintén földúlták, okleveleit is elrabolták.⁴

Ugyancsak az ő nevét is olvassuk azon szerződés alatt, melylyel Zsigmond király magtalan halála esetére Magyarországot Albert osztrák herczeg kezére szállítja.⁵

Két fia maradt — úgy látszik — első feleségétől; mindkettőt *János*nak (VIII. és IX.) hitták,⁶ de nagy kort nem érhettek. Valószínűleg ez bírta arra, hogy másodszor is nősüljön. Nejét Anniczának hitták, kitől *Gáspár* nevű fia született.⁷ De hatalmaskodó természetéről ekkor, késő öregségében se tett le.⁸ Folytonos perle-

kedéseiről és hatalmaskodásairól 1425-ig hallunk. 1429-ben azonban már nem élt; fia ügyeit is özvegye Zsigmond király fáradhatatlan kedvességével végzi.¹

A mit Gáspárról tudunk, az csak becsületére válik. Trosthauskammer Erzsébet, Kis-Heflani Gergely özvegye, azonképen leánya: Szent-Gróti György özvegye három udvarhelyet, illetve összes hitbéri és hozományi követelésöket átengedték neki.² Zsigmond király is Lozs, Széplak, Bala, Vicza, Lobloth, Csorna, Horpács nevű falvakban és Kis-Lozs, Kalacs, Szőrekéri nevű pusztákban rejlő jogát — tekintve hűségös szolgálatait — reá és általa özvegy anyjára ruházta; Kanizsai László soproni főispán ellenében is nekik adott igazat, sőt Gáspár úr kértére Lozson országos és heti vásárt is engedett.³

1434-ben még van róla emlékezés, de 1436-ban már nem él. Fiatalon halhatott meg, mert nemcsak magtalan özvegye Sitkei Mihály leánya, Katalin, de anyja is túlélte őt.⁴

Vele sírba szállott a beled-ági Lozsi család is.

2. *I. Imrének*, II. Beled fiának fimaradéka nincs; leánya Derki Meggyes Jakabhoz ment feleségül.⁵

3. Ellenben *III. Belednek*, ugyancsak II. Beled fiának van két fiutóda: *I. Jakab* és *V. Beled*.⁶

Érdekes ezen V. Beledről följegyeznünk, hogy a kapuvári várnagyhoz és rábaközi ispánhoz azon kéressel fordult: tiltaná meg Viczai III. János fiainak, Tamásnak és Miklósnak, hogy a házához ne járogassanak.⁷ Úgy tetszik, féltékenység bántotta szegényt.

Maradt utána egy *János* (IV.) nevű fiú, ki feleséges volt ugyan, de gyermeket nem hagyott maga után. Mit biztosra azért vehetünk, mert özvegye Erzsébet, Sitkei István leánya kielégít-

¹ Sopronm. Oklt. I, 556. 591.

² «Dum populi ad divina audienda convenissent, pulsatis campanis et accensis candelis et demum in terram proiectis et extinctis in signum eterne dampnationis.»

³ Sopronm. Oklt. I, 607.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 618. 620.

⁵ Fejér, CD. X/IV, 138.

⁶ Sopronm. Oklt. I, 556. 636. — 1373-ban előfordul «*Johannes filius Jacobi de Losy*» nevű homo regius (Fejér, CD. IX/IV, 534.), kit testvéreül kellett vennünk és VII. Jánosnak a nemzedék-fára illesztünk.

⁷ Sopronm. Oklt. II, 140.

⁸ Sopronm. Oklt. I, 612. II, 10. 15. 31. 73. 83. — Fejér, CD. X/V, 551.

Turul. 1890. IV.

¹ Sopronm. Oklt. II, 140 és alább.

² Sopronm. Oklt. II, 141. 154. — E két család közti jó viszony, mint tudjuk, régiebb keletű, melyet a gyermekek föntartottak. Gergelyfia Kis-Heflani Miklós is átengedte csornai birtokát Lozsi Beled Imrének. (Sopronm. Oklt. II, 63.)

³ Sopronm. Oklt. II, 160. 161. 178.

⁴ Sopronm. Oklt. II, 208. 253.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 248.

⁶ Fejér, CD. VIII/VII, 46. a föntebb idézetek.

⁷ «Sine lege ad domum ipsius magistri Belud non valeant accelerare.» (Sopronm. Oklt. I, 202. V. ő. 131. 167. 206. 210. 247.)

tette magát hitbérére nézve. (1358.) És mert e kielégítést II. János fia Péter és III. János fia Tamás vállalták magokra, kétséget nem szenved, hogy I. Jakab se hagyván ivadékot maga után, a Viczaiak ezen vonala kihalt.²

4. II. Beledfia *László* maradékának sincs nyoma.

5. Ellenben a már említett, korán elhunyt I. Miklós fiának III. Jánosnak két, talán három fiát ismerjük: *Osl*, II. Miklóst és *Tamást*³ és egy leányát: *Annát*, ki Berend mesternek lett felesége,⁴ míg két fivérének: *Osl*nak és Miklósnak magjok szakadt.⁵ Csak Tamásnak van egy fia IV. János, ki a Viczaiak főntartója.

1355-ben, ugyanis, II. Beled ivadékából három vonalon mindössze csak öten valának életben: II. János fia Péter s ennek fiai II. Jakab és I. Mihály (a Lozsiak); továbbá V. Beled fia IV. János, végre III. János fia Tamás. Ezen három vonal egyenlő részre osztotta összes, Viczán, Lozson, Széplakon, Ballán és Kalacson fekvő birtokait és kielégítette I. Imre özvegyét hitbérére és hozományára nézve.⁶

Ezen osztozkodók közül V. Beled fia IV. János is rövid időn maradék nélkül elhunván, vagyonában a főnmaradt, immár két vonalbeliek újra megosztóznak. De Tamás, mivel — úgy látszik — rossz gazda volt, sietett ezen újabban örökölt osztályrészét Kis-Hefláni Simonnak adni zálogba;⁶ aztán pedig nővéreinek, Berend mester nejének kiadván Vicza, Lozs, Széplak, Balla, Lohol, Család és Beled nevű birtokokból leánynegyedi

illetőségét, a főnmaradt egy harmadot is zálogcímen neki vallotta föl.¹

Fiának X. Jánosnak tehát nem sokja maradhatott. S azt a keveset is, a mit Lozson birt, kénytelen volt Lozsi Beled-Imrének adni száz font denárért zálogba, a miért megszabadította őt az örökös fogságtól (a vinculo captivitatis capitis);² mely csávába miként került? csak gyaníthatjuk, ha ama zavaros idöket, melyek Zsigmond király trónraléptét jelzik, észben tartjuk.

X. János fia György, a milyen tisztességes,³ oly szegény ember volt, úgyhogy Lozsi Gáspár indítatva érezte magát Vicza feléről javára lemondani.⁴

Érthető tehát, hogy Lozsi Gáspár magva szakadtával, annak őt jogosan megillető hagyatékát: Lozsot és Viczát, nemkülönb a széplaki, csornai, beledi és horpácsi birtokrészeket, kiadván Gáspár özvegyének hitbérét és hozományát, azonnal lefoglalta. Oka volt sietni vele; minthogy Zsigmond király figyelemre se méltatván a szegény Györgyöt, a »maradék nélkül elhalt« Lozsi Gáspár birtokait Csornai Péter fiának, Lászlónak és Istvánnak adta volt. — Pörre került az ügy; de György hét darab oklevél fölmutatásával oly fényesen mutatta meg, mint osztályos atyafi jogát Gáspár hagyatékára, hogy Pálóczi György esztergomi érsek és nádori helyettes, jóllehet megróttá önkényes eljárását, mégis neki, Viczai Györgynek ítélte meg Lozsi Gáspár összes birtokait, miben Csornai Péter fiai is, belátván, hogy a királynak ez esetben nem volt joga a nevezett birtokokhoz, megnyugodtak.⁵

A zavaros időben, mely Albert király halála után keletkezett, jóllehet Viczai György úr, mint Pálóczi Simon hive és köszegi kapitánya, Ulászló király pártján állott, még se kerülhetett ki, hogy a király lengyel hadnagyai összes birtokait, az ország főrendeinek felszólalása és Ulászló király tilalma daczára el ne foglalják és elég sokáig

¹ Sopronm. Oklt. II, 261.

² Sopronm. Oklt. I, 194. 195. 206. 209. 291. 366. 519.

³ Sopronm. Oklt. I, 330. Viczai Osl özvegye, Katalin asszony, Geregyei Mihálynak, az Egerváriak ősnének leánya, utóbb Apáti István felesége elhalt férje javaiból kijáró hitbérét és hozományát felerészben testvéreinek adta. Ez alkalommal ismerkedünk meg »Osl fil. Johannis de Vicha«-val (ugyanott 366. lap), de kissé felületesen, minthogy biztosan nem tudjuk, II. vagy III. Jánosnak volt-e nevezett Osl a fia. A »Viczai« vezetéknév birt végre arra, hogy föltételelesen ide igtassuk.

⁴ Miklós azonban 1348-ban még élt, minthogy ez évben a maga és testvére Tamás nevében zálogba adta a mosonmegyei Beledet (németül: Pelde) Kis-Hefláni János fiának és Belednek. (Sopronm. Oklt. II, 260.)

⁵ Sopronm. Oklt. I, 247. 248.

⁶ Sopronm. Oklt. I, 291.

¹ Sopronm. Oklt. I, 330.

² Sopronm. Oklt. II, 486.

³ Sopron vármegye legderekabb férfiai közt, kik a király rendeletére a győri püspököt érdeklő ügyben intézkedtek (1429), ugyancsak az utolsók közt, mely hely őt szegénysége miatt illette, Viczai György is említették. (Sopronm. Oklt. II, 131.)

⁴ Sopronm. Oklt. II, 209. l. jegyz.

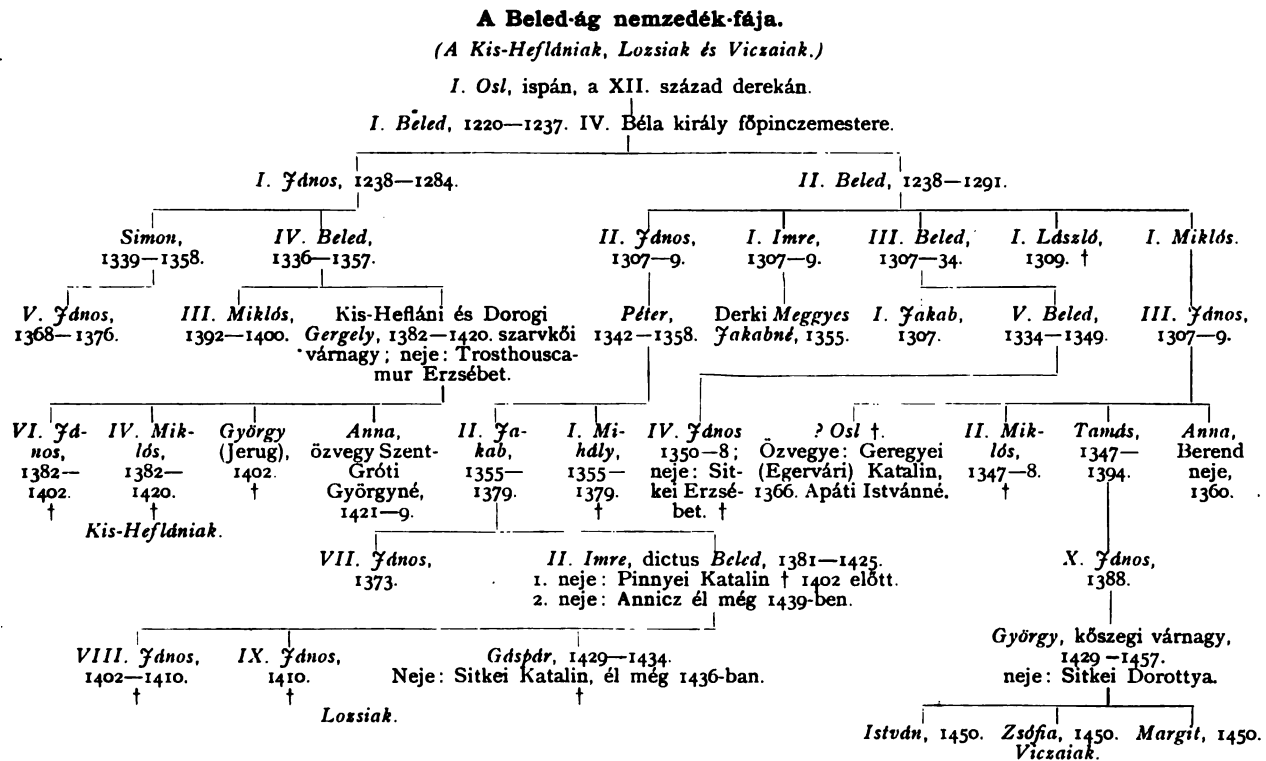
⁵ Sopronm. Oklt. II, 253. 258. 293.

elfoglalva ne tartsák. (1441.) — Midőn pedig ezen bajból kikerült, akkor meg Kanizsai Imre parancsára, ki V. László király és Frigyes császár hive volt, a kapuvári várnagy követett el hatalmaskodást Viczán. (1447.)¹

De a jó Isten csak megsegítette a becsületes

embert, a miért gyermekeivel: *Istvánnal, Zsófiával és Margittal* egyetemben egy telket ajánlott föl az Oslók szentélyének, Szent Mihály főangyal csornai egyházának.²

A Beled-ág nemzedéke rendjét ezek után ekként állíthatom egybe:

II. Osl bán ágazata.

II. Oslnak, a szerémi háznak hét fiát ismerjük; ezek: *Benedek, Miklós, Herbord, Jakab, János*,

¹ Sopronm. Oklt. II, 304. 332.

² Sopronm. Oklt. II, 346. — György úr néhai Beled özvegyével, Annicz-czal egyetemben már 1439-ben adott egy lozsi szőlőt a csornai monostornak. (Fejér, CD. XI, 360.) — *Lozsi Imre*, esztergomi érsek aligha származott az Osl nemzetségből, jóllehet a sopronmegyei Lozson született. Ő maga mint választott váradi püspök kérte Dallos Miklós, választott győri püspököt, hogy «de parentela, ortuque et natalibus suis» bizonylatot adjon neki. Dallos tisztéhez képest a vasvári prépostot küldötte ki, hogy ez érdemben vizsgálatot tegyen. A vizsgálat eredménye volt: «Reverendissimum dominum Emericum Lossy electum episcopum Varadiensem ex honesto matrimonio natum, optimis et honestis parentibus patre quidem Mattheo Losy, matre vero Anna Nemetszeghy in praescripto oppido Loss commorantibus progenitum esse.» Atyja még csak providusnak se címeztetik. Lozsnak

nos, III. Osl és Tamás,³ kiket és kiknek ivadékat egyenkint kell tárgyalnunk.

Benedek.

A levélben, melylyel II. Osl a csornai prépostság javadalmát 1230-ban kibővíti, önmaga nevezi Benedeket fiának.⁴ 1256-ban pedig a várföldek visszavételére kiküldött bírák: Amadé győri püspök, Favus szentmártoni apát, Ábrám ispán és az *Osl nemzetségből való* II. Oslfia Herbord ispán vallják *Benedeket*, Jakabot és Oslt

akkor két birtokosa volt: Viczay Ádám és Viczay Anna. (M. Sion, 1866. 664.)

³ Sopronm. Oklt. I, 17. 21. — Árpádk. új Okmt. VIII, 262. XI, 432. és egyébűt, mint ezt értekezésünk folytán részletesen kimutatjuk.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 18: «Magister *Benedictus*, filius meus lucratus est a rege annuatim quinque marcas argenti in salibus», s e salláriumát engedi át a prépostságnak.

«Osl bán fiainak».¹ S ép e körülmény bizonyíték arra, hogy ezen Benedek nem ugyanegy személy a fentebb tárgyalt Benedek püspökkel, jóllehet IV. Béla király őt (a püspököt) II. Osl fia Herbord «frater»-ének (mi itt csak atyafit jelent) nevezi. Benedek püspök, ugyanis, 1256-ban már nem élt (meghalt 1245-ben); a várföldek viszszaállítására kiküldött bírák oklevelében említett Benedek ellenben élőnek vétetik és megidézetik. Az évszámban se lehet tévedés, minthogy sem Amadé győri püspök (de genere Pok), se Favus szentmártoni apát nem volt egykorú az Osl-nembeli Benedek püspökkel. Amaz először 1254-ben fordul elő győri püspökkül s mint ilyen második utódja volt az Osl-nembeli Benedeknek; ez pedig 1252-ben jelenik meg első ízben szentmártoni apátul.²

Benedeknek innentúl nyoma vész. 1298 körül említi ugyan Roland királyi udvari bíró «Benedeket, az ifjabb Osl fiát»,³ de ezen ifjabb Osl alatt már IV. Oslt kell értenünk, mint ezt alább megmutatjuk.

Miklós.

Hogy Miklós II. Oslnak volt fia, kitetszik az ország egyik bírájának ítéletéből, melyben *Miklóst*, Herbordot, Tamást, Jánost és ifjabb Oslt Osl fiának mondja.⁴ Kitetszik továbbá a csoportosításból, melylyel a győri káptalan Oslt, *Miklóst*, Herbordot és Jánost egy sorban és elkülönítve nevezi Beled fiaitól, midőn az őrsi nemesek némely birtokát közösen megveszik.⁵

E levélben értesülünk arról is, hogy Miklós győri vármegyeispán volt. Csakhogy ez időtájt két ízben fordul elő Miklós nevű győri ispán: egyszer 1212 és 1214 közt, ki egyuttal a király asszony udvari ispánja; másszor 1238 és 1239-ben.⁶ Ez utóbbi kétségtelenül ő; ha vajjon az előbbi is? nem tudjuk.

Meghalt a XIII. század közepe táján fimaradékat nem hagyván maga után. Birtokain tehát,

¹ Árpádk. új Okmt. XI, 432.

² Fejér, CD. IV/II, 129. 218.

³ Árpádk. új Okmt. X, 328.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 22.

⁵ Hazai Okmt. I, 20. — Árpádk. új Okmt. VII, 64. — Fejér, CD. IV/I, 138.

⁶ Árpádk. új Okmt. I, 135. — Fejér, CD. III/I, 149.

⁷ I. 148. VII/II, 303. — Győr egyetemes leírása, 604.

melyek Csáva, Aranaz, Bezernuk, Csorna és Széplak nevű helységekben feküdtek, meg akartak osztani testvérei: Herbord és Tamás, nemkülönben unokái: a János és ifjabb (III.) Osl fiai. Azonban II. Beled szintén részt kért magának, mire az Osl bán ivadéka rá nem állott. Nehéz is a jogalapot, melyre II. Beled követelése támaszkodék, kitalálni. Mind a mellett, perre kerülén az ügy, Beled jogát érvényesnek találta a bíró, s úgy intézkedett, hogy néhai Miklós ispán hagyatékát arra külön megkért urak öt egyenlő részre osztásáig föl, melyből egyet II. Beled is kapjon, s az örökösök sorsoljanak a fölött, kinek melyik rész jusson. A Miklós széplaki tornyát szintén sorsolják el; a kinek a sors juttatja, az köteles osztályos társait becsü szerint pénzben elégiteni ki. — Ha pedig, teszi hozzá az ítélet, Herbord ispán a széplaki templomban megesküszik arra, hogy a nevezett birtokok megszerzésére tizenöt márkát költött, s ennyit a birtokból még be nem vett: a közösből térítsék meg költségeit; de míg pénze megtérül, bírja békén Csávát.⁷

A Herbord-ág.

Herbortyaiak (Csávaiak, Vásáros-Falviak).

I. Herbord, Osl bánnak harmadik fia életrajzát IV. Béla királytól birjuk.

Gyermekekorában szemelték ki őt az említett király játszótársának, kivel együtt a királyi udvarban nevelkedett és folytonosan a királyi körül forgolódván, ennek hajlandóságát már ekkor annyira megnyerte, hogy föltette magában «eum provehere munificencie regie donativis», hogy őt felmagasztalja.

Hogy az ifjúkori barátság a legtartósabb, azt a király és pártfogoltja is megmutatta. Egy alkalommal — úgymond a király — az Oroszországba indított hadjárat alkalmával, a Galíciába vezető nagy kapunál (hegysszoros), mely magyar kapunak neveztetik, a magunk és fő-

⁷ Sopronm. Oklt. I, 22. — Hogyan esett mégis, hogy Beled fiainak csak egy hatodrészt jutott Széplakból? (Árpádk. új Okmt. II, 27. — Kubinyi Oktára, I. 39.) megírva nem találjuk; hacsak úgy nem, hogy II. Osl ötödik, még élő fia, Jakab szintén részt követelt magának testvére, Miklós hagyatékából.

uraink szeme láttára dicséretesen harczolt; ugyanakkor a Dnyeszter folyó mellett szintén férfiasan megállott az ütközethen. Visszatérvén pedig az anyaországba (in corpus Ungarie) gyakran végzett követségeket az országon kívül.¹

Midőn pedig Isten ítélte, — folytatja a király, — melynek ellenállani ember nem képes, a tatárok kárhuzatos fáját küldé reánk, Herbord elhagyván minden birtokát, testvérét, atyafiát, el szeretteit, hűségében a tenger vidékére követt bennünket, ahol szakadatlanul szolgálatunkra állván el nem tért oldalunktól. Teljes megnyugvással reá bízunk tehát legkedvesebb elsőszülött fiunkat, (V.) István királyt, elhelyezvén őt Clissa várában magzatunk lakó háza szomszédságában, hogy a veszély idején biztos bástyája, éber őtalma legyen. Valóban e jelesünk hűsége azon időben tengeren és szárazon egyaránt fényeskedett. — Mikorra pedig haza segített bennünket Üdvöztőnk, s úgy esett, hogy az osztrák herczeg ellen kellett hadat indítanunk, Herbord ismét becsülettel megállotta helyét. Végre Kőszeg vára alatt is ő volt a győztes; az ő hadi népe diadalmas támadása által adta nekünk ama várat az Eg, noha ugyanott tizen sebesültek meg övéi közül.

Ezen érdemei jutalmául — végzi a király — mintegy előlegül adjuk neki Zalavár-megye drávan-túli részében Raszinát, mely atyafiának, boldogult Benedek győri püspöknek halálával királyi kézre került vala, olyképen, hogy adhatja, hagyhatja, a kinek akarja életében és halálában. (1248.)²

Herbord ekkor már ispán (comes) címet viselt, valaminthogy királyi megbízásokban is többször részesült³ — Hogy vármegye-ispán volt 1261-ben, kitűnik abból, mert Ete nevű alispánja (curialis comes) jelenik meg az ő képviselőjében.⁴ — 1366-ban IV. Béla király «bárá»-jának nevezi

Herbordot,¹ s ez kétségtelenné teszi, hogy előkelő hivatalt viselt a királyi udvarban. Milyent? nem találjuk följegyezve. Ellenben, hogy IV. László uralkodása alatt hol a királyi lovászok, hol a királyi pinczések, hol a királyné tárnokainak mestere, erre nézve adatokban nem szűkölködünk.²

Jó gazda is, mert szerző ember volt Herbord.³ IV. László királytól is nyert újabb adományt, Sopron vármegyében Perczel földét, némi erdőt és kaszálót, vára körül, melynek építésére még V. István királytól kapott engedelmet.⁴

1279-ben még élt, hanem már a következő évben azzal tisztelé meg hasonló nevű fia atyja emlékét, hogy annak végrendelete értelmében és saját elhatározásából is birtokai mindegyikében: Csorna, Erlen, Perczel, Szent-Kereszt, Beled, Ujfalu, Horpács, Ilmicz és Csáva helységekben egy-két jobbágytelket, Lusán pedig, vagyis a Kis-Rába egyik ágán Vicza közelében két malmot ajándékozott a csornai egyháznak, melynek kegyuraságában neki is volt része.⁵

I. Herbordnak e fián kívül *Kata* nevű leányát is ösmerjük, a Csák nemzetségbeli Miklós fia Iván feleségét, ki 1258-ban halt meg. Ennek végső rendelkezésénél jelen volt atyjával együtt ennek *Hubcsa* nevű fia, kivel ekkoron találkoztunk először és utoljára.⁶

II. Herbord szintén vitéz ember volt, és részt vett a hadjáratban, melyet III. Endre király, felültetvén az összes nemességet, Habsburgi Albert osztrák herczeg ellen indított, hogy megtorolja a jogtalanságokat, melyeket a herczeg Magyarországon elkövetett. Endre király fennen magasztalja Herbord mester fényes vitézségét, melyet hol a várak megvételeknél, hol mezei ütközetek alkalmával tanúsított, a miért IV. Lász-

¹ Fejér, CD. IV/III, 326.

² L. Index cod. dipl. Árpád. 830. 831. 1. és Fejér, CD. V/II, 57. 245. VII/V, 394. 400. 592...

³ Szerzeményeiről l. Árpádk. új Okmt. III, 27. VIII, 13. 110. 245. 246. 332. — Fejér, CD. IV/I, 138. V/I, 82. — Kubinyi Okltára, I, 39. 41. 47. 65. 66. — Hazai Okmt. I, 20.

⁴ Századok, 1889. vidéki kirándulás 92. — Kubinyi Oklevéltára I, 110. — Árpádk. új Okmt. IX, 239.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 47.

⁶ Hazai Okmt. V, 30.

¹ Ezen hadjárat és követségek alatt, úgy látszik, még a Kálmán herczeg és a Rosztizláv érdekében történeteket kell érteni, minthogy a tatárjárás előtt említettnek.

² Árpádk. új Okmt. VIII, 262. — Fejér, CD. IV/II, 31. — Ezen jószágot azután Herbortikának, Herbortjának, Herbortjának nevezték új birtokosáról Herbordról.

³ Árpádk. új Okmt. III, 27. VIII, 52. IX, 537. 567. XII, 674. — Hazai Okmt. I, 37.

⁴ Árpádk. új Okmt. VIII, 13.

lónak 1279-ben kelt adománylevelét Perczelre, 1291-ben megerősítette.¹

II. Herbord mester ekkor már nem lehetett fiatal legény, talán azért is oly szokatlan vitézségének dicsérete,² a nélkül, hogy annak valamely részletes eredményét is fölemlítsék. Fia-talabb korában rablólovagi hajlamairól, melyek unokaiban fékezetlenül törtek ki, volt ismeretes.

IV. László király meginteni volt őt kénytelen, hogy a soproni polgárokat ne háborgassa; máskor az országbíró rendelt vizsgálatot ellene, a miért Óvári Konrád birtokát hatalmasul megtámadta, lerombolta, kifosztotta, száz márknyi kárt okozván benne.³ — Ladomér esztergomi érsek is szép, de kemény leczkét ad neki, mint «specialis» barátjának, melyben érzékenyen inti, hogy a kedhelyi zárdát illető tizedet, melyet ez István királytól kapott, el ne vegye.⁴ — Baja volt a vasvári káptalannal is Ilmőcz nevű sopronmegyei falu miatt, melyet szintén jogtalanul foglalt el. Utóbb azonban kiegyeztek, míg végre a pör unokái idején meg kiújult.⁵

Alig esett meg tehát káröröm nélkül, midőn Herbord mesterre is rájára a szekér rúdja. IV. László király, tudniillik, megtámadván a hűtlen Német-Ujváriakat, az Oslok közül is többen valának táborában, mikoron Perestyént ostromolta — de szerencsétlenül; mert többen, köztök II. Herbord is fogságba került. Zálogba

kellett vetnie széplaki birtokát és adósságot csí nálnia, hogy magát kiválthassa.¹ László király azonban kárát pótolta a sopronmegyei Dicsk nevű jószággal.² Viszont e birtok felét Herbord hű szolgájának, Gyalócai Istvánnak adta, ki később mint Károly király hűtlene elvesztette minden javait.³

Herbordfia II. Herbord 1308-ban még említették; aztán elvesz szemünk elől. Helyébe fia, *István* lép, ki Raszina, másként Herbortika nevű drávántúli birtokát a Kanizsaiak törzsének, Imrefia Lőrincznek és testvéreinek 1330-ban zálogba adja, máskor mindenkit tilalmaz jószágai elfoglalásától.⁴

Biztosra vehetni hiszem, hogy az Osl-nembeli *Miklós*, váradi prépost s a királyné kápolnája ispánja, valamint testvérjei, kik közül azonban név szerint csak *György* említették, szintén II. Herbord fiai.

Az ügy, mely miatt Károly király megemlíti őket, a következő: Az imént érintett Gyalócai István maradék nélkül elhúnyván, birtokait, Dicsket is, föl kérte Kanizsai Lőrincz érdemei jutalmául; de föl kérte Miklós váradi prépost is, mert, mint mondá, azok örökölt javai (suas esse dicat hereditarias possessiones), mit semmiképen se mondhatott volna, ha nem lett volna II. Herbord fia. A király úgy intézkedett, hogy Miklós prépost és testvérei a kérdésben forgott birtokok egyik felét, másik felét a Kanizsaiak kapták.⁵

Egyébként nem sokat tudunk Miklós prépostról. Csanádnak, a később jeles esztergomi érseknek volt utódja a prépostságban, miután Csanádot egri püspökké választották. Neve előkerül még a váradi káptalan 1323. évi kiadványában.⁶ Sokáig nem volt prépost, minthogy már 1325-ben bizonyos István fordul elő a prépostok közt. Bunyitai Vincze, a váradi egy-

¹ Kubínyi Oklt. I, 146. — Árpádk. új Okmt. X, 20.

² «Clarissimae milicie titulus . . . dimicando gloriosis precioniis meruit commendari.»

³ Árpádk. új Okmt. IV, 381. XII, 696. V. ö. Hazai Okmt. VII, 213. 305.

⁴ Knauz, Monum. eccl. Strigon. I. 426. — Fejér, CD. VII:II, 79. «Cum ex intimo dilectionis affectu vos diligimus, maiori tamen et propensiori cura tenemur circa spiritualia, et que ad spiritualia faciunt, vos fovere, ab his, que periculum anime pariunt, paternalibus studiis vestrum animus, quantum in nobis est ammonendo», így ír az érsek. Érdekesebb továbbá tanai a papi tizedre vonatkozólag: «Decime quippe, oblationes et primicie in solis bonis ecclesiarum computantur, et a laicis considerari penitus prohibentur. . . Nec vicesima decimarum a maiestate regia transferri potest in personam aliquam laicalem, quia nec ipsa celsitudo regia possidere potest aliquam particulam decimarum, nisi in ecclesia vel alia monasteria transfundendo; . . . decima pars dominica censeatur, et ob cultum divini nominis psallentibus in ecclesia debeatur.»

⁵ Árpádk. új Okmt. V, 29. 58. 221.

¹ Árpádk. új Okmt. IV, 274. 275. XII, 455. — Hazai Okmt. VI, 323. — Később azonban meg egymás kezéhez békéltek, mert a Német-Ujváriak Herbord mestert kedves barátai, «chari nostri» sorában említik. (Árpádk. új Okmt. IX, 427.)

² Dicsk, akkor Gicsk erdő volt **Megyes** és **Tormás** közt (Nagy Imre.)

³ Sopronm. Oklt. I, 69. 84.

⁴ Anjouk. Okmt. II, 461. — Sopronm. Oklt. I, 13.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 95.

⁶ Zichy-Okmt. I, 226.

ház nagyérdemű történetírója azt véli, hogy elhalt.¹

A harmadik testvérnek, Istvánnak *János* nevű fia volt, ki birtokairól hol Csávainak, hol Csornainak, hol Vásáros-Falvinak, hol meg Herbortyainak nevezette magát, és 1363-ban özvegyet, két leányt: *Szépasszonyt* és *Hölgyasszonyt* és két kiskorú, egy három- s egy négyéves fiút: *Herbord* és *Osl* nevűeket hagyott maga után.²

III. Herbord és Osl hatalmaskodó,³ özvegy anyjoknál rossz iskolában nevelkedtek és valóságos rablólovagokká, azokká is a selejtesebb fajtából, fejlődtek.

Osl egy alkalommal Woller Simon nevű soproni kereskedőt, ki áruival az alvidékre útban vala, az országuton megtámadta és mindenéből kifosztotta. Elvett tőle negyven végkölni, hetven vég lengyel posztót, háromszáz forintot, fegyvereket, hat lovat, végül a kereskedőt szolgáljával együtt felkötötte. (1392.) — Zsigmond király szigorú vizsgálatot rendelt elene,⁴ és — úgy látszik — fej- és jószágvesztésre ítélte. Fejét megmentette jószágaival. Erre mutat, hogy nővérei: *Szépasszony*, Raszina-Kereszturi Jánosné és *Hölgyasszony*, Bikszádi Péterné megkönyörültek rajta, és minden fekvő birtokukat (értsd: leánynegyedi illetményeket)

¹ Váradi püspökség tört. I, 172.

² Mint ez Bebek országbíró ítéletéből, melylyel II. mecset a vasvári káptalannak ítéli meg, kitetszik. E pörben a fiúk egyszer Ferencznek és Herbordnak, máskor Herbord- és Oslnak iratnak. (Sopronm. Oklt. I, 338.) Hogy ez utóbbi váriáns a helyes, kiviláglik a győri káptalan leveléből, melynek erejével Mihályi Pál Csávai Herbordtól és Osltól, az Istvánfia János fiaitól zálogban birtorákózi Magyar-Falu és Német-Falu (Vásáros-Falu) nevű birtokokat Asszonyfalvi Oslfia Jánosnak tovább adja. (U. o. 456.) A csornai prépost is így nevezi őket: «Herbordus et Osl, filii Johannis, filii Stephani, filii Herbordi de Csáva.» (U. o. 390.) Előkerülnek 1379-ben is mint «magistri Herbordus et Osl filii Johannis, filii Stephani de Csorna.» (Hazai Okmt. III, 205.)

³ Sopronm. Oklt. I, 365.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 506. Azok közt, kiket a király ez ügyre nézve kihallgatni rendelt, következő Osl-nemzetségbeli előkelő férfakkal találkozunk: *Johannes filius Ostel de Asszonyfalva*, ki egy a «Johannes filius Johannis, filius Osl»-lal; *Johannes filius Lewkus* a Jakab-ágból; «*Franciscus filius condam bani*», Domokos macsódi bán unokája; végre «*Gregorius filius Beleud castellanus de Sarkew*» a Beled-ágnak Kis-Heffáni vonala tagja.

Herbortyán, másként Raszinán, mindkét Zegegyén Kőrösmegyében, azonképen a sopronmegyei Vásáros-Falun, Csáván, Magyar-Falun, Kereszturon, Horpácson és Imlócson, merő testvéri szeretetből reá, Oslra ruházták.¹

Szakasztott mása, talán inkább mintája volt III. Herbord. Ő már előbb üzte volt a rablás nemes mesterségét, a miért fej- és jószágvesztésre ítélték őt is. Hanem találkozott jóakarói: Alsáni Bálint pécsi püspök és bíboros, Garai Miklós nádor és Asszonyfalvi Ostfi János, kik kéréseikkel addig ostromolták Erzsébet királynét, míg ez (1380. szeptember 9.) azon feltétel alatt, hogy a nevezett közbejárók a károsultakat Herbord vagyonából annyira-mennyire (mediocriter) kielégítik, s azon kikötés mellett, hogy őt, ha még egy hatalmaskodást elkövetne, a király elé állítják, megkegyelmezett neki.²

Innét indulhatott ki a nagy barátság, sőt szövetség a Herbord-ág és Osl-ág közt. Herbortyai Osl fiát II. Jánost sűrűn látjuk a Domokos bán unokáival szövetkezve. E szövetségben kezdék visszaszerezni a nemzetség egyik-másik elkallódott birtokát: Agyagost, Nagy-Heffánt.³

Az említett Herbortyai II. Jánosról először 1401-ben hallunk, midőn Vásárosfalvi Osl mester özvegye és János nevű fia (már mint t. i. maga és édesanyja) birtokai elfoglalásától tiltják Vadasfalvi Györgyöt.⁴ Utoljára 1438-ban, mely évben meg is halt, minthogy ugyanezen évi augusztus

¹ Sopronm. Oklt. I, 518. — Valószínűleg akkor került Ozaly vagy Ozolvára a király kezére, ki nem késett azt Frangepán Miklós vegliai és modrusi grófnak 17,000 dukátért elzálogosítani. A Frangepánok előbb már megvették a szomszéd Ribniket Miczbán hasonló nevű unokájától. (Katona, Hist. Crit. X, 459. V. ö. Kerhelich, Hist. eccl. Zagr. I, 134. és Fejér, CD. X/II, 215. 254. 546.) — Hogy e birtok később, részben legalább visszakért a Herbord-ágra, hozzá vethető a csornai prépost tiltakozásából Herbortyai Oslfia János ellen, ki mindazon jószágokat, melyeket ősei: Osl (II.) és Herbord (II.) a csornai monostornak adományoztak, köztök «ultra Dravam terram unius ville, que dicitur Wydus», hatalmasul elfoglalta és elfoglalva tartja. (1435. L. Sopronm. Oklt. II, 235.) Azután Pálóczi Máté nádor előtt kiegyeztek, s ha kombináció nem csal, a csornai monostor Szent-Vidért Kereszturt és Vásáros-Falvát kapta. (V. ö. Sopronm. Oklt. II, 289.)

² Fejér, CD. X/VIII, 142.

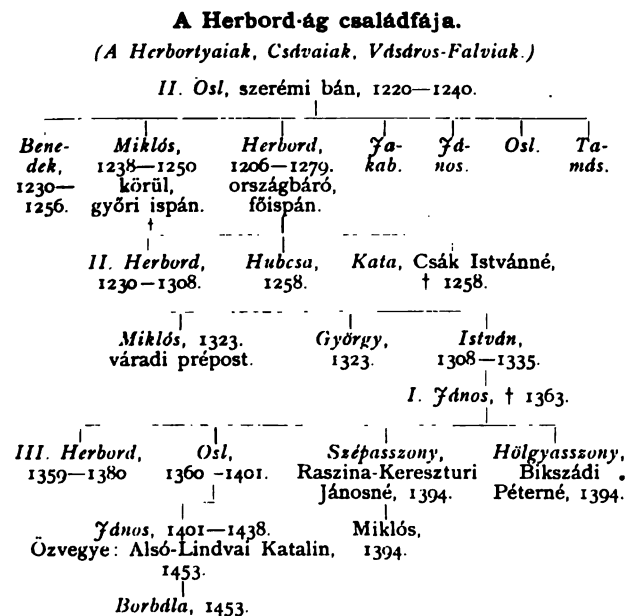
³ Fejér, CD. X/VIII, 118. XI, 77. — Hazai Okmt. II, 266. 285. III, 371.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 553.

18-án Albert király, Herbortyai II. János összes, kőrös- és sopronmegyei birtokait eladományozta, mi ellen Asszonyfalvi Oslfi László keményen tiltakozik,¹ mely körülményből bizton következik, hogy a Herbord-ág fiágon kihalt.

II. János özvegye, Alsó-Lindvai Zsigmond leánya, Katalin túlélte férjét, valamint leánya, *Borbála* is.²

A Herbord-ág nemzedéksora ekként állítható egybe:

A Jakab-ág.

Midőn az illetéktelenül elajándékozott várjavak visszavételére IV. Béla király által kiküldött bizottság Sopron vármegyében 1256-ban működék, eléje léptek a vasi várjobbágyok állítván, hogy Osl (Al) nevű egy ekényi földtér, melyet *Osl bán fia: Jakab*, Benedek és Osl elfoglalva tartanak, a vasvári földekhez tartozik. A megidézett Oslfiak azonban azt felelték, hogy a kérdéses föld örökölt birtokuk. — A védekezés ezen neme más körülmények közt alig leendett

¹ Fejér, CD. XI, 167, 184. — Sopronm. Oklt. II, 289. — Utóbb Herbortya, Tivanócz, mindkét Zegenye, Kalbászna, Merlincz és Pessölcz császármegyei birtokok mégis Mihályfalvi György kezére kerültek. (Hazai Okmt. V, 259.)

² Zalam. Oklt. II, 551: Borbála tilalmazza anyját az alsó-lendvai és nemti várakban birt részének eladásától. Alsó-Lendvai Katalin nővére, Dorottya Gimesi Forgách Jánosnak volt felesége (Fejér, CD. X/VII, 383.); ezért van Forgách Benedek is a tiltakozók közt.

elégés; de mivel Herbord ispán is, a nevezettek fivére, szintén tagja volt ama bizottságnak, s mint Osl-nembeli az igazságot jobban tudta vagy tudhatta, ugyanezt vallotta: esküt ajánlottak nekik, melyet miután Jákon, az ottani monostor fölszentelése alkalmával Jakabunk is letett, a bizottság a vasi várjobbágyoknak hallgatást parancsolt.³

Ez alkalommal értesülünk első ízben hitelesen arról, hogy Jakab is fia volt Osl bánnak. Egyébiránt a családi osztozásban is részt kapott Jakab és ivadéka, egyszer 1250-ben testvérének, Miklós győri ispánnak elhunytakor, máskor 1325 előtt, a János-ágnak magva szakadtakor.⁴

V. István király is fennen magasztalja az Osl bán fiai: *Jakab* és III. Osl vitézi szolgálatait, melyeket előbb atyjának IV. Bélának, aztán neki külön-külön hadjáratok alkalmával tettek. Nevezetesen, midőn V. István atyja halála után Otakár cseh király ellen általános hadjáratot rendelt, Jakabra és Oslra bízta Sopron vára védelmét, mely föladatnak, jöllehet többszörös ostromot kellett kiállaniok, emberül megfeleltek, némelyeket elfogván, számosakat megölvén az ostromlók közül. Midőn továbbá Német-Ujvári Henrik fia Henrik bán elárulván a hazát és több királyi várat, a cseh király táborába szökött; Kőszeg várából pedig rabolta, fosztogatta és gyujtogatta az ország végeit: Jakab és Osl testvérek Gergelyhez, a királyné tárnokmesteréhez és vasvári ispánhoz, ki Kőszeg bevételére kiindult, csatlakozván, dicséretesen működtek. Volta képen nekik és hadaiknak volt köszönhető, hogy Kőszeg elfoglalták s az országos rablókat belőle elűzték. A miért a király a vasi ispán meg egyezésével is nekik adta Vasvár lakatlan földjét, Al-Csepet (Mihályfalva mellett), melybe ellenmondás nélkül be is vezették őket.⁵

Nem is ez az egyetlen adomány, melyet Jakab, az Osl bán fia vitézségeért megérdemelt. V. István király neki adta hadi költségei pótlásul az udvarnokok vasvár-megyei Buruzth nevű földjét; IV. László király pedig tekintve Osl fia Jakab ispán hűséges és vitéz tetteit, nevezetesen, hogy Győr vára bevételénél, a király s az ország bárói láttára egy számszer-íj (balista) nyila által

³ Árpádk. új Okmt. XI, 432.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 22. 102.

⁵ Hazai Okmt. I, 183. 351. — Fejér, CD. V/I, 234. 259

megsebesült, megerősítette Maglócza birodalmában, melyet atyja II. Endre királytól kapott volt; és ugyancsak IV. László király neki adta a vasvár-megyei Csehi nevű birtokot, mely alkalommal kiemeli Jakab mester emberséges indulatát, ki a hadjáratok alatt soha senkit meg nem bántott, senkinek nem ártott, senkit meg nem károsított.¹

Ezen jóakaró gondolkodás módjának tudandó be, hogy a Ják-nemzetségbeliek őt is fölkerítették, szerezne békét közöttök hosszas ellenségeskedéseik után.² Valamint hogy II. Herbordon is segített, midőn ez a Német-Ujváriak fogságába sínlődek, hogy kiválthassa magát.³ — A csornai monostornak, melynek kegyura volt ő is, szintén adott egy malmot Viczán, meg ifjabb (III.) Osl is egyet,⁴ mely testvéréhez benső ragaszkodás fűzte.

Két fiát ismerjük: *János*t és *István*t,⁵ kiknek a magban szakadt András fiai hagyatékából szintén kijárt a részek.⁶

Hogy János fia *Lőkös* volt, kétségtelen. Lőkös cseréli el 1347-ben Csehit unokaöccse, Domokos bán maglóczai birtokával, kapván ráadásul húsz márkát, mely alkalommal így neveztetik: «Leukus, filius Johannis filii Jacobi de eadem (Osl) generacione».⁷ — Más alkalommal ugyanezen «Leukus filius Johannis de Azzun» egyik rokonával, az Osl-ági II. Jánossal (filius Johannis filii Osl) a Kanizsaiak Tamási nevű vasmegyei birtokán hatalmaskodást követett el.⁸

Fiának vehetjük II. *János*t, ki 1368-ban a Nagy-Martoni Lőrincz fia Miklós s az Osl-ági János közt folyt pörben tanuként így említetik: «Johannes filius Leucus de Azzunfalva».⁹ — Ugyanezen Asszonyfalvi Lőkös fia II. János az Osl-ági I. Ferenczcel, ki Domokos bánnak volt unokája, veszprémmegyei Szörzsöki Andrást meg-

ölvén, fej- és jószágvesztésre ítéltetett. Azonban Zsigmond király némely főpapok és főurak kérésére megkegyelmezett mindkettőjöknek és utasította őket, hogy pénzzel váltság meg magokat. (1388.)¹ — 1392-ben is említetik,² és hosszú kort ért, hogy teljesen tönkre menjen.

Úgy látszik az említett gyilkosság miatt, vagy talán — a mi valószínűbb — mert jelentékeny részt vett a lázadásban Zsigmond király ellen (1403), Garai Miklós nádornak temérdekkel tartozott. Örökösei tehát, az imént említett I. Ferencz s a szintén Osl-ági II. Jánosfiak: Gergely és I. László 1409-ben abban egyeztek meg, hogy a végleges becsűlig a nádor a Jakab-ág összes birtokait Asszonyfalván, Német-Falván, Farádon, Csornán, Maglóczán, Osliban, Viczán, Széplakon, Dalkán, Csengén és Mihályfalván kezéhez vegye; ellenben a kigyókői (másként asszonyfalvi) vár az Ostfiaké, mint az Osl-ágiak ez időben már hitták magokat, maradjon.³

Világos ebből, hogy fimaradék nélkül halt meg.

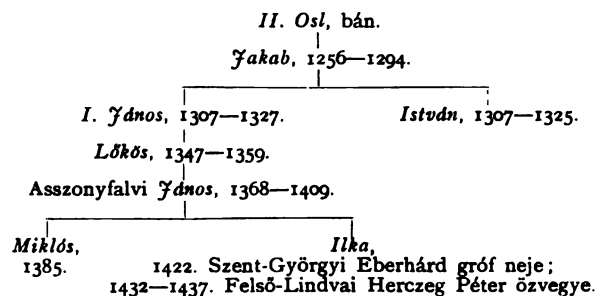
Említetik ugyan fia, *Miklós*, kivel 1385-ben Asszonyfalván, a Rábán járó malmát szomszédjának és unokatestvérének, Ostfi Jánosnak eladta;⁴ de ez a fia (nem lehet másként) előtte halt meg.

Leányát *Ilkának* hitták, ki 1422-ben Szent-Györgyi Eberhárd grófnak felesége, 1432-ben pedig már Felső-Lindvai Herczeg Péter özvegye, 1437-ben még él.⁵

A Jakab-ágnak eddigi adataink szerint nem terebélyes családfája ezek után így alakul:

A Jakab-ág családfája.

(Az Asszonyfalviak.)

¹ Hazai Okmt. II, 152.

² Sopronm. Oklt. I, 506.

³ Sopronm. Oklt. I, 603.

⁴ Fejér, CD. X/VIII, 187.

⁵ Sopronm. Oklt. II, 67. 271. — Zalam. Oklt. II, 476. — Fejér, CD. X/VII, 908.

¹ Hazai Okmt. VI, 204. 289. — Fejér, CD. VII/V, 591. — Sopronm. Oklt. I, 202. — Kubinyi Oklt. I, 93.

² Hazai Okmt. IV, 87.

³ Árpádk. új Okmt. IV, 275.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 49.

⁵ Hazai Okmt. IV, 113. — Anjouk. Okmt. I, 168. II, 278.

⁶ Sopronm. Oklt. I, 102.

⁷ Sopronm. Oklt. I, 201. — 1348. márczius 30-án. Gecsei Beke fiai az Osl nemzetségbeli János fia Lőkös ellen ügyvédet vallanak. (Anjouk. Okmt. V, 172.)

⁸ Sopronm. Oklt. I, 234. ddo 1351. október 1. — Említetik még 1359. május 2. Ugyanott 302.

⁹ Sopronm. Oklt. 374.

Turul. 1890. IV.

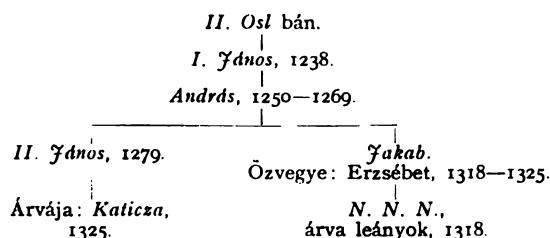
A János-ág.

Hogy János nevű fia is volt Osl bánnak, kétséget nem szenved. 1238-ban, midőn Osl bái fiai az örsi birtokot megvásárolják, János köztök van, és Herborddal, Miklóssal, III. Oslal egy sorban áll. 1250-ben pedig Miklós hagyatékából Herborddal, Tamással és III. Oslal, mint «Osl bái fia» együtt örökösdik, nem ugyan ő, mert ekkor már nem élt, hanem fia, kit *Andrásnak* híttak,¹ és 1269-ben megvette mint szomszéd Család nevű falu felét.

De már András fiaiban,² *II Jánosban* és *Jakabban* még 1318 előtt magva szakadt ezen ágnak.

Birtokain megosztottak: III. Oslnak, Tamásnak és Jakabnak, nemkülönben II. Belednek ivadéakai, — kielégítvén Jakab özvegyét, *Erzsébetet* hitbérére, három árva leányát, azonképen János árváját, *Katiczát* leánynegyedi illetekeikre nézve.³

A János-ág családfája.

III. Osl ivadéka.

Az Asszonyfalvi Ostffyok, Bresztóczyak, Tardiak, Szent-Mártoniak.

II. vagyis Osl bái fia *III. Osl* először 1230-ban és ismét 1256-ban említetik;⁴ aztán előkerül

¹ Árpádk. új Okmt. II, 292. VII, 64, 472. VIII, 248. — Sopronm. Oklt. I, 22.

² 1297-ben Andrásnak több fia is volt. Az adománylevélben, melylyel IV. László király Herbornak adja Perczelt, a határolásban előkerül «terra Johannis et fratrum suorum, filiorum comitis Andree». (Kubinyi Oklt. I, 110.)

³ Fejér, CD. X/VI, 156., hol a rubrum tévesen tűnethet föl az 1418-iki évszámot. — Sopronm. Oklt. I, 102. V. ö. Hazai Okmt. V, 93. — A fentebbi Jakabról még annyit tudunk, hogy Imre fia Gergelylyel (Tamás-ág) az egymásnak okozott károk miatt párbajt kellett volna vívnia; azonban Herbord mester, Osl mester és Beled fia János közbenjárására kiegyeztek. (Hazai Okmt. I, 97.)

⁴ Sopronm. Oklt. I, 18. — Árpádk. új Okmt. XI, 432.

1262-ben, midőn fivérével, Jakabbal, a magok és unokaöccseik, a Tamás fiai: Tamás és Imre nevében panaszt emelnek IV. Béla király előtt, hogy a soproni ispán Széplakot megfosztotta heti vásárától.¹ Ugyancsak Jakabbal együtt vitézkednek és veszik ezért a király jutalmát.² A csornai egyházat is együtt javadalmazták egy-egy viczai malommal³ és együtt könyörülnek unokaöccsükön, II. Herbordon, hogy magát a Német-Újváriak fogságából kiszabadítsa,⁴ mint ezeket már itt-ott érintők.

III. Osl közben megnősült. Feleségül vette Nagy-Martoni Bertalan (Bertrandus Latinus) kisebbik leányát, kivel Sopron vármegyében két, Család nevű birtokot kapott. IV. László király megerősítette őt e két Család birodalmában.⁵ Miután azonban ipja meghalt, kénytelen volt pörösködni a Nagy-Martoniakkal napa hitbére, sógornője: Gerlosoki Anna, nemkülönben neje leánynegyedi öröksége végett. A pört egyesség szüntette meg 1302-ben.⁶ III. Oslnak e feleségétől ekkor két nagykorú fia volt: *IV. Osl* és *Péter*, kik atyjokkal együtt magokra vették a kötött egyesség végrehajtását.⁷

Volt neki leánya is, *Erzsébet* nevű, ki az 1311-ben elhalt Pápa nemzetségbeli Miklósnak vala második felesége és István nevű fiának anyja.⁸

Politikai magatartására világot vet III. Endre király levele, melyben III. Osl ispánnak, ki őt különböző hadjaratokban követé, elszakadván a hűtlen Német-Újváriaktól, a miért ezektől ezer márkányi kárt szenvedett, a sopronmegyei Szánt (Szárföld), a Henrik bái-ivadékok egyik serviensének birtokát adta.⁹

¹ Sopronm. Oklt. I, 25.

² Hazai Okmt. I, 183.

³ Sopronm. Oklt. I, 47.

⁴ Árpádk. új Okmt. IV, 275.

⁵ Árpádk. új Okmt. IX, 552. — Kubinyi Oklt. I, 139.

⁶ Fejér, CD. VIII/I, 113.

⁷ Előkerülnek 1307-ben tanukul ily alakban: «*Item Osl et Petrus et Johannes et Nikel et Dominicus filii Comitis Osl*» (Hazai Okmt. IV, 113), miből arra lehetne következtetni, hogy ezek valamennyien III. Osl fiai. Pedig ez két nemzedék: III. és IV. Osl fiai. Másutt (Sopronm. Oklt. I, 203.) fentebbi Péter és Domokos egyenesen «*fratres consanguinei*»-nek mondatnak, a mi ellentétben a fratres germani vagy uterini-vel, vérrokont, atyafit jelent.

⁸ Anjouk. Okmt. I, 430.

⁹ Sopronm. Oklt. I, 61.

IV. Oslnak négy fiát ismerjük; ezek: *János, Miklós, Domokos és Benedek*.¹

Benedek fölmerül és eltűn a látó határról; ellenben a többiek előkelő országos hivatalt viseltek.

János 1350 előtt varasdi ispán volt,² utóbb «nagyságos»-nak címeztetik.

Miklós 1334-ben a korogi várnagyságot viselte;³ a következő évben azonban már mint macsói bán nagy dicsérettel működik, mely az időben fontos hivatalát mind haláláig jelesen betölté, a miért Károly király kinevezte őt egyúttal szerémi, bácsi, valkói, bodrogi és baranyai vármegye-ispánnak és ezen országrész legfőbb bírájának ugyanazon hatáskörrel, melylyel az országbíró és nádor birtak.⁴

Domokost elsőben mint veszprémi ispánt találjuk. Már 1330-ban viselte e méltóságot azon országgyűlésen, mely Zách Feliczián véres tette fölött ítélte.⁵ Bátyjának, Miklósnak, halála után pedig, 1340-ben ő veszi át a macsói bántságot, melyet Bács, Veszprém, Szerém, Valkó és Baranya vármegyékkel együtt hosszú ideig kormányoz.⁶

Nagy Lajos király tekintve e két testvér, néhai Osl fia Miklós és Domokos érdemeit, melyekkel már ifjú korukban atyját szolgálták, részt

vevén minden hadjáratban, nevezetesen pedig midőn a félhitű rác király az ország déli végeit, Macsót és Szerémet pusztítá, sokakat meggyilkolván, másokat gyermekeikkel együtt rabszíjra fűzvé, lakóitól nagyrészt megfosztá; tekintve, hogy elsőben Miklós bán s ennek elhunytával Domokos bán valának, kik megfékeztek a rácok kegyetlen királyát, az ország határait helyreállították, Rácországba törtek, egész vidékeket fölprédáltak és várakat elfoglaltak; tekintve főleg Domokos bánnak azon érdemét, hogy míg az ország határait nagy gonddal védte, Macsó meggyérült lakossága számát tetemesen szaporította, a jólétet ismét fölvirágoztatta: a sopronmegyei Sárkány és a vas megyei Hőgyész nevű jószágokat adta neki és fiainak, kizárván testvéreit, unokatestvéreit és egyéb osztályos atyafiait azok birodalmából.⁷

A záradék okát abban kereshetjük, hogy Miklós bán fiutódok hátrahagyása nélkül hunyt el; következményeül pedig azt vehetjük, hogy III. Osl fia Péter mester osztályt sürgetett. Az osztozkodás 1346. évi november 23-án történt meg. Az osztozkodók a nevezett Péteren kívül nagyságos János mester és Domokos bán. Ez alkalommal értesülünk III. Osl ivadékának eddig osztatlanul birt összes fekvőségeiről. Ezek Asszonyfalva,⁸ Semjén, Narey, Vicza, Farád, Maglócza, Széplak, Morócz, a viczai és asszonyfalvi malmokkal, melyek örökjogon származtak a nemzedékre, míg Család, Csapod-Család, Szerdahely és Fel-Csorna szerzeményes jószágai valának.

Nem történt ez osztály pör nélkül, és Nagy-

¹ Anjouk. Okmt. II, 180., hol a három első említetik, míg Benedek, ki ellentétben Tamással az Osl bán fiával «filius Osl iunioris»-nak nevezetik (Árpádkori új Okmt. X, 328.), hogy IV. Osl fia, alig szenved kétséget, mert hisz ekkor (1298 körül) a senior Osl a III. Osl volt. — Róla többé nincs emlékezés; 1307-ben már csak János, Miklós és Domokos szerepelnek. Benedek, úgy látszik, maradék nélkül halt el.

² Hazai Okmt. VII, 408.

³ Sopronm. Okmt. I, 131.

⁴ Fejér, CD. VIII/IV, 60. 304. VIII/V, 253. VIII/VII, 268. 279. — Anjouk. Okmt. III, 268. 298. 534. 623. — Hazai Okmt. V. 111. — V. ö. Pesty, A macsói bánok. (Századok, IX, 372...)

⁵ Fejér, CD. VIII/III, 419. — Hazai Okmt. I, 169.

⁶ 1340-ben fordul elő legelőbb mint macsói bán Domokos (Pesty i. h.), utoljára 1353. április 27-én (Fejér, CD. IX/II, 238.). Ugyanezen évi május 16-án már András a macsói bán. (Ugyanott, 212.) — Ezen Laczfí András előkerül ugyan Fejérnél (ugyanott, 62.) már 1351. december 9-én macsói bánul, de tévedésből. L. továbbá Fejér, CD. IX/I, 56. IX/II, 47. 136. 238. 212. — Anjouk. Okmt. IV, 514. 567. V, 131. 134. 344. 509. 593. 594. — Hazai Okmt. V, 125. — Chron. Dubnic. M. Floriani, Fontes domest. III, 188.

⁷ Hazai Okmt. II, 82. 87. de dato 1345. május 26-án s a jeles alakú adományos levél 1351. februárius 27-én. — A szerb hadjáratok nyomait találtam: 1334-ben Zichy-Okmt. I, 446.: pro reprimendo insulto scismaticorum gentis Serbie; 1339-ben Anjouk. Okmt. III, 623: Nicolaus banus de Macho cum exercitu est contra Rachiam.

⁸ Mikor jutott Asszonyfalva az Oslók birtokába, arról adataink — tudtomra — nincsenek. Asszonyfalva előbb vasi várbirtok volt, melyet V. László adott Német-Újvári Miklós nádornak, a Henrik bán fiának, ki azt Doroszló mesternek, a Rumiak ősnének ajándékozta. (Hazai Okmt. VII, 189. 196.) Minthogy 1346-ban mint örökölt birtok fordul elő az Oslók kezén, valószínű, hogy azt még III. Osl érdemelte meg a Német-Újváriak ellen szerzett érdemei jutalmául — talán csereképen Szárföldért, mely immár nincs kezökön.

Martoni Pál országbíró ítélete előtt hajlott meg Péter mester, midőn az összes birtokok harmadával kénytelen volt megelégedni. Ellenben ki volt kötve, hogy az összes, nővéreiket illető leánynegyedi tartozásokat, azonképen néhai Miklós bán özvegyét János és Domokos tartoznak kielégíteni, valamint hogy Péter mestert a közös ménesből már ki is elégítették.¹

Hogy Péter mesternek örökösei, jelesen fiai voltak, azt valamint ezen osztályos levélből, úgy a szerződésekből, melyek erejével Családot, Csapodot és Maglóczát Domokos bánnak zálogba adta, kiviláglik.² Fiai azonban ezen okiratban megnevezve nincsenek. Azt vélem mégis, hogy ama *Péterfia György* és testvére *András*, bresztóci nemesek, kik 1350-ben a körösmegyei alispán előtt ügyeskednek, az ő, III. Oslfia Péter magzatai. Kívülök előfordul 1368-ban «Johannes filius Petri de Azzonfalua», ki opuliai László nádor embere.³

Minthogy a Péter név az Asszonyfalvi Oslók ivadékában csak egyszer kerül elő, hajlandó vagyok ezt is fiául fogadni.

Péter fiairól történeti adataink eleddig lapanganak; kikkel tehát e harmadik nemzedéknél számolnunk kell: I. János és Domokos bán, mert csak ezeknek van fimaradékok.

I. János hasonnevű fia, «Oslfia Jánosfia (II.) János» 1347-ben jelenik meg első ízben nagybátyjának, Domokos bánnak oldalán, hogy vele egyenlő jogon intézkedjék a közös javakban.⁴

Domokos bán meddig élt, meghatározni nem tudjuk; de hogy 1395. május 2-án már nem volt az élők közt, azt nemcsak onnét tudjuk, mert néhainak neveztetik, hanem onnét is, mert fiai: *II. Miklós*, *III. János* és *Demeter* ismét megosztoznak és most csak II. Jánossal, kinek az összes fekvőségek fele jut, nevezetesen a vasvármegyei Asszonyfalva, Semjén, Naray, Csehi és Mindszent, másként Pogh, továbbá a sopronvármegyei Nemti, Csorna, Farád, Vicza, Beled, Morócz, Sarród, Széplak, Csapod és Család, nem különben a vaskő-megyei Tard, Csabalaka, Mező-Barlaba és Monyoród, végre a bara-

nyamegyei Karocha nevű birtokokból. Közösek maradtak azután is: a csornai monostor, a plébániák fölött gyakorlandó kegyúri jog haszna, a hegyvám, vásárjog, a malmok, halászatok, mészárszékek, fürdőházak és kaszálók jövedelmei.⁵

Asszonyfalvi II. János hatalmas alakká domborodik ki. Nevével azután még sokszor találkozunk. Hosszantartó, meg-megújuló pöre van Nagy-Martoni és Fraknoi Lőrinczfia Miklóssal Szerdahely (Stettera) és Zemenye (Semwerth) és e perlekedésekből folyó hatalmaskodások miatt.⁶ Azt tartották a magyar közmondással mindketten: «A ki pöröl, az erősen pörölgjön»; és noha Bebek István országbíró 1364-ben azt az ítéletet hozta, hogy Nagy-Martoni Miklós javai a Jánosunkon elkövetett hatalmaskodás miatt elkoboztassanak, a pör tovább folyt.⁷

Egyik érdekes epizódja, midőn a nevezett országbíró annak bebizonyítására, hogy Nagy-Martoni Lőrinczfia Miklós Asszonyfalvi János két sarródi jobbágját hatalmasul bebörtönözte, tanuvallást rendelt: háromszáz nemes tanu a hatalmaskodás elkövetéséről, ötszáz ellenben a Nagy-Martoni büntelenségéről tett bizonytságot.⁸

De a hatalmaskodás ráragadt II. János mesterre is. 1370-ben, midőn a csornai prépost összes, Osl nemzetségbeli kegyurait tilalmazza egyháza birtokai elfoglalásától, különösen (specialiter) megemlékezik Jánosunkról.⁹

¹ Sopronm. Oklt. I, 300—311. — Fejér CD. X VI, 591.

² Hazai Okmt. II, 120. 136. — Sopronm. Oklt. I, 333. 370. 480. — Fejér, CD. X/VIII, 217.

³ Fejér, CD. IX/VIII, 526.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 373. — A tanuk közt, kik János mellett bizonyítanak, megemlíttendők: Ladislaus filius Michaelis de Csorna a Tamás-ágból, Jacobus filius Petri de Vicza a Beled-ágból, Johannes filius Leukus de Asszonyfalva a Jakab-ágból. A Nagy-Martoni mellett is tanuskodott egy Osl-nembeli: a Hefláni Simonfia János szintén a Beled-ágból.

⁵ Sopronmegyei Oklt. I, 389. A kegyurak ez időben: a zágrábi püspök és a többi Kanizsaiak; Domokos bán fia Miklós; László, Mihály és Kónya prépost a Tamás-ágból; a beled-ági Péter fiai: Jakab és Miklós; Imre fia Kún János, szintén a Tamás-ágból; «Herbordus et Osi filii Johannis, filii Stephani, filii Herbordi de Csáva», Herbord-ágból; végre a zemenyei nemesek a Mórca-ágból — Máskor (1380.) Lajos király rója meg Oslfia János mestert, hogy a győri püspöktől elfoglalt egy birtokot és három malmot. «Cur novitates inducitis abbas?» veti szemére a haragos király. (Hazai Okmt. II.

¹ Sopronm. Oklt. I, 180.

² Sopronm. Oklt. I, 203. 204. — Asszonyfalva is viszkérdült IV. Osl nemzedékére. (U. o. I, 302.)

³ Anjouk. Okmt. V, 302. — Hazai Oklevélt. 284.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 201. 204.

1375-ben zagoriai, 1380-ban vasi és soproni, 1381-ben csupán vasi ispánnak címzettetik¹ és híven szolgálta Lajos királyt, ki neki a veszprémmegyei Vinárt (Újvárnak olvasandó) adta.²

1390-ben ismét találkozunk vele, mely alkalommal fiai: *Gergely*, *László* és *Zsigmond* szintén említetnek.³

1392-ben ily alakban fordul elő: «Johannes filius Ostel de Azzunfalua», s ez tudomra egyike az első eseteknek, hogy az Osl nemzetség ez ága az Ost nevet kezdi használni.⁴

1395-ben már nem él.⁵ Leányai: *Rohonczy Andrásné* asszony és nővére *Apolina* leányszony tilalmazza anyjokat és fivéreiket, de már csak Gergelyt és Lászlót, Zemenye nevű, zálogos birtok elidegenítésétől.⁶ Zsigmond, a harmadik fiú tehát már aligha él, mert se nem tilalmaz, se nem tilalmaztatik; utódairól sincs emlékezés.

De Gergelynek, a Zsigmond bátyjának, Vas és Sopron vármegyék ispánjának, Zsigmond király tántoríthatatlan hívének, ki hű szolgálatait a király minden hadjáratában kimutatta,⁷ s az 1402. évi szeptember 21-én a Zsigmond és III. Albert osztrák herczeg között kötött, kölcsönös örökösödési szerződés egyik aláírójának⁸ se

lehetett kilátása utódokra, minthogy engedelmet kért a királytól, hogy birtokait szabadon hagyhassa, adhassa, a kinek akarja. És Zsigmond király Gergely hűségét, melyet ama zavaros időben, midőn a «hálátlan és hűtlen» főpapok, főurak és nemesek némelyei ellene föllázadtak, tanúsított, ezt nemcsak megengedte neki, hanem többféle adományokkal fejedelmileg megjutalmazta.¹

Értendő e helyt Nápolyi László ellenkirály vetélykedése, kit IX. Bonifác pápa, Kanizsai János esztergomi érsek, csaknem az összes főpapok, számos főúr, főnemes és nemes pártolt. Kétséget nem szenved, hogy a csornai convent szintén elpártolt Zsigmond királytól, a miért keményen megérezte Ostfi főispán kezét. Gergely — úgymond Kanizsai János esztergomi érsek — a csornai templomot «szentségtelen hatalmaskodó kézzel» megrabolta, kincseiből, adományos leveleiből kifosztotta.²

Ezen politikai viszály miatt — úgy tetszik — nemzetsége összes tagjaival, kik jóformán mind János érsekkel tartottak, meghasonlott. Mert alig kapta meg a már érintett szabad rendelkezési engedélyt a királytól, legott egyértelembe feleségével, összes szerzeményes birtokait: Zabár, Vugh (Ung), Palkonya, két Bogota és Szent-Márton nevű falvait, azonképen szigeti és pachai birtokrészeit, ifjúkori barátjára, Molnári Kelemen királyi főjegyzőre, később győri püspökre és ennek testvéreire: Istvánra és Domokosra, a Molnári Péter fiaira hagyta, kiket — minthogy házassága teljesen gyermektelen maradt — testvéreikül fogadott.

Kétségtelennek vehetjük tehát, hogy édes fivérének Lászlónak, szintén nem voltak gyermekei, s ezt annál inkább, minthogy utóbb (1428) már nemcsak szerzeményes, de örökölt birtokait is, melyekre Lászlónak és ivadékanak, ha volt volna, kétségtelen joga leendett, szintén

138. — L. továbbá Sopronm. Oklt. I, 421. — Zalam. Oklt. II, 168. 174.)

¹ Sopronm. Oklt. I, 421. 455. 480. — Hazai Okmt. II, 138. IV, 222—3.

² Fejér, CD. IX/VII, 616. Újvárt Veszprémmegyében egyébiránt már 1374-től birta zálogban Sitkei Lászlótól. (Hazai Okmt. III, 194.) 1379-ben panaszt emel a Herbord-ági Osl és III. Herbord ellen, hogy Csávat és Horpácsot Salamonvári Jánosnak adták zálogba, noha illet volna a rokonság miatt neki adni. Lajos király vizsgálatot rendel ez ügyekben, s a vizsgálatok megtételére kiküldi Viczai Jakabot és Mihályt. Oslfia János mindkét levélben (Fejér, CD. IX/VII, 616. 620.) comes de Segniye, Zegmnye (talán Zemenye és nem Zeng) címet visel.

³ Sopronm. Oklt. I, 501: Megveszik Szántói Czikus Miklós fiaitól a sopronmegyei Szántót vagyis Ottovát.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 506. — Ez időtől fogva tapasztalható, hogy kiváltképen a III. Osl ivadéka elsőben Oslfiaknak, aztán Ostfiaknak nevezi magát. — Fejérnél (CD. X/VIII, 217.) Nagyságos Ost Jánosnak címzettetik, mely alak egészen szokatlan ez időtájt. — Hazai Okmt. IV, 222—3: Mária királyné Hosl fia Jánosnak nevezi.

⁵ Fejér, CD. X/VIII, 402.

⁶ Sopronm. Oklt. I, 523.

⁷ Fejér, CD. X/IV, 814. X/VII, 174.

⁸ Az Osl nemzetségből aláírták e végzetes szerző-

dést: 2. Johannes A. Episc. Strig. 17. Steph. de Kanisa, pridem ianitor. regalium. mag. 58. Beled de Loos és 75. Greg. Osl C. Castriferrei. (Fejér, CD. X/IV, 134.)

¹ Fejér, CD. X/IV, 545; Zsigmond az Alsó-Lindvai János és István összes, Somogyban és Zalában fekvő birtokait Ostfi Gergelynek adja. — Neki adja továbbá unokatestvérének, Ostfi Ferencznek összes fekvősegeit. (Hazai Okmt. II, 187.)

² Fejér, CD. X/IV, 340.

a Molnáriakra ruházta át. Nevezet szerint a vasmegyei Asszonyfalvát házaival és váraival együtt, Kádárt, Simonyit, Konothát, Nádasdot, Szent-Györgyöt, Csehit, Mindszentet és Ondodot, valamint a Semjénben és Mihályfalván birtokrészeit; továbbá a sopronmegyei Saroldot, Szerdahelyt, Agyagost, nemkülönben a Németiben, Farádon, Csornán, Beleden, Széplakon, Egerden, Szántón és Morócson birtokrészeit; azonképen a zalamegyei Zabart, Ungot, Palkonyát, két Bagatát a szigeti és pachai birtokrészekkel; végre a valkómegyei Tard, Monyorod, Csabalaka és Karacha nevű birtokait.¹

Előbb is, azután is még ismételve történik Ostfi Gergelyről emlékezés.²

Valószínűleg már 1431 végén halt meg.³ — Özvegyét, Salamonvári Ágotát⁴ kivette birtokából a Domokos bán ivadéka, nevezet szerint Ferencz fia III. László. De aztán Zsigmond király parancsára kénytelen volt megegyezni az özvegygyel és az özvegyre nézve annyiból előnyösen, mert ez kikötötte, hogy ha sógorai, t. i. néhai férje: Gergely, és sógora: László nővérei követelnék örökségüket, azt kiadni a mondott Ferencz fiának Lászlónak lesz kötelessége.⁵ Mely körülményből ismét nemcsak az tűnik ki, hogy II. János fia I. László már nem élt, hanem az is, hogy örökösök nélkül mult ki.⁶ S így

¹ Hazai Okmt. II, 171. IV, 248. — Sopronm. Oklt. II, 118.

² Zalam. Oklt. I, 33. II, 391. 430. — Hazai Okmt. II, 187. III, 316. IV, 265. V, 208. — Sopronm. Oklt. I, 561. 603. II, 49. 61. 76. 150. — Fejér, CD. X/IV, 156.

³ Midőn Asszonyfalvi Ostfi Gergely 1420-ban elcsereíli maglóczai birtokrészét a csornai monostor sarródi havan holdas birtokával, melyre falut akar építeni, azzal kecsegteti a monostort, hogy magtalan halála esetére Sarródot lelke üdvéért neki fogja visszahagyni. A gondos csornai prépost már 1431. december 28-án eszközölt ki parancsot Garai Miklós nádortól, hogy Sarródot birodalmába bevezessék. (Fejér, CD. X/VII, 264. 285. X/VII, 389. 441. — Sopronm. Oklt. II, 49.)

⁴ Salamonvári Jánosnak volt leánya, és unokája Salamonvári Vörös Salamonnak, — nekem úgy tetszik — Német-Újvári János azon vérszomjas csatlósának, ki 1316 körül Gersei András fiai, László és Dénes családjait kipusztította. (Fejér, CD. VIII/III, 502.) Ágotának nővére, Beátka Alsó-Lindvai Miklós fia Zsigmond özvegye. (Zalam. Oklt. II, 423. de dato 1421. februárius 27. V. ő. Fejér, X/VI, 434.)

⁵ Hazai Okmt. II, 50.

⁶ Ezen László, a Gergely öccse volt, ki 1410—

biztosra vehetjük, hogy az Ostfiak ezen vonala, melyet János vonalának nevezhetünk, kihalt, s ezen túl csak a Domokos bán ivadékaival lesz dolgunk.

* * *

Domokos macsói bánnak három fia volt: II. Miklós, III. János és Demeter. Ezek közül Miklósnak csak három leányáról tudunk: Katalinról, Kláráról és Margitról.¹

Katalin Pomázi Cziko Ferencznek volt felesége és két fiának: Istvánnak és Jánosnak anyja, kinek jussán e fiúk a sopron-, illetve a vasmegyei Hőgyész, Csehi, Németi és Mindszent nevű birtokokban, Garai Miklós nádor ítélete alapján örökölték.²

Domokos bánfia III. Jánosnak egy fiát ismerjük, I. Ferenczet, ki soproni és vasi vármegyeispán.³ Tekintélyes része volt a lázadásban Zsigmond király ellen. De miután a Garaiak: Miklós nádor és testvére János a dunántúli lázadók seregét szétverték, egyebek közt Asszonyfalva várát is elfoglalták és lerombolták, Ferencz ispán is meghódolt. Majd azonban megint Nápolyi László zászlaját tűzte ki,⁴ de újra leveretett. Zsigmond király ekkor megfosztá őt birtokaitól s azokat rokonainak: Ostfi Gergelynek és öccsének adományozta. Több év múlva, 1407. augusztusban történt, hogy Zsigmond király megengedte, miszerint e rokonai elkobzott jószágait visszaadhassák.⁵ — 1408-ban megosztott Kata-

1412-ben (mint soproni főispán?) Rozgonyi Simonnal, az országbíróval együtt elnökölt Sopron vármegye gyűlésein. (Hazai Okmt. IV, 262. V, 203. Sopronm. Oklt. I, 620.)

¹ Hazai Okmt. III, 296.

² Hazai Okmt. II, 200. — Cziko annyi mint Ferencz. a maig is használatos Franczika második fele. «Franciscus dictus Chyko de Pomaz» tehát így fordítandó: «Pomázi Ferencz, ki Czikonak is mondatik». Utóbb e ragadvány-név családi névül szolgált.

³ 1382-ben a Herbord-ági III. Herbordot és Ost. azonképen II. Jánost, végre saját nagybátyját, Demetert jószágai eladásától (Fejér, CD. IX/VII, 629. 630.) 1384-ben Potyondi Miklóst a sopronmegyei Németi nevű birtoka elfoglalásától tiltja. (Sopronm. Oklt. I, 479.) — Azt már említettük, hogy a Jakab-ági II. Jánossal Szörösi Andrást megölte. (Hazai Oklt. II, 152.)

⁴ Hazai Okmt. VII, 441.

⁵ Hazai Okmt. II, 187. III, 267. — Ezentúl nagy híve lett, «fidelibus fidelior effectus» Zsigmond királynak. (Fejér CD. X/VIII, 532.)

linnal, Pomázi Cziko özvegyével és Demeterfia II. Lászlóval Szent-Márton, Csehi, Mindszent és Németi nevű közös birtokokban;¹ 1418-ban pedig Demeter három fiával, unokatestvéreivel. Az osztozás tárgya: Tard, Barlaba, Monyoród és Csabalaka Valkó vármegyében; Asszonyfalva, Mihályfalva és Semjén Vasban; Széplak, Sarród, Sárkány és Naray Sopronban, mely jószágok fele őt illette.²

1428-ban már nem él. Kardos özvegyéről azonban még 1449-ben is történik emlékezés.³

Fiáról, *III. Lászlóról* egyszer már, 1433-ban, megemlékeztünk, midőn Ostfi Gergely özvegyével kiegyezett.⁴ Élelmességének máskor is adta tanujelét; egyszer, mikor a Herbort-ági Oslfia Jánossal szövetségben 1429-ben meg akarta végleg szerezni Agyagost. Zsigmond király el is rendelte beiktatásukat, de Velcsei István és Mérgesi Péter ellenmondtak, minthogy a nevezett Oslók csak zálogban bírták — úgy mondanák — Agyagost; miből aztán pör támadt.⁵ Továbbá ugyanők ketten folytatták Fraknói Pál gróf halála után is pörüket Agyagosi Antal hagyatéka, Nagy-Heflán végett, melynek többszöri halasztás után nem épen sovány egyesség vetett véget. Az Ostfiak 1438. évi június 1-én nyolczszáz arany forintért mondtak le igényeikről.⁶

¹ Hazai Okmt. III, 293.

² Fejér, CD. X/VI, 158.

³ Hazai Okmt. II, 297. — Anyja — úgy tetszik — Laczkfi leány volt. 1426-ban értésére esvén, hogy Zsigmond király a maradék nélkül elhalt Kerekegyházi Mihály és László birtokait Garai Jánosnak és Miklósnak adta; minthogy e birtokok közt vannak vételesek és zálogosak is, melyek anyai jogon őt is illetik: ezek adományozása ellen tiltakozik. (Zalam. Oklt. II, 454.) — Egyéb viselt dolgait l. Fejér CD. IX/VII, 629. 630. X/VI, 601. X/VII, 130. 595. X/VIII, 354. 530. — Sopronm. Oklt. I, 479. 603. II, 204. 210. Zalam. Oklt. II, 408.

⁴ Ugy látszik, Gergelyék örökösével, a hatalmas győri püspökkel is meggyűlt a baja. (Sopronm. Oklt. II, 143.)

⁵ Fejér, CD. X/VIII, 118. — Sopronmegyei Oklt. II, 164. — Nagy későn, 1458-ban nyugosznak meg a felek, Mérgesi Péter és Ostfi Ferencz, a László fia, az egyességben, melyet közöttök Szécsi Dénes esztergomi érsek tett. (Teleki, Hunyadiak kora X, 586.)

⁶ Hazai Okmt. II, 266. 285. III, 371. — Sopronm. Oklt. II, 297. — Fejér, CD. XI, 35. 77. — Ugyanezen évben fiaival együtt keményen tiltakozik az ellen, hogy Albert király a magban szakadt Herbortyai János birtokait idegeneknek eladományozta. E tiltakozást folytatták fiai

Ez alkalommal Albert király II. Ostfi Lászlót udvari vitézének és soproni főispánnak cizmezi és megnevezi fiait, leányait; ezek *János, Ferencz, Miklós, Katalin, Margit és Borbála*, kiknek, valamint *leendő* gyermekei nevében szintén megtörténik a lemondás. Ez előre látó kikötés nem volt fölösleges, mert 1449-ben, midőn az országkormányzó Hunyadi János perújítást enged II. László fiainak a Darabosok ellen Kadar, Kanotha és Rákosd nevű vasmegyei birtokok iránt, név szerint így sorolja fel őket: *Ferencz, Miklós, István és László*.¹ Az elsőszülött tehát időközben meghalt ugyan, de jött helyébe két új fiú: István és László.

A szapora asszonynak is fönmaradt emléke. Pálóczi Máté nádor, midőn őt Ládón nevű zálogos birtokába igtatja (1436. ápril 13.), nemes Anna asszonynak, néhai Felső-Lindvai Bánfi János leányának nevezi; I. Ulászló király pedig meghagyja Kanizsai Imrének, hogy a Rába folyót, melyet a nemes asszony malmáról elterelt, régi ágyába terelje vissza.²

Ostfi III. László előkelő szerepet játszott az országban. A soproni főispánságot hosszabb ideig viselte.³ Érdemeit, melyeket már Zsigmond király körül szerzett, csak úgy magasztalja Albert király, mint a cseh Tabor város ostrománál kimutatott vitézségét, melyért neki és akkor még élő fiának Jánosnak, nem különben a Demeter fiának (Bresztóczy) Benedeknek a fehérmegyei Dinnyésméret adományozza.⁴

Fiairól: *II. Ferenczről, IV. Miklósról, Istvánról és IV. Lászlóról* többször történik említés.

Mihályfalvi György özvegye ellen 1458-ban, kit a császármegyei Herbortya, Tivanócz, mindkét Zegenye, Kolbászna, Merolincz és Pessölcz nevű birtokok akárminemű elidegenítésétől tilalmaznak, minthogy e birtokok őket «*omnis iuris titulo*» megilletik. (Fejér, CD. XI, 167. — Hazai Okmt. V, 259.)

¹ Hazai Okm. II, 301.

² Sopronm. Oklt. II, 248. — Hazai Okmt. II, 291.

³ Már 1435-ben előkerül mint ilyen. (Sopronm. Oklt. II, 237.) — Előfordul azon főurak közt is, kik Albert királylal megegyeznek abban, hogy az 1440-ben indítandó hadjárat tekintetéből az ország hadi segedelemmel rováadó meg. (Teleki, Hunyadiak kora, X, 72.)

⁴ Fejér, CD. XI, 274. Előkerül még Fejér, CD. XI, 362. — Sopronm. Oklt. II, 246. — 1449-ben már nem élt; özvegye azonban, sőt anyja, illetve atyja özvegye még életben vannak. (Sopronm. Oklt. II, 341.)

tés.¹ Közülök Miklós papi pályára adta magát és 1453-ban már mint nagyprépost áll az esztergomi főkáptalan élén, mely méltóságot 1469-ig viselte.² Az ő érdemei tekintetéből engedte meg V. László király, hogy az osli-asszonyfalvi háztárban állott, s a Rába kiöntéseinek kitett kőgyő-kői várat, melyet a század elején Zsigmond király lerontatott, aztán visszakerülvén az Oslók kezére, fölépíttetett; majd meg Erzsébet királyné és Czillei Ulrik kezéből 1440-ben az országnak visszaadatott, — újra fölépíttetésék (1456).³ — A zavarokban, melyek Zsigmond halálát követték, valamint a Kanizsaiak, úgy tetszik, az Ostfiak is az osztrák párthoz szíttottak. Frigyes római császár, ugyanis, még 1463-ban is hívének tekinti «Frantzen Ostfy von Assonfalva».⁴

Úgy tetszik nekünk, hogy e vonalon származott le a máig virágzó Ostffy család.

* * *

Domokos bán harmadik fia, Demeter után *Imre*, *II. László* és *II. Benedek* nevű fiúk, nem különben *Zsuzsánna* nevű leány maradt, kit Tetétlen Mihály vett el hites társul.⁵

E fiúk, miután Domokos hántól maradt közös birtokaikat unokatestvérékkel, Jánosfia Ferenczczel megfélezték, 1418-ban magok közt is

megosztóznak,¹ birtokaikról Tardiaknak, Szent-Mártoniaknak, legtöbbször mégis Bresztóciaknak neveztetnek.

A drávántúli Bresztóc nem volt örökös birtokuk, nem is képezte a mondott felezés tárgyát, miből talán nem épen alaptalanul vonhatjuk le a következtetést, hogy Bresztóc Demeter úr szerzeménye.

A mit a Bresztóciakról érdekesbet tudunk, a következő: 1430-ban Asszonyfalvi Ostfi Gergely rajtütött Bresztóczi Demeter fiai: Imre és Benedek Sárkány, Csorna, Farád és Németi nevű birtokain és nagy hatalmaskodást követett el rajtok. Zsigmond király megbizta Kanizsai László soproni főispánt, hogy ez ügyben intézkedjék.²

Jobb atyafiságot tartanak Ostfi III. László és Bresztóczi II. Benedek, kik ismételve együtt működnek húgok a Jakab-ági Ilka ellen³ és Albert király adományát Dinnyés-Médet is közösen kapják, mint már érintők.

Imrének eleddig utódairól nem tudunk; ellenben II. Lászlónak két fiát ismerjük: *Györgyöt*, kivel 1418-ban ismerkedünk meg és a ki 1442-ben még szemünk elé kerül. Mint «Gregorius de Bretowcz», azon főurak egyike, kik kezeskednek a mellett, hogy Erzsébet özvegy királyné bátran jöhet Esztergomba megalkudni I. Ulászló királylyal;⁴ és *Miklóst*.

1467-ben előkerül ugyanis «Nicolaus filius condam Ladislai, filii Demetrii de Bresztholc», ki a sopronmegyei Sárkány, Farád, Németi, Beled, Sarród és Csorna, továbbá a vasmegyei Asszonyfalva, Semjén, Mindszent és Csehi helységekben levő birtokrészeit Csornai Istvánnak eladja.⁵

II. Benedek «Tardi» melléknevet vett föl, és két fia volt: *Tardi Gergely* és *Bálint*. *Gergely*-nek fiát ismét *Benedek*nek hítták.⁶

Adjuk ezennel III. Osl ivadékának családfáját.

¹ Fejér, CD. X/VII, 158. — Ez alkalommal ismerkedünk meg Bresztóczi II. László fiával Györggyel.

² Sopronm. Oklt. II, 168.

³ Fejér, X/VII, 908. — Sopronm. Oklt. II, 271.

⁴ Teleki, Hunyadiak kora X, 120.

⁵ Hazai Okmt. IV, 419. Ki ezen Csornai István? alább fejtjük ki.

⁶ Sopronm. Oklt. II, 380. 401.

¹ Hazai Okmt. II, 297. III, 412. IV, 406. 420? V, 259. — Zalam. Oklt. II, 551.

² Memoria Cons. Bas. Strigon. 132. l.

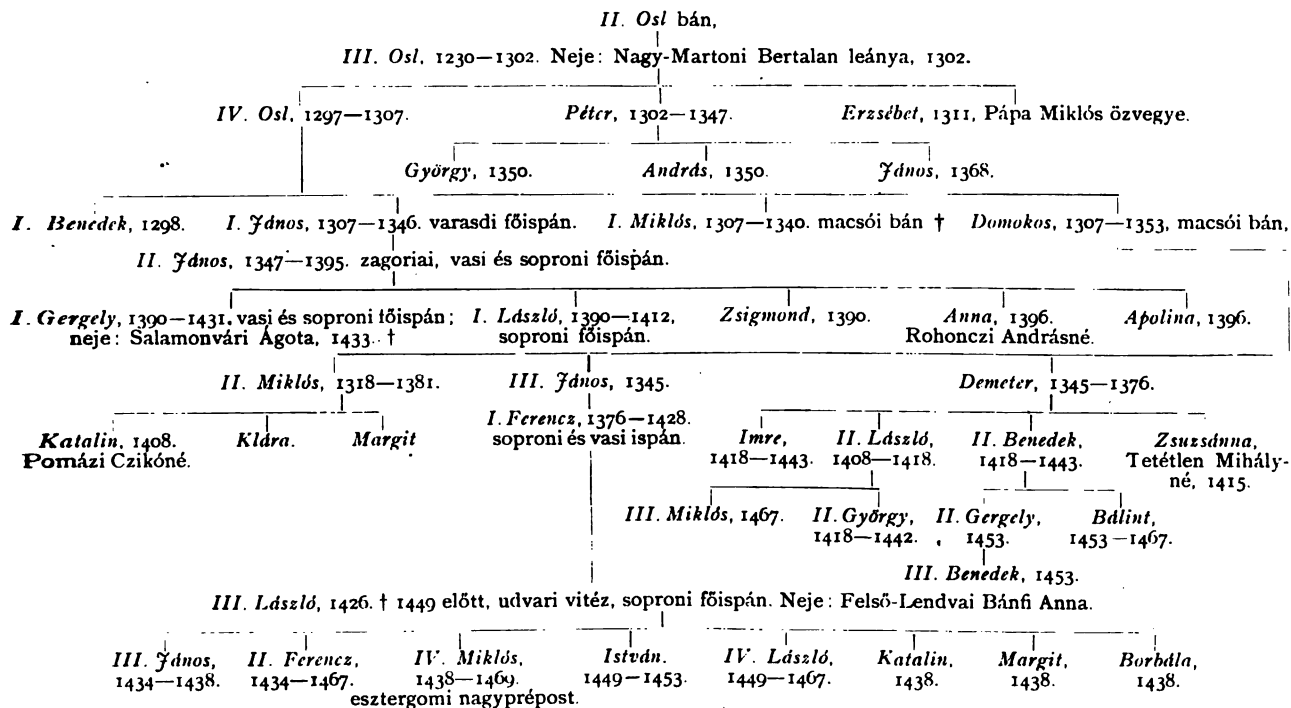
³ Hazai Okmt. II, 340. — Zalai Oklt. II, 504.

⁴ Hazai Okmt. V, 268. — Azon Ferencz, ki 1485-ben Beatrix királyné apródja, valószínűleg már III. László unokája. (Hazai Okmt. V, 265.) Azonképen a «Nicolaus Hosthfy prepositus ecclesie s. Crucis de Lelez» (Meczner Oklt. 113. 119.), ki e méltóságot 1484—1493 közt viselte. (Wagner Károly, Uj m. Múzeum, 1859. I, 173.) Talán a föntebbi Ferenczczel egy személy azon Franciscus Osthfy, ki 1519-ben II. Lajos király híve és «dicator pecuniarum exercituum» Vasvármegyében (Hazai Okmt. VII, 486.)

⁵ Hazai Okmt. III, 296. — Domokos bánfia Demeter-ről 1376-ban van még emlékezés. Ez évben tilalmazza őt Zolk nevű birtoka eladásától saját testvére, II. Miklós és testvérének III. Jánosnak fia, I. Ferencz. (Fejér, CD. IX/VII, 595.)

III. Osl ivadékának leszármazási rendje.

(Az Asszonyfalvi Ostffyak, Bresztócziak, Tardiak, Szent-Mártoniak.)

A Tamás-ág.

I. A Kanizsaiak.

Tamás II. Osl, a bán fiai közt — úgy tesszük — egyike volt az idősbeknek, mert már 1228-ban azt találjuk, hogy II. Endre király neki adta a Neweg nevű soproni várjóságot, melyet, midőn IV. Béla ifjabb király az illeték-telenül elajándékozott királyi javakat visszaszerezni kezdé, a soproni várjobbágyság reklamáltak. Azonban II. Endre király örök hallgatást parancsolt a követelődő várjobbágyságoknak és Neweget meghagyta Tamásnál annak világos jeléül, hogy az adomány nem tartozott az elteközolt királyi javak közé és hogy azt Tamás hű szolgálataival megérdemelte.¹

1230-ban Tamás a csornai prépostság javadalmazására szintén adott egy ekényi földet «in villa Huche».² 1232-ben pedig barátságosan megegyezett Emud földére nézve a Churt nemzetségbeliekkel.³ Kapott ő is testvérének, a maradék nélkül elhalt Miklósnak hagyatékából egy

ötödrészt, s a Miklós széplaki tornyát a sorsvetés neki juttatta.⁴ Ellenben Beled nevű pusztáját, igazságtalanul pörösködvén — meglehet — neje hozománya fölött, Ekch bán ellenében csaknem elvesztette. Csupán Csák tárnokmester és soproni vármegye-ispán közbenjáró kérésének köszönheté, hogy azt husz márkáért visszaválthatta.⁵

Ez időtől, 1248-tól nem hallunk felőle. Hogy 1264 végén már nem élt, kitünik fiainak: Tamásnak és Imrének⁶ intézkedéséből, kik mindketten törvényes korban levén, ekként osztottak meg atyai örökükön: Tamásé maradt Ysabor falu egészen, míg a csornai, beledi, moróczi és széplaki birtokrészek a toronynyal, Halászi sziget a Fertő mellett, valamint a somogy megyei Nagács Imrének jutott. Megosztottak szabado-saikon is, melyek száma öt vala. Minthogy pedig ezek közül csak kettő jutott Tamásnak, ő egy szolgát (rabnöt) is kapott.⁷

¹ Sopronm. Oklt. I, 32.

² Árpádk. új Okmt. VII, 266.

³ Imre itt-ott még Henriknek nevezetik. Tudni való, hogy «Imre» a «Henrik» magyaros átalakulása.

⁴ Zalam. Oklt. I, 46. — Tamás e két fiáról már 1262-ben van említés. (Sopronm. Oklt. I, 25.) — A sza-

¹ Árpádk. új Okmt. VI, 455.

² Sopronm. Oklt. I, 18.

³ Árpádk. új Okmt. VI, 511. XI, 251.

Turul. 1890. IV.

1308-ban az Osl-nemzetségbeli Imre és fiai: *Gergely, Lőrincz, Ldszló, Imre, Mihály és Dénes* (helyesebben: *Dezső*) a szintén Osl-nemzetségbeli II. Herbordnak és fiának, Istvánnak átengedték Beledet, melyet I. Herbord I. Imrétől megvett ugyan, de utóbb pörösködtek miatta. A pört megszüntették, s ennek elismerésül a Herbord ivadéka a maradék nélkül elhalt Andrásfia Jakabtól örökölt birtokrészekből Csornának, Belednek és Csapod-Családnak negyed-résztét engedte át Imre grófnak és ivadéknak.¹

Imre fiai közül leginkább kivált *Lőrincz*, a Kanizsaiak törzse.

Pályája kezdetén, valamint többi testvérei, a Német-Újváriak részén állott Lőrincz is. Tudjuk ezt nemcsak Károly király leveléből, mely Lőrincz mester első érdemeül a Német-Újváriaktól való elszakadását jelzi; hanem kiveszszük azon kedvezésből, melyben a Német-Újváriak Imre fiait részesíték. Nagyságos András, a Gergely fia és Kakas Miklós, a néhai Miklós nádor fia a Héder nemzetségből (illetőleg annak Volferágából) visszaadták, ugyanis, I. Imre gróf imént elősorolt fiainak a rába-közi Sobur (Ysabor) nevű birtokot, melyet a zavaros időben elfoglaltak, noha ahhoz semmi joguk se volt (1314).²

De Lőrinczet, ki akkor Hegykői grófnak címezte magát,³ a Német-Újváriak barátsága, mely elvégre kétes és alárendelt jövővel kecsegtette, nem elégíthette ki.

A Dunán túl, mely eleddig a zsarnok Német-Újváriakat uralta, szakadás támadt. Az Amadék, Köcskiek, Nádasdiak, Nagy-Martoniak, Rezekiek, a Dunántúlra szakadt Abák, Koppányiak, Bogár Istvánék és mások visszatértek a szent korona hűségére. Velök tartottak az Oslok is, első sorban Lőrinczünk. Természetesen a Német-Újváriak dühe legott ellenök fordult: ölték, kegyetlenül kínozták, kiket kézre keríthettek a renegátok közül; foglalták, rabolták, pusztították birtokaikat. De Lőrincz emberül

badosnak (libertinus) kötelessége volt urát a királyi hadseregbe követni. (Hazai Okmt. IV, 81.)

¹ Anjouk. Okmt. I, 154. — Hogy Dénes tévesen van írva Dezső helyett, az több oklevélből (Anjouk. Okmt. I, 335. Sopronm. Oklt. I, 70.) kitűnik.

² Anjouk. Okmt. I, 335.

³ «Nos magister Laurencius, filius Emerici, comes de Igku.» (Sopronm. Oklt. I, 76.)

megfelelt e kihívásra; kegyetlenül visszatorlta azt. Kitétszik ez Károly király dicséretén felül, mely Lőrinczet a lázadók letiprása, az ország részei visszafoglalása és a béke helyreállítása miatt magasztalja, azon szigorú rendeletéből, melylyel a bíróságokat utasítja, hogy Lőrinczet, akkor (1322.) zalai ispánt, semminemű kártétele miatt felelősségre vonni ne merészeljék.⁴

A Német-Újváriak nagy szorultságban lehetnek, minthogy megkeresték német atyafiságokat is, hogy segítségükre siessen. Jöttek is, mint mindig, ha a magyarság megrövidítése forgott a kockán, a «kevély» pánczélos vitézek nem kis számmal. Károly király azonban ellenök küldötte Miklóst a soproni ispánt, utóbb szlován bánt és Lőrinczünket, kik a német segítséget is megverték és belőle többeket elfogtak.

Lőrincznek másik vitéz tette volt Kanizsa vára megvétele, melyet Német-Újvári Miklóstól foglalt el. Kaproncza vára bevételénél is, melyet a híres Micz bán az Ákosok nemzetségből (az Eördög család őse), ostromolt, szintén jeles része volt Lőrincznek, valamint hogy egyéb várak visszafoglalását is az ő érdemeül tudja be Károly király.⁵

Magától értetik, hogy Lőrincz mester nem egymaga, hanem rokonai, serviensei, szabadcsapatai tekintélyes csapatával járult a királyi sereghez; sokakat csatlósai közül el is vesztett, s a hadjárat tömérdek vagyonába került. De a király se maradt kedvelt híve érdemei mögött, midőn azok jutalmazásáról volt szó. Többszörösen elárasztá adományaival Lőrinczet. Neki adta a sopronmegyei Garablyánt, Gyalókát és Dicsket,⁶ Igriczet,⁷ Kisasszonydot Somogy vármegyében,⁸ Kehidát,⁹ Récsét Zalában,¹⁰ Nimiget Sop-

¹ Zalam. Oklt. I, 157. — A kapornoki monostor, mely a Német-Újváriak kegyurasága alá tartozott, szintén megérezte Lőrincz keze súlyát. (Fejér, CD. VIII/VI, 67.) — Viszont a zalai főispánságot se viselte mind haláláig Lőrincz. (Fejér, CD. VIII/III, 423. 455.)

² Fejér, CD. VIII/II, 419. — Anjouk. Okmt. I, 626. — Zalam. Oklt. I, 164. — Sopronm. Oklt. I, 84. 108.

³ Sopronm. Oklt. I, 84. — Garablyán ma Grébli, Salamonfa egyik része. (Nagy Imre.)

⁴ Zalam. Oklt. I, 161.

⁵ Anjouk. Okmt. II, 165.

⁶ Zalam. Oklt. I, 160.

⁷ Zalam. Oklt. I, 309. V. ö. Fejér, CD. VIII/IV, 214 X II, 386.

ronyban,¹ és Pereszteget ugyanazon várme-
gyében.²

Legfényesebb ajándéka pedig Kanizsa-Szeg vára és a hozzá tartozó uradalom volt. Ezt I. Károly király Német-Újvári Kakas Miklóstól vette el, hogy leverőjének, Lőrincznek adhassa.³ E nagy terjedelmű uradalom, melyet vételekkel minden módon kikerekíteni iparkodtak, hosszú ideig volt a Kanizsaiak főbirtoka. Ettől kölcsönözték vezetéknévüket is, de csak néhány évtized mulván, mert ez időben még közönségesen Csornaiaknak hívták magokat.

A király kedvezéséhez mások, egyes birtokosok kedvezései is járultak. Így Bés bán fia László, kit Lőrincz a Német-Újváriak fogságából kisegített, zálogba adta neki Buzi (a mai Bóz Sopronymegyében a Fertő partján) nevű birtokát.⁴ Kehidát (akkor Keddhidának hitták), melyet Német-Újvári Miklós nádor hatalmasul elfoglalt vala a Koppányiaktól, most, hogy a nádor fia, Kakas Miklós leveretett, Károly király Lőrinczünknek adta ugyan; hanem ehhez a régi tulajdonos, kit Kehida jog szerint megilletett, hozzájárulása is megkívántaték. És ez szeretetből és hálából Lőrincz iránt, ki őt bajában segítette és pártolta, lemondott jogáról.⁵ Hasonlóképen mondtak le Igricziről a Póka⁶ fiai a szeretetért, melyet irántok keserves napjaikban Lőrincz tanusított.⁷ E baráti viszony főnállott Lőrincz és nemzetségének egyéb tagjai közt.⁸ De Lőrincz mesternek magának is nem

utolsó gondja volt, hogy mentül nagyobb gazdagságra szert tegyen. A gazdagság, a terjedelmes birtok adott az időben, sokkal inkább, mint manap, tekintélyt. Mentül nagyobb hadi csapatot kiállítani, az volt ama harczias időben a főérdem, a tekintély kútforrása. Ezt terjedelmes földbirtok nélkül elérni nem lehetett, mint-hogy a csatlós nem zsoldot kapott gazdájától, hanem telket, melyen gazdálkodott, családját föntartotta, s egyetlen kötelessége volt a hadba követni gazdáját.

Már 1309-ből vannak adataink Lőrincz mester jószágyszerzési hajlamairól, melyek — mondhatni — évről-évre és hatványozva növekedének.¹

Kirí ezen jószágyszerzési mohó vágy azon levélből is, melylyel az Osl-nembeli Lőrincz mester és testvérei a győri káptalan előtt 1324. évi márczius 28-án tilalmazzák rokonaikat bárhol létező birtokaik elidegenítésétől, hogy azokat akár hazafiaknak, akár osztrákoknak eladják, mert az elővételi jog a rokonságnál és szomszédságnál fogva őket illeti.²

Kanizsai Lőrincz halála életéhez méltó volt. A legborzasztóbb csaták egyikében, mely 1330. november 9-től 12-ig tartott, midőn Bazaráb népei, a ravasz oláhok havasai szorosai közé rekesztették a magyar sereg virágát és agyonverték: itt találta Lőrincz mestert «vitézül harczolva» a halál.³

Öt fiát ismerjük; ezek: *János, István, Lőkös, Miklós és Benedek*. Lőköst atyja maga nevezi fiának 1330. február 14-én;⁴ hét évvel később azonban már nem említik a testvérek közt. Miklósról ekkor (1337. februárius 1-én)⁵ még van emlékezés, de csakhamar eltűnik ő is szemünk elől; 1343-ban s azontúl nem fordul elő

felperes atyjától zálogba birta. Ez akkor modus merendi volt. Az illető, ha nem is kapta meg az igényelt birtokot, kisebb-nagyobb kárpótlást, borraival mégis kapott. A zalavári convent azonban kiderítette, hogy Récsét Márk fia György Tiborc orvosnak előbb — igaz — zálogba, de utóbb örök áron adta, és Tiborc mesterrel szintén örök áron vette azt Miklós, a néhai Henrik nádor fia. Zalam. Oklt. I, 309. V. ö. Fejér, CD. VIII/VII. 178.)

¹ Ez adatokat a Sopronm. Oklt. I, 70. 71. 87. 89. 91. — Zalam. Oklt. I, 161. 179. 190. — Anjouk. Okmt. I, 367. II, 461. szolgáltatják.

² Sopronm. Oklt. I, 98.

³ Sopronm. Oklt. I, 264.

⁴ Anjouk. Okmt. II, 461.

⁵ Fejér, VIII/IV, 219.

¹ Sopronm. Oklt. I, 99. — Nimig ma Fertő-Szent-Miklós. (Nagy Imre.)

² Megjegyzendő ez utóbbi adománynál, hogy Károly király Pereszteget előbb Lőrincz bátyjának, Gergelynek adta volt. Hogy aztán meg elvette tőle, arra okul nem Gergely méltatlansága, hanem Lőrincz nagyobb érdeme szolgált. (Sopronm. Oklt. I, 108.)

³ Anjouk. Okmt. I, 626. — Zalam. Oklt. I, 164. — Fejér, CD. VIII/II, 414.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 86.

⁵ Zalam. Oklt. I, 160.

⁶ Póka annyi mint Pál, Pálka, így: Paulka, Pauka, Pouka, Póka.

⁷ Zalam. Oklt. I, 161.

⁸ Sopronm. Oklt. I, 102. — Ellenben találkoztak, kik az országos zavarokat kizsákmányolni iparkodtak. Miután I. Károly király Récsét a hűtlen Német-Újvári Miklóstól elvevé és Kanizsai Lőrincznek adá, fölkelte bizonyos Márk unokája, állítván, hogy a mondott Récsét a Német-Újváriak erőszakkal foglalták el Tiborcztól, ki azt az ő, a

ő sem.¹ Benedek, ki 1357-ben még „nobilis iuuenis»-nek neveztetik,² azután se tűnt föl bátyjai: János, főleg István mellett.³ Csak ezek érdemei fényében sütkérezik, míg nem 1361 közepén túl híre vesz a nélkül, hogy maradékának nyomát lelnők.⁴

Kanizsai István papi pályára szánta magát. 1343-ban mint a bácsi káptalan olvasó-kanonokja, 1347-ben mint budai prépost fordul elő.⁵ A nehéz napokban, melyek I. Lajos király trórá lépte után támadtak, a Kanizsaiak kitüntetések hűségök és szolgálataik által. István prépost, a király benső káplánja gyakorta vett részt követségekben a szent-székekhez, hogy Endre herceg ügyét előmozdítsa, Lombardiába és Közép-Olaszországba (ad partes Tuscie), hogy Lajos király nápolyi hadjáratát előkészítse. E hadjárat alatt pedig saját költségén követte királyát, oldalától el nem távozván. — János mester is, mint régi udvari vitézhez, milyenül már Károly király alatt szolgált, illet, részt vett a király minden hadjáratában. Záránál súlyos sebet kapott ugyan, de azért Nápolyban nem hiányzott. Nagy-Lajos Aversa bevétele után állíttatta ki az adományos leveleket, melylyel Csornai Lőrincz fiai jutalmazására a sopronmegyei Szovátot adta, mihez később a Nimigről 1324-ben adott okirat megerősítése járult.⁶

István ekkor (1356) már kinevezett zágrábi püspök volt. E méltóságot személyesen nyerte el Avignonban, hol 1356 nyarán a végett járt a pápánál, hogy Lajos király velencei hadjáratát kimentse és a szent-széket arról biztosítsa, hogy e miatt hadjárata a szerbek ellen el nem marad.⁷ Miután VI. Incze pápánál a király minden kívánsága teljesültét kieszközlé, Lajos király Szlavonia kormányát is reá bízta.

1366 közepén azonban kegyvesztett lön.

¹ Sopronm. Oklt. I, 173. jegyz.

² Zalam. Oklt. I, 572., holott ekkor, ha utószülött volt is, már huszonhat évesnek kellett lennie.

³ E lapok feladata nem engedi, hogy Kanizsai István, a jeles magyar diplomata életrajzát egész terjedelmében adjam. Minthogy azonban e kitűnő férfiú élete bővebb tárgyalást érdemel, másutt fogom azt leírni.

⁴ Önálló fellépésének némi jelét találjuk Zalam. Oklt. I, 572. Sopronm. Oklt. I, 335.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 173. 295.

⁶ Sopronm. Oklt. I, 212. 264. — Fejér, IX-II, 386.

⁷ Theiner, Monum. Hung. II, 24—28.

I. Lajos király leveléből¹ értesülünk e nagy kellemetlenségről, mely István püspököt érte. Némely hazug emberek, név szerint Kont Miklós nádor, olyakat fogtak reá, melyek miatt a király őt hivatalától megfosztotta és bezáratta; miután pedig V. Orbán pápa kiadatását erőlyesen sürgeté, száműzte.² Kiderült azonban büntetlensége és 1369 elején visszahítták. Lajos király a visszatérőt, hogy tévedését jóvá tegye, mindennemű kegyeivel elhalmozta. Ismételve megajándékozta³ és midőn a németek elbizakodott szemtelensége (insolencia et protervia) anynyira megnőtt, hogy az ország határait fenyegeték (1369—1370), a király István zágrábi püspököt és testvérét Jánost bízta meg Sopron és Vas vármegyék védelmével, kik ez által igen kedves szolgálatot tettek neki.

Az osztrákokat a Nagy-Martoniak elnémetesedett, a hazaárulásig lealjasodott, elzüllendő ivadéka hozta az országra. Lajos király azzal büntette meg őket, hogy mindennemű adásvévesi szerződéseket érvénytelennek nyilvánított, kivévén melyeket a Kanizsaiakkal kötöttek. Ezen kikötés nagy fontosságú volt. A Kanizsainak valának ugyanis, kik az eladósodott és uzsorás üzletek által csaknem elmerült Nagy-Martoniakat „nem is mint rokonok, hanem édes testvéreként» a teljes elsüllyedéstől megmentették, a miért nekik adták zálogba esztergommegyei birtokaikat,⁴ melyek utóbb a komárom- és pozsonymegyei birtokokkal együtt kezeiken maradtak. Lajos király, hogy kedvezzen nekik, cserét ajánlott a Kanizsaiaknak. Szalónak váráért, melylyel régebben ajándékozta meg őket, továbbá az esztergommegyei (Nyerges-) Újfalu, Bajót, Pél, Csenke, a komárommegyei Kesző s a pozsonymegyei Sárkö, Csataj, Keszi, Csánok (Senkovicz), Szemet és Nyárasd nevű Nagy-Martoni féle birtokokért nekik adta a somogymegyei Szent-Pál, Berény, Ság, Varásló, Falkos, Deuch, Remete-Szent-Péter, Poch és Páld nevű birtokokat a sopronmegyei Fülessel együtt.⁵

¹ Fejér, CD. IX/IV, 576.

² Theiner, Monum. Hung. II, 82. — Fejér CD. IX VII, 386.

³ Fejér, CD. IX IV, 166. — Sopronm. Oklt. I, 384. 406. — Zalam. Oklt. II, 35.

⁴ Fejér, CD. IX/II, 218.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 395.

Ezeken fölül a Kanizsaiak legfontosabb szerzeménye Szarvokő vára volt, mely nem régen (1340 körül) az ország határainak biztosítása végett épülvén, vétel által került kezökre. Lajos király örömmel látta e fontos erősséget a hazafias Kanizsaiak birtokában és ünnepélyesen megígérte nekik, hogy e várat akarójok ellenére se vétel, se csere útján el nem veszi tőlök, vagy ivadékaiktól soha.¹

És teljesen visszatért kegyeinek jelét abban mutatta meg a nagy király, hogy miután elsőszülött leánya Katalin a világra jöve (1370. július), István püspököt szemelte ki a gyermek kereszt-atyjául s ez által lelki atyafiságot kötött vele.²

E leány kedvéért történt, hogy I. Lajos király 1374-ben újra föllevenítette a siciliai kérdést. Terve az volt, hogy Valois Lajos, a francia király másodszülött fia feleségül veszi Katalint, kik aztán Johanna magtalan halála után, birják Nápolyt. E kényes ügy elintézését Lajos király Kanizsai István zágrábi püspökre bízta, ki e miatt sokat járt a francia királynál és a pápánál követségben, mígnem ügyessége és erélye a sikert biztosítani látszott, melyet azonban Katalin halála utóbb megghiúsított.³

Kanizsai István vagy 1375 végén, vagy 1376 első napjaiban hunyt el. 1376. február 15-én már Demetert, előbb erdélyi püspököt címézi a pápa zágrábi püspöknek. Főpásztori buzgóságának lett áldozata. A járvány dühöngvén Zágrábban, nem hogy elhagyta volna székvárosát, de a betegetket gondosan ápolta.⁴

Megelőzte őt a sírban bátyja, János mester, ki az 1370-es éveket alig érte meg. Egyszer Orbász és Zana, máskor Varasd és Zagoria ispánjának címeztetik.⁵ Tehát — úgy látszik — öcscsének, István püspöknek és szlavonai helytartónak köszönhetette méltóságát, vagy hogy az ő kedvéért és érdekében vállalkozott ilyes tisztségre. Két feleségéről tudunk. Az egyik Pozsegai Geletfia Miklós mesternek volt leánya Li-

póczi Demeter királyi tárnokmester leányától Klárától. Kétséget alig szenved, hogy e házasság maradék nélkül maradt, minthogy az aszszony hozományát vissza kellett szolgáltatni.¹ — Másik felesége, kiről azonban nem tudjuk, kinek volt leánya, túlélte őt. Ettől négy fia maradt: *Miklós, János, Lőrincz és István*. A három elsőről még atyjok életében, 1367. október 30-án történik emlékezés;² a negyedik, István akkor talán még a világon se volt.³ Lőrincz, a harmadik helyen nevezett, nem lett nagy korú; 1376 után híre vész; bátran föltehetjük tehát, hogy ezen évben meghalt.⁴

A Kanizsai Lőrincz e második nemzedékét tehát voltaképen Miklós, János és István teszik ki. Kitünő férfiak mindhárman, kikben nemcsak a család, de az egész Osl nemzetség delelő pontját érte el. A legfényesebb egyházi és világi méltóságokat viselték; gazdagságok mérhetetlen, hatalmok, tekintélyök országosan mérvadó. Nagyatyjok, Lőrincz mester jelleme nyilatkozott bennök, de hatványozva, mondhatnám: köbre emelve. Vitézek, számítók, föltörekvők az erőszakig. Míg nagyatyjoknak be kellett érnie, hogy Zalában legyen az első, ők legelsők az országban; míg nagyatyjuk egy-egy birtokot szerzett, ők uradalmakat, várakat szereznek; hol nagyatyjok százakkal számított, ott ők ezreket adtak ki; erőszakoskodások is, mely azonban hazafiasságból is sarjadt, a király elleni lázadásig fokozódik s arra irányul, hogy a sok tekintetben képtelen királyt koronájától foszszák meg. Leveretvén, ismét talpon állanak és az ősi élelmesség soha se távozik tőlök.

Lássuk őket közelebbről.

Mindhárman a királyi udvarban nevelkedtek és ifjúságuktól fogva kedvesen fogadott szolgálatot tettek elsőben Lajos királynak, aztán öz-

¹ Anjouk. Okm. V, 205.

² Kanizsai János mind a négy fiát már 1338-ban említi Fejéernél (CD. VIII/VII, 302.) egy oklevél, melyet jöllehet a megbízható Gyurikovics György másolt, ez egyszer mégis tévesen van keltezve.

³ 1373. évi decemberben először van róla emlékezés Fejér, CD. IX/IV, 534.)

⁴ 1375-ben és 1376. május 28-án még életben van (Sopronm. Oklt. I, 407. 418.), de már ugyanezen 1376. évben (Fejér, CD. IX/VII, 387.), következőleg 1377-ben (Sopronm. Oklt. I, 442.) és soha többé nem fordul elő neve testvérei sorában.

¹ Sopronm. Oklt. I, 399. V. ö. 361. 383.

² Fejér. CD. IX/IV, 576.

³ Theiner, Monum. Hung. II, 149. köv. — Anjouk. dipl. Emlékek, III, 77: — Magy. Tört. Tár, XXIII, 37—48.

⁴ Theiner, Monum. Hung. II, 159. — Kerchelich, Hist. eccl. Zagrab. I, 133.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 350. — Fejér CD. IX/III, 560.

vegyének, Erzsébet királynénak és leányának, Mária királynőnek, végre Zsigmond királynak.

Az udvari szolgálat rendesen apródságon kezdődött, folytatása az udvari vitézség volt, mely némileg hasonlított a mai szolgálattelvő kamarassághoz, csak hogy az udvari vitézek e mellett testőrei is voltak a királynak.

Kanizsai Miklós valószínűleg szintén így kezdte meg pályáját, melyre nagybátyjának, a zágrábi püspöknek keze vezethette, és melyen előre haladva 1387-ben a soproni és vasi, néhány hónappal utóbb már a zalai vármegyei ispánságot is viselte. Egy év múlva s a XIV. századnak csaknem végeig a tárnokmesteri fontos méltóságban találjuk őt, mely mellett azonban a nevezett főispánságokat is megtartotta.¹

Öcscse János a papi pályára adta magát és mint a királynő benső (specialis) káplánja, tehát már mint fölszentelt pap kezdte meg az udvari életet. Előbb (1376. május 28.) egri, aztán (1377. december 21.) esztergomi prépostul találjuk.² — Vagy nagyon kedvelték fejedelmi úrnői, vagy hogy nem volt még meg kellő kora, püspökké 1384-ben, augusztus 27-én nevezte ki őt VI. Orbán pápa Egerbe, Zudar Imre helyére, kit (miért, miért nem?) az imolai püspöki székre helyezett át.³ Midőn Demeter, a bíboros esztergomi érsek elhunyt (1387. augusztus 3.), Kanizsai János lett utóda előbb a főkancellári méltóságban, aztán az esztergomi érseki széken.⁴ Nagy szolgálatokat tett a királynéknak ama zavaros időkben, mikor annyian elhagyták őket, udvarokat kerülték, hogy Kis-Károly pártjára szegődjének. Kanizsai János egri püspök kedves egyénisége, megnyerő modora, békéltető édes

beszéde sok szenvedélyt csillapított és sok ellenzékit nyert meg számokra.¹

A harmadik testvér: Kanizsai István már 1386-ban végzett apródi szolgálatot Erzsébet és Mária királyi udvarában, mire őt előkelő származása (generis insignitas) és szelid lelkülete (bone indolis iuvenis) tette alkalmassá. Midőn a királynék Kis-Károly megöletése után a Garák kíséretében a déli részekre indulának, hogy a horvát lázadást lecsendesítsék, Kanizsai István is kíséretökhöz tartozott. Lovagias részt vett a király védelmében, midőn Gara várától nem messze a lázadók őket megrohanták. Leverték őt is, elfogták, zsákba varrták, tömlőcbe vetették, hol lábán és nyakán megvasalva szinte egy egész keserves évet töltött el (1386/7).²

Mind hármuk érdemeit az ország és király körül Zsigmond adományos leveleiből³ a következőkben adjuk elő:

Már Zsigmond koronázása se történt János érsek és fivére hozzá járulása nélkül. Sőt az ő kedvezésök, segélyök és tanácsok sokban előmozdítá, hogy Zsigmond fejére tették a koronát.⁴

Midőn pedig Zsigmond hadat jára a ráczok ellen, János érsek két zászlóaljjal szegődött hozzá. Részt vettek a hadjáratban Miklós és István is, mely utóbbi számos csatlóssal testvéreinek zászlója alatt mint «vitéz katona» (tiro fortis) harczolt. Az ő segélyöknek köszönte Zsigmond király első sorban, hogy Chestin és Borych várakat elfoglalhatta.⁵ Hogy Dalmát- és Horvátország visszatértek a király hűségére, sőt Bosznia királya is újra meghódolt a magyar koronának, abban is nagy részök volt a Kanizsaiaknak. Zsigmond király, ugyanis, hadat vezetvén a Száván túl a Horvátiak ellen, kik előle Dobor várába menekültek, e várat a Kanizsaiak taná-

¹ Sopronm. Oklt. I, 483. 488. 491. 495. 529. — Fejér, CD. X/I, 347. 402. X/II, 265. X/III, 198. — Hazai Okmt. V, 165. — *Kanizsai Miklóst* tárnokmesterré 1388. évi husvét előtt, elmozdítván e méltóságból Zambo Miklóst, nevezte ki a király. Első teendője volt a makacskodó körmendi bírákat fej- és jószágvesztésre ítélni. (Fejér, CD. X/VII, 267.)

² Sopronm. oklt. I, 418. 420. 442. 451. 462. — *Memo-ria Basilicæ Strigon.* 125.

³ Pray, Specimen Hierarch. Hung. I, 209. — Ez érdekes adatokat nyilván a pápai regesták oly kötetéből másolta le Pray, mely azóta a napoleoni időkben elveszett, mert Theinernek nincs rólok tudomása.

⁴ Hazai Okmt. V, 165. — Fejér, CD. X/I, 347. — Sopronm. Oklt. I, 488. 491. 493.

¹ Fejér, CD. X/I, 402.

² Fejér CD. X/I, 334. 399.

³ Pray, Dissert. in Annal. vet. Hunn. 143. — Katona, Hist. Crit. XI, 272. — Fejér, CD. X/II, 438. — Sopronm. Oklt. I, 542.

⁴ Fejér, X/I, 420. — A koronázás 1387. márczius 31-én történt; azt azonban különböző alkudozások előzték meg. (V. ö. Palacky, Gesch. von Böhmen, III/I, 41.)

⁵ Fejér, CD. X/I, 599. — Engel (Gesch. des ung. Reichs, II, 179.) tud valamit, de igen keveset, e hadjáratról.

csával és segítségével vette be a magyar sereg és égette porrá.¹

Később Zsigmond király Kis-Oláhországba vagyis Moldvába szándékozott hadat vezetni, melynek vajdája és népe fölmondották a magyar szent koronának az engedelmisséget. Kanizsai István, akkor a székelyek ispánja, a maga népével s a székelyek hadával megelőzte a király seregét; a havasok szorosait megtisztítván az ellenségtől, nagy pusztítást vitt végbe Moldvában, s a király előhaladását, ki mellett János érsek zászlóalja örködött, megkönnyítette. Majd egyesülvén a derék haddal, a vajda hadi tömegét ügyes vitézséggel és megfontolt hideg számítással megbontotta és szétszórta.² Aztán a királyt a vajda fővárosáig kísérte, hol ennek sikerült alázatos meghunyászkodással Zsigmondot megengesztelnie s a hűségi esküt megújítván, ismét adófizetője lett az országnak.³

¹ Zsigmond király e levele hitelesíti Turóczi krónikáját (IV. rész, 5. fej.), csakhogy Turóczi előbből kezdi, onnét, hol Zsigmond Pozsega várban veszi ostrom alá a Horvátiakat, mint azt Zsigmond egy más oklevélben (Fejér, CD. X/II, 315.) előadja.

² «Adversus cuneum exercitus ipsius Stephani vai-vode agilitate strenua et audacia imperturbabili, in ingentem nostram et regni nostri exaltacionem... hostium cuneum conquassavit.» (Fejér, CD. X/II. 274.)

³ A királyi levél előadása növeli hitelét a Turóczi krónikájának (IV. könyv, V. fejezet), mely — nincs kétség benne — e helyt a királyi könyvekből merített. Időmeghatározása ellen azonban némi kifogást tehetni. A Turóczi krónikája ezen moldvai hadjáratot a Zsigmond koronázása utáni negyedik évre, 1390-re teszi. Nyomdokait követik (régibb történetíróinkat nem említvén) *Ráth Károly* (M. kir. tartózkodási helyei 88. l.), ki azt 1390 nyarára —, azonképen *Szabó Károly* (Székely Okt. I, 82.) ki szintén 1390-re —, nem különben gróf *Lázár Miklós* (Századok, 1880, 743.), ki ugyanazon évi júniusra teszi e hadjáratot. A mit bajos elhinni. Tény, hogy Kanizsai István e hadjáratban már mint székely ispán vőn részt, «Stephanus de Kanisa pro tunc comes Siculorum existens», mond Zsigmond király. Ő azonban még 1390. augusztus 23-án csak «aulæ regiae iuvenis» (Sopronm. Okt. I, 498.), 1392. évi februárius elején nősül (ugyanott I, 504.), és csak 1392. évi márczius 10-én neveztetik (tudtunkra) először székely ispánnak (Fejér CD. X/II, 54.). — Ez ugyan nem elég ok azon állításra, hogy Kanizsai István akkor lett székely ispánná, mert okleveleink hallgatása mellett lehetett már előbb is az. Mégis 1390. augusztus 23-ka előtt nem, s így a moldvai hadjárat ugyanezen év nyaráról, nevezetesen júniusáról már elmarad, annál inkább, mert Zsigmond király június elején

Zsigmond király ezután csak azért tért vissza országába, hogy hadait rendezvén, újabbakat gyűjtvén, legott az oláhok és — kikkel ezek szövetkezének — a törökök ellen harcolandó, Havasalföldre törjön. A Kanizsaiak közül csak István volt vele, ki bátyjának, Miklósnak hadait is vezette. Fényes győzelem járt nyomában; az oláhok és törökök megfutamodtak. Zsigmond király aztán megostromolta Kis-Nikápolyt és bevette, hol Kanizsai István és övéi közül számosan megsebesültek.¹ — Bátyjai ez alatt másutt voltak elfoglalva. Miklós, a királyi tárnokok mestere követségben járt a francia királynál és

Pozsonyban, Trencsénben vagy Temesvárt, június 21-én Váradon keltez. (Ráth K. i. h.) De továbbá, Zsigmond király a Kanizsaiak számára kiállított adományos levelekben (előttem épen a Sopronm. Okt. I, 544. lapja áll nyitva), miután a moldvai hadjáratot elmondá, így folytatá: «his laudabiliter... iam finitis et solidatis, post ingressum nostrum ad regnum Hungarie factum, instaurato per nos et preassumto exercitu in partes Transalpinas» indított hadjáratot. E szövegből azt olvasom ki, hogy a moldvai és havasalföldi hadjárat közt nem telt el sok idő; csak annyi, míg Zsigmond az országba visszatérvén, seregét reorganizálta. Ámde a havasalföldi hadjárat ideje meg van határozva, mert ezen hadjárat alatt halt meg Zsigmond király első neje Anjou Mária 1395. évi május 17-én. Én tehát a moldvai hadjáratot a téli idő daczára az 1395-ki januáriusra vagyok hajlandó tenni, már azért is, mert Zsigmond 1394. december 26-án Tordán, aztán ismét 1395. februárius 13-ik napjától márczius 25-ig Brassón, Fekete-Halmon, Szebenben és Kolozsvárt keltez. Hozzá járul e nézetem támogatásához, hogy Kanizsai István, a moldvai hadjárat főhőse ugyancsak 1395. évi márczius 11-én először fordul elő mint királyi főajtónálló, de még egyúttal székely ispán (Fejér, CD. X/II, 274.), mely előléptetés jutalma lehetett moldvai vitézkedésének, valamint hogy ugyanazon napon, 1395. márczius 11-én, Zsigmond király Kanizsai Istvánnak adományozza a maradék nélkül elhalt Orbánhidai Varju János jószágait «a moldvai hadjáratban kitüntetett hű szolgálatai jutalmául». (Fejér, CD. X/II, 273.) Mely jutalom, ha a moldvai hadjárat 1390-ben volt volna, nyilván kissé későn érkezett volna.

¹ V. ö. Thwroc, Chronica Hung. p. IV, c. VI. — A havasalföldi hadjáratban való részvétel jutalmául veendő, hogy Zsigmond király Kanizsai Istvánt somogyi vármegye-ispánná, mely méltóság Dabbisa bosnya király halálával 1395. szeptember 7. üresedék meg, tette (Megyes, 1395. szeptember 29.). A király Kanizsai Istvánt «curiæ nostræ magister»-nek nevezi. Az udvari méltóságok viselői, az ajtónállók, étekfogók, pinczerek, lovászok stb. mesterei a királyi udvar mesterei köznevet viseltek. (Fejér, CD. X/II, 274.)

Olaszország fejedelmeinél.¹ János esztergomi érsek pedig az országhelytartás gondjait vette magára. — Mária királyné az alatt, míg férje Havasalföldön harczola, elhunyt. János érsek fényesen temettette el őt Váradon. Alig végezte el azonban e gyászos feladatát, a sürgős kötelesség Kassa vidékére, a lengyel határra szólította, honnan Ulászló lengyel király Mária halálának hírére vevén, szándékozott az országba nyomulni, hogy neje legyen, az Anjou Hedvignek, Mária húgának jogait, mint hivét, érvényesítse. De Kanizsai János tekintélyes haddal utját állotta s az országot a háború nyomorától megóvta.²

A következő évi hadjáratban a törökök és bolgárok ellen részt veendő, a három Kanizsai testvér mindegyike egy-egy zászlóaljjal személyesen megindult. A király azonban Miklóst Bulgáriából visszaküldötte ország-örizni. — Zsigmond hadai Bodonyt és Orsovát³ megvették; ellenben Nagy-Nikápolynál 1396. évi szept. 28-án iszonyú vereséget szenvedtek. Az Osl-nemzettség számos, minden korú tagja ott veszett,⁴ mert a Kanizsaiak három zászlóaljából csaknem senki se menekült. Megmenekült mégis a király, kinek oldala mellől Kanizsai János érsek és István mester nem távoznak. Ők egy hajóra szállottak a királylyal, mely őket a Duna torkolatáig, innét a tengeren Konstantinápolyba, aztán tovább Dalmátországba hozta.⁵

¹ E követség egybefüggött a nagy hadjárat, mely a nikápolyi szerencsétlen ütközetben érte végét. (V. ö. Aschbach, Gesch. K. Sigmunds, I, 95.)

² V. ö. Caro, Gesch. Polens III, 160.

³ Bodony = Bdyn = Widdin; Orsova alatt Török-Orsovát kell érteni a Duna jobb partján.

⁴ «Proximis et consanguineis in prima, secunda et tercia generacionis lineis eisdem annexis... interemis.» Kár, hogy név szerint nem ismerjük őket.

⁵ Nieheim «de Scismate» című művében (Additamentum codicis Paderborn. ed. Erler, p. 328.) a francia és német segélycsapatok vetélkedését mondja a csatavesztés okának. Ugyanígy nyilatkozik Jac. Twinger de Königshofen: «da widersprochent die Swobe: es were ir recht von alter her, daz sii den vorstrit soltent han.» — «Dum (Sigismundus rex) victus fugatusque a Basarcho (Bajazet) dominatore Teucrorum errabundus et pavens versus Byzantium perveniret, capitaneus nostre (a velencei tanács fia ezt) armate classis, qui partibus illis aderat in succursum christianorum, eundem dominum regem, omnia a tergo et fronte timentem, de faucibus inimicorum eripuit, susceptumque in galeis cum multis

Ennyi érdem jutalom nélkül nem maradhatott. Az első jutalmak a méltóságok valának, melyeken a Kanizsaiak fokról fokra fölebb haladtak, és melyek bőséges javadalmazással jártak. — János esztergomi érsek volt Magyarország első primása. IX. Bonifáczius pápa Zsigmond király kérésére kinevezte őt a római szent-szék született követének, mi nem volt pusztán cím akkor, s elsőben (1394. április 24.) az esztergomi érseki tartomány, aztán (1395. márczius 16.) egész Magyarország primásának.¹ János egyike volt legjelesb főpapjainknak.

Azután következtek a jószágadományozások, melyek a Kanizsaiak szemében ép oly kíváncsok valának, mint a méltóságok. Megnyitja ezek sorát a kapuvári királyi uradalom adományozása János egri püspök és kancellár részére.² — Azután következett a jólelkű és vitéz testvér, ki oly lovagiasan igyekezett felséges asszonyait megvédeni. A királynő kiszabadulása után Novigrádból, még Körösön, 1387. aug. 3-án iratta meg adományos levelét³ a győrmegyei Barátiról, melyet a gesztesi királyi vár törzsvagyonától a végre szakított el, hogy azt Kanizsai Istvánnak s általa bátyjainak adományozza.⁴ — Röviddel utóbb, 1388. május 7-én kapták a Kanizsaiak a Zala vármegyében fekvő Gelse, Lak és Sziget nevű királyi javakat;⁵ és még azon évi június 20-án a hűtlen Endrédi

prelatis et baronibus honorabiliter et humane Byzantium perduxit, exinde divertendo per portus et oppida nostra in Dalmacie partibus felici navigatione deposuit.» Avelencei állami levéltárból (Deliberazioni VI, f. 67.) kiadta Finke, Forschungen und Quellen, 319. lap. — V. ö. Fejér, CD. X/II, 343.

¹ Vat. magyar Okiratt. I/III, 249. 291. — Fejér, CD. X/II, 200.

² Hazai Okmt. V, 165. 167. 169. 177—183. — Zsigmond levele Semtén, 1387. május 16-án, Mária királynő Zágrábban ugyanazon évi július 13-án kelt. A kapui uradalomhoz tartozott: Kapu vára és helysége, Lövő, Vitynyéd, Iván, Keed, Szil, Pordány, Bogyoszló, Istvánháza, Babót, Erdő, Hidász, a beledi hídvám, a hozzá tartozó üres (jobbágyi) telkek s a kegyuri jog a nevezett helységek egyházai fölött.

³ Melyhez Zsigmond király hozzájárulása következett; valaminthogy a királyi pár kölcsönös egyértelemmel járt el hasonlóképpen azóta, hogy Zsigmond megkoronáztatván, Mária kormánytársa lett.

⁴ Fejér, CD. X/I, 333. 339. 344. 377.

⁵ Fejér, CD. X/I, 402. 420.

Szász Mátyás összes birtokait, melyek kettejében: Endréden, és Szergén vagy Zereglyén a beigtatás ellenmondás nélkül meg is történt;¹ míg november 3-án a lázadó Babonaki Andrásnak, Horváti János kegyetlen hívének birtokát, Kis-Babonakot Zala vármegyében.² — Továbbá 1390. április 17-én a Kanizsaiaknak engedte át Zsigmond a sopronmegyei Rovó várat, melyet előbbi birtokosai, mint hazaárulók az osztrákok kezére juttattak, de aztán a Kanizsaiak visszafoglaltak.³ És ismét a kőrösmegyei Szentét, melyet a lázadó «keresztes», Palisnai János hívétől, Szentei Jánostól,⁴ — nemkülönben a somogymegyei Korpádót, melyet a hűtlen Korpádi Lászlótól vett el.⁵ — Érintettük már, hogy Zsigmond király Kanizsai Istvánt a moldvai hadjáratban szerzett érdemeiért Varjú János örökösévé tette.⁶

Ugyancsak a koronázás körül teljesített jeles szolgálatokért, mintegy koronázási emlékül adta Zsigmond király János érseknek és általa az esztergomi főegyháznak az Esztergom közelében fekvő Nyerges-Ujfalú, Bajót, Gene-Marótja, Mocs és Sédő (ma: Süttő) nevű lakott, nem különben Rab, Csenke, Pél és Berény nevű lakatlan helységeket.⁷ E birtokok előbb a Nagy-Martoniakéi voltak, aztán zálogképen a Kanizsaiakra — csere útján Lajos királyra — és királyi adományozás által az esztergomi érsekségre jutottak, mely maig is bírja azokat. De Bajót ellen kifogást tett a királyi kápolna ispánja, minthogy Bajót időközben az ő javadalmazásához tartozott. Zsigmond király azonban rövid úton kivette Bajót a királyi kápolnai ispánság tartozékából, melyhez hosszú időn át úgyse tartozhatott, és különösen adta János érseknek, hogy adhassa vagy hagyhassa, a kinek akarja, első sorban mégis egyháziaknak (1395. április 26.).⁸

¹ Sopronm. Oklt. I, 488.

² Fejér, CD. X/I, 347. 365. 425. X/V, 147.

³ Fejér, CD. X/I, 586. X/IV, 48. — Sopronm. Oklt. I, 495.

⁴ Fejér, CD. X/II, 54. X/IV, 48.

⁵ Fejér, CD. XI, 426. 527.

⁶ Fejér, CD. X/II, 273.

⁷ Fejér, CD. X/I, 454. 461. 499. X/IV, 479. X/V, 691.

⁸ Fejér, CD. X/II, 265. X/VIII, 394. — János érsek Bajót, Ákos-Palotával és Zamárdal, nemkülönben Chinoránnal és Rippényenyl együtt, melyeket szintén Zsigmond királytól kapott, az általa alapított Boldogasszony

Turul. 1890. IV.

Ha már az elősorolt adományok fejedelmiek valának, nem kevésbé fényes vala az, midőn Zsigmond király 1397. márczius 4-én a hűtlen Laczkfiak: Istvánfia István és Miklósfia András simontornyai birtokait elvette s a Kanizsaiaknak adta.¹ A Kanizsaiak számára tett királyi adományokhoz sorolandók még a sopronmegyei Barbács, Sárkány és Kisfalud.²

A királyi bőkezű adományoknál nem kevesebbre mehetett, a mit a Kanizsaiak vásárlásokkal szereztek. Mert őseik példáját, kik jó gazdák, szorgalmas, iparkodó és szerző emberek valának, híven követték. Bizonyoság reá, hogy Kanizsai Miklós, a tárnokmester nem átalotta a győri püspök locsmándi tizedét bérbe venni;³ a főbizonyosság pedig azon tömérdek összegek, melyekkel rendelkeztek.

Hallgatással mellőzve kisebb vételeiket,⁴ mennyit kölcsönöztek a folytonos pénzszükségben szenvedő Zsigmond királynak a Kanizsaiak, arról szám szerint csak egy alkalommal értesülünk, midőn Kanizsai István részint Lajos bregai herczegnek, részint Zwydergal herczegnek és némi részben zsidóknak 2198 magyar arany forintot fizetett helyette.⁵ De ezen, akkor tekintélyes összeg potomság lehetett azon pénzhez képest, melyért Zsigmond a Kanizsaiaknak a lékai és

kápolnának javadalmazására fordította. (Fejér, CD. X/II, 181. 184. 237. 345. 360. 385. 469. X/IV, 474. X/V, 690. X/VI, 144.)

¹ Fejér, CD. X/II, 415. X/IV, 48.

² Fejér, CD. X/I, 599.

³ Sopronm. Oklt. I, 495. — Nem különben cselekedett Kanizsai János érsek, ki a veszprémi püspöktől «decimam cultelli German» vette bérbe. (Fejér, CD. X/VIII, 342.)

⁴ Sopronm. Oklt. I, 407: Robauer Péter soproni polgár eladja a Kanizsaiaknak majadi (Margaréta) birtokát 55 márkáért. — Ugyanott 410: Az Ebergőcziek eladják a Kanizsaiaknak ebergőczi, dági, muzsaji és röjtöki birtokaikat. — U. o. 417: A Kanizsaiak megveszik a sopronmegyei Vonaz felét. — U. o. 459: Dési István eladja a Kanizsaiaknak dési birtokát 332 font *fehér* denárért. A «fehér» denár, vagyis jó ezüstből készült pénz ellentétben a «szerecsen» denárhoz, melynek emléke szintén fönmaradt a Sopronm. Oklt. I, 484. lapján. — Nagyságos Monostori Miklós zálogba adja birtokrészét «in possessione Nemethet vocata in districtu Csallóköz in minori comitatu Posoniensi». (Fejér, CD. X/II, 185. 227. 242.)

⁵ Hazai Okmt. VII, 446. — Kik azok a Bregaiak és Zwydergal, I. Wertnerf, Századok, XXIII, 772.

sárvári, csepregi és szigeti uradalmakat zálogba adta, utóbb (1390-ben) pedig rájuk iratta.¹

A Nagy-Martoniaknak 1381-ben 1400, hat penzás font bécsi dénárt kölcsönöztek, a miért zálogba kapták Kőhid- (Vulka-) Pordányt és Kövesdet, azaz a mai Száraz-Vámost.² — Bazini és Szent-Györgyi Tamás grófnak pedig 6800 arany forintot adtak, hogy kiválthassa magát Jodok morva örgróf fogságából. Ez összegért Tamás gróf Zazlop (Oszlop) várát összes tartozékával, továbbá Szék és Szaka nevű birtokokat ruházta rájuk.³ — Uj-Udvar miatt is, mely a Kanizsaiak csurgói birtokával szomszédos vala, sok surlódások volt a kereszteseknek a Kanizsaiakkal, melyeket végre is úgy szüntettek meg, hogy elzálogosították nekik Uj-Udvart 4000 arany forintért.⁴ — Megszerezték a Kanizsaiak még Porostyán várát Soprony megyében, Azárt és Tót-Rédét Veszprém megyében, Bekcsehelyet és Egerszeget Zalában. Értesülünk felőlök, midőn Zsigmond király összes, a Kanizsaiaknak tett adományait új pecsétjével megerősíté, és az összes biróságoknak meghagyá, hogy mindezen birtokjogok behatóbb igazolására ne kényszerítsék őket.⁵ — És midőn Zsigmond király Temesvárt országgyűlést tartván, ez őt felhatalmazta, hogy mindazon adományokat, melyeket elleneinek félelemből tett, visszavonhatja: a Kanizsaiak javaira e határozatot ki nem terjeszté a király. (1397.)⁶

Mindezekon felül még egy nagy kedvezményről van tudomásunk, melyet Zsigmond király a Kanizsaiaknak tett.

¹ Sopronm. Oklt. I, 497., hol ez uradalmak tartozékai felsorolva.

² Sopronm. Oklt. I, 453.

³ Sopronm. Oklt. I, 511. 512. 514.

⁴ Fejér, CD. IX/VII, 348. 375. 382. 396. 406—7. X/I, 52. V. ö. CD. X/V, 216. 225. 448. 801.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 541. 586. — Fejér, CD. X/IV, 489. 753. Végül még egy visegrádi házát is ajándékozott nekik Zsigmond király azon házak keleti szomszédságában, melyeket már birtak. (Fejér, CD. X/V. 302. 304. 457.) Mennyi házak lehetett Budán is, hozzávetjük abból, hogy Kanizsai Miklós az örményesi pálosok (Kehida mellett) javadalmazására csupán öt budai házat ajánlott föl. (Zalam. Oklt. II. 257. V. ö. Fejér, CD. X/II, 163. 407.)

⁶ Fejér, CD. X/II, 438. — A 1397-i temesvári országgyűlésre nézve I. Knauz ily című jó értekezését: «Az MCCCXCVII-ki országgyűlés végzeménye.» Pest, 1856.

Érintők, hogy Szarvkő vára a Kanizsaiak birtokába jutott. Szarvkőhöz tartozott Szabó-Marton, másként Kis-Marton, mely már akkor a maig is használatos német nevén, mint Eisenstadt se volt ismeretlen. E helyet szemelte ki Kanizsai János özvegye, Miklós, János és István anyja lakó helyéül. Hogy biztosan lakhassék itt az osztrák határon, a németek gyakorta ismétlődő rablójárataik ellen meg kellett azt erősítenie, s mivel új erősségek építése királyi engedelem nélkül nem járta, parancsot eszközölt ki Lajos királytól, melyben meghagyja Kanizsai János özvegyének és fiainak, hogy Szabó-Marton nevű mező-városukat fallal kerítsék be.¹ Ez kellett a Kanizsaiaknak, mert ők Kis-Martontól tekintélyes várost akartak alkotni. Kivitték tehát Zsigmond királynál, hogy Kis-Martont szabad várossá tette; megengedte, hogy országos, a budaihoz hasonló vásárt tarthasson; hogy a kereskedelemnek akkor is tényezői, a zsidók falai közt lakhassanak és azon jogokkal birjanak, mint a budai vagy a soproni zsidók; kiváltságot adott, hogy a kis-martoniak sehol az országban, Sopronban legkevésbé harminczadot fizetni ne tartozzanak.²

Kellemes, de söt fényes, a király befogadására is alkalmas lakóhelylyé és jómódú várossá tette a Kanizsaiak gondoskodása Kis-Martont. Mert midőn 1392. évi februárius elején Kanizsai István ott üllötte menyekzőjét, csakugyan megjelent a király is az ünnepségen.³ — Jöttek oda később más vendégek is, de nem szívesen látottak, kiket szintén a város jóléte kecsegtetett: osztrák rablók, mint azonnal előadjuk.

A dolog, mint Zsigmond király leveléből értesülünk,⁴ így esett: Fraknói Pál gróf még élt, Fraknó vára gondozását és kormányát Lintzer nevű németre bízta, s ezt nevezte ki halála esetére († 1390 után) gyermekei gondviselőjéül.⁵ Lintzer

¹ Sopronm. Oklt. I, 394.

² Fejér, CD. X/I, 605. 607. — Sopronm. Oklt. I, 491. 493.

³ Sopronm. Oklt. I, 504. — «Quod nos, una cum prelatibus et baronibus nostris tercio die festi S. Dorothee virginis et martiris (februárius 8.) in Kismarton existentibus», írja 1392-ben Zsigmond király. (Fejér, CD. X/II, 44.)

⁴ Sopronm. Oklt. I, 530., de dato 1398. aprilis 14.

⁵ «Graff Paul ze dem Vorchtenstein» ezen embert, 1388-ban telkes bérlejtét így nevezi: «der Gnecht Hanns

megrakta Fraknót fegyveres idegenekkel, kivált németekkel és rabló hadjáratokat végzett velök a szomszéd magyar urak ellen. Igazságot nem a királynál keresett, hanem a maga bírása volt. Mintha Fraknó nem is a magyar koronához tartoznék, hanem független grófság volna, «német módra» fölmondotta a Kanizsaiaknak a barátságot, s míg ők a király fölhívására a törökök ellen harcolának, az «új rabló» lecsapott Fraknó várából német zsoldosaival és tömérdek kárt okozott nekik. Zsigmond király tehát Lintzerre és czinkostársaira szabadítja a Kanizsaiakat, hogy ott és úgy ártsanak nekik, a hol és a mint tudnak. Ha sikerülne Fraknót elfoglalniok, legyen az övék. — De Lintzer — úgy látszik — nem volt magában; mert ugyanazon napon felhatalmazta Zsigmond király a Kanizsaiakat, név szerint Miklós urat, mint Sopron, Vas és Zala vármegyék ispánját, hogy Répczefői Jánost (Jensel) és czinkostársait, kik közt egy cseh Jankó is említetik, valamennyit a borsmonostori apát benső embereit, kik mint kémek és árulók a szomszéd osztrákokkal szövetségben állottak, ezeket az országba hozták rabolni, pusztítani, gyujtogatni, fenyítse meg, jószágait foglalja el és további utasításig elfoglalva tartsa.¹

A Kanizsaiak — ebben nem kételkedhetünk — eljártak meghiztatásokban. Ha Fraknót el nem foglalták is, a Nagy-Martoniakat segítették tönkre tenni. Valószínűleg összefügg ez ügygyel, hogy 1406-ban «néhány németek Ausztriából» álnok módra Kis-Martomba lopódtak, a várost elfoglalták, s onnét, mint már érintők, Lozst is meglepték és feldúlták.² — Viszont a bors-monostori apát még 1411-ben is tiltakozik az ellen, hogy Kanizsai János érsek, öcscse István előbb királyi főajtónálló, ennek fia László, nemkülönben néhai Miklós tárnokmester fiai: János és István birtokait elfoglalva tartják.³

Így érték meg a Kanizsaiak, az Osl nemzetiség ezen kimagasló ága a XV. századot.⁴

* * *

der Lintzer und Fraw Ursula seine Hausfraw.» (Fejér, CD. X/VIII, 91. 274.)

¹ Sopronm. Oklt. I, 529.

² Sopronm. Oklt. I, 620.

³ Sopronm. Oklt. I, 646.

⁴ Tekintettel arra, hogy voltaképen genealogiát írok, s hogy értekezésem amúgy is már hosszúra terjedt; az-

Az első, ki a három testvér közül meghalt, II. Miklós, az ex-tárnokmester volt: 1405-ben már nem él.¹ — Két felesége volt. Az első Katalinnak hítták, s midőn elhunyt, Miklós, örömeiben-e, bujában-e? nem tudjuk, de ünnepélyesen megfogadta, hogy többé nem nősül. Utóbb, 1292-ben azonban arra való tekintetből, hogy a Kanizsai család fája nagyon kevés termő ágra szorítkozék, kérte a pápát, mentse fel őt fogadalma alól, és újra megnősült.² — Két fia maradt: III. János és IV. István.

Kanizsai II. János, esztergomi érsek 1418. évi május hava 20-án szenderült jobb létre.³

István a királyi ajtónállók volt mestere, ki 1418-tól fogva mint soproni vármegye-ispán megint és pedig 1428-ban elkövetkezett halálaig szolgálta a közügyet,⁴ egy László nevű fiút hagyott maga után.⁵

A Kanizsai Imrétől származott harmadik nemzedék tehát három tagból áll; ezek: III. János és II. István (a II. Miklós fiai), I. László (a II István fia).⁶

III. János, noha atyjának, a volt tárnokmesternek első feleségétől született,⁷ öcscse, III. Ist-

tán meg, minthogy kifogytam az Anjou-korból, mely tanulmányaim talaját képezi, melyet még meg nem műveltem, elhagyni annál kevésbbé akarok, minthogy a Zsigmond-kori történet számára csak most kezdik gyűjteni az újabb adatokat: összevonom vitorláimat, s innentől csak a genealogiai adatok összeállítására szorítkozom, a mennyiben azok tanulmányaim közben kezem ügyébe estek.

¹ Fejér, CD. X/IV, 448. 451. — Sopronm. Oklt. I, 496, jegyz. — V. ö. Fejér, CD. X/IV, 560. X/V, 216. 225. 447.

² Vat.-magyar Okiratt. I/III, 233.

³ Schematism. cleri Strigon. 1890.

⁴ Fejér, CD. X/II, 267. X/VI, 267. — Sopronm. Oklt. I, 45. 103.

⁵ Kanizsai II. Istvánt 1427. aug. 29-én találom utoljára említve. (Sopronm. Oklt. II, 11.) Nagyon hatalmaskodó emberré vált a «bonæ indolis iuvenis.» Zsigmond király 1422-ben írja neki: «Vobis pridem oretenus commisisse recolimur, a patracione ... actuum nefariorum debeat abstinere.» (U. o. 64.) Ellenben jótékony cselekedeteit l. Fejér, CD. X/VI, 267. 778. 779.

⁶ Együtt említetnek 1411-ben (Sopronm. Oklt. I, 646.); azonban János és István már 1406-ban is szerepelnek. (U. o. 496. 575.)

⁷ Minthogy III. János fiáról, II. Lászlóról már 1406-ban veszünk tudomást (Sopronm. Oklt. I, 576.), nem lehet, hogy az 1392-ben kötött második házasságból szüle-

ván megelőzte őt a sírban, mert 1411-től fogva se felőle, sem ivadéka felől nem emlékeznek történeti kútfőink.¹ Ellenben III. János, ki érsek nagybátyját a konstanci zsinatra követte (1415),² 1424-ben az akkor még élő II. Istvánnal, szintén nagybátyjával s ennek fiával, I. Lászlóval a simontornyai uradalmat Ozorai Pipo (Scolari Fülöp) sárvári uradalmával elcserélte.³ — Elhunyt 1428. évi ősszel, III. Imre nevű kiskorú gyermeket hagyván maga után; ezt is anyátlanul, mint látszik, minthogy szükséges volt jószágigazgatókat, gyámokat rendelni melléje.⁴

Azonképen I. László is, noha 1430 elején még királyi kegyelemben részesüle, még ugyanezen évben meghalt, mert felesége ez évben már özvegyül említetik.⁵ Ez hasonló nevű fiút, *III. Lászlót* és három unokát hagyott maga után.⁶

Ime tehát a negyedik nemzedék csak két tagból állt: *II. Imréből*, ki III. János fia, és *III. Lászlóból*, ki I. László fia.

III. László előkelő szerepet viselt az országban. Részt vett a királyi tanácsban; Zsigmond király sürgősen kéri, hogy Sienába száz lovas katonát küldjön az ő veszedelmes helyzete ótalására; soproni főispánnak és «nagyságos»-nak czímeztetik.⁷

Azonban nem sokáig élte túl atyját. Zsigmond király 1343. augusztus 26-án fölhíja Molnári Kelemen győri püspököt, hogy abban a perben, melyet *az időközben elhalt* Kanizsai János és László ellen folytatott, ezek kiskorú fiainak: a Jánosfia Imrének és a László fiainak: Miklós-

tett legyen. De ezen II. László nem volt hosszú életű, mert aztán nincs róla emlékezés.

¹ 1414-ben januárius 27-én, midőn a Kanizsai család összes, nagykorú tagjai együttesen lépnek föl, már csak II. János egymaga jelentkezik a néhai tárnokmester fiául. (Sopronm. Oklt. II. 11. azonképen a 15. és 18. lapon.)

² Fejér, CD. X/VIII, 558.

³ Sopronm. Oklt. II, 77.

⁴ Fejér, CD. X/VIII, 168. — Sopronm. Oklt. II, 147. 228.

⁵ Sopronm. Oklt. II, 147. — Fejér, CD. XI, 376.

⁶ 1431. december 19-én Kanizsai László és Imre, nemkülönben László fiai: László, János és Miklós panaszt emelnek Garai Miklós nádor előtt, hogy három kis-martoni kereskedőt, jobbágyaikat, midőn a székesfehérvári vásárra menének, a poki erdőben megrabolták. (Sopronm. Oklt. II. 179.)

⁷ Fejér, X.VII, 429. 474. — Sopronm. Oklt. II, 184. 187. — Zalam. Oklt. II, 480.

László- és Lőrincznek (sic), mert még gyermekek, haladékot adjon.¹

II. Imre és III. László özvegye, Dorottya kiskorú fiaival együtt elsőben Albert király özvegyének, Erzsébetnek, aztán fiának, V. László királynak és gyámjának Frigyes császárnak pártjához csatlakoznak, a miért jószágait elvesztették. Nevezetesen Kéthidát I. Ulászló király a Gersei Petőknak adományozta, a Rozgonyiak pedig Kanizsa várát ostrom alá vették. A szorongatott őrség látván, hogy a várát tovább nem tarthatja, fölkérte Alsó-Lindvai Bánfi Istvánt és Pált, mentsek meg a várát. Az őrség kész volt a várát átadni a Bánfiaknak, a vár védelmében netán teendő költségeiket megtéríteni; csak az ostromlókat távoztassák el és szabadítsák meg Kanizsai Imrét Rozgonyi Rénold fogóságából. Hogy ajánlatokat kecsegtetőbbé tegyék, megígérték, hogy Bánfi István leányát, Dorottyát a Kanizsaiak közül az, kinek korához leginkább illik, feleségül veendi.²

Lett-e valami e tervezett szövetségből? eddig ki nem deríthettük.³ Tény azonban, hogy a Kanizsaiak egyéb birtokait, nevezetesen Kapuvárt és Sárvárt Rozgonyi János és testvérei elfoglalták s az országos tanács parancsára 1446. június 21-én adták vissza. Ekkor azonban a Lászlófiak közül csak ketten éltek, III. Miklós t. i. és IV. László. IV. János időközben, tehát fiatalon és maradék nélkül meghalt.⁴

II. Imre azután még hosszabb ideig szerepel; 1456-ban a zalamegyei Récsét adja zálogba.⁵ Ezentúl nem hallunk felőle. 1476-ban, midőn fiául *György* említetik, ő már csak néhai.⁶

Ezen *I. György* tehát és III. László fiai: *III. Miklós*, *IV. László* és *IV. János* teszik ki a Kanizsaiak ötödik nemzedékét.

IV. Lászlóról tudjuk, hogy erdélyi vajda volt;

¹ Sopronm. Oklt. II, 210. — László harmadik fiát Lőrincznek nevezi a király levele, nyilván tévedésből, miután atyja ezen harmadik fiát, a fiúk is ezen harmadik testvéröket mindig Jánosnak nevezik. (Sopronm. Oklt. II, 179. 182. . .)

² Zalam. Oklt. II, 504. 530.

³ Van némi okunk úgy vélekednem, hogy Kanizsa a Kanizsaiak számára elveszett. (Zalam. Oklt. II. 591.)

⁴ Teleki, Hunyadiak kora, X, 178. — Sopronm. Oklt. II, 299. 300. 311. 321. 332.

⁵ Hazai Okmt. II, 298. — Zalam. Oklt. II, 556.

⁶ Teleki, Hunyadiak kora, XI, 548.

testvérével, Miklós soproni főispánnal együtt Mátyás királynak hűséget esküdött minden ellensége, névszerint Frigyes császár ellen (1459); később (1465) ugyanő és Elderbach Bertold Mátyás király főlovász-mesterei.¹ Mátyás király ezen Kanizsai Lászlónak tekintetbe vevén hű szolgálatait, melyeket előbb atyjának, a kormányzónak, később neki magának tőn, Döbrente várát a hozzátartozó helységekkel, a veszprémmegyei Pápát több más zala- és vas megyei helységgel, valamint Remetét Temes vármegyében adományozta.²

1476-ban még élt, mikor is a maga és fiai: V. László, V. János, IV. István, nemkülönbén édes testvére, néhai III. Miklós fiának II. Györgynek és II. Imrefia I. György nevében Pereszteg, Hidegség, Boz és Füles helységeket egészen, valamint Kövesd és Czenk felét — nagy szükségben levén — Csupor Demeter győri püspöknek ezerötyszáz forintért zálogba adja.³

Ezek tehát (I. Györgyöt kivéve) a hatodik nemzedék tagjai.⁴

Megkísértjük ezek után a Kanizsaiak családfáját egybeállítani:

A Kanizsaiak családfája.

I. Osl, ispán, a XII. század második felében.

II. Osl, szerémi bán, 1220—1240.

Tamás, 1228—1248.

I. Imre, 1262—1308.

Kanizsai I. Lőrincz, zalai főispán,
1308—1330 nov.

I. János, 1330—1370, Orbász, Zana, Varasd és Zagorja ispánja.
I. István, 1330—1376, zágrábi püspök, horvátországi kir. helytartó.
Lőrös, 1330.
I. Miklós, 1337.
Benedek, 1333—1361.

II. Miklós, 1367—1405, kir. tárnokmester.
II. Lőrincz, 1367—1376.
II. János, 1367—1418, május 20. primás, esztergomi érsek.
II. István, 1371—1427, kir. főajtónálló, soproni főispán.

III. János, 1406—1428.
III. István, 1406—1411.
I. László, 1411—1430.

II. László, 1406.
II. Imre, 1429—1456.
III. László, 1431—1434, soproni főispán.

I. György, 1476—1505, vasi örökös főispán.
III. Miklós, 1431—1459, soproni főispán.
IV. László, 1431—1476, erdélyi vajda, kir. főlovász-mester.
IV. János, 1431—1434.

VI. László, 1512.
II. György, 1476—1505, kir. főpinczmester, zalai főispán, belgrádi bán (?).
V. László, 1476—1498, Dalmát-Horvát- és Tótország bánja.
V. János, 1476—1492.
IV. István, 1476.

II. A Csornaiak.

Említettük főleg, hogy II. Oslfia Tamásnak két fia volt: II. Tamás és Imre, és hogy e testvérek osztozkodásakor II. Tamásnak a rábaközi Szobor jutott. Minthogy pedig Szobor nem sokára «tévedésből» idegen kézre került, 1314-ben pedig visszakerült, de nem a II. Tamás, hanem I. Imre fiaira, mint a mely jószág «erat et est hereditaria filiorum comitis Emerici de generacione Osl»: föl kell tennünk, hogy II. Tamásnak semminemű, vagy legalább hosszú életű fimaradéka nem volt, valaminthogy ilyenről említés nem is történik.

Említettük azt is, hogy I. Imrének hat fia volt: Gergely, Lőrincz, László, II. Imre, Mihály és Dezső, kik közül, minthogy Lőrinczczel, a Kanizsaiak törzsével már tüzetesebben foglalkoztunk, e szakaszban róla nem emlékezünk.

¹ Anjoukori Okmt. I, 335.

¹ Hazai Oklt. II, 574. 577. — Teleki, Hunyadiak kora, XI, 105. 114.

² Teleki, Hunyadiak kora, XI, 96.

³ Teleki, Hunyadiak kora, XI, 548.

⁴ Hozzájuk adhatnók még VI. «nagyságos» Lászlót 1512-ben néhai Kanizsai György fiát (Hazai Okmt. V, 409.), ha tudnók, I. vagy II. György fia volt-e? Melyik a két György közül, ki 1505-ben Vas megye örökös főispánjának nevezi magát, biztosan szintén nem tudjuk. Nagy valószínűséggel úgy véljük, hogy az I., mert az örményesi pálos zárda kegyurának vallja magát. E zárdát pedig II. Miklós alapította. (Schmitth, Eppi Agr. I, 356., hol az okmány kelte tévesen 1405-re van téve.) — S ekkor valószínűleg a másik György lesz, ki ugyanazon évben, a rákosi országgyűlés végzésein ily alakban fordul elő: «Georgius de Kanysa, Banus Nándor-Alben-sis.» (Tudománytár, 1839. ért. VI, 62.) — Egy Kanizsai László, valószínűleg az V., dalmát-, horvát- és tótországi bán (1494. Óváry, Regestái I, 772. szám. V. ö. Hazai Okmt. V, 420.). — 1526-ban előfordul még «nagyságos» Kanizsai Ferencz. (Hazai Okmt. V, 428—430.) — 1564-ben végre Miksa király utasítja «generosam et magnificam Ursulam Kanizsay» (Hazai Oklt. III, 451.), kinek eredeti két magyar levelét a Magyar Leveles Tár (I, 131. adja).

A harmadik testvér, *László*, is hamar kimarad a sorból, minthogy felőle az 1314. éven túl nincs emlékezet.¹ Kétségkívül időközben kimúlt.

Gergely, I. Imre legidősb, mert mindig első helyen nevezett fia, vitézi pályáját már régebben kezdette meg. IV. László király 1287-ben neki, mint apródjának kárpótlásképen adta a győrmegyei Bika nevű falút, — mely maradék nélkül maradt birtokosát még a tatárjáráskor vesztette el, s azóta lakatlanul állott, — azért, mert midőn a nevezett király összes seregével a hűtlen Német-Ujváriak, a Henrik bán fiai: János és Miklós ellen síkra szálla, Gergely is rokonaival: a Herbordfia Andrással (Herbord-ág) és Péterfia Andrással (Súr-ág) fogságba került, és kétszáz márkán kellett megváltania magát, s ezen fölül még nagy kárt szenvedett abban, hogy jószágait kifosztották.²

Viszályát a Beled-ági Andrásfia Jakabbal szintén érintettük már.³ Érintettük azt is, mint egyezett meg testvérei élén rokonaival a magban szakadt András fiainak hagyatéka iránt (1325).⁴ Valaminthogy részt vett I. Károly király hadjárataiban a Német-Ujváriak ellen, és hogy I. Károly neki adta volt Pereszteget, melyet azonban ismét elvett tőle, hogy nagyobb érdemű öcscsének, Lőrincznek adja (1327).⁵ E testvérek közti sajtóságos eljárás talán abban leli megfejtését, hogy Gergelynek egyenes örökösei nem voltak; aminthogy ez évtől fogva se felőle, se maradékáról értesítést nem találunk.

Csornai II. Imrének fiául *János* kerül elő 1349-ben, midőn Kanizsai Lőrincz fiai unokatestvérének neveztetvén,⁶ személye iránt kétség fön nem foroghat. Ugyanő előkerül 1359-ben mint «Joannes dictus *Kun*» és 1370-ben mint «Joannes *Kun*, filius Emerici».⁷ És ezen ragadvány-név nagy valószínűséggel sejteti velünk, hogy Kún György és fia Miklós és testvérei, kiket 1398-ban Pinnyei Miklós egyéb Csornaiak-

kal, tudniillik a Tamás-ági Mihály ivadékaival együtt, az Osl nevű birtokon levő halásztanya eladásától tilalmaz; a kik továbbá egyéb levelekben egyenesen Csornaiaknak neveztetnek: maradéka II. Imrének.¹

A mit e Kún György ivadékaról biztosan tudunk, a következő: három fiát ismerjük: a nevezett *Miklóst*, *Benedeket* és *Pétert*.²

Péter kitünt testvérei közt. A sopronmegyei közgyűlésen az első emberek közt szerepel,³ és Kanizsai Imre kiskorusága alatt Hidvégi Imrével ő van megbízva a nevezett főúr gondnokságával, javai kormányzatával.⁴ 1339-ben már nem élt, *Bincsel* asszony nevű özvegyet és két fiút hagyván maga után.

Fiai: *László* és *István* szintén érdemes emberek. Már említők, az utolsó Lozsi halálával a király nekik adta ennek hagyatékát. Ez adomány ugyan nem vált be; de ez mitsem von le érdemeikből, valamint az sem, hogy ők, miután kitünt, hogy a király nem volt jogosítva e hagyaték elajándékozására, a jogos örökösré, Viczai Györgyre ruházták e jogcímöket.⁵

Lászlónak több fia maradt, kik közül azonban csak kettőt ismerünk: *Bertalant* és *Miklóst*.⁶

István túlélte Lászlót. 1467-ben még életben van, midőn *Katalin* nevű feleségével, *László* és *János* fiaival ismerkedünk meg azon alkalommal, hogy a Osl-ágbeli Bresztóczi Miklós birtokait a

¹ Sopronm. Oklt. I, 528. 537. 562. 595. — Ha Kún Györgyöt, mint vélem, nagy valószínűséggel Csorna II. Imre unokájának vehetjük, még egy testvért adhatunk neki: Csornai János fia Lászlót, ki Csornai Mihály unokáival 1411-ben ellent mondott annak, hogy a csornai konventet Márczon két jobbágytelek birodalmába igtasák. (Sopronm. Oklt. I, 642.)

² Lásd a fönnebbi idézeteket. — A Durazzoi Károly herceget 1380-ban Nápolyba kísérő hadnagyok (caporales) egyike, kit a florenczi közjegyzők «Nicolaus Subegne Kun»-nak írnak, én pedig nagy merészséggel Zemenyei Kún Miklósnak olvasok, Kún György fia. Zemenye Zala megyében csak úgy, mint Zegenye Kőrös vármegyében, tudjuk, szintén az Oslók birtoka volt. (Anjouk. dipl. Eml. III, 387.)

³ Sopronm. Oklt. 131.

⁴ Sopronm. Oklt. II, 25. — 1435-ben «Petrus filius Georgii dicti Kun de Chorna necnon filii eiusdem Ladislaus et Stephanus» a csornai egyház jánosfalvi birtokán foglalást követnek el. (Fejér, CD. X/VII, 714.)

⁵ Sopronm. Oklt. II, 293.

⁶ Sopronm. Oklt. II, 338.

¹ Sopronm. Oklt. I, 102.

² Árpádkori új Okmt. XII, 455. — Hazai Okmt. VI, 323.

³ Hazai Okmt. I, 102.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 102.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 108.

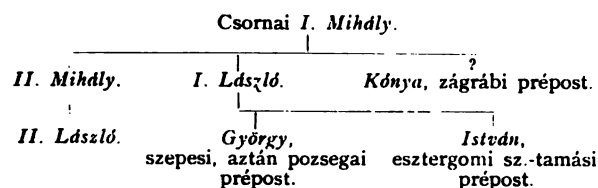
⁶ Sopronm. Oklt. I, 208.

⁷ Sopronm. Oklt. I, 307. 389.

sopronmegyei Sárkány, Farád, Németi, Beled, Sarród és Csorna, nemkülönben a vas megyei Asszonyfalva, Semjén, Mindszent és Csehi helységekben ezer arany forintot megveszik.¹

Dezsőről, a Csornai I. Imre legkisebb fiáról azonkívül, hogy 1335. április 7. már nem élt, egyebet nem tudunk.²

Valamivel többet tudunk I. Imrefia *Mihály* ivadékáról, melynek nemzedékrendét ekként állítottuk össze:

Ezen vonal is megtartotta Csornai melléknevét.

Imrefia I. *Mihályt* 1335-ben is említik még.³

Csornai Mihály fia *László* 1368-ban mint tanu szerepel.⁴ 1376-ban pedig Csornai Mihály fiait: *Lászlót* és *Mihályt*, nem különben *Kónya* mester zágrábi prépostot Kanizsai János fiai tilalmazzák.⁵ *Kónya* mester nem mondatik ugyan Mihály fiának, de föntartással annak vehetjük, minthogy ugyanegy ügyben s velök egy sorban említetik. Ugyancsak Mihályfia II. Mihály előfordul még 1377-ben.⁶

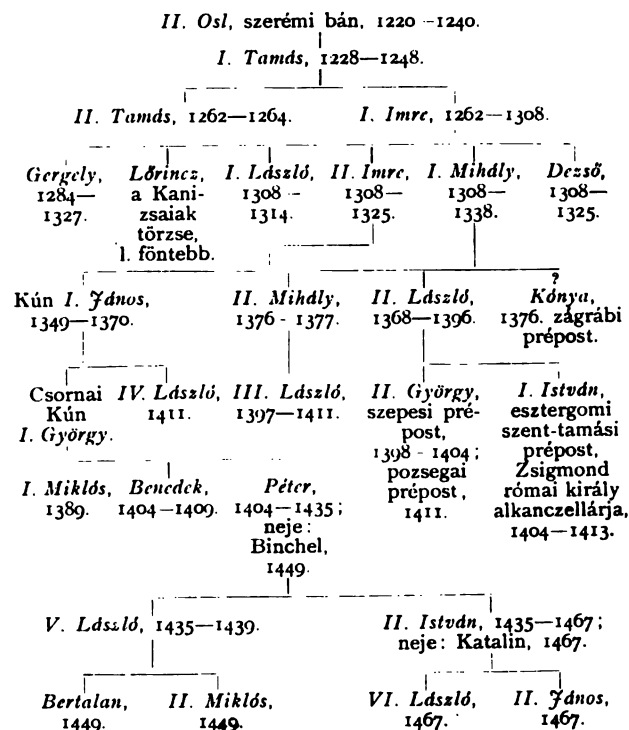
Ezen II. Mihálynak 1398-ban már csak özvegyét és II. *László* nevű fiát említik; de említik egyúttal *György* szepesi prépostot és *István* esztergom-szent-tamási prépostot, kik 1404-ben I. Mihály fia I. László fiainak említetnek. Ugyanakkor említik I. Mihály fiát I. Lászlót is, és azt mondják rólok, hogy mind a hárman, a két prépost t. i. és II. László egy anyának gyermekei.⁷ Mely két oklevél egybevetéséből kétségtelenné válik, hogy II. Mihály özvegyét öccse I. László vette feleségül és nemzette vele a két prépostot, kik közül az egyik, György 1411-ben már pozse-

gai prépost, a másik, István pedig Zsigmond római király alkanczellárja.¹

Csornai Mihály fia III. László szintén előkelő szerepet játszott. A nikápolyi szerencsétlen csatában részt vett mint Kanizsai János esztergomi érsek csatlósa. Hű és hasznos szolgálatai, nem különben az esztergomi érsek ajánlata által kiérdemelte, hogy Zsigmond király a verőcse megyei Szent-Bertalan, másként Bakva nevű jószágot, melyet a néhai nagyérdemű Micz-bán unokájától, az immár nyilvános hűtlenségbe esett Ordöng Istvántól elvett, neki adta (1397. decz. 1.), még is azzal a kikötéssel, ha netán magtalan halna el, a nevezett jószág a Kanizsaiakra szálljon.²

Adjuk immár a tamás-ági Csornaiak nemzedékrendét:

A Csornaiak leszármazási rendje.

Az említettekén kívül még bizonyos Csornai *Balászról*, özvegy Csornai Mihálynéről, kik Temes vármegyében Rékáson birtak, azonképen *Miklósról*, a néhai *Mihály* fiáról, ki török fog-

¹ Hazai Okmt. IV, 419.

² Sopronm. Oklt. I, 132.

³ Sopronm. Oklt. I, 132.

⁴ Sopronm. Oklt. I, 373.

⁵ Sopronm. Oklt. I, 420.

⁶ Sopronm. Oklt. I, 425.

⁷ Sopronm. Oklt. I, 528. 562.

¹ Sopronm. Oklt. I, 642. — Finke, Forschungen und Quellen. 311.

² Fejér, CD. X/II, 557. — Ezen oklevél tanulmányozásából könnyen jutunk azon ismeretre, hogy Akos, Akus, Ochuz, Oguz egy és ugyanazon név.

ságban sínlek, értesülünk egy, a győri káptalanban őrzött 1460. évi oklevélből. De azt, hogy mily rokonságban állanak a fentebbiekhez, ama levélből megmagyarázni nem lehet.¹

¹ Hazai Okmt. III, 409. — Az 1360-as években előfordul *Emericus de Csorna* és *Nicolaus filius Michaelis de Csorna*, ez utóbbi mint homo regius, kit Lajos király

Az Osl-nemzetségből leszármazott csa genealogiai kapcsolatát összefüggőleg a melterjedelmes táblázat tünteti föl.

PÓR A

a szekszárdi apáthoz küldött. Ezek azonban Oslok, mert egy *villa* Csorna Kalocsa közelében a XI. században ismeretes (Fraknói, Szekszárdi a 62. 63. 69.), valószínűleg a mai csornai pusztá.

LIPTÓMEGYEI TÖRZSÖKÖS CSALÁDOK 1526. ÉVIG.

V.

Serefel leszármazói.

2. A pottornyai és csdthi Pottornyay-család.*

A Vág folyó jobb partján azon terület, melyet kelet felől Liptó-Újvár, Dovalló, Kokava, délről a Vág folyó, nyugatról az úgynevezett philisteusok völgye, északról a liptai alpesek egy része határol el, terjed szét a liptai fensík, általában «svihrova» néven ismeretes, melyen a XIII. század második felében az ős fenyvesek kiirtása után a Pottornyay család első ősei virágzó községeket telepítettek. Mielőtt azonban a benépesítés megkezdődött, 1242-ik évben a fensík déli lejtője felett homlokegyenest a szentiványi völgygyel, a tatárpusztítás rémes hírére egy vizsgáló őrtorony épült az úgynevezett «Warta» magaslaton, mely alatt közvetlenül keletkezett Tornallya község — Pottornya manapság — honnét a Pottornyay család Tornallyay előnevét vette, midőn ezt megelőzőleg már majdnem egy századig a Szentpéteri nevet viselték, a törzsbirtok azon községétől, mely Szent-Péter néven a fensík legrégibb telepe levén s Béla király első adománya is csak erről szól, s midőn az a Pottornyay család első ismert őseinek, Serefelnek birtokába jutott. Sőt még 1286. évben is, midőn László király május 8-án kelt oklevelében¹ I. Bogomér és I. Serefel comes fiait, Andrást a Pongráczok és I. Miklóst a Pottornyayak második őseit a nemesek sorába igtatja, csakis Zent Péter van megemlítve: «... cum terris et possessionibus ipsorum Zent Péter...» Ez-

után sorban keletkeztek a virágzó népeségek s már 1360-ik évben hat község megtelepítve a fensíkon, minthogy az en év június 25-én² «octavo kalendas Julii» király által kiadott okiratban előszámlált Zent Péter, Tornaallya — mai Pottorny Jamnik, Zenthlylek, Chikkoteleke, Damstele e három utóbbi a mult században teljesen eltult — és Vayrysou, ma Wavrisó.

Azon birtokpörben, melyre vonatko 1299-ik évi május 8-án «dominico proximo festum beati Stanislav martyris» a szepesitalan oklevele kelt,² melyet már a Szentivár Pongrácz-család történetének ismertetésénélítettünk, s melyet Miklós, Botyz testvére in a most nevezettek ellen, mint közös bir l. Serefel fia, Miklós is érdekelve volt; r is a szóban levő birtokot Bogomer comes valamint I. Serefel fiai a magok öröklött, szerzett birtokuknak vallották: «Andreas Nicolaus filii Seraphini ipsas terras eorum ditarias et non adquisitas referebant».

Kimutattuk a Pongrácz-családról szóló előző értekezésünkben azt, hogy Serefel k András a Pongráczok és I. Miklós a P nyaiak ősei között a birtokközösség a XII zad végeig fenállott s az osztozkodásnak a század három első tizedében kellett megtörté indokoltuk azt is, hogy a nemzetségeknek ládokra való szétosztására oly fontos idősz t. i. a XIV-ik század három első tizedéből hiányzanak az okiratos adatok, s így : ismételni feleslegesnek tartván, áttérünk : tornyay család történetének azon korsz

* L. Turul 1890. III. füzet.

¹ Szentiványi család levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 5.

¹ Magyar Történelmi Tár IV. köt. I.

² Szentiványi levélt. Lit. A. fasc. I. No. 10.

Herbord,
1279. bárd
főispán.

Csák

Hölgyasszon
szádi Péterné

k.)

ds, 1262—1264

08—1330. nov
főispán.

1376.
ispók.

8 május 20.
gomi érsek

46.
n.

105.
alai főis-
n.

Kanizs

1

melyre nézve habár csak gyér adatokkal, de mégis oklevéltári kutatások alapján képesek vagyunk értekezésünk minden egyes tételét támogatni és igazolni. Adatok ezek, melyek egyáltalában ismeretlenek, melyek éppen azon kor szak három századát világítják meg, melyekről Nagy Iván érdemes tudósunk, daczára minden fáradozásának, sem bírt levéltári mozzanatokat gyűjteni, t. i. 1346—1526; de melyek ha most sem lehettek teljeseek, csak is a most élő család tagjainak közönyösségén hiúsultak meg.

Az első tény, melylyel a család egyik első ősenél találkozunk, a kulturális tér egyik nevezetes momentumához vezet bennünket, melynek tudata már végképen kiveszett, s magára nézve elég fontossággal bír arra, hogy Liptó megye egyházainak keletkezési történetében a megillető helyet méltán elfoglalhassa. Ez I. Miklós fiának, Tornallyay Sándornak ténye, a ki Tornallyán, Pál testvérével még az 1331-ik évet megelőző időben, neki jutott osztályrészén templomot épített; s az abban tartandó isteni szolgálatra nézve említett Pál testvérével, ki birtokáról Zentpéterinek hivatott, egyességet kötött a lipitai alesperes és szentmihályi plébános: «*Jacobus rector ecclesiae beate Michaelis archangeli de Liptovia et vicearchidiaconus de eadem*» Jakab előtt.¹ Ugyanis a most említett Jakab alesperes Zentmihályon 1346-ik évben keltezett oklevelében elmondja, hogy mindazon pörös ügyek, melyek a Csanád,² esztergomi érsek engedélyéből Tornallyán Sándor mester által épített kápolna dolgát is illetik s Tornallyai Sándor és testvére Zentpéteri Pál között fenforogtak, a szentmiklósi plébános Márton, a szentiváni Miklós; Jakab szentistváni; István szentkatalini és Simon boldogasszonyfalvi plébánosok által közvetkezőleg döntettek el: hogy Pál megengedi Sándornak az említett kápolnában bárkit is választani káplánul és a kápolnát családja összes tagjaival, valamint tornallyai minden népével szabadon használhatja; minden adomány, melyet a kápolnában adnak, Sándor káplánjéé legyen; s ha Sándor nejével együtt ünnepnapok alkalmával az anyaegyházba menne Zentpéterre, az esetben az ő káplánjának, bárki más lenne

ott, az isteni szolgálatot átengedni köteles, minden egyéb más egyházi jog azonban az anyaegyházat illeti. Mindezek fejében Sándor mester az anyaegyháznak és plébánosának, a Zentpéter határában levő malmának, vagy ha még másikat is építene, annak is a felét örök időkre odaadta és adományozta; továbbá azon jobbágyságait, kiket a «*Csrmnik*» és wawrisói út között szántó föld nélkül elhelyezett, ugyancsak az anyaegyháznak adta és azon földrészeket is, melyeket Pál a zentpéteri és yemniki — most jamniki — jobbágyságoknak hagyott, az anyaegyházra ruházta. Megjegyzésként végre, hogy azon esetre, ha a zentpéteri anyaegyház megkaphatja a tizedet, az esetben a tornallyai kápolna függetlenül anyaegyházzá válik.

Felemlítettük már a Pongrácz-nemzetség történetében, hogy Serefel birtokaira vonatkozó királyi adományiratok 1355-ik évben András házában elégték. Oda veszték ugyanakkor a zentpéteri birtokra vonatkozó is; mert ime 1360-ik évben Sándor fia Miklós a saját és testvérei Péter és András nevében is kéri Lajos királyt, hogy egy tűzvész alkalmával elégett adományleveleit, birtokjogainak védelme czéljából újra kiadja s azt Lajos király 1360-ik évi június 25-én ki is állította: «*... privilegium pristinum exustum fore ... Nicolaus filius Alexandri in sua item Petri et Andree fratrum suorum personis querulose dixisset ...*»³

A zentpéteri nagy kiterjedésű fensík a XIV. század második felében igen alkalmas volt a népforgalom, a közlekedés közvetítésére, mit egyrészt előmozdított az is, hogy a fensík alatt elvonuló Vág völgye igen keskeny levén, a közlekedés főere, a Szepesség felé vivő országút Zentpéteren keresztül húzódott Liptóújvár és Dovalló között. Fel is használta a kínálkozó alkalmat Sándor fia Miklós, midőn 1363. évben vásárjogot kérve, azt Lajos királytól ugyanazon évi január 25-én: «*in festo conversionis beati Pauli apostoli*» meg is kapta.⁴

A most említett Sándor fiát Miklóst kalandos természete úgy látszik messze űzte már mint fiatal embert ősei birtokáról, s őt az ország déli vidékein találjuk, a hol család alapítása

¹ Saját gyűjtem. eredetije.

² Csanád, esztergomi érsek 1331—46-ig.

Turul. 1890. IV.

³ Magyar Tört. Tár. IV. köt. 27. lapon.

⁴ Magyar. Tört. Tár IV. köt. 27. lap.

czéljából meg is nősült, Gerencher György fiának, Pálnak Klára nevű leányával. Tudtunkra adja ezt nekünk Jakab comes országbíró által Visegrádon 1376 május 20-án «Datum in Visegrad feria tertia proxima ante festum ascensionis domini» . . .¹ keltezett oklevél,² melynek tartalma szerint Tornallyai Sándor fia Miklós, Jakab comes országbíró előtt megjelenván, Gerencher György fia, Pálnak leányától, Klarától született fiai Gergely és László, leánya Anna nevében: «... in personis Gregorii et Ladislai filiorum ac Anne filie suorum ex nobili domina Clara vocata filia Pauli filii Gyurke de Gerencher . . .» kijelenti, hogy említett gyermekeinek anyai örökségen illető, s István fiai, Bajai Gunya fiainak Miklós és György jószágai között levő birtokát «Zilágh»-ot, említett Miklósnak és Györgynek 100 denárral számítandó 50 forintért zálogba vetette: «quod ipse quondam possessionem eorundem filiorum et filie suorum Zilagh vocatam inter possessiones Nicolai et Georgii filiorum Stephani filii Gunya de Baie adiacentem eosdem filios et filiam suos iure materne successionis contingentem dictis Nicolao et Georgio filiis Stephani pro quinquaginta florenis singulos eorum in centum denarios computatos . . . pignori obligasset . . .»

Tornallyai Miklósnak nyugtalan, pezsgő vérével párosult még a vallási rajongás is, mely őt a szent sír felé Jeruzsálembe zárandok-útra kalauzolta. A rajongásának hozott emez áldozat nagy anyagi károkat okozott neki és gyermekeinek. Értésünkre adja ezen esetet Lajos királynak egy 1377-ik évi ápril 7-én «datum in Visegrad in octavis festi pasce domini» kelt rendelete,³ melyben elmondja, hogy Sándor de Liptovia fia Miklós, előtte megjelenván, Gergely és László fiai nemkülönben Anna leánya nevében azon panaszt emelé, hogy mikor ő a szent sír meglátogatására zárandokolt, azon idő alatt Heem unokája, Pál fia, Benedek egykori bán, említett gyermekeit Saasd nevű birtokaikból kizárta és kiüzte: «quod magister Benedictus filius Pauli filii Heem quondam banus pridem, tempore videlicet quo ad sepulchrum domini

profectus exstitisset, ipsos propria sua potentia mediante de dominio possessionis eorum Saasd et pertinentiarum eiusdem exclusisset et eicisset omni sine lege». Lajos király ezen tény kiderítése miatt elrendelte a csanádi káptalanak, hogy saját hiteles embere által Gyertyamosi Ceep András vagy István, vagy Hellenbai Imre, vagy Chornai Balázs királyi ember jelenlétében az igazságot tudja meg, s azt híven jelentse be. A káptalan erre ápril 19-én «die dominica proxima ante festum beati Georgii martyris» jelenti,⁴ hogy a Miklós által előadott hatalmaskodási tény csakugyan igaz és a valósnak híven megfelel.

Azon birtokjogi perben, melyet Zentmiklósi Pongrácz fia, András 1377-ik évben a Nádasdiak, Zemerchenyek és Zentiványiak ellen emelt, a boczai, krizsan-porubai, németh-porubai és lazani Liptóme gyében fekvő jószágok fele része iránt, a turóczi conventnél beadott tiltakozó és óvó levelében Tornallyai Sándor fia, Miklós, mint jogigénylő nevében is György Aladár fia június 29-én megjelent, s érdekében az ünnepélyes óvást megtette.

Négy évvel később Liptóme gyében találkozzunk vele 1381-ik évben, midőn decz. 14-én, mint szomszéd-birtokos Magyarfalvi Mikow fiát, Egyedet a szepesi káptalan a magyarfalvi birtokba Lajos király rendeletéből hevezeti s őt a Zentiványiak hasonló nevű birtokától elhatárolja.

Úgy véljük, hogy ez időben Tornallyai Miklósnak ősi fészkeben már nem volt lakása, s leginkább neje birtokain Temesme gyében, s minden valószínűség szerint Dalmáciában mint zárai várnagy lakott. Huzamos távollétének következménye pedig az lett, hogy liptóme gyei birtokainak hasznát mások vették, s azt illetéktelenül visszatartották előle. A tulajdonjogában sérülést szenvedett Miklós, megsokalván a jogháborgatás boszantásait, 1381-ik évi oct. 16-án «feria quarta in festo videlicet beati Galli confessoris» a Boldogasszonyfalván tartott megyei közgyűlésen, a király hites embere és a turóczi convent egy tagjának, és Bubek György liptói főispánnak jelenlétében személyesen megjelenván, tiltakozást és óvást emelt az

¹ Magy. Tört. Tár IV. köt. 27. lap.

² Eredetije saját gyűjteményemben.

³ Eredetije saját gyűjteményemben.

⁴ Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. Nr. 13.

ő ősi jószágainak bárki által való haszonélvezete, különösen pedig a vadászatnak és halászatnak üzése ellen, akár a király, akár a nemesek jobbágysai által.¹

Mint katonaviselt és harczedzett férfiú nem kevés érdemeket szerezhett magának arra, hogy Erzsébet királyné bizalmát megnyerje, hogy őt a dalmát partokon oly fontos helyre mint Zára, várnagyúl elhelyezze, és hűségére bizza a kikötők eme nevezetes pontját. 1383 ik április 24-én Budáról keltezve, megbízza Radechius Jakab zárai legistát² és Sándor fiát, Miklós zárai várnagyot, hogy: miután a zárai várát általok kijavíttatni, helyreállíttatni és átalakíttatni kívánja, megparancsolja nekik, hogy ezen rendeletének fogamatossítására közbenjárjanak és azt végrehajtsák.³

Nem tudjuk, mikor és minő okoknál fogva, Lajos király Tornallyay Miklósnak jószágait lefoglaltatta; de az elkobzás minden bizonynyal az 1377-ik évet megelőzőleg akkor történhetett, midőn Tornallyay Miklós a szent sírhoz zárándokolva, jószágait Benedek bán valószínűleg a király rendeletéből Temesmegyében elkobozta, s a mint már feljebb említettük, onnét gyermekeit kiűzte. Idő közben azonban hűségéből kifolyólag nagy szolgálatokat tett Lajos királynak, Erzsébet királynőnek, kiváltképen pedig Kis Károlynak, a későbbi magyar királynak azon időtől fogva, a mióta Lajos király, Kis Károly szicíliai király érdekeit támogatta, s Tornallyay Miklós, mint Zára várnagya elősegíthette ügyeit. Ugyanis eredményes működést kellett kifejtene, midőn 1382-ik évben Anjou Lajost az ellenpápa Avignonban nápolyi királylyá koronázván, ez Olaszországba törekedett s ellene Károly Lajos királytól segítséget kért. Lajos távollétében Erzsébet királyné, a többi között Zára, Ragusa, Trau, Sebenico, Spalato és Cattaro városban is elrendelte Károly érdekében a felfegyverkezést. Ekkor és még később 1383-ik évben, midőn Kis Károly nápolyi király érdekében Zárában összeesküvés történt, nem csekély mértékű tevékenységet fejthetett ki

Tornallyay Miklós Zára várnagya, minthogy Kis Károly a tett szolgálatokról megemlékezvén, Erzsébet magyar királynéhez 1383-ik évi november 16-án «datum Neapoli sub annulo nostro secreto die XVI. Novembris indictione VI.» levelet ír, melyben a többi között mondja: hogy indíttatva azon újabb kedves és hasznos szolgálatok által, melyeket Tornallyay Miklós liptai Tornallyay Sándor fia, Zára várnagya, ellenségeinek és az ellene lázadóknak elnyomására cselekedett, s neki Imre, Dalmácia és Horvátország bánja által tudomására jutott: kéri Erzsébet királynét, hogy mindazon jószágait Miklósnak, melyeket Lajos király lefoglaltatott, neki visszaadja és adassa: «quatenus velit ipsa Serenitas . . . eidem magistro Nicolao possessiones suas omnes quas recolende memorie dominus Ludovicus . . . Ungarie rex . . . olim sibi arestare mandaverat . . . restituere et restitui mandare benigne . . .»¹

Utolsó nyoma ez Miklósnak, ezentúl vele többé az oklevelekben nem találkozunk, s valószínű, hogy 1384—86-ik évek között elhalt, mert már 1386-ik évben fiaival találkozunk, s róla csak mint apáról történik megemlékezés.

A liptómezei birtokaitól távol élő Miklósnak fiai jószágaik tulajdonjogában sok hátrányt, háborgatást és zaklatást szenvedhettek, mint-hogy Miklósnak Gergely, László, Egyed és Sándor fiai II. Károly király pártfogását és védelmét vették igénybe, apjuknak nagyérdemű szolgálatai révén. Károly király nem is késett Miklós fiai oltalma alá és védelmébe venni. Meghagyta 1386. évi január 25 én: «Datum Budæ in festo conversionis beati Pauli apostoli» kelt² és Bubek György tárnokmester, liptóvármegyei főispánhoz intézett levelében, hogy miután Gergelyt, Lászlót, Egyedet és Sándort, Szentpéter Sándor fiának Miklósnak fiai, minden birtokaikkal oltalma és védelme alá vette: őket minden jogaikban, minden háborgatóik ellenében védelmezze és pártfogolja: «cum nos Gregorium, Ladislaum, Egidium et Alexandrum filios Nicolai filii Alexandri de Zentpetter simul cum universis eorum juri-

¹ Eredetije saját gyűjteményemben.

² A decretistáktól való megkülönböztetésül, kik az egyházi joggal foglalkoztak, a középkorban *legisták*-nak nevezték a római jogban jártasokat.

³ Eredetije saját gyűjteményemben.

¹ Eredetije saját gyűjt.

² U. o.

bus . . . sub nostram recepimus protectionem et tutelam specialem . . . »

A Liptó megyében 1391-ik évben Bubek Imre országbíró és liptó megyei főispán által tartott általános nemesi és birtokvizsgálat alkalmával ugyancsak Miklós fiai, Sándor unokái: György, László, Egyed és Sándor mutatták fel a Zentpéter, Tornallya, Jamnik, Zentlylek, Chikkotteleke, Damsteleke, Wayriso és Vicarisyaylyse — Jakabfalva — felerész birtokukról szóló s 1360-ik évben kelt adománylevelet, nemkülönbben a Zentpéteri vásártartási jog iránt 1363-ik évben kiadott szabadalmat.¹

A XV-ik századnak beálltával találkozunk először a *Tornallyaik Pothornyaiúv* változott nevével Simon és Kristóf személyében, azon reánk nézve nagyértékű oklevélben, melyben tizenennyolcz liptó megyei családnév fordul elő, s melyet a szepesi káptalan 1401-ik évi május 14-én «sabatho proximo post festum ascensionis» állított ki, Zsigmond királynak, ugyanazon év Budán márczius 22-én «feria tertia proxima post dominicam Judica» kelt rendeletére. Király-Bocza községe ugyanis a liptóújvári várnagy ellen panaszt emelvén az iránt, hogy a Bocza és Vág folyó közötti erdőterületet tőlük elfoglalták, holott az az ő jogos tulajdonuk. Ezen ügy felderítésére Zsigmond király elrendelvén a vizsgálatot, a káptalan 18 családot megidéz és tanúkihallgatást eszközöl.² A meghívott tanúk között megidézve lettek Zentpéteri Pál fiainak, Pothornyai Pothurnyay Simonnak zentpéteri szabadosa Soltyz Pál és Pothurnyay Kristófnak jamniki zsellérei, Jankovics Lukács és Gyuthzi György.

László, Tornallyay Miklós fia panaszt emelt Prónay Seraphin fia, György ellen, hogy ennek 336 új forint erejéig sőt adott, oly reményben, hogy a mondott összeget neki visszaadja, a mely összegből azonban neki 100 aranyforintot visszaadni nem tud és nem akar. Ezen panasz folytán Zsigmond király 1407-ik évi január 1-én «datum Cassovie in festo circumcisionis domini» meghagyja a szent-benedeki conventnek az ügy megvizsgálását. A nevezett convent jelentése azon év február 27-éről mondja,³

hogy a László panasza annyiban igaz, a mennyiben Prónay Györgynek adott 336 frt értékű sőt, de hogy Lászlónak mennyit adott vissza, azt meg nem tudhatta.

II. Miklósnak gyermekeire, Lászlóra, Gergelyre, Egyed és Sándorra jutott vagyona, úgy látszik a testvérek között osztatlan állapotban maradt, s időközben a testvérek közül Gergely és Egyed elhaltak. Ezt indokolja azon tény, hogy Sándor, Miklós fia 1410-ik évben László testvérét bepanaszolván, összes birtokaikra nézve osztályt kér. Ha tehát akkor Gergely és Egyed is élt volna, az osztozkodásnak a négy testvér között kell vala megtörténnie, minthogy a birtok osztatlan állapotban volt. Zsigmond király ugyanazon év február 6-án kelt oklevelében a turóczi conventnek elrendelése a kért osztozkodás foganatosítását.¹

1410—26 évek között az imént említett osztozkodásnak László és testvére, Sándor között meg kellett történnie, mert a Lászlóra esett birtokrészt már 1426-ban László fiainak, Gergelynek, Mihálynak és Sándornak kezén találjuk. Ugyanis Gergely és Mihály 1426-ik évben a szepesi káptalan előtt augusztus 25-én tiltakozó óvást emelnek Sándor testvérük ellen, hogy az, az őket megillető Tornallyay-jószágukat, különösen pedig a Vág folyón épített malmuknak felerészét a maga számára elfoglalta.² Ez időben Miklós fia, László Liptó megye alispánja volt. Bizonyítja ezt azon okirat, melyet a négy szolgabíró Bensetelki Gál özvegye részére 1426-ik évi július 4-én kiadott, a ki bepörölvén Miklós fiát, Lászlót, az akkori alispánt: «Ladislaus filius Nicolai de Tornallya vicecomes modernus» kijelenti, hogy az alispán által leváogatott ökrei miatt szenvedett kárt neki az alispán megtérítette időközben.³

Fentebb említettük Kis Károly közbenjárását 1383-ik évben Erzsébet magyar királynénál az iránt, hogy Miklósnak, Sándor fiának a Benedek bán által Lajos király rendeletéből elkobzott temesmegyei birtokait visszaadja, a mely birtokok Miklós gyermekeit anyjuk utáni örökségi jogon illették. Az iránt azonban,

¹ Magy. Tört. Tár. IV. köt. 27. lap.

² Király-Bocza község levélt. Szepesi kápt. hiteles másolatában 1818. évi márcz. 6-ról kiadva.

³ Eredetije saját gyűjtem.

¹ Saját gyűjtem. eredetije.

² U. o.

³ U. o.

lett e Kis Károly kérelmének fogantatja: mi okiratos adatokkal nem birunk. Ámde y azt tényleg visszakapták, kiviláglik abból, y 1449-ik évi november 8-án¹ «sabbato pro o ante festum beati Martini episcopi et confes s...» Nagy Simon és János, Tornallyai Miklós ak Lászlónak fiai, «Symon magnus et Johan filii quondam Ladislai, filij Nicolai Lipthai i de Tornallya» megjelenvén az egri kápn előtt, kinyilatkoztatták, hogy Simon fiá, Tamásnak és Brigita leányának, továbbá er testvérüknek, nemkülönben nővérüknek, gitnak, Szentkirályi Patolchy Jánosnének és ra nővérüknek Thizay Imrénének minden eiket magukra vállalván: «onera et quelibet vamina Thome filii et Brigide filie ipsius onys, Petri fratris ac nobilium dominarum garethe Johannis Patolchy dicti de Szently et Clare vocatarum Emericy Thizay dicti marito consortium sororum eorundem carnar...» a Temesmegyében levő Nagh-Saasd, se-Saasd, és Két-Saasd, továbbá a Borsa ó mentén levő Belényes pusztájok felerészét embai Sándornak, László fiának és nejének, bálának ötven magyar arany forintért zálogba tték: «medietatem possessionis eorum Naghsd, nec non possessionis Felse-Saasd, et Utriusd ac prædium Belényes nominatum penes flun Borsa in comitatu Temesiensi...» Az itt ítt Nagy Simon 1453-ban már nem élt, mert ost mondott évben annak özvegyét, Rozaliát, nás fiát, Brigitta és Dorottya leányait a mus-i szigorú rendű ferenczesek guardiánja, zeni Mihály 1453-ban máj. 14-én a conerek közé fölveszi.²

A Tornallyayak között királyi rendeletre hez vitt osztozkodás magában viselte az egy sal való súrlódás csiráját. Az egyes tagok ött gyakorta beállott pénzzavar, a jószág ek zálogba vetése, a jogtalan vevők betola ása mind csak arra szolgált, hogy az osz osok egymást bosszantsák. Valószínűleg ily ól történhetett az is, hogy Tornallyay Sán Miklós szentpéteri, vavrisoi, tornallyai, datoi, szentléleki, jakabfalvi, chitkoi és jam — most jamniki — osztályrészét Liptóme

gyében elidegeníteni, és Komoróczy Péter liptói főispánnak eladni szándékozott. Tudomására jutván ez Tornallyay Tamásnak és István fiának, Tornallyai Sándor Miklósnak, ez ellen a szepesi káptalan előtt ünnepélyes tiltakozó óvást emeltek, a miről a káptalan 1473-ik évi márczius 26-án «feria sexta proxima post festum annunciationis gloriosissime virginis Marie» a bizonyság-levelet kiadta.¹

Egy évvel későbbben, 1474-ik évi május 4-én² «feria quinta proxima post festum inventionis sanctæ Crucis» Mátyás király Tornallyay Sandrinus fia, Miklósnak, Nagy Simon fia, Tamásnak és Tornallyay Sandrinus unokájának, István fiának Sandrinusnak új donatio czímén adományozza a fentebb említett liptóme gyei és Csáth, Csitke és Banok nevű borsodmegyei birtokokat. Minthogy pedig a megnevezett birtokok mindannyijáról az oklevélben az van mondva, hogy azoknak békés és folytonos birtokában voltak már az adományosok ősei is: «in quarum possessione et prædiorum pacifico dominio iidem progenitores suos ab antiquo perstitisse sequenter persistere asserunt eciam de presenti...» föl kell tennünk, hogy a borsodmegyei birtokokat is megelőzőleg kellett kapniok, bárha a csáti előnév használata az előbbeni időkből előttünk ismeretlen, s annak használását csak 1488-ik évben tapasztaljuk először.

Tornallyai Nagy Simon fia, Tamás, alig hogy az új donatio birtokában volt, Zentlélek pusztáját Demiénfalvi Mihálynak huszon négy magyar arany forintért zálogba vetette, miről a szepesi káptalan bizonyság-levelét 1474-ik évi junius 20-án³ állította ki.

1488-ik évi junius 12-én tornallyai és csáthi Sándor Miklós Liptóme gyében levő Wawrisó nevű birtokát egészen, Szentpéter, Danischo, Zentlélek és Chutkó jószágait pedig felerészben, Jakabfalvát negyedrészen Tornallyai Tamásnak 190 arany forintért zálogba adja oly formán, hogy ha ő vagy utódai a zálogos birtokot visszaváltani kívánják, az esetben azt Tamás háromszáz arany forint lefizetése mellett visszaadni köteles.⁴

¹ Eredetije saját gyűjt.

² U. ott.

³ U. ott.

⁴ U. ott.

¹ Saját gyűjtem. eredetije.

² Saját gyűjt. Eredeti.

Bekövetkezett a XVI-ik század, melynek első tizedében a Tornallyaiak neve végképen átváltozik Pothornyayvá, s míg e családnévvel az előbbeni századokban csak egyszer 1401-ben találkozunk, ez időtől fogva törzsökös ősi fészük Tornallya, Pottornyanak, családjuk pedig Pottornyainak iratik állandóan. Ugyanis Tornallyay Tamásnak fia, Ferencz, 1507-ik évben Hedvigtől, Zápolya István özvegyétől parancslevelet kapott, melyben elrendeli, hogy miután a király Szent-György napjára országgyűlést hírdetett s arra fiát Zápolya Jánost is meghívta: «*illustrum natum nostrum charissimum ad ipsam dietam accessere curavit . . .*» minden fegyveres népségével felkészülve, őt Liptó-Újvározt várja.¹ 1512-ik évi márczius 15-én: «*Ex arce Strigoniensi feria secunda proxima post festum Gregorii papæ*», Forgách Péter esztergomi várnagy és Deesházy István administrator Pottornyay Ferenczhez levelet ír, melyben tudatja vele, hogy miután ő fölsége elrendelése nekik, hogy ő fölsége népeit készen tartva, jó harci fegyverekkel felszerelve, kellő időben minden húza-vona és nehézség nélkül hadba indíthatván azokat: megkeresik Pothornyai Ferenczet, hogy népeit jól felszerelvén és vegyesen lovasítván is, azokat készen tartsa.²

Tornallyai Tamással, de már Pothornyai néven még egyszer találkozunk 1513-ik évi május 1-én Ulászló király által Budán kiadott oklevélben,³ mely szerint többeknek meghagyja, hogy Kis Palugyai György és Jánosnak, Kis Palugyai Kizzel György és Barnold elleni pörös ügyében tanúságot teendő, mint választott bíró a szepesi káptalan előtt megjelenjen.

Hogy Pothornyay Tamás 1514-ik évi április havában már nem élt, bizonyítja az említett évben április 3-án kelt⁴ osztálylevél, mely Tamás fiai, István, András és Ferencz között kelt: «*Stephanus, Andreas et Franciscus Pothornyai filii condam Thomæ Pothornyai alias Tornallya.*»

Tamás gyermekei közül András, úgy látszik Liptó megyéből elköltözött, s valószínűleg Komárom megyében Olchaadon lakott, neje Sónia, Radváni Ferencz leányának birtokán, a ki

1521. évi április 22-én: «*feria secunda proxima ante festum beati Georgii martyris*» a nyitrai káptalan előtt olchaadi birtokát Pazalay Jakabnak, neje Annának és János nevű fiuknak 40 magyar arany forintért zálogba veti:¹ «*Sophia consors nobilis Andree de Pothornya filia videlicet condam Francisci de Radvan . . . totalem possessionem suam Olchaad vocatam in comitatu Komaromiense . . . nobili Jacobo de Pazalay et domine Anne consorti nec non Joanni filio eiusdem Jacobi.*»

Andrásnak Ferencz testvére Szepes megyében telepedett le, s ott mint alispán 1528. évben augusztus 16-án Váraljánál keltezve kiadta Késmárk városának azon elismerő oklevelet, melyben bizonyítja, hogy az említett várost Ferdinánd hívségébe fölvette,² Spervogl Konrád szepesi annálisai szerint³ Pothornyánszky István, Andrásnak és Ferencznek testvére, Ferdinándtól hívszolgálati jutalmául Dunajec várát adományul kapta, de azt a Zápolya-pártbeliek megszállották. Az 1530. évi meddő ostrom után Istvánt Kosztka Miklós lefejeztette.

A Tornallyay- és Pottornyay-névnek egy és ugyanazon család tagjai által történt használatát a kezünkben levő okiratos adatok alapján hitelesen kimutatván, elértünk ama korszakhoz, melynek határán túl ez alkalommal nem terjeszkedhetünk. Mielőtt azonban értekezésünket befejeznők, még néhány rövid sort kell kockáztatnunk ama nemzedékrendi kapocs összefűzéséhez, mely érdemes és tudós genealogistánk munkájában a «Magyarországi családok» IX. kötetének 467 lapján találja folytatását. Nagy Iván ugyanis Pottornyay Ferencz nejeül Kassai Katát említi, megjegyzi azonban, hogy ezen Ferencz néhol Tamásnak is van írva. Az itt alább következő táblázatban felemlített okirataink alapján Tamás, Ferencznek, Istvánnak és Andrásnak volt apja. Ezen Tamásnak és nem Ferencznek volt neje Kazay Kata, a mint azt Ferdinánd királynak 1561. évi augusztus 16-án Bécsben kelt donationalis oklevele bizonyítja.⁴ Ferdinánd király t. i. a trencsénmegyei Nagy-Stricze és Cluchow nevű jószágokat új adomány czímén adja hű szolgálá-

¹ Eredetije saját levélt.

² U. o.

³ U. o.

⁴ Pottornyay Eduárd szentiványi levélt.

¹ Eredetije saját gyűjt.

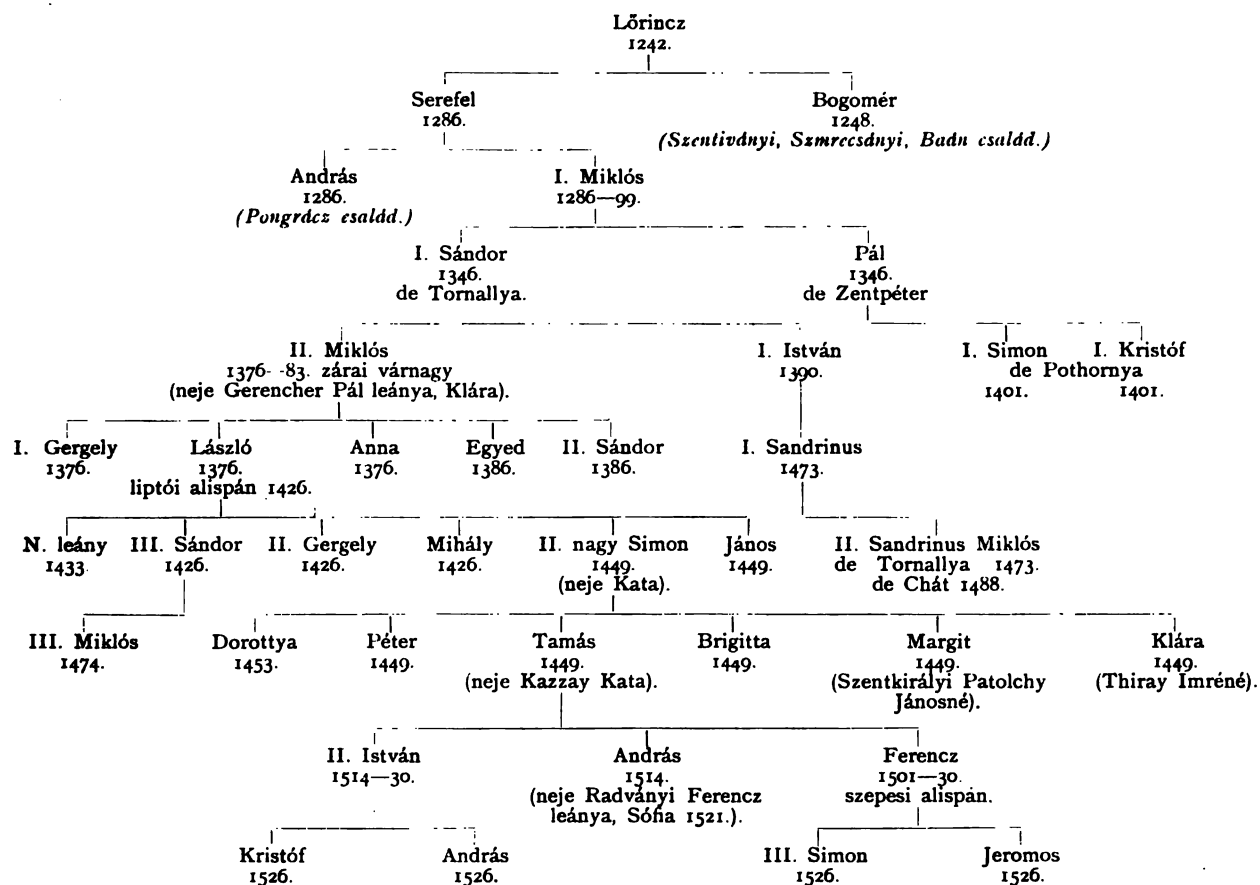
² Wagner *Analecta Scepusii*, pars III. pag. 242.

³ Wagnernál: *Anal. Scepusii*, pars II. pag. 156

⁴ Eredetije saját gyűjt.

tok fejében Simonnak és Istvánnak¹ néhai et Andree filiorum quondam Stephani similiter Pottornyay Ferencz fiainak, egykori Kazzay Potthornyay de Pothornya filii præfatæ dominæ Kata unokáinak: «Simonis et Hieronimi filiorum Catherinæ.» Kétségtelennek tartjuk ezen teljes quondam Francisci Potthornyay filii olim dominæ hitelű oklevél alapján, hogy Kazzay Kata Ferencznek nem neje, de anyja volt.

A pottornyai és csáthi Pottornyai-család leszármazási táblázata.

MAJLÁTH BÉLA.

¹ Ezen Istvánnak neje nem Helyi, mint azt Nagy Iván írja, de Holy Anna, Challóközy Mihály özvegye Holy Mátyás leánya volt. A Görgey csal. levélt. 1548-ik évben Pottornyay István özvegye és gyermekei szepes-megyei birtokok osztása felett egyezkednek Sutha Györggyel.

VEGYES.

Lazói János címere.

(Egy címerrajzzal.)

Csergheő Géza úrnak részint az Archæologiai Értesítőben, részint a Turul hasábjain megjelent, régi magyar sírköveket ismertető becses czikkeihez legújabbán ismét járúl kettő e folyóirat idei 3-ik füzetében, melyek egyike Lazó (helyesebben Lazói, Laszói vagy Laszai) János erdélyi főesperesnek a római San Stefano il Rotondo templomban levő sírkövééről szól.

E sírkő a Monumenta Vaticana «Liber fraternitatis sancti spiritus de Urbe» című, Bunytay Vincze által szerkesztett kötetének megjelenése óta nem ismeretlen irodalmunkban, heraldikai szempontból azonban Csergheő Géza méltatta először.

Kétségtelen dolog, hogy a sírkő-párnán jobbról és balról látható egyforma czímer csak Laszai János saját címere lehet, s ha heraldikai szabály az, hogy sírköveken alkalmazott két czímer-pajzs közül a balkézt eső mindig az anyai czímert mutatja, úgy első tekintetre is azt kell feltennünk, hogy Laszai János maga volt a czímer-szerző családjában, s mint nem nemes apától származó, valószínűleg anyai czímerrel sem dicsekedhetett.

Teljesen igazolja e feltevést Mátyás királynak 1489. évi nov. 16-án kelt, s az Országos Levéltárban őrzött eredeti armalis levele, melyben a király Sankfalvi Antal pozsonyi prépostnak s vele rokonainak: Heős Tamásnak, Miklósnak, Ferencznek, Hereni Bálintnak és Lazoi János erdélyi főesperesnek, a sírkövön látható háromnyilas czímert adományozza.

A fölöttébb érdekes armalis levél tartalma ekként következik:

Nos Mathias dei gratia Hungarie Bohemieque rex, ac Austrie dux, etc., significamus tenore presentium quibus expedit universis, quod nos rationem habentes fidelitatis et servitiorum fidelis nostri venerabilis Anthonii de Sankfalwa, prepositi ecclesie Posoniensis, que ipse nostre maiestati, regnoque ac eiusdem regni nostri sacre corone, omnibus in rebus cure et fidei sue creditis et commissis, precipua quadam fide et diligentia, circiter sex annos et viginti, non minus

utiliter quam fideliter exhibuit et impendit, pauca ex obsequiis eiusdem pro laude et memoria suarum virtutum duximus presentibus annotanda: atque inter alia imprimis occurrit nuncium illud expectatum, quod nobis de restitutione corone regni nostri idem ex urbe Grecz, a prelati et baronibus nostris, qui causam huiusmodi restitutionis apud serenissimum dominum Fridericum Romanorum imperatorem agebant, primus omnium maiestati nostre attulit, quo et nos et regnum nostrum singulari certe letitia mirum in modum affecit; ceterum cum ipsum in gravi et periculoso tempore regni nostri, quo primogenitus serenissimi domini Kazimiri regis Polonie regnum nostrum valida manu subintrarat, ad eundem dominum Polonie regem cum fidele nostro egregio Emerico Nyfor nomine oratorum nostrorum misissemus, iidem iuxta voluntatem nostram firmatam utrinque pacem et concordiam ab ipso rege, exacto iam per nos filio et gentibus suis de regno nostro, ad nos retulerunt; plures etiam legationes alias ipse Anthonius prepositus ad plurimos principes christianos, cum nostris privatis in rebus, tum in aliis maximis et gravibus negotiis publicam utilitatem totius reipublice christiane concernentibus, obivit, nam non semel ipsum ad serenissimum dominum Ferdinandum Sicilie regem, patrem et socerum nostrum misimus, deinde in Franciam, tum ad senatum remque publicam Venetam, necnon ad illustrissimum dominum Mediolanensium ducem, fratrem et consanguineum nostrum, aliosque principes, qui semper nobis sua singulari sapientia et virtute, optatam atque expeditam rem secundum acceptam a nobis instructionem reportavit; sed neque ipsius frater nobilis Thomas Hews apud maiestatem nostram et in rebus nostris bellicis fide et virtute signior extitit, nam nobiscum frequens affuit, et nonnunquam magnis periculisque fortune casibus se vitamque suam opposuit, et ut decuit militem egregium, gloriose certavit, plures ictus, plurima vulnera prope letalia suscepit, atque inter alia, ut cetera obmittamus, in Moldavia in eo bello quod cum illustri Stephano vayvoda Moldavie gerebamus, tribus sagittis preter cetera vulnera ibidem susceptis fuerat sauciatus. Ut igitur prefatus Anthonius prepositus servitiorum meritorumque suorum et eiusdem fratris sui memoria perpetua letetur, in eiusque et fratrum suorum infrascriptorum posteris eadem memoria perenniter elucescat, hec arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet cuius campum per omnia celestinus color occupat, et in cuius medium manus aurea protensa trinas sagittas argenti

coloris, cum cuspidibus sanguine tinctis, in argumentum militie ac susceptorum vulnerum atque plagarum ipsius Thome Hews continet; infula deinde scuto imminens mitra est episcopalis, et ecclesiam seu preposituram Poseniensem representat, que ecclesia eo dignitatis ac maiestatis insigni inter ceteras regni nostri ecclesias refulget, ut eius prepositi infulati habeantur; prout ipsa arma in principio seu capite presentium literarum nostrarum figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostra scientia, memorato Anthonio preposito ac prefato Thome Hews, et per eos magistro *Johanni de Lazo* archidiacono et

busque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles et milites regni nostri armis utentes quomodolibet fruuntur et gaudent, frui, uti et gaudere possint et valeant, harum nostrarum quibus sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio literarum mediante. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beati Martini episcopi et confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo octogesimo nono; regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Bohemie vero vigesimo primo.

Ad relationem magistri Francisci prepositi ecclesie Budensis etc.

canonico in ecclesia Transsilvanensi, necnon Nicolao et Francisco similiter Hews condisionalibus fratribus, et Valentino de Heren sororio eiusdem Anthonii prepositi, eorumdemque Thome, Nicolai et Francisci, Valentini et Anthonii heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et presentibus elargimur, ut ipsi et eorum posteritas prenotata a modo perpetuis semper temporibus hec arma seu nobilitatis insignia ubique in sigillis, anulis, vexillis, cortinis, velis, tentoriis, et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, actibusque nobilitaribus et militaribus, sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre et gestare, omni-

Turul, 1890, IV,

Eredeti, hártýára írott példánya, a levél fejében a czímer művészi kivitelű festett képével, melynek rajzát itt szemlélheti a szíves olvasó, az Országos Levéltárban »N. R. A. fasc. 851. nr. 14. M. O. D. L. 19599.« jelzet alatt őriztetik.

A czímer leírása ez: Kék mezőben arany mezbe öltözött, s arany kézben három véres hegyű egymást keresztező ezüst nyilat tartó, könyökben hajlott kar; a pajzs felett püspöki süveg, ettől jobbra és balra tarka foszlányok.

Csergheő úrnak kitűnő heraldikai érzékére vall azon észrevétele, hogy a Laszai János sír-

kövén levő címer-pajzsokban csak egy kézfőt látunk a ruha-ujj végéből előtűnni, a magyar heraldikában szokásos egész kar helyett, a mi a pajzsok nálunk szokatlan formájával egyetemben az olasz mester szeszélyének és felületességének tudható be. Íme, az eredeti címer bizonyítja az észrevétel helyességét.

A levél tartalmából kitűnik, hogy a tulajdonképeni címer-szerzők Sánkfalvi Antal pozsonyi prépost és Heős Tamás valának; amaz számos követségei alkalmával, emez a hadakban, különösen az István moldvai vajda ellen viselt hadban szerzett érdemei, s azon három nyiltól szenvedett sebei által, melyeknek emlékeztére a nyilatkat címerül kapták. A címer-pajzs felett álló püspöki süveg, mely a pozsonyi prépost kitüntetésére szolgált, egyház-jogtörténeti szempontból nevezetes adat, a mennyiben — az oklevél szavai szerint is — arra mutat, hogy a pozsonyi társas káptalan prépostja szintén birt a püspöki jelvények viseletének kiváltságával, a mivel ma — ha nem tévedünk — csak a veszprémi és győri székes káptalanok columnaris kanonokjai bírnak.

A mi már Laszai Jánost illeti, a ki kétségbe nem vonhatólag ugyanazon egy személy a Rómában 1523. évi aug. 17-én 75 éves korában elhunyt magyar gyóntatóval, felőle a közölt oklevél alapján csak annyit mondhatunk, hogy a címer-adományra kiválóan érdemesült Sánkfalvi Antallal és Heős Tamással rokonságban kellett lennie, s hogy már 1489-ben, tehát 41 éves korában, erdélyi kanonok és főesperes vala. Családi körülményeire vagy származására vonatkozó közelebbi adatokkal nem rendelkezünk, hanem azt valószínűnek tarthatjuk, hogy — erdélyi ember lévén — nevét a mai Hunyad vármegyei Laszó helységtől vette. A sírkövén olvasható felirat némileg hibásan másolt szavai, melyekből az lenne következtethető, hogy János főesperes valahol a Duna mentén született, hihetőleg tágasabb értelemben az elhúnytak magyar hazáját jelentik.

NAGY GYULA.

Az egyházas-nagyberzsényi Berzsényi család nemzedékrendi táblája 1559. évtől.

Az egyházas-nagyberzsényi Berzsényi család igen régi nemes család, őseik már az Árpádok korában szerepeltek; régi adománylevelük azonban úgylátszik elveszett, mert a családi iratok között hiteles másolatban egy új királyi adománylevél van (a zalavári konventben levő eredeti után), mely szerint 1559. május 16. Orbános, másképp egyházas-nagyberzsényi *Berzsényi Györgyöt, Mátyást és Balázst*, Miksa császár, atyja I. Ferdinánd távollétében, már őseiktől birt birtokukban megerősíti és statuáltatja. Eme kir. adománylevélből látszik, hogy a felvett *egyházas-nagyberzsényi Berzsényi* nevet már a család régibb tagjai is használták s hogy ezen kívül voltak még *kis-berzsényi* és *nagy-berzsényiek* is, kik akkor nem impetráltak, de mint tanuk jelen voltak s úgy látszik, hogy ezek — a különböző előnevek daczára — mind rokonok, sőt ugyanannak a család ivadéakai voltak. A törzs-birtok *Nagy-Berzsényben* feküdt, melyből még Berzsényi Dániel gyermekei is birtak mintegy hat hold bekerített földet, melyet azonban, mint rájuk nézve hasznavehetetlent, a főbirtokos gróf Erdődy családnak eladtak; ezen kívül volt még birtokuk *Enderszeghi-Chaffordon, Hetyén* és másutt is, de hogy ezek, mint appertinentiák oda tartoztak-e, nem tudható.

A nemzedékrendi táblázatot, az új királyi adománylevelet nyert *egyházas-nagyberzsényi Berzsényi György, Mátyás és Balázstól*, 1559-től levezetve, a következőleg állítottam össze.

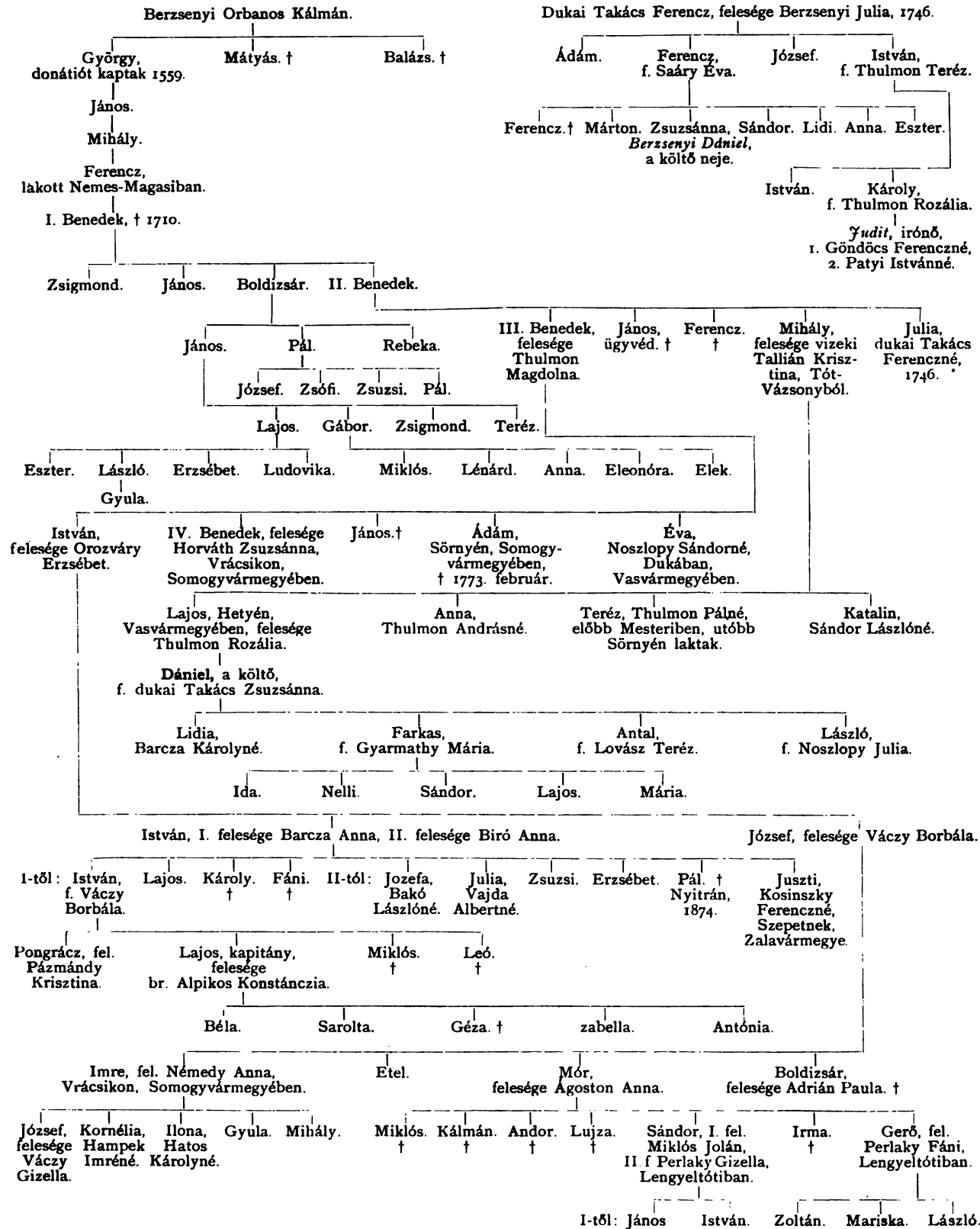
(Lásd I. táblán.)

Miként e táblázatból látható, a család *György*-től származott le. *I. Benedek* 1710-ben 110 éves korában halt el.

*III. Benedek*¹ testvére *Mihály*, vizeki Tallián

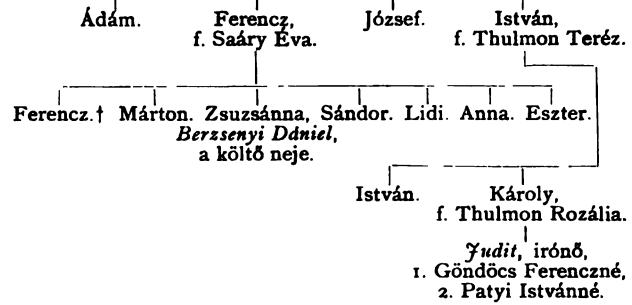
¹ *III. Benedek*nek Thulmon Magdolnától született leányát *Évát* birta nőül Noszlopy Sándor, a kinek fia volt Noszlopy Antal, dukai ügyvéd, ki utóbb Somogy vármegyébe Vrácsikra költözött s kinek II. unokatestvére volt a költő, *Berzsényi Dániel* s vele folytonos összeköttetésben, levelezésben is állott. Sömjénből, Vasvármegyéből 1806-ban lejött a költő Somogyba, nagyatyámhoz Noszlopy Antalhoz s vele mint kérő ment el Német-Apátiba, Tolna vármegyébe s szeniczei Bárány János

I. TÁBLA.

II. TÁBLA.

Dukai Takács Ferencz, felesége Berzsényi Julia, 1746.

Krisztinát (Tótvázsonyból) birta nőül; gyermekei voltak: *Lajos*, *Anna*, Thulmon Andrásné, *Teréz*, Thulmon Pálné, a ki előbb Mesteriben, utóbb Sörnyén, Somogy vármegyében lakott s kit a költő ifjú korában meglátogatott, és *Katalin*, férj. Sándor Lászlóné.

*Lajos*nak Thulmon Rozáliától származott fia *Dániel*, a költő, a ki dukai Takács Zsuzsánnát, második unokatestvérét birta nőül. Dukai Takács Ferencz ugyanis, — mint a II. táblázaton látható — *Berzsényi Júlídt*, a költő nagyatyjának *Mihdlynak* testvérét birta nőül. E házasságból származott dukai Takács Ferencz és István.¹ Ferencznek Saáry Évától született leánya volt dukai Takács Zsuzsánna.

Berzsényi Dániel gyermekei voltak: *Lidia*, egy ritka műveltségű leány, ki német és francia munkákat fordított magyarra s ő maga is írt. Lidia, nagyalásonyi Barcza Károly neje volt Kalimbán, Zala vármegyében s ott halt el utódok nélkül. *Farkas*, *Antal* és *László*. A költő három fia közül csupán Farkasnak maradtak gyermekei: *Ida*, *Nelli*, *Sándor*, *Lajos* és *Mária*.

A Berzsényi családnak két ága telepedett le Somogy vármegyében, az egyik, III. Benedek fia *István*, a ki anyja Thulmon Magdolna után maradt birtokára költözött s utódai *Sándor*, orvos és *Gerő*, ügyvéd Lengyeltótiiban. A másik, *Dániel*, kinek anyja szintén Thulmon leány volt Somogyból s a költő anyjának Thulmon Rozáliának birtokrázszerére költözött Niklára, ezenkívül volt még anyai birtoka Somogy vármegyében *Gombán* és *Vrácsikon* is. Unokái: *Sándor* és *Lajos*, — mindketten Niklán ősi birtokaikon élnek.

NOSZLOPY TIVADAR.

evang. esperes és Czékus Juliánna leánya Julia kezét meg is kapta nagyatyám. Az itt kiállított móringlevélen 1806. márczius 10-én mint tanú szerepel Berzsényi Dániel. Valószínű, hogy ekkor határozta el a költő, hogy ő anyai terjedelmes birtokára, Somogy vármegyébe költözik s nem gazdálkodik feleségének a testvérekkel közös birtokán. Ugy látszik, már a következő évben 1807-ben megvalósította eme szándékát, mert Niklán 1808. január 14. már egy adóslevelet írt alá s mert nem képzelhető, hogy oly messziről télidején költözött volna le családjával; inkább hihető, hogy 1807. év őszén vette át a Thulmon Páltól zálogból kiváltott birtokot.

² *Dukai Takács Istvánnak* Thulmon Teréztől származott fia *Károly* Thulmon Rozáliával lépett házasságra, — ennek leánya volt *Judit*, az ismert író.

Bács-Bodrogh vármegye címere.

Bár a vármegyék institúcióját a nyugati minták után sz. István király létesítette, mindazáltal bizonyos, hogy az első vármegyék, melyek sorába Bács és Bodrogh is tartoztak, első királyainktól épen oly kevéssé nyertek címet, mint a nemesség. A címereknek s címeres leveleknek adományozása nálunk csak a vegyes házból származott királyok idejében jött divatba, a mi nagyon is érthető, ha tudjuk, hogy a heraldika csak a keresztes háborúk kora után, tehát a XIII. század végén kezd virágzni.

Az utókornak azonban sajnálattal kell constatalnia, hogy e vármegyéknek nemcsak az Árpádok korából, nemcsak a mohácsi vész előtti korból,¹ hanem még csak a török hódoltság korából sem maradt fenn címere. Így aztán épen nem lehet tudni, mikor kezdtek e vármegyék címet használni, s ha használtak, mi volt legrégibb címerük? E kérdésekre csak úgy lehetne feleletet adni, ha akár az országos címergyűjteményekben, akár pedig a régi oklevelekben maradt volna fenn nyoma a vármegyei címernek, vagy legalább írott feljegyzések lennének felmutathatók, a melyek alapján a címer-részleteket megállapítani lehetne.

Ezek hiányában Bács-és Bodrogh vármegyék régi címereiről kellő positivitással épen nem szólhatunk, s mindaz, a mit azokról mondhatnánk, nem lenne egyéb problematikus találgatásnál. A helyett tehát, hogy az egykor létezett címerek jellegét meghatározni törekednénk, helyesebbnek véljük Bács és Bodrogh vármegyék azon címereiről szólni, a melyek maig ismeretesek.

E vármegyék, mint tudva van, a mohácsi vész után elvesztették önnállásukat, s nem is nyerték vissza mindaddig, míg e területről a törökök ki nem űzettek. Az 1698-ik évben felújítván az alsó Tisza-Dunaköz vármegyei szervezete, most Bács és Bodrogh vármegyék is ujjaszülettek. A vármegyék megalakulása után természetesen első dolog volt önálló címet,

¹ Bodrogh vármegye 1351-ben Háj-Szt.-Lőrinczen tartott közgyűléséből kifolyólag a királyhoz intézett egyik fölterjesztésében az ottani káptalan pecsétjét használta. még pedig ezen indokolással: «quia notorio sigillo utenti caremus.» (Zichy okmtr. II. 447.)

pecsétet készíttetni, a mi minden valószínűség szerint az I. Lipót királytól nyert visszaállítási diploma által részletesen meg volt állapítva. Minthogy azonban e diploma a XVII. század elején bekövetkezett zavarok s a Rákóczy-féle szabadságküzdelmekből folyó pusztítások áldozata lett, így ma már azt nem tanulmányozhatjuk.

De bár az ezen vármegyét visszaállító oklevelek idő folytán veszendőbe mentek, mindazáltal maradt fenn oly adalék, a melynek nyomán a vármegyei címereket ismerhetjük. Ez az adalék pedig nem más, mint a különböző időkben készült pecsétek gyűjteménye, vagy a pecséteknek egykorú lenyomata. Számos, maig létező oklevélen találkozhatunk Bács vármegyének 1699-ben készült pecsétjével, mely vármegyei címerrel ékeskedik.¹

Bodrogh vármegye 1698-ban szintén visszaállítván, ez alkalommal új címert is nyert. E címer az egykorú lenyomatok szerint két egymásba szakadó folyót «Duna és Tisza» ábrázol, melyek egyikén kacsa uszik. Ugyane folyó «a Duna» bal partján egy tornyos erőd «állítólag Bodrogh vára» látszik. E címert, miután a vármegye pecsétje a Rákóczy-féle mozgalmak zivatarai között szintén elveszett, 1715-ben lett megújítva, de mivel Bodrogh vármegye már 1729-ben megszűnt önállóan működni, e pecsét a következő évben felsőbb rendeltre a kir. kancelláriához küldetett fel.

Bács vármegyének fentebb említett 1699-ben készült pecsétje egy ovális alaku fémlap, melyen «Sigillum Comitatus Bachiensis. 1699.» felirat között szt. Pálnak álló, jobb felé néző, jobb-jában hegyével lefelé fordított kardot tartó, baljával pedig égfelé mutató alakja látható. E pecsét állandóan alkalmazásban volt egész 1837-ig, a midőn magyar vésetű új pecsét készült. Ezen újabb pecsét a címeren semmi változtatást nem mutat, kivéve azt, a mit a ma is használatban levő vármegyei címeren is láthatni, t. i. hogy szt. Pál nem jobbra hanem előre néz. A pecsét körirata azonban az 1699-ikivel szemben eltérést mutat, a mennyiben latin helyett magyar nyelven szól és a két vármegye «1802-ben tör-

¹ E pecsét ma a vármegyei levéltárban (Zomborban) őriztetik.

tént» egyesülésére is vonatkozással van. A felirat teljes szövege ez: «Bács Bodrogh Vármegye Pecsétje. 1699. Meg-Ujítatott 1837.»¹

E pecsét egészen 1848-ig volt használatban, s az azóta készült újabb pecsétek sem heraldikai, sem sphragistikai szempontból nem különös érdekek.

DUDÁS GYULA.

Wesselényi Ferencz pecsétgyűrűje.

(Egy rajzzal.)

Csergheő Géza, folyóiratunk ez évi folyamában (86. l.) «Az Apaffyak, Rhédeyek és Wesselényiek legrégibb ismert címerei» című cikkében foglalkozik a Wesselényiek érdekes címer-változataival s e közben azon címer hitelessége tekintetében, a melyben egy halfarkú kutya nyakánál fogva egy fatörzshöz van lánczolva; hivatkozik Tarnóczy Gusztávné gyűrű-gyűjteményére, hol egy hasonló címerrel ellátott pecsétgyűrű van.

Miután e gyűjtemény rendezésével én foglalkozom, mintegy fölhíva érzem magamat, hogy a kérdéses pecsétgyűrű rajzát e helyt szaktársainkkal közöljem.

A gyűrűt több mással együtt a múlt évi ötvösmű-kiállítás alkalmával Bécsben hozták hozzánk eladásra, midőn ott épen a gyűjtemény felállításával foglalkoztunk. Provenientiájára nézve azt adták elő, hogy az Lengyelországból származik. Az eladó kereskedő nagy becsért tulajdonított neki, s így drágára is tartotta; de magam is fölismerve annak történelmi becsét, kérésemre a gyűjtemény tulajdonosa, habár magas áron is, megvásárlotta azt.

A gyűrű tömör aranyból készült, a fejnél két oldalt öntött és vésett műben növényi ornamentika díszlik. Az egész mű stílja a XVII. századra vall. A nyolczszögletű fej lapjának két oldalán egy-egy gyémánt van befoglalva. A fejet zárt foglalatban ragyogó ceyloni zaphir képezi, melybe nyolczszögletű vonalkörbe igen

¹ Nem rég a zombori határban egy pecsétet találtak, melyen Magyarország címere szerepel ezen felirattal: «Comitatus Bachiensis. 1786.» E pecsét, úgy látszik, csak II. József korában lehetett rövid ideig használatban. L. Bács B. várm. tört. társ. Évkönyve 1890. évf. 16. l.

szépen van az itt természetes nagyságában bemutatott címér bevésve. A gyűrű karikájának átmérője 2'03 cm., a zaphir átmérője 1'07 cm., súlya pedig 20 gramm.

A címér pajzsában jobb felé fordult koronás s felfelé kunkorodó halfarkú kutya nyakánál fogva egy három levelű és gyökeres fatörzshöz van kötve. A sisakdísz három strucztoll.

Fent két oldalt F. W. betűk láthatók, világos jelöl, hogy gyűrűnk a lengyel indigena Wesselényi Ferencz pecsétlő címeres gyűrűje volt.

Mint látjuk, a hal itt hiányzik a pajzs lábából, a mint az az ismert lengyel címerkönyvben előfordul.

Pecsétgyűrűnk tehát a mellett, hogy a Wesselényiek lengyel ágának ezen címér használatát igazolja, a mellett annak egy új variánsát is adja.

Együttal azonban van még e kérdéshez egy észrevételem: A magyar nemzetségi zsebkönyv leírása szerint a magyarországi Wesselényiek címerében egy halfarkú koronás syrén jobbában zöld száron három vörös rózsát tart.

A XVII. század elejétől kezdve azután feltűnik a Wesselényieknek egy címere, hol a syrén feje már kutyafejjé változott, de a három rózsza még lábai között van.

Egyszer csak azután feltűnik a lengyel indigenák címere, hol a halfarkú kutya a két lábával kapaszkodik egy fatörzshöz, de már hozzá is van kötve. Világos, hogy ez a fatörzs a hármas rózsaszálból lett, mit az is bizonyít, hogy most bemutatott pecsétgyűrűnkön a fatörzsnek három kihajtott levele van.

Nézetem ezek következtében az, hogy számos tagból álló s szétágazó levén a család, a címér biztos ismerete folyton vesztett, az eredeti armálist nem volt mindig mindegyiknek módjában látni, s így ha új címerrel vésettek, azt pecsétlenyomatról tették. Egy töredezett pecsét azután könnyen megmagyarázza, hogy miként lehetett a syrén fejét kutyának nézni s hogy lett a hármas rózsaszálból fatörzs.

Véleményem szerint tehát a Wesselényieknek

csak egy címere volt, a többi csak az eredetinek elrajzolt utánzata.

Dr. SZENDREI JÁNOS.

A Divék-nemzetség leszármazási és címerkérdéséhez.

A bacskafalusi Bacskády, Besznák, Bossányi, Csermendy, Divéky, zomorfalusi Jókuthy, Majthényi, Motesiczky, Rudnay, Rudnyánszky, divék-ujfalusi Ujfalussy és tőkésujfalusi Ujfalussy családoknak a Divék-nemzetség férfisarjából való egyenes leszármazását okleveles genealogiai adatok kétségen kívül helyezik; mihez csak azt jegyezzük meg, hogy a Motesiczkyek csak később jönnek elő e néven: előbb a Majthényi nevet viselték.¹

A Divék nemzetség leszármazóinak közös címeréhez főalakjában teljesen hasonló címer viseltek (illetőleg viselnek ma is) a nemes és báró Kosztolányi, a Prileszky, turcsányi Turcsányi és a csoltészi és váli Vály családok.² A Turcsányiakról már tudjuk, hogy leányágon a Divék-nemzetségből származnak;³ a Divék-nemzetség címeralakja tehát itt átment az előkelő leányági leszármazókra is; — oly modus procedendi, melylyel úgy a hazai, mint a külföldi heraldikában nem először találkozunk. Fennmarad azonban a kérdés, hogy jutottak a Kosztolányi, Prileszky és Vály családok a Divék-nemzetség címeralakjához?

* * *

A nyitra-zsámbokrédi Zsámbokrétthy család Nagy Ivánnál s egyebütt szintén a Divék-nemzetség leszármazójául van feltüntetve. A család mindazonáltal a medvés címertől tökéletesen eltérő motívumokat visel címerében, úgymint: két élével egymás felé forduló keresztbetett ekevasat, melyeket jobb felől fogyó félhold, balról hatágú csillag kísér. E címerre már Nagy Iván felhívja a figyelmet, s hasonló címerrel: egymás felett két lefelé fordított teljes ekét találunk

¹ V. ö. Siebmacherrel s a többi idevágó családtani és heraldikai munkával.

² A Kosztolányi, Turcsányi és Vály néven több más család létezett, melyek egész más címerrel élnek.

³ Turul, 1887. évf. 114. l.

Fejérváry Károly ismert kézirati munkájában.¹ Kétségtelen családi címerül azonban csak attól kezdve fogadhatjuk el azt, mióta egy Zsámbokrétén 1576. évben kelt oklevelen Zsámbokrétthy György aláírása mellett e címert és az ő kezdőbetűit feltüntető pecsétet ismerünk, melyen a címer a fentebbivel egyezően van blasonálva. Az egész típus igen korai keletkezési időre enged következtetni, csak a hold és csillag tekinthetők későbbi — valószínűleg a XV. század végéről vagy a XVI. elejéről származó — járuléknak, a mi a magyarországi címereknél gyakori jelenség.

Miután a Divék-nemzetség összes eddig ismert kétségtelen leszármazói kivétel nélkül a

természetes fa tövében álló medvét viselik címerükben, s így e család-csoport azokhoz tartozik, melyek — mint már egyebütt is kiemeltük — az ősi címeralakhoz változatlan hűséggel ragaszkodtak, a Zsámbokrétthyek címerkérdése kettőzött mértékben felhívja a heraldikus figyelmét, ez lévén az egyedüli család, a mely — ha csakugyan a Divék-nemzetségből vált ki — nemzetségének e jellemvonása alól már a XVI. században kivételt tesz.

Ez a Zsámbokrétthy család már kihalt. A most e néven élő család nyíltól talált fölugró szarvast visel címerében, ha jól vagyok értesülve, Trencsén vármegyében virágozik s néhány év előtt nyerte címerének s nemességének megújítását, illetőleg megerősítését uralkodó királyunktól.

HGD.

¹ A Magyar Nemz. Múzeum kéziratárában.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1890. november hó 27-én Nagy Imre másodelnök elnöklése alatt ig. választmányi ülést tartott, melyen *Majláth Béla* vál. tag felolvasta a Tornallyai-családról szóló értekezését; felolvasása kapcsán a családra vonatkozó több eredeti oklevelet mutatván be, köztük Kis-Károly királynak még magyar királylány létele előtt Erzsébet királynőhöz Tornallyai Miklós zárai várnagy érdekében intézett 1383. évi nagyérdekű levelének eredetijét, és a Palugyay családnak Mátyás királytól 1476. évben nyert címeres-levelét. A dolgozat folyóiratunk jelen füzetében olvasható.

Ezután *Bánó József* vál. tag egy érdekes XVI. századi ötvös művet (ezüst palackot) mutatott be, melyen négy címer látható, ú. m. a Dessewffy, Horváth-Stansits, Holligans családoké és egy ismeretlené. Együttal jelentést tett a demétei (Sárosmegyei) kastélyban egy ajtó fölött látható címeres faragványról.

A folyóügyekre kerülén a sor, a titkár bejelenti a következő tag-ajánlásokat. Alapító tagul 100 forint alapítvánnyal: Gr. *Czirák Antal* Lovas-Berényben (eddig évdíjas tag); pártoló tagokul: *Szent-Ivány-Nagy Margit* úrnő Budapesten, *Köröngy Henrik* Budapesten (ajánlja Szent-Ivány Zoltán), *Eötvös Jenő* Vásáros-Náményban (aj. Csergheő Géza), *Malobiczky Ignác* plébános Csesztén (aj. Ipolyi György); évdíjas tagokul: *Hodinka Antal* Bécsben, *Tóth Kálmán* Sopronban, *Kilián Frigyes* könyvkereskedése Budapesten (aj. a titkár), *Malobiczky János* Budapesten (aj. Ipolyi

György), Gr. *Pongrácz Frigyes* Bécsben (aj. Thallóczy Lajos), Dr. *Konkolyi Balázs* Komáromban (aj. Nagy Imre.) Az ajánlottak a társaság tagjaiul megválasztottak.

A pénztári ügyrend kidolgozásával az április 24-én tartott vál. ülés által megbízott, Majláth Béla vál. tagból, a titkárból és a pénztárnokból álló bizottság előterjeszté javaslatát, mely némi változtatásokkal elfogadtatván, a választmány a társaság pénztári ügyrendjét a következőkép állapítja meg:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság pénztári ügyrendje.

I. Pénztári könyvek.

1. §. A pénztárnok a következő könyveket vezeti:

a) Pénztári napló. b) Törzs- vagy tagdíj-könyv. c) Alapítványok könyve. d) Esetleges külön kiadványokról (mint a Nemz. Zsebkönyv) vezetett pénztári könyvek.

a) A *pénztári naplóba* minden bevétel és kiadás megtörténte után legkésőbb 48 órával időrendben bejegyzendő. A pénztári napló minden év végével lezárandó.

b) A *törzs- vagy tagdíj-könyv* betűrendben magában foglalja a társaság összes tagjait. Ebbe az évi tagdíj- vagy alapítványi kamat-befizetések, utalással a pénztári napló illető lapjára, bejegyzendők. A törzskönyvben a tagokat illető minden változások körülményei, mint halálozás, kilépés stb. pontos bejegyzés által feltüntetendők.

c) Az *alapítványok könyve* magában foglalja az alapító tagok névsorát, az alapítványi összegeket, az alaptőkéket képező értékpapírok számaikat és névleges értékét. Az újabb alapítványok abba beérkezésük sorrendjében (utalással a pénztári naplóra) bevezetendők. Az alapítványi kötelezvények, lejáratauk kitüntetésével, külön beirandók. A társulat évi pénztári maradványából tőkésített összegek és egyéb adományok, melyek az alapítványok természetével nem bírnak (Alapsz. 41), külön nyilvántartásban tartandók.

d) A külön kiadványokról vezetett könyvek berendezését azok természete, esetleg a választmány által adandó utasítás határozza meg.

II. Alapítványok.

2. §. A társaság alapítványait mint kezelési letétet az osztrák-magyar bank budapesti főintézeténél helyezi el. Az erről szóló letéti jegyet a pénztárnok biztos helyen őrzi. Az értékpapírok kamatait a fizetés napján a nevezett intézettől nyugta mellett felveszi, és a pénztári naplóban számadásba teszi.

3. §. A társulatot mint letét-tulajdonost az alaptőke letételénél és esetleges tőke-kivételnél az elnökök egyike, a titkár és a pénztárnok együtt képviselik.

4. §. Új alapítványoknál, ha azok készpénzben fizetnek be, valamint a társaság évi pénztári maradványából a választmány által tőkésített rendelt összegeknél a választmány által meghatározandó értékpapírt a pénztárnok megszerzi, és azt a nevezett intézethez juttatja. Az értékpapírokban befizetett alapítványokat szintén ott nyeljezi el. Az ezekről szóló letéti jegyeket az elnök vagy másodelnök láttamozásával ellátva megőrzi; és erről a választmánynak jelentést tesz.

5. §. A nevezett pénzügyintézetnek az alapítványokról szóló értesítései, kimutatásai stb. az elnöknek és a választmánynak bemutatandók.

6. §. Az alapítványi kötelezvényeket biztos helyen a pénztárnok őrzi.

III. Bevételek.

7. §. A bevételi rovat minden egyes tétele melléklettel igazolandó, mely a pénztári napló illető folyó számaival látandó el. Ily mellékletek:

a) póstán érkező pénzküldeményeknél a pénzügyi utalványok szelvényei, pénzes levelek borítékai stb.

b) a tagoktól nyugta mellett beszédett tagdíjaknál, vagy a pénztárnoknál személyesen teljesített tagdíj-fizetéseknél a rendes tagdíj-nyugtatványnak szelvénye, mely kitöltve és a fizetést teljesítő fél által aláírva, a történt fizetés igazolásául szolgál.

c) Rendkívüli bevételeknél, mint egyes füzetek eladásánál, adományoknál stb. kitöltött és a fizető fél

által aláírt nyomtatott ellennyugtatvány-lapok szolgálnak bizonyítékul.

8. §. A pénztárnok a Budapesten lakó tagoktól a tagdíjakat minden év első felében a társaság megbízható alkalmazottja által szedeti be. A tagdíjikkal hátrálékos vidéki tagoknak a folyóirat évi III. füzetét utánvétellel küldi meg, vagy postai megbízás útján hajtja be a tagdíjat.

9. §. A befolyó pénzekből, hacsak a társaságnak nagyobb kiadásai nincsenek közeli kilátásban, a 300 forint túl menő összeget a társaság nevében takarékpénztárban helyezi el, ott kamatoztatja és a kamatokat a pénztári naplóban bevételezi.

IV. Kiadások.

10. §. A kiadások minden egyes tétele nyugtázott számlákkal, nyugtatványokkal igazolandó, melyek a pénztári napló illető folyó számaival látandók el. Pénzt a pénztárnok csak az elnök vagy másodelnök és a titkár által aláírt utalványokra szolgáltat ki. (Alapsz. 13. §.)

V. Számadások.

11. §. A pénztárnok minden vál. ülés elé összegezett kimutatást terjeszt a bevételek, kiadások és alaptőke állapotáról. A nagygyűlés elé és az év végén a költségvetés rovatainak megfelelő részletes számadást készít, melynek megvizsgálásáról a választmány intézkedik (Alapsz. 21. §.)

12. §. Az év végén az évi számadással egyidejűleg összeállítja a tagdíjikkal hátrálékos tagok névsorát és azt a választmány, illetőleg a számadás-vizsgáló bizottság elé terjeszti.

13. §. A pénztárnok az elnök vagy másodelnöknek rendkívüli pénztárvizsgálati szándékát mindenkor tartozik teljesíteni (Alapsz. 10. és 12. §.)

14. §. A jelen ügyrend 1891. január 1-én lép életbe.

A pénztári ügyrenddel kapcsolatban határozatotott, hogy az esetleges tőke-kivételek felől a választmány esetről-esetre külön fog intézkedni.

Ugyancsak a pénztári ügyrend kidolgozására kiküldött bizottság előterjeszté véleményét a társulati tagdíj-hátrálékok tárgyában, melynek következtében határozatotott, hogy választmány ezúttal a hátrálékok behajtása tekintetében külön intézkedések tételét nem látja szükségesnek; azonban a társulat fővárosi tagjai nyugtáik előmutatása mellett a pénztárnok által tartozásaik részletes törlesztésére fel fognak szólíttatni; a vidéki tagok részére a Turul f. évi III-ik füzetének utánvétellel történt szétküldését egyelőre elégséges intézkedésnek tartja; s egyúttal hosszabb idő óta tartozásban lévő tíz tagnak nevét, kiknek holléte tudva

nincs, a törzskönyvből törölni rendeli és tartozásukat förlésbe hozza.

A pénztárnok kimutatása szerint november 26-áig volt

Bevétel	3798	frt	59	kr.
Kiadás	2542	•	76	•
Készpénz maradvány	1255	frt	83	kr.

Ezután felbontattak az ig. választmányi tagságra beérkezett ajánlatok, mely szerint vál. tagoknak ajánlottak: *Pör Antal* pozsonyi kanonok, évdíjas tag (ajánlják Csánki Dezső, Tagányi Károly, Szinnyi József és Fejérpataky László vál. tagok) és *Dr. Karácsonyi János* nagyváradai theol. tanár és évdíjas tag (ajánlják Csánki Dezső és Tagányi Károly vál. tagok). A bekövetkezett titkos szavazás által mindketten a társaság igazgató választmányi tagjaivá választottak.

A pénztárnok évi számadásainak és a pénztári állapotnak megvizsgálására *Csontos János, Nagy Gyula* és *Szinnyi József* vál. tagokból álló bizottság küldött ki.

A titkár előterjesztésére a választmány felhatalmazást adott a szerkesztőnek arra, hogy a *Turul* f. évi III. és IV-ik füzeté 1—2 nyomtatott ívvel bővítessék.

Ugyancsak a titkár javaslatára a választmány a társulati ügyrend 1. és 2. szakaszát a gyakorlatnak megfelelőleg következőképen módosítja:

1. A társaság egyelőre évenként négy igazgató választmányi ülést és egy közgyűlést tart. A választmányi ülések január, ápril, szeptember és november hónapok utolsó csütörtökén tartatnak. A választmányi üléseken egy-egy felolvasás félóránál hosszabb ideig nem tarthat. A közgyűlés napját és tárgyait a szeptemberi választmányi ülés határozza meg.

2. A „*Turul*” című folyóirat terjedelme egyelőre évenként huszonnégy ívben, s alakja negyed rétből állapittatik meg. Márczius, június, október és december hónapokban jelenik meg egy-egy füzet.

A Nemzeti Zsebkönyv folytatásának módozatai és az e tárgyban teendő megbeszélése a jövő választmányi ülésre halasztottak.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Majláth Béla* és *Szell Farkas* vál. tagok kérték meg, az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
1890. december 6-án Nagy Imre másodelnök elnöklése alatt tartotta nyolczadik *nagygyűlését*, melynek főtárgya *Pör Antal* vál. tagnak „Az Osl nemzetség története a XIII. és XIV. században” című értekezése volt. A dr. *Schönherr Gyula* által felolvasott terjedelmes dolgozatot folyóiratunk jelen füzeté tartalmazza.

Ezután a titkár olvasta föl jelentését a társaság elmúlt évi működéséről, mely egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Nagygyűlés!

Nyolczad ízben számolván be a t. nagygyűlés előtt társulatunk évi működéséről, miként eddig is tettem, vázolni szándékozom társulatunk működésének elmúlt esztendejét, röviden felemlíteni a társulat életében előfordult nevezetesebb mozzanatokat, ismertetni az eredményeket, melyeket a működése céljául kitűzött szaktudományok terén úgy felolvasó ülésein mint rendes időközökben megjelenő folyóirata hasábjain elért; e mellett felemlítem a társulat anyagi életében előfordult nevezetesebb eseményeket, remélve, hogy ezeknek hű elmondása által való képet nyujtok a t. nagygyűlés bírálata alá, melynek figyelmét pár perczre az elmondandók meghallgatására igénybe venni bátorodom.

Mindenek előtt örömmel constatálhatom, hogy az érdeklődés a nagy- és kivált a szakközönség körében társulatunk működése iránt az elmúlt évben sem csappant meg; kivált azon körülmény, hogy a heraldikai és genealogiai tudományok terén társulatunk élénk irodalmi mozgalmat teremtett, mely évről évre növekvőben van, úgy, hogy a társulat folyóiratának szűkre szabott hasábjai az új virágzásnak indult szaktudományokban elért eredmények közzétételére hovatovább elégtelennek bizonyulnak: eléggé fényesen igazolja azt, hogy társulatunk megalakulására a szaktudománynak szüksége volt s hogy az valósággal hézagot tölt be. Míg más társulatoknál az illető szaktudománynak már meglévő virágzása tette szükségessé az egy célra való egyesülést: nálunk, mondhatjuk, megfordítva áll a viszony. Az alkalom hiányában csak csöndben, elvonultságban, sok helyt amateur-szerűleg művelt disciplinának organumra volt szükségük, hogy virágzásnak induljanak, hogy szakszerűleg, a tudomány szabályainak megfelelőleg műveltessenek.

E szaktudományok művelésére társulatunk hetedik (1889. nov. 9-én tartott) nagygyűlése óta öt ig.-választmányi ülésben (1889. nov. 28., 1890. jan. 30., ápr. 24. szept. 25. és nov. 27-én) a kisebb-nagyobb fontosságú folyó ügyeken kívül tizenkét tagtársunk összesen 13 felolvasást, előadást tartott, s ezek kapcsán a hazai heraldikának számos becses emléke került bemutatásra.

Igy *Szendrei János* vál. tag a kapivári Kapyaknak azóta a N. Muzeumba került levéltárából öt nagybecsű címerez levelet mutatott be, melyek közül koránál fogva legérdekesebb a Tétényi és Harasztly családoké, a Kapyak őseié, kik 1405-ben Zsigmond királytól nemességet, és külön oklevélben címert is nyertek. Korra nézve a legrégibb armális ez, melyen az adományozott címér kifestve látható (mert a Semseyek 1401. évi címerez leveléről nincs biztos tudomásunk). A minden tekintetben érdekes armális abban is eltér Zsigmond király hasonló kiadványaitól, hogy az adományozott címér képe nem a szöveg élén, hanem annak közepén

foglal helyet. Ily elrendezéssel, mely Zsigmond királynak a német birodalom részére adott czímeres leveleiben gyakori, hazánkban csak néhányszor, így pl. Csapi András czímeres levelében találkozunk. — A bemutatott oklevelek közt kiváló figyelemre méltó a Zárai családé, melyet 1533. évben János királytól nyert; ez az adományozó személyénél fogva a ritkább emlékek közé tartozik.

Szűdeczky Lajos vál. tag szintén az eredetiek bemutatásával a gr. Teleki-család marosvásárhelyi levéltárából négy czímer-adományozó oklevéllel ismertetett meg minket. Ezek között legnevezetesebb a Somkúthi családé, melyet Zsigmond királytól 1415. évben nyert. A festése által is kiváló emlékek legnagyobb érdekessége az, hogy azt a német birodalmi kancellária állította ki magyar nemes részére, jelezve azzal, hogy ez időben még a két kancellária szoros határokkal egymástól elkülönítve nem volt.

A titkár bemutatta a Komjáthy-családnak 1415. évből való, és Komjáthy Béla orsz. képviselő birtokában levő eredeti czímeres levelét és ezzel kapcsolatban részletes jelentést tett a néhai Paur István tagtársunk hagyatékából a választmány jóváhagyásával megszerzett kilencz darab mohácsi vész előtti czímerképről. E czímerek: az Eresztvényi család 1414., a Szecsődy cs. 1418, a László-karchai Török cs. 1418, a Jersay cs. 1431, a Bászna cs. 1434, a Pryber cs. 1476, a Tapprai Spissich cs. II. Ulászló korabeli, a Mesthery cs. 1500, és az Imreffy cs. 1523. évi czímerei. E hű czímer-másolatok megszerzésével folyóiratunknak hosszú időre becses anyagot biztosítottunk.

Egyéb bemutatott tárgyak közül ki kell emelnem a *Nagy Imre* másodelnök által ismertetett Kis-Károly-féle oklevelet, mely oklevéltani ritkaságot folyóiratunk később a bemutató magyarázó soraival hasonmásban tette közzé. Mint ötvösmű, figyelmet gerjesztett a *Bánó József* vál. tag által bemutatott XVI. századi ezüst-palaczk, melyen három nevezetes felvidéki család, a Dessewffy, Horváth-Stansits, Holligans és egy ismeretlen czímer látható.

Az üléseinken tartott felolvasások tárgyaikat leginkább a genealogia köréből merítették. Rövid ismeretéseket a következőben adom.

A legelső magyar királyi család, az Árpádház régibb kori nemzedékrendével foglalkozott Dr. *Karácsonyi János* vál. tag *„Az Árpádház második elágazása”* című értekezésében, melyben kritika alá vetvén az eddig minden történelmi munkában elfogadott nemzedék-rendet, egykorú források adatai alapján azon új eredményre jut, hogy I. Endre és I. Béla királyok atyja nem Szár László, hanem ezek testvére Vazul (szerinte Vászoly), kiknek atyja Gyula, keresztény nevén Mihály, (Géjza (szerinte Gecse) fejedelem test-

vére volt. Az új genealogiai combinatio, ha föltevés számba jönne is, mindenesetre alapos kritikai vizsgálat és tanulmányok eredménye.

Fejedelmi családnak, a történelmünkben nagy szerepet játszott Brankovicsoknak nemzedék-rendét a XIV. század derekán élt Mladen vajdától, az 1510-ban elhalt utolsó sarjig, György metropolitáig, Dr. *Wertner Mór* tagtársunk állította össze, egyik ülésünkön felolvasott és folyóiratunkban közzé tett dolgozatában, melylyel e családnak okiratos alapon álló első teljes genealogiáját nyújtotta.

Hazánk egyik legrégibb, bár idegen eredetű, de e földön korán meghonosodott és rendkívül szétágazott nemzetségének, a Hunt-Pázmánoknak eddig merőben ismeretlen leszármazású ugocsa ágazatával foglalkozik Dr. *Komáromy András* vál. tagnak a múlt nagygyűlésen felolvasott terjedelmes dolgozata, melyben eddig érintetlen családi levéltárnak adatai alapján a XIII. század elején élt Hunt-Pázmán nemzetségi Feliczián comestól a Fancsikay- és fancsikai Lázár, a vele egykorú Marcellus comestól pedig a wédi Ujhelyi, tiszaujhelyi Ujhelyi és Zovárdffy családok tagjait mutatja ki ez előkelő nemzetség ivadékaiként.

Ugyanezen nemzetség egy másik, abaujmegyei elágazásának, a Jánoki és Vajdai családoknak a XIII. század első évtizedeiben élt Hunt-tól való leszármazását állította össze *Csoma József* vál. tag *„Vajday György czímerlevele és a Hunt-Pázmán nemzetség czímere”* című, új eredményeket nyújtó dolgozatában, melyben Zsigmond király egy 1431. évi czímer-adománya kapcsán kiterjeszkedik a Hunt-Pázmán nemzetség czímérének kérdésére. Heraldikai és sphragistikai kétségbe vonhatatlan hitelű bizonyítékok alapján kimutatja, hogy a nagy nemzetségnek, melynek ivadékaik közt az említettekén kívül a Szentgyörgyi és Bazini grófokat, a Forgáchokat, a Korláthködieket stb. látjuk, ősi jelvénye nem a képes krónika által vallott kutyafej, hanem a Héder nemzetségnek tulajdonított hatági csillag és holdsarló.

Egy, folyóiratunkban közölt cikk nyújtott alkalmat Dr. *Karácsonyi János* vál. tagnak *„Mese-e vagy valóság?”* című értekezésére, melyben a Miczbántól állítólag eredett hét családnak regéjét tudományos és első sorban okirati alapon tarthatatlannak bizonyítja be.

A felsővidékek egy ősrégi, az 1283 táján élt Serefeltől a Pongráczokkal együtt eredő családjáról a Tornallyayakról *Majláth Béla* vál. tag értekezett, kiemelvén különösen a család egy tagjának, Miklósnak, ki Zára várnagya volt, a XIV. század 80-as éveiben vitt politikai szereplését. Értekezése kapcsán több oklevél eredetijét is bemutatta; ezek közt Kis-Károlynak még királylyá létele előtt Erzsébet királynőhöz az említett, zárai várnagy érdekében intézett levelét, és a Palugyay

családnak Mátyás királytól 1476. évben nyert armálist.

Újabb, jobbara a XVI—XVII. századokban szerepelt család multjával foglalkozott — eredeti oklevelek bemutatásával — *Szell Farkas* vál. tag «Kihalt-e a telekesi Török család?» című értekezésében, alapvető nagy genealogiai munkánk egy téves állítását rectificálván. Míg dr. *Szombathy Ignác* tagtársunk egy általa talált régi családfa és egyéb okiratok alapján a nagyemőkei és győri Török család leszármazását és történetét állította össze.

Felolvasó üléseinket, t. nagygyűlés, e tárgyak foglalkodtatták. Ugyanezen értekezések és bemutatások folyóiratunk hasábjain — kevés kivétellel — szintén megjelenvén, szak-irodalmunkat gyarapították. Ezekon kívül azonban igen gazdag az az anyag, melylyel folyóiratunk az általunk felölelt tudományos disciplinák irodalmának gazdagításához járult.

A heraldika terén társulatunk, miként eddig is, a lefolyt évben szintén kiváló figyelmet fordított a mohácsi vész előtt kelt címeradományozó oklevelek, a magyar heraldika legbecsesebb forrásának felkutatására és kiadására. Miként az elmúlt években, utolsó évfolyamunknak is minden egyes füzete egy-egy színes címer-mellékletet adott, melynek rajza az eredeti oklevélről vétetett. A társulat nem kímélt költséget, sem fáradságot, hogy e nemcsak címertani, hanem műtörténelmi szempontból is nagybecsű emlékeket közkinccsé tegye. Hogy e tekintetben mennyit tett a társulat, álljanak itt a szám-adatok, hogy nyolcz éves fennállása óta folyóiratában összesen 29 ily címerképet tett közzé, melyekből 19 Zsigmond király, 2 Hunyadi János kormányzó, 2 V. László, 5 Mátyás király korára esik; 1 pedig XII. Lajos francia királytól való. E számban az elmúlt év füzetei a következőkkel vannak képviselve: A Nagymihályi nemzetség 1418. évből való címerét dr. *Komáromy András* vál. tag a Gr. Sztáray-család oklevéltára második kötetének megjelente alkalmából ismertette; míg egy másik Zsigmond-kori címer, Vajday Györgyé, 1431. évből, *Csoma József* vál. tag említett dolgozatában akadt szakavatott ismertetőre. Berekszői Péternek 1448. évben Hunyadi János kormányzótól kapott címerét az Erdélyi Múzeum-egylet tulajdonában levő eredeti után a szerkesztő tette közzé; ezzel ismeretessé tevén a kormányzónak második ilyenmű kiadványát. Végre *Sváby Frigyes* tagtársunk a gr. Csáky család lőcsei levéltárából Telegdy Istvánnak XII. Lajos francia királytól 1502. évben kapott címerével ismertetett meg, melylyel az előkelő magyar főúri család idegen uralkodótól, követségben szerzett érdemeiért egészen új címert nyert jutalmul.

A választmány határozata következtében e címer-

képekről díszes kiállítású különnyomatok készültek; s jelenleg egy nem sokára kiadandó címertani publicatio céljaira már 16 ily kép-melléklet áll rendelkezésre, mely hivatva lesz e nembeli emlékeinket hazánk határain kívül a külfölddel is megismertetni s azokra a szakférfiak figyelmét felhívni.

Az ország különböző levéltáraiban még legnagyobb részt felhasználatlanul rejlő címertani anyag ismeretése és legalább lajstromos felsorolása a folyóiratnak kezdettől fogva egyik kitűzött célja lévén, a már közölt gazdag anyagú jegyzékekhez legutóbb hármat csatoltunk: a Máramaros vármegye levéltárában és Nagybánya sz. kir. városában lévő címeres levelek sorozatait, melyek dr. *Schönherr Gyula* tagtársunk, és a Borsodmegye levéltárában őrzöttekét, melyek dr. *Szendrei János* vál. tag közlésében jelentek meg.

A magyar heraldika egyik legérdekesebb és legkevésbé megoldott kérdésével, a régi nemzetségek címer-jelvényének meghatározásával, Csoma József említett dolgozatán kívül *Csergheő Géza* tagtársunk foglalkozott, ki a lefolyt évben ismét egy genusnak, a Ratold nemnek címerét heraldikai és sphragistikai bizonyossággal állapította meg, vizsgálatá körébe vonván az e nemzetségből eredett családok címereit. Ugyancsak ő adalékul az erdélyi családok heraldikájához, az Apaffy, Rhédey és Wesselényi családok ősi címeréhez érdekes megjegyzéseket közölt.

A címerek egy különös és nálunk igen gyéren előforduló csoportjára, a gúnycímerekre nézve példát nyújtott *Csoma József* vál. tag a Guthay családnak Rudolf királytól nyert 1582-évi címerében, melylyel kimutatta, hogy a címer-adományozás eredeti jellegével teljes ellentétben lévő gúnycímerekre hazai heraldikánkban is van példa.

A heraldika köbe vésett emlékei, a címeres sírkövek közül, folyóiratunk a megelőző évfolyamokban közzétett gazdag anyaghoz, újabban hárommal járult. *Csoma József* vál. tag Tarczay Tamásnak 1493, *Csergheő Géza* vál. tag Lazói Jánosnak 1523, és *Szerémi* Tapolcsányi Jánosnak 1598. évi sírköveit közölték. Mindezen emlékeknek heraldikai és genealogiai vonatkozásai a közlők ismertetésében kellő kifejezést nyertek.

A városok heraldikája köréből vette tárgyát *Dudás Gyula* tagtársunk egy közleménye, mely Szeged címereivel foglalkozik.

A címertan körébe vágó dolgozatok mellett úgy mennyiség mind eredmények tekintetében méltó helyet foglalnak el azok, melyek a hazai genealogia terén vitték előbbre tudásunkat.

Első nemzeti uralkodóházunk családi összeköttetéseit világítják meg dr. *Wertner Mór* tagtársunknak «Álmos királyfi és családja» és «Sz. László király orosz veje» című dolgozatai. Az elsőnek legfőbb eredménye az,

hogy a szerző kimutatni igyekszik az Álmos és Ingeborg svéd királyleány közt kötött házasság tarthatatlanságát és Álmos nejeül az orosz Predszlávát tartja, kit írónk Kálmán király nejeének mondanak. Utóbbi dolgozatában kimutatja, hogy sz. László király egyik leányának Jaroszlav orosz herceg volt férje. — Szintén e szerző a régi magyar nemzetség-nevek tekintetében oklevél-táraink két hibájára figyelmeztet, és kimutatja, hogy az azokban előforduló »genus Sol» és »genus Bouch-bani» elnevezések alatt az Osl nemzetséget és Borich bán nemzetségét kell értenünk.

Ismeretlen családi levéltárak adatai nyomán egészen új világot derítenek *Majláth Béla* vál. tagnak terjedelmes dolgozatai hazánk egyik éjszaki megyéjének, Liptó megyének családtani bonyodalmaira. A megye benépesítésének korszakától, a XIII. század első éveitől kezdve nyomról-nyomra kimutatja a családi kapcsolatot egy közös őstől leszármazó családok közt, és feleleveníti a közös törzsi összetartozás tudatát számos oly családnál, hol az már veszendőbe ment. Dolgozatai világos fogalmat nyújtanak a megyének nemcsak családtani, hanem középkori topographiai képéről, a birtokviszonyokról, melyeknek zűrzavarába biztos kézzel belenyúlva, hosszú évek tanulmányainak eredményét nyújtja »Liptó megyei törzsökös családok 1526. évig» című cikksorozatában. E tanulmányok eddigelé a Soperétől eredő Rásztokay és Szalay, a Bogomér nemzetségből származó Szmrecsányi, Szent-Ivány és Baán, a Hauk Polkutól kiágazó Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky, Zalók ivadékaikról: a Podhorányi, és végre Serefel leszármazottairól: a Pongrácz és Pottornyai (Tornallay) családok legrégibb nemzedékrendéről nyújtanak felvilágosítást. A még be nem fejezett sorozat következő részei által Liptó megye középkori családtani viszonyairól oly teljes képet fogunk nyerni, minőt az ország egy megyéjéről sem bírunk.

Soós Elemér lev. tag dolgozata Miczbán eredetéről a családregek kódos homályába vezet vissza, és a családi hagyománynak igazolását keresi egyes történeti és mondai motívumokban.

Genealogiai munkákba becsúsztott hibákra, apróbb tévedésekre figyelmeztet *Doby Antal* lev. tag a Perényi család nemzedék-rendét illetőleg; míg *Bay Ilona* tagtársunk a ludányi Bay család leszármazásához, egyes tagjai szerepléséhez érdekes adatokat közölt, melyekhez később *Bay István* tagtársunk néhány kiegészítéssel járult. Ily adatokkal gazdagították ismereteinket: Br. *Radvánszky Béla*, társ. elnök, ki a Teleky Mihály leányának, Annának, Apafi Miklóssal 1676-ban kötött házassága alkalmából kiadott nyomtatott házassági jelentést közölte; a bibliographiailag is nagyérdekű egy-levéles kolozsvári magyar nyomtatványt folyóiratunk hasonmásban is közzé tette. *Thaly Kálmán* vál. tag

a gr. Bercsényi család nemzetségfáját bővítette két — bár tovább nem ágazó — kihajtással; s egy rövid ideig virágzott főúri családot — a br. Heölgieket — emelte ki az ismeretlenség homályából.

Még kell még emlékeznem *Csergheő Géza* tagtársunk rövid közleményéről, melylyel hazánk nagy költője Petőfi Sándor leszármazásának, nemesi voltána és czímerének kérdését a pozsonymegyei levéltár néhány adata alapján új világításba tette.

Ezek azon tárgyak és tudományos kutatások, t. nagygyűlés, melyeket társulatunk elmúlt évi működése eredményeül felmutathat. Ehhez járulnak még a folyóiratunkban nagy számmal közölt apróbb közlemények, a szakirodalom termékeinek ismertetései, és az általunk művelésre kitűzött disciplinák körébe vágó hírek, melyekkel annak haladását figyelemmel kísérni és azokat az érdeklődők tudomására juttatni igyekezünk.

A tudományos részről szóló jelentésemet — hogy teljessé váljék — ki kell egészítenem a társulat anyagi gyarapodásáról, tagjai számának állapotáról, annak körében beállott változásokról szóló adatokkal, melyek habár nem is tanuskodnak társulatunk rohamos növekedéséről — hisz zajtalan, a tudomány szolgálatában álló, és minden feltűnést kerülő működésünk inkább a belső virágzást mozditja elő — de feltűntetik azt, hogy az egyensúly társulatunk működésében annak anyagi ereje és a nyújtott eredmény közt megmaradt, s hogy nem terjeszkedtünk tovább, csak addig, a meddig ez egyensúly veszélyeztetése nélkül terjeszkednünk lehetett.

Alaptőkének a tavalyi nagygyűlésen kimutatott 11.200 frtról 11.800 frtra emelkedett; ennek biztosítására, valamint a társaság pénztári kezelésének rendezésére az újonnan alkotott pénztári ügyrend által elkövetett a választmány minden lehetőt. Erélyes eljárásának eredménye az, hogy az alapítvány összegből csak 700 frt olyan, melyet eddig többszörös felszólítások daczára alapító kötlevelekkel vagy tényleges befizetésekkel biztosítani nem sikerült. — Évi bevételeink tekintetében megmaradtunk a tavaly elért keretben, úgy hogy most 3000 frtnál többet fordíthatunk évenként arra, hogy folyóiratunk a modern követelményeknek teljesen megfelelő belső és külső kiállításban lásson napvilágot.

Múlt nagygyűlésünk óta tagjaink száma 1 kétszázforintos, és 4 száz forintos alapító, 12 pártoló és 34 évdíjas taggal növekedett. Tekintve azonban, hogy néhány évdíjas tagunk az alapítók sorába lépett, továbbá hogy a lefolyt évben szokatlanul pusztító halál többeket kitörült tagjaink sorából s hogy mintegy tizen az alapszabályokban minden öt év elmúltával érvényesíthető kilépési jogukat igénybe vették, valamint hogy

egyéb okok is közreműködtek tagjaink számának apasztásában: a növekedéssel szemben csaknem ugyanannyi veszteség áll; úgy hogy jelentésem szorosán véve csak a status quo fentartásáról szólhat.

A társulat által az alapszabályok értelmében közzétett vállalatnak a Magyar Nemzeti Zsebkönyv I. kötetének anyagi dolgait még véglegesen rendezni — a nagy áldozatokkal közre bocsájtott kötet iránt nem az óhajtott mértékben nyilvánuló érdeklődés miatt — eddigelé nem sikerült. Mindenesetre megfontolást érdemel a vállalatnak a közeli jövőben leendő folytatása, mert a társulatnak amúgy is nagyon igénybe vett szellemi és anyagi erejét túlságáznia a jelen körülmények közt még nem látszik tanácsosnak.

Választmányunk halálozás által nagyérdemű tagját, a feledhetetlen *Pesty Frigyes*t veszítette el; habár e veszteség sokáig pótolhatatlan marad, választmányunk új erőket nyert *Pör Antal* és Dr. *Karácsonyi János* évdíjas tagok személyében; kiknek társulatunk iránt tanúsított élénk érdeklődését némileg viszonzni és folyóiratunkban közzétett számos becses dolgozataik iránt érzett elismerését óhajtotta a választmány kifejezésre juttatni azzal, hogy őket november 27-én tartott ülésében tagjai sorába iktatta.

Ime, t. nagygyűlés, rövid kivonatban egy év története társulatunk életéből. Ha megnyugtató az érzés, mely valakit a kötelesség teljesítésekor elfog; ha kellemes a visszaemlékezés, melyet valaki elvállalt tiszte betöltésekor érez: úgy társulatunk is megnyugvással gondolhat vissza a munkában eltöltött évre, mely szaktudományainkat számos új, eddig nem is sejtett eredménnyel gazdagította.

Kérem a t. nagygyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

A nagygyűlés e jelentést tudomásul vévén, a titkár előterjeszti a pénztárnok részletes kimutatását a társulati pénztár állapotáról. E szerint december 3-án az következő képet nyújtott:

Bevétel.

Pénztármaradvány 1889. évről	873 frt 09 kr.
Értékpapírok kamatai	384 „ — „
Alapítványok befizetése	300 „ — „
Alapítványi kamatok	100 „ — „
Pártoló tagdíjak	1610 „ — „
Évdíjak	875 „ 37 „
Egyes füzetek eladásából	27 „ — „
Összesen	4169 frt 46 kr.

Kiadás.

Személyi, irodai stb. kiadások	657 frt 82 kr.
Nyomtatás	1183 „ 45 „
Metszetek, rajzok, festések	435 „ 80 „
Expediálás	24 „ 54 „
Írói tiszteletdíjak	707 „ 50 „
Tőkésítés	302 „ 82 „
A Nemz. Zsebkönyv nyomdai szám- lájának törlesztésére	300 „ — „
Összesen	3611 frt 93 kr.
Készpénz	557 „ 53 „

Vagyoniállás.

Értékpapírokban	7800 frt — kr.
Alapító kötelezvényekben	3300 „ — „
Alapító kötelezvények nélküli alapít- ványok összege	700 „ — „
Összesen	11.800 frt — kr.

Minthogy a választmány a számadások megvizsgálásáról már intézkedett, a pénztári kimutatás ideiglenesen tudomásul vétetett.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Csergheő Géza* és *Csoma József* vál. tagok kértvén meg, a nagygyűlés véget ért.

SZAKIRODALOM.

Régi magyar sírkövek. Folyóiratunk olvasói gyakran találkoztak *Csergheő Géza* és *Csoma József* nevei vel magvas cikkek alatt, melyek a középkori magyar sírkövek egyes példányainak ismertetésével foglalkoztak. A tudományos világ régtől fogva kiváló figyelemmel kísérte e két jeles szakférfi működését, a kik midőn kiváló archæologusunk *Hampel József* kezdeményezésére s az Archæologiai Értesítő és folyóiratunk támogatása mellett középkori műtörténetünk e nembeli emlékeinek felkutatására vállalkoztak, a szakirodalomnak egy valóban régen érzett, feltűnő hiányán kívántak segíteni. A kezdetet gyors és határozott siker követte; negyedfél év alatt húsznál több régi sírkő lett ismertetve a két folyóirat hasábjain, melyek legnagyobb része félreeső falusi templomok magányából lőn ekkép a szaktudomány számára megmentve. A munka természetesen még nincs befejezve; az eddigi közlések az anyagnak csak nagyon kis részét merítik ki. A szerzőknek azonban időközben az a jó eszméjük támadt, hogy az eddigi eredményeket a Magyar Tud. Akadémia német folyóiratának közvetítésével a külföld számára is hozzáférhetővé teszik, a

mi felett már volt alkalmunk mult évi folyamunkban elismerésünket kifejezni. Az *Ungarische Revue*-ben megkezdett — s részben még közlésre váró — cikksorozat első része most *Alte Grabdenkmäler aus Ungarn* címmel önálló kötetben jelent meg, nyolczadfel íven 25 régi síremléknek tartalmazva korrendben haladó és sikerült illusztrációkkal kísért ismertetését. Ez ismertetésekről már annak idejében elmondottuk, hogy egészen átdolgozva kerültek az új közlés alá. Most azonfelül még oly sírkövekkel is találkozunk soraik közt, melyek még eddig nem voltak ismertetve, a már ismertekhez fűzött magyarázatok pedig úgy műtörténeti, mint genealogiai, de főleg heraldikai szempontból annyi új adalékot tartalmaznak, hogy a kötetet bízást egész új, önálló dolgozatnak kell tekintenünk. Ez nemcsak okadatolja, de szükségessé is teszi a bővebb ismertetést, annál is inkább, mert Ipolyi ismert műve óta úgy szólván most van először alkalmunk középkori szobrászatunk ez érdekes emlékeit nagyobb csoportban együtt láthatni, róluk áttekintést szerezni s némi általános szempontok felállítását megkísérteni.

A középkori sírkövek ismerete nemcsak műtörténetünknek képezi egyik legérdekesebb fejezetét és sokoldalú tanulmányainak kimeríthetetlen forrását, de heraldikai tekintetben is kiváló tanulmányi forrásul szolgál. Az ornamentika különböző fázisainak fejlődésében a családi címereknek mind nagyobb és nagyobb szerep jut a sírköveken. Az úgynevezett címeres sírköveknél jelentkezik nem egyszer a nemzetség címere a maga őseredeti alakjában. A későbbi sírköveknél pedig, melyek az elhunyt alakját tüntetik fel, a címeres pajzsok és sisaknak díszül való felhasználása a legelső érintkezési pontokat jelzi a heraldika szimbolikus jellege és gyakorlati alkalmazása közt. Német- és Franciaországban, a lovagkor klasszikus földjén a sírkövek díszítésében határozott elvek nyilvánultak; a címer s a fegyverzet főbb részei elhelyezésének, az alak helyzetének mind meg volt a maga jelentősége, s a kísérő motívumul fellépő állat-alakok alkalmazásában a lovagkori szimbolikának egy sajátosága ága fejlődött ki.

Mindezeket az alapvonásokat — ha nem is oly határozottan, mint a külföldön — hazai sírköveinknél is feltaláljuk, mint a melyek a külföldi befolyást talán még sokkal erősebb mértékben tüntetik fel, mint azt egyéb műemlékeinkről mondhatjuk.

A *Cserghely* és *Csoma* könyvében ismertetett 25 sírkő ez irányban igen tanulságos megfigyelésekre adhat alkalmat. Valamint külföldön az egyenes és görbe vonalokból összerótt díszítés volt az a motívum, mely a legrégebb sírfedő kőlapokat jellemezte, úgy e gyűjtemény első és legrégebb síremlékének, a *zségrai*

sírkőnek is ily keresztmotívum képezi egyedüli díszítését. Az ily fajta sírkövek hazáját a műtörténet a IX–X. századbeli Elsassban keresi, honnan Szászországon keresztül jutottak Ausztriába, Kölnben hagyván hátra legszebb példányaikat. Minő útvonalon került ez a sajátos sírkőalak a szomszédból hazánkba, fel a Szepességig, műtörténetünknek bizonyára hálás kérdése volna, ha e tudományág mai apparátusai mellett nem kellene előre lemondanunk a feleletről. A családi címer már itt is fellép, de csak mint az ornamentika kiegészítő része. Fődíszítésül való felhasználása a sírkövek fejlődésének második fázisát jelzi. Ennek legrégebb példánya a törökök elleni harcban elesett *Gagy László* sírköve 1332. évszámmal, mely felül csonkított gúlában végződve, alakjánál fogva is a ritkább exemplárisok közé tartozik. (A törökök említése e sírkő feliratán anachronismusnak látszik, de a sírkő stílusa a XIV. századra vall. A fenforgó ellenmondás megoldását a szerzők a történetbuvároknak bízzák, mely feladatnál talán a halálozás dátuma: »die dominico post festum sancti Jacobi apostoli« is némi támpontul szolgálhatna.) *Bébek György és László* 1371-iki és *Tornay János* 1406-iki síremlékei e genrehez tartoznak, valamint a *Berzeviczy* család sírköve a XV. század első feléből, *Perényi István* 1437-ből, *Perényi János* 1458-ból — az évszámok természetesen a halálozás évét jelzik — végül a XVI. századból *Telegy István*, *Lardi Tódé*, *Thurzó Zsigmond*, *Jurisch Ádám* és *Anna*, *Telekessy István* és *Máriássy Krisztina* síremlékei. Az elhunyt alakjával vannak díszítve *Scolari András* váradi püspök és *Sirokay László* neopolisi püspök sírkövei. (E két díszes főpapi síremlék *Thurzó Zsigmond* sírkövével együtt új közlés e kötetben, valamint egészen új dolgozat a Berzeviczy család síremlékével foglalkozó cikk is, melynek rajzát pár év előtt *Römer Flóris* nagyon rövid ismertetés mellett közölte az *Archæologiai Értesítőben*.) Továbbá a *szürthei síremlék*, *Máriássy István* 1516-iki, *Pálóczy Antal* és *Mihály* 1519-iki sírkövei, *Perényi Imre* nádor díszes síremléke, s az újabbak közül *Warkocz Kristóf*, *Illenfeld András*, *Pribek László* és *Csetneky István* sírkövei. A síremlékek legdíszesebb alakját, a tumbát ezuttal sajnálatunkra csak egy későbbi és töredékes példány képviseli: *Dobó István* síremléke, melynek 4 oldalfala a dobóruszkai templom oltárainak alkateszei gyanánt maradt meg, míg a felső lapot a hős alakjával *Pyrker László* patriarcha érsek az egri vár falában helyeztette el.

Ekkép e 25 darabból álló gyűjteményben e nem-beli műemlékeink egész fejlődésének képét szemlélhetjük, az egyszerű kereszttel megjelölt sírkőtől kezdve addig a pontig, míg a sírtábla a díszesebb sarcophag-

nak ad helyet. S ez már magában foglalja a tervszerűségnek dicséretét, melylyel a szerzők az anyag kiválasztása és csoportosítása körül eljárak. A mi a feldolgozást illeti, teljes elismeréssel emlékezhetünk meg a szakavatottságról, melyet a tárgynak minden oldalról való megvilágításában érvényesülve látunk. Az általános szempontok kifejtésében ugyan sok ismétléssel találkozunk, s a fejtegetésekben sincs mindig megtartva a tárgyi sorrend; de ez oly hiányosság, a mit időszakonként, külön közlések alakjában megjelent cikkeknek nagyon nehéz kikerülni. Az új adatok közül, mik főleg czímertani és családtörténeti szempontból emelik a kötet becsét, kiemeljük a Perényi János sírkövéhez fűzött megjegyzéseket a sárkányrendről, melyek heraldikánk e rendkívül érdekes kérdését különösen az összehasonlító czímertan szempontjából világítják meg. A Telegdy-féle cikkek tetemesen bővült a sírkő pendantjának ismertetésével, mely vörös márványból kifaragva Telegdy István alakját ábrázolja és sajátos magyar sisakjával a régi fegyverzet szempontjából igényel különös figyelmet. Családtörténeti új adatokat a zségrai sírkőnél, Bebek György és Tornay János sírköveinél találunk. Utóbbinál a család *Csánki Dezső* okleveles adatai szerint két nemzedékkal bővült, – újak még a Szürtheiekről közölt adatok, és a Pribék család XVI. századbeli elágazását feltüntető táblázat.

Ezekben végezve a kötet ismertetésével, buzdítással kell végeznünk sorainkat. Nem a szerzőkhöz, kiknek arra nincs szükségök, – a mint tudjuk, művöknek már második kötetéhez is együtt van az anyag – hanem (mint már régebben is tettük) hazánk művelt közönségéhez, mely az emlékeink összegyűjtésében a szerzőknek tájékoztató közléseivel segítséget nyújtva, nagy mértékben hozzájárulhat vállalkozásuk sikeréhez.

RR.

A Deutscher Herold egyik legközelebbi száma L. v. *Beckh-Widmanstetter* tollából beható kritikai ismertetést közöl Dr. *Szendrei János*-nak, Dürer Albert származásáról és művészetéről írott s német nyelven is megjelent tanulmányáról.

A német tudósok, úgymond, hallani sem akartak eddig arról, hogy Dürer még egyébként is volna tartható, mint németnek. Most azonban két nemzet között harcz keletkezik belőle és e harczban Szendrei a védelmet általában tárgyilagosan és nagy ügyességgel viszi.

A többek közt megjegyzi a bíráló, hogy Dürer naplójának azon kifejezése, melyben azt mondja, hogy „Albert Dürer der aeltere ist seinem Geschlechte nach geboren im Königreich Ungarn” etc., azt jelenti, hogy született nemes ember volt, mert a német birodalmi városokban azon időben a városi nemességet „die Geschlechter”-nek nevezték. Az, hogy csak ötvös mester volt, nem bizonyít semmit ez ellen, mert hi-

szen úgymond ki volna képes összeszámlálni Németországban s talán úgymond Magyarországon is a műiparosokat, kik nemesi családból származtak és származnak.

Szendrei azon föltevésére vonatkozólag, hogy a Dürer nemesi czímerének pajzs lábában látható hármas halom annak magyar eredetét mutatja, a *Deutscher Herold* ismertetője azt tartja, hogy az nem szükségképeni bizonyíték annak magyar származása mellett, miután az minden más nemzet heraldikájában előfordul. A ki ismeri heraldikai gyakorlatunkat, tudja ennek ellenében, hogy valóban mennyire jellemző a hármas halom alkalmazása hazai heraldikánkban.

Ezenkívül azonban osztja azon föltevést és kapcsolatba hozatalt, hogy Dürer atyjának a florenczi Uffizi-galeriában levő arcsképe a legjobb magyar típuszt mutatja, elfogadja s beigazoltnak tartja, hogy Budának a Schedel-féle nürnbergi krónika 1494-ik évi kiadásában megjelent látképe a Dürerectől származhatik, s hogy genialis ornamentikájában a nagy német mester a magyar vitézkötések mintáit dolgozta fel.

Végül pedig azzal fejezi be: „*Ezeket felül pedig helyezzük vissza a magyarokat minden irigység nélkül jogos tulajdonukba: Dürer Albert a legnagyobb német festő és rézmetsző edes atyja a született magyar Ajtósy Albert volt, ki hazáját elhagyva, a mint 1455-ben Nürnbergben megtelepedett, előbb Thürernek, később pedig Dürernek nevezetett, élettársául pedig ott német nőt vett vala el.*”

Ez első rangú német szaklaptól bizonyára fontos nyilatkozatok a Dürer-kérdésben s műtörténetünk és irodalmunk szempontjából egyaránt örvendhetünk az elért eredménynek. O.

A Siebmacher-féle magyar czímergyűjtemény 20. és 21-ik füzete is előttünk fekszik. A nagy vállalatnak huszadik füzete az *Ordódy-Peres* családokat foglalja magában. A nagy szorgalommal összeállított sorozatban a családi czímerekén kívül két nemzeti czímer pontos meghatározásával is találkozunk; úgymint az *Osl* és a *Pecz* (Peech) nemzetségével. Az elsőnél a színeket is meghatározza (arany mezőben vörös lábú fekete sasszárny); az utóbbinál csak az alak határozható meg: keskeny haránt-gerenda. Mindkettőnél felsorolva találjuk azon családokat, melyek az illető nemből vették eredetüket; így az *Osl* nemből a Kanizsay, Ostffy, Viczay, Lósy, Csornay, Tardy, Aggossy, Ebergöczy, Pathy, Herbortyai és Pinnyei családok, melyek közül csak az Ostffyak élnek ma is. A *Pecz* nemből valók a Mörichhidai, Péczy, Berzen-czey, Marczali, Gusztányi és a ma is virágzó Apponyi és Csúzy családok. A sorozatban előforduló nevezetesebb és bővebben tárgyalt családok: *Orsich*, güthi *Ország*, *Ottlik*, *Ozorai*, *Palásthy*, *Pálffy*, *Palóczy*, *Palugyay*, *Pásztóhi*, *Pázmány*, *Péchy*, *Pejácsevich*, *Perényi* stb. Mohácsi vész előtt kelt czímereslevelekről a következő családoknál találunk említést: a *Palásthyak* czímereslevele 1421-ből Zsigmond királytól való; 1431-ből a paczali *Peres* családé, melyet folyóiratunk színes másban közölt; 1437-ben kelt a *Putróhy*-czímer, melyet br. Nyáry Albert tett közzé Heraldikájában. Ezeket kívül állítólag Zsigmond királytól nyert czímet a Csicseri *Orosz* és minden valószínűség szerint a *Perényi* család is. – A 21. füzet

a *Pereszlényi-Rácsay* családokat öleli föl. Az érdekes sorozatban bővebb genealogikus és történelmi kitéréseket találunk a *Pergen*, hetesi *Pethe*, gersei *Petheő*, *Petneházy*, zsegrai *Pics*, *Pongrácz* (szentmiklósi és dengelegi), villei *Príhek*, *Pulszky* stb. családoknál. 1526. év előtti címereslevelekkel sokszor találkozunk a sorban, így a nagymihályi *Pongráczok*nál, kik a Nagymihályiakkal együtt 1418-ban nyertek címert Zsigmond királytól. Ugy ezen címer, valamint a *Petneházy*knak Zsigmond királytól 1417-ben és Mátyástól 1462-ben kapott címerei folyóiratunk olvasói előtt ismeretesek; úgyszintén közölve volt a *Pogány* családnak Hunyadi János kormányzótól 1447-ben kapott címere. Ellenben új a mérai *Pethő*-féle 1432. évi címer, melynek eredetijét a jászói convent levéltárában őrzik. A gersei *Petheő* családnak is említetik egy 1507. évi címer-újítása.

Glossen zur bosnischen Genealogie cím alatt dr. Wertner Mór tagtársunktól igen érdekes füzet jelent meg a bécsi „Adler” heraldikai társaság kiadásában, mely Bosznia fejedelmi családainak genealogiájával foglalkozik. E dolgozatában Wertner, ki hosszabb idő óta sikerrel tanulmányozza a középkori uralkodóházak genealogiai viszonyait s azoknak hazai történelmünkkel való érintkezéseiről folyóiratunkban is több magvas tanulmányt tett közzé, a délszláv fejedelmek eddig kevésbé ismert csoportjára fordítja figyelmét, a különböző diplomatariumokban elszórva fálálható gazdag forrásanyag alapján. A dolgozat a Bosznia legelső ismert uraira: Borics, Kulin és Ninosláv Máté bánokra vonatkozó adatok összeállítása után a *Kotromanics* dinasztia, *Hervoja* spalatói herceg, *Szent Száva hercegei* és a XIV. század végén rövid ideig szerepelt *Szankovics* bosnyák főuri család leszármazásainak szentel külön fejezeteket. E családoknak a magyar történelemben nem egyszer kiváló szerep jutott, s vérségi összeköttetések magyarországi főrangú családokkal fel egészen a királyi házig hozzák azokat többszörös kapocsba; ekkép leszármazásuk tanulmánya a hazai genealogiai viszonyok buváira is kiváló érdekekkel bír. Függelékül a Szubicsok történetéhez találunk adatokat, terjedelmes családfa kíséretében, mely a brebiri grófok törzsének összes elágazásait felöleli, egész a *Zrinyi* nevet viselő legifjabb ágnak Zrinyi Jánosban (1703.) bekövetkezett kihaltáig. Bárha a dolgozat a magyarországi családi kapesok megvilágítására nem terjeszkedik ki oly mértékben, mint például a Kotromanicsoknak a szomszéd stájer főuri családokkal való összeköttetésénél teszi, mindazonáltal elismeréssel kell arról megemlékeznünk, mint úttörőről oly téren, mely genealogusaink figyelmét egészen elhanyagolt talajra vezeti, a honnan sok új eredmény reménye kecségtetheti a hazai szakirodalmat.

A Cillei grófok birodalmi fejedelemsége fel Zsigmond királynak egy eddig ismeretlen eredeti levele került napvilágra nemrég a Hardegg gróf seefeldi levéltárából. Az oklevél, melyet megtalál *Kadich Henrik* a „*Monatsblatt der k. k. heraldischen Gesellschaft Adler*” című címertani folyóirat augusztusi füzetében tett közzé, Pozsonyban szeptember 25-én kelt s Cillei Hermann grófnak, Zsigmond király apósának, valamint fiainak *Frigyes* Ulrik grófoknak a római szent birodalom fejedelmek s a cillei grófságnak önálló fejedelemséggé való elismeréséről szól. *Beck-Widmanstetter Lipót*, a stájer történelem buzgó művelője, ez oklevelet a „*Marburger Zeitung*” f. évi aug. 14. számában beható fejtegetések kíséretében ismertette, s tanulmányát különlegesen matban is kiadta. E fejtegetései folyamán összehasonlítva a most feltalált oklevelet a Prágában 1430. november 30-án kelt hasontárgyu császári oklevél szövegével, melyet a Cillei krónikának *Krones* által szerkesztett kiadásából ismert, ez utóbbi oklevél hitelességét erősen megtámadja, abban későbbi betoldások elferdítések nyomát fedezi fel, s a most napvilágra került 1435-iki oklevelet tartja az egyedüli, hiteles szövegű eredeti példánynak. A dolog azonban másképp áll. A nélkül hogy e körünkön kívül eső téma beható tárgyalásába kívánnánk bocsátkozni, konstatáljuk, hogy a gyanúsított 1436-iki oklevél eredeti példánya megvan a bécsi állami levéltárban, hártván, a honnan Chmel (*Materialien zur österr. Gesch. I. k. 164. sz.*) rövid kivonatban közölte; de megvan Zsigmond királynak ugyancsak a bécsi állami levéltárban őrzött birodalmi iktató-könyvei L. jelzetű kötetében is, az 55. lapon. Ez oklevél hiteléhez tehát semmi kétség nem fér. De ismerünk egy előbbi hercegesítő oklevelet is, melyet Cillei Hermann gróf Pozsonyban, 1430. május 1-én nyert Zsigmond királytól, s mely a J. jelzetű iktató-könyv 133. lapjára van bevezetve. (Szinte megfoghatatlan, hogy zavarhatta össze *Krones* a cillei krónikáról írt fejtegetéseiben az oklevél tárgyát a magyar zászlósuri méltóságra való emeléssel, holott bizonyára módjában volt annak szövegével megismerkedhetni.) A Cillei grófok hercegesítése ügyében tehát három különböző kiadványt ismerünk: az 1430-ikot, az 1436-ikot, és közbe a most felfedezett 1435-ikot, melynek eddigelé nyoma sem volt ismeretes. Mindhárom oklevél egyaránt hiteles; így a seefeldi levéltár lelete nem tekinthető egyedüli expedíciónak, s csak mint az ugyanazon ügyre vonatkozó három különböző császári elhatározás egyikének dokumentuma bír jelentőséggel.

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete megjelent. A kis olcserdrétű kötet XIV. és 556 lapot foglal magában; és felöleli: a) a főrendiházi örökös tagi joggal bíró főrangú családokat; ehhez fűggelék gyanánt: b) a főnagon kihalt magyar főrendi családokat és c) oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 111 főrangú család tartalmát az adatokat. A kötet túlnyomó részét a főrendiházi jogosultsággal bíró főrangú családok töltik meg, a mint ezek az 1886. évi VIII. és az 1887. évi XXXIV. törvényekkelben felsoroltak. A munka beosztása a következő: Minden egyes családnál annak történetéből a legfontosabb mozzanatok előadása után, a megismerendő főrangú adatok soroltatnak elő, ezután jó czímernek pontos, szakszerű leírása, a főnagon gróf vagy báró diploma szerint. E történeti részre következik a család nemzedékeinek felsorolása, mely peély, hogy az elő nemzedékek nealógiai összefüggése annál világosabban kitűnjék, visszamenve két, három generációra, egy generációnál csakis akkor hat szék soroltatnak. E rész összeállítására első sorban a családtagok, a családtagok, a családtagok főrangúak; ezen kívül a szerkesztőnek felhívása a családtagok, a családtagok, a családtagok, hogy a művet lehetőleg teljessé tegye. A kötetet perleget az országos fejezi. Minthogy a kiadvány a társulatnak tetemes áldozatába került, és számításban van úgy a kötethez a szükséges pótlásokat, kiegészítéseket kiadni, valamint a vállalat másik sorozatát, a *nemesi családok* nemzedékeit mielőbb megkezdni: felkérjük t. tagtársakat, hogy a kötetet lehetőleg terjeszteni és a vállalat másik sorozatának kiadásához hozzájáruljanak. A kötetben közölt minta szerint, a titkári hivattal közölni szíveskedjenek. A szonkötéssel ellátott kötet ára 5 frt. (Kapható a titkári hivattal és minden áruházban.)

C5
566
M35
7-8
1889-1890

Stanford University Librar.
Stanford, California

Return this book on or before date due.

